

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Muhammet Erdem DURU

TÜRKİYE’DE BASIN DIŞI SERMAYENİN İLK GAZETESİ *YENİ SABAH*’TA GENEL
SEÇİMLER (1948- 1964)

İletişim Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Muhammet Erdem DURU

TÜRKİYE’DE BASIN DIŞI SERMAYENİN İLK GAZETESİ *YENİ SABAH*’TA GENEL
SEÇİMLER (1948- 1964)

Danışman

Doç. Dr. Murad KARADUMAN

İletişim Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2025

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Muhammet Erdem Duru'nun bu çalışması, jürimiz tarafından İletişim Anabilim Dalı
Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa Şeker (İmza)

Üye (Danışman) : Doç. Dr. Murad Karaduman (İmza)

Üye : Doç. Dr. Bahar Pehlivan Muratoğlu (İmza)

Üye : Doç. Dr. Seyfi Kılıç (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Onur Öksüz (İmza)

Tez Başlığı: Türkiye’de Basın Dışı Sermayenin İlk Gazetesi *Yeni Sabah*’ta Genel
Seçimler (1948- 1964)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 30/07/2025

Mezuniyet Tarihi : 04/09/2025

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi/Yüksek Lisans Tezi/Dönem Projesi olarak sunduğum “Türkiye’de Basın Dışı Sermayenin İlk Gazetesi *Yeni Sabah*’ta Genel Seçimler (1948- 1964)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Muhammet Erdem DURU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Muhammet Erdem DURU
Öğrenci Numarası	20195243008
Anabilim Dalı	İletişim
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Murad KARADUMAN
Doktora Tez/Yüksek Lisans Tez/Dönem Projesi Başlığı	Türkiye’de Basın Dışı Sermayenin İlk Gazetesi <i>Yeni Sabah</i> ’ta Genel Seçimler (1948- 1964)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2736200332
Rapor Tarihi	27.08.2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %2 Alıntılar dahil: %6
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 686 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı İmza	

İÇİNDEKİLER

GÖRSELLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
ÖZET	ix
SUMMARY.....	x
TEŞEKKÜR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SİYASAL, TOPLUMSAL VE EKONOMİK GELİŞMELER (1948- 1964)

1.1. Çok Partili Yaşama Geçiş ve Demokrat Parti’nin Kuruluşu	8
1.1.1. Çok Partili Yaşama İlk Çağrıya Dünya Savaşı Engeli	8
1.1.2. Dörtlü Takrir	11
1.2. Demokrat Parti’nin Kuruluşu	17
1.2.1. DP’nin Kuruluş Günleri ve Sonrası	18
1.2.2. CHP ile DP Arasındaki İlk Tartışma: Seçimler	21
1.2.3. CHP Olağanüstü Kurultayı	22
1.2.4. DP’nin Politik Tavrı: 1946 Yerel Seçimlerine Katılmama Kararı.....	24
1.2.5. Bir Erken Seçim Daha: 1946 Milletvekili Seçimleri	27
1.3. 1950 Seçimleri ve DP’nin İktidara Gelişi: Beyaz İhtilal	29
1.3.1. Yeni İktidarın İlk Dönem Uygulamaları	38
1.3.2. Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu	50
1.3.3. Türkiye’nin Kore’ye Asker Göndermesi ve NATO İlişkileri.....	54
1.3.4. İrtica Tartışmaları Gölgesinde Atatürk’ün Naaşının Taşınması	58
1.3.5. 1954 Seçimleri Öncesinde Demokrat Parti’nin Yönetim Anlayışı	61
1.3.6. Millet Partisi’nin Kapatılması.....	62

1.4. 1954 Genel Seçimleri: Süreç, Partilerin Faaliyetleri ve Sonuç	66
1.4.1. Üçüncü Menderes Hükümeti: Kırılmaların Başlangıcı	77
1.4.2. Seçim Sonuçlarının Bir Cezası: Kırşehir İlçe Oluyor	80
1.4.3. DP Dış Politikasında Önemli Bir Nokta Kıbrıs	82
1.4.4. 6- 7 Eylül Olayları.....	88
1.4.5. Siyasi İktidara Bir İkaz Olarak 13 Kasım 1955 Belediye Seçimleri.....	91
1.4.6. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunun Değiştirilmesi.....	95
1.4.7. Hürriyet Partisi'nin Kuruluşu ve CHP'ye Katılması	99
1.4.8. 11 Eylül 1957 Seçim Kanunun Değiştirilmesi	105
1.5. 27 Mayıs 1957 Genel Seçimleri	108
1.5.1. Son Menderes Kabinesi ve Anti Demokratik Faaliyetler.....	120
1.5.2. Irak'ta Yaşanan Askeri Darbenin Siyasi İktidara Yansımaları.....	126
1.5.3. Muhalefetin Güç Birliği Arayışlarına Karşı: Vatan Cephesi.....	128
1.5.4. Büyük CHP Kurultayı ve Muhalefete Yönelik Saldırıları	134
1.5.5. 37 Günlük Uygulama: Tahkikat Komisyonu.....	142
1.6. Öncesi ve Sonrasıyla 27 Mayıs Askeri Darbesi	145
1.6.1. Yassıada Mahkemeleri	155
1.6.2. 1961 Anayasası'nın Temel Hatları ve Referandum	159
1.6.3. Darbeden Sonra İlk Seçim	162
1.6.4. Cumhuriyet Tarihinin İlk Koalisyon Hükümeti.....	168
1.6.5. Talat Aydemir ve Darbe Girişimleri	173
1.6.6. 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri ve İkinci Koalisyon Hükümeti	179

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ YAŞAMDAN 27 MAYIS'A TÜRK BASININDAKİ GELİŞMELER

2.1. Çok Partili Yaşama Geçişte Basın (1948- 1950).....	185
2.2. DP İktidarının İlk Döneminde Basınla İlişkiler.....	196
2.2.1. CHP'nin Malları Konusu ve <i>Ulus</i> Gazetesinin Kapanması.....	202

2.2.2. Suikasttan Hapse Gazeteci Ahmet Emin Yalman.....	211
2.2.3. Neşir veya Radyoyla İşlenecek Cürümler Hakkında Kanun	218
2.2.4. 6- 7 Eylül Olaylarında Basına Yönelik Kısıtlamalar	222
2.2.5. Basına Yönelik Yeni Düzenlemeler.....	226
2.2.6. Ödül ve Ceza Mekanizması Olarak İlanlar ve Gazete Kağıdı	235
2.2.7. Pulliam Davası ve Gazetecilerin Tutuklanması.....	245
2.3. 27 Mayıs ve Basın.....	250
2.3.1. Basın Ahlak Yasası ve Basın Şeref Divanı	257
2.3.2. İspat Hakkının Tanınması.....	260
2.3.3. Gazetecilerin En Önemli Kazanımı: 212 Sayılı Kanun.....	262
2.3.4. Basın İlan Kurumu’nun Kuruluşu.....	265
2.3.5. Gazetecilerin Haklarına Karşı 9 Patron.....	270
2.3.6. 27 Mayıs Sonrası Kısıtlayıcı İlk Hamle	283
2.3.7. Pollak ve Reverdin’in Basın Raporu.....	289

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASIN DIŞI SERMAYENİN İLK GAZETESİ *YENİ SABAH*’TA GENEL SEÇİMLER (1948- 1964)

3.1. Metodoloji	294
3.1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	294
3.1.2. Araştırmanın Amacı	294
3.1.3. Araştırmanın Önemi.....	296
3.1.4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	297
3.1.5. Verilerin Toplanması ve Tasnif Edilmesi.....	297
3.1.6. Araştırmanın Kuramsal Zeminini	298
3.1.7. Araştırmanın Yöntemi.....	303
3.2. <i>Yeni Sabah</i> Gazetesinin Tarihçesi.....	308
3.2.1. Türk Basınında Gazete Sahipliği Olgusunda Değişim.....	308
3.2.2. <i>Yeni Sabah</i> ’ın Sahiplik Değiştirme Süreci	311

3.2.3. <i>Yeni Sabah</i> Gazetesinin Bayramda Yayınına Devam Etmesi ve Gazeteciler Cemiyeti'nin Buna Tepkisi.....	314
3.2.4. <i>Yeni Sabah</i> 'ın Yeni Tesis İlavesi	317
3.2.5. Menderes'in Basınla İlk Buluşması ve Kılıçlıoğlu'nun İzlenimleri	320
3.2.6. Moskova Röportajından Çıkan Basın Kavgası	321
3.2.7. Kılıçlıoğlu'nun Hasan Polatkan'a Mektubu	327
3.2.8. Kılıçlıoğlu'nun Adnan Menderes'e Mektubu.....	330
3.2.9. Gazete Fiyatlarının Arttırılması İlgili Teşebbüs ve <i>Yeni Sabah</i> Gazetecilik Türk Anonim Şirketi'nin Kurulmasına İzin Verilmesiyle İlgili Belgeler	330
3.2.10. Gazetecilerin ve Siyasetçilerin Anılarında <i>Yeni Sabah</i> , Kılıçlıoğlu ve Gazete Patronluğu	331
3.2.11. Kılıçlıoğlu'nun Saldırıya Uğraması ve Adnan Menderes'in İdamına Reaksiyonu	337
3.2.12. <i>Yeni Sabah</i> 'ın Kapanması ve Sonraki Süreç.....	340
3.3. Bulgular.....	341
3.3.1. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri Öncesi <i>Yeni Sabah</i>	341
3.3.2. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri Sonrası <i>Yeni Sabah</i>	371
3.3.3. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri Öncesi <i>Yeni Sabah</i>	408
3.3.4. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri Sonrası <i>Yeni Sabah</i>	431
3.3.5. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri Öncesi <i>Yeni Sabah</i>	464
3.3.6. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri Sonrası <i>Yeni Sabah</i>	503
3.3.7. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri Öncesi <i>Yeni Sabah</i>	525
3.3.8. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri Sonrası <i>Yeni Sabah</i>	560
SONUÇ	593
KAYNAKÇA	612
ÖZGEÇMİŞ.....	669

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 3.1: Vatan Gazetesi Eleştiri Tablo Karikatür	324
Görsel 3.2: Değirmenin Suyu Karikatür	325
Görsel 3.3: Kılavuz Karikatür	326
Görsel 3.4: Yeter! Karikatür	327
Görsel 3.5: 1 Nisan! Karikatür	342
Görsel 3.6: Partiler- Halk Karikatür	343
Görsel 3.7: Çok Halsizim Karikatür	345
Görsel 3.8: Köye Gelen Bakanlar Karikatür	346
Görsel 3.9: Kurumuş Ağaç Karikatür	347
Görsel 3.10: Ata Sözlerinden Karikatür	348
Görsel 3.11: Tahliye Devam Ediyor Karikatür	350
Görsel 3.12: CHP'de Bahar Temizliği Karikatür	353
Görsel 3.13: Nafile Karikatür	355
Görsel 3.14: CHP Listesindeki Gazeteciler Karikatür	356
Görsel 3.15: CHP İbret Perdesi Tablo Karikatür	357
Görsel 3.16: Seçim Beyannamesi Karikatür	360
Görsel 3.17: Partiler Tablo Karikatür	362
Görsel 3.18: Uyumak Devri Karikatür	366
Görsel 3.19: CHP Afişleri Karikatür	367
Görsel 3.20: Gazeteler Karikatür	370
Görsel 3.21: Çetin Maç Tablo Karikatür	370
Görsel 3.22: Merhum Karikatür	373
Görsel 3.23: Cenaze Karikatür	375
Görsel 3.24: Paşam İşte İstanbul Karikatür	376
Görsel 3.25: Koltuk Merasimi Tablo Karikatür	380
Görsel 3.26: DP Ara Seçimlere Katılmıyor	385
Görsel 3.27: Faik Ahmet Barutçu Karikatür	388
Görsel 3.28: Aman Doktor Tablo Karikatür	392
Görsel 3.29: Ulus'un Geliri Karikatür	398
Görsel 3.30: CHP Gençleşiyor Tablo Karikatür	399
Görsel 3.31: Korkusuz Tarzan! Karikatür	408
Görsel 3.32: Sırtta Taşımak Karikatür	413

Görsel 3.33: Kamuoyu ve Adaylar Karikatür	414
Görsel 3.34: Kaptan Karikatür	419
Görsel 3.35: Kasap Oyunu Karikatür	420
Görsel 3.36: Karaman'ın Koyunu Karikatür	421
Görsel 3.37: Zafer Yurt Postası Gazetesi Birinci Sayfası.....	423
Görsel 3.38: Açık hava Tiyatrosu Karikatür	424
Görsel 3.39: Kalabalık Karikatür	426
Görsel 3.40: Başa Gelenler Karikatür.....	428
Görsel 3.41: Menderes Karikatür	430
Görsel 3.42: Muhalefet ve İktidar Karikatür.....	436
Görsel 3.43: CHP Yenilgi Karikatür	438
Görsel 3.44: Yüksek Memur Karikatür	440
Görsel 3.45: Pahalılık Karikatür.....	448
Görsel 3.46: Yüksek Memurlar Karikatür	449
Görsel 3.47: Müessif Bir Kaza Kırşehir Karikatür.....	458
Görsel 3.48: İktisadi Meseleler Karikatür.....	459
Görsel 3.49: Demokrasi Karikatür	463
Görsel 3.50: Muhalefet Çıkar Yol Arıyor Karikatür	466
Görsel 3.51: Muhalefet Harekete Geçti Karikatür	467
Görsel 3.52: Arkadaşlarımız Seçim Bölgelerinde.....	468
Görsel 3.53: Tek Tek Gelin Karikatür	469
Görsel 3.54: Yeni Sabah'ın Seçim Anketi	471
Görsel 3.55: İşbirliği Ümidi Karikatür	474
Görsel 3.56: Sağlam Temel Karikatür	475
Görsel 3.57: DP Listesindeki Sanatçılar Karikatür	477
Görsel 3.58: Milletvekilleri Oy Arayışında Karikatür.....	479
Görsel 3.59: Afiş Kampanyası Kupür	481
Görsel 3.60: Ucuz Numara Karikatür.....	483
Görsel 3.61: Yeni Sabah Adım Adım 2 Liderin Peşinde Kupür.....	485
Görsel 3.62: Sayılı Günler Karikatür.....	487
Görsel 3.63: Dahili Ticaret Karikatür.....	489
Görsel 3.64: Abdurrahman Çelebi Karikatür	492
Görsel 3.65: Dokunulmazlık Karikatür	494
Görsel 3.66: 27 Ekim 1957 Yeni Sabah Kupür.....	504

Görsel 3.67: Gazeteci Oldu Karikatür	513
Görsel 3.68: Bizim Uçurduklarımız Karikatür.....	514
Görsel 3.69: Karaborsa Karikatür	519
Görsel 3.70: Fahrettin Kerim Gökay Karikatür	521
Görsel 3.71: Muhalif Olurum Karikatür	523
Görsel 3.72: Yuvarlak Masa Yan Çiziyorlar Karikatür	527
Görsel 3.73: İlk Öğretim Seferberliği Karikatür	534
Görsel 3.74: Yeni Sabah Seçim Bölgelerinde Kupür	535
Görsel 3.75: Y.T.P. Adayları Karikatür.....	538
Görsel 3.76: Yeni Sabah Muhabirleri Yurd Sathına Dağıldılar Kupür	539
Görsel 3.77: Seçim Toto Kuponu Kupür	543
Görsel 3.78: Vaat Karikatür	546
Görsel 3.79: Pazar Ola Karikatür	548
Görsel 3.80: Donkişot Karikatür	550
Görsel 3.81: Eğlencelik Karikatür.....	552
Görsel 3.82: Ragıp Gümüşpala Miting Fotoğraf.....	553
Görsel 3.83: Siyasi Durum Karikatür	554
Görsel 3.84: Dananın Kuyruğu Karikatür.....	555
Görsel 3.85: Seçmen Kararlı ve Heyecansız Karikatür	558
Görsel 3.86: Tahterevallı Karikatür.....	564
Görsel 3.87: Milli Koalisyon Karikatür	566
Görsel 3.88: AP Parti İçi Tartışmalar Karikatür	569
Görsel 3.89: Demokrasiyi Bilenler Karikatür	572
Görsel 3.90: İkinci Cumhuriyet Karikatür	573
Görsel 3.91: Yüksek Atlama Karikatür	577
Görsel 3.92: Başbakan Aranıyor Karikatür	578
Görsel 3.93: Liderler Aralarında Konuşuyor Karikatür	582
Görsel 3.94: Milli Piyango Karikatür	585
Görsel 3.95: Kabine Karikatür	587
Görsel 3.96: Eski Dost Karikatür	588
Görsel 3.97: Geçit Karikatür	592

KISALTMALAR LİSTESİ

AKT: Aktaran

AP: Adalet Partisi

BKZ: Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CMKP: Cumhuriyetçi Millet Köylü Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

DP: Demokrat Parti

HP: Hürriyet Partisi

MBK: Milli Birlik Komitesi

MP: Millet Partisi

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

TİP: Türkiye İşçi Partisi

ÖZET

1948 yılına kadar Türkiye’de gazete sahipleri gazeteci kökenli kişilerden oluşurken, bu gelenek 16 Aralık 1948’de Safaeddin Kılıçlıoğlu’nun *Yeni Sabah*’ı satın almasıyla bozulmuştur. Kılıçlıoğlu, gazetecilik geçmişi olmayan bir iş insanı olarak sektöre adım atmış; gazetenin modern bir bina ve gelişmiş baskı altyapısına kavuşmasını sağlamış, teknik ve ekonomik yatırımlarla kısa sürede gazeteyi Türkiye’nin en çok satan ikinci gazetesi konumuna getirmiştir. *Yeni Sabah*, bu süreçte yalnızca bir medya organı olmakla kalmamış; basın, siyaset ve toplumsal alanda da aktif bir rol üstlenmiştir. Kılıçlıoğlu’nun siyasi aktörlere yakınlığı ve aktif biçimde diyaloglar kuran bir patron profili çizmesi, gazetenin dönemin siyasal ilişkilerinde de etkili olmasını sağlamıştır.

Araştırma, basın dışı sermayenin ilk önemli örneği olan *Yeni Sabah*’ın Türk basın tarihindeki yerini ve yayın politikasındaki dönüşümleri incelemektedir. Literatürde hem gazete hem de sahibi üzerine yapılan araştırmaların son derece sınırlı olması ve daha önce yayınlanmamış belgelere yer vermesi çalışmanın özgünlüğünü artırmaktadır. Çalışmada gazetenin 1950, 1954, 1957 ve 1961 genel seçim dönemlerindeki yayınları siyasi konumlanışını anlamak için örneklem olarak seçilmiştir. Başyazılar, haberler, köşe yazıları ve karikatürler doküman analizi yöntemiyle detaylı şekilde incelenmiştir. Bulgular, gazetenin iktidara gelirken Demokrat Parti’yi kararlılıkla desteklediğini, Osman Bölükbaşı ve Cumhuriyetçi Millet Partisi’ne önemli bir alan açtığını, CHP’ye ise her dönemde mesafeli bir yayın çizgisi benimsediğini göstermektedir. Gazetenin siyasi konjonktüre göre yayın politikalarında esneklik gösterdiği, iktidarla ilişkilerinin değişimiyle birlikte söylemini de güncellediği anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, sahiplik yapısındaki kırılmayı ve basının sanayileşmesi sürecini *Yeni Sabah* örneği üzerinden somutlaştırmakta; gazete patronu kimliğinden ideolojik konumlanışa ve medya-siyaset ilişkilerine dek çok katmanlı bir çözümleme sunmayı hedeflemektedir. Alana katkı olarak, daha önce göz ardı edilen bir gazetenin derinlemesine incelenmesiyle, Türk basınının endüstriyel ve politik dönüşüm süreçlerine dair yeni sorular ve tartışma başlıkları açacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Sabah*; Basın Tarihi; Seçimler; Doküman Analizi; Ekonomi Politik

SUMMARY
**GENERAL ELECTIONS IN *YENİ SABAH*, THE FIRST NEWSPAPER OF NON-
PRESS CAPITAL (1948-1964)**

Until 1948, newspaper proprietors in Turkey were almost exclusively individuals with backgrounds in journalism. This tradition was disrupted on December 16, 1948, when Safaeddin Kılıçlıoğlu —an entrepreneur with no prior experience in journalism—purchased *Yeni Sabah*. Kılıçlıoğlu's entry marked a turning point, as he modernized the newspaper with new facilities and advanced printing technology, rapidly increasing its circulation and establishing it as the second best-selling newspaper in the country. More than just a media outlet, *Yeni Sabah* became influential in the realms of politics and society, reflecting Kılıçlıoğlu's close relationships with political actors and his active role in political dialogues. This transformation positioned the newspaper as a significant player in contemporary political developments.

This study investigates *Yeni Sabah* as the first major example of non-media capital ownership in Turkish press history, focusing on its place in the media landscape and the evolution of its editorial policies. The originality of this research lies in the limited number of studies on both the newspaper and its owner, as well as the inclusion of previously unpublished documents. In this study, the newspaper's publications for the 1950, 1954, 1957, and 1961 general elections were selected as the sample to examine its political positioning. Editorials, news reports, columns, and cartoons were systematically examined using document analysis methodology. The findings indicate that *Yeni Sabah* consistently supported the Democrat Party during its rise to power, provided significant space for Osman Bölükbaşı and the Republican Nation Party, and maintained a distant stance towards the CHP throughout these periods. The newspaper's editorial policy displayed flexibility in response to shifting political contexts and its relations with those in power. By focusing on *Yeni Sabah*, this research concretizes the shift in ownership structures and the process of press industrialization in Turkey. It offers a nuanced analysis encompassing the proprietor's identity, ideological positioning, and the intricate relationship between media and politics. The in-depth examination of a previously overlooked newspaper is expected to contribute new perspectives and debates to the understanding of industrial and political transformations within the Turkish press.

Key Words: *Yeni Sabah*; Press History; Economy; Document Analysis; Political Elections

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanma sürecinde akademik rehberliğiyle çalışmamı olgunlaştıran, yapıcı yönlendirmeleri ve teşvik edici tutumuyla her daim yanımda olan değerli danışmanım Doç. Dr. Murad Karaduman'a gönülden teşekkür ederim. Gösterdiği anlayış ve emeği bu yolculuğu benim için çok daha anlamlı kılmıştır. Kendisine en içten sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Tez savunma jürimde yer alan Prof. Dr. Mustafa Şeker, Dr. Öğretim Üyesi Onur Öksüz, Doç. Dr. Seyfi Kılıç ve Doç. Dr. Bahar Muratoğlu Pehlivan'a destekleri ve katkıları için en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Yol göstericiliğini hiçbir zaman esirgemeyen üzerimde çok fazla emeği olan çok değerli hocam Doç. Dr. Sibel Karaduman'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Dostlukları, arkadaşlıkları ve kardeşlikleri için çok sevdiğim Sarp ve Yüce Çınar Karaduman'a da tüm kalbimle teşekkür ederim.

Gerek ders sürecinde gerekse sonraki süreçlerde yardımcı olan kıymetli hocalarım; Prof. Dr. Merih Taşkaya, Prof. Dr. Tülay Şeker ve Doç. Dr. Yeşim Çelik'e çok teşekkür ederim.

Atölyelerde birlikte çalışma fırsatı bulduğum başta AKİL Haber Ajansı Koordinatörü Öğr. Gör. Dr. Ayşen Yalman olmak üzere Doç. Dr. Tuba Livberber, Öğr. Gör. Dr. Gökhan Evecen ve Öğr. Gör. Banu Karademir Arun'a teşekkür ederim.

Dostluğunu hep yakından hissettiğim, görmekten mutluluk duyduğum Doç. Dr. Hediye Aydoğan'a ve bütün sohbetlerimizde ufkumu genişleten ve birçok konuda yolumu aydınlatan hocam Doç. Dr. Gül Yaşartürk'e gönülden teşekkür ederim. Hep yanımda olan en büyük destekçilerimden çok kıymetli Dr. Işıl Demir Çarkacı'ya da çok teşekkür ederim. Tanıştığım kısa süre içerisinde üzerimde derin bir etki bırakan Prof. Dr. Memduh Sami Taner hocama teşekkürlerimi sunarım.

Kapısı her zaman herkese açık olan ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Suat Karadır'a teşekkür ederim. Öte yandan, sohbetleri ve yardımları için Ali Doğan, Satı Helvacı, Rabia Batmaz ve Mahir Keskin başta olmak üzere Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi'ndeki herkese teşekkürü bir borç bilirim.

"Hepimiz Gogol'un paltosundan çıktık" sözüne atıfla ben de "hepimiz Sökmen Baykara'nın balkonundan çıktık" demek istiyorum. Çok sevdiğim, tecrübeleriyle yolumuzu aydınlatan, mesleğimizin unutulmaz ismi Sökmen Baykara'ya; balkon sohbetlerinde şarkılara birlikte eşlik etmekten büyük mutluluk duyduğum dostlarım Göktuğ Özgül ve Özlem Nergiz Er'e teşekkür ederim.

Bu süreçte beni hiç yalnız bırakmayan, dostluklarıyla her zaman yanımda olan ve varlıklarıyla mutluluk veren; Dr. Nagihan Ünlü Karataş, Öğr. Gör. Dr. Onur Karataş, Dr. Elif Pınar Şen, Tolunay Şen, Dr. Pelin Oduncu, Arş. Gör. Aydın Yeşilyurt, Dr. Mehmet Arif Arık, Doç. Dr. Cem Çelik, Selimcan Alabay, Dilan Esen, Onur Durdağı, Cemre Yurtseven, Pelin İktüeren Zülfikar ve Emre Zülfikar ile Çınar'a teşekkür ederim. Yaşamımda böyle kıymetli dostların yer almasından dolayı kendimi çok şanslı hissediyorum.

Çağdaş Gazeteciler Derneği Akdeniz Şubesi'ne üye olmak hayatımın önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. Gazetecilikte kalem tutmayı, sahada olmayı, omuz omuza yürümeyi burada öğrendim. Başta aynı yönetimde olmaktan kıvanç duyduğum Ceren Deniz, Vahide Yanık, Emre Baylan ile Erdem Güner'e dostlukları ve öğrettikleri için teşekkür ederim. Dayanışmaları için Mehmet Kara, Pınar Merinç, Seher Özen Karadeniz, Fikri Cinokur, Bünyamin Tokmak, İdris Özyol, Ali Taş, Yurdağül Şimşek, Engin Korkmaz, Orhan Çakmur ve Sevim Kayahan başta olmak üzere tüm ÇGD Akdeniz üyeleriyle gazeteci dostlarıma teşekkür ederim.

YÖK 100/2000 ve TÜBİTAK BİDEB programlarına da bu süreçteki destekleri için teşekkür ederim.

Benim için bu kısmı yazmak en zor olanı, canım aileme nasıl teşekkür edebilirim bilmiyorum. Bütün sözcükler, onların emekleri ve destekleri karşısında yetersiz kalacaktır. Sevgileriyle bana güç veren, emekleriyle hayatımın her anına dokunan biricik annem Vildan Duru'ya ve değerli babam Ali Duru'ya sonsuz teşekkür ederim. Bugün hayatımda güzel olan her şeyde onların katkısı vardır. Benim diğer annelerim, sırdaşlarım canım ablalarım Derya Geyik ve Nurgül Duru'yla birlikte eniştem Murat Geyik ile Ersin Akdemir'e teşekkür ederim. Ve en özel teşekkürüm de canımın içi yeğenlerim Beren ve İpek'e.

Ne yazık ki yıllar içinde kayıplarımız da oldu. Dedem Ayet Şenyılmaz'ı, anneannem Zehra Şenyılmaz'ı, eniştem Danış Tanrıöver'i, kıymetli ağabeyim Mustafa Üstün'ü, bir süre önce kaybettiğimiz Seyhan Kurtman ile danışman hocamın kıymetli annesi Yüce Karaduman'ı sevgiyle ve özlemle anıyorum.

Babıali Yokuşu'nun Hamallarına...

GİRİŞ

Türk basın tarihine bakıldığında zaman 1948 yılına değin çıkan bütün gazetelerin sahiplerinin gazeteci veya gazetecilik kökenli ailelerden yetişmiş kişiler olduğu görülmektedir. Bu kişiler çoğu zaman gazetenin başyazarı konumundayken aynı zamanda matbaa işlerini de yürütmekte, gazetenin mali tablosuyla da ilgilenmektedir. Özetle bir gazetenin okuyucuya buluşmasıyla ilgili bütün gelişmelere hakimdirler. Gazeteler de bu atmosferde çoğu zaman başyazarının ismiyle anılmaktadır; Ahmet Emin'in *Vatan*'ı, Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet*'i, Hüseyin Cahit'in *Tanin*'i gibi. Bu gazeteler devlet eliyle çıkartılmadığı için özel teşebbüs ürünü kabul edilmekle birlikte gerek yayıncılık alanındaki gelişmeler perspektifinde gerekse yukarıda bahsedilen sahiplik yapısı bağlamında kitleselleşmiş bir gazetecilikten ve dolayısıyla "basının sanayileşmesinden" bahsetmek mümkün değildir. Öte yandan bu gazeteler uzun yıllar boyu kağıt ve ilan konusunda devlete bağlı durumda kalmışlardır. Çalışma ilişkileri bağlamında incelendiyse gazeteci dendiği zaman akıllara gazetenin sahibi gelmekte, köşeleri olan yazarlara "muharrir" dendiği görülmekte ancak haber üreten bugün muhabir olarak tanımlanan basın çalışanlarının isminin zikredilmediği bir dönemdir.

1948 yılına gelindiğindeyse Türk basınında bu gazete sahipliği yapısında bir kırılma yaşandığı görülmektedir. 1938 yılından beri yayında olan, Hüseyin Cahit Yalçın'ın gazetede yer aldığı dönemlerde tirajı bir İstanbul gazetesi için ortalama bir konumda olan ancak özellikle savaş yıllarından sonra 5 binlerin de altına düşen Cemalettin Saraçoğlu sahipliğindeki *Yeni Sabah* gazetesi Safaeddin Kılıçlıoğlu tarafından satın alınmıştır. Bu satın almayı basın tarihi için önemli kılan noktaysa Kılıçlıoğlu'nun daha önce hiç gazetecilik ya da gazete işletmeciliği yapmamış olmasıdır. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere çeşitli kaynaklar, Kılıçlıoğlu'nun ilk gençlik yıllarında garsonluk yaptığını oradaki becerisiyle ticaret hayatına atıldığını ve gazete sahibi olmadan önce en son iplik tüccarlığı yaptığını söylemektedir. Kılıçlıoğlu 1948 yılının Aralık ayında satın aldığı hem baskı hem de tiraj noktasında kötü durumda olan gazete içerisinde çok hızlı adımlar atmıştır. İlk olarak bir yıl gibi kısa bir sürede baskı kalitesini yenilemiştir, Türkiye'de tartışmalar yaratacak tefrikalar yayınlamaya başlamıştır ve en önemlisi de gazete binasını diğer hiçbir gazetelerde olmayacak şekilde yenilemiştir. Bu gibi adımların ardından *Yeni Sabah*'a duyulan okur ilgisi artmıştır. Öyle ki gazetenin tirajı en büyük rakibi olan *Hürriyet*'in ardından ikinci sıraya yükselmiştir.

Yeni Sabah'ı Türk basın tarihi açısından önemli yapan nokta burada yatmaktadır. Türkiye'de özellikle 1980'li yıllarda sonra yaşanan "medya endüstrileşmesi çağıının" ilk adımıdır. Bu yönüyle *Yeni Sabah*'ın Türkiye'de matbuattan, "basının sanayileşmesi" dönemine

geçişte önemli bir nokta olduğunu söylemek mümkündür. Bu geçişin 1948’li yıllarda başlaması da kuşkusuz tesadüf değildir. Siyasi ve toplumsal dönüşüm noktasında incelendiğinde Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrası yönünü demokrasiyle yönetilen ülkelere çevirmiş böylelikle çok partili yaşama adım atılmıştır. Bu dönemde kitlelere ulaşmanın en önemli yolu gazeteler olduğu için siyasi hareketliliğin artmasıyla gazete sayısında ve içeriklerinde de hareketlenme olmuştur. Öte yandan Türkiye’nin Amerika ile müttefik olması çok temelli olmasa da iktisadi yaklaşımda da bir liberalleşme yaratmıştır. Türkiye’ye özgü devlet kontrollü bu liberalleşme atmosferinde farklı alanlardaki çeşitli teşebbüslerin basına da yansması olmuştur. Özellikle Demokrat Parti’nin “küçük Amerika” vaadi de basının kitleleşmesinde etkili olmuştur. *Yeni Sabah* böyle bir geçiş sürecinde iş insanı olan Kılıçlıoğlu’nun yönetimine geçmiştir.

Gerek Kılıçlıoğlu gerekse *Yeni Sabah* ile ilgili anılar ve belgeler oldukça azdır. Basın alanına girdiği dönemde Kılıçlıoğlu’na basının tepkisi olduğunu bilmekle birlikte bunun en önemli bir göstergesi Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından çıkarılan hiçbir albümde yer almamasıdır. Ulaşılan belgelerde Kılıçlıoğlu’nun sadece “Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası” üyesi olduğu görülmüştür. Yine anılardan ulaşılan bilgilere göre diğer gazete sahibi patronlardan farklı olarak işletmenin matbaa vb. kısımlarıyla ilgilenmediği, kendisine “patron” şeklinde hitap edilmesini istediği ve odasına ziyarete gelen misafirlerini karşılayan sekreterinin olduğu da bilinmektedir. Bugünkü anlamda basında tekelleşmeyi başlatmamış, gazetesi başka yatırımları için destek olarak kullanmamış olsa da çalışmanın literatür bölümünde görüleceği üzere siyasilere yakın ilişki kurmaktan hoşlanan bir figürdür.

Yeni Sabah ile ilgili anlatıların az olmasının sebebi ise gazetenin kapandığı 1964 yılından sonra bir daha hiç yayın hayatına dönmeyişine bağlamak mümkündür. Gazete özellikle 1960- 1964 yılları arasında bugün isimleri Türk basın tarihinde çok önemli yerlerde olan; Orhan Erinç, Orhan Koloğlu, Orhan Birgit, Necati Zincirkıran, Nezih Demirkent, Yılmaz Çetiner, Hakkı Devrim gibi isimlerin yer aldığı görülmektedir. Ancak bu isimlerin anılarında *Yeni Sabah* çok az yer almaktadır çünkü gazete bu isimlerin çalışmaya başladıkları neredeyse ilk yerdir. Gazetecilik yaşamlarının çok büyük bölümü başka gazetelerde geçmiştir. İlk dönem *Yeni Sabah*’ta çalışan isimlerse henüz Türkiye’de öyle bir gelenek oluşmadığından anılarını kaleme almamışlardır.

Bu çalışma Türkiye’de basının sanayileşmesinin öncü adımlarından birini atan “basın dışı sermayenin ilk gazetesi *Yeni Sabah*’ı konu edinmektedir. Çalışmanın farklı soruları olmakla ana sorusu “*Yeni Sabah*’ın yayın politikası yıllara göre nasıl değişmiştir?” bu değişimi gözlemlemek için bir yayın organın ideolojik yapısını en iyi göstereceğini düşündüğünden seçim dönemleri inceleme altına alınmıştır. Bu kapsamda gazetenin okuyucuyla buluştuğu 1948

ile 1964 yılları arasında gerçekleşmiş dört genel seçimdeki nüshaları incelenmiştir. İlgili tarihler arasında yerel seçimlerin işleyişinin farklı olmasında dolayı üç yerel seçim inceleme dışı bırakılmıştır. Öte yandan gazetenin tarihi yazılırken de Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'ndeki belgeler, anılar, biyografiler ve *Yeni Sabah*'ın kendisi birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Gazetenin tarihsel sürecini yazarken ki temel amaç ise basın dışı sermayenin Türkiye'de basının sanayileşmesine ön ayak olmasının ne anlama geldiğini aktarabilmektir.

Türkiye'de basın dışı sermaye yapısına sahip ilk gazetenin araştırılması hem basın sahipliğindeki dönüşümü hem de medya ve siyaset ilişkilerindeki yapısal değişiklikleri anlamak açısından önemlidir. Bu çalışmanın iki temel amacı vardır. Birincisi, Türk basın tarihinde gazeteci olmayan bir patronun çıkardığı ilk gazetenin konumlanışını analiz etmektir. İkincisiyse Türkiye'de basının ekonomik bağımsızlığı, haber üretimindeki özerklik düzeyi ve basın organlarının politik-ekonomik işlevlerinin tarihsel kökenlerini ortaya koymaktır.

Türk basın tarihi araştırmalarında, *Yeni Sabah* gazetesine ve sahibine nadiren değinilmektedir. Öyle ki birçok isim tarafından döneminin en önemli yayınlarından biri olarak gösterilen gazeteyle ilgili yakın tarihte yayınlanmış *İstanbul Basın Tarihi* (2023) ciltlerinde bile herhangi bir içerik yer almamaktadır. Hatta Türkiye'de basının ekonomi politik yapısını ele alan bazı çalışmalarda dahi bu gazetenin adı çoğunlukla geçmemektedir. Bu eksikliğe rağmen literatürde, *Yeni Sabah*'ın sahiplik yapısının değişiminden önceki ve sonraki dönemlerini inceleyen birkaç çalışma olduğu da görülmektedir.

Daha önce bu dönemlerde okuyucuyla buluşan gazeteler değişik başlıklar altında tez olarak sunulmuştur. *Yeni Sabah* gazetesini konu edinen ise 4 tez¹ çalışmasına rastlanmıştır. Bu çalışmalar kronolojik olarak şu şekildedir:

- Sabri Esat Siyavuşgil'in *Yeni Sabah* Gazetesinde Çıkan 1948-1950 Yazıları (İnceleme-Metin) (2010)
- Sabri Esat Siyavuşgil'in *Yeni Sabah* Gazetesindeki 1951-1953 Yazıları: İnceleme-Metin (2013)
- Türkiye'nin İlk Askeri Darbesinin Öncesi ve Sonrası: '*Yeni Sabah*' Gazetesinin 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Sonrasında Değişen Politik Tutumu (2018)
- Tarih çalışmalarına kaynak olarak *Yeni Sabah* gazetesinde Kıbrıs sorunu (1954-1964) (2018)

¹ Aynı gazeteyi konu edinen 2 tez çalışması daha vardır. Ancak bu çalışmalar gazetenin Safa Kılıçlıoğlu'ndan önceki dönemini araştırdıkları için burada değerlendirmeye alınmamışlardır.

Yukarıda bahsi geçen tez çalışmalarının hiçbirisi iletişim anabilim dalında yayınlanmamıştır. Çalışmalardan arasında yalnızca Mehmet Efe İnanır'ın "Türkiye'nin İlk Askeri Darbesinin Öncesi ve Sonrası: 'Yeni Sabah' Gazetesinin 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Sonrasında Değişen Politik Tutumu (2018)" başlıklı çalışması gazetenin yayın politikasına değinmektedir. Öte yandan burada ele alınan konuların sınırlı olması, gazetenin bütününe değinmemesi ve gazetenin tarihini az sayıda çalışmayı kaynak göstererek açıklaması eksikliklerdir. İnanır tarafından çalışmanın yapısı şu şekilde belirtilmektedir: "1950'den başlayarak 1961'de sona erecek şekilde, önemli tarihlere odaklanarak, köşe yazarlarının haberlerinden ve makalelerinden alıntılarla kronolojik olarak ilerleyecektir. Şerif Mardin'in merkez-çevre ilişkileri üzerine makalesi ve Türkiye siyasetindeki bu örüntüye dair teorisi, Türk medyasının oluşumunu anlamak, Türk siyaseti ve medya ilişkilerinde daha fazlasını öğrenmek ve *Yeni Sabah*'ın nerede olduğunu görmek için bir yöntem olarak kullanılacaktır." Gazetenin politikasını değerlendirmek için ise şu konulara bakılmıştır: "DP'nin Halkevleri Kapatması ve Din dersleri, 6-7 Eylül olayları, 1957 Seçimleri, 14 Temmuz 1958 Irak'ta Haşimi monarşisinin devrilmesi". İncelenen köşeler ise şu şekildedir: Sabri Esat Siyavuşgil- Sabah'ın Penceresi, Reşat Ekrem Koçu- Osmanlı Sultanları. Ele alınan konular ve içerikler göz önüne alındığında İnanır'ın çalışmasının gazetenin siyasal ve toplumsal yerini değerlendirme noktasında alana katkı sunmakla birlikte dönüşümü bütünüyle ele alamadığını söylemek mümkündür. Literatür taraması yapılırken Demokrat Parti'yi özellikle de partinin basın politikalarını işleyen tezler de incelenmiştir. Bu tezlerde de *Yeni Sabah* gazetesinin yapısına neredeyse hiç değinilmediği ya da sadece zikredildiği görülmüştür.

Yeni Sabah gazetesini doğrudan konu edinen makaleye rastlanmamıştır. Ancak aşağıda adı geçen makalelerde *Yeni Sabah* gazetesi referans olarak göstermiştir:

- Çok Partili Siyasi Hayatımızda Medya Siyaset İlişkileri Bağlamında İktidar Olgusu (Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2016).
- Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri (İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2018).
- 1954-57 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri (Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019).
- 1946 ve 1950 Seçimleri: Siyaset, Bürokrasi, Propaganda ve Demokrasiye Geçiş Eğilimleri (Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2021).

Bu araştırmayı yukarıda adı geçen çalışmalardan ayıran temel özellik, gazeteyi “basın dışı sermayenin ilk gazetesi” olarak ele almasıdır. Ayrıca, çalışmanın kapsadığı tarih aralığının genişliği ve dört farklı seçim dönemini inceleyerek ideolojik dönüşümü ayrıntılı biçimde ortaya koyması da önemli bir farklılıktır. Son olarak, bu araştırmada kapsamında elde edilen belge, anı ve fotoğrafların daha önce yayımlanmamış olması çalışmaya özgünlük kazandırmaktadır.

Çalışmanın kuramsal temelinde “mülkiyet” kavramını bir sorun olarak tanımlamasından dolayı iletişimin ekonomi politiği benimsenirken yöntem olaraksa nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi benimsenmiştir. Doküman analizi hem basılı hem de elektronik materyallerin sistematik biçimde incelenmesini ve yorumlanmasını içeren nitel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, mevcut belgeler üzerinden anlam çıkararak geçmişteki olayları, süreçleri ve toplumsal değişimleri değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Bu araştırmada doküman analizi, temel veri toplama ve inceleme yöntemi olarak seçilmiştir. Analiz kapsamında gazetenin başyazıları, karikatürleri, haberleri ve köşe yazıları olmak üzere dört ana veri seti oluşturulmuştur. Bu içeriklerde; siyasi partilerin adları, liderlerin isimleri, seçim kampanyaları, muhalefet ve iktidar ilişkileri ile gündemdeki güncel konular gibi temalar belirlenmiş ve nitel okumalar yapılmıştır. Doküman analizinin en temel işlevlerinden biri olayların, süreçlerin ve belgelerin detaylı biçimde betimlenmesidir. Bu kapsamda betimleyici içerik analizi de referans olarak alınmıştır. Çalışma, ele alınan gazetenin tarihsel dönemlere göre değişimini ortaya koymayı hedeflediğinden, bulgular da “seçim öncesi ve sonrası” şeklinde dönemsel olarak sınıflandırılmıştır. Böylece, gazetenin sahiplik yapısı ve içerik üretimindeki ideolojik dönüşümler detaylı biçimde analiz edilmiştir. Sonuç olarak betimleyici nitelikteki bu araştırmada, doküman analizi yöntemi, gazetenin toplumsal ve siyasal değişimlerle ilişkisini sistematik ve kapsamlı bir şekilde değerlendirme imkânı sunması hedeflenmiştir. Öte yandan çalışmanın hem literatür bölümünde hem de *Yeni Sabah* gazetesinin tarihsel sürecinin yazımında birincil kaynaklara çok sık başvurulmasından dolayı doküman analizinin bu çalışma için daha bütünlükçü bir analiz sunacağı düşünülmektedir.

Yeni Sabah gazetesinin 1948-1964 yılları arasındaki sayıları Türkiye’deki çok az sayıda kütüphanede bulunmaktadır. Başlıca kaynaklar Beyazıt Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı’dır. Araştırmada gazetenin büyük kısmı Beyazıt Kütüphanesi’nde dijitalleştirilmiş, eksik sayılar ise Atatürk Kitaplığı, sahaflar ve mezatlardan temin edilmiştir. Buna rağmen önceki okuyucular tarafından tahrip edilmiş birkaç nüshaya ulaşılamamıştır. Tüm elde edilen sayılar yıllara ve aylara göre sınıflandırılmış özellikle seçim dönemlerine ilişkin içeriklerin detaylı taraması yapılmıştır. Çalışmada kullanılan belgeler Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi’nden, fotoğraflar ise sahaf ve mezatlardan sağlanmış tüm materyaller kolay okunabilir PDF formatına

dönüştürülerek analiz edilmiştir. Gerek gazete yazıları gerekse belgelerin tümünde dönemin özgün yazımına dokunulmamış, sözcükler olduğu gibi kullanılmıştır. Yalnızca anlaşılmasının çok güç olacağının düşünüldüğü sözcükler için köşeli parantez kullanılarak sözlükteki anlamına yer verilmiştir².

Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye'nin çok partili yaşama geçiş sürecinden itibaren 1964 yılına değin gerek iç politikada gerekse dış politikada yaşanmış olaylar ele alınmıştır. Buradaki başlıklar seçilirken yaşananların hem seçimleri etkilemiş hem de seçimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Partilerin seçim dönemlerindeki kampanyalarına ayrıca yer verilirken seçimlerden, seçimlerden sonra yaşanan kabine kurulma süreci ve siyasi iktidarların ilk icraatları da diğer başlıklara göre daha fazla yer tutmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise incelemeye konu olan tarih aralığında Türk basınındaki gelişmeler ele alınmıştır. İlk olarak çok partili yaşama geçiş sürecinde basının durumu ve sürece katkısı ele alınırken sonra Demokrat Parti dönemine geçilmiştir. Burada DP iktidarı ile basın arasındaki ilk dönem ilişkilerle birlikte basın kanunlarındaki düzenlemeler, gazetecilerin uğradığı saldırılar, *Ulus* gazetesinin kapatılması gibi gazetecilik mesleğini ve faaliyetlerini derinden etkileyen olaylar işlenmiştir. Son olaraksa; 27 Mayıs sonrası basının durumu, 212 sayılı kanun ve yarattığı etkiler, ilk kısıtlamalar şeklinde incelenmiştir.

Görüldüğü üzere araştırmanın literatür kısmındaki iki bölümü de üç tarihsel bölümden oluşmaktadır: Çok partili yaşamda DP muhalefeti ve iktidarın tavrı, DP'nin ilk dönem uygulamaları ve sonrasında yaşanan anti demokratik gelişmeler ve 27 Mayıs Darbesi ardından yaşanan siyasi dönüşümler. Buradaki iki bölümde oluşturulan başlıkların birbiriyle bağlantılı olmasına özellikle özen gösterilirken araştırma bölümünde incelenen gazete nüshalarında yer alan haberlerle ilgili konularla ilgili de başlıklar açılmıştır.

Çalışmanı üçüncü bölümü ise araştırma bölümüdür. Burada ilk olarak araştırmanın metodolojisine yer verilmiştir. Sonrasında *Yeni Sabah* gazetesiyle ilgili tarihsel süreç işlenmiş gazete ve sahibiyle ilgili belgeler perspektifinden bir anlatı sunulmuştur. İlk olarak 1948 yılına değin süreçte Türkiye'deki gazete patronu profiline özelliklerine yer verilmiş, "basın dışı sermaye" ve "basının sanayileşmesi" kavramları ele alınmıştır. *Yeni Sabah*'ın el değiştirme

² Bazı sözcüklerin yazımı ilgili dönemde o şekildeyken bazı yazım biçimleri ise gazetelerinin biçimi sebebiyle de olabilmektedir. Bu yazımların tümü doğrudan alıntı şeklindedir ve tırnak işareti içinde verilmiştir. Okuyucuya kolaylık olması için bu sözcüklerden bazılarından örnekler: Altıok, Cevab, Çanakkalede, D.P. Nin, C.H.P. Lilere, Emrile, Etüd, Ferdi, Fi'len, Fiat, Fransada, Fuad, Grupunda, Güçbirliği, Güleğe [Kasım Gülek Kastediliyor], Harb, Hiçbir, Hudud, Hür. Partisi, İcabettirecek, İngilterede, İnkılabcı, İnönüne, İsbat, İskandal, İstirahatgah, İstiyen, Karakter, Kıbrısta, Körükörüne, M. Partisi, Mağlub, Manasile, MBK'sine, Meslekdaşlar, Mevcud, Motör, Münasebetile, Mürakabe, Müsaid, Namzed, Nisbi, Noktai, Program, Sebeb, Selahiyet, Serbes, Söyliyen, Şahid, Şayed, Tenkid, Tertib, Tevzii, Tezad, Yakapaça, Yapılabilirimi?, Yapmağa, Yöniyle, Yurd

süreci, yeni tesisler için hazırlanan ilave, Kılıçlıoğlu'nun siyasilere mektupları ve basın kavgaları gazetenin tarihini anlatırken kullanılan noktalar olmuştur. Sonrasındaysa araştırmanın örneklemini oluşturan genel seçim dönemlerinden sınırlılık olarak belirlenen kesitler ele alınırken kendi içlerinde de “öncesi ve sonrası” olacak şekilde tasnif edilerek gün gün incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SİYASAL, TOPLUMSAL VE EKONOMİK GELİŞMELER (1948-1964)

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın incelediği dönem aralığı olan 1948- 1964 yılları arasındaki siyasal, toplumsal ve ekonomik olaylara odaklanılmıştır. Çalışmanın inceleme periyodu her ne kadar 1948 yılıyla başlasa da 1946 yılındaki gelişmelere de temel olarak değinilmiştir. Türkiye’de çok partili yaşama geçiş ve Demokrat Parti’nin kuruluşuyla bölüm başlamıştır. Buradaki amaç, öncesiyle ve sonrasıyla dönemin asıl öznesi olan Demokrat Parti’yi oluşturan sebepleri anlamak, ilgili tarihte bir iş insanını gazete sahibi olmaya iten motivasyonu daha kapsamlı betimleyebilmektir. Bölümün ikinci kısmıysa literatürde “Beyaz İhtilal” olarak da adlandırılan Demokrat Parti’nin iktidar olmasını işlemektedir. Bu alt başlık kendi içerisinde de alt başlıklara ayrılmıştır. İlgili alt başlıkların merkezindeyse genel ve yerel seçimler bulunmaktadır. Kurulan hükümetler, partiler arası ilişkiler, ekonomideki yatırımların olumlu ve olumsuz sonuçları, toplumsal muhalefet ve buna karşı alınan önlemler, kapatılan partiler, dış politikada gelişmeler ise bu temelin üzerine inşa edilmiştir. Bu bölümün son alt başlığı ise 27 Mayıs Askeri Darbesi ile başlamaktadır. Buradaki en önemli olayların başında Yassıda yargılamaları olmakla birlikte 1964 yılına kadar gerçekleşen seçimlere etki eden diğer olaylar da işlenmiştir.

1.1. Çok Partili Yaşama Geçiş ve Demokrat Parti’nin Kuruluşu

Bu bölümün ilk ana başlığı Türkiye’de çok partili yaşama geçiş sürecine odaklanmaktadır. Süreç Türkiye’deki kamuoyunun talepleriyle birlikte uluslararası gelişmelerin etkileri bağlamında da değerlendirilmiştir. Çok partili yaşama geçerken karşılaşılan engeller ve Dörtlülük Takrir bu başlığın ana hatlarını oluşturmaktadır.

1.1.1. Çok Partili Yaşama İlk Çağrıya Dünya Savaşı Engeli

Türkiye’de 1946 yılında çok partili yaşama geçilmesinde hem iç hem de dış gelişmeler etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren çeşitli denemeler³ olmakla birlikte şartların olgunlaşmaması sebebiyle tek partili bir siyasal sistemle yönetilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1923-1945 yılları arasında devletin hem kurucusu hem de yöneticisi konumunda yer almıştır. Ancak tek parti rejiminin otoriter yapısı özellikle II. Dünya Savaşı’nın

³ İlgili denemelerle ilgili şu eserlere bakılabilir: Koçak (2016); Emrence (2021).

ardından uluslararası düzeyde artan demokratikleşme baskıları ve iç dinamiklerdeki değişimlerle birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. Emre Kongar (1976:151- 152) ülkedeki yapının iki alternatiften biriyle son bulacağını söylemiştir. Bunlardan ilki tek parti düzeninin giderek artan tam baskı dönüşmesi, ikinci olaraksa rejimin demokratikleşmesidir. Bu iki seçenek arasından ikincisi meydana gelmiştir. Siyasal yaşamda demokratikleşme arayışı 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla harekelense de çok partili yaşama geçişin esas dönüm noktası, 1946 yılında Demokrat Parti'nin (DP) kurulmasıdır.

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'dür. Milli Şef olarak adlandırılan İnönü, demokrasi geçme arzusuna yönelik ilk söylevini esas itibarıyla 1939 yılında gerçekleştirmiştir. İnönü, 6 Mart'ta İstanbul Üniversitesi'nde gençlere ve İstanbullulara seslenmiştir. Yaptığı konuşmada parti teşkilatının ülkenin siyasi gelişimi ve toplumsal eğitiminde üstleneceği rolü vurgulayan İnönü, adayların halkla temaslarının daha da artırılacağını ve parti teşkilatı ile riyaset divanı arasındaki değerlendirme mekanizmalarının daha yakın ilişki içinde işlemlerini sağlayacak yöntemlerin şimdiden denenip geliştirilmekte olduğunu ifade etmiştir. İnönü, Büyük Millet Meclisi'nin yapısındaki denge ile vatanın yüksek güvenliğini koruma kaygısının, halk idaresinin sağlıklı işleyişinin en önemli teminatı olduğunu vurgulamıştır. Bu çerçevede, halk yönetiminin verimli hizmetlerinin hayata geçirilmesi ve geliştirilmesi için gerekli şartların mevcut olduğuna dikkat çekmiştir (*Tan*, 07.04.1939:1 ve 10, Milli Şefimiz Tarihi Nutukları, *Vakit*, 07.03.1939:1 ve 10, Büyük Şef dün gençlere yeni bir ruh verdi; vatandaşlara yeni bir ufuk gösterdi, *Ulus*, 07.03.1939:1 ve 5, Milli Şef'in millete yüksek hitapları).

İsmet İnönü'nün bu konuşmada söylediği, "Etrafımızdaki memleketlerin serbest seçimler yaptıklarını görür ve utancımдан odamın duvarlarına bakamazdım" ifadesiyle de niyetini ilk defa ortaya koymuştur (Toker, 1970:19).

İnönü'nün konuşmasındaki bu ifadeler gazeteciler tarafından oldukça olumlu karşılanmıştır. Sonraki yıllarda tek parti rejimi tarafından hedef gösterilen *Tan* gazetesinde Zekeriya Sertel (1939), söylevin bir nur gibi ortalığı aydınlattığını ve cumhuriyetin izleyeceği yolu büyük bir açıklıkla gösterdiğini söylemiştir. Ayrıca bu nutkun Türk demokrasi tarihinde önemli bir aşamaya işaret ettiğini belirtmiştir (Sertel, *Tan*, 07.03.1939:1 ve 10, Milli Şefin Yeni Nutku Karşısında). *Cumhuriyet* gazetesinden Nadir Nadi'ye (1939) göreyse İnönü'nün nutku, dünyadaki karışık siyasi atmosfer içerisinde yurdu ve hatta Türkiye'nin komşularını dahi aydınlatacak ölçüde kuvvetlidir (Nadi, *Cumhuriyet*, 07.03.1939:1 ve 9, İnönü Gençlik Arasında). *Son Posta* gazetesinde Muhittin Birgen (1939) yazısında yeni bir devre girildiğini ve inkılabın bir zümrenin elinde geçmesi gereken zamanın geçtiğini belirtmiştir. Birgen

yazısının devamında bundan sonra demokrasinin sözü, prensibi gibi unsurların değil kendisinin oluşturulması gerektiğini belirtmiş, İnönü'nün de bunu başlıca görev olarak yurttaşlara söylediğini açıklamıştır (Birgen, *Son Posta*, 07.03.1939:2, Devlet Reisimizin Dünkü Hitabeleri).

İnönü'nün bu sözlerinin bir uzantısı olarak 29 Mayıs 1939 tarihinde gerçekleşen kurultayda bir "Müstakil Grup" oluşturulmuştur. Payaslı (2014: 193) bu grubun kuruluş itibarıyla bazı sorunlar barındırdığını söylemektedir. Çünkü başta basın olmak üzere iktidarı eleştirmenin çok zor olduğu bir dönemde böyle bir grubun işlevsel olması zordur. Öyle ki aktif olduğu süre zarfında grubun her zaman hükümeti övdüğünü aleyhte ya da çekimser oy vermediğini tespit edilmiştir.

Görüldüğü üzere İsmet İnönü'nün nutku ve hamlesi farklı kesimlerinde ortak bir heyecan yaratmıştır. Ancak bu heyecan kısa sürede sönümlenmiştir. İnönü'nün nutkunda geçen "güvenlik" ifadesi İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla "demokrasi" ifadesinin önüne geçmiştir. Metin Toker (1970:19- 20) o günlerde Cumhurbaşkanı İnönü'nün toplumu, devrimi ve kendisini demokratik bir rejim için uygun gördüğünü fakat kısa bir süre sonra başlayan savaşla birlikte İnönü'nün aklında sadece "Memleketi harp ateşinin dışında tutmak" çabasının olduğunu söylemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nı kimin kazandığının belli olduğu günlerde Batılı demokrasilere yaklaşmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti'nde buna uygun adımlar atılmaya başlanmıştır. Bunlardan en önemlisi de demokratikleşme zorunluluğudur.

Emre Kongar'a (1976:152) göre Kemalist ideolojinin yapısında bulunan demokratikleşme hedefini destekleyen üç öge bulunmaktadır. Bunlardan ilki Batı etkisidir⁴. Öyle ki Batılı devletler Türkiye'yi aralarına kabul etmenin bir koşulu olarak bunu göstermişlerdir. Halkın savaş koşullarına karşı tek parti iktidarına yönelik artan tepkisiyse ikinci koşuldu. Üçüncü ve son olaraksa hem o zamana değin uygulanmış olan devletçi uygulamaların hem de savaş ekonomisinin yarattığı kapitalist sınıfın belirginleşmesidir.

Savaş sonrası Türkiye'de bütün siyaset yapıcılar toplumun değişime hazır olduğu inancını benimsemiş durumdadır. Yürütülen tartışmalar, Türkiye'nin çok hızlı bir şekilde değişen dünyaya entegre olmasını sağlayacak siyasal rejimin yapısı üzerine olmuştur. CHP içerisindeki gelenekselci grup, sürecin tepeden inme bir şekilde uygulanmasını istemektedir ve iddialarına göre rekabetçi parti uygulamaları reformların uygulanmasını zora sokabilecek durumdadır (Ahmad, 2015:28). Öte yandan 1930'larda başlayan "halka rağmen halk için" mottosuyla halkın desteği olmadan girişilen reformlar ve ülkenin iktisadi olarak içinde

⁴ Çok partili yaşama geçişteki dış etkenler için bkz. Ekinci (2016).

bulunduğu durum İkinci Dünya Savaşı yıllarında toplum için iyice yıpratıcı olmaya başlamıştır. Zaten yoksul olan halk daha da yoksullaşmış ve birçok kesimin CHP'ye olan desteği kesilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nı otoriter rejimlerin kaybetmesi de CHP'nin otoriter yönetimine karşı batıdan demokratikleşme isteklerinin gelmesine neden olmuştur.

Rejimin yapısıyla ilgili tartışmalar bu şekilde sürerken CHP içerisindeki muhalefet⁵ kendisini göstermeye yer arıyordu ve aranan ses 14 Mayıs 1945'te Büyük Millet Meclisi'nde duyulmuştur. Toprak Reformu Yasası görüşülürken karşıt bir görüş yürüten dört isim sonraki günlerde kurulacak olan partinin önderleri olmuşlardır. 12 Haziran günü ise sonradan "Dörtlü Takrir" olarak adlandırılacak bildirinin Meclis'e verilmesiyle parti içi muhalefet tartışmaları yeni bir parti kurulmasına yönelik tartışmalara evrilmiştir.

1.1.2. Dörtlü Takrir

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından savaşa katılmış olsun ya da olmasın tüm dünya ülkelerinde yeni arayışlar başlamıştır. İsmet İnönü'nün 19 Mayıs kutlamalarındaki konuşması çok partili yaşama geçiş için ilk işaretleri barındırmaktadır. Savaş dönemi olması nedeniyle alınan tedbirlerin zaman içerisinde kalkmasıyla ülkedeki siyasi ve fikir hareketlerinin demokratik bir zemine oturacağını belirten İnönü konuşmasında, Türkiye'nin siyasi yönetiminin, cumhuriyet ile tesis edilen halk idaresinin yönlendirdiği şekilde her alanda ilerlemeye ve koşullara uygun biçimde gelişmeye devam edeceğini ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 20.05.1945:1 ve 3, Milli Şefimizin gençliğe hitabı).

Akşam gazetesinde kaleme aldığı yazıda İnönü'nün bu sözlerini değerlendiren Necmeddin Sadak (1945), savaş döneminde alınan tedbirlere rağmen Türk vatandaşlarının, hak, hürriyet ve demokrasi bakımından Avrupa'dan geri kalmadığını belirtmiş ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin hedefinin idare sisteminde millet bünyesinin ve milli ihtiyaçların yeni şartlara göre ayarlamak olduğunu belirtmiştir. Sadak ayrıca Millet Meclisi yoluyla demokrasi sahasında daha ileri adımlar atılacağını belirtmiştir (Sadak, *Akşam*, 20.05.1945:1, Cumhur Başkanının güzel nutku). *Vakit* gazetesinde Asım Us (1945) da İnönü'nün konuşmasının günün durumu ve şartları içerisinde demokrasi yolunda büyük anlamlar barındırdığını söylemiştir (Us, *Vakit*, 20.05.1945:1 ve 5, Gençliğin bayramı). *Cumhuriyet*'te Nadir Nadi (1945) de İsmet İnönü'nün konuşmasında Millet Meclisi'nin başarısına vurgu yaptığı kısmı alıntılanarak şu ifadeleri

⁵ Özellikle Adnan Menderes'in eleştirilerinde "milli egemenlik", "meclisin üstünlüğü" ve "demokratik rejim" (Timur, 1991:12) gibi kavramlara sıkça yer vermesi, siyasi tartışmaları farklı bir boyuta taşımıştır. Bu ifadeler, dönemin siyasal atmosferinde güçlü bir etki yaratmış ve halk arasında geniş bir yankı bulmuştur. Dünyada demokrasi rüzgârlarının etkili olduğu bir süreçte, TBMM'de özgürlükçü taleplerin cesur bir şekilde dile getirilmeye başlanması, toplumda sadece heyecan uyandırmakla kalmamış, aynı zamanda siyasal reformlara dair umutları da güçlendirmiştir.

kullanmıştır: “Bu gerçek halk idaresini daha geniş bir alanda tatbik etmek ve yurdu her bakımdan kuvvetlendirip yükseltmek yarınki nesillerin vazifesidir (Nadi, *Cumhuriyet*, 20.05.1945:1 ve 3, Milli Şefin nutku).”

İsmet İnönü’nün söylevinin gazetelere yansması bu şekilde olmuştur. Farklı baş yazarların ortak fikriyse demokrasi alanının genişlemesi gerektiğidir. Alanın genişlemesi için gereken siyasi hareketlilikse daha önce belirtildiği gibi Ocak 1945’te Meclis’e sunulan Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ile aynı yılın bütçe görüşmelerinde olmuştur. Bu görüşmelerde yapılan tenkitlerde parti içi muhalefet belirginleşmiştir.

Bütçe görüşmelerinde söz alan muhaliflerin eleştirileri ana hatlarıyla, devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, vatandaşların içinde bulunduğu zor durum, karaborsa ve vergi sistemi gibi ana başlıklarda vücut bulmaktadır (Eroğul, 1990:9). Öyle ki görüşmelerde söz alan ve en sert eleştirileri yapan Hikmet Bayur ise sert tutum takınmış ve kabine için “Ya çekilsin ya iş görsün” demiştir (*Akşam*, 22.05.1945:1 ve 2, Meclis, dün bütçe görüşmelerine başladı).

Bütçe görüşmelerini değerlendiren Nadir Nadi (1945), söz alan vekillerin hükümete bu zamana kadar görülmedik biçimde şiddetli eleştirilerde bulunduklarını söylemiştir. Ancak Nadi bu eleştirilerin, sorunların nasıl çözüleceği noktasında belirsiz oldukları için istenilen sonuca ulaşamadığını vurgulamıştır (Nadi, *Cumhuriyet*, 23.05.1945:1 ve 3, Tenkidcilerin Tenkidi).

O günlerde CHP tarafından, 17 Haziran günü altı bölgede gerçekleşecek milletvekilliği mücadelesi için parti merkezi tarafından aday gösterilememesi kararlaştırılmıştır. Bu karar basın organlarında seçim işlerinin yeniden demokratik bir zemine oturtulması çabası olarak okunmuştur. Bu kararın ayrıca ikinci bir parti kurmak amacıyla olanların faaliyetlerini de kolaylaştıracağı da vurgulanmıştır (*Vakit*, 08.06.1945:1 ve 4, Siyasi hayatımızda). Mümtaz Faik Fenik, *Ulus* gazetesinde kaleme aldığı yazıda bu durumu halkçı bir yönetimin ileri bir aşaması olarak görmektedir. Fenik’e (1945) göre, “C.H.P. si şimdi, açık 6 milletvekilliği için her isteyenin mevcut kanun çerçevesi içinde adaylığını serbestçe koyabilmesini ve seçmenlerin dileklerine serbestçe oy verebilmelerini temin ederek, Parti tahditlerinin dışında ve memleket ölçüsünde büyük ödevlerinden birini daha başarmakta ve isminin delalet ettiği geniş manayı gönüllere daha çok sindirmektedir” (Fenik, *Ulus*, 08.06.1945:1 ve 3, Halkçı iradenin fazileti).

CHP’nin bu kararı ikinci parti tartışmalarını bir kez daha alevlendirmiştir. Ekrem Uşaklıgil (1945), dış politikadan ziyade iç politikaya eğilerek yaşanan siyasi gelişmelerden hangisi ya da hangilerinin ikinci bir parti kurulacağını işareti olduğunu sorgulamıştır. Ona göre ikinci bir partinin kurulacağına dair en önemli işaret Millet Meclisi’ndeki bütçe

tartışmalarının her zamankinden daha hararetli olmasıdır. Ekrem Uşaklıgil bütçe görüşmelerinin öncekilerden farkını;

“Fakat olağanüstü sayılabilecek, dikkati çekebilecek hadise, her vakit kürsüde görülmelerine alışılmış beş altı Milletvekilinin bu defa beklendiğinden daha derinlere inerek, yaraları deşerek, acı duyup acı vererek konuşmaları değil, hiç konuşmamış bir iki Milletvekilinin de iltihakı ile güvensizlik oyu verenlerin 7 yi bulmuş olması da değil. Güven oyu verenler arasından da, bazı tenkit sonlarında alkış sesinin yükseldiği zehabının [görüş, kanı] doğmuş bulunmasıdır (Uşaklıgil, *Son Posta*, 09.06.1945:1 ve 3, İkinci Bir Parti Yapılabilir mi?)”

ifadeleriyle aktarmıştır. Uşaklıgil bu durumu bazı milletvekillerinin hükümet icraatlarından memnun olmadıkları halde parti disiplini ve çeşitli fikirlerin etkisinde kalarak hareket ettikleri şeklinde yorumlamıştır (Uşaklıgil, *Son Posta*, 09.06.1945:1 ve 3, İkinci Bir Parti Yapılabilir mi?)⁶

Adaylığı istenen gazeteci Asım Us⁷ da konuyla ilgili bir yazı kaleme almıştır. Gerçekleşecek seçimin ülke siyasi hayatında bir ilk olduğunu vurgulayan Us (*Vakit*, 09.06.1945:1, Bir serbest seçim tecrübesi), Halk Partisi’nin bu hamleyle salt seçim alanını serbestleştirmekle kalmadığını aynı zamanda farklı ideolojik hareketlere de serbestlik sağladığını savunmuştur. Böylelikle iktidar partisi haricinde başka bir parti kurma amacında olan isimler varsa önce bağımsız olarak Meclis’e girip sonrasında da yeni partinin üyeleri olabilecektir. Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesinin CHP eliyle bir parti kurulamayacağını gösterdiğini belirten Asım Us, seçimlerin serbest yapılması yoluyla hem aynı amacın farklı bir yolda denendiğini hem de ileride yapılacak genel seçimler için tecrübe kazanılacağını söylemiştir. Yazısının son bölümünde ise Us, bu seçimde mücadelenin bireyler arasında geçse bile yeni parti tecrübesi için teşhis koyacak nitelikte olduğunu vurgulamıştır (Us, *Vakit*, 09.06.1945:1, Bir serbest seçim tecrübesi).

Akşam gazetesinde Necmettin Sadak⁸ (1945) ise CHP’nin bu adımını sınırlı bile olsa önemli bulmuş ve demokrasiye geçiş süreciyle ilgili de “Bizce partiler demokrasiyi yapmaz,

⁶ Burada Ekrem Uşaklıgil’in yazısının son bölümünde ikinci bir parti kurulabilmesi için şartların olgunlaşmadığını söylediği satırları aktarmakta fayda vardır: “Şu halde, lüzumu yahut lüzumsuzluğu ve şartları ayrıca münakaşa götürür bir mevzu olan ikinci bir partiyi kurmak, bir zaruret olsa dahi, imkanın yoksuzluğundan dolayı bu zaruretin icabı yerine getirilemez. İkinci partide bu şartlar altında yapılamaz. Yapılırsa yapmacık olur.”

⁷ Hatıraları için bkz. Us (2012); Us ailesi için bkz. Akbayar ve Koloğlu (1995).

⁸ Sadak devam eden günlerde de çeşitli yazılar kaleme alarak konuya en fazla ilgi gösteren isimlerden biri olmuştur. Bkz. “Halk Partisinin işlediği büyük günah, yahut oynadığı oyun (*Akşam*, 11.06.1945:1 ve 2)” ve “Seçim ve Partiler (*Akşam*, 12.06.1945:1). Ancak burada özellikle bir yazıyı çalışmanın konusuyla da ilgili olduğu ve dönemin basın atmosferini de betimlediği için anmak oldukça önemlidir. Sadak, 13 Haziran 1945 tarihinde okuyucuyla buluşan “Gazetelerin günahı” başlıklı yazısında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Gazetelerin günahı da nisbidir, cemiyetlerin ahlakına ve rejimlerin görüşüne göre değişir. Bunun örneklerini burada saymak uzun sürer.

Gazetelerimizin günahları çok ve büyük olduğuna inananlardan değilim. Bilakis, memleketin diğer işlerindeki seviye ve başarı derecesine mukayes edilirse, Türkiyede gazeteciliğin çok ilerleme gösteren bir kültür ve teknik şubesi olduğuna kanaatim var. Her şeyin istisnası olduğu gibi, gazetelerin de tektük müstesnalı olması kabul edilirse ahlak ve fazilet, milliyetçilik ve vatanseverlik çoğunluktur.

demokrasinin ilerleyişi partiler doğurur. Çünkü Demokrasi ancak halkın, başkalarına vekillik verme şekline bağlıdır” yorumunu yapmıştır (Sadak, *Akşam*, 09.06.1945:1 ve 2, Küçük bir seçim denemesi münasebetile).

Görüldüğü üzere o günlerde Türkiye siyasi gündeminin ana konusu olan demokrasi deneyimi, yeni parti gibi ana kavramlar basınında⁹ da tartışma zeminini oluşturmuştur. Kaleme alınan bütün yazılarda ikinci bir partinin doğuşunun hazırlığında olunduğunun ancak bunun şeklinin ve usulünün nasıl olacağı değerlendirilmektedir.

Yine bu günlerde, 7 Haziran 1945’te CHP Meclis Grubu’na altlarında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’ın imzalarının yer aldığı bir önerge sunulmuştur. Önergede yer alan ifadelerin bazılarına burada yer vermek DP’nin kuruluş sürecindeki politikasını göstermesi açısından önemlidir.

Metin ilk olarak kaleme alınma amacını anlatmaktadır. Dört milletvekili, Türkiye’nin uzun yüzyıllar boyunca bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürdüğünü ve bu süreçte halkın, hatta okuryazar olmayan kesimlerin bile siyasi hak ve özgürlüklerini bilinçli biçimde kullanabilecek bir olgunluk düzeyine ulaştığını belirtmişlerdir. Onlara göre, okuma yazma bilmeyen köylüler arasından dahi dünya çapında saygın devlet ve siyaset adamları yetiştirmiş olan Türk milleti, özellikle Cumhuriyet’in ilanından sonra gerçekleştirilen köklü reformlar ve atılan büyük adımlar sonucunda, yaklaşık yirmi yıl öncesine kıyasla kayda değer bir ilerleme göstermiştir. Bu gelişim hem siyasal bilinç düzeyinin artması hem de demokratik değerlere yönelik toplumsal farkındalığın güçlenmesi açısından övünç duyulacak bir tablo olarak sunulmuştur (Usluy, 2012: 173).

Günün siyasi hayatının artık demokrasiye geçmek için uygun bir zemine oturduğunu aktaran milletvekilleri aşağıdaki üç görüşün bir an evvel gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir:

Fakat, başka devirlerde ve başka şartlarda gazetecilik fantezisi, hatta sanatı sayılabilecek bir hareket var ki bugün gazetelerin günahı sayılır.

Hepimiz, hürriyetin ve demokrasi kurullarının titiz savcısıyız. Hatta hürriyetin ve demokrasinin ilerlemesi, genişlemesi uğrunda savaşıyoruz. Seçimlerin serbes olmasını, tek parti yerine başka yeni partiler kurulmasını istiyoruz, bazı kanunların buna göre değişmesini, elverişli duruma sokulmasını dilemekteyiz.

Bunda samimi isek, bu işlerin ciddiye alınmasına dikkat etmemiz gerekir. Demokrasiyi genişletmek hareketi ciddidir, buna okuyucuları eğlendirme adına alay konusu yapmak günahıdır. Gazeteler, bilerek bilmeyerek, işte bu günahı işliyorlar.

... (Sadak, *Akşam*, 13.06.1945:1, Gazetelerin günahı)”

⁹ Konuyla ilgili çeşitli yazılar olmakla birlikte burada olabildiğince farklı noktalara değinen yazılar referans olarak verilmiştir. Çeşitli yorumları da görmek için Selim Ragıp Emeç’in, “Millet Faydasına Yapılan Bir Deneme (*Son Posta*, 10.06.1945:1 ve 3), Nadir Nadi’nin, “Türk halkçılığında gelişme yolu (*Cumhuriyet*, 09.06.1945:1 ve 3)”, Mümtaz Faik Fenik’in “Seçim işlerine dair yazılanlar (*Ulus*, 13.06.1945, s 1 ve 2)”, Burhan Belge, “Seçimler ve Demokrasi (*Tanin*, 13.06.1945:1 ve 6) başlıklı yazılarına bakılabilir.

- “1- Milli Hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis Murakabesinin Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna tamamı ile uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması,
 2- Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanlarının sağlanması,
 3- Büyük Parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamı ile uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi (Usluy, 2012:173)”

Beklentilerini bu şekilde sıralayan dört vekil ilerleyen bölümlerde, İsmet İnönü’nün çalışmanın bu bölümünde bahsi geçen 19 Mayıs 1945’teki söylemini de referans gösterip Türkiye Cumhuriyeti devletini dünya demokrasileri içerisinde önemli bir mevkiye taşıyacaklarını düşündükleri bu önerinin değerlendirilmesini istemişlerdir.

Dörtlü takrir, CHP Meclis grubuna verildikten kısa bir süre sonra oybirliği ile reddedilmiştir. 12 Haziran günü Başkan Vekili Kazım Özalp başkanlığındaki parti meclis grubunda önce dört vekilin önergesi okunmuştur¹⁰. Tekliflerin parti tüzüğü ve çeşitli kanunlarda değişiklik yapılmasını önerdiği anlaşıldığı belirtilmiştir. Bu değişiklikler için farklı mekanizmaların bulunduğu vurgulandığı toplantıda, konu hakkında bir grup görüşmesine ya da komisyon kurulmasına ihtiyaç olmadığından da önergenin reddedilmesi kararlaştırılmıştır (*Ulus*, 13.06.1945:1, C.H.P. Meclis Grupunda).

Önergenin parti içinde ve dışında etkisi büyük olmuştur. Öncelikle metnin Atatürk döneminde kabul edilen bir Anayasa’yı hatırlatarak başlamasını partiyi Atatürk ilkelerine çekme eylemi olması açısından siyasi söylem noktasında oldukça başarılıdır. Kullanılan dil yumuşak olmasına rağmen parti içerisindeki bazı isimler büyük tepki göstermiştir. Oldukça uzun süren görüşmelerin ardından Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun metnin geri alınması önerisine karşılık dört vekil geri adım atmamıştır. Böylelikle Türkiye siyasal tarihinde bir dönemin başlaması hızlanmıştır¹¹. Bundan sonraki süreç bu milletvekilleri her ne kadar parti içinde mücadeleyi sürdürmeye çalışsalar da çabaları çok uzun sürmeyecek ihraçlar ve istifalar birbirini izleyecektir.

Dörtlü Takrir sonrası basında yaşanan tartışmalarla Köprülü ve Menderes’in *Vatan* gazetesinde yer alan yazıları CHP’lileri böylelikle de hükümeti rahatsız etmiştir. Parti genel sekreterliği hızlı bir şekilde tavır alarak Köprülü ve Menderes’e muhalif görüşleri sebebiyle

¹⁰ Çeşitli hükümetlerde farklı bakanlık görevleri üstlenmiş Hilmi Uran, anılarında dört vekilin metnin sonunda belirttikleri gibi Meclis’te açık bir şekilde tartışılmasını istemelerine rağmen konuyu CHP Grubunda örtük bir şekilde görüşüldüğü belirtmiştir (Uran, 2017). Dönemin gazetelerine bakıldığında da görüşmenin içeriğiyle ilgili pek fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Bu durum parti içinde eleştiri mekanizmasının hala içselleştirilemediğinin bir göstergesi olarak görülebilir. Konuyla ilgili yönergeyi veren vekillerin görüşleri için “Başvekilim Menderes” kitabı incelenebilir.

¹¹ Dörtlü Takrir ile ilgili değerlendirme yapan Osman Akandere’ye (2003) göre, bu isimler ilgili yönergeyi yeni bir parti kurmak amacıyla ziyade parti için demokrasiye yönelik çağrı olarak kaleme almışlardır.

gazetelerde yayımlanan yazılarının parti kurallarını ihlal ettiğini bildirmiştir. İsimlerin partiden ihracına giden süreç de böylece başlamıştır (Uzman, 2017: 212).

Kendilerine yönetilen suçlamalara karşı Menderes ve Köprülü birbirine benzer yanıtlar vermişlerdir. Her iki isim de hareket tarzlarının parti tüzük ve hükümlerine aykırı olmaktan ziyade ülke ve parti çıkarlarına faydalı olduğunu söylemişlerdir. Menderes'ten farklı olarak Köprülü, demokratik bir şuurla parti yönetiminin ıslahını gaye edinen fikir ve kanaatlerini önce parti grubunda ardından Mecliste ve son olarak kamuoyu karşısında ifade ettikten sonra *Vatan* gazetesine beyanda bulunduğunu söylemiştir. Savunmalarının ardından Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP'den ilişkisinin kesilmesine karar verilmiştir. Kararın alınma sebebi olaraksa parti adayları olarak halkın oyuna sunulmuş ve bu oylarla milletvekili seçilmiş bu iki ismin son dönemde partiye karşı aldıkları tavır ve *Zafer* gazetesinde yayımlanan parti, parti ilkeleri ve parti hükümeti aleyhine çıkan yazılar gösterilmiştir [BCA, 490- 1- 0- 0, 5- 27- 17].

Süreç boyunca olduğu gibi Menderes ve Köprülü'nün partiden ihracı da gazetelerde yoğun bir şekilde yer almıştır. Konuya dikkati çeken ilk isimlerden biri Nadir Nadi'dir. Sürecin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen Nadi (1945), dört aydır içinde bulunulan ortamında alışık olunmayan bir atmosfer olduğunu vurgulamıştır. Nadi'ye göre, siyasi bir partiye bağlı olan bir milletvekilinin vicdanına göre konuşma ve bunu Meclis kürsüsünde dile getirme hakkı olmakla birlikte hem parti ilkelerini eleştirip hem de partiye üye kalmanın da tuhaf olduğunu belirtmiştir. Menderes ve Köprülü'nün önceden bir mücadele içinde olup olmadıklarını bilmediğini belirten Nadi, yalnızca bu iki milletvekilinin sorumlu tutulmasının haksızlık olacağını belirterek, bir süredir siyasi yapının genel işleyişinde yaşanan bazı üzücü aksaklıklara tanık olduklarını, bu sorunların iki üç kişiye ceza verilerek giderilemeyeceğini ifade etmiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 23.09.1945:1 ve 3, Partiden iki kişi çıkarıldı).

Ekrem Uşaklıgil (1945) ise karşılıklı açıklamalara yer verdiği yazısında biraz da Köprülü ve Menderes'i sıkıştırarak biçimde, "Partiden çıkarılan milletvekilleri, partinin ana prensiplerine kendilerini partiden çıkaranlardan fazla sadık oldukları iddiasında bulunduklarına göre bunlar için yeni bir parti kurmak düşüncesi de hatıra gelemmez" ifadelerini kullanmıştır (Uşaklıgil, *Son Posta*, 23.09.1945:1 ve 3, Çıkanların ve çıkaranların söylediklerine göre).

Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay (1945) ise çok daha sert bir tutum takınmıştır. Ona göre hem partinin mensubu gibi gözükmek hem de o partinin 20 yıllık düşmanlarıyla birlikte hareket etmek demokrasiyle yönetilen bütün ülkelerde benzer şekilde cezalandırılmaktadır. Atay, parti disiplinine aykırı davranışların cezasız bırakılmasının o partinin yıkımına yol açacağını belirtmektedir. Yazısının devamında ise *Tan* ve *Vatan* gazetelerini eleştirerek, bu

gazetelerin Anayasa'nın vatandaşlara tanıdığı siyasi hakları sorumlu bir biçimde kullanmak yerine partiyi içeriden zayıflatmaya ve yıkmaya çalıştıklarını ileri sürmektedir. Ayrıca, muhalefetle uzun soluklu bir mücadele yürütmek yerine çeşitli hilelerle kısa yoldan sonuç almaya çalışan bu tutumun “gafletten öte, affedilmez bir suç” niteliği taşıdığını ifade etmektedir (Atay, *Ulus*, 23.09.1945:1, Parti Divanının Kararı).

Asım Us (1945) ise özellikle Fuat Köprülü'nün edebiyat alanındaki başarılı çalışmalarıyla ülkeye hizmet etmiş bir isim olmasına vurgu yapmıştır. Bu vurgunun devamında bu tür siyasi hareketleri kendisinden beklemediğine dair bir vurgu da bulunmakla birlikte Asım Us, iki vekilin ihracına sebep olan durumu, “Eğer Fuad Köprülü ile Adnan Menderes kendilerinin seçilmiş milletvekili değil de memur oldukları kanaatinde, bu noktadan *Vatan* gazetesi ile aynı fikirde iseler çoktan istifa etmeleri lazım gelirdi. Yoksa hem Cumhuriyet Halk Partisinin bir üyesi gibi Mecliste bulunmak, hem de Halk Partisi aleyhinde propagandalara devam edip giden bir gazete ile işbirliği yapmak birbiri ile uzlaşamaz bir tezdad teşkil eder. İşte bizim resmi tebliğden anladığımıza göre divan tarafından iki milletvekili hakkında verilen kararın esaslı sebebi budur” şeklinde değerlendirmiştir (Us, *Vakit*, 23.03.1945:1 ve 4, İki millet vekili hakkında divanın kararı).

Basındaki tartışmalar Celal Bayar'a yönelmiştir. 26 Eylül günü ise Celal Bayar da partiden istifa etmiştir. İstifasıyla ilgili detaylı bir açıklama yapmayan Bayar, Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı'na yazdığı dilekçede, “İzmir Milletvekilliğinden istifa ettiğimi arz ve bilvesile derin saygılarımı sunarım” ifadelerine yer vermiştir. Söylentilere göre de Bayar'ın siyasi yaşamdan çekilmeyeceği de gazetelerde belirtilmiştir (*Vakit*, 29.09.1945:1, Celal Bayar İzmir Millet Vekilliğinden istifa etti). Vekillikten istifa eden Bayar'ın partiden ayrılması ise kolay olmamıştır. Çeşitli metinlerde bunun kendisi için oldukça zor olduğunu söyleyen partiden ayrılması ise aynı yılın aralık ayında gerçekleşmiştir.

Aynı günlerde İçel Milletvekili Refik Koraltan da *Vatan* gazetesinin 2 Ekim 1945 tarihli sayısında yayınlanan demeci sebebiyle 3 Aralık'ta partiden çıkarılmıştır [BCA, 490- 1- 0- 0, 6- 28- 7]

Netice itibariyle, her ne kadar yola siyasi bir parti kurmak amacıyla çıkmasalar bile dört milletvekilinin parti içinde demokrasiyi sağlama çabaları yeni bir partinin kurulması ve Türkiye siyasi tarihinde geri dönülmez şekilde çok partili yaşamın inşa edilmesini sağlamıştır.

1.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Birinci bölümün bu bölümünde Demokrat Parti'nin kurulması ve sonrasındaki süreç ele alınmıştır. Partinin kuruluş günleri, muhalefetteki faaliyetleri, iktidar olması, iktidardaki

faaliyetleri, genel ve yerel seçimlerle birlikte anti- demokratik uygulamaları bu başlığın izleğini oluşturmaktadır. Bölüm 27 Mayıs Askeri Darbesi ile son bulmaktadır.

1.2.1. DP'nin Kuruluş Günleri ve Sonrası

Demokrat Parti daha öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi üyesi olan ve bu parti bünyesinde ve ülke yönetiminde farklı görevler almış olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946'da kurulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde çok partili yaşama geçmeyi hızlandıran olayları Demokrat Parti'nin kurulma sürecini ve yankıları ele alınacaktır.

Partinin kurucu isimlerinden Celal Bayar, parti kurulmadan birkaç gün önce *Vakit* gazetesi muhabirine demeç vermiş bu ifadeler dönemin çeşitli gazetelerinde de yayımlanmıştır. Partinin isminin Demokrat Parti¹² olacağını burada duyuran Bayar; kuruluşu için hukuki süreçle birlikte, program ve nizamnameyi de hazırladıklarını, programlarında 80 kadar madde olduğunu bu içeriğin partinin dört kurucu üyesi tarafından hazırlandığını belirtmiştir. Programın olabildiğine açık olmasına dikkat ettiklerini de söylemiş, parti teşkilatını ve çalışma biçimini ilgilendiren nizamnameninse 48 maddeden oluştuğunu anlatmıştır (*Akşam*, 05.01.1946:1, Demokrat Partiye Dair Celal Bayar'ın Beyanatı).

Bayar'ın bu demecinden üç gün sonra Demokrat Parti'nin programı ve nizamnamesi basın eliyle kamuoyuna açıklanmıştır. Bir gazeteci, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı hatırlatarak Demokrat Parti'nin de bir danışıklı düzen sonucu ortaya çıkmadığını doğrulayıp doğrulayamayacağını sorduğunda Bayar, Serbest Fırka'nın bile muvazaa partisi olmadığını, muvazaanın hafiflik anlamına geldiğini ne böyle bir öneriyi sunacak ne de kabul edecek kişiler bulunduğunu ayrıca ülkenin de bu tür muvazaalı girişimlere katlanamayacağını belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 08.01.1946:1 ve 3, Demokrat Partisi dün resmen teessüs etti). Başka bir gazeteciye; partinin, muhafazakar, liberal, sosyalist veya komünist partilerden hangisine daha yakın olduğunu sormuştur. Bayar bu soruya, "Demokrat partisine" şeklinde yanıt verince gazeteci de üstelerek bu kez partinin Halk Partisi'ne göre nerede konumlandığını sormuştur.

¹² Bu haberden hemen sonra *Akşam* gazetesinin "Arada Bir Köşesinde" yayımlanan yazı da o günlerde basında tartışılan çok parti yaşam konusuna farklı bir perspektif tutması hem DP'ye dair yorumlar içermesi açısından önemlidir. "Demokrat" imzasıyla ve "Sol kanadımız açıktır" başlığıyla yayımlanan yazıda DP'nin kuruluşunun sevinçle karşılandığı belirtildikten sonra partinin ideoloji yelpazesindeki konumuna dair, "Bu yeni partinin programı her halde demokratik, belki radikal olacak, fakat her halde solcu, yani sosyalist olamayacaktır. Bu, çok faydalı bir kontrol partisidir" yorumu yapıldıktan sonra CHP'nin sol kanadının boş olduğunu bu yüzden Türkiye'de bir sosyalist parti olması gerektiği savunmuştur. Parti yapısının, "Devrimci değil, yapıcı ve ilerletici bir sosyalist partisi. Sol kanadı tutsun ve yabancı emellere hizmet eden yıkıcı komünistliğe yer bırakmasın. İngilterede, Fransada bütün batı memleketlerinde komünistliğe karşı en kuvvetli kalkan sosyalist partileridir ki bugün artık oralarda sol değil, merkez vazifesini görüyor" şeklinde olması savunulmuştur. Partidense, meslek birlikleri, sendikalar, sosyal sigortalar, kooperatifler konusunda CHP'yi zorlaması beklenmiştir (*Akşam*, 06.01.1946:1, Sol kanadımız açıktır).

O sırada söz alan Menderes soruyu, “Halk Partisine göre iki parmak daha soldayız, bazı hallerde iki parmak daha sağda” şeklinde yanıtlamıştır (*Son Posta*, 08.01.1946:1 ve 5, Demokrat Partisi beyanname ve programını hükümete verdi). Parti faaliyetlerini sürdürmek için maddi kaynağın nasıl yaratılacağına dair soru Bayar, 19 milyon yurttaş içinde partiyi destekleyen ve maddi fedakarlıkta bulunabilecek birkaç yüz kişi bulunabileceğini düşündüklerini belirttikten sonra dönemin basınının işleyişine de göndermeye yaparak, “Mesela gazete sahiplerinden beşer yüz lira istesek vermezler mi? Bir, ananeyi yıkmış olacağız. Bildiğimize göre partili gazetelere para verirler, şimdi aksini takip edeceğiz” yanıtını vermiştir (*Tanin*, 08.01.1946:1 ve 2, Demokrat partisinin faaliyetine müsaade edildi).

Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminden sonra Türkiye’de tekrar çok partili yaşama geçişin denenmesine basının önemli isimleri de kayıtsız kalmamış, Demokrat Parti’nin kuruluşunun ardından yazılarıyla durum değerlendirmesi yapmışlardır. İlk yorumun toplantının hemen ertesi günü *Ulus* gazetesinden Falih Rıfkı Atay’ın (1946) yaptığı görülmektedir. Atay, “Yeni parti kuruldu” başlıklı yazısında, “Demokrasi hayatımızın hep hissetmekte olduğumuz bir eksiği böylece ortadan kalkmaktadır” demiştir. Türkiye’nin daima iki korkusunun ve bir dileğinin olduğunu savunan Atay, devrim iktidarına karşı yabancı ideolojilere hizmet eden ya da bizzat rejim düşmanı bir yapının oluşması, yurttaşların en temel hakkı olan düşünce özgürlüğü ve örgütlenme haklarını sömürerek Türkiye’deki demokrasi ikliminin zarar görmesini korkulan durumlar açıklarken, batılı bir demokrasiyi ise dilek olarak anlatmıştır. Yazısının devamın Atay, Bayar’ın kişiliği ve yaşamının, cumhuriyet yanlılarını herhangi bir muhalefet hareketi karşısında hissedilebilecek ilk endişeden uzaklaştırdığını ayrıca kurucular arasında meslekleri ve siyasi duruşları kuşku uyandırabilecek unsurların yer almamış olmasının da güveni pekiştirdiğini söylemiştir (Atay, *Ulus*, 08.01.1946:1 ve 2, Yeni parti kuruldu).”

Necmeddin Sadak (1946) ise *Akşam* gazetesindeki “Demokrat Parti’ye ‘Hoşgeldin’ deriz” başlıklı yazısının büyük bölümünü parti programını değerlendirmeye ayırmıştır. Programın yeni kurulmuş bir partinin yasası şeklinde olduğunu belirten Sadak, ilk okuyuşta CHP esaslardan belirgin bir ayrım görülmediğini söylemiştir. Parti programında dikkat çeken unsurun parti adı olduğunu belirten Sadak, programdan alıntı da yaparak Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ilerici bir anlayışla hayata geçirilmesine katkı sağlamayı hedeflediğini; bu anlayışın, tüm devlet faaliyetlerinde milli iradeyi ve halkın çıkarlarını hâkim kılmayı, vatandaşın bireysel ve toplumsal tüm hak ve özgürlüklerine sahip olmasını güvence altına almayı, yurttaşlar arasında hukuki eşitliği, karşılıklı sevgi ve saygıyı ile ekonomik çıkarlar arasında uyumu tesis etmeyi amaçladığını aktararak değerlendirmiştir. Sadak’a (1946) göre bu madde o asırdaki bütün devlet şekilleri için geçerlidir. Bunun için ileri

ve geniş bir demokrasi anlayışına sahip olmaya ihtiyaç yoktur. İleri demokrasi kavramının daha çok sol ideolojideki partilerin benimsediği bir kavram olduğunu belirten Sadak'a göre DP, ileri bir demokrasi partisinden ziyade mülkiyet hakkına ve özel teşebbüse olanak tanıyan liberal parti bir görünümündedir (Sadak, *Akşam*, 09.01.1946:1 ve 2, Demokrat Partiye 'Hoşgeldin' deriz).

Dönemin önde gelen bir diğer gazetecisi Hüseyin Cahit Yalçın (1946) ise yeni partinin gerçek bir ihtiyaca karşılık geldiğini belirtirken bu partiye düşen ilk hizmetin 1908'den sonra yaşanan birçok deneyimi unutturacak derece sağlıklı fikir, kanaat ve idealler üzerine kurulması olacağını söylemiştir. Falih Rıfkı Atay gibi Hüseyin Cahit Yalçın da Celal Bayar'ın tecrübelerini aktararak duyduğu güveni ifade etmiştir. DP ile CHP arasında programları özelinde keskin bir ayrılık olmadığını söyleyen Yalçın, Türkiye'nin çok partili siyasi hayata henüz adım attığını belirterek, partilerin ülkenin yaşamından doğan ihtiyaçlara dayandıkları için sosyal ve siyasal gelişmeler sonucunda ne tür akımlarla karşılaşılacağına öngörülemediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Demokrat Parti'nin, Cumhuriyet Halk Partisi karşısında bir denetim görevini başarıyla yerine getirmesi halinde bundan büyük ölçüde yarar sağlanacağı konusunda kuşku bulunmadığını vurgulamıştır (Yalçın, *Tanin*, 10.01.1946, s. 1, Yeni Partinin teşekkülü).

Demokrat Parti'nin programının CHP'nin programından farklılaşmamış olmasına yönelik en keskin eleştiriye *Son Posta* gazetesinde Ekrem Uşaklıgil tarafından kaleme alınmıştır. Türkiye sınırları içerisinde yaşayan yurttaşların parti programına merakının çok çabuk sönümleneceğini söyleyen Uşaklıgil yazısının öne çıkan kısmı ise partinin kuruluş sürecinde CHP'nin pozitif tavrına yaptığı vurgu olmuştur:

"Demokrat Partisi programını pazartesi günü öğleden sonra saat üç buçukta İçişleri Bakanlığına vermiş, ruhsatnameyi bir ay, bir hafta değil, bir saat sonra muvaffakiyet temennileri arasında almıştır. Bu iyi kabul, Cumhuriyet Halk Partisinin yeni doğan muhalefet partisine demiyelim, yeni doğan karşı partiye bir eksikliği dolduran teşekkül gözile bakmakta olduğunu göstermekle kalmaz, aynı zamanda Celal Bayarın mazisinden gelen, yeni hareket tarzı ile kuvvet bulan büyük itimada da delil sayılır (*Son Posta*, 10.01.1946:1 ve 7, Karşı parti kurulurken)."

CHP programı ile DP programı arasında belirgin bir ayrım olmadığına vurgu yapan bir diğer isim de *Cumhuriyet* gazetesinde Nadir Nadi olmuştur. Nadi, yeni parti kurucularını kısa sürede derli toplu ve iyi bir programla kamuoyu karşısına çıktıkları için kutlamıştır. Partiler arasında keskin bir ayrım olmamasını olumlu okuyan Nadi'ye göre şayet belirgin farklar olsaydı 20 yıl boyunca iktidar partisinde yer almış Celal Bayar'ın bu hamlesi onun samimiyetine duyulan güveni sarsacaktı. Yazısının sonlarında Nadir Nadi, DP'nin ideolojik konumunu tespit

etmeye çalışmıştır. Partinin liberal bir çizgiye oturduğunu bu yüzden CHP'nin sağına düştüğünü savunmuştur (*Cumhuriyet*, 09.01.1946:1 ve 3, Yeni Partinin karakteri).

İktidardaki Halk Partisi, yeni bir partinin kurulmasını iki sebepten dolayı teşvik etmektedir. Bunlardan ilki, ülkede bir muhalefet partisinin olması Halk Partisi'nin totaliter olduğuna dair yergilere karşılık vermeyi kolaylaştırıcaktı. İkinci olarak Halk Partisi, partiyi içten zayıflatan ve partiden memnun olmayan unsurları dışarı itmek istemekteydi (Karpaz, 2010:487).

1.2.2. CHP ile DP Arasındaki İlk Tartışma: Seçimler

İki parti arasındaki ilk tartışma konusu erken seçim üzerine olmuştur. Tartışılan konu ise belediye seçimleri tasarısıyla ilgilidir. Demokrat Partilileri asıl itiraz ettiğı noktaysa belediye ve milletvekili seçimlerinin erkene alınmasıdır. 29 Nisan günü toplanan Meclis'in gündemi bu kanun tasarısıdır.

Kanunla ilgili söz alan İçişleri Bakanı Hilmi Uran, milletvekilliğı seçimini kontrol edecek olan belediye meclis üyelerinin değişmesinin günün ihtiyaçlarına daha uygun olacağını söylemiş ve tasardaki süreklilik ifade eden hükümlerin de vatandaş hukuku, seçim güvenliği gibi konular açısından önemli olduğunu söylemiştir (*Cumhuriyet*, 30.04.1946:1 ve 2, Mecliste iki partinin ilk tartışması).

Yapılan görüşmelerde DP adına konuşan Adnan Menderes, seçimlerin erkene alınmasını gerektirecek herhangi bir neden bulunmadığını ifade etmiş ve bu şartlar altında tasarının tek parti yönetimi amacıyla hazırlandığı sonucuna varmanın kaçınılmaz olduğunu dile getirmiştir. Konuşmasının ilerleyen bölümlerinde Menderes, milletvekilleri seçimlerinin yaz aylarında yapılmasının düşünülmesiyle ilgili olaraksa, köyde yaşayan yurttaşların yazın tarlada ve yaylada bulunduğu bilgisini aktararak, "Seçimlerin ani olarak tacil edilmesi [hızlandırılması] gerçek ve inandırıcı sebeblere dayanmalıydı. Böyle yapılmamıştır" ifadelerini kullanmıştır. Siyasi partilerin örgütlenme sürecinde olduğunu da söyleyen Menderes, Halk Partisi dışındaki siyasi partilerin ve basının çeşitli baskılar ile yasal kısıtlamalar altında bulunduğunu belirterek, bu baskı ve engeller ortadan kalkmadan ve milletin siyasi olarak örgütlenebilmesi için belirli bir süre tanınmadan seçimlere gitmenin yanlış bir adım olacağını ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 30.04.1946:1 ve 2, Mecliste iki partinin ilk tartışması). Adnan Menderes'in ve DP'lilerin seçimlerin erken yapılmasının sebebini DP'nin başarılı olmasının engellemesi olarak göstermişlerdir.

Bu iddialar üzerine kürsüye gelen Recep Peker, Demokrat Parti'nin sesini duymaktan mutlu olduklarını dile getirmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

“Derhal arz edeyim ki Adnan Menderesin ifadeleri arasındaki yeni bir partinin kuruluşunu önlemek fikri bu teşebbüste olmadığı gibi bu teşebbüsü Kamutay huzuruna getirmiş olan büyük inkılabcı parti de asla düşünmemiştir. Milli tarih gösterir ki Türkiyede en sıkı günlerde dahi siyasi bir cemiyetin kurulmasını engelleyecek kanuni bir mani vaki olmamış, anayasada siyasi cemiyetler kurulmasını güden yol daima açık kalmıştır. Birbiri ardından siyasi partiler de kurulmuşlar. Fakat bu partilerin çalışışı memleket için büyük zararı neticelere varmıştır. Binaenaleyh, Türkiye Cumhuriyetinde kanunun teyid ve himayesi altında tek partili bir rejim diye hiçbir vaziyet mevcut değildi. Bugün de mevcut değildir. Hürriyet fikrini koruyucu, icabında bunun için savaş yapıcı bir parti olan C.H.P. demokratik inkişafı engellemek içi bir teşebbüse girişmek gibi siyasi bir ahlak eksikliğinden münezzehtir. Biz, yanımızda vazife alan ve hadiselerden olgunlaşarak çalışacak olan Demokrat Partinin mevcudiyetini memleketin istikbali için bir hayır ve menfaat unsuru telakki ediyoruz (*Cumhuriyet*, 30.04.1950:2, Mecliste iki partinin ilk tartışması)”

Karşılıklı yanıtların ve tartışmaların gölgesinde tasarı DP’nin karşı çıkmasına rağmen CHP’nin Meclis’te çoğunluk olması sayesinde kabul edilmiş, yerel seçimler erkene alınmıştır.

1.2.3. CHP Olağanüstü Kurultayı

Bu kararın ardında Türkiye siyasi tarihindeki önemli olaylardan bir diğeri ise 10- 11 Mayıs 1946 tarihlerinde gerçekleşen Olağanüstü CHP Kurultay’ı olmuştur. CHP kurultayındaki gündem maddeleri ve sonuçlarına geçmeden önce buradaki atmosferi oluşturan duruma değinmekte fayda vardır. Turan Akıncı’ya (2021:43) göre DP’nin programı ülke genelinde memnuniyet yaratırken öte yandan CHP’nin programıysa olabildiğine ilkel kalmıştır. DP’nin siyasal yaşamda yarattığı bu rekabet CHP’nin de kendisini yeniden inşa etmesine yol açmıştır. Kurultayda alınan kararlarda bu rekabetin etkileri bulunmaktadır.

Kurultayda konuşan İsmet İnönü, gündem maddesinin tek dereceli seçim sistemi olduğunu açıklamıştır. Konuşmasının devamında İnönü hem iç hem de dış politikadaki gelişmeler nedeniyle 1947’de yapılması planlanan seçimlerin öne alınması gerektiğini belirtmiştir. Uluslararası ortamın beklenenden daha belirsiz ve karışık bir hal aldığını, bu koşullar karşısında görev süresi dolmuş bir Meclis’le hareket etmenin sakıncalı olacağını ifade etmiştir. Ayrıca, son bir yılda Meclis’in otoritesini sorgulayan tartışmalar yaşandığını, Seçim Kanunu’nun geciktiği yönünde eleştiriler yapıldığını ve yeni partilerin seçime hazır olduklarını açıkladıklarını aktarmıştır. İnönü, seçim kanunu çıktıktan sonra Meclis’in kendi temsil gücünün zayıflığını kabul etmiş olacağını ve iç ile dış politikada otoritesine güvenilmeyen bir Meclis’le yönetimin mümkün olmayacağını vurgulamıştır (*Ulus*, 11.05.1946:1, İnönü’nün Tarihi Söylevi).”

Tek dereceli seçimlerin Büyük Millet Meclisi’nin meşruluğuna da katkı sağlayacağını savunan İnönü, kararın kanun olarak kabul edilmesinin doğrudan sonucununsa erken seçim olacağını belirtmiştir. Seçim sisteminin tek dereceli olması kadar bir diğer önemli unsurunda vatandaşların serbest seçim yaptığına ve verdiği oyların korunduğuna duyacağı inanç olduğunu söyleyen İnönü, “İktidar da kalacaksak veya kalmayacaksak, bunun, ancak vatandaş oylarının

çokluğu ile kararlaştırılmış olduğuna, hepimizin inanması lazımdır” demiştir. İnönü ayrıca, CHP’nin iktidar olarak kalma arzusundan daha önemli şeyler olduğunu vurguladıktan sonra iktidarın vatandaşların iradesine dayandığı ve hizmet aracı olarak kullanıldığı halde kıymetli olduğunun altını çizmiştir (*Ulus*, 11.05.1950:1, İnönü’nün Tarihi Söylevi).

“İnönü’nün Nutku” başlıklı yazısında bu konuşmayı değerlendiren Falih Rıfkı Atay (*Ulus*, 11.05.1946:1 ve 3), iyi niyetli bir vatandaşın, bu konuşma sayesinde uzun bir süre boyunca her türlü şüphe ve tereddüdünü giderebileceğini söylemiştir. *Cumhuriyet* gazetesinde Abidin Daver (11.05.1946:1 ve 3, Milli Şefi Dinlerken) ise kurultayın Türk inkılabı ve Türk demokrasisi bakımından çok önemli olduğunu söyledikten sonra CHP’nin ülkede daha ileri bir demokrasi için bu toplantıyı gerçekleştirdiğini savunmuştur. Daver, nutkundan dolayı İnönü’nün, “olgun, uzağı görür, tam demokrat ve yüksek inkılabcı bir devlet adamı olduğunu” söylemiştir. Tek dereceli seçim sistemiyle ilgili olaraksa Daver, “Artık Türk milleti, kendi mukadderatını ellerine teslim edeceği milletvekillerini, ikinci seçmenler vasıtasile değil bizzat kendisi seçmelidir. İleri bir demokrasinin şartı budur” ifadeleriyle yorumladıktan sonra seçim güvenliğine değinen şu cümleleri yazmıştır:

“Seçimlerin tek dereceli olması ne kadar ehemmiyetli ise, seçimlerin serbest, dürüst, maddi ve manevi her türlü tazyikten azade olarak yapılması da o kadar ehemmiyetlidir. Vatandaşın sandığı attığı rey muhterem ve masun olmalı ve vatandaş bundan emin ve müsterih olarak reyini kullanmalıdır. İdare amirlerinin kanun dışında seçimlere müdahale etmelerine izin verilmeyecektir; fakat idare amirlerinin seçime müdahale ediyorlar diye delilsiz, isbatsız, sadece gürültü koparılmak suretile yıldırılmaları da kabul edilemez (Daver, *Cumhuriyet*, 11.05.1946:1 ve 3, Milli Şefi Dinlerken).”

Kurultay sonunda program ve tüzükte değişikliğe gidilmiştir. Tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiş, değişmez genel başkanlık sistemi değiştirilerek parti başkanlığına seçimle gelmesi kararı alınmıştır. Öte yandan muhalefet unsuru olarak kurulan Müstakil Grup da kaldırılmıştır. Kurultayda ayrıca Türkiye’de cinsiyet, sınıf veya bölgesel fikirleri koruma ve yayma, sınıf mücadelesi yaratma amacıyla dernek kurulamayacağına; devlet, özel idare, belediyeler ve devlete bağlı kurumlarda görev yapan ve hizmet karşılığı maaş ya da ücret alanların bulundukları görevin niteliği ve unvanıyla dernek kuramayacaklarına ilişkin 22. madde de yürürlükten kaldırılmıştır (*Ulus*, 12.05.1946:4, Kurultay kararıyla).

Feroz Ahmad’a (2015:33) üzerinde en çok anlaşmazlık yaşanan karar parti programındaki 22. maddenin kaldırılmasıdır. Bu yasağın kaldırılması, CHP’nin sınıf çıkarları arasında denge gözetken bu bağlamda da sınıf mücadelesine karşısında konumlanmaya devam edeceğini göstermektedir. Deklarasyon, CHP’nin “sınıflar üstü” konumunun yanında “DP’nin nerede konumlandığı?” sorgulamaya yol açmıştır (Ahmad, 2015:33). Bu durum iki parti arasındaki farklılıkların ve izleyecekleri politikanın belirginleşmesi açısından oldukça önemlidir.

1.2.4. DP'nin Politik Tavrı: 1946 Yerel Seçimlerine Katılmama Kararı

1930 yılından sonra çok partili olarak yapılacak ilk seçiminin erkene alınması ve 26 Mayıs 1946'da yapılması kararlaştırılmıştır. Burada seçimin sonuçlarından daha önemli bir unsur ortaya çıkmıştır. Milli Kalkınma Partisi katılacağını belirtirken, Demokrat Parti seçimlerin öne alınması protesto ederek seçimlerde yer almayacağını bildirmiştir.

Demokrat Parti 8 Mayıs 1946 tarihinde yayınladığı bildiriyle seçimlere katılmayacağını, milletvekili seçimlerine ise şartların olgunlaşması durumunda gireceğini belirtmiştir. Demokrat Parti Merkez İdare Heyeti'nin tebliğinde, Meclis'te alınan kararla belediye seçimlerinin erkene alınması ve İnönü'nün Akşehir'de yaptığı açıklamada milletvekili seçimlerinin de erkene alınacağını söylemesinin tüm kamuoyunda olduğu gibi DP Genel İdare Kurulu tarafından da üzüntüyle karşılandığı belirtilmiştir. Tebliğde, parti içinde seçime katılım konusuyla ilgili fikir alınmak için hızlıca örgütlere başvurulduğu aynı zamanda da iktidarın seçimleri neden erkene almak istediğiyle ilgili incelemelere başlanıldığı duyurulmuştur. Belediye seçimlerinin dört ay, milletvekili seçimlerinin ise belirlenen süresinden bir yıl önce yapılması önerilerini inceleyen Genel Kurul, bu konuda öne sürülen iki gerekçeyi de geçerli bulmamıştır. İlk gerekçe olarak belirtilen, belirsiz ve karışık görülen dünya durumunun uzun bir bekleme sürecine girdiği görüşü, son haftalarda ortaya çıkan yeni bir durum olarak değil, uzun süre önce açıkça anlaşılmış bir gerçek olarak değerlendirilmiştir. Hatta mevcut koşulların, 1945 sonlarına kıyasla daha az kaygı verici olduğu ifade edilmiştir. İkinci gerekçe olarak ileri sürülen ülke yönetimi ve politikasında içte ve dışta istikrar sağlama amacı ise inandırıcı bulunmamıştır. DP yayınladığı tebliğde, seçimlerin hemen yapılmasını gerektirecek bir istikrarsızlık olduğu kanaatine varılamadığını da söylemiştir. (*Vakit*, 09.05.1946:1 ve 7, Demokrat Parti Belediye seçimine girmiyor)."

İktidar partisinin öne sürdüğü gerekçelere yanıt niteliği taşıyan bu kısımların ardından tebliğde CHP'yi erken seçim kararı almaya götüren sebeplerin bunlardan farklı olduğu iddia edilmiştir. DP'lilere göre, kamuoyunun da ortak kanaati olduğu üzere CHP diğer partilerin gelişmesinin önüne geçmek istemektedir. Bu siyasi partiler ismen var olsalar dahi CHP bir dönem daha siyasetin yürütücüsü olmak amacındadır. Tebliğde DP'nin amacının milli iradenin tecelli etmesi olduğu belirtildikten sonra iktidarın aldığı kararın, demokrasi anlayışına ve görüşlere aykırı olduğu ve demokrasiye hizmet etmek yerine demokrasiye zarar vereceği söylenmiştir. DP milletvekili seçimlerine katılımı ilgili olaraksa seçimlerin 1,5 yıl içerisinde ve tek dereceli olması şartını koşturmuştur (*Vakit*, 09.05.1946:1 ve 7, Demokrat Parti Belediye seçimine girmiyor- *Cumhuriyet*, 09.05.1946:1 ve 2, Demokrat Parti Seçimlere Girmeyecek).

Cumhuriyet gazetesindeki başyazıda DP'nin seçime katılmama kararını yorumlayan Bülent Daver (*Cumhuriyet*, 12.05.1946:1 ve 3, Demokrat Parti de seçimlere girmelidir), bu kararının ülkede bir an önce demokratik rejime geçilmesini isteyenlerde hayal kırıklığı yarattığını belirtmiştir. Yazısında Türkiye’de birden fazla partili demokrasinin kurulmasına engel olan olaylara değinen Daver, bu durumun diğer otoriter tek parti yönetimlerine de benzemediğini yazısına ekledikten sonra Nazi ve faşist partilerin kendi ülkelerini felakete sürüklediğini ancak CHP’nin daha ileri demokrasiye geçiş için azimle çalıştığını belirtmiştir. CHP’nin bu konuda samimi olduğunu ve seçim sisteminin değiştirilmesini de buna örnek olarak göstermiş ve İsmet İnönü’nün 1945 yılında yaptığı konuşmadan, “Yeni partiler kurulması isteniliyor. Kökleri dışarıda olmamak ve milletimizin içinden doğmak şartile başka partiler kurulmasını isteriz; kurulsunlar” ifadelerini alıntılanmıştır. Daver yazısının ilerleyen kısmında DP’nin seçimlerin erkene alınmasıyla ilgili görüşlerineyse şu yanıtı vermiştir:

“... İşte Demokrat Partinin acele ediliyor diyerek istemediği süratli seçim, belediye meclisleri için 3- 4 ay, Büyük Millet Meclisi için de 8 ay kadar önce yapılıyor demektir. Bu, demokrat Parti için belediye meclislerinde ve Büyük Millet Meclisinde hemen ekseriyeti elde etmek imkanından mahrum edecek kadar, uzun bir zaman mıdır? Eğer Demokrat Parti, bu zaman içinde C.H.P. sini mağlub ederek ekseriyeti alacağını düşünüyorsa, fikrimizce çok iyimser davranıyor demektir (Daver, *Cumhuriyet*, 12.05.1946:1 ve 3, Demokrat Parti de seçimlere girmelidir).”

Demokrat Parti’nin bu kadar kısa sürede iktidarı alabileceğini düşünmesinin acelecilik olduğunu belirten Daver, İngiliz İşçi Partisi’nin iktidara geliş sürecini aktarmış, DP’nin de ancak zamanla iktidarı alabileceğini düşünmesi gerektiğini söylemiştir. DP’nin seçime katılmasını gerektiğini ise siyasi partilere düşen görevleri hatırlatarak şu şekilde açıklamıştır:

“Yeni partilerin ilk vazifeleri, Büyük Millet Meclisinde ekseriyet partisinin karşısında bir murakabe ve muvazene unsuru olmaktır. Böyle olunca da Demokrat Partinin de, Milli Kalkınma Partisi gibi, seçimlere iştirak etmesi lazım gelir. Bu, hem millet, hem de Demokrat Partinin menfaatleri bakımından doğru olur. Şikayet edilen tek parti usulünün devam etmemesi istenildiğine göre Demokrat Parti, Büyük Millet Meclisinde de temsil edilmelidir. Mesele kemiyette değildir (Daver *Cumhuriyet*, 12.05.1946:1 ve 3, Demokrat Parti de seçimlere girmelidir).”

Vakit gazetesinden Asım Us da (1946), DP’nin seçime katılmamak için öne sürdüğü gerekçelerden tatmin olmayan bir diğer isimdir. Us, İsmet İnönü’nün seçimlerin 1947 yılında gerçekleşeceğini söylediğini fakat o günlerde olağanüstü kurultayın ne zaman toplanacağını ve dünya siyaset arenasındaki gelişmelerin seyrinin bilinemediğini söylemiştir. Seçimi yenileme hakkının Büyük Millet Meclisi’nin elinde olduğunu belirten Asım Us, DP’nin dünya siyasetinin daha iyi bir seyirde olduğuna dair görüşü de karşı çıkmış, aktardığı olaylar çerçevesinde uluslararası durumu daha belirsiz olduğunu öne sürmüştür. Us, “Türk milletinin mukadderatını ellerinde tutanların bu kararsızlık içinde bir gün evvel millettten tam itimat almış

bir meclise dayanmaları lazım” olduğunu da sözlerine eklemiştir. (Us, *Vakit*, 11.05.1946:1 ve 7, Demokrat Partinin teessüfle karşılanan demeci).

Demokrat Parti’nin seçime katılmama kararına iktidar partisinin yanıtını olarak Falih Rifki Atay’ın *Ulus*’ta (15.05.1946) yayımlanan “Basiret sahipleri dört gözle ibret alsınlar!” başlıklı yazıda görmek mümkündür. Dönemin “komünist” suçlamalarına paralel olarak, gerçekleşecek seçimlerin anti demokratik olacağına yalnızca DP merkezi ile Moskova Radyosu’nun inancı var diyen Atay, Türkiye’nin güvenlik politikasını övmüştür. Atay’ın yazısındaki önemli satırbaşlarından biri de basın özgürlüğüyle ilgili vurgu yaptığı kısımdır.

Atay,

“*Vatan*’cı ve *Tan*’cıların anarşiyi körükleyici bir senelik yazıları ile, Demokrat Partinin sadece son iki tamimini tercüme ettirerek, dünyaya göstermek, ‘İşte size basın hürriyeti olmayan ve vatandaşların fikirlerini serbestçe kullanamayacakları söylenen bir memlekette gazetelerin yazdıkları ve partilerin yaydıkları!’ diye ilan etmek hoş bir eğlence olurdu. Acaba bu zatlar, siyasi hak ve hürriyetlerin bu dereceye kadar sömürülmesine ses bile çıkarmayan kanunlar kalkarsa, daha neler yazacağı ve neler yapacağı tasarlıyorlar? (Atay, *Ulus*, 15.05.1946, s. 1 ve 4, Basiret sahipleri dört gözle ibret alsınlar!)”

dedikten sonra DP’nin ortaya attığı sebeplerin altında teşkilatlarındaki ümitsizliğin yattığını savunmuştur. Milletin CHP’den memnun olmadığı, ilk seçimlerde onları gönderecekleri hayalleri üzerine kurulduğunu belirttiği DP’nin farklı kesimlerden insanların kendilerine katılacağını ve böylece iktidara geleceklerini, bu yüzden de muhalefette olmanın ‘akıllıca’ olmadığını düşündüklerini belirtmiştir (Atay, *Ulus*, 15.05.1946:1 ve 4, Basiret sahipleri dört gözle ibret alsınlar!)

Feroz Ahmad’a (2015:35) göre DP’nin bu tavrı, CHP içindeki çok partili yaşamın istikrarsızlığa yol açacağını savunan aşırılara karşı çok partili yaşamı savundan ılımlıları da kızdırmıştır. İki parti arasında geçecek seçimde belki CHP güçlenerek çıkacaktı ancak DP’nin bu tutumu olayların seyrini değiştirmiştir¹³. DP’nin bu stratejisi milletvekili seçimleri öncesinde iktidarı bazı konularda hamle yapmaya zorlamıştır. Boykotun ardından CHP genel seçimlere daha liberal bir atmosferde girilmesi için üniversiteler özerklik vermiş Basın Yasası’nda düzenlemeler gitmiştir (Ahmad, 2015:36).

Öte yandan DP’nin boykot kararı CHP’nin imajına zarar vermiş, partinin anti-demokratik görünmesine yol açmıştır. Seçim sürecinde yaşananlar da partinin imajına zarar verir niteliktedir. Milli Kalkınma Partisi seçimler sırasında yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla çekilirken seçime katılmadığı halde seçim güvenliği için süreci takip eden DP de tespit ettiği

¹³ Siyasi iktidar tarafından DP’nin seçimlere katılması için çeşitli hamleler de gelmiştir. DP’nin seçime katılmaması durumunda kapatılacağı söylenmiş ancak bu söylemden ileriye gitmemiştir. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Bakan ve Özdemir (2013), “Türkiye’de 1946- 1950 Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi Demokrat Parti’ye Karşı”. Ahmad (2015:16) da İsmet İnönü’nün o günlerde az sayıda jandarmayı DP önüne göndererek kapattırabileceğinin herkes tarafından bilindiğini söylemektedir.

birçok usulsüzlüğü raporlamış ve “Belediye Seçimlerinde Müdahale, Tazyik ve Yolsuzluklara Dair Vesikalar” başlıklı broşürü yayınlamıştır (*Cumhuriyet*, 27.05.1946:1 ve 2, Partilerin Beyannameleri; 30.05.1946: 1 ve 3, Büyük Seçim).

1.2.5. Bir Erken Seçim Daha: 1946 Milletvekili Seçimleri

Daha önce bahsedildiği üzere belediye seçimleri CHP’nin içinde çeşitli görüşlerin öne çıktığı sonrasında da kamuoyunu nezdinde güvenin tekrar kazanılması için çeşitli hamlelerin yapıldığı bir süreç olmuştur. DP’nin boykotu ve seçim sonuçları Nihat Erim başta olmak üzere CHP yöneticilerinin çok partili yaşamı sorgulamasına yol açmıştır. Bu durumun en net görüldüğü kaynak olaraksa Erim’in *Ulus* gazetesi sayfalarında okuyucuyla buluşan, “Demokrasi gaye midir vasıta mıdır?” başlıklı yazısını göstermek mümkündür. Yazısında, insanların topluluk olarak yaşamaya başladıkların ilk günden itibaren halk iradesi sisteminden daha iyi bir yol bulamadıklarını söyleyen Erim, gerekli görülen durumlarda özgürlüklerin geçici olarak sınırlandırılabilceğini savunmuş, olağanüstü kriz dönemleri ve toplumsal yapıda köklü değişim yani devrim ihtiyacının hissedildiği zamanlar dışında, demokrasi dışındaki yönetim biçimleri yarardan çok zarar getireceğini belirtmiştir. Ancak toplumsal yapıda derin huzursuzluklar gözlemlendiği dönemlerde bunları gidermenin yolunun bir süreliğine özgürlüklerin üstünü örtmek ve yukarıdan aşağıya güçlü bir otorite kurmak olduğunu belirtmek gerektiğini de söylemiştir (Erim, *Ulus*, 30.05.1946:1 ve 5, Demokrasi gaye midir vasıta mıdır?).

Bu yazıdan birkaç gün sonrasındaysa Falih Rıfkı Atay (1946) *Ulus*’taki yazısında siyasi iktidarın attığı adımların demokrasiye katkılarını anlatmış ve “Herkes görüyor ki Türkiye’de demokrasiyi geliştirme bakımından iktidar partisi bütün vazifelerini yapıyor. Bunun yanında muhaliflerin de bu geliştirme gayretlerine yardım etmesi lazım geliyor” demiştir. Atay yazısında ayrıca muhalif partilerin hareketlerinin yurttaşların ümitlerini tükettiğini belirtmiştir (Atay, *Ulus*, 05.06.1946:1 ve 2, Hükümetin yeni teklifleri).

Erim’in bu yazısına paralel olarak CHP içinde çok partili yaşam tartışma konusu olurken bir yandan da milletvekilliği seçimleri öncesinde çeşitli adımlar atılmıştır. Bunlardan en önemlisi tek dereceli milletvekili seçimi tasarısının kabul edilmesidir. Mecliste tartışmalara konu olan tasarı görüşülürken Hikmet Bayur, “Bu kanunla iktidar partisini seçimle düşürmek imkansız gibidir” derken Adnan Menderes ise “Belediye seçimine hakim olan zihniyet ve ruh bu kanunun tatbikatına da hakim olacaksa eseflenmemek mümkün değildir” yorumunu yapmıştır. İlgili kanun tasarısının da günün ihtiyaçlarını karşılamadığını söyleyen Menderes, önceki kanunla getirilmesi planlanan kanun arasındaki farkı, “İkinci seçmenlere aid hükümlerin kaldırılarak yerine tek dereceli seçim esasına göre hükümler konulmuş olmasından ibarettir”

ifadeleriyle açıklamış, buna rağmen bile tek dereceli seçim esasının kabul edilmesinin demokrasiye adına önemli bir gelişme olmasından memnuniyet duyduğunu söylemiştir (*Cumhuriyet*, 01.06.1946:1 ve 2, Muhalif Milletvekillerinin ileri sürdükleri şiddetli tenkidler).

Menderes'in belirttiği gibi DP'liler seçimlerin tek dereceli yapılmasını demokrasi açısından yeterli bulmamaktaydılar. Yeni reformların da yapılması gerektiğini Meclis'teki tartışmalar da dile getirmişlerdir. Yasanın oy gizliliği ve güvenliğini sağlamadığını söyleyen DP'liler ayrıca seçimlerin yargı güvensinden uzak olduğunu da söylemişlerdir (Karpas, 2010). Tartışmalı geçen görüşmelerin ardından 4918 Sayılı Kanun'la birlikte iki dereceli seçim usulü kaldırılmıştır.

10 Haziran Pazartesi günü Fikret Sılay'ın başkanlığında toplanan Meclis'te Nafi Atuf Kansu ve arkadaşları, tek dereceli esaslara ve milletvekili seçimine ait kanun hükümlerine göre milletvekili seçimlerinin yenilenmesiyle ilgili önerilerini sunmuşlardır. Demokrat Parti kurulduktan sonra partiye ilk katılanlardan biri olan Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, önergeyi savunanların görüşlerini, Meclis'i taze bir güçle harekete geçmesi konusundaki görüşlere katılmadığını belirterek eleştirmeye başlamıştır. Konuşmasının ilerleyen bölümünde de Meclis'in güçlenebilmesi için kuruluş aşamasındaki partilerin gelişmesini sağlamak için seçimlerin hiç olmazsa 4 ay sonra yapılması gerektiğini savunmuştur. Sazak ayrıca seçimi yenileme kararının ardında yeni kurulan partilerin gelişerek CHP'nin konumunu sarsma endişesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Sazak'a yanıt veren İstanbul Milletvekili Kemal Cenap Bersoy ise seçimin yenilenme sebebi olarak DP'ye yakın gazetelerde yer alan, "Meclis'in milli iradeyi temsil etmediği" yolundaki haberlere binaen halk iradesine başvurma gayesinde olmalarını göstermiştir (*Akşam*, 11.06.1946:1 ve 2, Büyük Millet Meclisi seçimin yenilenmesine karar verdi).

Demokrat Parti bir yandan Meclis'te CHP ile mücadele ederken parti içinde de seçime katılıp, katılmamasıyla ilgili tartışmalar başlamıştır. 16 Haziran günü tüm il ve ilçe başkanları katılımıyla parti merkezinde bir toplantı yapılmıştır. Yapılan oylamada, oybirliğiyle seçimlere katılma kararı verilmiştir. DP'nin seçimlere katılma kararı CHP'yi de bir ölçüde rahatlatmıştır. Çünkü CHP hem iç hem de dış politikada DP'nin seçime katılmıyor oluşunu anlatmakta güçlük çekmektedir.

Nihat Erim, "Siyasi terbiyeye dair" başlıklı yazısının aşağıdaki bölümünde DP'nin siyasi hareketlerini ve seçime girme sebebini, partinin beyannamesi üzerinden eleştirmiştir. Ona göre bu metinde "yukarıdan atma" son seviyededir. Henüz kısa süre önce temeli atılmış bir partinin, böylesine iddialı ve otoriter bir üslup kullanmaması gerektiği söyleyen Erim, beyannamede millet, memleket ve kamuoyunun baskısı gibi ifadeler sıkça yer aldığını oysa

DP'nin hâlen kuruluş aşamasında girişimci heyetlerden ibaret olduğunu söylemektedir. Bu durum sebebiyle partinin seçime katılma amacı olarak kamuoyu baskısını öne sürmesi yersiz bir övünmedir (Erim, *Ulus*, 04.07.1946:1 ve 2, Siyasi terbiyeye dair).

Bu tartışmalar gölgesinde gerçekleşen seçimin sonuçları da Türkiye siyasi tarihi için ilerleyen yıllarda da büyük bir tartışma konusu olmuştur. Türkiye'nin ilk çok partili genel seçimleri olan 1946 seçimleri liste usulü çoğunluk sistemi esasına göre gerçekleştirilmiş ancak açık oy-gizli sayım uygulaması yüzünden özellikle muhalifler tarafından “şaibeli seçimler” olarak anılmıştır. Öte yandan Yılmaz (2008:209- 210), tartışmaların ötesinde bir noktaya işaret etmektedir ve seçimlerin siyasal sosyalleşme açısından bir milat olduğunu söylemektedir. Ona göre yaşanan bu yeni süreç siyaset ve toplum ilişkisinde değişikliklere yol açmıştır.

Seçim sonucuna göre¹⁴ CHP 397, DP 61 milletvekilliği kazanmış olmasına rağmen gerek siyasi söylem gerekse kamuoyundaki algı bakımından CHP büyük bir mağlubiyet yaşamıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere DP iktidarda olduğu süre zarfında sürekli bu seçimlere atıf yapmış ve CHP'yi eleştirmiştir.

1.3. 1950 Seçimleri ve DP'nin İktidara Gelişi: Beyaz İhtilal

İhtilal kavramını genel olarak toplumsal, siyasal, ekonomik yapıda köklü değişikliklere yol açan genellikle ani ve şiddet içeren bir dönüşüm süreci olarak tanımlamak mümkündür. Kavram, siyasi bilimler ve tarih disiplinlerinde mevcut düzenin ve otoritenin zorla değiştirilmesini ifade eden bir süreç olarak ele alınırken ihtilaller de genellikle mevcut iktidar yapısına karşı halk hareketleri, askerî müdahaleler veya siyasi ayaklanmalar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Demokrat Parti'nin de seçimler yoluyla iktidara gelmesi bu dönemde ve sonrasında “Beyaz İhtilal”, “Beyaz Devrim” ifadeleriyle betimlenmiştir.

“Türkiye’de demokrasiye geçilmese ve seçimler olmasa idi ne olacaktı?” sorusuna yanıt arayan Süleyman Kocabaş (2011:53) İsmet İnönü’yü referans göstererek, bir ayaklanma ve isyan olacağını söylemiştir¹⁵. Tek parti iktidarının devam etmesinde ısrar edilmesinin yol

¹⁴ Bu seçimin öncesi ve sonrası hakkında daha detaylı bilgi için; Akandere (2010); Özenç (2019); Bozaslan (2019); Aydoğan (2022)

¹⁵ İnönü’nün bu endişesini doğrulayan bir ifadeyi Demokrat Partili bir aileden gelen ve parti içinde görevler üstlenmiş Hamdi Ciliv (1992:80) de şu şekilde dile getirmiştir:

“1946 seçimlerinde, Hükümet mekanizması ile seçim organlarının C.H.P.’nin kötü idare taktiğine uyarak aldıkları feci tedbirler ve işlenen suçlar yüzünden Milli İradenin bir avuç insanın suiniyetine feda edilmiş olması vakıası, 1950 seçimlerinde de aynı şekilde hareket edilebileceği ihtimalini daima gözönünde bulundurmak zarureti doğurmuştur. Baskıdan ve şiddetten kurtuluş ümitlerini 1950 seçimlerinin neticesinden bekleyen Demokrat Partili ve tarafsız vatandaşlara daima uyanık kalmayı telkin etmekte ve bu yoldaki şüpheleri kamçılamakta olduğundan bu nokta üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

Eğer C.H.P. 1950 seçimlerinde de eski usullere müracaat ederek Milli İradenin tecellisine set çekerse, Hürriyete ve Demokratik idare sistemine kavuşmak için kuvvet ve şiddet göstermekten başka çare kalmadığına kani olanların halk arasında çoğalması ve sert konuşmalar, memleket içinde bir huzursuzluk havasının eseceğine ve fırtınaların kopacağına işaret sayılıyordu”

açacağı olumsuzlukları gören İnönü, Kocabaş'a (2011:53) göre ir "emniyet supabı" açmak durumunda kalmış ve İnönü'nün kararlı, Celal Bayar'ın ise sakin ve olgun tutumuyla Türkiye'de "Beyaz ihtilal" gerçekleşebilmiştir.

Demokrasiye geçilmemesinin bir isyana yol açacağının düşünüldüğü o günlerde, 14 Mayıs 1950'de gerçekleşen seçimlerin sonucunda Türkiye siyasi tarihinin o döneme kadarki en önemli olaylarından biri meydana gelmiş, CHP seçimleri kaybetmiş DP iktidara gelmiştir. Tüm seçim dönemlerinde olduğu gibi 1950 seçimlerinden önce de partiler aktif propaganda faaliyetleri yürütmüş çok sayıda da politik gelişme olmuştur.

Demokrat Parti'nin 1946 seçimlerinden itibaren en çok itiraz ettiği konulardan biri Seçim Kanunu olmuş, 7 Şubat 1950 tarihinde Meclis'te yeni seçim tasarısı görüşülmeye başlanmıştır. Seçimlere iki ay gibi kısa bir süre kala 16 Şubat 1950'de Seçim Kanunu, Demokratlar için artık sorun olmayacak şekilde düzenlenmiştir. Böylelikle önceki bölümde bahsedildiği gibi DP'nin seçim boykotu yapmasını gerektiren noktalar ortadan kalkmış, seçim yarışı da başlamıştır. Bu süreçte CHP'liler oldukça özgüvenlidir. Öyle ki DP'lilerin kazanamayacağını düşünerek onlara milletvekilliği önererek, Meclis'e girmelerini garanti altına almaya çalışmışlardır. Partililer arasında resmi olmayan görüşmeler bile olmuştur ancak herhangi bir sonuca varılamamıştır (Ahmad, 2015:49). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1 Mart 1950 tarihinde Genel Seçim Kararı alınmasıyla birlikte siyasi partiler ve adaylar seçim çalışmalarına başlamıştır (*Cumhuriyet*, 02.03.1950:1 ve 3, Yeni seçimler 14 mayıs pazar günü yapılacaktır).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü seçim sürecinde tarafsız kalmayarak sahaya inmiş, CHP lehine propaganda yapmıştır. İnönü'nün sahada olmasının CHP'ye getirileri kadar zararı da olmuştur. İnönü'nün Kurtuluş mücadelesini yürüten isimlerden biri olması, Atatürk'ün en yakınlarından biri olması propagandanın gücünü artıran bir unsur olmasına rağmen toplumdaki değişim arzusuna yanıt vermemektir. CHP özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan atmosferde kimliğini yenileme yönünde faaliyetler gösterse de İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı sıfatıyla partinin üzerindeki isim olarak gözükmesi bu çabaya duyulan inancı da sarsmıştır.

Feroz Ahmad'a (2015:50) göre DP'nin seçim dönemindeki tek avantajı da budur. Bunun farkında olan Demokratlar da bunu kullanmışlardır. CHP üzerine yoğunlaştırdıkları baskı bürokrasinin üzerinden çekerek, bürokratları daha tarafsız bir zemine çekmişlerdir. Memurların bu tarafsız tavrı DP'ye ve destekçilerine cesaret verirken halkta da "bürokratları tarafsızlaştırabilen bir parti değerlidir" algısı oluşmuştur.

Seçim sürecinde partilerin olanaklarına bakıldığında Feroz Ahmad'ın bu tespiti doğrulanmaktadır. Maddi gücü yüksek, daha fazla araca sahip olan ve hükümet imkanlarını elinde tutan kısım CHP'dir. DP ise daha yoksun ve yoksuldur. Destekilerinin büyük fedakarlıklarına ek olarak en önemli desteği de gazetecilerden özellikle de İstanbul basınından görmüştür (Goloğlu, 2021:397). CHP'ye seçimi kaybettiren, Demokrat Parti'yeyse seçimi kazandıran çok sayıda parametre bulunmaktadır. Bunlara geçmeden önce her iki partinin de seçim beyannamelerine kampanyalarına değinmekte fayda vardır.

Seçim bildirgesini yayınlayan ilk parti 8 Nisan'da Millet Partisi olmuştur. Onu, 27 Nisan'da CHP takip ederken DP ise 8 Mayıs günü seçmenlerle bildirgesini paylaştırmıştır¹⁶.

MP'nin beyannamesi partinin fahri baştkanı Mareştal Fevzi akmak'ın imzasını taştırken, beyannamenin hemen baştında 1946 seçimlerinde yaştanan olaylar hatırlatılmıştır. Geçen dört yıllık süre zarfında da demokrasiden ziyade tahakküm yoluna ve şahsi nüfuzun artması yoluna gidildiği belirtilmiştir. Beynamede, seçimlerin kimin kazanacağından çok ülkenin medeni bir dünya yolunda mı ilerleyeceği yoksa baskı ve otoriter bir düzen içinde mi yaştamaya devam edeceğinin esas mesele olduğu vurgulanmıştır. Metnin sonunda ise iktidarın, halkı eski koştullar altında tutmak ve kendi hkimiyetini sürdürmek için her türlü yolu deneyeceği ancak milletin kararlı ve vakur bir şekilde onların aleyhine oy kullanması hâlinde baskı ve hilelerin sonuç vermeyeceği belirtilmiştir. 14 Mayıs'ın, ülkenin ya daha iyiye ya da daha kötüye gidiştini belirleyecek tarih olduğu ifade edilerek bu günde, Allah'ın yardımı ve milletin en zor zamanlarda dahi sarsılmamış iradesi sayesinde, refah, özgürlük ve mutluluğa ulaştma yolunda çok önemli bir adım atılacağına inanıldığı dile getirilmiştir. (*Cumhuriyet*, 09.04.1950:1 ve 3, M. Partisinin seçim beyannamesi).

Demokratlar arasındaki aşırı ucu temsil eden isimler tarafından kurulan MP seçim sürecinde hem CHP'yi hem de DP'yi eleştirmiştir. Beynamede de görüleceği üzere CHP, “istibdat ve şahsi çıkarlar” perspektifinde imlenmektedir. CHP'nin Anayasa değiştikliği nerisi yetkilerin arttırılması olarak eleştirilirken CHP, iktidar ve İsmet İnönü zdeleştirilerek, hepsinin yaştandığı ileri sürülmüştür. Biraz daha ileri giden Osman Blkbaştı bir konuştmasında, “Memlekete sağır bir zihniyetin hakim olduğunu” söylemiştir. CHP'nin demokrasi için gösterdiği abaysa tamamen Batı dünyasını kandırmaya yöneliktir. Eleştirilerden DP de nasibini almıştır. Onlar da CHP gibi demokrasiye karştıdır ve muvazaa bir partidir. İktidarla gizli bir anlaştmaları vardır. Bu durum beynamede, “Muhالیf geçinenlerin iktidarlar gizli temas yapmaması” ifadesiyle belirtilir. MP ise kendini CHP ve DP'den bağımsız

¹⁶ çalışmanın bu bölümünde yalnızca beyannamelere ve üretilen söylemlere dair bilgilere yer verilmiştir. Seçim sürecinde kullanılan politik iletiştım materyalleriyle ilgili daha detaylı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Yıldırım (2004); Benhür (2007); Mahmutoğlu (2017);

olarak, “hürriyet savaçısı” olarak konumlandırmıştır. Özellikle vicdan hürriyeti en fazla öne çıkarılan ilkedir ve din hürriyetiyle birlikte kavramsallaştırılmıştır (Alçora, 2015:385- 390).

Uzun yıllar boyu ülkeyi yönetmenin yorgunluğunu taşıyan CHP’nin seçim beyannamesinin daha kapsayıcı ve güven verici olması gerekmektedir. Belki de bu sebeptendir ki CHP’nin seçim beyannamesinin hemen başında seçimle şüphe ve tereddütlerin ortadan kaldırılmasına önem verildiği belirtilmiştir. Yine beyannamenin son bölümünde de vaatlerin her biri için uzmanların çalıştığı, bütçenin hesapladığı gibi noktalar vurgulanmaktadır.

Beyannamede 1950- 1954 meclis döneminde öncelikle ele alınacak dört mesele gösterilmiştir. CHP ilk olarak, demokrasi yolunda cesur adımlar atarken, tüm vatandaşların her türlü hakkının, can, mal ve mülk güvenliğinin sağlandığı; birlik ve düzen içinde yaşayabildiği bir ortam oluşturmayı temel hedef olarak belirlediğini belirtmiştir. CHP, çok partili, serbest tartışmaya dayalı ve milletin seçtiği temsilcilerle yürütülen yönetim sistemini daha da güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Anayasa’nın, sağlam bir Batı demokrasisinin temel ilkelerine uygun şekilde değiştirilmesi planlanmaktadır. Milletvekillerinden oluşan bir meclisin yanı sıra ikinci bir meclisin bulunması, bu iki meclisin görevleri ve aralarındaki ilişkiler ile Devlet Başkanının görev ve yetkilerinin yeniden ele alınması üzerinde durulacaktır. Bu konuların çözümü seçimlerin ardından toplanacak CHP kurultayına sunulacaktır. Parti beyannamesinde, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimcilik ilkelerini temel prensipleri olarak benimsemekte ve ülkenin gelişip yükselmesinin bu esaslar doğrultusunda mümkün olacağına inandığını da söylemiştir (*Son Posta*, 28.04.1950:1 ve 7, C.H.P. seçim beyannamesini neşretti).”

Beyannamede yer alan bu 4 maddenin ana vurgusu görüldüğü üzere demokrasi, çok partili yaşam gibi unsurlarla birlikte devletle partinin de bir ölçüde ayrılmasıdır. Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad’e (2020:83) göreyse, ekonomide devletin rolünün sınırlandırılması, özel teşebbüse alan açılması, yabancı sermayenin ülkeye girişinin kolaylaştırılması, vergi reformu, Türk lirasının değerinin korunması, köyde yaşayanların hayat şartlarının iyileştirilmesi gibi unsurlar da beyannamenin öne çıkan diğer noktalarıdır.

Siyasal söylemde değişen dili fark eden isimlerden biri de Nadir Nadi (1950) olmuştur. İsmet İnönü’nün 1946 seçimleri ile 1950 seçimleri arasındaki değişen yapısını “Merhale” başlıklı yazısında ele alan Nadi, o dönemin atmosferinin gerginliğinde her iki tarafın birbirini düşman olarak saydığını İnönü’nün de soğuk kanlılığını koruyamadığını söylemiştir. Rakibin düşman gibi görülmemesi, oy tercihini farklı partilerden yana kullanan kişilerin ihanetle suçlanmaması gibi hususların demokrasinin gerekliliği olarak kabul edilmesi gerektiğini ve İnönü’nün de son söylevinde bunu içselleştirdiğini söyleyen Nadi, bu durumun geçen dört yıl

içerisinde demokrasi yolunda yaşanan dönüşümü göstermesi açısından ümit verici olduğunu vurgulamıştır (Nadi, *Cumhuriyet*, 06.05.1950:1, Merhale).

CHP seçim sürecinde çok sayıda vaatte bulunmuştur. Köylüye, esnafa, sanayiciye bok ve uzun vadeli kredi verilmesi en büyük vaatlerden biridir. Köyler kalkındırılacak, yol ve okul yapılacak, topraksız köylüye toprak verileceği iddia edilmiştir. Bu vaatlerin arasında DP'ye yönelik eleştiriler de yer almaktadır. Onlara göre DP, tecrübesizdir (Alçora, 2015:372- 373). Öte yandan CHP'nin önde gelen isimleri seçim tarihi yaklaştıkça parti içindeki tabuları da yıkacak davranışlarda bulunmuşlardır. Başbakan Şemsettin Günaltay daha önce yapmadığı şekilde dini bir söylem benimsemiş, bu durum parti içinde istifalara da sebep olmuştur. CHP söylemindeki dini aşırılık salt parti içinde ayrılıklara sebep olmakla kalmamış aynı zamanda DP'nin de iktidara karşı uygulandığı eleştiri saldırısının bir parçası olmuştur (Benhür, 2007:68).

Seçim kampanyaları devam ederken, üzücü bir kayıp yaşanmış, 10 Nisan 1950 günü Millet Partisi Genel Başkanı sıfatını bulunduran Mareşal Fevzi Çakmak vefat etmiştir. Mareşalin ani vefatı MP içerisindeki süreci olumsuz etkilerken, CHP'nin yönetiminde olan radyodan, Milli Mücadele kahramanlarından biri olarak görülen Çakmak'ın ölümünün ardından müzik yayının devam etmesi tepkilere yol açmıştır. Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreni adeta tek parti iktidarına kitlesel tepkinin gösterildiği bir protestoya dönüşmüştür (Zafer, 10.04.1950:1 ve 6, Mareşal Fevzi Çakmak dün sabah vefat etti; 12.04.1950: 1 ve 6, Büyük kayıp karşısında duyulan derin teessür; 12.04.1950:1 ve 6, İstanbulda dünkü müessif hadiseler; 13.04.1950:1 ve 6, Cenaze merasiminde hadiseler vukubuldu).

MP ve CHP'nin ardından beyannamesini yayınlayan DP'nin metni basın tarafından “merakla beklenen” olarak betimlenmiştir (*Yeni İstanbul*, 09.05.1950:1 ve 3, D. Parti merakla beklenen beyannamesini yayınladı). DP'nin seçim beyannamesine göre tek parti sisteminden kalan her şey kaldırılacaktır (*Son Posta*, 09.05.1950:1 ve 4, D.P. nin Seçim Beyannamesi). Bu doğrultuda beyannamenin bir bölümü CHP iktidarının önceki döneme ait uygulamalarının eleştirisine ayrılmıştır.

Anayasanın demokrasinin ihtiyaçlarına uygun şekilde revize edileceğinin belirtildiği bildirgede, DP'nin iktidara gelmesi halinde hiçbir sosyal sınıfa, mevcut rejime ve ilkelerine arar gelmeyeceği bildirilmiştir. İktisadi gelişme ve ülke gelirinin arttırılması için en uygun yöntem olarak özel sermaye ile yabancı sermaye için elverişli şartların sağlanması gösterilmiştir (Ahmad ve Ahmad, 2020:84).

Siyasal söyleminin temelini “Söz Milletindir” sloganına bağlayıp (Benhür, 2007:72) propaganda sürecini sakın ve temkinli bir şekilde yürüten Demokratlar, “milli irade” kavramını da ana kavram olarak kullanmışlardır. CHP yönetimine yönelik eleştiri, baskıdan ve

partizanlıktan duyulan rahatsızlık da propaganda sürecinde izlenen stratejinin temelini oluşturmuştur. Celal Bayar, hükümeti halktan uzan, kendi bildiğini okuyan ve “milletle yabancı kalmış” ifadeleriyle tanımlar. Öte yandan DP’nin vaatlerinin de CHP’ye nazaran sınırlı olduğu görülmektedir (Alçora, 2015:376- 385). DP’nin bu seçimlerdeki bir diğer hedefi ise politik bilincin sağlanmasıdır. Her ne kadar Seçim Kanunu’nda değişiklik yapılsa bile seçim güvenliği hala daha tartışılan bir konudur. Bu atmosferde seçimlere duyulan güvenin artırılması ve halka seçimlere katılım göstererek iktidar değişikliği yapılabileceğine dair propaganda da yürütülmüştür. Demokratlar, yurttaşlara korkmadan tercih yapmaları konusunda özgüven aşılrken, iktidar korkusuyla DP’ye oy vermekten vazgeçmemelerini telkin etmiştir (Yıldırımaz, 2004:135).

DP ile CHP’nin seçim beyannamesi neredeyse çok benzerdir. Salt olarak, tarımın öne çıkarılması, devlet teşebbüsünün özel sektöre aktarımı ve benzeri konularda nüanslar bulunmaktadır (Yılmaz, 2020:50). Seçim bildirilerindeki benzerliğe ek olarak iki parti birbirlerine yönelik suçlamalarda da benzerlik göstermiştir. Her iki parti de seçim sürecindeki kavga atmosferini birbirlerinin yarattıklarını savunmuştur. Örneğin İnönü, Biga’daki konuşmasında, DP’nin yurttaşların birbirine kötü bakmalarına sebep olduğunu söylemiştir (Goloğlu, 2021:398).

Cumhuriyet tarihinin demokratik standartlar gözetilerek yapılan ilk seçiminde seçmenlerin %89,3’ü sandık başına giderek oy vermiştir. 8.905.743 kişiden 7.953.055’i oy kullanırken bu yurttaşların 4.241.393’ü oy tercihini DP’den, 3.176.561’i CHP’den, 250.414’ü MP’den, 383.282 ise bağımsız adaylardan yana kullanmıştır. Yurttaşların yoğun ilgi gösterdiği bu seçimlerin sonucuna göreyse DP Meclis’e 415, CHP 69, MP 1 milletvekili gönderirken onlara 2 de bağımsız vekil eşlik etmiştir¹⁷. Oy miktarları birbirine yakın olmakla birlikte Meclis’te neredeyse yeniden bir tek parti ortamı yaratacak, dengeyi alt üst eden bu sonucun sebebi seçim sistemidir.

DP’nin muhalefette olduğu yıllarda nispi sistemini önermesine rağmen Türkiye’deki oyların yarısından fazlasını alacağını düşünen CHP’liler ve İsmet İnönü bunun yerine çoğunluk sistemini tercih etmişlerdir. Bu sisteme göre bir ilde çok az oy farkıyla bile olsa DP’nin önünde olunması halinde o ildeki tüm vekilleri CHP’ye kazandıracaktı. Öte yandan DP’ye nazaran daha

¹⁷ Yüksek Seçim Kurulu (YSK). 1950-1977 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri. <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, Erişim Tarihi: 19.06.2023. Seçim sonuçlarının illere göre dağılımı için. YSK. 1950 Seçim Sonuçları. https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1950MilletvekiliSecimi/1950_Secim_Sonuclari.pdf Erişim Tarihi: 28.01.2023.

az desteğe sahip olan Millet Partisi ya da başka partilerin de bu şekilde Meclis'e girmesi engellenecekti. Ancak sonuç CHP'nin hiç de beklediği gibi olmamıştır (Gevgili, 1981:69).

Bunlar seçimin sayısal sonuçlarıdır ancak Türkiye siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamındaki etkileriye daha derindir. Burada özellikle ilk kez siyaset arenasında yenilgi tatmış CHP'lilerin görüşlerine yer vermek, siyasilerin ruh halini anlamlandırmak, seçim sürecini ve sonrasını anlamlandırabilmek için önemlidir.

İsmet İnönü oğlu Erdal İnönü'ye yazdığı mektupta, seçim sisteminden dolayı yenildiğinin daha ağır olduğunu belirtmiştir. Nispi temsil olsa 6'ya 4 gibi meclis yapısı olacağını söyleyen İnönü, yenilginin nedenlerini ve seçim sonrasındaki süreci değerlendirirken, insafı ya da insafsız sayılabilecek pek çok sebep bulunduğunu ancak en başta geleninin değişim isteği olduğunu belirtmiştir. Bu arzusun milletler için hem doğal hem de masum bir istek olduğunu vurgulamıştır. Kaybedilen bir seçimin ardından en zor dönemin, izleyen ilk hafta olduğunu ifade eden İnönü, bu sürecin artık geride kaldığını iki gün içinde yeni cumhurbaşkanı ve hükümetin seçileceğini, saat 18.30'da ise yeni cumhurbaşkanını tebrik edeceğini söylemiştir. Ayrıca, bu bir haftalık dönemin çok şükür herhangi bir sarsıntı yaşanmadan geçtiğini dile getirmiştir (Özel, 1988:148- 149).

Mektubunun devamında İnönü, siyasetçilerin son 5 yılda kendisine yönelik ağır saldırılarına değinmiştir. Seçimden sonra bunlar içerisindeki bir grubun sempatiyle yaklaştıklarını ve halkta yanlış yaptıklarına dair bir kanının hakim olduğunu söylediklerini belirtmiştir. Sürecin en önemli sonuçlarından biriye İnönü ve ailesine yönelik saldırıların başarısız olmasıdır. İnönü hem içeride hem de dışarıda itibarlarının arttığını söylemiş ayrıca bu seçimle birlikte ülkede yeni bir yaşam inşası için ne kadar ciddi ve içten olduklarını da kanıtladıklarını yazmıştır (Özel, 1988:149).

Partinin önde gelen isimlerinden ve seçim döneminde paylaşılan beyannamede önemli katkıları olan Nihat Erim¹⁸ ise günlüğüne aldığı notlarda, seçim öncesinde olası kaybetme senaryoları üzerine de düşündüklerini ancak böyle bir farklı beklemediklerini yazmıştır. Seçim gecesi Çankaya'da yaşananları da anlatan Erim, ilk sonuçlar itibarıyla olumlu olacağını düşünülen yerlerde sonradan açılan sandıklarla birlikte sonuçların kötüye gittiğini ve ümitlerin

¹⁸ Seçim sonuçlarını *Ulus* gazetesinde de değerlendiren Nihat Erim, günlüğüne yazdıklarına benzer şeylere benzer şeyler söylemiştir. CHP'nin seçim sonuçlarını soğuk kanlılıkla karşıladığını ancak bu derece aleyhte bir durum da beklemediklerini söylemiştir. CHP'nin iyi bir seçim kanunu hazırlamış olmayı kendine şeref saydığını vurgulayan Erim yaptığı açıklamada şu ifadeleri kullanmıştır (*Yeni İstanbul*, 16.05.1950:1, Halk Partisi ileri gelenleri neticeyi nasıl karşıladılar?):

Fakat 1950 seçimleri sonunda iktidarın el değiştirmesi ihtimali C.H.P. liderleri tarafından hesaba katılmıştı. Demokratik rejime girince kazanmak kadar kaybetmek de tabii karşılanmak lazımdır. Bu işi bir spor müsabakası gibi mütalaa etmekten başka çare yoktur.

C.H.P. inkılapları yapmış, 1945 te serbest münakaşa hayatını açmış, beş yıllık bir intikal devresinden sonra da milli iradeye boyun eğerek muhalefete geçerek çalışmayı iktidarda kalmak kadar şerefli bir vazife bilmıştır.

kırıldığını belirtmiştir. Ona göre kazanılan yerler bile adeta tesadüf eseri kazanılmıştır. Erim'in aktardıklarına göre, Çankaya'da herkes o akşam şaşkındır. İnönü de belli etmemeye çalışsa bile heyecanlı ve sinirlidir. Ankara'dan seçilemeyen İnönü için Malatya'dan kazanıyoruz haberleri gelse bile net bir şey söylenememektedir. Seçim gününü bu şekilde betimleyen Erim'e göre, seçimler bir plebisit niteliğinde olmuştur. Yurttaşların oyladığı adaylardan ziyade, "CHP iktidardan çekilsin mi, çekilmesin mi?" sorusudur. Öte yandan Erim'i endişelendiren şeyse, bu sonucun 30 yıllık devamlı bir iktidara karşı duyulan bir bıkkınlıktan daha fazlası olmasıdır (Erim, 2021:448).

CHP'nin bir diğer önemli ismi Faik Ahmet Barutçu, seçimden sonraki gelen haberlerin, "bir yangın halinde seçim sonucunun CHP'yi silip süpürdüğünü" gösterdiğini söylemiştir. Barutçu, partinin bir egoizm içerisinde sahneden silinmek yolunda olduğunu söyledikten sonra böyle bir kaybın müstahak olduğunu, kabinedeki isimler ve parti içindeki yetkililerin de ismini zikrederek,

"Seçime takaddüm [önden gitme, öncelik etme] eden günlerde, Maarif, Sıhhat ve Adalet bakanlarının memleketi partiden soğutmak için yapmadıkları kalmamıştı. Antipatik olmamız için elden geleni yapıyorlardı. Nihat Erim'i, nihayetsiz hırsını anlayan umumi efkar tutmuyordu. Kırk yaşına varmadan Başvekil olacağını etrafındakilere söylemeye başlayacak derecede çocukluk hissiyatı içinde, bu haris genç, parti idarecilerini daima Paşaya jurnal edip dururdu. Şemsettin Günaltay ise, memlekette kendi etrafında bir muhit yapmak için, iki yüzlü bir politikacılığa kendini vermiş idi. Yerine göre Paşanın, yerine göre Nihat Erim'in aleyhinde idi. Yerine göre partiye hulus çakardı [dalkavukluk etmek, yaranmak], dış görünüşüne bakılmamasını söylerdi (Barutçu, 2001:994- 995)."

değerlendirmesini yapmıştır. Barutçu'nun bu anlatısı uzun süredir iktidarda olan CHP'nin içerisindeki iktidar mücadelesini göstermesi açısından da önemlidir. Seçimden galibiyetle çıkacağına inanan ve daha öncesinde bir oy alma kaygısı yaşamayan CHP içindeki manzara da DP'nin işini kolaylaştırmıştır.

CHP'lilerin söylemlerine bakıldığında seçimin kaybetmenin sebebi, uzun yıllar süren iktidara yönelik bir değişim arzusu ve parti içi dağınıklığıdır. Öte yandan parti seçimi kaybetmesini kamuoyuna, CHP'yi demokrasiye geçişi sağlayan parti olarak sunmuş ve bunun "şerefi" içinde olduklarını da sıklıkla vurgulamıştır. CHP'nin iktidardan muhalefete geçiş sürecinde nasıl bir tutum izleyeceği, parti organı *Ulus* gazetesinde yayımlanan altı maddelik bir bildiriyle açıklanmıştır. "Altı Ok" ilkelerine atıfla sunulan bu kararlar, partinin muhalefetteki siyasal stratejisini çerçevelemektedir. Buna göre; kişisel tartışmalardan uzak durulacağı, düşünce ve eleştiri özgürlüğünün korunmasının talep edileceği, karşılıklı hoşgörü bekleneceği, akıl ile duygu arasındaki sorumlulukların karıştırılmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, toplumsal uzlaşmayı zedeleyecek düşmanlıkların reddedileceği vurgulanmış ancak Atatürk devrimlerinin iki temel karşıtı olarak görülen "gerici hareketler" ve "komünizm" karşısında kesin bir

mücadele tutumu benimseneceği ifade edilmiştir (*Ulus*, 18.05.1950:1, Muhalefete Geçerken Altı Kararımız).

Seçimlerin basına yansımaları da farklı olmuştur. Şüphesiz basının yaşanan değişimden mutlu olduğunu söylemek mümkünken analizden daha çok sonraki sürece yöneliktir. *Yeni İstanbul* gazetesi imtiyaz sahibi Edip Habib Törehan¹⁹ (1950), “Yeni iktidar partisi işe başlamazdan evvel” başlıklı yazısında henüz kesinleşmemiş sonuçlar üzerine yaptığı değerlendirmede, seçimlerin Türk inkılap ve demokrasi tarihinde iki noktada önemli olduğunu söylemiştir. Bunlardan ilki, ülkede gerçek demokrasinin belirmesi ve işleridir. Diğer noktaysa, Cumhuriyet’in kuruluşundan beri görevde olan bir partinin yurttaşların isteğiyle görevini devretmesi ve bunun medeni kabul edilen birçok ülkeden daha medeni bir şekilde gerçekleşmesidir. Samimi çabalarından ötürü İsmet İnönü’ye de teşekkür edilmesi gerektiğini belirten Törehan, yazısında öncelikle yapılması gereken icraatlar ve Demokrat Parti programına değinmiş, yeni iktidara ise bazı öneriler sunmuştur. Ona göre, ülkenin öncelikli meseleleri arasında idare mahkemesinin ıslah edilmesi, iltimas uygulamalarının ortadan kaldırılması ve idare mekanizmasını yönetecek kişilere verilen yetkiler karşılığında gerçek sorumlulukların da yüklenmesi yer almaktadır. İktidar partisinin, görev dağılımında basiretli davranması, kayırmacılık politikasını terk etmesi ve nitelikli kişileri idare mekanizmasına dahil etmek yerine serbest çalışma alanlarına yönlendirmesi, doğru yolda atılacak önemli bir adım olacaktır. (Törehan, *Yeni İstanbul*, 16.05.1950:1, Yeni iktidar partisi işe başlamazdan evvel).

Mustafa Nermi²⁰ (1950) ise *Yeni İstanbul* gazetesinin ertesi günkü sayısında yayımlanan başyazısında CHP’nin devletçilik politikasını eleştirmiş ve bu yaklaşımın seçim yenilgisinde önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır. Seçim sonuçlarına esasen iç politikanın yön verdiğini belirten Nermi, CHP’nin neden kaybettiğini ve Demokrat Parti’nin neden kazandığını bilmenin, yalnızca partiler açısından değil, gelecekte izlenecek iç politika bakımından da büyük önem taşıdığını ifade etmiştir. Ona göre, başlıca partiler Türk Devrimi’nin ideolojisini ve dış politikayı tüm tereddütleri giderecek bir açıklıkla benimsemiştir ki bu, Türk milletinin beklentilerini en sorunsuz biçimde yansıtmaktadır. Dolayısıyla, CHP’yi iktidardan düşüren ve DP’yi iş başına getiren nedenler doğrudan iç politikayla ilgilidir. Nermi, uzun iktidar yılları boyunca CHP’nin, belki de tecrübesizlik sebebiyle, seçmenleri kaygılandıran çeşitli sorunları çözüme kavuşturamadığını, kritik anlarda kararsız davrandığını, önleyici tedbirlerde geciktirdiğini ve aldığı kararları sonuçlandırmada yetersiz kaldığını belirtmiştir. Bu tür durumların,

¹⁹ Edip Habib Törehan ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Bali (2024b).

²⁰ Mustafa Nermi gazetesinin Edip Habib Törehan ile birlikte diğer başmuharriridir. Kendisiyle ilgili daha detaylı bilgi için hakkında yazılmış tek kitap olan Rıfat N. Bali’nin (2024b), “Mustafa Nermi – Hayat Hikâyesi – Seçilmiş Yazıları” başlıklı eserine bakılabilir.

seçmenlerin zihninde derin tepkiler doğurmasının kaçınılmaz olduğunu da eklemiştir. (Nermi, *Yeni İstanbul*, 17.05.1950:1, Demokrat Parti'nin seçim zaferi).”

Selim Ragıp Emeç (1950) ise seçimlerin ardından ortaya çıkan durumu, “Ferahlık Devri” olarak adlandırmış ve *Son Posta* gazetesinde DP'nin iktidara gelmesi metaforik bir dille kaleme almıştır. Emeç'e göre dört bir yandan gelen haberler, ortalıkta hissedilir bir ferahlık olduğunu duyurmaktadır. Düne kadar tabiat şartları aksi giderken şimdi hava ısınmış, tatlı yüzlü güneş yüzünü göstermiştir. Düne kadar toplumun arkasında taşınması güç bir ağırlık olduğunu söyleyen Emeç yazısının devamındaysa, “Bu ağırlık milletin iradesile şimdi bertaraf olmuştur. Öyle görünüyor ki, artık, dünün asık yüzlü, kasvetli insanlarına yeni bir neş'e gelmiştir” ifadelerini kullanmıştır (Emeç, *Son Posta*, 19.05.1950:1 ve 7, Ferahlık Devri).

Toplum için DP, kendi öz benlikleri olmuştur. O günü kadar hasretini çektikleri, susadıkları her şey haline gelmiştir. Yirmi yedi yıl boyunca, tek parti her konuda yönlendirici olmuş, iyiyi ve doğruyu yalnızca kendinin bildiğini söylemiştir (Gevgili, 1981:67). Bu noktada 1950 seçimlerinin sonuçları her şeyden önce bir noktaya ışık tutmaktadır. Artık siyaset ve toplum arasındaki ilişki değişmektedir. Toplum bir siyasal aktör olarak kendisine açmıştır. Böylelikle siyaset- toplum ilişkisinin yönü ve biçimi değişime uğramıştır. Yani sadece edilgen, pasif bir yapıdan değil, müdahaleci, etkin bir toplumsal ilişki biçimi görünür olmuştur (Yılmaz, 2020:56- 57).

14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinin ardından Türkiye siyasal yaşamında yeni bir dönem başlamıştır. İsyandar, savaşlar, ekonomik krizler, toplumsal ve siyasal bunalımlar gören 27 yıllık CHP iktidarı yerini seçim yoluyla Demokrat Parti'ye bırakmıştır. Çalışmanın sonraki başlıklarında Demokrat Parti'nin ilk icraatları ve iktidar olduğu süre zarfında yaşanan olaylar ele alınacaktır.

1.3.1. Yeni İktidarın İlk Dönem Uygulamaları

Demokrat Parti, iktidara hazır farklı bir söyleyişle politikadaki yol haritasını belli ölçülerde netleştirebilmiş bir parti değildir. 1950 seçim beyannamesinde genel geçer ifadeler kullanmış ve seçime birkaç gün kala açıklamıştır (Demirel, 2016b:130). DP'nin politikasıyla ilgili olarak ilk açıklamalardan biri Fuat Köprülü tarafından *France Presse*'e yapılmıştır. Köprülü'nün açıklaması daha çok dış politikaya ait detaylar içermekle birlikte Köprülü birkaç noktaya daha değinmiştir. Köprülü, İngiliz, Fransız ittifakını devam ettirip daha fazla güçlendirmeye çalışacaklarını ve Amerika ile dostluğu da sadık kalacağını söylemiştir. Dış politikada herhangi bir değişiklik olmayacağını belirten Köprülü, ekonomik yapıyı güçlendirmeyi hedeflediklerini vurgulamıştır. Bu doğrultuda yeni tesisler kurmayı planladıklarını ancak mevcut olanların

daha verimli çalışmasını sağlayacaklarını, gerçek bir bütçe dengesi oluşturacaklarını ve ülkeye yabancı sermaye çekmeyi amaçladıklarını ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 17.05.1950:1 ve 4, Demokrat Partinin dış siyaseti). İzlenecek yolla ilgili tam detaylar belli olmamakla birlikte DP'nin siyasette topluma yaklaşırken kullanacağı kavramlara dair bir planı olduğunu söylemek mümkündür.

Celal Bayar²¹, 20 Mayıs günü DP Meclis grubu tarafından Cumhurbaşkanı olarak seçilirken, DP Genel Başkanlığı görevinden istifa etmiştir. TBMM'nin açıldığı 22 Mayıs günü ise Bayar, 66'ya karşı 387 oyla resmi olarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Meclis Başkanlığı görevine Refik Koraltan seçilirken, Meclis Başkan Vekilliği görevineyse; Hulusi Köymen, Sıtkı Yırcalı ve Fuat Hulusi Demirelli seçilmiştir (*Milliyet*, 23.05.1950:1 ve 5, Celal Bayar Cumhurbaşkanı Seçildi). Adnan Menderes ise ilk kabinesini ve 19. hükümeti açıklamıştır (*Cumhuriyet*, 23.05.1950:1 ve 4, DP İktidarı Dün Resmen Devraldı).

Açıklanan kabineye yönelik ilk yorumlara bakıldığında *Zafer* gazetesinden Mümtaz Faik Fenik (Fenik, *Zafer*, 24.05.1950:1 ve 6, Menderes Kabinesi), yeni kabinenin halkta memnuniyetle karşılandığını ve bakanlar arasında tam bir uyumluluk olduğunu söylemiştir. *Cumhuriyet*'ten Nadir Nadi (1950) de, Fenik gibi kabinenin halkta olumlu karşılandığını söylerken Bakanlardan hemen hemen hiçbirinin icra organında vazife görmemesinin gelecek için ümit verici bir işaret olarak görüldüğünü söylemiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 25.05.1950:1, Başlarken).

İki ismin kabine ile ilgili yorumlarını detaylandırmışlardır. Fenik'e göre Menderes önceki Meclis'te özellikle bütçe konusu üzerine yaptığı incelemelerle, mali ve iktisadi konular hakkında derin bir bilgi sahibi olmuştur. Başbakanlığa Menderes'in getirilmesi ve kabinede de iktisadi konulara vakıf kişilerin olması ülkenin o güne değin çektiği ekonomik sıkıntıları önleyecek çok ciddi tedbirlerin bir işaretidir. Yazısının devamında "Memleketin isteği nedir?" diye soran Fenik (*Zafer*, 24.05.1950:1 ve 6, Menderes Kabinesi),

"Devlet bütçesinde israfları önlemek, memlekette şimdiye kadar atıl bırakılan servet kaynaklarını kıymetlendirmek, mevcut olanları daha rasyonel bir şekilde işleterek maliyet fiyatları üzerinde indirmeler yapmak serbest teşebbüsü şimdiye kadar hapsedildiği yerden kurtarıp vatandaşlarda iş yapma kabiliyetlerinin inkişafına hizmet etmek, iç ve dış ticareti durgunluktan kurtarmak, ve daha çok mal alabilir, ve daha çok mal devredebilir hale sokmak (Fenik, *Zafer*, 24.05.1950:1 ve 6, Menderes Kabinesi)"

²¹ Süleyman Coşkun (1995:25), ordunun İsmet İnönü'nün görevinde kalmasını isteyeceğini düşündükleri için DP'lilerin Cumhurbaşkanlığı görevi için Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay'a söz verdiklerini söylemektedir. Öte yandan bir grup DP'linin de Bayar'ın Başbakan olarak partinin başında kalmasını istediklerini aktarmaktadır.

yanıtını vermiştir. Fenik, Menderes Kabinesi'nden köylü, işçi, orman meseleleri konusunda da atılım beklemenin hak olduğunu söylemiş, dış politikada da Fuat Köprülü'nün karar alıcı olmasının önemine değinmiştir (*Zafer*, 24.05.1950:1 ve 6, Menderes Kabinesi).

Nadir Nadi (1950) ise yazısına kamuoyunun genel kanaatine dair bir ifadeyi aktararak başlamıştır. Menderes'in dört yıllık muhalefet hayatında oldukça başarılı olduğunu söyleyen Nadi, Menderes'in eleştirilerinde daima ölçülü kalmaya özen gösterdiğini, yurt gerçeklerini iyi gören ve en sert eleştirilere bile tebessümünü eksik etmediğini söyleyerek yeni kabineye duyduğunu güveni aktarmıştır. Nadi de Fenik gibi kabinenin oluşturulmasında ahenk ve işbirliği prensibine dikkat edildiğini söylemiştir. CHP'nin muhalefetteki ilk günlerine dairse Nadi, "Halk Partisi muhalefeti, yeni iktidara karşı ağırbaşlı ve efendice davranmaya karar vermiş görünüyor. Söz ve yazılara şimdilik böyle bir üslub hakimdir" yorumunu yapmıştır (Nadi, *Cumhuriyet*, 25.05.1950:1, Başlarken).

Milliyet gazetesinden Ali Naci Karacan²² (1950) ise bundan sonra CHP'nin yürütmesi gereken muhalefet anlayışıyla ilgili önerilerde bulunmuştur. Karacan'a göre CHP bu süreçte muhalefet yapmaktan ziyade murakabe yani denetleme görevini üstlenmelidir. Muhalefeti siyasi bir meslek olarak saymanın, muhalefet olmanın da her durumda geçer bir durum olduğunu düşünmenin yanlış bir tutum olduğunu söyleyen Karacan'a göre muhalefetin, "Netice alayım, iktidara geçeyim" derken tam tersine bir sonuç alması kuvvetle muhtemeldir. Ülkeyi 27 yıl yönettikten sonra notuna alan bir parti, bugünden yarına muhalefete geçerse kendisini dikkate alacak kişiler bulmakta zorlanabilir diyen Karacan'a göre siyasi muhalefet ancak var olan ve biriken sorunları samimi bir şekilde dile getirdikleri zaman etkili ve itibarlı olabilirler. Vatandaşların CHP'den beklentisiniyse Karacan (1950),

"Binaenaleyh milletin Halk Partisinden beklediği, bir hayli müddet için, çalışacak insanlara muhalefet değil, dediğimiz gibi göz kulak kesilerek hem kendilerini, hem Demokrat Partilileri murakabe etmek olmalıdır. Bu arada şunu da belirtelim ki kendilerinin iktidarda iken verdikleri siyasi ahlak konferanslarının da koleksiyonlar içinde henüz mürekkebi kurumamıştır"

ifadeleriyle açıklamıştır (Karacan, *Milliyet*, 25.05.1950:1 ve 5, Muhalefet mutlak bir zaruret değildir).

Menderes, 29 Mayıs 1950'de Meclis'te hükümet programını okumuştur. Programı açıkladığı bölümün ilk kısmında CHP'ye dönemini eleştirerek Meclis tarihinde bir ilke atan Menderes, liberal bir program sunarak CHP'den farklılaşmıştır (*Cumhuriyet*, 30.05.1950:1, Hükümet Dün Mecliste Programını Okudu).

²² Ali Naci Karacan'ın gazetecilik faaliyetleri için bkz. Tanju (1986). *Milliyet* gazetesi içinse Karaca (1995).

Menderes konuşmasında, “Tarihimizde ilk defadır ki yüksek heyetiniz milli iradenin tam ve serbest tecellisi neticesinde millet mukadderatına hâkim olmak mevkiine gelmiş bulunuyor” ifadelerini kullanmıştır. Menderes, 14 Mayıs’ı bir devri kapatıp yeni bir devri başlatan bir gün olarak tanımladıktan sonra sadece DP’nin değil, Türk demokrasisi için de bir zafer günü olduğunu söylemiştir (Kumaş, 2021:77).

CHP iktidarının açıklarla dolu bir bütçe bıraktığını anlatan Menderes Hükümeti’nin CHP iktidarının açıklarla dolu bir bütçe bıraktığını belirten Menderes, programda hayat pahalılığının önlenmesi için çalışmalar yapılacağını, maliyetlerin dünya seviyelerine yaklaştırılması yönünde çaba gösterileceğini ifade etmiştir. Özel teşebbüs alanının mümkün olduğunca genişletileceği, kamu hizmeti gören ve temel sanayiye ilişkin işletmeler dışında kalan devlet işletmelerinin belirli bir plan çerçevesinde aşamalı olarak özel sektöre devredileceği belirtilmiştir. Topraklandırma faaliyetlerinin daha önemli, pratik ve hızlı yöntemlerle yürütüleceği, yapı ve imar çalışmalarında lüks ve israfın önleneyeceği, gerçek ihtiyaç ve ekonomik amaçlara hizmet etmeyen devlet inşaatlarına ise izin verilmeyeceği vurgulanmıştır. Programda yer alan noktalardan bazıları şu şekildedir (*Milliyet*, 30.05.1950:1, Menderes, Kabinenin Programını dün okudu):

Adalet duygularına ve ceza hukuku esaslarına uygun bir Af Kanunu tasarısı hazırlanacak.

Matbuat ve Ceza Kanunları, Memurini Muhakemat Kanunu gibi antidemokratik hükümler ihtica eden belli başlı kanunlar düzeltilecek.

Millete malolmuş inkılablarımız mahfuz tutulacak. Anayasada vatandaş hak ve hürriyetini kafi teminat altına alan tadiller yapılacaktır (*Cumhuriyet*, 30.05.1950:1, Hükümet neler vadediyor?)”

Zafer gazetesine göre araştırma ve titizlikle hazırlanmış bu program ülkenin bütün meselelerine dokunmaktadır (*Zafer*, 30.05.1950:1 ve 5, Mecliste dün okunan D.P. programının tam metnini veriyoruz). Mümtaz Faik Fenik’e (1950) göre Menderes Kabinesi bir milli kalkınma kabinesi olarak hareket etmektedir. Programın ana amacı da devlet masraflarında tasarrufa giderek, üretim kaynaklarını arttırarak, memlekette iş hacmini artırarak toplumsal refaha hizmet etmektir. Fenik, liberal ekonominin unsurlarıysa vatandaşın hayat standartları için kullanılacağı ise “Vatandaşın hayat standardını iş kabiliyetini arttırmak için ne lazımsa yapılacaktır. Devlet icabederse, amme hizmetlerine ait olmıyan işlerden bile vazgeçecek ve bunları hususi teşebbüslere bırakacaktır” ifadeleriyle açıklamıştır. Fenik’e göre kabinenin mutlaka başarılı olacağına güvenmek gerekmektedir çünkü kabine daha önce birçok başarı elde etmiş kişilerden oluşmaktadır. Yurttaşlara da kabineyi cesaretlendirmek ve arkasında durma sorumluluğunu düşmektedir (Fenik, *Zafer*, 30.05.1950:1 ve 6, Kabinenin programı).

Nadir Nadi'ye (1950) göre ise Menderes'in nutkunda göze çarpacak ölçüde yeni görüşlerin olacağını söylemek zordur. Ayrıca Menderes eleştirilerinin sınırlarını tam olarak çizememiştir. DP'nin liberal bir politika açıklaması da bir süredir devletçi çizgi ile kapitalist çizgi arasında savrulan CHP'nin daha keskin bir konumlanmaya yol açacağı fikrini ileri süren Nadi'ye göre CHP'nin programa karşı yönelteceği eleştirilerin de olgun olmasının toplum yaşamına fayda sağlayacağını söylemiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 30.05.1950:1 ve 3, Program).

Ali Naci Karacan (1950) ise programı tek kelimeyle mükemmel olarak tanımlamış, Demokrat Parti'nin salt iktidarı almadığını ideal bir idareyi oluşturmak gayretinde olduğunu söylemiştir. Menderes kabinesi, ilk kez bir medeni hükümet çehresi sunmuştur. Karacan ayrıca, okunan programda olmayacak vaatlere, alkış almak için söylenmiş teatral cümlelere ve son söz olarak söylenen Milli Şef övgülerine yer verilmemesinden duyduğu mutluluğu dile getirmiştir (Karacan, *Milliyet*, 30.05.1950:1 ve 5, Menderes'in programı)

Hükümet gündeminin tartışılması ve güvenoyu alması ise 2 Haziran 1950'de olmuştur. Muhalefet partileri programı eleştirmiş ve yetersiz bulmuşlardır. DP'nin tek parti dönemine dair yaptığı eleştirilereyse en sert çıkış CHP kanadından gelmiştir. Trabzon Milletvekili Ahmet Sadık Barutçu bu dönemde milli iradeyi yok saymadıklarını, Cumhuriyet'e sadık kaldıklarını söylemiştir (Kocabaş, 2011:74).

Türkiye'nin uzun yıllardır dünyanın gelişme hızına ayak uyduramadığını belirten Menderes, bunun temel nedenini CHP'nin halkın yeteneklerini geliştirememesine ve mevcut imkânları değerlendirememesine bağlamıştır. Sert bir eleştiride bulunan Menderes, bazı ülkelerde cumhuriyet şeklinde yönetim olmasına rağmen millet iradesinin hiçbir şekilde hâkim olmadığını buna karşılık cumhuriyet olmayan birçok yönetimde ise millet iradesinin kayıtsız şartsız geçerli olabildiğini bunun da herkesin bildiği bir gerçek olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Cumhuriyetin büyük ölçüde bir şekil meselesi olduğunu savunmuş ve Cumhuriyet'in çok önce ilan edilmiş olmasına rağmen 14 Mayıs tarihinin ülkede tam anlamıyla demokratik bir Cumhuriyetin kurulduğu dönemin başlangıcı olarak kabul edilmesinin gerçeğe en uygun değerlendirme olacağını belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 03.06.1950:1 ve 4, Menderes kabinesi itimad reyini aldı).

Menderes'in sert eleştiriler içeren konuşmasının ardından CHP'li vekiller de söz almak istemiş ancak Meclis başkanı buna izin vermemiş, CHP'liler de Meclis'i terk ederek güven oylamasına katılmamışlardır. Program 228 oyla kabul edilmiştir.

Menderes hükümetinin, iktidarının henüz ilk günlerinde tek parti dönemini diktatörlük ile özdeşleştirerek yaptığı sert eleştiriler, iktidar- muhalefet ilişkilerinin ilk kırılma noktası olmuştur (Kocabaş, 2011: 76).

1.3.1.1. Değişen Seçkinler ve Asker- Ordu Üst Kademelerindeki Değişiklikler

Demokrat Parti iktidarının önünde duran konulardan biri asker ve sivil bürokrasi ile kurulacak diyalogla beraber bu diyalogun gücüdür. Öte yandan 1950 seçimlerini DP'nin kazanmasıyla birlikte siyaset sahasında güç dengeleri de değişmeye başlamıştır.

14 Mayıs Genel Seçimlerini Demokrat Parti'nin kazanması sadece iktidarı değil, beraberinde hakim seçkinlerin yapısında da değişim meydana getirmiştir. O güne kadar siyaset alanında görünmeyen toplumun bir kesimi temsiliyette ağırlık kazanmıştır. Ordu da bu değişime paralel olarak bir kimlik arayışına girmiştir. İktidar içerisinde ordu, dolaysız temsil gücünü yitirmiş, önceki yıllara göre de asker kökenli milletvekillerinin sayısı da ciddi biçimde azalmıştır (Vaner, 1990:256).

Demokrat Parti iktidarının ilk temas noktası ordu olmuş, seçimlerden çok kısa süre orduda tasfiyeye gidilmiştir. Başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere birçok kademede birçok değişiklik yapılmıştır. Mevcut Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman'ın istifasıyla yerine Orgeneral Nuri Yamut, Genelkurmay İkinci Başkanlığına ise Korgeneral Şahab Gürler getirilmiştir²³ (Zafer, 07.06.1950:1 ve 6, Genel Kurmayda mühim değişiklik).

Cumhuriyet (08.06.1950:1 ve 4, İdare Amirleri Arasında Geniş Değişiklik) gazetesinde bu değişiklikler hükümetin tarafsız ve istikrarlı bir idare mekanizma kurma isteğine dayandırılırken, ordu içinde bazı isimlerin partileriyle bağlantılarını kesmelerine rağmen eski zihniyetlerini korudukları belirtilmiştir. Haberde, CHP içinde “Saltanat Demokratlarda, idare bizde” şeklinde dile getirilen anlayışa da yansıyan bu durumun, hükümetin farklı alanlardaki çalışmalarını aksatabilecek bir niteliğe büründüğü ve buna son verilmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ancak kadrolarda yapılacak değişikliklerin uzun yıllar görev yapmış kişileri mağdur etmemesi için önlemler alındığı da belirtilmiştir. Değişikliklerin amacının belirli şahısları hedef almaktan ziyade mevcut sistemi dönüştürerek yeni bir idare mekanizması oluşturmak olduğu vurgulanmıştır (*Cumhuriyet*, 08.06.1950: 1 ve 4, İdare Amirleri Arasında Geniş Değişiklik).

Süleyman Kocabaş'ın, Ersal Yavi'den (2003) aktardığına göre bir kısım komutanlar 14 Mayıs akşamı seçimlere müdahale etmek istediklerini İnönü'ye iletmıştır. İnönü ise ret cevabı vermiştir. Hiçbir sebep yokken üst düzey komutanların Ankara'ya gitmesi Demokrat Partililerin de dikkatini çekmekle de beraber 5 Haziran günü bir albay, Menderes ile görüşmüş, darbe yapılacağı konusunda telaşa kapılan hükümetse hemen ertesi günü üst kademede değişikliğe gitmiştir (Kocabaş, 2011:77). 14 Mayıs akşamı askerlerin İnönü ile konuşup darbe

²³ BCA 30- 18- 1- 2, 122- 46- 7.

yapacağına dair iddiaların uzun bir süre Ankara’da konuşulan bir konu olmuştur. Basının da gündemi arasında yer almıştır.

Orduda yapılan değişiklikleri değerlendiren Mümtaz Faik Fenik (1950), hükümetin bu değişiklikleri eski iktidar dönemindeki kanunlara uygun olarak yaptığını belirttikten sonra *Ulus* gazetesinin *Hürriyet* gazetesindeki bir habere dayandırarak ortaya attığı iddiaları yanıtlamıştır. *Ulus*’a göre bu değişikliklerin gerekçesi yurttaşlara net bir şekilde anlatılamamıştır. Öte yandan *Hürriyet* gazetesine göreyse değişikliklerle ilgili çeşitli noktalar vardır. Rivayete göre 14 Mayıs günü akşamı kendilerine sorumluluk verilmemiş olan bir grup asker İnönü’ne gidip bir isteği olup olmadığını sormuşlardır. *Hürriyet* gazetesinde yer aldığına göre bu durumda değişikliklerle ilgili kuvvetli tahminler arasındadır ve gerçeğe bağlantısı uzatır. *Ulus* gazetesi de bu konuyu eksilti bir biçimde aktarmıştır. Faik Fenik’e göre ordu kademesinde yapılan bu tür bir değişikliğin politikaya alet edilmesi doğru değildir ve ordunun politika içine sokulmaması da ülke adına en doğrusu olacaktır (Fenik, *Zafer*, 11.06.1950: 1, Yüksek Komutadaki son değişiklikler).

Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce de *Ulus* gazetesinde yer alan iddiaların tahrik mahiyetinde olduğunu belirtmiş, Fenik’e benzer şekilde bu uygulamaların kanunun verdiği yetkiler çerçevesinde olduğunu ve tartışmaların ülkeye zarar vereceğini söylemiştir (Karakuş, 1977:168).

Abidin Daver (1950), Demokrat Parti’nin askeri bütçenin azaltılması yönündeki hareketlerini değerlendiren bir yazı kaleme almıştır. Daver, DP’nin iktidara geldikten sonra bu denli köklü bir değişiklik yapmasındaki gerekçeleri değerlendirirken ordunun siyasetle meşgul olmaması, yüksek komuta heyetindeki isimlerin parti üyesi olmamaları ve bu değişikliklerin 1908’de Meşrutiyet’in ilanından ardından yapılan değişikliklere benzememesi gibi gerekçeleri dile getirmiş, bu sebeple de yeni iktidarın yaptığı değişiklikleri siyasi olmadığına kanaat getirmiştir. Daver yazısının sonraki bölümünde ise Genelkurmay Başkanı Org. Nuri Yamut’un basın açıklaması değerlendirme almış ve burada belirtilen harcamalarda kısıtlamaya gidileceğine dair ifadeye dikkati çekmiştir. Daver’e göre devlet bütçesinde tasarruf yapmanın doğru olmadığı tek yer milli savunmadır. Avrupa devletlerinin İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında askeri alandan tasarruf yaptıklarına pişman olduklarını anlatan Daver, Meşrutiyet döneminde Türklerin başından da benzer deneyimlerin geçtiğini aktarmıştır. Daver ayrıca, ülkenin kara, deniz ve hava kuvvetlerinin savaş gücünü zayıflatacak bir tasarrufun kamuoyu tarafından da hoş karşılanmayacağını belirtmiştir (Daver, *Cumhuriyet*, 09.06.1950:1 ve 3, Milli Müdafaa Masraflarından Tasarruf).

Tanel Demirel'e (2016a:272) göre Demokrat Parti iktidarının silahlı kuvvetlerin demokratik düzendeki yeri konusunda iyi düşünülmüş bir politikası yoktur. Bu sebepten dolayı reform olarak adlandırılan birçok hamle bir bütün halinde atılamamış, tepkiyle karşılaşıldığında da geri çekinilmiştir. DP iktidarının ordudan genel beklentisi, kendi faaliyet alanına karışılmaması olduğundan dolayı da en kolay yoldan komuta kademesinin taleplerinin karşılanması yolu güdülmüştür. Yüksek komuta kademesineyse Demokrat Parti iktidarına sempatiyle yaklaştığı düşünülen isimler getirilmiştir (Demirel, 2016a:273).

Demokrat Parti iktidarının ordu içinde yaptığı bu değişiklikler bürokrasinin diğer kısımlarına da yansımıştır. Valiler, Bakanlık temsilcileri, büyükelçilerde de değişikliğe gidilmiştir. Cem Eroğul'a (1990:57) göreyse kararlı tutumu sayesinde birkaç gün içerisinde devlet iktidarını fiilen ele geçirebilmiştir.

1.3.1.2. Ezanın Arapça Okunması

Ezanın Arapça okunmasıyla ilgili ilk adım, *Zafer* gazetesinin başyazarı Mümtaz Faik Fenik'in, ezanın din lisanında okunmasıyla ilgili soruya Başbakan Adnan Menderes'in²⁴ attığı adımla olmuştur. Dinin siyasete karıştırılmaması ve ibadetlerin kamu düzenini bozmayacak şekilde yerine getirilmesi şartıyla dini görev ve ibadetlerin serbestçe yapılmasının vicdan özgürlüğünün bir parçası olduğunu vurgulayan Menderes, geçmişte ezanın Türkçe okunmasının gerekçesini açıklarken, her türlü taassubun toplumsal yaşamda zararlı sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Menderes'e göre zamanında oldukça mecburi olan bu tedbir artık gerekli değildir. Şimdi bu meselenin laiklik ve vicdan hürriyeti noktalarına değinmek ve çözüm bulmak gerekmektedir. Öte yandan ezan Türkçe okunurken, ibadet esnasında din dilinin kullanılması da garip bir tezat oluşturmaktadır²⁵. Menderes'in açıklamalarındaki önemli bir diğer noktaysa, "Bu izahımın milletimize mal olmuş inkılaplarımızın tamamile korunacağı manası taşıdığını da ayrıca tefsire lüzum görmekteyim" ifadesi olmuştur (*Zafer*, 05.06.1950:6, Arapça ezan müsaade ediliyor). Bu ifadeyle Menderes'in inkılapları halkın içselleştirdiği ve içselleştiremediğini kategorize etmiş olması salt bu dönemde değil, ilerleyen yıllarda da gündeme gelmiştir.

²⁴ Altan Öymen (2006:487- 488) anılarında Adnan Menderes'in Ramazan ayının yaklaşmasından dolayı bir an önce somut atmak istediğini ancak Celal Bayar'ın konuyla ilgili fikrine dair endişeler taşıdığını anlatmaktadır.

²⁵ Arapça ezan ve kametle ilgili 4055 sayılı yasa sadece ezan ve kameti kapsamaktadır. Mevlitlerde, hatimlerde ya da bayram namazlarında getirilen tekbir vd. kapsamamaktadır. Bununla ilgili 22 Eylül 1948'de Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan bir de yazı gönderilmiştir. Yazıda, 4055 sayılı kanunun yalnızca ezan ve kametin Arapça okunmasını yasakladığı, mevlid, hatim, bayram namazı ve bayram günlerindeki Arapça tekbirleri kapsamadığı belirtilmektedir. Bu çerçevede İçişleri Bakanlığı ile yapılan görüşmeler sonucunda Başkanlığın görüşü uygun bulunmuş ve gerekli uyarıların cami görevlilerine yapılması için valiliklere talimat verilmiştir. [BCA 51- 0- 0- 9, 4- 31- 3]

Menderes'e Arapça ezan sorusunu yönelten Mümtaz Faik Fenik (1950) bir gün sonra kaleme aldığı başyazıda muhalefetin iddialarına yanıt vermiştir. Muhalefet ezanın Arapça okunmasını, inkılaplara sadakatsizlik ve geçmişe dönme olarak tanımlamaktadır. Fenik'e göre Menderes, geriye dönüş niteliğinde değil, aksine bu konuda ileri görüşlü olmayı gerektiren bir adım atmıştır. Laiklik, vicdan özgürlüğünün tam anlamıyla ortaya çıkmasına imkân tanıyan bir anlayışa sahiptir ve dinin siyasete alet edilmesine izin verilmeyecektir. Fenik, her vatandaşın Allah'a dilediği şekilde ibadet etme hakkına sahip olduğunu, ezanın Arapça okunabilmesinin de bu vicdan özgürlüğünün bir sonucu olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir. Geçmişte bu konuda bir kanun çıkarıldığını hatırlatan Fenik zamanla birlikte kanunların da değişmesinin doğal olduğunu vurgulamıştır. Ona göre günümüzde ezanın Türkçe ya da Arapça okunması, artık bir politika değil, yalnızca bir anlayış meselesidir (Fenik, *Zafer*, 07.06.1950:1 ve 6, *Inkılâba sadakat ve vicdan hürriyeti*).

Adnan Menderes gibi ezanın Türkçe ibadetinse Arapça olmasına değinen Fenik'e (1950) göre ezanın Arapça okunmasında ne bir telakkisi ne de bir reformu vardır. İnkılaplar noktasındaysa Anayasa tarafından güvenceye alınmış kamu haklarını referans göstermiştir. Eğer ezanın Arapça okunmasını fırsat bilip irtica için kullanacak insanlar çıkarsa da Demokrat Parti'nin onlara hadlerini bildireceğini de yazısında belirtmiştir. Fenik'e göre Başbakan Menderes'in açıklamalarını bir politika stratejisi olarak görmek de hatalıdır. Çünkü Menderes, türbelerin açılması, ilahiyat fakültelerinin kurulmasını, okullarda din eğitimi verilmesi gibi konuları seçimden önce değil, seçimden sonra dile getirmiştir (*Zafer*, 07.06.1950:1 ve 6, *Inkılâba sadakat ve vicdan hürriyeti*).

Ezanın Arapça okunmasıyla ilgili olarak CHP'nin başta *Ulus* ve diğer Ankara gazeteleriyle birlikte Adnan Menderes'e yönelik eleştirilerini getirdiğinin belirtildiği *Milliyet* (07.06.1950:1 ve 5, Arapça ezan meselesi geniş akisler uyandırdı) gazetesinde aydınların bu konuyla ilgili ikiye ayrıldığı, halkınsa memnun görüldüğü belirtilmiştir.

Gazetenin sahibi ve başyazarı Ali Naci Karacan (1950) ise konuyu Menderes'in vurguladığı inkılaplar perspektifinden ele almıştır. Karacan'a göre ezanın Arapça ya da Türkçe okunmasının bir önemi kalmamıştır, önemli olan Menderes'in Atatürk inkılapları hakkındaki sözleridir. Asıl üzerinde durulması gereken nokta Atatürk inkılaplarının tamamıyla topluma mal olduğudur. Bu inkılapların toplum tarafından benimsenmesiyle, Demokrat Parti'nin kısa sürede sevilmesi arasından da paralellik bulunmaktadır (Karacan, *Milliyet*, 07.06.1950:1, Atatürk ruhu)

Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberde ise Halk Partisi'nin konu bağlamında yaptığı propaganda tersi bir etki uyandırmıştır. Demokrat Parti çevresindekiler ise bu karar laiklik

prensinin bütünüyle gözeterek yapılacağını ve CHP'nin türbeleri açışı gibi gündelik siyasetin bir parçası olmayacaktır (*Cumhuriyet*, 07.06.1950:1 ve 3, Arabca ezan meselesi).

Konuyla ilgili kapsamlı değerlendirmeyse Nadir Nadi'nin (1950) başyazısında yapılmıştır. Nadi, yirminci yüzyılın tam ortasında, özgür seçimlerle işbaşına gelmiş bir hükümetin henüz yolun çok başındayken böyle bir konuyu yazıyor olmayı beklemediğini belirttikten sonra siyasilerin memleket açısından daha faydalı konularla alakalı olabileceklerini söylemiştir. Nadi'ye göre laiklik konusunu ezan perspektifinden değerlendiren Menderes'in hareket noktası yanlıştır. Nadi bu konu karşı propagandalar ekseninde şu şekilde değerlendirmiştir:

“... Nitekim bu ezan meselesini ileri sürerek Demokrat Partinin yarın fes giyilmesine, öbür gün Arab harfleri kullanılmasına müsaade edeceğini söyleyenler şimdiden görülüyor. Buna karşı yeni iktidarın hareketsiz durması, gençlik ve aydın çevreler üzerinde doğuracağı tepki bakımından doğru olmaz. Demokrat Parti memleketimizde bir irtica hareketini desteklemeyeceğine göre, kendini yanlış tanıtabilecek propagandaları vakinde önlemesini bilmelidir (Nadi, *Cumhuriyet*, 07.06.1950:1 ve 3, Ezan).”

Nadir Nadi yazısının devam eden bölümünde; oy toplama amacıyla laiklik ilkesinden ödün verilmesinde hem CHP'yi hem de DP'yi sorumlu tutmakla birlikte, türbelerin açılması, ilkokullara din derslerinin getirilmesi, ilahiyat fakültelerinin açılması gibi hususların CHP döneminde yapıldığını ve ezan konusunda itiraz etmelerinin gülünç olacağını belirtmiştir. Nadi, laikliğin son yıllarda uğradığı zararın giderilmesi ve karşı propagandanın önlenmesi amacıyla Menderes'e bir açıklama yapmasını önermiştir. Buna göre, din işlerinin tamamen dünya işlerinden ayrılacağı bu kapsamda Diyanet İşleri'nin devlet teşkilatı içinden çıkarılarak tam anlamıyla bağımsız bir yapıya kavuşturulacağı ifade edilmelidir. Bu kurumun bütçeden ödenek almayacağı diğer laik ülkelerde olduğu gibi din işlerinin kendi örgütlenmesi olan bir yapı tarafından yürütülmesi gerektiği de belirtilmelidir. Devletin ise yalnızca inkılap ve cumhuriyet esaslarını koruma amacıyla bu kurumun çalışmalarını denetleyeceği din işlerinin dünya işlerine karışmaması halinde kendilerinin de bu alana müdahale etmeyeceği vurgulanmalıdır (Nadi, *Cumhuriyet*, 07.06.1950:3, Ezan).

13 Haziran günü konunun Demokrat Parti grubuna getirilmesi kararı alınmıştır. Hükümetse grubun prensip kararı almasından sonra tasarıyı hazırlamaya başlayacaktır. Tasarının hazırlanmasının uzun süre almayacağı düşünüldüğünden birkaç gün içerisinde Meclise sevk edileceği tahmin edilmiştir. Kastamonu Milletvekili Muzaffer Mühdo ve birkaç arkadaşı ise Ramazan ayından önce bir çözüm arayışını gündeme getirmişlerdir (*Zafer*, 13.06.1950:1 ve 6, Arapça ezan bugün grupta görüşülecek). Yapılan grup toplantısında ezan üzerine olan sınır kalkmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise gruptaki görüşmelerin

tümü basına kapalı yapılırken sadece ezan meselesi hakkındaki konuşmalar açık şekilde yapılmıştır. Konuyla ilgili ilk sözü alan Menderes, ezanın Türkçe okunmasıyla ilgili kayıtların Anayasa'ya ve laiklik ilkelerine aykırı olduğunu söyledikten sonra grubun bu konuyu karara bağlamasını rica etmiştir (*Zafer*, 14.06.1950:1 ve 6, Ezan üzerindeki tahdit kaldırıldı).

Konu 16 Haziran 1950 günü Mecliste görüşülmüştür. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Cemal Reşit Eyüboğlu, Cevdet Kerim İncedayı, Yusuf Ziya Ortaç ve Hasan Reşit Tankut gibi partinin önde gelen isimlerinin katılmadığı oylamada CHP'li vekiller lehte oy vermişlerdir (Akıncı, 2021:122:122).

Rahmi Kumaş'a (2021:80) göre bu konuda Menderes Başbakan olmasının ağırlığını kullanmıştır. Bir başbakan olarak tasarıyı öncelikle ve hızlı bir şekilde TBMM'de görüşülmesi için kendi imza ettiği bir önerge sunmuş, güvenoyu alır almaz da gerekli yasa değişikliği için yasa tasarısını hazırlamıştır.

17 Haziran 1950 tarihli *Resmi Gazete*'de Türk Ceza Kanunu'nun 4055 sayılı kanunla değiştirilmiş olan 526. maddesinin değiştirildiği duyurulmuştur (*Resmi Gazete*, 7535). Böylelikle Arapça ezan ve kamet okuyanlar hakkında uygulanan cezai hükümlerin kaldırılmıştır²⁶. Parti grubu, Meclis ve Cumhurbaşkanı tarafından çok hızlı bir şekilde onaylanan kararın uygulaması da çok hızlı olmuştur. Ezanın Arapça okunması kararı alındıktan sonra da Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle Arapça ezan okumayı bilmeyen müezzin olup olmadığı araştırılmıştır²⁷.

1.3.1.3. Af Kanunun Kabulü

Demokrat Parti'nin seçimleri kazandıktan sonra gündeme getirdiği bir diğer konu af meselesi olmuştur. CHP döneminde de hazırlanan kanun seçim dolayısıyla kabul edilememiştir. 3

²⁶ Ezanın Arapça okunmasının toplumsal izleriyle ilgili bir anıyı Emin Karakuş aktarmıştır. Gazeteci Karakuş, 1954 yılı seçimlerinin yaklaştığı günlerde iki arkadaşıyla birlikte bindikleri taksinin şoförünün şu ifadeleri kullandığını aktarmış ve DP'nin bu atılımla çok büyük bir atılımda bulunduğunu belirtmiştir (Karakuş, 1977: 166-168):

“Değil mi ki, bu parti bize ‘Allahü ekber’ dedirtmiş, minarelerimizde bunu bize duyurmuştur, bu bize yeter. Bunun dışında DP ne yaparsa yapsın, hiç bir değeri yoktur. Bizi dinimize kavuşturan bu parti olmuştur. Şimdi kimseden çekinmeden ‘çok şükür müslümanım’ diyebiliyorum.”

²⁷ Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki imzasıyla müftülüklerle gönderilen yazı kurumun konuya bakış açısını yansıtmaları bakımından önemlidir:

Yazıda, ezan ve kametin yalnızca bir ilan niteliğinde olmadığı, namaz vakitlerini haber veren ve Peygamber tarafından belirlenmiş özel lafızlarla icra edilen ibadetler olduğu vurgulanmaktadır. Kitap ve sünnetle sabit olduğu belirtilen bu ibadetin, asli lafızları dışında okunmasının – hatta en doğru tercüme ile dahi – geçerli sayılamayacağı ifade edilmektedir. Bu bağlamda, ezan ve kametin dini ibadet kapsamındaki asli şekillerinden çıkılarak başka bir dilde okunmasını zorunlu kılan hükümlerin yakın zamanda kaldırılmasının, vatandaşlar arasında büyük bir memnuniyet ve ferahlık yarattığı belirtilmektedir. Ayrıca, bu değişikliğin yerelde nasıl karşılandığının, hangi tarihten itibaren uygulamaya geçildiğinin ve ezanı asli şekliyle okuyamayan müezzinlerin bulunup bulunmadığının, varsa ne tür tedbirlerin alındığının bildirilmesi gerektiği valiliklerden talep edilmektedir. [BCA, 51- 0- 0- 0, 4- 31- 12]

Temmuz 1950 tarihinde “*Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Tasarısı*” adıyla bir genel af kanun tasarısı Meclis’e sunulmuş, 14 Temmuz tarihinde de Af Kanununu çıkmıştır. Böylelikle DP, seçim vaatlerinden birini 2 ay içerisinde gerçekleştirmiştir.

Af Kanunu tasarısına yönelik hem DP’den hem de muhalefet kanadından çeşitli eleştiriler olmuştur. DP Ankara Milletvekili Ömer Bilen ve Bursa Milletvekili Selim Ragıp Emeç, tasarının daha geniş kapsamlı olması gerektiğini belirtmiştir. Kanunun bütünüyle ilgili yapılan görüşmelerdeyse siyasi suçların affedilmeyecek olması eleştirilerin ana odağı olmuştur. MP Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı siyasi görüşleri sebebiyle CHP’nin seçim sürecindeki tutumuna karşı durmuş olanların affedilmediğini ve ilgili durumun af tasarısına yakışmadığını belirtmiştir (Sönmez, 2021:116- 117)

Ceza İşleri Genel Müdürü İhsan Köknel’in verdiği bilgiye ilgili tarihte Türkiye hapishanelerinde 20549 mahkum ve 12865 tutuklu vardır. Aftan 15 binin üzerinde mahkum faydalanmıştır. Tutuklulardan yarısından fazlasına ademi takip kararı verilmesiyle aftan yararlananların sayısı 23 bini bulmuştur (*Zafer*, 16.07.1950:1 ve 8, Mahkumlar dün tahliye edildiler). Af kanunu tasarısının 2. maddesinin (e) bendine göre; “Askeri Ceza Kanunu’nun 55 ve 56. maddeleriyle 148nci maddenin (b) bendi ve yukarıdaki bentlerde Türk Ceza Kanunu maddelerine atıf suretiyle cezalandırdığı fiiller” affın sınırı dışında tutulmuştur (*Resmi Gazete*, 7559).

İçişleri Bakanı Af Kanunu’nun Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilmesinin ardından radyoda bir konuşma yapmıştır. Ülkedeki huzur ve sükûnun, birey ve toplum hayatında en küçük bir sarsıntıya uğramasına asla izin verilmeyeceğini belirten Bakan Rüknettin Nusuhoğlu, af yasasından yararlanarak cezaevlerinden tahliye olacaklara hitaben yaptığı konuşmada, Türk demokrasisinin milli yapısından aldığı güçle çıkarılan bu affın, yararlananlar için gelecekteki davranış haklarını ve toplum içindeki konumlarını, kanunlara uymak ve topluma faydalı bir şekilde belirlemek sorumluluğunu yüklediğini vurgulamıştır. Ayrıca, bu kişilerin kendilerini bu sorumluluğa layık kılmak için çaba göstermeleri gerektiğini ifade etmiştir (*Zafer*, 15.07.1950:1 ve 8, Affa tâbi olanlara İçişleri Bakanının Radyoda hitabı).

Cem Eroğlu’ya (1990:58) göre, Af Kanunu ile birlikte Halk Partisi döneminde işlenmiş bütün suçların affedilmesi geçmişi tasfiye yolunda atılan adımlardan biridir. Eroğlu’nun bu savını güçlendirecek bir örnek olarak ilkin basın suçundan mahkum olanların tahliye edilmesini göstermek mümkündür. Sultanahmet Cezaevi önünde bekleyen topluluğa önce basın suçundan mahkum olanların tahliye edileceği duyurulmuş ve ilk sıralarda dönemin muhaliflerinden Necip

Fazıl Kısakürek²⁸ çıkmış ve onu diğer gazeteciler takip etmiştir (*Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1950:1 ve 4, Af Kanunu tatbik edildi). Bu durumu siyasi iktidarın CHP'ye basın özgürlüğü üzerinden verdiği bir mesaj olarak da okumak mümkündür.

1.3.2. Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu

Demokrat Parti'nin kuruluş motivasyonu ve beyannamesi hatırlatılacak olursa devletin iktisadi yaşama müdahalesi eleştirilmiş, ekonomik gelişimin de özel teşebbüs yoluyla gerçekleşebileceğini savunan liberal bir politik çerçeve çizilmiştir. DP'nin 1950'de iktidara gelmesiyle birlikte ekonomik kalkınma ve sanayileşme öncelikleri belirginleşmiş, bu süreçte dış sermayenin teşviki kalkınmanın sürdürülebilirliğinde önemli bir araç olarak görülmüştür. İktidar döneminin hemen başında da özel sektörü teşvik edecek hamleler yapılmış aynı yıllarda ülkeye yabancı sermayenin girişini teşvik etmek gayesiyle ilk kez yasal mevzuat da oluşturulmuştur.

Türkiye'de Demokrat Parti öncesinde de yabancı sermayeyi teşvik eden kanunlar çıkarılmakla birlikte bu kanun yabancı yatırımcılar ve yeni iktidar tarafından yetersiz görülmüştür. Bunun üzerin hazırlanan kanun tasarısını 30 Temmuz 1951'de Meclis'in ivedilikle görüşmesi sağlanmış, 1 Ağustos 1951'de de "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" kabul edilmiştir. Kanunla yabancı sermayenin sanayi, enerji, maden, bayındırlık ulaştırma ve turizm alanlarında yatırım yapılmasının önü açılmıştır (Eroğul, 1990:62).

1 Ağustos tarihinde yapılan görüşmelerde CHP üyesi milletvekilleri de kanuna beyaz oy vermişlerdir. Kanun lehinde konuşmak üzere söz alan CHP Trabzon Milletvekili Mehmet Cahit Zamangil bazı endişelerine değinmiş, kanunun siyasi şartlar geliştikçe daha rahat işleyebileceğini söylemiştir. Hükümeti bu konuda titiz ve özenli davranmaya davet eden Zamangil, konuşmasının sonunda iyi dileklerde bulunmuştur: "Bu kanunun tatbikatı Meclisçe ve iktisadi mahfillerimizce, en büyük dikkat ve hassasiyetle takibe layıktır. Tatbikatı hakkında, her yıl içinde yabancı sermaye hareketlerini gösterir bir rapor hazırlanıp Meclise sunulması yerinde olur (*Cumhuriyet*, 02.08.1951:1 ve 6, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu dün kabul edildi)."

Bu kanun istenilen yararı sağlayamadığı için iki buçuk yıl sonra yeni bir kanun çıkarılmıştır. 6224 sayılı kanun 18 Ocak 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun bir önceki kanuna göre yabancı yatırımcıya daha büyük bir hareket alanı sağlamakla birlikte bir

²⁸ Necip Fazıl Kısakürek'in (1986), "Benim Gözümde Menderes" başlıklı kitabı dönemin gazeteci- siyasetçi ilişkileri göstermesi açısından oldukça önemlidir.

önceki konunun sorunlu görünen taraflarının da düzelten bir yapıda olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır.

Nadir Nadi'nin (1954) konuyla ilgili kaleme aldığı “Yabancı Kapital” başlıklı yazısı tarihsel bir perspektif sunması bakımından oldukça önemlidir. Nadi, yabancı sermayeye karşı cumhuriyetin ilk yıllarında görülen çekingenliğin sebebi Osmanlı dönemindeki kapitülasyonların yarattığı tramvaya bağlamaktadır. Çok kısa bir sürede arka arkaya çok sayıda savaş yaşamış toplumun, sermaye, teknik ve bilgi bakımından eksik kaldığını söyleyen Nadi, iş gücünün azlığından yabancı sermayeye derinden ihtiyaç duyulmasına rağmen Türkiye'nin kendi imkanlarıyla gelişme yolunu tercih ettiğini anlatmıştır. Tarihsel bu hatırlatmanın ardından Nadir Nadi yazısında, “Yabancı sermayenin kapitülasyon demek olmadığını, onu memleketimize sokmakla milli kalkınma hamlelerimize yeni bir hız verebileceğimizi ne zaman anladık?” diye sormuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra durumun anlaşıldığını ama adım atmak konusunda eksik kalındığını yeni alınacak kararların bir an önce bu durumu telafi etmesini dileyen Nadi, kapitalin gelişmesinin de sadece kolaylaştırıcı tedbirlerle değil, aynı zamanda iç ve dış güvenliğin sağlanmasıyla mümkün olabileceğini de yazısında belirtmiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 13.01.1954:1, Yabancı Kapital)²⁹.

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Meclis'te hararetli tartışmalara sebep olmuştur. Hatırlanacağı üzere 1951 yılında da konuyla ilgili CHP adına söz alan Cahit Zamangil, yabancı sermayenin ziraat ve ticaret sahasına girmesiyle ortaya çıkacak olumsuz tablodan bahsetmiş ve üreticinin alanı tamamen terk edebileceğine dair endişesini dile getirmiştir. Kanuna muhalefet eden isimlerden biri olan Ahmet Hamdi Başar'ın iddiasıysa yabancı sermayeye bu denli geniş bir hareket alanı bırakılması halinde durumun Duyumu Umumiye devrinden de kötü olacağı yönündedir. DP'li Nihat Eğriboz ise yabancı sermayenin ziraat sahasında sadece teknik çiftlikler kurarak iş yapacağını ve faydalı olacağını söylemiştir. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş ise “Yabancı sermayenin memleketimize gelmesi ana davamız olduğu için yabancı sermayeye en geniş imlanlar bahşedilmiştir” ifadelerini kullanmıştır. Duyunu Umumi ile ilgili eleştirilereyse Çelikbaş, yabancı sermayeye hiçbir imtiyaz tanınmayacağını sadece yerli sermayenin sahip olduğu hakların tanınacağını belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 14.01.1953:1 ve 6, Yabancı sermayeyi teşvik kanunu üzerinde hararetli müzakereler; *Cumhuriyet*, 16.01.1953:1 ve 7, Yabancı sermayeyi teşvik).

²⁹ Nadi'nin burada atladığı bir nokta vardır. Emin Karaca (1977:178- 179), bu kanunlar ve çeşitli ikili anlaşmaların uzantısı olarak, Amerikalıların Türkiye'de imtiyazlı bir sınıf haline geldiklerini vurgulamaktadır. Örneğin Amerikalı bir subay Atatürk Bulvarı üzerinde kullandığı aracı Türk askerlerinin üzerine sürmüştür. Yine başka bir Amerikan subaşı Eskişehir'den Ankara'ya gelirken bir çocuğa çarparak ölümüne sebep olmuş, kazanın yaşandığı günün ertesinde herhangi bir yargılama süreci başlamadan ülkesine dönmüştür.

Öte yandan aynı günlerde Amerikalı iktisatçı Max Weston Thornburg Amerika’da yayınlanan *Reader Digest* dergisinin Orta Doğu meseleleriyle ilgili hazırladığı dosya kapsamında Türkiye’ye gelmiştir³⁰. Bu Thornburg’un Türkiye’ye ilk gelişi değildir. Daha öncesinde 1949- 1950 yıllarında New York Yirminci Asır Fondasyonu tarafından Amerikalıların Türkiye’ye nasıl yardım edebileceği araştırmak için görevlendirilmiş ve çeşitli çalışmalar yayınlamıştır³¹.

Daha önce Türkiye üzerine çeşitli çalışmalar kaleme alan Thornburg, bu gelişinde “Türkiye’nin köşeyi döneceğini” vurgulamıştır. 1949- 1950 yıllarına göre gelişmeleri daha olumlu bulan Thornburg, önceki ziyaretinde; Türkiye’yi geniş imkanlar barındıran bir ülke olarak tanımlamakla birlikte ekonomi politikasını yanlış bulduğunu belirtmiştir. Thornburg aradan geçen beş yıl içerisindeki en önemli gelişmenin çok partili sistemin Türkiye’ye yerleşmiş olması olarak göstermiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 14.01.1954:1 ve 3, Köşeyi Dönen Türkiye). Gezisini bitirdikten sonra izlenimlerini anlatan Thornburg, gördüklerini Amerika’da anlatırken inandırmakta güçlük çekeceğini belirttikten sonra Türkiye’nin durumunu diğer Ortadoğu ve komşu ülkelerle karşılaştırırken üç nokta üzerinde duracağını söylemiştir. Thornburg’a göre Türkiye; Ortadoğu’yu öğrenmek isteyen Batılılar için örnek teşkil etmekte, diğer Ortadoğu ülkelerine örnek olmakta ve Batı ile Ortadoğu arasındaki boşluğu doldurmaktadır (*Cumhuriyet*, 17.01.1954:1 ve 6, Thornburg, Türkiye’de gördüklerim beni hayrete düşürdü, diyor).

5821 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Amerika’ya ziyaret ettiği gün olan 18 Ocak 1954’te, 35 ret, 1 çekimser 248 oyla kabul edilmiştir. CHP Milletvekili Barutçu yabancı sermayenin ülkeye katkı sağlayacağına emin olduklarını ancak tasarının acele bir şekilde komisyonda muhalif milletvekilleri yer almadan hazırlandığına değinirken hem milli hem de uluslararası ekonomi noktasında oldukça önemli olan bu kanun için muhalefetin fikrinin alınmamış olmasından dolayı tasarımı tümünden reddettiklerini söylemiştir (*Cumhuriyet*, 19.01.1954:1 ve 3, Yabancı sermaye için yapılan tasarı kanun çıktı)

³⁰ Thornburg’un Türkiye’ye gelmeden önce Başbakan Adnan Menderes’e gönderdiği mektup, Amerikalı bir iktisatçının Türkiye’deki dönüşümü nasıl algıladığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Thornburg, 1940’ların ortalarında New York Yirminci Asır Vakfı tarafından Türkiye’nin ekonomik yapısını incelemekle görevlendirildiğini ve bu çerçevede Atatürk’ün hazırladığı kalkınma programının uygulanmasına Amerikalıların nasıl katkı sağlayabileceğini araştırdığını hatırlatmaktadır. Ancak 1950’den sonra Türkiye’de gözlemlediklerinin kendisini ikna ettiğini belirterek, ülkenin ihtiyaç duyduğu hükümet programının hayata geçirildiğini ve kalkınmanın esasen Türk milletinin kendi çaba ve kaynaklarıyla gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu gelişmenin, Türkiye’yi gerçek bir demokrasiye yükselten ve dönemin en önemli örneklerinden biri haline getiren bir süreç olarak Amerikan kamuoyuna aktarılmasının kendisi için bir görev olduğunu vurgulamaktadır [BCA, 30- 1- 0- 0, 40- 238- 14].

³¹ İlgili çalışmalar, Türkiye Nasıl Yükselir? (1949) ve Türkiye’nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi (1950).

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’nu tamamlar nitelikteki bir diğer kanunsa Petrol Kanunu’dur. Petrol Kanunu için DP iktidarı hem Teksaslı bir petrol zengini hem de Amerikan Büyükelçisi olan George Mc Ghee’den yardım almıştır. Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Celal Bayar tarafından bir gün Atatürk Orman Çiftliği’nde ağırlandığını anlatan Ghee, Petrol Kanunu’nun ortaya çıkış sürecine dair anılarında, o sırada kendisine petrol şirketlerini çekebilmek amacıyla petrol çıkarımında devlet tekeli kaldırılmaya karar verdiklerini söylediklerini aktarmıştır. Devletin büyük miktarda para harcamasına rağmen petrol bulunmadığını ve ülkenin petrole ihtiyaç duyduğunu belirten Ghee, onlara yapılması gerekenleri anlattığını ifade etmiştir. Öncelikle Meclis’ten geçirilecek Petrol Yasası’nı hazırlamak üzere bir uzmanın getirilmesi gerektiğini, yasa iyi olduğu takdirde şirketlerin yatırım yapabileceğini dile getirmiştir (Birand vd. 1991:96).

Petrol Kanunu’nu daha önce İsrail Petrol Kanunu’nu da hazırlayan Max Ball tarafından hazırlanmıştır. Farklı tarihlerde çeşitli maddeleri üzerine değerlendirme yapılan 6326 sayılı Petrol Kanunu 7 Mart 1954’te 17 ret oya karşı 266 oyla kabul edilmiştir. Kısa bir süre sonra Türkiye’nin 9 petrol bölgesine ayrılması ve bunların sınırlarının belirlenmesi ile ilgili çalışmalar Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın imzasıyla başlamıştır³².

Nadir Nadi (1954) kanunun hayırlı bir işaret olduğunu söyleyerek CHP’nin devletçilik politikasının değişmesi ve partinin iktisadi politikasını kapsamlı bir şekilde ifade etmesi gerektiğini söylemiştir. Nadi’nin yazısında Petrol Kanunu’nu değerlendiği kısım şu şekildedir:

“Dün Büyük Millet Meclisinde 114 maddesi kabul edilen petrol kanunu iyi bir eserdir. Aşırı muhalif bir iki gazetenin ‘Memleketi satıyorlar eyvah mahvolduk’ tarzında ortalığı gürültüye boğmak isteyen yakışsız ve ölçsüz olarak haftalardır yürüttüğü kampanyaya rağmen muhalefetin Meclis bünyesindeki organları gerek komisyon, gerek umumi heyet toplantılarında iyi çalışmışlar, tasarının memleket menfaatlerine uygun bir şekilde hazırlanması için ellerinden gelen yardımı esirgememişlerdir. (Nadi, *Cumhuriyet*, 07.03.1954:1 ve 3, Hayırlı Bir İşaret).”

Her iki kanunla ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken nokta, tasarı sürecinde ve sonrasında Amerika ve bu ülkedeki uzmanların etkisidir. Şevket Süreyya Aydemir (1999:357-358) bu konuyla ilgili olarak DP iktidarının ekonomik bakımdan tek taraflı bir şekilde Amerikan nüfuzuna yöneldiğini söylemektedir. Petrol araştırması, akaryakıt tedariği, deniz araçları, motorlu diğer araçlar, araştırma, projelendirme, tedarikle yatırım alanları gibi birbirinden farklı birçok nokta Amerika’ya ve onun kontrol bölgesine bağlı hale getirilmiştir.

Genel olarak yabancı sermayeyi özendirmeye yönelik bu çabaların bir karşılık verdiği söylemek mümkün değildir. 1950-1960 yılları arasında Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye miktarı yaklaşık yüz milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiş olup, bunun büyük bir

³² Detaylı bilgi için bkz. BCA 30-18-1-2, 135- 36- 7.

kısmı Petrol Kanunu çerçevesinde ülkeye giren yabancı yatırımlardan oluşmaktadır. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kapsamında, 1951-1958 yılları arasında fiilen gelen toplam sermaye 23,4 milyon dolara ulaşmış ve bu rakam, verilen toplam yatırım izinlerinin yalnızca %17,4'ünü oluşturmaktadır. Petrol sektörü dışında yabancı yatırımcıların ilgisi kauçuk ürünleri, elektrikli makineler ve ilaç sanayisine yönelmiştir. Ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde en büyük pay ABD, Almanya, Hollanda ve İsviçre'ye ait olup, İsviçre'den gelen yatırımların, büyük ölçüde paralarını yurt dışında tutan Türk vatandaşları tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu dönemde doğrudan yabancı yatırımların düşük seviyede kalmasının başlıca sebepleri arasında bürokratik engeller, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar ile Türkiye'nin o yıllardaki düşük gelir düzeyi nedeniyle cazip bir iç pazar sunamaması yer almaktadır (Özcan, 2016:47).

1.3.3. Türkiye'nin Kore'ye Asker Göndermesi ve NATO İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sıcak savaşın durduğu Soğuk Savaş dönemi başlamıştır. Bu dönemde iki kutuplu dünyanın karşı karşıya geldiği ilk yer ise Kore olmuştur. Kore'nin Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmasının ardından 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore, Güney Kore'ye saldırmış ve 3 gün gibi kısa bir süre Güney Kore'nin başkenti olan Seul'e ulaşmıştır. Bu olay kamuoyunda Üçüncü Dünya Savaşı korkusu yaratmıştır.

Konuyla ilgili yapılan ilk açıklamalarda Amerika Birleşik Devletleri, Güney Kore hükümetinin silah yardımı talebini onaylamış ve General Mac Arthur'a talimat verilmiştir. Amerikalı karar alıcılar politik çerçevede de Rusya'nın bu olaydan doğrudan doğruya sorumlu tutulması gerektiğini belirtmişlerdir. Moskova radyosundan yapılan ilk açıklamada Güney Kore'nin saldırıya geçtiği Kuzey Kore'nin karşılık verdiği bilgisine yer verilirken akşam saatlerindeyse Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye bir nota verdiği ve bunu takip eden süreçte de savaş ilan ettiği bildirilmiştir (*Cumhuriyet*, 26.06.1950:1 ve 3, Kore'de dün sabah harb başladı).

Kore Savaşı (1950-1953), Soğuk Savaş dönemi boyunca ortaya çıkan en kritik çatışmalardan biri olarak uluslararası güç dengesini belirgin bir şekilde değiştirmiştir. Türkiye, savaşın patlak vermesiyle birlikte Birleşmiş Milletler'in çağrısına cevap vererek Kore'ye asker gönderme kararı almıştır. Bu karar Türkiye'nin uluslararası konumunu güçlendirme hedefiyle doğrudan bağlantılıdır ve Batı ittifakına olan bağlılığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Savaşın ilanından ortalama bir ay sonra 25 Temmuz 1950 tarihinde Cumhurbaşkanı Bayar'ın başkanlığında bir araya gelen Bakanlar Kurulu, Birleşmiş Milletler adına Kore'ye 4500 kişilik bir askeri birlik gönderilmesi konusunda karar almıştır. Demokrat Parti Erzurum

Milletvekili Prof. Dr. Rıfki Salim Burçak, 4500 askerin Türkiye’den çok uzak ülkede birçok kişinin adını duymadığı bir ülkeye savaşmaya gönderilmesinin enteresan ve önemli sonuçlar doğuracak bir olay olduğunu belirtmiştir. Yine Burçak’a göre CHP iktidarının ülkeyi 2. Dünya Savaşı’na sokmamış olması ve bunu propaganda malzemesi olarak kullanması, iktidarının henüz çok başında olan DP’nin ise Türkiye’yi gelir gelmez savaşa sokmasıysa parti aleyhine bir propaganda konusu olabilecektir. Benzer düşünceyi Menderes’in de taşıdığını söylemek de mümkündür. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ile görüşen Menderes, “Şimdi gidip İsmet Paşa’ya teklif edersem duyulur. Daha bunlar tecrübesiz. Eski tecrübelilerden akıl sormaya mecbur oldu” derler ifadelerini kullanmıştır (Birand vd. 1991:91). Başta Menderes olmak üzere diğer Demokratları da endişelendiren Kore Savaşı’nın iç politikada propaganda malzemesi yapılmasının ötesinde dış politikada da Amerika ile ilişkilerin³³ daha fazla yakınlaşması ve NATO üyeliği gibi beklentiler de mevcuttur.

Bakanlar Kurulu’nun aldığı kararı öğrenmek için yurttaşların saatlerce Başbakanlık binasının önünde beklediğini aktaran Emin Karakuş, kararın ilanından sonra *Ulus* gazetesinde Nihat Erim imzasıyla yayımlanan yazının da muhalefetin bu konu hakkındaki duruşunu ortaya koyduğunu söylemektedir. Erim’in yazısını³⁴ değerlendiren Karakuş, DP hükümeti tarafından bir tür savaş ilanı niteliğinde olan kararın muhalefet partisi tarafından da benimsendiği ve kabul edildiğini gösterdiğini belirtmiştir. Ancak daha sonra durum değişmiş Erim sonraki 1- 2 gün içinde yazdığı yazılarda³⁵ tam tersi ifadeler kullanmıştır (Karakuş, 1977:175- 177).

CHP’nin başlangıçta temkinli bir tutum sergileyerek kararı onaylar izlenimi vermesi, parti içinde çeşitli tepkilere neden olmuştur. Konuya ilişkin görüş almak üzere Kasım Gülek’i arayan Emin Karakuş, Gülek’ten partinin karar sürecine dahil edilmemesine yönelik bir tepkiyle karşılaşmıştır. Gülek, mevcut durumda Birleşmiş Milletlere karşı yerine getirilecek yükümlülüklerin, Büyük Millet Meclisi’nde görüşülmeden ve CHP ile istişare edilmeden

³³ Demokrat Parti döneminde Türkiye- Amerika ilişkileriyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Behramoğlu (1973).

³⁴ Karakuş, bazı tutarsızlıklar bulunsa da Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin dış politikada benzer bir çizgide durduğunu belirtmektedir. Nihat Erim’in görüşlerinden aktardığı değerlendirmeye göre, Türkiye’nin Birleşmiş Milletler ideallerine bağlılığı hem iktidar hem de muhalefet tarafından benimsenmiş bir tutumdur. Coğrafi konumu ve karşı karşıya bulunduğu tehditler göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’nin imkânları ölçüsünde yardımda bulunacağına kesin gözüyle bakılmaktadır. Erim’in ifadesiyle, CHP geçmişte bu konuda tutumunu açıkça ortaya koymuştur. Demokrat Parti’nin dış politikasının yönü ise özellikle Kore’ye yapılacak yardımdaki tavrıyla netleşecektir. Böylece Türk dış politikasının temel ilkelerinde iki parti arasında büyük ölçüde görüş birliği bulunduğu görülmektedir (Karakuş, 1977:176).

³⁵ Erim, 2 gün sonraki yazısında muhalefetin sonradan birçok kez dile getireceği kararın meclise sorulmadan alınması konusunu dile getirerek önceki yazdığı yazıdan farklı bir noktada konumlanacaktır. Karakuş’un aktardığına göre, Erim bu kararın ülkenin hayati çıkarlarını ilgilendirdiğini böylesine kritik bir konuda muhalefetin görüşünün alınmamasının ciddi bir eksiklik olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca binlerce Türk askerinin yurt dışına gönderilmesine ilişkin böylesi önemli bir kararın üç milyondan fazla vatandaşın oyunu temsil eden muhalefetle paylaşılmamasının demokratik teamüllerle bağdaşmadığını, benzer bir uygulamanın başka demokratik ülkelerde görülmeceğini belirtmiştir (Karakuş, 1977:177).

hükümet tarafından tek başına karara bağlandığını ifade etmiştir. Parti Genel Başkanı İnönü'nün ya da yetkili herhangi bir CHP'linin bu konuda fikrinin sorulmadığını vurgulayan Gülek, böylesi önemli meselelerde özellikle büyük savaş dönemlerinde ülke birliğini sağlamak adına iktidarın muhalefet partisi ile görüş birliği aramasının temel bir tedbir olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, iktidarın muhalefeti ortadan kaldırılması gereken bir engel olarak değil, ülke yararına yapıcı bir işbirliği sağlayacak en etkili araç olarak görmesi gerektiğini dile getirmiştir (Karakuş, 1977:177)."

Hürriyet gazetesine demeç veren İsmet İnönü ise Kasım Gülek'in ifadelerinden çok farklı bir şey söylemeyeceğini dile getirdikten sonra bir Kore cephesinden ziyade Atlantik'ten Pasifik'e uzanan bir cephe olduğunu söylemiş ve Türkiye'ye olası bir saldırıda Birleşmiş Milletlerin nasıl bir tutum takınacağına yönelik endişelerini dile getirmiştir. İnönü, hükümet ile muhalefet arasında yapılacak görüşmelerin ülke bütünlüğüne yönelik olumlu etkisine değindikten sonra 2. Dünya Savaşı'ndan bir örnek vermiş; o dönemde savaş Türkiye'nin kapısındaiken ve Alman orduları sınırdayken, Almanya ile iktisadi ilişkilerin kesilme konusunu bile Meclis'e danıştıklarını söylemiştir (Erdemir, 1956:18).

MP Genel Başkanı Hikmet Bayur konuyu herkes gibi yalnızca sızan haberler ve gazetelerdeki yayınlar aracılığıyla öğrendiklerini belirterek CHP gibi muhalefete danışılmadan alınan kararı eleştirmiştir. Bayur, partinin bu meseleye ilişkin olarak diğer devletlerle yapılan görüşmeler ya da alınmış olması gereken güvence hakkında hiçbir bilgisinin bulunmadığını dolayısıyla konunun yarar ve zararlarını değerlendirerek bir kanaat oluşturabilecek durumda olmadıklarını ifade etmiştir. Ancak cumhuriyet döneminde ilk kez Türk askerinin fiilen savaşa gönderilmesine rağmen hükümetin Büyük Millet Meclisi'ni toplama ve durumu Meclis'e sunma gereği duymamasının dikkat çekici olduğunu vurgulamıştır. Bayur, hükümetin derhal Meclis'i toplayarak bu konuda bir karar alması gerektiğini, bu görüşlerin her türlü partizan duygunun üzerinde bir yaklaşımla dile getirildiğini belirtmiştir. Ayrıca Türk askerinin her zaman olduğu gibi bu görevini de kahramanca yerine getireceğine inandığını ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 27.07.1950:1 ve 4, Muhalefet ve karar).

Bayur'a göre, iktidar partisi üç noktada hata yapmaktadır: 1- Meclisi toplantıya çağırması 2) Muhalefete danışmayı düşünmemesi ve 3- Umumi efkarı hazırlamayı ihmal etmesi. Basına göreyse Millet Partisi bu konuda daha ağır başlı davranmaktadır (*Cumhuriyet*, 28.07.1950:1 ve 3, Kore işindeki parti münakaşaları alevleniyor). Kuşkusuz bu kanaatin gelişmesinde Bayur'un, "Türk askerinin savaşta Türklüğün şan ve şerefini yükseltecek mücadeleyi göstereceğine" dair vurgusu önemli bir etkidir.

Meclisteki muhalefet DP'nin tutumuna yönelik eleştirel bir tutum takınsa da iktidarı destekleyen siyasi partiler de bulunmaktadır. Milli Kalkınma Partisi Başkanı Halit Aksubay, Menderes'e hükümetin kararını desteklediğini bildirmiştir. Aksubay'a göre muhalefete düşen görev ülkenin haklarını gözetmek ve yardım konusunda beşinci kol faaliyetlerine alan açmak yerine milli birliği muhafaza etmektir [BCA, 30-1-0-0, 17- 98- 49]

Dönemin etkili isimlerinden Nadir Nadi (1950) ise köşesinde, “bizim askerlerimiz elbette dünyanın bütün altınlarından daha kıymetlidir” dedikten sonra hükümetin Birleşmiş Milletler emrine asker vermesini, hürriyet ve barış dünyasına karşı beslediği bağlılığa binaen yaptığını belirtmiştir. Millet Cemiyeti'nin saldırılara karşı reaksiyon göstermediği için etkisiz kaldığını belirten Nadi, Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinin, BM'nin geleceği açısından da oldukça kritik olduğunu söylemiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 27.07.1950:1 ve 3, Hükümetin kararı).

Başbakan Adnan Menderes, Meclis onayı alınmadan Kore'ye asker gönderilmesinin muhalefet tarafından eleştirilmesine, genel olarak eleştirilerin memleketin faydasına olmayacağını vurgulayan yanıtlar vermiş ve aynı durumda binlerce kez kalınsa dahi aynı kararı vereceklerini söylemiştir (*Cumhuriyet*, 29.07.1950:1 ve 4, Başbakan Dün Muhalefete Cevab Verdi)³⁶. Gazetecilere yaptığı açıklamada askerlerin durumu ve muhalefetin iddiaları dâhil birçok konuya değinen Menderes konuşmasını Kore'de Türk bayrağının dalgalanmasının hem idealist hem de realist hedef ve anlayışların bir sonucu olacağını vurgulayarak bitirmiştir. Uzak bölgelere asker gönderildiğine dair bazı yazıların kimi çevrelerin örtülü biçimde kışkırtma çabası içinde olduklarını gösterdiğini ifade etmiştir. Vatan hizmeti için askere alınan gençlerin yalnızca ülke sınırları içinde görevlendirilebileceği yönündeki iddianın hukuki bir değeri olmadığını belirten Menderes, bu yaklaşımın bozgunculuğa yönelmiş olduğunu anlamak için yeterli olduğunu söylemiştir. Hükümetin aldığı kararın, asil milletin ruh ve iradesiyle tamamen uyumlu olduğu kanaatini dile getiren Menderes, bu nedenle halkın bu kararı tam bir onayla karşıladığına ve karşılamaya devam edeceğine emin olduklarını belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 29.07.1950:1 ve 4, Başbakan Dün Muhalefete Cevab Verdi)”.

Meclis tatilde olduğu için hükümetin Kore kararı, Meclis'in açılma tarihi olan 1 Kasım 1950'den sonra tekrar görüşülebilmektedir. Osman Bölükbaşı ve CHP Milletvekili Kemal Türkoğlu'nun imzasıyla gensoru önergesi verilse de 31 oya karşılık 311 oyla reddedilmiştir (Akıncı, 2021:133). 11 Aralık 1950'de yaptığı açıklamada Menderes, önceki ifadeleriyle

³⁶ Aynı dönemde, bünyesinde “solcu bazı isimleri barındırdığı” belirtilen “Türk Barışseverler Cemiyeti”nin hazırladığı beyanname toplattırılmıştır. Menderes, bu cemiyetle ilgili, “Memlekete zararlı olan bu hareketleri mutlaka önceleyeceğiz” demiştir (*Cumhuriyet*, 29.07.1950:1 ve 3, Moskova ağzile konuşan cemiyet). Bu durum tek parti döneminde olduğu gibi DP iktidarında da sınırları çizilmiş bir muhalefet anlayışının devam ettiğini göstermektedir.

paralel bir tutum sergilemiş ve Kore meselesine ilişkin hükümet kararının ilan edilip kamuoyunca öğrenilmesinden sonra, bu kararın meşru olmadığı yönündeki söylentilerin ülkenin yüksek menfaatlerine zarar verecek ölçüde olumsuz etkiler yarattığını belirtmiştir. (Kumaş, 2021:91).

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi Amerika Birleşik Devletleri'nde tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Kongre Silahlı Servisler Komitesi Başkanı Senatör Millard Tydings yaptığı açıklamada dünyanın büyük ve bağımsız devlet ve milletlerinin dünya barışı için Kore'deki duruma meydan okumalarının önemine vurgu yapmıştır. Senatör William Benton ise İngilizlerin asker göndermesinin sevindirici olduğunu belirttikten sonra Türklerin hareketini sembolik önem bakımından daha önemli olduğunu söylemiştir (*Cumhuriyet*, 27.07.1950:1 ve 3, Türkiye'nin yardımına dair hariçte yorumlar).

Amerikan basını Türkiye'nin bu kararını “cesur ve stratejik” olarak nitelendirmiştir. Türkiye'nin Kore'deki askeri desteğinin NATO üyeliği için kritik bir adım olduğunu belirtmiştir. Ancak Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerin basını, Türkiye'yi Amerikan çıkarlarına hizmet etmekle suçlamış ve bu kararı ağır bir şekilde eleştirmiştir.

Amerika'nın Sesi Radyosu'nun³⁷ 26 Eylül 1950 günü 20.15'teki yayınında, “Türk kıt'aları Koreye hareket etmişlerdir” demiştir (*Cumhuriyet*, 27.08.1950, s.1, Kore'ye giden birlik). Türkiye'den giden birlik Ekim ayında karaya çıkmış Kasım ayında da savaşa dahil olmuştur. Kore Savaşı üzerine tartışmalar ve NATO'ya üyeliğe etkileri konusu sonraki yıllarda da tartışma konusu olarak gündemde kendine yer bulmuştur.

1.3.4. İrtica Tartışmaları Gölgesinde Atatürk'ün Naaşının Taşınması

Mustafa Kemal Atatürk'ün naaşının Etnografya Müzesi'nden³⁸ Anıtkabir'e taşınması yalnızca bir defin işlemi olarak değil, aynı zamanda Türkiye'nin o dönemdeki siyasi atmosferini, irtica-laiklik³⁹ tartışmalarındaki kutupları, modernleşme hedeflerini ve ulusal birliğini sembolize eden

³⁷ Cangül Örnek (2015:187- 188), Kore Savaşı ile birlikte Amerika'nın Sesi Radyosu'nun Türkiye'de yaygın bir dinleyici kitlesine ulaştığını söylemektedir. Radyodan yapılan yayınlarda, “Türk askerinin üstün kahramanlıkları övülürken, Amerikan ve Türk askerlerinin aynı cephede ortak “Allahsız” düşmana karşı mücadele ettiği propagandası yapılmaktaydı. Basın noktasından bakıldığında ise Kore'den gelen haber ve fotoğrafları servis eden USIE ile Türkiye basını arasındaki ilişkiler de bu zaman diliminde ilerlemiştir.

³⁸ Mustafa Kemal Atatürk'ün naaşının Dolmabahçe'den Etnografya Müzesi'ne taşınmasını belgelerle anlatan bir çalışma için bkz. Belgelerle Dolmabahçe'den Etnografya'ya (2020), TBMM Basımevi.

³⁹ İrtica tartışmalarını tetikleyen birden fazla olay olmakla birlikte burada bir tanesi örnek vermek çatışma oluşturan konuların bilinmesini sağlayacaktır. Demokrat Parti iktidara geldikten sonra ilk olarak ezanın Arapça okunması kararını almış sonrasındaysa radyoda Kur'an-ı Kerim okunmasına salık vermiştir. Ayrıca 1952 yılının Ramazan ayında, vaiz bulunmayan il ve ilçelere vaiz tayin etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı, bu konuyla ilgili yaptığı açıklamada, DP'nin iktidara geldiği tarih olan 14 Mayıs'ın önemiyle birlikte, ülkede kök salan demokrasiyle dine kavuşulduğu savının yurttaşlara anlatılacağını belirtiyordu (Karakuş, 1977:203). 1950 yılının Kasım ayında din dersleri müfredata eklenirken 1951- 1952 eğitim ve öğretim yılında İmam Hatip okulları da açılmıştır (Demokrat Parti dönemi din ve laiklik tartışmaları için bkz. Kaçmazoğlu, 2012: 63- 122).

önemli bir olay olarak görülmektedir. 1953 yılında gerçekleşen bu süreç, ülkede devam eden irtica tartışmalarının gölgesinde farklı anlamlar kazanmış Atatürk'ün ideallerine bağlılık ve modernleşme sembolleri olarak önemli bir yere de sahip olmuştur.

DP'nin bir noktada Atatürk devrimlerinin zarar görmesini görmezden geldiğini diğer taraftan da Atatürk ilkelerine bağlı görünmeye özen gösterdiğini söyleyen Eroğul'a (1990:79) göre siyasi iktidarın Atatürk ile ilgili iki önemli girişimi bulunmaktadır. Bunlardan biri Atatürk Kanunu⁴⁰ ikincisi ise Anıtkabir'dir.

Atatürk'ün vefatının hemen ardından başkent Ankara'da bir anıt mezar yapılmasına karar verilmiştir. Anıt mezarın yerinin belirlenmesi için bir komisyon kurulmuş, 1 Mart 1941'deyse kabrin inşası için uluslararası bir proje yarışması açılmıştır. Projenin belirlenmesinin ardından 9 Ekim 1944 tarihinde temel atma töreni gerçekleşmiş çeşitli gelişmelerden sonra dokuz yıllık sürecin ardından inşası tamamlanmıştır (Akıncı, 2021:171-173).

Atatürk'ün naaşının taşınması için 8 Kasım günü prova yapılmıştır. Çeşitli heyetler ve yurttaşlar 10 Kasım'dan birkaç gün öncesinde Ankara'ya gelmiş, kentte boş odası olan otel ve misafirhane kalmamıştır. Kolluk kuvvetleri de güvenlik için üst düzey önlemler almıştır. Anıtkabir'de yapılacak törenin dışında bütün üniversitelerde de anma törenleri düzenleniş ayrıca 10 Kasım akşamı, radyoda program hazırlanmıştır. Öğrenciler ayrıca da Dolmabahçe Sarayı'ndaki Atatürk'ün yatak odasında nöbet tutmuşlardır (*Cumhuriyet*, 11.11.1953:1 ve 6, Şehrimizde dün yapılan Atatürkü anma töreni; *Milliyet*, 11.11.1953:).

Atatürk'ün naaşının taşınması merasiminde milletvekilleri, büyükelçiler⁴¹ saat sekizden itibaren Etnograf önündeki alanda toplanmaya başlamıştır. Saygı duruşunun ardından 09.10'da sanduka 12 er tarafından katafalktan alınarak 18 numaralı top arabasına konmuştur. Merasim komutanı Tümgeneral Mithat Akçakoca'nın komutasıyla da kfile harekete geçmiştir. Jet filoları ve hava kuvvetlerine ait diğer uçaklar cenazeye havadan uçuşla eşlik ederken, merasim töreninin sonuna kadar da her beş dakikada bir şehrin tepelerinden top atışı olmuştur. Yürüyüş

⁴⁰ Kamuoyunda Atatürk Kanunu olarak adlandırılan "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun" 25 Temmuz 1951'de kabul edilmiştir. Kanun; Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret veya küfredenlerin, Atatürk'ü temsil eden heykel, büst vb. şeylere zarar verenlerin cezalandırılmasını öngörmekteydi.

⁴¹ Nakil töreni sebebiyle ABD Başkanı Eisenhower ve İngiltere Kraliçesi Elizabeth birer mesaj göndermişlerdir. Nakil töreni dolayısıyla ABD Başkanı Eisenhower, Türkiye'ye ilettiği mesajda Atatürk'e daimi bir anıt inşa edilmesini büyük bir memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir. Mesajda, Atatürk'ün başlattığı yolun Türkiye'ye önemli başarılar kazandırdığı vurgulanmış; Türk birliği ve ilerlemesinin mimarını onurlandıran bu törenin, yalnızca Türkiye için değil, tüm dünyada özgürlük ideallerini benimseyen halklar için de anlamlı bir saygı ifadesi olduğu dile getirilmiştir [BCA. 30-1-0-0, 5- 26- 9].

üç saatten fazla sürmüştür. Tahminlere göre Anıtkabir’i ilk gün 70 binin üzerinde kişi ziyaret etmiştir (*Cumhuriyet*, 11.10.1953:1 ve 10, Atatürk’ün ebedî istirahatgâhına bıraktık)⁴².

Oldukça görkemli ve duygusal olan törende Cumhurbaşkanı Celal Bayar gözyaşları içinde bir konuşma yapmıştır. Söylevinde, Atatürk’ün büyük bir asker, eşsiz bir devlet adamı olduğunu söyleyen Bayar konuşmasının sonlarına doğru ise “Seni halife yapmak, padişah yapmak isteyenler oldu. İltifat etmedin. Milli irade yolunu seçtin. Hayat ve şahsiyetini milletin hizmetine vakfettin” ifadelerini kullanmıştır (*Cumhuriyet*, 11.11.1953:1 ve 6, Bayarın dünkü hitabesi).

İsmet İnönü ise Milli Türk Talebe Birliği’nin Ankara’da düzenlediği anma törenine gönderdiği mesajda Atatürk’ü derin bir saygıyla ebedi istirahatgahına götürdüklerini belirttikten sonra, “Yüreklerimiz minnetle dolu idi. Engin bir vefanın canlı akisleri hepimizin gözünde parlıyordu. Vatan bir uçtan öbür uca büyük evladının eşsiz hizmetlerini hatırlıyor ve ağlıyordu. Bugün bizim için bir daha pahası biçilemez bir anma günü olmuştur” ifadelerini kullanmıştır (Erdemir, 1956:212).

Nadir Nadi⁴³ (1953), töreni değerlendirirken hükümetin merasim programını en ince ayrıntısına kadar eksiksiz hazırladığını, siyasi partilerden Atatürk’ün eski çalışma arkadaşlarına kadar tüm kuruluş ve kişilerin tek tek davet edildiğini belirtmiştir. Hükümetin samimi bir niyetle bu şekilde hareket etmesine rağmen, Hüseyin Cahit Yalçın’ın *Ulus* gazetesinde yayımlanan yazısında töreni hükümete saldırmak için bir vesile olarak kullandığını eleştirmiştir. Yalçın’ın, CHP teşkilatına tören sırasında yer verilmediğini ve bunun kasıtlı bir hareket olduğunu ileri sürdüğünü aktaran Nadi, oysa genel başkanına Cumhurbaşkanı’dan hemen sonra yer verilen ve tüm teşkilatlı muhalefet partilerine davetiyelerin gönderildiği bir törende bazı heyetlerin dışarıda kalmasının ancak elde olmayan sebeplerle açıklanabileceğini vurgulamıştır. Böyle bir durumda kasıt aramanın önceden kavga çıkarma niyetini taşımakla mümkün olabileceğini ifade etmiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 12.11.1953:1 ve 3, O Gün Olsun)

Görüldüğü üzere Atatürk’ün naaşının Anıtkabir’e taşınması da politik tartışmaların bir parçası olmuştur. Esas itibarıyla Atatürk’ün kabrinde ziyaret etmek her zaman bir politik gösterge olmuştur. 1950 yılında DP’nin iktidarı kazanmasının ardından hem İnönü hem Bayar

⁴² Merasim töreniyle ilgili farklı detaylar için şu belgeye de bakılabilir: [BCA, 11.03.1953, Fon: 110- 9- 1- 15, 133- 0- 30]

⁴³ Nadir Nadi, 10 Kasım 1953 tarihli yazısında “oy avcılığı” kavramına dikkat çekerek, politikacıların irtica hareketlerinin yayılmasına verdikleri dolaylı destekten söz etmiştir. Demokratik özgürlüklerin gelişmeye başlamasıyla birlikte ülkede adeta bir oy toplama yarışının başladığını belirten Nadi, bazı siyasetçilerin halkın desteğini kazanmak uğruna açıkça irticaya tavizler vermeyi alışkanlık haline getirdiklerini ifade etmiştir. Atatürk dönemini din karşıtı bir dönem gibi göstermeye çalışanların ortaya çıktığını, halkın inanç duygularını sömürerek geçinen yobazların bu ortamdan cesaret aldıklarını vurgulamıştır. Bu süreçte Atatürk’e karşı tehlikeli bir karşı hareketin yaygınlaştığını, bazı yerlerde heykellerinin kırıldığını, adının ise uygunsuz söz ve yazılarla hedef alındığını aktarmıştır (Nadi, *Cumhuriyet*, 10.11.1953:1, Ataya Selam)

Atatürk'ü geçici kabrinde ziyaret ederek, siyasi mesaj vermişlerdir. Anıtkabir'in siyasi arenadaki konumunu inceleyen Boran (2011:271), 12 Kasım 1950'de Mümtaz Faik Fenik'in *Zafer* gazetesindeki bir yazısını aktarmıştır. Fenik yazısında, CHP ve İnönü'yü Atatürk'ün ölüm yıldönümünü kendi propagandasına alet etmekle ve mezara siyaset sokmakla itham etmiştir.

Atatürk'ün naaşının taşındığı gün dünyaya geldiği Selanik'teki ev de ziyarete açılmıştır. Demokratlar bu iki olayı büyük bir propaganda aracına dönüştürmüşlerdir (Ahmad ve Ahmad, 2020:145). *Zafer* gazetesinin eleştirilerinin bir benzeri DP'de de görülmüştür. DP yönetimi, bu olayı Atatürk'e olan bağlılıklarını vurgulamak için kullanmaya çalışmış ancak CHP çevreleri bu söylemi samimiysiz bulmuş ve eleştirmiştir.

1.3.5. 1954 Seçimleri Öncesinde Demokrat Parti'nin Yönetim Anlayışı

Demokrat Parti 1954 yılına kadar iktidar, basın, yargı, muhalefet ve kendi dinamiklerini kontrol altında tutmaya yönelik bir dizi strateji uygulamıştır. İktidar uygun gördüğü dönemlerde farklı aktörlere karşı rotasyon esasına dayalı olarak zayıflatma politikaları izlemiştir. Bu saldırılar genellikle aynı anda birden fazla cephede mücadele etmek yerine suni bir yumuşama havası eşliğinde her seferinde tek bir aktöre odaklanarak gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde iktidar, demokratik açılımlar yerine anti-kurumsalcı bir yaklaşım benimsemiş ve hesap verebilirlik ilkelerini bertaraf etmeye yönelmiştir. Nispi temsil sistemi, hâkim teminatı, memur güvencesi, çift yapılı meclis ve Anayasa Mahkemesi gibi demokratik uygulamalara yönelik talepler görmezden gelinmiştir. Bu süreç, idari yetkilerin yasama üzerinden ikame edilmesiyle devam etmiştir.

1954 seçimleri öncesinde rejim, hibrid bir yapının özelliklerini taşıyor hale gelmiştir. Bu amaçla basın üzerinde baskılar artırılmış, parti içi örgütlenme tamamen merkezileştirilmiş ve sadakat esas alınmıştır. Ancak bu süreçte parti içinden ayrılan gruplar yeni siyasi oluşumlar meydana getirmiştir. Menderes hem parti hem de devlet yönetiminde kontrolü elinde tutmaya çalışmış, muhalefetin eleştirilerine ise çoğunlukla sert ve hoşgörüsüz bir tavırla karşılık vermiştir. 1950'lerin ortalarına gelindiğinde Demokrat Parti, siyasi gücü maksimize etme çabasıyla iktidar-muhalefet ilişkilerinde kalıcı bir gerilim yaratmıştır (Gevgili, 1981; Eroğlu, 1990; Albayrak, 2004; Demirel, 2016b).

1954 seçimleri öncesi atmosferi kısaca böyle özetlemek mümkünken her şeyin kötü olduğu da söylenemez özellikle iktisadi alandaki kimi gelişmeler ve köylere yapılan yatırımlar yurttaşların bir bölümü tarafından olumlu karşılanmaktadır. Çalışmanın sonraki sayfalarında yukarıda bahsi geçen konular biraz daha detaylandırılacak ve 1954 Genel Seçimlerine hakim olan atmosfer incelenecektir.

1.3.6. Millet Partisi'nin Kapatılması

Millet Partisi, DP'den ayrılan isimler tarafından kurulmuştur⁴⁴. 30 Temmuz 1948'de kurulan partinin Onursal Genel Başkanlığını Mareşal Fevzi Çakmak genel başkanıysa Yusuf Hikmet Bayur'dur. Demokrat Parti'nin iktidara karşı izlediği politikaların, partinin kuruluş sürecinde oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür. Fevzi Çakmak, Kenan Öner, Sadık Aldoğan, Hikmet Bayur, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı gibi isimlerden oluşan parti kurucuları, bu süreçte iktidar tarafından oldukça yıpratılmıştır (Barutçu, 2016:534). Partinin kurucularından kimi DP'den istifa etmiş kimi de partiden ihraç edilmiş isimlerdir⁴⁵. Parti hem CHP'ye hem de DP'ye muhalif⁴⁶ olarak konumlanmış ve bu iki partinin kendi arasında anlaşma yaptıkları yani DP'nin muvazaa partisi olduğu söylemini sürekli yinelemiştir (Yeşil, 1988: 147). Adem Çaylak'tan aktaran Alihan Limoncuoğlu (2018:147) ise partinin kuruluş temelinde “Millî Şef Kültü” karşıtı olduklarını belirtep, gerekirse altı okun anayasadan çıkarılabileceğini gibi konuların da dile getirildiğini söylemektedir. Partinin izleyeceği politika konusunda genel bir durumdan bahsetmek mümkün değildir. Öyle ki parti liderleri arasında bile bir birliktelikten bahsetmek de mümkün değildir (Karpaz, 2010:508).

Millet Partisi'nin kurulmasından iki gün sonra Fevzi Çakmak tarafından “Türk Milletine” başlıklı bir bildiri yayımlanmıştır. Millet Partisi, DP'yi 12 Temmuz Bildirisi'nin ardından iktidara ödün vermekle suçlarken, DP'liler ise MP'nin İnönü'nün yardımıyla kurulduğunu, finansal destek aldığı yönünde iddiaları ortaya atmışlardır (Karakuş, 1977:141).

Parti tüzüğüne göre parti genel başkanı her sene değişmesi gerekmektedir. Ancak tüzüğün bu hükmü Osman Bölükbaşı'nın partinin başına geçmesinin ardından değiştirilmiştir. Bir partinin kaderinin tüzükteki bir maddeye bırakılmamasını gereken Bölükbaşı'na göre, parti başkanı teşkilat tarafından istenen değerli bir insansa tüzüğün emri yerine gelsin diye onu

⁴⁴ Cihad Baban (2009:477), Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın Demokrat Parti'den ayrılış sürecini, onun kişisel özellikleriyle ilişkilendirerek aktarmaktadır. Baban'a göre, zaman zaman yeni muhalefetin, yani Demokrat Parti'nin gözdesi hâline gelen Bölükbaşı, hatta genellikle kimseyi kolay beğenmeyen Samet Ağaoğlu'nun bile desteğini kazanmıştır. Demokrat Parti'nin kurulduğu dönemde partinin maaşlı müfettişi olarak görev alan Bölükbaşı, sürekli olarak Orta Anadolu'yu dolaşmış ve o zamana dek pek rastlanmayan sert bir üslupla, yıllarca tek parti yönetimi altında yaşamış insanların körelmiş cesaretlerini yeniden canlandırmıştır. Çankaya'da oturan İnönü ile geçmişin sultanları arasında benzetmeler yapması, o güne dek duyulmamış bu ifadeler nedeniyle halkın hayranlığını uyandırmıştır. Demokrat Parti liderleri, onu yalnızca teşkilatı canlandıracak bir parti mensubu olarak görmektedir; ancak Bölükbaşı kendisi için böyle düşünmemektedir. Gezilerini sürdürdükçe adını ve nüfuzunu pekiştiren Bölükbaşı, bir gün kimseye haber vermeden liderliği hedefleyebilmenin yollarını aramaktadır.

⁴⁵ DP'den uzaklaşan bazı isimler de Müstakil Demokratlar Grubu'nu kurmuşlardır. Grup içerisindeki 10 milletvekilinin imzasını taşıyan (1949) “*Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*” başlıklı metin Türkiye siyasi tarihi açısından oldukça önemlidir.

⁴⁶ *Cumhuriyet* gazetesinin haberine göre partinin ara seçimle ilgili yayınladığı beyannamede DP yönelik yeni eleştirilerin alması “iyi bir tesir uyandırmamıştır” (30.07.1948:1 ve 4., Millet Partisinin ara seçime aid beyannamesi).

değiştirip, şekle uymak için partinin menfaatlerinin çiğnenmesi doğru değildir (Baban, 2009:484).

Kapatılan siyasi partinin Türkiye'deki siyasi hayata dolaylı etkileri olmuştur. Partinin varlığı, halk nezdinde muvazaa partisi algısının yerleşmesinden endişe duyan Demokrat Parti mensuplarını CHP'ye karşı daha aktif bir siyaset yürütmeye yönlendirmiştir. Ayrıca, MP'nin kendisini zayıflatacağını düşünen Demokratlar, çeşitli konularda bu partiye karşı koymak için CHP ile de yakın temasa geçmiştir (Karpat, 2010:509).

Millet Partisi'nin siyasi yaşamında yaşadığı ilk kırılma parti önderlerinden Fevzi Çakmak'ın vefatının ardından yaşanmıştır. Çakmak'ın cenaze töreni için Ankara Üniversitesi'nden öğrenciler İstanbul'a gelmiştir. Cenaze programına göre Çakmak'ın naaşı, Ankara ve İstanbul Üniversitesi öğrencileri tarafından Nişantaşı'ndaki evinden alınacak ve Beyazıt Camii'ne getirilecek, cenaze namazının ardından da askeri tören başlayacaktır. Çakmak'ın vefatından sonra üniversiteli gençler çeşitli toplantılar düzenleyerek anma pratikleri üzerine konuşmuş ve gösterilerde bulunulmuştur. Gösterilere sebep olan konuya Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatının ardından radyonun yayınına devam etmesidir. Bunun üzerine üniversiteliler Radyoevi'nin önüne gitmişlerdir ve burada arbede yaşanmış yaşananlar sonucunda 50 kişi gözaltına alınmıştır (*Cumhuriyet*, 12.04.1950 1 ve 4, Mareşalin Cenazesi Bugün Askeri Törenle Kaldırılacak- Radyoevi Önünde Dünkü Hadiseler). Bu olayı takip eden çeşitli olaylara cenaze töreni sırasında yaşanmıştır. Beyazıt Meydanı'nda yurttaşların naaşı taşımak istemesi üzerine hazırlanan program uygulanamamıştır (*Cumhuriyet*, 13.04.1950:1 ve 4, Mareşalin cenazesi eller üstünde taşındı). Bu esnada cenazede yer alan kimi kişilerin tekbir getirmesi çeşitli tepkilere yol açmıştır⁴⁷. Millet Partisi irtica ile suçlanmıştır.

Fevzi Çakmak'ın 1950 yılı içerisinde gerçekleşecek seçimler kısa bir süre önce kaybedilmesi Millet Partisi kurucuları üzerinde çok olumsuz bir etki yaratmıştır. Bir yandan seçimlere hazırlanan parti kadrosu diğer yandan Çakmak'ın kaybının yarattığı tahribatla mücadele etmeye çalışmıştır (Limoncuoğlu, 2021:302). Fevzi Çakmak'tan bir yıl önce de partinin önde gelen bir diğer ismi Kenan Öner'in de hayatını kaybettiği göz önüne alındığında partinin seçimlerden önce daha zor bir duruma girdiğini söylemek mümkündür.

Millet Partisi içerisinde o döneme kadar gündeme getirilmeyen bazı konular üzerine konuşulmaya başlanmıştır. Siyasi gelenekleri zorlayan isimlerden biri partinin önde gelen

⁴⁷ Reaksiyon gösterenler arasında siyasiler ve gazetecilerle birlikte Türkiye Milli Talebe Federasyonu ve Üniversite Talebe Birliği de vardır.

isimlerinde Ahmet Tahtakılıç, parti tüzüğünün değişmesiyle birlikte 150'liliklerin⁴⁸ de parti üye olabildiğini gündeme getirmiştir (Bölükbaşı, 2005:129'dan akt. Akıncı 2021:205).

Demokrat Parti'den ayrılarak kurulan Millet Partisi, Türkiye siyasetinde tutunabilmek ve oy kazanmak adına DP'nin ötesine geçerek dini konuları siyasetinin bir parçası haline getirmiştir. Adnan Menderes'in bir il kongresinin ardından kendisine hareket alanı bulan irtica hareketleri, Millet Partisi'nin içinde daha çok görünür olmuştur. Osman Bölükbaşı, bu hareketleri özellikle kendi oluşturup, büyütmediyse de karşıt bir ses de çıkarmamış, "Biz de oy alabiliriz" anlayışıyla bu tutuma göz yummuştur (Baban, 2009:478). Yaşanan tartışmalar üzerine Genel Başkan Hikmet Bayur'un imzasını taşıyan, Atatürk ve inkılaplarına ve bağlılık konusunda bir başkanlık bildirisi yayınlamıştır.

Millet Partisi'nin kapatılması kararı, partinin Ankara'da toplanan Dördüncü Genel Kongresi'nde yaşanan tartışmalarından ardından olmuştur. Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad (2020:139) bu kongreyi parti içinde birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan farklı grupların ortaya çıktığı ve çetin tartışmaların olduğu gürültülü bir toplantı olarak tanımlamışlardır.

Kongrenin ardından Genel Başkan Bayur ve 40 kişi partiden istifa etmiştir. Delegelerin partinin Atatürk ve devrimlerine karşı olduklarını iddia ederek istifa etmeleri üzerine de savcılık tarafından soruşturma başlatılmıştır.

Cumhuriyet gazetesi (08.07.1953: 1, Millet Partisinde) başyazıda, Millet Partisi'nde son dönemde yaşanan gelişmeleri değerlendirmektedir. Yazıda, İstanbul gibi Türkiye'nin kültür merkezi sayılan bir şehirde seçimlerde aldığı binlerce oyla geleceğe umutla bakan partinin, kısa süre önce ciddi bir krizle karşılaştığı belirtilmektedir. Partinin en önde gelen yöneticilerinin topluca istifa ettiği, geride kalanlarla aralarındaki ayrılığın yalnızca duygusal tepkilerden değil, fikir ve zihniyet farklılıklarından da kaynaklandığı ifade edilmektedir. İstifa edenlerin, eski partileri hakkında ağır ve suçlayıcı açıklamalar yaptıkları aktarılmakta, her ne kadar bir parti içinde bu tür ayrılıklar yaşanabilse dahi bunların genel kongrede partinin aydın ve önde gelen kesimini kapsamaması hâlinde, bunun parti açısından önemli bir darbe niteliği taşıdığı vurgulanmaktadır.

Yazının devamında, partinin karakterine ilişkin değerlendirmeler de yapılmaktadır. Millet Partisi'nin, programından bağımsız olarak, Batılıların "turbulent" yani patırtılı olarak nitelendirdiği bir yapıya sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu özelliğin halk kitleleri üzerinde başlangıçta cazip bir etki yarattığı ancak bunun geçici bir avantaj olduğu ve partinin eninde

⁴⁸ Kurtuluş Savaşı esnasında İstanbul Hükümeti ve işgal güçleriyle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle sürgününe gönderilen ve geri dönmeleri yasaklanan 150 kişi yüzellilikler olarak adlandırılmıştır. 1927 yılında vatandaşlıktan çıkarılan bu kişiler 29 Haziran 1938'de kabul edilen afla geri dönebilmişlerdir.

sonunda siyasi ilke ve bilinç açısından kendini tanımlamak zorunda kaldığı belirtilmektedir. Yasama meclisinin seçim dönemine girdiği bu süreçte, bu düzenleme ve netleşme işini partinin genel kongresinin gerçekleştirmesi beklenirken, kongrenin gerici fikirleri reddeden eğilimleri kabul etmediği ve kendi üyelerini ağır suçlamalarla karşı karşıya bıraktığı aktarılmaktadır. Bu tutumun, partinin parçalanmasına yol açtığı vurgulanmaktadır (*Cumhuriyet*, 08.07.1953: 1, Millet Partisinde).

Soruşturma açılmasının ardından 8 Temmuz 1953 günü Millet Partisi'nin tüm faaliyetleri durdurulurken; partinin bütün merkezleri, şubeleri ve teşkilatları mühürlenmiş, partiye ait mallar da koruma altına alınmıştır. Soruşturmanın sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için alınan bu durdurma kararının ardından partiyle ilgili hukuki süreç de devam etmiştir.

Cumhuriyet gazetesinin 9 Temmuz 1953 tarihli “Siyasi partiler Allahla kul arasına giremezler” başlıklı başyazısı da Millet Partisi'nde yaşanan süreci aktarma açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Yazıda, partide uzun süredir birbirinden tamamen farklı düşüncelere sahip iki hizbin bulunduğu, bunların “geri fikirli” ve “ileri fikirli” gruplar olarak tanımlandığı belirtilmektedir. Atatürk inkılaplarına bağlı olan ileri görüşlü grubun, parti içinde verdikleri mücadelede başarılı olacaklarını düşünerek son kurultaya kadar bu çabalarını sürdürdükleri ancak nihayetinde geri görüşlü hizip karşısında yenildiklerini belirterek partiden ayrıldıkları aktarılmaktadır. Başmakalede ayrıca, siyasi partilerin Allah ile kul arasına girmeye haklarının olmadığı, bu nedenle iktidara gelme hedeflerinin yalnızca dünyevi program maddelerine dayanması gerektiği ifade edilmektedir. Partilerin, milletin güvenini kazanmaları hâlinde, ülkeyi ilerletmek, refaha kavuşturmak ve toplumsal mutluluğu sağlamak için neler yapacaklarını açıkça ortaya koymaları gerektiği vurgulanmaktadır (*Cumhuriyet*, 09.07.1953: 1 ve 3, Siyasi partiler Allahla kul arasına giremezler).

Yazıda ayrıca Hikmet Bayur'un basına yaptığı açıklamalara da yer verilmektedir. Bayur, Millet Partisi içinde gerici olarak görülen bazı kişilerin esas amacının oy toplamak olduğunu, bir grubun softaların, diğer grubun ise inkılapçıların desteğini almaya çalıştığını ifade etmektedir. Ona göre, Millet Partisi'nin Meclis'e çok sayıda softa kökenli ismi sokmayı başarması durumunda, bu kişilerin ülkeyi felakete sürüklemesine engel olacak hiçbir şey bulunmamaktadır. Bayur, dinin kendileri için bir inanç meselesi olduğunu ancak bu kişilerin dini siyaset aracı olarak gördüğünü vurgulamaktadır (*Cumhuriyet*, 09.07.1953:1 ve 3, Siyasi partiler Allahla kul arasına giremezler).

MP'yi kapatma davasının sürdüğü süreçte Adnan Menderes'e çektiği telgrafta Osman Bölükbaşı, kendisini sorumlu tutmaktadır:

“Millet Partisi’nin şahsında, Türk demokrasisine karşı hazırladığınız suikastın mesuliyetini açıkça mesuliyetini açıkça omuzlarınıza alacak kadar cesur ve dürüst olunuz. Atatürk ve inkılap gibi hürmete şayan varlıkların gölgesine sığınmayınız ve bütün inkılapların temeli olan milli hakimiyet prensibine dini irtica var, inkılaplar elden gidiyor, bahanesi ile kıymayınız. Sonra hiçbir hizmetiniz bu lekeyi alınızdan silemez (Bölükbaşı, 2005’ten akt. Barutçu, 2016:536).”

Millet Partisi’nin kapatılması davasında 52 sayfalık bir iddianame hazırlanmıştır. Millet Partisi’nin üst ve alt kademe isimlerinin yurdun çeşitli yerlerinde irticai mahiyette sözler söylendiğini belirten iddianamede ayrıca; parti içinde hilafetçi ve meşrutiyetçi bir grubun yer aldığı gibi çeşitli ifadeler yer almaktadır (*Cumhuriyet*, 27.09.1953:1 ve 6, Millet Partililerin dünkü davası 12 saat sürdü).

Yaklaşık 7 ay süren yargılama sürecinin Ankara 3. Sulh Mahkemesi’nde görülen son duruşmasında yargıç, cemiyetler kanununa tabii olduğu belirtilen Millet Partisi’nin programının 7, 12 ve 13. maddelerinin taşıdığı anlam ve amaç yönünden din, mezhep, tarikat esaslarına dayanan ve amacını saklayan dernekler durumunda olduğunun anlaşıldığını söylemiştir. Açıklanan kararda, Parti bütün teşkilatlarıyla birlikte kapatılmış, yargılanan sorumlular birer gün hapis ve 250’şer kuruş para cezasına çarptırılmıştır. Böylelikle Millet Partisi 27 Ocak 1954’te kapatılmıştır⁴⁹ (*Cumhuriyet*, 28.01.1954:1 ve 3, Mahkeme Millet Partisinin Kapatılmasına Karar Verdi). Kararı değerlendiren Eroğul’a (1990:79) göre, o dönem üçüncü siyasi parti konumunda olan Millet Partisi’nin bu kadar kolay kapatılabilmesi, rejimin mahiyeti hakkında oldukça anlamlı bir gösterge olarak kabul edilmelidir. Demokrat Parti’nin bu tutumu partiyi destekleyen aydınlar tarafından bile eleştirilmesine rağmen bir karşı adım atılamamış, alelade bir dernek gibi kapatılmıştır (Eroğul, 1990:79). Partinin 1954 seçimlerine çok kısa bir süre önce kapatılması, partiye büyük zarar vermekle birlikte seçimlere de etki etmiştir. Ancak parti bu olumsuz etkiden çabuk kurtulmuştur.

1.4. 1954 Genel Seçimleri: Süreç, Partilerin Faaliyetleri ve Sonuç

Türkiye’nin çok partili hayata geçiş süreci 1950 seçimleriyle başlamış ve Demokrat Parti’nin zaferiyle yeni bir döneme girilmiştir. Yeni dönemin ilk seçimi olan 1954 Genel Seçimleri ise DP’nin kendini kanıtlaması adına önemli bir eşik olarak belirmiştir. Çünkü 1950 seçimleri sonrası CHP idarecilerinin bir bölümü halkın CHP’den duyduğu bıkkınlığın sonucu DP’ye yöneldiğini ilk seçimde sonucun değişeceğini düşünmektedir. Öte yandan DP ise ilk kez yaptıklarını da anlatacağı bir seçime hazırlanmaktadır. Partilerin yoğun propagandalarıyla

⁴⁹ Partinin kapatılmasının hemen ardından basında feshedilen Millet Partisi yöneticilerinin bir araya geleceği, kapatılan parti programı ve tüzüğü’nün bazı noktalarının düzenlenmesiyle, Hürriyet Partisi adıyla yeni bir parti kuracakları iddiası ortaya atılmıştır (*Cumhuriyet*, 29.01.1954:1 ve 7, Maşallah).

geçen seçim sürecinin sonunda bugün bile geçilememiş olan yüzde 58 oy oranıyla Demokrat Parti tekrar iktidar olmuştur.

Demokrat Parti 1950 seçimlerini kazandıktan sonra ekonomide kalkınmayı hızlandırma hedefiyle geniş çaplı yatırımlara yönelmiştir. DP'nin bu dönemdeki ekonomik politikaları, tarım, altyapı, sanayi ve enerji alanlarında büyük değişimlere yol açmış, bu yatırımlar halk arasında genellikle olumlu karşılanmıştır. Bunların en başında tarım araç ve makinelerinin sayısının artması gelmektedir. DP'nin kırsalın kalkınması için yaptığı bu icraatlar, CHP ile bürokrasiyi, DP ile vatandaşları bilhassa köylüleri eşleştiren algının perçinlenmesine katkı sunmuştur. Yatırımlara ek olarak Kore Savaşı da Türkiye'de tarımsal ürün fiyatlarının artmasını sağlamıştır.

Bu dönemde Amerika'nın Sovyetlerin tehdidine maruz kalan ülkeleri desteklemek amacıyla Marshall Planı uygulamaya başlamış, Türkiye de destek gören ülkeler arasında yer almış ve ekonomik hareketlilik artmıştır. DP diğer yandan karayolu yapımına büyük önem vermiştir. 1950-1954 yılları arasında 10 bin km üzerinde asfalt yol inşa edilmiştir. Ulaşım imkanlarının iyileştirilmesi özellikle kırsal bölgelerde mal ve hizmetlere erişimi artırmış, DP'ye yönelik olumlu algıyı pekiştirmiştir. Karayollarının genişletilmesi, köyler ile şehirler arasındaki bağlantıları güçlendirmiş ve ekonomik entegrasyonu hızlandırmıştır. Atılğan (2022), Demokratların politikasını "tarımsal kapitalizm" olarak tanımlamaktadır. Ona göre tarım ve ticaretteki hakim sınıfların siyasi temsilcisi olan DP, Türkiye kapitalizmini tarımsal önceliklere göre biçimlendirmeyi amaç edinmiştir. Buradaki amaç sadece iktisadi değil, aynı zamanda siyasal, ideolojik, kültürel değişim ve gelişmelerin de izleğini çözümlemeye yaramaktadır (Atılğan, 2022:398).

Bilindiği gibi cumhuriyet, Osmanlı'dan sanayisi olmayan bir ülke devralmış, 1950'lili yıllara kadar ise gerek bunalımlar gerekse II. Dünya Savaşı CHP'nin yeni olanaklara hamle yapmasını engellemiş ancak dünyada değişen dengeler Demokrat Parti iktidarına alanlar açmıştır. Şevket Süreyya Aydemir (2000:218), DP ve Menderes'in bu hareketliliğinin dikkatle izlenmesi gerektiğini belirtir. Tarım makinelerinin ithalatı ve ticaretinde yaşanan hızlı gelişmeler ile Ziraat Bankası kredilerinde daha önce sağlanmamış imkânların sunulması, köylerde ekonomik ve sosyal bir canlılık yaratmıştır. Bu durum, daha önce de ifade edildiği üzere, Demokrat Parti'ye ve özellikle Menderes'e duyulan sevginin artmasına katkıda bulunmuştur. Aydemir'in (2000:219) aktardığına göre, yeni yöntemlerle traktörünü kendi seçip işlemlerini bankada tamamlayan köylü, aracı şehirde teslim alır, önüne bir bayrak asarak pazar yerine gider, köyden ve çevreden bulabildiği kadın erkek herkesi traktör ve römorka bindirir. Direksiyonu kullananın arkasında, yeni mal sahibi adeta fethettiği şehre giren bir komutan

edasıyla durur. Ardından köyüne döner. Halksa haklı ya da haksız, tüm bu gelişmelerin kaynağını tek bir kişiye ve onun adına bağlama eğilimindedir. “Menderes traktörü” ifadesi de işte o günlerden kalma bir yakıştırma.

Kuşkusuz bu strateji DP’nin 1954 seçimlerinde yaptığı propagandanın da hatlarını oluşturmuş. 1954 yılında DP, “Kalkınan Türkiye⁵⁰” başlıklı bir çalışmayı da yayınlamıştır. Suat Oktar ve Arzu Varlı’ya (2010:8) göre Demokratların bu stratejisi esasında tutarlı ve akılcıdır. Toplumun %80’ni gibi büyük bir kesimini oluşturan kırsal bölgedeki yurttaşlara yönelik tek parti döneminde yapılan yatırımlar oldukça sınırlıdır ve şartlarda gözle görülür bir iyileşme de yoktur. Sağlık, eğitim ve ulaşım imkanlarının iyileşmemesine ek devletin denetim ve baskısının artması köylerde yaşayan yurttaşlarda büyük bir öfkeye sebep olmuştur.

Bu dönemde sanayi politikalarında belirgin bir dönüşüm gerçekleşmiş çeşitli sanayileşme stratejilerinin öne çıkmıştır. DP’nin sanayileşme politikalarını geliştirirken de liberal ekonomi anlayışına dayalı bir model benimsediği görülmektedir. Ancak, sanayi sektöründeki altyapı eksiklikleri ve finansman sorunları nedeniyle devletin destekleyici rolü tamamen ortadan kaldırılmamış, aksine belirli ölçülerde devam ettirilmiştir.

1954 seçiminin Mayıs ayında yapılacağı Ocak ayında kesinleşmiştir. 25 Ocak günü DP Genel İdare Kurulu, teşkilatlara gönderdiği yazıda seçimlerin Mayıs ayının ilk haftası gerçekleşeceği bildirmiş ve kampanya sürecine hazırlanmaya başlamalarını söylemiştir. Ertesi güne İstanbul’da olan Başbakan Menderes gazeteciler şerefine⁵¹ bir öğlen yemeği vermiştir. Bu yemekte Menderes, muhalefetin seçim öncesine ilişkin taleplerinin karşılanacağını açıklamıştır. Bu çerçevede; basın özgürlüğünü doğrudan ya da dolaylı biçimde kısıtlayacak herhangi bir uygulamanın söz konusu olmayacağını, radyonun yargısal denetime tabi tutulacağını, 161. maddenin değiştirilerek cezaların hafifletileceğini, seçim tutanaklarının Yüksek Seçim Kurulu tarafından inceleneceğini ve seçim kütüklerinin zamanında partilere iletileceğini belirtmiştir. Seçim güvenliğine dair bu güvenceleri veren Menderes, seçimlerin 2

⁵⁰ Her seçim döneminde olduğu gibi bu dönemde de çok sayıda afiş ve broşür de hazırlanmıştır. “Kalkınan Türkiye” başlıklı materyalinse basına yansması şu şekilde olmuştur: “Bundan başka bir çok broşürler, ‘Kalkınan Türkiye’ adını taşıyan bir nevi beyaz kitab bastırılmıştır. ‘Kalkınan Türkiye’ kitabının hususiyeti bütün vahidlerin alfabetik şekilde sıralanmasıdır. Meselâ; F harfinde faiz haddi, fiat politikası, P harbinde pahalılığa karşı mücadele, pamuk ihracı, para siyaseti, Petrol kanunu, P.T.T. propaganda bahisleri bulunmaktadır (*Cumhuriyet*, 12.03.1954:1 ve 5, Parti adayları her yerde belli olmağa başladı)

⁵¹ Yemeğe davet edilen gazetecilerin listesi basın- siyaset ilişkisini göstermesi açısından oldukça önemlidir: “Bu yemekte, *Cumhuriyet* gazetesinden Muğla Milletvekili Nadir Nadi ve Burhan Felek, *Dünya* gazetesinden Falih Rıfkı Atay ve Bedii Faik, *Akşam* gazetesinden Kazım Şinasi Dersan, *Vatan* gazetesinden Enis Tahsin Til, *Milliyet* gazetesinden Ali Naci Karacan, *İstanbul Ekspres* gazetesinden Mithat Perin, *Hürriyet* gazetesinden Haldun Simavi, *Son Saat* gazetesinden Cihat Baban, *Son Telgraf* gazetesinden Ethem İzzet Benice, *Son Posta* gazetesinden Bursa Milletvekili Selim Ragıp Emeç, *Her Gün* gazetesinden M. Faruk Gürtunca ve *İstanbul Milletvekili* Dr. Mükerrrem Sarol bulunmuşlardır (*Akşam*, 27.01.1954:1, Seçim emniyet içinde yapılacak).”

Görüldüğü üzere yemekte *Yeni Sabah* gazetesini temsilen kimse bulunmamaktadır. Bu durum, çalışmanın araştırma bölümünde 1954 seçimlerinde gazetenin tutumu incelenirken akılda tutulması gereken bir noktadır.

Mayıs'ta yapılmasının planlandığını da duyurmuştur. Seçimlere bu kadar kısa bir süre kalmış olmasından büyük memnuniyet duyduklarını ifade eden Menderes yaklaşan seçimlerin, toplum hayatı açısından birçok risk taşıyan bir geçiş dönemini sona erdireceğini ve bu döneme özgü pek çok gereksiz tartışmayı da tarihe bırakacağını vurgulamıştır. Bu nedenle seçimlerin milletçe bir siyasi bayram havasında karşılanmasının hem yerinde hem de hak edilmiş bir durum olacağını dile getirmiştir (*Akşam*, 26.01.1954, s.1, Seçimler Mayıs'ın ilk haftasında; *Akşam*, 27.01.1954:1 ve 2, Seçim emniyet içinde yapılacak).

Seçim öncesinde birçok noktada yapılan işler DP'nin lehineydi ve bu dönem araştırmacılar tarafından DP'nin "altın yılları" olarak da adlandırılmaktadır. Hakkı Uyar tüm bu pozitif gelişmelere rağmen DP'nin kendine olan güvensizliğinin ve demokrasi kültürünün tam olarak oturmamış olması sebebiyle baskı atmosferinde girdiğini söylemektedir.

Öte yandan Cem Eroğul'a (1990:84) göre, 1951 ara seçimlerinde olduğu gibi 1954 seçimlerinden önce de siyasi iktidar seçmene "şirin gözükmek" için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Ona göre bu amaçta gerçekleştirilen en büyük icraat, 1953 yılının Aralık ayında çıkarılan ve memurlara yüksek maaş verilmesini öngören kanundur. Liberal iktisadi politikalara bağlı olarak artan fiyatlardan en büyük zararı memurlar görmüştür. DP iktidarı da bu zararı karşılamak amacıyla memurlara yılda fazladan üç maaş ödeme kararı almıştır.

İlgili dönemde seçimleri doğrudan etkileyen gelişmeyle Seçim Kanunu'nun değiştirilmesidir. Seçim Kanununda değişiklik yapacak tasarı 15 Şubat 1954 tarihinde Meclise verilmiştir. Tasarı hemen geçici komisyona verilmiştir. Yeni tasarı ile 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunun, 16, 19, 27, 117, 119, 120, 122, 123, 125 ve 126'ncı maddeleri olmak üzere toplam 10 maddesinin değiştirilmesi ve bu kanuna geçici iki madde ile ayrıca bir madde ilave edilmesi planlanmıştır (*Akşam*, 15.02.1955:1 ve 2, Seçim Kanunu). Tasarı, 17 Şubat günü Meclis'te kabul edilmiştir. CHP tasarımı memnuniyetle karşılamakla birlikte birkaç noktada eleştiri getirmiş ve istekte bulunmuştur. CHP adına konuşan Faik Ahmet Barutçu, tasarımı büyük memnuniyetle karşılamakla birlikte aceleye getirildiğini söylemiştir. Cumhuriyetçi Köylü Partisi sözcüsü Cezmi Türk ise hazırlanan tasarinin partisi adına memnuniyet verici olmadığını söyledikten sonra küçük seçim bölgelerinde 40 bin yerine 60 bin nüfusa bir milletvekili seçilmesi talebini iletmiştir. Vekillerin ardından Adalet Bakanı söz almış, muhalefet partilerinin nispi temsil ve dar seçim bölgelerine yönelik taleplerine yanıt vermiştir. Bakan, nispi temsilin akademik bir boyutu olduğunu eldeki tasarıyla ilgisinin bulunmadığını söylemiştir. Dar seçim bölgesi sisteminin ise sadece İngiltere'de uygulandığını söylemiş ve yurttaşlara, "Türk Milleti emin olsun ki, 1954 seçimleri son derece dürüst ve tam

bir emniyet havası içinde cereyan edecektir” mesajını vermiştir (*Akşam*, 18.02.1954:1 ve 2, Seçim Kanunu tadilatı dün Mecliste kabul edildi).

Demokrat Parti Meclis Grubu, 9 Mart’ta son grup toplantısını yapmıştır. Toplantıda, 12 Mart günü Meclis’in seçimlerin yenileme kararı vermesine, 2 Mayıs’ta yapılacak genel seçimlerde kazanacak milletvekillerinden oluşan Meclis’in ilk toplantısını 14 Mayıs günü yapmasını kararlaştırmıştır. Toplantıda konuşan yetkililer⁵² partinin yüz akıyla seçmenlerin karşısına çıkacağını belirtmişlerdir (*Akşam*, 10.03.1954:1, Meclis Cuma günü seçimi yenileme kararı verecek). 12 Mart günü toplanan 9. Büyük Millet Meclisi de toplanan 356 milletvekilinin tamamının oyuyla yeni seçim kararı olarak dağılmıştır.

DP’nin seçim kampanyası Meclis’in seçim kararı aldığı son toplantının ertesi günü başlamıştır. Daha Şubat ayında toplanan DP İstanbul teşkilatında seçim komitesi kurulmuştur. Komitede alınan kararlardan biri de propaganda sürecini İstanbul’da DP. Mükerrer Sarol’un yönetmesidir (*Akşam*, 14.02.1954:1 ve 2, D.P. İstanbul teşkilatı seçim komitesi kurdu). Şüphesiz Sarol’un parti içindeki ağırlığı sadece İstanbul özelinde değildir.

Demokrat Parti seçim sürecine İstanbul İl Teşkilatı’nın Sirkeci Meydanı’nda yapacağı bir toplantı ile başlatmıştır. Toplantıda, DP iktidarının 4 yıllık faaliyet ve çalışmaları belirtilecek bu arada muhalefet partilerinin son günlerdeki kongre ve toplantılarında iktidara karşı takındıkları tutum ve ileri sürdükleri iddialar yanıtlandırılmıştır. Adnan Menderes’in de seçim kampanyasını İstanbul’dan idare edeceği duyurulmuştur (*Cumhuriyet*, 13.03.1954:1 ve 6, D.P. seçim kampanyasına bugün başlıyor).

DP’nin seçim stratejisinin⁵³ iki noktaya odaklandığını söylemek mümkündür. İlki muhalefetin iddialarına yanıt vermek ikincisiyse yapılan icraatları anlatmak. Menderes ilk mitingini 19 Nisan günü Erzurum’da yapmış ve bu stratejiyi izlemiştir. İnönü’nün söylediklerine yanıt veren Menderes, dört yıllık iktidarı sürecinde yaptıklarını överken 27 yıllık iktidar döneminin ekonomik başarısızlıklarını da konu edinmiştir (Kocabaş, 2011:360- 361). İlerleyen sayfalarda görülecektir ki Menderes, mitinglere İnönü’den daha geç başlamıştır. Kuşkusuz bu da seçim stratejisinin bir uzantısıdır. Rakibinin miting alanlarındaki söylevlerini dinleyen Menderes ve partililer uygun yanıtları vermek için hazırlık yapmışlardır.

İktidar partisi dört yıllık süreçte yaptıklarını pekiştirmek için seçim döneminde açılışlara da hız vermiştir. 4 Nisan 1954’te Samsun Liman’ın, 22 Nisan’da İzmit’te üçüncü kağıt

⁵² Grupta o gün konuşan isimlerden biri de Başbakan Adnan Menderes’tir. Menderes, CHP’nin seçimlerde çok az şans kazanabilmek için daha önce ağır ithamlarda bulunduğu CMP ile işbirliği yapmaya tenezzül ettiğini söylemiştir.

⁵³ Seçim sürecinde DP’nin kullandığı afişlerde şu ifadeler yer almaktadır: “İşçi Vatandaş D.P. Haklarının Bekçisidir”, “Her İşçiye Bir Çatı”, “Buğdayına 30 Kuruşu Çok Görenlere Oy Verme!”, “IŞIK, Sağlık, OKUL, SU, Yolumuz Köye Doğru!”

fabrikasının, 26 Nisan da ise Mersin Limanı'nın temeli atılmıştır (Eroğlu, 1990:86). Bu tören atma ve açılış törenleriyle söylemde yer alan kalkınma hareketleri eylemde de gösterilmiş olmaktadır. İktidarın bu seçim gezileri DP'ye yakın basın tarafından da kıvançla anlatılmıştır. Örneğin *Hergün* gazetesine Menderes'in seçim gezileri, "Beş saat farkla Karadeniz kıyılarından Akdenize uzanıveren Menderes, Amerika seçimlerinin sürat rekorunu da kırdı. Bu hareket seyyaliyeti içinde nefse hakimiyet görünüyor ve verilmiş emeklere itimat hissi var" ifadeleriyle yer almıştır (Yılmaz, 2020:71).

Farklı illerde yapılan mitinglerin satır başlarına bakıldığında DP sözcülerinin Türkiye'deki gelişme ve kalkınmanın iktidarın bir eseri olduğunu savundukları görülmektedir. Başarı da halkta söz sahibidir çünkü DP'yi desteklemiştir. Başarıyı getiren şey, Türk milletinin zekasıyla birlikte bu zekanın önündeki engelleri kaldırmayı bilen bir iktidardır. Bu başarının sırrıysa 'milli iradenin tecelli' etmiş olmasıdır. Bir misli daha artan bütçeyle beraber adeta, "vatana bir vatan daha ilave edilmiştir". İktidar hizmette o kadar ileriye gitmiştir ki, muhalefet bu kadar çok şeyin yapılmasından şikayetçi olmuş, vaatte bulunabilecekleri bir konu dahi kalmamıştır. Yani DP iktidarı her konuya el atmıştır (Alçora, 2015:401- 411).

Seçim döneminin DP adına önemli olan noktalarından biri Celal Bayar'ın da sürece katılmasıdır. Bayar seçime giden günlerde öne çıkmış hatta zaman zaman basında Başbakan Menderes'ten daha fazla yer almıştır. Son dört yılda parti içinde ve ülkede Menderes'in popülaritesi artmış olsa da Bayar bu süre zarfında söylemleriyle parti içindeki en etkili siyasi aktör olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte Bayar'ın 1950'de olduğu gibi milli irade kavramını bu seçimde de öne çıkarmıştır (Yılmaz, 2020:70).

Daha önce bahsedildiği üzere seçim öncesinde CHP'nin mallarına el konmuş ve parti çalışamaz hale getirilmiştir. Siyasi hayatından ilk kez muhalefet olarak seçime katılan parti, mallarına el konmuş olmasının yıkıcı etkisiyle mücadele ederken bir yandan da yaklaşmakta olan seçime hazırlanmaktaydı. Adaylar belirlendikten sonra Genel Başkan İsmet İnönü memleketi ve seçim bölgesi olan Malatya'da 9 Nisan günü yaptığı mitingle partisinin seçim kampanyasını da başlatmıştır. İnönü'nün konuşmasından satır başlarına bakıldığında kampanyanın başlangıç noktası olarak Malatya'nın seçilmesinin tek sebebinin bunlar olmadığını, "İlk seçim nutkumu Malatya'da veriyorum. Yalnız seçim bölgem olduğu için değil. Dört senelik muhalefet devrinde iktidarın en çok eziyet etmiş olduğu yerler arasında bulunduğu için (Erdemir, 1956:250)" ifadesiyle açıklamıştır.

İnönü'nün nutkunda vurguladığı ilk nokta partizan idaredir⁵⁴. Devlet idaresinin tüm birimlerinde siyasi tutum farkı vatandaşların ayrılmasına sebebiyet vermemelidir diyen İnönü, iktidara geldiklerinde de bu durumu tamamen düzelteceklerini söylemiştir. Hayat pahalılığı ve dış borçlar konusuna da değinen İnönü, iktisadi hayatta en önemli şeyin hakikat olduğunu söyledikten sonra iktidarın “hakikatlerin vatandaşlara söylenmemesi için kanuni tedbirler alma hevesinin” de bundan daha yanlış bir davranış olduğunu söylemiştir (Erdemir, 1956:251- 252).

İnönü'nün bu konuşmasını değerlendiren Hakkı Uyar (2017:108) göre partizan idare konusunun muhalefet partisi için bir sorun olmakla birlikte sokaktaki vatandaş açısından bir şey ifade etmemektedir. Hayat pahalılığının etkisi henüz o kadar hissedilmemekte, yabancı sermaye gibi konularsa seçmenlere hem uzak geleceği işaret ediyor hem de kolay anlaşılmamaktadır. Bu bağlamda CHP'nin seçim kampanyasının doğru bir stratejiyle başlamadığını söylemek mümkündür.

İnönü seçim süresince birçok ilde halka hitap etmiştir. Bunların tümünün detaylarına yer vermemekle birlikte birkaçına değinmekte fayda vardır. Bir önceki seçimdeki kalabalığın CHP'yi yanılttığı yer olan İstanbul'da 13 Nisan günü yaptığı mitingin hemen başında iktidarın 1954 senesine muhalefeti kötürüm edecek hukuk ve adalet dışı tedbirlerle girdiğini söylemiştir. Konuşmasında iktidarın temel etme törenlerini “fabrika ihale etme şenlikleri” olarak tanımlayarak eleştiren İnönü, iktidarın iktisadi olarak darda olduğunu ve gözü kapalı şekilde dış yardım aradığını söylemiştir. Konuşmasının büyük bölümünü ekonomiye ayıran İnönü'nü önceki konuşmalardan farklı olarak işçi haklarına ve sosyal davalara da değinmiştir. 16 Nisan'da Manisa'daki konuşmasındaki kullandığı şu cümle, “İktidara geldiğimiz gün ilk imtihanımızı, muhalefete yani bu gün bize türlü haksızlıklar yapan iktidara ve iktidar mensuplarına karşı eşit muamele ederek vereceğiz” seçim döneminin önemli vurgularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdemir, 1956:255- 263).

CHP 20 Nisan'da düzenlenen basın toplantısında seçim beyannamesini açıklamıştır. Metinde, intikam anlayışına yer verilmeyeceği, düşünce ve uygulamada partizan yönetim anlayışına son verileceği vurgulanmıştır. Devlet çıkarlarının her türlü parti menfaatinin üzerinde tutulacağı belirtilmiş; basını hukuki, mali, ekonomik ya da başka yollarla işlevsiz bırakmayı amaçlayan anlayış ve yöntemlerin reddedileceği ifade edilmiştir. Partizan radyoculuğa son verileceği, hayat pahalılığı ve geçim sıkıntısıyla mücadele edileceği, küçük çiftçilerin makineleşmenin imkânlarından yararlandırılacağı, özel girişimin teşvik edileceği, sanayi alanında uzun vadeli kredi imkânlarının değerlendirileceği ve İş Kanunu'nun

⁵⁴ Bu durum seçim afişlerine de yansımıştır. Seçim döneminde kullanılan afişlerden birinde, “Partizan İdareye Paydos!” yazmaktadır.

kapsamının genişletileceği açıklanmıştır. Ayrıca her ailenin ev sahibi olabilmesi için gerekli önlemlerin alınacağı da beyan edilmiştir (*Akşam*, 20.04.1954:1 ve 2, C. H. Partisi seçim beyannamesi çıktı). Beyannameden anlaşılacağı üzere CHP'nin bu seçimde toplum içerisindeki farklı sınıfları hedef kitlelere olarak seçmiş ve hepsine yönelik vaatlerde bulunmuştur.

1950 seçimlerine bakarak değerlendirildiğinde 1954 seçimlerinde CHP'nin bol vaatte bulunma stratejisinden uzaklaştığının görüldüğünü söyleyen Engin Alçora (2015:393- 395) İnönü'nün kişiliğinin bu seçim döneminde de bir propaganda aracı olarak kullanılmaya devam edildiğini söylemektedir. İnönü'nün Kurtuluş Savaşı sırasındaki hizmetleri propaganda sürecinde hatırlatılmış, II. Dünya Savaşı'nın yıl dönümü gibi tarihlerde gençlere seslenilmesi unutulmamıştır.

Burada CHP'nin bir seçim taktiğine yer vermekte de fayda vardır. Parti sözcüleri, İstanbul, Kocaeli, Balıkesir gibi kimi illerde yurttaşlara nasıl olsa seçimleri kaybedeceklerini oluşacak Meclis'te güçlü bir muhalefet olması adına CHP'ye oy verilmesi gerektiği söylemişlerdir. Tarafsız ve kararsız seçmenin güçlü bir muhalefet arzusuna seslenmeye amaçlayan partililer bu durumun ülke demokrasisine sağlayacağı faydaları anlatma yoluna gitmişlerdir (*Akşam*, 13.04.1954:1, C.H.P. nin bir sürpriz taktiği).

Seçimlerin bir diğer önemli partisi 27 Ocak 1954'te kapatılan Millet Partisi'nin yerine Osman Bölükbaşı ve arkadaşları tarafından 10 Şubat 1954'te kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi'dir. Seçime kadar çok kısa bir süre olduğu için 44 ilde örgütlenebilen parti, başta basın olmak üzere birçok propaganda aracını da kullanamamıştır.

Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin bu seçim dönemindeki ve Türkiye siyasal yaşamındaki önemi 12 Mart 1954'te yayınladığı bildiride yatmaktadır. Parti bildiri de muhalefet partileri arasında bir iş birliği çağrısında bulunmuştur. CHP ile CMP arasındaki görüşmeler daha önce başlamakla birlikte bu bildiri ile bir biçim kazanmıştır demek mümkündür (*Akşam*, 13.04.1954:1 ve 2, C.H.P. bu sabah C.M.P. nin tebliğini tetkike başladı)

Genel Başkan Ahmet Tahtakılıç imzasıyla kamuoyuna açıklanan bildiri de iki partinin iş birliği yapmasının gerekçesi olarak ülkede bir rejim davası başlaması gösterilmiştir. İş birliğinin amacı olarak, iktidarı yendikten sonra, demokrasinin şartlarına uygun ikinci bir meclis kurmak gösterilmiştir. Tebliğde artık seçim dönemine girildiği için hızlı hareket edilmesi gerektiği de belirtilmiş, CHP içerisindeki iş birliği karşıtı gruplara da seslenilmiştir (*Cumhuriyet*, 13.03.1954:1 ve 6, İki muhalif parti arasındaki işbirliği).

Partiler arası iş birliğine CHP ilkelerine ters düşeceği sebebiyle karşı çıkan Faik Ahmet Barutçu, İnönü'nün iş birliğini, "İktidardakilerden daha yobaz degillerdir. Ötekiler ilkesiz gericilerdir, berikiler ilkeli. Bizim ilkemiz de demokrasinin kurulması ve korunmasıdır"

diyerek savunduğunu söylemiştir. Ona göreysen İnönü'nün buradaki stratejisi seçimlerde CHP'ye karşı "dinsiz parti" diye saldırılmasının önüne geçmektir (Barutçu, 2001:1281).

Partiler arası görüşmelerde kritik gün 19 Mart olmuştur. Görüşmelerin nihai sonucunun belirleneceği gün sürecin olumsuzlukla sonuçlandığını İnönü, "Muhalefet partilerinin kuvvetleri nispetinde Mecliste temsil olunmaları hududunu aşan bir işbirliği hiçbir zaman bahis mevzuu olmamıştır" ifadesiyle açıklamıştır. CHP içerisinde iş birliği en çok savunan kişi olan Nihat Erim ise süreci olumsuz sonuçlanmaya götüren süreci, "Partimiz kahir bir ekseriyetle bu seçimleri kazanacaktır. Muhafif partiler ayrı ayrı seçime girdikleri takdirde bizden gayrisi Mecliste temsilci bulunduramayacaklardır. Onun için muhalefet partilerinden listemize 30- 40 milletvekili adayını almak istedik. Onlar yarı yarıya deyince iş imkansızlaşmıştır" ifadeleriyle anlatmıştır (*Akşam*, 20.03.1954:1 ve 2, Muhalefetin işbirliği).

Cumhuriyetçi Millet Partisi seçimlerde hürriyet kavramını bir propaganda simgesi olarak kullanmıştır. Parti yetkililerine göre 1950 seçimleri sonucu yaşanan iktidar değişikliği özgürlük getirmediği gibi, hürriyetlerin olmadığı bu ortam ülkeyi geri götürmüştür. Parti, CHP benzer şekilde pahalılık kavramını da işlemiştir. DP'nin iktidarda kalmasının ürünlerin fiyatlarının daha da artmasına sebep olacağını seçmene aktarılmıştır (Alçora, 2015:411- 415).

Seçime katılım gösteren bir diğer parti ise Türkiye Köylü Partisi olmuştur. Sadece 19 ilde aday gösteren parti CHP ile aynı gün beyannamesini kamuoyu ile paylaşmıştır. Partinin halkın hizmetine hazır olduğunun bildirildiği beyannamede muhalefet olsun diye muhalefet edilmesinin de milli menfaatlere uygun bulunmadığı belirtilmiştir. Beyannamedeki, "İktidara kim gelirse gelsin esaslı bir murakabeye tabi olmazsa iktidar mevkinin icap ettirdiği şımarıklık ve gurura behemehal kapılacaktır. İşte biz, önümüzdeki iktidarı bu manevi kusurlara maruz kalmaktan vikaye etmek [esirgemek, korumak] için Büyük Millet Meclisine girmek istiyoruz" (*Akşam*, 20.04.1954:1 ve 5, Türkiye Köylü Partisi seçim Beyannamesi) ifadesi partinin kendini konumlandığı noktayı göstermektedir. Partinin iktidar olmak gibi bir amacı yoktur. Zaten katıldığı bölge sayısı itibariyle buna imkan da yoktur. Parti daha en başta kendisini bir muhalefet partisi olarak konumlandırmış ve buna göre hareket etmiştir. Bu bağlamda seçim sürecinde iddialı bir konumda olduklarını söylemek de güçtür.

Seçim propagandaları sona ermiş 2 Mayıs 1954 günü yurttaşlar oylarını kullanmışlardır. Seçim sonuçlarına bakıldığında, 1950 seçimlerinde olduğu gibi sistem nedeniyle meclisteki milletvekilleri sayısında oy oranı ve temsil noktasında dengesiz ortaya çıkmıştır.

Oyların %58,4'ünü alan DP'nin Meclisteki temsil oranı %93 olurken, oyların %35,1'ini alan CHP %5,7 ile Mecliste temsil imkanı bulmuştur. Cumhuriyetçi Millet Partisi, oyların %5,3'ünü alırken 5 milletvekili ile girdiği Meclisteki temsil oranı %0,9'da kalmıştır. Seçimin

bir diğer partisi Türkiye Köylü Partisi %0,6 oy oranı Meclise girememiştir. Bağımsızlar içerisindeyse 2 aday yeni dönemde vekil olmuştur⁵⁵.

DP'nin Meclis'te neredeyse tek parti durumuna gelmiştir fakat CHP bu seçimde bir önceki seçime göre oy sayısını korumuştur. Aradaki oy farkının az olmasının rağmen DP'nin vekil sayısı 488 iken CHP'nin ise sadece 31'dir. Seçim sonuçlarının DP açısından dikkat edilmesi gereken noktasıysa bir önceki seçime göre 375 bin oy kaybederken CHP'nin 304 bin oy arttırmış olmasıdır. Şevket Süreyya Aydemir (2000:225- 226) DP'lilerin seçimin bu sonucu üzerinde durmadıklarını söylemektedir. Ona göre, bu durum gelişigüzel bir şekilde değiştirilmeden ciddi bir şekilde irdelenmelidir. Seçim zaferinin bu arka planına bakacak düşünülen bir kişi lazımdır çünkü bu görkemli seçim galibiyetinin ardında sertliğini muhafaza eden bir muhalefet direnişi vardır (Aydemir, 2000:226). Metin Toker'e (1966a:10) göreyse ilerleyen günlerde DP'yi şiddetli önlemler almaya yönlendiren Meclis'teki milletvekillerinin fazla olmasıdır. Seçim sonrası ne isterlerse yapabileceklerine dair inanç rejimin kaderini etkilemiştir.

CHP açısından bakıldığında zamansa oy oranının %5 eridiği ve bir önceki seçime göre 38 vekil kaybettiği görülmektedir. Kaybedilen vekillerin büyük bölümünün DP'ye geçtiği de bir gerçektir. 1950 seçimlerini vatandaşların bir yol kazası olarak tanımlayan CHP yöneticileri için kuşkusuz bu denli büyük bir kayıp hayal kırıklığı olmuştur.

Seçimden iki gün sonra CHP tarafından yayımlanan bildiri partinin yeni dönemdeki stratejisini ortaya koymakta ve seçim sistemine yönelik eleştiriler getirmektedir. Yapılan açıklamada, partinin seçmen oylarının yüzde 40'ından fazlasını aldığı bu oranın ülkedeki varlıklarının güçlü bir teminatı olduğu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de aynı oranın sağladığı temsil gücünün hissedileceği belirtilmektedir. 1954 seçimlerinin, seçim sisteminde köklü bir değişim ihtiyacını bir kez daha ortaya koyduğu görüşündedir. Bildiride ayrıca seçimlerin ardından ülke için sakin ve istikrarlı bir dönemin başlaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu sayede vatandaşların, seçimde verdikleri kararların sonuçlarını gözlemleme ve değerlendirme fırsatı bulabilecekleri ifade edilmektedir. Partinin de bundan sonraki siyasi faaliyetlerinde halkın bu değerlendirmeyi yapmasını kolaylaştırmayı amaçladığı belirtilmiştir (*Cumhuriyet*, 04.05.1954: 1 ve 6, D.P. ve C.H.P. seçimlere dair tebliğ yayınladılar).

⁵⁵ YSK, 1950-1977 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, Erişim Tarihi: 19.07.2023.

Seçim sonuçlarının illere göre dağılımı için bkz. YSK, 10. Dönem Milletvekili Genel Seçimi https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1954MilletvekiliSecimi/1954_Secim_Sonuclari.pdf, Erişim Tarihi: 19.07.2023.

Partiden seçim sonrasında önemli sayılacak değerlendirmelerden birini de CHP Meclis Grubu Başkan Vekili Server Somuncuoğlu yapmıştır. *Akis* dergisini 22 Mayıs 1954 tarihli ikinci sayısında yayımlanan “Yeni Merhaleyi Bekliyoruz” başlıklı yazıda her ne kadar seçim sonuçlarından çeşitli anlamlar çıkarmak için kesin sonuçların açıklanmasını gerektiğini belirten Somuncuoğlu’na göre ülkedeki politik hayatın bugünü ve yarını için önemli noktalar üzerinde durmak için rakamlara ihtiyaç da yoktur. Çok partili yaşam ve demokrasi kavramların gündelik hayata dair kazandırılması için yeni bir dönemin başladığını söyleyen Somuncuoğlu, Türkiye’deki demokrasi rejimi hakkında, “Gelecek nesillerin çoğaltacağı aydın seçmenlerin, siyasi kaderi tayin edecekleri güne kadar, bundan başka dayanılacak müspet bir esas bulmağa da imkan yoktur” demiştir. Politikacılara düşen görevlere de değinen Somuncuoğlu, siyaseti herhangi bir zümrenin çıkarları için kullanmayı amaç edinen şark zihniyetini bir kenarı atmak gerektiğini söylemiş ve ardından da “Politikayı, müspet ilme dayanan ve ahlak kanunları içinde icra edilen bir idare sanatı olarak kabul etmeliyiz” ifadesiyle yazısını sürdürmüştür. Somuncuoğlu’nun belki de yazısının en önemli kısmı ise Türkiye’deki seçmen yapısına yönelik yazdığı şu cümlelerdir:

“Seçmen çoğunluğunun, günlük hayat mücadelesi içinde, meselelerden dahi habersiz yaşadığını ve siyasi kanaatlerini izhar etmeğe davet edildiği zaman çarpaşık bir takım hislerin baskısı altında olduğunu kabul etmelidir.

Bu durum karşısında, politikacı, onu aldatarak oy alacağı yerde, ahlaka sınıksız bağlı kalarak hakikatleri söyleyerek, yazarak selim aklın tam faaliyet göstermesini temin etmesi gerekir.

Birçok yazarlarımızın ortaya koydukları bir hakikati etkrar [yanlış yazım: tekrar] etmek yerinde olur; Türkiyede fazilete bağlı kalan, inancını ve prensiplerini, müdafaa ederek şahsi menfaatlerini feda edenler, daha çok tahsil görmemiş vatandaşlardır (Somuncuoğlu, *Akis*, 1954:1 ve, Yeni Merhaleyi Bekliyoruz).”

Somuncuoğlu yazısının son bölümünde ise politika yapıcılarının seçim sürecindeki davranışlarına getirmiştir. Ona göre Demokratlar ve valiler, iktidarı bütün nimetlerin kaynağı olarak gösterirken muhalefete oy vermeyi günah, muhalif bir vekil çıkarmayı ise bir şehir için talihsizlik olarak göstermişlerdir. Somuncuoğlu ayrıca yeni dönemde iktidara demokratik rejimin istikbali için vatandaşları ayırmadan hak ve hürriyetlerini koruması gerektiği telkinin de bulunmuştur (Somuncuoğlu, *Akis*, 22.05.1954:1 ve 34).

Somuncuoğlu’nun yazısındaki satırbaşlarına bakıldığı zaman CHP’nin izlediği propaganda ve muhalefet etme sürecine değin herhangi bir ifade kullanmadığı görülmektedir. Seçmen yapısına dair yaptığı analiz ise 1950 yılındaki gerekçelerden herhangi bir farklılık göstermemekle birlikte örtük olarak okuryazarlığın fazla olduğu ülkelere has olan bir kavram olan demokrasinin Türkiye’deki işleyişinin bu yönden sorunlu olduğu da ima edilmiştir.

Seçimin galibi DP tarafındaysa seçimin kazanılmasında 1950- 1954 arası yapılan icraatlar önemli bir konumdadır. Öte yandan CHP’nin tekrar kazanması halinde tek parti

döneminin olumsuz koşullarının geri döneceği propagandası da halkta karşılık bulmuştur. DP yayın organı *Zafer* de seçim sonuçlarını değerlendiren Mümtaz Faik Fenik, “Bu Millet Onlara Muhalefeti Bile Layık Görmedi” başlığıyla okuyucuyla buluşan yazısında, “Bu millet 1950’de bir zulüm idaresini yıkmak ve hürriyetler rejimini hakim kılmak için DP’ye rey vermişti. Şimdi memleket kalkınmasını hızlandırmak, refah ve saadeti tam manasıyla yerleştirmek için bu partiyi iş başında tutmak kararındadır. O zamanlar, Halk Partisi istibdadını yıkmak istemişti. Bugün hayırlı işleri devam ettirmek, yani bir kelime ile memleketi yapmak için reyini kullanmıştır” değerlendirmesini yapmıştır (Kocabaş, 2011:367- 368).

Bölümün başında belirtildiği gibi 2 Mayıs 1954 genel seçimleri Türkiye’nin çok partili siyasi yaşama geçiş sürecindeki kritik noktalardan biridir. Bu seçimler, Demokrat Parti’nin iktidarını pekiştirdiği, Cumhuriyet Halk Partisi’nin ise tarihindeki en ağır yenilgilerden birini aldığı bir seçim olarak dikkat çekerken aynı zamanda DP’nin ezici zaferinin muhalefet üzerinde baskıyı artırdığı ve siyasal çoğulculuğun tehlikeye girdiği bir dönemin başlangıcı olmuştur. Seçim sonrası dönemde DP hükümetinin, basına ve muhalefete yönelik kısıtlayıcı önlemleri artırmış olması demokratik değerlerin zedelenmesine yol açmıştır.

1.4.1. Üçüncü Menderes Hükümeti: Kırılmaların Başlangıcı

2 Mayıs seçimlerinin ardından daha önce planlandığı gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk toplantısını 14 Mayıs’ta yapmıştır. Kuşkusuz bu tarihin Demokratlar açısından sembolik bir anlamı vardır. DP’nin iktidara geldiği tarih olan gün de milletvekilleri Meclis’te yemin etmiş, 486 oyla Celal Bayar yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Oyların tamamı DP’li vekillere aitken, CHP Cumhurbaşkanlığı seçimine katılmış, CMP ise katılmamıştır.

Oylama sonucu yeniden Cumhurbaşkanı olan Bayar, hükümet kurma görevini de 1950’de olduğu gibi Menderes’e vermiştir. Yeni kabinenin ilk programının 23 Mayıs günü DP Meclis grubunda okunup 24 Mayıs tarihinde ise açıklanması planlanmıştır (*Akşam*, 15.05.1954:1, Yeni Kabine). Burada dikkat edilmesi gereken nokta İsmet İnönü’nün yeminler biter bitmez Meclis’i terk etmesi ve Bayar’ı kutlamamasıdır. *Vatan* (15.05.1954: 1 ve 5, İnönü’nün seçime İştirak etmeyişi) gazetesinde bu durum değerlendirilirken yıllarca ülke yönetiminde yer almış İnönü’nü bu hareketinin esefle kınandığı belirtilmiştir. İlerleyen satırlarda ise İnönü’ye göre daha genç ve tecrübesiz olan CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı’nın tebrik törenine katılması siyasi muaşeret riayet etmesini bilmek olarak aktarılmıştır.

TBMM açılışı ve çalışmaya başlamasıyla ilgili basında çeşitli değerlendirmeler olmuştur. Nadir Nadi (1954) *Cumhuriyet*’teki başyazısında, “Türk milleti, 10. Büyük Millet

Meclisi'nden acaba ne bekliyor?' diye sormuş ve şu yanıtı vermiştir: "Memleketimizde yaratılan istikrar havasını bozmamak, daha doğrusu, çalışmalarını bu havanın bozulmaması maksadına göre ayarlamaktır." Dokuzuncu Meclis'te DP'nin cesaretle ve azimle başladığı teknik ve ekonomik işlere daha büyük bir hızla devam edilmelidir diyen Nadi'ye göre, seçim sonuçları üzerinden muhalefeti eleştirmiştir. Geçen sürede vatandaşların muhalefetin çalışmalarından memnun kalmadığını anlatan Nadi, "Halkımız ortalığa düşmanlık tohumları saçan, körü körüne, her ne pahasına olursa olsun, iktidarı hırpalamaya çalışan, zorlama bir muhalefetten hoşlanmıyor" diyerek eleştirisine devam etmiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 15.05.1954:1 ve 3, Yeni Meclis Açılırken).

TBMM'nin açıldığı günün ertesinde *Akşam* gazetesinde yayınlanan "Doğru yolu bulalım!" başlıklı makale de bu süre zarfında yazılmış önemli yazılardan bir tanesidir. *Akşam* imzasıyla okuyucuyla buluşan yazıda nasıl muhalefet edilmesi gerektiği işlenmektedir. Yazının başında demokrasi rejimi övülürken Türkiye'nin de en medeni milletlerce kabul edilen bir idare kavuştuğu belirtilmiştir. Yazının ilerleyen bölümünde demokrasi rejiminde muhalefete düşenin, iktidara içtenlikle yardım etmek olduğu, "gayretini baltalamak, icraatını köreltmek, şevkini kırmak, zamanını heder etmek değil daha doğru, daha verimli, daha faydalı işler görmesini kolaylaştırmasıdır" ifadeleriyle anlatılmıştır. Yazının son bölümünde ise Nadi'nin yazısında olduğu gibi CHP'nin muhalefet etme biçimi eleştirilmiştir. 1950 seçimlerinden hemen sonra CHP'nin ülkede işlerin yolundan gitmediği propagandasına başlandığının anlatıldığı yazıda, "yeni iktidara nefes alacak zaman bırakmış hatta kendisine biraz da ağabeylik etmek büyüklüğünü göstermiş olsaydı haklı olan tenkitleri umumi efkarca başka türlü karşılanır, iktidar da ilk senelerinin hatalarına düşmemiş olurdu" denmiş daha sonraki bölümlerde de iktidarın icraatları övülmüştür (*Akşam*, 15.05.1954:1 ve 2, Doğru yolu bulalım!).

Ahmet Emin Yalman (1954) da *Vatan* gazetesinde yeni kurulan Meclis'te İnönü ve Bölükbaşı'nın görevlerinin ne olduğunu anlatan bir yazı kaleme almıştır. Yalman'a göre, İnönü söz verdiği gibi idealist bir muhalefet lideri görevi üstlenmek yerine DP'lilerin acemi olduğunu ülkeyi yönetemeyeceklerini söyleyerek eleştiri oklarını yönelttiğini söylemiştir. 1954 seçimlerinden sonra da İnönü'nün bu tutumunda vazgeçmeyeceğini aktarmıştır. Mecliste 5 kişiyle yer almalarına rağmen Bölükbaşı'nın muhalefete ağır bastığını belirten Yalman, Bölükbaşı'nın iyi bir hatip, iyi eğitilmiş biri gibi davranmak yerine demagojinin kılıcını çekerek rastgele hücumlar eden bir muhalefet lideri görünümünde olduğunu yazmıştır. Türkiye'nin yeniden kurulma halinde olduğunun belirten Yalman bu yolda yapıcı olan her şeyin milli verimi yükselteceğini söyledikten sonra muhalefet liderliği için başlayacak yarışta Bölükbaşı'nın yanında olduğunu da eklemiştir (Yalman, *Vatan*, 16.05.1954:1 ve 7, Muhalefet liderliği).

Muhalefetin başarısızlığını bunu yapma biçimine bağlayan bu yazılar, muhalefetin iktidarla birlikte hareket etmesi gerektiğine dair öneriler barındırmaktadır. Bu üç yazının bir özeti ilerleyen yıllarda Demokrat Parti yöneticileri tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Muhalefet sürekli olarak yapıcı olmamakla eleştirilmiş, sonraki sayfalarda görüleceği üzere bu sebeple muhalefetin ortadan kaldırılması yoluna bile gidilmiştir. DP'nin ilerleyen yıllardaki muhalefet anlayışının temelleri bugünlerde atılmıştır.

TBMM açılışından iki gün sonra 17 Mayıs günü Üçüncü Menderes Hükümeti'nin kabinesi açıklanmıştır (*Vatan*, 18.05.1954:1, Yeni Kabine). Dönemin basını açıklanan kabinenin kamuoyu tarafından olumlu karşılandığını sayfalarına taşımıştır (*Milliyet*, 18.05.1954:1, Kabine iyi karşılandı). Yeni kurulan kabine hakkında muhalefetin tavrı daha çok zamana bırakmak yönünde olmuştur. Osman Bölükbaşı zamanın konuşması daha uygundur yorumunu yapmış CHP'li Server Somuncuoğlu ise kabine yer alan isimlerin arkadaşlarını olduğunu, isimlere bakarak yorum yapmanın mümkün olmadığını, programa bakarak yorum yapmanın daha doğru olacağını” belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 18.05.1954:1 ve 7, Yeni kabine hakkında muhalefetin fikri).

Feroz Ahmad (2015:69) ise açıklanan kabinenin nitelik olarak öncekilerden çok daha farklı olduğunu söylemiştir. Ona seçimlerin kendisi tarafından kazanıldığını düşünen Adnan Menderes kabineye ağırlığını koymuştu. Gücüne güvenen Menderes, partide ve kabinede yeni bir yapılanmanın da adımı atmış bulunuyordu. Bu niteliği bakımından bu kabineyi ilk Menderes kabinesi olarak adlandırmak pek tabii mümkündü. Ahmad'ın bu savını destekler ifadeleri *Akis*'in ikinci sayısında da görmek mümkündür. “Kabine Nasıl Kuruldu?” başlığını taşıyan metinde; gazetelerde yer alan başbakan kabine için görüşmelerde bulunuyor, görüşmeler devam ediyor, görüşmeler tamamlanmak üzere şeklindeki haberlerin gerçeklerden ziyade tahminlere dayanarak yazıldığını aktarılmaktadır. Adnan Menderes, bakanlara isimlerin resmen açıklanacağı gün ulaşmıştır⁵⁶ ve kabine, “itiraz etmemek, mutabakatın delilidir” şiarıyla kurulmuş, denmektedir. Meclisteki milletvekilleriye kabinenin bu şekilde olmasını, bu kadar çok değişiklik yapılmamasını beklememektedir. Genel Kanaat, Fatin Rüştü Zorlu'nun⁵⁷ Devlet Vekaleti'ne getirilmesi haricinde önceki kabinenin aynen korunacağı şeklindedir. (*Akis*, 22.05.1954:5 ve 6, Kabine Nasıl Kuruldu?).

Açıklanan kabinenin şaşkınlığı yeni yeni atılırken 24 Mayıs 1954'te ise hükümet programı Adnan Menderes tarafından Meclis'te okunmuştur. Basında yer alan iddialara göre programı bilhassa Menderes hazırlamıştır.

⁵⁶ Önceki kabinedeki bakanlara ise yeni kabine de yer almayacaklarının haberi bile verilmediği de söylenmektedir.

⁵⁷ Burada hatırlatılması gereken bir diğer hususa açıklanan kabinede yer alan iki isim olan Fuat Köprülü ve Fatin Rüştü Zorlu arasında da bir anlaşmazlık ve rekabet olduğudur.

Programı okuyan Menderes konuşmasının hemen başında Meclis'e yeni bir programla gelmediğini söylemiştir. Bir iktidar değişikliği olmadığı gibi hükümet içindeki değişiklikler de birkaç küçük değişiklik öte gidemez diyen Menderes, DP'nin görev başına geldiği günden beri uyguladığı programın bundan sonra da sürdürüleceğini belirtmiştir. Menderes ayrıca seçimlerin büyük farkla DP lehine sonuçlanmasının programın vatandaşlar tarafından da onaylandığı anlamına geldiğini vurgulamıştır. Geride kalan dört yılı bir geçiş dönemi olarak değerlendiren Menderes, gelecekteki muhalefet anlayışına ilişkin ilk sinyalleri de kabine programını sunarken ortaya koymuştur. Ona göre, siyasi eleştiri ve düşünce özgürlüğü ile hakaret, küçük düşürme, toplum düzenini bozma girişimleri arasında net bir sınır bulunması gerekmektedir. Bu sınırın belirsizleşmesi ya da özgürlük kavramının yanlış yorumlanması durumunda yasak fiiller ile eleştiri hakkının birbirinden ayrılmaması tehlikesi doğmaktadır. Menderes, böyle bir tablonun demokrasinin yozlaşmadan, Batı'daki örnek uygulamalara uygun biçimde geliştirilmesi açısından özel önem taşıdığını vurgulamaktadır (*Cumhuriyet*, 25.05.1954: 1 ve 7, Yeni kabine programını dün Mecliste okudu).

Hükümetin programı 26 Mayıs'ta Meclis'te görüşülürken, programda herhangi bir değişiklik yapılmaması *Akis*'te (29.05.1954:7), “Anlaşıyor ki bizim memlekette iktidarda bulunan partiler, demokratik reformları, ancak yıprandıklarını anladıkları zaman ele alıyorlar” ifadesiyle eleştirilirken muhalefet partilerininse eleştiri yapmaktan kaçındığı görünmüştür. Bunda kuşkusuz seçim sonuçlarının yarattığı, “sert muhalefetin zararlarını gördük” düşüncesi vardır. Bu fikir atmosferinde CHP, DP'ye daha ılımlı yaklaşma kararı almış, bu dönem, “Yeni Bir Bahar Havası” olarak tanımlanmıştır (Kocabaş, 2011:378).

Güven oylamasına 491 güvenoyu vermesiyle program onaylanmış, hükümet icraatlarına başlamıştır. Ancak yeni icraatlar DP'den beklenen demokratik sistemin sağlanmasında adımlarında ziyade hükümete anti- demokratik yakıştırmasının yapılacağı bir izlekte olmuştur.

1.4.2. Seçim Sonuçlarının Bir Cezası: Kırşehir İlçe Oluyor

DP iktidarı için yıpranma sürecinin başlangıcı olarak 1954 seçimlerindeki başarı gösterilmektedir. Alınan zafer, DP'li yöneticilerin büyük bölümü tarafından geçmiş dönemdeki icraatın kabulü olarak görülmüş, hükümet otoriter yönelimlerini sınırlandırma yolunda bir baskıyı ya az ya da hiç hissetmez olmuştur. Bu zihniyetin eyleme geçmesi de çok zaman almamıştır (Demirel, 2016b:250).

Seçim sonrasında DP'nin ama özellikle Adnan Menderes'in tutumunun değişeceği çeşitli açıklamalara yansımıştır. Gazeteci Ahmet Emin Yalman ile görüşen Menderes'e göre, seçimler onun izlediği politikanın halk tarafından çok beğenildiğini göstermekteydi. Öyle ki

Menderes, bu dönemde özgüvenini öyle bir noktaya taşımaktadır ki, artık gazetecilere danışma gereği duymadığını açıkça ifade etmektedir. Daha önce basın mensuplarının görüşlerine önem verdiğini, hatta bazı konularda tercih yaparken onların fikirlerini aldığını hatırlatan Menderes, seçimlerden sonra halkın kendisine duyduğu güçlü güvenin böyle bir istişareye artık ihtiyaç bırakmadığını belirtmektedir. Kendi kararlarını tek başına vereceğini vurgulayan Menderes, bu durumu sembolik bir benzetmeyle dile getirerek, isterse “aspirin” isterse “optalidon” tercih edeceğini söylemektedir (Yalman 1970:316- 317).

Halkın coşkun güveni Demokratları istediklerini yapacağına öylesine inandırmıştır ki bu güveni hissetmeyenlere karşı bir öfke yeşermiştir. Seçimin ilk cezası bu inanışla Kırşehir’e verilmiştir. Bölükbaşı’nın memleketi Kırşehir’de 5 milletvekilliğinin tamamını CMP’nin almış olması DP’yi bu konuda bir çözüm bulmaya yönlendirmiştir. Aranan çözümse kısa bir süre sonra bulunmuştur. Kırşehir ilçe yapılacaktır.

Metin Toker’in ileri sürdüğü görüşe göre, Kırşehir’in ilçe yapılması fikri ilkin Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından ortaya atılmıştır⁵⁸. Birçok defa bu fikrini dile getiren Bayar, milletvekillerini de ikna etmeye çalışmıştır. 1954 seçimlerinde Kars, Sivas ve Malatya⁵⁹ gibi birkaç muhalif ilden biri olan Kırşehir yapısı itibariyle ilçe olmaya daha uygun olduğu DP’liler tarafından kararlaştırılmıştır. Toker, burada, “Kırşehir’in Osman Bölükbaşı’na oy verdiği için mi?” yoksa Anadolu’nun diğer illerine, “Bakın, aklınızı başınıza devşirin! Eğer D.P. ye oy vermezseniz Kırşehir’in âkibeti olur. Bir gün kalkarsınız, kendinizi ilçe bulursunuz” mesajının mı verilmek istendiğini sorgulamıştır. Bazı bakanlardan öğrendiğine göreyse her iki sebebin de mevcut olduğudur (Toker, 1966a:24).

Kırşehir’in kaza haline gelmesi DP içerisinde de tartışılan bir konu olmuştur. Bu duruma karşı çıkanların da olduğu bilinmekle birlikte, kendisine itiraza gelenlere Menderes, “Ne yapalım, yukarıdaki böyle istiyor!” yanıtı vererek, Celal Bayar’ı işaret etmiştir. Bu durum Menderes’in de bu uygulamanın doğru olmadığını bildiği halde Bayar’a taviz vermek adına ses çıkarmadığı şeklinde yorumlanmıştır (Baban, 2009:55).

Gelişmeler ışığında Kırşehir yerine Nevşehir adıyla yeni bir ilin kurulmasıyla ilgili kanun tasarısı 16 Haziran 1954’te Meclis’e gelmiştir. Kanun tasarısı Meclis’te görüşülürken CHP ve CMP partisi liderleri İnönü ve Bölükbaşı, tasarının tamamen siyasi olduğunu ve DP’yi desteklemeyen Kırşehir’in cezalandırılması amacıyla yapıldığını savunmuşlardır (Kocabaş, 2011:416).

⁵⁸ Toker (1966:24a) bunun ayrıca şahsi bir husumetten de meydana geldiğini iddia eder: “Osman Bölükbaşı ve bir kaç arkadaşı, D.P. nin Muhalefet yıllarında, fakat kendileri Partiden çıkarıldıktan sonra bir gün Celal Bayarı Ankarada, Sıhhiyede sıkıştırmışlar ve yılda kendisine sözlü ve tükrükle tecavüz etmişlerdir. Bayarın bunu hiç affetmediği muhakkaktır.”

⁵⁹ Malatya ili de ikiye bölünmüş, Adıyaman ilçesi il yapılmıştır.

Bu savlar işe yaramamış 7 Temmuz 1954 tarihli *Resmi Gazete*'de (8748) yayınlanan 6429 nolu Kanunla Nevşehir kazasını ihtiva eden nahiye, kasaba ve köyler Nevşehir vilayetine bağlanmıştır. 14 Temmuz'da da ilgili yerlere yazılan yazıyla memur kadrolarının ve tayinlerinin belirlenmesi, Kırşehir'deki resmi dairelerin de Nevşehir'e taşınması kararlaştırılmıştır⁶⁰. Kırşehir bir sonraki seçim döneminde tekrar il yapılmıştır⁶¹.

1.4.3. DP Dış Politikasında Önemli Bir Nokta Kıbrıs

Demokrat Parti'nin 1950-1960 yılları arasındaki iktidar dönemi iç siyasette olduğu kadar dış politikada da önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönemde Kıbrıs⁶² meselesi dış politikasının en kritik konularından biri haline gelmiştir. Adadaki Türk ve Rum toplumları arasındaki gerilim, uluslararası aktörlerin müdahalesi ve Kıbrıs'ın geleceğine dair belirsizlikler, Demokrat Parti hükümetini bu konuda aktif bir politika geliştirmeye zorlamıştır. Demokrat Parti'nin Kıbrıs politikası hem Türkiye'nin bölgesel çıkarlarını koruma hem de uluslararası hukuka uygun bir çözüm arayışını dengeleme çabalarıyla şekillenmiştir.

Kıbrıs meselesinin ortaya çıkışı İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'nin adadan ayrılma sinyalleri vermesiyle başlamıştır. İngiltere'nin işaretleri doğrultusunda Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar ve Yunanistan, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın anayasasında yer alan self determinasyon hakkının Kıbrıs'a da verilmesini istemesiyle de biçim almaya başlamıştır. Meselenin gündeme geldiği ilk dönemde iktidarın ve muhalefetin konuya ilgili davrandığını söylemekse güçtür (Kocabaş, 2011:142). Ellili yılların başına değin “Kıbrıs sorunu İngiltere'nin iç işidir; bizi ilgilendirmez” şeklinde özetlenen Kıbrıs politikası 1954 yılına gelindiğindeyse “Kıbrıs Türk'tür” sloganında form bulan bir paradigma değişimine uğramıştır (Özcan, 2016:115).

1950 yılında Kıbrıs'ta Rumlar arasında düzenlenen plebisit sonucunda, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını destekleyenlerin oranı %96 olarak kaydedilmiştir. Rum toplumu içinde Enosis talepleri güç kazanırken, Makaryos 1950 yılında Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin başpiskoposu olarak seçilmiştir. Bu gelişme, Enosis hedefinin dini ve siyasi liderlik tarafından daha etkin bir şekilde savunulmasına zemin hazırlamıştır (Manisalı, 2000:8).

Kıbrıs meselesinin iyice görünür olmasıysa 1954 yılının Ağustos ayında olmuştur. 16 Ağustos günü BM'ye yapılan başvuru ile Kıbrıs sorunu, uluslararası bir statü kazanmıştır.

⁶⁰ BCA, 31- 10- 0- 0, 66- 441- 20.

⁶¹ Farklı seçim dönemlerinde Kırşehir'de yaşanan süreç için bkz. Özüçetin (2009).

⁶² Çalışmanın bu bölümünde Kıbrıs ile ilgili sadece Demokrat Parti döneminde yaşanan gelişmelere yer verilecektir. Adanın tarihiyle birlikte siyasal ve toplumsal yaşamda gerçekleşen değişimleri farklı perspektiflerde değerlendirebilmek için şu çalışmalara bakılabilir:

Torun (1956); Erim (1968); Güvenç (1984); Güngör (2002); Copeaux ve Copeaux (2009); Tuncer (2012); Çelik (2021); Hill (2016).

Yunanistan bu günlerde bir yandan BM'ye başvururken diğer yandan da kamuoyu gücünü alabilmek için faaliyetler yürütmüştür. Demokrat Parti iktidarıysa *Zafer* gazetesinde yayınlanan bir yazıyla⁶³ Kıbrıs meselesinde söz sahibi olduğunu belirtmiştir (Eroğul, 1990:109).

Yunanistan'ın konuyu uluslararası gündeme taşımasının ardından, 21 Ağustos'ta Başbakan Adnan Menderes gazete sahipleri ve başyazarlarıyla bir toplantı gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile Devlet Bakanı Mükerrer Sarol'un da katıldığı toplantıda hükümet yetkilileri, Kıbrıs meselesine ilişkin gelişmelerin yakından takip edildiğini ifade etmiştir. Demokrat Parti'nin süreçteki tutumu aktarılırken, Yunan halkı ve hükümetinin sükûnet ile itidalin önemini kısa süre içerisinde kavrayacağı yönündeki beklenti dile getirilmiştir (*Cumhuriyet*, 22.08.1954: 1 ve 6, Kıbrıs hakkında Türkiye'nin sesi). Ankara siyasi çevreleriye kulislerde gazetecilere verdikleri demeçler de Yunanistan'ın bu hamlesine şaşırmadıklarını belirtmişlerdir. Birleşmiş Milletlerin ise bu meseleyi müzakere etme hakkı yoktur. Bu durum BM Anlaşmasının ikinci maddesinde yer almaktadır ve konunun görüşülebilmesi için izlenmesi gereken bir süreç vardır (*Akşam*, 22.08.1954:1 ve 2, Kıbrıs davası Birleşmiş Milletlerde görüşülemez).

Kıbrıs konusunda Demokrat Parti iktidarını hamle yaparken etkileyen iç ve dış etmenleri hatırlatmakta fayda vardır. İç politika bağlamında bakıldığında Kıbrıs'ın Türkiye'nin yumuşak karnı olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan *Hürriyet* gazetesi Sedat Simavi'nin, iktidar partisinin engellerine rağmen sürdürdüğü Kıbrıs kampanyası kamuoyunda bir karşılık bulmuştur. Dış faktörse, adaya askeri üs olarak duyulan gereksinimdir. Self determinasyon ilkesi kapsamında adanın Rumlar tarafından yönetilmeye başlanıp Yunanistan'a katılması ihtimali, İngiltere'yi burada bir denge politikası aramaya itmiştir. Yunanistan'ın karşısındaki denge gücü olaraksa Türkiye konumlanacaktır (Gevgili, 1981:118- 119).

Yunanistan'ın başvurusundan sonra Birleşmiş Milletler meseleyi ele almış ancak bir karar vermeyi reddetmiştir. İngiltere ve Türkiye, Genel Kurul'un konuyu ele almamasını, Enosis'in kabul edilmemesi olarak yorumlarken, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar, Genel Kurul'un bu konuyu görüşmeme kararındaki "şimdilik" ifadesine vurgu yaparak, gelecekte konunun yeniden ele alınmasına dair bir fırsat kapısı bırakıldığını düşünmüşlerdir (Fırat, 2009 :599- 600).

⁶³ Dönemin gazeteleri konuya ilgi göstermiş, farklı türlerinde yazılar yayımlayarak kamuoyunu bilgilendirmeye ve bir birliktelik oluşturmaya çalışmışlardır. Örneğin Yaşar Nabi Nayır, *Cumhuriyet* gazetesi adına Kıbrıs'a gitmiş ve "Kıbrısta Bir Hafta" başlıklı röportaj dizisi yayınlamıştır. Bu dizide kullanılan başlıklar da basının konuya yaklaşımını özetler niteliktedir: "Aklı başında Kıbrıslı Rumlar Yunan idaresini istemiyorlar!", "Komünistler ilhak davasında niçin kilise ile birlik oldular?", "Adada çoğunluğun Rum oluşu neden ilhaka sebep değildir?", "Adanın başlıca şehirlerini gezerken neler gördüm?" (*Cumhuriyet*, 19- 22.08.1954)

Bu gelişmeden en fazla memnuniyet duyan tarafın Türkiye olduğu belirtilmektedir. Türkiye, adanın İngiltere'nin idaresinde kalmasını ve meselenin en kısa sürede çözüme kavuşmasını istemektedir. Kararın ardından gazetecilere değerlendirmede bulunan Menderes, Birleşmiş Milletler'in kararının konuyu sona erdirdiğini vurguladıktan sonra Yunan resmî makamlarının bu mesele nedeniyle ortaya çıkan olaylarda iki ülke dostluğunun zarar görmemesi için çaba harcadıklarını ve önlemler almalarını memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmektedir. Menderes'e göre mesele tamamen kapanmış olduğundan artık müttefik Yunanistan ile ilişkilerin en ufak bir gölge dahi düşmeden sürdürülmesine özen gösterme zamanı gelmiştir. İlk günden itibaren itidali koruyan ve dostane duygularla ittifakın manevi yükümlülüklerini eksiksiz yerine getiren Türk hükümetinin aynı anlayışla çabalarını sürdüreceğini de sözlerine eklemiştir (*Cumhuriyet*, 19.12.1954: 1 ve 6, Menderes'in Kıbrıs kararı için demeci). Menderes'in ve Türk hükümetinin konunun kapandığına dair öngörülerini gerçekleştirmemiştir. Çok kısa süre sonra Kıbrıs'ta çeşitli olaylar yaşanmaya başlamış ve bugün bile çözülemeyen bir hal almıştır.

BM kararının ardından Yunanistan meseleyi daha da öncelikli hale getirmiştir. Adada durumu kötüleştirerek adada terörizmi kışkırtmaya başlamıştır. 1955 yılında ise Kıbrıs Rumları tarafından kurulan EOKA (Ethniki Organosis Kypriou Agoniston) adlı yeraltı örgütü, silahlı mücadeleye başlamıştır. Örgüt, bir Yunan subayı olan Georgios Grivas liderliğinde faaliyet göstermiştir. EOKA'nın temel amacı, Kıbrıs Türklerini adadan temizlemek ve Enosis'i gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir. Örgütün eylemleri, özellikle Kıbrıs Türklerini hedef almış ve bu durum, adadaki Türk nüfusunun sosyal ve siyasi durumunu daha da zorlaştırmıştır (Manisalı, 2000:8). Adada yaşanan olayların büyümesi üzerine İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ı 29 Ağustos 1955'te Londra'da bir konferansa davet etmiştir. Her ne kadar sürece uzak kalmaya çalışsa da Türkiye, sorunun bir tarafı olmuştur. Burada İngiltere'nin Yunanistan karşısında yalnız kalmamak için Türkiye'yi sürece dahil etme stratejisini izlediğini söylemek mümkündür (Armaoğlu, 2018:405).

Londra Konferansı'ndan önce Menderes ve Bayar da çeşitli açıklamalar yapmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs politikasının görece değiştiğini gösteren bu açıklamalarda eğer bir dönüşüm olacaksa Kıbrıs'ın Türkiye'ye bağlanması gerektiğini vurgulanmış, Yunan Hükümeti'ni de eleştirmiştir. Verdiği demeçte Menderes, Kıbrıs meselesinin son 1- 2 yıl içinde gündeme gelen bir konu olduğunu vurguladıktan sonra Yunanistan'ın kendi kendine bir mesele çıkardığını ve sadece kendileri için değil, Türkiye ve tüm dünya için de bir sorun ortaya çıktığını söylemiştir. Yunanistan'ın adadaki Rumların fazla olması sebebiyle Kıbrıs'ın kaderinin bu yönde tayin edilmesi gerektiğine ilişkin görüşüne ise Menderes, bunun uygulanabilir bir şey olmadığını,

dünya üzerinde buna benzer birçok ülke olduğunu söyleyerek karşılık vermiştir. Geçmişe de referans veren Menderes, zamanında Batı Trakya’da bir plebisit yapılması önerisine Yunanistan’ın karşı çıktığını anlatmıştır. Kıbrıs’ın Anadolu’nun bir devamı olduğunu vurgulayan Menderes, bir dönüşüm olacaksa bunun etnik esaslar özelinde değil, çok daha önemli olan konulara göre yapılması gerektiğini savunmuştur (*Cumhuriyet*, 25.08.1955:1 ve 7, Bayar ve Menderesin Kıbrıs İçin Demeçleri)

Londra Konferansı’nın öncesinde çeşitli örgütler ve dernekler kamuoyu oluşturmak için açıklamalar yapmışlardır. Milli Türk Talebe Birliği bu kurumlardan biridir. Birlik, “Kıbrıs Doğan Türk Birliği” üyelerini İstanbul’da ağırlamıştır. Türkiye’nin farklı yerlerinde dolaşarak Kıbrıs meselesini anlattıklarını belirten katile başkanı, soruna karşı gösterilen ilgili ve destekten dolayı teşekkür ettikten sonra, “Tedhişçiler tarafından tecavüze maruz kalan ve boş yere kanı akıtılan masum Kıbrıslı Türk kardeşlerimizin acısını paylaşıyoruz. Türk Kıbrıs, bir vatan parçasıdır. Kıbrıs’ta yaşayan her Türk, Anadolu Türklüğünün Kıbrıs’taki devamıdır. Türkiye’nin yardımını bekliyoruz” ifadelerini kullanmıştır (*Vatan*, 20.08.1955:1 ve 7, Kıbrıs Doğan Türk Birliği başkanı dedi ki: Türk Kıbrıs, vatan parçasıdır).

Londra’da toplanan konferansta Yunanistan’ı 26, İngiltere’yi 21, Türkiye’yi ise 12 kişi temsil etmiştir. Gizli yapılan müzakerelerin ardından gazetecilere demeç veren Fatin Rüştü Zorlu, görüşmelerin gizli geçtiğini ancak her toplantıdan sonra ortak bir tebliğ yayımlanacağını söylemiştir. Saat 16.00’da başlayan toplantının ardından yapılan açıklamada temsilciler genel olarak bu konferanstan üç ülkeyi de mutlu edecek bir sonuç çıkması için çaba gösterileceğini belirtmişlerdir. Bir yandan konferansta diplomatik süreçler ilerlerken diğer yandan alınacak kararlarla ilgili yurttaşların endişeleri sürmektedir. *Hürsöz* gazetesine beyanatta bulunan Kıbrıs Müftüsü Dana Efendi konferansta Yunanistan’a bir üstünlük tanınması halinde adada iç savaş çıkabileceği endişelerini dile getirmiştir (*Akşam*, 30.08.1955:1 ve 2, Kıbrısta Dahili Harb Çıkabilir).

Türkiye’nin Kıbrıs konusundaki görüşlerini Dışişleri Bakan Vekili Fatin Rüştü Zorlu açıklamıştır. Zorlu; coğrafi yakınlık, Kıbrıslı Türklerin varlığı ve adanın Türkiye ile tarihsel bağlarına değinerek, Kıbrıs’ın stratejik önemini vurgulamış ve Türkiye’nin güvenliğinin tamamen başka bir devlete teslim edilemeyeceğini belirtmiştir. Zorlu, eğer mevcut durumda değişiklik yapılması halinde en doğrusunun Kıbrıs’ın eski sahibi Türkiye’ye geri verilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamalarla Türkiye, Kıbrıs konusunda ilk kez bir politika geliştirmiş⁶⁴ ve İngiltere yerine Yunanistan’ı karşısına alarak, İngiltere’nin adadan çekilmesi

⁶⁴ Dış politikada, muhalefet partilerinin tümü hükümete destek verdiklerini açıklamıştır. Kıbrıs meselesi karşısında iktidar ve muhalefetin birlikte hareket etmesi Zafer gazetesinde memnuniyetle karşılanmıştır. Gazetede “Sonrası ve Ötesi” başlığıyla yayımlanan yazıyı kuşkusuz siyasi iktidarın muhalefete bir çağırısı olarak okumak mümkündür.

durumunda Türkiye ile Yunanistan arasında sorun yaşanabileceği mesajını vermiştir (Fırat, 2009: 600- 602)

6 Eylül'de İngiltere, Kıbrıs için yeni bir reform tasarısını duyurmuş, yeni anayasayla Kıbrıs'ın kendini yönetme aşamasına geçebileceğini bildirmiştir. Ancak Türkiye bu öneriyi reddederken Yunanistan da halkın taleplerine yeterince yanıt verilmediği gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Konferans bir çıkmaza sürüklenmiş ve başarısızlığında 6-7 Eylül Olayları büyük etken olmuştur (Fırat, 2009:602).

Süreç içerisinde farklı gelişmeler yaşanmakla birlikte Demokrat Parti iktidarının Kıbrıs konusundaki paradigma değişimi 1956 yılının Aralık ayında kendini göstermiştir. Statükonun devamı ve adanın Türkiye'ye verilmesi fikri terk edilerek, kendi kaderini tayin etme ve taksim politikası üzerine yoğunlaşmaya başlanmıştır. Paradigma değişiminde Başbakan Adnan Menderes ile İngiltere Müstemlekeleri Nazırı [Koloniler Bakanı] Lennox-Boyd arasında gerçekleşen görüşmenin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Lennox- Boyd görüşmelerde, Kıbrıs'taki Türklerin İngilizlere olan yaklaşımı için teşekkür etmiş, adada bir çatışma ortamı yaratmaktan kaçınmak istediğini söylemiştir. Konuyu Radcliffe Raporu'na getiren Boyd, adadaki Türklerin hak ve menfaatlerinin teminat altına almak için çabaladığına eğer self determinasyon hakkı tanınması halinde de adadaki Türklerin de bu haktan faydalanması gerektiğini savunacağını söylemiştir [BCA, 030-01- 38-227-2].

16 Aralık'ta yapılan bu görüşmeden sonra Demokrat Parti iktidarının politika⁶⁵ 16 gittiğine işaret eden ifadeler, 21 Aralık'ta Menderes'in Anadolu Ajansı'na yaptığı açıklamada görülmektedir. Lenox Boyd'un konuya dair değerlendirmesini yorumlayan Menderes, self determinasyon meselesine ilişkin önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Boyd'un, Kıbrıs halkının homojen bir yapıya sahip olmadığını vurguladığını belirten Menderes, ada halkının oyuna başvurulması hâlinde Kıbrıs'taki Türk toplumunun Rumca konuşanların oluşturduğu cemaatten sayıca az olmayacak şekilde kendi geleceğini özgürce belirleme hakkına sahip kılınacağını ifade ettiğini aktarmaktadır. Bu yaklaşımın, adanın taksimi yönünde ortaya

Dış politikadaki birlikteliğin iç siyasete de özellikle iktisadi politikalara yansımalarıyla ilgili muhalefete seslenen yazının önemli kısmı şu şekildedir:

“Bize düşen Akdenizin bir ön plan devleti olmak gayemizi bütün şümülü dahilinde görmek ve davanın Kıbrıs meselesi etrafında değil, memleketimizin şerefli ve bizatihi müessir istikhal hesapları etrafında toplandığını kabul ederek siyasi hayatımızın dahilinde işlemekte olan cihazını muntazam, rahat ve uğultusuz işletmektir. Muhalefet partilerinin hükümet reisi beyanatını verir vermez gösterdikleri olgunluğu, memnuniyet ve iftiharla kaydetmemeğe imkan yoktur. Ama gönül öyle istiyor ki bu olgunluk teessüs ettiğine göre devam etsin ve çalışıp eser veren hükümet memlekete hizmet etme vazifesini rahatça yerine getirsin (Akşam, 31.08.1955:1 ve 2, D. Parti iktisadi davalarda da muhalefetin hükümeti desteklemesini istiyor).”

⁶⁵ 1956 yılında Adnan Menderes, Nihat Erim'den Kıbrıs ile ilgili bir rapor hazırlamasını istemiştir. 24 Haziran 1956'da sunulan raporda Erim, Menderes'in kendisine ilkin adanın İngiltere'de kalmasını istediğini, İngilizlerin çekilmesi halinde adanın Türkiye'ye bırakılmasını, bunun da gerçekleşmemesi halindeyse adanın Türkiye ile Yunanistan arasında yarı yarıya bölünmesinin uygun olduğunu söylediğini belirtmiştir. Süreci daha detaylı incelemek için bkz. BCA, 030-01-38-227-1.

çıkabilecek muhtemel sonuçlardan biri anlamına geldiğinin de Boyd tarafından açıkça dile getirildiğini belirtmektedir (*Cumhuriyet*, 21.12.1956:1 ve 5, Kıbrıs Anayasa tasarısı için Başbakanın demeci).

Zaman içerisinde İngiltere'nin EOKA'ya karşı denetimi gevşetmesi, çatışmaların artmasına neden olmuş ve Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Öte yandan Amerikan Hükümeti'nin Yunanistan'dan yana tavır alması, Türkiye'de taksim politikasının daha da vurgulanmasına yol açmıştır. 1958'de Türkiye, taksim tezini kabul ettirmek için kamuoyunu harekete geçirecek kampanyalar başlatmıştır. İngiltere'nin sunduğu Foot Planı da reddedilmiştir⁶⁶. Türkiye-İngiltere ilişkileri gerginleşmiş, 27 Ocak'ta yanlış bir haber nedeniyle Kıbrıs Türkleri meydanlara dökülmüş ve İngiliz askerlerinin müdahalesi sonucu olaylar büyümüştür. Haziran'da İstanbul'da büyük bir miting düzenlenmiş, “Ya taksim ya ölüm” sloganı ile İngiliz karşıtlığı zirveye çıkmıştır (*Cumhuriyet*, 28.01.1958:1 ve 5, Kıbrıs Türklerinin dünkü büyük nümayişi, *Cumhuriyet*, 29.01.1958:1 ve 5, Kıbrısta Dün Elim Hadiseler Oldu).

Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin de bozulmaya başladığı bu dönemde İngiltere, Kıbrıs'taki egemenliğini sürdürebilmek için tek bir toplumun isteklerine dayanamayacağını fark ederek, 19 Haziran 1958'de Macmillan Planı'nı ortaya koymuştur. Türkiye bu planı kabul etmiş ancak Yunanistan reddetmiştir. Yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin Kıbrıs sorununa doğrudan müdahil olduğunu göstermiştir. 5 Aralık 1958 tarihinde Birleşmiş Milletler, Türkiye'nin onayı olmaksızın Kıbrıs'ın geleceğine ilişkin herhangi bir karar alınamayacağı yönünde bir ilke kararı benimsemiştir. Bu gelişme üzerine Yunanistan müzakere masasına oturmak durumunda kalmıştır. Türkiye, görüşmelerde iki toplumlu bir devlet modelini savunmuş ve böylece Kıbrıslı Türkler azınlık statüsünden çıkarılarak eşit haklara sahip kurucu ortak konumuna yükselmiştir. Bu süreç, Zürih ve Londra Antlaşmalarının imzalanmasına zemin hazırlamış; Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantör ve kurucu devletleri olarak belirlenmiştir. Yeni devletin siyasal yapısı, Cumhurbaşkanının Rum, Cumhurbaşkanı Yardımcısının ise Türk olması esasına dayandırılmış; bakanlıklar ile meclis üyelikleri toplumlar arasında belirli bir oranda dağıtılmıştır. Resmî diller Rumca ve Türkçe olarak kabul edilmiş, ayrıca Kıbrıs'a özgü bir bayrak benimsenmiştir. Nihayetinde, 19 Şubat 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası onaylanmış; aynı gün Garanti ve İttifak Antlaşmaları da üç ülke temsilcileri tarafından imzalanmıştır. (Sarıkoçuncu Değerli, 2012:96- 97). Antlaşmalardan sonraki süreci değerlendiren Fahir Armaoğlu, (2024:280), “Bağımsız Kıbrıs

⁶⁶ Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes arasındaki konuşmalar sürece ışık tutması bakımından önemlidir. Yazışmalar için bkz. BCA, 30- 1- 0- 0, 40- 238- 21.

Cumhuriyeti'nin" kurulmasından sonra ada, İngiltere'nin münhasır egemenliğinden çıkmış, İngiltere ile birlikte Türkiye ve Yunanistan'ın da söz sahibi olduğu bir toprak parçası olmuştur.

Bakıldığı zaman Demokrat Parti'nin Kıbrıs politikası, 10 yıllık iktidar süresince dört kez değişmiş ve her bir değişikliğin belirli gerekçelere dayandığı görülmüştür. İlk aşamada DP, İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki egemenliğinin devamını destekleyerek statükonun korunmasını savunmuştur. Ancak, 6-7 Eylül Olayları sonrasında İngiltere'nin adadan çekilme olasılığı gündeme gelince adanın Türkiye'ye yeniden kazandırılması gerektiği tezi benimsemiştir. Bu politika, 1956 yılına ve Radcliffe Anayasası'nın öne sürülmesine kadar sürmüştür. Dördüncü ve son aşamada ise Zürih ve Londra Antlaşmaları sonucunda bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını kabul edilmiştir. Sonuç olarak, DP'nin Enosis planını bertaraf ederek iki toplumlu bir yönetim modelinin oluşturulmasına katkı sağladığı ve bu çerçevede bir politika izlediğini söylemek mümkündür (Kaya ve Yeter, 2018:227).

1.4.4. 6- 7 Eylül Olayları

Bu günlerde iktidarı yıpratan önemli bir olaysa, 6- 7 Eylül 1955'te gayri müslim Türk vatandaşlarına yönelik yağmalama ve şiddet eylemleridir. Londra'da Kıbrıs ile ilgili görüşmeler devam ederken Türkiye'deki kamuoyunun konuyla ilgili hassasiyetini göstermek amacıyla, başbakan ve bazı bakanların bilgisi dahilinde olduğu düşünülen bir protesto mitingi düşünülmüştür. Bu mitingin başlangıç noktasında Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı bilgisi yer almaktadır. Kıbrıs Türktür Cemiyeti ve Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından planlanmış eylemlere bazı öğrenci dernekleri, kimi sendikalar ve lokal DP örgütlerinin de destek vermesiyle kalabalık artmıştır (Demirel, 2016b:258).

6 Eylül günü saat 13.00'te, Devlet Radyosu'nda, Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığına dair haber yayımlanmıştır. Daha sonra bu haber *İstanbul Express* gazetesi eliyle yayılmıştır (Sezer- Şanlı, 2016:381). Birinci baskısında Selanik'te patlama olduğuna dair haberi yayımlayan *İstanbul Ekspres*⁶⁷ gazetesi ikinci baskıdaysa⁶⁸ Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin genel

⁶⁷ Yassıada Mahkemeleri'nde şahit olarak dinlenen Orhan Eyüboğlu (Bürokrat ve Siyasetçi) gazeteni sahibi Mithat Perin ile ilgili şunları söylemiştir:

... *Ekspres* Gazetesi'nin sahibi, o zaman öğrendiğime göre, Demokrat Parti'nin en tutulan elemanlarından biridir. ...

Mithat Perin. O zaman işittiğime göre zamanın Başvekili, Mithat Perin'i çok severmiş. Bu haber *Ekspres* Gazetesi'nde çıktı. Mithat Perin'in nezaret altına alındığını da duydum. Bir çok kimseler nezaret altında tutulurken, bir telefon emri üzerine, işittiğime göre, Mithat Perin'i salıvermişler. Bu da, benim bu mevzudaki intibamı takviye eden hususlardan biridir (Demirel, 1995:234).

⁶⁸ Mithat Perin gazetenin ikinci baskı yapmasını şu şekilde anlatmaktadır:

O gün öğleden sonra 13.30 gibi Merkez Han'da (Cağaloğlu) odamda çalışıyordum. Gazeteden yazı işleri müdürü Gökşin Sipahioğlu aradı. İkinci baskı yapalım, diye önerdi. Ben satar mı, yoksa elimizde mi kalır diye tereddüt ettim ve kerhen kabul ettim."

"Saat 16.30'da matbaaya gittim. Kıyamet kopuyor. Dağıtımcılar aldıkları gazeteleri satıp, geri geliyor ve bir miktar daha alıp koşuyorlar. O ana kadar 150 bin adet satılmış. Etrafta muazzam bir heyecan var. Ben, derhal, basımı

sekreterinin, “Mukaddesata el uzatanlara bunu çok pahalı ödeteceğiz” demesine yer vermiştir (Akıncı, 2021:237).

Daha önce planlandığı görülen yağmada ilkin mağazaların camları kırılıyor, kepenkleri kapalı olan dükkanların kepenkleriye çeşitli araçlarla kırılıyordu. Ardından dükkana girilip ürünler ve makineler dışarı çıkarılıp, sokağın ortasına atılıyordu (Akıncı, 2021:234). Beyoğlu’nda o gece tanık olduğu manzarayı hayatı boyunca unutamayacağını belirten Metin Toker (1966a: 105), gördüklerini ayrıntılı biçimde aktarmaktadır. Cadde boyunca, vitrinlerden çıkarılıp atılmış eşyaların yığıldığını, buzdolapları, radyolar ve çamaşır makinelerinin ortalıkta kaldığını anlatmaktadır. Resmî açıklamalarda bu durumun “milletin asil heyecanı” gibi gösterişli ifadelerle nitelendirildiğini ancak yaşananların hiçbir şekilde asalet taşımadığını vurgulamaktadır. Taksim’den itibaren caddeyi geçmenin imkânsız hâle geldiğini, bu nedenle arabadan inerek önde yürüyüp Erdal’a yol açtığını, Tünel’e kadar kumaşların üzerinden ilerlediklerini aktarmaktadır. Bu sırada çevrelerinde, ellerinde sopalarla dolaşan ve haydut görünümünde kişiler hem sağa sola zarar vermekte hem de amansız bir servet düşmanlığı sergilemektedir (Toker, 1966a: 105).

Saldırıları ilk başta sadece Rumlara yönelik gibi dursa da diğer azınlıklar da saldırıya uğramışlardır. Hatta saldırıya uğrayan Türkler de olmuştur. Bir muayenenin tabelasında yazan “Doçent Dr.” ifadesini Rumca bir isim sanan gruplar buraya saldırmıştır. Yine aynı şekilde “Yorgancı Ali” tabelası da “Yorgo” olarak okunmuş ve buraya da saldırılar olmuştur. Öte yandan komşularına, meslektaşlarına, ev sahiplerine yönelik saldırıları destekleyenler kadar olaylar karşısında Rumların zarar görmesini engellemek için onları koruyan, evleri önünde nöbet bekleyen Türkler de olmuştur (Sezer Şanlı, 2016:382).

6- 7 Eylül olaylarının ardından siyasi iktidar nasıl davranacağını bilememiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar TBMM olağanüstü toplantıya davet etmiştir. Hükümet ise önce sıkı yönetim ilan etmiş sonra kaldırmış sonra tekrar sıkıyönetim ilan etmiştir. Olaylar İstanbul ve İzmir’de gerçekleşirken bu iki şehre el olarak Ankara’da da sıkıyönetim ilan edilmiştir (Toker, 1966a:106). Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık tarafından yayımlanan tebliğlerde, İstanbul, İzmir ve Ankara vilayetlerinde sıkıyönetim ilan edildiği duyurulmaktadır. Celal Bayar, Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun 86. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 12 Eylül 1955 Pazartesi günü saat 15.00’te toplanacağını bildirmiş ve milletvekillerinin bu tarihte toplantıda hazır bulunmalarını istemiştir.

durdurdum. ‘Bu iş kötü. Ortalığı karıştırabilir’ diye düşündüm. Ve matbaadan ayrıldım, saat 17.30 sularında. (Demirer, 1995:371).

Başbakanlık açıklamasında ise 6 Eylül'de özellikle İzmir ve İstanbul'da geç saatlere kadar devam eden gösteriler nedeniyle bu bölgelerde olağanüstü hâl ilan edildiği ancak 7 Eylül 1955'te yayımlanan hükümet beyannamesinde bu durumun sona erdiğinin duyurulduğu hatırlatılmaktadır. Buna rağmen, söz konusu beyanname sonrası yaşanan gelişmelerin kamu düzenini yeniden tehdit edebilecek bir eğilim göstermesi üzerine durumu ayrıntılı biçimde değerlendiren Bakanlar Kurulu'nun, ülkenin yüksek menfaatlerini korumak amacıyla İstanbul, İzmir ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmesine oybirliğiyle karar verdiği belirtilmektedir (*Cumhuriyet*, 08.09.1955: 1, Büyük Millet Meclisi Toplantıya Çağrıldı).

Adnan Menderes Büyük Millet Meclisi'nin olağanüstü toplantısında, yaşanan olayların ardından sıkıyönetim ilan edilmesinin gerekçelerini açıklamakta ve emniyet güçlerinin görevlerini yerine getirdiğini savunmaktadır. Kamuoyunda, polis ve emniyet kuvvetlerinin hiçbir şekilde görev yapmadığı yönünde bir algı bulunduğunu ancak bunun gerçeği yansıtmadığını belirtmektedir. Birkaç saat içinde 3 bin kişinin karakollara götürülüp gözaltına alınmasını sağlayanların da yine emniyet mensupları olduğunu vurgulamaktadır. Olayların nasıl başladığı ve neden engellenemediği konusuna değinen Menderes, sürecin bir öğrenci grubunun başlattığı hareketle başladığını ancak bu kıvılcımın kısa sürede İstanbul'un dört bir yanından hazırlanmış kişi ve grupların harekete geçmesine yol açtığını ifade etmektedir. Başlangıçta masum bir öğrenci topluluğu görünümü taşıyan olayların, yaratılan psikolojik atmosferin etkisiyle hızla büyüdüğünü ve bu durumun kolluk kuvvetlerini ilk anda hareketsiz bıraktığını dile getirmektedir. Menderes, yaşananları 31 Mart Olayı ile kıyaslayacak derecede büyük bir hadise olarak nitelendirmekte ve mağdur olan vatandaşların güvenliğini sağlamak, huzurlarını temin etmek ve uğradıkları maddi zararları en kısa sürede karşılamak için hükümetin gerekli tüm önlemleri değerlendirdiğini, yakın zamanda bu konuda somut adımların açıklanacağını ifade etmektedir (*Cumhuriyet*, 13.09.1955: 1 ve 5, Başvekilin dünkü izahatı).

Tanel Demirel (2016b:359), yaşananlara rağmen 6- 7 Eylül olaylarının, Türkiye'deki gayrimüslim azınlığı ülkeden uzaklaştırmak amacıyla tertiplendiğini söylemenin abartılı olacağını söylemektedir⁶⁹. Olaylar küçük bir protesto düşünülürken, popüler milliyetçi saiklerle kabarmış, ekonomik sıkıntıları derinden hisseden yeni şehirli alt tabaka yurttaşların ötekine yönelen şiddetle büyümüştür. Demirel'e (2016b:359) hükümetin sorumluluğu, olayları öngörememesi ve emniyet tedbirleri yoluyla engelleyememesinde aranmalıdır. Öyle ki dönemin İstanbul Vali Muavi Vefik Kitapçığı, Vali Fahrettin Kerim Gökay'ın sert tedbirler almak istediğini ancak İçişleri Bakanı Namık Gedik tarafından, olayların milli hislerle

⁶⁹ Sezer- Şanlı (2016:378), 6- 7 Eylül olaylarını anlatırken, o günlerde yaşananların "ne olay denilip geçirilecek ne de spontane bir hareket; ne de soykırım kavramı bağlamında değerlendirilebilecek boyutta organize bir yok etme hareketidir" der. Bu yüzden yaşananların pogrom olarak tanımlanması gerektiğini savunur.

yapıldığını ve sert tedbirlere gerek olmadığı söylenerek engellendiğini belirtmektedir (Sezer-Şanlı, 2016:384).

Olayların ardından yargılama sürecine geçildiğinde iktidar olaydan komünistleri sorumlu tutmuştur. 12 günü Meclis'te yaptığı konuşmada Fuat Köprülü olayların komünistlerin yaptığı tezini ortaya atmıştır. Öyle ki Emniyet'teki dosyalarında komünistle suçlanan birçok kişi olayla ilişkilendirilebilecek hiçbir delil olmamasına rağmen tutuklanmıştır. DP iktidarı yaptığı eylemin doğruluğunu göstermek adına Amerika'dan uzman bile getirmiştir. Fakat gelen uzman, "Komünistler eğer bu kadar kuvvetli olsalardı dükkan tahrip edeceklerine ihtilal yaparlardı" demiştir (Eroğul, 1990:110).

6- 7 Eylül Olayları öncesindeki atmosferde Kıbrıs meselesiyle birlikte, DP'nin bir siyasi manevrası ise mahalli seçimler üzerine olmuştur. Muhalefetin boykot edeceğini ve katılmayacağını bildirdiği için kendisine rakip olarak Nuri Demirağ'ın aktif siyaset yürütmeyen Milli Kalkınma Partisi'ni seçime katılmaya ikna etmiştir. Böylelikle seçimlerde rekabet sağlanmış olacak, MKP'ye karşı ezici zaferle seçim kazanan DP ve Menderes'in imajı tazeleneyecektir (Toker, 1966a:104). Çalışmanın bir sonraki başlığında 1955 yılında gerçekleşen yerel seçimler incelenecektir.

1.4.5. Siyasi İktidara Bir İkaz Olarak 13 Kasım 1955 Belediye Seçimleri

İki aşamalı yapılan yerel seçimlerin belediye seçimlerinin ikinci ayağı 13 Kasım 1955 tarihinde yapılmıştır. Seçimlere CHP ve CMP katılmazken katılım oranı da oldukça düşük olmuştur. Özellikle bazı illerde alınan sonuçlar⁷⁰ DP için bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Seçim sonuçlarıyla ilgili *Cumhuriyet* gazetesinde yapılan seçim analizine göre belediye meclisi seçimlerinde yaşanan sürprizler ve beklenmeyen yerlerde bağımsızların kazanması sadece iktidar cephesinde değil, tarafsızlar ve muhalefet üzerinde de bomba etkisi yaratmıştır. Demokratlar alınan seçim sonuçlarından dolayı şaşkınlıklarını gizleyemezken, belediye seçimlerinde birçok şehirde seçime katılmayan muhalefet partileri, bağımsızlar çatısı altında liste hazırlayıp seçime girmiş, adaylarını bu şekilde desteklemiştir. Muhalefet cephesindekilerse seçime giren bağımsızların DP'den ayrılan isimler olduğunu söylemişlerdir (*Cumhuriyet*, 15.11.1955:1 ve 4, Seçim neticesi partilerde hayret uyandırdı).

CHP, Demokrat Parti'nin seçim sonuçlarından gerekli dersi çıkarması gerektiği görüşündedir. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Turgut Göle yaptığı değerlendirmede, Demokrat Parti'nin bu seçimlerde CHP'nin 1946 seçimlerinde yaşadığı akıbeti uğradığını belirtmektedir.

⁷⁰ Seçimle ilgili daha kapsamlı sonuçlar için şu iki belgeye bakılabilir: BCA, 30- 1- 0- 0, 51- 309- 9; BCA, 30- 1- 0- 0, 67- 424- 4

Göle'ye göre, Türk milleti bu seçimle Demokrat Parti'ye artık güven duymadığını açıkça ortaya koymuştur. Belediye seçimlerinin yanlış bir politikanın hiçbir zaman affedilmeyeceğine işaret ettiğini vurgulamaktadır (*Cumhuriyet*, 15.11.1955: 1 ve 3, Seçim neticesi partilerde hayret uyandırdı).

DP'nin idaresinde yer alan radyoda yapılan yayınlar ise siyasi iktidarın sonuçların mağlubiyet olarak algılanmaması üzerine bir strateji güttüğünü göstermektedir. *Akis*'e göre Radyo Gazetesi'nin seçimleri çeşitli rakam oyunları ile Demokrat Parti'nin zaferi olarak göstermesi hayretler içinde takip edilmiştir. Radyo Gazetesi'ne göre, Türkiye'deki 825 belediyeden 731'inde kesin sonuç alınmıştı kapsamlı bir değerlendirme için kalan 94 belediyeyi de beklemek lazımdır Ancak bazı kimseler çeşitli hükümler çıkarıp bu yolla kamuoyuna etki etmek istemektedir⁷¹. Yine yapılan yayınlara göre bu değerlendirmelerin gerçekte bir bağı yoktur öyle ki seçimlerde yurttaşlar Demokrat Parti'ye normalden daha fazla itimat göstermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'ne verilen oylarda ise dramatik bir düşüş vardır. Radyoda yapılan bu değerlendirmeyi aktaran *Akis*, yazıda CHP'nin seçime katılmadığını hatırlatmış, bunun ya unutulduğu ya da bilerek unutulduğunu söylemiştir (*Akis*, 19.11.1955:9, Seçimler Kuma Gömülen Başlar).

Akis'in ilerleyen sayfalarında iktidar cephesinde seçim sonuçlarının nasıl duyurulacağına dair yapılan görüşmelerin detaylarına ulaşmak da mümkündür. Seçim sonuçlarıyla ilgili ilk gelişmeleri öğrenen Başbakan Adnan Menderes sinirlidir. Yanında Dr. Mükerrerem Sarol ile birlikte Çankaya Köşkü'ne gitmiş burada Celal Bayar tarafından kabul edilmiştir. Bayar, Menderes ve Sarol'a ilerleyen saatlerde Nihat Erim de katılmıştır. Birlikte Ankara Palas'ta Menderes'in özel odasında yemek yiyerek konuyu derinlemesine istişare etmişlerdir. Bu görüşmenin üzerinden 24 saat geçmeden seçimlerin Demokratların bir zaferi, Halk Partisi'nin bir hezimetini olarak ilan etmesiyle siyasi iktidarın da kamuoyuna konuyu nasıl aktaracağı da anlaşılmıştır (*Akis*, 19.11.1955:9, Seçimler Kuma Gömülen Başlar).

Ancak Demokrat Parti içerisinde herkesin benzer tavrı sergilediğini söylemek güçtür. Örneğin Hatay Milletvekili Şekip İnal seçim sonuçlarından sonra, "Seçimlerdeki hadiseler bana

⁷¹ Radyo Gazetesi gazeteleri seçim sonuçlarını daha nihayetlemeden vermekle eleştirirken kendisi de aynı konuma düşmüştür. Konu 16 Kasım tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin 1. ve 3. Sayfalarında yer alan "Eğlenceli Bir Komedi" başlıklı haberde eleştirilmiştir. Haberde yer alan şu ifadeler *Akis*'in iddiasında haklı olduğunu göstermektedir:

"... Bu tefsirlerdeki yegane fark, büyük matbuatın bildirmiş olduğunun aksine, neticenin D.P. lehinde olduğunu ifade etmekten ibarettir. Milli irade mevzuunda kat'i netice alınmadan herhangi bir mukayese yapmanın doğru olmadığını ileri süren Ankara radyosu sözcüsü 1950 seçimleri ile bu seçimler arasında da mukayese yapmaktan geri kalmamıştır. Bu mukayesedeki yegane fark da neticenin D.P. nin lehine olduğunu söylemekten ibarettir. Müşahidlerin ifade ettiklerine göre, böyle tenakuzlar içinde bir radyo neşriyatına Türkiye'de ilk defa rastlandığı gibi böyle hatayı biraz dikkatli olan hiç bir radyo idaresi de şimdiye kadar yapmamıştır.

Parti'nin 10 sene evveline rücu ettiğini ve demokrasi mefhumu ile hiçbir alakası kalmadığını gösterdi" açıklamasını yaparak partiden istifa etmiştir (Eroğul, 1990:114).

DP'den ayrılıp sonraki dönemde Hürriyet Partisi'nin kurucuları arasında yer alacak olan Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş seçimin ilk sonuçlarını değerlendirirken, bundan sonraki süreçte DP'li idarecilerin devlet işlerini yürütürken vatandaşların eğilimlerini dikkate alması gerektiğini söylemiştir. Çelikbaş demecine, yerel seçimlerden ziyade o dönemde DP içinde tartışma konusu olan basına ispat hakkı tanınması için yapılan kanun teklifi ve "İspatçıların" partiden ihraç ve istifaları hatırlatarak başlamıştır. Yani esas itibariyle yerel seçimde genele yönelik mesajlar verilmiştir. Ona göre Türkiye'de vatandaşların çok büyük bir bölümü devlet işlerine ve siyasi hareketlere fazlasıyla yakınlık göstermektedir (*Cumhuriyet*, 14.11.1954:1 ve 3, Müstakiller D.P. den 1300 rey fazla aldılar). Seçim sonuçları netleşmeye başladığında içinde Çelikbaş'ın da bulunduğu 19'lar grubu yaptıkları açıklamada, Türk milletinin Menderes'in düşündüğü gibi düşünmediğini söylemişlerdir. Grubun önde gelen isimlerinden Kocaeli Milletvekili Turan Güneş ise sonuçlar kesinleşmemiş olmasına rağmen bağımsız adayların bazı bölgelerde seçim kazanmasını değerlendirerek, seçim kanununda yapılan son değişikliklerin vatandaş iradesinin önünde ne denli engeller oluşturduğunun bu seçimle bir kez daha görüldüğünü belirtmektedir. Güneş, ayrıca Seçim Kanunu'nun milli iradeyle ne ölçüde bağdaşabildiğinin de bu yolla ortaya çıktığını vurgulamaktadır (*Cumhuriyet*, 15.11.1954:1 ve 4, Seçim neticesi partilerde hayret uyandırdı). Osman Bölükbaşı ise DP'nin neredeyse "tek başına koştuğu bir yarış kaybedecek hale" düştüğü yorumunu yapmıştır (*Akis*, 19.11.1955:8, Seçimler Kuma Gömülen Başlar).

Seçim sonuçlarını değerlendiren neredeyse bütün büyük gazeteler, bu durumun Demokrat Parti için nasıl bir yenilgi anlamına geldiğini vurgulayan haberlere yer vermişlerdir. Pek çok başyazar da o günkü makalesinin başlığında "ders" sözcüğünü kullanması da dikkatlerden kaçmamaktadır. Basında yer alan yazıların bir diğer ortak noktasıysa seçmenlerin, Demokrat Parti'ye rağbet göstermediğidir (*Akis*, 19.11.1955:8, Seçimler Kuma Gömülen Başlar).

Basında seçim sonuçlarını iktidara yönelik bir uyarı olarak en kapsamlı şekilde değerlendiren isimlerden biri Nadir Nadi olmuştur. Nadi, değerlendirmesine 1954 seçimlerinde DP'nin aldığı büyük zafere atıf yaparak başlamıştır. Turan Güneş gibi Nadi (1955) de 2 Mayıs 1954'ten sonra antidemokratik şekle sokulan Seçim Kanununu ile partiler arası eşitlik esasının zedelendiğini ileriye sürmüş iktidar tarafında olmayanların hele bağımsızların seçim kazanma şansının ortadan kalktığını söylemiştir. Muhalefetin bu şartlar sebebiyle seçime girmeme kararı aldığını söyleyen Nadi; radyo konuşma imkanları olmaması, propaganda yapma güçlüğü

yaşamaları, karma liste hazırlayamamalarına rağmen bağımsız adayların geçen yılın muzaffer iktidarına karşı savaşıarak seçimi kazandıklarını anlatmıştır. Nadi'ye göre bir buçuk yıl gibi kısa bir sürede gerçekleşen bu değişimin sebebi, iktidar partisi yöneticilerinin, “Millet bizi seviyor, ne yapsak beğeniyor” düşüncesinden hareketle devlet idaresin merkeziyetçi, otoriter ve dar görüşlü bir anlayışa yönelmiş olmasıdır. Bazı çevrelerin seçim sonuçlarını ekonomik yaşamdaki dalgalanmaya bağlanmalarına katılmadığını söyleyen Nadir Nadi'ye göre siyasi iktidar, CHP'nin tek parti dönemindeki baskı rejimine heveslenmeyip, yurttaşların taleplerine kulak vermiş olsaydı ekonomi alanında yaşanan zorlukları hafifletme imkanı bulabilirdi. İktidar sorumlularına düşen görevleri de hatırlatan Nadi'ye göre, Demokratlar gerçeği örtmek yerine bir an evvel samimiyetle benimsemeli ve hatalarını düzeltmek için gayret etmelidir. Demokrat Parti'nin iktidara fabrika kurmak vaadiyle değil, hukuk devleti ilkelerini inşa edip geliştirmek vaadiyle geldiğini hatırlatan Nadi, “1946 yılında vatandaş şekersizliğin ve çimentosuzluğun ıstırabından ziyade yüreğinde hürriyetsizliğin acısını duyuyor, merkeziyetçi, şahsi, otoriter ve dar görüşlü idarenin önüne geçilemez haksızlıklarından kurtulmak hasreti içinde çırpınıyordu” ifadelerini kullanmıştır. DP'nin ilk 4 yıllık döneminde bu yönde adım atılmamasını, “intikal devridir dayanınız” söylemiyle gerekçelendirmesine vatandaşın inandığını söyleyen Nadi, ikinci dört yılında başında yaşananlar sebebiyle hayal kırıklığına uğrattığını yazmıştır. DP'nin tek parti dönemine doğru koşar adım sürüklendiğini belirten Nadi yazısını, “Bu böyle olmaz çocuklar. Selamet yolu geride değil ancak ileridedir. İktidar partisinin gözü arkaya takıldı kaldı ise millet onu bırakacak ve özlediği aydınlığı mutlaka bulacaktır. Çünkü yaşamak için buna mecburdur” cümleleriyle sonlandırmıştır⁷² (Nadi, *Cumhuriyet*, 15.11.1955:1 ve 3, Bir Ders).

Akis'in 80. sayısının sunuş kısmı da bu seçimlere ayrılmıştır. Demokrat Parti'nin 10 yıllık tarihindeki en büyük hezimetini yaşadığını söyleyerek başlayan yazıda kamuoyunun bir buçuk öncesinden çok daha farklı bir konumda olduğu belirtilmiştir. *Akis*'in değerlendirmesine göre sonucu farklı şekilde değerlendirmenin “kafayı kuma sokmaktan” bir farkı yoktur. DP'nin salt köylerden oy almadığını şehirlerden de oy aldığının belirtildiği yazıda, bu oyların artık DP'ye verilmediği iddia edilmiştir. *Akis*'e göre insanlar pek şeye aldırış etmeseler bile aldatıldıkları hissine kapıldıklarında harekete geçmekten çekinmeyeceklerdir. Bu bağlamda belediye seçimlerinin her türlü ikazın üzerinde bir tehlike çanı olduğunun vurgulandığı yazıda, gelecekteki milletvekili seçiminde yurttaşların hangi cephede yer aldıklarının ortaya çıkacağı belirtilmiş ve bir buçuk yıllık idarenin on yıllık Demokrat Parti'yi yıprattığı söylenmiştir (*Akis*, 19.11.1955:3, Kendi aramızda).

⁷² Nadir Nadi seçime yönelik değerlendirmelerini sonraki günlerde de sürdürmüştür. Bkz. Eskinin Yenisi (*Cumhuriyet*, 16.11.1955:1 ve 3)

13 Kasım 1955 tarihinde yapılan Belediye Seçimlerine bakıldığında en temelde bu seçimlerin DP içindeki ayrılıkların, ülke içindeki siyasi gerilimlerin gölgesinde kaldığını bu yönüyle yapılan değerlendirmelerinse yerelden uzaklaşarak genele hitap ettiğini söylemek mümkündür. Cem Eroğul'un (1990: 114) da belirttiği gibi seçimler bulanık bir siyasal havada yapılmıştır. Bu bulanık havada alınan sonuçlar ise siyasal iktidar için 1957 seçimlerinde yaşanacakların bir provası gibidir. Öte yandan seçim sonuçları muhalefetteki partilere hareketlenmeleri için de itici bir güç olmuştur.

1.4.6. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunun Değiştirilmesi

Demokrat Parti iktidarının, muhalefetin hareket alanını kısıtlamaya yönelik icraatlarından bir tanesi de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'dır. En temelde siyasi partilerin seçim dönemleri haricinde açık hava toplantıları yapmalarını yasaklayan bu yasa seçim döneminden önce propaganda yapılması da 45 günle sınırlı tutulmuştur.

Tasarıda ayrıca, toplantıların kapalı mekanlarda gerçekleştirilmesi, yürüyüş ve toplantı düzenlemek için ilgili mülki amirden en az 48 saat öncesinde izin alınması, yürüyüşlerde konuşma yapılmaması ve suç teşvikine yönelik fiil ve hareketlerden kaçınılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu şartlara uymayan toplantıların dağıtılması ve gerektiğinde silah kullanma yetkisi de bu düzenlemeler arasında yer almıştır (Tuğluoğlu, 2016:163). Hükümetin teklifiyle 27 Haziran 1956'da değiştirilen kanunun görüşülmesi sürecinde çok sayıda tartışma yaşanmıştır.

TBMM'de yapılan görüşmelerde DP Meclis Grubu adına söz alan Kemal Biberoğlu, kanun hakkında grubun görüşünü aktarmak üzere kürsüye gelmiştir. Biberoğlu, düzenlemenin Anayasa ile güvenceye alınmış toplanma hak ve hürriyetine sınırlama getirmediğini söyleyerek konuşmasına başlamıştır. Biberoğlu'na göre bundan önceki birçok düzenlemede olduğu gibi muhalefet partileri tarafından zihinlere yerleştirilmek istenen hürriyetlerin kısıtlanması, demokrasiden uzaklaşma gibi iddialar gerçeği yansıtmamaktadır.

Biberoğlu, demokrasilerde farklı görüş ve partilerin varlığının doğal olduğunu ancak milletin siyasi ve ekonomik bağımsızlığını koruyabilmesi için birlik ve huzurun gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu durumun sağlanabilmesi için güçlü bir hükümet otoritesine ihtiyaç olduğunu vurgulamış, günlük siyasi toplantılarda partizanca söylemlerle nifak tohumları ekilmesine izin verilmemesi gerektiğini savunmuştur. Demokrat Parti'nin seçim başarılarını hatırlatarak, iktidarın milletin iradesiyle görevlendirildiğini ifade etmiş, muhalefetin seçim dışı toplantılarda iktidarı yıpratıcı tavrını eleştirmiştir. Biberoğlu'na göre, iktidarı uyarmanın yeri sokak değil, milletin kürsüsü olan TBMM'dir. Bu çerçevede siyasi iktidar, seçim dönemi

dışında gerçekleşen toplantıları otoriteyi zedeleyici ve toplumsal huzuru bozucu nitelikte görmüş, muhalefet etme anlayışını yalnızca seçimler ve Meclis ile sınırlamaya çalışmıştır (*TBMM Tutanak Dergisi*, 27.06.1956: 522- 523).

Biberoğlu'nun ardından CHP Grubu adına İsmet İnönü söz almıştır. Toplanma hürriyetinin fikir ve konuşma hürriyetinin doğrudan doğruya bir sonucu olduğunu söyleyen İnönü, toplanma ve basın hürriyetinin temel dayanağının da fikirlerin özgürce ifade edilmesi olduğunu belirtmiştir. Toplanma özgürlüğünün İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de korunma altına aldığını belirterek konuya uluslararası bir vurgu yapan İnönü, düzenlemenin iktidar partisini bağlamıyor oluşunu ise aşağıda belirtilen ifadelerle savunmuştur:

“Önümüzdeki lâyiha yalnız iktidar tarafından tertibedilen, emsalini bildiğimiz toplantıları serbest bırakmıştır. Bu maksat on birinci maddede resmî teşekküller tarafından tertibe- dilecek toplantılar şeklinde ifade edilmiştir.

Lâyiha vatandaşları ve muhalefet partilerini meşru ve tabîî haklarından mahrum ederken, öte yandan muhalefet aleyhine resmî toplantılarda âdet haline gelen tecavüzleri temin etmeye dikkat göstermiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 27.06.1956:525).”

Meclis görüşmelerinde İnönü'nün konuşmasının en dikkat çekici noktası, siyasi iktidarın yönelimine dair söylediği ve sonraki yıllarda da siyasal tarih yazımında sıkça zikredilen “Aramızdaki farkı bilelim, biz mutlakiyetten bugüne geldik, siz ise bugünden mutlakiyete gidiyorsunuz” ifadesi olmuştur. İnönü, toplumsal ve siyasal yaşamda toplanma hakkının önemine vurgu yapmış özellikle yazma, okuma ve basın yoluyla fikirlerin yeterince yaygınlaşmadığı Türkiye gibi ülkelerde siyasi toplantıların başlıca aydınlanma aracı olduğunu belirtmiştir. Radyonun devletin elinde iktidarın bir silahına dönüştüğünü söyleyen İnönü, bu şartlar altında fikirlerin yayılabilmesi için toplantılardan başka bir yol kalmadığını ifade etmiştir. On bir yıldır sürdürülen toplantıların ülke huzurunu bozmadığını hatırlatan İnönü, hükümetin kanun tasarısında iddia ettiği huzursuzluk kaynağının aslında partizan yönetim, ekonomik sıkıntılar ve toplum üzerindeki baskılar olduğunu dile getirmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 27.06.1956:526).

İnönü'den sonra Hürriyet Partisi Grubunu temsilen Fevzi Lütü Karaosmanoğlu söz almıştır. Karaosmanoğlu, düzenlemenin demokratik rejimi parça parça tahrip ve yok etme yolundaki gayrimeşru amacın bir göstergesinden başka bir şeyi olmadığını söylemiştir ancak konuşmasını daha fazla sürdürememiştir. Söylediği bir ifadeden dolayı hükümete hakaret ettiği gerekçesiyle Meclis'ten çıkarılmıştır⁷³ (*TBMM Tutanak Dergisi*, 27.06.1956:527).

⁷³ Karaosmanoğlu'nun ardından söz alan bir diğer muhalefet temsilcisi, CMP Meclis Grubu adına konuşan Osman Bölükbaşı olmuştur. Ancak konuşmasının bir kısmı tutanaklara geçirilmediğinden, bu bölümlerin dipnotta verilmesi uygun görülmektedir. Tutanaklarda yer alan kısmına göre Bölükbaşı, Türkiye'de vatandaş hak ve özgürlüklerini güvence altına almak ve iktidara gelenlerin keyfî uygulamalarını önlemek amacıyla on yıldır sürdürülen mücadelenin, özellikle 1954 seçimlerinden sonra çıkarılan ve demokrasi ilkeleri ile Anayasa'ya aykırı

Meclis'te söz alan bir diğer isim Başbakan Adnan Menderes olmuştur. Özgürlüklerin kötüye kullanıldığını öne süren Menderes, yapılan toplantıların yurttaşların sinirlerini bozarak ve çeşitli asılsız haberlerle onları etki altına alarak siyasi yapıyı tehlikeye düşürdüğünü savunmuştur. Yapılan toplantıların yurttaşların huzurunu bozduğunu, asılsız haberlerle kamuoyunu yanlış yönlendirdiğini ve böylece siyasi yapıyı tehlikeye düşürdüğünü ileriye sürmüştür. Toplantı özgürlüğünün kaldırıldığı yönündeki eleştirilere karşı Seçim Kanunu'nu hatırlatarak, her seçimden önce 45 günlük kampanya süresi tanındığını ve bu dönemde herkesin düşüncelerini dile getirme hakkına sahip olduğunu belirtmiştir. Menderes, bu hakkın yalnızca genel seçimlerle sınırlı olmadığını, ara seçimler ile yerel seçimleri de kapsadığını dolayısıyla dört yıl içinde neredeyse bir yıla yakın süren geniş bir serbestlik ortamı sağlandığını vurgulamıştır. İnönü'nün işaret ettiği huzursuzluk sebeplerine de değinen Menderes, Milli Koruma Kanunu'nda yapılan düzenlemeler sayesinde fiyatların düştüğünü, sorunların programsızlıktan değil, nizamsızlık ve otorite eksikliğinden kaynaklandığını savunmuştur. Ona göre muhalefet, özgürlükleri suistimal ederek kamu düzenini bozmuş ve böylece Türkiye'de başka ülkelerde görülmeyen geniş bir özgürlük anlayışının ortadan kalkmasına yol açmıştır (*TBMM Tutanak Dergisi*, 27.06.1956:552- 554).

Bu tartışmalar çerçevesinde Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri hakkındaki kanuna 283 milletvekili oy vermiştir. Milletvekillerinden 242'si ise oylamaya katılmayarak tepki göstermiştir. Düzenleme 281 kabul ve 2 retle kabul edilmiştir.

Kanunun kabul edilmesinin ardından muhalefet partileri birlikte hareket etmeye başlamışlar ve Meclis'e girmeme kararına varmışlardır. Yeni bir karar alana kadar Meclis'e girmemeyi kararlaştıran partiler bir beyanname yayınlacaklarını da belirtmişlerdir ve 8 Temmuz 1956 tarihinde ortak bir bildiri yayınlarak, "iktidarın rejimi kapalı bir iradeye dönüştürme çabasında olduğunu" belirtmişlerdir. İnönü, Bölükbaşı ve Karaosmanoğlu'nun

olan yasalar sonucunda, fiilen hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran bir sisteme dönüştüğünü belirtmektedir. Demokrat Parti'nin muhalefetteyken "kanun dışı kanun" diye nitelendirdiği bu düzenlemelerin, yazı ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan yasalardan sonra, toplanma ve dinleme hakkını, parti ve dernek kurma imkânını, örgütlenme ve siyasi faaliyette bulunma özgürlüğünü de ortadan kaldırdığını vurgulamaktadır.

Bölükbaşı, bu tabloyu hükümetin niyetini açıkça ortaya koyan bir bütün olarak değerlendirmekte; 6-7 Eylül olaylarında mal, can ve namusa yönelik saldırılarda bulunanlara karşı kolluk kuvvetlerinin neden silah kullanmadığı sorulduğunda "Silah kullanılsaydı işte o zaman millî mahiyet alırdı" diyen hükümetin, şimdi masum halk topluluklarına karşı güvenlik güçlerinin hedef gözetmeksizin ateş açmasını isteme noktasına geldiğini ileri sürmektedir. Ona göre, bu baskı ve yıldırma önlemleri, zayıflığını ve çaresizliğini hisseden bir iktidarın zorla görevde kalma çabasından başka bir şey değildir. Demokrat Parti, kendisini iktidara getiren yolları, iktidardan düşmemek için kapatmaya çalışmaktadır. Bu koşullar altında seçimlerin, yalnızca bir görünüşü koruma oyunu niteliği taşıyacağını savunan Bölükbaşı, bu durumu dile getirerek tarih ve millet karşısındaki sorumluluklarını yerine getirdiklerine inandıklarını ifade etmektedir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 27.06.1956: 528). Görüldüğü üzere Bölükbaşı da diğer iki partinin görüşlerine paralel bir konuşma yapmıştır. Öte yandan (*Cumhuriyet* 28.06.1954, s 1 ve 5, Muhalefet toplu olarak Meclisi terketti) Osman Bölükbaşı'nın da sözlerinin sık sık kesilmesinin ardından muhalefet toplu bir şekilde Meclis'i terk etmiştir.

imzasını taşıyan bildiri de mücadeleye devam edileceği mesajı verilirken; milletvekillerinin Anayasa ile sağlanan hakları açıkça ihlal edildiği, basın eleştiri, denetim ve haberleşme özgürlüğünün de ortadan kaldırıldığı belirtilmiştir. Muhalefet partileri bildiri de ayrıca yeni bir seçime kadar varlıklarına bile izin verilmeyeceğine şüphe barındırdıklarını da belirtmişlerdir (*Cumhuriyet*, 09.07.1956:1 ve 5, Muhalefetin müşterek tebliği dün yayınlandı). Tebliği değerlendiren siyasi çevreler bu tebliğle muhalefet partilerinin önce Meclis Grupları sonrasındaysa teşkilatlar özelinde iş birliği yapmak amacıyla oldukları yorumunu yapmışlardır (*Milliyet*, 09.07.1956:1, Müşterek Tebliğ Neşredildi).

Bu kanunun uygulanmasıyla bir örnek olay olarak CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in tutuklanmasını göstermek mümkündür (Kocabaş, 2011:418). 1956 yılının yaz aylarında Kasım Gülek'in başını çektiği bir grup CHP yöneticisi, DP'nin yürürlüğe koyduğu anti- demokratik kanunları yurttaşlara anlatmak için yurt gezileri düzenleme başlamışlardır. Temmuz ayının son günlerinde Karadeniz illerini dolaşmak üzere yola çıkan Gülek'in gezisinin üçüncü gününde olaylar çıkmaya başlamıştı. Heyetin Ordu, Giresin ve Trabzon'da CHP'lilerin siyasi toplantı ve kongre yapmalarına izin verilmemiştir. Gülek'in yanında bulunan vekiller, İçişleri Bakanlığı'na telgraf çekerek bu durumun engellenmesini istemişlerdir. Bu arada partililer ve kamu görevlileri arasında da çeşitli diyaloglar yaşanmıştır. Ordu'da parti binasına gelerek toplantıya izin verilmeyeceğini söyleyen polis memuruna, Gülek, "Kanuni haklarımızı sonuna kadar kullanacağız" yanıtını vermiştir. Gülek ve beraberindeki milletvekillerinin bir sonraki durağı Rize olmuştur. Gülek'i Rize'de Emniyet Müdürü karşılamış, "Hoş geldiniz" diyerek elini sıkmıştır. Seyahatinin önceki duraklarında böyle bir incelikle karşılaşmadığını belirten Gülek, şükranlarını belirtmiştir. Parti binasında üyelere seslenen Gülek'in anlattıklarıysa, siyasi iktidarın baskısının en belirgin hallerini yansıtmaktadır. Öyle ki Gülek'in gittiği bir ilde denize girdi diye denize giren bir diğer yurttaş sudan çıkartılmıştır (*Cumhuriyet*, 31.07.1956:1 ve 5, 'Sohbet gezisi'nin üçüncü günde hadiseler başladı; *Cumhuriyet*, 01.08.1956:1 ve 5, Gülek dün Rizede parti binasında konuştu).

Kasım Gülek'in tutuklanmasına sebebiyet veren olaysa Rize Çarşısı'nda meydana gelmiştir. Çarşıda alışveriş yaparken kendisine hoş geldiniz diyen bir yurttaşın elini sıkın Gülek'in bu davranışı, yetkililer tarafından "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa" aykırı bulunmuştur. Karakola götürülen Gülek'in ifadesi alınmış, cezalandırılması talep edilmiştir (Uyar, 2017:209- 210).

Davanın görüşülmesi 4 Ağustos tarihine bırakılırken 8 Ağustos'ta karar çıkmış, Gülek'e 6 ay hapis cezasıyla birlikte 1000 lira da para cezası verilmiştir. Gülek'in cezasının, sabıkasının

bulunmaması ve kanunun Türkiye’de ilk defa uygulanması sebebiyle ertelenmesine karar verilmiştir (*Cumhuriyet*, 09.01.1956:1 ve 5, Kasım Gülek Rizede de 6 aya mahkum oldu).

Görüldüğü üzere siyasi iktidar her geçen baskının dozunu arttırmaktadır. 1954 seçimlerinden itibaren muhalefeti sistematik bir şekilde sindirmeyi amaçlayan Demokratların hamlelerinden biri de siyasilerin vatandaşlarla buluşmasını engellemek olmuştur. Buradaki strateji muhalefeti pasif hala getirmek kadar toplumsal hareketliliği de engellemektir.

1.4.7. Hürriyet Partisi’nin Kuruluşu ve CHP’ye Katılması

Hatırlatmak gerekirse, 1954 seçimlerinden büyük bir zaferle ayrılan DP’de seçim sonrası çeşitler sorunlar baş göstermiştir. Parti içi muhalefetin belirginleşmesine sebep olarak gösterilebilecek bir diğer hadiseyse genel seçimleri takip eden günlerde, DP’nin ilk dört yıl uyguladığı ekonomi politikalarının olumsuz sonuçlarının görülmeye başlamasıdır. Temmuz 1954’te yükselen fiyatlar ve enflasyon karşısında mal kıtlığı baş göstermiş ve karaborsacılık yaygınlaşmıştır.

6- 7 Eylül pogromunun ardından otoriterlik dozunu her geçen gün artıran Menderes’in parti içindeki konumunu da sarsıntıya uğramıştır. Parti içi muhalefetin de harekete geçtiği bu dönemde asıl kırılma Basın Kanunu üzerinde yapılması planlanan bir değişiklikten sonra meydana gelmiştir⁷⁴.

İspat Hakkı Kanun Tasarısı’nın kabulü sürecinde verdikleri önergeye başlangıçta 11 milletvekilinin imza koyması nedeniyle “11’ler” olarak anılan grup, daha sonra sekiz vekilin daha katılımıyla “19’lar” adıyla tanınmıştır. Başbakan Adnan Menderes’in kimi konuşmalarında bu nedenle İspatçılardan hem “11’ler” hem de “19’lar” olarak söz ettiği görülmektedir. Seyfi Kurtbek’in Menderes’in etkisiyle gruptan ayrılmasına rağmen, kamuoyunda bu hareket “19’lar” adıyla anılmaya devam etmiştir. Demokrat Parti’den ayrıldıktan sonra İspatçılar, yeni bir parti kurma sürecine doğrudan girmek yerine bir süre beklemeyi ve ülke genelinde gözlem yaparak hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Bu bağlamda 1956’dan önce parti kurma hedeflerinin bulunmadığı, verdikleri beyanlardan anlaşılmaktadır. Nitekim Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Ekrem Hayri Üstündağ’ın seçim bölgelerinde gerçekleştirdikleri geziler gözlem amaçlı olarak sunulmuş ancak Menderes bu faaliyetleri yeni bir parti hazırlığı olarak nitelendirmiş ve İspatçıları Demokrat Parti’ye dönmeye davet etmiştir. Bu çağrı sonrasında grupta dağılma yaşanabileceği endişesi doğmuş bu nedenle İspatçılar partileşme sürecini hızlandırma kararı almışlardır (Çakmak, 2008: 160-163).

⁷⁴ İspat Hakkı olarak tanımlanan bu tartışmalara sonraki bölümde yer verilmiştir.

Hürriyet Partisi resmen kurulmadan önce kamuoyunda “19’lar” olarak bilinen grup, 19 Kasım’da milletvekili Şeref Kamil Mengü’nün yaptığı basın açıklamasıyla partinin adını “Hürriyet” olarak duyurmuştur. Hazırladıkları ortak beyannamede, Demokrat Parti yönetiminin demokratik rejimin gelişmesini sağlayacak asgari bir anlayıştan yoksun olduğu, program ve tüzüğündeki temel ilke ve hedeflerden özellikle son yıllarda belirgin biçimde uzaklaştığı belirtilmektedir. Bu nedenle, aradıklarını artık bu partide bulamadıklarını ve bu noktada milletle aynı düşüncüyü paylaştıklarını ifade etmektedirler. Beyannamede ayrıca, demokratik ve dengeli bir parlamento çalışmasını mümkün kılacak şekilde değiştirilmiş bir anayasa ile güvence altına alınmış bağımsız yargı, tarafsız idare, özerk üniversite, özgür basın, tarafsız radyo, yalnızca milletin hizmetinde çalışan bir emniyet teşkilatı, tüm devlet faaliyetlerini kapsayan yargısal denetim ve sorumluluk ilkeleri gibi temel kurumların toplumda bir an önce hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun yanında; demokratik yapıya uygun siyasi partilerin, özgür ve bağımsız sendikaların, kamu özgürlüklerinin hukuk devleti anlayışına göre düzenlenmesinin de zorunlu olduğu ifade edilmektedir (*Cumhuriyet*, 20.11.1955:1 ve 7, 19’lar kuracakları partiye (Hürriyet) adını koydular).

1955 yılının bitimine günler kala Hürriyet Partisi’nin kuruluşu resmen açıklanırken, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu⁷⁵ Genel Başkanlığa seçilmiş ve parti programı 19 Aralık günü basına yansımıştır (Ahmad ve Ahmad, 2020:181). Parti programında idari ve iktisadi bölümlere ek olarak, tarım, eğitim, ulaştırma, sağlık alanıyla ilgili de maddeler yer almakla birlikte araştırmanın kapsamı bağlamında basın ile ilgili bölümü aktarmakta fayda vardır. Beyannamede, “Basın her türlü tesir ve baskının dışında olmalıdır. Basının idare ve hükümetlerle münasebetlerinde hür basın teşekkülleri muhatıb [muhatap] olmalıdır (*Cumhuriyet*, 19.12.1955:1 ve 5, Bugün resmen kurulacak olan Hürriyet Partisi’nin Programı)” ifadesine yer verilmiştir.

Partinin programını, “Birinci Madde” başlıklı yazısında yorumlayan Nadir Nadi (*Cumhuriyet*, 20.12.1955: 1, Birinci Madde), metnin DP’nin kuruluş programını andıran bir yapıda olduğunu söyledikten sonra, “Bu program Demokrat Partininkine kıyasla hem daha hürriyetçi bir karakter taşımakta hem de daha rasyonel daha bilimsel bir görüşle hazırlandığı tesirini uyandırmaktadır” ifadelerini kullanmıştır.

⁷⁵ Karaosmanoğlu’nun Demokrat Parti uygulamalarına yönelik alternatif arayışları içinde olduğu İçişleri Bakanlığı yaptığı dönemde de olduğuna dair savlar vardır. Cihad Baban (2009:386) o arayışları kendine has üslubu ile şu şekilde aktarır: “... Hani muhalefet yıllarında ‘Anti- demokratik kanunları iktidara gelir gelmez kaldıracağız!’ diye beraberce kongre kongre, meydan meydan, seslerini açık artırmaya koyarak barbar bağırımlardı ya... Fevzi Lütfi içişleri bakanı olunca, evvela bu taahhüdü yerine getirmek istedi, başvekil, ‘Başka işin mi yok’ der gibi onun yüzüne baktı... Fevzi Lütfi buna rağmen değişmesi gereken 60 kadar anti demokratik kanunu hazırlattı ve başbakanlığı sevk etti.

Partinin kuruluş süreci basında büyük yankı uyandırmıştır. Partinin kurulacağı açıklandıktan sonra neredeyse her gün bir DP vekilinin Hürriyet Partisi'nin kurucu kadroları arasına katıldığı haberi yayılıyordu. Öyle ki bu haberler DP'nin çözüldüğü, Hürriyet Partisi'nin ise yeni bir çekim merkezi olduğuna dair bir algı yaratmıştı (Atılğan, 2022:446).

Hürriyet Partisi'nin ortaya çıkma sebebini ve yapısını değerlendiren Diren Çakmak'a (2008) göre parti ne CHP'ye ne de DP'ye benzemektedir. Bunun nedeniyse her iki partinin de yapısı ve doğmuş oldukları toplumsal şartlar sebebiyle heterojen olmaları ve karizmatik genel başkanlara sahip olmalarıdır. Hürriyet Partisi ise homojendir, karizmatik bir genel başkan liderliğine sahip değildir. Yatay ilişkilerle Türk siyasi hayatında parti anlayışı ve yönetimi bakımından kendine has bir model oluşturmuştur. Parti kurucularının iyi eğitim almış olmaları ve akademiye yer alıyor olmaları bunun önemli sebeplerinden biridir (Çakmak, 2008:155- 156).

Hürriyet Partisi'nin, DP'nin meşru- gayri meşru tüm saldırıları karşısında siperleri muhafaza etmek isteyen bir muhalefeti temsil ettiğini söyleyen Cihad Baban (2009:391) öte yandan partinin bir masa etrafında toplanmış birbiriyle fikir yarışını yapan bir akademi manzarasında olduğunu da belirtmektedir. Ona göre Hürriyet Partisi mensupları, yarın gerçekleşecek bir mücadele zekalarını burada sivriltiliyor, dillerini burada kuruyor ve sözlerini bu masa etrafında, teşbih ve istiarelerle oluşturuyorlardı. Tanel Demirel'e göreyse, Hürriyet Partisi, DP'nin hayal kırıklığına uğrattığı liberal düşünceye sempatiyle bakan aydınların ağırlıkta olduğu, seçmen kitlesine ulaşmakta zorlanan ve bu sebeple DP hükümeti alternatif olamayacağı anlaşılan bir partidir. Hürriyet Partisi'nin sorun olarak gördüğü meseleleri DP'ye oy verenler için önemli gözükmezken, entelektüellerin ağırlıkta olduğu parti kadroları da düşün dünyası ve yaşam tarzları olarak da CHP'lilerden çok da farklı durmamaktadır (Demirel, 2016a: 350).

Şüphesiz ki yeni bir parti kurmanın ve onu kamuoyuna kabul ettirmek kolay bir süreç değildir. Bu sebepten partiyi kuran isimlerin heyecanla birlikte bir tedirginlik de hissettiğini söylemek mümkündür⁷⁶. Bu dönemde yirmilere CHP'den bir teklif gelse bile bu teklif vekiller

⁷⁶ *Akis* dergisinde, Hürriyet Partililerin içinde bulunduğu belirsizlik ve arayış ironik bir dille aktarılmıştır. Dergide, ispat hakkı taraftarlarına yakın bir şahsiyetin sözlerine yer verilmiş, bu kişi partililerin durumunu Shakespeare'in Hamlet karakterine benzetererek, "Hamlet'in derdi 'olmak ya da olmamak'tı; bizimkilerin derdi ise 'kurmak ya da kurmamak'" ifadeleriyle tasvir etmiştir. Burada söz konusu olan yeni bir parti kurma fikridir.

Haberde, "19'lar" olarak bilinen grubun içinde bu konuda görüş ayrılığı bulunduğu belirtilmektedir. Özellikle Ege bölgesine giden milletvekillerinin, halkın gösterdiği yoğun ilgi ve teşvik karşısında heyecanlandıkları, bu ortamın yeni bir parti için son derece uygun olduğunu düşündükleri aktarılmıştır. Halkın "Yeni bir parti kurunuz, arkamızdayız" şeklindeki talepleri, Demokrat Parti'nin bölgede hızla güç kaybedeceği ve boşalacak bir alanın Hürriyetçiler tarafından doldurulabileceği kanaatini pekiştirmiştir. Yeni bir siyasi oluşumun yalnızca bir örgütlenme meselesi değil, aynı zamanda psikolojik bir an meselesi olduğu, özellikle Ege'de bu anın geldiğinin hissedildiği vurgulanmıştır. Öte yandan, Ege'ye gitmemiş olan bazı milletvekilleri de farklı gerekçelerle yeni bir parti kurulması gerektiğini savunmuştur. Demokrat Parti Genel Başkanının, muhalifler hakkında olumsuz planlar hazırladığı, hatta Meclis'ten ihraç edilmeleri için girişimlerde bulunduğu iddia edilmiştir. Her ne kadar

tarafından kabul edilmemiştir. Yirmilerin ana hedefi Demokrat Parti'nin ilk kurulduğu zamanki programını uygulamaktı çünkü onlara göre iktidar kendi programından kopmuştur (Akıncı, 2021:248).

Hürriyet Partisi'nin kurulmasından çok kısa bir süre sonra basında, “Yeni parti CHP ile CMP'nin arasını açıyor mu?” tartışmaları da yer almıştır. CHP ile Hürriyet Partisi'nin müşterek bir muhalefet cephesi kurup CMP'nin dışarıda bırakılacağına dair iddialara dayanan bu haberlere CMP il başkanı Suphi Batur, “Memleketimizde demokrasinin tahakkuku için hürriyet mücadelesi yapan her teşekkülle, partimizin iyi iyi münasebetler kurması kadar tabii bir şey olamaz” yanıtını verirken, CHP il başkanı Muhlis Sırmalı ise bu iddiaları daha net bir şekilde reddederek, “Hürriyet ve demokrasi mücadelesinde ve memleketin yüksek menfaatlerinde, muhalif partiler, tek bir cephe kurmuş bulunuyorlar. Bu müşterek cepheden Millet Partisinin dışarıda bırakıldığı gibi şekli bir zihniyeti ifade eden dedikodular, bir kundakçı zihniyetinin mahsulüdür” ifadelerini kullanmıştır (*Cumhuriyet*, 25.12.1955:1 ve 7, Yeni Parti, CHP ile CMP arasını açıyor mu?)

Tahmin edilebileceği üzere Hürriyet Partisi ile DP arasındaki ilişkiler en başından itibaren iyi bir şekilde kurulamamıştır. DP'nin gazetesi *Zafer*'e göre, parti kurucuları gittikleri yerlerde çok az kişi tarafından karşılanmakta, örgütlenmede güçlük çekmektedir. Hatta öyle ki birçok yerde kurucu üye bulamayıp DP'li vatandaşları kandırıp partiden istifa ettirdikten sonra kendi partilere üye yapmaktadırlar. Yine gazeteye göre Hürriyet Partisi, “ihtiras ve makam düşkünleri, küskünler ve kara muhaliflerin partisi”dir (Taşpınar Dağcı, 2005:23).

Kısa bir süre sonra muhalefet partileri işbirliği yapmak amacıyla gayri resmi görüşmeler yapmışlardır (Ahmad ve Ahmad, 2020, 185). Mart 1956'da Hürriyet Partisi, rejim buhranı tespitinin kamuoyuna benimsetilmesi gayesiyle, diğer muhalefet partileri ile işbirliği içinde olmaya karar vermiştir (Çakmak, 2008:174). CMP genel kurulu üyeleri İnönü ile görüşürken Hürriyet Parti İl başkanı da CHP il merkezine iadeyi ziyarette bulunmuş bu ziyaretler samimi bir havada gerçekleşmiştir (*Cumhuriyet*, 16.02.1956:1 ve 5, Muhalefet Partileri Arasında Yakınlık). Bu görüşmelerin ardından Hürriyet Partisi, 22 Nisan 1956'da muhalefet partileri arasında işbirliği yapılmasına yönelik davet tebliğini yayımlamıştır. Tebliğde, milli iradenin tam olarak hayata geçirilmesini amaçlayan demokratik rejimin tüm gerekleri ve kurumlarıyla ülkeye kazandırılması davasında, iktidar partisi dâhil tüm partilerin birlikte çalışması gerektiği vurgulanmaktadır. Hürriyet Partisi Genel İdare Heyeti, bu gerekliliğe bir kez daha dikkat

milletvekillerinin çoğu o aşamada ihraç fikrine mesafeli görünse de yeni bir parti kurulması halinde bu girişimlere karşı daha güçlü bir direniş sergileneceği düşünülmüştür. (*Akis*, 12.11.1955: 9. “19 lar Kurmak, ya da kurmamak”).

çekmeyi vatan borcu olarak gördüğünü ifade etmektedir (*Cumhuriyet*, 23.04.1956:1 ve 5, Hür. P. rejim davasında bütün partileri işbirliğine davet ediyor).

Esas itibarıyla geçmişte CHP'ye yönelik eleştirileri de hatırlandığında parti lideri Karaosmanoğlu'nun bu konuyla ilgili endişeleri vardır⁷⁷. Manisa toplantısında partililere konuşan Karaosmanoğlu, CHP ile Türkiye ve dünya meselelerine bakış noktasında farklı görüşleri olduğunu yalnızca demokrasinin gerçekleşmesi için işbirliği yapıldığını belirtmiş ve Adnan Menderes'in, kendisinin- İsmet İnönü ile çekilmiş bir fotoğrafını propaganda malzemesi olarak kullanmasını da eleştirerek, partisinin hiç kimsenin güdümünde olmadığını söylemiştir (*Cumhuriyet*, 22.05.1956:1 ve 5, Karaosmanoğlu, hiçbir partinin peyki değiliz, dedi).

Görüşmelerden kısa bir süre CHP, CMP ve Hürriyet Partisi, "Demokrasi İçin Savaşım" başlıklı ortak bir bildiriye imza atmışlardır. "Mücadeleye azimle devam edileceğinin vurgulandığı" bildiri de "Milletvekillerinin anayasa ile sağlanan hakları açıkça ihlal edilmiş ve matbuatın tenkid, mürakebe ve haberleşme hürriyeti kaldırılmıştır" ifadesine yer verilmiştir (*Cumhuriyet*, 09.07.1956:1 ve 5, Muhalefetin müşterek tebliği dün yayınlandı).

Hürriyet Partisi'nin meclisteki önemli hareketlerinden biri de 1956 yılının Aralık ayında CHP'den 1 vekil fazla olarak ana muhalefet partisi olmasıdır. Demokrat Parti'den çıkarılan Edirne Milletvekili Cemal Köprülü'nün Hürriyet Partisi'ne katılmasıyla vekil sayısı 32'ye yükselen parti yeni ana muhalefet partisi olmuştur (*Cumhuriyet*, 05.12.1956:1 ve 5, (Hürriyet Partisi) Ana Muhalefet Partisi oldu). Partiye katılmalar sonraki günlerde de devam etmiştir. Yine DP'den ihraç edilen Bilecik Milletvekili Selçuk Çakıroğlu'nun partiye katılmasıyla meclisteki sandalye sayısı 34'e yükselmiştir (*Cumhuriyet*, 10.05.1955, 1 ve 5, Selçuk Çakıroğlu Hür. P. ye girdi). 10 Mayıs 1957 tarihli gazetelerde, Hürriyet Partisi'nin meclisteki vekil sayısının 34'e yükseldiği duyurulmuştur. Hürriyet Partisi'ne katılımını düzenlediği basın toplantısıyla duyuran Isparta Milletvekili İrfan Aksu, "İktidar partisi liderlerinin zaman zaman partinin prensip ve gayelerini çiğnediğini" ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 10.05.1957, 1 ve 5, Hür. P. li mebusların sayısı 34 e yükseldi)."

Hürriyet Partisi'nin ilk Büyük Kongresi de 14 Eylül 1957'de Ankara'daki Alemdar Sineması'nda başlamıştır. Seçim sürecinde gerçekleşen bu kongrede Karaosmanoğlu, partiler arası işbirliğinin gerekliliğinden bahsederek tam yetki istemiştir (*Cumhuriyet*, 15.09.1957, 1-5, Hür. P. Büyük Kongresi Dün Ankara'da Toplandı)

DP ile CHP arasındaki kısa süreli bahar havası bittikten sonra 1957'nin Temmuz ayında muhalefetteki üç parti arasında işbirliği görüşmeleri başlamış, bu durumdan rahatsız olan DP

⁷⁷ CHP içerisinde de bu konuyla ilgili yekpare bir karar yoktur. Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları:1944-1973, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, 197- 198.

ise bu durumdan rahatsız olmuştur⁷⁸. Gerçekleşen görüşmelerin ardından muhalefet partileri 5 Eylül 1957’de vatandaşları süreçten haberdar etmek amacıyla ortak bir bildiri yayınlamışlardır (Çakmak, 2008:179). Bildiride işbirliği esaslarıyla ilgili “Muhalefet iktidara geldiği takdirde 2 sene müddetle Kurucu Meclis olarak çalışacak, bu 2 yıl içinde bütün anti- demokratik mevzuat tasfiye edilerek nisbi usulle yeni seçimlere gidilecektir” ifadesine yer verilmiştir (*Cumhuriyet*, 05.09.1957, 1, Üç Muhalefet Partisinin Müşterek Tebliği).

21 Eylül 1957 tarihinde, CHP, işbirliğinden vazgeçtiğini açıklamıştır. Üç parti de fiili işbirliğinin neden uygulamadığını kendince şu şekilde açıklamıştır (*Cumhuriyet*, 21.09.1957, 1, Üç Parti Ayrı Ayrı Tebliğ Neşrettiler):

Cumhuriyet Halk Partisi: “Seçim Kanununun son tadili işbirliğine giden bütün yolları tıkamıştır. CHP bir partinin seçime girerek diğerleri tarafından desteklenmesini teklif etmemiştir.

Hürriyet Partisi: Halk Partisi seçimlere yalnız girmek istediği, diğer partilerin kendisini desteklemeleri tezini savunarak verilen kararlardan ayrılmıştır.

Cumhuriyetçi Millet Partisi: İşbirliği müzakerelerinin en son ve kat’i safhasında Cumhuriyet Halk Partisinin durumunda hasıl olan bu ani tahavvül bizce kabili izah bulamamıştır.

Nadir Nadi ise (*Cumhuriyet*, 21.09.1957:1) “Ne Denir?” başlıklı yazısında, “Gerçi partiler arasında bir anlaşmaya varılamamasının asıl sebebi içeriden değil, dışarıdan gelmektedir. Seçim Kanununda yapılan son değişiklikler muhalefeti kısıktırak bağlamış, iktidarı beğenmeyen partilerin belli prensipler etrafında birleşip vatandaş önüne çıkmalarını adam akıllı güçleştirmişti” ifadelerini kullanmıştır.

Katılım sağladığı tek seçim döneminde⁷⁹ Hürriyet Partisi’nin propaganda noktasında zayıf kaldığını belirtmek yerinde olacaktır. DP ve CHP liderleri bu süre zarfında yoğun bir tempoyla ülkenin birçok yerinde mitingler düzenlerken Hürriyet Partisi’nin bu denli yoğun bir propaganda yapmadığı görülmüştür. Dolayısıyla kurulduktan sonra aydın kesimin ve muhalif basının desteğiyle siyasi yaşama atılan partinin, seçim sonuçlarına bakılarak, yurttaşla kuvvetli

⁷⁸ Cihad Baban (2009: 486-487), 1957 seçimleri öncesindeki muhalefet işbirliği sürecini, İsmet İnönü’nün Taşlık’taki evinde yapılan görüşmeler üzerinden aktarmaktadır. Bu işbirliğinin amacı, Demokrat Parti’yi iktidardan uzaklaştırmak için CHP, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nin güçlerini birleştirmesidir. Planlanan modele göre, üç parti güçlü oldukları bölgelerde tek liste ile seçime girecek; örneğin, Halk Partisi Kars’ta güçlü ise kendi listesine Hürriyet Partisi ve CKMP adaylarını alacak, aynı yöntem diğer iki parti için de geçerli olacaktır. Bu şekilde her parti, kendi üye ve taraftarlarını ortak listeye oy vermeye çağıracaktı. Ancak bu sistemde, her partinin illerdeki listelere ne kadar aday vereceği, yani kontenjan meselesi gündeme gelmişti. Rivayete göre, bu aşamada İnönü, “Yüzde kırk dokuza razı olmam, yüzde elli bir de istemem. Hürriyet Partisi ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi arasındaki taksim işine hiç karışmam ve bu müzakerelere katılmam” diyerek tavrını ortaya koymuştur.

⁷⁹ Burada özce partinin 1957 yılındaki seçimlerindeki faaliyetlerinden bahsetmekte yerinde olacaktır. Aralık 1955’te kurulan Hürriyet Partisi seçimlere kadar 56 ilde örgütlenebilmiş ve seçimlere 530 adayla katılabilmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla HP 1957 genel seçiminde 14 farklı seçim afişi kullanmıştır. Bunlar, “İspat Hakkı, 6-7 Eylül olayları, grev hakkı, DP’nin antidemokratik uygulamaları ve ekonomik sorunlarla ilgilidir. Afişlerde yer alan ifadelerden bazıları ise şu şekildedir: “Hırsızla uğursuzun belası ispat hakkıdır!”, “Adı demokrat, bayrağı istibdat, korkusu hakikat, sonu milletten Tokat!”, “6-7 Eylül’e Karşı İnsan Hakları”, “Öküzünü 3 Liraya Nallıyordun Şimdi, 15 Liraya Nallıyorsun”, “Vatandaş Pahalılığı Reyinle Durdurmak Elindedir.”, “Millî Korunma dediler Millî Kurutma Yaptılar” (Unat, 2017:279- 287)

bir bağ kuramadığı söylenebilir (Unat, 2017:288). Hürriyet Partisi'nin başarısız olmasının birden fazla sebebi olmakla birlikte öncelikle, partide herkes kadar söz hakkına sahip bir genel başkanının olması yani lider eksikliği, Türk siyasi anlayışına uygun düşmemiştir. Daha ötesi, HP, parti içi demokrasinin işletilmesi ile parti birliğinin sağlanması arasına sıkışmıştır (Çakmak, 2008:185).

Hürriyet Partisi'nin CHP'ye katılma süreci de o dönem alınan toplanma yasağı nedeniyle oldukça acele bir biçimde olmuştur. HP kongresinde söz alan Coşkun Kırca, partinin neden güç birliği yapmasını gerektiğini açıklamıştır. Tartışmalar sürerken, Karaosmanoğlu'nun yanına bir sivil polis amiri gelmiş ve kongrenin kanunsuz toplandığını bu sebeple dağıtılacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Karaosmanoğlu birden yerinden fırlayarak kürsüden, "Güç birliğine taraf olanlar, olmayanlar?" sorusunu yöneltmiştir. Sonrasında "Kongre görevini yapmıştır, dağılmıştır" ifadesini kullanmış, oraya gelen polisler de bunun üzerine hiçbir şey yapamadan dönmüşlerdir. Hürriyet Partisi'nin CHP'ye katılımı böyle süratli bir şekilde olmuştur (Baban, 2009:392- 394). Hürriyet Partisi'nin son kongresinde yer alan isimlerden biri olan İsmet İnönü, partinin kuruluş amaçlarını da vurgulayarak şu ifadeleri kullanmıştır: "Hür. P. bir idealistler partisidir ve DP'den ayrıldığından beri mücadele devam ediyor ve bu partinin memleketin demokratik hayata girmesi için hizmeti büyüktür (*Cumhuriyet*, 25.11.1958, 1 ve 5, Hürriyet Partisi Dün Kendini Feshetti)"

Hürriyet Partisi'nin CHP'ye dahil olmasını "zoraki birleşme" olarak tanımlayan Ertuğrul Günay (2020: 144- 149), parti heyetlerinin bir araya geldiğini söyledikten sonra "Hürriyetçilerin" az sayıda taleplerinin CHP tarafından kabul edildiğini söylemiştir⁸⁰ (Günay, 2020: 144- 149).

1.4.8. 11 Eylül 1957 Seçim Kanunun Değiştirilmesi

On yıllık Demokrat Parti iktidarında üzerine en fazla tartışma yaşanan ve en fazla düzenleme yapılan kanunlardan biri Seçim Kanunu olmuştur. Seçim Kanunu'nda ilk değişiklik 1954 seçimlerinin hemen öncesinde 17 Şubat'ta yapılırken ikinci değişiklik ise 11 Eylül 1957 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu her iki değişikliğin de ana amacının muhalefet partilerinin birlikte hareket etmesini engellemek olduğunu söylemek mümkündür.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun da yapılan değişikliğin kabul edilmesinin ardında bir araya gelen muhalefet partileri, bu birlikteliklerini kimi çeşitli olaylarla da gösterip "güç birliği" yapmışlardır. Muhalefetin birlikte hareket etmesinden endişe eden siyasi iktidar

⁸⁰ Fesih kararından sonra Hürriyet Partisi önde gelenlerinin ve diğer isimlerin siyasi yolcuğu için Günay'ın (2020) burada da atfı yapılan "Bir 'Hürriyet' Denemesi: Çok Partili Dönemde Özgürlükçü Bir Siyaset Girişimi (1955-1958)" başlıklı eseri oldukça yol gösterici olacaktır.

da bunun seçimlere yansımalarının önüne geçebilmek için kimi adımlar atmıştır. Bu adımlardan biri de Seçim Kanunu ile ilgilidir.

Sürece bakıldığında 10 Eylül günü 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 35. ve 109. maddelerini düzenleyen ve bu kanunlara muvakkat eden bir madde ekleyen hükümet tasarısı Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilmiştir (*Milliyet*, 11.09.1957:1 ve 5, Seçim Kanunu Tadil Ediliyor). 11 Eylül günü de Meclis'te yaşanan sert tartışmaların gölgesinde kabul edilmiştir.

Tasarı oylanırken Meclis'te yaşanan tartışmalara ve sonrasında yapılan yorumlara geçmeden önce kabul edilen maddeleri incelemekte fayda vardır. Tasarıya göre, ilk madde herhangi bir siyasi partiye adaylık başvurusu yapan bir kişinin artık başka bir parti tarafından aday gösterilemeyeceğini ve bağımsız olarak da seçimlere katılamayacağını düzenlemektedir. İkinci madde, seçime katılan partilerin teşkilatı bulunan her seçim çevresinde tek başına yarışmasını ve o bölgedeki tüm milletvekili adaylarını eksiksiz göstermesini zorunlu kılmaktadır. Bu şartı yerine getirmeyen partiler, tüm seçim çevrelerinde seçime girme haklarını kaybetmektedir. Üçüncü madde, seçimlerin TBMM kararıyla yenilenmesi durumunda, karar tarihinden önceki iki ay içinde veya karar sonrasında partisinden ayrılan kişilerin aday olamayacağını hükme bağlamaktadır. Son madde ise oy pusulalarının biçimini düzenlemekte; matbu, daktilo, teksir veya benzeri yollarla hazırlanmış, elle ya da başka bir şekilde çoğaltılmış pusulaların geçersiz sayılacağını belirtmektedir (*Cumhuriyet*, 12.09.1957:1, Meclis Dün Seçimi Yenileme Kararını Verirken Kavgalı Bir Oturum Yaptı).

Meclis'te ilk sözü CHP Milletvekili Nüvit Yetkin almıştır. Tasarının, 1954 seçimlerinden beri alınan antidemokratik kararların sonuncusu olduğunun altını çizerek konuşmasına başlayan Yetkin, tasarının siyasi işbirliğini engellemek amacını savunduktan sonra, "Bu, iktidarın, muhalefetler yekunundan daha az bir seçmene dayandığının itirafıdır. İktidar böylece şimdiden ekalliyette olduğunu kabul ve itiraf etmiştir" ifadelerini kullanmıştır. İktidarın tasarıyı savunurken ileriye sürdüğü siyasi ahlaksızlığın önüne geçme savına da yanıt veren Yetkin, "Asıl siyasi ahlaksızlık, bu kabil tedbirlerle mutlaka iktidarda kalmak gösterilmesi gayreti gösterilmesidir" demiştir (*Cumhuriyet*, 12.09.1957:1 ve 5, Meclis Dün Seçimi Yenileme Kararını Verirken Kavgalı Bir Oturum Yaptı).

Yetkin'den sonra kürsüye CMP Kırşehir Milletvekili Ahmed Bilgin gelmiştir. Bilgin, dördüncü Menderes kabinesinin göreve gelirken seçim kanunundaki antidemokratik maddeleri kaldıracağını vaat ettiğini hatırlattıktan sonra, DP grubunun bu tasarının yasalaşmasını engelleyeceğini ümit ettiğini belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 12.09.1957:1 ve 5, Meclis Dün Seçimi Yenileme Kararını Verirken Kavgalı Bir Oturum Yaptı).

Kürsüde üçüncü konuşmayı Hürriyet Partisi adına Feridun Ergin yapmıştır. Ergin, 1957 seçimlerinin havasının şimdiden 1950 ve 1954 seçimlerinden farklı olacağını anlaşıldığını belirtmiş; seçmenlerin, memnun olmadıkları parti ya da kişileri iktidardan uzaklaştırma hakkına sahip olduklarını vurgulamıştır. Demokrasilerde seçmenlerin, bağımsız adaylar ve farklı partilerin mensuplarını bir araya getirerek karma listeler hazırlamalarına ve partilerin seçim ittifakı yapmalarına sıkça rastlandığını ifade etmiştir. İktidarın, illerde tek bir muhalefet partisiyle dahi yarışmaktan kaçındığını öne süren Ergin, hukuk, özgürlük ve demokrasi kavramlarının iktidar çıkarlarına göre biçim ve kimlik değiştirecek kalıplar olmadığını söylemektedir. Yıllarca antidemokratik kanunların değiştirileceği yönünde vaatlerde bulunduktan sonra Anayasa'nın seçim özgürlüğünü ve seçim haklarını koruyan temel esaslarını zedeleyecek adımlar atmanın asla doğru olmayacağını vurgulamaktadır. Böyle bir yola başvurulsa bile bu amacın gerçekleşmeyeceğine inanılması gerektiğini dile getiren Ergin, halkın sesine kulak verilmesini önermektedir. Ona göre, 1946, 1950 ve 1954 seçimlerinde bile görülmemiş ölçüde güçlü bir demokrasi bilinci ve heyecanı halk arasında yükselmektedir. Ağır kanun hükümleri muhalefetin seçim kampanyası yürütmesini imkânsız kılma ve demokrasinin kurtuluşu için bir mucize gerekse bile bu mucizenin yakın gelecekte gerçekleşeceğine inandıklarını ifade etmektedir. Ergin, bu inancın iktidara ayrıcalık tanıyan yasalara değil, milletin sevgisine ve iradesine dayandığını vurgulamaktadır (*Cumhuriyet*, 12.09.1957: 1 ve 5, Meclis Dün Seçimi Yenileme Kararını Verirken Kavgalı Bir Oturum Yaptı).

Meclis'te tartışmaların büyümesine yol açan konuşma, Manisa Bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur tarafından yapılmıştır. Bayur, muhalefetin tutumunun bu kanunu zorunlu hale getirdiğini savunmuş, düzenlemenin geçici değil, kalıcı olduğunu ve gelecekte iktidara gelecek partilerin de bundan yararlanacağını belirtmiştir. Bununla birlikte kanunun tehlikeler içerdiğini dile getiren Bayur, özellikle seçim sonrası çoğunluğun oluşmaması halinde ortaya çıkacak koalisyon hükümetlerinin demokratik işleyişi zayıflatacağını ileri sürmüştür. Ona göre, millet karşısında hesap verebilir tek ve sorumlu bir iktidarın bulunması şarttır; koalisyonlar ise sorumluluğu belirsizleştirerek demokrasiyi “soysuzlaştırma” riski taşımaktadır. Ayrıca, CHP ile CMP'nin ideolojik farklılıklarına rağmen iş birliği yapmalarını “siyasi ahlaksızlık” olarak nitelemiş, bu sözleri iktidar sıralarında alkışla, muhalefette ise tepkiyle karşılanmıştır (*TBMM Tutanak Dergisi*, 11.11.1957:692-694).

Bayur'un sözleri üzerine İsmet İnönü kürsüye gelmiş ve öncelikle iş birliği konusuna değinmiştir. İnsanların düşünce yoluyla birleşmesinin doğal olduğunu, Meclis'te de zaman zaman tüm partilerin belirli meselelerde ortaklaşabildiğini belirtmiştir. Seçim öncesinde seçmene sundukları önerilerden biri olarak Meclis'in iki kanatlı bir yapıya kavuşturulması

gerektiğini savunmuş, bu girişimin hem masum hem de faydalı olduğunu ifade etmiştir. İnönü ayrıca, yargının bağımsızlığını güvence altına almanın zorunlu olduğunu vurgulamış; mevcut adalet düzenini kapitülasyon döneminden bile geri bir noktada görmüş ve insan haklarının teminatı olarak bağımsız mahkemelerin önemine dikkat çekmiştir. Ona göre bu görüşü paylaşılanlarla iş birliği yapmak zorunludur; çünkü rejimde tedavi edilemez hale gelmiş sorunların çözümü, sorumluluk duyan siyasetçilerin birlikte hareket etmesini gerektirmektedir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 11.11.1957:695-698).

Gazeteci Ecved Güresin görüşmeleri yorumlarken⁸¹, Seçim Kanunu'nun ağırlaştırılan hükümleriyle, DP'nin zaten buhranda olan demokratik seçimlerin sorunlu yanlarını daha da arttırdığını savunmuştur (*Cumhuriyet*, 12.09.1957:1 ve 5, Meclis Notları).

Maddelerin yapısına ve dönemin şartlarına bakıldığı zaman DP'nin gerçekten de siyasi iktidarının zarar görmesini engellemek amacıyla bu tasarıyı ileriye sürdüğünü söylemek mümkündür. İlk maddeyle partiler arası geçiş engellenirken, ikinci maddeyle muhalefet partilerinden herhangi birinin diğer partilerin güçlü olduğundan çekilmesine engel olunmuş, böylece muhalefet oylarının bir şekilde bölünmesine zemin hazırlanmıştır. Üçüncü maddeyi değerlendirirken de o sürece kadar DP'den ayrılan milletvekillerinin olduğunu göz önüne almakta fayda vardır. Bunlardan en önemlisi de partinin kurucu isimlerinde Prof. Dr. Fuat Köprülü'dür. Köprülü 7 Eylül 1957'de partisinden istifa etmiştir. Bu tasarının kanunlaşmasıyla seçimlerde milletvekili adayı olamamıştır. Böylece hem Köprülü'nün aktif siyasette olması engellenirken hem de yeni istifaların önüne geçilmiştir.

Konuşmaların ve yaşanan tartışmaların ardından maddelerin konuşulmasına geçilmiştir. Bu esnana da çeşitli konuşmaların yapılmasından sonra tasarının tümü açık oylamaya sunulmuştur. Tasarı 31 milletvekilinin reddetmesine karşın 361 vekilin oyuyla kabul edilmiştir. Değişikliğin gerçekleştiği Meclis görüşmelerinde aynı zamanda genel seçimin 27 Ekim Pazar günü yapılmasına karar verilmiş, bir süredir hissedilen seçim havası artık tamamıyla yaşanır olmuştur.

1.5. 27 Mayıs 1957 Genel Seçimleri

1954 seçimlerinden sonra ama özellikle 1956 yılındaki siyasi belirsizlik ortamının ancak bir seçimle çözülebileceği görüşü Türkiye'de hakim olmaya başlamıştır. Tabanlarını ve popülaritesini kaybettiğinin farkına varan Demokratlar ara seçimleri ve yerel seçimleri erteleyerek, iktidarın gücünü zedeleyebilecek sonuçlardan kaçınmışlardır. 1957 yılında ise

⁸¹ Görüşme zarfında yaşanan tartışmalar ve konuşmaların etkilerine yönelik daha detaylı betimlemeler için *Akis*'in 14 Eylül 1957 tarihli 175. sayısında yer alan "Yurtta Olup Bitenler" başlığına bakılabilir.

muhallif siyasetçiler olası bir erken seçimi meydanlarda dile getirmeye başlamış ve seçim hazırlıklarına başlamışlardır.

1957 yılının Ocak ayında CHP'nin Adana Kongresi'ne mesaj gönderen İnönü, "Büyük seçimlerin vatandaşların teveccühüyle kazanılır" dedikten sonra partilileri oyların korunması, seçim heyetlerine üyelik ile müşahitlik konusunda dikkatli olmaya çağırarak yakında gerçekleşecek bir seçim için hazırlanmaya davet etmiştir (*Cumhuriyet*, 28.01.1957:1 ve 5, Adanada C.H.P. kongresi dün İnönünün Mesajile Açıldı).

Seçime hazırlık mesajı farklı tarihlerde farklı isimler tarafından sık sık dile getirilmiştir. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek de İstanbul'da düzenlediği toplantılarda partililere seçimlere hazır olmalarını belirttikten sonra, "CHP yurdun her tarafında vatandaşın güvenini kazanmıştır. Artık seçimlere girdik sayılır. Bir partinin başta gelen vazifelerinden biri de seçimleri kazanmak, memlekete hizmet etmektir. Seçim çalışmalarımızı hızlandırmalıyız" şeklinde konuşmuştur (*Cumhuriyet*, 15.04.1957:1 ve 5, Gülek dün C.H.P. lilere, seçime hazır olun, dedi). Bu süreçte Kasım Gülek'in en önemli söylevlerinden birini Akhisar'da yapmıştır. Toplantı kanunu eleştiren Gülek, seçime girip girmeme konusunu görüşüklerini söylemiştir. O tarihte DP ve CHP arasındaki bahar havasının⁸² bozulmaması için partisinin elinden geleni yapacağını belirten Gülek, "Kimse bizim iktidara karşı kullandığımız iyi lisanı yanlış tefsir etmesin. Kimseye tâbi olmayacağız" ifadelerini kullandıktan sonra diğer muhalefet partileri ile ana meselelerde fikir birliği halinde olduklarını ancak bu partilerin CHP'yi eleştirmemelerini söylemiştir. Gülek'e göre, CHP hiçbir muhalif parti hakkında kötü bir davranışta bulunmazken diğer partilerin CHP'yi eleştirmesi DP'ye yaramaktadır (*Milliyet*, 14.05.1957:1 ve 5, Gülek, Akhisar'da sert konuştu).

Siyasi iktidarın erken seçime gideceğini öne süren bir diğer muhalefet partisi lideriyse Osman Bölükbaşı'dır. Samsun'da konuşan Bölükbaşı, "Zamanın aleyhine işlediğini anlayan iktidar, muhalefeti baskına uğratmak niyetindedir" dedikten sonra seçimleri için aynı yılın Eylül ayını işaret etmiştir (*Cumhuriyet*, 19.05.1957:1 ve 5, C.M.P. hiç bir parti ile işbirliği yapmayacak).

Öte yandan siyasilere ve gazetecilere göreyse erken seçimin bir diğer işareti, buğday fiyatlarına kilo başına 10 kuruş zam yapılmasıdır. Nisan başında başlayıp ilerleyen aylarda da devam eden yağışların kuraklığın önüne geçmesiyle mahsulün artacak olması da siyasi iktidarı mutlu etmiştir. Bu dönemde köylülere Toprak Mahsul Ofisi tarafından yapılacak ödemelerin de

⁸² DP ile CHP arasındaki "bahar havası" her partinin kimi önde gelenleri tarafından eleştirilse de Menderes ve İnönü bu süreci sürdürme çabasıydı. İkisinin yaptığı bir görüşmenin detaylı anlatımı için bkz. *Akis* 25 Mayıs 1957:4 ve 6, Demokrasi, parlak resmi kabul.

olacak olması iktidar açısından seçime gidilmesi için uygun bir dönem olarak gösterilmektedir (*Akis*, 25.05.1957:7 ve 8, İktidar seçimlerin arifesinde).

Muhalefet partilerinin hazırlıkları gazetelerin ana sayfalarında da yer almaktadır. *Cumhuriyet* gazetesinin 13 Mayıs günü okuyucuyla buluşan manşetinde, “İktidar ve muhalefet seçim propagandasına başlıyor” başlıklı bir haber yer almaktadır. Seçim sathı mailine girilmiş olmasından dolayı partilerin geniş bir kampanya sürecine başlamak üzere olduğunun bildirildiği haberde Hürriyet Partisi’nin teşkilatlanma çabalarına hız verdiği, CMP’nin Karadiz gezisine çıkacağı, CHP’den Kasım Gülek’in de çeşitli illere gerçekleştireceği ziyaretlerin ardından İstanbul’a dönüp yargılandığı davanın duruşmasında hazır olacağı belirtilmiştir. Adnan Menderes’inse programı belli olmamakla birlikte tatile aylarında yurt gezilerine çıkacağı duyurulmuştur (*Cumhuriyet*, 13.05.1957:1 ve 5, İktidar ve muhalefet seçim propagandasına başlıyor).

Önceki başlıklarda bahsedildiği üzere 1954 seçimlerinden sonra Demokrat Parti iktidarı çeşitli gerekçelerle muhalefeti susturma yoluna gitmiştir. Buradaki ilk faktör olarak 1950- 1954 yılları arasında yaşanan gelişmelerin 1954’ten sonra duraklaması ya da düşüşe geçmesi gösterilebilir. Örneğin ekonomideki pozitif etki kaybolmuş, tarımsal üretim düşmüştür. Siyasi alanda ise 1954 seçimlerinin ardından bütün gücü arkasında hisseden DP’nin hem ülke içinde hem de parti içinde antidemokratik adımlar atması sonucu, istifalar yaşanması, yeni partilerin ortaya çıkması ve ortaya çıkan bu partilerin kamuoyu tarafından ilgi görmesidir. Gelişmeler sonucu parti seçimlerin erkene alınmasının kendisine fayda sağlayacağını düşünmüştür.

Beklenen erken seçim kararı Demokrat Parti Genel İdare Kurulu ile DP Meclis Grubu’nun 4 Eylül günü düzenlediği toplantıda alınmış ve tarih olarak 27 Ekim belirlenmiştir. Seçim tarihinin açıklanmasıyla bahar havası dağılmış, bir ara genel muhalefet partileri işbirliği konusunu hızlıca gündeme almışlardır. Üç parti, erken seçim kararının hemen ardından yayınladıkları tebliğle, muhalefetin iktidara gelmesi halinde iki yıl içerisinde nispi usulle seçimlerini yenileceklerini duyurmuşlardır (*Cumhuriyet*, 05.09.1957:1 ve 5, D.P. İdarecileri Seçime Karar Verdiler. *Cumhuriyet*, 06.09.1957:1 ve 5, Genel Seçimlere Gidilmesi Dün Kesinleşti).

1957 Seçimlerine Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi olmak üzere dört parti katılım sağlamıştır. Seçim öncesinde işbirliği arayışında olan muhalefet partilerinin bu arayışı Seçim Kanunun değişmesiyle son bulsa da propaganda sürecinde birbirlerine karşı eleştirinin dozunu daha düzeyli tutup iktidar partisini uygulamalarını eleştirmişlerdir.

Seçim sürecinde milletvekili aday listesini ilk açıklayan parti CHP olmuştur. Listede İsmet İnönü tarafından sadece merkez adayların bir bölümüne küçük çapta bir düzeltme yapılmakla birlikte listenin %85'i parti teŗkilatı tarafından aday gsterilmiŗ genç isimlerden oluŗmaktadır. Listenin dikkat çeken özelliği yaŗ ortalamasının 38 oluŗudur. Öte yandan adayların mesleklerine göre dağılımına bakıldığında, 211 hukukçu, 66 ifti, 59 doktor, 58 tüccar, 36 mühendis, 30 gazeteci, 21 idareci, 20 sanayici, 18 eğitimci, 12 iktisatçı, 10 maliyeci, 9 iŗi, 6 eczacıdan oluŗtuėu görülmektedir (*Milliyet*, 06.10.1957:1 ve 3, C.H.P. listeleri dn ilan edildi).

CHP 10 Ekim günü seçim beyannamesini kamuoyu ile paylaŗmıŗtır. Beyannameyi, Faik Ahmet Barutçu, İsmail Rŗt Aksal, Ferit Melen, Cahit Zamangil ve Turhan Fevzioğlu'ndan oluŗan bir komite hazırlamıŗtır. İsmet İnönü'nün bu komiteden isteğiyse, partinin yapabileceği bir beyanname hazırlanmasıdır (Toker, 1966a:215).

Kırk dört maddeden oluŗan beyannamede, iŗilere grev hakkı, memurlara sendika kurma hakkı tanınmasından basın özgürlüğünün güvence altına alınmasına; 1958 yılında seçimlerin yenilenmesinden hukukun üstünlüğünün sağlanması kadar birçok konuya yer verilmektedir. alıŗmanın akıŗı açısından bazı maddelerin özellikle belirtilmesi önemlidir. "Basın, söz, toplantı, seçme ve seçilme hürriyetleri gibi temel hakları bugünkü tehditlerden kurtarıp, seçim sistemini nispi temsil esasına göre düzenledikten sonra, en geç Mayıs 1958'de seçimleri yenileyeceğiz" ifadesiyle baŗlayan beyannamede, dikkat çeken baŗlıca taahhütler arasında ŗunlar bulunmaktadır: "Devlet radyosunun bağımsız bir kurum hâline getirilerek partizan propaganda aracı olmaktan çıkarılması, görev ve yetki suiistimallerine karŗı ispat hakkının tanınması, enflasyonist gidiŗata son verilerek para değerinde ve fiyatlarda istikrarın sağlanması, köylerin yol, su, aydınlatma, sağlık ve eğitim hizmetleri ile toprak, konut ve kredi ihtiyaçlarının tüm imkânlarla karŗılanması, fikir iŗilerini korumaya yönelik önlemlerin hayata geçirilmesi (*Cumhuriyet*, 11.10.1957: 1 ve 5, İlk olarak Halk Partisi taahhütlerini açıkladı)."

Yukarıda sıralanan maddelere bakıldığında CHP'nin 1954 seçimlerinde olduğu gibi toplumun farklı kesimlerine seslenme amacı güttüğünü söylemek mümkündür. Bu beyannamede, 1954 seçimlerinden farklı olarak hürriyet ve özerklik kavramları daha sık ifade edilmiŗtir.

Beyannamede ayrıca DP yönetim ŗekline yönelik yoğun eleŗtiriler de yer almıŗtır. DP'nin muhalefetteyken, iktidara gelmesi halinde antidemokratik kanunları kaldırmayı vaat ettiğini ancak aradan geçen yedi yılda bir ilerlemeden ziyade bir gerilme olduğunu ifade edilmiŗtir. Demokrat Parti'nin iktidarının ilk dört yılında muhalefeti ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetlerde bulunduğu belirtilmiŗ, 1954'ten sonra da Kırŗehir'in ilçe yapılmasıyla

muhalefete oy veren seçmenin toptan cezalandırılması yoluna gidildiği vurgulanmıştır. Basının maruz bırakıldığı idari, mali ve cezai tehditlerin de hatırlatıldığı beyannamede, DP tarafından ispat hakkının da tanınmadığı eklenmiştir. Tüm kurumların iktidarın müdahalesine maruz kaldığı, basının hür, üniversitelerin özerk olmadığı bir yapı içerisinde rejimin bir buhranda olduğunun altı çizilmiş yurttaşların da bu zihniyeti tasvip etmediği aktarılmıştır. Beyannamenin ilerleyen bölümünde DP'nin iktisadi politikaları da eleştirilmiş, CHP'nin iktidara gelmesi halinde de bilim insanlarına başvurularak bir program oluşturulacağını belirtilmiştir (*Cumhuriyet*, 11.10.1957:1 ve 5, İlk olarak Halk Partisi taahhütlerini açıkladı).

CHP Genel Başkanı İnönü ve partinin diğer önde gelenleri miting meydanlarında, seçim materyallerinde⁸³ de sık sık beyannamede yer alan konular üzerine durmuşlardır. Beyannamenin ilk bölümü DP iktidarının hukuksuzluğu, otoriter ortam, muhalefeti zora sokma düşüncesi ve yolsuzluk iddialarına yer verilmiştir. Mevcut iktidarın yanlış politikaların sonucu ortaya çıkan ekonomik krizi gizlemek adına da yalan propaganda yaptığının ileri sürüldüğü beyannamenin ikinci bölümünde ise CHP'nin iktidara gelmesi halinde yapmayı vaat ettiği projelere yer verilmiştir. Bu seçim döneminde CHP de sert ve ağır ifadeler kullanma konusunda iktidar partisiyle benzer tutumu sergilemiştir. Örneğin Kasım Gülek, DP'nin dolaylı ve dolaylı yoldan seçim hilelerine başvurduğunu söylemiştir. Bu seçim döneminde da propagandalar içinde en öne çıkan İsmet İnönü'nün meydanlarda yaptığı seçim konuşmaları olmuştur. Konuşmalarında kendi dönemine yönelik eleştirilere de yanıt veren İnönü, stratejisini yoğunlukla demokrasi ve ekonomi buhranı konuları üzerinden yürütmüştür (Mahmutoğlu, 2017: 564- 570).

Seçimin iddialı partilerinden ve ilk kez bir seçim sahnesinde yer alan Hürriyet Partisi'nin aday listesine bakıldığında dikkat çeken ilk noktanın açıklanan isimlerin %70'inin siyasete yeni girmiş olmalarıdır (*Cumhuriyet*, 08.10.1957:1 ve 4, Hürriyet Partisi Adayları). Yeni kurulan ve henüz tam olarak örgütlenememiş bir parti için bu durum normal olmakla birlikte, bu durumu partinin siyasete yeni bir bakış açısı kazandırmış olma algısı üzerinde durduğunu da ileri sürmek mümkündür.

Yüksek Seçim Kurulu'na teslim edilen liste daha detaylı incelendiğinde adayların, 137'sinin hukukçu, 92'sinin tüccar, 80'inin ziraatçı, 43'ünün doktor, 23'ünün gazeteci, 21'inin yüksek mühendis ve mimar, 11'inin doçent ve profesör, 8'inin ise asker olduğu görülmektedir. 56 ilde 530 adayla seçim yarışına katılan parti; Ağrı, Van, Mardin, Maraş, Sivas, Bolu, Sinop, Tekirdağ, Afyon, Kırşehir ve Nevşehir'de aday göstermemiştir. Listedeki isimlerden sadece

⁸³ Seçim afişlerinde yer alan ifadeler şu şekildedir: "Kuyruk! Kuyruk! Kuyruk! Bu Mu Bolluk?", "C.H.P. Adam Kayırmağa, Hırsızlıklara, Kötü İdareye, Gelişi Güzel İşlere, Dalkavuk Radyoya, Paydos!",

28'i iki ayrı ilden aday gösterilirken, 492 aday tek bir ilin listesinde yer almıştır. Bu duruma açıklık getiren Bursa Milletvekili İbrahim Ökten, kazanacaklarından emin olduklarını, o yüzden ikinci bir aday listesine girmediklerini söylemiştir. Hürriyet Partisi'nin seçimden beklentileri üzerine de konuşan Ökten, partinin seçime katıldı 56 ilin 48'inden ümitli olduğunu belirtmiştir. Partinin kazanma şansının yüksek olduğu iller arasında da İstanbul, Ankara ve İzmir'i göstermiştir (*Cumhuriyet*, 08.10.1957:1 ve 4, Hürriyet Partisi Adayları).

Hürriyet Partisi seçim beyannamesini 18 Ekim günü açıklamıştır. Beyannamede ekonomi, kamu yönetimi vb. konularla birlikte, "Vatandaşların tabii hak ve hürriyetlerine el uzatanlar için hesap verme günü gelecektir" ifadesiyle özgürlüklere de vurgu yapılmıştır. Hürriyet Partisi de CHP gibi seçim sistemini nispi temel esasına göre düzenledikten sonra genel seçimlere gitme kararında olduğunu duyurmuştur. Ayrıca Anayasa düzenlemesinin vaat edildiği beyannamede, yine CHP'ye benzer şekilde ikinci bir meclis kurulacağı da söylemiştir. Siyasi partiler arası eşitliğin sağlanması, üniversite özerkliği konularına da değinilmiş basınla ilgili olarak, "Basın her türlü tesir ve tazyikin dışında bırakılacaktır" denmiştir. Köylüye yardım, bütün yurttaşların devlet hizmetlerinden eşit olarak yargılanması, grev hakkının verileceği de beyannamede yer almıştır (*Cumhuriyet*, 19.10.1957:1 ve 5, Hürriyet Partisi seçim beyannamesi açıklandı).

Beyannamede seçimlerin bir yönüyle maddi ve manevi özgürlük talep edenlerle her ne pahasına olursa olsun bu özgürlükleri kısıtlamak isteyenler arasında geçtiği vurgulanmaktadır. Metin, Hürriyet Partililerin demokrasi ve özgürlük rejimine bağlı kalacaklarını, insan haklarına ve demokratik mücadelelere saygı göstereceklerini, vatandaşlar arasında parti ayrımı yapmadan ülke ve millet menfaatlerini her zaman parti çıkarlarının üzerinde tutacaklarını ifade eden taahhütlerle son bulmaktadır. Ayrıca, iktidarı korumak uğruna özgürlükleri sınırlayan veya ortadan kaldıran yollara asla başvurmayacaklarına dair, tarih ve Türk milleti önünde verdikleri söz de özellikle vurgulanmaktadır (*Cumhuriyet*, 19.10.1957: 1 ve 5, Hürriyet Partisi seçim beyannamesi açıklandı).

Cumhuriyetçi Millet Partisi'yse seçim kampanyasında şüphesiz ne yapacağı en çok merak edilen partilerinden biri olmuştur çünkü partinin Genel Başkanı Osman Bölükbaşı tutukludur. Bölükbaşı'nın tutuklu olması, partinin ana eleştiri noktalarından biri olan özgürlükler noktasını somutlaştırmasını sağlamıştır. Uzun süreli söylevleri ve etkili retorik tarzıyla tanınan Bölükbaşı'nın seçim sürecinde sahada olmaması propaganda etkinliğini azaltmakla birlikte partililer toplantılarda Osman Bölükbaşı'nın fotoğraflarını kürsüye çıkararak ya da kayıt altına alınan nutuklarını dinleterek simgesel olarak liderlerini yanlarında bulundurmışlardır (Alçora, 2015:433).

CMP'nin aday listesine bakıldığında kadınların siyasette görece daha az temsil edildiği bir dönemde 12 kadının milletvekili adayı olarak gösterilmiş olması dikkati çekmektedir. Bütün illerde seçime girme kararı alan partinin aday olarak gösterdiği isimlerin mesleklerine bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktaydı: 177 hukukçu, 124 tüccar, 50 çiftçi, 38 doktor, 21 hakim ve yargıtay üyesi, 16 general ve subay, 14 diş hekimi, 12 gazeteci, 11 vali ve kaymakam, 11 fabrikatör, 10 profesör ve öğretmen, 5 iktisatçı olduğu görülmektedir (*Cumhuriyet*, 08.10.1957:1 ve 4, C.M.P. adayları içinde 12 tane kadın var).

CMP, seçim beyannamesini 21 Ekim tarihinde kamuoyuyla paylaşmıştır. Türkiye'de insan haklarını temel alan demokratik bir devlet yönetimi kurulacağını belirtildiği beyannamenin ilk bölümü iktidara yönelik eleştirilere ayrılırken ikinci bölümdeyse vaatler sıralanmıştır. Siyasi iktidarın mevcut siyasi ve ekonomik bunalımdan dolayı erken seçim kararı aldığı ifade edildiği beyannamede, batı demokrasilerinden uzaklaşarak tekrar tek parti yönetimine gidildiği savunulmuştur. Üniversitelerin, mesleki ve sosyal örgütlerin özerk bir yapıya kavuşturulacağını vaat edildiği Cumhuriyetçi Millet Partisi seçim beyannamesi, partinin Türk milletinden görev talebini dile getiren ifadelerle sona ermektedir. CMP, ülke genelinde sahip oldukları maddi imkânlarla, dürüstlük, samimiyet ve cesaretle yoğrulmuş bir anlayışla bu görevi üstlenmeye hazır olduklarını belirtmektedir. Görevin kendilerine tevdi edilmesi hâlindeyse Allah'ın yardımıyla bunu başaracaklarına bütün varlıklarıyla inandıklarını ifade etmektedir (*Cumhuriyet*, 22.10.1957: 5, C.M.P. seçim beyannamesi yayınlandı).

CMP'nin seçim beyannamesine ve ileri gelenler tarafından yapılan miting konuşmalarına bakıldığında Hürriyet Partisi'nden farklı olarak CHP'ye yönelik eleştirilerin de yer aldığı görülmektedir. Beyannamede DP eleştirildikten sonra CHP'nin de büyük halk kitlelerinin vicdanını yansıtamadığı belirtilmiştir. 18 Ekim'de Taksim'de gerçekleşen mitingdeyse CHP'ye yönelik, "eski devrin zorba idaresi" ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca CHP'ye yönelik eleştirilerin yapıldığı esnada miting alanını dolduran yurttaşların da destek verdiği görülmüştür (*Cumhuriyet*, 19.10.1957, C.M.P. nin dünkü büyük mitingi)

İktidarda olan Demokrat Parti seçim döneminin en fazla imkana sahip olan partisi olmanın avantajlarından faydalanmıştır. Seçim sürecinde Adnan Menderes ile birlikte Cumhurbaşkanı Celal Bayar da mitingler düzenlemiştir. DP listesini açıkladığında, mevcut milletvekillerinden 124'ünü yeniden aday göstermediği anlaşılmıştır. Bunu içinde bulunan siyasi kaosta seçmene bir mesaj olarak okumaktan ziyade bu isimlerin seçim bölgelerinde yoklamayı kazandıkları halde Adnan Menderes'in veto etmesiyle⁸⁴ aday gösterilmediklerini

⁸⁴ Gazeteci Metin Toker'in (1966a:213- 214) iddiasına göre, Adnan Menderes ve Celal Bayar milletvekili listelerini kendi el yazılarıyla yazmışlar, istedikleri isimleri istedikleri yerden aday gösterip, istemediklerinin ismini silmişlerdir. Milletvekilleri listesi oluşturulan kullanılan ölçüt ise kişinin yumuşak başlı olup olmamasıdır.

belirtmekte fayda vardır (*Cumhuriyet*, 08.10.1957:1 ve 4, D.P. nin 124 milletvekilini listeye almadığı anlaşıldı) çünkü bu durum parti içi demokrasinin geldiği noktayı da gözler önüne sermektedir.

DP'nin aday listesini açıklamasının ardında da partide büyük bir kopuş başlamıştır. Sadece Manisa'da 6 bin kişi istifa ederken, Afyon, Diyarbakır, Giresun ve Samsun parti genel merkezine en yoğun reaksiyon gösterilen illerin başında gelmekteydi (*Cumhuriyet*, 09.10.1957: 1 ve 5 Aday listesinin neşrinden sonra D.P. de istifalar arttı).

DP bu seçimde seçmenlere yönelik bir beyanname ya da bir program açıklamamıştır. Bu durumu eleştiren Metin Toker, Adnan Menderes'in, "Ben bu milleti odunu aday göstersem onu seçtiririm" sözünü hatırlatmış ve partinin büyük bir fütursuzluk içinde olduğunu söylemiştir. İlerleyen günlerde Emin Kalafat imzasıyla dolaşıma sokulan bir tebliğle yetinilmiştir (Toker, 1966a:213).

Tüm partiler gibi DP'de seçim döneminde broşürler yoluyla halka ulaşmaya çalışmıştır. Bu broşürlerin resim ve dini mesajlar barındırmasıysa şikayet konusu olmuştur. Seçim döneminde DP'nin resimli ve dini mesajlar içeren broşürleri dolaşıma sokmasının ardından CHP ve Hürriyet Partisi çeşitli illerin seçim kurullarına başvurmuş, bu broşürlerin toplatılıp, imha edilmesini istemiştir. Bu broşürler Yüksek Seçim Kurulu tarafından Seçim Kanununa aykırı gösterilmiş fakat il seçim kurullarını farklı kararlar aldığı görülmüştür. Örneğin, Adana Seçim Kurulu, broşürlerin toplattırılması kararını kendisinde görmezken, Balıkesir Seçim Kurulu'ysa broşürlerin Seçim Kanununa muhalif olduğu gerekçesiyle toplatılması kararı vermiştir. *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan habere göre, Yüksek Seçim Kurulu, çıkarıldığı günden itibaren tartışma konusu olan, resimli ve dini politikaya alet edici içerikler bulunduran DP broşürleri hakkında son sözü söylemiş, bunların toplattırılmasında seçim kurullarının yetkili olmadığını belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 19.10.1957:1 ve 3, D.P. broşürleri seçim kanununa muhalif).

Tüm seçim dönemlerinde olduğu gibi 1957 seçim döneminde de yeni gazeteler ortaya çıkmıştır. İlgili tarihlerde halka ulaşmanın en yaygın yolu olan gazeteler siyasi partiler tarafından propaganda aracı olarak kullanılmıştır. DP de *Köylü* isimli bir gazete çıkarıp dolaşıma sokmuştur. Ancak bu gazetenin gerek baskı sayısı gerek içeriği tartışma konusu olmuştur. Gazetenin yüz binlerce basılıp Anadolu'nun her köşesine dağıtıldığı iddia edildikten sonra gazetenin 18 Ekim tarihli sayısında yer alan, "Başa çıktı dört pehlivan. Biri sarıptır, üçü yavan. Dört senede bir açılır meydanımız. Hazret-i Menderesdir pirimiz, üstadımız" ve "Destan gibi yiğit sabah ezanı gibi tatlı ve ferahlatıcı bir nutukla imanları tazeledi. Allah millete bağışlasın" ifadeleri eleştirilmiştir (*Cumhuriyet*, 19.10.1957:1 ve 3, D.P. nin seçim gazetesi).

Seçim döneminin hiç kuşkusuz en fazla ilgi gören faaliyeti mitingler ve toplantılar olmuştur. Seçim günü yaklařtıķa söylemlerin sertleştiği görülmüştür. Burada bunlardan birkaçına örnek vermek siyasi söylemin kısa sürede nasıl bir boyuta evrildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Karadeniz gezisinin duraklarından biri olan Trabzon’da konuşan Menderes, kendisinden 3 gün önce konuşan İnönü’nün açıklamalarını, “Anlaşılması güç, tezatlarla dolu ve kendi fikir perişanlığını ortaya koyan” bir konuşma olarak betimledikten sonra İsmet İnönü’nün ülkede buhran vardır sözlerine, “İsmet Paşanın kendi kafasındadır sevgili vatandaşlar. İsmet Paşa hastadır. İsmet Paşa Malta humması gibi, Asya gripi gibi bir nevi hastalığa mpteladır. O hastalığın adı da daliktidar, yani iktidar hastalığıdır... Demin bahsettiğim fitnenin esası da İsmet Paşa’nın affetmeyen kininden ve iktidar hırsından doğan bu soğuk harbin bir neticesidir” şeklinde yanıt vererek miting alanındaki atışmaların şiddetini arttırmıştır (*Milliyet*, 14.10.1957:1 ve 3, Seçim mücadelesi kızışıyor, Menderes’in konuşması).

Seçim gezisinin sonraki durakları olan Giresun ve Ordu’da ise İsmet İnönü’nün hiçbir zaman vatandaşların oyuyla iktidara gelmediğini vurgulayan Adnan Menderes, İnönü’nün “şeytan” gibi milleti kandırmaya çalıştığını söyledikten sonra “Size hizmetten başka emel taşıyorsa kalbim dursun” demiştir (*Milliyet*, 16.10.1957:1 ve 3, Başvekil İnnne hücum etti). Kurdukları demokrasi rejiminin faziletlerine inandıklarını için seçimleri erkene aldıklarını söyleyen Menderes, seçimi kaybetseler bile zlmeyeceklerini, medeni bir muhalefetin, yalan ve karalama olmaksızın zeka ile nasıl yapılacağını göstereceklerini belirtmiştir. Menderes’in konuşmasındaki basın özgürlüğü ve ispat hakkıyla ilgili ifadeleri de çalışma açısından önemlidir:

“... Telefonla verdikleri emirlerle bir günde 5 gazeteyi birden kapatanlar mı matbuat hürriyetini genişletecekler? Sanki demokrasiyi bu memlekete onlar getirmişler de biz yok etmişiz. Bu milletle alay etmek değil midir?

İspat hakkı tanıyacaktırmış. Mademki suiistimalleri kolayca ortaya çıkaran böyle bir keramet ellerinde vardı, neden 27 sene ispat hakkını tanımamışlardır?

27 sene iktidarda kalmasını insanı nasıl mes’ul ettiğini gördünüz mü? Gazeteler uluorta yazdıkları zaman sanki suiistimal daha kolay meydana çıkarmış. Mecliste  muhalif parti karşımızda. İktidar, bir yanlış hareket yapsa da yakalasak diye gözümüzün içine bakıyorlar. Bu kadar taktırir verirler, bu kadar sual sorarlar, iktidarın suistimal yaptığına dair bugüne kadar bir tek meseleyi Meclis kürsüsüne getirebilmişler midir? Hayır. şüpheleri bertaraf etmek için bizzat gene kendimiz böyle bir meseleyi Meclise aksettirdik. Hükümet erkanı Meclise hesap verdi. Fakat onlar, Meclise bu mahiyette bir tek vakia getirmiş değillerdir. İşte sevgili Giresunlular ispat mugalatasının esası da budur (*Milliyet*, 16.10.1957:1 ve 3, Başvekil İnnne hücum etti).”

Samsun’daki konuşmasında yurttaşlara seslenen Adnan Menderes, kalabalığı ilgilendiren tütünlerin satış fiyatı ve üretimi devam ettirmek için yapılacak yardımlara değindikten sonra basını ve muhalefeti eleştirmeye başlamıştır. Menderes, gazetecilerin kamuoyunun temsilcileri olduklarını unutup ideolojik perspektifleriyle olayları farklı

anlattıklarını ifade ettikten sonra şu cümleleri kurmuştur: “Gazetecinin bir haysiyeti vardır. Gazeteci fikrini yazar ama hadiseleri olduğundan başka şekilde yazarsa Türk milletini aldatır. Efkarı umumiyenin temsilcisi olanların buna hakları yoktur (*Milliyet*, 17.10.1957:1 ve 5, Menderes’in konuşması).” Trabzon’da İnönü’ye karşı kurduğu ağır cümleleri Samsun’da da sürdüren Menderes, CHP’nin nispi sistemle seçimleri yenileyeceği vaadiyle ilgili olarak da, “Aç tavuk, tabii mazur görülsün, kendini buğday ambarında sanır” ifadelerini kullanmıştır.

Burada DP’nin İstanbul mitinglerine de değinmekte fayda vardır. Parti tarafından 21 Ekim’de Fatih’te de bir miting yapılmış, saat 17.00’de bitmesi planlanırken saat 18.30’a kadar uzamıştır. Menderes’in konuşmasının tek hedefi muhalefet ve özellikle İsmet İnönü olmuştur. Meclis’te çoğunluğu almanın önemine vurgu yapan Menderes, “Bu seçimlerde kahir ekseriyet elde etmeliyiz. Aramıza fazla miktarda sızarlarsa iş görmek imkanı kalmaz” ifadelerini kullanmıştır. İnönü’nün 1945’e kadar iki kez girilen çok partili yaşama geçiş sürecini engellediğini belirten Menderes, basını da hedef göstererek, “Alın gazeteleri, şu *Vatan* gazetesine bir göz atın, aziz diye ne tanıyorsak hepsine küfür savurmaktadırlar. Onların zamanında gazeteci böyle yapsa yakapaça hapse atılır, bir telefon emrile de gazetesi aylarca kapatılırdı” şeklinde konuşmuştur (*Cumhuriyet*, 22.10.1957: 1 ve 5, Başbakan Menderes dün Fatih’te konuştu).

Seçim günü yaklaştıkça tarafların birbirlerine yönelik ithamları giderek sertleşmiştir. DP propagandasına bakıldığında çoğunlukla hayata geçirilen uygulamalara değinmekle birlikte, muhalefetin özgürlüklerin kısıtlanması ve ekonomideki kötü gidişata yönelik eleştirilere yanıt verildiği görülmüştür.

Partilerin ve yurttaşların içinde bulundukları seçim atmosferinin bütünlüklü bir değerlendirmesi için Nadir Nadi’nin (*Cumhuriyet*, 22.10.1957:1 ve 3). “Daha İyi Daha İleri” başlıklı yazısına başvurmak faydalıdır. Nadi, seçim kampanyasının, Türkiye’deki yurttaşların çok partili yaşamdan o güne değin geçen on iki yıllık süre zarfında geliştiğini gösterdiği vurgulamıştır. Yurttaşların fikir dünyasının olgunlaştığını belirten Nadi’ye göre, halk daha iyi bir iradenin özlemine hem ağırbaşlı hem de heyecanlı bir üslupla dile getirebilmektedir. Muhalefetin çoğu halkın içinden gelme temsilcilerinin vatandaşların sıkıntılarını içtenlikle ifade ederken, meydana dolduran yurttaşların hiçbir taşkınlığa yol açmadan fikirleri desteklediğini anlatan Nadi, yurttaşların aynı zamanda maddi sıkıntıları gidermenin yolunun devlet kadrosunu normal şekilde işleyen bir hale getirmekle olacağını bildiğini savunmaktadır. Cahil diye aşağılanan köylü vatandaşların 1950’den beri seçimlere iştirak ettiğini, ekonomik sıkıntıların din propagandasıyla çözülmeyeceğinin farkında olduğunu ve bu yönüyle de aydınların içinde bulundukları gaflete düşmediklerini söyleyen Nadir Nadi, yurttaşların daha

ileri görüşlü bir zihniyetle yönetilmesi gerektiğini de vurgulamıştır. Nadi yazısının son bölümünde,

“Kontrolsüz bir hükümet cihazının memlekete yararlı olmayacağını vatandaş anlamıştır. O, içinde muhalefete geniş söz hakkı tanınan, bütün unsurlarıyla işleyen bir Meclis kurmaya gayret etmektedir... Basın baskı altında tutulduğu müddetçe kamu oyunun hükümet üzerinde hiç bir tesiri olmayacağını vatandaş şimdi yakından görüyor. Tarafsız ve objektif bir şekilde çalışmadığı takdirde radyonun bir kuru gürültü makinesinden başka bir şey sayılamayacağına inanıyor ve çok defa düğmeyi kapatıyor (Nadi, *Cumhuriyet*, 22.10.1957:1 ve 3, Daha İyi Daha İleri)”

ifadeleriyle yurttaşların kazandığı politik bilincin altını çizmiş, vatandaşların çoğunun gerçekliğinin bu olduğu bir ortamda siyasi iktidarın yanlış bir yönetim içinde olduğunu söyleyerek, Demokratlara yönelik bir eleştiri getirmiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 22.10.1957:1 ve 3, Daha İyi Daha İleri).

27 Ekim 1957 Genel Seçimlerinde, 67 ilde toplam 610 milletvekili için partiler kıyasıya yarışmıştır. Seçim sonuçları Menderes’in istediği gibi “kahir ekseriyetle” sonuçlanmamıştır. Seçim sonuçları incelendiği zaman, D.P. iktidarının büyük oy kaybına uğradığı, CHP’nin ise oy oranı ve milletvekili sayısını arttırdığı görülmektedir.

Demokrat Parti, 4.497.811 oy almıştır. Onların %48,6’sını alan parti ilk kez muhalefetin toplam oy oranının altında bir oy almıştır. Toplam 424 milletvekili sandalyesi kazanan partinin meclisteki temsil oranıysa %69,6 olmuştur. CHP, 3.825.267 oy alarak 178 milletvekili Meclis’e göndermiştir. Aldığı oy oranı %41,2 olan CHP Meclis’in ise %29,2’sini elde edebilmiştir. CMP 600 binin üzerinde oy ve %6,5 oy oranıyla 4 milletvekili, Hürriyet Partisi ise beklentilerin çok altında kalarak 324 bin oy ile %3,5 oy oranı ile 4 milletvekili çıkarabilmiştir⁸⁵

Dokuz milyonun üzerinde yurttaşın sandık başına gittiği seçimlerin hem yaşanan olaylar hem de sonuçlarıyla uzun yıllar tartışılacağı daha ilk dakikalardan belli olmuştur. Tartışmalar çeşitli noktalarda toplanmaktadır. Bunlardan ilki henüz oy verme süreci devam ederken radyoda seçim sonuçlarının verilmeye başlanmasıdır. Öte yandan oy verme süreciyle ilgili de çok sayıda itiraz yapılmıştır.

Seçim günü yaşanan bazı olayların seçim güvenliğine gölge düşürdüğüne, DP’nin aslında birinci parti olmadığına yönelik çok sayıda iddia ortaya atılmıştır. Kendisine, “Sahiden, CHP kazandı da iktidar ona verilmedi mi?” sorusunun çok sık yöneltildiğini söyleyen Metin Toker, DP’nin o gece milletvekilliği seçimlerini “idare etmiş” olduğunu ancak CHP’nin de seçimi iktidarı kazanacak kadar bir oy almadığını düşündüğünü belirtmiştir. Ona göre asıl hile seçim esnasında değil, seçim öncesinde radyodan eşit olarak faydalanılmaması suretiyle

⁸⁵ YSK, 1950-1977 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, Erişim Tarihi 12.07.2023.

yapılmıştır (Toker, 1966a:215). Toker'e (1966a:216) göre DP seçimi radyo⁸⁶ sayesinde kazanmıştır. Her ne kadar 1954 seçimleri sonrasında siyasi propaganda faaliyetlerinde partilerin radyodan faydalanmaları yasak edilse bile Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes ise Başbakan sıfatıyla bu yasağı görmezden gelmiştir. Propaganda yasaklarının seçimden 3 gün önce başlamasına rağmen Menderes'in hükümet her zaman konuşur diyerek seçim gününe kadar propagandaya devam ettiğini de anlatmıştır. Ancak DP, radyodaki en vurucu hamlesini seçim günü yapmıştır. Seçimler saat 17.00'de bitecek olmasına rağmen bir sandıktaki tüm seçmenler oy vermişse, sandık açılabilir. Bu durum karşısında öğle saatlerinden itibaren DP'nin kazandığı, büyük çoğunluk elde ettiği sandıklara ait veriler paylaşılmaya başlanmış ve DP'nin yine büyük bir başarıyla geldiği algısı oluşturulmuştur (Toker, 1966a:218).

Seçimlerde gerek sandık başında gerekse oy sayımı işlemleri esnasında çeşitli olaylar yaşanmış, Kayseri, Van, Konya, Kastamonu, Çanakkale, Samsun gibi farklı bölgelerdeki şehirler gözaltılar ve yaralanmalarla sonuçlanan tartışmalar yaşanmıştır. Ancak seçimlerden sonraki en üzücü olaysa Gaziantep'te yaşanmış, çıkan çatışmada⁸⁷ iki yurttaş yaşamını yitirmiştir (*Cumhuriyet*, 30.10.1957:1 ve 5, Bazı Şehirlerde Müessif Hadiseler Oldu).

Yürürlükte olan seçim sisteminin, bir il de en çok oyu alan partinin tüm milletvekilleri kazanması şeklindeki yapısı sebebiyle seçim gecesi, oyların başa baş gittiği birçok olmasından dolayı parlamentoda CHP'nin mi yoksa DP'nin mi çoğunluğu alacağı uzun bir süre belirsiz kalmıştır. Bu stres dolu geçen saatlerin ardından Başbakan Adnan Menderes seçimi kazandıklarını öğrenince ilk yorumu, "Allah bu geceyi bir daha göstermesin" şeklinde olmuştur (Aslandaş ve Bıçakçı, 2013:18).

Demokrat Parti'nin yayın organı *Zafer* gazetesine bakıldığında kazanılan yerlerdeki oy farkları kıyaslanarak CHP'nin açık ara kazandığı bir vilayet yoktur denilmekte DP'nin daha başarılı olduğu izlenimi yaratılmaya çalışılmıştır (*Zafer*, 23.11.1957, s.1, Seçimlere bir bakış).

Nadir Nadi'ye seçimden sonraki ilk değerlendirmesinde vatandaşların çok başarılı bir olgunluk sınavı verdiğini savunmuştur. Vatandaşları harekete geçiren sebepleri sorgulayan Nadi'ye göre, Türk halkı kontrolsüz, tek taraflı ve totaliter gidişattan hoşnut değildir. Devlet işlerinin açıkça görüşülmesini, alınacak kararların kapsamlı bir şekilde tartışılmasını, hükümet faaliyetlerinin de denetlenmesini istemektedir. Türkiye'deki vatandaşların aradan geçen 34 yılda başardığı demokratik gelişimin övünç duyulması olduğunu da vurgulayan Nadi' göre şimdi

⁸⁶ Demokrat Parti radyonun nasıl etkin bir güç olduğunu daha muhalefetteyken fark etmiş, tek parti iktidarını bu yönde hep eleştirmiştir. Ancak iktidara geldikten 4 yıl sonra 30 Haziran 1954'te siyasi partilerin radyoda propaganda yapmasını sağlayan 45. Maddeyi kaldırmıştır. Böylelikle 1957 seçimlerinde siyasi partiler radyodan seslerini duyuramamıştır.

⁸⁷ Gaziantep'te yaşanan olaylarla ilgili yayın yasağı getirildiğini hatırlatmakta fayda vardır. Olaylarla ilgili detaylı bilgi için Emin Karakuş'un (1977) *İşte Ankara* kitabının 390 ile 400'üncü sayfalarına bakılabilir.

karşısında daha güçlü bir muhalefet bulunan DP sadece kendine oy verenlerin değil, bütün yurttaşların sesi olmalı ve partizan idareye artık kesinlikle son vermelidir (*Cumhuriyet*, 29.10.1957:1 ve 3, Olgunluk Sınavı).

İlbeyi Özer (2015:110) seçim sonuçlarını değerlendirirken DP'nin baskıcı yönetim tarzının, ekonomide beklenen rakamların yakalanamaması sonucu artan enflasyonun bir uzantısı olarak kentli tabanını kaybettiğini söylemektedir. Öte yandan bu tür gelişmelerden daha az etkilendikleri ve CHP'yi geçmiş uygulamalardan sorumlu tuttukları için kırsal kesimdeki yurttaşların DP'ye desteğinin devam ettiğini belirtmiştir.

Seçmenlerin sadece muhalefete oy vererek değil, aynı zamanda seçime katılmayarak da iktidara yönelik tepkisini gösterdiği 1957 Genel Seçimleri, Türkiye için de bir siyasi dönemeci işaret etmekteydi. Adnan Menderes Başbakan olarak 5. Hükümeti'ni kurarken DP iktidarınınsa özgürlükleri yoğun bir şekilde baskı altına aldığını ekonomi başta olmak üzere birçok konuda daha fazla açmazla sürüklendiği üçüncü ve son dönemi de başlamıştı.

1.5.1. Son Menderes Kabinesi ve Anti Demokratik Faaliyetler

27 Ekim 1957 Genel Seçimleri sırasında yaşanan olaylar sonraki günlerde de devam etmiş, birçok yerde seçim sonuçlarına itiraz edilirken, bu itirazların sonucunda oyların yeniden sayıldığı yerler olmuş bazı yerlerde de seçimlerin yenilenmesi kararlaştırılmıştır. Yaşanan olaylardan iktidar CHP'yi, CHP'nin başı çektiği muhalefet grubuysa iktidarı sorumlu tutmuştur. Seçim sonuçları ve yaşanan tartışmaları gündemi oluştururken daha önce planlandığı gibi 1 Kasım'da Meclis açılacaktır.

Meclis açılmadan önceyse 31 Ekim 1957 DP Meclis grubu ilk toplantısını yapmıştır. Grup toplantısında Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı görevine tekrar aday gösterilmiştir. DP Grup Başkanlığı görevine Hayrettin Erkmen seçilirken Başkan Vekilleri ise Abidin Potoğlu ve Baha Akşit olmuştur (*Cumhuriyet*, 01.11.1957:1 ve 5, D. P. Grubu dün adaylarını seçti).

En yaşlı üye sıfatıyla Ali Fuat Cebesoy, 1 Kasım günü Meclisi açmıştır. Yeminlerin ardından TBMM Meclis Başkanlığı seçimi yapılmış 413 oyun 404'ünü alan Refik Koraltan Meclis Başkanı olmuştur. Ardından da Meclis Başkan Vekilleri, İdare Amirleri seçilmiş sonrasında Cumhurbaşkanlığı oylaması yapılmıştır. Seçime 413 milletvekili katılırken 413 oy alan Celal Bayar yeniden Cumhurbaşkanı olmuştur. Meclis'teki ikinci celsende yemin eden Bayar sonrasında yaptığı konuşmada; kuvvetli, refah içinde ve çağdaş bir Türkiye için iktisadi kalkınmanın hız kaybetmeden devam etmesiyle birlikte siyasi kazanımların sürdürülmesi için de sorumlulukları olduğunu vurgulamıştır. Konuşmasının devamında Celal Bayar, demokratik rejimin temel özelliklerine dikkat çekmiştir. Çok partili hayata geçildiğinden beri sert ve yoğun

mücadelelerin yaşandığını belirten Bayar, son genel seçimlerde de bu mücadelenin şiddetinin açıkça görüldüğünü ifade etmektedir. Seçimlerin tamamlanmasıyla birlikte millet iradesinin artık her türlü şüphe ve tereddüitten uzak biçimde tecelli ettiğini vurgulayan Bayar, bu iradeye teslim olmanın özellikle en üst düzeyde görev yapanlar için yerine getirilmesi gereken başlıca ulusal sorumluluklardan biri olduğunu dile getirmiştir (*TBMM Tutanak*, 02.11.1957: 2-11).

Meclis toplantısında hükümet kurma görevi Adnan Menderes'e verilmiştir. Beşinci Menderes Kabinesi için hazırlıklar seçimin hemen ertesi günü başlasa bile açıklanması diğer dört kabineye göre oldukça fazla vakit almıştır.

Yeni kabinenin açıklandığı 25 Kasım gününe kadar basında bu konuyla ilgili çok sayıda haber almış, yeni kabinde kimlerin yer alacağı merak konusu olmuştur. Celal Bayar, Adnan Menderes, DP Meclis Grup Başkanı ve partili diğer önemli isimlerin toplandığı önemli günlerden biri de 4 Kasım'dır. Basında yer alan haberlere göre yeni kurulacak hükümetin bir öncekinden çok farklı olmayacaktır. Değişiklik sadece bu dönemde milletvekili seçilmeyen bakanların yerine yeni isimlerin belirlenmesiyle sınırlı kalacaktır. Öte yandan kabinedeki isimlerden daha önemli bir diğer konuda hükümet programıdır. Mevcut atmosferde programın yumuşak ve uzlaşıcı bir hava taşıması beklenmemektedir (*Cumhuriyet*, 05.11.1957:1 ve 5, Yeni hükümetin teşkili faaliyeti hızlandırıldı).

Beşinci Menderes Kabinesi'nin kurulma aşamasındaki önemli tarihlerden biri olarak karşımıza 14 Kasım çıkmaktadır. İlgili tarihte hem DP hem de CHP grupları toplanmıştır. DP grubunun toplantıdan sonra yayınladığı tebliğ iktidarın yeni dönemde atacağını antidemokratik adımlar bağlamında çok önemli ayrıntılar barındırmaktadır. Kamuoyuyla paylaşılan tebliğde, "Memleketimizin maddi ve manevi huzurunun iadesi, vatanın ve rejimin selameti ve amme hizmetlerinin iyi ve süratli yürütülmesi için lüzum görülecek kanuni ve idari bütün tedbirlerin derhal alınması ittifakla ve alkışlarla karar bağlandı" ifadesine yer verilmiştir. Yine gazetecilerin elde ettiği bilgilere göre DP'nin bu bağlamda almayı planladığı tedbirler 3 noktada toplanmaktadır. Bunlardan ilki, seçimlerde muhalefeti desteklemiş memurların tasfiyesiyle ilgilidir. İkinci noktaysa basını ilgilendirmektedir. DP iktidarı, basında yer alan müstehcen yazı ve içeriklerle, gerçeğe aykırı yayınların önlenmesi amacıyla Basın Kanunu'nu değiştirmeyi planlamaktadır. Üçüncüsüyse muhalefetin faaliyetlerine yönelik adımlardır. Ancak bu tedbirleri parti içerisindeki herkes desteklememektedir. Milletvekilleri sert tedbirler alınmasına karşıyken özellikle muhalefete karşı bir tavrın vatandaşlar üzerinde kötü bir etki bırakacağını savunmaktadırlar (*Cumhuriyet*, 15.11.1957:1 ve 5, İskat Kanunu tasavvurundan vazgeçildi).

Demokrat Parti Meclis Grubu müzakere tutanaklarında yer alan ifadeler de partinin içinde bulunduğu ruh halini ve kabine kurulurken üzerine durulan konuları göstermesi

bakımından oldukça kıymetlidir. Sami Gökner gibi bazı milletvekili seçim süresince muhalefetin özellikle de CHP'nin bir terör havası içerisinde yurttaşları isyana teşvik eder tavrını eleştirmiştir. Anlattığı olaylar üzerinden de muhalefete yönelik tedbirler alınması gerektiğini savunmuştur. Hakkari Milletvekili Übeydullah Seven ise CHP'nin doğu illerinde seçimi kazanmasının sorumlusu olarak memurları göstermiştir (DPMGGMZ⁸⁸, 14.11.1957:3- 20).

Bilecik Milletvekili Yümnü Üresin (DPMGGMZ, 14.11.1957:21- 27). ise diğer iki vekilin de ötesine giderek bütün seçim sürecinin muhalefetin saldırıyla geçtiğini söylemiştir. Üresin'in bir diğer vurgusu da üniversiteler üzerinedir. DP iktidarının sonraki günlerde üniversiteler üzerine alınacağı tedbirler düşünüldüğünde Üresin'in ifadelerini aktarmakta fayda vardır. Üresin'e göre üniversiteler DP'nin karşısındadır ve bu yüzden bu konu üzerine özellikle eğilmek gerekmektedir. “Hocaları ve öğrencileri siyasetten uzak mı tutmalı yoksa olgun demokrasilerde olduğu gibi politikanın içine mi sokmalı” diye soran Üresin'e göre gençlerin henüz çok olgunlaşmamış zihinleri politika için zararlı olabilmektedir. Üniversite özerkliğinin sınırları olduğunu da vurgulayan Üresin bu konuda siyasi iktidarın görüşlerini kamuoyuna etkin bir şekilde aktarmak gerektiğini söylemiştir. Üresin'in bir diğer tespiti ise basın üzerine olmuştur. İktidar temsilcilerinin basına yönelik göstermesi açısından aşağıdaki ifadeler oldukça önemlidir:

“Matbuat büyük bir kısmıyla -hepsi demiyelim- büyük bir kısmıyla aleyhimizedir. Niçin? Mutlaka bunun da teşhis ve tahlili lazımdır. Maalesef ne Balkan harbinden evvel, ne de birinci cihan harbinden evvelli matbuata, siyasi olgunluk bakımından tesadüf etmemekteyiz. Bir takım hatalarına rağmen ne bir Tanin ne de bir Ali Kemalin Peyamı Sabah'ını bulmamaktayız. Çünkü onlar bin bir türlü ihtilaflara, bin bir türlü tezvirlerle rağmen hiç olmazsa memleketin ali menfaatlerini tirajlarının üstünde tutmasını biliyorlardı.

Bu gün matbuatın tek hedefi tirajdır. Ne yazalım ki fazla satalım endişesi matbuatımızın tek düşüncesidir. Böyle bir matbuata memleketin ihtiyacı yoktur, arkadaşlar. Böyle bir matbuatın memlekete faydası yoktur.

Matbuata da Demokrat Parti Meclis Grubu olarak, Hükümet olarak efkârı umumiye olarak doğru yola imale etmek lazımdır. Yaptıkları hareketlerin, hatanın ağırlığını, memleketin ali menfaatlarının zarardide etmekte olduklarını kendilerine anlatmak, anlamadıkları takdirde muhakkak onları hükümet kuvvetleriyle yola getirmek lazımdır.

Pek muhterem arkadaşlarım, matbuat deyince, gazete deyince eskiden beri bizim bildiğimize göre inanılacak şeyleri yazanlara matbuat derlerdi, öyle bilirdik. Şimdi matbuat deyince yalan yanlış yazan, hakikatleri tahrif veya inkar eden bir yazı silsilesi hatırıma gelmektedir. Böyle mi olmak lazım gelir, dördüncü kuvvet dediğimiz matbuat. Onun için matbuatın yalan yanlış yazmamasını istemek lazımdır (DPMGGMZ, 11.14.1957:28- 31).”

Üresin konuşmasının devamında da parti içinde yapılması gereken noktalara, muhalefetin saldırgan tavrına karşı yapılması gereken hususlara, köylünün ihtiyaçlarının giderilmesi gibi noktalara değinmiştir.

⁸⁸ Demokrat Parti Meclis Grubu Genel Merkez Zabıtları

Meclis'te söz alan İlhan Sipahioğlu, iktidarın antidemokratik uygulamalarına yönelik eleştirileriyle dikkat çekmiştir. Menderes'in bir konuşmasına atıf yaparak cumhuriyetin 35. yılında İstiklal Mahkemeleri'ne dönmenin ülkeye zarar vereceğini belirtmiş, ayrıca seçim sonuçlarının yalnızca parti içi hizipleşme ya da bazı bölgelerdeki kaçakçılık faaliyetleriyle açıklanamayacağını, muhalefetin güçlenmesinin nedenlerinin kapsamlı biçimde araştırılması gerektiğini savunmuştur (DPMGGMZ, 14.11.1957:38-41).

Sipahioğlu'ndan sonra söz alan Başbakan Menderes ise bu görüşe katılmadığını açıklamış ve seçim kaybını temelde hizipçilikle açıklamıştır. Ona göre bazı illerde kayıpların nedeni partiden ayrılan isimlerdir ve yeniden seçim olsa CHP en fazla otuz milletvekili çıkarabilecektir. Menderes, asıl sorunun adaylık sürecinde yoğunlaşıp seçildikten sonra sahada etkinlik göstermeyen milletvekilleri olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte, Sipahioğlu'nun cumhuriyetin 35. yılına yaptığı göndermeye cevap verirken basına yönelik eleştirilerde bulunmuş, “sabah akşam yalan haber yazan” bir basının özgürlüğü değil, özgürlüğün kötüye kullanımını temsil ettiğini ileri sürmüştür. Vatandaşların haysiyet ve şereflerini hedef alan yayınlar ve hesap soracağınız söylemleri sürdükçe, iktidarın kendisini darağacına götürmeyi amaçlayan rakiplere iktidarı bırakmasının mümkün olmayacağını savunmuş ve bu tür yayınların engellenmesi gerektiğini vurgulamıştır (DPMGGMZ, 14.11.1957:42-49). Menderes'in bu yaklaşımı, seçim sonuçlarının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesinden çok, parti içi hizipleşme ile muhalefet ve basının tavırlarına odaklanmaktadır. Özeleştiriye uzak bu tutum, muhalefetin baskılanması gerektiğine dair güçlü bir inancı yansıtmaktadır. Nitekim Menderes'in “Her şeyin bir zabıtası olur. Hürriyetin de zabıtalı vardır, demokrasinin de zabıtalı olmak lazım” sözleri, iktidarın demokrasi anlayışının sınırlarını ortaya koymuş ve gelecek dönemde atılacak adımların habercisi olmuştur. Menderes, “demokrasiyi muhafaza için tedbir almak” gerektiğini belirtirken, birçok dava için “demokrasiyi inkâr etmenin” zorunlu olabileceğini de ifade etmiştir (DPMGGMZ, 14.11.1957:51-59).

Nutkunun ilerleyen bölümlerinde yine seçimi neden kaybettiklerine değinen Menderes, bu durumu,

“Bizim kayıplarımız içimizden ayrılanların götürdükleri reylerdir, 500 bin rey götürdüler. Bunların şahısları kıymetli olduğundan değil. Fakat bunlar şahidi adil vaziyetine girdiler. Gidip seçmene ey vatandaş ben sizin onlarla birlikte seçtiğiniz insanım, onlarla beraberdim, şimdi ayrıldım. Onlarla bir takım kötülükler görmemiş olsam partiden çık[a]r mı idim? Gördüklerime istinaden söylüyorum ki, orada kötülükler var, şu var, size söylüyorum, orada sui istimal vardır, orada kötülük var derse elbette bu şahidi adil sıfatıyla söylenen bizim aleyhimize tesir yapar (DPMGGMZ, 14.11.1957:65- 66).”

ifadeleriyle açıklamıştır. Görüldüğü üzere Menderes hiçbir koşulda iktidarını ve yönetimin aldığı kararları sorgulamamakta, sonuçların sebeplerini başka yerlerde aramaktadır. Buna bir

diğer örnek olaraksa Menderes'in memurlar konusuna değindiği kısmı göstermek mümkündür. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün içindeki sandıktan 180 Demokrat Parti oyuna karşılık 70 Halk Partisi oyunun çıkmasını değerlendiren Menderes, memurların en mahrem, en sağlam olması gereken yerde bile erozyona yol açtıklarını ve bu meselenin acı bir tablo oluşturduğunu söylemiştir (DPMGGMZ, 14.11.1957:75- 76).

Üç celse süren müzakerelerin ardından, politika ile uğraşan ya da görevini kötüye kullanan memurların mevcut mevzuat çerçevesinde görevden uzaklaştırılması ve gerekirse yeni düzenlemeler yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Ekonomik alanda Milli Korunma Kanunu'nun yeniden ele alınarak fiyat denetiminin sağlanması, basında ise yalan haber ve müstehcen yayınların cezalandırılması ile resmî ilanların düzenlenmesi önerilmiştir. Ayrıca Meclis çalışmalarını aksatan Dahili Nizamname hükümlerinin değiştirilmesi ve Üniversiteler Kanunu'nun yeniden incelenmesi alınan kararlar arasında yer almıştır. (DPMGGMZ, 14.11.1957: 83).

Konular maddeleştirilerek toplantıda okunmuş bazı vekillerin tek tek oylanmasını önermesine rağmen toplu şekilde onaylanmış ve kabul edilmiştir. Buradaki maddelerin tamamının olmasa da büyük bölümü Demokrat Parti Hükümeti'nin son üç yılının yol haritasını oluşturmuştur.

DP içerisinde kabine görüşmeleri devam ederken sürenin uzamasına yönelik muhalefetten eleştiriler gelmiştir. CHP Genel Sekreteri ve Adana Milletvekili Kasım Gülek, hükümetin 22 gündür kurulamamasını, “Cumhuriyet tarihini en uzun siyasi buhranı” olarak göstermiştir. Beyanatının devamındaysa, “Mesul hükümet Meclis huzuruna gelmeden, memleketin siyasi ve iktisadi hayatını ilgilendiren birtakım esaslı kararları, vekaleten vazife gören bir heyetin alması elbet doğru değildir” ifadelerine yer vermiştir (*Cumhuriyet*, 23.11.1957:1 ve 5, Cumhuriyet tarihinin en uzun siyasi buhranı). Muhalefetin eleştirileri artarken kabine⁸⁹ 25'inci günde radyodan açıklanmıştır (*Milliyet*, 26.11.1957:1, Kabine dün kuruldu).

Hükümet programı ise 4 Aralık günü Meclis'te okunmuş, muhalefetin programı incelemek için süre istemesi reddedilince çeşitli olaylar yaşanmıştır. Programı okuyan Menderes, ülkedeki manevi asayiş bozulduğuna vurgu yaparak tedbir almanın zorunlu hale geldiğini vurgulamıştır. İktisadi ve mali meselelerde bugüne kadarki Demokrat Parti iktidarlarında tatbik edilen programlardan herhangi bir değişiklik yapılmayacağını söyleyen Menderes, iktisadi düzene zararlı etkileri olan amilleri ortadan kaldırmak için Milli Korunma Kanunu üzerinde durulacağını ve bu çalışma döneminin ayırıcı vasıflarından birinin bu konu

⁸⁹ “Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı” ile “İmar Bakanlığı” olmak üzere iki yeni bakanlık eklenmiştir.

olacağını belirtmiştir. Sınırların korunması, fiyatların artışıyla mücadele, basına yönelik düzenlemeler de programda yer almakla birlikte “gizli komünistlikle mücadele” ifadesiyle muhalefetin faaliyetleriyle de mücadele edileceği programda yer almıştır (*Cumhuriyet*, 05.12.1957:1 ve 4, Meclis Yeni Hükümetin Programını Dün Şiddetli Gürültüler Arasında Görüştü).

Program, oylamaya katılan 536 üyeden, 133’ünün ret oyuna karşın; 403 üyenin olumlu oyuyla TBMM’den güven oyu almıştır. Muhalefet oylamaya ilgi göstermemiştir. Bu programın meşruluğuna dair bir hamle olarak okunabilecekken diğer yandan da tamamıyla oylama katılıp reddedilse bile iktidar partisi tek başına programı kabul edebilecek güçtedir. İktidar partisiye parti grubunda programa yönelik yoğun eleştiri olmasına rağmen Meclis’teki oylamada çok az fire vererek içerideki tartışmaları dışarıya yansıtmamıştır.

Programın açıklanmasının ertesi günü “Birlik ve Ayrılık” başlıklı yazıyı kaleme alan Nadir Nadi (1957) programla ilgili yoğun bir değerlendirme yapmadan, Meclis’te yaşanan tartışmaları odağına almıştır. Nadi’ye göre iktidarla muhalefet program bağlamında fikir birliği sağlayabilmesine rağmen rejim konusunda anlaşılamamaktadır. Türkiye’deki demokrasi anlayışını Batılı demokrasilerden farklı kılan noktanın bu olduğunu söyleyen Nadi, iktidara yönelikse, “Antidemokratik yollarla demokratik bir idare yürütmeye imkan yoktur” uyarısında bulunmuştur (Nadi, *Cumhuriyet*, 06.12.1957:1 ve 3, Birlik ve Beraberlik).

Programa yönelik en keskin eleştiriye *Akis*’te Metin Toker yapmıştır. “Program” başlıklı yazısında Toker, iktidarın merkeze kalkınmayı aldığı bu amaç için de özgürlük, insan hakları, demokrasi gibi konuların ikinci plana itilebileceği fikrinde olduğunu söylemiştir. Seçimden önce Emin Kalafat tarafından açıklanan beyannameyi hatırlattıktan sonra Toker, seçim sonuçlarının vatandaşların bu beyannameyi onaylamadıkları anlamı taşıdığını söyledikten sonra programın demode bir zihniyet üzerine inşa edildiğini vurgulamıştır. Programda 7 yıllık iktidarlık süresince DP’nin yaptıklarının anlatıldığı bölüme de değinen Toker, “DP iktidarı mucize yaratan bir iktidar değildir” dedikten sonra asıl mucize olarak cumhuriyeti göstermiştir. Otoriter eğilimlere duyulan inancın DP içerisinde hala devam ettiğini söyleyen Toker, şu çarpıcı yorumla yazısını bitirmiştir: “Beşinci Menderes hükümeti, son Menderes hükümeti olursa hiç kimse şaşırmayacaktır (Toker, *Akis*, 07.12.1957:5, Program).”

Çeşitli belgelerden, yetkililerin söyleminden de rahatlıkla anlaşılacağı üzere Demokrat Parti iktidarının son döneminin kavramı tedbirdir. Beşinci Menderes Hükümeti göreve geldikten sonra bir önceki döneme göre otoriterliğini dozunu daha fazla arttırmış, muhalefete karşı tahammülü neredeyse kalmamıştır. Karşılıklı salvolar kendisini sokaklarda göstermiş,

birçok yerde CHP'liler saldırılara uğramış, üniversite öğrencileri de meydanlarda iktidarı protesto etmiştir.

1.5.2. Irak'ta Yaşanan Askeri Darbenin Siyasi İktidara Yansımaları

Vatan Cephesi'nin ardından Adnan Menderes'in soğukkanlılıktan uzak tutumunun bir örneği de 1958'de Irak'ta meydana gelen darbe sonrasın da görülecektir. Bu darbeden sonra hükümetin Irak'a müdahaleyi gündeme getirmiş ancak hem Genelkurmay'ın hem de ABD'nin karşı çıkması nedeniyle gerçekleştirememiştir (Demirel, 2016b:293). Bu darbe Türkiye özellikle siyasetçileri üzerinde yarattığı etkiler açısından oldukça önemlidir.

Sabaha karşı yapılan darbe basın tarafından beklenmedik şekilde duyurulurken krallık lağvedilmiş cumhuriyet ilan edilmiştir. Darbeyle ilgili gelen ilk haberler oldukça karmaşık olmakla birlikte önce Federal Arap Devleti Başkanı Faysal'ın içinde bulunduğu Kraliyet Sarayı'na yürünmüştür. Asker ve sivillerden oluşan bu grup sarayı ele geçirmiştir. Bağdat sokaklarında da çok sayıda olay yaşanırken Bağdat Radyosu ele geçirilmiş, İngiltere Büyük Elçiliği de yağmalanmıştır. Kral Faysal, Prens Abdülilah ve Başbakan Nuri Sait de öldürülmüştür (*Cumhuriyet*, 15.07.1958:1 ve 5, Irak'ta Dün Sabaha Karşı İhtilal Çıktı).

14 Temmuz 1958'de General Kasım liderliğinde gerçekleştirilen darbe DP'nin Ortadoğu siyasetinde çeşitli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Ancak darbenin en önemli etkilerinden biri de DP'li yöneticilerin ruh halleri üzerinde olmuştur. Darbede, II. Faysal, Başbakan Nuri Sait Paşa ve Kral Naibi'nin öldürülmesi DP yöneticileri üzerinde şok etkisi yaratmıştır⁹⁰ (Özcan, 2016:130). Öte yandan darbenin İstanbul'da toplanacak Bağdat Paktı ile paralel zamanda olması da bu şok etkisini arttırmıştır⁹¹. Öyle ki Bayar, Menderes ve Zorlu, Kral Faysal ile beraber gelen heyeti karşılamak üzere Yeşilköy Havalimanı'na gitmişlerdir. Heyetin gelmesini beklerken şeref salonunda sohbet eden isimlere Irak Havayollarına ait tarifeli uçağın

⁹⁰ Burada Demokrat Parti'nin önde gelen isimleriyle Nuri Sait Paşa'nın ilişkisini göstermesi açısından Sait Paşa'nın 1958 yılında kabineyi kurması üzerine atılan tebrik ve teşekkür telgraflarına bakmakta fayda vardır.

Fatin Rüştü Zorlu'nun gönderdiği tebrik mesajı şu şekildedir:

Başvezirlik makamına tayininiz münasebetiyle hararetli tebriklerimi ve zatıdevletlisinin saadet ve muvaffakiyeti ile Irak milletinin refah ve tealisi için en samimi temennilerimi takdim eyler bu vesile ile hürmetlerimin kabulünü rica ederim. [BCA, 10582- 65762 – 6]

Nuri Sait Paşa, Zorlu şu yanıtı vermiştir:

Başvezarete tayinin münasebetile göndermek lütfunda bulunduğunuz tebrik mesajını aldım, Irak milleti ve şahsım hakkındaki pek dostane his ve temennilerinizden çok müteşekkirim.

Zatı devletlerinin sıhhat ve muvaffakiyetleri için beslediğim en kalbi dileklere itimad buyrulmasını rica ederim. [BCA, 10582- 65762 – 3]

⁹¹ Türkiye Cumhuriyeti Londra Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na atılan telgrafta Sait Paşa'nın İstanbul'da olup olmadığı sorulmuştur:

Nuri Sait Paşa'nın gelini Paşa'nın İstanbul'a varmış olup olmadığını ve gelmedi ise akibeti hakkında mevcut malumatı bendenizden sordu.

Paşa'nın hanımı burada imiş. İmkan nisbetinde hadisatı kendisinden gizlemeğe gayret ediyorlarmış.

Kabilse acilen tenvirimizi istirham ederim. [BCA, 8339- 57916 – 29]

pilotu tarafından kendisine kuleden bildirilen şu mesaj ulaştırılmıştır: “Bağdat’ta darbe. Halk düşmanı zalim siyasetçiler kurşuna dizildiler. Kral’ın sarayı işgal edildi.” Bu gelişme üzere Bağdat Paktı zirvesi Ankara’ya alınmıştır. Bayar ve Menderes de Ankara’ya geçmiştir⁹² (Akıncı, 2021:288- 289). Bağdat Paktı üyesi diğer ülkeleri de çok sarsan bu durum hakkında Ankara’da olan devlet başkanları çok uzun görüşmeler yapmışlardır (Eroğlu, 1990:142).

Darbeden en fazla etkilenen ülke olan Türkiye’nin bu olaydan sonra hem dış hem de iç politikasında değişim gözlemlenmiştir. Darbe neredeyse Türkiye’yi bir savaşa girmenin eşiğine getirmiştir. Amerika’nın Türkiye’deki bir üssünü kullanarak Lübnan’a asker çıkarması, Türkiye’yi doğacak bir tepkinin ilk muhatabı olma riskiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bağdat Paktı ülkeleri ve Amerika’nın Londra’da yaptıkları toplantının ardından 28 Temmuz 1958’de yayınladıkları bildiriye Amerika’nın Türkiye’nin içişlerine müdahalesini kolaylaştırmıştır (Eroğlu, 1990:142). Pakt üyeleri ABD’nin Irak’a müdahale etmesi gerektiğini söylerken Türkiye ise özellikle ayarsız bir tepki göstermiştir. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, yeni Irak Hükümetini tanımadıklarını belirtmiş ardından da Zorlu, Bayar ve Menderes Irak’a bir askeri müdahalede bulunmaya karar vermişlerdir. Bu müdahalenin Irak’taki yurttaşları kenetleyip, Mısır ve SSCB’ye yakınlaştıracaklarını düşünen ABD ve İngiltere tarafından engellenmiştir (Atılğan, 2022:508).

Bu olay basın ve muhalefet açısından ise farklı bir amaç için kullanılmıştır. Çeşitli baskılarla mücadele eden ve birçok iç meseleyi haber yapamayan basın bu olayın üzerine özellikle durmuş, manşetlere taşımıştır. Muhalefet de bu olayı Menderes’in gerginliği arttırmak için kullanmıştır (Demirel, 2016b:293). DP’liler Irak’taki durumunun haberleştirilmesinden dolayı CHP’ye ait yayın organlarından şikayetçi olmuşlar ve CHP’nin bu yayınlarla vatandaşlara, “Kalkın ey ehliwatan, siz de Iraklıların Faysal’a ve Nuri Sait’e yaptığını bizimkilere yapın!” dediklerini dile getirmişlerdir (Toker, 1966b:104- 105). Metin Toker, DP’nin bu iddialar da pek de haksız olmadıklarını söylemiştir. Toker’e (1966b:105) göre Irak’taki Nuri Sait rejiminin, Menderes’in rejimine olan benzerliği ve yurttaşların da bunu böyle

⁹² *Akis* dergisinde (19.07.1958:6) aktarıldığına göre, olay Pazartesi günü sabah saat 09.10’da İstanbul sokaklarına son Irak bayraklarının asıldığı sırada yaşanmıştır. Irak Hava Yollarına ait Viscount tipi dört motorlu bir uçak Yeşilköy’e indiğinde, yolculardan önce ikinci kaptan Dowdy büyük bir telaş içinde adeta uçağın kapısından atlayarak dışarı çıkmıştır. Hemen karşısına çıkan kişiye, Irak’ın Ankara Büyükelçisi Necip el-Ravi ile görüşmek istediğini ve ona önemli bir mesaj getirdiğini söylemiştir. Ancak karşısındaki kişi –uzun boylu, esmer, toplu yapılı ve siyah gözlüklü– elçinin havaalanında bulunmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine tulumunu dahi çıkarmamış olan Dowdy, muhatabının Dışişleri Bakanlığı mensubu olup olmadığını sormuştur. Adam “Oo, tabii!” yanıtını vermiştir; fakat aslında o kişi Hürriyet gazetesinin muhabiri Firuz Makulu’dur. Dowdy, burada Irak’ta büyük bir karışıklık yaşandığını, ordunun Haşimi hanedanını devirdiğini ve Kral Faysal ile Başbakan Nuri Said Paşa’nın akıbetlerinin belirsiz olduğunu söylemiştir. Ayrıca, bu gelişmeler nedeniyle onların İstanbul’a gelebileceklerini bildirmiştir.

gördüğünün DP'li yöneticileri de bilmektedir. Bu sebeple, Bağdat'ta olanlar yöneticileri korkutmuş, sınırlarını bozmuş ve hepsini olağanüstü tedbirler almaya yöneltmiştir.⁹³

Bu gelişme, iktidar kanadında muhalefetin öngördüğü biçimde sert bir tepkiyle karşılanmıştır. Adnan Menderes, 21 Eylül 1958'de Balıkesir'de yaptığı konuşmada, basın tutumunu ağır ifadelerle eleştirmiştir. Ona göre bazı gazeteler, komşu ülkelerde öldürülen devlet adamlarının fotoğraflarını sayfalarca yayımlamakta ve bu görsellerin altına ima taşıyan tehdit cümleleri eklemektedir. Menderes, bu davranışın büyük bir küstahlık olduğunu belirtmiş ve muhalefeti böylesi çelişkileri fark edemeyecek ölçüde hırsa kapılmakla suçlamıştır. Ayrıca muhalefetin, Irak örneğini öne sürerek ve sürekli olarak gazeteler aracılığıyla halkı kışkırtıp teşvik edip adeta Türkiye'de de benzer şekilde birinin çıkıp devlet adamlarını öldürmesini beklediğini öne sürmüştür (Giritlioğlu, 1965'ten akt. Demirel, 2016b:294).

1.5.3. Muhalefetin Güç Birliği Arayışlarına Karşı: Vatan Cephesi

Demokrat Parti iktidarı ilk dönemlerinde ülke içinde demokratikleşme umutlarını yükseltse de zamanla artan siyasi gerilimler, ekonomik sıkıntılar ve toplumsal kutuplaşmalarla şekillenmiştir. Bu kutuplaşma sürecinin en somut örneği ise “Vatan Cephesi” olmuştur. Önceki sayfalardan hatırlanacağı üzere, basın özgürlüğünü kısıtlayan yasalar, muhalefet partilerine yönelik baskılar ve artan siyasi gerilimler, CHP başta olmak üzere muhalefet hareketlerini sert bir mücadeleye ve birlikte hareket etmeye itmiştir. Öte yandan, DP'nin dış borçlanma ve enflasyonla karakterize olan ekonomik politikaları, toplumun geniş kesimlerinde hoşnutsuzluğa yol açmış; kırsal kesimde dahi desteği azalmaya başlayan iktidar, siyasi tabanını korumak adına yeni arayışlara girmiştir. İşte bu koşullar altında Vatan Cephesi, milli birlik söylemiyle toplumsal desteği mobilize etmeyi ve muhalefetin işbirliğine yanıt vermeyi amaçlayan bir siyasi proje olarak ortaya çıkmıştır.

Başbakan Adnan Menderes, Vatan Cephesi kurulması talebini 12 Ekim 1958'de Manisa'da dile getirmiştir. Yurt gezileri çerçevesinde Manisa'daki parti kongresinde konuşan Menderes, muhalefeti sert sözlerle eleştirmiştir. Halkın yapılanlardan memnun olduğunu ve geleceğe güvenle baktığını belirten Menderes, buna rağmen bazı politikacıların ülkenin bu

⁹³ Aynı bölümde Metin Toker (1966b:105), basının içinde bulunduğu durumundan dolayı böyle davrandığını da şu cümlelerle aktarmaktadır:

“Ama bunun yanında, Türkiyede basın için artık hemen her şey yasaktı. En masum iç politika yazıları takibata uğruyordu. D.P. Grubunun o toplantısından önce savcılar toplu halde bir takibata daha geçtiler. *Milliyet*, *Akşam*, *Hürriyet*, *Cumhuriyet* sorumluları adliyeye çağırıldılar, ifadeleri alındı, davalar açıldı. Bunların suçu muhalefet hatiplerinin orada yahut burada söyledikleri sözleri nakletmekti. İktidar bir gözdağı veriyor ve gazetelerin Muhalefete sütunlarında yer ayırmasını önlemek istiyordu. Muhalefetin görüşleri yayılmadığı takdirde, tenkitlerin tesiri kalmayacağını sanıyordu. Diğer taraftan hiddet çeken belli başlı gazeteciler boyuna hapishanelere atılıyor, bir cezasını tamamlayan arkadan hemen bir yeni davanın açıldığını görüyordu. Baskı, yıldırma, korkutma son haddini bulmuştu.”

olumlu tablosunu kasıtlı olarak karartmaya çalıştıklarını dile getirmiştir. Ona göre muhalefet, vatandaşların yüzündeki tebessümü adeta bir keder havası içinde dünyaya yansıtmak için durmaksızın çaba harcamaktadır. Konuşmasının sonunda Menderes, bu durum karşısında vatandaşların siyaset ve ihtiraslardan uzak bir şekilde bir araya gelerek “kin ve husumet cephesine” karşı durmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu amaçla, yapılan hizmetlerin ve eserlerin korunabilmesi için “vatanperverane gayretlerin birleşmesi” gerektiğini ifade eden Menderes, Vatan Cephesi adını verdiği bir oluşumun kurulmasının artık zorunlu hâle geldiğini belirtmiştir. Ona göre, bu cephe sayesinde ortaya konulan büyük eserlerin Türk milleti tarafından sahiplenilmesi ve savunulması mümkün olacaktır (*Cumhuriyet*, 13.10.1958: 1 ve 5, Menderes ‘Vatan Cephesi’ kurulmasını talep ediyor).

Eric Jan Zürcher’in (2017:242) analizinde vurguladığı üzere, 1957 genel seçimlerinde muhalefetin elde ettiği görece başarı özellikle Cumhuriyet Halk Partisi ile Hürriyet Partisi nezdinde moral ve motivasyon artışına yol açmıştır. Bu durum, muhalefetin Demokrat Parti iktidarının politikalarını sistemli ve keskin bir eleştiri süzgecinden geçirmesini beraberinde getirmiş; hükümetin her türlü icraatı, meclis kürsülerinden basın organlarına uzanan geniş bir platformda topyekûn reddedilme ve protesto dalgasıyla karşılanmıştır. Zürcher’e göre, Menderes, DP’nin tabanını genişletmek ve halk kitlelerini harekete geçirmek için şatafat ve gösterişle Vatan Cephesi’ni kurmuştur.

En temeldeyse Vatan Cephesi, Menderes’in birleşmekte olan muhalefete karşı geliştirdiği bir stratejidir⁹⁴. Tanel Demirel’e (2016b:291) göre Vatan Cephesi esas itibarıyla hali hazırda DP’li olan vatandaşlar yerine muhalefetin temsil ettiği politikadan uzak kalmış kişileri partiye üye yapmadan muhalefet karşıtı cepheye çekmeyi amaçlamaktadır. Bakıldığı zaman Vatan

⁹⁴ 27 Mayıs Darbesi’nden sonra yargılanan isimlerden biri olan Samet Ağaoğlu, “Vatan Cephesi Davası” savunmasında Vatan Cephesi’yle ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır. Bu durum Vatan Cephesi’nin hangi gerekçeyle kurulduğunu gösterir niteliktedir:

Seçimlerin hemen ertesinde muhalefet birtakım seçim şikayetlerine inzıman eden bir meşruiyet meselesi ihdası temayülündedir. Muhalefet partileri ve bilhassa ana muhalefet partisince yapılan muhtelif teşebbüslerde seçim neticelerine göre iktidarın meşru sayılamıyacağına delalet eden beyan ve yayınlar ciddi bir buhranın daima vesilelerini teşkil edegelmektedir. Bu teşebbüslerin karşısında zamanın iktidarı mevcudiyetini kendi[ni] göstermek istemekte ve muhtelif teşebbüsleri ile meşruiyet meselesinde duyulan endişenin izalesi için faal olmak istemektedir. İşte böylece muhalefetin müşterek tutumu karşısında zihinlerde hasıl olabilecek birtakım tereddütleri izale edebilmek ve bu suretle Demokrat parti iktidarına itimadın devam edegelmekte olduğunu gösteren teşebbüslere girmek fikri tahassül eylemeğe başlamaktadır. Buna inzıman eden diğer başka sebeplerde mevcuttur.

...

Türlü sebeplerle münevverlerin partiye intisap ve muhtelif kademelerde faal vazifeler almaları kurtarılmak arzuedilen parti prestiji bakımından şiddetli bir arzu. İşte bu siyasi tabir, lafız, levha, etiket ve nihayet slogan olarak siyaset hayatımıza girişi böylece vuku buluyordu. Yani bu yolla Demokrat partiye yeni iltihaklar sağlanacak yeni fikir sahibi kimseler kazanılmak suretiyle bir hamle yapılacak inhisarcı idari kadronun kazanılacak yeni imkanlar ile takviyesi mümkün olacaktı.

...

Vatan cephesi demokrat parti kadrosu içerisinde yeni bir hamle teşebbüsü olarak ilan ediliyordu. [BCA, 10-9-0-0, 220- 682-5]

Cephesi'nin hukuki boyutu da belirsizdir. Öyle ki Vatan Cephesi için partinin bir yan kolu ya da bir dernek demek mümkün değildir. Partinin ocak teşkilatı tarafından kurulan bazı zamanlarda parti ocağından başka bir şey olmadığı belirtilen bir yapıdadır. Parti içinde de bu durum tam olarak anlaşılamamıştır. DP ocakları ile Vatan Cephesi ocakları arasındaki ayrım da parti teşkilatlarında farklı rahatsızlıklara da yol açmıştır. Yeni kurulan ocakların imtiyazlı hale geldiği ve parti içerisinde kıskançlık yarattığı eleştirisi de bu bağlamda yönetilen eleştiriler arasındadır (Doğaner, 2016:179). Vatan Cephesi'nin teşkilatta yarattığı ayrımdan öncesinde de DP'de çeşitli sorunlar olduğu bilinmektedir. Parti içinde “Yaylacılar” olarak adlandırılan grup DP Meclis Grubu'nda Meclis Başkanlığı için farklı bir aday çıkarmış ve az bir farkla seçimi kaybetmişlerdir. Sonraki dönemde bu grup parti içi muhalefete devam ederken bazı isimlerin de partiden ayrıldığı görülmüştür (Uyar, 2012:43). Partinin birçok sebepten dolayı birlikte olmaya ihtiyaç duyduğunu söylemek mümkündür.

Demokrat Parti, Vatan Cephesi'ne ciddi bir önem vermiştir. Oluşturulan bu yapı tanıtılırken kullanılan slogan “Bizimle olan bizi destekleyenler vatanseverdir” şeklindeyken (Akıncı, 2021:296) başta gazete ve radyo olmak üzere kullanılabilecek bütün araçlarla yoğun bir propaganda yapılmıştır.

Partinin gazetesi *Zafer*'de her gün DP'ye katılan yurttaşlar tarafından partiye ve Adnan Menderes'e yönelik bağlılık ve sevgiyi anlatan telgraflar da yer almaktadır. Uyar (2012:44) iktidarın propaganda konusunda bunlarla sınırlı kalmadığını DP'nin güçlü olduğu illerde “*Vatan Cephesi*” ismini taşıyan gazetelerin yayın hayatına başladığını söylemektedir.

Vatan Cephesi propagandası yalnızca *Zafer* ve diğer iktidar yanlısı gazetelerle sınırlı kalmamış devlet denetimindeki radyoya da taşınmıştır. Radyoda her gün saatlerce Vatan Cephesi'ne katılanların isimleri okunmuş, bu uygulama dönemin dikkat çekici propaganda yöntemlerinden biri hâline gelmiştir. Gazeteci Mahmut Tali Öngören, bu sürece ilişkin anısını aktarırken, söz konusu listelerin Anadolu Ajansı tarafından hazır metinler halinde radyoya gönderildiğini ve çoğu zaman bir bisikletli aracılığıyla yayın öncesinde hatta yayın sırasında spikerlerin eline ulaştırıldığını hatırlatmaktadır. Genellikle Can Okan'ın okuduğu bu listelerden bıkkınlık öyle bir noktaya varmıştır ki, bir gün yayında Öngören'in ve nöbetçi spiker Jülide Gülizar'ın isimleri de Vatan Cephesi'ne katılanlar arasında okunmuştur. O sırada yayını dinleyen ikili birden irkilmiş ancak bu duruma hiçbir tepki gelmemiştir. Öngören, bunun nedenini, listelerde geçen isimlerin artık kimse için bir anlam taşımamasına bağlamakta ve bu kadar çok kişinin Vatan Cephesi'ne katıldığına zaten kimsenin inanmadığını vurgulamaktadır (Birand vd.,1991: 151).

Yurttaşları Vatan Cephesi'ne kaydettirmek için farklı yollar da denenmiştir. Örneğin Konya'nın Beyşehir ilçesinde yeni açılan Vatan Cephesi lokaline iki gün üst üste her gelene çay ikram edilmiş, karşılığında da misafirler cepheye kaydolmuştur (*Cumhuriyet*, 29.01. 1960, s.1, Bir çay içirip V. C. ye üye kaydettiler). Öte yandan Menderes'in ve DP'nin tek hedefi yurttaşlar olmamış, mali destek alınan iş insanlarının da Vatan Cephesi'ne geçmesi istenmiştir (Avcıoğlu, 2013:510).

Vatan Cephesi'ne üyeliklerle ilgili çok sayıda iddia vardır. Bunlardan bir tanesi Ağrı'nın Karaköse ilçesinde yaşanmıştır. CHP il idare kurulu üyesi Nuri Koç'un 40 günlük bebeği Ali Yavuz Koç, meçhul bir kişi tarafından Yavuz Koç adıyla Vatan Cephesi'ne kaydedilmiş ve başbakana da telgraf çekilmiştir (*Cumhuriyet*, 09.02.1959:1 ve 5, Vatan Cephesine 40 günlük bir yavru da katılmış!). Benzer bir olay da Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde yaşanmıştır. Radyo yayınında Mecid Arslan adlı kişinin ailesiyle birlikte Vatan Cephesi'ne katıldığı duyurulmuştur. Ancak Arslan, yedi buçuk yaşında bir çocuktur ve ailesi CHP mensubudur (*Cumhuriyet*, 12.02.1959:1, Vatan Cephesine katılan çocuk!). Vatan Cephesi ile ilgili iddialar bununla da sınırlı değildir, ölülerin de cepheye kaydedildiği ileri sürülmüştür. *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan habere göre İstanbul ve Ankara radyolarında, Sivas'ın Mehmetpaşa mahallesinin CHP'li muhtarı Abdürrahman Aydemir partisinde istifa ederek Vatan Cephesi'ne kaydolduğu duyurulmuştur. Ancak Aydemir 2 ay önce vefat etmiştir. Haberi duyan yakınları da bu duruma oldukça şaşırmıştır (*Cumhuriyet*, 10.02.1959:1. Vatan Cephesine kaydedilen ölü). Bir başka olaydaysa, Antalya'da Hürriyet Partisi'nden DP'ye geçtiği iddia edilen Ali Paşa Ünal'ın, zaten beş yıldır Sülek Köyü DP Ocak Başkanı olduğunun ortaya çıkması, cepheye katılım iddialarının gerçekliğini sorgulatmıştır. Ünal'ın köyünün nüfusunun azlığı (84 seçmen) ve 1957 seçimlerinde muhalefetin 79 oy alması cepheye katılımların siyasi bir gösteriye dönüştüğü izlenimini de pekiştirmiştir (*Cumhuriyet*, 13.01.1959:1, Antalyalıları Güldüren Radyo Haberi).

Bu örnekler, Vatan Cephesi'nin milli birlik söyleminin pratikte psikolojik baskı ve sembolik tahakküm aracına dönüştüğünü göstermektedir. Radyo aracılığıyla yapılan duyurular, toplumda DP'ye sadık olanlar ile ötekiler arasında yapay bir ayrım yaratmış, muhalif sesleri susturma stratejisinin bir parçası haline gelmiştir.

Vatan Cephesi kurulduktan kısa bir süre sonraysa iktidarın ödül ve ceza mekanizmasına dönüşmüştür⁹⁵. Örneğin Antalya'da Vatan Cephesine kaydolun bir vatandaş belediyenin otobüs

⁹⁵ Vatan Cephesi'ne katılım Başbakan'a ya da parti merkezine çekilen telgraflarla gerçekleştirilmektedir. Bu telgraflardan anlaşıldığı kadarıyla cepheye katılımın, vatandaşlar için çoğunlukla kişisel veya kamusal bir menfaat temini anlamı taşıdığı anlaşılmaktadır. Kimileri istekleri karşılandığı takdirde katılacaklarını belirtirken, kimileriye katıldıkları için isteklerinin yerine getirilmesi talep etmektedir. Doğaner'e göre Vatan Cephesi örneği

işletmesinin başına müdür olmuştur. Ayrıca sürekli olarak bütçesinde zarar eden belediyenin bu şahsa dönemin şartlarının oldukça üstünde bir maaş vermesi de eleştiri konusu edinmiştir (*Cumhuriyet*, 03.05.1960, s.1, V.C. ne giren zat otobüs müdürü oldu). Bir yandan böyle ödüller dağıtılırken diğer yandan da cezalar kesilmiştir. Maraş'ta altı yıl boyunca belediye başkan yardımcılığı yapan Bekir Kandeğer, Vatan Cephesi'ne üye olmadığı için belediye meclis oturumunda gündem dışı bir teklifle görevinden alınmıştır. Onun yerine bir süre önce cepheye dahil olan meclis azalarından Mustafa Kirişçi göreve başlamıştır (*Cumhuriyet*, 02.10.1959:1, Vatan Cephesine girmiyen Belediye Reis muavinin vazifesine son verildi).

Vatan Cephesi'ne üye olmadığı için sadece kişiler değil, köyler bile cezalandırılmıştır. Akşehir'in Atsız köyünde 25 Ocak 1959 günü yapılan muhtar seçimini CHP'li adayların kazanması üzerine köyün elektriği belediye tarafından kesilmiştir (*Cumhuriyet*, 12.02.1959:1, C.H.P ye rey veren köyün elektriği kesildi).⁹⁶

Başta Adnan Menderes olmak üzere DP'lilerin büyük bölümü söylevlerinde muhalefeti "nifak" ve "şer" cephesi olarak tanımlarken Vatan Cephesi'ne katılımı ilgili çağrılarını sürekli yinelemişlerdir. Vatan Cephesi'ni konu edinen son konuşmalarından birinde Menderes, 1950 seçimlerinde kullanılan slogana atıfla "Artık söz milletindir" ifadesini söylemiştir. Menderes'e göre ülkede kaygı verici bir durum söz konusu olmadığı gibi millet her geçen gün daha hızlı bir ilerleme içerisinde. Buna rağmen, bazı çevreler bu gelişmeleri hazmedememekte ve işler kötü gidiyormuş gibi bir hava yaratmaya çalışmaktadır. Bu kişiler, memlekette "hürriyet, adalet ve müsavat yoktur" söylemleriyle nifak siyaseti yürütmekte, böylelikle toplumsal huzuru zedeleyen bir tablo ortaya koymaktadırlar (*Cumhuriyet*, 15.02.1960:1 ve 5, Menderes dün de 27 dakika konuştu).

salt siyasilerin taşıdığı zaafın değil aynı zamanda vatandaşların zaafının siyaset üzerinde nasıl şekillendiğini göstermesi noktasında da manidardır (Doğaner, 2016:181- 191).

⁹⁶ Metin Toker'in anlatısına göre Devlet Tiyatrosu sanatçıları radyoya çıkartılmış ve tabiri caizse bir politik skeç yapmışlardır:

"Ya, Vatan Cephesine katılan Devlet Tiyatrosunun sanatkarlarını radyoya çıkarıp da onlara adeta canlı bir politik skeç yaptırmak! Bunu gülmekten katılarak dinlemiştik.

Her yerde V.C. ocakları açan D.P.'li tezgahlar Devlet Tiyatrosunda da bir takım yanar- dönerler bulmuşlardı. Bir gün gazetelerde "yüz kadar Devlet Tiyatrosu mensubu"nun Vatan Cephesine katıldıkları ilan edildi. Tabii, radyoda da. Muhalefet bunlarla alaya başladı. Sanatkarın, siyasi partide işi ne? Üstelik de "Sayın bakalım, kimmiş bu yüz kişi" diye, D.P. sıkıştırılıyordu. Ortada, yüz kişi filan yoktu. Bunun üzerine bir radyo röportajı hazırlandı. Tertipçi, Radyo Gazetesinin spikeri Hikmet Münirdi. Hikmet Münir soruyordu:

- 'Size baskı yapıldığını ileri sürüyorlar. Ne dersiniz?

Sevda Aydan cevap veriyordu:

- Aaa, asıl baskıyı yapan o muhalif beyler.

- Affedersiniz, sizin gibi iftihar ettiğimiz sanatkarlara bir de mideci sıfatını takıyorlar.

Tombul Ferhan Onat:

- Biz mideci değiliz. O muhalif beyler bilsinler ki biz aydın vatandaşlar olarak biz vicdanlarımızın emrettiği partiye girdik' diyordu.

Ertuğrul İlgünler, Doğan Onatlar ve daha başkaları o yayında 1959 yılında bir insanın D.P.'ye niçin girebileceğini bir anlattılar, bir anlattılar ki değme sanatkarlar böyle bir komedi yazamazlardı" (Toker, 1966:177).

Bu ifade açıkçası Menderes ve diğer DP'liler tarafından o dönemde sıkça kullanılmaktadır. Onlara göre böyle bir oluşumu ortada hiçbir sebep yokken “ortalığı karıştıran muhalefet” zorunlu hale getirmiştir. Muhalefetin 1957 seçimlerinden sonra takındığı “İktidara geliyoruz” tavrını da eleştiren Menderes,

“Tam seçimlerden bir sene sonraya kadar ağzımı açmadım. Fakat seçimlerden sonra bu arzettiğim sebeplerle Balıkesir’e gittim. Konuşmamı yaptım. Orada dedim ki, siz Irak’a bakarak acaba bizim memlekette de böylesine bir şey olur mu zannediyorsunuz? Ne duruyorsunuz diye, ortalığı karıştırmak, teşvik etmek mi istiyorsunuz? ... Bu bir nifak yoludur. Fesat yoludur. Terketmek lazım gelir. Vatan bütünlüğünü, millet beraberliğini bozmamak icabeder. Onun için nifak cephesinden ayrılınız. Vatan Cephesine geliniz sevgili vatandaşlar dedim (*Cumhuriyet*, 15.02.1960:1 ve 5, Menderes dün de 27 dakika konuştu).”

ifadelerini kullanmıştır. Menderes’e göre halk onun bu çağrısına olumlu yanıt vermiş ve Vatan Cephesi’ne üye olan kişi sayısı 1 milyonu geçmiştir. Cephe’ye gösterilen bu ilgi muhalefetin de 1958’deki sert tavrını bırakmasına yol açmıştır. Bunun için de vatandaşlar Vatan Cephesi’ne katılmaya devam etmeli ve “nifak ittifakının”, memleket meselelerine, millet beraberliğine vereceği zararın önüne geçmelidir (*Cumhuriyet*, 15.02.1960:1 ve 5, Menderes dün de 27 dakika konuştu).

Muhalefetse, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi ve basın organları aracılığıyla Vatan Cephesi’ni antidemokratik bir manipülasyon aracı olarak eleştirmiş, bu girişimin demokratik meşruiyetini sorgulayan söylemler geliştirmiştir. CHP, Meclis’te yaptığı konuşmalarda, Vatan Cephesi’nin anayasal bir temeli olmadığını vurgulayarak, hükümetin bu girişimi bir “psikolojik harp” aracına dönüştürdüğünü savunmuştur. Özellikle radyo yayınlarında cepheye katılanların isimlerinin okunması, CHP tarafından “devlet imkânlarının siyasi amaçlı suiistimali” olarak eleştirilmiş ve bu uygulamanın tarafsız devlet geleneğini zedelediği iddia edilmiştir (*Milliyet*, 11.11.1958: 1 ve 5, Vatan cephesi ocakları ile ilgili yeni bir iddia; 14.11.1958: Bir Vatan Cephesi Ocağı İçin C.H.P. Gensoru Veriyor; 16.11.1958: 1, Günaltay’ın Vatan Cephesine dair fikri)

CHP’lilerin yurttaşların cepheye kaydedilme biçimlerini zorla üyelik olarak tanımlayarak protesto etmesi özellikle muhalefete destek verenler nezdinde DP’nin meşruiyet krizini beslerken basında da zorla üyelik gündeme getirilmiştir. Nadir Nadi’nin (1960) kaleme aldığı “Zorla Güzellik Olmaz” başlıklı yazı, Vatan Cephesi uygulamalarına yönelik eleştirilerin dikkat çekici örneklerinden biridir. Nadi, Demokrat Parti iktidarının özellikle aydınlardan ciddi bir tepki görmedikçe özgürlükleri birer birer ortadan kaldırdığını vurgulamaktadır. Yazısında, iktidarın toplumu Vatan Cephesi’ne katılmaya zorlayan çağrılarını ele alarak, pek çok kişinin bu baskı karşısında sessiz kalarak boyun eğdiğini belirtmiştir. Ona göre, DP yöneticileri aydınların bu zayıf yönünü keşfetmekle övünmektedir. Ancak Nadi, bu durumun iktidara

arzulanan toplumsal desteği kazandırmayacağını ifade etmektedir. Özellikle radyolarda okunan Vatan Cephesi listelerinin halk üzerinde beklenen etkiyi yaratmasının bir hayal olduğunu vurgulayan yazar, esas yapılması gerekenin ülkede hak ve eşitliğe dayalı bir rejimi tesis etmek olduğunu belirtmektedir. Nadi'ye göre; iktidar halka rağmen ayakta kalamaz, seçim kaybedilse dahi eşitlikçi ve adil bir düzenin kurulması uzun vadede toplumsal hafızada saygı ve hayırla anılmanın tek yoludur. Buna karşılık, isterse milyonlarca vatandaş Vatan Cephesi'ne kaydedilsin, halkın gerçek sevgisinin Demokrat Parti ile olmayacağını özellikle vurgulamaktadır (Nadi, *Cumhuriyet*, 27.03.1960:1, Zorla Güzellik Olmaz).

Vatan Cephesi'nin 1958'deki kuruluşu ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin çok partili demokrasi deneyiminde derin bir siyasi kırılma yaratmış, toplumsal ilişkileri yeniden şekillendiren bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan atmosfer, yalnızca iktidar-muhalefet çatışmasının şiddetlenmesiyle değil, aynı zamanda demokratik normların aşınması, devlet-toplum arasındaki güven bağının zedelenmesi ve sembolik şiddetin yaygınlaşması gibi çok boyutlu sonuçlarla karakterize edilmiştir. Vatan Cephesi'nin yarattığı gerilimli atmosfer, nihayetinde demokratik çözüm kanallarının tıkanıdığı bir noktaya evrilmiştir. Bu durum 27 Mayıs Darbesi'nin de gerekçelerinden biri olarak gösterilmiştir.

1.5.4. Büyük CHP Kurultayı ve Muhalefete Yönelik Saldırıları

Çalışmanın bu bölümünde Demokrat Parti iktidarının son yıllarında muhalefete gösterdiği sert tutumun bir uzantısı olarak ortaya çıkan CHP lideri İsmet İnönü ve partinin diğer kurmaylarına yönelik saldırılar ele alınacaktır.

1.5.4.1. Uşak Olayları

1959 yılında Demokrat Parti, muhalefeti mecliste konuşturmamak için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. İktidar kanunlaştırmak istediği tasarıları ilk olarak parti grubunda konuşmakta ve tasarı olgunlaştıktan sonra da genel kurula getirmektedir. Genel kurulda da muhalefete fazla söz hakkı tanınmadan kanunlar kabul ediliyordu. Öte yandan iktidar Meclis'i düzenli olarak toplamıyor; toplanıldığı zaman da ya görüşmeler çok kısa sürüyor ya da çok büyük tartışmalar meydana geliyordu (Burçak, 1998'dan akt. Akıncı, 2021:308).

DP'nin muhalefeti susturmaya yönelik tedbirleri arttırdığı bu günlerde CHP'nin 14. Büyük Kurultayı toplanmıştır. Partinin kendisine olan özgüveninin yenilendiğinin görüldüğü Kurultay, İnönü ölçülü ve özlü bir söyleviyle açılmıştır (Ahmad ve Ahmad, 2020:237). İnönü'nün söylevinde 1954 ve 1957 seçimlerinin gerçekleştiği atmosferle ilgili olarak, "Geçen büyük seçimler 1954 ve 1957 kanunlarının hükümleriyle eşitlik şartları esassından bozulmuş olarak hazırlanmıştır. Seçim tatbikatı ise derin yaralar bırakan dürüstlük şikayetleri içinde

geçmiştir. Seçim devrinde milletimiz dikkati çeken bir ruh haleti göstermiştir” değerlendirmesini yapmıştır⁹⁷ (*Cumhuriyet*, 13.01.1959:1 ve 5, C.H.P. Büyük Kurultayı İnönü’nün Nutku İle Açıldı). İnönü siyasi iktidarın 1958 yılını gerek antidemokratik kanunlar ile gerekse partizan idarenin her alanda amansız baskısı ve partinin önde gelen isimlerinin sözlü tacizleriyle basın ve muhalefetle büyük bir mücadele içinde geçirdiğini söylemiştir (*Cumhuriyet*, 13.01.1959:5, C.H.P. Büyük Kurultayı İnönü’nün Nutku İle Açıldı). İnönü, Kurultay’daki konuşmasında güç birliği hareketine de değinmiş ve bu girişimin siyasi hayatın gerçek ihtiyaçlarından doğduğunu vurgulamıştır. Ona göre, insan haklarının korunması ve ekonomik sıkıntıların giderilmesi davasını benimseyen vatandaşlar aslında toplumun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ancak bu çoğunluğun oyları, seçim sisteminin yapısı ve iktidarın uyguladığı çeşitli tedbirler nedeniyle somut bir sonuç doğuramamaktadır. Çoğunluğun iradesini sandığa yansıtılabilmek amacıyla Cumhuriyet Halk Partisi içinde güç birliği arayışına gidildiğini belirten İnönü, bu çabanın partinin idealistleri tarafından bir görev olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca güç birliği hareketinden duyduğu memnuniyeti dile getirerek, bu girişimin CHP’nin siyasi mücadele anlayışında önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 13.01.1959:5, C.H.P. Büyük Kurultayı İnönü’nün Nutku İle Açıldı).

Nadir Nadi (*Cumhuriyet*, 14.01.1959:1, Realist Bir Nutuk), İnönü’nün nutkunu, “realist” kelimesiyle değerlendirmiştir. Nadi’ye göre, ülkenin içinde bulunduğu sıkıntıları ve özlemleri yakından gören İnönü, bu sorunları dile getirirken bir parti liderinden ziyade bir bilim insanı gibi konuşmuş, tavsiyelerinde objektif olmaya özen göstermiştir.

14 Ocak 1959 günü parti tarafından “İlk Hedefler Beyannamesi” yayınlamıştır. Beyannamede antidemokratik kanunların kaldırılacağı, ifade ve basın özgürlüğünün sağlanacağını, grev hakkının tanınacağı gibi konulara değinilmiştir.

⁹⁷ Konuşmasının sonraki bölümünde İsmet İnönü, 1954 ve 1957 seçimlerinden sonra yaşanan süreci ise şu şekilde anlatmıştır: “İktidar ricali 1957 seçimlerinde tatbik ettikleri kanunların ve usullerin kafi gelmediği kanaatine varmışlar ve gelecek seçimlere kadar muhalefeti ve basını daha ziyade tahrip etmeğe karar vermişlerdir. İktidar, 1954 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi muhalefetine yüzde otuzbeş oy kazanmasından dehşete düşerek 1954 seçimlerinin hemen ertesi gününden itibaren gelecek büyük seçimler için hazırlığa başlamıştı. 1957 seçimlerinin hemen ertesi gününden itibaren de bütün muhalefetin bir daha yüzde elli iki rey almasını önlemek için fasılasız mücadeleye başlamıştır. Her gün seçim mücadelesi varmış gibi hazırlıklı kampanya da bulunan yalnız iktidardır.”

İnönü’nün basın özgürlüğü hakkında söyledikleri de oldukça önemlidir:

...

“Basın hürriyetinin rejim davalarının yanında ayrıca tetkik edilmesi icabeder. Bizim idareimiz basın hürriyetini iyi çalıştıracak bir olgunluğa erişmedikçe, biz demokratik nizamı kuramayız. İdareden ve basından hangisinin demokratik nizamı daha ziyade istidat gösterdiği araştırılmalı basını temsil etmeğe hak kazanmış olanlar haklı çıkacaklardır. Basına karşı kanunların suç tarifi, cezaların şiddeti ilimce her türlü insaflı ölçünün üstündedir. Basının bütün malzeme ihtiyaçları resmi makamların müdahalesi altındadır. Bu müdahale insanların bildikleri makul kayıtların hiç birini tanımaya mecbur değildir. Basın davalarına bakan hakimler, ‘görülen lüzum üzerine’ kaydının bilhassa takibi altındadırlar (*Cumhuriyet*, 13.01.1959:1 ve 5, C.H.P. Büyük Kurultayı İnönü’nün Nutku İle Açıldı).”

Meclis'te muhalefet yapma imkanının tamamen tıkanıldığını gören CHP yöneticileri sokağa inmenin en doğrusu olduğunu düşünmüştür. Bu gelişmeler ışığında genel başkan İsmet İnönü ve 46 milletvekili, Büyük Taaruz'un yapıldığını noktadan başlayarak Anadolu gezisine çıkmaya karar vermiştir. Bu gezilerin ilk durağı olarak İsmet İnönü'nün Yunan Başkumandanı Trikopis'i esir aldığı kent olan Uşak belirlenmiştir. Tanel Demirel'e (2016b:306) göre bu geziyle CHP'liler hem partinin demokratik rejimi savunmaya devam ettiğini göstermeyi hem de DP'ye meydan okumayı amaçlamaktadır.

İnönü ve kafilesinin Uşak'a hareket etmesiyle birlikte sonrasında birçok tekrarlanacak olan şiddet eylemleri de başlamıştır. İlk olayların Uşak'ta başladığını belirten gazeteci Metin Toker yaşananları, "Halk sokaklara döktürülmüştü. Sopalar, taşlar. Küçük bir çocuğun attığı taş İsmet Paşa'nın başına geldi. Kanadı" şeklinde aktarmıştır (Birand vd., 1991:160). Gergin atmosfer esasında bu gezinin öncesinde başlamıştır. İsmet İnönü'nün ziyaretinden çok kısa bir süre önce 15 Demokrat Parti milletvekili bu ile gelmiş, valiyi ve parti örgütüyle toplantı yapmışlardır. İnönü'nün ziyaretinden önce de Uşak Belediyesi hoparlöründen "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa" müsamaha gösterilmeden uygulanacağına dair duyuru yapılmıştır.

İsmet İnönü, 13 saatlik bir tren yolculuğunun ardından Uşak'a varmıştır. Yol boyunca İnönü'ye büyük sevgi gösterilmiş, gece yarısı geçilen küçük istasyonlarda dahi halk toplanmıştır. İnönü, Uşak Garı'nda da büyük bir kalabalık tarafından karşılanmış 2 kilometre uzaklıktaki şehir merkezine bir saatten uzun bir sürede varabilmiştir. Yol boyunca vatandaşlar yollarda kurban keserken, pencerelerden de çiçekler atıldığı görülmüştür. Elbette bu esnada çeşitli olaylar da yaşanmıştır. İnönü'nün aracı DP İl ve Merkez İlçe teşkilatlarının önünden geçerken, partililer İnönü'yü yuhalamışlardır. Tam bu esnada DP'li bir genç bir çay bardağını İnönü'ye doğru fırlatmış, İnönü'yü sıyıran bardak yanında onu takip eden *Akis* muhabiri Hamdi Avcıoğlu'na isabet etmiştir. İnönü aynı gün içinde gerek parti binasının önünde gerekse farklı noktalarda halka buluşup, çeşitli söylevlerde bulunmuştur (*Cumhuriyet*, 05.01.1959:1 ve 5, Uşakta Dün Müessif Hadiseler Oldu).

Yaşanacak olayların ilk belirtileri ziyaretin ikinci günü görünmüştür. İnönü'nün programı gereği Kurtuluş Savaşı sırasında esir aldığı General Trikopis'in evini ziyaret etmek istemiştir. İl Emniyet Müdürü ise İnönü'den çeşitli sıkıntılar barındırabileceğini düşündüğü bu ziyaretten vazgeçmesini rica etmiştir. Üç milletvekili konunun çözümü için Vali'yi ziyaret etse de Vali, kuvvetlere emir vererek İnönü'nün sokağa çıkamayacağını tebliğ etmiştir. Valinin bu tebliğini dinlemeyen İnönü yanındaki milletvekilleriyle beraber evden ayrılmış bu sırada da emniyet müdürü ile çeşitli tartışmalar yaşanmıştır (*Cumhuriyet*, 05.01.1959:5, Uşakta Dün

Müessif Hadiseler Oldu). Bu gelişmelerin ardından, Uşak Valisi'nin makam şoförüne İsmet İnönü'yü vurması için emir verdiğini ancak diğer kamu görevlilerin engel olduğu çeşitli anılarda aktarılmıştır⁹⁸ (Akbıyıklıoğlu, 1986'dan akt. Akıncı, 2021:312).

İsmet İnönü ikinci durağı olan Manisa'ya hareket etmek için istasyona gidecektir. Uşaklılar da kendisine veda etmek için istasyona toplanmıştır. İnönü istasyona giderken de çeşitli saldırılara uğramıştır. Dönemin gazetelerine göre 1000 kadar DP'li o sabah kente gelmiştir ve bu saldırılara kolluk kuvvetleri herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Bu kaos ortamında trene binmek üzere hareket eden İnönü'nün kafasına kalabalıktan fırlatılan bir taş isabet etmiştir ve İnönü yere düşmüştür. Aynı saldırıda dört gazeteci de yaralanmıştır⁹⁹ (*Cumhuriyet*, 02.05.1959: 1 ve 5, İnönü Dün Uşakta Tecavüze Uğradı).

Uşak'ta yaşanan olayların ülke içindeki yankısı çok büyük olmuştur. Olayların yaşandığı dönemde örtülü ödenekten finansal destek aldığı ortaya çıkan gazeteciler CHP ve İnönü'ye çok ağır suçlamalarda bulunmuştur. Bu yazılardan biri 1959 yılının Mayıs ayında Necip Fazıl Kısakürek imzasıyla *Büyük Doğu* dergisinde yayımlanmıştır. Yazının bir kısmı şu şekildedir (Karakuş, 1977:403):

“Bütün askerlik hayatında tek damla kan dökmeyen ve on binlerce şehidin al kanıyla imzalı zafer haberlerini gizlendiği samanlıkta alan Paşa Hazretlerinin, nihayet siyasi trışörlük yüzünden yediği taş, kötü üslupçuların elinden alınıp öyle büyütülmeli ve hedefine öyle kondurulmalıdır ki, Türk

⁹⁸ Gazeteci Metin Toker, Uşak'ta gerçekleşen olaylardan Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten'i da sorumlu tutmaktadır: “Ben bunların en fenası olarak Uşağı görmüşümdür. Uşakta tertibi, bizzat devletin bir görevlisi, hem de üzerinde Emniyet Genel Müdürü sıfatını taşıyan Cemal Gökten almıştır. Daha sonraları bir takım demokratlar kendiliğinden harekete geçmiş olabilirler. Fakat Türkiye'yi iki düşmne kampa ayırmanın planının Ankaradan, bir Başbakan ve bir İçişleri Bakanı tarafından yapılabileceğinin düşünülmesi bile tüyler ürperticidir (Toker, 1966b:166).

⁹⁹ Gazeteciler yaşanan durumun ardından bir protesto bildirisi yayınlamışlardır.

Ege gezisine katılmış vazifeli gazeteciler: “Uşak olayları meslek hayatımızda en elemli bir hatıra olarak yere alacaktır” diyorlar.

Ege gezisine katılan gazeteciler Uşak olayları ile ilgili olarak aşağıdaki protesto bildirisi yayınlamışlardır:

“Mensubu olduğumuz gazete ve dergiler tarafından muhalefet lideri İsmet İnönünün gezisini takiple vazifeli kılınmış bizler aşağıda adları yazılı gazeteciler 1 mayıs 1959 Cuma sabahı Uşakta bine yakın bir D.P. li nümayişçi kütlesinin şahıslarımızla temsil ettiğimiz Türk basınına karşı yakışsız ve adap dışı sözlerle ve hepimize fiilen yaptıkları tecavüzlerden halk efkarını haberdar etmek isteriz.

Bu sabah Uşakta vuku bulan müessif olaylar karşısında dövülen, tartaklanan, flaşları kırılan arkadaşlarımız olmuş ve biz de ‘kahpe basın’ diye yuhalanmışızdır. Üzerimize yürüyen, itidalimizi bozdurarak müessif hadiselerle sebebiyet vermek isteyen mütecavizlerin karşısında can ve mal emniyetimizin korunması için muhatap tek mes’ul şahıs bulunamamış, tecavüzler, polis, jandarma ve idare amirlerinin gözleri önünde yapılmıştır. Bunu, umumi efkara müşterek bir metin halinde aksettirmeyi olayları bütün incelikleri ile açıklıyabilmek için zaruri addettik. Hiçbir tekzip gayretinin bu olayları tevil edebileceğine kani değiliz. Uşak olayları meslek hayatımızda en elemli bir hatıra olarak yer alacaktır.

Anayasanın ve insan hakları beyannamesinin seyahat ve haber alma hürriyetlerinin garantisi altında çalışmakta iken vuku bulan bu esef verici tecavüzleri tertipleyenlerle, buna müdahale etmeyen vazifelilerin tecziyelerini umumi efkar önünde talep etmekteyiz.

Mazhar Kunt (*Cumhuriyet*)- Şemsi Kuseyri (*Yeni Sabah*)- Hamdi Avcıoğlu (*Akis*)- Orhan Birgit (*Kim*)- Nedret Selçuker (*Milliyet*)- Doğan Kasaroğlu (*Ulus*)- Güngör Yerdeş (*Akşam*)- Bekir Çiftçi (*Dünya*)- Hilmi Yavuz (*Vatan*)- Abbas Goralı (*Akşam*)- Hüseyin Baradan (*Demokrat İzmir*)- Yalçın Kılan (*Vatan*)- Ömer Özkaya (Manisa *Doğu*). (*Cumhuriyet*, 02.05.1959:1 ve 5, Gazeteciler protesto ediyorlar).

milletinin maddi ve manevi esaret kampını çevreleyen ve hâlâ olduğu yerde duran Cumhuriyet Halk Partisi tahtaperdesi tamamıyla yıkılsın, hak ile yeksan olsun (Karakuş, 1977:403).

Görüldüğü üzere iktidara yakın basın da ürettiği söylemle şiddet olaylarını desteklemekte ve eylemlerin devamını sağlayacak yayınlar yapmaktadır.

1.5.4.2. Topkapı Olayları

İsmet İnönü Uşak olaylarının ardından İzmir'e geçse de yaşanan gerginlikler sebebiyle gezisini bitirip İstanbul'a dönme kararı almıştır. İnönü 4 Mayıs 1959'da İstanbul'a geldiğinde de emniyet güçleriyle vatandaşlar arasında çatışmalar meydana gelmiştir. İnönü'nün aracının hareket etmesinden sonra aracının etrafı sarılmış ve saldırıya uğramıştır. Burada yaşananlar "Topkapı Olayları" olarak anılmaktadır.

İnönü'nün İstanbul'a geleceği günün sabah saatlerinden itibaren çok sıkı önlemler alındığı görülmüştür. Havalimanı ile İnönü'nün evi arasındaki yollar tutulmuş ve barikatlar kurulmuştur. Çok az sayıda yurttaşın bile yan yana gelmesine izin verilmemiştir. Bunun üzerine yurttaşlar tali yollardan ve tarlalardan geçerek İnönü'yü karşılamaya havalimanına gitmenin bir yolunu aramışlardır. Yalnızca milletvekillerine ve gazetecilere izin verilmiştir. İnönü'yü taşıyan uçağın havalimanına inmesiyle de yurttaşlar kordonu yararak alana doğru yürümeye başlamıştır. Bu gelişmenin ardından ise emniyet güçleriyle yurttaşlar arasında çatışma başlamıştır (Karakuş, 1977:404).

CHP'lilerin İnönü'yü karşılamak için tören düzenlemek istemesini, İstanbul Valiliği, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Öte yandan Menderes ise DP İstanbul İl Başkanı Kemal Aygün'den DP'lilerin İnönü'nün geçiş güzergahında toplanarak, protesto gösterilerinde bulunmalarını istemiştir. Aygün, büyük sorunlar çıkabileceğini noktasında Menderes'i uyarmasına rağmen ikna edememiş, sonrasında Celal Bayar'a durumu anlatmış ancak ondan da "Hayır" cevabını almıştır (Demirel, 2016b:307).

İnönü'nün aracı Topkapı'ya geldiği zaman DP lehtarlarının ellerinde pankartlar taşıdığı görülmüştür. Yol üzerinde bir araç ters dönmüş ve trafiği kapatmıştı. Çok kısa bir süre içerisinde de kalabalık İsmet İnönü'nün aracını sarmıştı. Grup araca zarar verirken, ağır sözlerle İnönü'ye hakaret etmiştir. Aracın camları parçalanırken, aracın üstüne de bir kişi çıkmıştır. Kolluk kuvvetlerininse müdahale etmediği görülmüştür. İnönü güç bir şekilde Sultanahmet'e ulaşmıştır. Burada parti binasına giren İnönü, kısa bir konuşma yapmış, konuşmasında da "Zulümle iktidarda kalmanın mümkün olmadığını" söylemiş ve "Güzel

günler, hürriyet dolu günler yakındır” diyerek kendisini dinleyen kalabalığa moral aşlamıştır (Karakuş, 1977:404- 405)¹⁰⁰¹⁰¹.

Olayın ardından İsmet İnönü Taşlık’taki evinde bir basın toplantısı yapmıştır. Toplantıda vahim bir aşama doğru hızla ilerlendiğini söyleyen İnönü, “Korunmak hakkı istiyoruz” demiş ve şu şekilde konuşmuştur: “Emniyet içinde yaşamak hakkı istiyoruz. Devlet kuvvetleri tarafından eşit gözle bakılmak, korunmak hakkı istiyoruz. Memlekette gelip gitmenin yalnız ve ancak, eşit haklar ve dürüst tatbikat ile, seçim emniyetinden bekliyoruz. Bütün mücadelelerimizi ve arzularımızı bu basit arzular içinde hülasa etmek mümkündür” (Cumhuriyet, 06.05.1959:1 ve 5, İsmet İnönü “Korunmak hakkı istiyoruz” diyor).

İnönü bu toplantının yapıldığı akşam Ankara hareket etmiştir. İnönü 7 Mayıs günü Ankara’ya döndüğünde yine yurttaşlar tarafından karşılanmış ve polis müdahalesi olmuştur. Yaşanan olayların Türkiye demokrasi tarihinde yeni bir sayfa açtığını belirten Cem Eroğul (1990:150), bu olayların partiler arası husumetin halk kitlelerine de yansıdığının ortaya çıkarttığı değerlendirmesini yapmıştır.

1.5.4.3. Geyikli ve Rıhtım Olayları

CHP 9 Mayıs 1959 tarihinde önerge vermiş, yaşanan olaylardan dolayı Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında soruşturulma açılmasını talep etmiştir ancak Meclis’te çoğunluğu oluşturan DP grubu bunu reddetmiştir. Bunun üzere Mecliste arbede yaşanmış, muhalefeti Meclis’te sürdüremeyeceğini anlayan CHP tekrar alanlara çıkmıştır (Akıncı, 2021:320).

Topkapı olaylarının etkileri henüz bitmeden Çanakkale Geyikli olayları yaşanmıştır. 11 Eylül 1959’da Kasım Gülek üç milletvekili ile Ezine ilçesine bağlı Geyikli bucağına gitmeye karar vermiştir. Burada Kasım Gülek ve ekibinin yolu kesilmiştir ve kendileri CHP binasına sığınmıştır. Atılan taşlardan birçok yurttaş yaralanırken¹⁰², gazetelere açıklama yapan Gülek, tedbir alınmasıyla ilgili emniyete telgraf çekmelerine rağmen bir şey yapılmadığını söylemiştir¹⁰³ (Demirel, 2016b:308, Cumhuriyet, 12.09.1959:1 ve 5, Çanakkalede dünkü müessif hadiseler).

¹⁰⁰ Topkapı Olayları’nın basında yer alması yasaklanmıştır (Cumhuriyet, 05.05.1959: 1, İstanbulda Dün Cereyan Eden Hadiselerin Neşri Yasak Edildi).

¹⁰¹ Metin Toker, bu tür yayın yasaklarının, Türkiye ile ilgili olayları yurtdışı yayınlarından dinleme geleneğini başlattığını söyler: “Bir gün sonra, gazeteler sütun sütun beyazlıklarla çıktılar. Demokrat İzmir’in yakıldığı, İsmet Paşanın Topkapıda yolunun kesildiği yayın yasaklarıyla yazdırılmamıştı. Halbuki maceralı seyahatin bütün hikayesini Türkiye B.B.C., Paris ve hatta Kıbrıs radyolarından dinliyordu. Bu da, daha sonraki buhranlı günlerde yayılan “Türkiye hadiselerini yabancı radyolardan dinleme” adetinin başlangıcı teşkil etti (Toker, 1966b:168- 169).

¹⁰² Yaralananlar arasında Ulus gazetesi muhabiri Ayhan Yetkiner de bulunmaktadır.

¹⁰³ Kasım Gülek’in bu davranışı parti içinde şüpheli bulunmuş ve eleştirilmiştir. O günleri anlatan Metin Toker şu ifadeleri kullanmıştır:

Yaşananlar bir hafta sonra 18 Eylül’de CHP bir heyet yollayarak olayla ilgili soruşturma yapmak istese de güvenlik güçleri heyeti yolda durdurmuştur. Bunun üzerine yine çeşitli olaylar daha yaşanmış, heyet 24 Eylül günü İstanbul’a dönmüştür (Ahmad ve Ahmad, 2020:251). Olaylar burada da bitmemiştir. CHP’yi temsilen Çanakkale’ye giden İbrahim Saffet Omay ve Daniş Yurdakul burada durumu inceledikten sonra Geyikli’ye gitmek isterken tartışmalar yaşanmıştır. Bu sefer olaya DP milletvekilleri de dahil olmuştur. Ekip sonra İstanbul’a dönmüştür ancak burada da birtakım olaylar yaşanmış ve “Rıhtım Hadisesi” olarak adlandırılmıştır. Burada emniyet görevlisi Bumin Yamanoglu ve ekibi şehre giriş yapan CHP’lilerle gazetecilere saldırmış ve sonrasında ‘polise mukavemet etmek’ suçuyla gözaltına almıştır (Toker, 1966b:178).

Devlet radyosundan yapılan yayınlar, iktidarın muhalefete yaklaşımının en önemli göstergelerindendir. Radyoda muhalefetin artık meşru bir muhalefet olmaktan çıktığı belirtilmiş, isyan ve ihtilale teşvik mahiyetinde olduğu ifade edilmiştir. Mevcut hükümetin milletin oyuyla iş başında bulunduğu, seçimlere ise iki yıldan fazla bir süre varken muhalefetin her tarafa ekipler gönderip “biz iktidara geliyoruz” demesinin ne demokratik seçim sistemiyle ne de devlet ve hükümet makamlarıyla bağdaşmadığı vurgulanmıştır. Yayınlar da ayrıca, demokrasilerde meşru bir idareyi veya çoğunluğu tanımayan partilerin meşru sayılamayacağı, muhalefetin ise 1950’den beri “biz gelirsek hesap soracağız” diyerek toplumu korkutmaya çalıştığı ifade edilmiştir. Sonuç olarak, bu tutumun demokratik idareyi felce uğratmayı hedeflediği ve muhalefetin zararlı bir yol izlediğinin kamuoyuna açıklanması gerektiği belirtilmiştir (*Cumhuriyet*, 13.09.1959:1 ve 5, Radyo Gazetesi; 1961’den evvel seçim yok, diyor).

Kasım Gülek bu yaşananların ardından parti içerisindeki konumunun da öncesinde zarar görmüş olmasının etkisiyle CHP Genel Sekreterliği’nden istifa etmiş yerine İsmail Rüştü Aksal gelmiştir.

“Kasım Güleğin başkanlığında bir heyet Çanakkaleye gitmişti. Oradan Geyikliye geçtiler. Geyiklide Gülek, kendisine karşı bir suikast tertibi yapıldığı feryadını yükseltti. ‘İkinci Uşak bana karşı yapıldı’ diyordu. İsmet Paşaya Uşak olur da Güleğe olmaz mı? Geyiklide, ekibinin öldürülmesine teşebbüs edildiğini bildirdi, demeçler verdi.

O günler Gülek C.H.P. içinde son derece sıkıntılı ve güç bir durumdaydı. Bütün itibarını kaybetmişti. Ancak böyle gürültülerle mevkiinde kalabileceğini biliyordu. Bundan dolayı, hadise Ankarada, C.H.P. çevrelerinde şüpheyle karşılandı. O sıralarda görüştüğüm bir çok C.H.P.’li bu şüphelerini belirttiler. Genel Merkez Geyikliye bir tahkik heyeti yollanmasına karar verdi. Heyete aklı başında iki C.H.P. milletvekili, İbrahim Saffet Omayla Daniş Yurdakul seçildiler (Toker, 1966b:178).

1.5.4.4. Kayseri Yeşilhisar Olayları

Kayseri Yeşilhisar olaylarıysa 24 Mart 1960'ta Yeşilhisar Tarım Kredi Kooperatifleri seçimini CHP tarafından kazanılmasının ardından yaşanan gelişmelerdir. Seçimi CHP'nin kazandığı belli olduktan sonra yaşanan hadiselerde 3 vatandaş silahla yaralanmış, birçok kişi de gözaltına alınmıştır. Yaşanan gelişmelerin ardından CHP'li 4 milletvekili bölgede inceleme yapmak üzere görevlendirilmiş daha sonrasında da İsmet İnönü Kayseri'ye gitmiştir.

Genel Başkan sıfatıyla 3 Nisan 1960'ta yapılacak olan Kayseri İl Kongresi'ne katılmak üzere Ankara'dan hareket edecek olan İnönü'ye, Kayseri Valisi tarafından “tahrik ve tertip” gerekçesiyle bütün siyasi toplantıların yasaklandığını bildiren bir telgraf çekilmiştir. “Hadiseleri yerinde tetkik etmek istiyorum” diyen İnönü ise yola çıkmıştır. İnönü'yü taşıyan tren Himmetdede İstasyonu'nda askerler tarafından durdurulmuş ve üç saat kadar hareket etmesine izin verilmemiştir. Vali yardımcısı ve Jandarma Komutanı tarafından, Kayseri Valisi'nin tarafından kente girmesinin yasaklandığına dair bir bildirimle karşılanmıştır. İnönü ise bu müdahaleyi kanun dışı bularak şiddetle reddetmiş, dünyada hiçbir gücün kendisini Kayseri'ye girmekten menedemeyeceğini dile getirmiştir (Atılgan, 2022:456, Özdemir, 2016:237; *Cumhuriyet*, 04.04.1960:1 ve 5, İnönü'nün son olaylar hakkında demeci). Metin Toker bu olaylar sırasında askerler ile İsmet İnönü arasında şu diyalogun geçtiğini aktarmaktadır: “İsmet Paşa şapkası elinde köprü'nün önüne geldi. Orada bir binbaşı vardı. Binbaşıya dedi ki, ‘Bana ateş mi açtıracaksın’ dedi. Binbaşı da dedi ki, ‘Size ateş açtıracığıma ben kurşunu kendi kafama sıkırım’ dedi. ‘Peki öyleyse’ dedi İsmet Paşa ve köprüyü geçti”¹⁰⁴ (Birand, vd., 1991:161).”

Kayseri'ye ulaştığında halk tarafından karşılanan İnönü, çeşitli heyetlerle görüştüktan sonra Ankara'ya dönmek üzere yola çıkmıştır. Ancak İncesu mevkiinde askeri araçlarla yolu kesilmiştir. İnönü'nün aktardığına göre, uzun süren tartışmaların ardından Vali, hükümet kararıyla bu güzergâhın kapatıldığını, gerekçeninse Yeşilhisar'ın bu istikamette bulunması olduğunu açıklamıştır. Sekiz saat boyunca süren bu gerginlik sırasında İnönü, ülkenin dört bir yanından dayanışma mesajları aldığını belirtmiştir. O sırada yakın vilayetlerden gelen vatandaşların da İncesu'ya doğru yollara dizildiğini eklemiştir (*Cumhuriyet*, 04.04.1960:1 ve 5, İnönü'nün son olaylar hakkında demeci).

CHP'nin Ege ziyaretleriyle birlikte siyasi görünürlüğü artan partinin etkisi Ankara'nın dışına çıkmıştır. Öyle ki İnönü'nün Kayseri ziyareti, Türkiye siyaseti adına önemli bir kırılma

¹⁰⁴ Bu olaydan sonra İsmet İnönü ile konuşan ve tarafına verilen emri yerine getirmediği ileri sürülen topçu binbaşı Hayrettin Darak görevinden alınarak, tutuklama talebiyle mahkemeye sevk edilmiştir. Askeri yargıç tarafından sorguya alınan binbaşı bir suçlu bulunmadığı için serbest bırakılmış, onun yerine başka bir başı göreve getirilmiştir (*Cumhuriyet*, 04.04.1960:1, İsmet İnönü ile konuşan binbaşı mahkemeye verildi).

anına da işaret etmektedir (Özdemir, 2016:236). Eroğul (1990:154) Kayseri olaylarının sonun başlangıcı olarak değerlendirilebileceğini söylemektedir. Ona göre bundan sonra yaşanan tüm gelişmeler düşmekte olan bir iktidarın bunu olabildiğince ertelemek için yaptığı eylemlerdir. Ancak DP yöneticileri bunun farkında değillerdir ve antidemokratik tedbirlerle kurtulabileceklerini düşünmektedirler.

1.5.5. 37 Günlük Uygulama: Tahkikat Komisyonu

DP'nin baskı uygulamalarından en sonuncusuysa CHP ve basınla ilgili inceleme yapmak gayesiyle Meclis'te bir tahkikat komisyonu kurmasıdır. Demokrat Parti Meclis Grubu, ülke genelinde yaşanan son olaylarla ilgili Meclis tahkikatı açılması, CHP ve basına yönelik çeşitli sınırlamaların getirilmesi gerektiğini savunmuştur.

7 Nisan 1960'ta bir araya gelen DP grubu 5,5 saatlik toplantıdan sonra "CHP'nin gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin" ardındaki gerçekleri incelemek üzere bir Tahkikat Komisyonunun kurulması kararını almıştır. Böylelikle CHP ve basınla ilgili tedbirler alınması hedeflenmiştir. Grup, toplantı sonrası yaptığı tebliğde CHP ve basınla ilgili ağır iddiaların yer aldığı şu ifadeler yer almaktadır:

"Bugün yapılan müzakereler, ele alınan ve en hurda teferruatına kadar incelenen hadiseler, Cumhuriyet Halk Partisi idarecilerinin 11 Ağustos 1958 tarihli tebliğimizin yayınlanmasını icap ettiren noktalardan çok daha ilerilere geçtiklerini ve faaliyetlerini memlekette silahlı ve tertipli ayaklanmalar hazırlayarak veya bu gibi teşebbüsleri manen ve maddeten teşvik ve tertip ederek hücre usulü ile çalışan ve faaliyette bulunan kollar kurarak, devletin emniyet ve selametini, en tehlikeli taarruzlara hedef tutabilecek bir vahamete götürdüklerini tesbit etmiş bulunuyor. Bunun yanında Cumhuriyet Halk Partisinin bu yıkıcı ve memleketin emniyetini tehlikeye düşürücü faaliyetlerini, her türlü yalan neşriyat ile hakikatleri ve hadiseleri tahrif etmek suretiyle destekliyen bir basının tahripkar hadiselerini ölçsüz bir dereceye vardırırmaktan kaçınmadığını husus da müşahede edilmiş bulunuyor. Bu basının bilhassa devlet memurlarını, asayiş muhafazaya memur inzibat kuvvetlerini, kanun hükümlerini tatbika memur adalet cihazını yıkıcı maksatlarla baskı altında tutmak yolunu da açıkça ihtiyar etmiş ve bu istikametteki faaliyetlerini son haddine getirmiş olduğu kanaatine varılmıştır.

Bundan sonra, tecelli eden neticelere göre, gerekli tedbirlerin ne olabileceğini mütalea ya müzakere eden Demokrat Parti Meclis Grubu, muhalefet faaliyetlerinin mahiyet ve istikameti ile bu faaliyete muvazi bütün hareketlerin hakikatlerini ortaya çıkarmak maksadile Meclis tahkikatı açılmasına ve bu arada her türlü kanuni ve idari tedbirlerin alınmasına ittifakla karar vermiştir (*Cumhuriyet*, 08.04.1960:1 ve 5, C.H.P. ve basın hakkında tedbirler alınacak)."

DP yöneticilerinin, vatandaş huzura kavuşturmak için rakip partiyi susturmanın, basını kukla haline getirmenin kafi olacağına dair inanışlarının yanlış olduğunu söyleyen Nadir Nadi (1960), "Yeni Tedbirleri Beklerken" başlıklı yazısında, "1954 yılından beri arada bir başvurulmuş bu tedbirlerin hep vatandaş huzurunu sağlamak gibi saygı değer bir gerekçeye dayandığını biliyoruz. İktidar, muhalefetin azgınlıklarından, basının yalan ve iftiralarından şikayetçidir. Bunlar önlenirse vatandaşın rahata kavuşacağını, yurt havasının ılık bir bahar güneşi ile aydınlanacağını sanır. Oysa, alınan ve yürürlüğe konan her tedbirden sonra ilk

huzursuzluğu yine iktidar duyar” ifadelerini kullanmıştır (Nadi, *Cumhuriyet*, 13.04.1960:1 ve 3, Yeni Tedbirleri Beklerken).

Demokrat Parti Meclis Grubu, 12 Nisan tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda Cumhuriyet Halk Partisi hakkında Meclis tahkikatı açılmasına karar vermiştir. Toplantı sonrasında yayımlanan açıklamada, daha önceki tebliğe atıfla hazırlanan rapor temel alınarak tahkikatın amaçları ortaya konulmuştur. Buna göre incelemenin temel hedefi, Cumhuriyet Halk Partisi’nin “yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı” faaliyetlerinin ülke genelindeki işleyiş biçimini, mahiyetini ve gerçek boyutlarını araştırmak, ortaya koymaktır. Ayrıca; ülkenin çeşitli bölgelerinde yaygın şekilde gözlemlenen kanun dışı siyasi faaliyetlerin sebeplerini irdelemek, bu çerçevede gündeme gelen meseleleri değerlendirmek, basınla ilgili konular ile adli ve idari mevzuatın uygulanışını incelemek ve bütün bu unsurları kapsayan bir sonuca ulaşmak hedeflenmiştir (*Cumhuriyet*, 13.04.1960:1 ve 5, D.P. Grubunun toplantısı dün beş buçuk saat sürdü).

Komisyonun belli bir ön kabulle kurulduğu söyleminin mümkün olduğunu belirten Esen’e (2010:176) göre her şeyden önce komisyonun adı bu ön kabulü işaret etmektedir. Komisyonun amacı, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyetinin nelerden ibaret olduğu ile... matbuat”ın faaliyetlerinin belirlenmesi ve araştırılmasıdır. Böylelikle daha en başta CHP’nin faaliyetlerinin gayrimeşru ve yasadışı olarak kabul edilmiş, bu doğrultuda bir araştırma yapılması hedeflenmiştir. Yani amaç CHP’nin faaliyetlerinin gayrimeşru olup olmadığını araştırmak değildir. CHP’nin gayrimeşru kabul edilen faaliyetlerinin niteliğini araştırmayı amaçlamıştır.

Grup toplantısında alınan karar doğrultusunda üç ay süreyle CHP’yi araştırmak amacıyla bir Tahkikat Komisyonu kurulmasına dair önerge, 18 Nisan günü DP üyesi milletvekilleri tarafından meclise getirilmiştir (Özdemir, 2016:238). Kurulan komisyona oldukça geniş yetkiler tanınmıştır. Cumhuriyet Savcılarıyla, sorgu ve sulh hakimlerine tanınan bütün hak ve yetkilere sahip komisyon; tüm yayınları yasaklayabilmek, toplantı matbaa kapatmak, tüm siyasi faaliyetlerle ilgili tedbir kararı alabilmek gibi yetkilere sahip olmuştur. Öte yandan komisyon kararlarına muhalefet edenler bir seneden üç seneye kadar hapis cezasına çarptırılabilirdi ve itiraz hakkı kapalıdır (Aslandaş ve Bıçakçı, 2013:211).

Tahkikat Komisyonu kurulduğu gün bir tebliğ yayınlamıştır ve tebliğde üç yasak getirilmiştir:

Partilerin kongreleri, toplantıları, bütün siyasi faaliyetleri, yeni teşkilat kurmaları yasak¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Siyasi gösterilerin tamamen yasaklandığı bu dönemde İsmet İnönü’nün bulduğu bir yöntemle yasağı deldiği CHP milletvekili Suphi Baykam tarafından Mehmet Ali Birand’a şöyle anlatılmıştır:

Encümenin faaliyetiyle ilgili bütün neşriyat yasak. Büyük Millet Meclisinin tahkikat takriri ile ilgili müzakerelerinin neşri yasak (*Cumhuriyet*, 19.04.1960:1, Dün kurulan Meclis Tahkikat Encümeni işe başlarken 3 yasak kararı verdi).

Görüldüğü üzere tebliğ ile komisyon, salt faaliyet ve yetkilerine ilişkin her türlü yayını değil, eş zamanlı olarak komisyonun kurulmasına ilişkin tüm TBMM müzakerelerinin yayınını da yasaklamıştır. Bu yasakların anlamı, vatandaş bu komisyonun nasıl, neden kurulduğunu, ne gibi kararlar aldığını bilmemesidir (Esen, 2010:186).

Tahkikat Encümeni'nin kurulmasıyla ilgili günde Meclis'teki tartışmalar oldukça gergin geçmiştir. Komisyonun yasadışı olduğunu ve ülkeyi demokratik zeminden çıkarıp baskı rejimine kaydırıldığını belirten İsmet İnönü, bir sonraki kürsü çıkışında, “Bu yolda devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam” ifadelerini kullanmıştır (Özdemir, 2016:239). Gazeteci Metin Toker, İsmet İnönü'nün komisyonun kurulmasına karşı kurduğu cümleleri şu şekilde yorumlamıştır: “Bu, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması için kararın alınacağı Meclis toplantısında İsmet Paşa herkesin anlayacağı şekilde, ülkeyi başka türlü kurtarmak isteyen ama tekrar demokrasiye dönmeyi de amaç edinmiş kuvvetlere yeşil ışık olmasa bile sarı ışığı yakmış oldu (Birand, vd. 1991:166).”

Tahkikat Komisyonunun ortaya çıkışına ve gayesine bakıldığında demokrasinin ilkeleriyle bağdaşmadığı net bir şekilde görülmektedir. Çoğulcu demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan Siyasal partilerin konumları dolayısıyla, meclis araştırmalarının bir unsuru olamamaları gerekmektedir. Çünkü bu tür araştırmalar partilerin başat fonksiyonlarından olan muhalefet edebilmeyi yerine getirmesine olanak tanımamaktadır. Bu sebeple Komisyonun yapısı demokratik devlet ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Öte yandan komisyon yürürlükteki 1924 Anayasası ile TBMM İçtüzüğüne de aykırıdır (Esen, 2010:190).

Süreç Nadir Nadi'nin yukarıda alıntı yapılan “Yeni Tedbirleri Beklerken” başlıklı yazısındaki gibi ilerlemiş ilk huzursuzluğu ilk olarak iktidar yaşamıştır. Bir sonraki alt başlıkta değinilecek olan toplumsal muhalefetten ve diğer çeşitli olaylardan dolayı, Adnan Menderes Tahkikat Komisyonu ile ilgili geri adım atmak durumunda kalmıştır. 25 Mayıs 1960 tarihinde, Kayseri'de başlayan olayların başka bir hal almasına neden olan Tahkikat Komisyonu'nun, çalışma süresi olarak belirlenen üç ayın dolmasını beklemeden, görevini yerine getirdiği

“O gün İsmet Paşa'nın yanına oturdum. Grup başladı. 10 dakika geçmeden İsmet Paşa'nın kulağına eğildim. Dedim ki, ‘Paşam ben Mevhibe Hanım’la konuştum. Siz bu sabah aceleyle giyinmişsiniz ve çıkarken para almayı unutmuşsunuz. Banka kapanmadan İş Bankası’na gidelim para alacağız.’ İsmet Paşa koluma girdi. Zaten bütün caddeler daha ilk adımda tıklım tikiş olmuş, başladı ‘İsmet Paşa çok yaşa diye’... Derken Kızılay doldu. Zafer Meydanı’na kadar Bulvar’da trafik felç oldu. Biz bankaya doğru kalabalığı yarmaya çalışıyoruz. Tabii beklediğimden daha büyük bir gürültü doğdu. Zaten istediğimiz de bundan ibaretti: Yani sessizliği delmek.” (Birand, vd. 1991:168).

gerekçesiyle dağıtılacağı bizzat başvekil Menderes tarafından açıklanması da DP'nin demokrasi konusundaki umursamazlığına getirdiği bir özeleştirici olarak görmek mümkündür (Özdemir, 2016:245). Sonuç olarak, CHP'nin diğer muhalefet unsurlarını etkisiz hale getirmek amacıyla oluşturulan anti demokratik yapıdaki Tahkikat Komisyonu, amacını hayata geçirmeye çalışırken karşısında toplumsal muhalefeti de bulmuş ve işlevsizleşmiştir.

1.6. Öncesi ve Sonrasıyla 27 Mayıs Askeri Darbesi

Çalışmanın önceki başlıklarında Demokrat Parti iktidarının son dönemdeki anti demokratik uygulamalar ele alınmıştır. Bu başlık altındaysa 27 Mayıs Darbesi sonrasındaki süreç işlenecektir. Ancak öncelikle DP iktidarının son günlerinde yaşanan ve darbeye zemin hazırlayan birkaç toplumsal ve siyasal olaya da burada değinmek yerinde olacaktır.

Nisan ayının son günlerinden itibaren ülkede siyasi gerilimin arttığı görülmektedir. Emin Karakuş'a (1977:445) göre 28 Nisan 1960 günü yaşananlar 27 Mayıs'ı yaratan en büyük olgulardan biri olmuştur. O gün, Hukuk Fakültesi öğrencisi Nuri Yazıcı, amfide "Hukukun bittiği yerde hukuk okunmaz" diyerek kitleleri harekete geçirecek bir konuşma yapmıştır (Birgit, 2006:283). Onun bu konuşmasının ardından Tahkikat Komisyonu'nun kararlarını protesto etmek isteyen başta İstanbul Üniversitesi gençlerin olduğu bir grup o gün üniversite bahçesinde toplanmıştır. Eyleme polisin müdahale etmesiyle çok sayıda öğrenci yaralanırken 2 öğrenci de yaşamını yitirmiştir. Rektör Sıddık Onar'ın yerde sürüklenmesiyle toplumsal bellekte derin izler bırakmıştır (Karakuş, 1977:445- 473). Ertesi günse Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Hukuk Fakültesi öğrencileri, derslere girmeyerek kitlesel bir protesto başlatmışlardır. Askerî birliklerin fakülteyi kuşatması ve polisin coplu müdahalesi, öğrencilerin direnişini kıramamış, olaylarda onlarca öğrenci yaralandı ve gözaltına alındı (Aktaş, 2020: 227-229). Bu protestolar sonrasında "Kara Cuma" olarak anılırken, eylemlerin ardından sıkıyönetim ilan edilmesi da durumu yatıştırmaktan ziyade toplumsal infiali büyütülmüştür.

Olaylar yaşanırken DP Meclis Grubu toplanmıştır. Öte yandan Ankara ve İstanbul'da yaşananlar partinin üst kadrolarında büyük bir üzüntü yaratmıştır. Bayar ve Menderes'in de içinde olduğu yönetici kadrosu ne yapacağını bilemez duruma düşmüştür. Sonradan yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere partinin ileri gelenleri; olayların birkaç kişinin kışkırtmasıyla meydana geldiğini, CHP'nin buradaki rolünün büyük olduğu ve milletvekilleri aracılığıyla üniversiteleri kışkırttığı kanaatindedir (Karakuş, 1977:445- 473).).

Mayıs ayı içerisinde yaşanan en önemli olaylardan biri literatüre 555 K olarak geçen eylemlerdir. 5 Mayıs 1960'ta saat 17:00'de Kızılay Meydanı'nda toplanan öğrenciler, "5. ayın 5'inde saat 5'te Kızılay'da" sloganıyla DP iktidarını protesto etti. Kalabalık, Başbakan Adnan

Menderes'in aracını çevirerek “Hürriyet istiyoruz!” sloganlarıyla taleplerini dile getirdi. Menderes'in “Öldürün beni!” çıkışı, gerilimi tırmandırdı. Polis ve askerî birliklerin müdahalesiyle dağıtılan gösteri, DP'nin toplumsal meşruiyetini kaybettiğinin göstergesi olmuştur (Aktaş, 2020: 234-235). Bir askeri hareketin yaklaştığının en büyük göstergesiye 21 Mayıs günü Harp Okulu öğrencilerinin Sıhhiye'deki orduevine yaptıkları yürüyüş olmuştur. Öğrenciler, Zafer Anıtı'nın etrafında İstiklal Marşı'nı okuduktan sonra okullarına dönmüşlerdir.

Ali Fuad Başgil (1966:18) bu yürüyüşün diğerlerinden daha farklı anlamlar barındırdığını söylemektedir. Ona göre bu hareketler iktidarın kendisine yönelik hareketleri engellemekteki güçsüzlüğünü, enerji eksikliğiyle birlikte saygı ve düzen gerektiren bir otorite eksikliğini göstermektedir. Öte yandan bu sokak gösterilerinin arka planında da Meclis'teki gergin ve yer yer şiddete varan atmosferin büyük etkisi vardır.

Yaşanan gelişmelerin ardından 27 Mayıs günü ordu yönetime el koyduğunu duyurmuştur. Darbenin genel hatlarına bakıldığında emir komuta zinciri içinde yapılmadığı, 37 düşük rütbeli subayın yer aldığı görülmektedir. Bu subaylar önce ordudaki komuta sistemini ele geçirmiş ardında da devlet ve hükümet yetkililerini tutuklamıştır. Toplamda 38 kişiden oluşan Milli Birlik Komitesi'nin başındaysa Orgeneral Cemal Gürsel vardır.

27 Mayıs 1960 sabahında darbe bildirisi radyodan Alparslan Türkeş tarafından okunmuş ve bildiride, demokrasinin içine düştüğü buhran ile son dönemde yaşanan üzücü hadiseler nedeniyle kardeş kavgasına meydan vermemek amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülke idaresini ele aldığı açıklanmıştır. Türkeş, harekâtın amacını siyasi partilerin içine sürüklendiği uzlaşmaz durumdan ülkeyi kurtarmak, partiler üstü tarafsız bir idarenin denetimi altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimlerin yapılmasını sağlamak ayrıca seçimleri kazanan hangi taraf olursa olsun idareyi ona devretmek şeklinde ifade etmiştir. Bu teşebbüsün herhangi bir kişi ya da zümreye karşı olmadığı, hiçbir kimse hakkında şahsi bir saldırıya girişilmeyeceği ve böyle bir girişime asla izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Bildiride her vatandaşın kanunlar ve hukuk prensipleri çerçevesinde muamele göreceği vurgulanmıştır (Kalsın, 2015:24).

Darbenin gerçekleştiği geceyi de betimlemek yaşananların anlaşılması için oldukça önemlidir. Haberi radyodan insanlar gruplar halinde sokağa çıkarak Menderes, Bayar ve Demokrat Parti aleyhine “Katil Menderes, katil iktidar” şeklinde sloganlar atarak yürümüşlerdir. Yurttaşların büyük bölümü gerek darbeye olan desteğini göstermek gerekse endişeleri dolayısıyla evlerinin balkon ve pencerelerine bayrak asmıştır. Bildiri okunduktan sonra da radyodan sık sık endişelenilmemesi, ortada dolaşan çeşitli haberlere inanılmaması, radyo yayınlarının dikkatli şekilde takip edilmesi gerektiğine dair anonslar yapılmıştır. Öte

yandan Ankara'nın geniş caddelerinde, bakanlara ait arabalara binmiş insanların turladığı da görülmüştür. Sokakta yaşanan olaylar devam ederken öte yandan radyoda hareketi yönetenlerin isimleri okunmakta, Cemal Gürsel'in başta olduğu bilgisi verilmektedir. 27 Mayıs'ın akşam saatlerine doğruya darbenin durumu görünür olmuştur. Darbeyi yapan kadrolar, bildirideki ifadeleri tekrar ederek, hareketin hiçbir zümre lehine ya da aleyhine yapılmadığını, yurttaşların müsterih olmasını, kendilerinin kardeş kavgasını ve ülkede kan dökülmesini engellediklerini belirtmişlerdir (Çetiner, 2006:330- 333).

Askeri darbe gerçekleşmiş ve hiçbir engelle karşılaşmamıştır. Bundan sonraki sürecin nereye evrileceğini merak eden yurttaşların aklındaki bir diğer soruysa hükümet yetkililerinin durumudur. Cemal Gürsel 28 Mayıs günü yeni hükümeti ilan etmiştir (*Cumhuriyet*, 29.05.1960: 1 ve 5, Tarafsız Şahsiyetlerden Bir Kabine Kuruldu Orgeneral Cemal Gürsel Başbakan Oldu)

31 Mayıs tarihinde Cemal Gürsel bir basın toplantısı düzenlemiş ve darbenin seyri hakkında kapsamlı bilgiler aktarmıştır. Gürsel, tutuklu siyasetçilerin seçimlerden önce yargılanacağını ifade etmiş, sağlık durumlarının iyi olduğunu, düzenli doktor kontrollerinden geçirildiklerini ve gazete ile radyo gibi iletişim araçlarına erişimlerinin bulunduğunu belirtmiştir. Tutuklu liderlerin tavırlarına da değinen Gürsel, nezaret altında bulunan devlet ve hükümet mensuplarından kendilerini tasvip eden haberler aldıklarını dile getirmiştir. Eski Başbakan Adnan Menderes'in şahsına güvenini bildirdiğini aktararak, tutuklu siyasetçilerin içine düştükleri çıkmazı daha iyi kavradıklarını ve bu nedenle Milli Birlik Komitesi'nin hareketini zımnen de olsa onaylamak durumunda kaldıklarını ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 01.06.1960:1 ve 5, Sabık Liderler seçimden önce muhakeme edilecek).

Milli Birlik Komitesi, 12 Haziran 1960 tarihinde, 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümlerinin yürürlükten kaldırılması ve bazı maddelerinin revize edilmesine ilişkin yasayı kabul etmiş, 14 Haziran 1960'ta *Resmî Gazete*'de de düzenleme yayımlanmıştır. Birinci bölümde, DP iktidarıyla ilgili,

“İktidar Partisi idarecileri tarafından Anayasa'nın çiğnenmesi, Türk Milletinin bütün fert ve insanlık hak ve hürriyetlerinin ve masuniyetlerinin ortadan kaldırılması, muhalefet murakabesi işlemez hale getirilerek tek parti diktatoryası kurulması suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen bir parti grubu durumuna düşürülmüş ve meşruluğunu kaybetmişti (*Resmî Gazete*, 10525)”

ifadelerine yer verilmiştir.

27 Mayısçılar “Hürriyetin ilanı” ile sorunları çözeceklerine inanmalarına rağmen gerçekler bu şekilde olmamış, darbeyi gerçekleştiren kadrolar da bunun farkına varmışlardır. Özellikle ilk günlerde yaşanan bocalamanın arkasında, neler yapılacağına dair belirledikleri bir programa sahip olmamalarını göstermek mümkündür. Örneğin, komitenin kimlerden ve kaç

kişiden oluşacağı, seçimlerin zamanı, DP'lilerin tutuklanıp, yargılanmasına dair birçok konuda belirsizlik olduğu görülmektedir (Uyar, 2017:11- 12).

İnönü, darbe sonrasında kendisine yöneltilen iddialara verdiği yanıtta harekâtten önceden haberi olmadığını belirtmiş ancak gelişmeyi meşru bir müdahale olarak değerlendirmiştir. Cemal Gürsel'in, kendisine önceden bilgi verilmemesinin sebebini “tasvip etmeyecekti” sözleriyle açıkladığını da hatırlatmıştır. Kamuoyunda dile getirilen bir başka iddiaya karşılık olarak, Milli Birlik Komitesine tutuklanacak Demokrat Partili isimlerin listesini vermediğini özellikle vurgulamıştır. Buna karşın Demokrat Parti'nin seçimlere katılacağını düşündüğünü ifade etmiş, tutuklu liderlerin durumunun belirleyici olacağını dile getirmiştir. İnönü, iktidarın gayrimeşru yollarla hareket ettiğinin ve sorumluluk taşıyanların suçlarının uzman heyetlerce ortaya konulduğunu belirtmiş, fakat suçsuz kişilerin yargılanmasına karşı olduğunu da eklemiştir (*Milliyet*, 02.06.1960:1 ve 5, İnönü, “Harekattan haberim yoktu” dedi.). Ayrıca kurulacak sivil bir yönetimi, askeri idarenin samimiyetinin göstergesi olarak değerlendirdiğini kamuoyuna açıklamıştır. İnönü, bu tutumunu sonraki günlerde de sürdürmüş ve partisine gönderdiği genelgede, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 Mayıs hareketiyle doğrudan ilgisi bulunmadığını ancak harekâtı planlayan idealistlerle aynı çizgiyi paylaştıklarını ifade etmiştir. Bu genelgede hareketin amacı da ayrıntılı biçimde anlatılmış; Demokrat Parti yöneticilerinin ülkeyi sürüklediği koşullar nedeniyle doğabilecek kardeş kavgalarının önüne geçmek, kamu hayatını düzenleyip toplumsal huzuru sağlamak, hukuka bağlı demokratik bir düzen kurmak ve eşit, güvenli seçimleri mümkün kılacak bir seçim yasası hazırlayarak en kısa zamanda milli iradeye dayalı sivil yönetime geçmek hedefi öne çıkarılmıştır (*Cumhuriyet*, 22.06.1960:1 ve 5, İnönü Parti Teşkilatına dün bir tamim gönderdi).

Cemal Gürsel de İnönü'nün CHP ile darbe arasında bir bağ olmadığına dair yaptığı açıklamalara ve girişimlere paralel bir açıklama yapmış, “Milli inkılap hareketi hiçbir şahıs ve zümrenin lehine yapılmamıştır” demiştir (*Cumhuriyet*, 15.06.1960:1 ve 5, Milli İnkılap hareketi hiçbir şahıs ve zümrenin lehine yapılmamıştır)

Eylül ayındaysa Demokrat Parti'nin geleceğine yönelik adımlar atılmıştır. Faaliyetten menedilen partinin bütün mallarına, evrakına ve mevduatlarına Dernekler Kanunu'nun 33. Maddesine istinaden mahkemece el konmuştur (*Cumhuriyet*, 02.09.1960:1 ve 5, D.P.nin bütün mallarına evrakına ve mevduatına mahkemece el kondu).

Bu gelişmenin ardından “Bir Parti Tarihe Karışırken” başlıklı yazıyı kaleme alan Nadir Nadi (1960), DP iktidarının aynı gerekçeyle Millet Partisi'ni “birkaç dakika içinde” kapattığını hatırlatmıştır. Eski iktidarın bir arzusunun da CHP'yi kapatmak olduğunu iddia eden Nadi, yurttaşların daha azimli olduğunu ve bu hayal gerçekleşmeden iktidarı düşürdüğünü yazmıştır.

Yazısının devamında DP'nin kapatılıp- kapatılmayacağını sorgulayan Nadi, partinin hukuken ortadan kalkmasının ilan edilmesinin artık bir gün meselesi olduğunu belirtmiştir. Partinin kapatılması sürecinin bu kadar uzun olmasının 27 Mayıs hareketinin her şeyi hukuki esaslara bağlı şekilde yürütmek istemesiyle bağdaştıran Nadi, yöneticilerin suçlarının ağır olmasına bakılmaksızın partinin kapatılmasını gerektiren zaruri davranışları olmasıydı yine de bir şey yapılmayacağını da aktararak 27 Mayıs hareketinin hukuka olan bağlılığını vurgulamıştır. Nadi'nin yazısının son bölümüyse DP'li seçmenlerin bundan sonraki durumuyla ilgilidir ve gelecek günlerde yaşanacak seçim mücadelesi için de oldukça kıymetlidir:

“Eski iktidar partisinin onca kötü icraatına rağmen bir çok masum vatandaşların D. P. ye bağlı kaldıklarına, bir çoklarının da bu partiye oy vermek istediklerine şüphe yoktur. Siyasi faaliyetler yasağı ortadan kalktığı zaman bu vatandaşları kazanmak uğruna partiler arasında kıyasıya bir savaş başlayacak, hatta D.P. nin oy mirasına konmak amacı ile yeni partiler de kurulacaktır. Bizce bu partilerin en önemlisi yine eski D. P. lilerin kuracağı bir parti olabilir. Fakat hangi fikir bayrağı altında toplanılacaktır bu vatandaşlar? Bundan böyle din konusunun sömürülmesine göz yumulmuyacağına, düşük iktidarın da özlenir bir yanı bulunmadığına göre D. P. mirasçıları vatandaşa nasıl bir sloganla hitap edeceklerdir? (Nadi, *Cumhuriyet*, 03.09.1960:1 ve 3, Bir Parti Tarihe Karışırken)”

Nadir Nadi gibi DP'nin kapatılmasını bekleyenler gibi DP'nin kapatılmamasını da isteyenler vardır. Bunlardan biri de Metin Toker'dir. Burada İsmet İnönü'nün de DP'nin kapatılmamasını istediğini hatırlatmakta fayda vardır Toker, darbenin ardından kaleme aldığı yazısında, Türkiye'nin çok partili siyasal düzeninde kritik bir dönemden geçtiğini belirtmiş ve 27 Mayıs hareketinin diğer askerî müdahalelerden en önemli farkı olaraksa yönetime gelenlerin geçici bir sistem kurduklarını ilan etmeleri ve seçimlerin ardından iktidarı millete geri vereceklerini açıkça belirtmeleri olarak göstermiştir. Toker'e göre Demokrat Parti'yi kapatmak için çeşitli hukuki gerekçeler öne sürülebilmek mümkündür. Partinin uzun süredir kongresini toplamamış olması ve cemiyetler kanununa aykırı davranması bu gerekçeler arasında sayılmaktadır. Ancak Türkiye'de köklü biçimde yerleşmiş iki siyasi parti bulunmaktadır. Bunlar CHP ve DP'dir. Bu partilerden birine yapılacak müdahale, çok partili hayatın doğasına aykırı olacak ve demokratik düzenin kurumsallaşmasını zedeleyecektir. Toker, Demokrat Parti'nin varlığını sürdürmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre, partinin yönetiminde yer almamış veya sorumluluk taşımamış isimler arasında yeni bir liderlik kadrosu ortaya çıkacaktır. Ancak Meclis Grubu içinde yer alanların böyle bir haktan mahrum kaldığı özellikle “Yaylacılar” olarak bilinen grubun daha ağır bir sorumluluk taşıdığı ifade edilmektedir. Bu nedenle Demokrat Parti'nin varlığını bütünüyle ortadan kaldırmak yerine, sorumluluk sahibi yeni şahsiyetler etrafında yeniden yapılanması gerektiği düşünülmektedir. Toker, seçim sürecinde Demokrat Parti'nin güçlü bir varlık göstermesinin zor olduğunu kabul etmektedir. Buna rağmen, partinin tamamen siyaset dışı bırakılması demokratik sürece zarar verecektir. Bu

nedenle Demokrat Parti'ye, yeni yönetimin tarafsız denetimi altında siyasi hayatta yer alma imkânı tanınmalıdır. Aksi durumda çok partili sistemin işleyişi ağır biçimde zarar görecektir. Sonuç olarak, Toker'e göre mesele Demokrat Parti'nin seçimlerde başarılı olup olmayacağı değildir. Asıl önemli olan, demokratik sürecin sağlıklı bir şekilde işlemesi ve çok partili hayatın devamlılığının güvence altına alınmasıdır (Toker, *Akis*, 03.06.1960:4, D. P Kalmalıdır).

İnönü ve Toker'in önerilerinin aksine birçok gazetecinin, kanaat önderinin beklediği olmuş ve DP 29 Eylül günü kapatılmıştır¹⁰⁶. Kapatılmada davası Ankara'da görülmüş, Adnan Menderes'in Yassıada'da alınan ifadesi mahkeme salonunda okunmuştur. İfadesinde Menderes sadece "Bugünkü şartlar içinde kapatılması taraftarım. Başka söyleyecek bir şeyim yok" demiştir. DP'nin kapatılmasını CHP adına değerlendiren parti genel sekreter yardımcısı Orhan Öztrak'a göreyse devlet yönetimini devralan Demokrat Parti kadrosu, muhalefet döneminde olduğu gibi devlet düzeni içinde sorumluluk bilinciyle hareket etmemiş; demokratik ilkeleri ve ciddi yönetim prensiplerini göz ardı ederek keyfi bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, Demokrat Parti hükümetinin meşru bir ihtilal ile iktidardan uzaklaştırıldığı değerlendirilmektedir. Öztrak'ın yorumlarına göre, siyaset sahnesinde yer almayı planlayanların bu yaşananlardan ders çıkarması, iktidara gelmeden önce kapsamlı bir hazırlık yapması ve iktidarı kaybederken de haksız bir konuma düşmemeye, halk nezdinde itibarını yitirmemeye özen göstermesi gerekmektedir (*Cumhuriyet*, 30.09.1960:1 ve 5, Demokrat Parti, mahkeme kararı ile dün kapatıldı).

Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte İnönü, seçimlere ilişkin soruya yanıtında inkılabın en önemli ve sağlam tarafının süratle genel seçimlerin yapılacağını taahhüt edilmesi olduğunu belirtmiştir. Ona göre hızlı bir şekilde seçimlere gidilmesinde saymakla bitmeyecek kadar çok ulusal menfaat vardır. Asıl meselenin ise bunun fiilen ne kadar sürede mümkün olabileceğinin belirlenmesi olduğunu ifade etmiştir. Devlet işlerinin sonbahara kadar tamamlanmış olmasını temenni eden İnönü, inkılap rejiminin seçimlerin hızla yapılması kararında olduğundan şüphe etmediğini vurgulamıştır. Bir tarih vermesinin mümkün olmadığını ancak işlerin ilerlemesiyle birlikte hükümetin seçimin yapılabileceği tarihi doğru biçimde tayin etmesi halinde bunun ilan edilmesinin çok faydalı olacağı kanaatini de dile getirmiştir (*Cumhuriyet*, 06.07.1960:1 ve 5 İnönü umumi seçimlerin bir an önce yapılmasını istiyor).

¹⁰⁶ Burada özellikle Cemal Gürsel perspektifinde bir fikir değişikliği yaşandığını gözlemlemek mümkündür. Çünkü Gürsel, 31 Mayıs'ta yaptığı basın toplantısında, "Demokrat Partinin seçimlere girmesine müsaade edeceğiz" demiştir (*Cumhuriyet*, 01.06.1960:5, Sabık Liderler seçimden önce muhakeme edilecek). Bu durum sonradan gerek MBK gerek Anayasayı oluşturan çevrelerin telkiniyle DP'nin kapatılması yönünde etki altında kaldığını göstermektedir.

Cemal Gürsel'in İnönü ile aynı görüşte olmadığıysa aynı sayılı gazetenin sayfalarında okunmaktadır. Gazetecilerin sorusuna “Seçimler için daha epeyce zamana ihtiyaç” yanıtını veren Gürsel konuşmasının devamındaysa, “Fakat bu seçimin pek öyle çabuk da yapılamayacağı yapılan çalışmalardan anlaşılıyor. Alelacele bir Anayasa ortaya getirmek veya mevcut Anayasayı yeni ihtiyaçlara göre tamamlamak oldukça zamanı icabettirir. Anayasa Komisyonu şümüllü bir şekilde çalışmaktadır. Bu çalışmaların neticesi zannediyorum biraz gecikecektir. Ama, seçim tarihini kati olarak söylemek benim için mümkün değildir” demiştir (*Cumhuriyet*, 06.07.1960:1 ve 5, Gürsel “Seçim için daha epeyce zamana ihtiyaç vardır” dedi). Osman Bölükbaşı da seçimlerin ileri bir tarihte yapılması gerektiğini savunmuştur. MBK ise doğrudan bir şey söylemeden Gürsel'in beyanını desteklemiştir (*Cumhuriyet*, 09.07.1960:1 ve 5, Seçimler hakkında hiç bir yorumda bulunulmuyor).

Darbenin ardından demokratik hayata geçişin sinyallerinin verildiği kimi kararlar alınmıştır. Bunlardan ilki 12 Ocak tarihinde siyasi partilere tekrar faaliyete geçme izni tanınmış olmasıdır. Ancak burada unutulmaması gereken siyasi yaşamın 27 Mayısçıların çizdiği sınırlar içerisinde geliştiğidir. Bunun için öncelikle, Siyasi Parti Tüzüklerini İnceleme Komisyonu kurulmasına karar verilmiş, siyasi partilerin de kurulur kurulmaz propaganda faaliyetin bulunmasına izin verilmemiştir (*Cumhuriyet*, 17.01.1961:1 ve 5, Siyasi Parti Tüzükleri Bakanlıkça İncelenecek/ Siyasi partilere propaganda için şimdilik izin verilmiyor). Konuyla ilgili açıklama yapan İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu da “kardeşi kardeşe düşürmeyecek” şekilde siyasi faaliyetlere izin verileceğini belirtmiştir (*Milliyet*, 17.01.1960:1 ve 5, Siyasi faaliyet sınırlanacak).

Siyasi faaliyetlerin sınırlı bir şekilde ilerleyecek olmasına rağmen parti kurma özgürlüğünün verilmesinin hemen ardından çok sayıda girişim olmuş politik alan çok hızlı bir şekilde hareketlenmiştir. Bu süre zarfında çok sayıda parti kurulsa da ilerleyen yıllarda adından söz ettirecek, seçimlere katılım hakkı kazanacak üç yeni partiye burada bir parantez açmak gerekmektedir. Bunlar; Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve Adalet Partisi'dir¹⁰⁷.

Yeni Türkiye Partisi (YTP), Ekrem Alican'ın genel başkanlığında kurulmuştur. Parti, Menderes- Bayar liderliğinden ayrılan, DP'nin kentli aydın grubu temsil etmektedir (Ahmad ve Ahmad, 2020:285- 286). Partinin resmen kurulmasının ardından bir basın toplantısı yapan Alican, parti programıyla ilgili, “Bizim programımız süratle kalkınmada hususi teşebbüsün esas ve temel olarak kabul edilmesi ve devletin bu hususi teşebbüse yardımcılık sorumluluğunu taşımasıdır. Ferdi teşebbüslerin başarı ile çalışabilecekleri sahalarda devlet ona rakip olmak şöyle dursun bilakis ona para, yatırım ve maliye politikasıyla yardımcı olmak

¹⁰⁷ Partilerin program ve tüzükleriyle ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Topkaya (1969).

mecburiyetindedir” demiştir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere parti iktisadi olarak liberal çizgidedir. Siyasi olarak da liberal muhafazakar bir görünümündedir (*Cumhuriyet*, 14.02.1961:1 ve 5, Müddetin son gününde beş parti daha kuruldu).

YTP’nin programının (*Yeni Türkiye Partisi Tüzüğü ve Programı*, 1967:33-48) temeli hürriyetçi demokrasi, sosyal adalet ve Atatürk devrimlerine bağlılıktır. Hedef Türkiye’nin modernleşmesi ve Batı uygarlığı ile bütünleşmesidir. Parti, totaliter zihniyetten uzak, Anayasa düzeni içinde ferdî hürriyete dayalı toplumsal ahengi esas almaktadır. Fırsat eşitliği, ekonomik kalkınma, sanayileşme ve ziraî modernleşme programın ana direkleridir. Yaklaşım, milliyetçi, lâik ve batılı demokrasi anlayışını siyasi, iktisadî ve kültürel alanlarda kökleştirmektir. Gericici ve köstekleyici tedbirlerden kaçınılacağı taahhüt edilmektedir.

Partinin 27 Mayıs 1960’a bakışı, Demokrat Parti’nin otoriterleşmesine karşı bir restorasyon hareketi olarak şekillenmiştir. Darbe sonrasında tarafsızlık felsefesinin benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Demokrat Parti’nin lider kadrosunun şahsî idare eğilimleri eleştirilmekte; buna karşılık geniş tabanı Türk siyasetinin meşru bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu tabanla uzlaşma çağrısı yapılmaktadır. Demokrat Partililerin siyasî haklarının korunması gerektiği ifade edilmekte; liderler için cezai sorumluluk ilkesi belirtilmektedir. 27 Mayıs, demokrasiyi yeniden tesis etme amacı bakımından meşru kabul edilmekte; ancak askerî müdahalenin kalıcı bir çözüm olmadığı ifade edilmektedir. Vatandaşlar arasındaki kin ve husumetin giderilmesi temel görevlerden biri olarak görülmektedir. Parti, tüm siyasî oluşumlarla diyaloga açık bir profil çizmektedir. Çok partili sistemin demokrasinin yaşama şartı olduğu kabul edilmekte; siyasî partilerin Anayasa’da teminat altına alınması talep edilmektedir. Siyasî mücadelenin şahsiyattan uzak, ideolojik tartışmalara dayanması gerektiği belirtilmekte; demagoji ve taviz siyasetleri reddedilmektedir.

YTP’nin iktisadî programı planlı kalkınma, özel teşebbüsün desteklenmesi ve yabancı sermayenin teşviki üzerine kuruludur. Sanayileşme ve şehirleşmenin denetimli yürütülmesi için Devlet Plânlama Dairesi kurulması öngörülmektedir. Ziraî modernleşme toprak reformu, sulama projeleri ve hayvancılığın geliştirilmesiyle sağlanacaktır. İşsizlik sigortası, sosyal güvenliğin genişletilmesi ve asgarî ücret uygulaması sosyal politika sütunları olarak yer almaktadır. Dış ticarete serbestleşme, turizmin desteklenmesi ve enerji yatırımları da programın diğer hedefleri arasında bulunmaktadır (*Yeni Türkiye Partisi Tüzüğü ve Programı*, 1967:33-48).

DP’nin kapatılmasının ardından oluşan boşluğu doldurmak için kurulan ve sonraki yıllarda da bu noktada başarılı olduğunu gösteren Adalet Partisi (AP) ise 11 Şubat günün emekli General Ragıp Gümüşpala’nın önderliğinde kurulmuştur. Tanel Demirel (2004:28) parti kuran

motivasyonun 27 Mayıs'ın ardından yaşanan mağduriyet ve bu müdahaleye karşı olanların bir araya gelmesi olduğunu söylemektedir. Arslan (2019:51) da Ragıp Gümüşpala'dan örnek vererek kurucuların neredeyse tamamının darbeden sonra mağdur olmasının da bunun göstergesi olduğunu belirtmiştir.

AP'nin temel hedefi “Çağdaş Garp Medeniyeti hukukuna ve İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nde ifadesini bulan zihniyete uygun bir cemiyet düzeni ve Hukuk Devleti'nin gereği gibi kurulması ve tekâmül ettirilmesi”dir (*Adalet Partisi Program Prensipler Maddeleri*, 1961:3). Bu çerçevede, milletin refah seviyesini Batı medeniyeti düzeyine çıkarmak, hukuk devletini güçlendirmek ve millî egemenliği esas alan katılımcı bir yönetim anlayışını benimsemek ana hedefler arasında yer almaktadır.

Programda yer alan, “Orduyu bütün mülâhaza ve partilerin üstünde, yurt savunması için vazifeli, mukaddes bir kuvvet olarak tanımak” cümlesini 27 Mayıs'a bir mesaj olarak görmek mümkündür (*Adalet Partisi Program Prensipler Maddeleri*, 1961:10). Bu ifade, ordunun siyaset üstü konumunu kabul eden ve askerî müdahaleleri dolaylı şekilde meşru gören bir tutumu yansıtır. AP programında Demokrat Parti'ye doğrudan atıf yapılmamıştır. Ancak “Devlet ile Milleti birbirinden ayıran her türlü görüşü reddederiz” prensibi (*Adalet Partisi Program Prensipler Maddeleri*, 1961:2- 6), DP dönemindeki merkezîyetçi-devletçi uygulamalara eleştirel bir yaklaşım olarak yorumlamak mümkündür.

Genel hatlarıyla bakıldığında Adalet Partisi, 1961 programında Batılılaşma, hukuk devleti, özel teşebbüs ve sosyal adalet temelli bir siyasi çizgi benimsemiştir. Demokrat Parti mirasından beslenmekle birlikte, devlet-millet kaynaşması ve adem-i merkezîyetçi yapılanma gibi farklılaşan unsurları öne çıkarmıştır.

Bu dönem kurulan en önemli partilerden biri de Türkiye İşçi Partisi (TİP)'dir. TİP'in önemli Türkiye siyasetinde işçi sınıfını temsil eden ilk kitlesel sosyalist parti olmasıdır¹⁰⁸. TİP, Türkiye'de sınıfsal temelli bir siyaset anlayışını meclise taşıyarak, işçilerin, köylülerin ve emekçilerin haklarını savunan bir platform oluşturmuştur. 1961 Anayasası'nın sağladığı görece özgürlükçü ortamdan yararlanarak, Türkiye'de demokrasi, sosyal haklar ve ekonomik adalet konularında önemli tartışmalar başlatmıştır. TİP, siyaset sahnesinde sınıf bilincini ön plana çıkaran söylemiyle diğer partilerden ayrılmış ve emek mücadelesinin görünürlüğünü artırmıştır. Darbe sonrası düzende sosyalist düşüncenin meşruiyet kazanmasına katkıda bulunmuş, sendikalar ve toplumsal hareketlerle yakın ilişkiler geliştirmiştir. Türkiye'nin kapitalist ekonomi politikalarına eleştirel yaklaşarak, devletçi ve halkçı bir ekonomik model önermiştir.

¹⁰⁸ Partinin gerçekleştirdiği bir diğer ilkse kurucular listesinde yer alan 12 ismin tamamının sendikacı olmasıdır (*Milliyet*, 14.02.1961:1 ve 5, Dün 7 Parti Daha Kuruldu).

TİP'in temel amacı, “demokratik, laik, sosyal ve işçi sınıfı temelli bir devlet” inşa etmektir. Programda, “halkın halk tarafından yönetilmesi” prensibini vurgulayarak sosyal demokrasi ile sosyalizm arasında bir sentez önerilmektedir. Atatürk devrimleriye “devrimci davranışın başlangıcı” olarak tanımlanmıştır (*Türkiye İşçi Partisi Programı*, 1961:3- 4).

Parti programında 27 Mayıs darbesinden bahsedilmezken 1961 Anayasası'nın ruhuna uygun şekilde demokratik haklar, yargı bağımsızlığı ve sosyal devlet vurguları TİP'in darbe sonrasındaki anayasal düzeni desteklediğini göstermektedir (*Türkiye İşçi Partisi Programı*, 1961:4- 5). TİP, CHP ile sosyal haklar konusunda ortaklaşsa da onu “statükocu” bulmuş ve sınıf temelli politikaları nedeniyle mesafe koymuştur. Adalet Partisi (AP) gibi sağ partilerle ise köklü ideolojik çatışmalar yaşamıştır. Sendikalar ve işçi dernekleriyle kurduğu organik bağ, diğer partilerden ayrışmasını sağlamıştır (*Türkiye İşçi Partisi Programı*, 1961:12).

İçişleri Bakanlığının parti kurulması için tanıdığı bir aylık süre zarfında bu üç partinin de bulunduğu partilerle birlikte kurulan partilerle birlikte siyaset 20 parti olmuştur. Kamuoyunun genel beklentisiye bu partilerin birleşmesidir ki daha kuruluş aşamasında bu yönde eğilim gösteren partiler de olmuştur. Dönemin şartlarına göre bir siyasi parti enflasyonun varlığına rağmen siyasette bir hareketlilik olduğunu söylemek güçtür (*Cumhuriyet*, 16.02.1961:1 ve 5, Yegane çıkar yol: Birleşme; *Milliyet*, 15.02.1961:1 ve 5 Siyasi Bilanço).

Siyasete hareket katacak gelişmeysen 1 Nisan'da siyasi faaliyetlerin serbest bırakılması olmuştur. Bu karar 17 Mart 1961 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesiyle alınmıştır. Kararnamede, her türlü eylem ve hareketlerle, yayın yolu ve araçlarıyla, açık ya da kapalı yerlerde toplanmak suretiyle yapılacak propaganda faaliyetleri dışarı da bırakılırken; sadece mahalle, ilke, il ve kurultay toplantılarına izin verilmiştir (*Resmi Gazete*, 10767). Bu kısıtlı hareket alanında partiler her ne kadar hazırlıklarını tamamlayamamış oldukları için kongrelerini yapamamaları da toplantılarını yapabilmış, yol haritalarını belirginleştirebilmişlerdir (*Cumhuriyet*, 02.04.1961:1 ve 5, Siyasi partiler hummalı bir faaliyet devresine girdi).

Kurucu Meclisin çalışmalarına başlamasını izleyen dört ay zarfında yeni seçim kanunu ile ilgili çalışmalarda da tamamlanmış, 26 Nisan'da, “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun” kabul edilmiş onu sırasıyla, Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanunu, Milletvekili Seçimi kanunu takip etmiştir (Göknel, 2019, 442- 443). Bu gelişmelerin ardından 1961 Anayasa'sı referandumu yapılmış, darbe sonrası ilk genel seçime gidilmiştir.

Genel hatlarıyla bakıldığında 27 Mayıs sürecini birbirinden farklı değerlendiren çalışmalar bulunmaktadır. Kimi çalışmalar darbe kimisiye ihtilal kavramı kullanmayı tercih

ederken, darbeyi yapan kadrolar, cuntalar vb. noktalarda da fikir belirtilmiştir¹⁰⁹. Bayram Kaçmazoğlu (2013:33), 27 Mayıs'ı bürokratların, seçkinci- müdahaleci- jakoben bir tavırla tüm üst düzey sınıfların ortak amaç ve çıkarları uğruna gerçekleştirdiği görüşünü ileriye sürmüştür. Bu savını da Üniversite Heyeti'nin 28 Mayıs 1960 raporunda yer alan, "1- Yeni rejimin hangi koşullarda doğduğunu ortaya koymak ve mevcut ihtilali haklı kılacak gerekçeler sıralamak, 2- İhtilale hukuki dayanak hazırlamak, meşruluğunu ilan etmek" ifadelerine dayandırmıştır. Ona göre geçmiş eleştirilirken bu iki yönlü işlev de yerine getirilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde 27 Mayıs'tan önceki birkaç gün ve sonrasındaki önemli gelişmeler özce anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak kamuoyunun aklındaki sorular devam etmektedir. Akla ilk olarak "Demokrat Parti önde gelenlerine ne olacak?" sorusu gelmektedir. Çalışmanın bir sonraki başlığında Yassıada Mahkemeleri incelenecektir.

1.6.1. Yassıada Mahkemeleri

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nde sonra cumhurbaşkanı ve hükümet yetkilileriyle birlikte çok sayıda Demokrat Partili isim tutuklanarak Yassıada'da yargılanmıştır. 14 Ekim 1960 ile 15 Eylül 1961 tarihleri arasında devam eden yargılamalar, Millî Birlik Komitesi tarafından oluşturulan Yüksek Adalet Divanı tarafından yürütülmüştür. Sanıklara yöneltilen suçlamalar, anayasal düzeni ihlal ve rejimi baskıcı bir yönetim anlayışıyla değiştirme iddialarının yanı sıra ekonomik yolsuzluk ve devlet kaynaklarını usulsüz kullanma gibi konuları içermektedir. Yargılamalar, toplamda on bir ana dava çerçevesinde yürütülmüştür. Bunlar arasında Anayasa İhlâli Davası, Bebek Davası, Vinileks Davası, Örtülü Ödenek Davası, Döviz Kaçakçılığı Davası, Topkapı Olayı Davası, 6-7 Eylül Olayları Davası, İstanbul Üniversitesi Olayları Davası, Radyo Suistimali Davası, Basın Davası ve Kayseri Olayları Davası gibi çeşitli konuları kapsayan davalar yer almaktadır. Bu davalarda DP hükümetinin baskıcı yönetimi, muhalefete yönelik sert müdahaleleri, basına uygulanan sansür, seçim sürecinde yapılan usulsüzlükler ve 6-7 Eylül Olayları gibi toplumsal olaylardaki sorumlulukları tartışılmıştır. Ancak, mahkemenin bağımsızlığı ve kararların siyasi niteliği de sürecin hukuki meşruiyeti açısından önemli eleştirilere neden olmuştur.

¹⁰⁹ Çalışmanın kapsamı bakımından burada bu değerlendirmelerin tümüne yer verilmeyecektir. Ancak 27 Mayıs'ın etkisi azaldıktan sonra yapılan yayınların büyük bölümünün darbeye ve özellikle Menderes'in idamıyla yüzleşme üzerine olduğu görülmektedir. O günlerde gerek Yassıada'da yargılananların ve onların yakınlarının gerekse yargılayanların tanıklıklarına, belgelere başvurularak oluşturulmuş ve sonradan süreci değerlendirmek için kullanılmış bazıları şu şekildedir: Ilıcak (1977a). *16 Yıl Sonra Salim Başol'u Yargılıyoruz*; Ilıcak (1977b). *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*; Sırım (2008). *Adnan Menderes- Aydın Menderes Babasını Anlatıyor*; Dilligil (1989) *Hepiniz Suçlusunuz*; Gürsoy (2014). *27 Mayıs Darbesi ve Bizler*; İleri (1986). *27 Mayıs Menderes'in Dramı*; Perin (1970). *Yassıada İnfazlarının İçyüzü*. Perin (1995). *Menderes'i Kim Astırdı?*; Arzık (?). *Menderes'i İpe Götürenler*;

İktidar askeri yönetimin eline geçtikten sonra önceki dönem yöneticilerinin yargılanması için 18 Ağustos'ta "Yüksek Adalet Divanı" kurulmuştur. Üyelerinin Milli Komite tarafından seçileceği divanın, devlete karşı işlenen suçlar hakkında karar alması planlanırken, suçların vahim durumlarda ölüm diğer durumlardaysa 5 ile 15 yıl arasında olması planlanmıştır (*Cumhuriyet*, 19.08.1961:1 ve 5, İnkılap mahkemeleri kurulması hakkındaki tasarı kabul edildi).

Adli, askeri ve idari kesimdeki yargıçlar arasından Milli Birlik Komitesi tarafından; Salim Başol (Başkan), Selman Yörük, Rıza Tunç, Abdullah Üner, Hıfzı Tüz, Hasan Gürsel, Mehmet Çokgüler, Vasfi Göksoy, Ali Doğan Toran (Asil Üyeler) seçilmiştir. Bu isimlerin haricinde altı yedek üye, bir baş savcı ve beş yardımcı da divanda yer almıştır (Özdemir, 2008:233).

Mahkeme süreci başlarken yayımlanan "*Yassıada Broşürü* (1960)" atmosferi anlayabilmek adına oldukça önemli bir belgedir. Broşür, "İnkılabın gerekçesi" bölümüyle başlamaktadır. Burada daha çok kolluk kuvvetlerinin farklı olaylarda uyguladığı şiddeti yansıtan fotoğraflara yer verilmiş sonrasındaysa çeşitli gerekçelerin yer aldığı bir metin paylaşılmıştır. İlerleyen sayfalarda ise "Düşük İktidar Mensupları Neden Yargılanmaktadır?" bölümü yer almaktadır. Bu bölümde, düşük iktidar partisini yönetenlerin, Türk milletinin bireysel ve insan haklarını, özgürlüklerini ve bu hakların teminatı olan Anayasayı işlevsiz hale getirdiklerine; halkın genel iradesini ve eğilimlerini yansıtan basını ve muhalefetin denetim mekanizmasını susturarak millet egemenliği yerine parti diktatoryası kurma niyetine kapıldıklarına; bu amaç doğrultusunda Türkiye Büyük Millet Meclisini fiilen bir parti grubuna dönüştürdüklerine dair ifadeler yer verilmektedir (*Yassıada Broşürü*, 1960:22).

Yassıada Broşürü'nde, milletin sorunlarından bihaber bir şekilde kendi zevk ve eğlence dünyalarına dalmış olan ve yalnızca biçimsel olarak ülke hizmetinde bulunuyormuş gibi görünen yöneticilerin, kendilerine yöneltilen eleştirileri ve nüfuzlarını kötüye kullanarak gerçekleştirdikleri hukuksuzlukların açığa çıkmasını engellemek amacıyla birtakım önlemler aldıklarına dair ifadeler yer verilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu önlemlerin iki grupta incelenebileceği belirtilmektedir. İlk olarak, kısa sürede iktidara alışan yöneticilerin, aslında geçici olarak bulundukları makamları kalıcı hale getirme ve böylece feodal bir yönetim anlayışı tesis etme yollarını aradıkları vurgulanmaktadır. 1954 ve 1957 yıllarında gerçekleştirilen değişikliklerin bu sürecin bir parçası olduğu, 1957 seçimlerinde alınan önlemlerin yetersiz kalması üzerine ise "Demokrat Parti" isminin toplumda olumsuz çağrışımlar yarattığının fark edilmesiyle "Vatan Cephesi" adı altında hukuki temele oturmayan bir yapı oluşturulduğu ileri sürülmektedir. Bu adımla ülkenin açık bir şekilde ikiye bölündüğü ve muhalif kesimin

“Münafıklar Cephesi” olarak damgalandığı belirtilmektedir. Devlet makamlarının, kredilerin ve ithal mallarına dair tahsislerin yalnızca iktidar yanlılarına sunulduğu iddia edilmektedir. Broşürde ayrıca, komitacı zihniyete sahip ve otoriter eğilimler taşıyan yöneticilerin aldıkları ikinci tür önlemlerinse ülkenin içinde bulunduğu bu kritik durumdan endişe duyan vatansever aydınların, basın ve muhalefetin eleştirilerini bastırmaya yönelik olduğu vurgulanmaktadır (*Yassıada Broşürü*, 1960:23- 24).

Demokrat Parti iktidarına yönelik suçlamalar bu şekilde devam etmekte ilerleyen bölümde, Zile, Uşak, Turgutlu, Topkapı, Kayseri olaylarıyla birlikte, İstanbul ve Ankara Üniversitesinde yaşananlar anlatılmakta Tahkikat Komisyonuna da değinilmektedir. Son kısımdaysa Celal Bayar ve Adnan Menderes’in yargılanacakları suçlar açıklanmıştır.

Bahsedildiği üzere çok sayıda suçlamayla Yassıada’ya gelinse de DP yöneticileri ve üyelerinden oluşan grup, esas olarak, Anayasa’yı ihlalle suçlanmışlardır. Temel dava bu olmakla birlikte, özellikle DP yöneticilerinin halk nezdindeki saygınlığını düşürmek adına, çeşitli konularda görüşülmüştür. Menderes’in kasasından çıkanlar, ilişkileri; Bayar’ın kendisine hediye edilen köpeği satması gibi konular bunlardan bazılarıdır. Bu suçlamalar kanıtlanamamakla birlikte yargılananlar asıl cezalarını Anayasayı ihlal suçundan almışlardır (Aydın ve Taşkın, 2020:76- 77)¹¹⁰. Demokrat Parti üyeleri ve milletvekillerinin Yassıada’ya sevkise, 5 ile 17 Haziran 1960 tarihleri arasında kademeli olarak gerçekleştirilmiştir. Adnan Menderes, 27 Mayıs’ta gözaltına alınmasının ardından yaklaşık iki hafta sonra, 10 Haziran 1960’ta, yargı sürecinin yürütüleceği Yassıada’ya nakledilmek üzere Ankara’dan özel bir uçakla İstanbul’a götürülmüştür (Çolak, 2022:1226). Yassıada’daki yaşamla ilgili de hem o dönemde hem de sonraki yıllarda çok sayıda anı paylaşılmıştır. Genel hatlarıyla bakıldığında Yassıada’da hapisane koşullarının katı şekilde uygulandığı görülmektedir. Sanıkların kaldığı koğuş ve hücrelere dinleme cihazları yerleştirilmiştir. İlk birkaç günden sonra dışarıdan gazete içeriye alınmamış, radyonun da kullanımına izin verilmemiştir. Dışardan alışverişi sadece kaçak yollarla içeriye sokulan bir radyo ve arada kaçırılan birkaç gazete kupürleriyle mümkün olabilmektedir. Öte yandan tutuklular, yakınlarıyla Yassıada’ya geldikten 90 gün sonra görüşebilmişlerdir (Yavaşca, 2017:118)¹¹¹.

¹¹⁰ Yassıada’da dava konusu olan olaylara, tutanaklara, savunmalara burada bütünüyle yer vermek mümkün değildir. Daha kapsamlı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Emine Gürsoy Naskali (2019). Yassıada Müvekkil Savunmaları Yassıada Duruşmaları. Kabalcı Yayınevi tarafından yayınlanan editörlüğünü Seçkin Erdi’nin yaptığı “Yüksek Adalet Divanı İstanbul Yassıada 14 Ekim 1960- 15 Eylül 1961” başlıklı kitap da süreci kapsayan önemli çalışmalarından biridir.

¹¹¹ Elbette tarihsel tüm anlatılarda olduğu gibi burada da olayın farklı aktörlerinin anlatıları farklıdır. Örneğin, dönemin gazete yazılarında aktarılandan elde edilen bilgiye göre, MBK tarafından çekilen *Düşükler Yassıada* isimli filmde tutukluların adadaki hayatlarında hiçbir eksikleri olmadığı anlatılmaktadır. Yine Yassıada Komutanı Tarık Güryay da (1971) “Bir İktidar Yargılanıyor” başlıklı kitabında ada şartlarını Demokratların anlattıklarından daha iyi koşullar olarak betimlemektedir. Öte yandan başta Mükerrerem Sarol, Samet Ağaoğlu (2011, 2018, 2021)

Yassıada yargılamaları 15 Eylül 1961 tarihinde sonlanmıştır. Yüksek Adalet Divanı 15 sanığına idam, 31'ine müebbet hapis, 408'inin de çeşitli hapis cezalarına çarptırılmasına karar vermiştir. Ancak ilerleyen günlerde yalnızca 12 kişinin idam cezası hapis cezasına çevrilmiş, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilmiştir. İdam cezalarının uygulanmaması için başta Adalet Partisi mensupları olmak üzere İnönü ve kamuoyunda önde gelen birçok kişi mücadele etse de başarılı olamamışlardır¹¹². Öte yandan Yassıada'daki idam cezalarının kaldırılması için uluslararası kurumlardan da talepler geldiği bilinmektedir¹¹³.

27 Mayıs askeri yönetimine bağlı olan mahkemenin aldığı kararlar kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır. Sonraki yıllarda da siyasi partiler arasında tartışma konusu olmuş Türkiye siyasetindeki yerini her zaman korumuştur. Bu süreçte 287 oturumda 592 sanık yargılanmış ve 1068 tanık ifadesine başvurulmuş, soruşturmalar ve yargılamalar devam ederken 11 kişi de hayatını kaybetmiştir. Büyük bölümü somut delillere dayanmayan davaların karara bağlanma süreci de zorlamalar ve eksikliklerle doludur. Alınan birçok karar da açıklığa kavuşturulamamış birçok nokta bulunmaktadır.

Gazeteci Tekin Erer (1964:116) Yassıada davalarının bir önemi olmadığını söylemektedir. Ona göre bu davaların tarih bakımından da mühim olmasına imkan yoktur çünkü Egesel'in uzun iddianamelerini, kitaplar tutan kararları tetkik ve tahlil etmeye tarihçilerin vakti olsa bile günümüz insanının bunları okumaya vakti yoktur. Burada kuşkusuz Erer, konu edilen davaların gereksizliğine vurgu yapmaktadır. Değerlendirmesinin ilerleyen bölümünde Erer, Yassıada Mahkemeleri'nin ne hayal ne de gerçek olduğunu söylemiştir. Hayal değildir çünkü 11 ay sürmüştür gerçek değildir çünkü ortaya sürülen türlü iddialar bizzat mahkemenin kendisi tarafından bozulmuştur.

gibi partinin önde gelen isimleri olmak üzere adada bulunanların anılarıysa yukarıda belirtildiği gibi manzara sunmaktadır.

¹¹² Nadir Nadi anılarında Cemal Gürsel'in de idamların olmaması için yoğun çaba gösterdiği belirtir. Milli Birlik Komitesi'ne gönderdiği mesajların aldığı yanıtlara göre yaptığı çıkarsamada, "devrim kurban istemektedir" demektedir: "Hiç değilse birkaç kişinin asılmasını bir kısım ordu mensupları devrimin meşruluğunu pekiştirmek uğruna şart sayıyorlarmış. Kimse aşılmaza 'O halde ne demeye adamları devirdiniz de yerlerine geçtiniz?' diye hesap soranlar çıkacağını düşünüyorlarmış... Devrimden yana olanlar kurban istiyorlardı. Üç kurban verilmekle devrim kurtarıldı sanıldı (Nadi, 1981:143- 144)."

¹¹³ Bu yönde talebi olan kurumlardan biri de Milletlerarası Hukukçular Komisyonu'dur. Komisyon adına Genel Sekreter Leslie Monroe, Cemal Gürsel'e hitaben bir yazı kaleme almıştır. Monroe'un yazısı şu şekildedir: Cem'an 592 sanıktan 16 sının Yassıada Mahkemesince ölüm cezasına çarptırıldığını bugün okudum. Sizden bu 16 kişinin affını, yani ölüm cezasının hapis cezalarına tahvilini rica etmek isterim. Lütfen demokrasi ve insaniyet namına bunları affediniz. Cinayetlerinin cezasını hapiste de çekmeleri mümkündür. Cinayetlerini ortadan kaldırmak artık imkansız, fakat hükmün kendileri için ve millet için korkutucu tesiri yüksek bir hapis cezası ile de sağlanabilir. Binaenaleyh niçin idam edilsinler? Affeden bir hükümet, millet nazarında eski devrin başlarını toptan idam ettiren bir Hükümetten daha iyi bir durumda olacaktır. Bu 16 kişi, fena icraatlerinin cezasını hapiste de çekebilirler; bu yetmez mi?

Bu sebeplerden dolayı ölüm cezasının kaldırılarak bunların affını sizden tekrar rica etmek isterim, çok Sayın Generalim [BCA, Fon: 30- 1- 0- 0, 63- 388- 2]

Cemil Koçak'a (2013:345- 349) göre, eski iktidara yönelik özellikle son yıllardaki gelişmelere dayanan iddiaları doğrulayamadığı süre darbeciler kamuoyu nezdinde haklılığını kanıtlayamazdı. Bu yargılama sürecinin başlıca çıktılarından biri de politik bakımdan 27 Mayısçıların siyasi meşruluğunu sağlamak olacaktır diyen Koçak (2013:346), Yassıda kararlarının da bugün elimizde olan şeklinin haricinde başka bir biçimde olmayacağını söylemiştir. Politikanın kurallarının buna izin vermeyeceğini de belirten Koçak'a göre darbe kendini aklamak için kesinlikle eski iktidarı mahkum etmek zorundadır. İdamlar konusuna da değinen Koçak, cezaların yerine getirilmemesi halinde 27 Mayıs'ın bugün hafızlarda kalan şeklinden daha farklı anılacağını da söylemiştir.

1.6.2. 1961 Anayasası'nın Temel Hatları ve Referandum

1961 Anayasası'nın hazırlık süreci, Türk siyasal tarihinin en kritik dönemlerinden biridir. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından oluşturulan Kurucu Meclis, askerî ve sivil kanatların gerilimli iş birliğiyle anayasa metnini şekillendirmiştir. Orgeneral Cemal Gürsel, üniversite hocalarıyla görüşmüş ve bir an evvel yeni bir anayasa hazırlamaları ricasında bulunmuştur.

Gürsel'in akademisyenlerden talebi modern ve demokratik bir anayasa hazırlanmasıdır. Öte yandan MBK¹¹⁴'nin yeni Anayasa'nın hazırlanış biçimine dair yayınladığı Yeni Anayasa'nın hazırlanış sürecine ilişkin yayımlanan 13 numaralı tebliğ de dikkat çekicidir. Bu bildiride, öncelikle vatandaşları birbirine düşürerek kardeş kavgasına yol açabilecek bir durumu engellemek amacıyla bu girişimin başlatıldığı ifade edilmiştir. Vatandaşların karşılıklı olarak hak ve hukuklarına saygı göstermeleri, birbirlerini sevip saymaları ve hangi partiden olursa olsun aralarında dostane ilişkiler kurmaları gerektiği vurgulanmıştır. Anayasa hazırlama görevinin, Rektör Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında oluşturulan profesörlerden oluşan yüksek bir bilim heyetine verildiği belirtilmiştir. Yeni Anayasa ilan edilip yürürlüğe girene kadar tüm siyasi parti faaliyetlerinin yasaklandığı, bu yasağa aykırı hareket edenlerin ise ağır şekilde cezalandırılacağı açıklanmıştır. Tebliğin sonunda ise vatandaşlardan duyurulara titizlikle uymaları özellikle rica edilmiştir (Erer, 1964:117).

Kurucu Meclis, 157 sayılı Kanun'la 6 Ocak 1961'de resmen çalışmalarına başlamıştır. Anayasa taslağı, iki farklı akademik ekip tarafından hazırlanmıştır. Bunlardan ilki İstanbul Tasarısı olarak adlandırılabilir ve Sıddık Sami Onar önderliğindeki ekip tarafından hazırlanmıştır. Bu tasarıda, kuvvetler ayrılığı ve katı lâiklik vurgusu yapıldığı görülmektedir.

¹¹⁴ Her ne kadar kendi içinde de tartışmalar barındırıp, cuntalara bölünse de farklı örneklerde de görüldüğü üzere MBK, tartışmalar üzerinde belirleyici bir güce sahiptir. Örneğin, Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında AP'nin adayı Ali Fuat Başgil, askerî tehditler nedeniyle adaylıktan çekilmiştir (Özdemir, 1994). Burada önceki bölümde aktarılan Cemal Gürsel'in ilk başta DP'nin seçimlere katılabileceğini söyleyip sonra partinin kapatılması da hatırlanabilir.

Anayasa Mahkemesi'nin tüm üyelerinin yargıçlardan seçilmesi de önerilmiştir. Ankara Tasarısı ise Yavuz Abadan ve Muammer Aksoy'un katkılarıyla hazırlanmıştır. Tasarı, siyasi partilerin rolünü öne çıkarırken sosyal haklara daha fazla yer vermiştir (Karpaz, 2017:171).

27 Mayıs sonrasında oluşturulan Kurucu Meclis, askerî kanat (Millî Birlik Komitesi) ve sivil kanat (Temsilciler Meclisi) olarak ikiye ayrılmıştır. Temsilciler Meclisi'nde CHP'nin ağırlığı belirgindi; DP'nin temsil edilmemesi ise demokratik meşruiyet açısından eleştirilere neden olmuştur (Şimşek, 2020:223). Özbudun (2012:10), bu süreçte CHP'nin çoğunluk yönetimi korkusu ile hareket ettiğini ve anayasa yargısı gibi fren mekanizmalarını benimsediğini vurgulamıştır. Kurucu Meclis'teki tartışmalar, özellikle Anayasa Mahkemesi'nin yapısı ve yetkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Örneğin, Sadettin Tokbey'in yasama meclislerinin Anayasa Mahkemesi'ne üye seçmemesi yönündeki önergesi, hâkimler hâkimiyeti endişesiyle reddedilmiştir (Özbudun, 2012:14). Bu tartışmalar, siyaset-yargı dengesinin nasıl kurulacağına dair temel bir gerilimi yansıtmaktadır.

Ali Gevgilli'ye göre yeni anayasanın en somut çıktısı yeni siyasi partiler demektir. 1961 Anayasası de birbirinden farklı kutuplarda geniş birçok partili siyasal yelpazesini açmıştır (Gevgili, 1981:158). Öte yandan bu çok partili yapıyı oluştururken önceden yaşananları yaşamamak adına da çeşitli hamleler yapılmıştır. Bu bağlamda 1961 Anayasası, Türkiye'de daha geniş tabanlı çok partili temsili mümkün kılarken, yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki denge ve denetim mekanizmalarını daha kapsamlı bir şekilde düzenlemeyi öngörmüştür. Merkezî otoritenin karşısında yer alan yerel ve yatay örgütlenmelere ilişkin kuralları belirlemiş, siyasal partileri – iktidarda ya da muhalefette olmalarına bakılmaksızın – demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tanımlamıştır. Özerk üniversiteyi, bağımsız basını, kamusal radyo ve televizyonun özerkliğini, dernek kurma ve örgütlenme özgürlüğünü anayasal güvence altına almıştır. Yasaların, Anayasa'nın ruhuna ve biçimsel yapısına uygunluğunu denetlemek amacıyla Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasını öngörmüştür. Elbette, Anayasa'nın öngördüğü düzenlemeler yalnızca bunlarla sınırlı kalmamış, toprak reformuna kadar uzanan bir dizi yapısal değişikliği de anayasal bir sorumluluk olarak gündeme taşımıştır. Parlamentonun keyfi bir şekilde seçimlere götürülerek sıkça değiştirilmesini önleme amacıyla, fesih yetkisini sınırlandırmış ve Meclis'in sürekliliğini esas alan, yalnızca olağanüstü koşullarda işletilebilecek bir yenileme mekanizmasını benimsemiştir (Gevgili, 1981:164).

Yeni anayasanın siyaseti radikalleştirirken birçok yönüyle de liberal ve demokratik bir Türkiye hedeflemektedir. Yeni demokratlar ve CHP içindeki tutucu kanadın direncine rağmen, anayasa o tarihe kadar hep baskı altında tutulmuş, işçilerin ve radikal aydınların mücadele

etmesine olanak tanıyordu. 1961 Anayasası'nı öncekinden ayıran en temel özellik iki meclisli bir parlamento oluşturmastır. Milli Meclis 4 yıllığına seçilen 450 üyeden; Senato, iki yılda bir, üçte birinin emekliye ayrıldığı altı yıllığına seçilen 150 üyeden, tabii senatör olan eski MBK üyelerinden ve cumhurbaşkanının altı yıllığına atadığı 15 üyeden oluşmaktadır. Bu yapıda Cumhurbaşkanı da birleşik oturumda üyelerin üçte iki oy çoğunluğuyla yedi yıllığına seçilmektedir (Ahmad, 2015:192).

İnkılapların başlayıp bitmediğini fakat ihtilallerin bir sonu olduğunu söyleyen Şevket Süreyya Aydemir'e (2000:408) göre eski iktidarın tasfiyesi ve parlamentonun geçici olarak kaldırılmasıyla başlayan 27 Mayıs hareketi Anayasa'nın hazırlanışı ve parlamenter sisteme yeniden dönüşle bitmiştir. Aydemir (2000:407), yeni anayasa ülkede o güne değin görülmeyen bir fikir, edebiyat ve düşünce zenginliğini sağladığını söylemiştir. 1961 Anayasası'nın sosyal devlet anlayışını benimsediğini söyleyen Şükrü Karatepe (2017: 207- 208), Anayasa'nın tepkisel nitelikte olduğunu, hak ve özgürlükleri genişlettiğini belirttikten sonra askeri vesayet rejimini de başlattığının altını çizmiştir.

Kurucu Meclis'te 6 Ocak 1961'de başlayan anayasa taslağı tartışmaları, Mayıs 1961'de sonuçlanmış ve metin halk oylamasına hazır hale getirilmiştir. Ancak süreç, askerî yönetimin etkisi altında ilerlemiştir. Millî Birlik Komitesi, anayasanın kabulünü 27 Mayıs Devrimi'nin tamamlayıcısı olarak sunmuştur.

1961 Anayasası, Türkiye'nin ilk halk oylaması ile kabul edilen anayasasıdır¹¹⁵. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Kurucu Meclis tarafından hazırlanan metin, 9 Temmuz 1961'de halkın onayına sunulmuş ve %61,7 “evet” oyuyla kabul edilmiştir.

CHP ve MBK, anayasanın özgürlükçü ve çağdaş olduğunu vurgulayan bir propaganda yürütürken, DP'nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi güçlü bir muhalefet sergileyememiştir. Şimşek (2020:225) ise DP'nin kapatılması ve liderlerinin Yassıada'da yargılanmasının, referandumda “hayır” seslerini zayıflattığını ifade etmektedir.

Referandum sonucu yeni Anayasa kabul edilse de bazı yerlerde toplu karşı çıkışlar olduğu görülmektedir. Buna örnek olarak Afyon'un Bulank ilçesine bağlı Adyon köyünü göstermek mümkündür. Köydeki tüm oyların “hayır” çıkması üzerine Vali burayı ziyaret etmiş, vatandaşlarla yaptığı görüşmelerde, “Efendim, biz köylüler kırmızı rengi sevdiğimiz için böyle renk kullandık. Bir de bunun üzerinde ‘Hayır’ yazılıydı, hayırda hayır var diye attık” yanıtını almıştır. Ancak seçimin arkasındaki gerekçe bu kadar basite indirgenecek düzeyde değildir. Yurttaşlar, Anayasa'daki özgürlüklerin gerçekte uygulanmamasına karşı çıkmaktadır. Ayrıca

¹¹⁵ 1961 referandumu, Türkiye'de askerî darbelerin meşruiyet aracı olarak halk oylamasını normalleştiren bir örnek teşkil etmiştir. 1982 Anayasası'nın da benzer bir süreçle kabul edilmesi, bu mirasın devam ettiğini göstermektedir.

bir diğer önemli faktör Adalet Partisi temsilcilerinin “Hayırda hayır vardır, hayır verirsiniz Menderes’i asmazlar” ifadeleriyle yürüttükleri propaganda faaliyetleridir (Toplu, 1976:580-581). Öte yandan bölgesel dağılım dikkat çekicidir. Özellikle DP’nin geleneksel tabanı olan Orta Anadolu ve Karadeniz’de “hayır” oyları yüksek çıkmıştır. Örneğin, Konya’da %58, Samsun’da %54,5 oranında “hayır” oyu alınmıştır. Bu durum, DP’nin tasfiye edilmesine rağmen, kırsal kesimdeki desteğin devam ettiğini göstermektedir (Şimşek, 2020:227). Özbudun’un (2012:18) da işaret ettiği gibi, bu süreç, “devrimci bir anayasanın halka rağmen halk için” yapılabileceği düşüncesini pekiştirmiştir. Kamuoyundaki tepkinin 1961 Genel Seçimlerine de yansımalarını söylemek mümkündür.

1.6.3. Darbeden Sonra İlk Seçim

Darbe gerçekleştikten sonraki ilk saatlerde Cemal Gürsel tarafından yapılan açıklamada, amacın bir an evvel devlet idaresinin millet idaresine teslim etmek olduğu belirtilmiş, sonraki günlerde de 3 ay içerisinde seçim yapıp iktidarı sivil idareye bırakmanın hedeflendiği söylenmiştir. Ancak beklenen seçimler üç ay içerisinde gerçekleşmemiş, 27 Mayıs Darbesi’nin ardından gerçekleşen ilk seçim için bir yıldan fazla beklemek gerekmiştir.

Ülke gündeminde yaşanan çeşitli gelişmelerin ardından Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi’nin ittifakıyla seçimlerin 15 Ekim 1961’de yapılması kararlaştırılmıştır. Kararın alındığı toplantıdaki çeşitli garipler üzerine de durmak faydalı olacaktır. Birkaç gün evvel yapılan açıklamaya rağmen Kurucu Meclis gündeminde seçim tarihinin belirlenmesiyle ilgili bir maddenin yer almaması üyeler arasında telaşa sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine toplanan bir grup Başkanlık Divanına önerge vermek kararı almış, önergeyi de basın temsilcisi İlhan Esen hazırlamıştır. Önergenin oylaması sırasında Meclis’te yapılan konuşmalarda günün Türkiye demokrasi tarihindeki önemi de vurgulanmış, Kurucu Meclis’in en büyük tarihi kararı olarak sunulmuştur (*Cumhuriyet*, 22.07.1961:1 ve 5, Kurucu Meclis seçimlerin 15 Ekim günü yapılmasına karar verdi).

Seçim dönemine geçmeden önce seçim sisteminin yapısını ele almak gerekirse, öncelikle bu seçimlerin yeni Anayasa gereği çift meclisi oluşturmak için yapıldığı belirtmek gerekmektedir. Millet Meclisi ve Senato Seçimleri iki ayrı sistemle uygulanmıştır. Meclis seçimleri nisbi, Senato ise çoğunluk sistemiyle seçilmiştir. Yine bu seçimlerde üç farklı seçim kanununun¹¹⁶ uygulandığını da hatırlatmakta fayda vardır. Bunlar; 26 Nisan 1961 tarihli “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun”, diğeri 24 Mayıs 1961

¹¹⁶ Kanunlar hakkında daha kapsamlı bilgi için Halil Alınmaz tarafından 1961 yılında hazırlanan “Yeni Seçim Kanunu” başlıklı kitaba bakılabilir.

tarikh ve 304 sayılı “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Kanunu” ve aynı tarihli 306 sayılı “Milletvekili Seçim Kanunu” şeklindedir (Kılağız, 2007:144- 148).

Seçimlerden önce kamuoyunun ve aydınların aklında çeşitli soruların olduğu görülmektedir. Seçimlerin demokratik bir ortamda gerçekleşip gerçekleşmeyeceğiyle birlikte yeni seçim kanunun nasıl uygulanacağı da bir diğer noktadır.

Seçim kararının alınmasından sonraki ilk sayıda *Akis*’te 27 Mayıs hareketinin bir serbest seçimle sonuçlandırılacağına ülke içinde ve dışında kendisini inandıramayan pek çok kişi olduğu belirtilmiş, son dakika mutlaka bir aksilik çıkacağı korkusunun hakim olduğu söylemiştir. Ancak, seçim gününün netleşmesi bu endişe ve korkuyu ortadan kaldırmıştır (*Akis*, 24.07.1961:4, Yurtta Olup Bitenler).

Nadir Nadi (1961) yeni seçim sisteminin Türkiye’yi nasıl bir yönetime kavuşturacağını konusunda henüz yorum yapılamayacağını söylerken öte yandan partilerin aday yoklamalarının daha büyük önem kazandığını belirtmiştir. Önceki sistemde aday listesinin başında ya da sonunda olmak arasında hiçbir fark olmadığını ancak yeni sistemle bunun değiştiğini söylemiştir. Aday adayları için artık iki dert olduğunu söyleyen Nadi, bunların önce listeye girmek sonrasında listenin başında yer almak olduğunu belirtmiştir. Yazısının devamında partilerin demokratik bir karakter kazanıp kazanmadıklarını göstermesi açısından su süreci önemseydiğini belirten Nadi’ye göre bir diğer konu da seçim kampanyası sürecinde partilerin birbirine karşı tutumudur. “Yuvarlak Masa” toplantısında partilerin birtakım ilkelere bağlanmasını güzel bir jest olarak gören Nadi, siyasette artık derin fikir ayrılıklarının kalmadığını belirttikten sonra Türkiye’nin ilerlemesiyle ilgili olarak partilere, “Atatürk ilkeleri ışığında, bir azınlığın haksız yere havadan kazanmasına engel olmak, yurdumuz üretim araçlarını çağdaş metotlara göre düzenlemek, bilim kafasını devlet yönetimine hakim kılmak” süratiyle iş birliği yapmayı da önermiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 10.09.1961:1 ve 3, Seçim Öncesi).

Metin Toker (*Akis*, 22.07.1961:5, 15 Ekimi Beklerken) ise Türk milletinin sandık başına gitmesinin en önemli milli hedefinin demokrasiyi gerçekleştirmek olduğunu vurgulamaktadır. Yazısının devamında, o gün ortaya çıkacak iradeyle kurulacak olan rejimin bir örtülü vesayet yönetimi olmayacağını belirtmektedir. Toker, seçmenin sağduyusuna duyduğu güveni dile getirerek, milletin mukadderatını onun oylarıyla belirlenen iktidara teslim etmenin gerekliliğini ifade etmektedir. Bu noktada, seçmenin özgür iradesini herhangi bir baskıya maruz kalmadan kullanabilmesini sağlamanın, mevcut iktidarın en önemli sorumluluklarından biri olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca, Türk milletinin çok partili hayata geçişten bu yana doğru ile yanlış ayırt etme konusunda olağanüstü bir başarı gösterdiğini belirtmektedir. Toker, yakın dönemde yapılan referandumun sonucunu da bu sağduyunun güncel bir kanıtı olarak

değerlendirmektedir. Olayların akışının, halkın yanlış ile doğruyu birbirinden ayırma konusunda giderek daha fazla deneyim ve yetkinlik kazandığını ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

Seçim Kanunu'nda yapılacak düzenlemeyle bir defaya mahsus olmak kaydıyla seçim propagandası 35 güne düşürülmüştür. Partiler 10 Eylül'de başlayacakları kampanyalarını seçimden bir gün önceye kadar sürdürebileceklerdir. Radyo ile yapılacak propaganda içinse 15 günlük bir süre tanınmış (*Cumhuriyet*, 22.07.1961:1 ve 5, Siyasi partiler 10 eylül günü propagandaya başlayacak) ve tüm partilerin eşit şekilde yararlanması sağlanmıştır.

Ancak MBK, seçim kampanyası süresince yürütülecek propaganda faaliyetlerine bir sınırlama getirmiştir. Komite üyeleri bunları siyasi parti liderleriyle yaptıkları görüşmelerde aktarmışlardır. Uyulmasını istedikleri bazı kurallar, “Seçimlerde dini propaganda yapılmaması, Yassıada kararlarının tartışma konusu olmaması, İhtilal hükümeti tarafından alınmış karar ve çıkarılmış kanunların seçimlerde partilerin saldırısına uğramaması ve Atatürk devrimlerinin tartışma konusu yapılmaması (Uyar, 2017:27- 28)” şeklindedir.

Propagandayı sınırlayan tasarıyla hakkında konuşan Cemal Gürsel, partiler arası ilişkilerin dostane ve vatansever bir biçimde ilerlemesini istediklerini, partiler arası çekişmeyi uygun bulmadıklarını belirtmiştir. Öte yandan Gürsel seçim sürecinde basından beklentilerini gazete sahipleri ve başyazarlarıyla yaptığı bir toplantıda açıklamıştır. Sürecin birkaç aylık kritik bir devre olduğunu söyleyen Gürsel basının millete yardım edip, uyarıcı yayınlar yapmasını rica etmiştir (*Milliyet*, 20.08.1961:1 ve 5, Gürsel, Partilerin Çekişmesini Uygun Bulmuyor).

Seçime katılan siyasi partilerin kampanyalarına bakıldığında, liberal demokratik rejimi tekrar inşa edebilmek ve DP'nin siyasi çizgisini takip etme amacıyla kurulan Adalet Partisi ile Cumhuriyetçi Köylü Partisi'nin yeni kurulmuş olmaları sebebiyle etkin bir siyasal reklam süreci yönetemedikleri görülmüştür. Çoğunluğunu eskiden Hürriyet Partisi'nde yer alan isimlerin oluşturduğu Yeni Türkiye Partisi ise daha çok iktisadi temeller mesajlar vererek, “Milletin Yüzünü Güldürmek İstiyoruz” ve “Hedef İktisadi Zafer” sloganlarını kullandığı görülmüştür (Seçim, 2017:203). CHP ise birleştirici ve uzlaştırıcı bir parti görünümü oluşturmak için “Düşmanlık yok, kardeşlik var” sloganını kullanmıştır. Bunda kuşkusuz partinin 27 Mayıs öncesinde gerginleşen toplumsal yapıya yönelik bir mesajı vardır. “Devlet Gemisine Tecrübeli Kaptan” sloganıyla doğrudan İsmet İnönü'ye vurgu yapılırken, “Köye su, yol, ışık, ucuz yiyecek, kredi, güler yüzlü idare” sloganıyla da DP tabanını oluşturduğu düşünülen yurttaşlara da seslenilmiştir (Seçim, 2017:204).

15 Ekim 1961 seçimlerine katılan bütün siyasi partilerin seçim beyannamesi yayınladığı görülmüştür. CHP'nin seçim beyannamesine bakıldığında vaatlerden oluşan bölümün 14 alt

başlıktan oluştuğu görülmektedir. Bunlardan ilki 27 Mayıs sonrasında yaşanan gelişmelere vurgu yapan yapıda ve askeri yönetime güven verecek niteliktedir. “Yeni Anayasa Temeli Üzerinde Yeni Rejim Yasası” başlıklı bölümde yer alan şu ifade de DP döneminde sıkça eleştirilen konuları barındırması bakımından önemlidir:

“Düşünce ve söz hürriyeti, basın hürriyeti, şahıs ve mesken dokunulmazlığı, toplantı hürriyeti, dernek kurma hürriyeti, üniversite muhtariyeti, mal ve mülk güvenliği, çalışma ve iktisadî teşebbüs hürriyeti, sendika hürriyeti, toplu sözleşme hakkı, grev hakkı gibi temel hak ve hürriyetleri sâdece birer Anayasa hükmü olarak bırakmayıp süratle tatbikat sahasına koyacağız (Kaynar ve Kalkan, 2022:25)”

Bu bölüm tabii olarak CHP beyannamesinin önceki yıllardaki beyannamelere göre farklı noktasını oluşturmaktadır. Yeni Anayasa’nın getirdiği bütün kurumların kurulup, uygulanması yönünde çalışılacağı belirtilen bölümde, mahkeme bağımsızlığı, din ve vicdan özgürlüğü, siyasi huzur kavramları da vurgulanmıştır.

Adalet Partisi’nin 1961 seçim beyannamesi (*Adalet Partisi Seçim Beyannamesi*, 1961: 3- 40), çağdaş Batı medeniyeti hukukuna, demokratik rejime ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde ifadesini bulan zihniyete uygun bir Türk cemiyet düzeni ile hukuk devletinin kurulmasını, işlemlerini ve gelişmesini sağlamak amacını açıklayarak başlamaktadır. Parti, ilk olarak hukuk ve kanun anlayışını ele almaktadır. Bu tercihin Yassıada yargılamalarının etkisiyle şekillendiği anlaşılmaktadır. “Adaletsiz kanunlar, milletin adalet duygusunu incitir; fertleri birbirine ve topluma bağlayan bağları gevşetir; sosyal bünyeyi temelinden sarsar” ifadesi bu yaklaşımı özetlemektedir. Beynamede ayrıca, “Bir rejimin değeri, bu rejimi idare edenlerin değeriyle ölçülür. Bütün siyasî rejimleri birbirinden ayıran başlıca vasıf, devleti idare edenlerin işbaşına millî irade yolu ile gelip gelmemeleri keyfîyettir” denilmekte ve “Hakimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir” düsturuna inanıldığı açıkça belirtmektedir. Beynamede hukuk ve adalet bölümlerinden sonra “Milli Savunma Politikamız” başlığı yer almakta ve “Silahlı kuvvetlerin siyaset dışı tutulmasını ve siyasî tesirlerden masun bulundurulmasını kati surette temin etmek kararındayız” ifadesiyle 27 Mayıs Darbesi’ni yapan kadrolara doğrudan bir mesaj verilmektedir.

Partilerin kampanyaları genel olarak değerlendirildiğinde, sürecin başında partiler arasındaki birlik, dostluk ve barış temalı söylemlerin ilerleyen günlerde yerini sert bir söyleme bıraktığı görülmüştür. Bilhassa Bölükbaşı ve Gümüşpala arasındaki karşılıklı söylemler, seçim sürecine damgasını vuran önemli anlardır. CHP, propaganda sürecinde, polemiklere girmemeye özen gösterirken YTP ise diğer partilere kıyasla daha geride kalmayı tercih etmiştir. Öte yandan, siyasi partiler propaganda sürecinde, askerin rahatsızlık duyduğu konuları dolaylı yoldan eleştirmekten kaçınmamışlarsa da Cemal Gürsel gerekli gördüğü noktalarda uyarılarını yinelemiştir (Ciliy, 2020:245).

Partiler aday listelerini 20 Eylül günü Yüksek Seçim Kurulu'na teslim edilmiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Malatya, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala İzmir, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican Adapazarı, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Ankara'dan aday olmuştur (*Milliyet*, 21.09.1961, Aday listeleri yüksek seçim kuruluna verildi:1 ve 5). Seçim tarihi yaklaştıkça partiler arasında rekabetinde kızıştığı görülmüştür.

15 Ekim 1961 günü yapılan seçimlere katılım oranı %80'nin üzerinde olmuştur. Ali Gevgilili'ye (1981:198- 199) göre bu oran Türkiye'deki halk kitlelerinin sessiz kalmaya razı olmadığını göstergesi olmakla birlikte, oy sandıklarıyla sınırlı olmayan demokratikleşme sürecinde siyasal katılım, demokratik beklentileri ve umutlarla da ilişkilirdi.

Seçim sonuçlarına genel hatlarıyla bakıldığında, CHP, %36,7 oy oranıyla 173, AP %34,8 ile 158, YTP %13,7 ile 65, CKMP ise %14 ile 54 milletvekili kazanmıştır¹¹⁷. Meclis'te az farkla CHP birinci parti olsa bile Senato seçimleri AP lehine sonuçlanmış, parti 150 sandalyeli mecliste 71 senatörle yer almıştır. Onu 36 senatörle CHP, 27 senatörle YTP ve 16 senatörle CKMP takip etmiştir.

Bernard Lewis (2023:17) çok sayıda gözlemcinin seçimlerin özgür ve adil bir ortamda gerçekleştiğini söyledikten sonra yeni partilerin doğup büyümesine izin veren 1961 Anayasası da atıfla seçim sonuçlarının solda Türkiye Sosyalist İşçi Partisi sağda ise daha yeni radikal gruplara uzanan eskisinden daha geniş bir siyasal ideolojik alan açtığını söylemiştir.

Seçim sonuçlarıyla ilgili dikkat çekilmesi gereken önemli noktalardan biri CHP'nin 1957 seçimlerine göre oy kaybetmiş olmasıdır. Mukayese edilmesi gerekirse 1957'de CHP %41,4 oy oranıyla 3.825.267 oy alırken 1961'deyse %36,7'lik oy oranı ile 3.724.752 oy almıştır. Aradaki 100 binin üzerindeki biraz fazla oy kuşkusuz çok büyük bir resim çizmese bile çeşitli yorumlar yapmayı da olanaklı kılmaktadır. Ortaya çıkan manzarayı iki şekilde okumak mümkündür. Bunlardan ilki CHP tabanında 27 Mayıs ve özellikle Yassıada'da yaşananlardan rahatsız olanların var olduğu fikridir. İkincisiyse, 1957 yılında DP'nin politikalarını uygun bulmayıp alternatif arayışında olan seçmenin tercihini yeniden DP çizgisindeki partilere kaydırmasıdır.

Demokrat Parti'nin mirasçı olarak ortaya çıkan AP ve YTP'nin oylarının CHP oylarından fazla olması, ordu içinde hoş karşılanmadığı gibi CHP'de de hayal kırıklığı yaratmıştır. Darbenin verdiği DP karşıtı havanın kendi lehine olacağını düşünen CHP'nin bu düşüncesi gerçekleşmemiştir. Öte yandan seçim sonuçları her ne olursa olsun AP'nin bu kadar yüksek bir oy alıp Meclis'te bu kadar kuvvetli olmasını beklemeyen 27 Mayısçılar için de

¹¹⁷ Yüksek Seçim Kurulu, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> Erişim Tarihi: 12.03.2024.

gerçek bir sürpriz olmuştu (Aydın ve Taşkın, 2020:99). MBK ve Türk Silahlı Kuvvetleri kendilerini olası bir CHP galibiyetine o denli hazırlamışlardı ki sonuçları ilk gördüklerinde inanmamışlardır (Toker, 1967:227). Milli Birlik Komitesi üyesi Kamil Karavelioğlu (2007:166) da seçim sonuçlarının 27 Mayıs'a destek olan kesimleri mutlu etmediğini söylemektedir. AP'nin memnun ancak ne yapacağının bilmez durumda olduğunu söyleyen Karavelioğlu CHP'ninse umduğunu bulamadığını söylemektedir. Öte yandan Silahlı kuvvetlerin de yönetimin sivilleşmesine karşı olduğu için aradığı bahaneyi bulduklarını belirtmiştir (Karavelioğlu, 2007:166).

Seçim sonuçları değerlendirilirken unutulmuş nokta DP'nin tarihsel konumudur. Bayar'ın ve Menderes'in ötesine geçerek DP, yüzyıllara aşan bir dönemde sosyal tabanın, ihtiyaçlarını bir türlü karşılayamadığını düşündüğü merkeze duyduğu bir tepkidir. Bu sebepten dolayı, tepki kendisine başka bir yol bulmuş yeniden ürettiği partileri seçmiştir (Gevgilili,1981:198). Öte yandan Selman Saç'a (2017:95) göre, 1957 sonrası yükselişe geçen İnönü CHP'sinin seçmen gözünde, 27 Mayıs sonrası darbecilerle işbirliği içinde olduklarına dair algı da sonuçlara etki etmiştir. DP'lilerin ve sonrasında bu geleneği sürdüren siyasetçilerin CHP ve İnönü'yü darbe teşvikçisi hatta öznesi olarak gösterme çabaları biraz ileri bir aşama olsa dahi İnönü'nün bu konuda net bir tavır koymadığı birçok CHP'linin de darbecileri desteklediği bilinmektedir (Saç, 2017:95).

Seçim sonuçları ekseninde özellikle Senato seçimlerini baz alarak AP kendisini bizzat Genel Başkan Ragıp Gümüşpala'nın ağzından "memleketin yeni iktidarı olarak" tanımlamıştır. İsmet İnönü ise bir hamle yapmak için zaman geçmesini beklemiştir. Parti içindeki eğilimlerde mantıklı olanın muhalefette kalmak olduğu üzerinde durulmuştur (Toker, 1967:227).

Seçim sonuçlarının gösterdiği en net manzara bir koalisyon kurulması gerektiğidir. Seçim sonuçları belli olduktan sonra Gürsel ve Milli Birlik Komitesi, parti liderleri ve diğer ileri gelenleriyle bu konu üzerine görüşmeleri başlatmışlardır. Görüşmelerde bütün partiler Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olması noktasında ortak karar almışlardır. Ancak koalisyonun yapısı tartışma konusu olmuştur.

Gazeteci Ecvet Güresin, "Koalisyon nasıl olacak?" diye sormuş ve dört yol üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki CHP'nin YTP ve CKMP ile yapacağı koalisyon, ikincisi AP'nin YTP ve CKMP ile yapacağı koalisyon, üçüncüsü CHP- AP koalisyonu dördüncü olaraksa tüm partilerin katılımıyla gerçekleşecek Milli Koalisyon'dur. Güresin'e göre ilk koalisyondaki sorunlu nokta CHP ile YTP'nin arasındaki çekişmelerin kabine burhanı yaratacak olmasıdır. Öte yandan CHP ile CKMP arasındaki ilişkinin de iyi olmadığı bilinmektedir. İkinci formülde de AP'nin YTP ile koalisyon kurmak istememesi başat sorundur. YTP'de böyle bir koalisyonda

yer almaktansa muhalefette kalmayı tercih etmektedir. AP ile CKMP'nin koalisyon kurmasına ise en başta milletvekili sayısı yetmemektedir. Ortada sadece dördüncü yol kaldığını ve bununla çeşitli zorluklar barındığını ifade eden Güresin gelecekte yaşanacakları öngörmüş ve “Hülasa olarak denilebilir ki henüz alışmadığımız bir siyasi sistemin muhtemel buhranları ve buhranların muhtemel neticeleri ile karşı karşıyayız” demiştir (*Cumhuriyet*, 18.10.1961:1, Ankara'da Hava).

Milli Birlik Komitesi, “Milli Koalisyon” fikrinin savunucusu olmuşlar, partileri düzenli olarak ziyaret ederek bir gelişme katetmeye çalışmışlardır ancak başarılı olduklarını söylemek güçtür. Seçim sonuçlarından sonra yaşananlar adeta bir politik kaostur. Partilerin uzlaşmaz tavırları Senato ve özellikle Meclis Başkanlığı seçimlerini açmaza sürüklemiştir.

28 Ekim 1961'de Büyük Millet Meclisi yeniden açılmıştır. YTP Milletvekili İhsan Hamit Tığrel'in geçici başkanlığında Cumhuriyet Senatosu toplanmıştır. İzzet Birant ve Kazım Orbay'ın çekildiği Senato Başkanlığı seçimlerinde 140 oyla Suat Hayri Ürgüplü başkan seçilmiştir. Orbay'a 7 oy çıkarken, 18 oy da beyaz çıkmıştır. Başkan vekilleri için yapılan seçimleriye 151 oyla İhsan Hamit Tığrel, 148 oyla Sırrı Atalay ve 145 oyla Şevki Atasagun kazanmıştır (*Cumhuriyet*, 29.10.1961:1 ve 7, Başkan Gürsel'in yeni bir Başbakan için daha kararı yok). Meclis Başkanı seçimleriye çok daha uzun ve sert tartışmalara sahne olmuştur. Çalışmanın bundan sonraki başlığında kurulan ilk koalisyon hükümetinin öncesi ve sonrasındaki siyasi gelişmeler incelenecektir.

1.6.4. Cumhuriyet Tarihinin İlk Koalisyon Hükümeti

Seçimlerden sonra partilerden hiçbirinin tek başına iktidar olamaması cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümetinin kurulmasına yol açmıştır. Ancak partiler arasında buna uygun bir uzlaşma zemini olduğunu söylemek güçtür.

Seçimden sonra Milli Birlik Komitesi üyeleri ve Bakanlar Kurulu; CHP, AP ile YTP'nin temsilcilerini davet ederek bir toplantı yapmıştır. Toplantı sonrasında AP temsilcisi Cevat Perin, illa dört partinin katıldığı bir koalisyona gerek olmadığını, AP'nin ya da CHP'nin dışarıda kaldığı bir koalisyonda olabileceğini söylemiş, Milli Birlik Komitesi'nin ise milli koalisyon fikrinde ısrar ettiğini belirtmiştir. Komite üyesi Mehmet Özgüneş ise “Memleketin organize kuvvetleri Batılı yanı Atatürkçü yoldadır. Tutumları müspettir. Onların verdiği ışık altında memleketi iyi görüyorum” ifadelerini kullanmıştır (*Cumhuriyet*, 22.10.1961:1 ve 5, MBK ve kabine üyeleri parti temsilcileri ile görüştüler). Toplantının, ortaya çıkan yeni aktör MBK ile siyasi partiler arasında yönetimle ilgili bir pazarlık amacıyla yapıldığını söylemek mümkündür.

Siyasi partiler arası çekişme devam ederken Cumhurbaşkanı Orgeneral Cemal Gürsel, bunun parlamentolarda normal olduğunu belirtmiş ve yönetilen sorular üzerine de henüz yeni bir başbakan için karar vermediğini söylemiştir (*Cumhuriyet*, 29.10.1961:1 ve 7, Başkan Gürsel'in yeni bir Başbakan için daha kararı yok). Ancak generallerin bir neo-Demokrat hükümete izin vermeyeceği de bilinen bir gerçektir (Ahmad, 2003:127).

Siyasiler arasında anlaşmazlıklar sürerken İstanbul bir grup ordu mensubu ikinci bir darbeye karar vermiştir. Türkiye siyasi tarihine 21 Ekim Protokolü olarak giren bu olay, seçimlerden sonraki en kritik gelişmelerden biridir. Farklı kademlerden 38 ordu mensubunun imza attığı protokole göre TSK, yeni Meclis toplanmadan önce duruma müdahale edecek, siyasi partiler, seçim neticeleri ve Milli Birlik Komitesi feshedilecektir.

Ordunun bu girişiminden haberdar olan İnönü, Metin Toker ile görüşüp, protokoldeki ilk imzanın sahibi, Korgeneral Refik Tulga'yı ziyaret etmesini istemiştir. Görüşmede Tulga, Toker'e seçimlerin doğru bir netice vermediğini, tecelli edenin milli irade olmadığını söylemiştir. Metin Toker'de İsmet İnönü'nün ordudaki ikinci bir hareketliliğe karşı olduğunu Tulga'ya aksettirmiştir (Toker, 1967:231- 232).

Yaşanan bu gelişmenin ardından tekrar bir iletişim trafiği başlamıştır. 23 Ekim günü Genel Kurmay Başkanlığı'nda büyük bir toplantı yapılmıştır (*Cumhuriyet*, 24.10.1961:1 ve 5, Gürsel Parti Liderleri, M.B.K. de Kabine İle Görüştü, Kuvvet Komutanları da Toplandılar). Toplantıda Cemal Gürsel siyasi parti liderlerine, komutanların kendi aralarında önceden kararlaştırdıkları, “Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı meselesi, Eminsuların geri gelmemesi meselesi, 147'lerin¹¹⁸ üniversitelere alınmaması meselesi, Yassıada suçlularının affedilmemesi meselesi” kararlarını iletmiştir. Maddeler üzerine görüş bildiren İsmet İnönü ilk iki maddeyle ilgili herhangi bir şerh koymazken, 147'lere uygulanan ambargo kalkmış, Yassıada suçlularının affedilmemesi maddesineyse “şimdilik” ibaresi eklenmiştir. Şartların kabul edilmesinden¹¹⁹ sonra 25 Ekim sabahı Ankara'da siyasetin havası yumuşamıştır (Toker, 1967:232- 233).

¹¹⁸ 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından Milli Birlik Komitesi tarafından gerçekleştirilen üniversite reformu sonucu çeşitli gerekçelerle üniversitelerden uzaklaştırılan öğretim üyeleri için kullanılan tabirdir. Detaylı bilgi için bkz. Alkan, M. Ö. (2017). 1960 Darbesi ve Üniversiteden Tasfiyeler: 147'ler Olayı. *Toplumsal Tarih*, 266, 58-69.

¹¹⁹ Türkiye siyaset literatürüne Çankaya Protokolü olarak geçen ve dört siyasi partinin genel başkanlarının imzasını taşıyan anlaşma şu şekildedir:

1- Af müessesinin ortadan kaldırılması mahiyetinde istikbale muzaf bir taahhütte bulunmak, milli hakimiyet ve hukuk prensiplerine ve Anayasa esaslarına aykırıdır.

Bununla beraber siyasi mülahazalarla yersiz ve zamansız olarak af müessesinin kullanılmasına da aleyhtarız.

Yassıada hükümlüleri hakkında şimdilik bir af kanunu çıkarılması yolunda partilerce alınmış herhangi bir karar olmadığı gibi, partilerde böyle bir temayül de mevcut değildir.

2- Ordu mensuplarının maddi ve manevi huzur içinde vazife görmeleri başlıca emelimizdir. Onlarla alakalı her mevzuu bu çerçevede mütalaa etmekteyiz.

Bu meyanda ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hakkı geri almayı da asla düşünmüyoruz.

42 numaralı kanunu değiştirmeyi düşünmediğimiz gibi, bu mevzuda kimseye verilmiş bir sözümüz de yoktur. Prensip olarak ordu bünyesinde ihtilat yapacak her türlü tasarrufun aleyhindeyiz.

Bedii Faik'e (1967:172) göre, 21 Ekim'i Türkiye'nin bir yıldan uzun süredir içinde çalkalandığı tehlikeli sürecin en önemli sallantılarından biri saymakta hata yoktur. Seçimden sadece altı gün sonra 38 TSK mensubunun, "ihtilali milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi" etme davranışını, doğrudan yurttaşlara karşı bir vesayet iddiası olarak yorumlamıştır. Bu protokolün neden başarılı olmadığını da yorumlayan Faik, imzacıların metindeki yer alan ifadelerle kendi hisleri arasında çelişki olmasını gerekçe göstermiştir. Ona göre protokolde yer alan, tüm partilerin kapatılması maddesi, CHP'yi ve İsmet İnönü'yü destekleyenleri rahatsız etmiştir. İddialarını sürdüren Faik, CHP tek başına iktidar olmayı başarması halinde, imzacılar arasında CHP aleyhtarları da olmasına rağmen, bu protokolün imzalanmayacağını söylemiştir. Aslında bu durumda protokolü imzalayanlar arasında iki zıt görüşün olduğunun da en belirgin özelliğidir (Faik, 1967:175- 176).

Cumhurbaşkanlığı seçimi 26 Ekim'de yapılmıştır. Cemal Gürsel, Millet ve Senato Meclisi'nin ortak oturumunda ilk oylamada 607 oy alarak cumhurbaşkanı olmuştur. Öte yandan AP, Gürsel'in karşısına Ali Fuat Başsoy'u aday olarak çıkarmak istese de askeri kanadın tehdidiyle bundan vazgeçmiştir (Aydın ve Taşkın, 2020:102).

Cumhurbaşkanının seçilmesinin ardından başbakanın kim olacağı sorusu gündeme gelmiştir. AP'nin parlamentoda CHP'nin ise mecliste daha fazla üye bulundurması usul tartışmalarını ortaya çıkarmıştır (Örtülü, 1966: 197). Çeşitli görüşmelerin ardından taraflar birbirlerine teminat vermesiyle Cemal Gürsel 10 Kasım günü Hükümet kurma görevini İsmet İnönü'ye vermiştir. Gürsel kararını açıklamadan önce dört parti lideriyle Çankaya'da bir araya gelmiş ve kendilerine, "Başbakanlık görevinin bir partiye değil içinde bulunduğumuz durumu halledecek birisine verilmesi gerektiği kanaatine vardığını" bildirmiştir. Parti liderlerine ayrıca şu zamana kadar yaptıkları görüşmelerden bir sonuç alamadıklarını ve ülkenin bir çıkmaza girdiğini hatırlatan Gürsel, maddi durumu da "felaket" olarak tanımlamıştır. Meclislerin bir türlü istikrar bulamadığını, vekillerin ve senatörlerin durumun ciddiyetine varamadığını belirten Gürsel, "Anayasanın bana tanıdığı hakkı kullanarak Başbakan tayin edeceğim. Bu başbakan üzerine münakaşa edilmesini istemiyorum" demiştir (*Milliyet*, 11.11.1961:1 ve 5, İnönü Kabine için temaslara başlıyor).

Milliyet (11.11.1961:1, İnönü'nün başkanlığı) gazetesinin birinci sayfasında yer alan "Durum" köşesinde İnönü'nün başbakan olması değerlendirilmiştir. Yazının başında Batı demokrasilerinde koalisyon ihtimali olduğunda başbakanlık görevinin parlamentoda en fazla temsilciye sahip partiye verildiği bilgisi aktarıldıktan sonra Türkiye'de de bunun uygulandığı

3- Partiler Cumhurbaşkanlığı için namzet göstermeyeceklerdir.

Gürsel'e rey verilmesi için liderler elden gelen gayreti gruplarında sarfedeceklerdir (Aslandaş ve Bıçakçı, 2013:63-64).

ancak başbakan tayininde bazı farklılıklar olduğu söylenmiştir. *Milliyet* gazetesine göre Türkiye'ye has olan durum şu şekildedir:

“12 gündür devam eden çalışma ve müzakereler dört partinin de anlaşılabildiği bir formülü bulamamıştır. Siyasi ve iktisadi düzeni sağlam ülkelerde hükümetin uzunca bir süre kurulamaması, işleri aksatmayabilir, huzursuzluk yaratmayabilir. İhtilal rejiminden henüz çıkmış Türkiyemizde bu şartlar mevcut değildir. İktisadi durumumuz gittikçe kötüleşmekte, piyasa feci şekilde tıkanmaktadır. Çok muhtaç olduğumuz dış yardımlar, istikrarlı ve kuvvetli bir hükümet kurulmadığından sağlanamamaktadır. Siyasi kararsızlık memlekette, bilhassa ordu çevrelerinde tehlikeli huzursuzluklar yaratmak istidadındadır. Bozguncu unsurlar kötümse ortamda zararlı faaliyetlerini arttırmaktadırlar. Bütün bu şartlar memleketimizin hükümsüz bir rejime tahammülü olmadığını ortaya koymaktadır (*Milliyet*, 11.11.1961:1, İnönü'nün Başbakanlığı).”

Ecvet Güresin ise İnönü için birinci cumhuriyetin Cumhurbaşkanı, ikinci cumhuriyetin başbakanı diye bahsetmiş ve iki dönem arasında yaşanan değişimleri anlatmıştır. Ülkede huzura ihtiyaç olduğunun altını çizen Güresin, İnönü'nün başbakanlığında kurulacak partiler arası bir kabinenin de bunun teminatı olarak gördüğünü belirtmiş tecrübeli devlet adamı İnönü'nün başbakanlığa tayinini memnuniyetle karşıladığını söylemiştir. İnönü'nün tayin edilmesiyle kabine sorununun hemen çözülemeyeceğini, birtakım zorlukların devam edeceğini de yazısında ekleyen Güresin, siyasilere kısa vadeli hesaplardan uzaklaşmaları ve gerçekleri görerek hesaplarını buna göre yapmaları konusunda da uyarmıştır (*Cumhuriyet*, 11.11.1961:1 ve 5, Ankara notları).

Hükümet kurma görevinin kendisine verilmesinin ardından yazılı bir açıklama yapan İsmet İnönü ise başlıca amacının parti mülahazaları dışında memleketimizi ve demokratik rejimi selamete kavuşturacak, istikrarlı ve güven veren bir hükümet kurmak olduğunu belirtmiştir. Bu amacı yerine getirmeye çalışırken bir sonuç alabilmek için, ülkenin acil ihtiyaçlarını bilen siyasi partilerin, siyasetçilerin ve fikir insanlarının yardım ve işbirliğine ihtiyaç duyduğunu belirten İnönü açıklamasını, “Vatandaşlarıma bilhassa bildirmek isterim ki, kurmaya çalışacağım hükümet, bir parti hükümeti değil, bir milli huzur ve demokrasiyi yerleştirme hükümeti olacaktır” ifadeleriyle sonlandırmıştır (*Cumhuriyet*, 11.11.1961:1 ve 3, İnönü kabineyi parti mülahazaları dışında kuracağını açıkladı).

Hükümetin kurulma süreci hiç de kolay olmamıştır. Taraflar birbirlerinden çeşitli isteklerde bulunmuştur. Örneğin Adalet Partisi, İnönü'nün CHP'den istifası, tutuklu DP'lileri düşünerek genel af çerçevesine siyasi mahkumların da eklenmesi gibi çeşitli taleplerde bulunmuştur. Yapılan görüşmelerin ardından, Adalet Partisi'nin ikna olmasıyla yeni hükümet 20 Kasım günü ilan edilmiştir.

Kabinenin açıklanmasını ardından açıklamalarda bulunan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, alınan sonucun İnönü'nün erişilmez meziyetleri ve AP'nin vatanperver davranışlarıyla mümkün olduğunu söylemiştir (*Cumhuriyet*, 21.11.1961:1 ve 5, İkinci Cumhuriyet Kabinesi

Dün Açıklandı). Feroz Ahmad'a (2015:216) göre bu kabinenin en önemli eksiği İnönü'nün, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'yı kabinede yer almaya ikna edememiş olmasıdır. Ona göre Gümüşpala koalisyonun konumuna siyasi olarak güç katacağı gibi AP'nin Bakanlar Kuruluna bağlılığını arttıracak bir hamledir.

Siyasi buhranın açılmasında önemli bir adım görse de Nadir Nadi, hükümetin kurulması sırasında izlenen yöntemi sorunlu görmektedir. Ona göre iki partiden de oluşsa hükümet her şeyden önce üyeleri arasında anlayış ve ahenk isteyen bir kuruldur. Nadi'ye (1961) göre böyle bir anlayışı ortamını sağlamak için de başbakana birlikte çalışacağı bakanları seçerken bir tercih hakkı vermek gerekmektedir. Oysa İnönü, kabinesindeki isimlerin en az yarısını kendi iradesiyle iş başına getirmemiştir. Nadi'ye göre bu tür taviz politikalarına çok hızlı bir şekilde son verilmezse geçici uyuşmazlıklar ülkeyi felaketten kurtaramayacaktır. İçeride ve dışarıda sadece iki büyük parti aralarında anlaşıp demokratik rejimi yürütebilirlermiş gibi bir hava uyandırmak amacıyla kısa süreli tedbirlere başvurmak yerine gerçekleri baştan konuşup, olmayacak anlaşmalar uğruna vakit kaybetmemek lazımdır (Nadi, *Cumhuriyet*, 22.11.1961:1 ve 3, Programı Beklerken).

Tarihler 2 Aralık'ı gösterdiğinde Meclis'te yeni hükümet için güven oylaması yapılmış, yeni hükümet 269 oyla güvenoyu almıştır. Oylama 351 Milletvekili katılırken katılmayan 98 milletvekilinin çoğu AP'li vekillerdir. Osman Bölükbaşı ve çoğunluğu CKMP'den oluşan 78 vekil çekimser kalırken, aleyhte oy veren 4 vekilin tümü YTP üyesidir. Hükümetin güvenoyu almasının ardından kısa bir konuşma yapan İnönü, karma hükümet girişiminin istikrarlı bir sonuca ulaşmasının Meclis açısından önemli bir başarı, ülke ve demokrasi rejimi için ise değerli bir kazanım olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, hükümetin tüm çalışmalarında hem muhalefet partilerinin hem de iktidar sorumluluğunu üstlenen partilerin desteğine daima ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 03.12.1961:1 ve 5, Hükümet, Mecliste 269 Oyla Güven Kazandı).

Güvenoyu için Meclis'te görüşmelerin yapıldığı gün *Akis*'in 388. sayısında kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır. *Akis*'te yazanlara göre Başbakan İnönü'nün kürsüden inerken aldığı yoğun alkış, onun bu yeni imtihanda başarı kazandığının bir göstergesidir. Ancak İnönü'yü asıl sevindiren beyaz renkteki güven oylarının hangi gruplardan geldiğidir. Oylamaya katılan 166 CHP vekilin 166'sı da müsbet oy vermiş, sadece 6 vekil oylamaya katılamamıştır. Bu CHP'nin blok halinde destek verdiğinin en büyük göstergesidir. AP grubuna bakıldığında oylamaya katılan 99 vekilin 97'si beyaz oy verirken sadece 2'si yeşil oy vermiştir. 69 vekilse oylamaya katılmamıştır ancak *Akis*'e göre bu vekillerden bazıları oylama esnasında kapıda görünmüşlerdir. Bu da onların kalben hükümete destek verdiklerini göstermektedir. Kaba bir

hesapla 158 AP vekilinin 100'ü beyaz oy sahibi vermiştir denilebilir. CKMP ve YTP içinde de grup kararını tanımayıp hükümete destek veren vardır. Hızlıca hesap yapan İnönü, karma hükümete verilen oylardan memnun olmuştur (*Akis*, 04.12.1961:4- 6, Yurtta Olup Bitenler-Hükümet).

İlerleyen günlerde yaşanan gelişmelere bakıldığında *Akis*'te yer alan ifadelerin çok iyimser olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kurulan hükümet başta darbe girişimi olmak üzere partiler arası çekişmelerden de kaynaklı birçok olayla karşılaşmıştır. Clement H. Dodd (2016:75), İnönü koalisyonlarını yapay olarak tanımlarken, Ahmad (2003:127) bu yıllara siyasi iktidarsızlığın damga vurduğunu ve koalisyonları bir arada tutan şeyin sadece yeni bir askeri müdahale korkusu olduğunu söylemiştir.

Koalisyon hükümetinin sonunu getiren birden çok nokta olduğunu söylemek mümkündür. Ancak asıl neden olaraksa bir sonraki başlıkta değinilecek olan Talat Aydemir'in darbe girişiminin ardından yaşanan af tartışmalarını göstermek mümkündür. Aydemir ve arkadaşları darbe girişiminde başarısız olduktan affedilmişlerdir. Adalet Partisi ise affın yalnızca bu isimlerle sınırlı kalmaması, Kayseri'deki eski Demokrat Partili mahkûmları da kapsayacak şekilde genişletilmesi yönünde ısrarcı olmuştur. AP ile CHP arasında bu konuda varılan mutabakat, AP grubu tarafından onaylanmayınca, Başbakan İsmet İnönü 30 Mayıs 1962'de istifa etmiştir (Şimşek, 2015:2966).

İstifasıyla ilgili açıklama yapan İsmet İnönü, son bir ay zarfında af konusunun memleketin bütün sorunlarının üstüne çıkarak, hükümeti inmeli hale getirdiğini söylemiş ve AP'nin siyasi af konusundaki uzlaşmaz tavrının, koalisyonun devamına olanak tanımadığının belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 31.05.1962:1 ve 5, Başbakan İsmet İnönü Dün Gece İstifa Etti).

Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyonu olma özelliğini taşıyan 26. Türkiye Hükümeti veya diğer adıyla 8. İnönü Hükümeti dağılmıştır. İnönü sadece 201 gün Başbakanlık görevi yapabirmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Talat Aydemir'in başarısız darbe girişimleri ve İsmet İnönü'nün kuracağı ikinci koalisyon hükümeti ele alınacaktır.

1.6.5. Talat Aydemir ve Darbe Girişimleri

27 Mayıs Darbesi'ni gerçekleştirirken askerlerin tümünün aynı fikirde olduğunu söylemek güçtür. Milli Birlik Komitesi'nin içerisindeki fikir ayrılıkları da somut adımlarla çözülmeye çalışılmıştır. Süreçten memnun olmayan isimlerden biri de Albay Talat Aydemir'dir. Darbe gerçekleşirken Kore'de olan Aydemir, daha ilk günlerden Komite dışında bırakıldığı için tavır almıştır. Türkiye'ye döndükten sonra Kara Harp Okulu'nda üst düzey görevlere getirilse de parlamenter sisteme geçiş sürecinin ardından tekrar reaksiyon göstermiştir.

21 Ekim Protokolü'nden de hatırlanacağı üzere esas itibariyle ordu mensuplarının büyük bir bölümü seçimlerin hemen ardından tekrar bir müdahale de bulunma eğilimindedir ancak Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın araya girmesiyle vazgeçilmiştir.

Ancak bu vazgeçiş çok da uzun sürememiştir. Albaylar, seçim sonrasında ortaya çıkan atmosferdeki olumsuzlukları kendilerinin düzeltebileceklerine inanıyorlar ve bu doğrultuda hazırlıklar yapıyorlardı. Bu hazırlıklar 22 Şubat 1962'de vücut bulmuştur. Aydın ve Taşkın (2020:112- 113), 20 Şubat'ta yürütülen atama ve gözettiler ile Silahlı Kuvvetler Birliği'nin tasviye edilmesinin ardından Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir ve arkadaşlarının serbest hareket etmeye başladıklarını söylemişlerdir. 21 Şubat günü Genelkurmay'ın; Aydemir, Albay Necati Ünsalan ve Albay Selçuk Atakan'ı başka görevlere atamıştır. Aydemir ve arkadaşları bu atama kararlarını reddetmiş, direnmişlerdir. Darbe de Aydemir, Emin Arat ve Dündar Seyhan'dan oluşan grubun Harp Okulu'ndaki öğrencileri konuşlandırmasıyla başlamıştır.

Her ne kadar olaylar kamuoyu nezdinde ilk bakışta komutanların yerinin değiştirilmesiyle ilgili dursa da durum hazırlanış ve sebepleri farklıdır. Seçimlerden sonra, parlamentoda ve ülkede başlayıp, genişleyen huzursuzluk, ordu içerisinde demokratik düzende ayrı bir dinamik kurulabileceğine inanan hareketin faaliyetlerini hızlandırmıştır (*Cumhuriyet*, 24.02.1962:1 ve 5, Hadisenin sebebi nedir ve nasıl hazırlandı?).

Benzer şeyleri anılarının, "İhtilale Hazırlık" başlığı altında Aydemir (2020:84), Meclis'in açılmasının ardından yaşanan gelişmeler ve siyasi partilerin tutumu, ciddi meselelerin ele alınmaması nedeniyle ordu içindeki geniş kesimleri umutsuzluğa sürüklediğini şeklinde açıklamıştır. Bu durum, genç ve orta rütbeli subaylardan general kadrolarına yönelik baskıları artırmış ve ordunun üst kademelerinden harekete geçmeleri talep edilmiştir. Yine Aydemir'in (2020:84) aktardığına göre, artan baskılar karşısında albaylar grubu, içinde bulundukları durumu ve rahatsızlıklarını üst komutanlarına özellikle de Genelkurmay Başkanı'na iletmekten çekinmemiştir. Bu bağlamda, 19 Ocak 1962'de saat 17.00'de Genelkurmay Karargahı'nda geniş katılımlı bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda Genelkurmay Başkanı mevcut siyasi sürecin olumlu ilerlediğini savunarak özellikle İnönü'nün varlığı sürdüğü sürece sorunların çözüleceğini ve ordunun onu desteklemesi gerektiğini kesin bir dille ifade etmiştir. Ancak, Genelkurmay Başkanı'nın ardından söz alan hava, kara ve deniz kuvvetleri komutanları herhangi bir görüş belirtmemiş aynı şekilde generaller de fikir beyan etmekten kaçınmıştır. Albaylar ise İsmet İnönü'nün bu süreci yürütemeyeceğini belirtmişlerdir (Aydemir, 2020:84).

Genel hatlarıyla Talat Aydemir'in girişiminin üç temel nedeni olduğu söylenebilir. Aydemir'e göre, bunlardan ilki, 1961 Anayasası ile öngörülen siyasal, ekonomik ve toplumsal

düzenlemelerin hayata geçirilememesi, yani 27 Mayıs İhtilali'nin hedeflerine tam olarak ulaşamamasıdır. İkincisi, darbe öncesinde yaşanan CHP- DP kutuplaşmasının, ihtilal sonrasında benzer biçimde CHP ve AP arasında devam etmesi; üçüncüsü ise hem Millet Meclisi'nde hem de Cumhuriyet Senatosu'nda bazı siyasetçilerin ordu ile halkı karşı karşıya getirme çabası içinde olmalarıdır (Örtülü, 1979:201).

22 Şubat Perşembe günü Harp Okulu'ndan hareket eden öğrenci grupları birden fazla noktayı kontrole almış, radyoevi ve bakanlıklar gibi stratejik noktalara tanklar getirilmiştir. Askeri darbeyi bastırmak üzere Ankara'ya getirilen birlikler de darbecilere katılmıştır. Bunlar yaşanırken tedbir almaya çalışan hükümet, Genelkurmay Başkanı ve Bakanlar Kurulu, Cemal Gürsel ile birlikte toplantı halindedir. Binbaşı Fethi Gürcan'ın olaylar gerçekleşirken göreve atanan Muhafız Alayı komutanı Albay Cihat Alpan'ı tutuklamasıyla da Köşk'te bulunan isimler hareket edemez hale gelmiştir. Ancak darbenin seyrini değiştiren hamle bundan sonra olmuştur. Aydemir, Gürcan¹²⁰'a Köşk'tekileri serbest bırakmasını söylemiştir (Aydın ve Taşkın, 2020:114).

Aydemir'in herkesin serbest bırakılmasını istemesinin ardında birden fazla neden yatmaktadır. İlki kendisinin her şeye hakim olduğunu düşünmesi fikridir. İkinci olarak oradaki kişilerin gözaltına alınması halinde yaşanacak kargaşada kardeş kanının akacağını düşünmesidir (Öztan ve Çelik, 2017:168).

Talat Aydemir ile iletişime akrabası YTP Genel Başkanı, Ekrem Alican geçmiştir. İnönü, Aydemir'e eğer kan dökülmeden hareketi durdurup teslim olurlarsa bir defaya mahsus olmak üzere hakkında bir işlem yapılmadan özgür kalacağını bildirmiştir. Aydemir ilk başta bu teklifi kabul etmese sonradan kendisine bağlı birliklerin etrafının sarıldığı görünce teslim olmuştur (Aydın ve Taşkın, 2020:114).

Yaşanan gelişmeler sonucu darbe girişimi başarısızlığa uğramıştır ve taraflar birbirleriyle anlaşmanın yolunu aramaya koyulmuşlardır. Olayların ertesi günün yayınlanan gazetelerde hiçbir tevkif olmadığı ve olaylara katılan subayların bir ay izne gönderildiği belirtilmiştir. Gazetecilere yaptığı açıklamada İnönü, dün dost ve düşman tarafından alaycı gözlerle bakılan, kimliği belirsiz bir Türkiye'den söz edilebileceğini ancak bugün milletine ve şanlı ordusuna güvenle yaslanan, tüm dünyaya karşı gururla bakan güçlü bir Türkiye'nin var olduğunu ifade etmiştir. Radyodan yayımlanan mesajında ise İnönü, Türk ordusuna hitap ederek, meşru hükümetin başı ve eski bir komutan olarak konuştuğunu belirtmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, meşru Anayasayı, demokratik düzeni ve tehlikeye atılmak istenen vatan

¹²⁰ Bu süre zarfında yaşananların daha detaylı anlatımı için Öner Gürcan yayına hazırladığı Fethi Gürcan'ın anılarından oluşan "Ben İhtilalcim (2005)" başlıklı kitaba bakılabilir.

bütünlüğünü azim ve başarıyla koruduğunu ve korumaya devam edeceğini vurgulamıştır. Ordu, 27 Mayıs'ta Anayasayı ihlal eden bir iktidarı meşru olarak devirmiştir fakat aynı şekilde Anayasayı çiğnemek yoluna asla gitmeyecektir. İnönü, hükümetin gücünü Cumhuriyet Anayasası'ndan, Türk ordusunun şerefinden, milletin desteğinden ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görev ve onur bilincinden aldığını belirterek, asker ve sivil bütün vatandaşlara en içten sevgi ve saygılarını sunduğunu dile getirmiştir (*Cumhuriyet*, 24.02.1962:1 ve 5, Hiç bir tevkif yok).

Askeri darbe tehdidi savuşturan İsmet İnönü bunu politik alanda ustalıkla kullanmış ve AP'nin çetin muhalefetini durdurmada başarılı olmuştur. Meclis'te tüm siyasi rakipleri ve düşmanları onu ayakta alkışlamıştır. Bu durum karşısında Demokrat Parti'nin yeni temsilcileri bir yara alsalar bile siyasi istikrarın sağlanması noktasında, askeri müdahaleye sebebiyet verecek bir hamledense İnönü'yü destekleme yoluna gitmişlerdir. Aydemir, farkında olmadan bugüne kadar kurulamayan bir siyasi birlikteliğin kurulmasını sağlamıştır (Ahmad, 2015:217).

Darbe girişimi başarısız olmasına rağmen yaşananların kolay bastırıldığını söylemek oldukça güçtür. Özellikle İnönü'nün bir süre sonra yaptığı "Harbiyeliler aldatılmıştır" açıklaması genç subayların tepkisine yol açmıştır. Bu ifadeyi protesto edencesine Taksim'de bulunan Atatürk Anıtı'na "Harbiyeli Aldanmaz!"¹²¹ yazılı bir çelenk bırakmışlardı. Çelenkte yer alan bu ifadenin ikinci darbe girişiminin parolası olması (Öztan ve Çelik, 2017:170) ordu içinde suların durulmadığının en büyük göstergesidir.

Siyasi arenada oluşan bu birliktelik çok uzun sürmemiştir. İnönü'nün, Aydemir'e girişimini sonlandırması karşılığında verdiği güvence ilerleyen günlerde Adalet Partili isimlerin farklı bir taleple gelmelerine yol açmıştır. Aydemir'in yargılanmamasını kendileri için bir kazanca çevirmek isteyen AP yetkilileri Yassıada mahkumlarının da affedilmesini istemiştir. Meclis koalisyon öncesi dönemde olduğu gibi tekrardan çalışamaz hale gelince İnönü çözümü istifa etmekte bulmuştur. İnönü istifa mektubunda da bu konuya değinmiş, "af konusunun istismarı memleket huzuruna zarar vermiştir" demiştir (*Cumhuriyet*, 01.06.1962:1 ve 5, Kabinenin İstifa Etmesi Adalet Partisi İçinde Şaşkınlık ve Telaş Yarattı). İstifasının bir gün sonrasında Gürsel, yeni hükümeti kurma görevini yine İnönü'ye teklif etmiştir. CHP Grubu toplantı yapmış, ileri sürülecek şartları belirlemiş, İnönü de yeni hükümeti kurma teklifini kabul etmiştir (*Cumhuriyet*, 03.06.1962:1 ve 5, Yeni Kabinayı İnönü Kuracak). Kabine buhranı 26 gün sürmüştür. Tarihler 25 Haziran 1962'yi gösterdiğindeyse CHP, YTP ve CKMP'den oluşan

¹²¹ Talat Aydemir (2020:112) anılarında bu olaya da değinir ve "Kendi haris emelleri için bize şerefsizce leke sürmekten kaçınmayan Başbakan İnönü'nün konuşmasında, aldatılmış oldukları ileri sürülen, bu toprakların gerçek evlatları olan Harbiyeliler, mecburi sömestr tatilinde bulunuyorlardı. Buna rağmen Harp Okulu öğrencileri İstanbul, Ankara ve İzmir'de Atatürk anıtlarına birer çelenk koyarak İnönü'ye cevap verdiler" ifadelerini kullanır.

ikinci koalisyon hükümetinin kurulduğu duyurulmuştur (*Cumhuriyet*, 26.06.1962:1 ve 5, Üçlü Hükümetin Bakanları Belli Oldu). On dört yeni bakanın yer aldığı yeni hükümet 7 Temmuz 1962 günü 259 oyla Meclis'in güvenoyunu almıştır. Tartışmalarla geçen toplantıda konuşan İnönü, "Ordu ile Meclis'i ayırmak isteyenler perişan ve pişman olacaktır" ifadelerini kullanmıştır (*Cumhuriyet*, 08.07.1962:1 ve 7, Hükümet 259 Oyla Meclisin Güvenini Kazandı). İnönü'nün Meclis konuşmasında Talat Aydemir ve arkadaşlarına yönelik sert sözler sürecin anlaşılması bakımından dikkat çekicidir. İnönü, ordu içinde demokratik rejime karşı olan küçük bir grubun 22 Şubat'ta ciddi bir teşebbüse giriştiğini ancak ordunun büyük bir bütünlük içinde bu sergüzeştçileri reddettiğini vurgulamıştır. Böylece, ordunun ülkenin yönetimini ve güvenliğini demokratik rejimde ve Anayasal düzende gördüğü kesin biçimde ortaya çıkmıştır. İnönü, bu girişimlerin hem milletin gözünde hem de ordunun içinde güçlü bir kınamayla karşılandığını ifade etmiştir. Ardından, 22– 23 Şubat itaatsizliğinin memlekete büyük zararlar verdiğini fakat bugün bazı olaylara bahane edilerek ordu içinde nifak yaratmak ve Meclis'in orduya olan güvenini sarsmak amacıyla kullanılmak istendiğini belirtmiştir. Bu çabalara alet olanların iyi niyetten yoksun olduklarını söyleyen İnönü, belgeler adı altında yayımlanan yazıların Meclis'in zaten bildiği ve bir ihtilal rejiminden demokratik düzene geçiş sürecinde alınan önlemlerle ilişkilendirdiği gelişmeler olduğunu ifade etmiştir. Konuşmasının sonunda ise hiç kimsenin ordu ile Büyük Millet Meclisi arasında ayrılık yaratmayı başaramayacağını kesin bir dille vurgulamıştır (*Cumhuriyet*, 08.07.1962:1 ve 5, İnönü'nün Mecliste dün yaptığı konuşma).

CHP, YTP, CKMP ve bağımsızlardan oluşan yeni koalisyon hükümetinin de önceki hükümete benzer zaafı taşıması, uyum içinde çalışamamaları da ordu içindeki darbe heveslileriyle emekli olmuş subayları umutlandırmıştır. Emekliye ayrılmış Talat Aydemir de bu kıpırdanmaları yakından takip ettirmeyi sürdürmüş, eylemci subaylarla diyalogunu güçlendirmiştir (Çakmak, 2008:47- 48). İnönü her ne kadar Ordu ve Meclis birlikteliğinden bahsetse de Talat Aydemir önderliğindeki Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) yeniden bir araya gelmenin yollarını aramaktadır. Her ne kadar bu sefer ki girişimde onlara Ondörtler de destek verme kararı almış olsa da burada da tam bir bütünlükten bahsetmek güçtür.

Farklı grupların birleşmesi her geçen gün zorlaşsa da Talat Aydemir 22 Şubat için hazırladığı modelini hayata geçirmek arzusundan bir şey kaybetmemiştir. Ona göre bu kez iktidara geldikten sonraki her şey tam anlamıyla planlanmış ve 27 Mayıs'ın en büyük kusuru kapatılmıştır (Erkanlı, 1973:195- 196).

Aydemir ve arkadaşları yeni darbe girişimi için her ne kadar 19 Mayıs 1963 tarihini düşünseler de bunun Atatürk'ün Samsun'a çıkışıyla özdeşleşmesinden duydukları kaygı

nedeniyle 20 Mayıs'ı 21'ine bağlayan gece hareket etmeyi uygun bulmuşlardır.¹²² Planlar hazırlanmış ve her şey uygulanmaya hazırdır (Öztañ ve Çelik, 2017, 172). Radyo Evi'nde okunması planlanan bildiride, amaç açık biçimde ortaya konmuştur. Büyük Millet Meclisi ve hükümetlerin görevinin, milletin kurtarıcısı ve Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'ün ilkeleri doğrultusunda ilerlemek, ülkeyi çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırarak refah, huzur ve güvenlik içinde yaşatmak olduğu belirtilmiştir. Ancak mevcut iktidarın Anayasa ve yasaları hiçe sayarak partizan bir anlayışla hareket etmesi sonucunda ekonomik, sosyal ve siyasal hayatın bütünüyle felce uğradığı, milletin ve devletin varlığının tehlikeye düştüğü ifade edilmiştir. Bu koşullar altında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gelişmeleri yakından ve dikkatle izleyerek, milletin iradesine uygun biçimde ve bunu ulusal bir görev sayarak yönetime el koymak zorunda kaldığı vurgulanmıştır (Aydemir, 2020:172).

Aydemir, Radyo Evi'ni ele geçirip bildirisini okumuştur. Ancak desteğı beklenen diğer birliklerin hareketsiz kalmayı tercih etmesi üzerine hareket geniş kitlelere yayılamamıştır. İstanbul'daki grup da henüz harekete geçmeden etkisiz hale getirilmiştir. Güvenliğı tam anlamıyla sağlanamayan Radyoevi de tekrar Genelkurmay tarafından ele geçirilmiştir (Aydın ve Yüksel, 2017:116).

22 Şubat darbe girişiminde olduğu gibi, bu ikinci teşebbüste de İsmet İnönü kriz merkezi olarak Çankaya Köşkü'nü seçmiştir. Köşte Cumhurbaşkanı Gürsel, Başbakan İnönü, Genelkurmay Başkanı Sunay ve kuvvet komutanları bir araya gelerek, Aydemir'den taraf birliklerin etkisiz hale getirilmesi ve bu birliklerin hükümetle birlikte hareket etmeleri için çeşitli kararlar almışlardır (Çakmak, 2008:50).

Hava Kuvvetleri'nin net bir şekilde tavır almasından sonraysa Talat Aydemir'e destek veren ekipler çözülmüş ve ikinci darbe girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aydemir ve destek veren diğer isimler yakalanmıştır. Üç ilde sıkıyönetim ilan edilirken ilk darbeden farklı olarak bu sefer girişimde bulunan isimlerin yargılanma süreci başlamıştır.

Başarısız darbe girişiminin ardından Bakanlar Kurulu'nun sıkıyönetim kararını sunmak için Meclis'te söz alan İsmet İnönü yine sert bir konuşma yapmıştır. Bu gelişmeler nedeniyle ülkede demokratik rejimin yerleşmesi için çaba gösterenlerin kalplerinde derin yaralar açıldığını dile getiren İnönü, tüm bu üzücü koşullara rağmen demokratik rejim davasının, bununla bağlantılı olarak ülkenin geleceğı ve devletin itibarıyla birlikte zorlu bir sınavdan başarıyla çıktığını ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 23.05.1963:1 ve 5, İnönü'nün konuşması).

¹²² Aydemir ve arkadaşları darbeyi ilk önce, 20 Mart-20 Nisan 1963 tarihleri arasında yapmak istemişler ancak bu tarih aralığının hükümet tarafından öğrenilmesinden dolayı girişimlerini ertelemişlerdir (Çakmak, 2008:50).

Darbe girişiminin ardından bu harekette yer alan, adı geçen birçok kişi tutuklanmıştır. Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz, İlhan Baş, Ahmet Güçal, Cevat Kırca ve Erol Dinçer'in ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilmişse de sonradan sadece Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın cezaları onaylanmış diğer isimlerin cezası müebbet hapse çevrilmiştir. Gürcan 27 Haziran, Aydemir ise 5 Temmuz 1964 tarihinde idam edilmiştir.

Çakmak'a (2008:64) 27 Mayıs'ı bu iki darbe girişiminden farklı kılan bir nokta vardır. 27 Mayıs halk nezdinde yapılmışken, Aydemir'in girişimleriye yurttaşlar adına yapıldığı belirtilse dahi sınırlı sayıdaki emekli ve muvazzaf subayın askeri bir yönetim kurma çabalarının bir uzantısıdır.

Öztan ve Çelik (2017, 155) tarafından bir yapbozun kayıp bir parçası olarak tanımlanan Talat Aydemir öncülüğünde gerçekleştirilen darbe girişimleri, başarısızlıkla sonuçlanmış ve Aydemir ve arkadaşlarının idam edilmesiyle nihai bir son bulmuştur. Babür Pınar'a (2010:121) göre; 1960 darbesini gerçekleştiren subaylar arasında izlenecek yol konusunda fikir birliği sağlanamamasıyla, Batılı güçlerin ve NATO'nun askeri yönetimi en kısa sürede parlamenter sisteme devretmeye zorlamasıyla birleşmesi uzun soluklu bir askeri rejimin inşasını olanaksız kılmıştır. Bu nedenle, 27 Mayıs darbesinin devamı niteliğindeki ve parlamenter sisteme geçişi reddeden askeri kalkışmalar özellikle Talat Aydemir liderliğindeki girişimler başından itibaren başarısız olmaya mahkûm edilmiştir. Nesnel koşulları doğru analiz edemeyen ve ordunun toplumsal yapısını yeterince kavrayamayan bir grup subay, öngörülebilir bir başarısızlığa sürüklenmiş ve bunun bedelini hayatlarıyla ödemiştir diyen Pınar'a (2010:121) göre devlet, sistemin kurallarına uymayan bu girişimcilere karşı affedici bir tutum sergilememiştir.

Talat Aydemir'in başarısız darbe girişiminin ardından yerel seçimler yapılmıştır. Bir sonraki başlıkta 1961 yılındaki seçim manzarasını ve siyasi yapıları değiştiren yerel seçimler ele alınacaktır.

1.6.6. 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri ve İkinci Koalisyon Hükümeti

27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından ilk yerel seçim 17 Kasım 1963'te yapılmıştır. Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nin katıldığı seçimler her ne kadar yerel nitelikte olsa da merkezi iktidarı etkilemiş, seçimden kısa bir süre koalisyon hükümeti dağılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde seçimin gerçekleştiği dönemin siyasal atmosferi, radyoda yapılan konuşmalar ve etkileriyle birlikte seçim sonuçları aktarılacaktır.

Darbeden sonra yapılması sebebiyle siyasi öneme sahip olan 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri aynı zamana yurttaşların doğrudan belediye başkanını seçtikleri ilk seçim olma

özelliğini de taşımaktadır. Seçim döneminde iktidarda Başbakan İsmet İnönü önderliğinde CHP, YTP ve CKMP'nin yer aldığı ikinci koalisyon hükümeti bulunmaktadır. Bir önceki koalisyon hükümetinde olduğu gibi bu hükümette çeşitli krizlerle boğuşurken bir yandan da yeni anayasanın ortaya çıkardığı kurumsal yapıları inşa etme mücadelesi vermektedir.

Yerel seçime giden süre zarfında seçimlere etki edebilecek düzeydeki en önemli siyasi olaylardan bir Yassıada mahkemelerinde çeşitli cezalar almış kişilerin, Başbakan İsmet İnönü'nün politik hamlesiyle sağlık sorunları gerekçe gösterilerek tahliye edilmesidir. Tahliye edilen isimlerden biri de Celal Bayar'dır.

Celal Bayar 22 Mart 1963 günü sağlık sorunları gerekçesiyle 6 aylığına tahliye edilmiştir. Kayseri Cezaevi'nden çıkarken Bayar'ı kızı Nilüfer Gürsoy, damadı, eski yaveri ve yeğeniyle birlikte çok sayıda kişi karşılamıştır. Cezaevi çıkışında gazetecilerin sorularına yanıt veren Bayar, 6 ay kadar süreyle serbest kalmasının bir önemi olmadığını, ülkeye kendisi ve hatta kendisinden daha hizmet etmiş arkadaşlarını cezaevinde bırakmaktan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Bayar'ın, “Felaketli anımızda tesellimiz ve istinat noktamız büyük ve aziz milletimizin bizden esirgemediği itimadı ve muhabbeti olmuştur (*Cumhuriyet*, 23.03.1963:1 ve 5, Celal Bayar tahliye edildi)” şeklindeki sözleriyle ilerleyen günlerde yaşanacak gerilimin adeta bir göstergesidir.

Tahliyesinin ardından Bayar¹²³ birtakım ziyaretler için Kayseri'de kaldığı otelden çıktığında dışarıda onu çok sayıda vatandaş karşılamıştır. Bindığı araba güçlüklerle hareket ederken etrafı saran yurttaşlar Bayar'a sarılmanın bir yolunu aramaktadır. “Yaşa Bayar yaşa! Allah seni başımızdan eksik etmesin” tezahüratlarıyla kentteki ziyaretlerini tamamlayan Bayar, oteline dönerken de otel önünde kendisini büyük bir kalabalık karşılamıştır (Bayar, 2020:102-103).

Bayar'a gösterilen yoğun ilgi sonraki günlerde de devam etmiştir. Bu durum 27 Mayıs Darbesi'ni yapan ekibi ve hükümet yetkililerini tedirgin etmiştir. Öyle ki Bayar'ın kaldığı evin üzerinden Hava Kuvvetleri'nin jet uçakları geçirilmesi suretiyle kendisine mesaj verilmiştir. Bayar'ın tahliyesinin ardından başta Adalet Partili siyasetçiler olmak üzere birçok kişi onu ziyaret etmek istemiştir. Ziyaret gerçekleştiren ekiplerden biri de Süleyman Demirel başkanlığındaki AP Genel İdare Kurulu olmuştur. Fakat bu ziyaret beraberinde birçok tartışmayı getirmiştir (Aydın ve Taşkın, 2020:120). Nihat Erim (2021:754) o günlerde Celal Bayar lehinde nümayişlere, aleyhte gösterilerle cevap verildiğini söylerken baskı ve korkutma tedbirlerinin durumu daha kötü bir hale sokacağı notunu düşmüştür.

¹²³ Celal Bayar'ın tahliyesinden öncesini ve sonrasını daha detaylı incelemek için Yücel Demirel'in (2020) hazırladığı Celal Bayar'a ait Kayseri Cezaevi Günlüğü başlıklı kitaba bakınız.

Yaşanan süreç hükümeti ve orduyu rahatsız etmiş İşçileri, Adalet ve Savunma bakanları gece geç saatlerde İsmet İnönü ile görüşmüştür. Bayar'ın tahliyesi sırasında meydana gelen olaylar 27 Mayıs Devrimi'ne yönelik bir karşı hareket olarak değerlendirilmiş ve yayımlanan tebliğde, kamu düzenini etkileyen bu gelişmelere bir siyasi partinin mensupları ve sembolleriyle birlikte karıştığına da görüldüğü ifade edilmiştir (*Cumhuriyet*, 24.03.1963:1, Hükümlü Bayar'ı karşılayanlar ve partileri için takibata geçildi). Bayar'ı büyük bir katile ile Ankara'ya giderken bir yandan da Türk Yüksek Öğretim gençliği, protesto yürüyüşü düzenlenmiştir. Turan Emeksiz'i anan gençler 28 Nisan 1960 gününü yeniden yaşama hazır olduklarına dair beyan vermişlerdir (*Cumhuriyet*, 24.03.1963:1 ve 7, Gençlik Bayar'ın tahliyesine ve taşkınlıklara tepki gösterdi).

Ankara'da öğrencilerin katıldığı mitingdeyse AP Genel Merkezi taşlanmış, partililerle yapılan çatışmalarda yaralananlar olmuştur (*Cumhuriyet*, 25.03.1963:1 ve 5, Gençler Bayar'ı Protesto Ettiler ve AP Genel Merkezi Taşlandı). Yaşananlar üzerine senatörler bir muhtıra hazırlamışlar, Bayar'ın tahliyesinde yaşanan olayların; milli birlik ve huzuru bozucu, iç ve dış politikadaki itibarı sarsıcı mahiyette bulunduğu, Anayasanın ruh ve esaslarına aykırı olduğunu belirtmişlerdir. Askeri Şura da hükümetten 27 Mayıs devrimlerine zarar veren güçler için tedbir almasını istemiştir (*Cumhuriyet*, 25.03.1963:1 ve 5, 22 Tabii Senatör ser bir muhtıra hazırladı).

Olayların ertesi günü toplanan Meclis'te AP milletvekilleri salondan geçici süreliğine ayrılırken, parti binasını taşıyanlar cezalandırılmayacağı sürece Meclis'e dönmeyeceklerini söylemiştir. Başbakan İnönü ise Bayar'ın hareket tarzını ve açıklamalarını sert bir dille eleştirmiştir. İnönü ayrıca AP'nin Bayar'ın tahliyesi siyasi bir alana çektiğini ve yaşanan bütün olaylardan partinin sorunlu olduğunu söylemiştir (*Cumhuriyet*, 26.03.1963:1 ve 5, AP'yi itham eden İnönü "vaziyet böyle devam edemez" dedi). Yaşananların ardından çeşitli kararlar alan Milli Güvenlik Kurulu, huzursuzluğun bir an önce önlenebilmesi için Celal Bayar'ın uygun görülen bir yerde ikamet etmesine karar vermiştir (*Cumhuriyet*, 27.03.1963:1 ve 5, Güvenlik Kurulu dün 4 mühim karar aldı).

Celal Bayar'ın tahliyesinin ardından iç ve dış politikayı ilgilendiren çeşitli olaylar yaşanmıştır. AP'de ve CHP'de çeşitli milletvekilleriyle birlikte kabinedeki bakanlardan da istifa edenler olmuştur. Koalisyon hükümetinde bunalımlar yaşanmış, sıkı yönetimin süresi uzatılmıştır (Ahmad ve Ahmad, 2020:324- 331).

Ülkede bu gelişmeler yaşanırken İşçileri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, 21 Temmuz günü yerel seçimlerle ilgili olarak valilere bir genelge göndermiş ve seçimlerin 17 Kasım 1963 günü yapılacağını duyurmuştur (*Cumhuriyet*, 22.07.1963:1 ve 5, 17 kasım günü yurttan dört seçim yapılıyor). Seçim tarihinin belli olmasıyla birlikte partiler de hazırlıklarını yapmaya başlamıştır.

Seçim döneminde partilerin kitlelere ulaşmasının başat yollarından biri de radyo olmuştur. Radyoda ilk konuşmalar 2 Kasım günü yapılmaya başlanmıştır. Bu tarihi de propaganda mücadelesi için önemli günlerden biri olarak göstermek mümkündür.

İlk kez bir seçime katılan TİP için kitlelere seslenme imkanına ulaşmış oldukça önemliydi. Bundan dolayı parti radyo konuşmalarına oldukça önem vermiştir. 3- 16 Kasım tarihleri arasında 15 kez konuşma hakkını elde etmiş, bu konuşmalar büyük yankılar uyandırmıştır (Aşut ve Atılğan, 2021:92- 93). Partinin propaganda erevesi anlayabilmek adına Genel Başkan Mehmet Ali Aybar’ın konuşmasından ne çıkan satır başlarını vermekte fayda vardır:

“Yaşama seviyen son derece düşük... İnsanca yaşamak denmez seninkisine... Evin ev değil, işin iş değil, üstelik o işini de kaybetme korkusu içindesin. İşsiz kalanlarımızın sayısı yıldıan yıla artıyor. Eline geçen para, para değil; bir tencereyi zor kaynatıyorsun. Yarı a yarı toksun...

...
Türkiye İşçi Partisi senin kurduğun, yüzde yüz aşağıdan yukarı kurulmuş ilk partidir. Senin biricik öz partindir. Senin haklarını, hürriyetlerini; senin menfaatlerini savunmaktadır. Ve sen milletin yüzde 99’unu teşkil ettiğin için Türkiye İşçi Partisi senin menfaatlerini savunmakla Türk milletinin en yüksek menfaatlerini savunduğunu iyice bilmektedir.

...
Kendi kaderini de Türkiye’nin kaderini de değiştirmek elindedir. Oyunu artık gerçekleri görerek, bilerek kullan! Oyunu senden olan, senden yana olanlara, Türkiye İşçi Partisi’ne ver. Ve yarın kendin iktidara gelerek yıllardır zlediğin demokrasiyi tam manasıyla gerçekleştir (Aşut ve Atılğan, 2021:95- 100).”

Radyoda CHP adına konuşan isimlerden biri de İsmet İnönü’dr. Tüm yurttaşların seçimlere katılmasını isteyen İnönü idarede olduğu iki yılda yaşanan çeşitli zorluklara vurgu yaparak, “İki seneden beri demokratik iradenin ne olacağı kaygılarına karşı, bu idarenin huzuru ve istikrarı sağlıyacak tabiat ve kudrette olduğunun sabit olması, milletçe kazanılmış en büyük başarıdır” demiştir. İktisadi kalkınma çabalarına da değinen İnönü, seçimleri de bu sürecin nasıl değerlendirildiğini gösterecek bir imtihan olarak göstermiştir (*Milliyet*, 03.11.1963:1 ve 7, Liderler Seçim Propagandasını Açtı).

Radyo konuşmasında AP lideri Gümüşpala, önemli olanın zihniyet inkılabı olduğunu vurguladıktan sonra köye inilmedike, mahalli muhtariyet gerçekleşmedikçe demokrasinin halka inemeyeceğini vurgulamıştır. Seçimlerle partizan bir vesayete daha son verileceğini vurgulamış ve “Halk gerçek muhtarını, belediye reisini bulduğu taktirde milli vicdanda açılmış bulunan yaralar büyük ölçüde tedavi imkanına kavuşmuş olacaktır” ifadelerini kullanmıştır (*Milliyet*, 03.11.1963:1 ve 7, Liderler Seçim Propagandasını Açtı).

CKMP adınaysa radyoda ilk konuşmayı Genel Sekreter Mustafa Kepir yapmıştır. Yerel seçimlerin demokrasideki ehemmiyetine vurgu yapan Kepir, yurttaşların partizanlıktan, rüşvetten, iltimastan sıkıldığını belirmiş ve “Büyük vatandaş kütlelerinin gözleri önünde yürütülecek olan kamu hizmetinin seçilmiş görevlileri mahalli idareleri işletecek olan sorumlu

heyetler, vicdanları tırmalayan bu hastalığın tedavi merkezi olmalıdır” şeklinde konuşmuştur (*Milliyet*, 03.11.1963:1 ve 7, Liderler Seçim Propagandasını Açtı).

YTP Genel Başkanı Alican ise radyo konuşmasında öncelikle koalisyon hükümetinde ne şartlarda yer aldıklarını ve bir yılı aşkın süredir ülke menfaatleri için zorluklara göğüs gerdiklerini aktarmıştır (*Milliyet*, 03.11.1963:1 ve 7, Liderler Seçim Propagandasını Açtı).

17 Kasım 1957 Yerel Seçimleri adeta bir genel seçim atmosferinde gerçekleşmiştir. Aydın ve Taşkın’a (2020:121) göre seçimlere bir referandum havası vermeye çalışan AP başarılı bir propaganda dönemi geçirmiş, seçimden birinci parti olarak çıkmıştır.

Resmi Gazete’de (11609) yayınlanan belediye başkanlığı seçimleri sonuçlarına¹²⁴ göre; oyların %44,61’ni alan AP 505, %34,69’unu alan CHP 335, %3,57’sini alan YTP 58, %2,54’ünü alan MP 8, %1,54’ünü alan CKMP 9 başkanlık kazanırken %0,56 oy alan TİP hiç başkanlık kazanamamıştır. Seçim sonuçlarına göre 113 kişi de bağımsız belediye başkanı olmuştur. Daha fazla yurttaşın tercihini gösteren il meclis üyeliği seçimlerinin genel sonuçlarına bakıldığında, oy kullanan 10.143.540 seçmenin 4.335.193’ünün oy tercihini AP’den yana yaptığını göstermektedir. Bu durum oyların %45,36’sına denk gelirken, CHP 3.460.586 oyla oyların %36,21’ni almıştır. YTP, 624.950 oy ile %6,54, MP, 300.570 oy ile %3,15, CKMP, 284.945 oy ile %2,98, TİP, 34.301 oy ile %0,36 oy oranına sahip olmuştur. Bağımsızlarsa 515.987 oy olarak oyların %5,40’na denk gelmiştir¹²⁵.

Seçim sonuçlarını değerlendiren gazeteci Ecvet Güresin, referandum olarak kabul edilen seçimlerin Meclis’in 1961 yılında oluşan yapısını altüst ettiğini ve nispi temsil sistemine rağmen yine iki partili bir atmosferin ortaya çıktığını söylemiştir. Küçük partilerin oylarının büyük bölümünün AP’ye geçtiğini ve bu partilerin silindiğini belirten Güresin, seçim sonuçlarının 1961’den beri devam eden statüko ve kuvvet dengesini AP lehine değiştirdiği belirtmiştir. Meclisteki sandalye sayısı henüz güven oyu alma yeterliliğine ulaşmamış olsa bile siyasi iktidarın bu partiye veya onun kuracağı bir koalisyona hemen devredilmeli diyen Güresin, mahalli seçimler milletin gerçek isteğini göstermez gibi gerekçelerinse mazeretten ileri gitmeyeceğini de yazısında işlemiştir (*Cumhuriyet*, 19.11.1963:1, Sonrası).

Bir genel seçim atmosferinde gerçekleştirilen bu yerel seçimler, sonuçlarını İsmet İnönü radyodaki konuşmasında olduğu gibi 2 yıllık sürecin değerlendirmesi olarak okunmuştur.

¹²⁴ Seçim sonuçlarıyla ilgili olarak burada İstanbul’da yaşananlara bir parantez açmak gerekmektedir. İstanbul’da en yüksek oyu AP adayı Nuri Eroğan en yüksek oyu almasına rağmen mevcut görevinden zamanında istifa etmediği için belediye başkanı olamamıştır. Eroğan yerine ikinci sıradaki CHP adayı Haşim İşcan belediye başkanı olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Özcan Çölük, (2021). Sandıkta Bitmeyen Seçim: 17 Kasım 1963 İstanbul Belediye Başkanlığı Seçimi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*.

¹²⁵ YSK, 17 Kasım 1963 Mahalli İdareler Genel Seçimi, <https://www.ysk.gov.tr/tr/17-kasim-1963-mahalli-i%CC%87dareler-genel-secimleri/80092>, Erişim Tarihi: 14.02.2024.

CHP'nin ve diğ er koalisyon ortaklarının meşruluğunun sarsıntıya girmesiyle bir süre sonra ikinci koalisyon hükümeti son bulmuş, DP'nin kapanmasının ardından AP'nin oyları konsolide edecek yeni parti olduğı gerçeğı gün yüzüne çıkmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ YAŞAMDAN 27 MAYIS'A TÜRK BASININDAKİ GELİŞMELER

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de basının çok partili hayata geçiş sürecinden itibaren 1964 yılına değin yaşadığı dönüşüm ve siyasal iktidarlarla kurduğu ilişkilerin seyri ele almaktadır. Öncelikle 1948–1950 yılları arasında Demokrat Parti’nin yükselişiyle birlikte basının siyasal mücadelede üstlendiği rol, iktidar ve muhalefet arasındaki kutuplaşmanın medyadaki yansımaları üzerinden incelenmektedir. Ardından Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında basınla ilişkiler, CHP’nin malları meselesi ve *Ulus* gazetesinin kapatılması, Ahmet Emin Yalman olayı, neşir veya radyoyla işlenecek cürümler hakkındaki yasal düzenlemeler, 6–7 Eylül olayları sırasında getirilen sansür uygulamaları ve basına yönelik ödül-ceza mekanizmalarının çerçevesi değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ilan ve gazete kâğıdı politikalarının yanı sıra Pulliam davası gibi spesifik vakalar da basın–iktidar ilişkilerinin boyutlarını göstermektedir. 27 Mayıs sonrasında ise basının yeniden şekillenen konumu, Basın Ahlak Yasası ve Basın Şeref Divanı’nın kurulması, ispat hakkının tanınması, 212 sayılı kanunla gazetecilerin elde ettiği kazanımlar ve Basın İlan Kurumu’nun kuruluşu gibi dönüm noktaları üzerinden ele alınmaktadır. Bununla birlikte gazetecilerin hak mücadelesi, patron baskısı ve yeni kısıtlayıcı adımlar gibi unsurlar, Pollak ve Reverdin’in basın raporları ışığında tartışılarak basının demokratikleşme sürecinde oynadığı kritik rolün sınırlarını ortaya koymaktadır.

2.1. Çok Partili Yaşama Geçişte Basın (1948- 1950)

Türkiye’de siyasal hayatın çok partili düzene evrilmesi, salt bir rejim değişikliği ya da anayasal düzenlemeyle sınırlı bir dönüşüm değil, eş zamanlı olarak toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklerin iç içe geçtiği çok boyutlu bir süreci imlemektedir. 1945 yılından itibaren güç kazanan muhalefet hareketleri ve 1946’da gerçekleşen ilk çok partili seçimle birlikte Türkiye, tek parti döneminin sınırlarını aşarak demokratikleşme yönünde önemli bir adım atmıştır. Bu süreçte basın, hem mevcut iktidarın söylemini meşrulaştırma aracı olarak hem de muhalefet hareketlerinin sesini duyurma mecrası olarak dikkat çekmiş; dolayısıyla siyasal dönüşümün bir parçası ve aynı zamanda taşıyıcısı haline gelmiştir. Çalışmanın bu bölümünde çok partili yaşama basının etkisiyle birlikte bu dönemde basının yapısı da ele alınacaktır¹²⁶.

Korkmaz Alemdar (2009:10) Türkiye’de 1920 ile 1950 yılları arasında basın politikalarına bakıldığında yaygın düşüncenin basının siyasi iktidarın denetimi altında

¹²⁶ Çalışmaya konu olan tarihsel sınırlılık bakımından burada çok partili yaşama geçilen dönemde basına yönelik yapılan düzenlemelerle birlikte çeşitli olaylar ele alınacaktır.

olduğunun görüldüğünü söylemektedir. Bunun kabul edilebilir bir gerçeklik olduğunu söyleyen Alemdar (2009:10) ancak bu tek başına bir olgu olarak kabul etmenin dönemi yanlış değerlendirmeye yol açabileceğini vurgulamaktadır. Ona göre göz önüne alınması gereken iki nokta vardır. Bunlardan ilki siyasi iktidarın içinde farklı eğilimlerin olduğudur. İkincisiyse iktidarın içinde ya da dışında oluşan özerk iletişim kurumları, gazetecilik örgütlenmeleri ve etik gelişmelerdir. Öte yandan Alemdar (2009:10) bu tarihsel dönemin üç başlık altında değerlendirilebileceğini söylemektedir. Bunlardan ilki Anadolu’da haberleşme olanaklarının geliştirildiği, basının yeniden yapılandırıldığı 1920 ile 1930 yılları arasındaki dönemdir. İkinciye iktidarın ilk basın yasasını kabulü ile başlamaktadır. 1931 ile 1944 yıllarını kapsayan bu dönemde siyasi iktidarın basın üzerindeki denetimi artmıştır¹²⁷. Üçüncüsü ise tek parti döneminde yapılan düzenlemelerin ortadan kaldırıldığı, demokratik bir yapı arayışının olduğu aralıktır. İkinci Dünya Savaşı’nda¹²⁸ başlayan bu dönem 1950’ye kadar sürmüştür.

¹²⁷ Bu iki dönemin basını farklı konular ve isimler üzerinden ele alan çalışmalar için bkz. İskit (1939), Öztoprak (1981); Akbayar ve Koloğlu (1996); Özkaya (2001), Güngör (2010); Demirel (2017); Gerçek, (2019).

¹²⁸ Çalışma kapsamında İkinci Dünya Savaşı yıllarında basının durumu anlatılmayacaktır ancak sonraki döneme katkı olması açısından burada kısa bir bilgi vermek de yerinde olacaktır.

II. Dünya Savaşı, Türk basını için önemli bir dönem olmuştur, zira bu süreç Türkiye’nin tarafsızlık politikasını sürdürdüğü bir evreye denk gelmektedir. 1939-1945 yılları arasında yaşanan bu savaş, dünya genelindeki siyasi ve ekonomik dengelerin hızla değiştiği bir ortamın parçasıydı ve Türk basını bu değişimleri yansıtarak, ülkenin dış politikasını ve iç dinamiklerini anlamaya çalışmıştır.

Bu dönemde Türk basını, tarafsızlık ilkesinin devam etmesi ve uluslararası ilişkilerde denge politikasının sürdürülmesi çabası içinde, olayları objektif bir şekilde aktarmaya çalışmıştır. Ancak, savaşın etkileriyle birlikte, iç politikada hissedilen gerginlikler ve ekonomik zorluklar, basının içeriğini etkilemiş ve kamuoyunu şekillendirmiştir. II. Dünya Savaşı’nın ardından Türk basını, savaş sonrası düzenin oluşturulması ve uluslararası ilişkilerin yeni bir dengeye oturtulması sürecinde de belirleyici bir etki yaratmıştır.

İkinci Dünya Savaşı esnasında izlenen dış politika, iktidarın basın politikasını şekillendirmede en önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Manka, 2008:30).

Türkiye’de basın İkinci Dünya Savaşı’nı 1931 tarihli Matbuat Kanunu ile karşılamıştır. Glasneck (TY, 22) hükümetin pratikte bu yasayı, ilk planda her demokratik hareketi ve bununla ilgili hükümete yapılan her eleştiriye henüz filizlenmeden engellemek için uyguladığını belirtmiştir. Asker (2019: 163) bu yasanın ardından “güdümlü bir basın” ortaya çıktığını söylemektedir. 1938 yılında yapılan değişikliklerle hükümete geniş yetkiler verilmiş, basın İnönü’nün ve siyasal erkin kontrolüne girmiştir.

Bu dönemde siyasi erkin basına bakışını gösterir nitelikteki belgelerden biri CHP Meclis Grubu Umumi Heyeti tarafından hazırlanan basın ve yayın hakkındaki rapordur. Rapor *Cumhuriyet* gazetesinde (06.04.1944) “Partinin Türk Basını Hakkındaki Düşünceleri” başlığı ile okuyucuya sunulmuştur. Raporun temel vurgusu, basın özgürlüğünün korunması gerektiği ancak bunun yanında basının yol açabileceği bazı zararların sürmesine de izin verilmemesi gerektiği yönündedir. Ayrıca raporda, hükümetin eleştiri adı altında devletin saygınlığına ve otoritesine yönelik saldırılara da müsamaha göstermemesi gerektiği belirtilmiştir (*Cumhuriyet*, 06.04.1944, Partinin Türk Basını Hakkındaki Düşünceleri).

Tüm anlatılar ışığında döneme genel olarak bakıldığında 1939- 1945 yılları arasında basın, yöneticiler tarafından bir “hükümet kuvveti”, ana işlevi iktidarın siyasi yapısını desteklemek olan bir kurum olarak görülmüştür. Bıçilen bu işlevin bir uzantısı olarak basın, iktidar tarafından sıkı bir denetim altına alınmıştır. Öyle ki baskıdan ve yayın organlarının kapatılmasından bunalan basın mensupları dünya basın tarihinde bir eşine rastlanmayacak biçimde sansür konmasını istemişler böylelikle sonradan gelecek kapatma kararlarının yarattığı ekonomik sıkıntıdan bir nebze kurtulmayı amaçlamışlardır. Tüm bu baskılara rağmen Türkiye basını özellikle savaşın en sıcak yılları olan 1941- 1944 arasında farklılık ve renklilik göstermiştir. Bu renklilik basın özgürlüğünden ziyade iktidarın savaşın seyrine göre belirlediği politikanın bir uzantısıdır. Belli yönde eğilimleri olan yayın organlarının bu eğilimlerini sergilemelerine izin verilen sınırlı bir atmosfer olmuştur (Güvenir, 1991: 209- 214).

1946 yılında gerek dış politikadaki gelişmeler gerekse yaklaşan seçimlerden dolayı Hıfzı Topuz'un (1996:100) deyimiyle CHP basına yönelik kimi ödünler vermek zorunda kalmıştır¹²⁹. Nadir Nadi (*Cumhuriyet*, 27.05.1945:1 ve 3, Bizim Hürriyetimiz İthal Malı Değildir) de İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bir özgürlük havasının başladığını söylemekte bu havanın gazetelerde bir canlanma ve hareket yarattığının söylemiş ve gazetelerin özgürlük ortamındaki konumuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

“Gazetelere gelince, hürriyet ülküsünün yurdda yıldan yıla gelişen ferahlatıcı havasından halkı faydalandırmak için bu meslek adamlarının bir hayli gayret harcadıklarını görüyoruz. Tenkidlerin, baştanbaşa esaslı etüdlere ve prensiplere dayandığını gösteren işaretler azsa da o yola doğru yürüdüğümüze hükmetmekte hata olmasa gerektir (Nadi, *Cumhuriyet*, 27.05.1945:1 ve 3, Bizim Hürriyetimiz İthal Malı Değildir).”

Bu durum gazete sayısına ve tirajlara da yansımıştır 1941 yılında Türkiye toplam tirajı 60 bini bulan 113 gazete varken 1946 yılında bu 202 gazete ile 302 dergi yayınlanır olmuş toplam tiraj ise 100 bine yükselmiştir. Bunda kuşkusuz tek yönlü yayın yapan radyonun halkı tatmin etmemesinin etkisiyle birlikte basının okur artırma stratejileri geliştirmesinin de katkısı vardır. Bu dönemde “başyazıya dayanan gazete” türünden “habere ve resme” dayanan biçime geçilmiştir. Bununla beraber gazeteler yönetenlerin mesaj ve tembihleri halka aktaran bir araç olmaktan ziyade halkın isteklerini yönetenlere yansıtır olmuştur (Koloğlu, 2013:125).

Basında yaşanan değişimlerle birlikte ama esas olarak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından demokratik ülkelerin yanında yer alma çabalarının bir uzantısı olarak Hüseyin Cahit Yalçın¹³⁰ çeşitli ülkelere gönderilmiş ve bir rapor hazırlaması istenmiştir¹³¹. Yalçın'ın İsviçre, Fransa, İngiltere ve Belçika'yı ziyaret ettikten sonra Türkiye'ye döndüğü başyazarı olduğu *Tanin* gazetesinin 13 Nisan 1946 tarihli nüshasında duyurulmuştur (*Tanin*, 13.04.1946:1, Başmuharririmiz Ankarada).

Raporu yorumlayan Kılıç (2021:382) başlıkları da referans göstererek raporun herhangi bir basın kanununda yer alacağı düşünülen konulardan ziyade ceza kanunlarının basınla ilgili olan bölümleriyle ilgili olduğunu söylemektedir. Yani basınla ilgili genel düzenlemelerden ziyade basın yoluyla işlenen suçlara odaklanmaktadır.

¹²⁹ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından her yerde olduğu gibi Türkiye'de bir değişim başlamıştır. Demokrasi bloğunun yanında yer alan Türkiye'deki siyasal alandaki en büyük değişim başka partilerin de kurulabilmesi de olmuştur. Ancak kurulacak partilere bir sınır çizilmiştir. Sınırlar siyasi partilere olduğu gibi basına yönelik de olmuştur. Bu dönemde basında neyin yer alıp neyin alamayacağını gösterir nitelikteki olaylardan biri *Markopaşa*'nın başına gelenlerken bir diğeryse *Tan* baskınıdır.

Markopaşa ile ilgili çalışmalar için bkz. Korkmaz (2021)

Tan baskınıyla ilgili çalışmalar ve anlatılar için bkz. Sertel (2001); Öztekin (2016); Sertel (2018); Türkoğlu (2019); Atay (2021).

¹³⁰ Hüseyin Cahit Yalçın'ın bir portresi için bakılabilir: Gürkan (1997).

¹³¹ Yalçın'ın rapor hazırlamak üzere gerçekleştireceği seyahati kapsamında kendisine 5 000 lira verilmesi kararlaştırılmıştır [BCA, 30- 18- 1- 2, 110- 10- 19]

Hüseyin Cahit Yalçın rapor hazırlamak için yurtdışındayken dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu bir basın toplantısı düzenlemiştir. Saraçoğlu'nun (*Cumhuriyet*, 07.03.1946:1 ve 3, Başbakanımızın mühim beyanatı) basın toplantısında kullandığı ifadeler siyasi iktidarın basından beklentilerini gösterir niteliktedir. Muhalefetten özellikle dış politikada destek istediklerini belirten Saraçoğlu gazetelerin ve gazetecilerin bu konuda hükümetle aynı konumda olduğunu söylemiş, basın özgürlüğüyle ilgili olarak da şu cümleleri kurmuştur:

“Geniş bir hürriyet havası içinde gazetecilik, hiç şüphe yok, daha güçtür. Bu güçlüğü takdir etmekle beraber, gazetelerimizin erken havadis vermek gayreti, onları zaman zaman yalan havadis vermeğe ve yanlış mütalaalar yürütmeğe sevk ediyor ki bu mahzuru gidermek için hep birlikte çalışmalıyız. Benim şimdilik bu hatalı iş için yapacağım tavsiye ufak bir araştırma ile, hatta bir telefonla doğru olup olmadığı anlaşılacak olan haberlerin ve buna dayanan mütaleanın yayınlanmasını tehir etmektir (*Cumhuriyet*, 07.03.1946:1 ve 3, Başbakanımızın mühim beyanatı).”

Basınla ilgili düzenlemeler yapılmadan kısa bir süre önce siyasi iktidarın yayın organı olan *Ulus*'ta Falih Rıfkı Atay'ın (02.05.1946:1 ve 4) “Basın hürriyetine dair” başlıklı bir yazısı yayımlanmıştır. Atay yazısına muhalefetin 50. Maddeyle ilgili eleştirilerine yanıt vererek başlamış ve hükümetin gazete kapatma yetkisini kullanmadığını herkesin bildiğini savunmuştur. Yürürlükte Matbuat Kanunu ve Basın Birliği Kanunu olduğunu, bunların fazlası ve eksiği olduğunu belirten Atay, Basın Birliği'ne üye olmayan birinin gazete çıkaramamasını bir sorun olarak görmektedir. Kanunların hükümlerine dair de bir değerlendirme yapan Atay, bu maddelerin kişilerin ve kurumların şerefleriyle haysiyetlerini korumada ileri demokrasilerin çok gerisinde kaldığını savunmaktadır. Ona göre böyle bir ortamda hükümetin elinden gazete kapatma yetkisini almak demek iktidarı silahsız bırakmak demektir. Matbuat ve Basın Birliği Kanunlarının gözden geçirilmesinin aceleyle getirilmemesi gerektiğini söyleyen Rıfkı Atay, Türkiye'deki her vatandaşın herhangi bir gazetenin hükümeti eleştirdiği için ya da farklı bir partiyi tuttuğu için kapatılmayacağını bildiğini savunarak yine siyasi iktidara paralel bir noktada konumlanmıştır. Yazısının son bölümünde Türkiye'de ileri bir basın özgürlüğü olduğunu şiddetle savunan Atay, seçimlerde CHP'ye muhalif herhangi bir partiyi destekleyen herhangi bir gazetenin kapanmayacağını bir gerçek olduğunu belirtmiştir (Atay, *Ulus*, 02.05.1946:1 ve 4, Basın hürriyetine dair).

Basın Kanunun 50'nci maddesinin değiştirileceği *Ulus* gazetesinin 24 Mayıs tarihli sayısında duyurulmuştur. Kulis bilgisi şeklinde paylaşılan haberde düzenlemeyle gazeteleri kapama yetkisinin genel ceza hükümleri dairesinde, mahkemelere ait olacağı bildirilmiştir (*Ulus*, 24.05.1946:1, Yeni bir tasarı). *Vakit* gazetesinin 25 Mayıs tarihli sayıdaysa düzenlemeler daha kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Tasarıyla sadece 50'nci maddenin değişeceğinin belirtildiği haberde bu maddenin yerine Türk Ceza Kanunu'nun 125 ile 167'nci

maddelerinde bahsi geçen devletin şahsiyetine karşı, devlet kuvvetleri aleyhine ve diğer ülkelere ve yöneticilere karşı yapılacak yayınlar üzerine eylemin durumuna göre gazete kapatma yetkisi verilmesine olanak tanıyan maddenin koyacağı söylenmiştir. Kanundaki diğer maddeler üzerine yapılacak değişikliklerinse daha sonra incelemeye tabii tutulacağı aktarılmıştır (*Vakit*, 25.05.1946:1 ve 7, Matbuat ve Cemiyetler Kanunlarında Değişiklikler). Öte yandan Basın Kanunu'nda yapılacak düzenleme gündemdeyken yayın yoluyla işlenmiş suçlar hakkında bir de af kanunu tasarısı sunulmuştur (*Ulus*, 11.06.1946:1, Yayın suçları Meclise bir af tasarısı sunuldu).

Ellinci maddenin kaldırılması ve Basın Birliği'nin kapatılması 13 Haziran'da Meclis'te görüşülürken basın hürriyeti üzerinden tartışmalar yaşanmıştır. Söz konusu görüşmeler, özellikle 1945 sonrası Türkiye'sinde şekillenmeye başlayan yeni siyasi iklimin ve kamuoyunun taleplerinin Meclis'e yansımış bir örneği olarak dikkat çekmektedir. Görüşmeler süresince milletvekilleri, bir yandan basının kamu yararına hizmet eden özgür bir mecra olması gerektiğini savunurken diğer yandan bu özgürlüğün sınırlarının nasıl belirleneceği konusunda fikir ayrılıkları yaşamışlardır.

Basın hürriyeti tartışmalarında en dikkat çekici çıkışlardan birini yapan dönemin Afyonkarahisar Milletvekili Adnan Menderes, basının yalnızca bir ifade aracı değil, halkın haber alma hakkının asli teminatı olduğunu dile getirmiştir. Hükümetin bazı gazeteleri kapatma yönündeki uygulamalarını ve cezai yaptırımları sert biçimde eleştiren Menderes, basın özgürlüğünün yalnız gazetecilerin değil, yurttaşların da hakkı olduğunu savunmuştur (*Vakit*, 14.06.1946:1 ve 4, B. M. Meclisinde Basın Hürriyeti üzerinde münakaşalar).

“Diğer taraftan 50'nci madde bu tadil şekli ile dahi Meşrutiyet devrinin matbuat kanunundan daha geridir. O eski kanun bugünkü kanundan daha çok ileridir” diyen Menderes, sözlerinin devamında Meşrutiyet dönemine ait basın kanunun 23'üncü maddesini okumuştur. Buradaki “muhafazai asayiş” kavramına vurgu yapan Menderes, mahkeme sonuçlanana kadar gazete kapatılırsa, gazete sahibinin beraat etmesiyle bu maddeyle hükümetten tazminat istemeye hakkı olduğunu belirtmiştir. Bugünkü tasarıda böyle bir şeye tesadüf etmediğini, bugünkü 50'nci maddenin eski 23'üncü maddeden daha liberal ve demokrat bir özelliğinin olmadığını tekrarlamıştır (*Vakit*, 14.06.1946:1 ve 4, B. M. Meclisinde Basın Hürriyeti üzerinde münakaşalar).

Yapılan düzenlemenin bir demokratikleşme adımı değil, aksine tereddüt ve kaygının ürünü olduğunu ifade eden Menderes, ülkenin son dönemde basın özgürlüğünden çok özgür olmamanın sıkıntısını yaşadığını belirterek sözlerini bitirmiş ve ardından salonu terk etmiştir (*Vakit*, 14.06.1946:1 ve 4, B. M. Meclisinde Basın Hürriyeti üzerinde münakaşalar).

Bu açıklamalarıyla Menderes, yalnızca dönemsel bir eleştiride bulunmakla kalmamış ilerleyen günlerde Demokrat Parti'nin özgürlükçü söyleminin temelini oluşturan bir görüş zemini de hazırlamıştır. Adnan Menderes'in basın özgürlüğünü savunan çıkışı Meclis'te farklı siyasi eğilimleri temsil eden milletvekilleri arasında ciddi tartışmalara yol açmıştır. Özellikle Cumhuriyet Halk Partisi sıralarından bazı milletvekilleri, Menderes'in ifadelerini “sorumluluktan kaçış” ve “hükümete yöneltilen haksız ithamlar” olarak değerlendirmiştir. *Ulus* (14.06.1946:1 ve 4, Muhalefet ağır mağlubiyete uğradı) gazetesinde de Menderes'in davranışı eleştirmiş ve tüm argümanlarının CHP'li vekiller tarafından çürütüldüğü savunulmuştur.

Genel olarak Demokrat Parti mensupları, basın özgürlüğü başlığı altında daha liberal bir düzenleme talep ederken, iktidar kanadı, bu talepleri “kamu güvenliği” ve “devlet otoritesinin tesisi” gerekçeleriyle reddetmiştir. Tartışmalar Meclis'te basın hürriyeti meselesinin ne denli hassas ve çatışmalı bir başlık olduğunu gözler önüne sermiştir.

18 Haziran 1946 tarihli ve 6336 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan kanunda, Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitabı'nın Birinci Babı'nın birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan suçların basın yoluyla işlenmesi halinde, mahkemenin suçun gerektirdiği cezanın yanı sıra ilgili gazete veya derginin bir aydan iki yıla kadar kapatılmasına hükmedebileceği belirtilmiştir. Ayrıca, yetkili mahkemenin, hükümden önce dahi kovuşturmanın her aşamasında kapatma kararı verebileceği ancak bu sürenin ilk fıkrada belirtilen üst sınırı aşamayacağı ifade edilmiştir. Kapatma kararı alınmasına rağmen yayına devam edenler hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 18. maddesinin uygulanacağı, ayrıca kapatılan gazete veya derginin sorumlularının, kapatma süresi boyunca başka bir adla gazete ya da dergi çıkaramayacakları hükme bağlanmıştır (*Resmî Gazete*, 10779).

Öte yandan Basın Birliği de kapatılmıştır¹³². Birliğin kapatılmasının ardından İstanbul Gazeteciler Cemiyeti kurulmuştur. Sedat Simavi'nin önderliğindeki cemiyetin kuruluş ekibinde Cihad Baban, Sadun Galip Savcı, Hayri Alp ve Said Kesler yer almıştır (*Cumhuriyet*, 11.06.1946:1 ve 3, Kurulacak yeni Basın Cemiyeti; *Cumhuriyet*, 13.06.1946:1 ve 3, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti kuruldu). Orhan Koloğlu (2013:122), bu günlerde CHP yanlısı Hüseyin Cahit Yalçın'ın da cemiyeti desteklediğini söylerken kurumun amacınınsa gazetecilik

¹³² Basın Birliği'nin kapatılmasının ardından çeşitli tartışmalar da yaşanmıştır. Bunlardan biri de birliğin birikimlerinin nasıl değerlendirileceği üzerine olmuştur. 13 Haziran 1946 tarihli *Ulus*'ta bu bölümü eleştiren bir fıkra yayımlanmıştır:

“Basın birliğince avukatların barosu, hekimlerin Odası örnek tutulmuştu. Meğer Avrupada benzeri yokmuş. Boynuna ilmiği taktılar, Allah taksiratını affetsin: Cenazesi bugün musalla üzerinde. Fakat mirasına konmak için ortalıkta bir hareket seziliyor: Halbuki... Umumi kaide: Birini haksız yere öldürenler onun mirasından mahrum olmaz mı? (*Ulus*, 13.06.1946: 1, Miras).

mesleğini siyasilerin etkisinden arındırmak ve gazetecilerin gelişmesine katkıda bulunmak olduğunu belirtmiştir.

Siyasi iktidar bir yandan basın özgürlüğüyle ilgili adımlar atarken öte yandan basın suçlarında cezaların arttırılması gündeme gelmiştir. 21 Temmuz seçimlerinin ardından hükümet kurma görevi verilen Recep Peker'in aynı yılın Eylül ayında bu konuyu gündeme getirmesi 50'nci maddenin değiştirilmesinin siyasi iktidarın basına bir seçim hediyesi olarak okumayı da mümkün kılmaktadır.

Matbuat Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun tasarısı 11 Eylül günü Meclis gündemine alınmıştır. İçişleri Komisyonu'nun hazırladığı raporda Matbuat Kanunu ile ilgili özetle, gazete ve mecmua yayınlıyacak kişilerde aranacak vasıfların azaltılmasıyla birlikte vatandaşın şeref ve haysiyetiyle toplumun hukukunu korumak adına basın suçlarına ait ceza hükümlerinin düzenlenmesine odaklanılmaktadır (*Ulus*, 12.09.1946:1 ve 5, Matbuat Kanununda yapılan değişiklik).

Tasarıdaki düzenlemelere bazı CHP milletvekillerinin de muhalefet ettiği bir ortamda (*Vakit*, 12.09.1946:1 ve 5, Matbuat kanunu da yarın görüşülecek) siyasi iktidar düzenlemeleri kamuoyunu ikna edebilmek için yayın organı *Ulus*'u aktif biçimde kullanmıştır. “Kendi kendimizi şaşırtmıyalım!” başlıklı yazısında Falih Rıfkı Atay¹³³ (1946), dileyenlerin gazete çıkarabileceğini gazetesinde siyasi partilerin demeçlerini yayınlayabileceğini ancak özgürlük ortamını kullanarak devlet işlerini yürüyemez hale getiremeyeceğini savunmuştur. Atay ayrıca bir partiye bağlı veya bağımsız gazetelerden bir kısmının bu süreçte ayaklanmaya yol açmaya çalıştığını da belirtmiştir (Atay, *Ulus*, 12.09.1946:1 ve 3, Kendi kendimizi şaşırtmıyalım).

Nadir Nadi'nin (1945) ise aynı tarihli “Burada ve Orada” başlıklı yazısıysa Atay'ın kanunu savunan fikirlerine yanıt niteliğindedir. Basın suçları konusunda Halk Partisi yazarıyla aynı fikirde olmamaktan dolayı mutlu olduğunu belirten Nadi (*Cumhuriyet*, 12.09.1945:1 ve 3, Burada ve Orada), yeni kanunun tamamen anti demokratik esaslara dayandığını söylemiştir.

Falih Rıfkı Atay (Atay, *Ulus*, 13.09.1946:1 ve 3, Bugünkü görüşmelerin hedefi) ertesi gün de yapılacak düzenlemeyle ilgili yazmaya devam etmiştir. Milli Mücadele dönemi ve sonrasındaki basın düzenlemelerini hatırlatan Atay, bu dönemdeki en büyük hatanın basının eleştiri hakkı ile şahıs ve kurumların onur ve saygınlıklarının ayrıca toplumun yüksek çıkarlarının kanunlar aracılığıyla dengelenememiş olması olduğunu belirtmektedir. Hükümetin elinden gazete kapatılması hakkının alınmasın ardından gazetelerin özellikle de seçim

¹³³ Atay aynı yazıda gelecek dört yılın muhalefet ve muhalefetler için bir teşkilatlanma dönemi olduğu söylemekte “Cumhuriyet Halk Partisini, herhangi bir seçimde azınlık kalmak korkusu değil, kadrolu ve teşkilatlı partilerin kontrolü altında olmıyan bir seçim kargaşasından doğabilecek iktidar anarşisi kaygılandırabilir” ifadelerini kullanmaktadır. Bu durum esas itibarıyla örtülü olarak CHP'nin iktidarı kaybetmede basının muhalefete vereceği desteğin kaygısını göstermektedir.

döneminde şahıslara ve kurumlara çok ciddi saldırılarda bulunduğunu söyleyen Atay, yargılanma sürecine rağmen sivil harbi teşvik eden gazetelerin ve yazarların olduğunu söylemiş yazısının devamında da;

“Biz: 1- Vatandaşların fikir ve tenkid hürriyetlerini kayıtlamayan, 2- Şahıs ve kurumların şeref ve haysiyetleri ile cemiyetin yüksek menfaatlerini, başka demokrasilerde olduğu kadar, koruyan bir kanun rejimi ile, eski hikayeleri kapatmak zorundayız. Gazeteciler belli suçlardan dolayı ve yalnız mahkemeler karşısında sorumlu olduklarını bileceklerdir (Atay, *Ulus*, 13.09.1946:1 ve 3, Bugünkü görüşmelerin hedefi)”.

ifadelerini kullanmıştır. Atay, yazısı bu kanunun amacının eleştiri hakkını engellemek değil, basın özgürlüğünü garanti altına almak olduğunu söyleyerek bitirmiştir (Atay, *Ulus*, 13.09.1946:1 ve 3, Bugünkü görüşmelerin hedefi).

Cumhuriyet’in kanuna muhalefeti de Atay’ın savunuları gibi devam etmiştir. Kanunun Meclis’te görüşüleceği gün olan 13 Eylül’de gazetede bununla ilgili haberle (13.09.1946:1 ve 3, Meclis Bugün Mühim Bir Toplantı Yapıyor) birlikte “Dünya Basın Hürriyeti” başlıklı bir haber de yayımlanmıştır (*Cumhuriyet*, 13.05.1946:1 ve 3, Dünya Basın Hürriyeti). Öte yandan “D. N.¹³⁴” imzasıyla gazetede yer alan “Ankara’dan Notlar” kısmı da oldukça önemlidir. Buradaki değerlendirmede Ceza Kanununa eklenmek istenen maddenin “Yeni Basın Kanunu” olarak adlandırılmasının daha doğru olacağını söylemektedir. Yapılan değerlendirme düzenlemeye gerekçe olarak sunulan “bazı gazetelerin asılsız neşriyatta bulunmuş heyecan uyandırıcı büyük başlıklar koymuşlar; vatandaş haysiyetine haksız yere tecavüz etmişler” gibi bir gerekçenin de güçlü bir hükümetin rahatlıkla üstünden gelebileceği bir şey olarak değerlendirilmiştir. Falih Rıfkı Atay’ın “Dünyanın hiçbir yerinde böyle başı boş matbuat yoktur” ifadelerinin de eleştirildiği yazıda Meclis’te bulunan gazeteci milletvekillerinin konu karşısında sessiz kalması da yerilmiştir (*Cumhuriyet*, 13.09.1946:1 ve 3, Ankara Notları).

Görüşmelerin yapıldığı 13 Eylül günü Meclis’te çok ciddi tartışmalar olmuştur ve müzakereler ertelenmiştir. Muhalefetteki DP’nin görüşleri, tasarıya ağır cezalar eklenmesinin asıl amacının eleştiriye korkutarak en aza indirmek olduğu ve bu kanun yürürlükte kaldığı sürece Türkiye’de basın özgürlüğünden söz edilemeyeceği iddiasıyla özetlemek mümkündür. Buna karşılık Halk Partisi, tasarının demokrasiye en küçük bir gölge düşürmeyeceğini savunmuş, her gün birkaç sorumsuz kişinin hakaretine uğrayan bir toplumda gerçek özgürlüğün yaşamasının mümkün olamayacağını dile getirmiştir (*Cumhuriyet*, 14.09.1946:1, Müzakerelerin pazartesi günü devam edilmesi kararlaştırıldı; *Ulus*, 14.09.1946:1 ve 3, Mecliste dün hararetli tartışmalar oldu). Müzakerelerin ertelendiği günse tartışmalar devam etmiş uzun

¹³⁴ Doğan Nadi.

sürenin ardından ancak 5 madde kabul edilebilmiştir. Yapılan düzenlemelerde DP'lilerin de fikirlerinin alındığı görülmüştür (*Cumhuriyet*, 17.09.1946:1 ve 2, Meclis, basın tasarısını tetkike devam ediyor). Meclisteki görüşmeleri değerlendiren Atay, DP'lilerin kullandıkları ifadelerden hareketle tasarıyla ilgili günlerdir süren eleştirilerin altını kendilerinin boşalttığını söylemiştir (*Ulus*, 18.09.1946:1 ve 3, Hakikatin kuvveti). Tartışmaları görüşmelerin ardından tasarı 20 Eylül'de kabul edilmiştir.

1948 yılına gelindiğindeyse siyasi iktidarın değişen politikalarının bir yansıması da yayın organına yansımış Falih Rıfkı Atay ve Nihat Erim *Ulus*'tan¹³⁵ ayrılmışlardır. CHP'ye yakın bir diğer gazete *Memleket* ise kapanmıştır. Yine aynı yıl Amerika gazetelerinde dünyada basın özgürlüğüne dair veriler yayınlanmış bu veriler ışığında Türkiye basının özgür olmadığı 15 ülke arasında gösterilmiştir (Pektaş, 2010:105).

8 Aralık 1948'deyse Gazeteciler Cemiyeti'nde bir toplantı yapılmış, yürürlükteki Basın Kanunu'nun sorunlu görülen yönleri üzerine fikirler ifade edilmiştir. Toplantıda açılışı yapan *Ulus* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın batılı demokrasilerde basın özgürlüğü konusunun çoktan çözüldüğünü ancak Türkiye'de tartışmaların hala devam ettiğini bu yüzden de gazetecilerin ne yapılması gerektiği noktasında görüşlerinin toplanıp hükümete bildirilmesinin önemli olduğunu söylemiştir. Yalçın'ın bu söylemine bakarak onun bu toplantıda hükümetin bir temsilcisi misyonunu yüklediğini söylemek mümkündür. Görüşmede gazeteciler Basın Kanunu'nu şiddetle eleştirmişlerdir. Gazeteciler intihar olaylarının haberleştirilmesi, bir milletvekiline yapılan eleştirinin bütün Meclis'e hakaret olarak kabul edilmesiyle birlikte çeşitli olayların gazetecilere aktarılırken yaşanan sorunları dile getirmişlerdir. Toplantıdaki isimler Basın Kanunun tamamen kaldırılarak işlenecek olası suçlar için Ceza Kanunu'nun hükümleri dahilinde soruşturulma yapılması önermişlerdir. Görüşmenin sonunda konuşulan konular üzerine bir rapor oluşturmaları amacıyla Refik Halit Karay, Bahadır Dülger, Enis Tahsin Til, Mehmet Ali Sebük ve İsmet Alkan'dan oluşan bir komisyon kurulmuştur (*Vatan*, 09.12.1948:1, Matbuat Kanunu ve gazetecilerin durumu; *Cumhuriyet*, 09.12.1948:3, Matbuat hürriyeti için içtima).

Basın özgürlüğü ve Basın Kanunu konusu gündemden hiç düşmemiştir. Oluşturulan bütün hükümetlerde dile getirilmiş ancak bu yönde bir adım atılması 1949 yılında olurken¹³⁶ Basın Kanunu tasarısı 1950 yılının Şubat ve Mart tekrar aylarında gündeme gelmiştir. Ahmet Emin Yalman'ın 19 Şubat günü "Tenkid hürriyeti bahsinde esas dava" başlıklı yazısı iktidara yaptığı çağrı açısından oldukça kıymetlidir. Yalman (*Vatan*, 19.02.1950:1 ve 3, Tenkid

¹³⁵ *Ulus* gazetesi için kapsamlı bilgi ve bu dönüşümün bir değerlendirmesi için bkz. Konyar (1999).

¹³⁶ 1949 yılında yaşanan siyasi gelişmelerin basına nasıl yansıdığını görmek için Cüneyd Okay'ın (2018), "Basının Gözünden Tek Parti'nin Son Yılı 1949- 1950) başlıklı çalışmasına bakılabilir.

hürriyeti bahsinde esas dava), Şemsettin Günaltay kabinesinin eğer seçimlerde yurttaşların karşısına rahatça çıkmak istiyorlarsa gazetecilerin kabule layık saydıkları bir basın kanunu çıkarması ve Türkiye’de eleştiri özgürlüğünü “göçebelikten” kurtarmış olması gerektiği söylemiştir. Basın ve ceza kanunlarındaki ölçsüz ve belirsiz hükümlerin aynen uygulanması halinde eleştiri yapılabilecek herhangi bir ortamın kalmayacağını söyleyen Yalman, demokrasinin yerleştiği ülkelerde basın kanunun asırlardır var olduğunu ancak Türkiye’deyse “göçebe” gibi sürekli düzenlendiğini belirtmiştir. Günaltay hükümeti tarafından ortaya atılan basın kanunu projesinin maskeli bir istibdat olduğunu belirten Yalman, yazısının devamında gazetecilerin beklentilerini şu şekilde ifade etmiştir (*Vatan*, 19.02.1950:1 ve 3, Tenkid hürriyeti bahsinde esas dava):

“Gazeteciler başıboş hürriyet istemiyorlar, hürriyetin suiistimaline şiddetle aleyhtardır. Sevdikleri mesleklerinden şahsi emel, menfaat ve ihtiraslara alet edilmesinin acısını herkesten çok duyuyorlar. Bu hususta yalnız ferdi surette mes’uliyet duymakla kalmıyorlar aynı zamanda müşterek bir mes’uliyet hissinin tesiri altındadırlar. Bütün maksat; gazetelerin umumi menfaati korumak yolundaki esas vazifelerini teminden ibarettir. Basın hürriyeti, kudret sahiplerine taşlar atıp halka: ‘Bakın, ben ne yaman bir kahramanım’ dedirmek için değildir, bozuk işleri ortaya sererek, düzelmesine yol açmak imkanı tıkalı olursa, cemiyetin münakaşa hürriyetinden hakiki istifadesi sıfıra iner. Bu hürriyet, sinirli bir dedikodu ve hoşnutsuzluk havası yaratmakla kalır. Halbuki hazırlanan kanun ve ceza kanununda hala mevcut maddeler, basının asıl vazifesini yapmasına engel olacak mahiyettedir (*Vatan*, 19.02.1950:1 ve 3, Tenkid hürriyeti bahsinde esas dava)”

Yalman yazısının devamında cevap hakkının gazeteleri baskı altına aldığını söylerken, gerçek olmayan haberlerin düzeltilmesinin gazetecinin görevi olduğunu ancak bir eleştiri yazısına yanıt veren bir metnin gazetelerde yer almaya mecbur edilmesinin dünyanın hiçbir yerinde görülmediğini söylemiştir (*Vatan*, 19.02.1950:1 ve 3, Tenkid hürriyeti bahsinde esas dava).

Basın Tasarısı 4 Mart günü son kez gözden geçirilmiş ve Meclis’e gönderilmesi kararlaştırılmıştır. *Zafer* gazetesinde düzenlemeler basına yeni bir baskı olarak değerlendirilmiştir. Cevap hakkının radyoda yayınlanmasının ele alındığı yazıda, bu hakkın seçimler yaklaştıkça basını korkutmak için kullanıldığı belirtilmiş ve işleyişin aksaklıkları şu cümlelerle anlatılmıştır (*Zafer*, 04.03.1950:1 ve 3, Matbuata yeni bir baskı):

“Onlar bir yazalarsa, buradan da iki cevap alırlar... Hele bir sütunun içinde on kişinin ismi geçti mi, bunlardan her biri ikişer sütun cevap vermek hakkını haizdir. Etti mi size, on sütun yazı?... Dayansın buna gazeteler... Dayansın buna mürettepler!... Artık gazeteler cevaplarla dolacak ve gazeteciler tutup da kendi fikirlerini müdafaa için dahi, bizzat kendi gazetelerinde sütun bulamıyacaktırlar. Çünkü misafirler ev sahibini kapı dışarı edeceklerdir. Dahası var. Hele cevap aynı sayfanın aynı sütununa aynı puntolarla konmasın. Dava hazırdır. Üstelik gazetenin imtiyaz sahibi, gazetenin yazı işleri müdürü günlerce mahkeme kapılarında dolaşacaktır! (*Zafer*, 04.03.1950:1 ve 3, Matbuata yeni bir baskı)”

Nadir Nadi (1950), konuyla ilgili kaleme aldığı yazısında, Günaltay'ın seçim kanununda gösterdiği başarıyı basın kanununda gösteremeyeceğini düşündüğünü ifade etmiştir. Nadi'ye göre hükümeti bu konuda tereddüde düşüren asıl mesele, basın özgürlüğünün çift taraflı bir silah olarak görülmesidir. Yazı özgürlüğü, kötü niyetli kişilerin eline geçtiğinde tehlikeli olabilir ancak aynı durum, kötü niyetle kullanıldığında tehlikeli olmayan herhangi bir şey için de geçerli değildir. Eleştirinin daima hoşnut edici olamayacağını bazen haksız olsa da çoğu zaman sert ve acı olduğunu belirten Nadi, buna katlanamayacak bir kişinin gazeteleri ceza tehdidi altında baskı altına almaya çalışmak yerine kamu hizmetinde görev üstlenmemeyi tercih etmesi gerektiğini vurgulamıştır. (Nadi, *Cumhuriyet*, 28.02.1950: 1, Tasarı)"

Tasarı gerçekten de hem *Zafer* gazetesinde hem de Nadi'nin yazısında belirttiği gibi basına yönelik baskı arttırır niteliktedir. *Son Posta* gazetesinde aktarılanlara göre kanuna ağır para cezaları eklenmiştir. Öte yandan basın davalarının toplu hakimli mahkemelerde görülmesi önerilmiştir. Gazetecilerin şiddetle karşı çıktığı cevap hakkı konusunda da tedbir alınmış, cevabın gazetede yer almadığı her gün için para cezası verilmesi üzerinde durulmuştur. Bir haberin yayınlanıp yayınlanmamasıyla ilgili karar da savcılıktan alınarak mahkemelere verilmiştir (*Son Posta*, 06.03.1950:1 ve 3, Basın Kanunu'na ağır para cezaları konu).

Düzenlemelere bakıldığında çok partili yaşamda da tek partili yaşamın basın karakteristiğinin yıkılamadığı özellikle seçim dönemlerinde çeşitli imtiyazların tanındığı görülmektedir. Fuat Süreyya Oral (1968:170), İsmet İnönü döneminin her bir sürecinin İnönü'nün kişiliklerinden doğduğunu bu yüzden gerek İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası gerekse ülke içi meselelerin tümünde farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Ona göre bu dönemde basının aksan taraflarını giderilmediği gibi daha kötü bir hale getirilmiştir. Nilgün Gürkan (1998:463) bu dönemde basının yapısını inceleyen kapsamlı çalışmasında gazetelerin demokrasi konusundaki işlevlerini yerine getirirken bazı dalgalanmalar yaşadığını belirtmiştir. Siyasi iktidarın geçmişe oranla basın üzerindeki baskısını azaltsa da hükümete karşı muhalefetin dozunun artmasıyla basını daha denetleme isteğinin doğduğunu söylemiştir. Basının bu dönemdeki rolüne değinen Gürkan (1998:472), gazetecilerin demokrasiye geçmek adına toplumu tek parti iktidarına karşı bir ittifakı yönetmekte pay sahibi olduğunu söylemektedir.

Çok partili yaşama geçildiğinde basına çizgileri belirlenmiş bir özgürlük alanı tanımlanmış, bu alanın dışında kalan yayınlar ya saldırıya uğramış ya da kapatılmıştır. Siyasi iktidar dönem dönem bu çizginin içerisindeki yayınlara da müdahale etmiştir. Basının büyük bölümü bu dönem DP ve temsilcilerini desteklemiştir. DP'nin yayın organı *Zafer* haricinde *Vatan* gibi dönemin popüler gazeteleri de DP'ye doğrudan destek vermişlerdir. Bir önceki

bölümde bahsedilen 14 Mayıs seçimlerinin DP lehine sonuçlanmasında bu yönüyle basın doğrudan da bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmanın bir sonraki başlığında Demokrat Parti döneminde basının durumu anlatılacaktır.

2.2. DP İktidarının İlk Döneminde Basınla İlişkiler

Demokrat Parti'nin kurulduğu günden itibaren siyasi iktidarı en çok eleştirdiği ve en çok vadettiği konu basın özgürlüğüdür. Bu sebeple basının büyük desteğini görerek 1950 seçimlerde başarı sağlamıştır. İyi diyalogların bir uzantısı olarak DP iktidarının gündeme getirdiği ilk konu da Basın Kanunu olmuştur.

Haziran¹³⁷ ayında Basın Kanunu'nun Meclis tatile girmeden çıkarılacağı duyurulmuştur. Gazeteciler Cemiyeti üyelerinin de katılımıyla Adalet Bakanlığı'nda kurulan komisyonun hazırladığı tasarı aynı ayın son haftalarında Bakan Halil Özyörük'ün kontrolüne sunulmuştur. *Son Posta* gazetesinde yer alan haberde tasarının geniş bir eleştiri ve fikir özgürlüğü temeline kurulacağı belirtilmiş bununla birlikte bazı konularda Gazeteciler Cemiyeti üyeleriyle anlaşma sağlanamadığı bilgisine de yer verilmiştir. Tasarının idari ve siyasi müdahalelere yer vermediği, 30'uncu maddenin kaldırıldığı ve gazete sahiplerinin cezai sorumluluğunun kaldırıldığı belirtilirken Gazeteciler Cemiyeti temsilcilerinin itirazının yazı işleri müdürlerinin de cezai sorumluluktan muaf olmasını sadece yazıyı kalem alan kişinin sorumlu kılınması gerektiğini bildirilmiştir. Yine tasarıda cevap hakkına da düzenleme yapılmıştır. Cevap veren kimsenin kendisi hakkında yazılan kadar yanıt vermesi düşünülmüştür (*Son Posta*, 22.06.1950:1 ve 3, Basın Kanunu tasarısı Son şeklini alıyor).

Tasarı 4 Temmuz günü Bakanlar Kurulu tarafından onaylanıp, Meclis'e sunulmuştur (*Vatan*, 05.07.1950: 1, Basın Kanunu). Hazırlanan tasarı basın tarafından özenle takip edilmiş tüm gelişmeler duyurulmaya çalışılmıştır. Örneğin 10 Temmuz tarihli "Matbuat Kanunu" başlıklı haber gazetenin birinci sayfasında yer almıştır. Haberde, tasarıda yer alan basın özgürlüğüne ilişkin ağır hükümler üzerinde değişiklik yapılmasının ve bazı maddelerin tamamen kaldırılmasının büyük olasılık olduğu belirtilmiştir (*Milliyet*, 10.07.1950:1, Matbuat Kanunu).

Ali Naci Karacan (*Milliyet*, 10.07.1950:1 ve 5) "Basın Kanununa Lüzum Yoktur" başlıklı yazısında seçim akşamı Celal Bayar'ın kendisini tebrik eden gazetecilere ilk iş olarak Basın Kanunu'nu gündeme alacaklarını ve gazetecilerin çalışmalarını teminat altına alacak

¹³⁷ Basınla ilgili kanun görüşmeleri devam ederken Millet Partisi'nin Ankara'daki kongresinde basın hedef gösterilmiştir. *Akşam* gazetesinde Cemal Refik'in kaleme aldığı "Matbuatın Günahı" başlıklı yazıda şu ifadeler yer verilmiştir: "Meğerse Millet Partisini yıkan ne D.P. imiş, ne de C.H.P. imiş, M.P. yi matbuat yıkmış... Üyelerden biri coşmuş, coşmuş ve nihayet taşmış, haykırmış: 'Böyle matbuata kahrolsun. Böyle matbuata yuha! Size de yuha çekmeğe davet ederim' (Refik, *Akşam*, 22.06.1950:3, Matbuatın günahı!).

şekle koyacaklarını söylediği anlatmıştır. Adnan Menderes'in seçimden bir ay sonra Meclis'te benzer şekilde konuştuğu belirten Karacan fakat Ankara'daki haber kaynaklarının yeni basın tasarısını CHP'ninkinden farklı olmadığını söylediklerini belirtmiştir. "Demokrat Parti hükümeti bir yandan basını okşayıcı çok güzel cümleler sarf ederken diğer taraftan eski Basın Kanunu'nun tamamen benzeri olan bir tasarımı Meclise sevk etmek acayipliği göstermiştir" diyen Ali Naci Karacan yazısının devamında bunun hükümetin basına karşı olan samimiyetine şüphe düşürdüğünü anlattıktan sonra yazısına;

"Zira eğer bu memlekette demokratik idare teessüs etmişse -ki öyle sanıyoruz- bu takdirde herhangi bir hükümetin Basın Kanunu tasarısı diye bir proje üzerinde kıymetli zamanını kaybetmesine ve zihin yormasına hiç lüzum yoktur. Niçin? Çünkü gerçek bir demokratik idarede basın için hususi bir kanuna lüzum yoktur da onun için! Hakikaten demokratik bir idarede, basın, bir kelime ile, serbesttir. Garpte olduğu gibi bizde de gazetecilerin gazetelerinde kısaca, işleyebilecekleri suçlar ceza kanunundaki umumi hükümlerle yeter derece cezalandırılabilir (Karacan, *Milliyet*, 10.07.1960:1 ve 5, Basın Kanununa Lüzum Yoktur)."

cümleleriyle devam etmiştir Basın Kanunun yalnızca kamuoyunu istediği yönlendirmek ve gazeteciyi köle etmek isteyen otoriter yöneticiler için önemli bir unsur olduğunu belirten Karacan yazısının son bölümünde "ezanın Arapça okunmasına bir gecede karar veren DP hükümetinin" vurgusuyla eleştirel bir ton yakalamış ve Basın Kanunu denen ucubeyi Meclis'e sevk etmeden bir an önce kaldırmasını talep etmiştir (Karacan, *Milliyet*, 10.07.1960:1 ve 5, Basın Kanununa Lüzum Yoktur).

Aynı günlerde Abidin Daver de "Matbuat Hürriyeti" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Daver (*Cumhuriyet*, 13.07.1950:1 ve 3, Matbuat hürriyeti) son birkaç yıldır basının hür ancak Basın Kanunu'nun hür olmadığını söyleyerek başladığı yazısının devamında CHP iktidarının kanunun uygulanmasında müsamahakar davrandığı belirtmiştir. Daver, CHP'nin seçimi kaybedeceğini bilseydi basın kanununu gazetecilerin taleplerine uygun biçimde hızla çıkaracağını belirtmiştir. DP'nin ilk kabinesini kurmasının ardından Ankara'da gazetecilerle bir araya geldiğini anlatan Daver, ortaya çıkan yeni tasarının ise CHP dönemindeki neredeyse aynısı olduğunu söylemiştir. Ona göre, tasarı 9. Büyük Millet Meclisi'ne sunulduğunda bu benzerlik açıkça görülmüştür. Bunun üzerine İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanvekili Enis Tahsin Til, Başbakan'a bir telgraf göndererek duyulan üzüntüyü dile getirmiş ve Demokrat Parti'den basın özgürlüğü konusunda daha fazla anlayış beklediklerini ifade etmiştir. Menderes ise verdiği yanıtta, basın özgürlüğünün demokratik rejime uygun şekilde güvence altında tutulacağını vurgulamış, ayrıca cemiyet temsilcileriyle sağlanan mutabakatın tasarının özgürlükleri koruyucu hükümler içerdiğinin en güçlü delili olduğunu belirtmiştir (Daver, *Cumhuriyet*, 13.07.1950:1 ve 3, Matbuat hürriyeti)."

Daver'in yazısının bu bölümü basın temsilcileri ile Adnan Menderes arasındaki konuşmaları aktarması açısından oldukça önemlidir. Daver, Ankara'dan gelen haberlerin görüşmelerde tasarı üzerindeki görüş ayrılıklarının kaldırılacağını anlattığını söylemiş ve son bölümde gazetecilerin basın özgürlüğünden beklentilerinin neler olduğunu açıklamıştır. Basın özgürlüğünün bir gazeteciler tahakkümü yaratmak olmadığını söyleyen Daver, basının hür olmayı memleketin ve demokrasinin yüksek menfaatleri için istediğini vurgulamıştır (Daver, *Cumhuriyet*, 13.07.1950:1 ve 3, Matbuat hürriyeti).

Basın Kanunu 14 Temmuz günü Meclis'te tartışılmıştır. Görüşmelerde basın özgürlüğü, basın yoluyla işlenen suçlarda sorumluluk, düzeltme ve cevap hakkı gibi çeşitli maddeler üzerine konuşulmuştur. Milletvekilleri arasında yasanın aceleyle getirilmemesi gerektiği, eski ve yeni yasa arasındaki farklar ve basın mensuplarının sorumluluğu gibi konular üzerinde fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Ayrıca intihar vakaları ve aile ilişkilerine dair yayınların sınırlandırılması ile gazetelerin mali kaynaklarının bildirilmesi gibi hassas konular da gündeme gelmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 15.06.1950).

Görüşmelerde, ayrı bir basın kanununa gerek olup olmadığı temel eksenlerden biri olmuştur. Kemal Türkoğlu ve Abdürrahman Boyacıgiller, Anayasa'nın 77. maddesinin basın hürriyetini yeterince güvence altına aldığını, dolayısıyla ayrı bir kanunun bu güvenceyi zayıflatacağını savunmuşlardır. Buna karşılık Cihad Baban ve Bahadır Dülger gibi milletvekilleri ise basının kendine özgü özellikleri sebebiyle mevzuatın dağınık kanunlar yerine tek bir düzenleme altında toplanmasının hem uygulayıcılar hem de basın mensupları için zorunlu olduğunu ileri sürmüşlerdir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 15.06.1950). Görüşmelerde özellikle üç madde öne çıkmıştır. 16. maddede yazıdan sorumluluk meselesi tartışılmış, mesul müdürün suç teşkil eden yayınlarda patronundan yazılı belge ibraz etmesi halinde sorumlu tutulmaması hükmünün pratikte işlemeyeceği, mesul müdürlerin işten çıkarılma korkusuyla bu belgeyi isteyemeyeceği belirtilmiştir. Bu sebeple “yazılı vesika ibraz etmek şartıyla” ifadesi metinden çıkarılmıştır. 19. madde kapsamında cevap ve düzeltme hakkı görüşülmüş, hakimin takdir yetkisinin genişliği nedeniyle tarafsızlığın zedelenebileceği endişesi dile getirilmiş sonunda da cevap uzunluğuna sınır getirilmesi ve hakimin kararının bağlayıcı olması kabul edilmiştir. 31. madde ise özel hayata ilişkin yayın yasağı sebebiyle sert tartışmalara yol açmıştır. Nadir Nadi, kamu hizmetinde bulunan kişilerin özel yaşamlarının tamamen ayırlamayacağını özellikle yolsuzluk gibi konularda basına ispat hakkı tanınması gerektiğini savunmuş ve mevcut Ceza Kanunu'nun hakaret ve iftiraya karşı yeterli olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, şahısların şeref ve haysiyetinin korunmasının önemi vurgulanmış ancak hususi hayat kavramının fazla geniş olduğu ve basit bir ifadenin bile davaya konu olabileceği endişesi öne

çıkıştır. Sonuçta 31. maddenin tamamen kaldırılması kabul edilmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 15.06.1950).

Yeni Basın Kanunu’nu kabul edildikten sonra *Zafer* gazetesinde Mümtaz Faik Fenik, “Bırakınız Söylesinler, Bırakınız Yazsınlar” başlıklı yazıyı kaleme almıştır. Yazısında Fenik basın özgürlüğünün önemine dikkat çekmiştir. Recep Peker döneminde basına uygulanan baskıları hatırlatarak, Demokrat Parti iktidarının bu anlayışı değiştirmesi gerektiğini savunmuştur. Eski dönemde basın mensuplarının çeşitli davalarla adliye koridorlarında süründürüldüğünü belirten yazar, yeni iktidarın özgürlükçü bir tavır sergilemesini talep etmiştir. Gazetelerin yazı ve eleştirilerinden korkulmaması gerektiğini aksine bu özgürlüğün toplumun gelişimi açısından yaşamsal öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, hükümetin her eleştiriye düşmanca bir tutumla karşılaşmasının doğru olmadığını, aksi bir tavrın totaliter rejimlere benzer uygulamalara yol açabileceğini belirtmiştir (Fenik, *Zafer*, 15.07.1950:1 ve 8, Bırakınız Söylesinler, Bırakınız Yazsınlar).

5680 sayılı Basın Kanunu, 24 Temmuz’da *Resmi Gazete*’de yayımlanmıştır. Kanunun ilk maddesinde “Basın serbesttir” hükmü yer alırken, bir gazetenin sorumlu yazı işleri müdürü olabilmek için birtakım koşullar öngörülmüştür. Buna göre; adayın Türk vatandaşı ve Türkçe okuryazar olması, 21 yaşını doldurmuş bulunması, Türkiye’de ikamet etmesi, devlet memuru, asker ya da ordu mensubu olmaması, kamu hizmetlerinden menedilmemiş ve kısıtlı olmaması gerekmektedir. Ayrıca; ağır hapis veya beş yıldan fazla hapis cezasına mahkûm olmamak, tehdit yoluyla çıkar sağlama, hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, güveni kötüye kullanma ya da hileli iflas gibi suçlardan hüküm giymemiş olmak şart koşulmuştur. Bunun yanında, kamu hizmetlerinden geçici men, umumi emniyet gözetimi ya da sürgün gibi ceza ve tedbirler söz konusuysa, bunların tamamen infaz edilmiş olması gerekmektedir (*Resmi Gazete*, 7564).

Basın Kanunu’nun 19. maddesiye cevap ve düzeltme hakkıyla ilgilidir. Bu maddeye göre bir şahsın haysiyetine, şerefine zarar veren veya menfaatini bozan yahut hakkında gerçeğe aykırı bilgi, düşünce veya ifadelerle doğrudan ya da dolaylı olarak bir süreli yayında yapılan yayınlara karşı, ilgili şahsın imzasını taşıyan bir cevap ve düzeltme metninin gönderilmesi halinde, yayın organının sorumlu müdürü, bu metni hiçbir yorum, değişiklik veya işaret eklemeden, aynen ve eksiksiz şekilde yayımlamakla yükümlü kılınmıştır. Cevap ve düzeltme metni, günlük gazetelerde alındığı tarihten itibaren üç gün içerisinde, diğer süreli yayınlarda ise yine bu süre gözetilmek kaydıyla en geç bir sonraki sayıda aynı sayfa, aynı sütun ve aynı puntoda yayımlanmak zorundadır. Öte yandan maddede cevap ve düzeltmenin uzunluğu ilgili bulunduğu yazının cevap verenle alakalı kısmından daha uzun olamayacağı söylenmiş ancak

cevap verilen yazının yirmi satırdan az olması halinde dahi cevap ve düzeltme metni yirmi satırı geçebilir diye de eklenmiştir (*Resmi Gazete*, 7564).

Hıfzı Topuz (2014:193), DP iktidarının ilk yıllarının basın mutlu dönemi olduğunu söylemektedir¹³⁸. Soruşturma geçiren ya da tutuklanan herhangi bir gazeteci olmamakla beraber siyasi iktidar ile gazete sahipleri arasında da yakın ilişkiler kurulduğu görülmüştür.

Bu dönemde gazeteciler adına olumlu gösterilebilecek bir diğer düzenleme 1952 yılında olmuştur. Gazetecilerin sosyal haklarını düzenleyen 5953 sayılı kanun bu yılın 13 Haziran günü kabul edilmiştir. Bu yasa gazetecilere sendika hakkı, kıdem tazminatı ve iş sözleşmesi düzenlemeleri gibi haklar getirmiştir. Basın İş Yasası en önemli kazanımı ise gazeteciliğin bir meslek olarak kabul edilmesine sağladığı katkıdır (Bulut, 2019:113).

1952’de Meclis’te görüşülen düzenlemeyse, basın emekçilerinin hukuki statüsündeki boşlukları gidermeyi amaçlamıştır. O dönemde Borçlar Kanunu yalnızca sınırlı hükümlerle koruma sağlamakta, İş Kanunu ise yalnızca bedenen veya hem bedenen hem fikren çalışanları kapsadığı için “sadece fikren çalışan” gazeteciler kapsam dışında kalmaktaydı. Kamu kurumlarında çalışan fikir işçilerinin memur statüsüyle korunmasına karşın, özel sektördeki gazetecilerin hukuki güvenceden yoksun olması yeni bir yasal düzenleme ihtiyacını doğurmuştur (*TBMM Tutanak Dergisi*, 13.06.1953: 210- 216).

Tasarı; iş güvencesi, çalışma saatleri, fazla mesai, hafta tatili, yıllık ücretli izin, sendika hakkı ve sosyal sigorta gibi temel iş hukuku prensiplerini basın mesleğine uyarlamıştır. Gazetecilerin sosyal güvenlik kapsamı genişletilmiş, iş kazaları, meslek hastalıkları, analık, hastalık ve yaşlılık sigortalarından faydalanmaları sağlanmıştır. Ayrıca haftalık tatil ve hizmet yılına göre dört ila altı hafta yıllık ücretli izin hakkı tanınmıştır. Gelir güvencesi açısından, gazetecilerin yayımlanan yazıları için ek ücret alma hakkı kabul edilmiş, tutuklanmaları hâlinde ise kusur veya ağır ihmal bulunmadıkça maaşlarının ödenmeye devam edilmesi öngörülmüştür. Böylece basın emekçileri için iş hukuku ilkeleri ile mesleki güvenceler arasında özel bir denge kurulmuştur (*TBMM Tutanak Dergisi*, 13.06.1953:210-216).

Burada aktarılanlar ve diğer haklar, 1952 yılında basın mesleğinde çalışanların hukuki statülerini güçlendirmeyi, sosyal güvenliklerini sağlamayı ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen önemli adımlardır. Gazeteciler tarafından da oldukça olumlu karşılanmıştır.

¹³⁸ Gazete sayfalarındaki bazı detaylara bakıldığında bunun DP’yi destekleyen basına yönelik bir atmosfer olduğu görülmektedir. Sonraki sayfalarda da görüleceği gibi *Ulus* ve başta Hüseyin Cahit Yalçın olmak üzere DP muhalif basına yönelik müdahalelere başlamıştır. Bunların ilk örneği Hüseyin Cahit Yalçın’ın Filistin Uzlaştırma Komisyonu’ndaki görevinden iktidara yönelik eleştiriler barındıran bir makalesinden dolayı alınmıştır. Çeşitli haberler için bkz. *Son Posta*, 22.06.1950:1 ve 3, “D.P. iktidarında ‘Hakkı Sükut’ maziye karışmıştır”; *Vatan*, 22.06.1950:1 ve 4, “Kendi Düşen Ağlamaz”; *Cumhuriyet*, 22.06.1950:1 ve 4, “Yalçının vazifesine son verilmesinin sebebi”.

Korkmaz Alemdar (1996:128) Demokrat Parti iktidarının basınla ilgili olumlu düzenlemelerinin bunlarla sınırlı olduğunu söylemektedir. Ayşe Emre Elif Kaya (2010) da bu dönemde basın- iktidar ilişkisini inceleyen çalışmasında DP'nin en baştan itibaren basını ve muhalefeti hizaya almaya çalıştığını balayı ortamının bir illüzyon olduğunu savunmaktadır. Çeşitli ayrıntılardan örnek veren Kaya (2010:97) DP'nin basın toplantılarına bütün gazeteleri çağırırken *Ulus*'u dışlamayı tercih ettiğini belirtmektedir. Anadolu Ajansı (AA) yönetim kurulu üye sayısının beş çıkartılmasının istenmesi ve resmi ilanların hükümetin dağıtımına almasını da buna örnek olarak veren Kaya (2010:97) *Yeni Baştan* sahip ve yazı işleri müdürü Mustafa Büyükalp ile *Hür Marko Paşa* sahip ve yazı işleri Müdürü Fahri Oktav'ın da DP'nin iktidarının ilk aylarında tutuklandığını söylemektedir¹³⁹.

Bu kanunlar basının Demokrat Partiye olan sempatisini arttırsa da küçük çatışmalar olduğu da görülmüştür. Tekin Erer (1965:52) gazetelerin DP'nin iktidardaki beşinci ayında muhalefeti desteklemeye başladıklarını söylemektedir. Nuran Yıldız (1996:486) ise özellikle 1952'ye kadar, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hürriyet*, *Akşam*, *Tasvir*, *Yeni Sabah*, *Yeni İstanbul*, *Gece Postası*, bazen *Vatan* gibi başlıca gazetelerin DP'yi desteklemeye devam ettiklerini. Ancak 1952'den sonra ise desteklerini çektiklerini söylemektedir.

Nadir Nadi (06.09.1951:1 ve 3) gazeteciler arasında DP ile basının arasının açıldığını söyleyen ilk isimlerden biridir¹⁴⁰. “Üç Hal Kanunu” başlıklı yazısında Nadi, 1951 yılında DP'nin geçen yıl kardeş gibi gördüğü basına karşı tavrının değiştiğini, gazetelerde yer alan eleştiri yazılarının DP iktidarını sınırlendirdiğini söylemektedir. Eleştirel yayın yapan gazetelerin ilk olarak ekonomik yollarla ezilme çalışıldığını söyleyen Nadi, Ceza Kanunundaki 161'inci maddenin de iktidarın elini güçlendirdiğini vurguladıktan sonra tek parti rejimine karşı çıkanların bu zihniyeti aşamadıklarını belirtmiştir. Nadi, yazısının devamında Ankara'da bir siyasetçiyle yaptığı görüşmeyi aktararak basın ile iktidar arasındaki gerginliğe dikkat çekmiştir. Görüşmesinde, söz konusu devlet adamının gazetelerin tutumundan hoşnutsuzluk duyduğunu ve “Dört başyazarın keyfine göre memleket idare edilir mi? Buna izin vermeyiz” dediğini aktarmıştır. Ancak Nadi, muhalefet yıllarında hükümeti eleştirmeyi yeterli görmeyen bu devlet adamının şikâyetini yersiz bulduğunu belirtmiştir. Ona göre, ülke elbette birkaç yazarın görüşleriyle yönetilemez fakat devlet sorumluluğunu üstlenen bir siyasetçi, tek başına kalsa bile

¹³⁹ Ahmet Emin Yalman (1970:231) anılarında Türkiye'nin Kore Savaşı'na dahil olmasıyla birlikte Türkiye'de komünizm propagandasının da arttığını söylemiştir. Yukarıdaki dergilere ek olarak başka gazetecilerinde tutuklandığını Yalman'ın (1970:231) şu ifadelerinden anlıyoruz: “Tutuklu 53 komünistin yargılanması devam ederken, (Hür Marko Paşa), (Nazım Hikmet), (Hür Gençlik), (Yarın) adlı komünist haftalık dergilerinin yazarları tutuklandı, kızıl beşinci kolların çalışmalarına karşı olan takibat şiddetlendi.”

¹⁴⁰ Nadir Nadi'nin bu yöndeki diğer yazıları için bkz. Nadi (1961), “Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar Bir İflasın Kronolojisi 1950- 1960”

doğru bildiği yoldan ayrılmamalıdır. Bununla birlikte, halkın duygularını yansıtmaktan başka amacı olmayan gazetelere zaman zaman kulak vermek en azından onlara kızmamak da demokratik bir iktidarın başlıca görevlerinden biri olmalıdır. Bu yazısından birkaç ay sonra 23 Ocak 1952’de yayımlanan “Basın Politikası” başlıklı yazısında Nadi, demokrasinin gelişmesiyle basın davalarının sayısı arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştır. Yazıları siyasi iktidarın tepkisine yol açan muhalif gazetecilere sık sık dava edildiğini söyleyen Nadi, demokratik ülkelerde siyasi iktidarı elinde tutan kişilerin olur olmadık sebeplerle gazetecilere dava açmadıklarını anlatmıştır. Yazısının sonunda Nadi, siyasi iktidarı soğukkanlı davranmaya ve basınla devlet arasındaki ilişkileri de bir istikrara kavuşturmasını önermiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 06.09.1951:1 ve 3, Üç Hal Kanunu: 23.01.1951:1 ve 3, Basın Politikası).

Birçok gazetecinin anısına ve dönemin basınına inceleyen araştırmaya göreyse asıl kırılma 1954 yılında olmuştur. Ancak görüldüğü üzere iktidara geldiği ilk günlerden itibaren DP özellikle muhalif basına karşı bir tavır almış bununla birlikte kendisine yakın bir basın oluşturmanın formülleri üzerine durmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde DP basınla ilgili anti- demokratik hamlelerine ve Türk basın tarihinde yaşanan çeşitli gelişmelere değinilecektir.

2.2.1. CHP’nin Malları Konusu ve *Ulus* Gazetesinin Kapanması

Demokrat Parti iktidarının henüz ilk aylarında Cumhuriyet Halk Partisi’nin mülklerini gündeme getirmiştir. 1951 yılının Ağustos ayında hazırlanan bir kanun tasarısıyla da CHP’nin iktidarda olduğu dönemde devlet tarafından partiye devredilmiş mülklerin¹⁴¹ soruşturulması ve başta Halkevleri olmak üzere bunların geri verilmesi istenmiştir. Uzun süren tartışmaların ardından 1953 yılında CHP’nin mallarına el konmuştur¹⁴². Çalışmanın bu başlığında ortalama iki yıl süren bu süreçle ilgili bilgilere yer verilecek ve esas itibarıyla CHP’nin yayın organı *Ulus* gazetesinin kapanma süreci işlenecektir.

DP iktidara geldiğinde en büyük rakibi olarak gördüğü CHP’yi zayıflatıp etki alanını azaltmak için çeşitli önlemler aramaya başlamıştır. Partinin mallarına el konması da bu tedbirler biri olarak gündeme gelmiş, 30 Ağustos 1950’de Maliye Bakanlığı’na verilen bir emirle

¹⁴¹ Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için Ethem Yunus Akbayır’ın (2022) kaleme aldığı “CHP Gayrimenkulleri (1926-1953)” başlıklı çalışmaya bakılabilir.

¹⁴² Konunun hemen başında dikkat çekilmesi gereken nokta tüm DP’liler aynı fikirde olmadığıdır. Parti içindeki bazı isimler parti mallarının Atatürk’ün mirası olduğu ya da kamuoyunda büyük tepki oluşabileceği gibi sebeplerle başta Adnan Menderes olmak üzere partinin diğer yetkililerini uyarmıştır. Bunlar biri aşağıda anlatıldığı gibidir: (C.H.P.’nin mallarını hazineye intikali arifesinde) Menderes

- Alacağız diyordu.

Naci Karacan çekinerek, acele etmiyelim etüd edelim efendim dedi.

Ben atıldım

-Efendim Atatürk’ün vasiyetine tecavüz ve hürmetsizlik edilmiş olacaktır, millet bunu hoş karşılamaz, C.H.P de böylelikle mağdur edilmiş olur. Tarih önünde çok fena duruma düşmüş olursunuz. (Mehmet Özdemir Evliyazade, 1960:57).

araştırma ve soruşturma başlatılmıştır. 1951 yılı başlarındaysa CHP'nin mallarının tasfiyesi ve Halkevleri'nin¹⁴³ kapatılması için kanun tasarısı hazırlanmaya başlamıştır (Kocabaş, 2011:236). Menderes'in aynı yılın aralık ayında yaptığı açıklamaysa sürecin nasıl işleyeceğine dair vurgular taşımaktadır. Açıklamalarından bir süre sonra da Atatürk'ün vasiyeti gündeme getirilmiştir. Adalet Bakanı Halil Özyörük, kendisine sorulan soru üzerine Atatürk'ün nakdi, menkul ve gayrimenkul malları ile kendisine verilen kıymetli hediyelerle ilgili açıklama yapmıştır. Vasiyetin okunmasının ardından Atatürk'ün CHP'ye bıraktığı miras üzerine konuşulmuştur (*Cumhuriyet*, 16.12.1950:1 ve 3, Atatürk'ün bıraktığı nukud ve emlak).

1951 yılının başlarında iki parti arasında oluşan yumuşama havası, CHP'nin mal varlığına dair tartışmaları ülke gündeminden uzaklaştırmıştır. Mart ayındaysa Başbakan Menderes, ilk hükümetinin istifasının ardından ikinci hükümeti kurarken CHP bu yeni kabineye karşı başlangıçta ılımlı bir tutum sergilemiştir. Ayrıca partililer arasında süregelen görüşmeler siyasi gerginliklerin azalmasında önemli bir rol oynarken Başbakan Menderes ile CHP'li önde gelen isimler özellikle de CHP Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu'nun aracılığıyla, Halkevleri ve CHP'ye ait mülkiyetler konusunda bir uzlaşma yolu aramışlardır (Çakmak, 2015:3). Ancak aranan uzlaşma ortamı bir türlü sağlanamamıştır.

24 Temmuz 1951'de konu DP Meclis Grubu'nda görüşülmüş ve hazırlanan tasarının Meclis tatile girmeden önce kanunlaştırılması üzerinde durulmuştur. Gruba sunulan metinde, "CHP üzerinde kayıtlı 1260 küsur gayrimenkul vardır. Bunların intikal şekilleri üzerinde incelemeler yapılmış ve CHP'nin bu emvalden büyük kısmını mülkiyetine geçirdiği zamanda dahi cari kanunlara riayet edilmediği tespit edilmiştir" denilmiştir.

Kanun tasarısıyla ilgili tartışmalar sürerken İsmet İnönü Meclis'te yaptığı konuşmada DP'nin tutumunu "gasp" olarak tanımlarken, iktidar partisinin bu girişimini CHP'nin varlığına karşı girişilmiş insafsız bir teşebbüs olarak nitelendirmiştir. İnönü ayrıca, Halkevleri öne sürülerek, sürekli bir şekilde hesap isteme ve borçlandırma yoluyla partinin çalışamaz hale getirilmeye çalışıldığını savunmuştur (Karakuş, 1977:193).

¹⁴³ Çalışmanın bu bölümünde Halkevleri'nin kapatılmasının doğrudan basınla bir ilgisi olmamasından ayrıca işlenmeyecektir. "C. H. P. Halkevleri ve Halkodaları 1932- 1942" başlıklı parti yayının girişinde İnönü'nün şu sözleri yer almaktadır: "Halkevleri bütün vatandaşların müşterek malıdır. Halkevlerimizin temiz, feyizli ve ilerler bir halde olması; bütün devlet memurlarının, vatandaki bütün entellektüel sınıfın, bütün ilerlemek isteyen unsurların müşterek malı, müşterek vasıtası oluşundadır." Ancak DP iktidarı İnönü ile benzer fikirde değildir. Halkevleri'nin mülklerinin ve finansmanın şaibeli olduğu yolunda iddiaları vardır. Yaşanan gelişmeler sonunda Halkevleri, TBMM'de 8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen ve 11 Ağustos 1951 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5830 sayılı kanunla kapatılmıştır.

Halkevlerinin amacı, fonksiyonları, faaliyette olduğu dönemde önemi ve kapanmasıyla ilgili detaylı bilgi için aşağıdaki kaynaklara bakılabilir:

Zeyrek (2000), Sertel (2016); Çeçen (2018); Okay (2019); Sertel ve Kızılkaya (2020); Kabagöz (2025)

CHP'nin mallarına dair kanun tasarısının tartışılmaya başlamasının ardından bir yazı kaleme alan Nadir Nadi¹⁴⁴ (1951), süreçle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

“Halk Partisinin vaktile elindeki hududsuz otoriteye dayanarak bir takım mülkler edindiğini inkar etmek güçtür. Bilhassa halkevleri adı altında kurulan tesisler üzerinde bu partinin herhangi bir tasarruf hakkı olmamak gerektir. Bu mülkleri geri almak, haksızlığa uğramış gerçek veya özel kişiler varsa onlara iare etmek hususu düşünülebilir. Fakat bunu neden mutlaka olağanüstü ve Anayasa dışı tedbirlerle gerçekleştirmek yoluna gidilmektedir? Acelemiz nedir? Mahkeme karar verinceye kadar Halk Partisinin malları satıp Amerikaya kaçmasından mı korkuyoruz? Normal usuller dururken devrimsel hareketleri andıran teşebbüsleri andıran teşebbüslere ne lüzum vardır? (Nadi, *Cumhuriyet*, 29.07.1951:1 ve 3, Aman sakınalım)”

DP'nin girişimleri 1952 yılında da sürmüştür. Nisan ayında cemiyetler kanunu değiştirerek CHP'nin malları üzerine bir hamle yapmak istenmişse de bu da başarısız olmuştur. CHP gayrimenkullerinin bir kısmı satmak zorunda kalsa da geliri kendisine kalmıştır. Bu hamlenin üzerinden iki ay geçmeden bu defa 100'e yakın DP'li milletvekili CHP'nin “meşru yollar haricinde” hayır kurumlarından, iktisadi devlet teşekküllerinden temin edilen emlak ve paranın hazineye devrini öngören bir teklif hazırlamışlardır (Eroğul, 1990:76).

CHP iktidar partisinin olası hamlelerine karşı strateji geliştirirken, Haziran 1953'te partinin taşınmaz varlıkları yeniden siyasi gündemin merkezine yerleşmiştir. Ahmet Gürkan'ın bu konuda sunduğu yasa önerisi, DP Grubu'nda müzakere edilmiş ancak özellikle Başbakan Adnan Menderes'in, konunun grup içinde tartışılmasının sakıncalı olabileceğini ve konunun Meclis komisyonlarına gönderilmesi gerektiğini belirtmesi üzerine DP grubu, CHP'nin mülkiyetine dair meselenin komisyonlarda ele alınmasına karar vermiştir. Menderes, bir taraftan konunun parlamentoda incelenmesini talep ederken, diğer taraftan yurt içi gezilerinde bu meseleyi sürekli gündemde tutmayı ihmal etmemiştir (Çakmak, 2015:11).

¹⁴⁴ 1950-54 yılları arasında Demokrat Parti listesinde Muğla Bağımsız Milletvekili seçilen Nadir Nadi bu konuda adalet vurgusu yaparak dikkatli davranılmasını birçok defa dile getirmiştir.

Nadir Nadi 8 Ağustos 1951'de yayımlanan “Önce Hakim” başlıklı yazısında şu ifadeleri kullanmıştır:

Tasarıyı savunan Demokrat Parti Meclis Grubu üyelerinin sözlerini dikkatle takip ediyoruz. Geçen devrin kötülükleri hakkında ileri sürdükleri iddiaları oldukça insafsız bulduğumuzu şuracığa kaydedivermekte acaba fayda var mıdır? Parti ile devletin ayrılmaz bir bütün sayıldığı, parti ve devlet başkanlığının aynı şahısta tecelli ettiği ve D.P. sayın kurucuları dahil, bunun böylece herkes tarafından benimsendiği yıllarda yapılan muameleleri bugün zorbalık, gasıblık diye adlandırmak objektif hukuk anlayışına pek uymasa gerekir.

Peki, bu böyledir diye Cumhuriyet Halk Partisinin o zamanki sınırsız kudretine dayanarak ele geçirdiği mallar artık birer tabu mu olmuştur? Bunlar dokunulamaz hazineye geri verilemez mi? Bu meseleyi çözemeyecek olduktan sonra yurdumuzda temellerini sağlamlaştırmaya çalıştığımız hukuk devletinden nasıl bahsedebiliriz? Böyle bir düşüncüyü Halk Partili de olsa hiçbir vatandaşa yakıştıramayacağımızı söylemek isteriz.

... Eski iktidarın ‘Devlet benim!’ zihniyetiyle vaktile haksız yere ele geçirdiği malları onun mülkiyetinden çıkarmak ve bunları millete vermek doğrudur. D.P. Meclis Grubu bu noktada haklıdır.

Fakat bu hakkı Demokrat Parti Meclis Grubu kendi çoğunluğuna dayanarak mı almalıdır? Aslında siyasi cephesi ağır basan bir dava olmakla beraber bir hak prensibinin çözülme yeri Büyük Millet Meclisi olmamak gerektir.

Bu bahisteki olağanüstü durumu takdir edenlerdeniz. Hangi mahkemeye gideceğiz? Hangi kanuna dayanarak hak arayacağız? Bir devrim rejiminin muhasebesini normal hukuk yolları ile nasıl başaracağız? Bu engeller azımsanamaz ve hukuk devletinin henüz eşliğinde bulunan bir iktidar da bu engellerden yılarak geri dönemez (Nadi, *Cumhuriyet*, 08.08.1951, Önce Hakim).

Nadir Nadi (*Cumhuriyet*, 01.12.1953:1, CHP malları) komisyon raporu hazırlıklarının son günlerinde önceki yıllarda olduğu gibi sürecin olabildiğince titiz yürütülmesine yönelik uyarılarını tekrarlamıştır. Ufak bir yanlış adımın partiler arası buhrana yol açabileceği gibi daha ileri bir noktada rejimin gelişimine de ket vurabileceğinin altını çizmiştir. DP'nin iktidara geldiği günden bu yana CHP'nin malları konusunu gündemde tuttuğunu ancak aradan geçen yıllarda herhangi bir somut adım atmamasının hata olduğunu söyleyen Nadi, ortada bir haksızlık varsa bu haksızlığı düzeltmekle görevli olanların sadece kızdıkları zaman hücumla geçmelerini veyahut bu konutu bir şantaj aracı gibi kullanmalarını doğru bulmadığını anlattıktan sonra kamuoyu nezdinde de sürecin böyle algılandığını söylemiştir. Nadi çözümün iki parti arasındaki uzlaşıda olduğunu söylemiş ve kendince yapılması gerekenleriyse şu şekilde anlatmıştır:

“Bizce, normal olan yol, vatandaşın hak ve adalet duygularını incitmeksizin, eşitlik prensibini yürürlüğe koymaktan ibarettir. Tek Parti devrinin gerektirdiği özel şartlar göz önünde tutmak ve Hal Partisi'ni o zamanki hareketlerinden ötürü suçlandırmamak lazımdır. Valilerin parti başkanlığı yaptığı, devlet başkanlığı ile parti başkanlığı sıfatlarının aynı şahsiyette birleştiği bir devirde yapılmış muamelelerden ötürü bir siyasi topluluğun bugün suçlandırmaya imkan olmamalıdır. Böyle bir düşünce ancak hükümeti zorla devirerek onun yerini alan ihtilalcilerin aklından geçebilir, dürüst seçimler sonunda işbaşına gelen normal ve demokrat ruhlu bir iktidarın aklından geçmez (Nadi, *Cumhuriyet*, 02.12.1953:1, CHP'nin malları).”

DP Meclis Grubu, 8 Aralık günü toplanmış, CHP'nin mal varlığına el konmasına olanak tanıyan kanun teklifini onaylayarak TBMM'ye sunulmasına karar vermiştir. Ancak görüşmelerde tüm DP'liler bu yönde karar vermediği görüşmüştür. Komisyon tarafından hazırladığı tasarının hukuki yönünün eksikliklerine değinense Refik Şevket İnce olmuştur. İnce ayrıca CHP'nin bütün mallarının gayrimeşru sayılmasını doğru bulmadığını belirtmiş, Atatürk zamanındaki elde edilen mülklerden hareketle bunun Atatürk'e saygısızlık olduğunu sözlerine eklemiştir. İnce'ye yanıtı ise Adnan Menderes vermiştir. Verdiği yanıtta Menderes, İnce'nin CHP'nin hasta pozisyona düşmesinden endişe ettiğini ancak bir partinin sadece servetle ölümsüz olacağını düşünmenin hata olduğunu bunun en güzel örneğininse DP olduğunu söylemiştir (*Cumhuriyet*, 09.12.1953:1 ve 5, C.H.P. nin emvalini hazineye devreden kanun teklifi bugün meclise veriliyor)

Toplantıda kanunun hemen kanunlaşabilmesi için Meclis komisyonlarından tek tek geçmesi yerine karma bir komisyona gönderilmesi ve oradan Meclis gündemine getirilerek çok hızlı bir şekilde kanunlaştırılması planlanmıştır. Sekiz maddeden oluşan tasarının özetiyse¹⁴⁵ şu şekildedir (Uyar, 2017, 87):

¹⁴⁵ Maddelerin tümü için bkz. *Cumhuriyet*, 09.12.1953:1 ve 5, Kanun teklifinin metni.

“Cumhuriyet Halk Partisi’nin kurulduğundan bugüne kadar uhdesinde bulunan menkul, gayrimenkul bilumum mal, nakit, kıymetli eşya ve evrak olarak her şeyden uzun iktidar yıllarında nüfuz kullanılarak ve kanunsuz yollardan elde edildiği için millet malıdır ve millet malı olduğuna kimsenin şüphesi yoktur. Bu emval bu kanunla millete iade edilmektedir. Bu suretle Cumhuriyet Hal Partisi’nin elindeki haksız iktisap [edinme] edilmiş her şey geri alınmaktadır (Uyar, 2017, 87).”

“Cumhuriyet Halk Partisi’nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun” teklifi 14 Aralık 1953 günü Meclis genel kuruluna gelmiş, konuyla ilgili çok sayıda milletvekili söz istemiştir. Gece yarısına kadar süren toplantıda söz alan ilk isimse İsmet İnönü olmuştur. Tasarının anayasa aykırı olduğunu belirten İnönü ayrıca insan haklarına ve Cumhuriyetin itibarına kastetme hareketi olarak tanımlamıştır. CHP’nin mallarına el konmasının önemli olmadığını yapılan hamlenin hukuk dışı bir rejimin bir adımı olduğunu söyleyen İnönü konuşmasının devamında, “Hukuk dışında harekete karar vermiş olan iktidar, düşmemek için meşru olmayan her vasıtaya başvuracak durumdadır” ifadelerini kullanmıştır (*Cumhuriyet*, 15.12.1953:1 ve 5, İnönü’nün Meclisteki konuşmasının metni).

İnönü’nün ardından kursüye Adnan Menderes gelmiş bu sırada CHP’lilerse Meclis salonunu terk etmiştir. CHP’lilerin Meclis’ten ayrılmasının eleştirerek söze başlayan Menderes ise yaptıklarının hata olup olmadığına yurttaşların hükmedeceğini, eğer hata yapmışlarsa bunun bedelini iç ay sonra yapılacak seçimlerde ödeyeceklerini belirtmiştir. İnönü’nün her şeyi söylediğini ancak “bu mallar Halk Partisinin haklı iktisablarıdır [edinme]” diyemediğinin altını çizen Menderes, iktidarlarda oldukları üç yılı aşkın süre boyunca muhalefetin her türlü engellemelerine rağmen görevlerini yerine getirdiklerini vurgulamıştır (*Cumhuriyet*, 15.12.1953:1 ve 5, C.H.P nin Malları Kanunu Meclisten Çıktı).

Uzun süren görüşmelerin ardından 346 mevcudun 341’nin oyuyla tasarı kanunlaşmış ve CHP’nin mallarının devredilmesi kararlaştırılmıştır¹⁴⁶. CHP’nin mallarının devri Nadi’nin bahsettiği gibi antidemokratik bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Atılgan (2022:454) da sadece muhalefeti kapsayan bir kanunun hukuki ve siyasi açıdan meşru sayılamayacağını bildirdikten sonra tarafsız bir mahkeme tarafından ispat edilmedikçe, bir partinin mülklerini usulsüzce elde ettiği bir iddiadan öteye gidemeyeceğini belirtmektedir. Tanel Demirel (2016a:158- 159) ilk dönemde hükümetin, muhalefetin samimiyetine güvenmemekle birlikte, eski elit ile ilişkilerinde halkevlerinin ve CHP’nin mallarının hazineye devri dışında ılımlı bir çizgi izlemeye çalıştığını söylemektedir. Halkevleri ve malların devri hamlesiyse köklü bir kopuştan ziyade hem tabanı öfkesini dindirmek hem de CHP’ye gözdağı vermeyi amaçlamaktadır.

¹⁴⁶ Resmi Gazete, 8485, 16.12.1953.

CHP'nin devredilen mallarından biri de *Ulus* gazetesi ve matbaasıyla birlikte tüm eşyaları olmuştur. Burada düşülmesi gereken not ise *Ulus* gazetesi Meclis'teki tartışmalarda ismi zikredilen tek mülk olmasıdır. Menderes, *Ulus* gazetesinde çıkan bir makine resmine göstermiş milletvekillerine hitaben, “İnsanlık mürüvvetinin bir örneğini vermek isterseniz, ‘*Ulus* matbaasını size bırakıyoruz demek elinizdedir’” ifadelerini kullanmış milletvekilleriye “Asla” demişlerdir¹⁴⁷ (*Cumhuriyet*, 15.12.1953:1 ve 5, C.H.P nin Malları Kanunu Meclisten Çıktı).

16 Aralık 1953'te *Ulus* gazetesinin Maliye Bakanlığı memurlarına teslim edildiği güne ve sonrasında yaşanan gelişmelere bakmadan evvel DP iktidarında *Ulus* gazetesinin yayın politikasına ve etkilerine bakmakta fayda vardır. Seçimlerden sonra *Ulus* ile ilgili en önemli gelişme Nihat Erim'in gazetenin başına geçirilmesidir. Erim'e gazetenin başına geçeceği 18 Mayıs günü partinin önde gelen isimlerinden Vedat Dicleli tarafından söylenmiş Erim ise İnönü'nün parti başkanlığını fiilen ele alması halinde, onunla çalışmak şartıyla kabul edebileceği yanıtını vermiştir (Erim, 2021:449). Parti içindeki kimi itirazlara rağmen Erim¹⁴⁸, 21 Mayıs 1950'de gazetenin yönetici olmuştur (Bakacak, 2013:545- 546).

CHP'nin iktidarı kaybetmesiyle birlikte *Ulus* gazetesinin de güç kaybettiğini söylemek mümkündür. Ancak DP'nin ilk yıllarında olmasa bile baskıların arttığı sonraki günlerde *Ulus* muhalefetin sesi haline gelmiş ve tirajında belirgin bir artış olmuştur. Özellikle kapatılmadan önceki günlerde tirajı, o dönem için rekor sayılabilecek olan 125 bine kadar ulaşmıştır (Emre, 2009:35). Öte yandan CHP Merkez Yönetim Kurulu birçok defa partide toplanmak yerine *Ulus* başyazarının odasında bir araya gelmekte, parti politikalarının da burada şekillenmekte olduğu

¹⁴⁷ TBMM tutanaklarına yansırken (1953: 189) ilk olarak *Ulus* Matbaası meselesi gündeme gelmiştir. Atatürk'ün söz konusu matbaayı *Ulus* gazetesine bir akitle bıraktığı iddiası dile getirilmiş, ancak matbaadaki makinelerin İstanbul'a götürülerek başka bir şirkete satılması eleştirilmiştir. Bu noktada, eğer vasiyetin Halk Partisi mülkiyetinde kalmasını öngördüğü doğruysa, CHP'nin bu makineleri devretmemesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bazı milletvekilleri, bu tür tartışmaların yeterince incelenmeden ve tahlil edilmeden yapılmasının kamuoyunda yanlış izlenimler yaratabileceğine dikkat çekmiş, konunun dört yönüyle ele alınmasının önemine işaret etmişlerdir. Komisyon Sözcüsü Hâmid Şevket İnce (1953: 214- 215) ise özellikle Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Ulus* gazetesinde yayımlanan yazılarını hedef alarak sert eleştiriler yöneltmiştir. İnce'ye göre Yalçın'ın yazıları, memleketi isyana davet edecek ölçüde ağır ifadeler taşımakta, buna rağmen basın özgürlüğü adına meşru gösterilmeye çalışılmaktadır. İnce, muhalefetin “iktidar partisi mallarımıza el koyuyor” şeklindeki iddialarının da gerçeği yansıtmadığını, zira Demokrat Parti'nin malları kendi mülkiyetine geçirmediğini, yalnızca hak sahiplerine iade ettiğini savunmuştur. Bu bağlamda, *Ulus* gazetesinin “Demokrasinin kuralları ihlal ediliyor” şeklindeki iddiaları, İnce tarafından “temelsiz isnatlar” olarak değerlendirilmiş ve muhalefetin kamuoyunu yanıltmaya çalıştığı ileri sürülmüştür.

İnce ayrıca, Demokrat Parti iktidarı döneminde özgürlüklerin kısıtlandığına dair iddiaları da reddetmiş; basına geniş bir serbesti tanıdığını, Hüseyin Cahit'in kaleme aldığı sert yazıların dahi yayımlanabiliyor olmasının bunun açık göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Ona göre muhalefetin esas rahatsızlığı, iktidarda bulunmamasıdır. Bu nedenle, CHP'nin mallarına ilişkin meseleler üzerinden yürütülen tartışmaların, hukuk devleti ilkesine bağlılık iddiasıyla çeliştiğini belirtmiştir.

¹⁴⁸ Nihat Erim'in DP dönemindeki gazeteciliği ve muhalefet yapma tarzı için bkz. Unat (2008); Karataş (2021).

bilinmektedir (Arcayürek, 1983:108) Kuşkusuz bu iki durum siyasi iktidarın CHP'nin mülkleri içinde *Ulus*'u daha önemli bir hale getirmiştir.

Esas itibariyle siyasi iktidar ile *Ulus* arasındaki gerginlik seçimleri takip eden günlerde başlamıştır. Hükümeti eleştirmenin milleti eleştirmek olduğunu ve geçmişin hesabını soracağını söyleyen Adnan Menderes'e karşı Hüseyin Cahit Yalçın 28 Haziran 1950 tarihli yazısında, Başbakan Menderes'in sinirlilik içinde söylediklerinin ancak tehdit sözcüğüyle betimlenebileceğini söyledikten sonra "Herhalde, *Ulus*'un muhalefeti ile muhalefette iken Demokrat Parti organlarının yazıları ile bizzat Başbakanın sözleri ve nutukları mukayese edilirse *Ulus*'un neşriyatı tatlı bir şerbet gibi kalır" ifadelerini kullanmıştır (Kabacalı, 1994:232).

Ulus gazetesi çevresindeki baskıyı bir rövanş şeklinde tanımlamak olanaklıdır. Rövanşizm her dönem olmakla birlikte ilk günlerden itibaren *Ulus*'a yapılan baskınının, ilerleyen günlerde muhalefet eden tüm yapılara doğru yayılacağını tahmin etmek zor değildir (Alan, 2015:91). Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu'nun CHP'nin malları ve Halkevleri üzerine göre 1951 yılının Ocak ayında Adnan Menderes ve Samet Ağaoğlu yaptığı görüşmedeki ifadeler iktidarın *Ulus*'a bakışını özetler niteliktedir. Ağaoğlu, "Biz burada partiler arasında münasebetleri iyi yola getirmek için Barutçu ile çalışıyoruz fakat İnönü bir türü razı olmuyor, beyanatları ile, *Ulus*un neşriyatı ile hava derhal bozuluyor" derken Menderes ise, "*Ulus* sütunlarında dört aydan beri şahıs yıpratılmaktadır" demiş sonrasındaysa, "*Ulus*'un bir tezvir [yalan söyleme] makinesi var, bizzat İnönü'nün idare ettiğini bilmiyor muyuz" ifadelerini kullanmıştır (Barutçu, 2001:1073- 1074). Kullanılan sözcükler siyasi iktidarın *Ulus*'u arabozucu bir yalan makinesi olarak betimlediğini göstermektedir.

Korkmaz Alemdar (1996:131) da gazetecilere baskı konusunun DP iktidarının gündemine çok çabuk geldiğini söylemekte ve milletvekili olan gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'ın 1952 yılında *Ulus*'ta yayınlanan ve suç unsuru bulunmayan bir yazısından¹⁴⁹ dolayı dokunulmazlığının kaldırıldığını belirtmektedir¹⁵⁰. Gazetenin muhabirleri de Nihat Erim'in doğrultusunda adım adım izledikleri Adnan Menderes'in miting alanlarında kendilerini göstererek "İşte, bunlar..." şeklinde konuşmasını sürdürdüğünü belirtmektedirler (Arcayürek, 1983:111- 113).

¹⁴⁹ İlgili yazı, "Gözü Kapalı Oy Verme" başlığını taşımaktadır. Davadan yargılanan sorumlu yazı işleri berat etmiştir. Karma komisyon Yalçın'ın dokunulmazlığının kaldırılmaması gerektiğini söylemesine rağmen DP'liler, dokunulmazlığı kaldırmıştır.

¹⁵⁰ Kaya (2009:37) *Ulus* gazetesinin öncesinde de farklı şekillerde hedef gösterildiğini aktarmaktadır. Örneğin, İskenderun'da bir vaiz, *Ulus*'un Menderes aleyhindeki yayınının nefretle yad edildiğini söylemektedir. Yine Bakanlık düzeyinde *Ulus*'un Tan Matbaası gibi yaptırılacağı söylenirken gazete bütçe komisyonunda da tarafsız olmamakla suçlanmıştır.

Basını cezalandırılmaya ve hedef gösterilmeye ilk olarak *Ulus* ile başlanması kuşkusuz bir stratejinin izlerine barındırmaktadır. DP'nin iktidara gelişinde gazetecilerin CHP'ye olan muhalefeti göz önüne alındığında yasaklara da CHP organıyla başlamak olası tepkilerin sınırlı bir çerçevede kalmasına yol açmıştır.

Ulus'un normalde kırmızı olup sadece Atatürk'ün ölüm yıldönümünde siyah çıkan logosu iki kere daha siyah çıkmıştır. Bunlardan ilki gazetenin matbaasında çıkan yangından¹⁵¹ sonrayken ikincisi CHP'nin mallarının hazineye devrinin ardından gazetenin kapanması nedeniyle olmuştur. Kararın alınmasıyla *Ulus* Matbaası mühürlenmiş, 15 Aralık 1953 tarihli son sayı siyah logoyla basılmış, çalışanlarda çok dramatik bir şekilde gazetelerine veda etmişlerdir (Emre, 2009:38).

Gazetenin kapatılmasına yol açacak düzenlemeyi Meclis'te yakından takip eden gazeteci Cüneyt Arcayürek, bu sürece ilişkin hatıralarında Nihat Erim ile kurduğu temaslara dikkat çekmektedir. Erim, görüşmeler sırasında her maddenin sonucunun kendisine bildirilmesini istemiştir. İlk üç maddenin kabul edilmesi üzerine Arcayürek sonuçları telefonla iletmiş, asıl tartışmalı olan dördüncü maddeye gelindiğinde ise durum farklı bir önem kazanmıştır. Zira bu madde doğrudan *Ulus* gazetesinin statüsüyle ilgiliydi. CHP, gazetenin Atatürk'ün mirası kapsamında partiye bırakıldığını, kuruluşunda devlet kaynaklarının kullanılmadığını ve bu nedenle partinin malı sayılması gerektiğini savunmaktaydı. Ancak yapılan görüşmeler sonunda madde kabul edilmiştir. Bu gelişmenin ardından Arcayürek, sonucu Erim'e bildirdiğinde Erim büyük bir şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşamış, kendisini acilen yanına çağırmıştır (Birand vd., 1991:102).

Arcayürek (1983:107) anılarında o günü daha kapsamlı şekilde anlatmıştır. Ona göre *Ulus* çalışanları için muhalefet gazeteciliğinin bir perdesi kapanırken, o gece başlayarak bir başka perdeyle kimi sahneleri açılmaktadır. Arcayürek, *Ulus* gazetesindeki odasında partili birkaç yetkili ile birlikte oturmuş Nihat Erim'in yasaya madde eklenmesini beklediğini söylemekte ve o düşüncesini, "Çünkü, Erim'e göre Atatürk'ün partiye verdiği bir binaya, gazeteye, rotatiflerine dokunulamazdı. Kimse dokunamazdı! Hele Atatürkçü sayılan Bayar'ın bu girişimi desteklemesi olanaksızdı" cümleleriyle aktarmaktadır (Arcayürek, 1983:131).

Gazetede çalışan bir diğer isim Nihat Subaşı ise (Birand vd. 1991:103) kalemleri bırakarak çıktıklarını anlatırken meslektaşları Faruk Taşkırıran'ın yaşananların üzüntüsünden duvara, "Allahsızlar, gene geleceğiz" yazdığını söylemiştir.

¹⁵¹ *Ulus* gazetesi ve CHP merkez binası 25 Temmuz 1952 Cuma günü saat 20.07'de çatısından tutuşmuş, üst kat tamamen yanmıştır. Bu olaydan sonra gazete kendiliğinden kapanmıştır (Oral, 1968:182).

Yasanın çıkmasıyla birlikte *Ulus* gazetesinin etrafı polislerle çevrilmiştir. Bu olay üzerine Nihat Erim çalışanlarına, “Sakın ola ki, bir arkadaşımız matbaadan herhangi bir şey alıp gitmesin. Bir kitap, bir küçük eşya. Alınmasın! Polis çıkanı bu eşyayla, kitapla yakalarsa hazinenin malını alıyorlar diye başımıza iş çıkarabilir” demiştir (Arcayürek, 1983:136).

Gazete sahibi Nihat Erim’in günlüklerinde *Ulus*’un kapandığı gün herhangi bir not olmadığı görülürken 24 Ocak 1954 tarihli notta CHP Genel İdare Kurulu toplantısında gazetenin kapanması halinde yapılacaklar olanları yazdığı görülmüştür. Gazetenin kapanmasında birkaç gün önce 9 Aralık’ta yapılan toplantıda gazetenin yayınına ara vermemek, devamını sağlamak üzere kanun çıktıktan sonra partili üyelerin yapacakları yardımla bir kaynak elde edilmesine ve her türlü tedbiri almak üzere *Ulus* komitesine yetki verilmesi kararlaştırılmıştır (Erim, 2021:524).

CHP’nin mallarına el konmasının ardından matbaasız kalan *Ulus* gazetesi sonraki yıllarda hem isim hem de matbaa konusunda oldukça maceralı bir döneme girmiştir. Gazetenin kapanmasının ardından 15 Aralık 1953 tarihinde Yeni Matbaa’da *Ulus* ekibi tarafından hazırlanan *Yeni Ulus* gazetesi “Cumhuriyetçi, Devrimci, Halkçı, Laik, Milliyetçi, Devletçi gazete” sloganıyla yayın hayatına başlamıştır (Oral, 1968:183- 184).

Ulus kapatılmasının ardından açılan *Yeni Ulus*’a da daha ilk günden baskı yapılmaya başlanmıştır. Gazetenin ilk sayısında Hüseyin Cahit Yalçın’ın kaleme aldığı “Kızılacak değil, acınacak adam” başlıklı yazıda Adnan Menderes’i bir hasta adam, muvazenesi kimse olarak gösterdiği gerekçesiyle Ankara Başsavcılığı tarafından dava açılmıştır. Dönemin basın kanunu gereği Yalçın ile birlikte *Yeni Ulus* yazı işleri müdürü Cemal Sağlam da davada yargılanmıştır (*Cumhuriyet*, 18.12.1953:5, Hüseyin Cahit ve Cemal Sağlam hakkında savcılık dava açtı).

Gazetenin yayın hayatı bir yıldan birkaç hafta fazla sürmüş ardından üçüncü *Ulus* adlandırılabilen *Halkçı Yeni Ulus* yayın hayatına başlamıştır. Bir süre sonraysa geleneği devam ettiren *Halkçı* gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Öncülü iki gazeteden daha uzun bir yayın hayatına sahip olan gazete *Ulus*’un yeniden yayınlanmaya başladığı 10 Haziran 1955’e kadar okuyucuyla buluşmuştur (Oral, 1968:183- 184).

Ulus gazetesinin kapatılmasıyla ilgili genel bir değerlendirme yapılmak istendiğinde *Akşam* (15.01.1953:1) gazetesinde yayımlanan “Basın hürriyeti için de tedbirler alınıyor” başlıklı yazıyı anmakta fayda vardır. Yazıda ne iktidarın ne de muhalefetin yeni bir şey söylemediği belirtilirken bazı önemli noktaların da öne çıktığı belirtilmiştir. CHP’ye yönelik tedbirlerin sadece bu yasayla sınırlı kalmayacağını belirttiği yazıda Menderes’e ait şu sözlerle yer verilmiştir:

“Şimdi onlar iftiralarına devam edebilmek için daha şiddetli hareket edeceklerdir. Her gün kalemlerini alıp memleketi zehirlemeğe çalışıyorlar. Cephaneliğin yanında ateş yakmağa daha ne zamana kadar müsaade edeceksiniz? Bunlar ihtilali tahrik hürriyeti istiyorlar. En muzır cereyanlar ayaklanmaktadır. Meclis elbet bunun çaresini bulmakta tereddüd etmiyecektir.

Balkan komiteciliği zihniyetini yıkacağız. Yumruklarımızın biri budur. Yarın da öbür gelecek, bir matbaayı ilelebet tezvire tahsis etmek mümkün olamayacaktır (*Akşam*, 15.12.1953:5 C.H.P. ye yapılacak bağışlar da engellenecek).”

Menderes’in bu ifadeleri gazetede, yakın zamanda basın özgürlüğü sınırlayacak ve farklı isimlerle *Ulus* gazetesinin devamı yayınların oluşmasının bir şekilde önüne geçecek tedbirler hazırlığında olduğu şeklinde yorumlanmıştır. İlerleyen başlıklarda görüleceği üzere *Akşam* gazetesi bu öngörüsünde haklı çıkmıştır.

Pelivan (2024) ise DP’nin ilk günlerini tanımlayan bir metaforla *Ulus* gazetesinin kapanması “sahte balayının sonu” olarak tanımlamıştır. DP’nin siyaseten olabildiğine güçlü olduğu bir iklimde muhalif bir gazeteye karşı tutumunun basının bundan sonra karşılaşacağı manzarayı gösteren önemli bir gösterge olduğunu vurgulayan Pelivan (2024:82), çıkarılan kanuna eklenecek bir maddeyle *Ulus*’un kapanmasını engellemenin mümkün olmasına rağmen bu yola başvurulmamasını ise muhalif basına ilişkin bakış açısını gözler önüne serdiğini belirtmektedir. Ayrıca Pelivan’a göre (2024:83) literatürde DP ile basın arasında bir kırılma tarihi olarak kabul edilen 17 Mart 1954 yerine 16 Aralık 1953’ü göstermek mümkündür.

2.2.2. Suikasttan Hapse Gazeteci Ahmet Emin Yalman

Siyasi tarih açısından çok önemli olan II. Meşrutiyet, cumhuriyetin kuruluşu, çok partili yaşam, Demokrat Parti iktidarı, 27 Mayıs Darbesi gibi olaylara tanıklık etmiş ve bu günleri kalemle anlatmış Ahmet Emin Yalman Türk basın tarihi açısından önemli bir isimdir (Tezcan, 2009:74). Çalışmanın bu bölümünde DP döneminde Ahmet Emin Yalman’ın yaşadığı iki olay üzerinden dönemin basın atmosferi betimlenmeye çalışılacaktır. Bunlardan ilki Malatya’da gerçekleşen suikast ikincisiyse Pulliam Davası’nda yargılanma sürecidir

Ahmet Emin Yalman’ın¹⁵² Demokrat Parti ile olan ilişkilerinin iyi başladığını söylemek mümkündür. DP’nin kurulduğu 1945’te parti programının yazılmasında ve yayınlanmasında görev almıştır¹⁵³. O dönemde gazete DP’nin bir yayın organı gibi görev görmüştür¹⁵⁴. Çok

¹⁵² Ahmet Emin Yalman’ın fikir dünyasını ve gazetecilik anlayışını daha iyi kavraya bilmek için şu çalışmaya bakılabilir: Tezcan (2007). Öte yandan Yalman anılarını “Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim” başlığında dört ciltte yayınlamıştır.

¹⁵³ Menderes ve Köprülü de *Vatan* gazetesinin kuruluşunun 10’uncu yılı için yazdıkları mektupta, “zaman zaman ailenize katılmış olmak” ifadesini kullanmışlardır [BCA, 30- 1- 0- 0, 17- 98- 47]. Bu da *Vatan* ile DP arasındaki bağı gösterir nitelikteki ifadelerden biridir.

¹⁵⁴ Altumur Kılıç (Gezgin, 2016a:298) biraz daha ileriye giderek DP’nin *Vatan*’da kurulduğu bile denebileceğini ifade etmektedir: “Bütün kurucular *Vatan* gazetesine gelirlerdi; Adıvar, Menderes, Fuat Köprülü akşamları *Vatan*’a uğrarlardı. Orda bir süre şey kararlaştırırlardı benim bildiğim. Konuşmalara iştirak etmezdik ama ilişkileri yakındı;

partili yaşamı savunan gazetede dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü eleştiren yazılar da yayımlanmıştır. O günlerde *Vatan*¹⁵⁵ okurların tarafından aranan bir gazete olmayı başarmıştır (Akpınar, 2006:25). 1950 seçimlerinin ertesi günü de sonuçlar “Demokrat Parti bütün yurttan büyük farkla başta geliyor” başlığıyla duyurulmuş, Yalman başyazısında “Yeni bir istikbalin eşiğinde” olduğunu belirtmiştir (*Vatan*, 15.03.1950:1 ve 3). Gazetenin 26 Mayıs tarihli sayısının manşet bölümü de 8 sütuna “Bayar’ın gazetemize beyanatı” başlıklı habere ayrılmıştır (*Vatan*, 26.05.1950:1 ve 4, Bayar’ın gazetemize beyanatı). *Vatan* gazetesiyle DP’nin olumlu ilişkisi ara sıra sekteye uğramakla beraber 1954 seçimlerine değin sürmüştür. Yalman da anılarında (1970:242) 11 Şubat 1951’de yazdığı bir yazıdan dolayı Menderes’in kızgın bir şekilde, “Allah insanı Ahmed Emin Yalman gibi dostlardan korusun” dediğini ancak Menderes’in bu konuda yaptığı hatayı anlamasıyla 1952- 1954 yılları arasında çok biri dostluk ve işbirliği kurduklarını belirtmektedir¹⁵⁶.

Ahmet Emin, 1950’li yılların başında, Necip Fazıl Kısakürek tarafından çıkarılan *Büyük Doğu* dergisi başta olmak üzere birçok dergi tarafından şiddetli hücumlara uğradığını belirtmektedir. Yine o günlerde Demokrat Parti Konya Kongresi’nde yapılan bir konuşma sonrası kaleme aldığı yazı sebebiyle kentte *Vatan* gazetesinin yırtıldığını ve kendisine küfürler edildiğini anlatmaktadır (Yalman, 1970:242- 243). Görüldüğü üzere Yalman, Malatya suikastı öncesi farklı gruplar tarafından hedef alınmıştır.

İlerleyen günlerde Ahmet Emin’e ve gazetesine yönelik sataşmalar devam etmiştir. Suikast ise Yalman’ın *Vatan* gazetesinin yurt ilaveleri için hazırladığı geziler esnasında gerçekleşmiştir. Yalman bu gezilerin 48’incisini yaptığı Elazığ’da karşılaştığı manzarayı şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Elazığ’a ilk iki gecemi Kara Yolları bürosunda geçirdim, sonra bir hotele geçtim. Otel üzerimde garip bir etki bıraktı. Tanımadığım bir kimse, beni orada defalarca aramış, bulmakta ve görüşmekte ısrar etmiş. Otelin her tarafı doluydu. Koridorlarda bile birbirinin üzerinde yataklar vardı. Etrafımı çeviren insanların garip halleri ve bakışları bana bir ürperti verdi. Sonradan anlaşıldı ki suikasti hazırlayan gizli şebeke işi Elazığ’da bitimeye karar vermiş, sonra kim bilir ne düşünce ve hesaplara cinayeti Malatya’da işlemeği daha uygun bulmuş. Cinayetin aleti olarak da bir aralık satırlar tasarlanmış ve hazırlanmış. Neticede tabanca üzerine durulmuş... (Yalman, 1970:278).”

Yalman, Elazığ’da kaldıktan sonra 20 Kasım günü Malatya’ya geçmiştir. Yalman’ın ziyaretinin olduğu günlerde DP İl Kongresi için Başbakan Menderes de oradadır. Menderes’in şerefine verilen bir yemekte bulunan Ahmet Emin Yalman, başbakanın konuşmalarını gazeteye

çünkü ne yalan söylemeli, basın Halk Partisi’ne karşıydı, böyle bir parti kurulmasını, muhalefeti istiyordu”. Anlatısının devamını Kılıç, Menderes ile Yalman’ın demokrasi anlayışının ise aynı olmadığını vurgulamıştır.

¹⁵⁵ *Vatan* gazetesinin DP dönemindeki yayın politikasının seyri için bkz. Gök (2003).

¹⁵⁶ Ahmet Emin Yalman, Adnan Menderes ile nasıl barıştıklarını anılarının 246 ile 252. sayfaları arasında anlatmaktadır.

aktarmak üzere telgrafhaneye yöneldiği sırada bir suikast girişimine maruz kalmıştır. Olayı anılarında aktaran Yalman, ilk anda yaşananları taş atma zannederek algıladığını, silah sesi duymadığı ve karşısında kimseyi görmediği için bunun bir saldırı olduğunu kavrayamadığını belirtmektedir. Ancak elinin kanlar içinde olduğunu fark etmesiyle bir suikast girişimiyle karşı karşıya bulunduğunu anlamıştır (Yalman, 1970:280).

Ahmet Emin Yalman, saat 22.30- 23.30 arasında av tüfeğiyle üç yerinden vurularak yaralanmıştır. Kurşunlardan biri eline, biri göğsüne diğeryse bacağına gelmiştir (*Cumhuriyet*, 23.11.1952: 1 ve 5, Ahmet Emin Yalman dün gece Malatyada vuruldu). Yalman (1970:280) kaldığı otelin etrafındaki kimsenin kendisine yardım etmediğini ve kendisine ateş eden ekibin bir parçası olduklarını söylemiştir. Bu şekilde yere yığılan Yalman'a oradaki bir kişi yardımcı olmuştur. Olaydan hemen haberdar edilen Başbakan Menderes¹⁵⁷ de Ankara'dan iki uzman doktoru Malatya'ya çağırarak, Ahmet Emin Yalman'ı da hastanede ziyaret etmiştir (*Milliyet*, 23.11.1952:1 ve 7, Meçhul bir şahıs Ahmet Emin Yalmanı av tüfeği ile yaraladı).

Yalman'ın vurulmasından sonra hemen soruşturma başlatılmış, soruşturma kapsamında da Yalman'ın daha önce karşı karşıya geldiği Büyük Doğu çevresinden birçok kişinin ifadesi alınmıştır. *Milliyet* (25.11.1952:1 ve 7, Yalmanı vuranlar Büyükdoğucular mı) gazetesinde yer alan bir haberde, Bursa'da Büyük Doğu Cemiyeti'ne mensup bir kişinin¹⁵⁸ Ahmet Emin Yalman'ın yakında cezasını bulacağına dair bir açıklama yaptığı bilgisi yer almaktadır.

Nadir Nadi (*Cumhuriyet*, 25.11.1952:1, Sağı okşarken), Yalman'a yönelik saldırıyı siyasi atmosfer üzerinden değerlendiren bir yazı kaleme almıştır. Düşündüğünü yazmandan başka bir şey yapmadığını belirttiği Yalman'a yönelik suikastın herkes tarafından lanetlenmesinin ümit verici olduğunu söyleyen Nadi, bu hareketinse siyasi hürriyetlerin güvenliğini tehdit eden bir unsur olduğunu söylemiştir. Ertesi günkü yazısında Nadi (*Cumhuriyet*, 26.11.1952:1 ve 3, Biran Önce) bu olay üzerinden fikir özgürlüğünün korunmasına değinmiştir. Nadi, fikir özgürlüğünün korunabilmesi için laikliğin tavizsiz biçimde savunulmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Ona göre, 1952 Türkiye'sinde gerçek anlamda bir fikir hürriyetinin sağlanması

¹⁵⁷ Yalman (1970:283-285), saldırı sonrası dönemde Adnan Menderes'in kendisine yakın bir ilgi gösterdiğini, ameliyat sürecinde birkaç kez hastaneye geldiğini ve olay gecesini sabaha kadar faillerin kim olabileceğini araştırdığını belirtmektedir. Menderes, Malatya DP Kongresi'nde yaptığı konuşmada da benzer bir yaklaşım sergilemiş; Yalman'ın zaman zaman hükümeti eleştiren bir kalem olduğunu, bunun doğal karşılanması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak eleştirilerin ölçülü olmasının önemine vurgu yapmış ve Demokrat Parti teşkilatının da saldırıyı kınayarak doğru bir tavır ortaya koyduğunu dile getirmiştir (Yalman, 1970:287).

¹⁵⁸ Olay Necip Fazıl Kısakürek'in konuk olduğu bir konferansın ardından gerçekleşmiştir. Kentte konferansı haber olarak sayfalarına taşıyan *Gece Postası* gazetesinden Hasan Uşaklı ise Şerafettin Bayçura tarafından tehdit edilmiştir. Bayçura kendisinin bu tehdit için görevlendirildiğini söyledikten sonra *Vatan* gazetesi ve Yalman iç hakkında sarfettiği cümleler şu şekilde aktarılmıştır: "... hür basın diye adlandırılan basının namussuz insanların elinde olduğunu; farmason *Vatan* gazetesinin başında bulunan Ahmet Emin Yalmanın Siyonist olduğunu ve onun gibilerin pek yakında cezalarını bulacaklarını söyleyerek ağza alınmaz küfürlerle hücum etmiştir (*Milliyet*, 25.11.1952:1 ve 7, Yalmanı vuranlar Büyük Doğucular mı)

yalnızca bir medeniyet meselesi değil, aynı zamanda ülkenin geleceği açısından bir “ölüm-kalım davası” olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle söz konusu meselenin en kısa sürede ve bütün ciddiyetiyle ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Akşam gazetesinin ilk sayfasında yer “Arada Bir” bölümdeki “Ne oluyoruz?” başlıklı yazıda Yalman suikastını üzerinden yaşananları konu edinmiştir. Yazıda Nadi yazısındaki paralel şekilde bütün başmakalelerin, fıkraların, haberlerin yaşanan olayı lanetlediği belirtildikten sonra (*Akşam*, 15.11.1952:1, Ne oluyoruz?);

“Fikir hürriyetine ve bir kalem sahibine silahla taarruz memlekette nefret uyandırdı. Bundan dolayı sevinmek lazımdır. Başka türlü olmasına zaten imkan yoktur. Böyle caniyane bir tecavüz elbette bütün münevver zümreyi üzdü. Ahmet Emin gibi kinsiz, garazsız, insaniyetperver ve idealist bir gazetecinin bu tecavüze maruz kalması da duyulan teessürü artırdı, alakayı genişletti (*Akşam*, 15.11.1952:1, Ne oluyoruz?).”

ifadesine yer verildikten gazetelerin bu olaya böylesine eğilmesinin farklı sebeplerinin olduğu da belirtilmiştir. Yaşanan olayın işaret ettiği şeylerin özetlendiği yazıda bundan sonrasında ‘ileriye mi yoksa başı boş bir şekilde geriye mi?’ gidileceği sorulmuştur (*Akşam*, 15.11.1952:1, Ne oluyoruz?)

Necmettin Sadak (*Akşam*, 12.12.1952:1 ve 2, Biraz da sevinelim) da daha ileri tarihli bir yazısında Nadi’ye benzer şekilde ülkedeki ideolojik eğilimler üzerinden Yalman suikastını değerlendiren bir yazı kaleme almıştır. Sadak, önceki yıllarda özellikle DP kongrelerinde ortaya çıkan gerici hareketleri hatırlattıktan sonra¹⁵⁹ DP iktidarının bu konuda bir adım atmasını beklemeyi ancak konunun derinleştirilmesinden dolayı memnun olduğunu belirtmiştir.

Yalman’a ateş ettiği iddia edilen Şerif Dursun saldırıdan birkaç gün sonra teslim olmuştur. Sorguda suçlamaları reddederken olayla ilgisi olabileceği düşünülen farklı kurumlardan isimlerin de ifadesi alınmıştır (*Milliyet*, 26.11.1952:1 ve 5, Ahmet Emin Yalmanı vurduğu iddia edilen Şerif Dursun dün teslim oldu). Soruşturma sonunda olayı bir şebekenin yaptığı tespit edilmiş, tetiği çekeninse Hüseyin Üzmez olduğu anlaşılmıştır. Zanlılar ifadelerinde “Ahmed Emimi tanımayız. *Vatan* gazetesini görmedik, kendisini *Büyük Doğu*’nun neşriyatı ile tanıdık” demişlerdir¹⁶⁰ (*Cumhuriyet*, 27.11.1957:1, Perde arkasında gizlenenler).

Yalman suikastının ardından salt Türk basını adına değil, dünya basın için de bir ilk yaşanmıştır. Yalman, kendisine ateş eden Üzmez ile hastanede buluşmuş, söyleşmiş ve bunu da yayınlamıştır. Üzmez, kendisinin Yalman’ı vurmak için görevlendirildiğini, öldürmekten

¹⁵⁹ Sadak ayrıca olayda adı sıkça zikredilen yayının eski bir devlet bakanı tarafından çıkartılıp desteklendiğini de belirtmiştir.

¹⁶⁰ Feyyaz Tokar imzalı aynı haberde *Büyük Doğu* şu şekilde tanımlanmaktadır: “Büyük Doğu cemiyetinin bir müddet evveline kadar çıkarttığı ve hükümetin resmi ilan yardımını kesmesi üzerine kapanan *Büyük Doğu* gazetesi (*Cumhuriyet*, 27.11.1957:1, Perde arkasında gizlenenler).”

ziyade sakatlamaya çalıştığını çünkü eğer öldürseydi Yalman'ın heykellerinin dikileceğini söylemiştir (Yalman 1970:290- 294).

Yalman'a yönelik saldırıdır yaklaşık bir ay sonra 20 Aralık'ta Adnan Menderes Ankara'da geniş katılımlı bir basın toplantısı¹⁶¹ yapmıştır. Basın toplantısına CHP'li olduğu bilinen gazeteciler de davet edilmiştir. Toplantıya katılan gazetecilerin neredeyse tümü görüşmenin çok samimi geçtiğini vurgulamış, iktidar- basın ilişkilerinde yeni bir sayfa olarak görülebileceğini de belirtmişlerdir (*Cumhuriyet*, 21.12.1952:1 ve 6, Başbakanın dün yaptığı basın toplantısı; *Milliyet*, 21.12.1952:1 ve 5, Başbakan memleket meseleleri hakkında geniş izahatta bulundu). Toplantıda gazetecilerin Menderes'e sorduğu sorulardan biri de Malatya olayıyla ilgilidir. Menderes yanıtında, dinin politikaya alet edilmeyeceğini ve ülkede irtica olmadığını söyleyerek başlamış ve yerel bir olay olarak değerlendirmediklerini, soruşturma biter bitmez merkezi bir mahkemeye nakledileceğini bildirmiştir (*Cumhuriyet*, 21.12.1952:1 ve 6, Başbakanın dün yaptığı basın toplantısı; *Milliyet*, 21.12.1952:1 ve 5, Başbakan memleket meseleleri hakkında geniş izahatta bulundu).

Yalman suikastı sonrasında basının iktidarın gözündeki önemi arttığını söylemek mümkündür. Özellikle Ahmet Emin'e de ayrıca bir önem verilmiştir. İktidar, basınla yakın ilişkiler kurma kararı almış ve birliktelik söylemlerinde bulunmaya başlamıştır. Ahmet Emin Yalman suikastı sonrasında yaşanan kimi gelişmeler kısa süreli bir siyasi yumuşamayı da beraberinde getirmiştir (Çetinkaya, 2016:55).

Ahmet Emin Yalman ile siyasi iktidar arasındaki ilişkiler 1954 yılına kadar oldukça olumlu seyretmiş ancak özellikle 1954 seçimlerinden sonra bozulmuştur. 1954 yılından 1960 yılına kadar Yalman ve *Vatan* gazetesi birçok baskıya uğramıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümünde ayrı bir başlık olarak ele alınacak Pulliam Davası'na ise burada Yalman ekseninde yer vermek DP döneminin basın anlayışını anlamlandırmak noktasında önemlidir.

Yalman (1970:317) anılarında 1954 seçimlerinden hemen sonra Adnan Menderes'i ziyarete gittiğini söylemektedir. Sohbetleri sırasında Menderes'in kendisine seçimlere değin izlediği politikanın yurttaşlar tarafından ne ölçüde beğenildiğini öğrenmek için gazetecilere danıştığını ancak sonuçların artık buna gerek kalmadığını söylediğini anlatmıştır. Menderes'in basına yönelik değişen tutumunun ardından birçok gazeteciyle olduğu gibi Yalman'la da arası açılmıştır.

Yalman'a siyasi iktidarın bakış açısının değişimini gösterir nitelikli anlatılardan biri de Mehmet Özdemir Evliyazade'nin (1960) anılarıdır. Evliyazade (1960:56) anılarında Florya'da

oturdukları bir gün Celal Bayar'ın, Yalman'ın Samet Ağaoğlu hakkında yazdıklarını okurken şu ifadeleri kullandığını aktarır:

“- Şu Yalman bizim için büyük tehlikedir içimizdeki insanlardan yüz mü buluyor, gazetesini susturmalı, fakat Naci Karacan hükümetin bu yola gitmesini bırakmıyor. Bu Sarol, bu sarı çıyan, Karacan'ı Menderes'in yanına soktu. Ben de Sarolu vekil yaptırmayacağım. Ezmeli Yalmanı, Ağaoğlu en kıymetli elemanlarımızdandır, onun yıpranmasına imkan vermemeli (Evlizade, 1960:56).”

Amerikalı gazeteci Eugene Pulliam'ın Türkiye ziyaretinde yaşadığı olayları anlattığı yazıyı gazetesinde kullanan Yalman, bundan dolayı 15 ay 16 günlük hapis cezasına çarptırılmıştır. O dönemde birçok gazeteci tutuklanırken Yalman'ın Türkiye'nin önde gelen başyazarlarından biri olması ve o dönem 72 yaşında olmasından dolayı basın ve kamuoyu olaya tepki göstermiştir. Öte yandan Yalman, Pulliam'ın ziyareti esnasında yaşananları hafifletebilmek için de en çok çaba sarf eden isimlerden biridir.

Yalman tutuklanmadan önceki son yazısında, “İradem, her zamanki gibi metin olmakla beraber, vücudum zindan hayatının sertliklerine dayanamazsa, bu şekilde gelecek bir ölümü de mücadele hayatıma yakışır bir son diye telakki edeceğim ve rahat bir vicdanla son nefesimi vereceğim” ifadelerini kullanmıştır. Hapse gireceği 8 Mart günü ilk olarak gazetesine uğrayan Yalman'ı burada geniş bir gazeteci topluluğu karşılamıştır (*Cumhuriyet*, 08.03.1960:1 ve 5, 72 yaşındaki başmuharrir A. E. Yalman dün hapse girdi; *Milliyet*, 08.03.1960:1 ve 5, A. Emin Yalman Dün Hapsedildi). Toptaşı Cezaevi'ne götürülen Yalman burada kısa bir konuşma yapmıştır. Gazetecilik yaşamının özgürlük inancı ve özlemiyle şekillendiğini dile getiren Yalman, özellikle muhalefet yıllarında Demokrat Parti'nin varlık ve gelişme mücadelesine içtenlikle katıldığını hatırlatmıştır. 1950 seçimlerinin kendi doğum gününe rastlamasını ise hayatındaki en değerli armağanlardan biri olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ancak böylesine güçlü bağlar kurduğu Demokrat Parti iktidarının onuncu yılında ve Türk basınının yüzüncü yılında hapis cezasıyla karşı karşıya kalmasını şahsından çok memleket ve iktidar adına acı bir tablo olarak nitelendirmiştir (*Cumhuriyet*, 08.03.1960:1 ve 5, 72 yaşındaki başmuharrir A. E. Yalman dün hapse girdi).

Akis dergisi 16 Mart 1960 tarihli 294'üncü sayısının kapağını Ahmet Emin Yalman'a ayırmıştır. Metin Toker, Yalman'ın Türk basınının piri olarak göstermiştir. Yalman'ın fikirlerine, gazetecilik anlayışına ve mesleki duruşuna katılmamakla birlikte maruz kaldığı bu muamele karşısında tüm sempatisinin bu tecrübeli, cesur ve dönemine damga vurmuş büyük gazeteciyle birlikte olduğunu söylemiştir (Toker, *Akis*, 16.03.1960:294:2 Kendi aramızda).

Derginin aynı bölümündeki Basın (*Akis*, 16.03.1960:19- 20, Gazeteciler Dost Elinin Marifeti) köşesi de Yalman'a ayrılmıştır. Yazı DP'li Fahri Üstündağ'ın Celal Bayar'a¹⁶² yazdığı bir telgraftan bahsederek başlamaktadır. Telgrafi Üstündağ'ın "1946 Demokrati" arkadaşları adına yazdığı belirtilirken, Söz konusu telgrafta, 1946–1950 yılları arasında Demokrat Parti'ye en fazla destek veren gazetecilerden biri olan Yalman'ın serbest bırakılması için Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini kullanması talep edilmiştir. Yalnızca Üstündağ'ın değil, pek çok Demokrat Partilinin de bu süreçte vicdani bir rahatsızlık hissettiği ifade edilmektedir. Yalman'ın DP'ye karşı kimi zaman ölçüsüz bir yakınlık ve sempatiyle hareket ettiği hatta bu bağlılığı sebebiyle en sert eleştirileri dahi yumuşatmaya çalıştığı vurgulanmış böylesi bir gazetecinin bir anda cezaevine gönderilmesinin, özellikle "1946 Demokratları" arasında derin bir kırılganlık yarattığı anlatılmıştır.

İlerleyen satırlarda Ahmet Emin Yalman'ın Demokrat Parti iktidarıyla ilişkilerine ve gazetecilik anlayışına dair değerlendirmeler yapılmış özellikle siyasi iktidarın basına yaklaşımını yansıtan eleştiriler dikkat çekmiştir. *Akis* dergisinde yayımlanan yazıda, Yalman'ın kolay yönetilemeyen bağımsız kişiliği öne çıkarılmış ve onun "dalkavukluk edemeyen, fikrini söylemekten geri durmayan" bir gazeteci olduğu vurgulanmıştır. Yazıda, deneyimli bir politikacının Yalman'ı ikna etmesinin her ne kadar mümkün olsa da iktidarın böylesi bir çabayı göze almak yerine baskıcı yöntemlere başvurduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşımın sonucunda ise Yalman'ın hapsedilmesinin, dönemin rejimine olumsuz bir damga vurduğu ileri sürülmüştür. Dahası, Yalman'ın kendi özgürlüğünün kısıtlanmasıyla birlikte basın özgürlüğünün gerçek sınırlarını ancak cezaevi kapısının ardında deneyimlediği ifade edilmiştir (*Akis*, 16.03.1960: 19-20, Basın, Gazeteciler Dost Elinin Marifeti).

Yalman'ın tutuklanmasının ardından yaşananlar ve gösterilen tepkiler de dergide işlenmiştir. Yalman'ın çok ciddi sağlık sorunları olması ve bunun Başbakan Adnan Menderes'in yakın dostu Ekrem Şerif Egeli tarafından sunulan bir raporda da açıkça ortaya koymasına rağmen tutuklanmasına engel olunamadığı belirtilmiş ve Yalman da bir süre sonra hastalanarak hastaneye kaldırıldığı bilgisine yer verilmiştir. Türkiye'nin sınırları dışında en tanınmış gazetecilerinden biri olarak tanımlanan Yalman'ın tutuklanması, dünya basınında anında Türkiye aleyhine şiddetli propagandalara yol açmıştır. Öyle ki, daha önce benzer bir tepki, Hüseyin Cahit Yalçın'ın tutuklanması sırasında dahi görülmemiştir. *New York Times* gibi saygın bir gazete, olay karşısında duyduğu derin üzüntüyü ve hayal kırıklığını sert bir başyazıyla ifade etmiştir. Neredeyse tüm ülkelerin önde gelen gazeteleri, Türkiye'nin en yaşlı gazetecisinin

¹⁶² Yalman da (1970:346) anılarında Bayar'ın kendisinin hapisshanedeyken sağlığının bozulması üzerine 6 ay süreyle serbest bırakılmasına itiraz ettiğini söylemektedir.

başına gelenleri, Demokrat Parti iktidarının ülkede kurduğu rejimin açık bir göstergesi olarak yorumlamışlardır. Aslında bu tepkiler, hükümet için sürpriz olmamıştır. Zira Yalman'ın mahkûmiyetinin temyiz tarafından onaylanmasının ardından hükümet tarafından tüm basın ataşeliklerine resmî yazı gönderilmiş ve olayın yabancı basındaki yansımaları sorulmuştur. *Akis*'e (1960:20) göre, bu tepkilerin şaşırtıcı bir yanı yoktur çünkü Yalman tam 53 yıldır gazetecilik yapmaktadır ve bu süre zarfında yalnızca Türkiye'de değil, dünya çapında bir şöhret kazanmıştır. Yalman'ın kalemi yeniden eline almasına izin verilecek ilk gün, onu her zamanki gibi aynı dürüstlikle kullanacağından kimsenin şüphesinin olmadığı belirtilmiştir. Yalman'ın ayrıca Türk basınının son dönem önemli simalarından biri olarak milletin sevgisi ve vefa duygularıyla kuşatılmış bir isim olduğu da eklenmiştir (*Akis*, 16.03.1960: 19- 20, Basın, Gazeteciler Dost Elinin Marifeti).

Akis'e göre (1960:21) anlaşılmayan nokta, böyle bir gazetecinin tutuklanmasının Demokrat Parti büyüklerine ne gibi bir fayda sağladığıdır. Zira Yalman'ın hapse atılması, DP'nin kendisine silinmez bir leke vurması ve geri dönüşü olmayan bir hüküm giymesine neden olmuştur. Olayın en anlaşılmaz yanıysa bu durumun farkında olan pek çok DP yöneticisinin, en üst düzeydeki isimler karşısında sessiz kalmasıdır.

Yalman diğer tüm gazeteciler gibi Mayıs 1960'ta kurulan Milli Birlik Hükümeti'nin çıkardığı afla tahliye olmuştur. Yalman'ın tutuklanması bir zamanlar partinin kurucu ekibinin en önemli yol göstericilerinden olan bir ismin bile nasıl cezalandırılabileceğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

2.2.3. Neşir veya Radyoyla İşlenecek Cürümler Hakkında Kanun

İktidar ile basın arasındaki ilişkilerin temelden sarsıldığı tarih olarak 1954 yılı gösterilmektedir. Bu dönemde iktidar ve muhalefet ilişkileri kadar basının işlevi ve sınırları da ciddi tartışmalara konu olmuştur. Bu bağlamda 1954 yılında gündeme gelen ve kamuoyunda “Neşir Yoluyla veya Radyoyla İşlenecek Cürümler Hakkında Kanun” olarak bilinen yasal düzenleme, dönemin siyasal atmosferini ve iktidarın basına yönelik yaklaşımını gözler önüne seren önemli bir örnektir. Söz konusu kanun tasarısı sadece içerdiği cezai yaptırımlar nedeniyle değil, aynı zamanda ispat hakkı gibi temel bir ilkenin tartışma konusu yapılmasıyla da kamuoyunda geniş yankı bulmuştur. Tasarının Meclis'teki görüşmeleri sırasında gerek Demokrat Parti içerisinden gerekse muhalefet cephesinden yükselen eleştiriler, dönemin basın özgürlüğü algısını ve siyasi söylem iklimini anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır. Çalışmanın bu bölümü söz konusu kanun tasarısının hazırlanma sürecini, TBMM'deki tartışmalarını, dönemin basın

organlarının konuya yaklaşımını ve düzenlemenin uygulamadaki etkilerini detaylı şekilde incelemeyi amaçlamaktadır.

1954 yılında Basın Kanunu'nda bir düzenleme yapılması gündeme gelmiştir ve Mart ayında kanun tasarısının yapısı vücut bulmuştur. Tasarıdaki en çok tartışılan nokta ispat hakkıdır. Adalet Komisyonu 2 Mart günü tasarı görüşmelerini bitirip kabul ederken önceki müzakerelerde tasarıya eklenmiş olan ispat hakkının kaldırıldığı görülmüştür. Mağdurun muvafakatinin savcı tarafından alınması koşulu kaldırılmış ve son maddede yer alan “bilerek yalan haber yazan” ifadesinden “bilerek” kelimesi kaldırılmıştır (*Milliyet*, 04.03.1954:1, Basın Kanunu). Basın Kanunu'nun müzakereleriye 7 Mart günü başlamıştır¹⁶³. Görüşmelerde muhalefetin ana vurgusu ispat hakkı olmuştur. Halk Partisi adına kürsüye gelen Faik Ahmet Barutçu, tasarının basın özgürlüğünü sınırladığını söylerken Meclis'in kendini feshine beş gün kala gündeme getirilmesini de doğru bulmadığını sözlerine eklemiştir. Adnan Menderes ise iki kere söz almıştır. İlk konuşmasında Menderes tek parti döneminde bir telefonla gazetelerin kapatıldığını hatırlatmış. İspat hakkıyla ilgili de konuşan Menderes, bu hakkında tanınması halinde vekillerin mahkemeye gideceklerini ve mahkemelerin bir nevi Divanı Ali haline geleceğini söylemiştir. İkinci kez kürsüye geldiğindeyse Menderes bu kanunun doğrudan vatandaşın şeref ve haysiyetini korumayı amaçladığını, ispat hakkınınsa bu kanunla kaldırılmadığını sadece bu hükmün öbür kanunlarda yer aldığı için buraya konulmasına lüzum görülmediğini söylemiştir (*Milliyet*, 08.03.1954:1 ve 6, Basın Kanununun Müzakeresi Başladı).

Kanunla ilgili görüşmeler ertesi günde devam etmiştir. Menderes burada da söz almış ve eleştirilere yanıt vermiştir. Muhalefetin dedikoduların başlayacağını söylemesine üzerine Menderes, basının susturulmasının mevzu bahis olmadığını vurgulamış ve “Birtakım yazı maharetleri ile bazı gazetelerde vatandaşın nasıl dedikoduya teşvik edildiği meydandadır. Hatta Meclis kürsüsü dahi bu dedikodulara alet edilmektedir. Bazı tertipli sözlü soruların ve neticesi bilerek söylenen sözlerin ne gaye güttüğünü gayet iyi biliyoruz” yanıtını vermiştir (*Milliyet*, 09.03.1954:1 ve 7, Basın Kanunun Beş Maddesi Kabul Edildi).

1954 yılında Basın Kanunu üzerine yapılan Meclis görüşmeleri, iktidar ile muhalefet arasındaki en yoğun tartışmalardan biri olarak öne çıkmıştır Kanunun kabul edildiği günse Meclis'teki tartışmalarda ilk sözü alan Sinop Milletvekili Server Somuncuoğlu, medeni toplumlarda insanların şeref ve haysiyetlerine saldırının serbest bırakılmasının doğru olmadığını savunurken resmi sıfatı haiz kişiler için yapılan yayınlarda ispat hakkının

¹⁶³ Çalışmanın bu bölümünde müzakerelerin yaşandığı günlerdeki diyaloglar gazete haberleriyle verilecektir. Sadece tasarının kabul edildiği gün yapılan konuşmalar daha kapsamlı şekilde ele alınacaktır. Kanun tasarısıyla ilgili gerçekleşen müzakerelerin tümü için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi* 07.03.1954 ve 08.07.1954, 9. Dönem, 29. Dönem Fihristi, 60. ve 61. Birleşim

tanınmasının gerekli olduğunu söylemiştir.¹⁶⁴ Server Somuncuoğlu, düzenlemenin görünürde haysiyetleri koruma amacı taşısa da gerçekte seçimler öncesinde muhalif basını sindirmek ve yandaş basını korumak için hazırlandığını ileri sürmüştür. Ona göre, ispat hakkının basından alınması yalnızca basının görevini yapmasını engellemeyecek aynı zamanda dedikoduların yayılmasına yol açacak ve milletvekillerinin kendilerini savunma imkanını ortadan kaldıracaktır. Ayrıca, kanunun demokratik iklimi bozacağını ve vatandaş- devlet ilişkisini zedeleyeceğini savunmuştur. Özellikle 3. maddede yer alan “Devletin siyasi veya malî itibarını sarsacak veya halkta telâş ve heyecan yaratacak nitelikte yalan haberler yayımlama” hükmünün son derece muğlak olduğunu belirterek, bütçe ya da para değeri gibi temel konularda eleştiri yapmanın neredeyse imkânsız hale geleceğini vurgulamıştır. Beşinci maddeyle getirilen, gazetelerin sahiplerine ağır para cezaları yükleyen düzenlemeleri ise basın özgürlüğünü kökten sınırlayan bir adım olarak nitelendirmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 09.03.1954:451-458).

Başbakan Adnan Menderes ise bu eleştirileri reddederek, kanunun kamu düzenini koruma amacı taşıdığını ve basın özgürlüğünü zedelemeyeceğini ileri sürmüştür. Ona göre, kamu görevlilerine yönelik haksız isnatların önlenmesi demokratik sistemin işleyişi için gereklidir. Muhalefetin kaygılarını “demagojik” bulduğunu ifade eden Menderes, ispat hakkı konusunda da yeni bir düzenleme getirilmediğini, mevcut anayasal hükümler ile Yargıtay’ın içtihatlarının esas alındığını açıklamıştır. Dolayısıyla, muhalefetin dile getirdiği gibi “basının tamamen susacağı” veya yalnızca iktidarı öveceği bir düzen kurulmayacağını her şeyin eskisi gibi süreceğini savunmuştur (*TBMM Tutanak Dergisi*, 09.03.1954:458-467).

Öte yandan Osman Bölükbaşı, kanuna yönelik eleştirilerini daha da sert bir üslupla dile getirmiştir. Ona göre, muğlak suç tanımları ve ağır cezalar nedeniyle basın özgürlüğü fiilen ortadan kalkacak, vatandaşlar kaleme aldıkları her satırda ağır cezalarla karşılaşma kaygısıyla otosansüre yöneleceklerdir. Ayrıca, Menderes’in muhalefetteyken savunduğu basın özgürlüğü anlayışı ile başbakan olduktan sonra hazırladığı bu düzenleme arasındaki çelişkiye dikkat çekmiştir. İspat hakkının memurlara yönelik isnatlarda sınırlandırılmasının ciddi sakıncalar doğuracağını belirten Bölükbaşı bu konuda verilen tevhidi içtihat kararının hukuken sakat olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte, gazete sahiplerine yazı işleri müdürlerinin cezalarının beş katı tutarında mali yükümlülük getirilmesini de basın özgürlüğünü ortadan kaldıran bir hüküm olarak değerlendirmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 09.03.1954:476-486).

¹⁶⁴ Server Somuncuoğlu’nun konuşmasını önemli yapan nokta bununla da sınırlı değildir. Somuncuoğlu, diğer ülkelerdeki basın mevzuatını karşılaştırmalı inceleyerek bir konuşma yapmış ve Kanunun bu haliyle çıkması durumunda basın özgürlüğünün sadece göstermelik olacağını, eleştirinin ve ikazların ortadan kalkacağını ve basının sadece iktidara methiyeler yazabileceğini öngörmüştür (*TBMM Tutanak Dergisi*, 09.03.1954:451- 458, 9. Dönem, 29. Fihrist, 62. Birleşim).

Somuncuoğlu ve Bölükbaşı'nın yanı sıra Cezmi Türk, Ferit Melen, Sırrı Atalay, Nadir Nadi ve Hidayet Aydınır gibi isimler de tasarının aleyhinde söz almıştır. Bu milletvekilleri, özellikle 3. maddenin belirsizliğine, basın ve ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı yönlerine, gazete sahiplerine yüklenen cezai sorumluluklara ve radyo yayınları üzerindeki olası sansür tehlikesine işaret etmişlerdir. Buna karşılık, iktidar sıralarında Adliye Encümeni Reisi Halil Özyörük ve bazı komisyon üyeleri kanunu savunarak düzenlemenin vatandaşların şeref ve haysiyetini korumak için zorunlu olduğunu ve basın özgürlüğüne zarar vermediğini ileri sürmüşlerdir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 09.03.1954:491-493).

Genel hatlarıyla Demokrat Partililer ifadelerinde kamu düzenini koruma, vatandaşların şeref ve haysiyetini teminat altına alma, yalan haberlerin yayılmasını engelleme gibi gerekçelerle savunmuşlardır. Ayrıca, ispat hakkı konusunda mevcut hukuki düzenlemelerin yeterli olduğunu ve kanunun matbuat hürriyetini kısıtlamayacağını ileri sürmüşlerdir.

Basında neşir yoluyla işlenecek suçlar kanunu olarak özetlenen 6334 sayılı “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Cürümler Hakkındaki Kanun Tasarısı” 9 Mart’ta 32’ye karşı 301 oyla kabul edilip kanunlaşmıştır¹⁶⁵ (*Cumhuriyet*, 10.03.1954:1 ve 6, Neşir yolu ile işlenecek suçlar kanunu çıktı). Radyo ile işlenecek suçlarda suçlu ile görevli memurun da sorumlu tutulacağı fıkra tasarıdan çıkarılmıştır. Bununla birlikte partiler sözcülerinin sorumluluğu kendilerine ait olmakla beraber tamamen serbest konuşacakları ve konuşmaların önceden kontrol veya sansüre tabi olmayacağı da Adalet Bakanı tarafından ifade edilmiştir¹⁶⁶ (*Akşam*, 10.03.1954:2, Neşir yolu ile işlenecek suçlara dair kanun çıktı).

Kanunun birinci maddesi; basın yoluyla namus, şeref ve haysiyete saldırı, hakaret, itibar veya servete zarar verecek isnatlar, özel hayatın rıza dışında teşhiri ve bu yollarla tehditte bulunmayı suç saymıştır. Bu fiiller için 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve 1.000–10.000 lira arasında para cezası öngörülmüştür. İkinci maddeyse kovuşturmanın şikâyetine bağlı olmadığını ancak tahkikattan önce mağdurun ifadesinin alınacağını düzenlemiştir. Üçüncü madde, devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak, halkta telaş yaratacak yalan haber ve belgelerin yayımlanmasını 1–3 yıl hapis ve en az 2.500 lira para cezasıyla cezalandırmıştır. Dördüncü madde bu suçların tekrarı halinde cezaların iki katına çıkarılacağını, beşinci madde ise para cezalarının beş katının

¹⁶⁵ Öymen (2009: 455), 1954 yılındaki bu düzenlemeye değin siyasi iktidarın basını baskılama yolunda çeşitli metotlar uyguladığını söylemektedir. Bunun için devletin mali imkanları ve ceza imkanlarının kullanıldığını vurgulayan Öymen (2009: 455), iktidarı öven yayın organlarına resmi ilan desteği, kredi kolaylığı, kağıt tahsisi gibi imtiyazlar tanınırken yayın politikası eleştirel olan gazetelerinse bu olanaklardan mahrum bırakıldığını anlatmış ceza uygulaması bakımında da Türk Ceza Kanunu’nun 159’uncu maddesinin kullanıldığını belirtmiştir.

¹⁶⁶ Bu fikri savunanlardan biri de Somuncuoğlu’dur. Meclisteki konuşmasında Somuncuoğlu radyoda işlenen suçlarda memurların da cezalandırılması konusuna değinmiş, bilgisi dahilinde yayımlanan hakaretlere izin veren memurların cezalandırılmasının doğru olduğunu ancak siyasi parti sözcülerinin kendi görüşlerini açıklarken ki sorumluluklarının kendilerine ait olması gerektiğini savunmuştur. Kanunun, seçim zamanında siyasi partilerin radyo konuşmalarının sansür edilmesine imkan vermemesi gerektiğini vurgulamıştır.

gazete sahibinden tahsil edileceğini belirtmiştir. Altıncı madde ise aynı hükümlerin radyo yayınları için de geçerli olacağını ifade etmiştir (*Milliyet*, 10.03.1954:1 ve 7, Meclis dün yeni basın kanununu kabul etti).

Hıfzı Topuz kanunun uzun yıllar gazetecilerin başlarının üstünde “Demokles’in kılıcı” gibi sallandığını söylemektedir. Topuz kanunun en önemli maddelerinden birinin ikinci madde olduğunu söylemektedir. Ona göre bu maddenin kanuna girmesinin arka planında, yaygın veya herhangi bir taşra gazetesinde DP’nin ileri gelenlerinin aleyhinde bir yazı çıkarsa ve bu isimler bunu görmezse savcılar bu konu konuda hızlıca harekete geçebilmesini sağlamak yatmaktadır. Topuz (2014:196- 197) o dönemde birçok savcı ve savcı yardımcısının gazetecilere kovuşturma açmak için seferber olduğunu söylemektedir.

Hıfzı Topuz’un da belirttiği gibi kanun bir süre sonra gazetecilere yönelik baskının en önemli aracı olmuştur. Öyle ki kanunu eleştiren gazeteciler Hüseyin Cahit Yalçın, Bedii Faik, Metin Toker ve Cüneyt Arcayürek gibi gazeteciler tevkif edilmiştir (Cantek, 2016:424). Yalçın *Halkçı* gazetesindeki yazılarında başbakana hakaret ettiği suçlamasıyla 26 ay 20 günlük hapis cezası almıştır. Sekseninci yaş gününü cezaevinde kutlayan Yalçın cezaevinde hastalanmış ve 26 gün sonra olağanüstü önlemlerle hastaneye kaldırılmıştır. Basının ve kamuoyunun baskılarına dayanamayan Cumhurbaşkanı Celal Bayar yetkisini kullanarak Yalçın’ın hapis cezasını kaldırmıştır. *Ulus*, *Yeni Ulus*, *Halkçı* gazetelerinde sorumlu yazı işleri müdürü olan Cemal Sağlam hakkındaysa 69 dava açılmıştır (Kabacalı, 1994:239).

6334 sayılı kanun her ne kadar kamu düzenini koruma ve vatandaşların şeref ve haysiyetini güvence altına alma gerekçeleriyle savunulmuşsa da yasalaşma süreci ve sonrasında ortaya çıkan uygulamalar bu düzenlemenin basın özgürlüğünü sınırlayıcı bir nitelik taşıdığını açıkça ortaya koymuştur. Meclis görüşmelerinde özellikle muhalefet milletvekillerinin ifade ettiği; ağır para cezaları, muğlak suç tanımları ve ispat hakkının sınırlandırılması gibi maddelerin gazeteciler üzerindeki baskıyı artıracak yönündeki endişelerle örtüşmüştür. 1954 Basın Kanunu, yalnızca dönemin siyasi iktidarının basınla olan problemli ilişkisini değil, aynı zamanda Türkiye’de demokratikleşme sürecinin ne denli kırılga olduğunu da yansıtan sembolik bir örnek olarak Türk basın tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

2.2.4. 6- 7 Eylül Olaylarında Basına Yönelik Kısıtlamalar

Çalışmanın bu bölümünde daha önceki başlıklarda anlatılmış olan 6- 7 Eylül olaylarının yaşandığı dönemde basına getirilen kısıtlamalar ve bunların etkileri incelenecektir. 6 Eylül

günü başlayıp 7 Eylül günü sabahına kadar süren olayların ardından siyasi iktidarın ilk müdahalelerinden biri basını olmuştur¹⁶⁷.

Alpay Kabacalı (1994:245), Menderes ve diğer yetkili isimlerin ilk iş olarak sıkıyönetim kararı aldıklarını sonra da 7 Eylül tarihli gazeteleri valiliğe getirterek sansür ettiklerinin söylemektedir. Öte yandan tekrar matris ve kalıp hazırlamanın vakit alacak olmasından dolayı gazetelerin sansür edilen başlıkları ezip okunamaz hale getirdiklerini de anlatmaktadır. Hıfzı Topuz (2014:198) da cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanların katıldığı toplantıda yetkililerin basını suçladıklarını, gazetelerin halkı kışkırtmasından dolayı olayların çıktığını iddia ettiklerini söylemektedir. Oldukça uzun süren toplantının sonunda *Yeni Sabah* gazetesi sahibi Safaeddin Kılıçlıoğlu, Adnan Menderes'e toplantıda bu görüşmenin yazılıp yazılamayacağını sormuştur. Menderes ise bunun basınla bir hasbihal olduğunu yazılmamasının daha iyi olacağını söylemiştir¹⁶⁸. Ayrıca Menderes, bütün gazetecilerden ülkenin faydasına olacak şekilde hareket etmelerini de rica etmiştir (Erer, 1965a:256).

Sıkıyönetimin ardından basında yer alması ve yer almaması gereken tebliğlerin sık sık gazetelerde yer aldığı görülmektedir. Basına yönelik baskılar artarken gazete kapatmaların da bir yöntem olarak kullanıldığı görülmektedir.

İstanbul Örfi İdare Kumandanı Korgeneral Nurettin Aknoz 10 Eylül günü bir basın toplantısı düzenlemiştir. Sıkıyönetim ilanından itibaren basının gösterdiği ağırbaşlı yayınlardan dolayı teşekkür eden Aknoz, yayın çizgisinin bu şekilde devam etmesi halinde herhangi bir sansür koymak ya da gazete kapatmak gibi bir uygulamada bulunmayacağını belirtmiş basına getirilen kısıtlamaları sıralamıştır. Tebliğe göre gazetelerin ikinci ve üçüncü bası yapımları yasaklanmıştır. Basınca belgelenmesine imkan bulunmayan işitme, hayal kurma, hissetmeye dayanan yayınların örfi idarenin konularına temas etmesi halinde sorumlular hakkında hukuki süreç başlatılacaktır. Öte yandan Aknoz gazetelerin sıkıyönetimin işlerinin zorlaşmasına yol açacak şekilde davranmamalarını da rica etmiştir (*Milliyet*, 11.09.1955:1 ve 7, İstanbul Örfi İdare Kumandanlığı'nın tebliği).

Gazetecilere bildirilen yasakların başında halkı heyecanlandırıcı yayımlar yapılması vardır. Öyle ki Meclis'teki görüşmeler dahi halkı heyecanlandıracak nitelikteyse yayımlanmayacaktır. Hükümeti eleştirmek de yasaklanan bir diğer konu olmuş, hükümetin çalışmasını engelleyecek yazıların yazılması da menedilmiştir. Olayları gösterir nitelikteki

¹⁶⁷ Olayların yaygın ve yerel basında nasıl ele alındığını inceleyen çalışmalar için bkz. Kaya (2006); Özçelik (2013); Ayaz (2015); Kulu (2019); Yüksel (2019); Müjdeji (2021)

¹⁶⁸ DP'ye yakın çizgisiyle bilinen gazeteci Tekin Erer (1965:256) bunun stratejik bir hata olduğunu düşünmektedir. Elliden fazla gazetecinin katıldığını bu toplantıda hükümetin görüşünün ve tutumunun tamamen aktarılmış olduğu halde basında yer almamasından dolayı sonrasında hiçbir yerde konu edilemediğini söyleyen Erer, Yassıada davalarında dahi konuyla ilgili tüm detaylara girilmesine rağmen bu toplantıdan bahsedilmediğini belirtmiştir.

fotoğrafların kullanılması da yasaklanırken olayları yapanlar olarak sadece komünistlerin sorumlu tutulmasına izin verilmiştir¹⁶⁹. Darlık, yokluk, kıtlık gibi haberlerin yazılmasıyla birlikte magazin sayfalarına kısıtlama getirilmiş, NATO devletleriyle ilgili yayınlar da yasaklar arasına girmiştir (Topuz, 2014:198- 199; Kabacalı, 1994:246). Özellikle son üç madde olmak üzere kısıtlamaların geneline bakıldığında bir keyfilik olduğu, sıkıyönetimin olayları basını hizaya getirmek için araçsallaştırdığı görülmektedir. Bunda şüphesiz özellikle 1954 yılından itibaren basında iktidara yönelik artan eleştirilerin etkisi vardır.

Bu sınırlamaların ardından yenileri birbirini takip etmiş, sıkıyönetim komutanlığı gazetelerle iletişime geçerek yeni yasakları aktarmıştır. Örneğin 12 Eylül günü, Kıbrıs'taki olayları, öğrenci birlikleri ve çeşitli dernekleri soruşturma konusu eden içeriklerin yayını yasaklanmıştır. 17 Eylül günüyse heyecan uyandırıcı cinayet haberlerinin detaylı şekilde yayınlanmasıyla birlikte sıkıyönetim mahkemeleriyle ve zarar gören dükkan sayısıyla ilgili haberlerin yayınlanması yasaklanmıştır (İnuğur, 1992:325).

Aknoz¹⁷⁰ yayımladığı bir diğer bildiride, bazı kişilerin kışkırtıcı söylentiler yaymaya çalıştığını belirterek özellikle Yunanistan'ın kimi bölgelerinde Türklere yönelik zulüm yapıldığına dair haberlerin asayiş bozma amacı taşıdığını ifade etmiştir. Yurttaşlardan bu tür haberlere itibar etmemelerini, bu söylentileri yayanları ise en yakın karakola bildirmelerini istemiştir (Karakuş, 1973:280). Gazeteci Oktay Ekşi (Gezgin vd. 2016c:151) bu yasakları yorumlarken gazeteciliğe verdiği zararı, “Gazeteciliği kendi ilkelerinize göre değil Paşa'nın hoşuna gidecek çizgilere göre yapmanız lazım” ifadeleriyle yorumlamıştır.

Sıkıyönetim Komutanlığı İsmet İnönü'nün “Çetin Bir İmtihan” başlıklı yazısından dolayı *Ulus*’u bir ay süreyle kapatmıştır. Böylelikle kapatılan ilk gazete *Ulus* olmuştur. İnönü söz konusu yazısında, içinde bulunulan dönemin “fevkalade nezaket” taşıdığını vurgulamış ve bu nedenle Büyük Meclis'in ay sonuna kadar yeniden toplanarak meseleleri ele alması gerektiğini ifade etmiştir. İktidar grubunun bu yönde bir değerlendirme yapmasını isteyen İnönü, sık sık değişen İcra Vekilleri dolayısıyla Meclis'in fiilen denetim görevini yerine getiremez hale geldiğini belirtmiştir. Örfi idare kapsamında muhatap olunan mercilerin sürekli değişmesinin de kamuoyunun dikkatinden kaçamayacağını söyleyen İnönü, mevcut durumda hükümetin Meclis'e hesap vermek durumunda olduğunu hatırlatmış ve Meclis'in hakikatleri görmek üzere toplanmasının zaruretine işaret etmiştir (Karakuş, 1973:281). İnönü yazısında

¹⁶⁹ Gazeteci Orhan Birgit de tutuklanan arasındadır. Anılarının (2006), 192 ile 218'inci sayfalarında süreci anlatmaktadır. Tutuklanan bir diğer isim olan Aziz Nesin de (1987) “Salkım Salkım Asılacak Adamlar” kitabında bu süreci işlemiştir.

¹⁷⁰ Nuri İnuğur (1992:325), Korgeneral Nurettin Aknoz'un gazetelerin kapatılmasını veya yayın yasaklarını bildiren emirlerde, komutanlık makamından ziyade kendi adını vurgulayan bir ifade kullandığını ifade etmekte, “kapatılmıştır, menedilmiştir” gibi ifadelerden ziyade “kapattım, menettim” gibi ifadeler kullandığını belirtmiştir.

tarafsız bir dil benimserken (Kaya, 2012:188) CMP ile de işbirliği içinde olduklarını, Meclis'in tatile girmesiyle hükümet üzerindeki müzakerenin de ortadan kalktığını vurgulamıştır (Toker, 1966a:109). Öte yandan hükümet konuyu bir an evvel kapatmak isterken İnönü'nün "hesap verme çağrısı" huzuru kaçırmıştır (Karakuş, 1973:281). Bunun üzerine *Ulus* süresiz kapatılırken¹⁷¹ yazıya sayfalarında yer veren *Hürriyet* 15 gün (Karakuş, 1973:281), *Milliyet*, *Tercüman* ve *Hergün* gazeteleri de 14 gün süreyle kapatılmıştır. Aynı dönemde Ankara'da yayınlanan *Medeniyet* gazetesi Trakya'daki Türk karşıtı protestoları haber olarak kullandığı için "bir sonraki emre kadar" kapatılmıştır. (Kaya, 2012:189). "Demokrat Parti Grubundaki Huzursuzluk Arttı" başlıklı haberden *Dünya* gazetesi, "Bu Böyle Gidemez" başlıklı haberden dolayı *Vatan* gazetesi kışkırtıcı içerik suçlamasıyla 15 gün süreyle kapatılmıştır (Kabacalı, 1990:172). Aknoz'un ve sıkıyönetimin tavrının değerlendiren gazeteci Necati Zincirkıran (2007:115) o dönemde birçok gazetenin gözdağı verilmek amacıyla kapatıldığını söylemektedir

Yaygın gazetelere ek olarak bilhassa İstanbul'da yayınlanan Ermeni ve Rum azınlığın sahipliğindeki yayınlar da sert bir denetime tabii tutulmuştur. Bu günlerde yabancı muhabirler bile telgraflarının denetlenmesine ses çıkaramamışlardır. İki İngiliz gazeteci, Londra'daki popüler gazetelere çarpıcı haberler gönderdikleri gerekçesiyle ülkeden uzaklaştırılırken benzer sebeplerle bir Fransız gazeteci ifade vermeye çağrılmış ve gözaltın alınmıştır (Kaya, 2012:191).

Akis (17.09.1955:3, Kendi Aramızda) dergisinde sıkıyönetimin kararları ve basın özgürlüğüyle ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. Derginin sıkı yönetim bitene kadar bu idarenin hüküm sürdüğü biçimde yayınlanacağını altı çizilmiş, 1947 yılından itibaren Basın hürriyeti mefhumunun parçası olan alışkanlıkların gazetecilere yerleştiği ancak kısıtlı mevzularda bu alışkanlıklardan fedakârlık yapma mecburiyeti olduğu, gazetecilerin büyük kısmının bunu memleketleri için yapacağı söylenmektedir. Kimsenin kendi kuvvetini suiistimal etmemesi gerektiği, buna mukabil masum tenkitlerin ve belirli bir mevzu dışındaki yayınların engellenmemesi gerektiği belirtilmiştir. Örfi idare komutanlığından, "yazılabilir" ile "yazılamaz" arasındaki sınırı çok kesin ve net kelimelerle çizmesi samimi bir rica olarak istenmiştir (*Akis*, 17.09.1955:71:3, Kendi Aramızda). *Akis* bu tavrının ve telkinlerinin genel olarak diğer gazetelere de yansıdığını söylemek mümkündür

6- 7 Eylül olayları birçok politik sorunu görünür kılarken ardından alınan tedbirler sonraki yıllarda basına yönelik baskının artmasına sebebiyet vermiştir¹⁷². Zaten yavaş yavaş kendini göstermiş olan parti içi muhalefet bu olaydan sonra şekil almış, parti içindeki

¹⁷¹ Gazete bir ay sonunda açılmıştır (Toker, 1966a:108).

¹⁷² Olaylardan bir ay sonra 8 Ekim tarihli bir belgeye göre *Zafer*'e alternatif olarak İstanbul'da bir gazete çıkarılmasının ve ticari matbaa açılması planlanmaktadır [BCA, 30- 1- 0- 0, 131- 848- 7]. Gerek yaşananlar gerekse partideki kopuşlar düşünüldüğünde bu belge ışığında DP'nin yeni basın stratejileri arayışında olduğunu söylemek mümkündür.

tartışmalar ve ayrılmalar hızlanmıştır. Basının durumu tartışma konusu haline gelirken bilhassa ispat hakkı üzerinde en fazla konuşulan mesele olmuştur. Çalışmanın bir sonraki başlığında DP dönemindeki ispat hakkı tartışmalarına yer verilecektir.

2.2.5. Basına Yönelik Yeni Düzenlemeler

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarındaki görece liberal hava özellikle 1954 yılından sonra hızlı bir şekilde dağılmıştır. İkinci Menderes Hükümeti’nden sonra basın iktidar ilişkilerinde kimi günlerde bahar havası yaşansa da yapılan düzenlemelerin çoğu basını baskı altına almaya yöneliktir. Bu adımlardan ikisi de 1956 yılının Haziran ayında atılmıştır¹⁷³. Çalışmanın bu bölümünde DP’nin basın özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik adımlarından ikisi olan 6732 ve 6733 sayılı yasalar incelenecektir.

1956 yılına 6- 7 Eylül olaylarının yarattığı siyasi ve toplumsal gerginliklerle girilmiştir. Basına yönelik baskıcı eğilimlerin devam ettiği bu dönemde 1954’teki kısıtlamaları yeterli görmeyen DP iktidarı “yayın ve radyo yoluyla işlenen suçlar” ve Basın Kanunu’nda düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir.

DP Grubu 29 Mayıs günü iki hafta aradan sonra toplanmış basın hakkındaki kararı tatbikata koymuştur. Yapılan bu ilk görüşmede Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk ve Başbakan Adnan Menderes söz almıştır. Bakan Göktürk, Basın Kanunu düzenleyen tasarının ana hatlarına değinmiştir. Bir gazetecinin en az lise diplomasına sahip olması gerektiğini çünkü lise kültürü olmayan bir kişinin haberleri doğru veremeyeceğini belirttikten sonra kişisel şeref haysiyetlerin korunması konusuna değinmiştir. Suç unsurlarının genişletilmesini ve cezaların arttırılması gerektiğini savunan Bakan Göktürk buna gerekçe olarak suç unsurlarının dar olması sebebiyle kişisel haysiyet ve şerefe yönelik saldırıların beraatle sonuçlanmasını göstermiştir. Bakanın üzerinde durduğu bir diğer konuda tekzip olmuştur. Tekziplerin verilen haberle aynı biçimde yayınlanmadığını söyleyerek çeşitli ülkelerden örnekler vermiştir. Gazetecilerin ahlakı üzerine de duran Bakan Göktürk, gazete çıkarılmasında titiz olunması gerektiğini ve gazetecilik mesleğinin birtakım şartlara bağlanması gerektiğini savunmuştur. Bakanın basınla ilgili değindiği son konuya gizli toplantıların yazılma biçimi olmuştur. Gizli toplantıların da birtakım tahmin ve yorumlarla kamuoyuna yanlış aktarıldığının böylelikle vatandaşların olumsuz etkilenmeye çalışıldığını belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 30.05.1956:1 ve 5,

¹⁷³ Başta Adnan Menderes olmak üzere birçok DP’li bu tarihe kadar da birçok kez basını hedef gösteren açıklamalarda bulunmuşlardır. Bunlardan belki en önemli olanlarından bir tanesiye 25 Şubat 1956 Adnan Menderes’in birtakım mecmua ve gazetelerin modası geçecek hale geleceğini söylediği toplantıdır. Fatin Rüştü Zorlu’yu savunan konuşmasında Menderes eleştirel yayın yapan gazeteleri “dedikoduları kendilerine kazanç menbaı edinmiş” olarak tanımlamıştır (*Vatan*, 26.02.1956:1 ve 3, Başvekil, Basına hücumda bulundu).

DP, basın hakkındaki kararı tatbika koydu). Bakan Gökalp'in şu sözleriyle düzenlemelerin yapılmasının ve siyasi iktidarın basına yönelik tutumunun en belirgin göstergesidir:

“Basın hürriyetinin sınırı tahdit edilmelidir. Zira, diğer hürriyetler, basınla beraber yürümektedir. Basını bir nizama bağlamak zamanı gelmiştir. Memleket menfaati ve amme hizmetlerini tehlikeye düşüren bir matbuat zümresinin hakim duruma geçmesine mani olmalıyız. Demokrasinin istikbalini tehdit edecek amillerin ortadan kaldırılması lazımdır (*Milliyet*, 30.05.1956:1 ve 5 Basın kanunu D.P. Grubunda dün görüşüldü)”

Tasarıda kapsamındaki maddelerle şu şekildedir: Gazete sahipleri, yazı işleri müdürleri, başmuharirler ve siyasi muhabirler, yüksek tahsilli olacaktır. İki senelik gazetecilere, tahsil konusunda edinilmiş hak tanınmıştır. Şeref ve haysiyete yapılacak saldırılar ağır cezalara bağlanmıştır. Hükümeti ve halk çıkarlarını zaafa düşürecek yalan haber yayınlara ağır cezalar verilecektir. Gizli toplantıların yayınlanması yasaklanacaktır (*Milliyet*, 30.05.1956:1 ve 5 Basın kanunu D.P. Grubunda dün görüşüldü).

Tasarının kamuoyuyla paylaşılmasından sonra tartışılan konularından biri de gazetecilerin lise mezunu olması şartı getirilmesidir. Hürriyet Partisi bu konuda milletvekillerinin de en az lise mezunu olması için bir tasarı hazırlayarak tepki göstermiştir. *Milliyet* gazetesinin “Doğrusu Bu” köşesinde yayımlanan “Estağfurullah” başlıklı yazıda, yeni Basın Kanunu’nda muhabirlerin lise mezunu olma şartı getirilmesi mizahi bir üslupla eleştirilmiştir. Yazıda, Hürriyet Partisi’nin bu şarttan esinlenerek milletvekilleri için de en az lise mezunu olma koşulunu gündeme alabileceği ileri sürülmüş ardından lise mezunu muhabirlerin bulunduğu bir ortamda milletvekillerinin en az birkaç üniversite mezuniyetine sahip olması gerektiği ironik bir biçimde dile getirilmiştir (*Milliyet*, 02.06.1956:1, Estağfurullah!).

Nadir Nadi (*Cumhuriyet*, 01.06.1956:1) de “Ya Öyle!” başlıklı yazısında bu konuyu eleştirmiştir. Berlin Üniversitesi’ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü Müdürü Profesörü Dovifat’ın, “Gazetecilik ona heves edenlerde, hiçbir profesörün öğretemeyeceği özel istidadlar arayan bir meslektir¹⁷⁴” ifadesini aktararak başlayan Nadi, bir gazetede yazı yazmak için diploma şartı koşulmasını, kamu konularıyla ilgili fikir yürütmeyi tekele bağlamak olacağını savunmuştur. Nadi, bir vatandaşın yalnızca eğitim eksikliği nedeniyle gazetecilikten menedilmesini “en basit insan haklarının inkârı” olarak değerlendirmiş, bu düzenlemeyi hazırlayanların bunu fark etmediklerini söylemenin de naiflik olacağını ironik bir biçimde dile getirmiştir. Yazısında

¹⁷⁴ Nadi’nin (*Cumhuriyet*, 01.06.1954:1, Ya Öyle!) Dovifat’tan aktardığı ifadelerin tümü şu şekildedir:

“Bu enstitüde gazeteciliğin tarihsel gelişimi hakkında temelli bilgiler edinebilirsiniz. Mesleğin sosyal ve politik fonksiyonlarına dair burada çok şeyler öğrenebilirsiniz. Modern bir gazetenin nasıl hazırlandığını, çeşitli servislerin nasıl çalıştığını görüp az çok tecrübe sahibi olmanız burada mümkündür. Fakat burada gazeteci olamazsınız. Gazetecilik, ona heves edenlerde, hiç bir profesörün öğretemeyeceği özel istidadlar arayan bir meslektir. Gazeteci olup olamayacağınızı, bu mesleğe atıldıktan sonra ancak zamanla anlayabilirsiniz)

ayrıca Demokrat Parti'nin basına karşı değişen tavrını ortaya koyarak, 1946–1950 yılları arasında DP'yi öven ve bu nedenle mahkemelerde sürünen hatta hapishanelere düşen diplomasız gazetecilerin varlığını hatırlatmıştır. O dönemde iktidarı destekleyen bu gazetecilerin, bugün için “mesleğe layık olmadıkları” iddiasının ileri sürülmesi durumunda, geçmişte yaşanan tüm sıkıntılardan da kurtarılmış olacaklarını belirtmiştir. Aradan geçen altı yıl boyunca gazetelerin yazar ve muhabir kadrosunda ciddi bir değişiklik yaşanmadığını vurgulayan Nadi, asıl değişikliğin iktidarın tutumunda gerçekleştiğini ifade etmiştir. Başlangıçta halkın desteğini almanın verdiği güvenle basını takdir eden iktidar mensuplarının, zamanla artan başarısızlıklar ve halkın hoşnutsuzluğu karşısında eleştirilere tahammül gösteremez hale geldiğini söylemiştir. Nadi'ye göre, dün eleştirmenleri “alnından öpenler”, bugün aynı kişilere “kim oluyor bunlar?” diye çıkışmakta, ispat hakkı görmezden gelinmekte, eleştiriler hakaret sayılmakta ve “önce diplomayı al” denilerek geçersiz kılınmaya çalışılmaktadır (Nadi, *Cumhuriyet*, 01.06.1956:1, “Ya Öyle!”).

Nadi (*Cumhuriyet*, 01.06.1956: Ya Öyle!) yazının son bölümünde DP zihniyetini 14 Mayıs günü geride bırakıldığı sanılan eski zihniyet haline geldiği söylemiş ve iktidarın tarih bilincine sahip olsaydı izlediği politikanın ülkeyi bir çıkmaza sürüklediğinin farkına varıp daha dikkatli davranacağını söylemiştir.

Gösterilen refleksin ardından başmuharrir ve muharrirler için zorunluluk kaldırılırken, yazı işleri müdürleri ile muhabirlerin lise mezunu olmaları şartıyla diğer anti demokratik maddeler aynı kalmıştır. Tasarıyı DP'li beş¹⁷⁵ milletvekili reddederken 30 kadar milletvekilinin de çekimser kaldığı basında yer almıştır¹⁷⁶. Tasarının DP grubunda kabul edilmesinden sonra muhalefet eleştiren bir tavır takınmıştır. İsmet İnönü, söz konusu düzenlemelerle birlikte ülkenin “karanlık bir döneme” girdiğini belirtmiş, bu gidişin adım adım mutlakiyete yöneldiğini ifade etmiştir. İktidarı destekleyenleri uyarmak istediğini vurgulayan İnönü, içinde bulunulan durumun son derece tehlikeli olduğunu ve herkesin sorumluluğunu bilmesi gerektiğini dile getirmiştir (*Cumhuriyet*, 01.06.1956:1 ve 5, İnönü'nün Demokrat milletvekillerini ikazı). Hürriyet Partisi Meclis Grubu'nda da basın tasarısı ciddi şekilde eleştirilmiştir. Grupta istenilen kanunla basının bir suikastla kurban edileceği böylelikle muhalefetin de susturulacağı fikri öne çıkmıştır. Feridun Ergin, “Matbuat prangaya vurulmuştur” derken partinin bir diğer önde gelen ismi Turan Güneş de “Bu kanun hürriyet nizamını ortadan kaldırmaya matuftur” ifadelerini

¹⁷⁵ Lehte oy veren vekiller, Selçuk Çakıroğlu, Muammer Obuz, İlhan Sipahioğlu, Osman Turan ve Sabih Duralı'dır (*Milliyet*, 31.05.1956:1 ve 5, Yeni Basın Kanunu Mecliste).

¹⁷⁶ Bazı gazetelerde yer alan haberlere göre Başbakan Adnan Menderes'in Afyon Milletvekili Kemal Özçoban'ı Başbakanlığa davet ederek görüşüğünü ve Mecliste Basın Kanunu düzenlemesinin aleyhinde konuşursa DP'den çıkarılacağını söylediğini iddia eden haberler çıkmıştır. Bu haberler Anadolu Ajansı tarafından yalanlanmıştır (*Milliyet*, 31.05.1956:1, Asılsız 2 Haber).

kullanmıştır (*Cumhuriyet*, 01.06.1954:1 ve 5, Hürriyet Partisi Meclis Grupunda basın tasarısına hücumlar).

Tasarı DP Grubu'nda kabul edildikten sonra komisyona gelmiştir¹⁷⁷. Adliye ve Dahiliye komisyonlarından seçilecek 10'ar üyeden oluşan karma komisyonda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. İlk sözü alan Hürriyet Partili Fethi Çelikbaş, “Bu kanun tasarısı, Meclise geldiği tarihten bugüne kadar cereyan eden muameleler, baştan sona bir gayri nizamilik içinde olmuştur. Ayrıca rejim bakımından önemi aşıkâr olan bu tasarının müzakere edileceği geçici komisyona muhalefet partilerinden üye alınmamıştır. Bu şartlar altında komisyonda hazır bulunmayı dahi doğru bulmuyor, komisyonu terk ediyorum” demiştir. Çelikbaş'ın bu sözlerinden sonra Hürriyet Partililer salonu terk etmişlerdir. Cemal Köprülü ise basın özgürlüğünü tehdit için ne kadar uğraşılsa uğraşılsın başarılı olunamayacağını söylemiştir. Cevat Ülkü, Pertev Arat, Nusret Kirişcioğlu ise kanunun gerekliliği üzerine konuşmuşlardır. Eski bir gazeteci olan Behzat Bilgin ise mesleğin şerefi bakımından bu kanunla iftihar ettiğini söylemiştir (*Milliyet*, 01.06.1956:1, Basın Kanunu Kolaylıkla Kanunlaşıyor).

Yeni basın tasarısı 2 Haziran günü geçici komisyondan birkaç küçük değişikliğin ardından geçmiştir. Değişiklikler kapsamında gazete sahiplerinin de sorumlu müdürlerle aynı sorumluluğu taşımaları kararlaştırılmıştır. Bir diğer düzenlemeyse tekzip hakkı üzerine olmuştur. Cevap veya tekzip suç unsuru bulunması halinde bundan yalnızca bu hakkı kullanan kişinin sorumlu kılınması kararlaştırılmıştır (*Milliyet*, 03.06.1954, s.1, Yeni Basın Tasarısı Komisyondan Geçti). Basın tasarısı bahsi geçen noktalarda yapılan birkaç düzenlemeyle 3 Haziran'da¹⁷⁸ son şeklini almıştır (*Milliyet*, 04.06.1956:1, Basın Tasarısı Son Şeklini Aldı).

Tasarının gerekçesinde “matbuatın Türk ahlakını tehdit ettiği” belirtilirken “gazetecilerin şeref ve haysiyetlere mahirane bir taktikle tecavüz ettikleri” ifadesine yer vermiştir. Benzer kanunların İsveç, İngiltere, Almanya, İsviçre gibi ülkelerde daha önceden bu türde tedbirler alındığı ve basın mevzuatlarında örf ve adetlerin bile kanun hükmü olarak yer aldığı altı çizilmiştir.

Basının ve muhalefetle birlikte tasarıyla ilgili uluslararası alanda da eleştirel yazılar yayımlanmıştır. Uluslararası Basın Enstitüsü bir rapor hazırlayacağını duyurmuştur.

¹⁷⁷ Komisyonun kurulması üzerine Gazeteciler Cemiyeti bir toplantı yapmıştır. Cumhurbaşkanı, Meclis'e ve Karma Komisyona bir telgraf çekilmiş ve gazetecilerin müktesep haklarının tanınması lüzumu dile getirilmiştir. Öte yandan Cemiyet Yönetim Kurulu, Karma Komisyon'da dinlenip, tecrübelerinden istifade edilmesini istemiştir (*Cumhuriyet*, 02.06.1954:1, Gazeteciler Cemiyeti ve yeni basın tasarıları).

¹⁷⁸ Aynı gün gazetelere yansıyan bir haberde bir DP kongresinde basına “akrep” dendiği anlatılmaktadır. Kongrede sahneye gelen Çalışma Bakanı, iktidara geldiklerinden beri basının kendilerini hiç rahat bırakmadıklarını belirtmiş ve şu sözleri kullanmıştır: “Akrep niçin sokar? Çünkü sokmak için yaratılmıştır. Bir taraftan matbuat muhalefet bizi sokuyor. Bu tabiri kullandığım için bizi affedin. Fakat bu hakikattir. Köpek ışığa karşı havlar (*Milliyet*, 04.06.1956:1, Bir D.P. kongresinde Basına akreb dendi).”

Almanya’da yayın yapan *Der Abend* gazetesiye tasarımı “Türkiyede basın hürriyeti kaldırılıyor mu?” başlığıyla duyururken Brüksel merkezli *Sor* gazetesinde yayımlanan bir yazıda “Basın hürriyetine karşı bir demokrat memlekette girişilen bu teşebbüs, ibretle tetkik edilecek bir mevzudur. Türk hükümeti, bir müddetten beri esasen basına karşı cephe almış bulunuyordu” yorumu yer almıştır¹⁷⁹ (*Cumhuriyet*, 03.06.1954:1, Dünya bize bakıyor!).

Hazırlanan tasarının 4 Haziran¹⁸⁰ günü Meclis’te görüşülmesi beklenirken bu gerçekleşmemiştir. Basına yansıyan haberlere göre bunun tam sebebi bilinmemekle birlikte bazı DP’li vekillerin tasarındaki bazı maddeleri hoş karşılamamalarının bunda etkisi olduğu düşünülmektedir (*Cumhuriyet*, 05.06.1956:1 ve 5, Basın Tasarıları Dün Mecliste Görüşülmedi). *Akis*’te (06.06.1956:7, B. M. M. Basın Kanunu) ise bu durumun sebebi olarak tasarıların milletvekillerine 48 saat önceden dağıtılmamış olması ve Başbakan’ın da müdafaa için yeterince hazırlıklı olmaması gösterilmektedir.

Basın Kanunu tasarısı 6 Haziran günü Meclis’te görüşülmeye başlanmıştır. *Milliyet* (07.06.1956:1 ve 3, Mecliste Fırtına Koptu) gazetesi görüşmeleri “Mecliste Fırtına Koptu” başlığıyla verirken İnönü’nün konuşması sırasında çıkan kavgada çantaların havada uçtuğunu, çantalardan birindeyse silah çıktığını bilgisini vermiştir. Gazeteci Ecved Güresin de öğle saatlerinden itibaren Meclis’in etrafının kordon altına alındığını bu tedbirlerle de sanki tasarıların öneminin belirtilmeye çalışıldığını söylemektedir (*Cumhuriyet*, 07.06.1956:1 ve 5, Meclis Notları). *Akis*’e (06.06.1956:7, B. M. M. Basın Kanunu) göre de Tadilatın aleyhinde olanların, lehinde bulunanlardan daha kuvvetli olduğu sezilmekte, Cumhurbaşkanı’nın da müzakereleri yakından takip ettiği ve tasarıların derhal kanunlaşmasını şiddetle arzuladığı anlaşılmaktadır.

¹⁷⁹ *Milliyet* gazetesi de Batı Almanya’dan gelen iki gazetecinin demecine yer vermiştir. Gazeteci Faitz Meurer’in 25 yıldır hiç mahkemeye gitmediğini Almanya’da ispat etmek şartıyla her şeyi yazmanın serbest olduğunu, haberin kaynağı hakkında soru sormadığını, gazete sayfalarının sınırlandırılmadığını ve şimdiye kadar hiçbir gazetenin kapatılmadığını söylediği aktarılmıştır (*Milliyet*, 05.06.1954:1, Alman Gazetecilerin Hayreti).

¹⁸⁰ Kanunun Meclis’e geleceğinin düşünüldüğü gün olan 4 Haziran günü *Ulus* gazetesinde Bülent Ecevit imzasıyla bir yazı çıkmıştır. DP’nin “Yeter, Söz Milletindir” sloganına atıfla “Söz Milletindir” başlığıyla yayımlanan yazıda Bülent Ecevit, *Ulus* gazetesinde kaleme aldığı yazısında (04.06.1956:3, Söz Milletindir) yeni düzenlemelerin, İstanbul’da sıkıyönetim sona erdikten sonra da basın üzerindeki baskının sürdürülmesini amaçladığını vurgulamıştır. Ona göre tasarıların komisyonlardan ve Meclis’ten bu kadar hızlı geçirilmesinin temel nedeni de buydu. Ecevit, 7 Haziran’da sıkıyönetimin kalkmasının ardından gazetelerin bu kez yeni kanunların baskısı altına gireceğini ve bunun da hükümetin sıkıyönetimi siyasi amaçlarla uzattığının açık bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca düzenlemeyle birlikte gazetelerin haber kaynaklarını gizli tutma hakkının ortadan kalktığını, böylece haber alma özgürlüğünün de fiilen yok edildiğini ifade etmiştir. Hangi bilgilerin yazılıp yazılmayacağını hükme bağlanması ve “kanun, nizamname veya resmî teşekküllerce alınan karar gereğince gizli toplantılardaki görüşmelerin ya da kararların yayımlanması yasaktır” ifadesinin eklenmesiyle de haber verme özgürlüğünün ciddi biçimde sınırlandığını dile getirmiştir. Ecevit’e göre, bu hükümle özellikle iktidar partisinin Meclis Grup toplantılarının kamuoyuna yansımalarının önüne geçilmek istenmekteydi. Oysa onun ifadesiyle bu toplantılar birer “aile toplantısı” olarak görülemezdi. Yazısını, “Son söz Türk milletindir; kararları gizli toplantılarda almaya kalkışanların değil” sözleriyle tamamlamıştır. (Ecevit, *Ulus*, 04.06.1956:3, Söz Milletindir).”

Basın Kanunu görüşmeleri böylesine gergin bir atmosferde geçmiştir. DP adına Başbakan Adnan Menderes ve Hilmi Dura, CHP adına İsmet İnönü, Hürriyet Partisi adına Turan Güneş, CMP adınaysa Osman Bölükbaşı konuşmuştur.

Başbakan Adnan Menderes, kanunun basın özgürlüğünü sınırlamak için değil, onu “suiistimal eden fırsatçılara karşı korumak” amacıyla hazırlandığını savunmuştur. Demokrat Parti’nin muhalefetteyken savunduğu özgürlükçü anlayışa bugün de bağlı kaldığını dile getiren Menderes, hürriyetin her istediğini söylemek ya da yapmak olmadığını, devletin ve toplumun haklarının da gözetilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, yeni düzenleme Atatürk Kanununun saldırıları önlemesi gibi, “şeref ve haysiyet düşmanlarının” basın yoluyla gerçekleştirdiği saldırıları da durdurmayı hedeflemektedir. Yalan haberlerin yarattığı tahribatı önlemek için cevap ve düzeltme hakkının artık bir zorunluluk haline geldiğini belirtmiş, basının dışarıda devletin itibarını da zedeleyebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca muhalefetin kendisine yönelik ağır eleştirilerde bulunduğunu hatırlatarak, basında görülen yalan ve uydurma haberlerin bu kanunu zorunlu kıldığını savunmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 06.06.1956:142-151). Hilmi Dura (TBMM Tutanak Dergisi, 06.06.1956:152) ise kanunu savunurken basının geçmişteki olumsuz tutumunu, yalan haber ve manipülasyonlarını vurgulayarak, yeni düzenlemelerin bu sorunları gidermeye yönelik bir ihtiyaç olduğunu ima etmiştir. Geçmişteki eleştirel ifadeleri aktararak basının her zaman sorunlu olabileceğini ve bu nedenle düzenlenmesinin gerekliliğini savunmuştur.

Muhalefet lideri İsmet İnönü ise kanuna sert bir dille karşı çıkmıştır. Basının toplumsal işlevini, “vatandaşın derdini dillendirerek ona ümit ışığı verme” olarak tanımlayan İnönü, yeni düzenlemenin bu ışığı söndüreceğini savunmuştur. Ona göre kanun, sıkıyönetimin yerini alacak daha sert ve tüm ülkeye yayılmış bir otoriter rejimin habercisidir. Yargı ve savcılar da bu düzenlemelerle iktidar lehine hareket etmeye zorlanacağını, hâkimlerin vicdanları ile geçim kaygıları arasında sıkışacağını belirtmiştir. İnönü, özellikle muhalefetin haysiyet ve şerefini koruma hakkının hiçe sayıldığını, savcıların iktidar aleyhindeki yayınlarda harekete geçerken iktidarı eleştiren yayınlara göz yumduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle düzenlemeyi “irtica rejiminin adım adım gelişi” olarak nitelendirmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 06.06.1956:100-102).¹⁸¹

Hürriyet Partisi adına söz alan Turan Güneş, kanunun teknik yönlerine odaklanmıştır. Hakaret ve haysiyete tecavüz suçlarının Türk Ceza Kanunu’nda zaten düzenlenmiş olduğunu,

¹⁸¹ Konuşmasının devamında İnönü bu konuyla ilgili olarak, temyiz mahkemesi üyeleri de dahil olmak üzere 16 hâkimin sorgusuz ve haksız bir şekilde emekliye sevk edilmesini, bu yeni kanunların istenilen şekilde uygulanabilmesi için yapılmış bir “ön hazırlık” olarak nitelendirmiştir. Bu adaletsizlik karşısında, Adalet Bakanı’na Meclis kürsüsünden bir sözlü soru dahi sorulamamış olmasının, hükümeti “şiddet politikası” doğrultusunda cesaretlendirdiğini ileri sürmüştür.

yeni tasarıyla getirilen farkların belirsiz kaldığını dile getirmiştir. Özellikle gazete sahiplerine yüklenen geniş sorumlulukların hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmadığını, fiili bir eylemi olmayan sahibin muhabir ya da müdürün yazılarından sorumlu tutulmasının adaletsiz olduğunu savunmuştur. Bu durumu, bir memurun işlediği suç nedeniyle bakanın cezalandırılmasına benzeterek örneklendirmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 06.06.1956:102-111).¹⁸².

Osman Bölükbaşı ise tartışmalara daha felsefi bir perspektif katmıştır. Basın özgürlüğünü demokrasinin ön koşulu olarak gören Jefferson'a atıfla, Türkiye'nin gerçek bir hukuk devleti olabilmesi için basının özgür olması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre tasarı yalnızca basını değil, demokrasinin temelini de tehdit etmektedir. Bölükbaşı, DP iktidarının muhalefeti susturmaya yönelik üslubunu ve uygulamalarını, demokrasiyi karanlık bir yola sürüklemekle suçlamış; Başbakan'ın muhalefete yönelik "millî münafık", "profesyonel cani" gibi ifadelerinin hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmadığını ifade etmiştir. Ayrıca hükümetin tasarımı demokratik ülkelerdeki uygulamalara dayandırma çabasını da eleştirmiş, Batı demokrasilerinde suçların bu kadar geniş tanımlanmadığını, yargılamaların daha güvenceli olduğunu ve cezaların daha hafif olduğunu hatırlatarak Türkiye'deki düzenlemenin bu örneklerle kıyaslanamayacağını savunmuştur (*TBMM Tutanak Dergisi*, 06.06.1956:111-119).

Sonuçta 1956 Basın Kanunu görüşmeleri, basın özgürlüğünün sınırlarının nerede başlayıp nerede biteceği tartışması etrafında yoğunlaşmıştır. İktidar, düzenlemeyi kamu düzeni ve toplumsal haysiyetin korunması için zorunlu görürken; muhalefet, bunun basını susturmanın ve otoriterleşmenin bir aracı olduğunu ileri sürmüştür. Tartışmalar, dönemin siyasi atmosferini,

¹⁸² Turan Güneş'in sorduğu bazı sorular şu şekildedir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 06.06.1956:102- 111):

"Efendim, Encümene bir soru yöneltmek istiyorum: Bu maddedeki hakaret ve sövme suçlarının, Türk Ceza Kanunu'nda açıkça tanımlanmış olan hakaret cürmü ile kişinin namus, şeref ve haysiyetine yönelik saldırı suçlarından farkı nedir? Bu yeni düzenlemenin sınırları nerede başlar, nerede biter? Aynı kavramlara dayanmasına rağmen farklı bir düzenleme yapılmasının gerekçesi nedir?"

"Şimdi şunu öğrenmek istiyorum: Encümen ya da Hükümet yanıt verebilir... Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra, birinci bentte tanımlanan 'şeref, namus ve haysiyete tecavüz' kapsamında ne gibi fiiller meydana gelmiştir de mevcut uygulamalarda bunları cezalandırmak mümkün olmamıştır? Gerçekten böyle bir teklif getirildiğine göre, bir değişiklik ve tadil öngörüldüğüne göre, ortada bunu zaruri kılan gerekçeler de olmalıdır. Hükümetten istirham ediyorum, daha önce bu madde kapsamına girmeyen ve şimdi girmesi öngörülen fiillerin neler olduğunu lütfen açıklasın. Uygulamada böyle hadiseler yaşanmış mıdır? Bu yeni ibareyi kanuna eklemeye yönelten gerekçeler nelerdir?"

"Saygıdeğer arkadaşlarım, Adnan Karaosmanoğlu arkadaşımız iki ayrı mesele arasında karışıklık yaratmaktadır. Bunlardan biri, başka yasalarda yer alan ve 'gazete sahibinin mali sorumluluğu' olarak bilinen konudur; diğeri ise, bu sorumluluğun dışında kalan ve yayın müdürü dahi olmadığı hâllerde gazete sahibinin cezalandırılmasını mümkün kılan uygulamadır."

"Şimdi düşünelim: Gazete öyle bir yapıyla örgütlenmelidir ki, sahibi yayımlanan yalan haberleri fark edebilecek ehliyetle biri olsun. Aynı şekilde, bir kurumun yöneticisi, çalıştırdığı memurları öyle seçmelidir ki, hiçbir suç işlemesin. Bir memuru rüşvet aldığı takdirde, o kurumun bakanı bir yıl ya da beş yıl hapis cezasına çarptırılmalı mıdır? Bu adil midir? Böyle bir şey olabilir mi? Bunlar birbirinden tamamen farklı meselelerdir."

"Ne var ki bu kanun, böyle bir hüküm getiriyor. Gazete sahibine ağır bir gözetim ve sorumluluk yükleniyor, kendisi doğrudan suç işlememiş olsa da, muhabir ya da yayın müdürünün işlediği suçtan dolayı cezai yaptırımlarla karşı karşıya kalması söz konusu olabiliyor. Farz edelim ki bu mümkün olsun, böyle bir düzenleme basın özgürlüğü ile bağdaşır mı?"

iktidar- muhalefet ilişkilerini ve Türkiye’de demokrasi anlayışındaki derin ayrışmaları gözler önüne sermektedir.

Meclis’teki görüşmelerinde bulunan gazeteci Ecved Güresin (*Cumhuriyet*, 07.06.1956:1 ve 5, Meclis Notları), tasarının onaylanması halinde basının nizam altına alınması uğruna ülkenin karanlık bir evreye gireceğini ve “kulak gazetesinin” tirajının her geçen artarak milyonları bulacağı yorumunu yapmıştır. Gazetecilerin ve muhalefetin uyarılarına rağmen kanunlar tartışmaların gölgesinde sabah saatlerinde kabul edilmiştir. Basın Kanunu için 322 oy kullanılmış bunlardan 48 ret 274’te kabul yönünde olmuştur. Neşir yollarıyla işlenen suçlara dair kanunun oylamasına ise 348 katılım olmuş 51 ret 297 kabul oyu çıkmıştır. Buradaki en önemli noktaysa, DP üyesi gazeteci milletvekillerinden yalnızca Sabahattin Dönmez oylamaya katılıp kırmızı oy kullanmış olmasıdır, diğer isimler oylamaya katılmamıştır (*Milliyet*, 08.06.1956, s.1, Yeni Basın Kanunu bu gün mer’iyete giriyor).

8 Haziran 1956 tarihli *Resmî Gazete*’de (9327) yayımlanan düzenlemeler, basın özgürlüğü açısından tartışmalara yol açmıştır. Yeni kanuna göre, basın yoluyla şeref, haysiyet ve itibara saldırı, yalan isnat ya da aile hayatına müdahale 1–3 yıl hapis ve para cezasıyla karşılık bulmuştur (Md.1). Ancak şeref ve haysiyet gibi soyut kavramların keyfî biçimde genişletilmesi, siyasal eleştirilerin cezalandırılmasına zemin hazırlamaktadır. Devletin itibarı ve kamu düzenine zarar verecek haberlerin de aynı şekilde ağır yaptırımlara bağlanması (Md.3), muğlak ifadeler nedeniyle iktidarın eleştiriye kapalı alanlar yaratabilmesine imkân tanımaktadır. Cevap ve tekzip hakkı da genişletilmiştir (Md.19). Hakkında haber yayımlanan kişinin talebiyle tekzipin, doğruluk denetimine tabi tutulmadan yayımlanması zorunluluğu, basın organlarının editoryal bağımsızlığını zedeleyebilecek bir düzenlemedir. Ayrıca süreli yayın yöneticileri için eğitim ve sabıka şartı getirilmiş (Md.5–7), bu durum muhalif basının ehliyet gerekçesiyle dışlanmasına yol açabilecek niteliktedir. Kanun, aynı suçların tekrarı hâlinde cezaların artırılmasını (Md.4) ve bazı suçlar nedeniyle süreli yayının tamamen durdurulmasını öngörmüştür (Md.30). Böylece cezalandırma yalnızca içerikle sınırlı kalmamış, sahibinin tüm yayın faaliyetlerine genişletilmiştir. Bu hükümler, basının kurumsal olarak susturulmasına ve eleştirel yayınların ortadan kaldırılmasına imkân tanıyacak nitelikte görülmektedir.

Kanunların basına nasıl yansıdığına bakıldığında *Akis* dergisinin, 9 Haziran 1956 tarihli sayısında “Yeni Bir Devrin Başında” başlığını kullanarak düzenlemeleri okuyucusuna sunmuştur. Söz konusu yasal tadilatların memleketin gerçek menfaatlerine aykırı, demokratik rejim açısından tehlikeli ve tamamen gereksiz olduğu ifade edilmiştir. Yapılan düzenlemelerin basın özgürlüğünü açık biçimde zedelediği belirtilmiş ve derginin bu değişikliklerin

kaldırılması için bütün imkânlarıyla mücadele edeceği açıklanmıştır. Yapılan düzenlemelerin, basın mensuplarının kendi fikirlerini özgürce ifade etmelerini engelleyebileceği hatta bazı kalem sahiplerini düşüncelerini açıklamaktan alıkoyabileceği ileri sürülmüştür. Dergi, yeni düzenlemelerin ifade biçiminde ciddi zorluklar doğurduğunu ve gazetecileri olağanüstü ölçüde dikkatli ve ihtiyatlı davranmaya zorladığını belirtmiştir. Bu zorlukların, gazetecilerin kasıtlı hatalarından değil, yorum ve değerlendirme farklarından kaynaklanabileceği ifade edilmiştir (*Akis*, 09.06.1956:109:3, *Yeni Bir Devrin Başında*).

Cumhuriyet, *Milliyet*, *Hürriyet* gibi hem etki alanı hem de satışı yüksek gazetelerin birinci sayfalarına bakıldığında konuyla ilgili herhangi bir başyazı yayınlanmadığı sadece haber olarak duyurulduğu görülmüştür. Bülent Ecevit'in *Ulus* gazetesinde (08.06.1956:3, *Demokrasi* denilen nadir nebat) yayımlanan yazısında aktardıklarına bakıldığında, yeni Basın Kanunu'nun yarattığı caydırıcı etkinin boyutları açık biçimde görülmektedir. Ecevit, kendi yazısının yerine gazetede birkaç karikatürün yayımlandığını, bunun da sorumlu arkadaşlarının yeni düzenlemelerden sonra siyasi eleştiri yazısı basmanın gazetenin kapatılması, gazetecilerin hapse girmesi ve ağır para cezalarıyla karşılaşılması riskini doğuracağı yönündeki kaygılarından kaynaklandığını belirtmiştir. Ona göre, artık en sıradan siyasi tenkitler bile büyük bir tehlike taşımakta, bu nedenle yazı yerine hafif ve zararsız karikatürlerin yayımlanması daha güvenli görülmektedir (Ecevit, *Ulus*, 08.06.1956:3, *Demokrasi* denilen nadir nebat).¹⁸³

Görüldüğü üzere basın kanun kabul edilir edilmez yayınlarına dikkat etmeye başlamıştır. Gazetenin kapanmasına ya da gazetecinin tutuklanmasına yol açabileceği düşünülen içerikler ya hiç yazılmamış ya da sayfalarda yer almamıştır.

Esas itibarıyla, 8 Haziran 1956 tarihinde yürürlüğe giren Basın Kanunu değişiklikleri, Türkiye'de basın özgürlüğü ile siyasal iktidarın denetim arayışı arasındaki dengenin belirgin biçimde bozulduğu bir eşik olarak değerlendirilmelidir. Bu düzenlemeler yalnızca mevcut ceza hükümlerini ağırlaştırmakla kalmamış aynı zamanda basının yapısal işleyişine, ifade yöntemlerine ve mesleki bağımsızlığına doğrudan müdahale eden hükümler içermiştir. Kanunda yer alan ifadeler, özellikle “devletin itibarı”, “kamu düzeni”, “genel ahlak”, “şeref ve haysiyet” gibi sınırları açıkça çizilmemiş kavramlara dayandırılarak suç tanımlarını belirsizleştirmiştir. Bu durum da gazetecilerin, hangi haberin ya da yorumun suç teşkil

¹⁸³ Ecevit yazısının devamında *Karagöz* gazetesinin Ecevit, aynı yazısında *Karagöz* gazetesinin başyazısını örnek göstererek basının içinde bulunduğu koşulları mizahi bir dille aktarmıştır. Ona göre, *Karagöz*'ün başyazarı, dönemin siyasal atmosferini hicvedercesine demokrasiyi bir “nebat”a benzetmiş ve başyazısını “Bamyanın Fazileti” üzerine kaleme almıştır. Bu seçim, içinde bulunan “demokrasi ikliminde” en elverişli konunun bir sebze olabileceğini ironik biçimde ortaya koymaktaydı. Başyazar, yazısında bamyayı övmekle yetinmiş, olumsuz yönlerinden söz etmekten ise “bamyaya hazretlerinin itibarına dokunmamak adına” özellikle kaçınmış ve böylelikle yeni basın düzenlemelerinin yarattığı otosansürü yansıtmıştır (Ecevit, *Ulus*, 08.06.1956:3, *Demokrasi* denilen nadir nebat).

edeceğini öngöremeyecekleri bir hukuki ortam doğurmuştur. Dolayısıyla basın çalışanları yalnızca iktidarı eleştiren içerikler değil, herhangi bir yanlış anlaşılma ya da farklı bir yorumlama ihtimali olan haberlerden dahi sorumlu tutulabilecekleri korkusuyla, mesleki faaliyetlerini sınırlamak zorunda kalmıştır. Bu durum, sadece haberciliğin niteliğini düşürmekle kalmamış, aynı zamanda gazetecilik mesleğini kamusal sorumluluk alanından özel bir risk alanına doğru itmiştir.

2.2.6. Ödül ve Ceza Mekanizması Olarak İlanlar ve Gazete Kağıdı¹⁸⁴

Demokrat Parti'nin basın politikaları iktidara geldiği dönemde olabildiğince çoğulcu bir görünümdeyken pratikte iktidar yanlısı söylemi güçlendirmeyi hedeflemiştir. DP döneminde resmi ilanlar¹⁸⁵ siyasi ve ekonomik bir kontrol mekanizması olarak bu çabaya hizmet etmiştir. Her dönemde olduğu gibi o dönemde de resmî ilanlar, gazetelerin mali kaynakları üzerindeki en önemli kalemlerden biri olduğundan, bu uygulama basının ekonomik bağımsızlığını zayıflatmıştır. İktidara yakın gazeteler düzenli ilan gelirleriyle desteklenirken, eleştirel yayın yapan kuruluşlar bu kaynaktan mahrum bırakılmıştır. Dönemin siyasi atmosferinde ilanların dağıtımını basın üzerinde dolaylı bir sansür aracı olarak işlev de görmüştür. DP iktidarında sonradan yargılamalara da konu olacak “besleme basın” kavramı ortaya çıkmıştır. Öte yandan ilgili dönemde gazetelerin en büyük ihtiyacı ise kağıttır. Aynı resmi ilan sisteminde olduğu kağıt dağıtımında da siyasi iktidar gücü elinde toplamıştır. Çalışmanın bu bölümünde DP döneminde resmi ilanların ve gazete kağıdının nasıl bir şekilde ödül- ceza sistemine dönüştürüldüğü incelenecektir¹⁸⁶.

Korkamaz Alemdar (1996:133), DP'nin iktidara geldiği andan itibaren resmi ilanlar noktasında kendine yakın gazeteleri desteklediğini söylemektedir. Yapılan düzenlemeler de Alemdar'ı doğrulamaktadır. *Resmi Gazete*'nin 22 Haziran 1950 tarihli 7539'uncu sayına bakıldığında tahmini bedeli 15 bin lirayı aşan ilanların yayınlanmasında devlet merkezinde

¹⁸⁴ Çalışmanın bu başlığında resmi ilanlarla ilgili yapılan düzenlemelerdeki tarihsel süreç takip edilirken Sezai Kürşat Ökte'nin (2023), “Demokrat Parti Döneminde Basınla İlişkiler Çerçevesinde “Resmi İlan Ve Reklam” Uygulamaları (1950-1960)” başlıklı çalışması referans alınmıştır. Bu başlık altında sadece düzenlemelerin yapıldığı günlerdeki çeşitli açıklamalar ele alındığından özellikle Meclis'teki görüşmeler için Ökte'nin makalesini incelemekte fayda vardır.

¹⁸⁵ Gazeteci Recep Bilginer (2005:155- 156 ve 166) DP iktidarının ilk döneminde resmi ilan konusunu çok sıkı ve bilinçli bir şekilde ele aldığını ancak bu düzeni uzun süre devam ettiremediğini söylemiştir. Bu tutumaysa *Milliyet* gazetesi sahibi Ali Naci Karacan'ın ve *Yeni Sabah* gazetesi sahibi Safa Kılıçlıoğlu'nun sebep olduğunu söylemektedir. Kılıçlıoğlu'nun ise sonraları Menderes'e yakınlaşarak bu konuda etkin bir isim olduğunu iddia etmektedir.

¹⁸⁶ Tekin Erer (1965a:70), resmi ilan fikrinin gazeteci Hakkı Tarık Us tarafından geliştirildiğini anlatmaktadır: “Babialide bütün ilan alma ve ilan neşretme ve bununla ilgili şirket ve cemiyetler kurma yolunu Hakkı Tarık Us keşfetmişti Basılan gazetelerin nasıl iade olacaklarını ve kıymetten düşmesi gereken bu iadelerin daha çok kıymetlenmesi formülünü o bulmuştu. Resmi ilanların fiyatlarını ve zamanı gelince bunlara yapılacak zamları daima o düşünmüştü. Gazetesinde neşredilmediği halde bu ilanlardan en çok pay alma yolunun mücidi de o idi”

çıkan gazete olarak *Zafer* gazetesi işaret edilmiştir (*Resmi Gazete*, 7539). *Cumhuriyet* (23.06.1950:3, *Zafer* gazetesine verilecek ilanlar) gazetesi konu haberleştirirken öncesinde ilanın hangi ilde olursa olsun *Ulus* gazetesinde de yayınlamasının usulden olduğu bundan sonrasındaysa ilanların *Zafer* de yer alacağını aktarmıştır. *Vatan* (23.06.1950:2) gazetesi ise haberi “Resmi İlanlar ‘*Ulus*’ta çıkmayacak” başlığıyla okuyucuya duyurmuştur. Bu kararnameyle artık *Ulus* ve *Akşam Haberleri* gazetelerinin resmi ilanlar gibi bir gelir kaynağından mahkum kaldıkları belirtilmiş, CHP yayın organı olan bu iki gazete hükümeti adaletsizlikle suçlayan yazılar çıktığı belirtilmiştir. *Son Posta* gazetesi (23.06.1950:7) de “Resmi ilanlar neşri hakkındaki kararname” başlığında *Vatan* gazetesiyle aynı metne yer vermiştir. Bu üç gazetenin tutumuna bakıldığında ilanların *Zafer* gazetesine¹⁸⁷ verilmesinden ziyade *Ulus* gazetesinden alınmış olmasına duydukları memnuniyet görülmektedir. Bunu CHP iktidarına duyulan tepkinin bir yansıması olarak görmek mümkündür. Ökte (2023:242) ise *Hürriyet* gazetesinin bu tutumu eleştirir nitelikte DP hükümetinin resmi ilanlar konusunda “parayla değil sırayla” anlayışına sahip olduğunu belirten bir haber yayınladığını belirtmektedir. Görüldüğü üzere ilk günlerde DP iktidarının aldığı karara yönelik tepkiler oldukça cılızdır.

İlk başta oldukça sınırlı olan tepkilerin ilerleyen günlerde biraz daha artması DP’yi kararının gözden geçirmeye ve düzenlemeye yöneltmiştir. Yeni yapılan düzenlemede maddeler aynı kalırken *Zafer* gazetesinin adının olduğu yere “Ankara’da çıkan diğer gazetelerden biri” ifadesi getirilmiştir (*Resmi Gazete*, 7549). Değişiklikle ilgili basında yer alan haberler incelendiğinde *Yeni İstanbul* (05.07.1950:3, Resmi ilanlar hakkında kararname neşredildi) ve *Yeni Sabah*’ın (05.07.1950:5, Resmi ilan kararnamesi değiştirildi) değişikliği duyurdukları diğer gazetelerinse gelişmeye sütunlarında yer vermedikleri görülmüştür.

Resmi ilanların dağıtımıyla ilgili ilk en kapsamlı düzenlemeye 13 Eylül 1950’de yapılmıştır. Kararnamede o tarihe kadar ilanların dağıtımında birlikte çalışan Türk Basın Birliği ve Ortakları Resmi İlanlar Kollektif Şirketi’ni tamamen kaldırmadan çeşitli sınırlamalar getirmiştir (Alemdar, 2009:170). Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararın dördüncü maddesinde içerikle ilgili; gündelik olmak, siyasi olmak yani iç ve dış haberler verip bu konularda kendisi tarafından yazılmış değerlendirmeler yayınlamak, ilan ve reklam niteliğindeki yazı ve resimlerin diğer içeriklerden fazla olmaması sınırlılıkları getirilmiştir.

¹⁸⁷ İlgili tarihten bir hafta sonrasına kadar olan *Zafer* gazetesi incelenmiş ancak konuyla ilgili tek bir habere ya da yazıya rastlanmamıştır. Ancak gazetenin 25 Haziran tarihli nüshasına bakıldığında bu konudan bağımsız olarak kaleme alınan bir yazıda (*Zafer*, 25.06.1950:1, Duvardaki Çerçeve!) *Ulus* ve *Akşam Haberleri* gazetelerini eleştirir bir ifadeye yer verilmiştir. Öte yandan Mümtaz Faik Fenik’in başyazılarında daha çok CHP eleştirilmiş, gazetede ki haberlerde ise DP’nin faaliyetlerinin övüldüğü görülmüştür. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere DP’nin yayın organı *Zafer* bu konuyla ilgili olarak yayın yapmamayı tercih etmiştir.

Teknik olaraksa; rotatifle basılmak, en az 50x 37,5 boyutunda 4 sayfa olmak, bayiler ve abonelikler yoluyla dağıtılması ve en az 6 ay boyunca yayınlanmış olmak sınırı getirilmiştir (*Resmi Gazete*, 7614). Tasarının yedince ve sekizinci maddeleri de oldukça önemlidir. Reklam ve ilanların dağıtımını üstlenen ortaklığın söz konusu bölgede örgütlenme bulundurmaması durumunda uygulanacak prosedürü düzenleyen 7'nci maddeye göre böyle bir durumda ilan veya reklamlar doğrudan yerel süreli yayın organlarına verilebilecektir. Söz konusu bölgede birden fazla gazete bulunması halinde dördüncü maddede belirtilen kriterlere en uygun olan yayının tercih edilecektir. Nitelik açısından eşdeğer olan birden fazla yayın varsa, ilan ve reklamlar eşitlik ilkesi gözetilerek belirli bir sırayla paylaşılacak ve aynı ilanın tekrarında da bu kurala riayet edilecektir (*Resmi Gazete*, 7614). Bu maddenin kesin olmayan hükümler içermesi ilanların dağıtımıyla ilgili keyfi bir durumun oluşmasının önünü açmaktayken 8'inci maddede yer alan “Hükümet lüzum gördüğü takdirde tahsislerde değişiklik yapabilir” ifadesini ise siyasi iktidarın ilanlarla ilgili otoritesini korumak istemesi olarak okumak mümkündür.

Bu düzenlemenin ardından siyasi iktidar resmi ilan ve reklamlarla ilgili düzenlemelerine devam etmiştir. 27 Ocak 1951 tarihinde alınan “Radyolarda İlan ve Reklam Tarifesi” kararıyla artık radyolardan da ilan ve reklam yayınlamak mümkün olmuştur. Bu genelgeyle birlikte Meclis'te de resmi ilanlar konusu daha fazla tartışılır olmuştur (Ökte, 2023:247).

Resmi ilanlar konusu tartışmaları devam ederken artan kağıt¹⁸⁸ fiyatları sebebiyle gazete ücretlerine zam gelmiştir. Gazeteler 1 Nisan 1951 tarihi itibarıyla fiyatlarının 15 kuruşa yükseleceğini şu şekilde duyurmuşlardır:

“Kağıt fiyatlarının bütün dünyada yükselişi ve tabi malzemesinde yüzde 50 nispetinde bir artış olması, İstanbul ve Ankara'da çıkan 15 gündelik gazeteyi yaşatabilmek için müşterek bir karar almağa mecbur etmiştir.

Bu karar fiati 10 kuruş olanların 15 e, 10 kuruştan az olanların da 10 kuruşa çıkarılmasıdır. Yarından itibaren tatbik edilecek olan bu kararın sebeplerini etraflı bir şekilde izah eden müşterek beyannamelerini sahifemizde bulacaksınız (*Akşam*, 31.03.1951:1)”

Ertesi gün okuyucuyla buluşan *Cumhuriyet* (01.04.1951:1) gazetesinin “Kendi Kendimizi Tenkid” bölümünde yer alan “*Cumhuriyet* bugün on beş kuruş” başlıklı yazıda basının içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından oldukça önemlidir:

“Bunun sebeplerini, bir ikisi müstesna, Ankara, İzmir ve İstanbul gazeteleri müşterek beyannameleri izah ettiler. Elinize aldığınız şu gazetenin, başta kağıdı olmak üzere, her türlü iptidai maddesi, mürekkebinden vergisine, aylığından yedek aksamına kadar, her şeyi son sekiz on sene zarfında yüzde 200 den yüzde 450-500 e çıkmıştır.

¹⁸⁸ Türk basınında kağıt sorununu ele alan ender çalışmalardan biri için bkz. Keleş (1996).

Türk gazetelerinin çok büyük bir ekseriyeti, tekrar ediyoruz, istemiyerek ve üzülererek, fiatına zammederken, bazı arkadaşlarımız eski fiatlarında kalmakta ısrar etmişlerdir¹⁸⁹. Gerçi her koyun kendi bacağından asılır. Fakat itiraf edelim ki bunların hesabına bizim aklımız ermiyor.

Bununla beraber gücendiğimiz taraf şudur: Bizleri sadece bir ticaret müessesesi olarak teşhir etmeğe yelteniyorlar. Belki hakları vardır ve ihtimal bizler, onlar gibi, varımızı yoğumuzu millet ve memleket (!) davalarının yüksek (!) menfaatleri uğruna (!) hasredemiyoruzdur.

Yalnız bizim gayemiz her şeyden evvel okuyucuyu tatmin etmek, gazetemize itibar edenleri, tabir caizse, doyurmaktır.

Zaten dünyanın her yerinde muhtelif fiatlarda gazete var. Fikir ve siyaset kanaat sahibi gazeteler her tarafta diğerlerinden farklıdır: Gündelik mecmua okumak istiyen ucuzunu, gündelik fikir gıdasını almak isteyenler biraz daha pahalısını tercih ederler.

Biz kendimizi ve sayın okuyucularımızı ikinci şıkta görüyoruz. Başka türlü kendilerini yalnız şişirme ajans haberleriyle değil, hem fikir yazıları, hem de faydalı magazin mevcurarile tatmin edemezdik.

İnşallah imkanlarımız olur da, gene on kuruşa hatta gene beş kuruşa, memnuniyetle inebiliriz (*Cumhuriyet*, 01.04.1951:1, *Cumhuriyet* bugün on beş kuruş)."

Cumhuriyet gazetesinde¹⁹⁰ Nadir Nadi (*Cumhuriyet*, 02.08.1951:1, Yandan Baskı) ilerleyen günlerde siyasi iktidarın resmi ilan meselesini eleştirir nitelikteki "Yandan Baskı" başlıklı yazıyı kaleme almıştır. Demokrat Parti'nin muhalefetteyken basın özgürlüğünün en hararetli savunucu olduğunu söyleyen Nadi, 14 Mayıs seçimlerinden sonra parti önde gelenlerinin gazetecilere, "Siz çalıştınız, siz kazandınız, sizin eserinizdir bu bayram" dediklerini söyleyerek yazısını başlamıştır. Ancak iktidardaki henüz birinci yılda iktidar ile basın arasındaki diyalogun bozulduğunun da altını çizen Nadi geçmiş dönemden bazı uygulamaları örnek vererek yazısını, "Demokrat Parti sanki oturduğu koltukla beraber o koltuktan kalkanların bir zamanlar taşıdıkları dünya görüşüne de tevarüs etmişti" cümlesiyle sürdürmüştür. Nadir Nadi, yazısının devamında resmi ilan konusuna değinmiş ve hükümetin bu düzenleme ile basın üzerinde yaratmak istediği etkinin kolaylıkla kavranamayacağını vurgulamıştır. Ona göre yeni karara göre İstanbul'daki gazeteler üç kategoriye ayrılmıştı. Hükümeti koşulsuz destekleyen gazetelere, tirajları ya da okur kitleleri dikkate alınmaksızın en yüksek oranda ilan verilmekteydi. Buna karşılık, Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekleyen ya da

¹⁸⁹ Burada bahsedilen gazetelerden biri de *Milliyet*'tir. 1 Nisan 1950 tarihli gazetede logonun hemen sağında şu ifadenin yer aldığı bir kutucuğa yer verilmiştir: "*MİLLİYET* hergün 6 sayfadır fiatı artmamıştır eskisi gibi 10 kuruştur"

¹⁹⁰ Aynı günkü gazetede "Gazeteleri resmi ilanlar bakımından üçe ayıran garib kararname çıktı" başlığıyla bir haber de yayımlanmıştır. Haberin spotunda, "Kararname tatbikatına göre birinci sınıf: Himaye altına alınarak bol keseden yardım gören gazeteler, ikinci sınıf: Resmi ilanları kesilerek cezalandırılan gazeteler, üçüncü sınıf ise ortahalli gazetelerdir" ifadesi yer almaktadır.

Haber metninin aşağıdaki kısmıysa dönem yayınlarının konuları hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir:

Aldığımız malumata göre Başbakanlık ilan mevzuundaki takdir hakkını şu şekilde kullanmıştır:

İstanbul gazeteleri başlıca üç sınıfa ayrılmıştır:

1- Yüzde yüz hükümeti tutan gazetelere imtiyazlı bir vaziyet tanınmıştır. Bunlar şu gazetelerdir: *Son Posta*, *Son Saat*, *Milliyet* ve *Jamanak*.

2- İkinci sınıf gazeteler Halk Partisini tutan, yahud sahibi Halk Partili olan gazetelerdir ki bunlar doğrudan doğruya resmi ilanlardan mahrum edilmişlerdir: *Son Telgraf*, *Gece Postası*, *Zaman* ve *En Son Dakika* bu meyandadır.

3- Üçüncü sınıfa gelince, bunlar geri kalan bütün gazetelerdir ki himayeli gazetelerin üçte biri kadar resmi ilan, bunlarla tirajları ne olursa olsun, müsaavi şekilde dağıtılacaktır (*Cumhuriyet*, 02.08.1951:1 ve 6, Gazeteleri resmi ilanlar bakımından üçe ayıran garib kararname çıktı).

sahibi CHP’li olan gazeteler resmi ilanlardan tamamen mahrum bırakılmıştı. Geriye kalan diğer gazetelerse hükümet yanlısı yayın organlarının üçte biri oranında ilanla yetinmek durumundaydı. Nadi ayrıca, bu uygulamanın yalnızca bir ay için geçerli olmasının dikkat çekici olduğunu, hükümeti fazla eleştiren gazetelerin ilanlarının kesilmesinin ise esas niyeti açığa çıkardığını belirtmiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 02.08.1951:1, Yandan Baskı).

Nadir Nadi, söz konusu kararın nereden bakılırsa bakılsın sakat bir zihniyetin ürünü olduğunu vurgulamış, milletin hizmeti için ayrılan bir bütçenin hükümetin kendi kendini “alkışlatmak” amacıyla kullanılmasının halkta ciddi tepki yaratacağını ifade etmiştir. Yazısını, gazetesinin resmi ilanlar konusunda mağduriyet yaşamamasından dolayı kaleme almadığını, tersine birinci kategoriye alınmadığı için hükümete herhangi bir borç hissetmediğini özellikle belirtmiştir. Ayrıca Samet Ağaoğlu ile arasında geçen bir konuşmaya değinmiş, bu görüşmede kendisinin bir “*Resmi İlan Gazetesi*” çıkarılması önerisini dile getirdiğini ancak Ağaoğlu’nun buna karşı çıkarak devlet desteğinin ülkedeki fikir hayatının gelişmesi için zorunlu olduğunu savunduğunu aktarmıştır. Nadi, bu yaklaşımı eleştirerek, aslında dostunun fikir hayatının gelişmesinden kastının yalnızca kendi düşüncelerinin yayılması olduğunu, bu nedenle hükümeti öven gazetelerin bolca desteklendiğini, tenkit edenlerin ise ekonomik baskıyla cezalandırıldığını ifade etmiştir (Nadi, *Cumhuriyet*, 02.08.1951:1, Yandan Baskı)

Nadi’nin bu yazısından kısa bir süre sonra Gazeteciler Cemiyeti tarafından Başbakan Adnan Menderes’e telgraf çekilmiş ayrıca *Ankara* gazetesi sahibi Cemal Reşit Eyüboğlu¹⁹¹ tarafından Danıştay’a müracaatla bir iptal davası açılmıştır. *Vatan* gazetesinden Sabahattin Sönmez de görüştüğü bazı DP milletvekillerinin de kararı beğenmediklerini söylemektedir (*Vatan*, 05.08.1951:1 ve 4, Resmi ilanlar tevzii kararının iptali için Danıştayda dava açıldı).

Bu noktada siyasi iktidarın resmi ilan meselesine bakışını anlamak için 30 Mart 1952’de düzenlenen basın toplantısı dikkat çekicidir. Gazetecilerle bir araya gelen Adnan Menderes, basın özgürlüğünün bütün demokratik özgürlüklerin teminatı olduğunu vurgulamış ayrıca izledikleri politikanın gazetelerin toplam tirajını birkaç milyona ulaştırmayı hedeflediğini dile getirmiştir. Resmi ilanlara ilişkin yöneltilen soruya verdiği yanıtta, bu konunun basın hürriyetiyle doğrudan bir ilgisi olmadığını savunmuş ve Türkiye’de çıkan tüm gazetelerin toplam tirajının, Yunanistan’da yayımlanan tek bir gazetenin tirajına ancak denk geldiğini söylemiştir. Menderes, konuşmasının devamında iktidar yanlısı, muhalefet yanlısı ve bağımsız gazetelerin konumlarını değerlendirerek yeniden ilan meselesine dönmüş; resmi ilanlardan mahrum kalan gazetelerin yayın hayatını sürdürememesi halinde bunun başka saiklerle ilişkilendirilmesinin mümkün olabileceğini belirtmiştir. Buna karşılık hükümetin amacının

¹⁹¹ Aynı zamanda Trabzon milletvekilidir.

Türk basınıni daraltmak değil tam tersine genişletmek olduğunu, birkaç yüz bin civarında seyreden tirajın milyonlara çıkarılmasının hedeflendiğini ifade etmiştir. Resmi ilanların da bu açıdan basının demokratik gelişimine katkı sağlayacak bir araç olarak düşünüldüğünü, bunun yanı sıra dağıtım kolaylıkları ve maliyetin düşürülmesi gibi başka tedbirlerin de devreye sokulması gerektiğini dile getirmiştir. Menderes, bu tedbirlerin en doğru biçimde belirlenmesi konusunda basının desteğini beklediklerini söyleyerek sözlerini tamamlamıştır (*Akşam*, 31.03.1952:1-2, Tutulan yol, gazete tirajını birkaç milyona yükseltmektir¹⁹²). Konuşmaya bakıldığında Menderes'in basında yer alan eleştirilere değinmeden iktidarın temel argümanını yinelediği görülmektedir. İlanlar ve dağıtım ağlarının genişletilmesi yoluyla gazetelerin tirajının arttırılmasını sağlamaya çalıştıklarını ileri sürerek bunun basının iyiliğine olduğunu iddia etmektedir.

Resmi ilanlar konusu sadece düzenlemelerin yapıldığı günlerle ya da basın toplantılarıyla sınırlı kalmamıştır. Menderes Seyhan Barajı'nın açılışında dahi resmi ilanlar konusuyla ilgili konuşmuştur. "Muhalefet gazetelerinin neşriyatı Moskof radyosuna rahmet okutuyor" gibi birçok ifadeyle sert bir konuşma yapan Menderes, Halk Partisi'nin resmî ilanların dağıtım yöntemini basına yönelik olağanüstü bir baskı aracı olarak gösterme çabasını eleştirmiştir. Menderes, ilanların belirli prensiplere göre dağıtıldığını vurgulayarak, tarafsız olmadığı hatta açıkça düşmanca yayın yapan bir gazeteye dahi ilan verilmeye devam edildiğini

¹⁹² Başbakan Adnan Menderes'in basınla ilgili diğer demeçleri de çalışma açısından oldukça önemli olduğundan burada aktarmakta fayda vardır (*Akşam*, 31.03.1952, s 1 ve 2, Tutulan yol, gazete tirajını birkaç milyona yükseltmektir):

Gazete tirajı üzerinde düşüncelerini ileri süren Başbakan, ulaştırma işlerinden bahsetmiş, memleketin birçok köşelerine gazetelerin 4- 5 gün sonra gittiğini, basınının sayısını, tirajı, memlekette yayılması bakımından umumi efkârı tam manasiyle temsil edemediğini söyleyerek demiştir ki:

- Basın müessesinin demokratik rejimin en küçük bir ihmale gelmiyen bir zarureti olduğunu kabul ettiğimiz takdirde onun inkişafını engelleyen her mesele üzerinde durmak lazım gelir. Bir görüşe dayanarak diyebilirim ki bir gazete 15 kuruştan fazlaya satılmayacağına göre, gazete kağıdı üzerinde amme menfaati bakımından ayarlamalar yapmak, hükümetçe düşünülebilir. Bu cümleden olmak üzere eğer icab ediyorsa, hatta matbuata müteveccih devlet külfetleri üzerinde de durulabilir.

...

Başbakan, yanlış bir iltibas da tashih etmek istediğini söyleyerek demiştir ki;

Memleketimizde vatandaşlar gibi, gazetelerimizin de partilere mensup olanları veya olmıyanları vardır. Ancak basında, partilere mensup olmamak, bazılarınca çok beğenilen bir tabire göre müstakil olmak, basının hür kısmını teşkil etmek manasında kullanılmak isteniyor. Halbuki, demokratik bir nizam içinde vatandaşlar şu veya bu partiye girmekle nasıl hürriyet ve istiklallerinden kaybetmezlerse, tam aksine fikir ve düşüncelerini tatbik mevkiine koymak imkanını daha çok bulabilirlerse, tıpkı onun gibi herhangi bir gazetenin de şu veya bu partiye mensup olması onun istiklalini selbedici [zorla almak] bir mahiyette ele alınamaz. Herhangi bir partiye mensup olmak, parti işleriyle meşgul bulunmak şayet partizanlık ve adi meşgale farzolunuyorsa, buna karşılık denebilir ki, herhangi bir fikir manzumesinin bir memleket ve dünya görüşünün önceden açıklanarak müdafaası ve tatbiki gayretlerinin mesuliyetini üzerine almamak, bugün böyle deyip ertesi gün bunun aksini söylemek, memleket işlerinde işin kolay tarafını tutmak olur.

Bununla müstakil olmanın mutlaka iyi bir şey olmadığını ifade etmek istemiyorum. Sözlerim, ancak müstakil olmanın adeta bir üstünlük vesilesi sayılmak istenmesi temayülüne karşı itidalli bir görüşe imkan verecek bir cevap olarak varittir. Partiler içinde çalışmak siyasi hayata karışmak, umumi hayatta vazife almak istihkar olunacak bir hal değildir. Bilakis bunlar, vatandaşın hasbi ve ulvi meşgalelerini teşkil ederler.

örnek göstermiştir. “Besleme basın” kavramı eleştirilerine de *Ulus* gazetesini hatırlatarak yanıt veren Menderes, gazetenin tamamen devlet desteğiyle ayakta durduğunu ve Halk Partisi'nin de kamu kaynaklarıyla beslendiğini hatırlatmıştır. *Ulus*'un da o dönem kamu kaynaklarıyla beslendiğini o yüzden Halk Partililerin bugün ‘besleme’ ifadesini kullanmalarının oldukça şaşırtıcı olduğunu belirtip son olarak da, “Kendilerini besleyenlerin gazetesi olan *Ulus*'un bu cüretkâr tutumuna hayret etmemek mümkün değildir” diyerek de, eleştirilerindeki ironiyi vurgulamıştır (*Akşam*, 25.10.1953:1 ve 2, Politik hayatımız dönüm noktasında; *Cumhuriyet*, 25.10.1953:1 ve 6, Başbakanın Adanada dün söylediği nutuk; *Milliyet*, 25.10.1953:1 ve 7, Başvekil, tahriklere karşı tedbir alınacağını bildirdi).

Menderes'in bu açıklamalarının ardından da resmi ilanlarla ilgili üçüncü bir düzenleme yapılmıştır. 11 Kasım 1953'te yapılan düzenlemeyle her ne kadar ilanların ve reklamların yayınların ideolojik konumlarına bakılmadan verileceği söylene de bu belli başlı şartlara bağlanmıştır. Kararnamedeki birinci madde, resmî ilan ve reklamların günlük gazetelere verilmesini düzenlerken, bu gazetelerin siyasi nitelik taşımamasını, kamu yararına yönelik haber ve fikir yayını yapmasını ve genel olarak gazetecilik standartlarını karşılamasını şart koşturmaktadır. İkinci maddeyse yayın sürekliliğini öne çıkaran bir düzenleme getirmektedir. Buna göre, en az altı aydır yayın hayatında olmayan gazetelere resmî ilan verilmemektedir. Ancak maddi ve teknik altyapısını tamamlamış, en az bir yıl boyunca yayını sürdürülebilecek kaynaklara sahip gazeteler bu kuraldan istisna tutulabilmektedir. Üçüncü madde, devletin temel düzenini ve toplumsal barışı tehdit eden yayın yapan gazetelere ilan verilmeyeceğini belirtmektedir. Özellikle müstehcen içerik, şantaj, ayrıştırıcı propaganda veya milli birliği zedeleyici yayınlar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Dördüncü madde, ilan dağıtımının gazetelerin kategorilerine göre yapılacağını ve aynı kategorideki gazeteler arasında ayırım gözetilmeyeceğini hükme bağlamaktadır. Kategoriler; tiraj, satış rakamları, fiziksel hacim ve fiyat gibi nesnel kriterlere göre belirlenmekte ve en fazla dört kategori oluşturulabilmektedir. Dağıtım süreci, Başbakanlık tarafından oluşturulacak bir komisyonun yetkisine bırakılmıştır (*Resmi Gazete*, 8555).

Bu gelişmenin ardındansa 21 Kasım 1953 tarihli *Sicilli Tescil Gazetesi*’nde ilan ile Türk Basın Birliği ve Ortakları Kollektif Şirketi’nin kendi kendini feshederek, Türk Basın Birliği Resmi İlanlar Limited Ortaklığı’nı kurduğu duyurulmuştur. 1953’ten 1957’ye değin ilan ve reklamlar konusunda herhangi bir kararname çıkarılıp herhangi bir düzenleme yapılmazken Meclis’te ve basındaki tartışmalar hiç bitmemiştir (Atuk, 2020:546).

Bu dönemde özellikle muhalif basında kâğıt meselesi önemli bir tartışma konusu olmuş, zaman zaman sert tepkiler dile getirilmiştir. *Ulus* gazetesinde Bülent Ecevit’in kaleme aldığı

“Kağıtsız basın hürriyeti” başlıklı yazı bu tartışmaların en dikkat çekici örneklerindendir. Ecevit burada kâğıt dağıtımındaki keyfiliğe vurgu yaparak özellikle muhalefet gazetelerinin kâğıt ve ilan konusunda ciddi sıkıntılar yaşadığını belirtmiştir. Yazısında, bir yandan aşk maceraları ve magazin haberleriyle sayfa sayılarını rahatlıkla artırabilen hükümet yanlısı gazetelerin varlığından söz ederken diğer yandan dört sayfalık muhalefet gazetelerinin haftada birkaç gün bile sekiz sayfaya çıkabilmek için kâğıt bulmakta zorlandığını ifade etmiştir. Ecevit’in bu örnekleriyle dikkat çektiği nokta yalnızca kâğıt yetersizliği değil, aynı zamanda bu durumun doğrudan basın özgürlüğüyle ilişkili olmasıdır. Ona göre, bir ülkede dünyanın en liberal basın kanunu yürürlükte olsa bile kâğıt dağıtımının bir bakanlığın tekeline bırakıldığı sürece gerçek anlamda basın hürriyetinden söz etmek mümkün değildir (Ecevit, *Ulus*, 01.05.1956:3, Kağıtsız basın hürriyeti).

1957’den itibaren hem kâğıt hem de ilanların dağıtımı tamamen tekele alınmıştır. Bir yayın organının kâğıt¹⁹³ ve ilan alıp alamaması ya da ne kadar alacağı tamamen siyasi iktidarla olan diyalogunun düzeyine indirgenmiştir. Ali Gevgilli (1983:221) de özellikle 1957’den¹⁹⁴ sonra basına dönük ekonomik kısıtlamaların bir strateji olarak geliştirildiğini söylemektedir. Bahsi geçen iki düzenlemeyle eleştiri ya da haberleri hoş görülmeyen gazetelerin büyük ekonomik engellemelerle karşılaştıklarını belirtmektedir.

Bu noktada siyasi iktidarın attığı en önemli adım biri 25 Kasım 1957’de gazete ve dergi ilanlarının tek elden dağıtımının kabul edilmesidir. Gazetelerde bütün ilanların devlet eliyle dağıtılacağına dair haberlerde çıkmıştır. Vekiller Heyeti kararnamesine göre bütün ilanlar “Türk Basın Birliği Resmi İlanlar Limited Ortaklığı” adını taşıyan teşkilat eliyle verilebilecektir. İlanların hangi hususlara göre hangi yayınlara ve ne kadar ücretle yayınlanacağını Devlet Vekaleti tayin edecektir. Bu kararla, ticari firmalar, bankalar, şirketler,

¹⁹³ Kağıt yoluyla yayınlara nasıl müdahale edildiğinin gösterilmesi açısından burada birkaç gazetecinin anlatısına yer vermekte fayda vardır.

Bazı günler pencerede ağlayarak beklediğini söyleyen Bedii Faik (Gezgin, 2016a:77), iktidarın kâğıt politikasını şöyle anlatmaktadır:

“Demokrat Parti devrinde, İzmit’ten bana kağıdı günlük vermeye başladılar. Düşünebiliyor musun böyle bir işkenceyi? Her gün akşam oldu mu gazete bitiyor ve de diyorlar ki ‘Efendim baskıya yetişeceğiz.’ Biz kâğıt bekliyoruz. Ben pencerede... Pencerede bazen ağlayarak beklediğimi bilirim, yani isyandan ağladığımı bilirim. En son dakika gelirdi... Geldikleri zaman, ben pencere önünde bekleme devresindeydim. Beni görünce şaşırdılar, bir şey oldu zannettiler, yani bu aileden birisi vefat etti filan zannetmişler. ‘Başınız sağ olsun, nesi olurdu?’ dediler. ‘Yok yok, kâğıt bekliyoruz, asabım bozuldu, gelmiyor’ dedim.”

Cüneyt Arcayürek (1983:199- 202) de Menderes döneminde basına yapılan baskının bir yüzünde yasalarla yapılan değişikliklerin yer aldığını diğer yüzüdeyse kâğıt tahsisini kaldırmak ya da kağıdı tirajına aykırı düşecek düzeye indirmenin olduğunu söylemektedir. Özellikle Mükerrer Sarol’un devlet radyoları ve basın sorunları ile görevli olduğu dönemde ciddi zorluklar yaşandığını belirtmektedir. Kağıt tahsislerinin kısa bir süreliğine Sarol’dan Ahmet Salih Korur’un yetkisine geçmesiyle ikili ilişkilerini kullanarak *Akis*’e kâğıt temin edebilmenin ancak mümkün olabildiğini de anılarında anlatmaktadır.

¹⁹⁴ Kağıt sorunu 1957 yılının öncesinde de yaşanmaktadır. Sadece basın değil muhalefet de konuyu sık sık gündeme getirmektedir. Örneğin, 29 Mayıs 1956’da Hürriyet Partisi basında kâğıt sorunu Meclis Grubu’nda gündeme taşımıştır (*Cumhuriyet*, 29.05.1956:1 ve 5, Kağıtsız kalan basın).

eğlence yerleri başta olmak üzere bütün hükmi şahıslarla ölüm, doğum, evlenme ilanları da dahil olmak üzere her türlü ilanını dağıtımını devlet eliyle yapılacaktır (*Milliyet*, 26.11.1957:1 ve 3, Bütün ilanlar Devlet eliyle dağıtılacak). Muhalefetin bu karara tepkisi sert olmuştur. Muhalefetin bu karara tepkisi sert olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, kararın basın varlığını tehlikeye soktuğunu ve özgürlüğü için mücadele edeceğini açıklamıştır (*Cumhuriyet*, 26.11.1957:1 ve 5, Ticari gazete ilanları da tevzie tabi tutuldu; 27.11.1957:1 ve 5, Basın hakkındaki son karar ve C.H.P.). Parti adına konuşan Kasım Gülek, siyasi iktidarın basın hürriyetini tehdit eden üç ayrı adım attığını belirtmiş ve bunları “yazı hürriyetini ortadan kaldıracak kadar kısın kanunlar, kâğıt, mürekkep ve diğer malzemeyi kısmak suretiyle alınan baskı tedbirleri ve ilan vermeyi kontrol altına alarak basın hürriyetinden geriye ne kaldıysa onu da yok etme girişimi” olarak sıralamıştır. Gülek, bu koşullar altında basının “sansür rejiminden daha ağır bir baskı altında” olduğunu söylemiştir (*Milliyet*, 26.11.1957:1 ve 3, Bütün ilanlar Devlet eliyle dağıtılacak).

Bahsi geçen kararname 1 Ocak 1958 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiş, Devlet Vekaleti her gazete için ayrı bir ilan kontenjanı tespit etmiştir¹⁹⁵. Birçok gazete ve gazeteci ilanların bu şekilde dağıtımına sert şekilde karşı çıkarken “Yeni İlan Rejimi” başlıklı yazıda¹⁹⁶ Nadir Nadi (*Cumhuriyet*, 05.01.1958:1 ve 3, Yeni İlan Rejimi), bazı gazetelerden önemli kesintiler yapıldığını bazılarının müsamahalı davranıldığını bazılarının ise ilanlarının arttırıldığını söyledikten sonra özel ilanların bu şekilde dağıtılışının hükümetin yeni bir ceza ve mükafat usulü mü denediğini sorgulattığını söylemiştir. “Muhalef veya partisiz gazetelerin ilan gelirlerini kısmak suretiyle bunları ya hizaya getirmek ya da adım adım kansızlığa sürükleyerek bir gün yaşayamaz hale gelmelerini sağlamak; övücü gazetelere de kucak açarak bol bol ilan

¹⁹⁵ *Cumhuriyet* (03.01.1958:1, Gazetelere ait ilan kararnamesi yürürlüğe konuldu), yeni kararnameyle ortaya çıkan tabloyu kendi bakış açısından değerlendirmiştir. Gazeteye göre, Devlet Vekâleti tarafından belirlenen ilan kontenjanı, daha önceki gelirlerin yaklaşık yarısına denk düşmektedir ve bu sınırın üzerine çıkılması mümkün olmayacaktır. Kararnameyle birlikte ticari ilan vermek isteyenlerin artık doğrudan gazeteye değil, Sirkeci’deki Türk Basın Birliği Resmî İlanlar Limited Ortaklığına başvurmaları gerekeceği belirtilmiştir. Ancak ölüm, evlenme, nişanlanma veya teşekkür ilanı gibi küçük çaplı duyuruların eskiden olduğu gibi doğrudan gazeteye ulaştırılabileceği ifade edilmiştir. *Cumhuriyet*, bu yeni koşullar altında da yalnızca okuyucularının değişmeyen güven ve teveccühüne dayanarak varlığını sürdüreceğini vurgulamış ve intişarını mümkün kıldığı sürece doğru bildiği fikirleri savunmaya devam edeceğini bildirmiştir.

¹⁹⁶ *Cumhuriyet* (05.01.1958: 1) gazetesinin aynı tarihli sayısında “Devlet Vekaletinin bize tahsis ettiği kâğıt miktarı belli oldu” başlıklı bir yazıyla okuyucuya seslenilmiş ve hükümetin kâğıt tahsisi nedeniyle tirajın daha da düşürülmek zorunda kalındığı belirtilmiştir. Yazıda, son yıllarda kâğıt ithalatındaki güçlükler ve İzmit fabrikasının yetersizliği sebebiyle tirajın zaten sınırlandırıldığı, Anadolu’daki bayilerin taleplerinin ise yüzde yirmi beşten elliye varan oranlarda kısarak karşılanabildiği aktarılmıştır. Bayilerin bu konuda gönderdikleri şikâyet telgraflarının “muazzam bir dosya halinde” idarede saklandığı ifade edilmiştir. Gazete, Devlet Vekâleti’nin yeni tahsis kararına göre Ocak ayı için 106 ton kâğıt ayrıldığını, bu miktarın mevcut tirajı yüzde yirmi daha azaltmayı zorunlu kıldığını ve ayrıca yüzde yirmi beş oranında indirim yapma mecburiyetini doğurduğunu duyurmuştur. Bu durumun okuyucuların gazeteye ulaşmasını zorlaştıracığı kaydedilmiş, çözüm olarak abonelik çağrısı yapılmıştır. *Cumhuriyet*, böylece düzenli okuyucuların gazetesiz kalmamasını garanti etmeyi amaçladığını belirtmiş; ayrıca “gazetemizi okuduktan sonra nüshaları başkalarıyla paylaşmak” çağrısıyla, okuyucularını gazetenin sesini yaymaya davet etmiştir. (*Cumhuriyet*, 05.01.1958:1, Devlet Vekaletinin bize tahsis ettiği kâğıt miktarı belli oldu).

dağıtmak gibi bir zihniyeti” DP iktidarına yakıştıramadığını söyleyen Nadi (*Cumhuriyet*, 05.01.1958:1 ve 3, Yeni İlan Rejimi), kararnamenin birçok boyutuna değindikten sonra her yönüyle haksız olduğunu belirtmiştir.

Resmi ilan konusundaki son gelişme 3 Ağustos 1959’da olmuştur. Bir öncekine ek olarak, yayın organlarının nitelikleri, baskı, iade ve kağıt miktarını Basın Yayın Turizm Bakanlığı’nın incelemesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca sabah gazetelerinin iade oranı yüzde 20’yi aşanlarına da resmi ilan verilmemesi kararlaştırılmıştır (Alemdar, 2009:170).

Burada dönemin ilan ve kağıt politikalarını anlamlandırmak için o tarihte gazetecilik yapan isimlerin anılarına da yer vermekte fayda vardır. Oktay Ekşi (2019:57- 64) anılarında DP Milletvekili Hamdi Ragıp Atademir’in Meclis’te ilan verenlerin basın özgürlüğüne yönelik müdahalesini dile getiren tek kişi olduğunu anlatmıştır. Konuşmasının devamındaysa özgürlük ve ilan denklemini biraz daha detaylandırıp, “Matbuatı bugün buraya siz bir ilahe [tanrıça] olarak getirip oturtuyorsunuz. Matbuat istiklali, ilan alanın, ilan verenin, ilan temin edenin emrinde bir şeydir, bir sabun köpüğünden ibarettir” şeklinde konuştuğunu söylemektedir. Ekşi’nin aktardığı bu ifadeler ilgili tarihte ilanların basın için öneminin iktidar tarafından kavrandığının da en önemli göstergelerinden biridir.

İktidarın kağıt politikası gazeteciler tarafından eleştirilirken “besleme basın” vurgusu da yapılmaktadır. *Hafta* dergisi sahibi Tahsin Demiray, kültür sanat yayınlarının ötekileştirildiğini söylerken, “Bu süt çocuğu kalın enseli yüz­süz besleme’lerden artan kırıntılarla yaşamağa savaşılmaktadır. Müntesibinin ambar kırıntılarıyla bir memleketin irfanının yaşamağa savaştığı dünyanın neresinde görülmüştür” ifadelerini kullanmıştır. Dönemin muhalif dergilerinden biri olan *Kim*’de ise Cihat Baban gazete patronlarının gazete kağıtlarıyla ilgili şikayette bulunduklarında iktidarın aba altından sopa gösterdiğini ve “Öyle çok sızlanıp durmasınlar, milyonları kazandılar, sonra apartmanlarının, kaşanelerinin hesabını ortaya dökeriz” ifadelerini kullandıklarını belirtmektedir (Cantek, 2016:425).

Gazeteci Tekin Erer (1963:78- 84) ise diğer gazetecilerin aksine DP’ye yakın gazetelerin imkanlarının iyi olmadığını ve “besleme basın” olmadıklarını *Akın* gazetesi üzerinden anlatmıştır. *Akın* gazetesinin DP’ye yönelik bütün hücumlara yanıt verdiğini ancak kendisine verileceği söylenen ilanların verilmemesinden dolayı gazeteyi kapatmayı düşündüğünü anlatan Erer (1963:83) Menderes’in gazeteyle ilgili olarak;

“*Akın* şeklen sizindir. Hakiki sahibi benim. Gazeteyi kapatmayacak, bilakis daha iyi matbaada, daha iyi şekilde çıkaracaksınız. Arkanızda ben varım. Biz tuttuğumuz işi sağlam tutarız. Beraber geldik, icap ederse beraber gideriz. Hiçbir şeyden çekinmeyin. Yılmayın. *Akın*, tam istediğimiz gibi millet yolunda hizmettedir. Bütün meselelerinizi ve sıkıntılarınızı halledeceğiz. Bir gün gelecek İstanbul’da en büyük gazete tesisi, *Akın* Gazetesinin olacak. Resmi ilanlar için emir vermiştim. Şimdiye kadar başlaması lazımdı. Şimdi yine ikaz ederim.”

ifadelerini kullandığını söylemektedir. Erer, ilanlardan faydalanamadığı belirtse bile Menderes'in gazetenin ilanlardan faydalanması emrini vermesi durumun keyfiyetini gösterir niteliktedir.

Gazeteci Emin Karakuş (1977:192), Samet Ağaoğlu ile arasında geçen bir diyalogu aktarırken Ağaoğlu'nun kendisine “Neden gazete çıkarmıyorsun?” diye sorduğunu, kendisinin işin maddi boyutunu dile getirmesi üzerine ise “Düşündüğün şeye bak. Biz kimlere para vermiyoruz. Sen hazırlığını yap, gerekli yardımı da biz yaparız” yanıtını verdiğini belirtmektedir. Anılarında Demokrat Parti hükümetlerinin resmi ilanları bir sömürü haline getirdiğini söyleyen Karakuş (1977:192-193), bu durumun basın dünyasında yarattığı değişimi “Ben mesleğe başladığım günlerde, Babıali’de, ülkenin düşünce yaşamına egemen Hüseyin Cahit Yalçın, Zekeriya Sertel, Ahmet Emin Yalman, Yunus Nadi, Necmettin Sadak, Sedat Simavi gibi kişiler vardı. DP iktidarı zamanında bu adamların bazıları öldü, bazıları çekildi. Bunların yerine demir ticareti yapanlar, taşeronlar, piyasada kağıt karaborsası yaparak zengin olanlar ya da resmi ve özel ilanlar yoluyla kısa sürede milyon sahibi olanlar geldi” sözleriyle ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere iktidara geldiği ilk andan itibaren DP resmi ilanlar ve kağıt temini gibi konularla basını baskı altına almaya çabalamıştır. Atuk (2020:548), iktidarın bu süreçte kâğıt sıkıntısını, resmi ve özel ilanlarla reklamları ve devletin örtülü ödeneği ile devlet bankaları gibi imkânlarını kullanmaktan çekinmediğini belirtmektedir. İktidarın bu tutumunu *Zafer* gazetesinden aktardığı örnekle açıklayan Atuk (2020:549), Demokrat Parti iktidarının “Babıali’de bir önceki dönemden beri süregelen derebeyliğin saltanatı ve bu saltanatın meydana getirdiği korkunç basın tröstlerinin oyunlarını bozmak üzere aldığı tedbirler, bunları ‘nasırlarına basılmış gibi yerlerinden sıçratıyor’du” sözleriyle savunulduğunu aktarmaktadır.

Sonuç olarak muhalif gazetelerin maruz kaldığı ekonomik ve kağıt kısıtlamalarının, haber üretim süreçlerini doğrudan etkilediğini ve bağımsız yayıncılığın sürdürülebilirliği zorladığını söylemek mümkündür. Gerek gazeteciler gerekse muhalefet bu konuda itirazlarını dile getirse de DP bu stratejisinden ödün vermemiştir. Bunun bir sonucu olarak da DP destekçisi basın organları, devlet kaynaklarıyla beslenerek geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmış, bugün bile kullanılan “besleme basın” kavramının doğmasına yol açmıştır.

2.2.7. Pulliam Davası ve Gazetecilerin Tutuklanması

Türkiye’de basın özgürlüğü tarihi, siyasi iktidarlara basın arasındaki gerilimlerin hukuki süreçlere yansıdığı önemli davalarla şekillenmiştir. Bu davalardan biri olan Pulliam davası,

Demokrat Parti iktidarının son yıllarında basın üzerindeki baskıların sembolik örneklerinden birini teşkil etmektedir. Amerikalı gazeteci Eugene Pulliam 1958 yılında Türkiye’yi ziyaret etmiş ve başbakanla görüşme talebinde bulunmuştur. Birkaç kez görüşme planlanmasına rağmen bunlar gerçekleşmemiş Pulliam da ülkesine geri dönmüştür. Pulliam’ın *Indianapolis* gazetesinde kaleme aldığı gözlem yazılarının Türkiye’deki gazetelere yansımalarının ardındansa basında Pulliam davaları süreci başlamıştır. Öyle ki Hıfzı Topuz (2014:206) 1959- 1960 yıllarının en önemli olayı olarak Pulliam davalarını göstermektedir.

Pulliam Türkiye’ye gelmeden önce Ahmet Emin Yalman’a 1958 yılının Eylül ayında eşiyle birlikte Türkiye’ye geleceğini ve Adnan Menderes’ten de bir mülakat ricasında bulunduğunu bildirmiştir. Pulliam Türkiye’ye geldikten sonra her gün Menderes’ten haber beklemiş ancak görüşme talebi her defasında bir sonraki güne ertelenmiştir. Ertelemelerin ardından gelen bir haberde Başbakan Menderes’in vapurla İzmir’e gideceği ve eşiyle birlikte Pulliam’ın da davetli olduğu söylenmiştir. Pulliam ve eşi vapurda Basın- Yayın Umum Müdürü tarafından nazikçe karşılanmışlardır. Ancak güvertede karşılaştıkları Menderes’e mülakatla ilgili durumu ilettiklerindeyse, “Böyle bir görüşme isteğinden benim hiç haberim yok¹⁹⁷” yanıtını almışlardır. Yaşanan olayların ardından Eugene Pulliam ve eşi Türkiye’den öfkeli bir şekilde ayrılmışlardır (Yalman, 1970:341).

Asıl olaylarsa Pulliam’ın Amerika’ya dönmesinden sonra gerçekleşmiştir. Gazeteci Pulliam gözlemlerini kaleme almış ve yazdıkları Amerika’daki 72 gazetede yayımlanmıştır. Ancak özellikle “On İkiye Çeyrek Var” başlıklı Türkiye’deki tehlikeli gidişata vurgu yapan yazının öne çıkmıştır (Topuz 2014:206). Pulliam’ın yazısının Türkiye’de yayınlanmasıysa dolaylı yollardan gerçekleşmiştir. Amerikalı bir dostu gazeteci Ahmet Emin Yalman’a ilgili yazıyı iletmış¹⁹⁸, Yalman da yazıyı *Dünya* gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay ile paylaşmıştır (Bağlum, 1991:143).

Ahmet Emin kendisine gönderilen yazıyı Türkçe çevirmiş ve gazetecinin gördüğü kötü muamele hakkında da sert bir başyazı yazmıştır¹⁹⁹. Kamuoyunda büyük ilgi uyandıran bu yazıyı *Vatan* haricinde *Ulus*, *Dünya*, *Kervan*, *Kim* ile *Altıok* isimli gazete ve dergiler de yayınlamıştır (İnuğur, 1992:347- 348). Yazının DP iktidarına yönelik eleştirel ifadeler barındırması ve bunun

¹⁹⁷ Dış politikadaki bazı gelişmelerin Menderes’in Amerikalı gazeteci Pulliam’a karşı tutumuna yansıdığını söylemek de oldukça mümkündür. Gökhan Eşel (2011) DP iktidarının özellikle son yıllarında SSBC ile yaklaşmasının ABD’yi rahatsız ettiğini ve bunu Amerika ziyaretinde Menderes’e açıkça gösterdiklerini söylemektedir. Bu yaklaşmanın yarattığı krizinse Pulliam’ın ziyaretinden ve yazdıklarından sonra iyice belirginleştiğinin altını çizmektedir.

¹⁹⁸ Yazının nasıl ulaştırıldığına dair anlatılar Yalman (1970) ve Selami Akpınar’ın (Özgentürk, 2008:124- 125) anlatılarında farklılık göstermekte birlikte büyük bir ters düşme görülmemektedir.

¹⁹⁹ Yazıları ve yazıların *Vatan* gazetesinde nasıl ele alındığını görmek için Kaya ve Avşar (2012) tarafından kaleme alınan “Türk Basınında Eugene Pulliam Olayı” başlıklı çalışmaya bakılabilir.

kamuoyu tarafından ilgi görmesi Başbakan Adnan Menderes'i kızdırmıştır. Bunun üzerine makalenin yer aldığı gazeteler hakkında konuşturma yapılmasına izin vermiş ve davalar süreci başlamıştır (Topuz, 1996:116). Yazıyı biraz daha yumuşatarak yayınlayan ve Adnan Menderes ile iyi ilişkiler içerisinde olan *Dünya* gazetesi haricinde tüm yayınlar yargılanmıştır (Topuz, 1991:116; Bağlum, 1991:143; *Milliyet*, 10.09.1959:1 ve 3, Başvekil bir basın davasından vazgeçti²⁰⁰). *Kim* dergisi avukatları Adnan Menderes'in bu affi kapsamında ilgili makamlara müracaat edip, aynı suçu işleyen şahısların da cezalarının düşürülebileceği hususunun tespitini istemişlerdir (Akpınar, 2006:90). Ancak buradan olumlu bir geri dönüş olmamış gazeteciler çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

Davalar sonucunda mahkum edilen ilk yayınlar *Akis* ve *Ulus* olmuştur. Zaten tutuklu olan *Ulus* gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ülkü Arman da bu davadan dolayı 10 ay hapisle birlikte 833 lira para cezasına çarptırılmıştır (*Milliyet*, 28.05.1959. 1 ve 5, *Ulus* 1 ay daha kapatılacak). 15 Temmuz'da görülen mahkemedeyse *Kim* dergisi ve derginin yazı işleri müdürü Şahap Balcıoğlu hakkında karar verilmiştir. Dergi 1 ay süreyle kapatılırken, Şahap Balcıoğlu da 16 ay hapis cezasına mahkum edilmiştir (*Milliyet*, 16.07.1959:1 ve 5, Balcıoğlu 16 ay hapse mahkum). Pulliam davası süreci sonraki günlerde de devam etmiş yeni soruşturmalar açıldığı görülmüştür. *Vatan* gazetesiyle ilgili yeni soruşturma açılması *Milliyet* gazetesinde şöyle duyurulmuştur: "... Toplu Basın Mahkemesince 15 ay 16 gün hapse mahkum olan Ahmet Emin Yalman hakkında, yine bir iktibasla ilgili olarak yeniden tahkikat başlamıştır. Bahis mevzuu yazı 'Kim' dergisinden iktibas edilen 'Kovadis?' başlıklı yazıdır. Yalman, dün öğleden sonra Savcılık Basın Bürosuna celbedilerek ifadesi alınmıştır". Aynı davada gazetenin mesul müdürü Mesut Özdemir ile birlikte *Kim* dergisi hakkında da soruşturma başlatılmıştır (*Milliyet*, 01.08.1959:1, Pulliam için *Vatan* Hakkında Yeni Takibat).

Pulliam davasından en çok ceza alan gazetelerden biri de *Vatan* olmuştur. Ahmet Emin Yalman, 15 ay 16 gün hapis ile 4000 lira para cezasına; Naim Tiralı, 15 ay 16 gün ile 3888 lira para cezasına; Selami Akpınar ise 16 ay hapis ile 4000 lira para cezasına çarptırılmış, gazetede 1 ay süreyle kapatılmıştır (Akpınar, 2006:90).

Selami Akpınar²⁰¹ (2006:90- 91) cezaevine girmeden önce yazdığı son yazıda, Yalman ve Tiralı ile birlikte cezaevine girmek için hazırlıklarını yaptıklarını belirtmiştir. Çok partili

²⁰⁰ Haberde dört farklı ilde 23 basın davasının görüldüğünün belirtildiği haberde, Pulliam davasıyla ilgili şu satırlar yer almıştır: Amerikalı yazar Pulliam'ın bir makalesini iktibas ederek yayınladıkları için, Başvekil Adnan Menderes'in muvafakati ile *Dünya* gazetesi mesulleri aleyhine açılan dava düşmüştür. Çünkü duruşmada Menderes'in muvafakatnameyi geri aldığı açıklanmıştır. Aynı yazıyı yayınlayan *Ulus* ve *Vatan* gazeteleri ile *Kim* dergisi mesulleri bir müddet önce Başvekil Menderes'in muvafakati ile mahkum olmuşlardı.

²⁰¹ Akpınar kendisinin cezaevine gireceği günlerde *Pazar Postası* gazetesinde çıkan bir yazıyı da aktarmıştır. Yazının aşağıdaki bölümü hem basının Pulliam olayına hem de gazetecilerin ruh halini anlatması açısından önemlidir:

yaşama geçerken ki gazetecilik çizgilerini sürdürdüklerini ancak DP'nin o zaman vaat ettiği daha ileri ve demokratik bir basın hayatını sağlamadığını da söyleyen Akpınar (2006:91) Türk gazetecisinin kaybetmediği şeylerinse azim ve cesaret olduğunu vurgulamış ve yazısını şu cümlelerle sonlandırmıştır: “İstenen basın hürriyeti er geç bir gerçek olacaktır. 16 ay ondan belki 12 ay ve 10 ay gelecek, fakat çekilen sıkıntılar boşa olmayacaktır. Belki bir müddet için vazifeden uzak olacağız. Fakat bıraktığımız yerden aynı inançta olan arkadaşlarımız devam edecek. Bu ruhta ve inançta olan arkadaşların sayısı hiçbir zaman eksilmeyecektir.”

Vatan ile birlikte kapatılan yayınlardan biri de *Kim* dergisi olmuştur. Ancak gazeteciler burada da bir mücadele hattı oluşturmanın arayışına girmişlerdir. Orhan Birgit (Gezgin vd. 2016b:128) derginin kapatılması üzerine *Mim* adıyla imtiyaz aldıklarını bir aylık süre boyunca bu isimle yayın yaptıklarını anlatmaktadır. Derginin beklenenin çok üstünde ilgi gördüğünü de belirten Birgit (Gezgin, vd. 2016b:128) yasak koyanların kararlarından dolayı pişman olduklarını belirtmiştir.

Abdi İpekçi, tutuklamalar ve cezaların yoğunlaştığı dönemde *Milliyet* gazetesinde Pulliam'a hitaben kaleme aldığı açık mektubunda, Türkiye hakkında yazı yazmamasını istemiştir. İpekçi, Pulliam'ın bulunduğu ülkede herkesin serbestçe yazı yazabildiğini ancak Türkiye'deki koşulların farklı olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, Türkiye'de basının hâlâ özgür olduğunu zanneden meslektaşlar veya bunu savunan politikacılar, yabancı basında yer alan yazıların aktarılmasında sakınca görmemektedir. Fakat İpekçi, buradaki özgürlüğün Batı'dakinden farklı olduğunu, aradaki farkın yıllarca hapis, ağır para cezaları ve gazetelerin kapatılması şeklinde ortaya çıktığını dile getirmiştir. Bu nedenle, yabancı basında çıkan yazıları Türkiye'de yayımlayan gazetecilerin bedel ödemek zorunda kaldığını belirtmiştir. İpekçi, bu durum devam ettikçe farkın büyüyeceğini ve sonunda ne hapisanelerde yer ne cezaları ödeyecek para ne de halka ulaşacak gazete kalacağını ifade etmiştir. Bu sebeple Pulliam'dan bir daha Türkiye hakkında yazmamasını istemiş, aynı şekilde diğer yabancı gazetecilerin de bu konuda uyarılması gerektiğini eklemiştir (İpekçi, *Milliyet*, Pulliam'a açık mektup, 31.07.1959:3).

“... Fakat Pulliamlar'ın masum tenkit yazısı dolayısıyla mahkum olacağını, doğrusu hiç hatrına getirmemişti. Ona göre, Pulliamlar'ın makalesi, dünyanın hiçbir yerinde, ne 'yaş'ı ne de 'kuru'yu yakacak kadar ateşli idi. Savcılık harekete geçip de, Pulliam davası kesinleşinceye kadar mesul müdür, dudaklarındaki o meşhur tebessümünü hiç eksik etmedi. Ama kararı tebellüğ ettikten sonra, güleç yüzünü derin bir üzüntü ve haklı bir hıncın belirtileri kapladı, iyi bir aile babası olduğu için dört yaşındaki oğlu Hüseyin ile eşini gözünün önüne getirdi. Onlar ne yapacaklardı? Bu arada, kahraman bir deniz subayı olan babasının -Kolağası Hafız Hüseyin- hayali belirdi. 'Dayan Selami, dayan evladım,' diyordu. Hafız Hüseyin'in bu sözleri, Selami Akpınar'ın cesaretini yeni baştan kazanmasına yetti. Kararı okudu, imzaladı. Ve cezanın infazına başlanacağı günü metanetle beklemeye başladı (Akpınar, 2006:91- 92).

Kasım ayında ise Ülkü Arman açlık grevine başladığını duyurmuştur. Açlık grevinin birinci haftasında *Ulus* (26.11.1959:1 ve 5, Arman, halsiz düştüğünden dünkü ‘görüş’e çıkamadı) gazetesinde yer alan haberde Arman’ın durumunun gittikçe kötüleştiği ve halsiz düştüğü için görüş gününde ailesiyle görüşemediği bildirilmiştir. Arman için CHP İl Gençlik Kolları ile gazetecilerin ayrı ayrı imza kampanyası başlattıkları da duyurulmuştur. Gazetenin aynı günkü sayısında “Hayatını tehlikeye atan genç idealist (*Ulus*, 26.11.1959:1 ve 5)” başlıklı bir yazı imzasız olarak okuyucuyla buluşmuştur. Yazıda Arman’ın açlık grevinde halsiz düştüğü günlerde basının Ferah Diba’nın nişanını işlemesi eleştirilmiştir. Ve görüş gününde bir diğer gazeteciyle yapılan görüşme üzerinden Arman’ın durumu şu şekilde aktarılmıştır:

“... Ağzına altı gündür ikişer bardaktan fazla meyva suyu koymuyor, bol bol sigara içiyor ve bugün halsizdi iyice, kalkamadı... Bir kulübe boştu, bir kulübe Ülkü’süzdü. Ülkü bugünkü basın rejimini protesto ediyordu açlık grevi yaparak... Ve öte yandan Ferah Diba nişanlanmıştı, dillere destan, sütun sütun resimler, haberler. Ama biz, bir avuç dost beraberdik Ülkü’nün ülküsüyle, oysa bize takılıyordu bazı kişiler, bilmeden.. Ülkü boşveriyordu bazı kişilerin ilgisizliğine, amacım her şeye rağmen bu yanlış tutumu toplumun önüne sermek diyordu görüştüğümüz günler... İnananlar Ülkü’den yanaydı, inanmayanlar, boşverenler, ilgi duymayanlar Ferah Diba’dan yana... Şurada Ankara’nın göbeğinde genç bir gazeteci, basın rejimini hayatını tehlikeye atarak protesto ediyor, açlık grevi yapıyordu (*Ulus*, 26.11.1959:1 ve 5, Hayatını tehlikeye atan genç idealist).”

Arman’ın açlık grevi basında çok yer almasa da kamuoyunda bir karşılık bulmuştur. *Akis*’in 259’uncu sayısında²⁰² Arman’ın açlık grevini ve etkilerine yer verilmiştir. Arman’ın açlık greviyle yurttaşların Türkiye’nin basın meselesine daha yakından ilgi duymaya başladığı belirtilmiş, insanların kendileri uğruna eziyet çeken kişilerin varlığını hatırladıkları anlatılmıştır. Arman’ın açlık grevini sonlandırdığı Pazar günü görüşe çok sayıda kişinin geldiği de anlatılmıştır (*Akis*, 02.12.1959:4, Millet Ders).

Türkiye’deki gazeteciler cezaya çarptırılıp seslerini farklı şekillerde duyurmaya çalışırken Pulliam’da bir destek mesajı göndermiştir. “Türk meslektaşlarım dünyanın en cesur gazetecileridir” diyen Pulliam Amerika’nın gelişmesindeki en önemli unsurun basın özgürlüğü olduğunu söyledikten sonra Eisenhower’ın yakın arkadaşı olmasına rağmen onu eleştirmekten vazgeçmediğini anlatmıştır (*Milliyet*, 23.12.1959:1 ve 5, E. C. Pulliam’ın *Milliyete* Beyanatı).

Pulliam davası süreci uluslara arası birçok gazetecinin ve gazetecilik örgütünün de dikkatini çekmiştir. Kaya ve Avşar (2012:37) da yurtdışından yükselen seslere iktidarın sert bir

²⁰² Aynı sayıda imzasız olarak yayımlanan “Kahraman” başlıklı kısa yazıda, iktidar cephesinin tutuklanan gazetecilere bakış açısı ve gazetecilerin durumuna dair değerlendirmeler yer almaktadır. Yazıda, iktidar yanlılarının bu kişileri “muhalefetin kahramanlık psikozuna kapılmış kurbanlar” olarak gördükleri aktarılmış, bu yaklaşım ise eleştirilmiştir. Hapiste olan gazetecilerin gerçekten “kahraman” olup olmadıkları sorgulanmış, onların hapis hayatının işkencelerine katlanmalarının kolay olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca özgürlüklerinden edilenlerin, mahkûmiyetlerini bir “şeref belgesi” gibi taşıdıkları ve toplumun coşkulu anlarında el üstünde tutuldukları vurgulanmıştır. Yazının sonunda ise yapılması gerekenin, acı çeken gazetecilerin sıkıntılarını paylaşmak, onların yanında olmak ve mücadele ateşini canlı tutmak olduğu belirtilmiştir (*Akis*, 02.12.1959:16, Kahraman!).

üslupla yanıt vermesinin çözüm yollarını tıkadığını söylemişlerdir ve yazılarda belirtilen kötü akıbetin gerçekleşmesinin mümkün kılındığını belirtmişlerdir.

Bu süreç ve basına yönelik diğer uygulamalar da dikkate alındığında siyasi iktidarın basındaki farklı bir sese tahammül edemediği görülmektedir. Ancak gazeteciler tüm bu baskı ortamına tepki göstermişlerdir. Deniz Arman'ın açlık grevinin gördüğü destek ya da *Kim* dergisinin *Mim* dergisi olarak yayınlanıp ilgi görmesi yurttaşların da basına yönelik baskıya karşı bir reaksiyon gösterdiklerinin en önemli kanıtıdır. Pulliam davasından tutuklu olan gazeteciler 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından serbest kalmışlardır.

2.3. 27 Mayıs ve Basın

27 Mayıs 1960 darbesi, Türkiye'nin siyasi tarihinde olduğu kadar basın tarihinde de gerek kabul edilen yasalar gerekse diğer düzenlemeler açısından da kritik bir kırılma noktası oluşturmuştur. Çalışmanın bu bölümünde 27 Mayıs Darbesi'ne basının yaklaşımıyla birlikte MBK ile basın arasındaki ilişki ele alınacaktır.

27 Mayıs sonrasında basının tavrı, 1 Haziran 1960 tarihinde Gazeteciler Cemiyeti'nde düzenlenen toplantıda açıklanan beyannameyle kamuoyuna duyurulmuştur. İstanbul Gazeteciler Sendikası, İstanbul Günlük Siyasi Gazete Sahipleri Sendikası, Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası ve Gazeteciler Cemiyeti tarafından imzalanan bu metnin, dönemin basın dünyasının ortak görüşünü yansıttığı söylenebilir. Beyannamede, Türk basınının özellikle son yıllarda “insaf dışı iftira, itham ve hücumlar” karşısında dahi görevini sürdürdüğü vurgulanmış, 27 Mayıs'ın ardındansa uğrunda mücadele verilen hak ve özgürlüklere kavuşmanın sevincinin tüm ülkeyle birlikte paylaşıldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte demokratik düzene geçişin temel amaç olduğu hatırlatılmış ve bu süreçte söz konusu amacı zora sokabilecek her türlü yayından uzak durulması konusunda tam bir mutabakata varıldığı bildirilmiştir. Bu vurgu, 27 Mayıs'ın eleştirilmeyeceğinin en açık göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Beyannamenin sonundaysa basının elde ettiği özgürlüğe layık olduğunu kanıtlamak amacıyla kendi kendini denetlemeyi hedefleyen bir meslek ahlak yasası hazırlığı içerisinde bulunduğu açıklanmıştır (*Milliyet*, 06.02.1960:1, Basının Beyannameşi).

Basının bütününe istese de istemese de 27 Mayıs'a olumlu yaklaştığı ve MBK'nin yanında yer aldığını söylemek mümkündür. Ümit Alan (2015:66) yaşananlara basının bir darbeden ziyade bir bayram gibi baktığını belirtmektedir. *Tercüman* gazetesi üzerinden bir örnek veren Alan (2015:67) ideolojik olarak DP'ye yakın duran gazetenin “Milletçe Bayram Sevinci İçindeyiz” başlığıyla çıktığını aktarmaktadır. Salt günlük siyasi gazetelerde değil,

popüler magazin dergilerinde de benzer bir manzara vardır²⁰³. *Hayat* dergisinin darbeden sonra yayınlanan ilk sayısında, “Türk Demokrasisinin Kurtuluşunu Anlatıyoruz”, “Demokrasi Tarihimizde Yeni ve Parlak Sahifeler Açan Kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri” gibi ifadelerin yer aldığı görülmüştür (Yeşilbursa, 2023:95). *Dünya* gazetesi başyazarı Bedii Faik (1967:27) ise ihtilalden habersizce hazırlanan sayıyı iptal edip yeni sayfaları hazırlamaya başladıklarını söylemiştir. İhtilalin hedefini, amacını, etrafını bilmediğini söyleyen Faik (1967:29) orduyu selamlayan yazısında, “Demokrasimizin içine düşürüldüğü buhran artık Türk Silahlı Kuvvetlerinin hakemliği altında yapılacak dürüst seçimlerle sür’atle hal yoluna girecektir” ifadelerine verdiği söylemiştir.

Gölcü (2019:158); MBK yönetimi süresince bütün gazetelerin ve köşe yazılarının el birliğiyle darbenin meşru bir kaynağının olduğu yönünde bir yayın politikası izlediklerini ve ayrıca 27 Mayıs Darbesi ile birlikte Türkiye’de demokrasinin daha güçlü bir şekilde yeniden inşa edileceğini kamuoyuna vadettiklerini söylemektedir. Alpay Kabacalı (1990:276) 27 Mayıs’tan sonra basının görünümünü anlatırken, “Demokrat Parti yanlısı gazetelerden bazısı susmuş, bazısı da hemen Milli Birlik Komitesi’ni desteklemeye girmişti. Basının geri kalan kesimi de hareketi büyük bir coşkuyla destekliyordu” ifadelerini kullanmıştır. Funda Şenol Cantek (2017:759- 761) de 27 Mayıs’tan sonra basının darbeye ve Milli Birlik Komitesi’ne övgüler düzmek için adeta yarışa girdiğini söylemektedir. Darbenin kansız gerçekleşmesi ve vaat edilen özgürlüklerin bir kısmının sağlanması dolayısıyla bir kısım basın bu noktada samimiyken bilhassa DP destekçisi basınsa bu noktada mecbur kalmıştır. Darbenin ertesi günü basının genel yapısı diktatörlükten kurtulmuş bir ülkeyi betimlemektedir. Gazete ve dergilerin genel yapısına bakıldığında ortaya çıkan manzara; baskılar ve cezalarla sindirilmiş DP muhalifleri, herhangi bir partiyi desteklemeyen ancak DP iktidarının zor koşullarından etkilenenler, tedbirli ancak genel coşkuya kayıtsız kalamayanlar DP destekçileriyle DP destekçileri olmalarına rağmen nedamet getirip sabık iktidara karşı abartılı bir husumeti dile getirenlerden oluşan üç ayrı yapıdadır (Cantek, 2017:759- 761)²⁰⁴.

²⁰³ 27 Mayıs Darbesi’ni destekleyen yayınların türü oldukça geniştir. Bunun bir örneği olarak çocuk dergisi olan “*Doğan Kardeş*’u” göstermek mümkündür. “27 Mayıs Zaferi” başlıklı yazıda “Dışarıda artık bahar havası değil/ şehirden şehre, düşünceden düşünceye esen / Bir ihtilal havası” ifadesine yer verilmiştir. Bu öykü her ne kadar çocuklar için ağır olsa da onları etkiler niteliktedir. 27 Mayıs’ı anlatan bu yazının ardından orduyu öven, ihtilali yücelten şiirler yayımlandı ve ilk kez “O da bir çocuklu” başlıklı köşede bir askerin, Orgeneral Cemal Gürsel’in hayatı anlatılmıştır. İçeriklere bakıldığında 1960’ların ilk yıllarının dergide politik yazıların en fazla yer aldığı dönem olduğu görülmektedir. Tüm evlerde konuşulan gazete ve radyolarda uzun süre ilk haber olarak değer taşıyan 27 Mayıs’ın yankıları *Doğan Kardeş*’i de etkilemiştir (Söğüt, 2022, s.162- 171).

²⁰⁴ Tekin Erer (1965b:141- 143), 27 Mayıs sonrası ilk muhalif yazısı kendisinin yazdığını söylemektedir. *Türkiye Ticaret Postası* gazetesinin 3 Haziran 1960 tarihli sayısında yer alan “Neşredilmemiş Mülakat” başlıklı yazısında Erer, Celal Bayar ile 1952 yılında yaptığı bir söyleşiyi aktardıktan sonra darbe sonrası Bayat hakkında ortaya atılan şirket ortaklıkları, lüks bir hayat yaşadığı gibi iddiaları hayretler içinde karşıladığını söylemiştir.

Askeri darbeden sonra basın atmosferini değerlendiren ilk yazılardan biri dönemin önemli isimlerinden biri olan Burhan Felek tarafından kaleme alınmıştır. “Basına verilmiş fırsat (*Cumhuriyet*, 03.06.1960:3)” başlıklı makalesinde Felek, bir hafta içerisinde her şeyin 180 derece değiştiğini bu yüzden de kendi kendini murakabeye çok dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Milli Birlik Komitesi’nin hiçbir şeyi yasaklamadığını insanların istediklerini yazabildiklerini söyleyen Felek, gazetecilerin işinin böyle zamanlarda daha zor olduğunu söyledikten sonra, “Asıl kendi kendini kontrol şimdi elzemdir. Bir yanlış haber, bir mühalata [insan içine karışma, anlaşma], bir imalı söz, tamiri zor tahribat yaratabilir” demiştir. Bu dönemde kişisel meselelere de özellikle dikkat edilmesi gerektiğini söyleyen Felek, bunun iki sebebi olduğunu vurgulamaktadır. Bunlardan ilki ihtilalin şahsi infiallere alet edilmesini engellemekken ikincisiyse basının haksızlıklara ve şahsi kinlere alet olması gibi zaafı barındırmasıdır. Felek, basının yalan ve sansasyonel haberlerden de ciddi şekilde kaçınması gerektiğinin altını çizerken yazısının son bölümündeysen birkaç gün önce yayınlanan bildiriye benzer şekilde bu hürriyet havasına layık olunduğunu göstermek için gazetecilerin objektif, vatansever ve meslek ahlakına bağlı kalması gerektiğini savunmuştur (Felek, *Cumhuriyet*, 03.06.1960:3, Basına verilmiş fırsat²⁰⁵).

Basının o dönem yayınlarına bakıldığında DP’den alınacak rövanşın heyecanıyla çok yıpratıcı içeriklerin yer aldığı görülmektedir Darbenin meşruluğunu arttırmak için MBK tarafından servis edilen bültenlerin, gazeteciliğin gerektirdiği koşullar yerine getirmeden olduğu gibi okuyucuya sunulduğu görülmektedir. Doğrulanmaya ya da yalanlanmaya muhtaç iddialar bu dönemde gazete sayfalarını süslemiştir (Alan, 2015:68). Bedii Faik (2003:9) anılarında o dönemin içeriğini değerlendirirken metaforik bir dille “27 Mayıs sabahı nehrin önündeki taş çekildi” ifadesini kullanmaktadır²⁰⁶.

Ordu mensuplarının basınla ilk diyalogu darbenin olduğu sabah saat 10.00’da gerçekleşmiştir. Düzenlenen basın toplantısında Kurmay Subay Orhan Kabibay yerli ve yabancı gazetecilerin olduğu gruba yaptığı konuşmada, “İşlerinizin başına gidebilirsiniz, herhangi bir tavsiyede bulunmaya lüzum görmüyoruz. Sizler ne yazacağınızı en az bizim bilirsiniz” demiştir (Faik, 1967:31). Bu diyalogun ardından basına yönelik yapılan ilk icraat ise

²⁰⁵ Burhan Felek’in bu yazısının yayımlandığı günlerde basında “Buzhanelerden Toplu Halde Cesetler Çıktı” gibi ağır iddiaların yer aldığı haberlerle birlikte DP iktidarındaki isimlerin özel hayatlarına yönelik haberlerin de yer aldığı görülmektedir. Kuşkusuz dönemin deneyimli gazetecilerinden Felek’in bu yazısı bu atmosfere bir uyarı niteliği taşımaktadır.

²⁰⁶ Bedii Faik (2003:10) bununla ilgili özeleştiri de yapmıştır: “Böyle bir taşkınlığın elbet övünülecek bir tarafı yoktur. Bunu hiçbir zaman yapmadım. Yıllar geçtikçe hep daha çok hayıflanmışımdır da... Eski deyimimle ‘zebunküslük’ yani düşene vurmak, ayıbın dahi ötesindedir. Bunu bilmezlerden de değilim. Ama düşen, kaderini kendi kendine ısrarla ve hiçbir uyarıya aldırmadan inatla çizince, durumun da biraz farklı olması tam gerekmeseydi, hayli de haklı noktalara kadar ister istemez varıyor!”

tutuklu gazetecilerin serbest bırakılması, yargılanan gazetecilerinse davalarının düşürülmesi olmuştur. MBK'nin 22 numaralı tebliğinde Türk demokrasisinin gelişimi için kalemleriyle mücadeleden kaçınmadıkları halde Anayasa'ya aykırı kanunlarla tutuklanan gazetecilerin 28 Mayıs 1960 günü saat 03.00'te serbest bırakılacağı belirtilmiştir. Ayrıca aynı kanunlara dayanarak haklarında işlem başlatılanların davalarının iptal edileceği, mahkeme süreci devam edenlerin ise sorgu ve soruşturmalarının sürdürülmeden tahliye edileceği ifade edilmiştir (*Cumhuriyet*, 28.05.1960:1, Mevkuf gazeteciler serbest).

Gazetecilerin serbest kalması basında mutlulukla karşılanmıştır. *Milliyet* (29.05.1960:3, Mahkum Gazeteciler dün tahliye edildiler) gazetesinde muhabir Vasfiye Özkoçak, serbest kalan gazeteciler Şahap Balcıoğlu, Selami Akpınar, Talat Kurdoğlu ve Turhan Ender'in özgürlüklerine kavuşmasını okuyuculara aktarmıştır. Balcıoğlu ve Akpınar'ın²⁰⁷ neden tutuklandıkları, "Bütün kabahatleri, sabık başvekil Menderes'in diktatör olduğunu ve devlet idaresindeki aksaklıkları belirten, Amerikalı karı- koca gazeteci, Pulliamların bu yazısını iktibas etmekten ibaretti" ifadeleriyle anlatılırken savunmaları ve aldıkları cezaysa, "Yaptıkları işin sadece gazetecilik olduğunu anlatmaya çalışmış, fakat antidemokratik kanunlar onların müdafaalarını 16'şar ay hapis ve 1000'er lira para cezası ile sonuçlandırdı" cümleleriyle aktarılmıştır. Haberde bahsi geçen gazetecilere ek diğer gazetecilerin de tahliye haberlerine yer verilmiş ve gazetecilerin mutluluktan ağladıkları belirtilmiştir.²⁰⁸ Gölcü (2019:154) darbeden

²⁰⁷ Tutuklandıkları günlerde Balcıoğlu *Kim* dergisi mesul müdürüyken Akpınar ise *Vatan* gazetesi yazı işleri müdürüdür.

²⁰⁸ Vasfiye Özkoçak imzalı haber dönemin basının tutumunu değerlendirmeyi ve gazetecilerin ruh halini anlamaya imkan tanımaktadır. Bu bakımdan yazının tamamına burada yer vermek faydalı olacaktır:

Nasıl Duydular?

27 Mayıs sabahı Selami Akpınar her zamanki gibi erken uyanıp kitap okurken, Ahmet Emin'in cezaevini terkederken kendilerine bıraktığı pilli radyonun düğmesini çevirmişti. Tok ve temiz bir ses 'NATO'ya sadıgız, CENTO'ya sadıgız' diye tekrarlıyordu. Bu seslerle irkilen Akpınar, her zaman uyandırmaya kıyamadığı Balcıoğlu'nu tartaklayarak kaldırdı. Ordunun idareyi eline aldığı anda artık şüpheleri kalmayan iki karagün arkadaşı ve iki meslektaş birbirlerine sarılacakları yerde, hüngür hüngür ağlamaya başladılar. Bu heyecanlı sevinç kısa zamanda bütün cezaevine sirayet etti. Artık iktidardan şikayet etmeden, antidemokratik kanunları anıp işkencelerin en büyüğünü çekmeden rahat bir gece geçireceklerdi.

Uykusuz Gece

Fakat bu gece de sevinç uykusuz geçti. Artık onlar için cezaevinin hürriyetsiz duvarları bile sevimli idi. Kendi durumlarını o kadar unutmışlardı ki, dün sabah 'Gazeteci arkadaşlarınız sizi kapıda bekliyorlar, 22 sayılı tebliğ ile serbest bırakılmışsınız' diyerek boyunlarına sarılan gardiyanlara inanmıyorlardı. Başgardiyan Mehmet Akçapar bir arkadaşını cezaevi müdürü Zeki Akçay'ın evinde göndermişti. Biraz sonra Üsküdar Askeri Kaymakamı Yüzbaşı ile bir Başgedikli ve Cezaevi Müdürü tebliğe dayanarak gazetecileri serbest bırakmaya gelmişlerdi. Daha sonra Üsküdar Savcısı Şekip Akbaş, Muavin Haydar Durlanık kat'i müjdeyi verdiler. Alelacele bir kısım eşyalarını toplayan gazeteciler, daima yakınlık gördüklerini söyledikleri Cezaevi idarecileri, savcılar ve mahkumlarla gözyaşları arasında vedalaşıyorlardı. Onlar gazetecilerin yakalarına güller takarken 'İnşallah umumi affa da kavuşacağız' diyorlardı.

Cezaevi Kapısında

Beş ay önce kendilerini gözyaşları arasında cezaevine bırakan gazeteci arkadaşlarına kavuşan Akpınar ve Balcıoğlu tekrar sevinç gözyaşları döktüler ve duydukları sevinci şu cümlelerle anlattılar:

'Türk milleti büyüklüğünü dünyaya bir kere daha ispat etti. Hürriyete kavuşmanın büyük sevinci içindeyiz. Bundan sonra Türk toprakları üzerinde hiçbir kuvvet, halka rağmen, halka karşı bir istibdat idaresi [kur]mayı hayal bile edemeyecektir. Eğer hürriyetsiz geçen sıkıntılı günler olmuşsa bunlar, kavuştuğumuz hürriyetin kefaretidir.'

kısa bir süre sonra tutuklu gazetecilerin serbest bırakılması, darbe yönetiminin kendi faaliyetlerini meşrulaştırma sürecinde basına ihtiyaç duyduğunun göstergesi olduğunu söylemektedir.

Milli Birlik Komitesi ilk hükümet programında da basın özgürlüğüne vurgu yapmayı unutmamıştır. Özgür basının kurulacak ikinci cumhuriyetin temel dayanaklarından biri olduğu söylendikten sonra ileri demokrasilerdeki basın özgürlüğü anlayışının ve basın kanunlarının referans kabul edileceği belirtilmiştir. Radyonun da halkı günü gününe bilgilendiren, kültür seviyesini yüksekte bir araç olmakla birlikte bir partinin ya da çıkar grubunun değil, bütün vatandaşların, Türk devletinin sesi olacağı belirtilmiştir (*Milliyet*, 12.07.1960:1 ve 5, Hükümet Programı Açıklandı).

Basınla MBK'nin kamuoyu karşısında belirgin olarak ilk karşı karşıya gelişinin ise Yassıada duruşmaları başlarken yaşandığı görülmektedir. Yassıada'daki yargılama sürecine ait fotoğrafların açık arttırmayla²⁰⁹ satılıyor olmasına basın itiraz etmiştir. Fotoğrafların satışa çıktığı ilk gün basının ilgi gösterdiği görülmüş o dönem için oldukça yüksek bir tutar olan 270 bin liradan fazla gelir edilmiştir. Ancak ilk müzayedenin yapıldığı günün ertesinde ödenen miktarların da çok yüksek olması²¹⁰ sebebiyle İstanbul merkezli yedi gazete birinci sayfalarında "Okurlarımıza" başlığı altında bu durumu eleştiren bir metin yayınlamışlardır. Bu metinde şu ifadeler yer almaktadır:

"Düşük iktidar mensuplarının Yassıadadaki yaşayışlarına aid fotoğraflar, hangi kanuna ve hangi fikre dayanılarak yapıldığı bir türlü anlayamadığımız garip bir artırma yoluyla ve astronomik fiyatlarla gazetelere satılmaktadır. Devlet tekelinde tutulan bir hakkın neticesi olarak millet bütününden malı yapılmış bu fotoğrafların bir ticaret ve kar metayı haline sokulmasını esefle karşılamaktayız. Hukuk

Evlerinde

Şahab Balcıoğlu, kendisini cezaevinden almak için erken saatlerde sokaklara dökülen fakat geç kaldıklarını anlayıp eve dönen eşi Necla Balcıoğlu ve iki oğlu ile Gazeteciler Mahallesindeki evinin kapısında karşılaştı. Selami Akpınar da küçük oğlu ve karısı Nesrin Akpınar kendisini sokakta karşıladılar. Şimdi sadece iki gazetecinin değil, bütün gazetecilerin evlerinde bayram vardı (*Milliyet*, 29.05.1960:3, Mahkum Gazeteciler dün tahliye edildiler).

²⁰⁹ Bu durum haberlere de konu olmuştur. Burada birkaç örneğe yer vermek sürecin nasıl işlediğini göstermesi açısından önemlidir:

Resimler gazetelere müzayede ile satıldı

Düşüklerin Yassıada'ya gelişlerine, sorgularının yapılmasına, oradaki yaşayışlarına dair Ordu Foto- Film merkezi tarafından çekilen fotoğraflar dün saat 11 de Dolmabahçe irtibat bürosunda yapılan müzayede ile gazetecilere satılmıştır.

Kalabalık bir gazeteci grubunun katıldığı müzayede saat 15 e kadar fasılasız olarak devam etmiştir. Her resim projeksiyon ile perdeye aksettirilmiş, toplantıya başkanlık eden subay o resme biçilen muhammen bedeli söylemiş ve artıran olup olmadığını sormuştur. Böylece müzayede diğer herhangi bir müzayededen farklı olmamıştır. Bir gazete 115 bin 605 liralık, bir dergi 62 bin 500 liralık bir ajans 33 bin, diğer bir gazete 27.500, bir Amerikan ajansı 20.000 liralık resim almışlardır.

Menderes'in bir resmine 100.000 lira kıymet biçilmiş, fakat alıcı çıkmadığından yanına dört resim daha ilave edildikten sonra satılabilmektedir.

Müzayede hazine hesabına yapılmıştır (*Cumhuriyet*, 10.10.1960:1 ve 5, Resimler gazetelere müzayede ile satıldı).

²¹⁰ Örsan Öymen (1987:251) *Hürriyet* gazetesinin tam sayfa kullandığı tek bir fotoğrafa 100 bin lira verdiğini söylemektedir. Öte yandan bildiriye imza atan gazetelerin içerisinde *Hürriyet*'in yer almamasını, gazetenin en çok satan gazete olması, basın teknolojilerinde ve içeriğinde birçok yeniliğe imza atmış olması gibi gelişmelerle birlikte değerlendirmek ilgili tarihte gazeteler arası rekabeti değerlendirmek açısından önemlidir.

devleti anlamına olduğu kadar, haberleşme hak ve hürriyetleriyle meslek anlayışına da asla uygun görmediğimiz bu harekete müteaddit ikazlarımıza rağmen hala devam edilmesi karşısında biz aşağıda imzası bulunan gazeteler, bundan böyle bu tarz artırımlara katılmayacağımızı muhterem okurlarımıza arz ediyoruz.

Her şeyden önce bir amme hizmeti saydığımız gazetecilik mesleğinin vekarını korumak kaygısından doğan bu hareketin, okurlarımız tarafından anlaşılmış olması bize yetecektir.

Akşam Cumhuriyet Dünya Milliyet Tercüman Vatan Yenısabah”

Konunun çözüme kavuşturulması için gazetelerde farklı şekillerde gündemde tutulduğu görülmüştür. Örneğin fıkra türü bir yazıda konu, “Yahu, sermayesi elli kuruş olan birkaç resim, yüz yetmiş beş bin liraya satılmış, hayret, diyor. E, canım, sermayesi bin lira olan bir köpeği yirmi bin liraya sattığı için mahkemelik olan bir iktidarın da resmi daha ucuza verilemezdi ya... (Milliyet, 12.10.1960:1, Şey... Mezat)” ifadeleriyle anlatılmıştır. Gazeteciler süreci sorgulamaya devam da etmişlerdir. MBK üyesi Mehmet Özgüneş’e basın toplantısı sırasında Yassıada fotoğraflarının neden müzayede yoluyla satıldığına dair bir soru sorulmuştur. Fotoğrafların bu yolla satılmaya devam edileceğini söyleyen Özgüneş, elde edilen gelirin de öğrenci birliklerine, kimsesiz çocuklara ve Yüksek İslam Enstitüsü’nün kurulması için kullanılacağını belirtmiştir. Boykotun devam etmesi halinde bile fotoğrafların bu şekilde satışına devam edileceği söylemiştir (Cumhuriyet, 10.13.1960:1 ve 5, Düşüklerin resimleri niçin müzayede ile satılıyormuş?). Basın patronlarının çıkarları sarsılınca askeri yönetimi eleştirmeye başladıklarını söyleyen Örsan Öymen’e (1987:251) göre darbenin Ankara’daki generallerinden Cemal Madanoğlu da bu eleştirilere katılmıştır.

Yassıada yargılamaları sürecinde de Ahmet Yıldız aracılığıyla MBK’nin basına yönelik bazı isteklerini ilettiği görülmüştür. Gazete sahipleri, başyazarları, yazı işleri müdürleri ve fıkra yazarlarıyla yapılan bir toplantıda Yıldız, “İhtilalden sonra ilk ele aldığımız işler meyanında basınla ilgili davaların durdurulması, basın mensuplarının zindanlardan çıkarılması ve yeni basın mevzuatını hazırlama vardı” ifadeleriyle konuya giriş yapmıştır. Bu süre zarfında hepsini yapmanın mümkün olmadığını söyleyen Yıldız konuşmasının devamında basında çıkan eleştirilere yönelik cümlelerine MBK’nin bir siyasi parti iktidarı olarak kabul edilmemesi gerektiğinin altını çizerek başlamış ve “Şu halde bir iktidar mübadelesini temin edecek bir mücadeleden ziyade bizi uyarıcı, hatalarımızı belirtici, yapıcı tenkidlere muhtaç olduğumuz ve basının da bu yolu seçmesi kanaatinde olduğumuzu işaret etmek isterim” ifadeleriyle devam etmiştir. Basından daha fazla hoşgörü beklediklerini belirten Yıldız konuşmasının son kısmındaysa hazırlanmakta olan basın kanununa değinmiştir (Cumhuriyet, 17.10.1960:1 ve 5, Yıldız’ın İnkılap Hükümeti namına basından istekleri). Görüldüğü üzere MBK de özellikle Yassıada yargılamaları gibi kritik bir dönemde basındaki içeriklere müdahale etmiştir.

İlerleyen günlerde MBK'nin gazete kapatmayı da bir ceza uygulaması olarak kullandığı görülmüştür. Ankara Kumandanlığının 20 numaralı tebliğiyle *Yenigün* ve *Öncü* gazetelerinin özel talimatlara riayet etmediklerinden 13 Aralık gününden itibaren haklarında açılan soruşturma sonuçlanana kadar 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu'nun 3'üncü maddesinin 4'üncü fıkrası gereğince kapatılmasına karar verilmiştir. Kabacalı (1990:283) bu kapatma kararının arka planında gazetelerin Ankara'da dağıtılan hükümet aleyhtarı broşürleri haberleştirmiş olmalarının bulunduğunu söylemektedir.

Burada değinilmesi gereken son noktaysa basının hem yapısının hem içeriğinin değiştiğidir. İlkın 27 Mayıs'ın ardından basınına içerik çeşitliliği konusunda da bir canlılık geldiği görülmüştür. O güne kadar pek ağza alınmayan 'sosyalizm' sözcüğü gazete sahifelerinde, köşe yazılarında dile getirilir olmuştur (Nadi, 1981:147). Altmışlarda bir basın patlamasında da söz etmek mümkündür. Çok satan gazetelere ek olarak yenileri eklenirken; yerel basın, akşam gazeteleri ve tematik dergilerde de artış olduğu görülmüştür. Ancak bu yayınları 1950'li yıllardaki yayınlarla karşılaştırdığımızda belirgin bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu dönemde başyazarlık geleneğinin ve birinci sayfaların vazgeçilmesi, gazetenin yayın politikasını gösteren başyazarların kalktığı görülmüştür. Özellikle darbeyi takip eden aylarda gazete baş sayfaları içerik noktasında zayıflamıştır (Cantek, 2017:764).

Milli Birlik Komitesi dönemi basın rejiminin özce bir anlatısını Kaya ve Avşar'ın (2019) çalışmasında görmek mümkündür. Kaya ve Avşar'a (2019:32) göre MBK döneminde basının anayasal teminat altına alınması, yürürlükteki kanunlarda değişiklik yapılması ve yeni mevzuat düzenlemeleri gibi hukuki tedbirler benimsenmiş; bunun yanı sıra gazeteciliğin profesyonel anlamda gelişimini teşvik eden kurumsal yapılanmalar ve meslek mensuplarının sosyal güvencelerinin sağlanmasına yönelik adımlar atılmıştır. Bu politika yaklaşımı, olağanüstü addedilebilecek bir evre için makul bir yönetim stratejisi olarak algılamak mümkündür. Ne var ki dönemin yakından incelenmesi bu olumlu görünümün bazen sekteye uğradığını ortaya koymaktadır. Bilhassa hassas siyasi meselelerde basının resmi söylemden uzaklaşması halinde iktidarın çeşitli denetim araçlarına başvurduğu gözlenmiştir. Ancak, diğer dönemlerle mukayese edildiğinde uygulanan müeyyidelerin basın üzerinde kalıcı bir baskı oluşturmadığı veya faaliyetlerini tamamen engelleyecek boyutta olmadığı da aşıkardır. Sonuç olarak, MBK idaresinin bu dönemde ince bir dengeyi sürdürdüğü, gazetecilere tarihsel ölçekte eşine az rastlanır haklar tanıdığı ve bu amaçla gazete patronlarıyla dahi çekişmeye girecek derecede çaba gösterdiği ifade edilebilir (Kaya ve Avşar, 2019:32).

Çalışmanın bundan sonraki başlıklarında MBK idaresinin dengeyi sürdürürken hayata geçirdiği kararlarla, çatışmaların yaşandığı dönemlerde başvurduğu denetim yolları detaylı bir biçimde incelenecektir.

2.3.1. Basın Ahlak Yasası ve Basın Şeref Divanı

1960 yılına değin basın mensuplarının farklı biçimlerde bir araya geldiği görülse de özdenetim noktasında herhangi bir organizasyonun olmadığı görülmektedir. - Milli Birlik Komitesi, basın üzerinde denetim mekanizmaları oluşturarak “ahlaki bir düzenleme” ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu dönemde basının hem siyasi iktidarın baskıları hem de meslek içi etik ihlaller nedeniyle toplumsal güven kaybına uğradığı bilinirken gazeteciler de DP döneminde yaşadıkları sansürün tekrar başlarına gelmemesi için kontrolü kendi ellerine alma çabasına girmişlerdir.

Anayasa hazırlıkları sırasında basına ilişkin düzenlemelerin ilk kez gündeme geldiği görülmektedir. Bu çerçevede rapor hazırlayan komisyon, “basın mensuplarının umumi hükümler muvacehesinde mesul olmalarını” talep etmiştir. Komisyon, Anayasa’da yer almasını istediği maddede, “Basın hürdür. Herkes fikir ve kanaatlerini ve her çeşit haber ve havadisleri basın vasıtasıyla açıklamak hürriyetine sahiptir. Basın sansüre tabi tutulamaz. Haberleşme hürriyeti kayıtlanamaz. Bu hürriyetler ancak Milli Güvenliği, umumi ahlak ve adabı korumak maksadıyla konulmuş kanunlarla sınırlanabilir” ifadelerine yer vermiştir. Ayrıca, özdenetim mekanizmasına işaret edecek biçimde “gazetecilerin basında şahsi mesuliyetini kabulü” ilkesine de vurgu yapılmıştır (*Cumhuriyet*, 13.06.1960:1 ve 5, Anayasaya ithali istenen basınla ilgili hükümler).

Öte yandan Özgen’in de (1988:140) belirttiği gibi, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin ardından siyasi iktidarın tasfiyesiyle birlikte basının belirli kesimleri evrensel insan hakları normlarına ve mesleki etik ilkelerine aykırı bir yayın politikası benimsemiştir. Bu dönemde, görevden alınan siyasi figürlere yönelik itibar zedeleyici içeriklerin sistematik biçimde üretilmesi ve kamusal sorumluluk anlayışıyla bağdaşmayan karalama kampanyalarının yaygınlaşması, basın sektöründe özdenetim mekanizmalarının oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Özgen (1988:140) bu süreçte basının toplumsal rolünü yeniden tanımlama ihtiyacının, etik sınırların aşılmasına karşı kolektif bir tepkiyi doğurduğunu vurgulamaktadır. Abdi İpekçi de (1968’den akt. Korkmaz, 1990:80) 27 Mayıs sonrasındaki özgürlük ortamının kısa sürede suistimal edildiğini, durumun böyle gitmesi halinde Türk basınının hürriyeti uygun şekilde idrak edemediği algısının oluşacağını ve bununla tekrar sınırlayıcı uygulamalara yol açacağını belirtmiştir.

27 Mayıs sonrasında basın alanında ortaya çıkan ihtiyaçlar, Basın Ahlak Yasası düşüncesinin olgunlaşmasını hızlandırmıştır²¹¹. *Akis* (27.07.1960:17-20, En hayırlı kontrol) dergisinin aktardığına göre, bu fikir ilk olarak Abdi İpekçi, Hasan Yılmaz ve Ömer Sami Coşar arasında başlayan tartışmalarla gündeme gelmiş, “self-control” kavramı kısa sürede Babîali çevresinde karşılık bulmuştur. Ancak *Akis*’in de belirttiği gibi süreç, görüldüğü kadar sorunsuz ilerlememiştir. Eski iktidar döneminde etkili olan Ethem İzzet Benice ve Mümtaz Faik Fenik gibi bazı isimler tasfiye edilme endişesiyle yasaya destek verirken bu tavır tartışmaları daha da derinleştirmiştir. Komisyon çalışmalarında yer alan Ömer Sami Coşar, Abdi İpekçi ve diğer gazeteciler uluslararası örneklerden yararlanarak bir taslak hazırlamış, Beynelmilel Basın Enstitüsü uzmanı Hernelius’un da onayıyla metin son halini almıştır. Ne var ki istişari kongrede muhalif sesler yükselmiştir. *Havadis* gazetesinden Gökhan Evliyaoğlu, “Din istismar edilemez” hükmüne karşı çıkarak bunun diğer alanlara uygulanmamasını çelişkili bulmuş ve böyle bir ifadenin sansüre zemin hazırlayacağını dile getirmiştir. Ayrıca Hami Tezkan’ın alternatif tasarı girişimi usul tartışmalarına yol açmıştır. Komisyon başkanlığının uzlaşmacı tutumu sayesinde farklı görüşler müzakere sürecine dahil edilmiş olsa da *Havadis* ekibinin tam olarak neyi reddettiği belirsiz kalmıştır. *Akis* bu tavrı eski iktidar döneminde sahip olunan ayrıcalıkları kaybetme endişesiyle açıklamıştır. Sonuçta yasa büyük çoğunlukla kabul edilmiş ancak Evliyaoğlu’nun kongreyi terk etmesi sürecin sembolik bir çatışmaya dönüştüğünü göstermiştir (*Akis*, 27.07.1960:17-20, En hayırlı kontrol).

Basın Ahlak Yasası 24 Temmuz 1960’ta kabul edilmiştir. Gazeteciler Bayramı olarak adlandırılan o günde kabul edilmesinin simgesel bir anlamı da bulunan yasayı, Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, Kadri Kayabal, Alp Zirek, Hayri Alpar, Nilüfer Yalçın, Seyfettin Turhan, Bülent Ecevit ve Osman Karaca’dan oluşan bir ekip hazırlamıştır. Basın Ahlak Yasası Taahhütnamesinin başındaysa şu ifade yer almaktadır:

“Hürriyetsiz geçen karanlık yılların ızdırabını bir daha çekmemek isteyen aşağıdaki Türk basın müesseseleri, bu arzusunun gerçekleşmesi için ilk vazifenin kendilerine düştüğüne inanmışlar ve hürriyete lâyık bir şekilde çalışabilmek, basın hürriyetinin topluma ve demokratik düzene en yararlı bir yolda işlenmesini saymak üzere tesbit ettikleri “Ahlâk Yasası”na ve bu yasayı yürütme görevli “Basın Şeref Divanı”nın kararlarına uymayı kabul ve taahhüt etmişlerdir [BCA 30- 1- 0- 0, 128- 834- 12].”

²¹¹ Şemsi Kuseyri’nin 1971 yılında, “Basında Otokontrol ve Basın Şeref Divanının Yeniden İşletilmesi” konulu toplantıda fikrin Milli Birlik Komitesi’nden çıktığını, “Bizi tedbir almaya zorlamayın. Siz kendi kendinizi kontrol edin” telkiniyle girişimlerin başladığını söylemiştir. Aynı toplantıda İlhami Soysal ise “Ben bunun başka şeklini biliyorum. Milli Birlikçiler o zamanlar bu işleri pek fazla bilmiyorlardı. Bu fikir onlara telkin edilmişti. Bizim birtakım çok iyi niyetli arkadaşlarımız, ‘Şirvan’da halı dokunur’ diye öğrenmişler; ‘İsveç’te basın şeref divanı var, İngiltere’de var, biz de niye olmaz’ demişlerdir” yanıtını vermiştir (Alemdar, 1990:78). Her iki durumda da MBK üyelerinin basının yapısıyla ilgili bilgi azlığından dolayı güvendidikleri gazetecilerle temasa geçtiklerini, gazetecilerin de ilerleyen günlerde gerçekleşmesi olası antidemokratik uygulamaların önüne geçmek için harekete geçtiklerini söylemek mümkündür.

Yasayı uygulamakla yükümlü olmak üzereyse Basın Şeref Divanı kurulmuştur²¹². İlk döneminde büyük ilgi gören Basın Şeref Divanı'nın yapısı incelendiğinde yalnızca basın mensuplarının yer aldığı İngiliz sistemi yerine basın dışından isimlerin de katılabildiği İsveç Basın Konseyi modelinin örnek alındığı görülmektedir. Bu seçimle, tarafsızlık sağlanabileceği ve kamuyu temsil eden kişilerin katılımıyla yapının amacına daha uygun hale geleceği düşünülmüştür (Demir, 2006:116). Divan 10 üyeden oluşurken, haberlerden memnun olmayanlar divana müracaat etme hakkına sahiptir. Divansa olayı inceledikten sonraysa durumu kamuoyuna açıklamaktadır (Şapolyo, 1971:276).

Basın Şeref Divanı ilk toplantısını 19 Ağustos 1960 tarihinde yapmış, Prof. Dr. Naci Şensoy divan başkanı, Avukat Burhan Güngör ikinci başkan, Abdi İpekçi ise genel sekreter seçilmiştir (Şahin, 2023:731). Basın Şeref Divanı'nın çalışma esasları, görev ve yetkileri incelendiğinde Türk basınında öz denetim sistemi kurulurken düşülen yaptırım zorunluluktan doğan teşhirden ibaret kalmıştır. Bu teşhirin itibarı sarsacağı düşünüldüğünden yeterli olacağı düşünülmektedir. Yaşanan ilk birkaç ay bu kanıyı güçlendirmiş, gazeteler yasaya uymaya titizlik göstermiştir. Ancak bu durum uzun da sürmemiştir (Alemdar, 1990:85- 86).

Basın Şeref Divanı'nın etkinliğini arttırmak ve Basın Ahlak Yasası'nın uygulanabilmesi için çeşitli formül arayışlarına girilmiştir. Bunlardan biri de Basın İlan Kurumu aracılığıyla ilanların kesilmesi olmuştur. Ancak bu tedbir çeşitli tepkilere yol açmıştır ve çözüm olmaktan ziyade krizi derinleştirmiştir. Öyle ki kurulduğu günden 1963 yılına kadar her yıl 30 olayın incelendiği Divan'da 1963 yılında sadece 7 olay incelenmiştir (Alemdar, 1990:87- 89).

Kemal Can Baykal'a (2021:1965- 1966) göre, kısa bir süre gönüllü bir özdenetim kuruluşu olarak faaliyet gösteren ancak çalışma süresinin büyük bölümünü zorunlu bir yapıya dönüşerek geçiren Divan'ın başarısızlığında, Türkiye'de basın geleneği ve basın özgürlüğünün yerleşmemiş olmasının tarihsel nedenlerle büyük payı vardır. Öte yandan Divan'ın, Basın İlan Kurumu ile ilan kesme yaptırımı konusunda anlaşması ve doğrudan Başbakanlığa bağlı olan bu kurumun öneriyi kabul etmesi ise sürecin diğer sorunlu yanlarını ortaya koymaktadır.

1960 sonrası Türk basınında özdenetim mekanizmalarının kurumsallaşma çabası, demokratik sorumluluk ile siyasi baskılar arasındaki gerilimi açıkça yansıtmaktadır. Basın Ahlak Yasası ve Basın Şeref Divanı'nın oluşturulması, meslek içi etik ihlallerin önlenmesi ve toplumsal güvenin tesis edilmesi amacıyla başlatılan önemli bir adım olarak değerlendirilse de bu girişimler yapısal zaafılar nedeniyle sürdürülebilirlikten uzak kalmıştır. Tarihsel

²¹² Oluşturulan taahhütnamede bu görev, "Hürriyete liyakatın başta gelen şartının, hürriyet içinde kendi kendini kontrol edebilmek olduğuna inanan Türk basın müesseseleri, demokrasinin temel unsurlarından olan basın hürriyetinin topluma ve demokratik düzene en yararlı bir yolda işlemlerini sağlamak için tespit ettikleri 'Ahlak Yasası'na ve bu yasayı yürütmekle görevli 'Basın Şeref Divanı'na uymayı kabul ve taahhüt ederler" ifadesiyle açıklanmıştır (Özgen, 1988:142).

perspektiften bakıldığında, Basın Ahlak Yasası deneyimi, Türkiye’de basın özgürlüğü ile toplumsal sorumluluk arasındaki dengenin nasıl kurumsal destekten yoksun kaldığını gözler önüne sermektedir. Bu boşluk, Tedbirler Kanunu’nun ortaya çıkışını hem siyasi hem de toplumsal düzlemde kaçınılmaz kılmış; basının özgürlük alanı, yeniden devlet eliyle çizilen sınırlara tabi olmuştur. Dolayısıyla, 1960’ların başındaki özdenetim idealinin çöküşü, Türk basın tarihinde demokratikleşme çabalarının nasıl otoriterleşme eğilimleriyle kesiştiğine dair kritik bir örnek teşkil etmektedir.

2.3.2. İspat Hakkının Tanınması

Demokrat Parti döneminde gazetecilerin özgür bir biçimde haber yapmasına engel olan durumlardan bir tanesi de basına ispat hakkının tanınmamış olmasıdır. Topuz (2014:228), birçok gazetecinin yazdığı yazıdaki suçlamaları kanıtlayabilecek olmasına rağmen bu hakka sahip olmadığından yargılandığını söylemekte ve durumu, “Bir genel müdürün ya da bir milletvekilinin dalavereli bir işini açıklıyorsunuz ve dolayısıyla bir iş insanının yolsuzluk ve sahtekarlık yaptığı anlaşılıyordu. Ama kimseye ‘sahtekar’lık yaptığını söyleme yani yazmaya hakkınız olmadığı için hapse giriyordunuz” örneğiyle açıklamaktadır.

Basına ispat hakkı verilmesi konusu 15 Kasım’da gerçekleştirilen Basın Forumu’nda gündeme gelmiştir. Toplantıya katılan dokuz gazeteci ispat hakkının geniş tutulması gerektiğini savunmuşlardır (*Cumhuriyet*, 15.11.1960:1, Basın Semineri). Ahmet Yıldız ve üniversite temsilcileri de bu yönde karar verilmesine dair oybirliğinde bulunmuşlardır (*Milliyet*, 15.11.1960:1 ve 5, Basın Seminerinde İspat Hakkı Tasarısı Dün Tasvib Edildi).

Basına ispat hakkı meselesi, *Akis* dergisinin 18 Kasım 1960 tarihli 331. sayısında ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Burada aktarıldığına göre, Abdi İpekçi ile Ahmet Yıldız arasındaki tartışma tasarıda yer alan ve ispat hakkının seçimlerden bir ay önce kaldırılmasını öngören madde üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu düzenlemeye göre, seçim döneminde işlenen suçlarda gazetecilerin, haklı olup olmadıklarına bakılmaksızın hapis cezasına çarptırılmaları öngörülmekteydi. İpekçi, bu maddeye itiraz ederek, hapis cezasını göze alan bir gazetecinin yine de istediğini yazabileceğini dolayısıyla bu önlemin caydırıcı bir etkisi olmayacağını dile getirmiştir. Tasarıyı hazırlayanlarsa seçim öncesinde bir aday hakkında kasten yapılacak olumsuz yayınların sonuçları doğrudan etkileyeceğini ileri sürmüşlerdir. *Akis*, tartışmanın başka bir boyutuna dikkat çekmiş ve özellikle davaların tamamlanması için verilen sürenin yetersizliğini vurgulamıştır. Dergiye göre, gazetecinin elindeki delilleri yalnızca on gün içinde mahkemeye sunmak zorunda olması, gerçeğe ulaşmayı neredeyse imkânsız kılmaktaydı. Böyle bir durumda gazeteci haklı olsa bile delilleri zamanında ibraz edemediği için mahkûm duruma

düşmekteydi. Oysa kimi durumlarda, gerekli belgeler dava süresinin bitiminden hemen sonra elde edilebilirdi. Bu durumda gazeteci cezaevinde kalmaya devam ederken, hakkında yazı yazılan kişi özgürce dolaşmaya devam edecektir (*Akis*, 18.11.1960:28, Basın, Seminer Gene İsmail Hakkı Bey).

Basına ispat hakkı, Basın Kanunu'nun da açıklandığı 1 Aralık günü kabul edilmiştir. Teklifi getiren ve süreci yürüten Kurmay Yarbay Ahmet Yıldız, Milli Birlik Komitesi'nde yaptığı toplantıda, basının demokrasilerdeki dördüncü kuvvet olduğunu belirterek, basın özgürlüğüne inandıklarını belirtmiştir. Sağlam temelleri olan bir basın özgürlüğünün ihtiyaç olduğunu belirten Yıldız, bu özgürlükler içerisinde bir dengeye de ihtiyaç olduğunu ama bu dengenin basının aleyhine olmayacak şekilde sağlanması gerektiğini söylemiştir (*Cumhuriyet*, 01.12.1960:1 ve 5, İspat hakkını tanıyan tasarı kabul edildi). DP iktidarının bu hakkı teslimden daima kaçtığını belirten Yıldız, “Ne müstakbel iktidarların ve ne de basının bedduasını almak istiyoruz” demiştir (*Milliyet*, 01.12.1960:1 ve 5, Basın ve İspat Hakkı Kanunu Kabul Edildi).

İspat hakkı tartışmalarında üç farklı yaklaşım üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, ispat hakkının genel bir kural olarak kabul edilmesi, ikincisi kayıtsız şartsız tanınması, üçüncüsü ise yalnızca kamu yararının bulunduğu durumlarda uygulanmasıdır. Dönemin karar vericileri, bu üç seçenek arasında özellikle üçüncü yolu tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda Türk Ceza Kanunu'nun 481. maddesinde yapılan değişiklik ispat hakkının koşullu biçimde tanınmasını öngörmüştür. Düzenlemeye göre isnat edilen fiilin doğruluğunun ispatı ancak bazı şartların gerçekleşmesi halinde kabul edilecektir. Bunlar; isnat edilen kişinin bir kamu görevlisi olması ve iddia edilen fiilin görevine ilişkin bulunması, hakkında zaten bir kovuşturma başlatılmış olması, mahkemenin ispatta kamu yararı olduğuna karar vermesi ya da davacı tarafın fiilin doğruluğunun araştırılmasını açıkça talep etmesidir. Böylelikle, sınırsız bir ispat hakkı yerine kamu yararı ilkesine dayalı sınırlı bir düzenleme benimsenmiştir (*Cumhuriyet*, 01.12.1960:1 ve 5, İspat hakkını tanıyan tasarı kabul edildi).

Milliyet (02.12.1960:1, Yeni Basın Rejimi) gazetesinde ispat hakkının tanınması süreci dair bilgiler de barındıran şu cümlelerle değerlendirilmiştir:

“Nitekim ispat hakkının kamu yararı olan her hale teşmili, ispat hakkının kullanılmasında çok bağlayıcı olan usul hükümlerinin bir nebze olsun hafifletilmesi ve hapis cezalarının azaltılıp para cezalarının arttırılması, ilk tasarı hakkında yapılan tenkidlerin dikkate alındığını ortaya koymaktadır. Buna mukabil ispat hakkını seçimlerden önceki 30 gün içerisinde kaldıran hükme yapılan itirazların yerinde karşılanmadığı anlaşıyor. Bu hükmü muhafaza etmekle dilenen maksadın gerçekleştirilemeyeceği, bilakis memleket menfaatleri yönünden zararlı olacağı kanaatindeyiz. Bununla beraber Basına isbat hakkı sağlayan yeni maddenin bu haliyle tatmin edici olduğunu belirtmek gerekir (*Milliyet*, 02.12.1960:1, Yeni Basın Rejimi).”

Hatırlanacağı üzere DP döneminde gazetecilerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, basına ispat hakkının tanınmamış olmasıdır. Bu durum MBK- gazeteci görüşmelerinde gündeme getirilen ilk konulardan biri olmuştur. 1 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen yasa²¹³ ile basına ispat hakkı tanınmış ve bu hak kamu yararı gözetilerek sınırlandırılmıştır. Yeni düzenleme gazetecilerin isnat ettikleri iddiaları ispatlamalarına imkân tanırken özellikle kamu görevlileri ve siyasi figürler hakkında yapılan yayınlarda dürüstlük ve şeffaflığı ön plana çıkarmıştır. Bu yönüyle ispat hakkının tanınmasının gazetecilere önemli bir güvence sağladığını söylemek mümkündür. Her şeyden önce, gazeteciler artık kamu yararına yaptıkları yayınlarda, iddialarını ispatlama imkânı buldukları için keyfi yargılamalara maruz kalmaktan kurtulmuşlardır.

2.3.3. Gazetecilerin En Önemli Kazanımı: 212 Sayılı Kanun

1960'lı yılların başında basın emekçilerinin karşı karşıya kaldığı temel sorunlar arasında güvencesiz çalışma saatleri, düşük ücretler ve keyfi işten çıkarmalar yer almaktadır. Gazete sahipleri ile çalışanlar arasındaki güç asimetrisi sendikal örgütlenmelerin etkinliğini sınırlandırmakta ve emek mücadelesinin önüne engeller koymaktadır. Askerî yönetim, düzen vurgusuyla öne çıkan reform söylemi çerçevesinde basın sektörünü hem denetim altına alma hem de özgürleştirme hedefiyle çeşitli adımlar atmıştır. Basında çalışanlarla, çalıştıranlar arasındaki ilişkileri düzenleyen 5953 sayılı kanunun değiştirilmesi de gazetecilerin meslek tatminlerini yükseltme ve işverenlerine karşı korumak için atılmış adımlardan biri ve belki de en önemlisidir.

Atilla Özsever'e (2004:40) göre bu dönemde özellikle basının kârlı bir yatırım aracı olarak görüşmesi ve gazeteler arası rekabetin artması, basın çalışanlarının çalışma şartlarını ciddi risklere açık hale getirmiştir. Bu şartlar altında meslek yapısı itibarıyla yorucu, stresli ve yaşam süresi düşük olan meslekler arasında yer alan gazeteciliğin özel bir kanunla korunması önem kazanmış, gazetecilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesini neredeyse zorunlu hale gelmiştir.

Gazetecilerin şartlarının iyileştirilmesi sürecinde Basın Ahlak Yasası'nın kabul edilmesi sürecinde olduğu gibi Abdi İpekçi'nin önemli girişimleri olduğu görülmektedir. İpekçi, MBK Genel Sekreteri Orhan Erkanlı ile arasında olan gazeteci- haber kaynağı ilişkisine binaen kurdukları diyaloglarda gazetecilerin çalışma şartlarına değin de bilgiler vermiştir. İpekçi ile Erkanlı'nın görüşmelerine Orhan Kabibay ile sonraları MBK'nin diğer üyeleri Muzaffer

²¹³ 5 Aralık 1960 tarihli ve 10672 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Özdağ²¹⁴, Numan Esin, Ahmet Yıldız da katılmıştır. Basın tarihi literatürüne 212 olarak geçen yasanın temelleri bu görüşmeler kapsamında atılmıştır²¹⁵ (Türenç ve Akyıldız, 1986:212- 213).

Yaşanan gelişmeler ışığında Milli Birlik Komitesi, 4 Ocak 1961’de 212 sayılı Kanun’u²¹⁶ kabul etmiş, 10 Ocak 1961’de de *Resmî Gazete*’de (10401) yayınlanarak yürürlüğe girmiştir²¹⁷. Burada dikkat edilmesi gereken nokta kararın yönetimin Temsilciler Meclisi’ne devredilmeden kısa bir süre önce alınmış olmasıdır. Bu davranış MBK’nin gazetecilerin haklarının tartışma konusu yapılmamasını istediği şeklinde okumak mümkündür²¹⁸.

212 sayılı Kanun, gazetecilik mesleğini hukuki bir çerçeveye oturtturarak gazeteciyi tanımlamış ve mesleki hakları güvence altına almıştır. Buna göre, basında fikir ve sanat işlerinde çalışan ancak İş Kanunu kapsamındaki işçi tanımına girmeyenler gazeteci sayılmıştır. Kanunla iş akitlerinin yazılı yapılması zorunlu kılınmış, ücretlerin peşin ve zamanında ödenmesi, ödenmediğinde ise faiz uygulanması karara bağlanmıştır. Gazetecilere yıllık ikramiye ve kıdeme bağlı izin hakları tanınmış, ölüm hâlinde ailelerine tazminat ödenmesi öngörülmüştür. Ayrıca, sendika kurma özgürlüğü güvence altına alınmış, günlük çalışma süresi sekiz saat olarak belirlenmiş ve fazla mesai için yüksek ücret düzenlenmiştir. Bu hükümler, gazetecilerin ekonomik ve sosyal statülerini güçlendirerek meslek hayatında daha güvenli koşullar yaratmıştır (*Resmî Gazete*, 10.01.1961, Sayı: 10703:3009-3011).²¹⁹

DP döneminde basındaki gelişmelerin ele alındığı sayfalarda işlenen 5953 sayılı kanunla 212 sayılı kanun arasındaki önemli farklar bulunmaktadır. 5953 sayılı kanunda gazetecilerin sözleşmesine işin türü, ücreti ve kıdem unsurları eklenmiştir. Eski yasada kıdem tazminatı için ilgili iş yerinde 5 yıl çalışmak gerekirken, yeni yasayla kıdem gazetecinin işe başladığı tarihten itibaren başlatılmıştır. Böylelikle gazeteci çalıştığı kurumu değiştirse bile kıdemini korumuştur. Gazeteciye peşin ödenen ücretin gecikmesi halinde ödenecek faizin oranı

²¹⁴ Basında MBK’ya yönelik eleştirilerin yer almaya başladığı dönemde Özdağ’ın bir ifadesi gazete sahiplerinde endişe yol açmıştır. Özdağ, toprak ağaları gibi Babıali’de de ağalar olduğunu söyleyerek, “27 Mayıs’ta basına olanca hürriyeti verdik. Yurdu demokrasiye götürürken Babıali’den de geçeceğiz” demiştir. Bunun nasıl olacağıyla ilgili soruya ise “Fikir işçileriyle birlikte geçeceğiz” yanıtını vermiştir (Üstün, 2009:196).

²¹⁵ Abdi İpekçi’nin öncülüğünde başlayan çalışmalar sonrasında İpekçi’nin Türkiye Gazeteciler Sendikası başkanlığından istifa etmesiyle yardımcılarında Hasan Yılmaz’ın katkılarıyla sürdürülmüştür. Yasayla ilgili çalışmalar çoğunlukla Yılmaz’ın evinde yapılırken *Milliyet* gazetesi ofisine taşındığı da olmuştur. Bugünlerde Yılmaz’a ek olarak Ömer Sami Coşar ile Muzaffer Özdağ da sürece önemli katkılar koymuşlardır (Türenç ve Akyıldız, 1986:213).

²¹⁶ Dönemin basınında kanunun nasıl işlendiği için bkz. Çakır ve Davulcu (2010).

²¹⁷ Enver Behnan Şapolyo (1971:272) kanunun gazeteciler sayesinde ortaya çıktığını şu ifadelerle anlatır: “Fakat 27 Mayıs’tan sonra mesleğe girmiş olan uyanık ve kültürlü genç gazeteciler sosyal haklarını müdafaa etmesini bildiler. İlk defa basın hayatında bir uyanıklık hasıl oldu. Basın mensuplarının karşılıklı fikir ve tenkidlerini Milli Birlik Komitesi dinledi.”

²¹⁸ Funda Şenol Cantek (2017:762), kanuna karşı çıkan tek CHP’linin Sanayi ve Enerji Bakanı Fethi Çelikbaş olduğunu söyler ve Çelikbaş’ın aynı zamanda *Yeniğün* gazetesinin imtiyaz sahibi olduğunu vurgular.

²¹⁹ 212 sayılı Kanunun kabulünden birkaç yıl sonra yayınlanmış gazetecilerin mesleki ve sosyal haklarıyla birlikte bunların korunması yolunda önerilerde bulunan bir çalışma için bkz. Kağızman (1966) “Gazetecilerin Meslekî Ve Sosyal Hakları Ve Bunların Korunması”

%2'den %5'e çıkmıştır. Gazetecilere her hizmet yılı sonunda en az bir aylık ücreti tutarında ikramiye ödenmesiyle ilk kez 212 sayılı yasayla verilmiş bir haktır. Yeni yasada kadın gazeteciler de unutulmamış hamilelik döneminin yedinci ayından doğumun ikinci ayına kadar izin hakkı tanınmıştır. 5953 sayılı kanunda olmayan bir diğer haksa gece çalışan gazetecilerin haftanın izin gününün ikiye çıkarılmasıdır. Öte yandan mesai ücreti de bu yasayla getirilmiştir. Olası uyuşmazlıkların İş Mahkemeleri Kanunu hükümleri çerçevesinde çözümlenmesi kararlaştırılmıştır (Özsever, 2004:42).

Çetin Özek (1962:62) basın sektöründe çalışanlar ile işverenler arasındaki hukuki ilişkilerin kesin kurallarla düzenlenmesi hem meslek etiği hem de toplumsal yarar açısından kritik bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır. Basın kuruluşlarının, büyük ölçüde sermaye sahiplerinin kontrolü altında olduğunu belirten Özek, gazetecilerin maddi kaynaklar açısından işverenlerle eşitsiz bir mücadele içinde olduğunu vurgulamaktadır. Bu dengesizlik, mesleki özerkliği zedelemekte ve kamu yararına yönelik objektif haberciliği tehdit etmektedir. Bu nedenle, gazetecilerin hem ekonomik haklarının hem de fikir hürriyetinin hukuki güvence altına alınması, basının demokratik işlevini sürdürebilmesi için zorunludur. Hukuki düzenlemelerle, sermayenin tek taraflı baskısını dengeleyerek, haberlerin tarafsız toplanması, yorumlanması ve topluma aktarılması sürecini güvence altına alınması mümkün olabilecektir.²²⁰

Yasada yapılan değişikliği yorumlayan Semra Atılgan (2001:49), 212 sayılı Kanun ile gazetecilere çok sayıda yeni hak verilmediği gibi işverenlere de geçmişe oranla daha fazla sorumluluk getirilmediği söylemektedir²²¹. Ona göre sadece eski hak ve sorumluluklar gazeteciler lehine geliştirilmiştir. Ancak buna rağmen Cumhuriyet tarihinin basına en çok hak ve özgürlük tanıyan yasal düzenlemesi olmuştur (Cantek, 2017:762).

Basında çalışan gazetecilerin de yasadaki mutlu olduğu görülmektedir. Sami Karaören (Gezgin vd. 2016a:319) bu kanun sayesinde gazeteciliğin bir meslek haline geldiğini söylemiştir. Orhan Erinç de (Gezgin vd. 2016c:306) de gazeteciliğin meslek olarak başladığı tarih olarak bu dönemi göstermiştir. Fikret Otyam da (Gezgin vd. 2016a:449) 212 sayılı yasanın basın emekçilerine büyük katkısı olduğunu söylerken, iş verenlerinse daha çok tazminat

²²⁰ Özek ayrıca (1962:62) ABD örneğinde olduğu gibi, medya işletmeleri çoğunlukla basınla doğrudan ilişkisi olmayan yatırımcıların elinde endüstriyelleşmiş ve kâr odaklı bir yapıya evrildiği belirtir. Bu durum, sermaye sahiplerini belirli menfaat gruplarının taleplerine uygun yayın politikaları benimsemeye zorlamakta, dolayısıyla gazetecilerin fikir özgürlüğü ve nesnellik ilkeleri riske girmektedir. Sonuç olarak, basın sektöründeki hukuki çerçevenin güçlendirilmesi, yalnızca gazetecilerin haklarını korumakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal aydınlanma ve demokratik katılımın sağlıklı işleyişine de katkı sunar. Bu yaklaşım, sermaye-devlet-özgür basın üçgeninde dengeli bir ilişki kurulmasının temelini oluşturur (Özek, 1962:62). 212 sayılı değişikliğin bu çalışma için önemiyse, -Yeni Sabah'ın sahiplik yapısı hatırlandığında- gazeteciyi büyük sermaye karşısında korumaya yönelik ilk düzenleme olmasıdır.

²²¹ 212 sayılı Kanunun uygulanmasında yıllar içinde yaşanan değişim için Tuba Karahisar'ın (2006), "Türkiye'de Basın Çalışanlarının Yasal Ve Sosyal Hakları ile İstihdam Problemleri" başlıklı çalışmasına bakılabilir.

nedeniyle tepki gösterdiklerini belirtmiştir. Nail Güreli (Gezgin vd. 2016c:17) de gazetecinin istifa halinde tazminat alabilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Gazetecinin, gazetenin siyasal yapısından, yayın ilkelerinden saptığını gerekçe göstererek istifa etmesi halinde tazminat alabiliyor olmasını fikir özgürlüğünün güvencesi olarak göstermiştir. Orhan Birgit (Gezgin vd. 2016b:131) ise 212 sayılı kanunun yaşanan gerilim sebebiyle abartılı bir şekilde çıktığını söylemektedir. İşçi ile işveren arasında bir çatışmanın ortaya çıktığını söyleyen Birgit, grev lokavt, şiddet ve para gibi temel zıtlıklar oluştuğunu da belirtmiştir. 1960 öncesi gazetecilerin hayatını idame ettirmesinin oldukça güç olduğunu söyleyen Özcan Ergüder (Gezgin vd. 2016b:453) 212 sayılı yasanın bir rahatlama sağladığını söylemektedir. Ancak öte yandan Ergüder bu yasanın getirdiği yüklerle başa çıkmanın oldukça zor olduğunu artan maliyetler nedeniyle *Vatan* gazetesini kapatmak zorunda kaldıklarını da belirtmiştir. Hasan Puler ise (Gezgin vd. 2016c:110), 212 öncesi özlük hakları olmadığını, gazete sahibininse mali karakola, “Ben böyle bir adamı çalıştırıyorum” şeklinde bilgilendirme yaptığını aktarmaktadır. Toplumun gazeteciye iyi gözle bakmadığını söyleyen Puler, bir milletvekili ile olan diyalogunu ise, “1960’a kadar, ‘Yahu bu gazeteciler, köy kahvesinde adam okur ya, bir şeyler yazmışlar ama aldırma, gazete haberidir’ denirdi. 1960’tan 80’e kadar ‘Oku bak, gazete yazıyor’ denmeye başladı” cümleleriyle anlatmış ve gazeteciliğin bu tarihten itibaren itibar kazandığını vurgulamıştır.

Gazetecilerin haklarının korunmasına yönelik en önemli adımlardan biri olan 212 sayılı kanunun kabul edildiği 10 Ocak 1961 günü gazeteciler tarafından “Basın Bayramı²²²” olarak kutlanırken gazete sahiplerinin bu duruma gösterdiği refleks ise bunun tam tersi olmuştur.

2.3.4. Basın İlan Kurumu’nun Kuruluşu

Türkiye’de basın sektörünün ekonomik ve siyasi dinamiklerini şekillendiren en önemli kurumlardan biri olan Basın İlan Kurumu (BİK), devlet ilanlarının dağıtımını düzenlemek ve basın-yayın organları arasında adil bir paylaşım sağlamak amacıyla 1961 yılında kurulmuştur. Bilhassa 1960’ların başında özel sermaye gruplarının basın üzerindeki artan etkisi ve gazetelerin gelir modellerinin kırılganlığı devlet desteğini zorunlu kılmıştır. Öte yandan resmî ilanların keyfî dağıtımı, belirli yayın organlarını kayırmak veya sansür mekanizması olarak kullanmak gibi riskler taşımaktadır. BİK hem bu ikilemi çözmek hem de özellikle DP döneminde ortaya çıkan besleme basının yeniden oluşmaması için tasarlanmıştır.

²²² 10 Ocak bugün de gazeteciler tarafında “Çalışan Gazeteciler Günü” olarak kutlanmaktadır.

27 Mayıs Darbesi'nden sonra MBK'nin basınla ilgili gündeme aldığı ilk konulardan birinin ilanlar meselesi olduğu görülmektedir²²³. Cemal Gürsel, darbenin henüz ilk ayında düzenlenen basın toplantısında doğrudan bir kurum ismi zikretmeden ilanların dağıtımına dair düzenlemelerin yapılacağını ifade etmiştir. Gürsel, resmi ilanların hükümet tarafından çıkarılacak bir gazetede yayımlanması hâlinde 20 milyon liralık bir tasarrufun sağlanabileceğini belirtmiş ancak bunun ciddi bir sakınca doğuracağını dile getirmiştir. Ona göre, ülkede yalnızca 5– 6 gazetenin resmi ilan desteği olmadan yaşayabilmesi mümkündür ve bu durum fikir hayatının bir darbeye maruz kalması anlamına gelmektedir. Bu nedenle ilanların, besleme gazeteler yaratmak için değil, eşitlik çerçevesinde dağıtılarak basının yaşaması için gerekli bir unsur olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır (Üstün, 2010:74).

Gazeteciler Sendikası'nın MBK'ya önerisiyse resmi ilanların hükümetçe çıkarılacak özel bir gazetede yayımlanmasıdır. Böylelikle gazete sahiplerinin haksızca çıkar elde etmelerinin önüne geçileceği gibi aynı zamanda siyasal erkin reklam ve ilanlar yoluyla basının iktisadi kaynaklarını denetlemesi son bulacaktır. Etki düzeyi tartışılır olmakla birlikte sürecin bir diğer aktörü ise reklam yapımcıdır. Reklam yapımcılar DP dönemindeki sistemin devam etmesini talep etmişlerdir. Çokça eleştirilen bu yöntemin devam etmesinin istemlerinin arka planındaysa DP iktidarının tüm özel ve resmi ilanları dağıtmasıyla herhangi bir risk almadan ve emek harcamadan gelir elde etme imkanı bulmaları yatmaktadır. Sendikanın önerisi bu kurumların gelirlerinin bitmesi anlamına gelmektedir (Karagöz Kızılca, 2009:456).

Sendikanın ve Gürsel'in açıklamalarından sonra 6 gazete (*Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Vatan ve Yeni Sabah*) de “Milli Birlik Komitesi ve Hükümetin Dikkatine” başlıklı bir bildiri yayınlamıştır. 27 Mayıs'ın Türk basınına mahrum kaldığı özgürlüklere çok hızlı bir şekilde kavuşturmasından duyulan şükran duyguları dile getirildikten sonra özgürlüklerin basının tek sorunu olmadığı söylenmiştir. Basının pek çok meselesi arasında acilen üzerinde durulması gereken iki nokta olaraksa kağıt meselesi ve ilan meselesi gösterilmiştir. Kağıt meselesinde DP'nin “gizli ve kanunsuz bir vergi” yüklediği söylenmiştir. İlan meselesindeyse yine DP iktidarının kağıt yoluyla yapamadığı cezalandırmayı bu yolla çözmeye çalıştığı söylemiştir. Her iki sorun özce anlatıldıktan sonra “Netice” alt başlığındaysa sorunların çözümüne yönelik önerilere yer verilmiştir. Gazete kağıdının liberal sisteme uyularak serbest bırakılması önerilirken ilanlarla ilgili olaraksa resmi ilanların tamamen

²²³ Cemal Gürsel'den önce resmi ilanlar konusunu 27 Mayıs'tan iki hafta sonra yaptığı açıklamada İstanbul Gazeteciler Sendikası gündeme getirmiştir. Basının dört sorunundan biri olarak açıklanan resmi ilanların, önceki iktidar tarafından “besleme basın” yaratmak için kullanıldığı dile getirilmiştir. Gül Karagöz Kızılca (2009:459) burada şu notu düşer: “Kanımızca burada ilginç olan nokta, belki besleme basın vurgusu kadar önem taşıyan, sendikaca dile getirilen gazete sahiplerinin basın emekçilerini kullanarak devletten aldığı resmi ilanları istismar etmesi konusudur”

kaldırılması ve özel bir Resmi İlan gazetesinde yayınlamasının, basın alanını hakiki sahiplerine bırakmakta yegane çare olacak denmiştir (*Cumhuriyet*, 14.06.1960:1 ve 5, Milli Birlik Komitesi ve Hükümetin Dikkatine).

Basında ilan konusuyla ilgili açıklamalar birbirini takip etmiştir. Bu bildiriden 10 gün sonra Cemal Gürsel, farklı illerde basılan gazetelerin sahip ve başyazarlarıyla bir toplantı yapmıştır. Gürsel konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Bu mevzuda resmi ilanların hükümet tarafından çıkarılacak gazetede ilanı suretiyle 20 milyon liranın tasarrufu mümkündür. Yalnız bunun büyük mahzuru şudur: kendi imkanları ile memleketimizde ancak 5- 6 gazete resmi ilan almadan yaşayabilir. Bu usul diğer gazetelerin neşir vazifesini ifasını imkansız kılar. Büyük vilayetlerimizdeki birkaç gazete hariç, diğerleri gibi bütün Anadolu gazetelerinin de kendi bölgelerinin dertlerini dile getirmek suretiyle vazifelerini ifası ortadan kalkar. Bu ise fikir hayatımızın bir darbeye maruz kalması demektir biz ilan işini besleme gazeteler yaratmak için değil bir müsavat [eşitlik] dahilinde dağıtarak gazetelerin yaşama faktörü olarak idame ettirmek istiyoruz (*Cumhuriyet*, 24.06.1960:1 ve 5, Devlet Başkanı gazete sahip ve başyazarları ile bir toplantı yaptı).”

Gürsel’in bu açıklamalarına rağmen gazete sahiplerinin huzursuzluk içinde olduğunu söylemek mümkündür. Ulaştırma Bakanı ve MBK üyesi Sıtkı Ulay’a çekilen telgraf gazete sahiplerinin hazırlanmakta olan yasa tasarısından duydukları rahatsızlığın ciddiyetini gösteren en önemli belgelerden biridir. Bu telgrafta gazete sahipleri, İstanbul’da Menderes taraftarı gazeteciler, DP döneminde kurulan Resmi ve Ticari İlanlar Limited Ortaklığı Yönetim Kurulu ve yine üyelerinin büyük çoğunluğu Menderes taraftarı olan Türkiye Gazeteciler Sendikası ile görüşülerek hazırlanacak olan bir ilanlar kanunu tasarısını kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir (Alemdar, 2001’den Akt. Karagöz- Kızılca, 2009:462).

İlanların nasıl paylaştırılacağı meselesi sonraki günlerde de gündemden düşmemiştir. Milli Birlik Hükümeti’nin programının açıklandığı 12 Temmuz 1960 tarihinden birkaç gün sonra Basın ve Yayın Umum Müdürü Kurmay Yarbay Ahmet Yıldız yaptığı açıklamada, “Ne mahdut birkaç gazeteye inhisar eden, ne de sadece resmi ilanla yaşayan matbuata taraftarız” ifadeleri kullanmıştır. Basınla karşılıklı anlayış ve geniş bir anlaşma atmosferi içerisinde çalışmalarını sürdürmek istediklerini vurgulayan Yıldız, ilan meselesinin yakında adil bir şekilde çözüleceğini de sözlerine eklemiştir (*Cumhuriyet*, 13.07.1961:1 ve 5, Basınla ilgili demeç).

İlerleyen günlerde²²⁴ MBK’nin basınla ilgili adımları şekillenmiştir. Basın İlan Kurumu’nun kuruluşuyla ilgili görüşmelerin son kertesinde kanunlar Cemal Gürsel’in tasdikine sunulmuştur. Gürsel’in onayından sonra bir basın toplantısı yapan Ahmet Yıldız toplantıda,

²²⁴ İlan konusu farklı tarihlerde de sıkça gündeme gelmiş, konu üzerine tartışmalar hiçbir zaman eksik olmamıştır. Ancak çalışmanın kapsamının ötesine geçeceği için burada tartışmaların başlangıcı ve sonuna dair bilgilerin yer verilmesinin uygun olduğu düşünülmüştür. *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Yeni Sabah* gibi gazetelerde konuyla ilgili içerikler bulunabileceği gibi Cemil Koçak (2010) tarafından kaleme alınan, 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları başlıklı kitaptan da MBK’nin konuyu nasıl ele aldığına dair bilgilere ulaşılabilir.

kurumun yapısının dengeli ve tarafsız olduğunu vurgularken, kurumun basının hayatiyetini sağlayan kaynakları kontrolü edeceğini belirtmiştir. Kurumun, 13'ü basın mensubu olmak üzere, profesörler, baro mensupları ve devlet bünyesinde çalışan 32 kişiden müteşekkil olduğu belirtilmiştir. Kurumun ana görevinin resmi ilanların tevzi edilmesi olduğunu söyleyen Yıldız, bu kurumun kuruluşunun altında yatan gerekçenin de “besleme basının” meydana gelmemesi olarak açıklamıştır. Özel ilanlarınsa tamamen serbest olduğunu da sözlerine eklemiştir (*Cumhuriyet*, 08.01.1961:1 ve 5, Basınla ilgili kanunları Gürsel tasdik etti; *Milliyet*, 08.01.1961:1 ve 5, Basınla ilgili iki kanun dün çıktı).

Basında ilan meselesine dair tartışmalar kısa aralıklarla devam etmiştir. İlk açıklamadan on gün sonra Cemal Gürsel, çeşitli illerde yayımlanan gazetelerin sahip ve başyazarlarıyla bir araya geldiği toplantıda konuyu yeniden ele almıştır. Gürsel, resmi ilanların hükümet tarafından çıkarılacak tek bir gazetede toplanması hâlinde 20 milyon lira tasarruf sağlanabileceğini belirtmiş ancak bu yöntemin ciddi sakıncalar doğuracağını vurgulamıştır. Ona göre, yalnızca 5-6 gazete ilan desteği olmadan varlığını sürdürebilecek, bu durum ise özellikle Anadolu basınının yayın yapmasını imkânsız hale getirecek ve fikir hayatını olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle Gürsel, ilanların “besleme gazeteler” yaratmak amacıyla değil, eşitlik ilkesi çerçevesinde dağıtılarak basının yaşamasına katkı sağlayacak bir unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 24.06.1960:1 ve 5, Devlet Başkanı gazete sahip ve başyazarları ile bir toplantı yaptı).

Kanunla ilgili çalışmanın kuramsal çerçevesi bakımından burada gereken maddelerden biriye 42. maddedir. Maddede yer alan, “Prodüktörlerle gazete veya dergiler arasında, bir veya daha fazla prodüktörün tamamıyla veya kısmen İlân ve reklâmlar üzerinde inhisarım tâzammun eden sarîh veya zımni bir anlaşma yapılamaz (*Resmî Gazete*, Sayı: 10702)” ifadesiyle tekelleşmenin önüne geçilmek istenmiştir²²⁵.

Gazete sahipleri çeşitli gerekçelerle Basın İlan Kurumu'na karşı çıkmışlardır. Bunun bir sonucu olarak da sonraki alt başlıkta değinilecek olan “Babıali’de Dokuz Patron” olayı yaşanmıştır. Çalışma kapsamında bu bölümde yer verilmesi gereken en önemli hususa Gündelik Siyasi Gazete Sahipleri Sendikası'nın Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer başkanlığındaki bir kurula hazırlattığı “İlim Heyeti Raporu”dur. Bu rapor hem 212 sayılı kanunu hem de Basın İlan Kurumu kanunu incelemektedir. “Basında İlan ve Reklam Rejimi Hakkında İlmi Mütalaa” başlığı altında yapılan değerlendirmede öncelikle Türkiye’de batıdaki gibi bir sistem bulunmadığına dikkat çekilmiştir. Türkiye’de ilan ve reklam faaliyetlerinin devlet tarafından

²²⁵ *Resmî Gazete*’nin ilgili sayısında kurum işleyişiyle ilgili detaylar yer almakla birlikte günümüze gelene kadar çeşitli değişiklikler yaşandığı için çalışmada bunların detaylarına yer verilmemiştir.

düzenlenmesi ve yönetilmesi gerekliliğini kabul eden İlim Heyeti, öncelikle Basın İlan Kurumu Kanunu'nda olumlu bulduğu unsurları belirtmiştir. Heyete göre, yeni düzenlemenin kanunla tesis edilmesi önceki sistemin hükümet kararnameleriyle yönetilmesine kıyasla daha istikrarlı ve güvenceli bir yapı sunmaktadır. Ayrıca; 195 sayılı kanunla ilan ve reklam işlerinin hükümetin yetki alanından çıkarılarak nispeten özerk bir kamu kurumuna devredilmesi, özel ilan ve reklamların temini ve yayını prensip olarak serbest bırakılıp yalnızca ekonomik açıdan dış denetime tabi tutulması, resmi ilanların dağıtımında objektif kriterlerin esas alınarak yayınlanacak gazete ve dergilerde fikir ve içtihat farkı gözetilmemesi gibi hususlar olumlu bulunan özellikler arasında sıralanmıştır (Üstün, 2010:89). Hasan Üstün (2010:89-90), raporda Basın İlan Kurumu'na dair öngörülen düzenlemelerin özellikle sakıncalar üzerinde yoğunlaştığını ve bunların ayrıntılı biçimde ele alındığını aktarmaktadır. Buna göre; kurumun basının ihtiyaçlarını karşılamak ve kredi açmak gibi görevlerle yükümlü kılınması, kuruluş sermayesinin olağan dışı kaynaklardan sağlanması ve kayıt altına alınması; özel ilan ve reklamların alanının daraltılması, gazete ve dergilere ek mali yükümlülükler getirilmesi; tüm ilgililerin ağır yaptırımlara tabi tutulması ortaya çıkacak anlaşmazlıkların ise Kurum bünyesinde ve son aşamada Asliye Hukuk Mahkemeleri'nde çözülmesi raporda dikkat çekilen temel sorunlar arasında yer almıştır (Üstün, 2010:89-90).

Aynı dönemde basına yönelik iki kanunun çıkması ve 212 sayılı kanunun tartışmaların merkezi olması dolayısıyla gazete sahipleri haricinde haber üreten gazetecilerin anlatılarında Basın İlan Kurumu'na dair ifadeler pek fazla rastlanılmamıştır. Sonraki yıllarda yayınlanan anılara bakıldığında gazetecilerin “besleme basın” vurgusunu yineledikleri ve böyle bir kurumun gerektiğini vurguladıkları görülmektedir. Orhan Erinç (Gezgin vd. 2016c:337) kurumun genel kurul yapısına bakıldığında Türkiye'deki en özgün kurumlardan biri olduğunu söylemektedir. Orhan Birgit²²⁶ (2006:334- 335) ise MBK'nin, önceki dönemde basın özgürlüğü doğrudan engelleyen ve siyasi erkin sürekli tehdidini gazetelere hissettiren ilan meselesini aynı 212 sayılı kanun gibi Kurucu Meclise bırakmadan çözdüğünü söylemiştir. Topuz (2014:229) ise gazete sahiplerinin bu kanuna da tepki gösterdiklerini belirtmektedir.

İstanbul Gazete Sahipleri Sendikası adına temsilci olarak görev alan gazeteci Orhan Birgit (2006:334- 335) sonraki yıllarda yazdığı anılarında dönemindeki ilan uygulamaları üzerinden örnekler vererek 27 Mayısçıların basın ilan rejimini düzenleyen yasayı Kurucu Meclis'e bırakmadan kabul ettiklerini anlatmıştır. MBK'nin basın özgürlüğünü sürekli

²²⁶ Orhan Birgit, Basın Kurumu Yasası çıkartılırken kurulan oluşumda İstanbul Gazete Sahipleri Sendikası'nı temsil etmektedir. Yasanın hazırlanışı için Sabahattin Selek ve Kemal Reisoglu ile birlikte çok emek verdiklerini de vurgular (Birgit, 2006:335).

engelleyen ve siyasi iktidarın sürekli tehdidini kaldıran bir işe imza attığını söyleyen Birgit bu sürece Sabahattin Selek ve Kemal Reisoğlu ile birlikte emek verdiklerini belirtmiştir.

Kanunla ilgili detaylı analizleri *Akis* dergisinin 342. sayısında görmek mümkündür. “Basın-İlân Kurumunun Teşkiline Dair Kanunun” geriye dönük değil, ileriye yönelik bir adım olduğu ve hem hukuki hem de fiili olarak basın üzerindeki devlet kontrolünü hafiflettiği aktarılmaktadır. Ayrıca, Babiâli’deki fiili ilan tekeli ile bu tekeli temsil eden yapının kanunla ortadan kaldırıldığına dikkat çekilmiştir. Gazete sahiplerinin, kurumun matbaa malzemeleri ve kâğıt gibi temel ihtiyaçları tekeline aldığına dair iddialarına metinde yer verilmiştir. Fakat bu yetkinin daha önce hükümetin elinde bulunduğu şimdi ise gazetecilerle paylaşıldığı açıklanmıştır. İlan sisteminde ise kurumun, Babiâli’deki Hofer tekeli sonlandıracağı ve bu durumun bazı tepkilerin kaynağı olduğu belirtilmiştir. Yabancı sermayeli reklamların şeffaf bir kurum üzerinden yönetilmesinin ulusal çıkarlar açısından gerekli olduğu ifade edilmektedir. Kurumun aracılık rolünü Hofer kadar taraflı bir şekilde yürütmeyeceği öne sürülmüştür. Kanunun 43. maddesinde reklam dağıtımının “Kurum Genel Kurulu’nun belirlediği ilkeler çerçevesinde ve ilgililerin talepleri göz önünde bulundurularak” gerçekleştirileceği kaydedilmiştir (*Akis*, 16.01.1961, Sayı 342:11- 18, Basın Karanlıkta göz kırpanlar).

1961 yılında kurulan Basın İlan Kurumu, dönemin basın düzeninde önemli bir dönüşümün sembolü olarak öne çıkmaktadır. Kurumun yapısı incelendiğinde, devlet kontrolünü tamamen ortadan kaldırmasa da basın üzerindeki tekelleşme eğilimlerini kırmayı ve ilan dağıtımını daha şeffaf bir zemine taşımayı hedeflediği görülmektedir. Özellikle Babiâli’deki fiili tekellerin sona erdirilmesi ve yabancı sermayeli reklamların milli çıkarlar doğrultusunda denetlenmesi gibi adımları dönemin siyasi ve ekonomik dinamiklerine cevap veren reformlar olarak değerlendirmek mümkündür. Nihayetinde Basın İlan Kurumu, 1960’lar Türkiye’inde demokratikleşme söylemiyle paralel ilerleyen ancak pratikte tartışmaları da beraberinde getiren bir kurumsal model olarak tarihteki yerini almıştır²²⁷. Bu yapı, hem dönemin basın meselesine ışık tutmakta hem de basın özgürlüğü- devlet ilişkisinin karmaşık doğasını anlamak için kritik bir örnek teşkil etmektedir.

2.3.5. Gazetecilerin Haklarına Karşı 9 Patron

Türk basın tarihinin önemli noktalarından biri olan “Babiâli’de 9 Patron Olayı”, 10 Ocak 1961 günü gerçekleşmiş ve üç gün sürmüştür. Bu olay, dönemin önde gelen dokuz gazete patronunun ortak bir bildiriyle gazetelerini üç gün boyunca yayınlamayacaklarını açıklamaları üzerine

²²⁷ Halil Emre Deniz (2019) tarafından kaleme alınan “Türk Basınında Vesayet Rejimi ve Basın İlân Kurumu” başlıklı doktora tezi konuyla süreci gözlemlemek açısından oldukça önemlidir.

şekillenmiştir. Öte yandan yaşananlar Türkiye’de basın emekçilerinin hak arayışında da bir dönüm noktası olmuş, gazetecilerin örgütlenme eğilimlerini etkileyen önemli sonuçlar doğurmuştur. Patronlar ve gazeteciler arasındaki bu ayrışma yalnızca mesleki haklar ve ekonomik gelir paylaşımı açısından değil, aynı zamanda basının siyasal iktidarla ilişkisi bağlamında da ele alınmıştır.

Olayların başlangıcında daha önce de vurgulandığı üzere 212 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi etkili olmuştur. Bu gelişmelere tepki olarak Babıâli’deki dokuz gazete patronu ortak bir protestoya imza atmış ve gazetelerinin birinci sayfasında yayımladıkları bildiriyle kamuoyuna seslenmiştir. Söz konusu bildiride, Kurucu Meclis’in faaliyete başlamasının ardından aynı günün akşamında Milli Birlik Komitesi tarafından çıkarılan basınla ilgili kanunun, ülkenin yeni girdiği özgürlük atmosferini tehlikeye soktuğu dile getirilmiştir. İlk bakışta yalnızca basını ilgilendiriyor gibi görünen bu düzenlemenin, aslında temel hak ve özgürlükleri kısıtlayabilecek nitelikte olduğu vurgulanmıştır. Basına devletin el uzatmasının yakın geçmişte yarattığı olumsuzluklara dikkat çekilmiş ve tam anlamıyla hür bir basının, devletin vesayet ve denetiminden bağımsız şekilde görevini yerine getirebileceği belirtilmiştir. Gazete sahipleri, söz konusu kanunların Kurucu Meclis’te açık tartışmalar yürütülmeden, aceleyle çıkarılmasını eleştirmişler; böylesi önemli bir düzenlemenin milletin gözü önünde, temsilciler aracılığıyla müzakere edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca, “Hür Dünya Cephesi”nde benzeri görülmemiş bir kontrol sisteminin Türk basınına dayatılmasının kabul edilemez olduğu dile getirilmiş, yapılan tüm girişimlerin sonuçsuz kaldığı ifade edilmiştir. Sonuç olarak; *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Dünya*, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Tercüman*, *Vatan*, *Yeni İstanbul* ve *Yeni Sabah* gazeteleri, teessürlerinin bir ifadesi olarak üç gün boyunca yayımlanmama kararı aldıklarını kamuoyuna duyurmuşlardır (*Cumhuriyet*, 10.01.1961:1, *Gazetemizi üç gün kapatıyoruz*).

Gazete sahiplerinin bildirisi incelendiğinde ilk vurgu, Milli Birlik Komitesi’nin yeni basın yasalarının sadece gazetecileri değil, tüm toplumun ifade özgürlüğünü tehdit ettiği yönündedir. Öte yandan kullanılan dilin kamuoyunu etkilemeye yönelik dramatik ifadeler içerdiği de görülmektedir. “Basına devlet elinin karıştığı bir vasilik sistemi” gibi ifadelerse, devlet müdahalesini mutlak bir tehdit olarak çerçevelerken bildiride basın çalışanlarının hakları veya işten çıkarmalar hiç anılmamıştır. Metnin bu çerçevesi bildirinin aslında gazete sahiplerinin basın özgürlüğünü savunmanın ötesinde ekonomik çıkarlarını koruma refleksi taşıdıklarını göstermektedir. Özetle gazete sahiplerinin bu bildiriye yayımlamasını, aslında basın çalışanlarının hak mücadelesiyle doğrudan ilintili olan Basın İş Kanunu’na karşı bir

ekonomik refleksin ideolojik bir zeminle meşrulaştırılmaya çalışılması olarak okumak mümkündür.

Bildiri dokuz patronun imzasıyla çıkmasına rağmen hepsinin aynı görüşte olduğu söylemek güçtür. Gazete sahiplerinden bazıları 212 ve 195 sayılı yasalara şiddetle karşı çıkarken özellikle fikir işçilerine yasanın öngördüğü asgari ücretleri zaten vermekte olan gazetelerin sahipleriye sadece 195 sayılı yasayı eleştirmektedir (Üstün, 2000, 75).

Gazetecilerin bu tutuma karşı gösterdikleri tepki ise Türk basın tarihinin en önemli olaylarından biridir. Kendi aralarında toplanan gazeteciler 10 Ocak günü bir protesto yürüyüşü düzenlemişlerdir. Çalışan bütün gazetecilerin katıldığı yürüyüşte, “Simidimiz ve hürriyetimiz için”, “Patronlar paralarını, biz hayatımız koyduk”, “Çalışan gazeteciye cop, patrona hazır lop”, “Çalışan gazeteci bugüne dek simitle ve ümitle yaşadı” pankartlarının taşındığı görülmüştür (Topuz, 2014: 231). Gazetecilerin bir diğer sloganıysa, “Biz çalışan gazeteciler, patronlarla değil, Milli Birlik Komitesi’yle beraberiz!” olmuştur. Ümit Alan (2015:72) bu sloganla gazetecilerin minnetleri gösterdiğini belirtirken MBK’nin de basın kalesi içten fethettiği yorumunu yapmıştır. Enver Behnan Şapolyo (1971:273) ise yüz senelik basın hayatında patronlara karşı yapılan ilk boykotun bu olduğunu belirtmiş böylelikle de gazete sahiplerinin bir tüccar olmayıp kamu hizmetini yerine getirdiklerini, fikir işçilerinin de bu yolda büyük hizmetleri olduğu kamuoyuna duyurduklarını söylemiştir.

Gazetecilerin bir diğer önemli hamlesiye gazetelerin kapalı olduğu üç boyunca *Basın* isimli gazeteyi çıkarmış olmalarıdır. Tan Matbaasında basılan gazetenin sahibi olarak Selçuk Çandarlı gösterilerken, genel yayın yönetmeni Abdi İpekçi, sorumlu yazı işleri müdürüyse Semih Tuğrul olmuştur. Bu üç ismin en önemli ortak noktasıysa hepsinin İstanbul Gazeteciler Sendikası üyesi olmalarıdır.

Gazetenin çıkarılmasında fiilen iş başında olan diğer isimlerse Turhan Aytul ve Hasan Yılmaz gibi çoğunlukla *Milliyet* gazetesinden isimlerdir. Öte yandan Halit Kıvanç ve Ümit Deniz, gazetecilerin bu hareketini kamuoyuna sağlıklı bir şekilde anlatabilmek için propaganda metinleri yazmışlar, çeşitli yayınlardan gelen diğer gazeteciler de büyük emek vermişlerdir (Türenç ve Akyıldız, 1986:215).

İstanbul Gazeteciler Sendikası Yönetim Kurulu, İstanbul Valisi Refik Tulga’yı ziyaret etmiştir. Vali, *Basın* gazetesi için formaliteler bakımından gerekli kolaylığın²²⁸ gösterileceği

²²⁸ Hasan Üstün’ün (2000:78) aktardığına göre, fikir işçileri izin, maddi kaynaklar ve kâğıt temini konularında hızlı sonuç almış olmalarına rağmen beklenmedik engellerle karşılaşmışlardır. Üstün, ilan müesseselerinin, boykot yapan gazete sahiplerinin baskısı altında olduklarını öne sürerek *Basın Gazetesi*’ne ilan veremeyeceklerini bildirdiklerini belirtmektedir. Buna ek olarak, matbaa sahiplerinin yoğun iş yükünü gerekçe göstererek fikir işçilerine hizmet sunma konusunda tereddüt yaşadıkları ifade edilmektedir. Ayrıca, Gazete Teknisyenleri Sendikası’nın, gazetecilere yeni haklar tanıyan yasal düzenlemede kendilerine yer verilmemesini gerekçe

sözü verirken, Ümit Deniz o günleri, “Tarihimizde ilk defe hükümet ve devlet, hususi sermayenin yanında hakikate ve işçiye hak tanıyarak bizleri destekledi., kısa zamanda çıkış müsademizi verdi, kağıdımızın temininde kolaylık gösterdi, sesimizi duyurmak için radyoda zaman tahsis etti” ifadeleriyle anlatmıştır. Radyolarsa²²⁹, gazetecilerin patronlara yönelik tepkisini dile getiren bildirileri okumakla kalmayıp, “Türk fikir işçilerinin ilk gazetesinin” ertesi gün yayınlanacağını da duyurmuşlardır (Üstün, 2000:78).

Gazetenin ilk sayısı eldeki maddi imkansızlıklar yüzünden teknik bakımdan eksik²³⁰ ve dizgi hatalarıyla çıkmasına rağmen vatandaşlardan ilgi görmüş 100 bin tiraja ulaşmıştır (*10 Ocak ve Ötesi*, 1963:11). *Basın* gazetesinin yayınladığı ilk gününde başyazıda gazete sahipleri eleştirilmiştir²³¹. Demokrat Parti döneminde gazete sahiplerinin gazete kapatmayıp ve protestoda bulunmadığının hatırlatıldığı yazıda Basın İlan Kurumu için yapılan bu hareketin basın tarihinde şerefli bir kaplamayacağı yazılmıştır²³² (Topuz, 2014:232).

Özellikle Ahmet Yıldız²³³ olmak üzere *Basın* gazetesinin yayınlanmasında Milli Birlik Komitesi’nin büyük katkısı olduğunu söyleyen Nail Güreli (Gezgin vd. 2016c:17), gazeteci Ömer Sami Coşar’ın da bu diyalogda önemli çabaları olduğunu belirtmiştir. Gazetenin kağıdının Ahmet Yıldız’ın talimatıyla ücreti mukabilinde alındığını da anlatan Nail Güreli,

göstererek tarafsız kalma kararı aldığı belirtilmektedir. Tüm bu unsurların bir araya gelmesi, fikir işçilerinin projelerini hayata geçirme süreçlerini önemli ölçüde zorlaştırmıştır.

²²⁹ Konunun radyoda nasıl ele alındığını *Basın* gazetesinin ilk sayısında haber olarak yer almıştır: “... Bundan sonra yeni kanunla fikir işçilerinin haklarının korunduğu, kanunda hürriyetleri zedeleyici hiçbir taraf olmadığı ifade edilmiş ve ‘Kanun, hürriyetlerinin sınırlarının, fikir işçilerinin hürriyet sınırlarında bittiğini bilmeyen 9 gazete işverenin menfaatlerini de haksever kaidelere bağlamıştır’ denmiş ve konuşma şu şekilde bitirilmiştir: “Bu gerçekler karşısında, 3 gün kapatma kararı vermek acaba hürriyet alanında hürriyetlere karşı gelmek değil midir? Bunu sizlerin değerlendirmesine sunarız (*10 Ocak ve Ötesi*, 1961:11- 12).

²³⁰ Gazete sahipleri, tahribat düzenlenebileceği endişesiyle personellerin gazeteye girişini yasaklamıştır. Gazetecilerin başvurduğu hiçbir mürettep bu işi kabul etmemiş, hangi gazetenin teknik personeline başvurulsa olumsuz yanıt alınmıştır. MBK’nin devreye girmesiyle 27 Mayıs’ta kapanan Bahadır Dülger’e ait *Son Havadis* gazetesinin tesisleri kullanılmıştır (Türenç ve Akyıldız, 1986:216).

²³¹ Bedii Faik (2003:68), çıkarılan bu bültenin kapağında üç gazete sahibinin görseli olduğunu bunların Ercüment Karacan, Doğan Nadi ve kendisi olduğunu belirttikten sonra fotoğrafların altında, “Davamıza destek olan genç patronlar” yazıldığını aktarmaktadır.

²³² *Basın* gazetesinin ikinci başyazısı “Bulutlar dağılabilir, ancak...” başlığını taşımaktadır. Bu yazıda da ilkin 9 gazete sahibinin “dikkatsizce” kaleme aldıkları bir deklarasyonla gazetelerini kapatmaları eleştirilmiştir. Patronlardan hareketlerinin fikir işçilerine karşı olmadığını söylemelerinin ortamdaki gerginliğin azalmasını sağlayacağı belirtilmiştir. Gazetenin üçüncü ve son başyazısıysa “Şimdilik Allahaismarladık” başlığıyla okuyucuyla buluşmuştur. Bu başyazıda gazeteyi çıkarmak için gösterilen çaba anlatıldıktan sonra, “Bizim mücadelemiz işverenlere karşı değil, haklarımızı teminat altına alan kanunlara karşı olanlara karşıdır” denilmiştir. Yazının son bölümündeysa fikir emekçileri, elde ettikleri haklara karşı olan zihniyetin devamı halinde mücadele etmeye yeniden başlayacaklarını bildirmişlerdir (*10 Ocak ve Ötesi*, 1963:23- 27).

²³³ Konuyla ilgili açıklama yapan isimlerden biri de Ahmet Yıldız’dır. *Basın* gazetesinin ilk sayısında yer alan beyanata göre Ahmet Yıldız, kanunlarla ilgili gerçek olmayan yazılar okuduğunu ve bununla ilgili üzüntü duyduğunu belirttikten sonra, “Kanunlarda olmayan maddeleri, kanun koyucunun iznini almadan metne ilave etmek hüsnüniyet ifade edemez. Şerefli Türk basınına beslediğimiz itimadı sarsıcı yayınlar vatanperverane sayılamaz. Böyle hareketlerin basına hizmet sayılamayacağı aşikardır” ifadelerini kullanmıştır (*10 Ocak ve Ötesi*, 1963:12).

önemli gelişmeleri ve olayları yayınladıklarını söyledikten sonra gazetenin sendikanın güçlenmesine de katkı koyduğunu ifade etmiştir.

İstanbul'da yaşanan gelişmelerin ardından Ankara'daki basın kuruluşları da sessiz kalmamış, gazete patronlarına telgraf çekerek bir bildiri yayımlamışlardır. Bu bildiride, patronların kişisel çıkarları uğruna kanunsuz yollara başvurdıkları ifade edilmiştir. Ayrıca, gazete sahiplerinin kamuoyuna açıkladıkları bildiride öne sürdükleri basın özgürlüğü endişelerine de yanıt verilmiştir. Söz konusu metinde gazete sahiplerinin “mesnetsiz bir mücadele” yürüttükleri, bu süreçte yalanı tek araç olarak kullandıkları ve kasıtlı olarak tahrif ettikleri maddeler üzerinden basın özgürlüğünü, bu özgürlüğe en çok hakkı bulunan ve basın mesleğinde emeğiyle çalışan “şerefli gazetecilerin” elinden gayrimeşru yollarla almaya teşebbüs ettiklerini belirtilmiştir (*10 Ocak ve Ötesi*, 1963:20).

İstanbul ve Ankara'da dışındaki diğer illerdeki gazetecilerin de gazete patronlarına karşı tepki gösterip, protesto yaptıkları görülmüştür. Öte yandan sadece gazeteciler değil, sivil toplum örgütleri de tepki göstermiştir. Örneğin Ankara Üniversitesi Talebe Birliği bir bildiri yayımlamış, patronların tavırlarını hayretle karşıladıklarını belirttikten sonra, “Aziz yurdumuza fikir hayatında hizmet edenlere adalet, hak ve hukuk dışı davranışları ve onların hayatlarını gaspedercesine hareket edenler bizi büyük bir hayal kırıklığına uğrattı” denmiştir (*10 Ocak ve Ötesi*, 1963:21).

Gazete sahipleri yayınlarına ara verdikleri üç günün ardından yeni bir bildiri yayımlamışlardır (*Cumhuriyet*, 14.01.1961:1 ve 5, Açıklıyoruz). Bildiride gazete sahipleri, okuyucularını üç gün gazetesiz bırakma kararını alırken büyük bir sorumluluk hissettiklerini belirtmişlerdir. Ancak son kanunların basın üzerinde yarattığı baskı ve tehditler bu kararı almalarını zorunlu kılmıştır. Türk basını, geçmişte ekonomik zorluklarla mücadele etmiş ve gazetelerin yayınlanması için ağır mali ve cezai yükümlülükler altına girmek zorunda kalmıştır. Millî Birlik Komitesi'nin iktidara gelir gelmez basın kanunlarını değiştirerek hapis cezalarını ve yüksek para cezalarını kaldırması, basın özgürlüğüne yönelik umutları artırdığını ancak yeni kanunlarla birlikte bu özgürlüklerin yeniden kısıtlanma riski ortaya çıktığını yinelemişlerdir. Gazete sahipleri gazetelerin kapalı olduğu süreçte, bu hareketi eleştirenler ve aleyhlerinde imalarda bulunanlar olduğunu hatta 27 Mayıs devriminin ruhuna uygun olması gereken devlet radyolarının bile bu eleştirileri aktardıklarını belirtmişlerdir. Fakat binlerce okuyucunun gönderdiği mesajlarda bu hareketin desteklendiğini ve yalnız olmadıklarını gösterdiği vurgulamışlardır. Gazetelerin neden 3 gün boyunca kapalı kaldığını ve onlara yöneltilen eleştirilere yanıt vereceklerini söyleyen gazete sahiplerinin açıklamasında;

“1- Bizler hiçbir zaman çalışanların emeğinin değerlendirilmesine karşı cephe almış ve onların sosyal güvenliğinin zedelenmesini kabul etmiş kimseler değilizdir. Bu yüzden üç gündür, radyolarda, miting ve sessiz yürüyüşlerde ve bir iki gazetede ortaya atılan iddialar asılsızdır.
2- Bizim asıl itirazımız kanunların tümüne değil mahiyeti itibariyle basını vesayet altına alabilecek bazı hükümleridir (*Cumhuriyet*, 14.01.1961:1 ve 5, Açıklıyoruz).”

maddelerinin ardından hükümlere yönelik eleştirilere yer verilmiştir. İlk olarak Basın İlan Kurumu ile ilgili değerlendirmenin yer aldığı bildiride Basın İlan Kurumu’nun gelecek iktidarın niyet ve tutumuna göre basını köle haline getirebileceği söylenmiştir. Gazete sahiplerine göre bu kanun, görünürde resmî ilan dağıtımı, çalışanlara borç verme ve “hayır işleri” yapma gibi masum görevler üstleniyor gibi görünse de gazetelerin makine, kâğıt ve mürekkep gibi temel ihtiyaçlarını tekeline alarak basını ekonomik olarak zayıflatma potansiyeli taşımaktadır (*Cumhuriyet*, 14.01.1961:1 ve 5, Açıklıyoruz).

Bildirinin devam bölümündeysen fikir işçilerinin haklarına dair kanuna yönelik eleştiriler yer almıştır. Gazete patronları, İstanbul’da eylem yapan gazetecilerin büyük bölümünün devlet tarafından belirlenen asgari ücretin üzerinde maaş aldığını savunurken gazetecileri “simit ve çay edebiyatı” yapmakla eleştirmişlerdir. Öte yandan kıdemin mesleğe ilk giriş tarihinden itibaren kabul edilmesinin hiçbir yerde olmayan bir yük olduğu belirtilmiştir. Bildiride sigorta, ölüm durumunda doğan haklar, istifa, maaşların ödenme tarihi ve gecikme halinde uygulanacak faiz gibi birçok hususa değinildikten sonra, “Niçin Tenkid Ediyoruz?” başlıklı bölümde dikkat çekici değerlendirmeler yapılmıştır. Burada söz konusu düzenlemelerin yalnızca gazete işverenlerini değil, aynı zamanda çalışanları da olumsuz etkileyeceği ifade edilmiştir. Gazete işletmelerinin imkânlarının daralması ve sermaye güvencelerinin zayıflaması halinde zararın hem işverenlere hem de çalışanlara yansıtacağı belirtilmiştir. Metin, halkın karşısına yeniden çıkılırken meselenin serinkanlı bir şekilde ele alınmasının ve yeniden değerlendirilmesinin Türk basınının geleceği açısından büyük önem taşıdığı vurgusuyla sona ermiştir (*Cumhuriyet*, 14.01.1961:1 ve 5, Açıklıyoruz!).

Cumhuriyet gazetesinde aynı tarihte yayımlanan²³⁴ “Durum” başlıklı yazıya Nadir Nadi ne Ahmet Yıldız’ın ne de Milli Birlik Komitesi’ndeki diğer isimlerin iyi niyetlerinden

²³⁴ Aynı gün Nadir Nadi’nin baş yazısının yan sütununda yer alan “Kendi Kendimizi Tenkid” bölümündeki “Şiarımız” başlıklı yazı da basın tarihi açısından oldukça önemlidir. Yazıda *Cumhuriyet* gazetesinin içerisindeki demokratik ortam şu satırlarla anlatılmıştır:

“*Cumhuriyet* bir haber ve fikir katarıdır. Atatürk ile inkılapların içine alan ana prensip dışında her fikir bu katarıda yer bulur. Bütün yazarlarımız her mesele hakkındaki düşüncelerini olduğu gibi belirtmekte tamamen serbesttirler. *Cumhuriyet*’in bu şiarına en son misali bugünkü nüshamızda bulacaksınız. Hepinizin bildiği bir hadise hakkında başyazar Nadir Nadi kendi sütununda, karikatürist Ali Ulvi ise her zamanki köşesinde fikirlerini söylemektedirler. Nadir Nadi aynı zamanda çalıştırır, Ali Ulvi ise bir fikir işçisidir. Biz bu taze misalde gazetemizin içindeki hürriyet havasını belirtmek fırsatı buluyoruz. Aynı zamanda eğer bu olmazsa dışarıda istendiği kadar basın hürriyeti verilsin, bunun hiçbir fayda temin etmeyeceği hakkındaki kanaatimizi belirtmek istiyoruz. *Cumhuriyet* işte böyle bir hava içinde okuyucularının hizmetindedir (*Cumhuriyet*, 14.01.1961:1, Şiarımız)”

şüphelenmediklerini söyleyerek başlamış ancak sonraki satırlarda Kurucu Meclis'in ilanından iki gün sonra ilan edilen basınla ilgili kanunlarsa hukuk devletinin şartlarına uymadığını belirtmiştir. Ahmet Yıldız ile arasında geçen telefon görüşmesine de yer veren Nadi, Yıldız'a "Ahmet Bey, ne olursunuz, Batıya bakınız, temel prensiplerde Batıdan ayrılmayınız" dediğini belirtmiştir. Nadi, fikir işçilerine ilişkin kanundaki bazı garipliklerin zaman içinde düzelebileceğini sağduyuyla karşılayabileceğini belirtmiştir. Ancak Basın İlan Kurumu'na dair düzenleme karşısında aynı sükûneti göstermenin güç olduğunu ifade etmiştir. Ona göre söz konusu kanun, gelecekte basın özgürlüğü açısından ciddi kaygılar uyandırmakta ve herhangi bir iktidara dilediğinde basın üzerinde baskı kurmaya elverişli bir mekanizma yaratmaktadır. Ayrıca özel ilan ve reklamların büyük bölümünün hükümet kontrolüne girmesine imkân sağlaması, basın özgürlüğünü tehdit eden en önemli yönlerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Nadi, *Cumhuriyet*, 14.01.1961:1 ve 3, Durum).

Nadir Nadi'nin yazısının ilerleyen kısımlarıysa MBK'nin işleyişine ve basın anlayışına yönelik eleştiriler barındırmaktadır. İtalyan ajans muhabiri De Falco ile ilgili bir anısını anlatan Nadi, Falco'nun kendisine "Hürriyet olmayan yerde ne yapılsa boştur dediğini" aktardıktan sonra, "O zaman İtalyada, çalışan gazetecilere birçok maddi haklar tanınmıştı. Rejimi övmek şartı ile Korporasyon üyelerin batıdaki hür meslektaşlarından hatta daha sıkıntısız yaşıyorlardı" diyerek örtülü bir eleştiri de bulunmuş bu anıları paylaşma nedenini ise "sendikal hürriyetlere bünyesinde yer vermiyen bir idare sistemin er geç otoriter bir rejime doğru kayacağını" belirtmek olduğunu söylemiştir. Nadi son olarak bu argümanına destek olacak şekilde DP iktidarının böyle bir olanağı olmamasına rağmen dolambaçlı yollardan basını baskı altına aldığını buna rağmen sadece 4- 5 gazetenin siyasi erke boyun eğmemeyi göze alabildiğini söylemiştir (*Cumhuriyet*, 14.01.1961:1 ve 3, Durum).

Dokuz gazete sahibi üç gün aradan sonra gazetelerini tekrar yayınlamaya başladıklarında gazetelerinde yer alan bildiride *Milliyet* gazetesinin imzası olmadığı görülmektedir. *Milliyet* gazetesinin 14 Ocak 1961 tarihli sayısı bu noktada Türk basın tarihi açısından çok önemlidir. Çünkü hem patron Ercüment Karacan'ın hem de gazete emekçilerinin yazısı birinci sayfada yer almıştır.

Ercüment Karacan²³⁵ (*Milliyet*, 14.01.1961:1 ve 5, Benim Yönümden...), "Benim Yönümden..." başlıklı yazısında, 9 Patron Olayı sonrasında İstanbul basınına uygulanan üç günlük kapatma kararını ve bu kararın arka planındaki yasal düzenlemeleri ele almaktadır. *Milliyet* gazetesinin de dahil olduğu bu süreçte, basın özgürlüğüne yönelik endişelerini dile

²³⁵ "Babıali'de 9 Patron Olayı" başlıklı yüksek lisans tezinde Hasan Üstün (2000:75) Karacan'ın bu konuda en yumuşak davranan isim olduğunu söylemektedir.

getiren Karacan, özellikle İlân ve Reklâm Kurumu Kanunu gibi düzenlemelerin Türk basını üzerinde yaratabileceği olumsuz etkilere dikkat çekmiştir. Karacan, Millî Birlik Komitesi'nin iktidara gelir gelmez basın kanunlarını değiştirmesini ve hapis cezalarıyla birlikte yüksek para cezalarını kaldırmasını “geniş ve aydın bir zihniyet” olarak yorumlarken sonraki dönemde çıkarılan yeni kanunların özellikle ilan dağıtımını merkezileştiren düzenlemelerin, bu özgürlükçü yaklaşımla çeliştiğini savunmuştur. Komite üyelerinin teknik detaylarda yanlış bilgilendirildiğini öne süren Karacan, bu durumun basının ekonomik bağımsızlığını tehdit ettiğini vurgulamıştır. Karacan’a göre, söz konusu kanunun görünürdeki amacı “resmî ilan dağıtımını” ve “hayır işleri” olsa da gazetelerin kâğıt, mürekkep gibi temel ihtiyaçlarını kontrol altına alarak basını iktidarın ekonomik baskısına açık hale getirmektedir. Kanun, devlet teşekküllerinin ve yabancı kuruluşların reklamlarının bu kurum aracılığıyla yapılmasını şart koşmakta böylece “kötü niyetli bir iktidarın” istediği gazeteyi finansal olarak çökertmesine imkân tanımaktadır. Karacan, bu düzenlemenin enflasyonla mücadele iddialarını da eleştirerek, asıl sorunun basın özgürlüğünün kısıtlanması olduğunu belirtmiştir. Yazar, fikir işçileri olarak nitelendirdiği gazetecilerin sosyal haklarına ilişkin düzenlemelerdeki eksikliklere de değinmiştir. Örneğin, otuz yıllık bir gazetecinin tazminat haklarının son çalıştığı kurum tarafından sınırlandırılmasını adaletsiz bulmakta ve meslektaşlarının asgari ücretlerinin komik seviyelerde kalmasına tepki göstermektedir. Karacan, *Milliyet* gazetesinin bu konuda elinden geleni yaptığını, bordroların bu çabaların somut kanıtı olduğunu ifade etmiştir. Ercüment Karacan, yazısını Türk basınının “huzurlu bir geleceğe” yürümesi gerektiği vurgusuyla tamamlar. Kanunların basın özgürlüğünü koruyucu şekilde yenilenmesi çağrısında bulunurken, *Milliyet* gazetesinin bu süreçte tarafsız ve hakkaniyetli bir duruş sergilediğini savunmuştur. Ona göre, gazetecilik mesleğinin saygınlığı ve sosyal güvenliği, demokratik bir toplum olmazsa olmazdır (Karacan, *Milliyet*, 14.01.1961:1 ve 5, Benim Yönümden...).

Milliyet (16.01.1961:1, “*Milliyet*” Fikir İşçilerinin Açıklaması) gazetesindeki fikir işçileri de aynı tarihli gazetenin birinci sayfasında sürece dair görüşlerini kamuoyuyla paylaşmış ve basın hayatındaki işleyişe dair eleştirilerini dile getirmişlerdir. Açıklamada gazeteciler, *Milliyet* gazetesini sahibi Ercüment Karacan’ın uzun yıllardır fikir işçilerinin haklarını koruyan bir tutum sergilediği vurgulanmıştır. Karacan’ın, çalışanlarına sağladığı hak ve menfaatlerin, yürürlükteki Fikir İşçileri Kanunu’nun tanıdığı haklardan daha üstün olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle, Karacan’ın son kanun değişikliklerine karşı çıkmayacağı ve fikir işçileri aleyhine yapılan düzenlemeleri desteklemeyeceği açıkça ifade edilmiştir. Ancak yine de *Milliyet* yazı işçileri, haklarını savunmak üzere bir araya gelen fikir işçilerinin hareketine katılmıştır. Protestolarının Ercüment Karacan’a değil, çalışanlarına haklarını esirgeyen diğer

işverenlere yönelik olduğunu da özellikle belirtmişlerdir. *Milliyet* çalışanları, gazeteciliği bir kamu hizmeti olarak gördüklerini ve bu hizmetin bir protesto aracı olarak kullanılmaması gerektiğini savunmuşlardır. Bu nedenle, gazete sahiplerinin üç günlük kapatma kararını uygun bulmamışlar ve kamu hizmetine devam etmek amacıyla gönüllü olarak *Basın* gazetesinde çalışmışlardır.

Açıklamada, Ercüment Karacan'ın son olaylara yol açan deklarasyona katılmasından duyulan üzüntü dile getirilmiş ancak bu deklarasyona atılan imzanın çalışan gazeteciler aleyhine bir niyet taşımadığı bilindiği için Karacan'a olan bağlılık ve inancın zerre kadar sarsılmadığı vurgulanmıştır. *Milliyet* mensupları, inandıkları haklarını savunma konusunda dün olduğu gibi bugün de kararlılıkla çalışmaya devam edeceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, çalışanlarına haklarını tam olarak sağlayan işverenlerin tutumlarının devam etmesi ve diğerleri tarafından da benimsenmesi temennisinde bulunmuşlardır (*Milliyet*, 16.01.1961:1, “*Milliyet*” Fikir İşçilerinin Açıklaması).

Abdi İpekçi ise 18 Ocak günü “Basındaki Son Olayın İçyüzü” başlıklı kapsamlı bir yazı kaleme almıştır. Olaylar karşısında gazetelerin tarafsız ve objektif kalamadığını söyleyen İpekçi gazetelerin görevini yerine getiremediğini, “Zira çalışanı ve çalıştırana ile birlikte bütün basın ailesi işe karışmış, iki kampa ayrılmış, heyecanlı bir hava içerisinde tarafsızlığını kaybetmiştir. Birbirini nakzeden yazı ve deklarasyonlar birbirine karışan olayları umumi efkara açıklıkla izah edememiş, vatandaş meseleleri anlayamamış, işin gerçek yüzünü kavrayamamıştır” ifadeleriyle savunmuştur. İpekçi yazısının devam eden bölümünde kanunlara dair bilgiler vermiş ve incelemesinin ardından kanunların basında olaylar çıkmasına sebep olacak kadar vahim olmadığını savunmuştur. Dokuz gazete sahibinin kanunları protesto etmek için gazete kapatmaya karar verirken meseleyi çok incelemeden fevri karar verdiklerini belirten İpekçi yazısına aşağıdaki cümlelerle son vermiştir (İpekçi, *Milliyet*, 18.01.1961:1 ve 5, Basındaki Son Olayın İçyüzü):

“Fikir işçilerinin nümayişleri ve taşıdıkları pankartların ifadesi de tıpkı gazete sahiplerinin hareketi gibi fevri bir tutumun sonucudur. Gösteriye katılan gazetecilerin de büyük çoğunluğu bahis konusu konuyu incelemeden harekete geçmişleridir.

Ancak şu noktayı belirtmek lazımdır:

Gazete sahipleri sadece iki kanunu protesto etmek isterken bu tutumun aslında çalıştırdıkları kimselere karşı yöneldiği intibayı yaratmışlardır. Çalışan gazeteciler bu intibam tesiri ile tahrik olmuşlar ve dava 2 kanun meselesi olmaktan çıkıp, işçi- patron kavgası haline gelmiştir (İpekçi, *Milliyet*, 18.01.1961:1 ve 5, Basındaki Son Olayın İçyüzü).”

İstanbul’da yayınlanan ancak 9 gazete patronunun boykot kararına katılmayan diğer gazetelerin konuyu ele alış biçimi oldukça önemlidir. Boykota katılmayan *Havadis* gazetesinin başyazısında kanunların hürriyet ve demokrasi ilkelerine sadık kalınarak, basın mensuplarının

inceleme ve eleştirileri dikkate alınarak hazırlandığı belirtilmiştir. Ancak düzenlenen toplantılara yalnızca bir gazete patronunun katıldığı diğerlerininse fikir işçileriyle aynı masaya oturmayacaklarını söyledikleri aktarılmıştır. Bu durum, “Niçin fikir işçileri ile bir masaya oturmak cesaretini ve tevazuunu göstermezler de sonra kanunun tümüne karşı isyan basarak efkârı umumiye’yi velveleye vererek gazetelerini son derece masum bir şekilde ve zarardide olmuş gibi gülünç ve asılsız iddialarla kapatırlar. Anlaşılmaz!” ifadeleriyle eleştirilmiştir. *Ulus* gazetesinde Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise “Son Basın Hadisesi Üzerine” başlıklı yazısıyla konuya değinmiştir. Karaosmanoğlu, gazete sahiplerinin yeni bir baskı veya vasilik tehlikesi karşısında endişeye düşmelerinin DP döneminde yaşanan baskıların eseri olan birtakım işkillere verdiğini belirtmiş ancak bundan kurtulmanın da kendi ellerinde olduğunu ve 27 Mayıs’ın samimi olduğuna inanmaları gerektiğini vurgulamıştır (10 Ocak ve Ötesi, 1961:75- 76).

Yaşananların ardından dokuz gazete sahibinin tutumunu değerlendiren Metin Toker (*Akis*, 16.01.1961:5, Basiret bağlanınca), Toker’e göre, basın mensuplarının sıkça hatırlattığı “Basının Dördüncü Kuvvet” olduğu gerçeğinin, grev ve lokavtın yasak olduğu bir ülkede bizzat dokuz gazete sahibi tarafından göz ardı edilmesi büyük bir talihsizliktir. Toker, 1961 Türkiye’sinin şartları göz önüne alındığında, dokuz gazete sahibinin aldığı kararın sadece basının değil, milli menfaatin de aleyhine ve tehlikeli olabileceğini anlamak için “kerli ferli bir gazete sahibi olmaya zerrece lüzum yoktu” ifadesini kullanmaktadır. Bu durumu anlamak için biraz basiret gerektiğini ancak dokuz gazete sahibi bir araya geldiğinde bu basiretin bağlandığını ima etmektedir. Dokuz gazete sahibinin haksız ve onaylanması mümkün olmayan kapatma kararı yerine gazetelerinde fikirlerini söyleyerek kendilerine göre haksız maddelerin düzeltilmesi için çaba göstermeleri durumunda kimsenin bir şey demeyeceğini belirtmektedir.

Akis’teki (16.01.1961:10- 18, Basın Karanlıkta göz kırpanlar) bir değerlendirmeye göre; İkinci Cumhuriyeti inşa etme çabaları sürerken dokuz gazete sahibinin cemiyeti tekrar altüst etmesi, Gazete Sahibi- Fikir İşçisi çatışmasına yol açması, “İşte, Basın dediğiniz bu!” dedirtmesi, kışkırtıcılara uygun ortam hazırlaması, normal idareye geçişi zorlaştırması ve gerçek basın hürriyetini basit menfaat hesaplarıyla eş tutması büyük bir hata olarak görülmüştür. Aynı değerlendirmede Menderes’in meşum iktisadi politikasının sonucu olarak servete düşman kıpırdanışların hissedildiği bir dönemde, dokuz gazete sahibinin inanılmaz bir basiret bağlanması sonucu kendilerini “zalim kapitalistlerin birer müşahhas örneği” olarak ortaya koydukları ifade edilmektedir. Üstelik bu kişilerin memlekette fikir söyleme, yol gösterme, tenkit yapma mevkiinde olan mümtaz kimseler olduğu vurgulanmaktadır. Artık “Basın” denilince ister istemez dokuz gazete sahibinin hatırlanacağı ve basına karşı genel bir güvensizlik oluşabileceği vurgulanırken kamuoyunda şüpheler, endişeler, itimsizlik ve

çekingenlik doğmasına yol açıldığı ve bu durumun da kolay kolay giderilemeyeceğinin altı çizilmiştir. Dokuz gazete sahibinin gazetelerini üç gün kapatma kararının kamuoyu tarafından tasvip görmediğiye, üniversite temsilcilerinin Babıâli’de sessiz bir yürüyüş yaparak “Sen de mi Nadir Nadi?” pankartını *Cumhuriyet* gazetesinin önüne bırakmasıyla örneklendirilmiştir. Yine aynı yazıda, dokuz gazete sahibinin, “basını emsali görülmemiş bir tehlike içine atan” ve “Hür Dünya Cephesi basınının hiç birinde emsali görülmemiş ve görülemeyecek olan bir kontrol sistemini Türk Basını üzerine koyan” Menderes kanunları çıkarılırken başvurulmayan bir protesto tarzını bugünkü idareye ve memleketin bugünkü şartları içinde reva görmesi de eleştirilmiştir. Mesele artık budur ve gazete sahiplerinin bu hissi yaratmaya hakları olmadığı vurgulanmaktadır.

Akis’in (16.01.1961:10- 18, Basın Karanlıkta göz kırpanlar) yorumuna göre gazete sahiplerinin ilk tepkisi, fikir işçileriyle ilgili çıkan kanunlara yönelik olmuş ancak metni okumadan kulaktan dolma bilgilerle hareket ettikleri anlaşılmıştır. Kanunun içeriği incelendiğinde bu çapta bir protestoyu gerektirecek bir nokta bulunmadığı belirtilmektedir. Patronların ikinci ortak deklarasyonuna da atıf yapan yazı, bazı patronların fikir işçilerinin tepkisinin bir komploya yol açmasından endişelenerek gazetelerinin başında beklediklerini özellikle Safaeddin Kılıçlıoğlu’nun çok katı davrandığını anlatmaktadır. *Akis*’e göre gazete sahiplerinin bu eyleminin bir diğer çıktısıysa, gazetelerin sadece ticari bir işletme değil, aynı zamanda bir kamu hizmeti olduğunu göz ardı ederek meseleyi bir sınıf mücadelesi haline sokmaları olmuştur. Yazıda anlatılana göre, bazı patronlar fikir işçilerinin tepkilerinin Emniyet Müdürlüğü Birinci Şubesinde dosyaları bulunan gazeteciler tarafından kışkırtıldığını iddia etmişler ve tehditler savurmuşlardır. Ergüder’in “İstifa edeni, söz birliği eder gazetelerimize almayız” ve Kılıçlıoğlu’nun “Bütün fikir işçilerini 250 bin lira tazminat ödiyerek kapı dışarı ederim. *Yeni Sabah*’ın imtiyazını gene 250 bin liraya satarım. Böylece hiç ziyan etmem” şeklindeki sözleri de bu tehditlere örnek olarak verilmiştir. Gazeteciler Cemiyeti’nin arabuluculuk girişimleri ve yapılan toplantılarda patronlar, hareketlerinin fikir işçilerine yönelik olmadığını, çıkan kanunların aceleyle getirilmesinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Ancak Kılıçlıoğlu’nun gazeteden yazı veren veya gösterilere katılanları uzaklaştıracığını ilan etmesi üzerine, fikir işçileri anlaşma umutlarının suya düştüğünü açıklamışlardır. Gazetede Kılıçlıoğlu’nun “Benim malım değil mi, istersem yakarım!” şeklindeki fanatik sözleri de aktarılmaktadır.

Hem gazeteci hem de gazete patronu olan isimlerden Bedii Faik²³⁶ olaydan yıllar sonra 212 sayılı kanunu değerlendirirken “koruyucu ama bir o kadar da büyük haksızlık yapıcıdır” ifadesini kullanmıştır. Ona göre gazete sahiplerinin en çok karşı çıktığı konu tazminat meselesidir. Kıdem tazminatının son patrona yüklenmesinin bir haksızlık olduğunu savunan Faik, bir patronun gazetesinde çalışan gazeteciyi, “şu istikamette yazı yaz!” şeklinde zorlaması halinde tazminatın bir güvence olduğunu da eklemiş ve kendi önerisini şu şekilde açıklamıştır:

“Ben zaten o Milli Birlik Komitesi’nde bu işi yapanlara da imzamları yazdığım, yani arkadaşlarım namına yazdığım bir raporda da ‘Bunu bu baskıya karşı kullanın, diğer şarttan çıkarın’ dedim; yani, ‘İstifa eden gazeteci bulunduğu gazetede kıdemini alsın, eskisi neyse patrona dönsün, o bizi alakadar etmesin. Ama baskı yapılmış bir gazeteci, ‘Şunu yaz, bunu yaz!’ diye patron tarafından zorlanmış bir gazeteci, çıkmaya zorlanıyor, gidiyorsa, o zaman ondan kıdem tazminatını tamamıyla alma şartını koyun, bunu bir yazı haysiyeti bakımından çok faydalı buluruz’ dedim (Faik, 2003: 62).”

Bedii Faik (2003:62- 76) kaleme aldığı anılarında bu süreci daha kapsamlı bir şekilde anlatmıştır. Faik, komitenin kurulduğu ilk günden bu yana basın yayın genel müdürlüğünü görevini üstlenmiş Ahmet Yıldız’ın, “Öyle bir kanun getireceğiz ki, Babıali’deki patron hakimiyeti hemen son nefesini verecek” şeklinde konuştuğunu belirtmiştir. Bunun sadece Ankara’daki bir grup muhabirin temennisi olduğunu olduğuna daha çok inandıklarını söyleyen Faik, Orhan Erkanlı ile yaptığı görüşmede tasarının sadece Bülent Ecevit, Aydemir Balkan, Sadun Tanju ve Nilüfer Yalçın’la istişare edilerek hazırlandığı bilgisini aldığını anlatmıştır (Faik, 2003:62).

O tarihe kadar Babıali’de çalışanlara en ufak bir teminat tanınmadığı gerçeğinin altına çizen Faik (2003:63) Milli Birlik Komitesi’ninse daha çok Ankara çalışan muhabirleri tanıdıklarını, bunların büyük bir bölümü tarafından kendilerine “ağabey” denmesinden hoşlandıklarını, kendileriyle bu tür bir diyaloga girmeyen gazetecilerdense uzaklaştıklarını söylemektedir. Çalışanları teminata kavuşturan hiçbir noktaya karşı olmadıklarını söyleyen Bedii Faik (2003:63), çalışanların güvenceye kavuşturulmasına yönelik hiçbir düzenlemeye karşı olmadıklarını vurgulamakla birlikte, bazı hükümler konusunda ciddi endişeler taşıdıklarını ifade etmiştir. Özellikle her gün için yüzde beş faizli ücret gecikme cezası, bilançonun çok küçük kârlarla kapandığı durumlarda dahi iki maaş ödeme zorunluluğu ve gazetecinin önceki hizmet tazminatının son çalıştığı gazeteye yüklenmesi gibi hükümleri ölçsüz ve insafsız bulduklarını dile getirmiştir.

²³⁶ Gazeteci Sami Karaören (Gezgin vd. 2016a:318) bu süreçte Gazeteciler Cemiyeti’nin ve sendikanın öne çıktığını söyledikten sonra bu durumun Bedii Faik, Falih Rıfkı Atay gibi dönemin etkili gazetecilerinin politika değiştirmesine yol açtığını anlatmaktadır. Anayasa’nın tanıdığı hakların genişliğine vurgu yaparak herkesi komünistlikle suçladıklarını, Türkiye’nin de komünistleşeceğini ileriye sürdüklerini belirtmektedir.

Cemal Gürsel ile yaptığı görüşmede kendisine “Haklısınız. Olmaz böyle şey. Anlattığınız maddeler adeta gülünç! Değil Kurucu Meclis’ten, komiteden bile geçecek şeyler değil bunlar” dendiğini aktaran Bedii Faik (2003:64) ancak bir iki gün gibi kısa bir süre zarfında kanunların kabul edildiğini söylemiştir. Kanunun yayınlanmasıyla birlikte İstanbul’da yayın yapan 9 gazetenin patronunun *Dünya* gazetesindeki odasında toplanarak üç gün boyunca gazetelerini kapatma kararı aldıklarını ve paylaşılan bildirinin de kendi kaleminden çıktığını belirtmiştir. Faik (2003:65- 66) bu karardan sonra Ahmet Yıldız’ın kendisini aradığını ancak kendisine “Bugüne kadar kimlere danıştıysa, gene onlara başvurmasını” söyleyerek telefonu kapattığını söylemiştir. Faik’e göre, onun bu hareketinden sonra gazete patronlarından ümidi kesen komite üyeleri, çalışanlara bir gazete çıkarma çabasına düşmüşlerdir. Çalışan gazeteciler de MBK’dan gördükleri destek ve Yıldız’ın teşvikiyle bir yürüyüş düzenlemişlerdir. Yürüyüşün olduğu gün İstanbul Valisi Refik Tulga’nın gazete patronlarını görüşmeye devam ettiğini söyleyen Faik (2003:67), gazetecilerin eylemden sonra vilayet kapısına astıkları pankartlar kaldırılmadığı sürece davete katılmayacağını söylediğini bunun ardından da pankartların kaldırıldığı bilgisinin kendisine iletildiğini anlatmıştır. Faik (2003:68- 72) sonraki yıllarda gazete çalışanlarının özellikle kıdem tazminatı konusunda birçok gazetecinin vicdanlı davrandığını belirtmiş, kanunun neden başarılı olamadığını²³⁷ bu gibi çeşitli örnekler üzerinden açıklamıştır.

Konuyla ilgili yapılmış lisansüstü tek çalışmanın yazarı Hasan Üstün (2000) ise 10 Ocak 1961’de yaşanan olayların, bir ülkedeki siyasal rejimin niteliğinin o ülkedeki basın rejiminin niteliğini belirlediği gerçeğini görünür kıldığını belirtmiştir (Üstün, 2000:127). Üstün’e (2000:127) göre gazete sahipleri açıklamalarında her ne kadar basının dördüncü kuvvet olmasına vurgu yapsalar da yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini aynı anda denetiminde bulunduran MBK, gazete sahiplerinin dördüncü kuvvet rolü oynamasını kabul etmediğini yasaları patronların eleştirilerine rağmen çıkararak göstermiştir.

Hem gazetecilerin hem de gazete sahiplerinin aktardıklarından yola çıkarak, her şeyden önce 212 sayılı kanunla gazetecilerin bir kimlik kazandığını söylemek mümkündür. Öte yandan gazete patronlarının zihnindeki “gazeteci ve gazetecilik” çizgilerini de ortaya koymuştur. Muhabirleri gazeteci olarak tanımlamayan, kendileriyle aynı seviyeye gelmelerini istemeyen bir yapı olduğunu göstermiştir. Böylelikle, “gazetelerin, gazetecilerin evi olduğu” paradigması

²³⁷ Bedii Faik’in (2003:68- 69) anılarındaki bir açıklaması bu çalışmanın “basın dışı sermaye” vurgusu açısından oldukça önemlidir. Faik anılarında, “Hele gazete patronluğunun, gazeteciliği hiç bilmez, ama para kazanmayı çok iyi bilir ellere doğru kayıp gitmesi karşısında, kendini nasıl koruyacağını hiç hesaplamadan, işadamı patronun karşısına da, gazeteci Nadir Nadi’nin veya yazar Bedii’nin, Doğan’ın yahut da başyazar Falih’in veya Ahmet Emin’in karşısına çıkabildikleri gibi dikileceğini sanınca, ibre hemen patrondan yana yatmaya başlamıştır!” demektedir.

da çökmüştür. Her ne kadar öngörülemez de 212 sayılı yasanın basındaki mülkiyet değişiklikleri sonucu ortaya çıkan basın dışı sermaye sahibi gazete patronlarının keyfiyetini engelleyecek bir çizgide olduğunu söylemek de mümkündür. Ancak sonraki yıllarda bunun da açığı bulunmuş, birçok gazetecinin de dile getirdiği gibi 212 sayılı yasa uygulanamaz olmuştur.

2.3.6. 27 Mayıs Sonrası Kısıtlayıcı İlk Hamle

27 Mayıs Darbesi'nden sonra görece liberal basın özgürlüğü ortamını tekrar tartışmalı hale getiren ilk eylem, “Anayasa Nizamını, milli güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında kanunun” kamuoyu tarafından bilinen adıyla “Tedbirler Kanunu’nun” kabul edilmesi olmuştur. Bir önceki bölümden hatırlanacağı üzere 1961 seçimlerinden sonraki süreç koalisyonlar sürecidir. Bu kanunun ortaya çıktığı günler de Türkiye’nin askeri müdahale sonrası sivil yönetime geçiş aşamasına denk gelmekte olup, bu geçişin demokratikleşme vaatleri ile otoriter pratikler arasındaki gerilimi yansıtan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. 1961 Anayasası’nın öngördüğü liberal hakların aksine Tedbirler Kanunu, basın özgürlüğünü sınırlandıran ve iktidara geniş yetkiler tanıyan bir çerçeve sunmuştur. Özellikle basın suçlarına yönelik cezai²³⁸ müeyyideler, yayın yasağı mekanizmaları ve gazetecilik faaliyetlerinin denetimi gibi unsurlar kanunun temelini oluştururken dönemin iktidar bloğunun basın üzerindeki kontrol arzusunu da açığa çıkarmaktadır.

Kanun en temelde 27 Mayıs’ı, Yassıada kararlarının eleştirilmesini, DP ve yöneticilerini övmeyi ve mevcut partilerin DP’nin devamı niteliğinde olduklarını ileri sürmeyi yasaklamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Çeşitli noktalardan antidemokratik yönleri bulunan bu kanun tartışma konusu olmuştur (Kabacalı, 1994:286).

Kanuna yönelik tartışmaların neredeyse tamamı, 1961 Anayasası’nın sağladığı özgürlükler içerisinde bu kanunun söz ve basın hürriyetini zedelediğiyle ilgilidir. Eleştirilerin önüne geçmek için öğretim görevlileri Faruk Erem, Bahri Savcı, Muammer Aksoy ve Münci Kapanı’dan oluşan bir bilim heyeti tarafından incelenmesine karar verilmiştir. Heyet kanun teklifinin Anayasa’ya aykırı olmayacak şekilde düzenlenmesi noktasında komisyona yardımcı olmakla görevlendirilmiştir (*Cumhuriyet*, 03.07.1962:1 ve 5, Komisyon Tedbir Tasarısını ufak

²³⁸ Basına yönelik ilk kısıtlayıcı hamle Tedbirler Kanunu olmakla birlikte ilk gazeteci tutuklamalarının 18 Mayıs 1961’de yaşandığı görülmüştür. Kasım Gülek’in sahibi olduğu *Tanin* gazetesinden Aziz Nesin ve İhsan Ada bazı yazılarında komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle iki aya yakın süre tutuklu kalmışlardır. Detaylı bilgi için Aziz Nesin’in (1993) “Suçlanan ve Aklanan Yazılar” başlıklı kitabına bakılabilir.

Öte yandan Nesin’in anılarıyla birlikte Meral Çelen’in (2016:482- 500) anılarında da o günler önemli bir yer kaplamaktadır. Çelen (2016:482) o günlerde sıkıyönetimin sıkılaştığını belirtmiş Nesin’in önce Cemal Gürsel’in bir açıklamasından hareketle yazdığı bir yazıdan dolayı Gürsel’i kızdığını sonrasında da “Devrim Arabası” başlıklı yazının gerginliği tırmandırdığını belirtmiştir. Çelen’in anılarına göre, Gürsel, Aziz Nesin’i Ankara’da bir basın toplantısına davet etmiş ve orada azarlamıştır. Toplantının ardından İstanbul’a dönen Nesin evinde gözaltına alınmıştır.

bir tadille kabul etti). Siyasilerin büyük bölümü kanunun çıkmasını desteklerken en büyük itiraz da basın mensuplarından gelmiştir.

Kanun henüz Meclis'e gelmeden önce İstanbul ve Ankara Gazeteciler Sendikaları ortak bir tavır alarak basın özgürlüğünü kısıtlayıcı girişimlere karşı kamuoyuna bildiri yayımlamışlardır. İstanbul Gazeteciler Sendikası, 27 Mayıs Devrimi'nin ruhuna bağlı olduklarını, basının bu süreçteki rolünü hatırlatarak, Anayasa ile güvence altına alınan basın özgürlüğünün vazgeçilmez bir hak olduğunu vurgulamış; cezai sınırlamaların geçmişte hiçbir fayda sağlamadığını belirterek tasarıya karşı çıkmıştır. Ankara Gazeteciler Sendikası ise benzer şekilde basını kısıtlayan düzenlemelerin Anayasa ve demokratik rejimle bağdaşmadığını ifade etmiş, Atatürk'ün "basın hürriyetinden doğan mahzurların yine basın hürriyetiyle giderileceği" görüşünü hatırlatmıştır. Çözümün kısıtlamalarda değil, Basın Şeref Divanı gibi özdenetim mekanizmalarının güçlendirilmesinde olduğu vurgulanmıştır (*Cumhuriyet*, 02.03.1962:1 ve 5, Tedbirlerin tasarı haline konulmasına başlandı).

Tedbirler Kanunu tasarısına karşı İstanbul ve Ankara Gazeteciler Sendikaları tarafından yayımlanan bildiriler, dönemin basın camiasının kaygılarını ve tepkilerini yansıtan önemli belgelerdir. Her iki metin de Anayasa'nın üstünlüğü, 27 Mayıs 1960 Devrimi'nin meşruiyeti ve basın özgürlüğünün vazgeçilmezliği temaları etrafında şekillenirken, kısıtlayıcı yasal düzenlemelerin demokratik rejimle bağdaşmadığına dair ortak bir söylem geliştirmektedir. Öte yandan her iki metin de basın özgürlüğünü demokratik rejimin temel taşı olarak görürken kısıtlamaların toplumsal huzuru değil, huzursuzluğu besleyeceği uyarısında bulunulmuştur. Özellikle özdenetim vurgusu basının sorumluluğunun devlet müdahalesiyle değil, mesleki dayanışmayla sağlanması gerektiği fikrini yansıtılmaktadır.

Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu ise Tedbirler Kanunu'nu "Anayasa'nın tahrip edilmesini önleyecek bir kalkan" olarak tanımlamış ve kanunun temel amacını, "Tedbirler Kanunu'nun tek gayesi, basın hürriyetini ve insan haklarını esas alan demokratik rejimi korumaktır. Herkesi temin ederim ki bütün tatbikat sadece bu gayeye müteveccih olacaktır (*Akis*, 12.03.1962:10, Demokrasi Hikayenin Sonu)" sözleriyle açıklamıştır. Kurutluoğlu, kanunun siyasi istismarı önlemek için gerekli olduğunu savunmuş özellikle 27 Mayıs sonrası dönemdeki "istikrarsızlık ortamı" vurgusu yapmıştır. Ona göre, "Anayasa'yı tahrip hürriyeti tanınmamalıdır" ve kanun bu çerçevede hukukun üstünlüğünü sağlamaya yöneliktir. Başbakan İsmet İnönü ise kanunun "politikacıların feryatlarından ziyade memleket menfaatini gözetten" bir araç olduğunu belirterek demokrasinin lüks değil, zorunluluk olduğunu ifade etmiştir (*Akis*, 12.03.1962:10- 11, Demokrasi Hikayenin Sonu).

Kanunun lehinde konuşan AP Milletvekili Haluk Nurbaki her toplumun hareketli dönemlerden geçtiğini belirterek mevcut sorunların ertelenemez olduğunu vurgulamıştır. Kanunun geç çıkarılmasının fayda sağlamayacağını, dört partinin mutabık kaldığı teklifin ertelenmesinin yalnızca polemik yaratacağını ifade etmiştir. Sürecin ivedilikle tamamlanması gerektiğini savunan Nurbaki, “hasta hastadır; ilacın ve müdahalenin gecikmeden yapılması gerekir” sözleriyle dikkat çekmiştir (*Cumhuriyet*, 03.07.1962:1 ve 5, Komisyon Tedbir Tasarısını ufak bir tadille kabul etti).

Kanunu savunan milletvekillerinin konuşmalarından özetle; anayasa nizamını korumak, milli güvenliği ve huzuru tesis etmek, siyasi ahlakı sağlamak ve samimiyetsizlikle mücadele etmek, ikinci ihtilal teşebbüslerini engellemek, demokratik düzeni korumak, basın özgürlüğünü yanlış kullanımın önüne geçmek şeklindeki altı noktayı öne çıkardıkları görülmektedir.

Adalet Partisi Samsun Milletvekili Osman Şahinoğlu, Tedbirler Kanunu’nun “hürriyetleri tahdit eden” bir nitelik taşıdığını belirterek, aceleyle çıkarılmasını demokratik usullerle bağdaştırmamıştır. Şahinoğlu’na göre düzenleme, 1961 Anayasası’nın ruhuna ve özellikle fikir, söz ve basın hürriyetine açık bir aykırılık teşkil etmektedir. Anayasanın halkoyu ile meşruiyet kazandığını hatırlatarak, bu özgürlüklerin korunması için ayrıca bir kanuna gerek olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca teklifi, Demokrat Parti dönemindeki Tahkikat Komisyonu’nun anayasaya aykırı uygulamalarıyla kıyaslayarak, benzer bir yaklaşımı yansıttığını vurgulamıştır (*TBMM Tutanak Dergisi*, 03.03.1962:29-30).

CHP İstanbul Milletvekili Orhan Apaydın ise eleştirilerini özellikle birinci madde üzerine yoğunlaştırmış, maddenin “siyasi hukuk bakımından antidemokratik” olduğunu ve Anayasa’nın 21. ve 22. maddelerinde güvence altına alınan fikir, basın ve akademik özgürlükleri ihlal ettiğini belirtmiştir. Apaydın, düzenlemenin Takrir-i Sükûn Kanunu ve Tahkikat Komisyonu yetkileriyle kıyaslandığında devamlılık vasfı nedeniyle daha tehlikeli olduğunu savunmuş ayrıca Demokrat Parti’nin feshedilmesine dair hukuki gerekçelerle kanunun dayanaklarının çeliştiğini dile getirmiştir. Ona göre, fikirlerin yasaklarla bastırılması toplumsal huzuru sağlamayacak, aksine huzursuzluğu derinleştirecektir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 03.03.1962:53-55).

Daha önce bahsedildiği üzere Tedbirler Kanununa yönelik ilk refleksleri basın örgütleri göstermiş en ağır eleştiriler de gazeteciler tarafından yapılmıştır. *Milliyet* gazetesinin anasayfasındaki “Durum” bölümünde kanunun ortaya atılma fikri özetlendikten sonra kanunun yol açabileceği sorunlar şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Teklifin birinci maddesinde intikamcı, ikinci maddesinde ihtilalci tahrikler önlenmek istenmektedir. Bu konuda metne ve gerekçeye sarahat verebilmiştir. Ancak vatandaşlar arasında husumet yaratacak bütün tahrikleri genel olarak önlemek amacıyla konan diğer madde, ilk günden beri belirtmeye çalıştığımız gibi

elastikiyeti ve müphemiyeti bakımından çok muhataralıdır. Maddenin gerekçesi, güdülen amaçlardan birinin, eski D.P. ve yeni A.P. mensuplarına kuyruk gibi tezyifkar tabirlerin kullanılmasına son vermek olduğunu belirtiyor. Maksat sadece bu olsaydı, itiraz ve tereddütlere sebep kalmazdı. Fakat gerekçe bu gibi tezyifleri önlemenin, amaçlardan sadece birinin olduğunu ifade etmektedir. Aslında maddenin metni, her türlü tenkidleri kapsamına alabilecek bir genelliktedir. Tehlikesi de buradadır (*Milliyet*, 03.03.1962:1, Tedbirler Kanunlaşırken)."

Milliyet'te aynı köşede yayımlanan "İyi Ama" başlıklı yazı da oldukça önemli ifadeler barındırmaktadır. Gazete esas itibariyle 27 Mayıs ve rejim aleyhine yayınların yasak edilmesinin de basın hürriyetiyle bağdaşmadığını vurgulamıştır (*Milliyet*, 04.03.1962:1, İyi Ama).

Cumhuriyet gazetesindeki başyazısındaysa Nadir Nadi (03.03.1962:1, İşin Yoksa Bekle) 27 Mayıs sonrasında politikacıların gösterdiği tavrı eleştirerek konuya giriş yapmıştır. Nadi'ye göre 27 Mayıs olmasa politikada yaşama şansı olmayacak siyasetçiler devrimden sonra 27 Mayıs'ı yapan kadrolarda yer almadıklarını gösterme yarışına girmişlerdir. Ona göre tedbir getirilmesi gereken konu bu gibi demokrasiyi soysuzlaştıracak hareketlerdir. Nadi'ye göre siyasetçiler başları sıkışında bu türden demokrasiyi kuşa benzeten yasaklar peşinden koşmaktadırlar.

Nadir Nadi'nin ertesi gün yayımlanan "Bu Satırlar Yarın Belki Suç Sayılacak" başlıklı yazısı da oldukça çarpıcıdır. Rejimi korumak bahanesiyle çıktığını söylenen yasanın, yurttaşların "Ben bu rejimi beğenmiyorum" deme haklarını elinden aldığını söyleyen Nadi, rejimin sorumluluğu hükümetlerde olduğundan ilerleyen günlerde hükümeti sevmiyorum demenin de suç olacağını vurgulamıştır. Yazısının sonlarına doğruysa Nadi tepkisini şu cümlelerle göstermiştir: "Yeni Anayasanın ışığında biz bütün anti- demokratik mevzuatın incelenip eleneceğini düşünürken, bunlara yenilerinin eklendiğini mi görecektik? (Nadi, *Cumhuriyet*, 04.03.1962:1, Bu Satırlar Yarın Belki Suç Sayılacak)."

Aynı gazetede bir başka değerlendirmeyse Ecvet Güresin tarafından yapılmıştır. "Ankara Notları" başlığını taşıyan bölümünde süreci değerlendiren Güresin, kanunun Anayasa'daki maddelerle aykırı düşmediğini ancak Anayasa'nın özgürlük anlayışıyla bağdaşmayacak sertlikte ifadeler barındırdığını söylemektedir. Güresin'e göre, bu kanunun iç politikadaki tartışmaları sürekli hale getirmekle beraber normalde demokrasiyle ilgisi olmayan kişilerin kahraman gibi davranacağı uyarısında bulunmaktadır. Güresin'in Meclis'ten aktardığı notlar da sürecin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Teklif üzerine tartışmaların başlamasından itibaren bazı milletvekillerinin Meclis'in bu teklifle ilgili toplantısında bulunmamak böylece de oy vermemeye çalıştıklarını anlatan Güresin bu vekillerin hem parti tüzüğünden hem de gelecekle ilgili endişelerinden dolayı böyle bir stratejiyi benimsediklerini

söylemektedir. Bu yöntemin görece emniyetli geleceğini söyleyen Güresin bu vekilleri de siyasi sorumluluk üstlenmemekle eleştirmektedir (*Cumhuriyet*, 03.03.1962:1 ve 5, Ankara Notları).

Akis, hükümetin bu savunularını “panik içinde alınmış tedbirler” olarak nitelendirmiş ve kanunun demokratik denetim mekanizmalarını zaafa uğrattığını savunmuştur. “Kediler Sirke İçiyor!” başlıklı köşe yazısında, kanunun basın üzerindeki etkileri şu çarpıcı ifadelerle eleştirilmiştir: “Gazetelerin boş sayfaları, kafaların içindeki boşluğun resmidir! Düşünceyi susturmak, demokrasiyi korumak değil onu öldürmektir (*Akis*, 12.03.1962:12, Kediler Sirke İçiyor!)”. Dergi, kanunun “polis hafiyeliğini andıran bir çalışma” ile hazırlandığını ve Basın Ahlak Yasası’nın ötesinde kısıtlamalar getirdiğini belirtmiştir. Özellikle Meclis Tahkikatları sürecinde yaşananları, yargı bağımsızlığının siyasi çıkarlara kurban edildiği yönünde yorumlanmıştır.

Tedbirler Kanunu 3 Mart günü Meclis’te oylanmıştır. Oylamaya 250 milletvekilinin katılması Güresin’in yukarıda aktarılan gözlemini doğrularken parti liderlerinin tümü kanununu savunmuşlardır. Oylamadan önce söz alan İsmet İnönü (*Milliyet*, 04.03.1962:1 ve 7, Meclis ‘Tedbirleri’ kabul etti), “Acı şeyler söylemek istemiyorum. Fakat şurası gerçektir ki; Ordusunun bugünkü haliyle, Meclisteki münakaşalarla Türkiye kuvvetinden kaybetmiştir ve kaybetmektedir. Türkiye’ye sahip çıkmak lazımdır” demiş ve yöneltilen eleştirilere yanıt vermiştir. İlk olarak kanunun, Takrir- i Sükun Kanununa benzetilmesine yanıt veren İnönü, o dönemki şartların farklı olduğunu belirtirken “kapalı bir rejime gidiliyor” eleştirilerineyse, bir koalisyon hükümetinin ve Meclis’te dört partinin olduğu bir yapının kapalı bir rejim olamayacağı yanıtını vermiştir. Anayasaya aykırılık noktasındaysa İnönü, kurulan bilim komisyonunu referans göstermiştir.

Talat Aydemir’in başarısız darbe girişiminden sonra parti liderleriyle birlikte bu tedbirleri gerekli olduğuna karar verdiklerini söyleyen İnönü, basın özgürlüğünün zedelendiğine yönelik eleştirilerse,

“Memlekette iki türkü tahrik vardır. Bunlar: 1- 27 Mayıs inkılabının meşruiyetini zedelemek, 2- Demokratik rejim, bu memlekete gelmez. Askeri rejim lazımdır şeklinde ifade edilebilir. Meclis Demokratik rejimi korumak için bunlarla mücadele etmek kararındadır. Basının büyük bir kısmı bu iki ifratın da aleyhindedir. Mahzurları durduracak, tedbirleri kabul etmektedir. Hükümetin manevi şahsiyetini küçük düşürecek yazılara ve yayınlara karşı hiçbir müeyyide yoktur. Getirilmemektedir. Basın hürriyetini muhafaza edecek Anayasa ve demokratik bir rejim vardır (*Milliyet*, 04.03.1962:1 ve 7, Meclis ‘Tedbirleri’ kabul etti)”

cümleleriyle yanıt vermiştir. Osman Bölükbaşı ise “Milli irade bize sadece hudutsuz kudret vermez, hudutsuz mes’uliyetler de yükler. Bize evvela vatan lazım, parti sonra gelir” şeklinde konuştuğundan sonra özgürlüklerin temelden tahrip edilmediğini, maceracı hareketlerin önüne geçmek için tedbirler alındığını söylemiştir. 27 Mayıs hareketinin bir tiraj aracı

yapılamayacağını söyleyen Ekrem Alican ise diğer siyasiler gibi Anayasa'ya aykırı bir durum olmadığını yinelemiştir. Ragıp Gümüşpala'nın da hedefinde Alican gibi basın olduğu görülmüştür. Gümüşpala bu teklifin komünistlere ve büyük puntolarla vatani ikiye ayıranlara karşı getirildiğini savunmuştur (*Milliyet*, 04.03.1962:1 ve 7, Meclis 'Tedbirleri' kabul etti). Konuşmaların ardından yapılan oylamada teklifin bütün maddeleri²³⁹ Meclis'te kabul edilmiş ve Senato'ya gönderilmiştir. Senato'da yapılan oylamadaysa, oylamaya katılan 133 üyenin 100'ü kabul, 21'i ret ve 12'si çekimser oyu kullanmış ve Tedbirler Kanunu kabul edilmiştir (*Cumhuriyet*, 08.03.1962:1 ve 7, Tedbirler Kanunu Dün Yürürlüğe Girdi).

Kanunun Meclis'te oylandığı gün ve sonrasında da gazetecilik örgütleri eleştirilerine devam etmişlerdir. Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası, Günlük Siyasi Gazete Sahipleri Sendikası, Türkiye Gazeteciler Sendikaları Federasyonu ve İstanbul Gazeteciler Sendikası yaptıkları açıklamada geçmişi referans göstererek basın özgürlüğüne yönelik müdahalelerin faydasının olmadığını belirtmişler ve alınması düşünülen kararları tasvip etmediklerini bildirmişlerdir (*Cumhuriyet*, 04.03.1962:1 ve 7, Beş basın teşekkülü bir bildiri neşrettiler).

Tedbirler Kanunu kapsamında mahkemeye verilen ilk gazeteci *Dünya* gazetesinden Ferruh Doğan olmuştur. "Açık rejim" başlıklı bir karikatürden yargılanan Doğan hakkında uzun bir soruşturma ve yargılamadan sonra beraat kararı verilmiştir (Topuz, 1996:128). Yine aynı günlerde *Akşam*, *Son Saat* ve *Ekspres* gazetelerinin 22- 23 Şubat olaylarıyla ilgili verdikleri haberler, Savcılık tarafından yapılan incelemede kamuoyunu heyecanlandırıcı nitelikte görülmüştür. Gazetelerin sahipleri ve sorumlu yazı işleri müdürleri hakkında dava açılmıştır (*Cumhuriyet*, 15.03.1962:1, Üç gazete hakkında takibata geçildi). Görüldüğü üzere siyasi erk Tedbirler Kanununu uygulamak için çok da beklememiştir. Önder Deniz'e (2019:192) göre kanunun savunulacak hiçbir tarafı bulunmayan bu kanun o kadar geniş uygulanmıştır ki birçok gazeteci yargılanmaktan kurtulamamıştır.

Gazetecilerin tepkilerinin sürdüğü günlerde, Meclis'te de Tedbirler Kanunu üzerine tartışmalar yaşanmıştır. 3 Eylül 1962 tarihli oturumda Antalya AP Milletvekili İhsan Ataöv, kanunun yürürlüğe girmesinden bu yana kaç ihlal tespit edildiğini ve bunlardan kaçının basınla ilgili olduğunu Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük'e sormuştur. Yörük, 7 Mart 1962'den itibaren toplam yirmi iki dava açıldığını, bunlardan beşinin basın-yayın faaliyetleriyle ilgili olduğunu belirtmiş; *Kütahya Postası*, *Malatya Halk Postası*, *Dünya Gazetesi* ve *Millî Yol* dergisinin adlarını zikretmiştir. Ataöv ise verilen yanıtın kanunun tutarsız biçimde uygulandığını ortaya koyduğunu savunmuştur. Ona göre yasa harfiyen uygulansaydı çok daha

²³⁹ Maddelerin tamamı için bkz. *Resmî Gazete*, 11053.

fazla dava açılması gerekirdi. Bu haliyle kanun yalnızca birkaç vilayet gazetesine uygulanmakta basın ve kamuoyu üzerinde ise “Demokles’in kılıcı” gibi daimi bir baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle eğer uygulanamıyorsa kanunun hükümet eliyle derhal ilga edilmesi gerektiğini dile getirmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 3.9.1962:327).

İkili arasındaki diyalog Tedbirler Kanunu’nun dönemin siyasi iktidarı tarafından araçsallaştırıldığına ve muhalif sesleri bastırmak amacıyla asimetric bir hukuk anlayışıyla kullanıldığına dair eleştirileri yansıtmaktadır. Ataöv’ün argümanlarının, kanunun normatif adalet ile pratik uygulama arasındaki çelişkilerini vurgulayarak hukuk devleti ilkelerinin siyasi çıkarlara feda edilme riskine dikkat çektiğini söylemek mümkündür.

Esas itibariyle bu kanunla amaçlananın geçmişin yeniden canlandırılması yahut otoriter yönetim isteyenlerin taleplerinin ötesinde üçüncü bir alternatifi yaşatmak olduğunu söylemek mümkündür. İnönü hükümetinin zihnindeki proje, 27 Mayıs’ın kazanımlarını muhafaza ederek önceki dönemin zorluklarına çözüm sunmak amacıyla hazırlanan anayasa aracılığıyla Türkiye’nin meselelerine çare üretmektir (Tuğluoğlu, 2019:24). Ancak siyasi şartlar istenilen gibi olmamıştır. Öte yandan Nuri İnüğür (1992:379) da Tedbirler Kanunun çeşitli şekilde uygulandığını söylemekle birlikte hiçbir konuda istenilen sonucu sağlayamadığını belirtmektedir. Uzun yıllar tartışma konusu olan kanun 1969 yılının Mayıs²⁴⁰ ayında yürürlükten kaldırılmıştır.

2.3.7. Pollak ve Reverdin’in Basın Raporu

Türkiye’de basının durumunu incelemek, basının daha özgür ve demokrasinin korunması için hükümet tarafından 1963 yılında Uluslararası Basın Enstitüsü’nden (IPI) bir rapor hazırlaması istenmiştir. IPI de bu talep üzerine gazeteciler Avusturyalı Oscar Pollak ile İsviçreli Olivier Reverdin’i görevlendirmiştir. Pollak ve Reverdin, 11- 17 Nisan tarihleri arasında Başbakan İsmet İnönü olmak birçok bakan, milletvekili ve yüksek memur ile görüşmüştür (Oscar Pollak ve Oliver Reverdin Raporu, 2009:185)²⁴¹. İlgili rapor Türkiye’de basının durumunu görebilmek açısından oldukça önemlidir.

²⁴⁰ Kanunla ilgili yaşanan tartışmalar ve yürürlükten kaldırılması süreciyle ilgili detaylı bilgi için Tuğluoğlu’nun (2019) çalışmasına bakılabilir. Öte yandan süreci daha iyi anlamak için *Akis* dergisine de bakılabilir. *Akis*’in dönemlere göre kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Koçak (2023a/b, 2024a/b).

²⁴¹ Görüşülen basın kuruluşları ve gazeteler şu şekildedir: İstanbul ve Ankara Gazeteciler Cemiyeti ve Gazeteciler Sendikası Başkanları ve idare heyetleri üyeleri. İstanbul’daki Resmi İlan Kurumu ileri gelenleri ve aşağıdaki gazetecilerin temsilcileri (yazı işleri müdürleri veya başyazarları): İstanbul’da *Yeni İstanbul*, *Son Havadis*, *Yeni Sabah*, *Milliyet*, *Hürriyet*, *Cumhuriyet*; Ankara’da *Vatan*, *Adalet*, *Zafer*. Bütün bu şahıslar iki uzmanla tam bir güven ve samimiyet içinde görüşmüşlerdir. İki uzman bu vesile ile görüşmeleri esnasında, Basın Yayın Bakanlığından Dr. Mardin ile IPI’nin Türkiye mümessili Ahmet Emin Yalman ve İstanbul’da Abdi İpekçi ile Zeyyat Gören’in yardımlarını minnetle anmak arzusundadır (*Milliyet*, 30.06.1963:1 ve 5, Türkiye’de çok gazete var).

Oscar Pollak ve Oliver Reverdin'in hazırladığı rapor 30 Haziran'dan 3 Nisan'a kadar *Milliyet* gazetesinde yayımlanmıştır. *Milliyet* gazetesi raporu ilk kez kendisinin paylaştığını duyurmuştur. Raporun ilk bölümü, "Türkiyede Çok Gazete Var" başlığıyla yayımlanmıştır. Rapora göre, Türkiye'deki gazetelerin bazılarının mevcudiyeti sunidir öyle ki resmi ilan sistemi sebebiyle parazitirler ve bu gazetelerin ortadan kalkması herhangi bir şekilde kayıp oluşturmayacağı gibi büyük merkezlerde gazete sayısının azalması basının kuvvetlenmesini bile sağlayacaktır (*Milliyet*, 30.06.1963:1 ve 5, Türkiye'de çok gazete var).

Raporda Türkiye'deki gazete sayısı ve tirajla ilgili iki farklı veri olduğu belirtilmektedir. İlk kaynağa göre 400 günlük gazete varken bunların toplam tirajı en fazla 1,5 milyon kadardır. Bir diğer kaynağa göreyse 350 günlük gazete vardır bunların tirajıysa ortalama 1,3 milyondur. Bu gazetelerden 24'nün merkezi İstanbul iken 12'si de Ankara'da yayınlanmaktadır. Dört veya 5 gazeteyle 2 veya 3 gazetenin tirajı 100 binden fazladır. En fazla basılan gazeteysse 350 bin ile apolitik bir gazete olan *Hürriyet*'tir (*Milliyet*, 30.06.1963:1 ve 5, Türkiye'de çok gazete var).

Raporun yayınlandığının ertesi günü *Milliyet*'in "Durum" başlıklı köşesinde bir yazı yer almıştır. "Basın Meselesi" başlıklı yazıda basının sadece Türkiye'de değil, zaman zaman en ileri demokrasilerde bile sorun olduğu belirtilmekte yaratacağı yapıcı veya yıkıcı sonuçların her zaman her iktidarın bu kurumlarla yakından ilgilenmesine ve gerektiği hallerde tedbirler alması gerektiğinin zorunlu olduğu söylenmiştir. Yazıda tedbirlerle ilgiliyse, "Önemli olan alınacak tedbirlerin, iktidarların politik çıkarları için kendilerine yönelen tenkidleri susturucu, hürriyetleri kısıtlayıcı amaçlarla değil, basının istismar ve zaaflarını önleyici bir anlayışla düzenlenmesindedir" ifadesine yer verilmiştir. İngiltere üzerinden bir örneğin verildiği makalede, basına karşı antidemokratik tedbirler alan iktidarların sonunda kendi felaketlerini hazırladıkları vurgulanmıştır. Madalyonun diğer yüzü olaraksa basının kendi bünyesindeki aksaklıklar dile getirmiş ve "Ve o zaman itiraf etmek lazımdır ki, basınımız yakın tarihimizde kendisine verilen şansları iyi kullanamamıştır" ifadeleri kullanılmıştır. Basının, gerek DP döneminin ilk yıllarında gerekse 27 Mayıs sonrasında tanınan geniş özgürlükleri bazı gazete ve gazeteciler tarafından istismar edildiğine basının bu özgürlüklere liyakat noktasında değil, salt siyasi iktidarların ve kamuoyunun ciddi tereddütler beslemesine yol açtığı söylenmiştir. Özellikle seçimlerin ardından basında görülen sorumsuz ve tahrikçi yayınların sonucunda bu tereddütlerin en kuvvetli duyulduğu ortamda yaşanıldığı söylenmiştir. Bu noktada sorunun çözümü için bulunacak çarelerinse hem basın özgürlüğü zedelememesi hem de basın özgürlüğünden doğacak ortamı istismar etmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Koalisyon hükümetinin bu konuda akıllıca bir teşebbüste bulunduğu belirtilen yazıda denenebilecek diğer yöntemlerin yol açabileceği sorunların altı çizilmiş ve Uluslararası Basın Enstitüsü'nün

bu nokta çok doğru bir tercih olduğu belirtilmiştir. Enstitünün hazırladığı rapor içinse, “uzmanların meseleleri ne kadar güzel kavradıklarını göstermekte ve cidden realist tedbirler teklif ettiğini ortaya koymaktadır” denmiştir (*Milliyet*, Basın Meselesi, 01.07.1963:1 ve 7).

Raporun diğer bölümü “Başarılı Gazetecinin Çokluğuna Rağmen Günlük Gazetelerin Seviyesi Yüksek Değil” başlığıyla sunulmuş ve “Türk basının eğitim görevini layıkıyla yerine getiremiyorsa bunun başlıca sebebini, istikrarsız iktisadi durumla rekabette aramak lazımdır” ifadesine yer verilmiştir. Gazetelerin ekonomik durumu, “Kağıt fiyatları, matbaa malzemesi, operatörlerin ücretleri, tevziat [satış fiyatları], satış fiyatları ve ilanlar” olacak şekilde altı alt başlıkta incelenmiştir. Kağıdın devlet elindeki teşebbüsten ziyade doğrudan ithal etmesinin ve buradaki gümrük vergisinin kaldırılmasının daha doğru olacağı söylenirken matbaa makinelerinin de eski olduğu bazı gazetelerin haricinde de genel mali durumun zayıf hatta kötü söylenmiştir. Yeni makinelerin daha iyi randıman vereceği ve bunun da bir yatırım meselesi olduğu söylendikten sonra bu konuda kredi vermenin yapıcı bir yardım şekli olduğu söylenmiş operatör ücretiyle ilgiliyse herhangi bir veri elde edilemediğinden bir yorum yapılamamıştır. Dağıtım konusunda gazetenin çıktığı bölgede satış, sokak satıcıları vasıtasıyla yapıldığı için büyük maliyetlere yol açmadığı ancak ülkenin diğer bölgelerine gazete dağıtımının daha maliyetli olduğu söylenmiştir. Raporda bu durumu yakından inceleme fırsatı bulunamadığı ancak resmi ilanların kaldırılması halinde basına yardım tedbirleri çerçevesi içinde yer alması gerektiği bunusa kara ve hava postalarının vergilendirilmesiyle ilgili olduğu söylenmiştir. Gazetelerin 25 kuruştan satıldığının ve bunun Avrupa’daki fiyatların çok altında olduğunun belirtildiği raporda görüşülen kişilerin de bu fiyatı çok düşük buldukları ancak genel maaşların ve gelir seviyeleri dikkate alındığında zam yapmanın oldukça zor olduğunu söyledikleri bilgisine yer verilmiştir²⁴². Gözlemcilerin en fazla şaşırdıkları konuya ilan meselesidir. Ticari reklamların çok olmadığı mevcut reklamlarınsa tirajı yüksek gazetelere gittiği için kıyasıya bir rekabet vardır. Yabancı ilanlarsa Basın İlan Kurumu aracılığıyla dağıtmakta bu ise idari bakımdan bir karışıklığı sebebiyet verirken aynı zamanda gazetelerin özgürlük alanlarını kısıtlamaktadır. Raporda ilanlar konusuyla altı çizilen diğer noktaysa resmi ilanlar²⁴³ olmuştur.

²⁴² Raporun bu kısmında okuyucu gelirleriyle ilgili söylenenler bugünün Türk basınında da gerçekliğini koruması bakımından oldukça önemlidir: “... Bunun halli çok zor bir problem olduğunu müdrükiz. Ancak şunu hemen ilave edelim ki, imalat fiyatından daha düşük bir satış fiyatı gazeteleri ya çok fazla ilan kabul etmeğe veya devlet müesseselerinden yardım görmeğe veya sansasyoneli ararken her çeşit yolsuzluğa başvurmağa sevkeder ki, bütün bunlar sorumlu ve hür bir basının mevcut olması için aranan şartların tamamen aksidir (*Milliyet*, 01.07.1963:5, Başarılı Gazetecinin Çokluğuna Rağmen Günlük Gazetelerin Seviyesi Yüksek Değil).

²⁴³ Resmî ilanların Türk basını açısından önemini ortaya koyan bir diğer gelişme, ilgili raporun hazırlanmasından kısa bir süre önce yaşanmıştır. *Akis* dergisinde Metin Toker, 6 Nisan 1963 tarihli sayısında Basın İlan Kurumu Genel Müdürü Ahmet Yıldız’ın kendisine gönderdiği bir mektubu yayımlamıştır. Bu yazışma, hem raporda dile getirilen eleştirileri doğrulayan bir örnek hem de dönemin basın–resmî ilan ilişkilerini yansıtan çarpıcı bir belgedir. Mektupta, Basın İlan Kurumu’nun ilan dağıtımında benimsediği ve kamuoyunda tartışmalara yol açan uygulamaya değinilmektedir. Buna göre kurum, bankalara ilanlarını doğrudan belirli bir yayın organına değil, örneğin

Dünyanın hiçbir yerinde Resmi İlanlar müessesinin olmadığı belirtilirken gazetelerin maddi varlığının buna bağlı olduğu söylenmiştir. Yayıncıların ve gazetecilerin bu konudan rahatsız oldukları ancak resmi ilanların kaldırılması halinde de maddi durumlarının kötüleşeceği endişesiyle sistemin devam etmesini istedikleri vurgulanmıştır (*Milliyet*, 01.07.1963:5, Başarılı Gazetecinin Çokluğuna Rağmen Günlük Gazetelerin Seviyesi Yüksek Değil).

Raporun devam eden bölümünde gazete sahipleriyle gazeteciler arasındaki ilişkilere yer verilmiştir. Burada 212 sayılı kanuna yer verilmiş kanunun Avrupalı gazetecilerin bile gıpta edeceği katlar tanıdığını vurgulanmıştır. Öte yandan rapor kapsamında görüşülen bir kişi, “Halen en fazla bir düzine gazete personeline kanuna uygun şekilde muntazam olarak maaş ödenebilmektedir” diyerek dönemin gazetecilerinin gerçeğini ortaya koymuştur. Raporda kanunla ilgili özellikte işten çıkarma ve ölüm halindeki tazminatlar gibi pek gerçekçi olmayan ve çok da uygulanmayan hükümler yerine gazete sahiplerinden asgari mükellefiyetler istenebileceği önerilmiştir (*Milliyet*, 01.07.1963:5, Başarılı Gazetecinin Çokluğuna Rağmen Günlük Gazetelerin Seviyesi Yüksek Değil).

Raporun devamı 2 Temmuz tarihli *Milliyet*’te “Devletin elindeki korkunç silah/ Resmî ilan tehlikeli bir müessesedir” başlığıyla yayımlanmıştır. Bu bölümde, 1960 Devrimi’nden sonra resmî ilanların şimdilik adil ve tarafsız biçimde dağıtıldığı ancak bu sistemin ileride siyasî amaçlara alet edilebileceği uyarısında bulunulmuştur. Yazıda, devletin gazeteleri yaşatan bir kuruma genel müdür atayarak aslında “korkunç bir silah” elde ettiği vurgulanmış, bu aracın bugünkü koşullarda kötüye kullanılmamasının gelecekte de aynı şekilde süreceğini garanti etmediği belirtilmiştir. Gergin dönemlerde hükümetin destekçilerini ödüllendirmek, muhalifleri susturmak için bu imkânı kullanmaya yönelebileceği; dolayısıyla, resmî ilanlara maddi bakımdan bağımlı kaldığı sürece Türk basınının gerçek anlamda özgür olamayacağı ifade edilmiştir (*Milliyet*, 02.07.1963:5, Devletin elindeki korkunç silah/ Resmî ilan tehlikeli bir müessesedir).

Raporun son bölümüyse (*Milliyet*, 03.07.1963:5), “İki uzmanın vardığı sonuçlar/ Basının gelişmesi için ne yapmalı?” başlığıyla sunulmuş ve spotta kanunları hafifletme, kendi kendini kontrolü artırma ve resmi ilan sistemine son verme önerileri öne çıkarılmıştır. Basının seviyesini yükseltmek için önerilen yollardan biri olan kendi kendini denetim, tedbirlerden

“Ankara’da çıkan en yüksek tirajlı haftalık siyasi aktüalite dergisine” vermeleri yönünde talimat göndermiştir. Bu usul, ilan sahipleri tarafından kendi işlerine doğrudan müdahale olarak değerlendirilmiş ve reddedilmiştir. Ancak doğrudan ilan verme imkânı da “Ahmet Yıldız Kanunu” ile engellendiğinden, söz konusu dergiler bu kaynaktan tamamen mahrum kalmıştır.

Kurum ise bu yöntemin ilan sahiplerini “korumak” amacıyla getirildiğini savunmuştur. Toker, milyonlarca lira ciro yapan bankaların “korunmaya muhtaç” addedilmesini ironik bir üslupla eleştirerek, Basın İlan Kurumu’nun ilan piyasasına yön veren bu yaklaşımını ağır bir bürokratik vesayet örneği olarak değerlendirmiştir (Toker, *Akis*, 06.07.1963:2, Kendi Aramızda).

kurtulmak için en iyi yol olarak gösterilmiştir. Basın Şeref Divanı'nın yapısından bahsedildikten sonra gazete sahiplerinin ve gazetecilerinin kurumdan memnuniyet duyduklarını ve otoritesinin artmasını temenni ettikleri belirtilmiştir. Bazı gazetelerin divandan çekilmeleri üzüntüyle karşılanmış ve bunun nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrılan gazetelerin şikayetleriyse, divanın tarafsızlık için yeteri garantiyi veremeden bir mahkeme gibi işlemekte olması ve savunma hakkı sunmamakta birlikte etkili bir ceza mekanizmasından da yoksun olmasıdır. Raportörler yaptıkları görüşmelere dayanarak konuyla ilgili şu sonuca varmışlardır:

“Basın Şeref Divanı'nın, gazeteler arasında çeşitli menfaatler dolayısıyla mevcut anlaşmazlık, şiddetli rekabet ve memleketi ayıran esaslı siyasi görüş farkları yüzünden, iyi işlemesinin son derece zorlaştığıdır. Şuna da emindirler ki, kendi kendilerini serbestçe kontrol etmeğe muvaffak olmazlarsa, Türk basını kendi hürriyetinin temelini dahi yıkmak tehlikesiyle karşılaşacaktır Bu itibarla otoritesine takviye etmek maksadı ile Basın Şeref Divanı'nı ıslah etmek, çok mühim bir görev sayılmalıdır. Bu müessese prensip olarak iyidir. Onun itibarını arttırmak ve iyi işler hale gelmesini sağlamak için çareler aranmalıdır (*Milliyet*, 03.07.1963:5, İki uzmanın vardığı sonuçlar/ Basının gelişmesi için ne yapmalı?)”

Raporun sonuç bölümündeyse Türkiye basının gelişmesi için çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Bunlardan ilki Anayasa'da yer alan ve liberal ideolojiyle bağdaşmayan özellikle Ceza Kanunu'nun 141'inci ve 142'nci maddeleri ile Tedbirler Kanunu'nun değiştirilmesidir. İkinci olaraksa gazeteler arası sert rekabetin basının itibarını zedelememesi için gazetecilerin kendilerini disiplin altına almalarıdır. Üçüncü olaraksa basının entelektüel ve moral seviyesini yükseltmesi için tedbirler alınması önerilmiş, bu öneri alt başlıklarda detaylandırılmıştır. Rekabetin yıpratıcı zararlarına vurgu yapılarak yöntem olaraksa yine özdenetim gösterilmiştir. Basının öğretici yanını daha iyi uygulayabilmesi için teşviklerde bulunulması da bu noktadaki bir diğer tavsiye olmuştur. Bu amaçla da gazeteler ve radyo için; bilimsel, edebi, artistik, tarihi, arkeolojik, teknik, iktisadi, sosyal vb. konularda, halkı ilgilendirecek ve onun bilgisini arttıracak objektif haber ve makaleler yayınlayacak bununla birlikte bir ödenekle yaşayabilecek basın servisinin kurulması bir alternatif olarak sunulmuştur. Basın Şeref Divanı'nın otoritesinin güçlendirilmesi de önerilmiş bunun zor bir iş olduğu da tekrar vurgulanmıştır (*Milliyet*, 03.07.1963:5, İki uzmanın vardığı sonuçlar/ Basının gelişmesi için ne yapmalı?).

Bu geçici tedbirlere ek olarak uzun vadeli önerilere de yer verilmiştir. Bunlar; gazete kağıdının üzerindeki vergilerin kaldırılması, kağıt ithaline serbestçe izin verilmesi, matbaaların modernleşmesi için fonların oluşturulması, telefon ve telgraf gibi araçlarla kara ve hava posta ücretlerinde yardım yollarının aranması, resmi ilan politikasının değiştirilmesi, küçük şehirler için ayrı bir yapı oluşturulmasıdır (*Milliyet*, 03.07.1963:5, İki uzmanın vardığı sonuçlar/ Basının gelişmesi için ne yapmalı?).

Çalışmanın bundan sonraki bölümündeyse araştırmanın ana konusu olan *Yeni Sabah* gazetesi incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASIN DIŞI SERMAYENİN İLK GAZETESİ *YENİ SABAH*'TA GENEL SEÇİMLER (1948- 1964)

3.1. Metodoloji

Çalışmanın bu bölümünde²⁴⁴ ilk olarak incelemenin konusu, amacı, problemi, örnekleme, yöntemi gibi teknik bilgiler aktarılacaktır. Daha sonrasındaysa elde edilen bulgulara ve bu bulguların analizine yer verilecektir.

3.1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Türkiye’de “basın dışı sermaye” kavramı, genellikle medya sektörüne yatırım yapan ancak asıl faaliyet alanı medya dışında olan ekonomik aktörleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu çalışma da Türkiye’de bu tip sermaye yapısına sahip ilk gazete olan *Yeni Sabah*’ı konu edinmiştir. Çalışmanın kapsamı, *Yeni Sabah*’ın Türk basın tarihindeki yerini görünür kılmakla birlikte genel seçim dönemlerinde *Yeni Sabah* gazetesini genel yayın politikasının incelemektir. Çalışmanın seçim dönemleriyle sınırlamanın sebebiyse öncelikle gazete sayılarının tümünün taranmasının ve incelenmesinin araştırmanın zamansal kısıtlılığı sebebiyle mümkün olmamasıdır. Öte yandan elde edilen verinin değerlendirilmesinde de zorluk yaşanacağı düşünüldüğünden *Yeni Sabah* gazetesinin 1948- 1964 yılları arasındaki yayın dönemi seçim zamanlarını kapsayacak şekilde tarihsel olarak dönemlere ayrılmıştır.

3.1.2. Araştırmanın Amacı

Türkiye’de basın dışı sermaye yapısına sahip ilk gazetenin araştırılması hem basın sahipliğinin dönüşümünü hem de medya ve siyaset ilişkilerindeki yapısal değişiklikleri anlamak açısından kritik önemdedir. Bu incelemenin öncelikli amacı Türkiye’de basının ekonomik bağımsızlığının, haber üretimindeki özerklik düzeyinin ve basın organlarının politik-ekonomik işlevlerinin tarihsel kökenlerini açığa çıkarmaktır. Bir diğer amaçsa Türk basın tarihinde gazeteci olmayan bir patronun çıkardığı ilk gazetenin siyasi konumlanışını ortaya koymaktır.

²⁴⁴ Çalışmanın bütünü ve özellikle metodoloji bölümü hazırlanırken Cahit Orhan Tütengil’in “Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod (1975)”; Umberto Eco’nun “Tez Nasıl Yazılır? (2023)”; Yasin Ramazan’ın “Araştırmanın Alfabetesi (2021)”; Eyüp Aygün Tayşir’in “Bu Tez Nasıl Bitecek (2020)” ve Howard Becker’in “Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi (2013)” kitapları fazlasıyla yol gösterici olmuştur. Amaç, kapsam vb. teknik başlıklar içinse Seyidoğlu, “Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı (2000)”; Gökçe, “Toplumsal Bilimlerde Araştırma (2007)”; Aziz, “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri (2015)”; Cebeci, “Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri”; Neuman, “Toplumsal Araştırma Yöntemleri (2022)”; Fırat, “Karma Yöntem Araştırmaları Yöntembilimde Açıklığın Yükselişi (2022)” ile Erdoğan ve Semerci “Toplumsal Araştırma Yöntemleri İçin Bir Rehber: Gereklilikler, Sınırlılıklar ve İncelikler (2023)” başlıklı çalışmalardan fazlasıyla yararlanılmıştır.

Öte yandan anı ve belgelerle *Yeni Sabah*'ın Türk basın tarihindeki yeri de görünür kılınmaya çalışılacaktır.

Alan yazında bu tür araştırmaların genellikle şu sorulardan; “Medya sektöründe sermaye yapısının dönüşümü, gazetelerin yayın politikalarını, haberin çerçevelenmesini ve toplumsal grupların temsilini nasıl etkilemiştir?” ve “Basın dışı sermaye sahipliğinin ortaya çıkışıyla birlikte gazetecilik mesleğinin özerkliği, kamu yararı anlayışı ve medya-iktidar ilişkileri nasıl yeniden tanımlanmıştır?” doğduğu görülmektedir.

1980’den sonra Türkiye’de basının en büyük sorunlarından biri olarak sahiplik yapısı gösterilmektedir. Bu durum bugün dünyada da büyük bir tartışma konusudur. Bu çalışma bunun Türkiye’deki ilk örneğinin tarihsel sürecini ve seçim dönemlerindeki yayın politikasını problem haline getirmiştir. Bu kapsamda çalışmada şu sorulara yanıt aranmaktadır:

- *Yeni Sabah* gazetesinin Türk basın tarihindeki konumu nedir?
- *Yeni Sabah* gazetesi incelenen seçim dönemlerine bakıldığında yayın politikasında nasıl bir dönüşüm yaşamıştır?
- Gazete sahibinin ikili ilişkileri gazetede içeriklere yansımış mıdır?

Araştırma kapsamında yanıt aranan ilk soru gazetenin toplumsal olaylara, siyasal krizlere ve dönemin politik atmosferine yaklaşımının zaman içinde nasıl değiştiğini analiz etmeye olanak tanınmaktadır. Bu, gazetenin yalnızca bir haber aktarıcısı değil, aynı zamanda bir aktör olarak belirli ideolojik yönelimlere göre kendi konumunu nasıl güncellediğini, hangi değerleri, söylemleri ya da siyasi pozisyonları öne çıkardığını da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu tür bir analiz gazetenin yayın politikasındaki değişimlerin arkasında yatan tarihsel, toplumsal ve ekonomik dinamikleri anlamayı sağlamaktadır. Ayrıca, medya organlarının değişen iktidar ilişkilerine ve toplumsal taleplere ne ölçüde uyum sağladığı ya da bunları nasıl şekillendirdiği bu tür bir sorgulama ile netlik kazanmaktadır.

İkinci soru ise gazete sahipliğinin yayın politikası ve haber içerikleri üzerindeki etkilerini ampirik düzlemde test etme imkânı sunmaktadır. Her üç soruya da yanıt aranmasının, Türkiye’de medya sahipliğinin ve yayın politikasındaki dönüşümlerin toplumsal sonuçlarını değerlendiren eleştirel bir çerçeve geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle *Yeni Sabah* gibi tarihsel olarak önemli bir gazetenin belirli dönemlerdeki yayın çizgisi ile gazete sahibinin sosyal-siyasal pozisyonu arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması Türk basın tarihinin daha bütüncül ve eleştirel bir perspektifle incelenmesine olanak tanınması hedeflenmektedir.

3.1.3. Araştırmanın Önemi

Korkmaz Alemdar (1981:6) tarihin tuttuğu kayıtlara göre iletişim önemli olduğunu belirtmektedir. Tarih ve iletişim biliminin kesiştiği noktadaki araçlardan biri de gazetelerdir. Gazeteler bir iletişim aracı olarak tarihin yazılmasındaki en önemli kaynaklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan Türk basın tarihine ilişkin başta Hıfzı Topuz, Orhan Koloğlu gibi çok kıymetli isimlerin eserleriyle birlikte bir yayın organına odaklanan çalışmaların azlığı göze çarpmaktadır. Bunun farklı sebepleri olmakla birlikte özellikle iletişim bilimlerinde yaşanan gelişmeler bu alanda üretim yapan araştırmacıların basın tarihine daha az ilgi duymasına yol açmıştır. *Yeni Sabah* gazetesini inceleyen bu çalışmanın birincil önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Tarih ve iletişim bilimlerinin kavramlarını birleştirerek Türk basın tarihinde o zaman değin görülmemiş olan “basın dışı patron” tarafından çıkarılan bir gazeteyi incelemesi literatür adına önemlidir.

Türk basın tarihi çalışmalarının çok azında²⁴⁵ *Yeni Sabah* isimli bir gazetenin varlığına ve sahibine değin atıf yapıldığı görülmektedir. Öyle ki Türkiye’de basının ekonomi politik yapısını inceleyen çalışmalarda dahi bu gazetenin adının zikredilmediği görülmektedir. Bununla birlikte alan yazına bakıldığında *Yeni Sabah*’ın sahiplik yapısı değişmeden ve değiştikten sonraki dönemlerini inceleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmayı diğer incelemelerden ayıran nokta gazeteyi “basın dışı sermayenin ilk gazetesi” olarak tanımlamasıdır. Bununla birlikte incelenen tarih aralığı çok daha uzundur ve dört farklı seçim dönemini ele alması açısından ideolojik dönüşümü daha ne bir şekilde gösterebilmeyi amaçlamaktadır. Son olarak bu araştırma kapsamında elde edilen belge, anı ve fotoğrafların daha önce herhangi bir çalışmada yer almadığını belirtmek gerekmektedir.

Genel olarak bakıldığında, Türkiye’de basın dışı sermayenin ilk gazetesinin tarihsel olarak incelenmesi, hem Türk basın tarihine dair yeni bir problematik ortaya koymakta hem de medya sahipliğinin ve haber üretiminin yapısal dönüşümünü ampirik olarak analiz etmeye imkân tanımaktadır. Böyle bir çalışma iletişim bilimi literatürüne medya ekonomisi, sahiplik yapıları, editoryal bağımsızlık ve medya-iktidar ilişkileri gibi temel tartışmalara tarihsel bir zemin sunmaktadır.

²⁴⁵ *Yeni Sabah* araştırmalarda kaynak olmakla birlikte araştırmanın nesnesi olmamaktadır. Örneğin Elazığ’da düzenlenen ve bildirilerin üç cilt halinde yayımlanan (Uğur, 2018). “Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumunda” *Yeni Sabah*’ı inceleyen çalışma yoktur. İletişim Başkanlığı tarafından (2023) tarafından düzenlenen “Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek Sempozyumunda” da *Yeni Sabah* gazetesi inceleme konusu olmamıştır.

3.1.4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Türkiye’de farklı sahiplik yapılarında çok sayıda yayın organı olmakla birlikte araştırmanın evreni olarak Türkiye’de basın dışı sermayenin ilk gazetesi olan *Yeni Sabah* gazetesi seçilmiştir. Gazete 1948- 1964 yılları arasında okuyucuyla buluşurken çalışmada bu sürecin tümü incelenmemiş gazetenin yayın politikasını en iyi şekilde yansıtacağının düşünüldüğü genel seçim dönemleri incelenmiş ve örneklem bu şekilde oluşturulmuştur. Gazetenin okuyucuyla bulunduğu dönemde ilk olarak 14 Mayıs 1950’de genel seçimler olmuş onu sonra, 2 Mayıs 1954, 27 Ekim 1957 ve 15 Ekim 1961’de seçimler yapılmıştır. İncelenen tarih aralığında yerel seçimler de gerçekleşmiş ancak seçim sistemindeki farklılıktan dolayı bu seçimler örneklem dışında bırakılmıştır. Araştırmanın sınırlılıkları kapsamında da örneklem seçimlerden önceki ve sonrası olacak şekilde belirlenmiş her seçim döneminde toplam 3 aylık süre analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında toplam 12 aylık süre incelemeye tabii tutulmuştur. Tarihsel gelişmeleri gözlemlemek amacıyla her seçim dönemi ayrı olarak ele alınmıştır.

3.1.5. Verilerin Toplanması ve Tasnif Edilmesi

Türkiye’deki kütüphanelerden çok azında *Yeni Sabah* gazetesinin 1948- 1964 yılları arasındaki sayıları bulunmaktadır. Bunlardan ikisi İstanbul’da bulunan Beyazıt Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı’dır. Çalışma kapsamında gazete sayılarının dijitalleştirme işleminin büyük bölümü Beyazıt Kütüphanesi’nde yapılmış eksik kalan nüshalarsa Atatürk Kitaplığı ile birlikte mezar ve sahaflardan temin edilmiştir. Ancak buna rağmen gerek kütüphanedeki ciltlerin önceki okuyucular tarafından tahrip edilmesi gerekse gazetenin kapandıktan sonra herhangi bir şekilde yayınlanmamış olmasından dolayı herhangi bir arşivinin bulunmaması sebebiyle çok az da olsa eksik kalan kopyalar olmuştur.

Çalışmanın inceleme alanına giren tarihler arasındaki gazete sayfalarının her sayfası taranmış, seçimlerle ilgili olan kısımlardaysa detay çekim yapılmıştır. Öte yandan sayısallaştırma işlemi sadece araştırmanın incelediği tarih aralığında değil, gazetenin imtiyaz sahipliğinin değiştiği günden kapandığı tarihe kadar; basınla ilgili önemli olayların olduğu, yerel seçimlerin gerçekleştiği, ülke politikasında ciddi gerilimlerin yaşandığı gibi anları da kapsayacak şekilde toplam 55 aylık bir süreç de dijitalleştirilmiştir. Yapılan taramalarda *Yeni Sabah* gazetesinin tarihini yazarken de faydalanılmıştır. Elde edilen gazete kopyaları önce yıllara göre ayrılmış sonra da aylara göre sınıflandırılmıştır.

Gazeteye ilgili kısımları yazarken kullanılan belgelerin tamamı Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi’nden temin edilmiştir. Çeşitli gazete kupürleri Salt Arşivi ve İstanbul Ansiklopedisi’nden temin edilmiştir. Fotoğraflarsa sahaf ve mezarlardan temin edilmiştir.

Belgeler konularına göre tasnif edilirken, fotoğraflar dönemlerine göre kaydedilmiştir. Toplanan tüm materyaller kolay okunabilir ve paylaşılabılır PDF formatına dönüştürülmüştür.

3.1.6. Araştırmanın Kuramsal Zemini

Bilimsel araştırmaların temelini oluşturan kuram, olgular arasındaki ilişkileri anlamlandırmaya ve açıklamaya yarayan sistematik düşünce bütünüdür. Kuramsal çerçeve, araştırmanın hangi perspektiften ele alınacağını belirlerken; araştırmacının olaylara, süreçlere ve ilişkilere nasıl yaklaştığını da şekillendirmektedir. Özellikle toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıların bütüncül olarak kavranmasında kuramsal bir bakış açısı geliştirmek, araştırmanın derinliğini ve analitik gücünü arttırmaktadır. Bu çalışmada başvurulanan eleştirel ekonomi politik kuram ise üretim ilişkileri, güç yapıları ve ekonomik dinamiklerin toplumsal süreçleri nasıl biçimlendirdiğini sorgulayan bir perspektif sunmaktadır. Özellikle medya ve iletişim alanındaki mülkiyet yapısındaki değişimler, sahiplik ilişkileri ve bunların içerik üzerindeki etkileri bu kuramsal yaklaşımın odak noktalarındandır. Nitekim bir gazetenin mülkiyetinin el değiştirmesi yalnızca ekonomik bir işlem olmanın ötesinde medya organının yayın politikalarını, toplumsal rolünü ve kamusal alandaki etkisini şekillendiren önemli bir dönüşüm olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda eleştirel ekonomi politik yaklaşım gazete mülkiyetinin değişimini, arka plandaki güç ilişkileri ve çıkar çatışmaları ışığında bütüncül olarak incelemeye imkân tanımaktadır. Özellikle mevcut iktisadi ve toplumsal düzenin eleştirisini merkeze alan bu kuram araştırmanın daha derinlemesine ve eleştirel bir analiz sunmasını sağlayacaktır. Çalışmanın bu bölümünde eleştirel ekonomi politik kuramcılar perspektifinde “bir gazetenin sahibinin kim olduğunun neden önemli olduğu” ele alınacaktır.

Marks’a göre mülkiyet, üretim araçlarının sahipliği anlamına gelir ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Marks, mülkiyeti sadece bireysel ya da hukuki bir hak olarak değil, üretim araçlarının kimlerin elinde bulunduğu ve bu sahipliğin toplumsal sınıflar arasındaki ilişkileri nasıl şekillendirdiği çerçevesinde ele almaktadır. Ona göre, kapitalist toplumda mülkiyetin merkezinde sermaye sahipliği bulunurken bu da üretim araçlarına sahip olan burjuvazinin, üretim araçlarından yoksun olan işçi sınıfı üzerinde ekonomik ve toplumsal bir egemenlik kurmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, mülkiyet yalnızca bir eşya üzerindeki hak değil, aynı zamanda egemenlik, sömürü ve sınıf ilişkilerinin kurucu unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Medyanın mülkiyet yapısı hem demokratik katılımın niteliğini hem de kamu yararına hizmet etme kapasitesini belirleyen temel unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Liberal kuramda kamu ve özel ayrımı, medya politikalarının ve iletişim endüstrilerinin

işleyişinde merkezi bir yer tutmakla birlikte günümüzde bu ayrımın pratikte giderek bulanıklaştığı ve kamu yararı adına sorunlar yarattığı sıklıkla vurgulanmaktadır (Calabrese & Mihal, 2011: 229). Medya mülkiyeti, iletişim sistemlerinin nasıl işlediğini, hangi çıkarların gözetildiğini ve kamusal yararın nasıl şekillendiğini belirleyen temel bir değişkendir. Mülkiyetin yalnızca ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda demokratik işleyiş, ifade özgürlüğü ve kamusal bilgiye erişim açısından da kritik olduğu birçok akademik çalışmada vurgulanmaktadır (Pickard, 2015: 1). Medya endüstrisinde özelleştirme ve sahiplik yoğunlaşmasının yol açtığı en önemli sorunsal devlet ve medya arasındaki simbiyotik, çıkar temelli ilişkiler ağıdır. ABD’de medya sahipliğinde yaşanan yoğunlaşmanın, “hükümetle medya arasında etik olmayan ve antidemokratik davranışlara yol açtığı” aktarılmaktadır (Bagdikian, 2004’ten akt. Calabrese ve Mihal, 2011: 237). Bu simbiyotik ilişkiler, örneğin lobi faaliyetleri ve siyasi kampanyalara yapılan bağışlar üzerinden kendini göstermektedir.

İletişim ekonomi politiği ele alınan medya yapılarının tarihsel serüveni içerisinde yaşanan değişimler ve dönüşümleri ele alarak anlamaya çalışmaktadır. Değişime neyin neden olduğu ve değişimin aktörlerinin kimler olduğu gibi sorular ekonomi politik yaklaşımın temel sorunudur (Özçetin, 2018:209). Bu sorun bağlamında da kuram, kitle iletişim kurumlarının mülkiyet ve sahiplik yapısı, bundan beslenerek gelişen medya- iktidar ilişkileri, bu ilişkilerin medya metinlerinin içeriğine nasıl yansıdığı üzerine yoğunlaşmaktadır. Adorno, Golding, Murdock, Mosco, Garnham, Chomsky, Herman gibi isimler yaklaşımı benimseyen isimlerden bazılarıdır (Güngör, 2016:141). Bu araştırmacıların özellikle basının denetimine dair sorularına yanıt ararken, başlangıç adımı olarak büyük şirketlerin yapısı ve işlemlerini çalışmalarını incelemek özellikle sahiplerinin kimler olduğunu ve ne derece şirket politikasını, çalışmalarını denetlediklerini sorgulamaktadırlar (Korkmaz ve Erdoğan, 1998:255).

Neoliberal politikaların yükselişiyle birlikte, devletin kamusal hizmetleri piyasaya devretmesi anlamında özelleştirme süreçleri hızlanmış ve medya sektörü de bu dalgadan ciddi biçimde etkilenmiştir. Özelleştirmeyi, devletin veya kamunun sahip olduğu mülkiyet ve/veya operasyonların özel ellere devri olarak tanımlamak mümkündür. Bu süreç, özellikle medya ve iletişim endüstrilerinde kamusal yarara dayalı düzenleme taleplerinin giderek zayıflamasına yol açmıştır. Özellikle ABD’de medya ve telekomünikasyon şirketlerinin özel mülkiyeti tarihsel olarak kamu yararı düzenlemelerini, kârlı özel mülkiyetin gereklerine tabi kılmıştır (Calabrese ve Mihal, 2011:231).

Mülkiyet politikalarının kamu yararına mı yoksa güçlü siyasi ve ekonomik çıkarları koruyacak şekilde mi düzenlendiği önemli bir tartışma konusudur. Kamu yayıncılığının yerinin ticari yayıncılığın almasıyla da iletişim ve medya, tüm toplumsal kesimlerin ücretsiz bir şekilde

ulaşabilecekleri bir şey olmaktan çıkar ve ekonomik gücü olanların ayrıcalığına dönüşür (Özçetin, 2018: 213). Ekonomi politik yaklaşıma göre belirli bir tarzda maddi hayatı üreten insanlar toplumsal ilişkileri de beraberinde bilincin, fikirlerin ve anlayışın üretimini de getirir. Yani insanların düşünceleri onların maddi davranışlarının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Yaylagül, 2016:155).

Öte yandan iletişim holdinglerinin yükselişi, mülkiyet sahibinin gücünün potansiyel olarak kötüye kullanılmasıyla ilgili eski tartışmalara da yeni bir unsur eklemektedir. Bu atmosferde sadece şirket sahibinin alınan kararlara müdahale etmesi ya da buna ters düşen personeli işten çıkarması tek sorun değildir. Kültürel üretim de tecimsel stratejiler sonucu etkilenmektedir. En temelde dolaşımda çok sayıda meta olmasına karşın, bunlar aynı temel temalar etrafında dönmektedir (Golding ve Murdock, 2014:62). Bir başka ifadeyle medya kurumları hem toplumsal, kültürel ve politik bir işleve sahiptir hem de ekonomik çıkarlar tarafından yönlendirilir hale gelmektedir (Dağtaş, 2021:129).

Bir yayın organının sahibinin düzenli bir şekilde günlük işlere karışmıyor oluşu kendi ideolojik ilgileriyle üretilen arasında hiçbir ilişki olmadığı anlamına gelmemektedir. Çoğunlukla aktif denetime gereksinim duyulmamaktadır çünkü her şey kendi istedikleri yönde gitmektedir ve ideolojik çıkarlar üretimi yürüten anlayış tarafından güvence altına alınmaktadır (Korkmaz ve Erdoğan, 1998:258). Hallin (2010:302) de tecimsel kitle iletişim araçlarının yükselmesiyle bir gazetede söylenmesi gerekenin ne olduğunun ve nasıl söylenmesine ilişkin standartların bütünüyle değiştiğini söylemektedir.

Burada çeşitli araştırmacıların konuyla ilgili teorilerindeki bazı detaylara yer vermek de yol gösterici olacaktır. İletişimin ekonomi politiği konusunda en çok atıf alan isimlerin başında Herman ve Chomsky gelmektedir. Bu düşünürlere göre bir kitle iletişim aracının mülkiyet yapısı, onun işleyişi ve kamuoyuna haber sunma biçimi üzerinde önemli ve genellikle belirleyici etkilere sahiptir. Bu etkileriye, “Propaganda modeli” olarak adlandırılan bir analitik çerçevede açıklanmaktadır. Propaganda modeli bir medya içeriğinin oluşturulurken beş süzgeçten geçtiğini savunmaktadır. Bunlarda ilki tekelleşmiş mülkiyet ve patronun servetidir. Bir diğeri reklam verenlerken, disiplin altına alan bir araç olarak tepki üretimi üçüncü filtredir. Bilgi kaynağı olarak hükümet ve çıkar grupları tarafından finanse edilen uzmanlardan yararlanması da bir diğer filtredir. Araştırmacılar son olarak, çalışmanın yapıldığı dönemin şartlarına uygun olarak anti komünizm filtresini göstermişlerdir (Chomsky ve Herman, 2008).

Chomsky ve Herman’a (2008) göre medyanın mülkiyet yapısı kamuoyunu bilgilendirmek yerine, “devlet ve özel faaliyetlere hakim olan özel çıkarlar için destek mobilize etme” işlevi görmekte böylece halkın siyasi süreç üzerinde anlamlı bir kontrol sağlaması

engellenmektedir. Burada geliştirdikleri bir argüman ise bu çalışmayla doğrudan bağlantılı olmamakla birlikte daha fazla özdeşleştirilebilecek bir durumdadır. Yazarlara göre medya alanında aile kontrolünün yerini daha geniş bir yelpazedeki sahiplere hizmet eden ve pazar disiplinine daha sıkı tabi olan “profesyonel yöneticilerin” alması da bu değişimin bir parçasıdır. Bu değişim, medya işletmelerinin ölçeğindeki büyüme, kademeli merkezileşme ve konsantrasyon ile el ele gitmektedir. Dolayısıyla, “aileyi kontrolün yer değiştirmesi”, medyanın daha büyük, kurumsal ve genellikle medya dışı ticari ve siyasi çıkarlara sahip holdinglerin eline geçmesiyle, medyanın bağımsızlık iddialarına rağmen, hâkim güç yapılarının gündemini daha etkili ve doğal bir şekilde yansıtmaya olanak tanıyan bir kontrol mekanizması haline gelmesini ifade etmektedir (Chomsky ve Herman, 2008).

İletişimin ekonomi politiğinin öncü isimlerinden Smythe iletişim piyasalarının doğası gereği oligopolistik olduğunu ve kamu denetimi ve yasal tekeller gibi dış faktörlerin bu piyasaları önemli ölçüde etkilediğini iddia etmektedir. Bu durum, hizmetlerin nasıl üretildiği (inovasyon, kalite), kimlere tahsis edildiği (fiyatlandırma, erişim) ve sermayenin nasıl toplandığı ve yönetildiği (giriş engelleri, çapraz mülkiyet) üzerinde derin ve karmaşık etkiler yaratmaktadır. Smythe’in (1960:572) analizine göre iletişim sektöründeki tekелci veya yoğunlaşmış yapılar sadece piyasa dinamiklerini değil, aynı zamanda toplumsal politikaları, hizmet sunumunu ve ekonomik kaynakların dağıtımını da derinden şekillendirmektedir. Öyle ki bu etkiler geleneksel ekonomik modellerin yetersiz kaldığı karmaşık bir politik ekonomi çerçevesinde incelenmeyi gerektirmektedir.

“*Dependency Road: Communication, Capitalism, Consciousness and Canada*” başlıklı çalışmasındaysa Smythe medyanın tekелci sermaye içerisindeki rolüne dair tespitlerde bulunmuştur. Dallas Smythe’a (1981 akt. Yaylagül, 2018:68) göre gelişmiş kapitalist ülkelerde medya, “tutumları, değer yargılarını ve tüketim alışkanlıklarını biçimlendiren” ana araçtır. Medya esas olarak tekелci kapitalist sistem içinde gelişir ve bu yapının sürdürülmesinde kilit rol üstlenmektedir. Özellikle ABD’de büyüyen büyük şirketler, tüketim ürünlerinin ve hizmetlerinin pazarlanmasında, siyasal aktörlerin topluma sunulmasında ve kamu politikalarının oluşturulmasında, kitle iletişim araçlarının topladığı ilgiden yararlanmaya bağımlıdır.

Vincent Mosco (2009) medya mülkiyetini sadece bir ticari olgu olarak değil, sosyal ilişkileri, iktidar dinamiklerini, eşitsizlikleri ve toplumsal değişimi şekillendiren temel bir siyasi ekonomik süreç olarak ele almaktadır. Öte yandan Mosco medya alanındaki kurumsal değişimlerin ardında, mülkiyet yapısı ve ekonomik çıkarlar olduğunu savunur. Mosco’ya göre (2009:5), ekonomi politik analiz medyanın sahiplik yapısı ile ideolojik işlevleri arasındaki bağı

açıklığa kavuşturur ve medya içeriklerini yalnızca söylemsel değil, maddi pratikler olarak da analiz etmeye imkân tanımaktadır. Giderek daha az sayıda ve daha büyük şirketlerin medya pazarının giderek daha büyük bir kısmını kontrol etme eğilim de olduğunu söyleyen Mosco (2009:112) farklı tekelleşme türleri de değinmektedir. Tekelleşmenin aynı medya içinde veya medyalar arası gerçekleşebileceğini söyleyen Mosco (2009:158) yatay tekelleşmeyi aynı iş kolundaki firmaların birleşmesini ifade ettiğini, dikey tekelleşmeninse bir şirketin üretim süreci üzerindeki kontrolünü genişletmesini olduğunu söylemektedir. Bu tekelleşmeler, şirketlerin üretimi, dağıtımı ve sergilemeyi kontrol etmelerini çeşitli medya ürünlerinde yatay olarak genişlemelerini ve emek, sermaye, araştırma ve geliştirmeden maliyet etkin bir şekilde faydalanmak için uluslararası iş bölümünü kullanmalarını sağlamaktadır. Bu durum muazzam bir yoğunlaşmış ekonomik gücü temsil etmektedir (Mosco, 2009:161). Yoğunlaşmış piyasa gücüyle, halkın gücünü azaltırken, ideolojik hegemonyayı sürdürmekte ve demokrasiyi sınırlamaktadır (Mosco, 2009:154).

Mosco, Fuchs (2016) ile kaleme aldıkları çalışmada mülkiyet konusunu özellikle sermayenin birikimi, sınıf tahakkümü ve ideolojik kontrol bağlamında Marksist politik ekonomi perspektifinden detaylı bir şekilde ele almaktadır. Yazarlar, medya mülkiyetinin temel işlevinin kar elde etmek olduğunu bu doğrultuda seyircinin dikkatini ve emeğini sömürdüğünü söylemektedirler (Mosco ve Fuchs, 2016:537).

İletişimin ekonomi politiğini konusunu araştıran bir diğer isim Wasko'ya (2014: 262) göreyse medya ve iletişim kaynakları giderek metalaşmış yani kâr amacı güden şirketler tarafından alıcılara veya tüketicilere satılan ürün ve hizmetler haline gelmiştir. Medya alanının giderek daha fazla ticari mesajlarla dolması ve medya kuruluşlarının özelleştirilmesinin devam etmesi de bu sürecin bir parçasıdır.

Yukarıda da görüldüğü üzere medya mülkiyetinin değişimi, içerik ve yayın politikası üzerinde doğrudan belirleyici olduğu için bir gazetenin tarihsel dönüşümünü anlamak açısından ekonomi politik kuram temel bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle *Yeni Sabah* gibi, Türkiye'de medyanın endüstrileşmesinden önce sanayileşmesine ön ayak olmuş bir gazeteyi anlamaya çalışmak ekonomi politik yaklaşımın sunduğu bütüncül bakışla daha derinlikli hale gelmektedir.

Literatür kısmında belirtildiği gibi 1948 yılına²⁴⁶ değin gazete patronlarının²⁴⁷ tümü gazetecilik mesleğinden yetişmiş ve aynı zamanda gazetenin başyazarı olan kişilerdir. *Yeni*

²⁴⁶ Çalışmanın literatür bölümünde Türkiye'deki dönüşüm ele alınsa da burada gazete sahiplik yapısındaki değişimin neden bu tarihte yaşanmış olabileceğine dair çeşitli kitapların da okunması dönüşüm farklı boyutlarının da anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

²⁴⁷ O tarihten bugünün özellikle 1980 sonrası Türkiye'de iletişim araçlarının mülkiyet yapısındaki değişimler için şu çalışmalara bakılabilir: Kejanlıoğlu (2004), "Türkiye'de Medyanın Dönüşümü"; Adaklı (2006), "Türkiye'de

Sabah örneğinde, mülkiyetin el değiştirmesinin ardındaki dönem, Türk basını için özellikle teknolojik yeniliklerle birlikte gazeteciliğin kitleselleşmesi hem de siyasi iktidarla olan ilişkilerin yayın politikasına nasıl yansıdığını göstermektedir. Bu nedenle ekonomi politik kuram, gazetenin yalnızca yayın içeriğini değil, mülkiyet, sermaye yapısı, iktidar ilişkileri ve üretim koşulları üzerinden Türkiye medyasının genel dönüşümüyle bağ kurarak analiz edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu yaklaşım sayesinde, *Yeni Sabah*'ın medya endüstrisindeki yeri ve toplumsal etkisi çok daha bütüncül ve eleştirel biçimde ele alınabilecek ve ilerleyen yıllarda Türkiye'de medyanın ekonomi politiğini araştıran çalışmalar için daha fazla yol gösterici olacaktır.

3.1.7. Araştırmanın Yöntemi

Bir araştırmanın yöntemi, incelemeye yön veren genel prensip ve konuyu incelemeye imkan veren yaklaşımdır. Bir araştırmada seçilen yöntem kısıtlamalar, kullanılan kavramlar ve ikilemlerle doğrudan ilişkilidir (Dawson, 2015:19). Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yöntem başlığı altında öncelikle nitel araştırmaların genel yapısı anlatılacak ve neden tercih edildiği belirtilecektir. Daha sonrasında doküman analizi yöntemi ve araştırmada kullanılma biçimine dair bilgilere yer verilecektir.

Nitel ve nitel araştırmaların yapısından bahsederken Sacide Vural (2024: 59- 65); nitel araştırmalarda tematik/ ayrıştırma analizlerin yapıldığını ve burada çeşitli metinlerden oluşan setler içerisinde yinelenen anlam örüntülerinin bulunmaya çalışıldığını belirtirken çoğu kez örüntülerin ötesine geçilerek yeniden anlamlandırmalara gidildiğine vurgu yapmaktadır. Nitel araştırmaların sorunu, kendi doğal koşullarıyla bir bütünlük içinde ele aldığını da belirten Vural (2024: 59- 65) araştırmacının rolüyle ilgili olarak da “olay ve olgular arasındaki ilişkileri açıklarken, ölçümlemeden çok yorumlama ve kendi bütünlüğü içinde anlamlandırmaya çalıştığını” söylemektedir.

Herhangi bir araştırma yöntemi bir diğerinden üstün olmamakla birlikte nitel araştırmaların güçlü yönleri olarak, süreci dünyaya uyumlandırması, tümevarım yaklaşımını benimsemesi, ilgili durumun gerektirdiği sayılardan ziyade açıklamalara vurgu yapmasını göstermek mümkündür (Maxwell, 2022: 30).

Basın tarihi araştırmalarında nitel araştırma yöntemlerinin kullanılması, iletişim bilimlerinin temel dinamiklerini, tarihsel süreçlerin karmaşıklığını ve toplumsal bağlamı çok

Medya Endüstrisi”. Kılıçatan (2011). “Türk Medyasında Dönüşüm ve Değişen Sahiplik Yapısı”; Kuyucu (2012), “Türkiye’de Medya Ekonomisi”; Arslan ve Çoban (2014). “Medya ve İktidar”; Kaya (2016), “İktidar Yumağı Medya Sermaye Devlet”, Dağlar (2024), “Türkiye’de Anaakım Medyanın Sonu ve Basın Özgürlüğü Sorunu”

boyutlu biçimde anlamak açısından son derece işlevsel bir yaklaşım sunmaktadır. Bakıldığında Basın tarihinin yalnızca kronolojik bir olaylar dizisine indirgemek oldukça sınırlayıcı olacaktır. Çünkü yayın organlarını aynı zamanda kültürel, ideolojik ve sosyolojik etkilerin etkileşimiyle şekillenen dinamik bir olgu şeklinde ele alındığında nitel analizlerin sağladığı derinlik araştırmaya önemli katkılar sunmaktadır.

Nitel araştırma yöntemleri özellikle gazete arşivlerinin, haber metinlerinin, köşe yazılarının, röportajların ve görsel materyallerin detaylı analizine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, nitel yöntemlerin başlıca kazanımları arasında; tarihsel metinlerin çok katmanlı anlamlarını çözümleyebilmek, gazetecilik pratiklerinin dönüşümünü açıklayabilmek, dönemin aktörleri arasındaki ilişkilerin / güç dengelerinin medya üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmek ve toplumsal değişim süreçlerinin basına yansımalarını analiz edebilmeyi göstermek mümkündür. Basın tarihi araştırmalarında nitel yöntemlerin kullanımı yalnızca olguların betimlenmesiyle sınırlı kalmayıp, bu olguların arka planındaki toplumsal, kültürel ve politik dinamikleri anlamlandırmaya yönelik analitik bir çerçeve sunmaktadır. Bu kapsamda çalışmada nitel bir araştırma tasarımı tercih edilmiştir.

Haluk Geray (2017: 157- 182) nitel araştırmalarda toplama ve çözümleme yöntemleriyle ilgili bilgi verirken bulunan belgelerin gözleminden bahsetmektedir. Görüşme ya da katılımlı gözlem sonucu elde edilen metnin yaratılmış bir yapıda olduğunu söyleyen Geray (2017: 167) bulunanların gözlemindeyse araştırmacının kaynak belgeleri bulunduğunu belirtmektedir. Bunların medyada ve diğer alanlarda sürekli üretilen belgelerdir. Öte yandan bazı belgeler incelenen konuyla doğrudan ilgili olmasa bile bazı ipuçları vererek konunun arka planındaki farklı noktaları anlamaya olanak sağlamaktadır (Aslantürk, 2004:81).

Doküman analizi yöntemiye hem basılı hem de elektronik belgeleri sistematik biçimde incelemeyi ve değerlendirmeyi içeren bir nitel araştırma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bowen’a (2009:27-29) göre doküman analizi verilerin anlamlandırılması, yeni kavrayışların geliştirilmesi ve ampirik bilginin ortaya konması amacıyla belgelerin yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu yöntem, araştırmacının müdahalesi olmaksızın üretilmiş metin ve görselleri kapsamaktadır böylece belgeler sosyal olgular olarak ele alınır ve toplumsal olarak üretilen, paylaşılan ve kullanılan nesneler olarak değerlendirilmektedir (Atkinson & Coffey, 1997’den akt. Bowen, 2009:28).

Bilgen Kırıl (2020:172-173) ise doküman analizini, “basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntem” olarak tanımlamakta; bu yöntemin temel amacının, verilerden anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak ve ampirik bilgi geliştirmek olduğunu belirtmektedir.

Rahim Arslan’a (2024:102) göreyse bu yöntem, geçmişteki olayları ve süreçleri anlamak, belirli bir konuda mevcut bilgi birikimini değerlendirmek ve yeni bulgular elde etmek için kullanılmaktadır. Sak ve arkadaşları ise (2021:228) doküman analizinin kimi zaman “bir araştırma yöntemi, kimi zaman ise nitel veri toplama tekniği veya nitel veri analiz yöntemi” olarak ele alındığı belirtilmekte ve bu kavramsal tartışmalara da değinilmektedir.

Doküman analizi, zamandan ve maliyetten tasarruf sağlayan, kolayca erişilebilen ve araştırmacı etkisinden bağımsız veriler sunan bir yöntemdir (Bowen, 2009: 31). Doküman analizi yöntemi, sahip olduğu avantajlara rağmen sosyal bilimlerde diğer yöntemlere kıyasla daha az kullanılmaktadır. Sak vd. (2021) bu durumun temel nedenlerinden birini, “Doküman analizinin bir araştırma yöntemi olarak birçok avantajı olmasına rağmen az kullanılmasının sebeplerinden birinin bu yöntem hakkındaki bilgi yetersizliği olduğu düşünülmektedir” şeklinde açıklamaktadırlar. Araştırmacılar ayrıca yöntemin “çoğu zaman profesyonel tarihçilerin, kütüphanecilerin ve bilgi bilimi uzmanlarının tekelinde bir araştırma yöntemi olarak algılandığını” ve sosyal bilimciler tarafından “yeterince detaylı açıklamalar yapılmaksızın uygulandığını” da ifade etmektedirler (Sak vd., 2021: 229).

Doküman incelemesi iki türde gerçekleştirilebilmektedir. Bunlardan ilkinde bir konunun tarihsel süreci inceleniyorsa arşiv verilerini doküman olarak kullanmak mümkündür. İkinci olaraksa veri toplamak için araştırma sürecinde çekilen fotoğraflar, görüşmeler, kayıtlar araştırmacı tarafından elde edilen veriler doküman olarak kullanılır (Arslan, 2024:102). Doküman analizinin uygulanışysa ilgili belgelerin bulunması, seçilmesi, anlamlandırılması ve belgelerdeki verilerin sentezlenmesi aşamalarını içermektedir. Bowen (2009:29), bu yöntemin temelinde içerik analizi ve tematik analiz süreçlerinin birleşiminin olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmalarda ilkin olarak belgeler yüzeysel olarak incelenir ardından ayrıntılı olarak okunup ve son olarak içerik ve temalar üzerinden yorumlanmaktadır. Araştırmacı, araştırma sorularıyla ilişkili olan anlamlı ve ilgili pasajları belirlerken, bunları temalar, kategoriler ya da vaka örnekleri altında analiz etmektedir (Bowen, 2009: 29-30). Her ne koşulda olursa olsun bu yöntemde araştırmacı seçtiği dokümanın çalışma amacına ve kavramsal çerçevesine uygun olup olmadığını değerlendirirken belgenin kapsamını, güvenilirliğini, temsil gücünü ve bağlamsal özelliklerini de dikkate almalıdır (Kıral, 2020: 181).

Gazeteler doküman analizi yönteminde hem kaynak hem de bir araştırma nesnesi olarak karşımıza çıkmaktadır²⁴⁸. Zira gazeteler, toplumsal olaylar, siyasi gelişmeler ve kamuoyu algısı

²⁴⁸ Burada basın tarihiyle ilgili bir çalışmayı örnek olarak göstermek yöntemin kullanım şekillerini görünür kılınmasını sağlayacaktır. Örnek çalışma, Ida Willig ve arkadaşları (2024) tarafından kaleme alınan “So much more than news Revisiting press epochs from on an explorative study of non- news genres in Danish newspapers, 1918- 2018” başlıklı araştırmadır. Bu çalışmada doküman analizi yöntemi, Danimarka basın tarihinde yer alan haber dışı türlerin incelenmesi amacıyla kapsamlı bir şekilde kullanılmıştır. Araştırma, okuyucu mektupları,

hakkında birincil derecede önemli veriler sunmaktadırlar. Bowen (2009: 28-30), gazeteleri doküman analizinin tipik veri kaynakları arasında sıralamakta; gazete kupürleri, haberler, köşe yazıları ve editoryal içeriklerin araştırmacıya hem olayların arka planını hem de tarihsel bağlamı sunma potansiyeline dikkat çekmektedir. Öte yandan gazeteler, dergiler ve kurumsal dokümanlar gibi sürekli materyaller bir araştırma problemi hakkında geniş bir zaman dilimine dayalı analizi mümkün kılmaktadır (Sak vd., 2021: 238).

Bir gazetenin tarihini yazmak da niteliksel doküman analizi ile mümkün kılınabilmektedir. Bu yöntem, gazetenin yayımladığı içeriklerin farklı dönemler ve bağlamlar içindeki değişimini, ideolojik dönüşümlerini ve toplumsal olaylara yaklaşımını sistemli biçimde incelemeye olanak sağlamaktadır. Bowen (2009:34-37), gazete belgelerinin tarihsel analizlerde nasıl kullanıldığını örneklendirirken, gazete arşivlerinin ve geçmiş haberlerin sistematik biçimde kodlanıp temalar halinde sınıflandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Kırıl (2020: 182) da bu süreçte ilk olarak gazetenin hangi sayılarının ya da dönemlerinin inceleneceğinin belirlenmesini, ardından belgelerin detaylı okunmasını ve ana temaların, anlatı stratejilerinin ve sembolik dilin kodlanmasını önermektedir.

Bowen (2009) doküman analizinin yalnızca verileri toplamayla kategorize etme sürecinden ibaret olmadığını aynı zamanda bu verilerin anlamlandırılması ve araştırmanın temel kavramları çerçevesinde betimleyici bir şekilde sunulması gerektiğini vurgulamaktadır. Yazar, doküman analizinin “verilerin incelenmesi ve yorumlanması yoluyla anlam oluşturma, kavrayış geliştirme ve ampirik bilgi üretme” sürecini içerdiğini belirtmektedir (Bowen, 2009: 27). Bu nedenle doküman analizi, olayların ya da olguların doğrudan gözlemlenemediği veya unutulmuş ayrıntıların bulunduğu durumlarda araştırmacıya detaylı ve güvenilir betimsel veri sağlayarak nitel araştırma süreçlerine önemli katkılar sunmaktadır. Nitekim Bowen (2009:30), “belgelerin geçmiş olayları ve bugüne ait bilgileri sunarak araştırmacıların belirli konuların tarihsel kökenlerini anlamalarına ve halen etkili olan koşulları ortaya koymalarına yardımcı olduğunu” özellikle vurgulamaktadır.

Bowen’ın (2009) çalışmasında dokümanların araştırma sürecinde hizmet ettiği beş özel işlevi; “Bağlam ve arka plan sağlama”, “Yeni sorular ve gözlem alanları önermesi”, “Ek veri sağlama”, “Değişim ve gelişimi izleme” ve “Bulguları doğrulama” olarak göstermektedir. Bowen (2009), doküman analizinin en önemli işlevlerinden birinin de değişim ve gelişimi izleme olanağı sağlaması olduğunu belirtmektedir. Bu işlevde araştırmacı, analiz ettiği belgelerin farklı taslaklarına ya da periyodik raporlarına ulaşarak zaman içerisindeki

editoryaller ve doğum günleri ile ölümlerle ilgili kutlama içerikleri gibi türleri inceleyerek Danimarka basın tarihindeki üç dönemi yeniden değerlendirmektedir.

değişimleri ve gelişmeleri ayrıntılı biçimde betimleme şansı bulmaktadır. Bowen (2009:30) bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Dokümanlar, değişim ve gelişimi izlemek için bir araç sağlamaktadır. Belirli bir belgenin çeşitli taslaklarına erişilebildiğinde, araştırmacı değişiklikleri tanımlamak için bunları karşılaştırabilir. Bir taslaktaki küçük değişiklikler bile bir projedeki önemli gelişmeleri yansıtabilir.”

Bu çalışma bir yayın organının değişim ve gelişimini ortaya koymayı hedeflediği için doküman analizinin yönteminin benimsenmesi uygundur. Araştırmada doküman analizi bir veri toplama aracı olarak da ortaya çıkarken, “başyazılar, karikatürler, haberler ve köşe yazıları” olacak şekilde dört ana veri seti oluşturulmuştur. Bu içeriklerdeyse; siyasi partilerin adları, liderlerin isimleri, seçim kampanyaları, muhalefet, iktidar, gündemdeki konular şeklinde temalar belirlenmiş ve nitel okumalar yapılmıştır

Doküman analizinin temel işlevlerinden biri betimlemedir. Olayların, süreçlerin, belgelerin ya da bağlamın detaylı şekilde betimlenmesi, nitel araştırmanın ve doküman analizinin ortak amacıdır. Daha önce belirtildiği gibi çalışma tarihsel olarak dönemlere ayrıldığı için bulguların değerlendirilmesinde de ayrım “seçim öncesi ve sonrası” biçimde oluşturulmuş ve çalışmada betimleyici bir analiz yapılmıştır.

Çalışmada betimleyici izleğin desteklenmesinde betimleyici içerik analizi referans olarak alınmıştır. Kökenleri çok eski dayanan içerik analizi yöntemi temelde bir söyleme anlama ve yorumlamada, öznel faktörlerin etkisinden kurtulma amacı taşımaktadır. Yöntem verilen mesajın kolayca ve ilk bakışta anlaşılan içeriği yerine üstü örtülü içeriğin anlaşılmasını sağlamaktadır (Bilgin, 2006:1). Besim Yıldırım (2015:125) içerik analizinin kullanım amaçlarını söylerken bu yöntemin basın organlarının sahiplik organlarının etkilerini anlamaya katkısı olduğunu da söylemektedir. Ona göre basın içerikleri incelenerek sahiplik politikaları hakkında üretilen çıkarımların testi için bu yöntem uygundur.

Betimsel içerik analizini Ültay ve arkadaşları (2021:190) ise, “belirlenmiş bir konu dahilinde yapılan, yayınlanmış ya da yayınlanmamış, bütün çalışmaların ele alınıp eğilimlerinin ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesini içeren sistematik çalışmalar” şeklinde tanımlamışlardır.

Basın tarihi araştırmalarındaysa betimleyici içerik analizi yönteminin belirli bir döneme ait gazete veya dergi içeriklerinin sistematik biçimde incelenerek dönemin toplumsal, siyasal ve kültürel bağlamının ortaya konulmasında önemli bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Bu yöntemde amaç incelenen metinlerdeki haber, köşe yazısı, ilan, fotoğraf veya başlık gibi öğelerin doğrudan aktarılması, sınıflandırılması ve temalar hâlinde düzenlenmesidir. Yöntemin betimleyici niteliği, araştırmacının veriler üzerinde yorumdan çok mevcut içeriğin özelliklerini

tarafsız biçimde sunmasına dayanmaktadır. Böylece elde edilen bulgular, araştırma döneminin basın dili, haber öncelikleri, söylem biçimleri ve yayın politikaları hakkında tarihsel veriye dayalı güvenilir bir çerçeve sunmaktadır.

Betimleyici içerik analizi yöntemi, bu tez çalışması bağlamındaysa özellikle dönemin ruhunu yansıtan yayınların sistematik olarak belgelenmesine imkân tanımaktadır. *Yeni Sabah* gazetesinin seçim dönemlerindeki haber tercihleri, kullanılan dilin yapısı, manşetlerdeki vurgu unsurları ve gündem oluşturma stratejileri bu yöntem aracılığıyla bütüncül bir biçimde ortaya çıkarılmaktadır. Böylelikle çalışma yalnızca incelenen dönemlerin basın içeriklerini belgelemekle kalmamakta aynı zamanda *Yeni Sabah*'ın dönemin siyasi iklimine nasıl tepki verdiğini ve bu iklimin şekillenmesinde nasıl bir rol oynadığını da görünür kılmaktadır.

3.2. *Yeni Sabah* Gazetesinin Tarihçesi

Araştırmanın bu bölümünde, *Yeni Sabah* gazetesi ve sahibi Safaeddin Kılıçlıoğlu'na değin anılarda, belgelerde ve gazete sayfalarında yer alan bilgiler ekseninde bir tarihsel süreç oluşturulmaya çalışılacaktır. Öte yandan bu sürecin aktarılmasıyla gazetenin Türk basın tarihinde *Yeni Sabah*'ın konumunun anlaşılması sağlanması hedeflenmektedir.

3.2.1. Türk Basınında Gazete Sahipliği Olgusunda Değişim

Selim Ragıp Emeç, Hakkı Tarık Us ve Asım Us, Hüseyin Cahit Yalçın, Zekeriya ve Sabiha Sertel, Yunus Nadi, Sedat Simavi, Halil Lütfü Dördüncü, Necmettin Sadak, Ali Naci Karacan, Ahmet Emin Yalman gibi isimlerin tümü Türkiye'deki tarihsel dönüşüme tanıklık etmiş gazetecilerdir ve tabiri caizse Babıali'nin meşhurlarıdır. Gazete sahipliği yapan bu isimlerin tümünün ortak özelliği öncesinde geçimlerini gazetecilik mesleğinden, yazarlıktan ve çizerlikten kazanmış olmalarıdır. Öte yandan 1950 yılına değin Türkiye'de gazetecilik yapanların isimlerin büyük bölümü de edebiyatçı kimliği olan kişiler oldukları da görülmektedir. Hatta öyle ki edebiyatçı kimlikleri gazetecilik kimliklerinin önündedir. Gazetelerin sahiplerinin isimleriyle birlikte anıldığı bu dönemde gazetecilik faaliyetlerinin tümü İstanbul'da Babıali'den yönetilmekte bu gazeteler taşraya birkaç gün sonra ulaşmakta, modern baskı tekniklerinden uzak gazetenin en önemli unsuru olaraksa başyazılar ortaya çıkmaktadır.

Kapitalist gelişme sürecinde ekonomi, siyaset ve hukuk alanındaki müdahalelerin yoğunluğu, dönemin ihtiyaçlarına göre değişmiş ancak Türk basını, kitlesel gazeteciliğin ortaya çıkışına kadar belirli özellikler kazanmıştır. Tek parti döneminde, yoğunluğu ve biçimi değişse de içerik ve ekonomik yapı açısından basın üzerindeki baskıcı denetim, Türk basınının şekillenmesinde temel bir rol oynamıştır. Gazete sahipleri çoğunlukla burjuva kökenli,

entelektüel kimliğe sahip kişiler olup içerikte etkili olmuştur. Bazı yayın organlarında ise mülkiyet, birkaç ortağın sağladığı sermayeye dayanmakta; bu ortaklıklar genellikle düşünsel uyumla sürmekte, fikir ayrılıkları ise ortaklığın sonunu getirebilmektedir (Adaklı, 2006:106-107).

Burada Gürbüz Azak'ın o dönemin gazete yayıncılığı için söyledikleri oldukça önemlidir. Azak (1997:57- 58), geliri çok olan kişilerin az gelirli yayıncılığa yatırım yapmadığını farklı iş kollarına yöneldiğini gazeteciliğin ve gazete patronluğununsa ancak hevesli kişilere uygun bir yatırım olarak tanımlamaktadır.

Babialı'deki yenilikler ve gazete patronların tavrı ile ilgili Demirtaş Ceyhun'a konuşan Aziz Nesin ise meslekte profesyonelliği başlatan ismin Sedat Simavi olduğunu söyledikten sonra, "O zamanlar öteki gazete sahiplerinin hemen hepsi de cimriydi. *Akşam*'ın sahibi Kazım Şinasi dilenerek ölmüş bir milyonerdir. Halil Lütü, biliyorsun, ünlü bir cimri. Cemalettin, *Yeni Sabah*'ın eski sahibi cimri. Hakkı Tarık Us, cimri. Hakkı Tarık, yazıların uzunluğunu ipe ölçer verirdi. O yıllarda yaşadığımız olaylar, sanki tarihhöncesi gibi, korkunç olaylardır" demiştir (Ceyhun, 1985: 49).

Türkiye'de gazete sahiplerinin basından para kazanabilmesi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir²⁴⁹. Basın- yayın teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin Türkiye'den de takip edilebilmesiyle basın bir yatırım aracı olabilmıştır. Orhan Koloğlu (1998: 7) bu yıllarda gazetelerin; yeni matbaa, güçlü makine ve dağıtım ağı arayışına başladıklarını söylemektedir. Öyle ki Babialı artık sadece İstanbul'a yaşayan bir yer olmaktan çıkmış diğer illerdeki satışlarıyla da hayatta durmaya başlamıştır. Koloğlu'na (1998: 7) göre bu dönüşümle birlikte Babialı bir sanayi kesimi niteliği de kazanmıştır.

Burada milat olarak 1 Mayıs 1948'de Sedat Simavi'nin²⁵⁰ kurucu olduğu *Hürriyet* gazetesini²⁵¹ gösterebilmek mümkündür. *Hürriyet*'in Türk basını için önemi gazetecilikten gelir elde edilebileceğini ve yatırım yapılabilir bir alan olduğunu göstermiş olmasıdır. Burada Türkiye'nin çok partili yaşama geçmesinin de büyük etkisi vardır. Parti gazetelerinin sayısındaki artışla birlikte *Hürriyet* gibi kendini bu partilerden herhangi birinin yanında konumlandırmayan gazeteler basında kitleselleşmenin ilk adımını atmışlardır.

Kılıçatan (2011:78) bu dönemde basında gerçekleşen bir diğer yapısal dönüşüm olarak CHP iktidarı süresince ziraat benzeri bir işbölümünün olduğu basında, 1940'ların

²⁴⁹ Öymen 1950'li yıllarda bir gazetenin maddi imkanlarının artmasının başlıca üç etkeni olduğunu söylemektedir. Bunlardan ilki ilanlardır. İkinciye kağıt tahsisidir. Üçüncü olarak hükümetin bazı gazete ve dergilere devlet dairelerini abone ederek desteklemesini göstermiştir.

²⁵⁰ Sedat Simavi'nin gazetecilik faaliyetleri için bkz. Gökman (1970)

²⁵¹ *Hürriyet* gazetesinin yayın hayatına başlamasıyla ilgili olarak Mehmet Suiçmez'in (2023) İstanbul Basın Tarihi kitabının ikinci cildinde yer alan "*Hürriyet*'in Kuruluş Yılları ve Sedat Simavi" başlıklı çalışmasına bakılabilir.

sonlarından itibaren ticaret- siyaset- ekonomi ilişkilerinin belirlediği bir yapının yerleşmesini göstermektedir.

Yaşanan dönüşümde “basın dışı sermaye” ve “basının sanayileşmesi” olmak üzere iki kavram öne çıkmaktadır. Basın dışı sermaye kavramsallaştırması geleneksel olarak gazetecilik alanı ile sınırlı kalan sermayenin dışındaki özellikle sanayi, finans, enerji, inşaat ve hizmet gibi sektörlerde faaliyet gösteren büyük şirketlerin medya kuruluşlarını sahiplenmesi veya doğrudan yönetmesi anlamında kullanılmaktadır. Basın dışı sermayenin bu alanda yatırım yapması salt ekonomik kazanç sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal etki yaratmak, kendi sektörlerindeki çıkarlarını korumak ve güçlendirmek içindir.

Basının sanayileşmesi kavramıysa, geleneksel olarak aile işletmeleri veya küçük ölçekli girişimler olarak varlık gösteren basın kuruluşlarının zaman içinde üretim, yönetim ve mülkiyet yapılarında yaşanan köklü dönüşüm sonucu büyük ölçekli, kurumsal ve çok amaçlı işletmelere evrilmesini ifade etmektedir. Sanayileşme olgusu, basın alanında üretim araçlarının modernleşmesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sektörün mülkiyet yapısının değişmesiyle de yakından ilişkilidir. Bu süreçte, basın dışı sermaye gruplarının gazete ve medya kuruluşlarını satın almaları veya doğrudan kurmaları, sektörde köklü bir değişimin önünü açmıştır. Basının sanayileşmesi böylece sadece teknik gelişmeleri değil, aynı zamanda sermaye yoğunlaşmasını ve mülkiyetin el değiştirmesini de içerir bir hal almıştır.

Gerek teknik alandaki dönüşüm gerekse siyasi- iktisadi yapıdaki dönüşümle birlikte basının da çerçevesinin değişmesiyle Türkiye’de gazetelerin sahiplik yapılarında da kimi değişimler olmuştur. 1940’lı yılların sonunda ilk kez “basın dışı sermaye” Babıali’ye girmiştir. Türk basınında basın dışı sermaye olarak gazete satın alıp basının sanayileşmesinin ilk adımını çalışmaya da konu olan Safaeddin Kılıçlıoğlu atarken onu 1 Aralık 1949’da *Yeni İstanbul*’u çıkarmaya başlayan Habib Edip Törehan²⁵² takip etmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından ciddi bir servete kavuşan Törehan, gazeteyi çıkardığı süre zarfında İsviçre’de yaşamış başyazılarını da bu kentten göndermiştir. Gazetenin ofisinin Babıali’de olmaması ve gazete isminin mavi renkte olması sebebiyle gazete hakkında birçok dedikodu ortaya atılmıştır. Malik Yolaç ise bu iki isimden daha sonra 1957 yılında *Akşam* gazetesini satın alarak gazeteciliğe başlamıştır. Nurhan Yel (2023: 304- 305), Yolaç’ın kendisini “gazetecilikten hiç anlamayan” varsıl bir iş insanı olarak tanımladığını ve *Akşam*’ı gazetecilik yapmaktan ziyade “siyasi iktidarın baskılarına karşı güç edinmek” için aldığını söylediğini aktarmaktadır.

²⁵² Habib Edip Törehan ile ilgili Rıfat Bali (2024) tarafından kaleme alınmış “Büyük Tüccar, Unutulmuş Bir Gazete Patronu ve Başyazar - Habib Edip Törehan” başlıklı eseri oldukça geniş kapsamlı ve yol göstericidir.

Cem Sökmen'in (2022: 152- 155) de belirttiği gibi ilgili dönemde gerek basının yapısı gerekse sanayileşme potansiyeli açısından günümüzden oldukça farklıdır. 1980'li ve 1990'lı²⁵³ yıllardaki iş insanı gazeteci profili ile bu üç ismi benzer şekilde değerlendirmek hatalı olacaktır. Çünkü bu üç isim gazete sahibi olmakla bir siyasi güç elde etmekle birlikte birden fazla alanda yatırım yapmamışlardır. Özellikle Kılıçlıoğlu örneğinde görüleceği gibi bütün varlıklarını satarak gazete sahibi olmuşlardır. Yani gazeteciliği başka bir işletmenin garantörü ve büyümesinin aracı olarak görmeyip doğrudan bir işletme olarak kabul etmişlerdir.

Kılıçlıoğlu'nun başlatıp diğer iki ismin takip ettiği bu yolda sonraları birçok sermaye sahibi de yürümeye devam etmiştir. Bu durum Türkiye'de bile bugün basının en büyük sorunlarından biri olarak görülen basın- sermaye- siyaset ilişkisinin başlangıcını oluşturmuştur. Çalışmanın sonraki başlıklarında *Yeni Sabah* gazetesinin Kılıçlıoğlu'nun mülkiyetine geçmesiyle birlikte gazeteyle ilgili çeşitli gelişmeler ele alınacaktır.

3.2.2. *Yeni Sabah*'ın Sahiplik Değiştirme Süreci

Yeni Sabah 16 Aralık 1948 tarihinde Safaeddin Kılıçlıoğlu tarafından satın alınmıştır. Bu tarihte gazetenin yaşadığı durumu betimlemek gazetenin satılış süreciyle ilgili fikir verecek ve imtiyaz sahipliğindeki değişimin gazetenin yapısına nasıl yansıdığını da gösterecektir. Gazetenin Ekim-Kasım ayı künyesine bakıldığında İmtiyaz Sahibi olarak, A. Cemaleddin Saraçoğlu görülmektedir. Yazı İşlerini fiilen idare eden konumunda ise Fatin Fuad vardır. *Yeni Sabah* Mürettibhanesi'nde dizilen gazete Son Telgraf Matbaası'nda basıldığı belirtilmektedir.

Gazete bu sahiplik yapısındayken 10 Kasım gününden itibaren yeni şekliyle yayın yapmaya başlamıştır. Bu durum Kasım ve Aralık ayında farklı tarihlerde okuyucuya aşağıdaki şekilde aktarılmıştır:

“Gazetemiz Kasımın 10 undan itibaren yeni şeklile intişara başlamıştır. Bu münasebetle, gerek okuyucularımız, gerek dostlarımızın şifahen veya telefonla vâki tebrik ve iyi dileklerine teşekkürler ederiz.

(Yeni Sabah), her zaman olduğu gibi bundan sonra da göreceğiniz vechile bu gayeye erişmek için elden gelen maddi ve mânevi gayretler esirgenmeyecektir. Bu hususta okuyucularımızdan tek ricamız, gazetemizde görmeyi arzu ettikleri yenilikler veya tesadüf edecekleri noksanlar hakkında bizi telefonla veya mektubla, ikaz eylemeleridir.

Bu arada gerek İstanbul gerek taşrada birçok bayilerde gazetemizin bulunmadığını haber almaktayız. Gerekli tedbirleri almak üzere bu sorunun da bildirilmesini okuyucularımızdan rica ediyoruz.”

Gazetenin şekil değiştirdikten kısa bir süre sonra imtiyaz sahipliğinin de değişmesi akıllara çeşitli soruları da getirmektedir: Gazetenin satış işlemi daha önceden planlanmış mıydı? Bu şekilde değişikliği okuyucu hazırlamak için mi yapılmıştı? Yoksa gazete sahibi gazetesinin

²⁵³ Türkiye'de basının değişen sahiplik yapısıyla ilgili olarak Topuz ve Yaşar (2020); Avşar (1990); Kuyucu (2012); Belli (1989); Görgülü (1991); Tutar (1993).

bir başka sebepten dolayı mı hızlıca satmak durumunda kaldı? Gazetenin yeni sahibinin değişikliklerle bağlantısı nedir?

Bu soruların yanıtı bir nebze gazetenin imtiyaz sahibi ve eski başyazarı A. Cemaleddin Saraçoğlu'nun yargılanma süreçleriyle birlikte okumak gerekmektedir. Gazetenin sahibi ve başyazarı Cemaleddin Saraçoğlu²⁵⁴ 18 Ekim'de tutuklanmıştır. Ertesi gün yayınlanan gazetede haber, “*Yeni Sabah* Başyazarı dün tevkif edildi” başlığıyla şu şekilde duyurulmuştur:

“Cemaleddin Saracoğlu okuyucularına bir vedâ mektubu neşretti.

Yeni Sabah sahib ve başyazarı bir Basın suçundan dolayı hürriyetini kaybetmiş olmasına ne pişman, ne de müteessirdir. O sadece vazifesini yapmış olduğuna hulûs ve saffetle kanidir”.

1946 Temmuz seçimleri esnasında İzmir Cezaevine aid bir yolsuzluk iddiasını neşretmekten dolayı 4 ay iki gün hapis cezasına mahkûm (Yeni Sabah) sahibi ve baş muharriri Cemaleddin Saraçoğlu hakkındaki hüküm dün infaz edilmiştir. Bundan evvel gazete imtiyazının ve diğer mali hususların devri için lâzım gelen muameleyi yapabilmesi maksadile kendisine ancak 20 gün müsaade edilmiş ve bayram ertesi olan dün de gazete idarehanesine gönderilen nazik bir polis memuru vasıtasile tevkif olunmuş ve dün akşam Emniyet Müdürlüğüne götürülmüştür. Dün geceyi orada geçiren Cemaleddin Saraçoğlu bu sabah savcılığa ve oradan da Cezaevine sevk edilmiş olacaktır.

Cemaleddin Saraçoğlunun okuyucularına veda mektubu:

“Aziz ve vefakâr okuyucularım;

Sizlere vedâ ediyorum.

Dört ay iki gün bir basın suçundan dolayı hapse mahkûm oldum. Bu hükmü veren Türk hâkimi haklı çünkü bu sütunlarda defalarca uygunsuzluğundan bahsettiğim faşist İtalyan kanunundan alınmış basın ve ceza kanununun çerçevesi içinde hüküm vermek mecburiyetinde idi.

Ben nâdim değilim, size 1946 yılında milletin serbestçe rey vermek hakkı çiğnenirken (Yeni Sabah) da intişar etmiş bir yazıdan dolayı, gazete sahibi sıfatile, hüküm giymiş bulunuyorum.

“Yeni Sabah” sahibi ve başyazarı bir basın suçundan dolayı muvakkat bir zaman için hürriyetini kaybetmiş olmasından dolayı ne pişman, ne müteessirdir; o sadece vazifesini yapmış olduğuna, hulûs ve saffetle kanidir.

Kaldı ki, memlekette tam mânasile ve gerçekten hâkim olması için (Yeni Sabah) ın yıllarca uğrunda bunca mihnet ve ızdırab çektiği hürriyet ve demokrasi meşalesi, benim hürriyetimin muvakkat tahdidi ile, yere düştüğüne ve söndüğüne de kani değilim. Daha genç, daha gülbüz ve daha pervasız eller bu meşaleyi daha yükseklerde tutmak için aralarında şimdiden yarış ediyorlar.

Demek oluyor ki yurdda sahici hürriyet ve demokrasi dev adımlarla ilerlemektedir ve bu kara günlerimde en büyük tesellim de budur.

Şimdilik hepinizi Tanrıya ve “Yeni Sabah”ı da sizlere emanet ediyorum aziz okuyucular. (*Yeni Sabah*, 19.10.1948:1 ve 5, *Yeni Sabah* Başyazarı dün tevkif edildi).”

Görüldüğü üzere gazete Saraçoğlu tutuklandıktan 2 ay gibi bir süre sonra el değiştirmiştir. Ancak bu hemen olmamıştır. Gazetenin Kasım ayı künyesinde, “Çıkaran” olarak Cemaleddin Saraçoğlu, Safa Kılıçlıoğlu, “İmtiyaz Sahibi” olarak Sadık Aldoğan ve “Neşriyatı Fiilen İdare Eden” kısmında ise Reşad Mahmud’un ismi yer almaktadır. 2 Aralık tarihindeki künyeye bakıldığında ise Saraçoğlu’nun isminin yer almadığı görülmüştür. “Çıkaran” kısmında Safa Kılıçlıoğlu’nun ismi tek başına yer almaktadır.

Gazete, Kılıçlıoğlu’na satıldıktan sonra gazetede eski sahibin tutukluluğuyla ilgili yayınlar devam etmiştir. Bu durum esas itibarıyla satış işleminin zorunluluktan kaynaklı olsa

²⁵⁴ İlgili dönemde Cemaleddin Saraçoğlu’nun yargılandığı tek davanın bu olmadığı da görülmektedir. “Öner ve Yeni Sabah’ın beraeti tasdik edildi (*Yeni Sabah*, 29 Kasım 1948 1 ve 2)” başlıklı haberde Saraçoğlu’nun Ankara Asliye Ceza Mahkemesince verilen kararla beraat ettiği bildirilmiştir.

bile Kılıçlıoğlu'nun bir fırsatçılık yapmadığı da göstermektedir. “Cemaleddin Saracoğlu'nun açık teşekkürü” başlıklı içerik de şu şekildedir:

“Demir parmaklıkları, mağdur anacığımıza son evlâdlık vazifemi bile yerine getirmeğe imkân bırakmayan şu zindan köşesinde, matem ve hicranlarıma iştirâk lütfunu da benden esirgemen telgraf ve mektuplarla, hattâ hapishane kapılarına kadar ihtiyarı zahmetle mahzun gönlümü alan vefalı dostlarıma ve hakikatli okuyucularıma teşekkür eder, Ulu Tanrımdan kendilerine ve aileleri efradına uzun ve mes'ud ömürler dilerim. Asıl büyük ve müşterek ana, mübarek Türk vatanı sağ olsun.

Yeni Sabah gazetesi müessisi ve eski başyazarı
A. Cemaleddin Saraçoğlu (*Yeni Sabah*, 01.10.1949:2, Cemaleddin Saracoğlu'nun açık teşekkürü)”

Gazetenin Kılıçlıoğlu'na satılmadan önce Millet Partisi çizgisine yakın olduğu bilinmektedir. Bunu gazetenin haberlerinde kaynak olarak kullandığı isim ve kurumlar üzerinden gösterebilmek mümkündür²⁵⁵. 12 Ekim 1948 tarihli *Yeni Sabah* gazetesinin “Millet Partisinin Edirne'de dün yaptığı heyecanlı toplantı” haberi manşet bölümünde verilmiş, haberin içeriğinde de “Toplantıda büyük bir kalabalık vardı” başta olmak üzere çeşitli ifadelerle MP'ye yakın bir dil kullanılmıştır. Yine 1948 yılının son günlerinde yayımlanan bir başyazı “Millet Partisi ve Anayasamız” (*Yeni Sabah*, 30.12.1948:1 ve 3) başlığını taşımaktadır.

Gazete, Cumhuriyet'in 25. yıl kutlamalarında ise sayfanın yarısı Mareşal Fevzi Çakmak'ın beyanatına ayırmıştır (*Yeni Sabah*, 29.10.1948:1 ve 7, Sayın Meraşalin Beyanatı). Bu durumda gazetenin ideolojik konumlanışını gösteren önemli bir noktadır.

Örneğin, 8 Aralık 1948 tarihli *Yeni Sabah* gazetesindeki “Basın Kanununda Değişiklik Teklifi” başlıklı haber hem basın tarihi kayıtlarına geçmesi hem de partinin ideolojik çizgisini göstermesi açısından önemlidir. Bu haberde Millet Partisi'nin, Basın Kanunu'nda yer alan bazı hükümlerin değiştirilme ve yeni hükümler ekleme önerisine yer verilmiştir.

Gazetenin Millet Partisi ile ilişkisini gösteren bir başka örnek haber olarak ise 14 Aralık 1948 tarihinde okuyucuyla buluşan, “Kudret gazetesi aleyhindeki davalar” başlıklı haberdur. *Kudret*'in partinin yayın organlarından biri olduğu bilgisi hatırlanırsa bu haberin gazetenin ideolojik yapısının anlaşılmasındaki rolü de anlaşılacaktır. Gazete Safaeddin Kılıçlıoğlu'na satıldıktan²⁵⁶ sonra aynı mürettephane dizilip aynı matbaada basılmaya devam etmiştir. Ancak Neşriyatı Fiilen İdare Eden konumuna Reşat Feyzi Yüzüncü getirilmiştir.

²⁵⁵ Örneğin yukarıda bahsi geçen Saraçoğlu'nun tutuklanmasından sonra gazetede MP'nin bu konuyla ilgili bir açıklaması yer almıştır.

²⁵⁶ Recep Bilginer (2005:238), Kılıçlıoğlu'nun çalıştığı kuruluşa muhasebe kayıtlarından dolayı Maliye Bakanlığı'na şikayet ettiğini ve buradan kazandığı ikramiyeyle gazeteyi satın aldığına dair söylentilerin Babıali'de dolaştığını söylemektedir.

3.2.3. *Yeni Sabah* Gazetesinin Bayramda Yayınına Devam Etmesi ve Gazeteciler Cemiyeti'nin Buna Tepkisi

Gazetelerin dini bayramlarda basılıp dağıtılmaması herhangi bir yazılı anlaşmaya dayanmayan bir Babıali geleneği olmuştur. Bu geleneği bozma girişiminde bulunan ve bozan gazete ise *Yeni Sabah* olmuştur. 1950²⁵⁷ yılının Şeker Bayramı'nda gazete yayına ara vermeyerek okuyucuyla buluşmuştur.

Yeni Sabah'ın bununla ilgili gerekçesiye bayramın ilk günü olan 16 Temmuz'da "Bayram günlerinde niçin çıktığımızı izah ediyoruz" başlıklı yazıyla okuyucuya açıklanmıştır. Okuyucunun bayramını kutlayarak başlayan yazının devamında;

Gazetemiz, bayram günlerinde neşriyatını tatil etmeyecek, mutad [alışılmış] neşir vazifesine devam edecektir. Biz, bu prensip kararını verirken, muhterem okuyucuların yıllardır, bayram günlerinde, havadis alma ve gazete ihtiyacının tatmin edilmemiş olduğunu ve kalifiye neşir organından mahrum bulunduklarını ehemmiyetle dikkate aldık. Sayın okuyucuların pekala hatırlayacakları gibi, bayram günlerinde, İstanbulda muhtelif isimlerle çıkan bir iki gazete, maalesef en müsamahakâr okuyucuların dahil rağmet ve teveccühünü kazanamamakta, bayramda neşredilen bu gazeteler, günlük havadis gazetesi olmak vasıf ve mahiyetinden pek uzak bulunmaktadır. En kötü kağıt, en feci baskı, çok noksan istihbarat, çok düşük yazı ve fena resimlerle, iptidai bir nevi reklam prospektüsü şeklinde çıkan bayram gazeteleri, son senelerde, okuyucuların asabını o derece bozmuştur ki, İstanbullu hemşerilerimiz, bayram gazetelerine karşı adeta boykot yapmışlardır. Nitekim yıllarca evvel Kızılay Cemiyeti bayramda çıkardığı gazeteden 6- 7 bin lira kadar menfaat temin ederken, geçen sene, aynı cemiyetin bayramda çıkardığı 4 nüsha gazeteden sağladığı maddi menfaat sadece 570 lira olmuştur. Bu cidden hazin bir rakamdır. Bu sene ise, aynı cemiyet, *Kızılay* gazetesini 101 lira gibi çok daha avı bir meblağ karşılığında, bir müesseseye ihale etmek ızdırarında [zorunluluk hali] kalmıştır (*Yeni Sabah*, 16.07.1950: 1 ve 7, Bayram günlerinde niçin çıktığımızı izah ediyoruz).

ifadelerine yer verilmiş, basın gazetesinin yetersizliğinden bahsedilirken bunun halk tarafından da fark edildiğinin ve bu gazete olan ilginin her yıl azaldığının altı çizilmiştir. Metnin devamında *Yeni Sabah*'ın bu kararından dolayı Kızılay'ın zarar görmemesi için yapılanlar;

Gazetenin, amme hizmeti gören bir vasıta olduğu kanaatinde bulunan '*Yeni Sabah*' hem bayram günlerinde okuyucuların gazete ihtiyacını temin, hem de Kızılayın maddi menfaatini geliştirmek maksadile, gazetesini bayram günlerinde de neşre karar vermiş ve dün Kızılay veznesine 1000 liralık bir yardım parası yatırmıştır. Bundan başka, *Yeni Sabah*, bayram nüshalarında, Kızılaya en geniş şekilde meccanen reklam yapmağı kararlaştırmıştır. Bu en eski ve kıymetli hayır müessesemiz, bu suretle, bayram günlerinde kendisini kaptırmak ızdırarında kaldığı inhisarcı istismarcılardan kurtulmuş, gördüğü yardımı arttırmış ve daha yaygın bir neşir vasıtasile reklamını meccanen yaptırmış olacaktır (*Yeni Sabah*, 16.07.1950: 1 ve 7, Bayram günlerinde niçin çıktığımızı izah ediyoruz).

cümleleriyle okuyucuya anlatılmıştır. *Yeni Sabah*'ın bayramlarda yayınına devam etmesi kararının arkasında hiçbir maddi beklentinin olmadığıysa;

Eski bir gelenek icabı -ki birçok yıllar bu gelenek şahsi menfaatler uğruna bozulmuştur- İstanbul gazeteleri, Ramazan Bayramında iki ve Kurban Bayramında üç gün intişar etmezler ve gazetelerde çalışanlar senede yalnız beş gün dinlenmek fırsatını bulurlar. Biz, bu bayram, *Yeni Sabah* neşre karar verirken, gazetemizde çalışan arkadaşlarımızın dinlenme haklarını ortadan kaldırmağı asla düşünmedik.

²⁵⁷ Öymen (2009:80- 81), 1950'li ilk yıllarında *Hürriyet* gazetesinin siyasi partiler karşısında tarafsız kalma iddiasını sürdürdüğünü en güçlü rakibi *Yeni Sabah* 'ın da benzer bir gayreti olduğunu söylemiştir.

Bayram ertesi, müessesemizde çalışan bütün arkadaşlara sıra ile ikişer gün izin yapmak hakkını tanıdık. Ayrıca bayramda çalışılacak günlerde maaş ve yazı ücretlerini üç misli olarak ödemeği kararlaştırdık. *Yeni Sabah*'ın muhtelif servislerinde '80' arkadaş maaş ve 30 arkadaş da yazı ücreti almaktadır. Bu 110 arkadaşımız bayram günlerinde tahakkuk edecek yevmiyelerini üç misli alacaktır. Ayrıca, bayramın üçüncü salı günü, bütün *Yeni Sabah* mensupları, bir kır gazinosunda öğle yemeğinde ve bayram eğlencelerine davetlidirler. *Yeni Sabah* ailesinin, o gün, güzel bir geçirmesi için icap eden bütün hazırlıklar görülmüş ve zengin bir program tertip edilmiştir. Derhal ilave edelim ki, diğer gazetelerde çalışan sayın meslektaşlarımızdan arzu edenler de, öğle yemeğine davetlimiz olarak iştirak edebilirler (*Yeni Sabah*, 16.07.1950: 1 ve 7, Bayram günlerinde niçin çıktığımızı izah ediyoruz).

sözcükleriyle vurgulanmış ve çalışanların haklarının gözetildiği de belirtilmiştir. Metnin devam eden kısmında gazetenin bayramlarda maddi bir beklentiyle değil, çıkmadığının altı tekrar çizilirken aksine bu şekilde daha büyük bir maddi külfetin altına girildiği de vurgulanmıştır. Gazetenin “Babıali geleneklerini” hiçe saydığı yönündeki eleştirilereyse;

“Binaenaleyh, ‘*Yeni Sabah*’ Babıali an’anelerini yıkan, işçinin refah ve istirahatini kale almıyan bir müessese olarak hareket etmemekte, bilakis, Babıalide, muharririn ve işçinin yaşama ve hayat standardını geliştirmek, yükseltmek gibi mesleğimizin şimdiye kadar görmediği asil bir reform yaratmaktadır. *Yeni Sabah*, gazete gibi, bir fikir müessesesinde çalışan insanların maddi, manevi yükselmesi, refaha kavuşması ve gerek sai şekli bakımından, gerek ihtisas istemesi bakımından en zor şartlarla mesai yapılan neşir organlarından çalışan her zümreden arkadaşımızın, üç yevmiye ve bayram ertesi tatili vermemek gibi küçük tezgahtar hesapları kurbanı olmaktan kurtulması gayesiyle, sistemli bir mücadele ve çalışma hızına girmiştir. Değişen dünya ve memleketimizde vukua gelen büyük demokratik inkişafla beraber, biz, Babıalide çalışanları, büyük müesseselerin büyük ve değerli insanları, hakları verilen, müreffeh ve mütehassıs meslekdaşlar seviyesine çıkarmak azim ve kararındayız (*Yeni Sabah*, 16.07.1950: 1 ve 7, Bayram günlerinde niçin çıktığımızı izah ediyoruz).”

ifadeleriyle yanıt verilmiştir. Yazının bu son bölümü dünyada ve Türkiye’de değişen sistemler üzerine yaptığı vurgu açısından oldukça önemlidir. Çünkü gazetecilik mesleğinin basın dışı sermayenin eline geçmesi de siyasi ancak özellikle iktisadi politikaların değişmesinin sonucudur. Profesyonelleşme kavramının çalışma yaşamına girdiği bu dönemde liberal ekonominin rekabet unsuru açısından işçilere tanındığı belirtilen bu haklar sistemin bir parçasıdır. Öte yandan bu ifadeler Türkiye’de gazetecilerin o dönemki çalışma ilişkileri göstermesi açısından da ayrıca önemlidir.

Yeni Sabah’ın bu açıklamasıyla aynı gün yayınlanan, *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Son Posta*, *Vatan*, *Yeni İstanbul* ve *Zafer* gibi diğer yayın gazeteler de incelenmiştir. Gazeteler içerisinde konuyla ilgili en keskin ifadeleri *Akşam* (16.07.1950:1, *Akşam*) gazetesi kullanmış, “Bayram günleri gazetelerin çıkmıyarak çalışanlara tatil vermesi uzun senelerden beri teessüs etmiş bir anane idi. Bu sene bir gazetenin mevcut teamülü bozarak çıkmakta ısrar etmesi üzerine bütün gazeteler intişar etmeğe mecbur olmuşlar” cümlelerine yer vermiştir

Cumhuriyet (16.07.1950:1 ve 3, Bayramınız kutlu olsun) gazetesinde “arkadaşlarımızdan birinin mevcut teamülü bozarak intişarda devam hususunda” ifadesiyle *Yeni Sabah* gazetesinin sahibini işaret ettiği ve yayınına devam ettiğini duyurduğu görülmüştür. *Milliyet* (16.07.1950:1, Bugün Mübarek Bayram), önceki yıllarda Gazeteciler Cemiyeti

tarafından bir *Bayram* gazetesi çıkartıldığı hatırlatılmış, *Cumhuriyet*'tekilere birebir benzer ifadelerle *Yeni Sabah*'ın tutumundan dolayı bayramda yayına devam edileceği okuyuculara bildirilmiştir. *Son Posta* da (16.08.1950:1 ve 2, Şeker Bayramı kutlu olsun) benzer ifadeleri kullanarak yayına devam edeceğini aktarmıştır. Sahibi gazetecilik kökenli olmayan bir diğer gazete *Yeni Sabah* sadece yayına devam ettiğini söylerken *Vatan* ve *Zafer* de hiçbir açıklamaya rastlanmamıştır.

Gazeteciler Cemiyeti'nin konuyla ilgili bildirisiye *Akşam*, *Cumhuriyet* ve *Son Posta* yayınlamıştır. Bildiri şu şekildedir: “*Yenisabah* gazetesinin mutad Bayram tatili yapmamaktaki ısrarı yüzünden Gazetelerimiz Bayramlarda yapmakta oldukları tatilden vazgeçmeleri sebebiyle, okuyucuları Gazeteden mahrum bırakmamak için Bayramları neşir hizmetinde bulunduğu ‘Bayram Gazetesi’nin intişarına mahal kalmadığı da saygılarıle arzeder.”

Öte yandan ilgili gazetelerde bayramın diğer günlerinde bu konuyla ilgili başyazı, köşe yazısı ya da haber yayınladığı görülmemiştir. Gazetelerin bayramlarda yayın yapmaması konusu daha önce anlatılan 1952’de kabul edilen 5953 sayılı Basın İş Kanunu’nun da gündeme gelmiştir. Kanunun gerekçe metninde şu ifadelere yer verilmiştir:

Şeker ve Kurban Bayramlarının bâzı günlerinde günlük gazetelerin intişar etmemesi ve o günlerde bir dernek menfaatine gazete çıkarılması bilhassa İstanbul’da bir gelenek halinde devam etmektedir. Bayramların muayyen günlerinde günlük gazete yayınlanmaması yolunda kanuna hüküm konulmuştur. Gazete sahipleri arasında mevcut bulunan rekabet bayram günlerinde neşriyatın tatili mevzuunda tam bir görüş birliği teessüsüne çok zaman imkân vermediğinden, mesele bir kanun hükmü ile bütün gazete sahipleri için uyulması mecburi bir şart haline konulmuş ve bu suretle de devamlı ve yorucu bir çalışma rejimine tâbi bulun. au gazete personeline bayram günlerinde dinlenme imkânları sağlanmıştır. Gazetelerin intişarı memnu olan günler için gazete personeline ait ücretlerden her hangi bir kesinti yapılamıyacağı da kanunda ayrıca belirtilmiştir (*Akşam*, 16.07.1950:1, *Akşam*)

Kanunun gazetelerin yayınlanmayacağı günleri detaylandıran bölümünde yer alan 20. maddedeysse, “Günlük gazetelerin Şeker Bayramının birinci ve ikinci günleri ile Kurban Bayramının ilk üç gününde intişar etmeleri memnudur. Bugünlere mahsus gazete neşri hakkı gazetecilerin bağlı bulundukları meslekî teşekküllere aittir. Birinci fıkrada bahsi geçen bayram günlerinde çalışılmamış olması sebebiyle gazetecilerin ücretlerinden hiçbir suretle eksiltme yapılamaz” ifadeleriyle açıklanmıştır.

Bayram gazetesi geleneği 1990’lı yıllara kadar sürmüş ancak Türkiye basında sahiplik yapısının kökten değişikliğe uğradığı o yıllarda bir daha hiç gerçekleştirmek üzere kalkmıştır²⁵⁸.

²⁵⁸ *Bayram* gazetesi ve yayından kalkmasıyla ilgili olarak bilgiler için şu yazıya bakılabilir: Sebla Koçan (2019) “Bayram gazetesi: Ne zaman başladı, nasıl bitti?” <https://journo.com.tr/bayram-gazetesi-neden-bitti-tarihi>.

3.2.4. *Yeni Sabah*'ın Yeni Tesis İlavesi

Anılarda ve anlatılarda belirtildiği üzere *Yeni Sabah* Türk basın tarihinde gerek baskı gerekse içeriksel anlamda birçok yeniliği ilk takip eden gazete konumundadır. Dönemin şartları dikkate alındığında gazeteler için avantajlı durumlardan biri de gazetenin kendi matbaasına sahip olmasıdır.

Yeni Sabah'ın 30 Eylül 1951'de yayınladığı ilave de hem gazetenin tarihi hem de Türk basın tarihi açısından oldukça önemlidir. Dört sayfalık ilavede *Yeni Sabah*'ın Türkiye'de, Balkanlarda, Orta Doğu ve hatta Avrupa'da eşi bulunmayan bir tesis yaptırdığı belirtilmiş ve çok sayıda fotoğrafla tanıtılmıştır. İlavede gazetenin el değiştirme süreci ve tesisin yapım aşaması şu ifadelerle anlatılmıştır (*Yeni Sabah*, 30.09.1951: 1, Yeni Tesis İlave):

“Bugünkü varlığını yalnız okuyucularından gördüğü teveccüh ve rağbete borçlu olan ‘*Yeni Sabah*’ın gazetecilikte hakikaten yeni bir sabah olduğunu okuyucularımıza sonsuz minnet ve şükranlarımızla arzederiz.

‘*Yeni Sabah*’ gazetesinin alındığı 16 Aralık 1948 tarihindeki halini bilmeyen yoktur. Altı ay müddetle yapılan tetkikat sonunda şu neticeye varıldı:

Türk milleti fikren inkişaf etmiştir. Görüş ve anlayış kabiliyeti dünya gidişatına göre bir veçhe almıştır. Artık eski usul gazetecilik onu tatmin edememektedir. ‘*Yeni Sabah*’a yaşadığımız asrın icaplarına göre bir şekil vermek lazımdır. Evvelce olduğu gibi, kağıdı kötü, baskısı ihtimamsız, resimleri silik, havadisi kıt, münderecatı mahdut bir gazetenin bundan sonra kendini okutabilmesine imkan yoktur. Okuyucu kütlesi böyle bir gazetede iyi kötü bir şöret yapmış bir muharririn başmakalesi peşinde sürüklenmemektedir. Gazete, tek adamın fikirlerini yaymağa mahsus bir müessese olmaktan çıkmıştır. Okuyucu gazeteyi mütenevvi [hep yenilenen ve değişen] ve zengin münderecat [toplanan, bir araya getirilen şeyler] ile inişar eden bir müessese halinde kurulmuş ve o yolda işlemekte olan bir mevcudiyet sahibi olarak görmek istiyor.

Gazetenin alaka uyandıracağı iç ve dış muhitler, muhtelif meselelere ait imzalı veya imzasız başmakale ve makalelerin bir şahsın kendi kanaatine göre değil de, bir müessesenin, bir heyetin müşterek kanaatleri neticesinde meydana getirilmesi istiyor.

Okuyucu, gazetenin bir şahsın türlü temayül ve gayelerinin tahakkuku için değil, millet ve memleketin hakkını müdafaa eden, hükümetleri mürakabe [gözetleyen] eyliyen gazetelere hasret çekiyor. Bu suretle bir gazetenin filan muharririn gazetesi olarak anılmasından ziyade sadece filan gazete olarak tanınmasının gerekli olduğu şüphe götürmez bir hakikattir.

Hülâsa meşhur kalemlerin bir gazeteyi peşlerinden sürüklediği kanaati eskimiştir; bilakis üstün evsafi ve umumi çehresiyle halkın rağbetine mazhar olmuş gazetelerin yeni yeni isimler lanse etmiye ve en meşhur muharrirlerin yazılarını da kalabalık bir okuyucu kütlesi tarafından okunur hale getirilmek yolu tercih olunmuştur.

Böyle bir gazete bir han odasında hazırlanamaz, bir dükkanda dizilemez, bir izbede basılamazdı. Cimrilik musluğunu son haddine kadar sıkıştırarak mesai erbabını güherçile rengi duvarlar arasında, idare kandilini andıran zayıf ampullerin anemik ziyaları altında, havasız, güneşsiz anbarlarda çalıştırmak bugün artık matbuat tarihinin acı sayfalarından ibarettir.

Okuyucu bu gibi hali meşkül [kuşku veren] istikbali meçhul gazetelere artık rağmet etmemektedir.

Okuyucuların teveccüh ve rağbetine layık bir gazete, birbirine bağlı teşkilat ile bir dimağın faaliyet hücrelerine benzer benzer. Bu hücreler hakkıyla tanzim edilirse gazeteyi alan okuyucu kendisini bir halı müddet meşgul edecek bir arkadaşla beraber bulunmuş telakki eder. Siyasi, ilmi, edebi, mizahi, sanata temas eden bahislerden başka memleketin binbir ihtiyacına ait meraklı röportajları, vakaları daha canlı bir surette tesbit için resimleri ile yalnız mevzii değil cihanı içine sığdıran bir gazetenin ne muazzam bir ceht ve gayret mahsulü olduğu düşünülün...

‘*Yeni Sabah*’ muharrir, idareci, mürettip ve diğer unsurlardan ibaret 130 kişilik çok geniş bir kadro ile hazırlanmakta ve okuyuculara sunulmaktadır.

‘*Yeni Sabah*’ yeni bir sabah güneşinin feyizli ışıkları ile okuyucularının huzuruna çıkarken bütün yeniliklerle mücehhez olmuş ve şu cümleyi kendisine şiar edinmiştir: Bugün, dünden iyi ve yarın bugünden iyi olmak! (*Yeni Sabah*, 30.09.1951: 1, Yeni Tesis İlave).”

Görüldüğü üzere ilavenin ilk bölümünde Türkiye’de değişen okuyucu profili ve bu profile *Yeni Sabah*’ın uyum sağlama çabaları anlatılmaktadır. Anlatının en önemli kısmı gazetelerin başyazarlarının etkisini yitirdiğine yönelik vurgudur. Bu durum esas itibariyle değişen sahiplik yapısının da en önemli göstergelerinden biridir çünkü bu tarihe kadar gazetelerin başyazarları aynı zamanda sahipleridir.

İlavenin ikinci sayfasındaysa *Yeni Sabah* binasının iç yapısı²⁵⁹ aşağıdaki cümlelerle anlatılmıştır (*Yeni Sabah*, 30.09.1951: 2, Yeni Tesis İlave):

“Bu arzetdiğimiz mükemmeliyeti temin eden teşkilatın bir zamanlar olduğu gibi ufak bir sermaye ile başlanarak onu inkişaf ettirmek suretiyle başarılmasına imkan yoktur. Çünkü yukarıda izah eylediğimiz gibi gazete tabiat kanunlarında olduğu gibi ufaktan başlayıp zaman ile büyüyen, genişliyen bir teşebbüs şeklinden çıkmıştır. Gazete tekamülün icabettirdiği bütün esbab ile vazifesini ifa edecektir.

Yeni Sabah’ın mükemmel bir gazete olması için faaliyete girildiği zaman bunun muazzam bir sermayeye ihtiyacı olduğu takdir edilerek yalnız bina ve tesisata iki milyon lira konuldu.

Yeni Sabah’ın evvela faaliyetine göre bir binaya ihtiyacı vardı. Bu da başını sokacak bir damaltı değil mükemmel bir bina olabilirdi. Bu suretle *Yeni Sabah* Türkiye’de, Balkanlarda, Orta Şarkta ve hatta Avrupada bir eşi misli bulunmayan şu muazzam binayı vücuda getirdi.

Bina iki senelik hummalı bir faaliyet neticesinde meydana gelmiştir. Bugün bütün dünyaya karşı her Türkün göğsünü iftiharla kabartacak bir basın sarayıdır. Memleketimize gelecek ecnebi meslekdaşlarımızın bile hayranlıklarını celbedecek olan bu zerafet abidesi Trük stili üzerine inşa edilmiştir. Antrelerde, hollerinde en nadide ve en ince tabiat çizgilerine malik somakiler kullanılmıştır. Tamamiyle Türk üslubu üzere yapılmış olan polat kapılardan girildiği zaman somakilerle müzeyyen bu hol ve merdiven muhteşem bir manzara arz etmektedir.

Antrenin zemini koyu gri ve siyah damarlı somaki, her katın holü de koyu kırmızı üzerine beyaz somaki ile döşenmiştir. Merdiven korkuluklarının tezyinatı bronz ve cevizle imtizaç ettirilmiş lale motifleriyle süslenmiştir.

Aydınlık cephesine ve üstüne yapılan üç buçuk metre genişliğinde ve on beş metre boyundaki vitray bir sanat harikası olarak motifleri Türk sanatının mütecellid eserleri olan camilerden alınmıştır.

Binanın her tarafı yağlı boyadır, makine daireleri beyaz fayansla kaplanmıştır. Modern ısıtma soğutma ve havalandırma tertibatına malik olup ses akislerine soğuğa ve sıcağa karşı bütün tavanlar kalın mantar bloklara kaplanmıştır.

İşçilerin temizliği için icabeden duşlar, lavabolar en modern şekilde tesis edilmiş, daimi su bulunması için de hususi motörlerle işliyen idrofor sistemi tetbik ve ayrıca hususi tesisat ile bütün bina dahilinde daimi sıcak su temin olmuştur.

Çok geniş bir okuyucu kütlesinin teveccühünü kazanmış bulunan *Yeni Sabah*, yeni binasına taşınmış ve faaliyete geçmiş bulunmaktadır. Almanyadan gelmiş üç mütehassısın süratli çalışması neticesinde rotatif makinesinin montajı bitmiş ve baskı provalarına başlanmıştır. Pek yakında ‘*Yeni Sabah*’ yeni rotatif makinesinde basılmağa başlanacaktır (*Yeni Sabah*, 30.09.1951: 2, Yeni Tesis İlave).”

İlerleyen kısımdaysa teknik imkanlardan²⁶⁰ ve çalışma bölümlerindeki yapıdan bahsedilmiştir:

²⁵⁹ Gazeteci Gürbüz Azak (1997: 41), Kılıçlıoğlu’nun insanı ezecek kadar şatafata düşkün olduğunu söyledikten sonra, gazetede ki odasına ulaşmak isteyen kişilerin kapısında görevlilerin beklediği üç odadan geçtikten sonra bile Kılıçlıoğlu’na ulaşamadığını ve bunlardan sonra 30 adımlık bir salon daha olduğunu söylemektedir.

²⁶⁰ Gazeteci Demirtaş Ceyhun (1985:17) Babıali’deki teknik dönüşümü irdelediği kitabında, “İşin daha da ilginç yanı, basın yaşamımızdaki teknik sıçramalar konusunda karşıma dört isim çıktı. Birincisi Yunus Nadi idi. İkincisi Sedat Simavi. Üçüncüsü Malik Yolaç ve Dördüncüsü Haldun Simavi vardı. Ama Malik Yolaç bugünün genç kuşaklarınca belki de hiç bilinmiyordu” ifadelerini kullanmıştır. Burada altı çizilmesi gereken nokta birçok yeniliğe imza atmasına rağmen *Yeni Sabah*’ın hatırlanmıyor oluşudur. Malik Yolaç ismi de basına dışarıdan dahil olan bir patron olmakla birlikte sonraki yıllarda üstlendiği görevlerin onu daha hatırlanır yapıldığı düşünülmektedir.

“Telefon ve Muhabere Tesisatı:

*Yeni Sabah*da tam otomatik bir santrale bağlı 25 telefon hattı vardır. Binanın bütün dairelerinde ve odalarında merkezden idare edilen otomatik saatler konulmuştur. Ayrıca daireler ve odalar arasında düofon muhabere tesisatı vardır.

Klişehane:

İngilterede Hunter- Penrose fabrikasının mamulâtı olan üstün evsafılı, modern fotoğraf alâtı ve makinelerle mücehhez en ince ve en büyük tramları havi her türlü hassas, gerek siyah ve gerek renkli klişe yapacak mükemmeliyettedir.

Mürettiphane:

Dünyaca tanınmış iki müesseseden biri olan Linotip fabrikasının en son sistem tertibatını havibeheri üçer kasalı bir de 12 kasalı beş dizgi makinesi ile mücehhezdir. Ayrıca masa mürettipleri için bütün iktiza eden alat edevat noksansız hazırlanmıştır.

Rotatif Dairesi:

Yeni Sabah’ın rotatifi Almanyanın (Albert Frankental) fabrikası tarafından hususi siparişimiz üzerine ancak yirmi ayda yapılabilmıştır. Beş renk basan bu (Süper Albert Frankental) makinesi bütün bünyada en son tekamülü ihtiva eden ve dünyanın en seri baskısını yapan bir sanat harikasıdır. Amerika, İngiltere, İsviçrenin en büyük tabi müesseseleri bu fabrikanın makinelerini kullanmaktadırlar.

*

Muhterem okuyucularımız! Büyük teveccühünüz *Yeni Sabah*’a bu zindeliği, bu hayatıyeti verdi. Gazeteniz için sarfedilen iki milyon lira sizin hizmetinizde bulunmak şerefiyle bizim için bir ibtihaç [sevinç] vesilesi teşkil eder.

Yeni Sabah’ınızı elinize aldığınız zaman daha ziyade tatmin edildiğinizi gösteren bir tebessüm bizim bütün zahmetlerimizi, yorgunluklarımızı bir anda silecek ve istikbal için bize daha kuvvetli bir teşvik kaynağı olacaktır.

Muvaffakiyet Allıhtandır (*Yeni Sabah*, 30.09.1951: 2, Yeni Tesis İlave)”

Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan biriye bu işlem için ayrılan bütçedir. İki milyon lira o zamanın şartları için oldukça büyük bir tutar ve sadece gazetecilik yapan herhangi bir kurumun borçlanmadan ya da destek görmeden bunu karşılamasına olanak yoktur. Öte yandan birçok makinenin yurt dışından getirtebilmiş olması da dönemin gümrük şartları değerlendirildiğinde gazeteye siyasi iktidar tarafından kolaylık sağlandığını göstermektedir. İlavenin son sayfası da görsellerle birlikte “tertibat ve taksimatlar” bölümüne ayrılmıştır:

“*Yeni Sabah* binası, beş kattır. Birkaç kadem merdivenle çıkılarak polat cümle kapısından girildiği zaman, misafir salonu, idare kısmı vezne, telefon santralı, fotoğraf dairesini ihtiva eden ikinci kata ve ikinci katın holüne girilir. Büyük merdivenden üçüncü kata çıkıldığı zaman burada yazı işleri müdürlüğü ile, yazı işleri muavinlerinin odaları geçme kapılarla mürettiphaneye bağlı bulunmaktadır. Bu suretle bir mürettip doğrudan doğruya yazı işleri ile her an temas halindedir. Bu katta ayrıca resimhane, büyük istihbarat salonu, muharrirler odası, müessese umum müdür odası, kütüphane arşiv dairesi radyo odası ile mürettiphanein yanında klişehane mevcuttur.

Dördüncü katta, kabul ve merasim dairesi, içtima salonu, hususi kalem odası gazete sahibi ve başmuharririn daireleri vardır.

Bu katta geniş bir taras üzerinde yapılan bahçe ve fiskiyeli mermer havuz mevcuttur. Hem Halici hem de Boğazı görmek gibi iki denize hakim bir vaziyette olan dördüncü katta mermer fiskiyeli asma bahçe ile beşinci kattaki kaskat ve kapalı bahçe ve camlı köşk muharrirlerin istirahatini ve fikri huzurlarını temin gagesiyle hazırlanmıştır.

Beş katlı ve 50 oda olarak yapılan binanın ihtiva eylediği daireler şunlardır:

1- 600 ton kağıt istiap edecek genişlikte bir depo ile 5 müstakil odadan mürekkep malzeme deposu hizmetini gören bodrum katı.

2- Kalorifer dairesi

3- Makine dairesi

4- Kitap neşriyat kısmı

5- İdare, muhasebe, vezne daireleri

6- Telefon santralı, saat ayar merkezi

7- Yazı işleri

8- Hususi surette yapılmış telsiz istasyonu

- 9- Murettipane
- 10- Klişehane
- 11- Kabul merasim dairesi
- 12- Camlı köşk ve kapalı bahçe
- 13- Havuzlu bahçe
- 14- Kütüphane ve arşiv (*Yeni Sabah*, 30.09.1951: 4, Yeni Tesis İlave).”

Binanın yapısına bakıldığı zaman dönemin gazetelerinin çok ilerisinde olduğunu söylemekle birlikte birçok kamu kurumunda da iyi şartlarda olduğunu belirtmek de mümkündür. *Yeni Sabah* gazetesi ilgili tarihte rakiplerinin çok ilerisinde bir yapı oluşturmuştur.

3.2.5. Menderes’in Basınla İlk Buluşması ve Kılıçlıoğlu’nun İzlenimleri

Demokrat Parti ile basın arasında iyi olduğu dönemlerden biri de 1952 yılının son bölümüdür. 21 Aralık günü Adnan Menderes’in gazetecilerle yaptığı konferansta kurulan diyalog hem basın tarihi açısından hem de *Yeni Sabah* gazetesi imtiyaz sahibi Safa Kılıçlıoğlu açısından oldukça önemlidir. Çünkü farklı akademik çalışmalarda, anılarda ve aktüel yazılarda belirtilen Menderes- Kılıçlıoğlu yakınlaşmasının temelini bugünlerde atıldığı düşünülmektedir. Yapılan incelemede de bu tarihte DP’ye ile diyalogların sorunsuz olduğu görülmektedir.

Toplantının yapılacağı ilkin 19 Aralık günü “Menderesin basın toplantısı” başlığıyla duyurulmuş ertesi gün ise “Başbakanın basın toplantısı” başlığıyla biraz daha detaylı şekilde işlenmiştir. Toplantıda Adnan Menderes’in haricinde, İçişleri, Maliye, Adliye, İşletmeler Ekonomi ve Ticaret Bakanları’nın da olacağı bildirilmiştir. Toplantıya davet edilen gazeteci temsilcileri ise şu şekildedir: “Safa Kılıçlıoğlu (*Yeni Sabah* sahibi), M. Mermi (*Yeni İstanbul*), Mithat Perin (*İstanbul Espres*), Cihad Baban (*Son Saat*), Selim Ragıp Emeç (*Son Posta*), Nihat Erim (Ulus), Cavid Oral (*Hür Ses*), Mümtaz Faik Fenik (*Zafer*), Necmeddin Sadak (*Akşam*), Falih Rıfkı Atay (*Dünya*), Sedat Simavi (*Hürriyet*), Şevket Bilgin (*Yeni Asır*), Adnan Düvenci (*D. İzmir*), Ali Naci Karacan (Milliyet), Faruk Gürtunca (*Hergün*), E. Benice (*Gece Postası*), Hakkı Tarık Us (*Vakit*) (*Yeni Sabah*, 20.10.1952:7, Başbakanın basın toplantısı).

Başbakan Adnan Menderes’in gazete sahipleri ve başyazarlarıyla yaptığı toplantıyı Ankara’dan bildirme görevi gazete sahibi Kılıçlıoğlu’na düşmüştür. 21 Aralık tarihli gazetenin birinci sayfasında, “*Yeni Sabah* Sahibi Safa Kılıçlıoğlu Ankaradan Bildiriyor” başlıklı bir haber yer almıştır. Toplantıda hangi konuların konuşuldu, süresi, katılımcılar burada aktararak okuyucu iç sayfaya yönlendirilmiştir. Kılıçlıoğlu’nun aktardığı haberin basınla ilgili kısmı şu şekildedir:

“Başbakan Adnan Menderes, evvelâ demokratik sistemin güzel bir annesi olan basın ile hükûmetin elele vermesini temin ve hakikatleri olduğu gibi umumi efkâra arzemesi için basının istediği sualleri sormasını temin maksadiyle bu ilk toplantının yapıldığını, ve bu ilk toplantıda hazırlanmış bir beyanat vermiyeceğini, hazır bulunan arkadaşlarının her türlü suale sahib olarak cevap verebilmek için alâkalı

Bakan arkadaşlarını da toplantıya iştirâk ettirdiğini söyledi. (*Yeni Sabah*, 21 Aralık 1952:7, *Yeni Sabah* Sahibi Safa Kılıçlıoğlu Ankaradan Bildiriyor)”

Toplantı daha sonraki gün gazetede “Başbakanın son beyanatı müsait bir tesir bıraktı” başlığıyla okuyucuya sunulmuştur. Toplantının siyasi çevrelerde “umumiyetle müsbet bir tesir uyandırdığı” belirtilmiş CHP’li basın organlarının temsilcilerinin de toplantının ardından CHP’ye rapor sundukları da vurgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 22.12.1952: 1 ve 5, Başbakanın son beyanatı müsait bir tesir bıraktı).

Gazetenin bu konferansa dair gelişmeleri sonraki günlerde de aktardığı görülmüştür. Konu edinen noktalardan birinin ise *Ulus* gazetesi adına davet edilen Nihat Erim’in programa katılmamasıdır (*Yeni Sabah*, 25.12.1952: 8, Başbakanın basın konferansı akisleri).

Gazetenin burada konuyu haberleştirme ve gündemde tutmasını belirli noktalar ekseninde değerlendirmek mümkündür. Öncelikle Menderes’in yaptığı toplantı iç siyasette havayı yumuşatmıştır. Öte yandan DP yayın organı *Zafer* ve CHP yayın organı *Ulus*’un haricinde daha ortada bugünkü anlamıyla ana akım diyebileceğimiz çizgide bir gazeteye ihtiyaç vardır. Menderes’in bu toplantının ardından Kılıçlıoğlu ile yakınlaşmasını bunun bir uzantısı olarak da okumak mümkündür.

Bu dönemde başyazıların ve haberlerin, Adnan Menderes’in özellikle irtica konusunda yurttaşlara güven verdiği temasını üzerine kurulmuştur. İlgili dönemde başyazılardaki dönüşüm dikkat çekmiş olacak ki 31 Aralık 1952 tarihli *Yeni Sabah*’ın birinci sayfasından “Bir Açıklama” başlığı altında şu ifadeler yer verilmiştir:

“Gazetemiz Başmakale veya diğer sütunlarında Yeni Sabah imzasını taşıyan yazılar, tek kişinin fikri olmayıp gazetemizin neşriyat politikasını tâyin eden heyetin müşterek fikirleri mahsulüdür. Bu yazılarda savunduğumuz kanaat ve fikirleri, mugalata ve iftira hudutları dışında, edeb ve terbiye dahilinde her zaman münakaşa etmeye hazırız.

İmza taşıyan yazılara gelince, gazetemizin umumî politikası çerçevesi içinde, muharrirlerinin kendi fikirlerini ifade etmektedir (*Yeni Sabah*, 31.12.1952, Bir Açıklama)”.

3.2.6. Moskova Röportajından Çıkan Basın Kavgası

Yeni Sabah 1953 yılının etkili gazetelerinden biridir ve bu konumunu sürdürmek, *Hürriyet*’i yarışta geçebilmek için yayın çeşitliliğini de arttırmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda gazetede Esat Mahmut Karakurt’un²⁶¹ Sovyetler Birliği’ne gidip röportajlar yapması kararlaştırılmıştır.

Emin Karaca (1998:212), gazetenin bu röportajı duyurmak için İstanbul’da bütün ana meydanlara, “*Yeni Sabah*/ Esat Mahmut Karakurt/ Moskova ve Kutuplar/ Dahil Bütün Dünyayı Anlatıyor/ 15 Kasım’da Okuyunuz” şeklinde ilan verdiğini anlatırken burada dikkat

²⁶¹ Yaşananların ardından Karakurt’un Maliye Bakanı Hasan Polatkan’a yazdığı mektup için bkz. [BCA, 571, 35915- 141771- 8]

çeken noktanansa “Moskova” sözcüğünün tek sütuna kırmızı bir şekilde yazılmış olmasını söylemektedir.

Bu ilan üzerine ilk yayın *Milliyet* gazetesinde yapılmıştır. “İstanbul Sokaklarında ‘Moskova’ Reklamı” başlıklı haberde bu reklamın gençler ve öğrenci birlikleri tarafından infial yarattığı belirtilmiştir. Moskova kelimesinin kırmızıyla yazılmasının isteyerek veya istemeyerek bir şekilde komünizm propagandası olduğu belirtilirken *Dünya* gazetesinden Bedii Faik’in de reaksiyon gösterdiği aktarılmıştır. Bu reklamlardan 6- 7 yıl önceyse *Tasvir* gazetesinin benzer bir söyleyişi duyurduğu, Stalin ile ilgili “yerin dibine sokacak şeyler” söyleyecek olmasına rağmen afişlerinin yırtıldığı arka plan bilgisine yer verilmiştir. Haberin son bölümünde ise *Yeni Sabah*’ın Moskova’yı nasıl ele alacağı sorgulanmıştır (*Milliyet*, 06.11.1953: 1 ve 7, İstanbul Sokaklarında ‘Moskova’ Reklamı).

Yeni Sabah ise 7 Kasım tarihli gazetenin²⁶² birinci sayfasında Adnan Menderes’e çektiği telgrafi yayınlayarak iddialara yanıt vermiştir. Yazıda ikinci bir *Tan* baskını yaratılmak istendiği söylenmekte henüz yazının içeriği bilinmeden *Yeni Sabah*’ın 30 yıllık gazetecilik kariyeri olan Esat Mahmut Karakurt’un hedef gösterilmesi eleştirilmektedir. Gazetelerde yer alan yazılarla ilgili olarak,

Hatta *Zafer* gazetesi ile *Vatan* gazetesindeki yazılar, bir kaç kelimesinin değiştirilmesi müstesna, aynendir ve bir kaleminden çıkmıştır.

Dünya gazetesinin dünkü ve bu günkü yazıları ile *Vatan Zafer* ve *Milliyet* gazetelerinin yazıları düpe düz tahrirdir. Halkı ve talebeyi 'dişlerimizi yırtmağa, tabelâlarımızı parçalamaya teşvik etmektir. Vatanperverliğinde ve milliyetçiliğinde de usla tereddüt bulunmayan bir muharririn bir gazetede Moskovaya ait gördüklerinin yazılacağı ilân edilmesi, halkı ve talebeyi değil, en kötü bir hasudun bile kılını kıpırdatmaz., Dünyanın hiç bir yerinde ve hassaten Türkiyemizde, yazılacağı mahiyeti bilinmeden bu meçhul yazıya karşı ayaklanacak bir budala ve aptal güruhunun mevcudiyetini kabul etmek, bu millet ferdlerine böhlan etmektir. Ben, Zekeriya Sertel değilim ki, böyle hareketler karşısında sineyim. Dürüstlükten ayrılmadıkça ve kanunlara sarılabildiğim müddetçe, hareket serbestimi kimseye kaptırmak niyetin de değilim. Halkı ve gençliği heyecana getirecek bir çok sebepler varken, bunlar karşısında vakarlı sükutunu muhafaza eden gençliğin, *Yeni Sabah*a karşı bir çıkış yapmasının ne mânâ taşıyacağını zat-ı âliniz da ha iyi takdir buyurursunuz. Asılan reklâm tabelâlarımız ve afişlerimiz, memleket kanunlarının himayesi altındadır. Bunlar yırtılır, kırılıp dökülürse bu, ancak intizam ve otoritenin mevcut olmadığını gösterir. Yalnız hürriyet ve demokrasinin tahakkuku uğruna kurduğum matbaa ve tesislerimi, sonuna kadar bu vazifeyi ifa edebilmeleri için eğer Hükümet korumaz ve orta çağ- varî bir tecavüzü önlemezse, ben ve bana inanan arkadaşlarımla birlikte, bu tesisleri son nefesimize kadar ve her türlü vasıtaya müracaat ederek koruyacağımızı da bilmenizi isterim. Böyle bir hareketin ancak serseri bir güruh tarafından ika

²⁶² Aynı tarihli gazetede bir de “Kıskanç paçavraların tezvir ve iftiralarına cevabımız” başlıklı bir yazı da yayımlanmıştır. Yazının genelinde içerik savunulurken en dikkat çekici kısmıysa şu şekildedir: Bu arada, yaptığımız ilânların parasının nereden geldiğini bize sormaya kalkan sefil kalemlere cevabımız şudur: Gazetemizin bütün hesapları san timine kadar açıktır. Matbuat kanununun 34 üncü maddesi gereğince hükümet bunu istediği zaman ve istediği gibi teftiş ettirebilir. Gazetemizin mürekkebinde ve ilânlarının boyasında alın terimizden başka hiç bir yabancı unsur, tesir yoktur. Gazetemiz, sayısı büyük rakamlarla her gün artan okuyucularından kazandığı parayı yine onlara iade edip bu teveccühe layık olmak için en ağır masraflara girmiş, girmekte ve girecektir. Fakat bu serseri besleme gazetelerin kazandırıcı bir sürümleri olmadığı halde ellerine geçirdikleri serveti kimlere borçlu olduklarını bir araştıran çıksa, hepsi böyle bir teftişten kurtulmak için kaçacak delik ararlar (*Yeni Sabah*, 07.11.1953: 1 ve 4, Kıskanç paçavraların tezvir ve iftiralarına cevabımız).”

edilebileceğini bildiğimden vatanına ve memleketine bağlı, kültür seviyesi yükselmiş, eğriyi ve doğruyu muhakeme edecek kudrete sahip vakarlı Türk gençliğini bu hareket ten tenzih ederim. Bu gibi teşebbüsler hiç bir zaman bir netice vermiyeceğinden, her kim tarafın dan gelirse gelsin, tahrikâta ve tertiplere mâni olunması hususun da icabeden emirlerin verilmesini İcra Kuvvetleri Reisi sıfatile, zât-ı ' âlinizden derin saygılarımla rica ve talep ediyorum (*Yeni Sabah*, 07.11.1953: 1, Gazetemizin Başvekile çektiği telgraf).

8 Kasım tarihli *Zafer* ve *Vatan* gazetelerinde de *Yeni Sabah*'ın reklamlarıyla ilgili yazılar çıkmıştır. *Zafer*'de Mümtaz Faik Fenik, durumu çok vahim bir matbuat hadisesi olarak değerlendirirken gazetede yer alan mektubu da suç üstüne suç olarak tanımlanmıştır. *Vatan*'da ise Kılıçlıoğlu'nun telgrafı nedeniyle ifadeye çağrıldığı söylenmiştir. Telgrafta yer alan ifadelerden dolayı da Kılıçlıoğlu küstah olarak tanımlanmıştır (Karaca, 1998:215).

8 Kasım tarihli *Yeni Sabah*'ta Karakurt'un Kutuplar ve Moskova dahil bütün dünyayı 15 Kasım Pazar günü anlatılacağı duyurulduktan sonra farklı haberlerde, gençlerin gazeteye gelerek destek verdikleri, CHP basının "beslemelerin iftiralarını" ayıpladığı ve Kılıçlıoğlu'nun telgrafı sebebiyle gece 2'de savcılığa çağrıldığı²⁶³ bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 08.11.1953: 1 ve Gençliğin gazetemize bağlılığı 08.11.1953, 1 ve 7; C.H.P. Basını, beslemelerin iftiralarını takbih ediyor; 08.11.1953: 1 ve 7, Kılıçlıoğlu Başvekile gönderdiği telgraf dolayısıyla gece 2 de Savcılığa çağrıldı).

Yeni Sabah kendi savunmaya sonraki günlerde de kendini savunmaya devam etmiştir. "Hased ne Kadar Gözleri Bağlar (09.11.1953: 1 ve 7)" başlıklı başyazıda²⁶⁴ olaylardan sorumlu olarak "Demokrat Partili bir paçavra" ifadesi kullanılmıştır. Konuyla ilgili yazılar yazan gazeteler hakkında,

"Kalem haysiyeti bakımından beslemeleri dahi utandıracak bu manzara, gazetemize tek elden yöneltildiği anlaşılan hücumların ne kadar yapmacık ve maskaraca olduğunun en kuvvetli delilidir. Türk okuyucuyu, bu fukara keşkülünün birinci ve ikinci sahifelerindeki gülünç tezadı anlamıyacak, görmeyecek kadar gâfil saymağa kim senin hakkı yoktur. Meğer haset ve menfaat kaygısı, ne kadar da gözleri bağlamış"

dendikten sonra *Yeni Sabah*'ın bu hamlesiyle ilgili olaraksa,

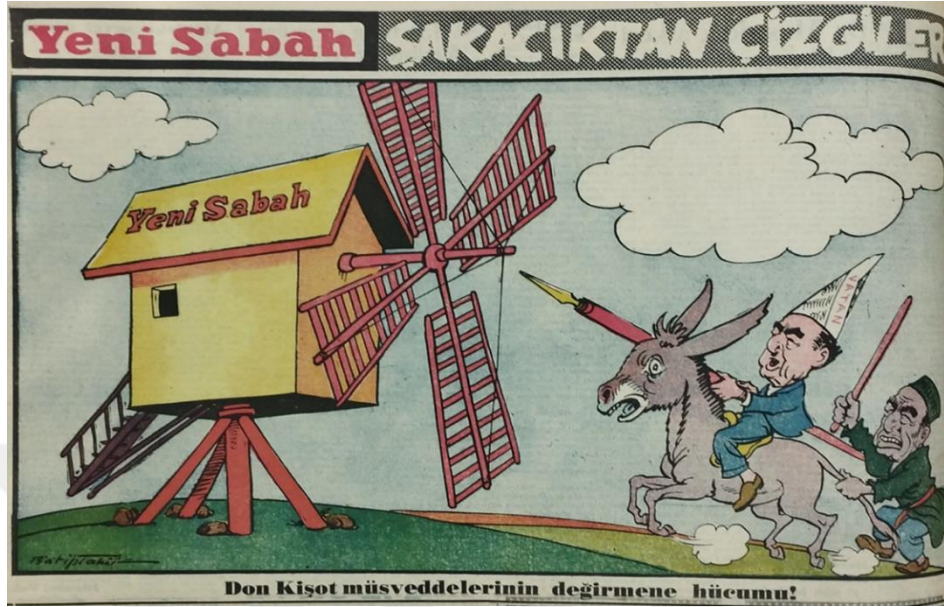
"Hiçbir Türk gazetesinin bugüne kadar yapmadığı fedakarlığı yaparak ve yüz elli bin lirayı aşan bir masrafla Türkiye'nin en maruf romancısını ta kutuplara kadar göndermek, demirperdenin karanlıklarını ilk defa yırtmağa muvaffak olarak kızıl alemden röportajlar sağlamak o kadar parlak bir başarıdır ki, bunun uyandırdığı kin ve kıskançlık, satış düşkünü zavallıların hasedini azami surette meydana çıkarmıştır. Onların bu gayzına iktidarın tek müstakil büyük bir gazeteyi hırpalamak arzusu eklenince, şahidi olduğumuz manzara meydana çıkmıştır. Bizim tek dayanağımız, halkımızın gazetemize karşı göstermekten çekinmediği itimad ve teveccühtür. Bu halbaki kaldıkça, kıskanç ve hasut goygoycular,

²⁶³ Öymen (2009:502- 505) afişlerin yırtılmasına ek olarak gazete önünde *Tan* baskısını hatırlatan ancak o kadar ileriye gitmeyen bir protesto düzenlendiğini söylemektedir. Kılıçlıoğlu'nun da Türk Ceza Kanunu'nun 161. Maddesine göre 6 aylık hapis cezası aldığını anlatmıştır.

²⁶⁴ Konuyla ilgili *Dünya* (13.11.1953: 1, Mahut) gazetesinde de bir yazı yayımlandığı görülmüştür. Yazıda "*Yeni Sabah*'ın imzasız başyazılarını Hüseyin Şükrü Babanoğlu'nun [Şükrü Baban] yazdığını herkes bilir" denmiştir. Ancak gazetede bununla ilgili herhangi bir bilgi görülmediği ve bu da başka kaynaklardan teyit edilemediği için çalışmada sadece dipnot olarak kullanıştır.

daha pek çok zaman, haset kazanının cehennemi içinde yanıp tutuşmağa, çatlayıp patlamağa mahkum kalacaklardır”

ifadelerine yer verilmiştir.

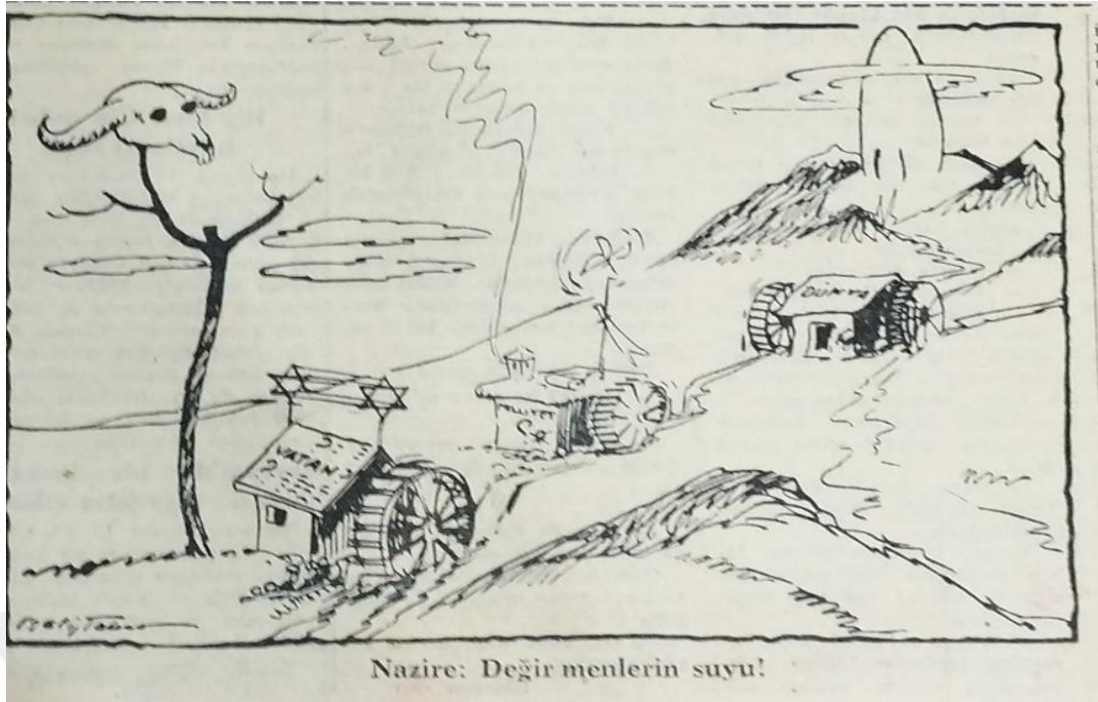

Görsel 3.1: *Vatan* Gazetesi Eleştiri Tablo Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 12.11.1953

12 Kasım tarihli tablo karikatürdeyse *Vatan*’dan Ahmet Emin²⁶⁵ ile *Milliyet*’ten Ali Naci Karacan “Don Kişot müsveddeleri” olarak adlandırılmıştır. Gazetenin birincisi sayfasında bu sefer “Sefillere Cevabımız” başlıklı bir yazı yayımlanmış *Yeni Sabah*’a saldıranların Atatürkçü geçinen insanlar olduklarını ancak Atatürk’e saldırdıkları iddia edilmiştir.

²⁶⁵ Öte yandan gazeteci Gürbüz Azak (1997: 41), 1950’li yılların ortasında *Vatan* ile *Yeni Sabah* arasında yaşanan kavganın unutulmayacak cinsten olduğunu bir karikatürden örnekle anlatmıştır. Kurtuluş Savaşı öncesinde Amerikan mandasını destekleyen Ahmet Emin Yalman’ı eleştirmek için yayımlanan bir karikatürde, Yalman, gazetesi *Vatan*’ın adını söylemekte, karikatür altı yazıdaysa “*Vatan*’ı satan adam” yazmaktadır. Yalman ve Kılıçlıoğlu’nu mizaç olarak da anlatan Azak (1997: 41), bu iki gazete arasında kıyasıya rekabet olduğunu Yalman’ın daha durgun Kılıçlıoğlu’nun ise tam tersi sert ve otoriter bir mizaca sahip olduğunu söylemektedir.

Görsel 3.2: Değirmenin Suyu Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 15.11.1953

Gazete 15 Kasım yazının yayınlanacağı ilk güne değin manşette röportaja dair bilgiler verilirken 14 Kasım tarihli *Yeni Sabah*'ta *Vatan*, *Milliyet* ve *Dünya* gazetelerinin Menderes tarafından maddi olarak desteklendiğini gösteren bir karikatür de yayımlanmıştır.

Aynı gün *Vatan* gazetesinde yayımlanan yazı ise kavganın etik boyutunu da ihlal eder boyuta taşımıştır. Ahmet Emin, Kılıçlıoğlu'nun gerçek adının, "Mehmet Safaeddin Seyfah" olduğunu Suriyeli bir polis memuru olduğunu söyledikten sonra (Karaca, 1998: 222):

"Bütün hayatı şüpheli hareketlerle doludur. Kendisinden her şey beklenir. Elinde bulunan gazeteyi memleketin nizamını ve rejimi kundaklamak için kullandığı, ara bozmak, mesele çıkarmak için her şeyi yaptığı zaten malumdur.

1911 yılında doğmuştur. Babası bir aralık İstanbul'a gelmiş, bir Türk Hanımla evlenmiş, sonra memleketine dönmüştür. Şam'da, Humus'ta ve Halep'te polis teşkilatında vazife görmüştür. Bir aralık Suriye'nin gizli polis teşkilatında vazife görmüştür. 16 yaşında iken kısmet aramak üzere İstanbul'a gelmiştir."

demiştir. Yazının devamını anlatan Emin Karaca (1998:223), Ahmet Emin'in, Kılıçlıoğlu'nun Dolmabahçe Sarayı'nda oda hizmetçisi olarak çalıştığını, Süreyya Paşa Mensucat Fabrikası'nda patronlarını tehdit ettiğini, iplik karaborsası yaparak da *Yeni Sabah*'ı satın aldığını söylemiştir.

16 Kasım tarihli *Yeni Sabah*'ın birinci sayfasının büyük bölümü "Müseccel, vatan haini Ahmet Emin Yalmana Cevabımız (*Yeni Sabah*, 16.11.1953:1 ve 7)" başlıklı yazıya ayrılmıştır. Yazıda Yalman, vatan haini olarak tanımlanırken özel hayatıyla ilgili de iddialara yer

verilmiştir. Sonraki günlerde de özellikle karikatürlerde Ali Naci Karacan ve Ahmet Emin'in hedef alındığı görülmüştür.

Görsel 3.3: Kılavuz Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 18.11.1953

18 Kasım tarihli bu karikatürde Ali Naci Karacan bir karganın içerisinde çizilmiştir ve karikatür altında “Kılavuz” yazılarak bir deyme gönderme yapılmıştır. 19 Kasım’da gazeteden yine Adnan Menderes’e seslenilirken bir gün sonraysa gazetenin manşet bölümünden DP Meclis Grubu’nda konuşulduğu Menderes’in de *Yeni Sabah*’tan şikayet ettiği bilgisine yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 20.11.1953: 1 ve 7, Büyük dünya röportajımız D.P. Grupunda görüşüldü).

Görsel 3.4: Yeter! Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 21.11.1953

Siyasi iktidarın da *Yeni Sabah* karşıtı bir tutum almasıyla 21 Kasım'da yayımlanan bir karikatürdeyse doğrudan siyasi iktidara mesaj verilmiştir. DP'nin seçim sloganı ve afişi kullanılmış ve üzerine *Yeni Sabah* yazılmıştır. Sonraki günlerde de *Yeni Sabah*'ın siyasi iktidarı eleştiren yayınları devam etmiştir ancak röportaj tartışmasından hem *Yeni Sabah* hem de diğer gazeteler gitgide uzaklaşmıştır. Öyle ki ilerleyen yıllarda Ahmet Emin Yalman tutuklandığında *Yeni Sabah* kendisine destek olmuştur.

3.2.7. Kılıçlıoğlu'nun Hasan Polatkan'a Mektubu

Kılıçlıoğlu ile Adnan Menderes'in arası 1954 seçimlerinden önce açılmıştır. İkili arasında yaşanan gerginliği Emin Karakuş (1977: 234) şu şekilde anlatmaktadır:

“O günlerde başbakanla *Yeni Sabah* gazetesi sahibi Safâ Kılıçlıoğlu'nun arası iyi değildi. Kılıçlıoğlu, hükümet tarafından sivil memurlara izlettiriliyordu. Bütün bunları gazetesinde yayımlayarak, şahsına ve matbaasına bir saldırı yapılacak olursa buna silahla karşı koyacağını bildirmekteydi. Davanın açık yapılması karşısında, hükümetin *Yeni Sabah* gazetesi sahibine karşı ne gibi tertipler içinde olduğunu belgelerle ortaya dökenecekti. Davalı vekili bunu istediği halde mahkeme reddetti [BCA, 30-01-0-0, 88-551- 12]”

Yeni Sabah gazetesi ile hükümetin arasının açıldığını gösteren en önemli belgelerden biri ise Kılıçlıoğlu'nun dönemin Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a yazdığı mektuptur. Kılıçlıoğlu mektubunun hemen başında, Polatkan'a, maliye müfettişleri, hesap uzmanlarıyla yardımcılarından oluşan bir ekibin 3 aydan beri hesaplarını teker teker kontrol ettiğini hatırlatmakta ve yine aynı paragrafta denetleme işinin yapan personel sayısını vererek bunların bakanlık emrinde bulunan teftiş heyetinin neredeyse onda birine denk geldiğini söylemektedir.

Mektubun ikinci paragrafında dürüst bir vatandaş olmayı şiar edindiği belirten Kılıçlıoğlu bu denetleme süreciyle ilgili olarak kendisini üzen noktayı ise şu şekilde açıklamaktadır:

“Beniz üzen ve üç aylık bir sükûttan sonra size şikayete sevkeden amili arz edeyim. Bu beyler şüpheciliği bildikleri kadar muhasebeyi ve teftiş usulünü de bilselerdi kendilerini hürmetle karşılardım. Fakat her nedense kadronuzda çok daha bilgili zevat varken oldukça acemi kimseleri teftişimize memur etmek biraz da bize eziyet vermek oluyor. Üç ayda bu kadar kişi henüz bir senelik hesabımızı bitirdikleri bile şüpheli [BCA, 30-01-0-0, 88- 551- 12].”

Kılıçlıoğlu bu satırların ardından yalnızca İstanbul'da on binlerce gelir vergisi mükellefi olduğunu ve bunları denetlemek için personel yetmeyeceğini vurgulamıştır. Kılıçlıoğlu bu ifadesinin ardından Maliye Bakanlığı'nın bu denetlemesinin ardındaki planının ne olduğunu bildiğini belirtecek biçimde gelen personelin tavrını ve sonrasında olabilecekleri şu şekilde betimlemiştir:

“Bu beyler, maalesef hesaplarımızı tetkik etmekten başka şeylerle meşgul. İndi, keyfi, takdiri, kıyasi rakkamlar çıkarıp bir şeyler yapmağa gayret ediyorlar. Fakat bir hesap uzmanının yanlış tetkikat yapması ve hayali rakkamlar çıkarması, mükellef için olduğu kadar hazine için de ağır bir harekettir. Bir kere daha anlıyorum ki testiye dolduran da bir, kıran da [BCA, 30-01-0-0, 88- 551- 12].”

Maliye elemanlarından sermaye sahipleri ve vergi mükelleflerini zarara sokma fikrinin sökülüp atılmadan, yaptırımların ne kadar kuvvetli olduğunda bağımsız olarak, hırsız- polis oyununun son bulmayacağını belirten Kılıçlıoğlu, görevli memurları şu şekilde eleştirmeye devam etmiştir:

“Bu beyler sadece kendilerini alakadar eden işleri tetkik etselerdi, yine de beni isyana sevk etmiyeceklerdi, fakat vergi ile alakası olmayan ve defterlerde bütün teferruatı ile yazılı bulunan kayıtlara ait öyle listeler istiyorlar ki, muhasebe memurları vazifeleri olmadığı halde, sırf müfettiş beylerin hatırı için, günlerce bu listelerin tanzimi ile uğraşıyorlar. Neticede günlük hesaplarımızda ehemmiyetli tevhürler [gecikme] husule [ortaya çıkma] geliyor [BCA, 30-01-0-0, 88- 551- 12].”

Bu eleştirinin ardından Kılıçlıoğlu içinde bulunulan dönemin bilanço dönemi olduğunu belirterek 1953 yılının verilerinin sağlıklı bir şekilde oluşturulabilmesi için Polatkan'dan, ya “muhasebe ve teftiş ilmine sahip yeni bir heyetin tayin” edilmesini ya da 1 Nisan tarihine kadar

kendilerini rahatsız etmemeleri emrini vermesini rica etmiştir. Sonraki paragrafta Kılıçlıoğlu, basının Polatkan’a tavrı ile maliye memurlarının kendine olan tavrını benzeten şu satırları yazmıştır:

“Beyefendi: akrabalarınız vesile edilerek muhalefet partisi ve basını tarafından zâtîâlinize tevcih [belli bir yöne döndürme, yöneltme] edilen ithamlar sizi ne derece ta’zip [eziyet etme, acı verme] ettiyse, müfettiş ve uzmanlarınızın müesseseme karşı takındıkları tavır da beni o derece üzmektedir. Tekrar edeyim ki, müfettiş ve uzmanlarınız mükelleflere daima şüpheli nazarlarla baktıkça, keyfi, indi ve hesap hatası yaparak mükelleflere ilave mükellefiyetler tahmil [yükleme] ettikçe ve bu zihniyet böylece sürüp gittikçe, hiç bir zaman dürüst ahlâklî bir mükellef zümresinin teşekkülüne imkân bulunamaz [BCA, 30-01-0-0, 88- 551- 12]”.

Eski kazanç vergisi kanunu ile yetişmiş memurların modern gelir vergisi kanununu benimseyip benimseyemeyeceğini sorgulayan Kılıçlıoğlu farklı bir sektör üzerinden maliyenin durumunu ifade etmeye çalışmış ardından da kendi yaşadığı bir sıkıntıyı anlatmıştır. Vakıf Paralar İdaresi ile yaptığı bir işte bakanlığı verdiği bir emir sebebiyle kanunun yanlış uygulanmasına bağlı olarak 250 lira pul parası ödemek zorunda kaldığını belirtmiştir. Ödenen tutardan ziyade yanlış uygulamanın peşinde olduğunu aktaran Kılıçlıoğlu 2 sene boyunca uğraşarak ve ortalama 1500 lira harcayarak 250 lirayı geri kazandığını belirtmiş ve mektubunun devamını şu şekilde sürdürmüştür:

“Amma diyeceksiniz ki, vârsade sen mi, on binlerce, hatta yüzbinlerle vatandaş ma’lûl, amma ne yapayım. Benden evvelki vekiller bu yaralara el sürmemişler ki, şimdi ben nasıl uğraşayım. Doğrudur. Belki sizler uğraşmazsınız fakat biz vatandaş olarak da gazeteci olarak da uğraşmaya mecburuz. Ben hesaplarımı o kadar muntazam ve dürüst tutarım ki, her iktidarı ve hatta Maliye Bakanlığı ve bütün teşkilatını çekinmeden tenkid edecek kadar doğru tutarım [BCA, 30-01-0-0, 88- 551- 12].”

Kılıçlıoğlu mektubunun ilerleyen bölümünde isim de vererek maliye memurlarının iş yapma biçimini eleştirmeye devam etmiş ve “Sonra bu beyler şunu da bilmeliler ki bir müessesenin hesapları tetkik edilirken onun haysiyet ve şerefî ile oynanmaz” demiştir. İlgili paragrafın son cümlesinde de gazetenin iş yaptığı Garbis efendiye gidip, “*Yeni Sabahtan* paralarını aldın mı diye soracak kadar kendilerini kaybetmemelidirler” uyarısını yapmıştır.

Mektubun son bölümünde Kılıçlıoğlu, Türkiye’de çıkmakta olan hiçbir gazetenin muhasebesinin kendilerinin çeyreği kadar iyi olmadığını söylemiştir. Uzmanların bunu söyleyip söylemeyeceğini bilmediğini söyleyen Kılıçlıoğlu, Polatkan’ın isterse Merkez Bankası ya da başka bankalardaki uzmanlara bunu kontrol ettirebileceğini belirtmiştir. Türkiye’de ser bayii defterine tâbi olan tek gazetenin *Yeni Sabah* olduğunu ve diğer gazetelerin hiçbirinin ser bayilerinin defter tutmadığı bilgisini de mektubuna eklemiştir.

Kılıçlıoğlu mektubunu, üzüntüsü sebebiyle Polatkan’ı rahatsız ettiği için af dileyerek ve hürmetlerini ileterek bitirmiştir.

3.2.8. Kılıçlıoğlu'nun Adnan Menderes'e Mektubu

Belgelere bakıldığında 1954 seçimlerinden sonra bozulan Menderes- Kılıçlıoğlu ilişkisinin düzeldiği²⁶⁶ ancak bir süre sonra tekrar bozulduğu görülmektedir. Kılıçlıoğlu'nun kağıt teminiyle ilgili yazdığı 2 Temmuz 1955 tarihli mektup bu durumu ortaya çıkarmaktadır:

“Bir buçuk ay evvel gazetemize kağıt permisi verilmesi hususundaki emrinizin bu kere iptal sebeplerini, dün akşam Mükerrerle²⁶⁷ yaptığım telefon konuşmasından öğrenmiş bulunuyorum. Bu neticeden kırılmadım, fakat üzüldüm. Meğerse 27 Hazirandan beri gerek Nihat²⁶⁸ ve gerek bendeniz büyük suçlar işlemişiz, yani siz Ankaraya teşrif ettiğiniz günden beri. Zatalliklerinin hüsnüniyetimden ve samimi dostluğumdan asla şüphe etmediğinize iman halinde kanaat sahibiyim. Dostluğumdan ve hüsnüniyetimden başkalarının şüphe etmesine kat'a müsaade etmem, Mükerrer beye dahi. Size bazı makale ve havadis başlıklarını göstererek ne suretle tahrik ve iğzab etmek istediklerini, hem kulaklarımla duydum ve hem de hissimle sezdim. Ben sizi hakiki bir dost ve arkadaş bildim. Ben de size karşı aynı hislerle meşbuum. Bütün gayretlerine rağmen, beni sevenlerin (!), sizinle aramızı açmağa muvaffak olamayacaklarını teyid etmek isterim, Mükerrer bey bile olsa. Çok sevdiğim dostum Menderesi üzmemek istemem. Sizi üzen hususlar varsa bunları bizzat sizden öğrenmek isterim ve bu hususlarda görüşmemizin faydalı olacağına kaniim. Müsaadelerinizle arzularınızı öğrenmek üzere Pazartesi günü Ankara'da olmak istiyorum. Edebi muvaffakiyetler diler, en halis sevgi ve derin hürmetlerimi takdim ederim, efendim [BCA, 30- 1- 0-0, 19- 111 – 4]”

Belgede, Kılıçlıoğlu'nun gazetesi için kağıt izninin iptal edilmesine yönelik kırılganlığını ve şaşkınlığını dile getirdiği görülmektedir. Ancak bu serzeniş, klasik bir muhalefet veya basın özgürlüğü talebinden ziyade, kişisel dostluk ve güven ilişkisi üzerinden temellenmektedir. Öte yandan bu mektup, 1950'li yıllarda Türkiye'de basın-siyaset ilişkisinin ne denli kişisel, karşılıklı bağımlılığa dayalı ve kırılgan olduğunu göstermektedir. Kılıçlıoğlu'nun mektubu, gazete sahiplerinin siyasal iktidarla ilişkilerini sürdürebilmek için kimi zaman ekonomik baskılara boyun eğmek zorunda kaldıklarını ortaya koymaktadır. Kağıt temini gibi temel bir ihtiyacın siyasi inisiyatifte bağlı olması, basının editoryal bağımsızlığını önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Ayrıca, kişisel dostluklar ve aracılar üzerinden yürütülen bu ilişkiler, basın özgürlüğünün kurumsal bir zeminden ziyade bireysel bağlara dayandığını göstermektedir.

3.2.9. Gazete Fiyatlarının Arttırılması İlgili Teşebbüs ve *Yeni Sabah* Gazetecilik Türk Anonim Şirketi'nin Kurulmasına İzin Verilmesiyle İlgili Belgeler

Kılıçlıoğlu, 6 Temmuz 1956 tarihinde Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası adına sabah yayınlanan gazetelerin 25 kuruşa çıkarılması için gazete sahipleriyle anlaşmış ve projesini yetkililere sunmuştur. Belgede *Tercüman* gazetesinin sürece katılmadığı, *Son Posta*'nın ise 10

²⁶⁶ Bu diyaloga dair birçok detayı Nihat Erim'in (2021) anılarında bulmak mümkündür.

²⁶⁷ Mükerrer Sarol'dan bahsediliyor.

²⁶⁸ Nihat Erim'den bahsediliyor. Erim'in anılarında bu tarihe dair bir içerik bulunmamakta.

kuruştan 15 kuruşa çıkartılmasında anlaşıldığı belirtildikten sonra isteğin *Zafer* ve *Havadis* gazetelerinin durumuyla ilgili olduğu belirtilmiştir.

Yeni Sabah ile *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Vatan*, *Yeni İstanbul*, *Dünya*, *Tan*, *Hadiseler* *Tercüman* ve *Son Telgraf* gazetelerinin imzasının yer aldığı belgede şu ifadeler yer almaktadır:

“Son yıllarda,
Bir taraftan kağıt fiyatları, gazete baskısında ve klişe imalinde kullanılan bilumum malzeme fiyatları, haber, resim ve foto ajanslarının taahhüdü ve abone bedellerinin yükseltilmesi, sosyal mükellefiyetleri ile sani masraflar bir hayli artmış, öbür yandan gazetelerin başlıca gelir kaynağı olan ilan ve reklamların yekununda da ciddi bir azalma olmuştur.
Bu durum karşısında aşağıda imzaları olan gazeteler, büyük güçlüklerle tutmaya çalıştıkları gazete fiyatlarını, 25 kuruşa çıkarmadıkça bütün bu masrafları karşılayarak kadrolarını ve kalitelerini ve binetice mevcudiyetlerini muhafaza etmenin artık mümkün olduğunu görmüşlerdir [BCA, 30- 1- 0- 0, 131- 849 – 5]”

Görüldüğü üzere Kılıçlıoğlu basın işletmeciliğiyle ilgili konularda gazete sahiplerini örgütlenme konusunda başarılı bir isimdir. Bu durum 212 sayılı yasanın kabul edilmesinin ardından 9 Patron olayında da görülmüştür.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi’nde yer alan *Yeni Sabah* gazetesiyle ilgili bir diğer belgedeysen bir şirket olarak kurulmasına 28 Aralık 1956 tarihinde Celal Bayar’ın onayıyla izin verildiği görülmektedir:

“Gazete, mecmua ve sair her türlü matbualar basmak ve satmak maksadiyle merkezi İstanbul’da olmak üzere doksan dokuz yıl müddet ve (100.000- yüzbin) Türk lirası sermaye ile kurulmasına başlanan “*Yeni Sabah* Gazetecilik Türk Anonim Şirketi”nin İktisat ve Ticaret Vekaletinin 26/12/1956 tarihli ve 4/21248 sayılı yazısıyla gönderilen ilişik esas mukavelenamesi ve sermayesinin dörtte birinin yatırıldığını gösteren banka mektubu İcra Vekilleri Heyetince 28/12/1956 tarihinde tetkik edilerek mezkur şirketin kurulmasına izin verilmesi; 865 sayılı kanunun 280 inci maddesine göre kararlaştırılmıştır [BCA, 30- 18- 1- 2, 145- 104- 4]”

3.2.10. Gazetecilerin ve Siyasetçilerin Anılarında *Yeni Sabah*, Kılıçlıoğlu ve Gazete Patronluğu

Çalışmanın bu bölümünde gazete sahibi Safa Kılıçlıoğlu ile ilgili anlatılmış çeşitli anılara²⁶⁹ yer verilecektir. Bu anılar ekseninde Kılıçlıoğlu’nun kişiliği, gazeteciliğe yaklaşımı, işveren olarak nasıl konumlandığı gibi konu ve sorulara yanıt aranacaktır.

²⁶⁹ Kılıçlıoğlu ile ilgili en çok anı Nihat Erim’in (2021) “Günlüklerinde” yer almaktadır. Erim (2021: 559) ile Kılıçlıoğlu 14 Ağustos 1954’te ilk uzun süreli sohbet etme fırsatı bulmuşlardır. Çalışmanın bu bölümünde eserde yer alan anılar hem daha önceki çalışmalarda referans gösterildiği hem de çok uzun bir zaman dilimine yayıldığı için bu çalışmada uygun yerlerde dipnotlarda kullanılmıştır. Burada süreci anlamayı kolaylaştıracak bazı noktalara değinmekte fayda vardır. Erim gazetenin 1949 yılında bitaraf olma politikası izlediğini söylerken (s.390) 12 Eylül 1950 günü aldığı notta gazetenin meddahlığı yaptığını anlatmaktadır (s.466). 1954 yılının Haziran ayında aldığı notlardaysa Menderes’in *Yeni Sabah* üzerinde bir baskı kurduğunu ve bunun rejimin nasıl dönüştüğünün en önemli göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Aynı yılın Temmuz ayında aldığı notlardaysa gazetenin Menderes’i eleştirmekten çekindiğini belirtirken 14 Ağustos tarihinde aldığı notlarda gazetenin 80- 90 bin tirajının olduğunu ve İstanbul’da pazarlıksız bir şekilde muhalefet yapan tek gazete olduğunu belirtmiştir. 25 Kasım 1954 tarihli notlarındaysa Kılıçlıoğlu’nun üzerindeki baskının arttığını, üst üste iki ay dışarıdan kağıt getirememesi halinde

Kılıçlıoğlu'nun basın sektörüne nasıl girdiğine dair net bir anlatı olmamakla birlikte kimi gazetecilerin anılarında Kılıçlıoğlu'nun gazetecilik öncesi yaşantısına dair bilgiler yer almaktadır. Kemal Bağlum (1991: 155), Kılıçlıoğlu'nun Atatürk döneminde Karpiç Restoranın şef garsonu olarak çalıştığını ve Atatürk'e doğrudan hizmet ettiğinden, dikkat çekmiş olabileceğini söylemiştir. Bağlum, Atatürk ve Kılıçlıoğlu ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

“Bu adamı Zonguldak'taki işletmeye gönderin. Oradakiler, bu adamdan yararlansın demiş. Emir yerine getirilmiş ve Safa Kılıçlıoğlu da Zonguldak işletmesine katılmış. Kılıçlıoğlu çok zeki bir kişi olduğundan, kısa bir süre sonra, işletmenin muhasebe bölümünde görev almış. Zonguldak Kömür İşletmesinde çok parlak bir dönem geçiren Safa Kılıçlıoğlu, 2. Dünya Savaşı sonlarına doğru, işletmeden ayrılarak İstanbul'a gelmiş. Daha doğrusu, Süreyya Paşanın İstanbul'daki silah fabrikasında daha yüksek maaşlı bir iş bulunca, kapağı buraya atmış.”

Görüldüğü üzere Kılıçlıoğlu çalıştığı yerlerde başarılı olmuş ve aranan bir isim olmuştur. Kılıçlıoğlu İstanbul'daki işletmede üstlendiği muhasebe şefliği görevinde o denli başarılı olmuştur ki bir gün fabrikanın muhasebe müdürü, Süreyya Paşa'ya giderek kendisinden sonraki isim olarak Kılıçlıoğlu'nu önermiştir (Bağlum, 1991: 155).

Kılıçlıoğlu bu işte de başarılı olmuştur ve kısa bir süre sonra fabrikadan ayrılıp *Yeni Sabah* gazetesinin ortağı olmuştur. Bağlum (1991: 155) ilgili süreci şu şekilde anlatmaktadır:

“Bu kadar becerili olan Safa Kılıçlıoğlu, kısa bir süre sonra fabrikadan ayrılıp o dönemin parasıyla bir servet oluşturan 50 bin lira ile, *Yeni Sabah* gazetesi sahibi Cemallettin Saraçoğlu'na ortaklık teklif etmiş. Cemalettin Saraçoğlu, Parasal açıdan zor durumda bulunduğundan, Kılıçlıoğlu'nun ortaklık teklifini kabul etmiş. Kısa bir süre sonra da, Safa Kılıçlıoğlu gazete hisselerinin tamamını ele geçirmiş. Eski sahip Cemallettin Saraçoğlu da, yeni patronun yanında ecir olarak çalışmaya başlamıştır.”

Soner Yalçın (2007)²⁷⁰ ise Kılıçlıoğlu'nun özel yaşamına değin şu bilgileri vermiştir:

“Safa Kılıçlıoğlu, 1910 İstanbul doğumluydu. Ailesi Şamlıydı. Babası Abdülhafı Efendi, II. Abdülhamid'in mütercimiydi. Küçük yaşta ticarete atılmıştı. İlkokul mezunu bile olup olmadığı hep tartışma konusu oldu. Tekstille meşguldü. Sultanahmet'te mağazası, Bomonti'de fabrikası vardı. İstedikini yapan bir kişiliğe sahipti; dönemin ünlü oyuncusu Galip Arcan'ın güzel eşi Bedia Hanım'a aşık oldu. Evlendiler.”

Kılıçlıoğlu'nun kişilik özellikleriyle ilgili bilgi veren bir anekdotu Necati Zincirkıran'ın (Gezgin vd. 2016b: 432) anılarında bulmak mümkün:

“Gazete sahipleri... Benim çalıştığım gazetelerde Safa Bey çok sert bir insandı. *Yeni Sabah* gazetesinde yüzbaşılıktan ayrılma bir polis muhabirimiz vardı, Alaattin Berk; ‘Yüzbaşı’ derdik biz buna. Bu adamcağz bir tuvaletin kapısından çıkarken bir kurt köpeğiyle karşılaşıyor, korkuyor, yanlışlıkla köpeğin ayağına basıyor; köpek patronun köpeği. Ayağına basınca acayip bir ses çıkıyor ve köpek ağlayarak patronun odasına doğru gidiyor. ‘Hangi hayvan oğlu hayvan bunun ayağına bastı?’ diyor patron. Yüzbaşı ‘Efendim...’ diyor, ‘Kasıt yok, kazara oldu.’ Patron ‘Oğlum, sakatlayacaksın bunu

batacağını ve bunun için Menderes ile görüşmeye geldiğini söylemiştir. Bu tarihten itibaren Menderes, Kılıçlıoğlu ve Erim arasında düzenli bir diyalogun kurulduğu görülmektedir (s.526- 666).

²⁷⁰ Bir Gazetenin Çarpıcı Hikayesi: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/soner-yalcin/bir-gazetenin-carpici-hikyesi-6291141>, Erişim Tarihi: 08.07.2025.

yahu, o benim evladım' diyor. Böyle bir şey şimdi bir patron nezdinde gazetecinin değeri. Hem de yaşını başını almış bir gazeteci bu!"

Önceki başlıklarda değinildiği üzere ilgili dönemde Saraçoğlu'nun tutuklandığı da göz önüne alındığında Kılıçlıoğlu'nun gazetenin imtiyazını elde etme sürecinin kolaylaştığını da söylemek mümkündür.

Hürriyet gazetesinin yayın hayatına başlamasının, *Yeni Sabah*'a tiraj kaybettirdiğini vurgulayan gazeteci Soner Yalçın (2007) ise gazetenin el değiştirme süreciyle ilgili olarak şu ifadelerle yer vermiştir:

"Ayrıca Saraçoğlu yorulmuştu. Basından bıkmıştı. Hobisi Karagöz kuklası toplamaktı. Hobisiyle ilgilenmek, balık tutmak ve kitap yazmak istiyordu. *Yeni Sabah*'ı iplik tüccarı Safa Kılıçlıoğlu'na sattı. Babıali'ye ilk kez bir iş adamı giriyordu."

Yeni Sabah gazetesinin Kılıçlıoğlu'nun idaresine geçişi ile ilgili bilgileri Gazeteci Recep Aslan, *Yeni Sabah* gazetesi Abdullah Işıklar'dan öğrendiklerini ekseninde şu şekilde aktarmıştır:

"... Burhan Felek'in Gazetecilik Enstitüsünde ders verirken laf arasında Safa Kılıçlıoğlu'nun gazete satın almasını eleştiren sözler söylemiş. Gazetecilik kimlerin eline kaldı. Fellahlar gazete sahibi oldu gibi laflar etmiş. Safa Kılıçlıoğlu'nun fellahlığı, yani ziraatçılığı Florya'da çiçek yetiştirmesinden kaynaklanıyor. Florya'da çiçek yetiştiriyor, müteahhitlik yapıyor, Sultanhamam'da mağazası var, dokuma fabrikası var. Zengin bir iş adamı. Hem iş adamı olup hem de fakir olan var mı ki diye soranlar olacaktır. İş adamı var, büyük işadamı var. Fabrikasını elden çıkarıyor, Sultanhamam'daki mağazasını kapatıyor ve gazeteyi satın alıyor. İstanbul Erkek Lisesi'nin yakınında, *Cumhuriyet* gazetesinin yanında mermerli bir binada *Yeni Sabah* gazetesi. En üst kat Safa Kılıçlıoğlu'na tahsisli, aşağı katlar da gazetenin bölümlerine tahsis edilmiş. Safa beyin katının çiçek saksılarıyla dolu olduğunu anlatırken Abdullah ağabey, bu kadar çiçek merakının nereden geldiğini çözememiştin. Ama sonra onun bir çiçek yetiştiricisi olduğunu öğrendiğimde, işyerinde kendine ayırdığı katın yarısından fazlasının çiçek saksılarıyla dolu olmasını yadırgamadım."

Orhan Koloğlu (Gezgin vd. 2016b: 500) ise Safa Kılıçlıoğlu'nun *Yeni Sabah* gazetesini satın almasının Babıali'de yarattığı etkiyi şu sözlerle anlatmaktadır:

"İlk başlangıç dönemimizde, gazete patronu gazetecilikten geldiği için başka bir bağlantı vardı. Cihad Baban, Ahmet Emin Yalman, Yunus Nadi hem gazeteci hem de sahibiydiler. Dolayısıyla bağlantı gazetecinin birbirini tanımasıydı. İlk değişiklik *Yeni Sabah*'ı Safa Kılıçlıoğlu'nun satın almasıyla gerçekleşen patlamayla oldu. Tüccar adamdan gazeteci olur mu diye tepki vardı. Daha önce anılan isimler aynı zamanda başyazardılar. Birdenbire tamamen dışarıdan gelen bir adam bir bunalım yarattı. Hatta Gazeteciler Cemiyeti, Kılıçlıoğlu'nu almamayı düşündü. Gazetecilerin kendi aralarında nispeten bir dayanışma vardı, zaten sayı da çok azdı."

Yeni Sabah gazetesi ve çalışma ilişkilerine dair değinileri Orhan Koloğlu'nun (Gezgin vd. 2016b:469) şu ifadelerinde görmek mümkündür:

"Maaşlar çok düşüktü; ben bile üst makamdayken 1000 kusur lira bir şey alıyordum, hiçbir şey değildi. Açık söylemek lazım, muhabirler bayağı sıkıntıdaydı. İlk defa *Yeni Sabah* gazetesi öğle yemeği vermeye başladı. O zaman için bu büyük bir olaydı. 'Gazeteci simit ekmekle yaşar' derlerdi, hakikaten de öyleydi. Öğle yemeğini cebinden yiyeceksin. Sadece yemek de değil, işe gönderildin, saatlerce

bekleyeceksin, kendi cebinden. İlk defa Safa Bey'in, ticaretten tamamen gazeteciliğe geçmesiyle diğer gazetelere de örnek oldu.”

Yeni Sabah'ta çalışmış Zafer Atay (2011)²⁷¹ ise gazetenin elektronik haberleşmenin öncülerinden olduğunu ve Ankara büroyla irtibat için telefoto ve teleksi olan ilk gazete olduğunu vurgulamaktadır.

Yeni Sabah'ın binasının, eski *Cumhuriyet* gazetesinin karşısında yer almakta ve üç katlı yapısıyla dikkat çektiğini söyleyen Atay (2011), binanın ana girişi mermerli olduğunu ancak bu kapıdan yalnızca işveren ve misafirlerin girdiğini çalışanlarınsa arka kapıdan giriş yaptığını anlatmaktadır. Atay (2011), o dönemde birçok gazetenin klişesini dışarıda yaptırdığını ancak *Yeni Sabah*'ın kendi bünyesinde mükemmel bir klişehane barındırdığını dile getirmektedir. Ayrıca, Kılıçlıoğlu'nun odasına herkesin kolayca giremediğini, Babıali'de ilk sekreteri olan patronlardan biri olarak anıldığını ve çalışma odasının üzerinde kırmızı ve yeşil lambalar bulunduğunu, kırmızı yandığında çok özel misafirlerinin olduğu ve kimsenin içeri alınmadığını anlatmaktadır.

Zafer Atay (2011), Kılıçlıoğlu'nun Avrupa'dan giyinen, şık bir patron olduğunu, özel yapım bir Amerikan arabası kullandığını ve sağlıklı beslenmeye önem verdiğini, hatta beyaz Rus bir aşçısının bulunduğunu aktarmaktadır. Çalışanların maaş ve mesailerinin her zaman zamanında ödendiğini, gazetenin uygar dini tefrikalar yayımlayan ilk gazetelerden biri olduğunu belirtmektedir. Atay'a (2011) göre, *Yeni Sabah* Kore Savaşı'na ilk muhabir gönderen gazetelerden biridir. Emekli bir asker olan bu muhabirin Kore'de kaybolduktan sonra bir batarya başında ateş açma emri verirken bulunduğu anlatılmaktadır. Anılarda, gazetenin güçlü bir radyosu olduğu, bu sayede yabancı radyo kanallarının dinlenip ilginç haberlerin not alınarak yazıldığı dönemi hatırlamaktadır. Teleksin bile lüks kabul edildiği bir zamanda teleksi olan bir gazetenin çok ayrıcalıklı olduğunu, parlamento haberlerinin daktilo ile alındığını ve Milli Piyango numaralarının telefonla öğrenildiğini belirtmektedir. Zafer Atay (2011), *Yeni Sabah*'ın Ankara'da bürosu olan ender gazetelerden biri olduğuna, çok modern baskı makinelerine ve güçlü bir rotatif sistemine sahip bulunduğuna dikkat çekmektedir. Gazetenin, yakın illere dağıtım yapan bir ulaşım teşkilatının olduğu ve böylelikle yakın illere, çok geç saatlerde de olsa gazetenin ulaştırıldığı vurgulanırken, Ayhan Işık'ın gazete taşıyan bir şoförü oynadığı film, gazetenin ulaştırma servisinde çekildiği bilgisine de yer verilmektedir²⁷².

²⁷¹ Babıali'nin Çınarları Anlatıyor, <https://suleymanboyoglu.blogspot.com/2011/11/bab-i-alinin-cinarlari-anlatiyor.html> Erişim Tarihi: 08.07.2024.

²⁷² Atay (2011) anılarında gazetede *Yeni Sabah* imzalı yazıların Ali Ulvi'nin kaleminden çıktığını söylemektedir. Önceki bölümlerden hatırlanacağı üzereyse Ahmet Emin gazetenin başyazarının Şükrü Baban olduğunu belirtmiştir. Ali Ulvi'nin 1939'da dünyaya gelip 1961'de *Yeni Sabah*'ta işe başladığı bilindiğinden başyazarlık işini çok uzun Şükrü Baban'ın yürüttüğünü söylemek daha doğru olacaktır.

Kılıçlıoğlu'nun gazete sahibi olduktan sonra nasıl bir süreç işlettiği ise Kemal Bağlum'un (1991: 154) anılarına şu şekilde yansımıştır:

“1950- 1960 yılları arası *Yeni Sabah* gazetesinin tirajı oldukça yüksekti. Bu nedenle DP üst düzey yöneticileri, Safa Beyle aralarının bozulmasını istemezlerdi. Diğer gazetelerin tersine, *Yeni Sabah*'ta sadece Safa Kılıçlıoğlu'nun dediği olur, gazeteye girecek yazılar onun kontrolünden geçmeden yayımlanmazdı (Bağlum, 1991: 154).”

Orhan Koloğlu (Gezgin vd. 2016b: 477) ise Kılıçlıoğlu'nun gazetecilik anlayışını şu şekilde anlatmaktadır:

“*Yeni Sabah*'ın sahibi ticaretten gelen bir adamdı, ama gazeteci olacağım diye bütün ticareti bırakmıştı. Bu aynı zamanda o dönemin psikolojisini de yansıtıyordu. Gazeteci olan ilkelere bağlı davranır; habere biraz yorum koyanı o patron, Safa Bey kendisi kovardı.”

Görüldüğü üzere Kılıçlıoğlu herhangi bir gazetecilik geçmişi olmamasına rağmen gazetede içeriklerin başat sorumlusudur. Bu bilgi araştırma bölümünde gazete incelenirken göz önünde bulundurulması gereken noktalardan biridir. Kılıçlıoğlu'nun gazetesini siyasiler üzerinde ne şekilde kullandığını gösteren bir diğer anlatı da basın- siyaset ilişkilerini tanımlama noktasında oldukça değerlidir:

“Hükümet büyük bir döviz darboğazının içinde idi. Safa Kılıçlıoğlu bu durumu bilmesine rağmen, Amerika'dan Lincol marka bir limuzin getirtmek istiyordu. Başbakan, ülke büyük bir döviz sıkıntısı çekerken, Safa Kılıçlıoğlu'nun bu isteğini yerine getirmek istemeyince, gazete, derhal DP iktidarına cephe almış. Menderes, Safa Kılıçlıoğlu'na boyun eğmek zorunda kalmıştı. Lincol araba İstanbul'a gelene, DP'ye karşı yayın da durdu (Bağlum, 1991:154).”

Burada Kılıçlıoğlu'nun Adnan Menderes'le yaşadığı gerginliğe dair anılara yer vermek sürecin bütününe görmeyi sağlayacaktır. Orhan Karaveli (2010:134) Kılıçlıoğlu'nun Adnan Menderes ile yaşadığı gerginliği ve gazetesine bakış açısını şu şekilde aktarmaktadır:

“*Yeni Sabah*'ı Türkiye'nin başa geçen gazetelerinden biri yapan Safa Kılıçlıoğlu'nun bir ara ters düştüğü Menderes'i 'Polislerini üzerime yollarsan gazetem kapılarını kapar ve üstlerine hortumlarla mürekkep sıkarak kendimi savunurum!...' diye adeta tehdit ettiği de unutulmamalıdır. Aynı Kılıçlıoğlu, yıllar sonra bu işlerden yorulunca gazetesini almak isteyenleri 'O benim kızım! İnsan kızını satar mı?..' diye geri çevirmiş ve çalışanların tazminatını ödeyerek gazetesini sessizce kapatmıştı.”

Anlatılarda görüldüğü üzere Kılıçlıoğlu gazetesini kendi çıkarları doğrultusunda bir silah olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Kılıçlıoğlu'nun bu durumu salt bir olay üzerine yapmadığı, kendi çıkarları için gazetesini birçok kez kullandığı savını bu anıyla da güçlendirmek mümkündür:

“Kendisine 'Patron' diye hitap edilmesini isteyen Safa Kılıçlıoğlu, Florya'daki Cumhurbaşkanlığı yazlığının hemen yanında bulunan arsaya bir bina oturtmak istiyordu. Önceleri bu inşaatı izin verilmedi. Ancak, kısa bir süre sonra, Patron istediğine kavuştu ve Cumhurbaşkanlığı yazlığının yanında görkemli bir bina kurmakta gecikmedi (Bağlum, 1991: 154).”

Demokrat Parti ile çıkarları doğrultusunda bir ilişki sürdüren Kılıçlıoğlu'nun siyasi duruşuyla ilgili olarak ise Soner Yalçın (2007) aşağıdaki noktalara değinmiştir:

“Politikayla da ilgileniyordu; aktifti; Millet Partisi İstanbul İl Yönetim Kurulu Üyesi’ydi. Parti toplantılarında ‘Basın neden hiç bizden bahsetmiyor’ diye kızarak ‘Yeni Sabah’ı almıştı. İlginçtir, gazete patronu olunca Demokrat Parti’yi savunmaya başladı.”

Gazeteci Recep Aslan da Yalçın’a benzer şekilde Kılıçlıoğlu'nun ideolojik yelpazenin hangi tarafında konumlandığıyla ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

“Safa Kılıçlıoğlu'nun 1948’de kurulan Millet Partisi’ne yakınlık duyduğu biliniyor. Millet Partisi, Demokrat Partiyi, CHP karşısında sert muhalefet yapmamakla suçlayanların kurduğu bir parti. Fevzi Çakmak da partinin fahri başkanı. İlk seçime yeterli değişiklik yapılmadığı için seçim kanunu bahane edilerek seçime katılmıyor, daha sonraki seçimde de Kırşehir’den sadece Osman Bölükbaşı seçimi kazanıyor. Millet Partisinin kuruluş tarihi ile Yeni Sabah’ın Safa Kılıçlıoğlu sahipliği de başlıyor. Kılıçlıoğlu Millet Partisine yakın olmasına rağmen Demokrat Partiyi destekliyor. Zaten çok geçmeden 1954’te Millet Partisi mahkeme kararıyla kapatılıyor.”

Hem gazetenin yayın politikasını görmek hem de Kılıçlıoğlu'nun Demokrat Parti ile olan ilişkilerini yorumlayabilmek adına partinin önemli isimlerinden Mükerrerem Sarol’un (2014a:15) anlattıkları da oldukça önemlidir. Sarol’a göre gazete, bunalımlı bir dönemde Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın akrabası Yakup Soyugenç’in firmasıyla ilgili haberler yayımlamış ve ardından *Yeni Sabah*’a denetim yapılmıştır. Bu durum Safa Kılıçlıoğlu’nu son derece öfkelenmiştir. Kılıçlıoğlu, hesap uzmanlarının hiçbir gerekçe olmaksızın şirketin defterlerini incelemeye başlamasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş; kendisinin namuslu bir kişi olduğunu, veremeyeceği bir hesabı bulunmadığını, asıl kusurları olanların daha dikkatli davranması gerektiğini vurgulamıştır. Sarol, Kılıçlıoğlu’nu yatıştırmaya çalışsa da Kılıçlıoğlu yayımlanan yazıların devam etmesi gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Ona göre bu tür haberler, Başbakan Menderes’e doğrudan zarar vermek yerine yolsuzlukların açığa çıkarılması yoluyla bir anlamda ona yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, *Yeni Sabah*’ın yayın çizgisi ile Kılıçlıoğlu’nun Demokrat Parti içerisindeki konumunu anlamak bakımından önemli ipuçları sunmaktadır (Sarol, 2014a:15).

Cumhuriyet gazetesi yazarı Özgen Acar’ın²⁷³ (2018) da anlatıları Aslan ve Yalçın’a paralel olmakla birlikte, Kılıçlıoğlu’nun gazeteyi çıkarma motivasyonu ile ilgili aktardığı bilgi oldukça kıymetlidir:

“Osman Bölükbaşı’nın Millet Partisi’nin İstanbul İl Yönetim Kurulu üyesi idi... ‘Basın, bizden neden hiç söz etmiyor?’ diye kızdığı için ‘Yeni Sabah’ı aldı. Ne var ki patron olunca, Demokrat Parti’yi savunmaya başladıysa da Adnan Menderes’e çektiği bir telgraf nedeniyle 6 ay hapis cezası aldı!”

²⁷³ Basın Nereye Gidiyor (7), <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/ozgen-acar/basin-nereye-gidiyor-7-1180597> Erişim Tarihi: 02.03.2024

Bu anıların haricinde Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin (1984- 1996) hazırladığı, “Türk Basınında Cumhuriyetin 60 Yılı” ile “1946- 1996 50. Yıl Albümü” çalışmalarına Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün (1977) yayını “Türk Basınında Kim Kimdir”e ve Reşid Halid Gönç'ün (1984) kaleme aldığını üç ciltlik “Bab-ı Ali'nin Hatıra Defteri” eserine bakılmış ancak Kılıçlıoğlu ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır²⁷⁴.

3.2.11. Kılıçlıoğlu'nun Saldırıya Uğraması ve Adnan Menderes'in İdamına Reaksiyonu

1957 yılında gerçekleşen seçimlerin ardından iktidar ile basın arasındaki gerilim iyice artmıştır. Bu dönemde sansür, ilan kesme cezaları, basın davaları ve gazetecilere yönelik şiddette katlanarak artmıştır²⁷⁵. Şiddet gören isimlerden biri de *Yeni Sabah* gazetesi sahibi Safaeddin Kılıçlıoğlu'dur. Kılıçlıoğlu, 28 Ocak 1960 tarihinde tiyatrodan ayrılırken eşi ve eşinin annesinin yanında darp edilmiştir. Olay ertesi gün *Yeni Sabah* gazetesinde, “Safa Kılıçlıoğlu dün gece alçakça bir tecavüze uğradı” başlığıyla okuyucuya sunulmuştur. Haber metninde yer alan bazı ifadeler ise şu şekildedir:

Safa Kılıçlıoğlu, dün gece refikası ve kayınvalidesiyle birlikte gitmiş olduğu tiyatrodan avdetle, Emlâk caddesindeki apartmanın önünde otomobilinden inmiştir. Henüz refikası ve kayınvalidesi arabadan inmeden, iki meçhul şahıs peyda olmuş ve Safa Kılıçlıoğlu'na tecavüz etmişlerdir. Meçhul şahıslardan biri, Safa Kılıçlıoğlu'nun yüzüne ilk darbeyi kafa ile vurmuş ve nereden peyda olduğu bilinmeyen bu şahıslardan ikincisi ise, aynı anda sert bir cismi Kılıçlıoğlu'nun başına indirmiştir.

...

Gazetemizin kurucusu maruz kaldığı bu iğrenç tecavüzden sonra matbaamıza gelmiştir. Bu şekavet hadisesini ve asayişsizlik örneğini gazetemiz mensuplarına anlatan Kılıçlıoğlu, yüzünden, başından ve ayağından akmakta olan kan bir hastaneye gitmesini icap ettirdiğinden, bir muharririmizle birlikte Fransız Hastanesine hareket etmiştir. Kılıçlıoğlu idarehanemizden ayrılırken hadiseyi duyan Cumhuriyet gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ömer Sami Coşar, Milliyet gazetesinden Dinçer Güner ve Dünya Gazetesinden Güngör Gökten gelerek bu iğrenç tecavüzün izlerini bizzat müşahade etmişlerdir.

...

Bu iğrenç tecavüzün failleri kimlerdir? Zabıta onları bulabilecek midir? Bu suallerin cevabını hadisenin müteakip seyrinde bulacağız. Yalnız şimdilik şu kadarını hatırlatalım ki müstakil bir gazetenin kurucusuna, şekavet örneği diyebileceğimiz böylesine alçakça bir tecavüz sonra yıllarda ilk defa vakı olmuştur (*Yeni Sabah*, 29.01.1960:1 ve 5, Safa Kılıçlıoğlu, dün gece alçakça bir tecavüze uğradı).

30 Ocak tarihli gazetenin manşeti ise bu olaya ayrılmıştır. “Safa Kılıçlıoğlu'na tecavüz hâdisesi Meclise getirildiği” başlıklı haberin spotunda bir CHP'li vekilin saldırının hükümetçe nasıl karşılandığını sorduğu belirtilmiştir. Yine aynı haberde “Gazeteciler Cemiyetinin telgrafı, Kılıçlıoğlu'nun beyenatı, Çekilen teessür telgrafları ve ziyaretler, Gazete Sahipleri Sendikası

²⁷⁴ Erim (2021:583), Kılıçlıoğlu ile Menderes arasında bir diyalogu aktarırken Ahmet Emin Yalman, Nadir Nadi Falih Rıfkı gibi isimlerin Kılıçlıoğlu'nu gazeteci olarak kabul etmediklerini söylemiştir. Kılıçlıoğlu'nun herhangi bir kayıttan adının olmamasında kendisini gazetecilere kabul ettirememesinin de etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

²⁷⁵ Nihat Erim (2021:666) 21 Aralık 1958'de günlüğüne aldığı notta, Kılıçlıoğlu'nun birkaç aydır iktidarı desteklemeyi bıraktığını söylemektedir. Bunda tirajının 66 bine düşmüş olmasının ve kağıt fiyatlarındaki artışın da etkisi olduğunu söylemektedir. Erim yine anılarında Menderes'in Kılıçlıoğlu'nu üç gün beklettiğini ama görüşmediğini de anlatmıştır.

dün bir tebliğ neşretti” alt başlıklarıyla olaya dair bilgilere yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 30.01.1960:1 ve 5, Safa Kılıçlıoğlu’na tecavüz hadisesi Meclise Getirildi).

Bu tarihte yayınlanan başyazı ise hem fiziksel şiddete giden süreci hem de dönemin basın atmosferini yansıtmayı açısından oldukça önemlidir:

Gazetemizin kurucusuna karşı, son günlerde yapılmakta olan radyolu, yazılı küfür ve tecavüzler, artık fiiliyata ve da intikal etmiş bulunuyor. Zaten iştiha, yedikçe artar derler; çok doğru olacak... Bundan birkaç ay evvel Florya’daki sayfiyesine bir gece silahlı bir taarruz olmuş ve meçhul şahıslar – ah bu meçhul şahıslar nitelikleri gün gibi açık şahıslar- köşkün etrafında silah talimi yapmışlardı. Mesele o vakit de gazetelere aksetmiş ve Polis Müdüriyeti de, hadiseyi tahkik ederek faillerini meydana çıkarmayı vaatmişti ama sonradan, hafıza- i beşer nisyarla alude olduğundan, bu esrarlı olayı örten perde de kaldırılamamış ve unutulup kalmıştı.

O takipsizliğin verdiği cüret, evvelki geceki apaçık tecavüz ve taarruzu intaç etmiştir.

Şimdi hür ve müstakil gazetecileri, doğru bildikleri yoldan alıkoymak için, bu gibi tehdit ve Balkan milletlerine has ve bizi de Meşrutiyet devrinin başlangıçlarına iade edecek usullere mi başvurulmağa başlandı? Daha bir ay evvel bir fıkra yazarını bizzat Polis Müdürü telefonda tehdit etmiş ve ilgilinin Dahiliye Vekiline şikâyeti, müsbet bir sonuca ulaşmamıştı. Yine diğer bir refikimizin bir fıkra muharriiri, evine giderken, meçhul şahısların taarruzuna uğrayarak yaralanmıştı. Şimdi de Kılıçlıoğlu, aynı tarzda, bu meçhul şahısların tecavüzüne uğruyor, hem de şehrin en işlek bir semtinde... Bu meçhullerin, altlarında otomobilleri vardır ve muhakkak ki, bir tuzak kurulmuş ve evvelden hazırlanmış ve tertip edilmiştir.

Peşin olarak ifade edebiliriz ki ve bu kehanetimizde hiç de aldanmayacağımıza eminiz, bu meçhul şahıslar da, polisimiz tarafından bulunamayacaktır. Hatta sayfiye tecavüz hadisesini, adeta olmamış gibi göstermek ve vahi saymak temayülü de vardı. Fakat yaralanma vaki olduğuna ve bir hakikat bulunduğuna göre, bu kere bu çeşit bir inkara yer yoktur.

Bu iptidai ve 1908 tipi usullerle hür gazetecilerin kalemlerini kırmak ümidinin boş olduğunu biz, ilgililere en yüksek sesle haykırmak isteriz (*Yeni Sabah*, 01.02.1960:1 ve 5, Hem memleket beraber hem hırçınlık ve sinirlilik).

1 Şubat tarihinde ise konu işlenme devam edilmiş, geçmiş olsun telgraflarının gelmeye devam ettiği ve Kılıçlıoğlu’nun şikayet için savcılığa gideceği belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 01.02.1960:1 ve 5, Hem memleket beraber hem hırçınlık ve sinirlilik). İki Şubat tarihli yayın ise bir dönemin İstanbul Valisi’nin tavrını göstermesi açısından önemlidir. “Safa Kılıçlıoğlu’nun Vali Yetkinere cevabı” başlıklı haberdeki şu ifadeler saldırıdan ziyade Kılıçlıoğlu’nun siyasi iktidarla ilişkisini göstermektedir:

Ben Bay Yetkiner’i 1955 de tanıdım. 6/ 7 Eylül faciası cereyan ettiği gün, kendisi İstanbul’da bulunuyor ve Emniyet Umum Müdürlüğü makamını işgal ediyordu. O günün havasına göre, umumi efkârı teskin maksadı ile olacak, Dahiliye Vekili ve İstanbul Müdürü ile birlikte, o da istifa etmek zorunda kalmıştı. Bay Yetkiner kendisini 6/ 7 Eylül hadisesinde tamamen kabahatsiz addettiğinden, keyfiyeti bilhassa Başvekile duyurmak telaş ve gayreti içindeydi. Müşterek bir dostumuzun tavsiyesi üzerine bir sabah Belvü Palas’da Bay Yetkiner’in geldiğini haber verdiler. Sabahın hayli erken bir saatinde ve henüz giyinmemiş bir halde kendisini kaldığım odada kabul ettim. O zaman Bay Yetkiner ağlamaklı bir tavırla halini anlattı ve benden, Başvekil nezdinde tezkiye ve şefaât rica etti. Ahiren, müşterek arkadaşımızın da lehine devamlı hüsnü şahadet ve ısrarı üzerine Bay Yetkiner’in halini Başvekile bir kaç defa anlattım (*Yeni Sabah*, 02.02.1960:1 ve 5, Safa Kılıçlıoğlu’nun Vali Yetkinere Cevabı).

Yazının devam eden bölümünde Kılıçlıoğlu neden karakola gitmediğini, daha önce kaldığı maruz kaldığı saldırıları ve tehditleri anlatmaktadır ancak bu bölüm Kılıçlıoğlu’nun, Menderes ile bir kamu görevlisini savunacak düzeyde yakın olduğu dönemler olduğunu göstermektedir. Sonraki günlerde de konuyla ilgili gelişmeler haber olarak sunulmuş, aynı

dönemde saldırıya uğrayan Orhan Birgit olmak üzere tüm gazetecilerin durumu sayfalara taşınmıştır. Saldırının ardından bir süre Türkiye’de kalan Safa Kılıçlıoğlu ise 24 Şubat günü bir süre kalmak üzere Belçika’ya gitmiştir²⁷⁶ (*Yeni Sabah*, 25.02.1960:1, Safa Kılıçlıoğlu Avrupaya Gitti).

Recep Bilginer (2005:237) 1960 darbesinden sonra gazetecilerin bir kısmının hınç aldığını kimisinde Menderes’le olan ilişkilerini unutturmak için saldırgan bir yayın politikası izlediklerini söylemektedir. Bilginer’e göre bu isimlerden biri de Kılıçlıoğlu’dur. Kılıçlıoğlu’nun Menderes’in yanında Bakanlar Kurulu toplantısına girip orada “fiyaka sattığını” anlatan Bilginer, 27 Mayıs’ın ardından Menderes’in Kütahya’da hava üssünde tutuklandığı fotoğrafını epey büyüterek gazetede kullandığını söylemiştir (Bilginer, 2005:237).

Doğan Özgüden (2011:253-255) ise Kılıçlıoğlu’nun yıllarca Menderes iktidarını destekleyerek *Yeni Sabah*’ı Türkiye’nin en büyük gazetelerinden biri haline getirdikten sonra halkın partiye olan desteğinin azaldığını görünce politika değiştirdiğini söylemiştir. Bu sebepten Menderes’in en kızdığı gazete patronlarından biri olduğunu söylemiştir. Menderes ile Kılıçlıoğlu arasında değişen diyalogu bu şekilde anlatan Özgüden (2011:253- 255), Kılıçlıoğlu’nun Menderes’in idam edileceği haberini alınca kahkahalar atarak güldüğünü de söylemiştir.

²⁷⁶ Bu tarihlerde gazeteye yönelik baskıların iyice arttığı görülmüştür. 14 Ocak 1960 tarihli *Ulus* gazetesinde Bülent Ecevit, *Yeni Sabah*’ın uğradığı baskıyı konu edinen bir yazı yazmıştır. Bülent Ecevit, "*Yeni Sabah* neden cezalandırıldı?" başlıklı yazısında, *Yeni Sabah* gazetesinin karşı karşıya kaldığı yaptırımı çeşitli açılardan eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Ecevit’e göre, bir Türk gazetesinin, bir yabancı millet hakkında yayımladığı düşünceler nedeniyle, üstelik hukukun öngörmediği yöntemlerle cezalandırılması kabul edilebilir bir uygulama değildir. *Yeni Sabah*’ın bir dönem iktidarı destekleyen bir yayın politikası izlediği ve bu süreçte gazete yönetiminin, hükümetle yakın ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir. Ancak gazetenin eleştirel bir çizgiye yönelmesiyle birlikte, iktidarın gazeteye yönelik tutumunun değiştiği gözlemlenmektedir.

Ecevit, hükümetin, *Yeni Sabah*’a yönelik cezai işlemi doğrudan iktidara yöneltilen eleştirilerden değil, gazetenin bir yabancı millete yönelik tenkit yazısından dolayı uyguladığını belirtmektedir. Ona göre, *Yeni Sabah*’ın daha önce hükümete yönelttiği sert eleştirilere rağmen herhangi bir hukuki süreç başlatılmamış ya da hükümet tarafından uygulanan resmî ilan kesme yaptırımı gündeme getirilmemiştir. Ancak, söz konusu gazetenin bir yabancı milletle ilgili yayımladığı eleştirel yazı, idari yaptırımın uygulanması için gerekçe olarak seçilmiştir.

Ecevit, bu durumun iki şekilde yorumlanabileceğini ileri sürmektedir. Birincisi, hükümetin, Türkiye’deki basın organlarının dost yabancı ülkelere yönelik eleştirilerini cezalandırma yoluna gitmesinin bir tür örnek oluşturmayı amaçladığı, böylelikle bu ülkelerin de Türkiye aleyhine yayın yapan basın organlarına karşı benzer tedbirler almaya teşvik edilmek istendiğidir. İkincisi ise, iktidarın, demokratik ülkelerde kendi basına uyguladığı baskıların olumsuz etkilerini hafifletmek için, Türk basınının yabancı ülkeler hakkında yazdığı eleştirel yazılar üzerinden, dış kamuoyunda bir sempati arayışına girmiş olabileceğidir.

Sonuç olarak, Ecevit, hükümetin, bir Türk gazetesini yalnızca bir yabancı millete ilişkin eleştirilerinden ötürü cezalandırmasının, demokrasi ve basın özgürlüğü ilkeleri açısından izaha muhtaç bir uygulama olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca, bu tür uygulamaların, Türkiye’deki antidemokratik kanun ve uygulamaların, uluslararası kamuoyunda doğurduğu olumsuz yansımalar dikkate alındığında, iktidarın samimiyeti hakkında ciddi şüpheler doğurduğunu ileri sürmektedir (Ecevit, *Ulus*, 14.01.1960: 1 ve 5, *Yeni Sabah* Neden Cezalandırıldı?).

3.2.12. *Yeni Sabah*'ın Kapanması ve Sonraki Süreç

Gazetenin 16 yıllık yayın serüveninde olduğu gibi kapanışıyla ilgili de anlatılar çok azdır. *Yeni Sabah* 30 Haziran 1964'te son yayının yapmıştır. *Hürriyet* gazetesinde “*Yeni Sabah* Kapandı” başlığıyla duyurulmuştur. Haberin spotunda gazetenin 60 bin tirajıyla²⁷⁷ en çok satan beşinci gazete olduğu belirtilmiş, ilanların gelirlerinin iyi olmasına rağmen gazetenin iktisadi olarak dayanamadığı belirtilmiştir. Haberde Kılıçoğlu'nun şu ifadelerine yer verilmiştir:

“Bugünün şartlarına uyamadığımız için *Yeni Sabah*'ı kapatıyoruz. Halen günlük tirajımız 60.000'dir. Geçen yıl ilan gelirimiz iki milyon altı yüz elli bin lira idi. Bunun yedi yüz bin lirası resmi ilandı. Bu ilanla gazete kapanır mı? diye soracaksınız. Evet, şerefıyla, itibarıyla haysiyetiyle, itibarıyla kapanır. Kimseye bir borç yapmadan, bono ile personeline maaş vermeye mecbur kalmadan, namusuyla kapanır. Biz, gittikçe artan masrafları, bir gün karşılayamamak, personele maaş verememek durumuna düşmek istemeyiz (*Hürriyet*, 01.07.1964: 1 ve 7, *Yeni Sabah* Kapandı).”

Haberin devamında gazetenin tarihçesine yer verilirken birçok mücadeleden geçildiğini bunların kazanıldığı ancak kapanmaktan da kurtulamadı denmiş ve şu satırlarla süreç anlatılmıştır:

“- ‘*Yeni Sabah*'ın adına, beş yüz bin lira verdiler, satmadım’ diyor Kılıçoğlu... “Bu, benim kızımdır. Onu ben yetiştirdim. Kimbilir, *Yeni Sabah*'ı kötü maksatlarla kullanmak isteyenler olabilir, şimdi kadar basın hayatında takip ettiğimiz dürüst yoldan ayrılanlar olabilir. Yalnız iyi ve doğru kullanılacağına kati kanaat getirmediğim satmam!...”
... Ve bir gazete, 180 kişilik personeli, 60 bin adet günlük tirajı, Babıâli'deki beşincilik durumuyla, işte böyle öldü... *Yeni Sabah*'ta dün bir hüznün vardı. Çalışanlar, son defa gazeteye geldiler, yıllarca çalıştıkları masalarda son defa tekrar oturdular ve birbirleriyle vedalaşıp gittiler...
Geride, sadece hareketsiz, sessiz bir bina, boş masalar kaldı.. (*Hürriyet*, 01.07.1964: 1 ve 7, *Yeni Sabah* Kapandı)”

Sloganlarından biri “Gün doğar Sabah olur- Herkes *Yeni Sabah* okur” olan gazetenin kapanmasıyla ilgili olarak anılarda daha çok 212 sayılı kanun gösterilmektedir. Zafer Atay²⁷⁸ (2011) da Kılıçoğlu'nun 212 sayılı kanuna itiraz eden ilk isim olduğunu söyledikten sonra gazetenin kapanma sürecini şu ifadelerle anlatmaktadır:

“*Yeni Sabah*'ın kapanmasına gelince; Kılıçoğlu, sendikaya ve toplu sözleşme düzenini getiren yasaya karşıydı. Diğer patronlar da karşıydı. Bir kısmı uyguladı, bir kısmı uygulamadı. Fakat en radikal kararı Sefa Bey aldı. Bir gün orada çalışırken patronun tüm çalışanları kendi katına beklediğini söylediler. Hepimiz toplu olarak odasına girdik. Kısa bir konuşma yaptı; ‘Beyler hanımlar’ dedi. ‘Üç ay sonra gazetemi kapatacağım. Aşağıya talimat verilmiştir. Herkesin hesabı yapılmaktadır’. Yani muhasebeye talimat vermiş. ‘Bugünden itibaren herkes bir saat iş arama iznine sahiptir. Duyabilirsiniz, gazetesini kapatmaz derler ama inanmayın, kapatacağım ve kimseye de satmayacağım’ dedi. Üç ay sonra hakikaten kapattı. Bu Babıâli’de ender görülen bir durum... En büyük gazeteler bile bir gecede gazeteyi kapatma kararı alırlardı. İşe gelenler gazetenin kapatıldığını kapıcıdan duyarlardı, ama açıkça üç ay öncesinden haber vererek gazetesini kapattığını açıklıyordu. Üç ay herkes maaşını aldı. Gazetenin kapandığı gün

²⁷⁷ Haluk Şahin (2024: 29) da anılarında *Yeni Sabah*'ı popüler halk gazetesi aralarında göstermekte ve *Hürriyet* ile birlikte aldıklarını söylemektedir.

²⁷⁸ Bab-ı Ali'nin Çınarları Anlatıyor, <https://suleymanboyoglu.blogspot.com/2011/11/bab-i-alinin-cinarlari-anlatiyor.html>, Erişim Tarihi: 19.06.2024.

çekilmiş bir fotoğraf var. Kimsenin içeride bir kuruş parası kalmadı. Herkese ödemesi yapıldı (Atay, 2011).”

Özgen Acar (2019)²⁷⁹, 212 sayılı kanundan sonra diğer gazete patronlarının *Yeni Sabah* gazetesinin sahibi Kılıçlıoğlu tarafından kışkırtıldığını söyledikten sonra gazetecilikten bittiği için gazetesini kapattığını söylemektedir. 1985 yılındaysa Dinç Bilgin’in, hasta yatağındaki Kılıçlıoğlu’nu arayıp isim hakkını almak istediğini anlatan de anlatan Acar (2018)²⁸⁰ baskı makinelerine Bilgin’in parasının yetmediğini ancak dizgi harflerini satın alarak *Yeni Asır*’ı *Yeni Sabah*’ın sayfa düzeninde bastığını söylemektedir. Kılıçlıoğlu ve *Yeni Sabah* ile ilgili öğrenilen son gelişmeye yalnızca bu bilgidir.

Kılıçlıoğlu’nun 1964 yılında *Yeni Sabah*’ı kapatmasının ardında bir yıl daha geçmeden 19 Ocak 1965’te bu sefer *Meydan* isimli haftalık gazeteyi çıkardığı görülmektedir. Gazetede Hakkı Devrim’in de büyük emeği bulunmakla birlikte kaynaklara göre gazete 17 Ağustos 1965’te yayın hayatına son vermiştir (Sayın, 2018). Bunun ardından Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz ve Hakkı Devrim ile “Meydan Larousse”u çıkartarak Türkiye’de ansiklopedi yayıncılığında öncü olmuştur. Ancak yayınlarda hatalar olduğu tespit edilmiştir (Azak, 1997: 41- 42). Vedat Günyol (1994: 11) Kılıçlıoğlu’nun ilk başta birçok kişiye Fransızcadan çeviri yaptırdığını ancak burada istediği verimi almadığını sonradan ekibi değiştirmesiyle ortaya anlamlı bir yapıt çıktığını söylemektedir.

Görüldüğü üzere Kılıçlıoğlu sonraki yıllarda da matbaasının da olmasının avantajıyla çeşitli yayıncılık faaliyetlerine devam etmiştir. Elde edilen bilgiler ansiklopedi yayıncılığında başarılı olan Kılıçlıoğlu’nun son serüvenin bu olduğu yönündedir.

3.3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde *Yeni Sabah* gazetesinin dört farklı seçim dönemindeki yayınları analiz edilecektir. İncelemeler “seçimlerden önce ve seçimlerden sonra” olacak şekilde başlıklandırılmıştır.

3.3.1. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri Öncesi *Yeni Sabah*

Araştırma kapsamında ilk olarak *Yeni Sabah* gazetesinin 15 Mayıs 1950 Genel Seçimleri öncesindeki yayın politikası incelenmiştir. 1 Nisan tarihli nüshanın manşet bölümünün büyük kısmı Celal Bayar’ın nutkuna ayrılmış vurgu Bayar’ın “Dış politikada CHP kadar başarılı

²⁷⁹ Basın Nereye Gidiyor (8). <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/ozgen-acar/basin-nereye-gidiyor-8-1187461>, Erişim Tarihi: 14.12.2024.

²⁸⁰ Basın Nereye Gidiyor (7). <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/ozgen-acar/basin-nereye-gidiyor-7-1180597>, Erişim Tarihi: 03.02.2025.

olacağız” ifadesine yapılmıştır. Gazetenin ilk sayfasında CHP ve MP ile ilgili haberlere de yer verildiği görülmüştür. CHP ile ilgili haberlerden ilkinde İnönü’nün mitingi duyurulurken, ikincisindeyse aday belirlenmesi sürecinin partiyi zor durumda bıraktığı anlatılmıştır. MP ile ilgili haberde de yine miting duyurusu yapıldığı görülmüştür. İç sayfadaysa Bayar’ın ifadelerine üç tam sütun ayrılırken, diğer partilere dair haberler kısa tutulmuştur. “Samimi ve Hakiki Demokrasi (*Yeni Sabah*, 01.04.1950:1 ve 5)” başlığını taşıyan başyazıdaysa İngiltere ve Fransa örnekleri üzerinden CHP iktidarının Meclis’teki tavrı ve söylemlerinin eleştirildiği görülmektedir. Şükrü Saraçoğlu’ndan alınan bir ifadenin değerlendirilmesiyle son bulan yazıda CHP’nin iktidardan ayrılma sürecinde yaşayacağı zorluklar vurgulanmıştır.

Görsel 3.5: 1 Nisan! Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 01.04.1950

Aynı tarihli gazetede yayımlanan ve 1 Nisan şakalarına gönderme yapan karikatürde Celal Bayar’ın iktidar koltuğunu CHP’ye verdiğini görülmektedir. Henüz seçimlerin gerçekleşmediği ve CHP’nin iktidarda olduğu günlerde yayımlanan bu karikatür gazetenin Demokrat Parti’nin seçimi kazanıp iktidara geleceğini önceden kabul ettiğini göstermektedir.

Ertesi günkü gazetede de manşet bölgesi DP’ye ayrılırken, CHP ile ilgili haberlerden birindeyse propaganda sürecinde bütün kabinenin seferber olduğu belirtilmiştir. “Bu defa da Millet iradesile Değişsin..” başlıklı başyazıdaysa Bayar’ın, “Önümüzdeki seçimler, milli

iradenin hakkile ve hile ve hurdasız tezahürüne vesile teşkil eylemelidir” ifadesiyle birlikte konuşmasının bir bölümü aktarılmıştır. Bayar’ın yurttaşların ülke harika yönetilse bile Milli Şef devrine son vermek arzusunda olduğunu ve bir kereliğine bile olsa hükümeti değiştirmek gücüne sahip olmak istediklerine dair söylemi ile MP lideri Bayur’un ifadelerinin paralel olduğu belirtilmiştir. Böylelikle esasen birbiriyle çok anlaşılamayan iki muhalefet liderinin bu noktada ittifak ettiklerinin altı çizilmiştir. Yazıda aşağıdaki ifadelere de yer verilmiştir:

“Halk Partisi, seçimler sonunda milletin iradesile, idareden uzaklaşmalı, yerlerini başka partilere terkeylemeli ve bu partinin başındakiler, rahatça inziva köşesinde yurda dua ile meşgul olabilmelidirler. Maamafih bu demek değildir ki önümüzdeki seçimi kaybedecek olan Halk Partisi bir daha belini doğrultamayacak kadar perişan olacaktır (*Yeni Sabah*, 02.04.1950:1 ve 7, Bu defa da Millet iradesiyle Değişsin).”

Yazının bu bölümünün bir önceki gün yayımlanan ve başka ülkelerde iktidar değişikliklerini örnek gösteren başyazının devamı niteliğinde okumak mümkündür. *Yeni Sabah*’ın CHP’yi sandıktan çıkacak sonucu kabullenmeye yönlendirdiği görülmektedir. Öte yandan son cümle de yine dün yayımlanan karikatürle benzer mesajı taşımaktadır. CHP seçimi kaybetmiştir ve muhalefet iktidara gelmiştir. Yazının son bölümünde seçimin dürüst ve tarafsız yapılmasıyla ilgili bir uyarıda bulunulduğu görülmüştür. 1946 seçimlerinde yaşananlar hatırlatılmış, “Fakat iktidar, bu defa da, mızıkçılık yapmağa kalkarsa gem milli vicdan hem tarih karşısında en büyük hicap damgasını yiyecektir” ifadeleriyle yazı son bulmuştur.

Görsel 3.6: Partiler- Halk Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 02.04.1950

Bu tarihte yayımlanan karikatürdeyse herhangi bir siyasi parti seçilmeden tüm siyasi partilerin propaganda faaliyetleri eleştirilmiş, yurttaşların bu vaatlerden sıkıldığı çizilmiştir.

Üç Nisan²⁸¹ tarihli nüshanın birinci sayfasında DP ve MP'ye daha fazla yer ayrıldığı görülmüştür. DP'nin, İnönü'ye dair açıklamalarını anlatan haber manşetten 8 sütuna başlıkla duyurulmuştur. Bugünün başyazısının başlığı ise "Huy ve Can" olarak belirlenmiştir. Yazıda Halk Partisi mensuplarının 25 yıllık alışkanlarını bırakıp demokrat olacaklarına inananların hayal kırıklığına uğrayacakları belirtilmiştir. Mevcut iktidarın söylemleri ile eylemleri arasında her zaman uçurum olduğunun belirtildiği yazıda Halkevleri²⁸² örneği verilmiş, tarafsız olacağı söylenen bu kuruma bütçeden milyonlarca lira tahsis edildiği aktarılmıştır. Yazının devam eden bölümündeysen Niğde'de yayın yapan bir gazete üzerinden siyasi iktidar eleştirilmiştir:

"Yeni bir delili de, bize gönderilen bir vilâyet gazetesi veriyor. Niğdede intişar eden ve üzerinde sarıh bir şekilde resmî il gazetesi kaydını taşıyan, haf tada iki defa intişar etmek âdeti olan (Niğde), baş vaazlarını tamamen Halk Partisinin müdafaasına ve seçimlerin bu Parti tarafından kazanılması lehine yayınlanan propaganda ile süslemektedir. Halk Partisi lehine söylenecek nasıl bir söz bulabilir diye merak edenlerin tecessüsünü tatmin etmek hoş bir zevk olurdu ama, ne kıratta mütalâalar yürüttüğü, hâlâ Millî Mücadele kahramanlıklarını tekrarlayarak bunu Halk Partisine mal etmek gibi mugalatalardan ibaret olduğundan, sütunlarımız da tekrarlamakta bir fayda ummuyoruz. Yalnız bizim dikkatimizi çeken cihet, bu gazete resmidir. Bu cihet bizzat kendi itirafına sabittir. Resmidir, yâni tahsisatı Vilâyet Hususi idare since tesviye olunmaktadır. Şu halde bütün Niğde halkının - Halk Partili, Demokrat veya Millet Partili- paralarıyla çıkan bir ceride, nasıl olabiliyor da sadece Halk Partisi propagandası yapmakla meşgul olabiliyor? Şemsettin Günaltay hükümetinin her vesile ile, her Mecliste tekrarladığı tarafsızlık mefhumu ve dürüstlük anlayışı bu mudur?. Biz, bu Niğde örneğini bahis mevzuu ediyorsak bir çok niimunelerden en bariz bir misal teşkil ettiği içindir (*Yeni Sabah*, 03.04.1950:1 ve 5, Huy ve Can)."

Görüldüğü üzere yazının bu bölümü iktidarın basın politikalarını da net bir şekilde göstermektedir. Yazının devamında yine önceki günlere benzer şekilde iktidar ile devletin iç içe geçtiği belirtilmiş, yönetenlerin bu halde neyin serbest neyin yasak olduğunu ayırt edemeyecek konuma geldikleri anlatılmış, CHP'lilerin yurttaşların sağduyusunun hep kendi lehine olacağını düşünme hatasına düştükleri belirtilmiştir.

²⁸¹ Gazetenin bu sayısında yayımlanan seçim sürecini de ele alan bir yazıda *Ulus* gazetesinin önceki yıllarda basının renkli fotoğraf kullanmasına yönelik eleştirileri hatırlatılmış, kendisinin de renkli fotoğraf yayınlamaya geçmesi "Sabah Sabah!" başlıklı köşede mizahi bir dille yerilmiştir. Bu ifadeler hem dönemin basınında yaşanan değişimleri göstermesi hem de seçim yarışının gazeteler arasında da yaşandığını göstermesi açısından önemlidir: "Renkli resim koydukları için *Ulus* arkadaşımız büyük İstanbul gazetelerine 'ticaret gazeteleri' adını takmıştı. Şimdi kendisi de milyonlar harcadıktan sonra aynı kılığa girebildi.

Geçenlerde bastığı renkli bir karikatürde, ön safta Bakanlar olduğu halde Halk Partililer bacakları kisbetli, boyunları muskalı pehlivanlar halinde görünüyorlar.

Kisbetlerine, muskalarına bakıp onların bu ecdat yadigarı sporda birer üstad olduklarını sanmayın.

Bizler kisbetli, muskalı ne yalancı pehlivanlar gördük! (*Yeni Sabah*, 03.04.1950:3, Künteden künteye fark var...)"

²⁸² DP iktidara geldikten çok kısa bir süre sonra tartışma konusu olan ve kapatılan Halkevleri'ne yönelik seçimlere kısa bir süre kala böyle bir eleştiri yapılması *Yeni Sabah*'ın bu dönemdeki ideolojik konumlanışını gösteren en önemli vurgulardan biridir.

Görsel 3.7: Çok Halsizim Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 03.04.1950

Günün karikatüründeysen CHP halsiz, yorgun ve iri bir şekilde betimlenmiş, doktor da bunun “çok fazla kullanılan uyku ilacından” olduğunu söylemiştir. Bu karikatürle CHP’nin iktidarda olduğu dönemde hantallaştığı ve sorunların çözümü noktasında vurdumduymaz davrandığı anlatılmak istenmiştir.

Ertesi gün *Yeni Sabah* bütün ülkeyi dolaşarak yurttaşların nabzını tutacağı duyurulmuştur. Gazete adına şehirlere gidip yurttaşlarla görüşecek isimler şu şekildedir: Alaeddin Berk, Reşat İleri, Muzaffer Kaya, İzzet Aykol, Refi Cevad Ulunay, Murat Sertoğlu. “Tarafsız ve hakiki yurd röportajı okuyacaksınız” başlığıyla sunulan bölümdeyse bu isimler dışında da bir ekip oluşturulduğu bildirilmiştir²⁸³. Bugün yayımlanan başyazı “Mahut Şiddet Politikası (*Yeni Sabah*, 04.04.1950: 1 ve 5)” başlığını taşımaktadır. CHP iktidarının DP’nin şiddet politikası izlediğine yönelik iddialarına bu yazıda çeşitli örnekler üzerinden yanıtlar verilmiş asıl şiddet politikasını siyasi iktidarın uyguladığı vurgulanarak, DP savunulmuştur. Bu yazıda da 1946 seçimleri hatırlatılmış asıl siyasi şiddetin bu seçimlerde yapılanlar olduğu, “Şiddet politikası, 1946 da olduğu gibi sandıklarda ve rey pusulaları üzerinde kanun dışı el çabukluklar yapmaktır. Şiddet politikası valilerin, polis ve jandarmaların köylüleri ve şehirlileri daimi bir baskıya tâbi tutmalarıdır” ifadelerine yer verilmiştir. Halkın ve muhalefetin kanun kapsamındaki faaliyetlerinin şiddet olarak değerlendirilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Celal

²⁸³ Sunulacak içerikle ilgiliyse şu ifadelere yer verilmiştir: “*Yeni Sabah* mümessilleri her gittikleri yerde, hiç fark gözetmeksizin üç parti merkezini de ziyaret edip partizanlarla konuşacaklar, partiler dışında kalan münevverlerle temas edecekler ve her memleketten çeşitli vatandaşlarla görüşeceklerdir.”

Bayar'ın yaptığı açıklamalarda iktidarın şiddet üzerine kurguladığı stratejiyi de bozduğu söylenirken, eğer ülkede şiddet atmosferi hakim değilse bunun muhalefetin başarısından kaynaklı olduğunun da bütün yurttaşlar tarafından bilindiği anlatılmıştır.

Görsel 3.8: Köye Gelen Bakanlar Karikatürü

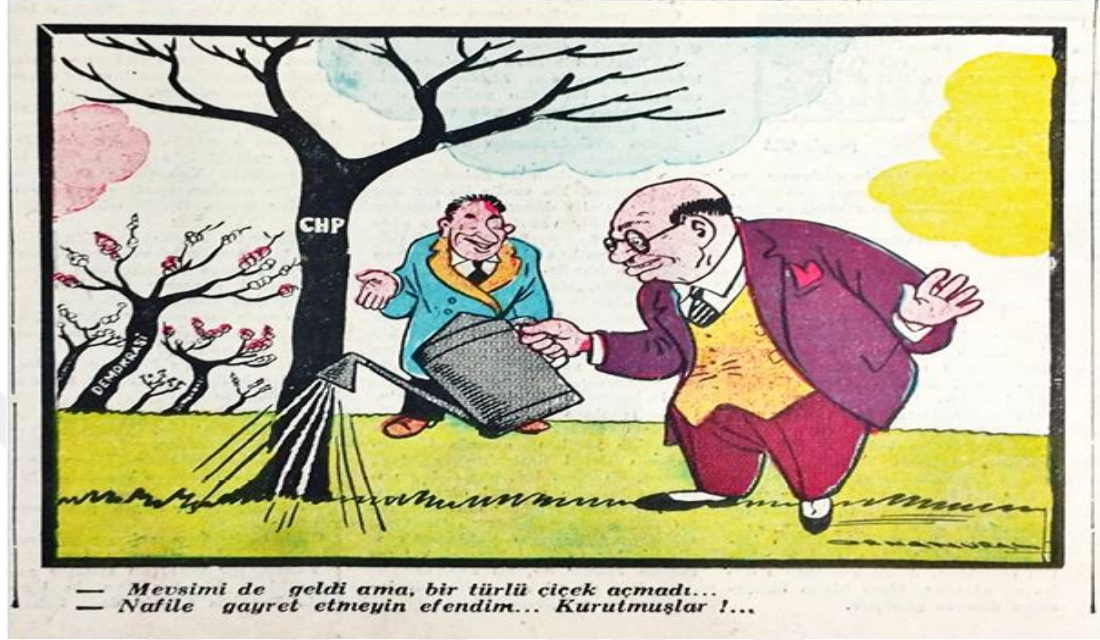
Kaynak: *Yeni Sabah*, 04.04.1950

Dört Nisan tarihli sayıda yer alan karikatürdeyse seçim dönemlerinde köyleri ziyaret eden bakanların eleştirildiği görülmüş, bunun nedeni olaraksa “Dört sene daha Beylik sürmeleri için!” yanıtı verilmiştir.

Gazetenin 5 Nisan tarihli sayısının birinci sayfasında manşet bölümünün İsmet İnönü'nün Konya'daki açıklamalarına ayrıldığı görülmüştür. Buradaki en önemli nokta haberin spot bölümünde İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu belirtilmeden CHP Genel Başkanı olarak zikredilmesidir. Bu gazetenin yaklaşımını gösteren önemli ayrıntılardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bunlara Alışılacak...” başlıklı başyazıysa demokrasi rejiminde kimsenin insan üstü gücü olmadığı, dokunulmaz olmadığı belirtilerek başlanmıştır. Yazının aşağıda aktarılan bölümlerindeyse doğrudan İsmet İnönü'nün hedef alındığı görülmektedir:

“Totaliter iradelerde, makinenin başındaki zata, bir parti lideri gibi muamele edilmekle iktifa [bir kimsenin yaptığını yapmak, ona uymak] olunamaz. Ona behemehal bambaşka bir unvan ve lakap tedarik etmek lazımdır. O bir Führer'dir yahut Duçedir. Kurtaracıdır. Hatta Sovyetlerde olduğu gibi yaratıcıdır. Memleket o yüksek halaskar olmasa, behemehal mahvolmağa mahkumdur. Onun rehakar eli bütün bir milleti, battığı çamurdan ve karanlıklardan sıyrıp çıkarmıştır. Bu derece pohpohlanmıya alışan şef ve lider de artık ağzından çıkan her kelimenin bir vecize, millete yolunu gösteren bir meşale olduğuna inanmağa başlar (*Yeni Sabah*, 05.04.1950: 1 ve 5, Bunlara Alışılacak...)”

Yazının devam eden bölümünde bahsedilen bu özelliklerin İnönü'nün Adana konuşmasında kendisini birebir gösterdiği aktarılmıştır. Bu iktidar hastalığının kısa sürede geçmeyeceği de vurgulanmış ve önceki günkü yazılarla ortak bir noktaya varılmıştır.

Görsel 3.9: Kurumuş Ağaç Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 05.04.1950

Aynı gün yayımlanan karikatürdeyse demokrasi ağacı çiçek açarken, CHP kurumuş bir ağaca benzetilmiş ve hiçbir çabayla çiçek açmayacağı anlatılmıştır.

Ertesi gün okuyucuyla buluşan gazetenin manşet bölümü oldukça önemlidir. “Baskı için yeni usul (*Yeni Sabah*, 06.04.1950: 1 ve 5)” başlıklı haberde, DP’li seçmenlerin kütüğe yazılmadığı iddia edilmiştir. DP ilçe başkanları toplantısı haberleştirmiş, metinde de seçim kütükleri tanzim edilirken, vatandaşlara “Hangi partiye rey vereceksin” şeklinde bir soru sorulduğu ve oyunu DP’ye vereceğini söyleyenlerin listeye kaydedilmediği bilgisi aktarılmıştır.

Başyazıdaysa (*Yeni Sabah*, 06.05.1950: 1 ve 5, Demokrasi dünyasını alakası) sadece Türkiye’deki vatandaşların değil, dünya kamuoyunun gerçekleşecek seçimleri merakla beklediği aktarılmıştır. Farklı ülkelerden elliden fazla gazetecinin de seçimleri takip etmek için geleceği belirtilirken bu gazetecilerin ilk izleniminde çeyrek asırdan beri Türkiye’de demokrasi olduğu halde hiçbir seçimin bu usulle uygulanmadığı yorumunun yapıldığı söylenmiştir. Diğer ülkelerin bu zamana kadar ki tavrı da “1946 yılına kadar fiilen toptancı, şefçi ve tek partici olan bir ülkeye, demokrat memleketler, fazla bir ehemmiyet atfetmiyorlar ve basma kalıp neticeleri evvelden belli reylerle meşgul olmak istemiyorlardı” cümleleriyle betimlenmiştir. Türkiye’deki durumun demokratik ülkelerdekinden farklı olduğu Anayasa’ya uyulmadığı anlatılmıştır.

Yazıda 1946 seçimleri tekrardan hatırlatılmış bu seçimlerin demokrasinin kurallarına uygun yapılmadığı bir kez daha vurgulanmıştır. Yeni Seçim Kanununa Bayar'ın da güvendiği, Türkiye'yi takip eden diğer ülkelerinde ilk defa emniyetli bir seçim yapılacağına inandığının belirtildiği yazının sonunda önceki günlerde seçime bir hile karışması durumunda halkın buna müsaade etmeyeceğine yönelik uyarı bu sefer farklı ülkelerdeki gazeteciler de dahil edilerek şu cümlelerle tekrarlanmıştır: “Çok temenniye şayandır ki iktidar partisi, tam demokrasi memleketlerinde cari olan usulleri dışında, hile, el çabukluğu veya baskı göstermesin. Böyle (bir teşebbüs, şüphesiz, halkımızın ve muhalefetin kanuni yollardan belirecek mukavemetleriyle de karşılanacak ve cihan matbuatında da akisler yaratacaktır.”

Görsel 3.10: Ata Sözlerinden Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 06.04.1950

Bu tarihte yayımlanan karikatür hem siyasi iktidarın yitirdiği desteği göstermesi açısından hem de Anadolu Ajansı bülteninin siyasi iktidarın propagandasını görünür kılmaması açısından oldukça önemlidir. Metinden bakan olduğu anlaşılan bir kişi bir kenti ziyaret etmiştir. Onu sadece CHP'li bir kişi ve emniyet mensubu karşılamaktadır. Ancak Anadolu Ajansı

bülteninde kendisini binlerce kişinin karşıladığı yönünde bir metin bulunmaktadır. Öte yandan karikatürde yer alan horozun da ajansın yayınlarını eleştirmek amacıyla eklendiğini söylemek olanaklıdır.

Yedi Nisan tarihli gazetenin başyazısı da partilerin karşılıklı şiddet iddialarına dayandırılarak yazılmış ve “İşte güzel bir teklif ve söz (*Yeni Sabah*, 07.04.1950:1 ve 5)” başlığını taşımaktadır. Celal Bayar’ın Çankırı kongresindeki konuşmalarına dayandırılan yazıda, konuşma metninden “1946 seçimlerinde haksızlık ve baskı yapılmıştır. Bunu millet müvacehesinde itiraf ediyoruz. Fakat millete kat’i olarak ifade ediyoruz ki o günahlar tekrar edilmeyecektir” ifadesi alınmış, bunun üzerinden de geçmişte yaşananlara bir sünger çekilmesi fikrinin güzel bir öneri olduğu belirtilmiştir.

Yeni Sabah gazetesinin 9 Nisan tarihli sayısı haberler, başyazı ve karikatür ölçüsünde neredeyse tümüyle partilerin aday belirleme sürecine ayrılmıştır. “Listeler Hazırlanırken” başlığını taşıyan yazıda özellikle İstanbul özelinde CHP içerisinde bir darmadağınklık olduğu belirtilmiştir. Yakın tarihe kadar aday listesinin şef tarafından tanzim edildiği bunun kamuoyunu hatta CHP mensuplarını bile ilgilendirmediğinin belirtildiği yazıda herhangi bir memuriyete tayin olmakla milletvekili olmak arasında bir fark olmadığı, Meclisteki faaliyetlerde de bu memuriyet ruhunun görüldüğünün altı çizilmiştir. Yazıda artık Meclis’teki bu ruhtan kurtulunması gerektiği, ülkenin ihtiyaçlarına uygun kişilerin vekil seçilmesi gerektiği anlatılmıştır. Yazının ilerleyen bölümünde listelerde adı geçen isimler üzerinden CHP’ye ve kısmen DP’ye yönelik şu eleştirinin yapıldığı görülmüştür:

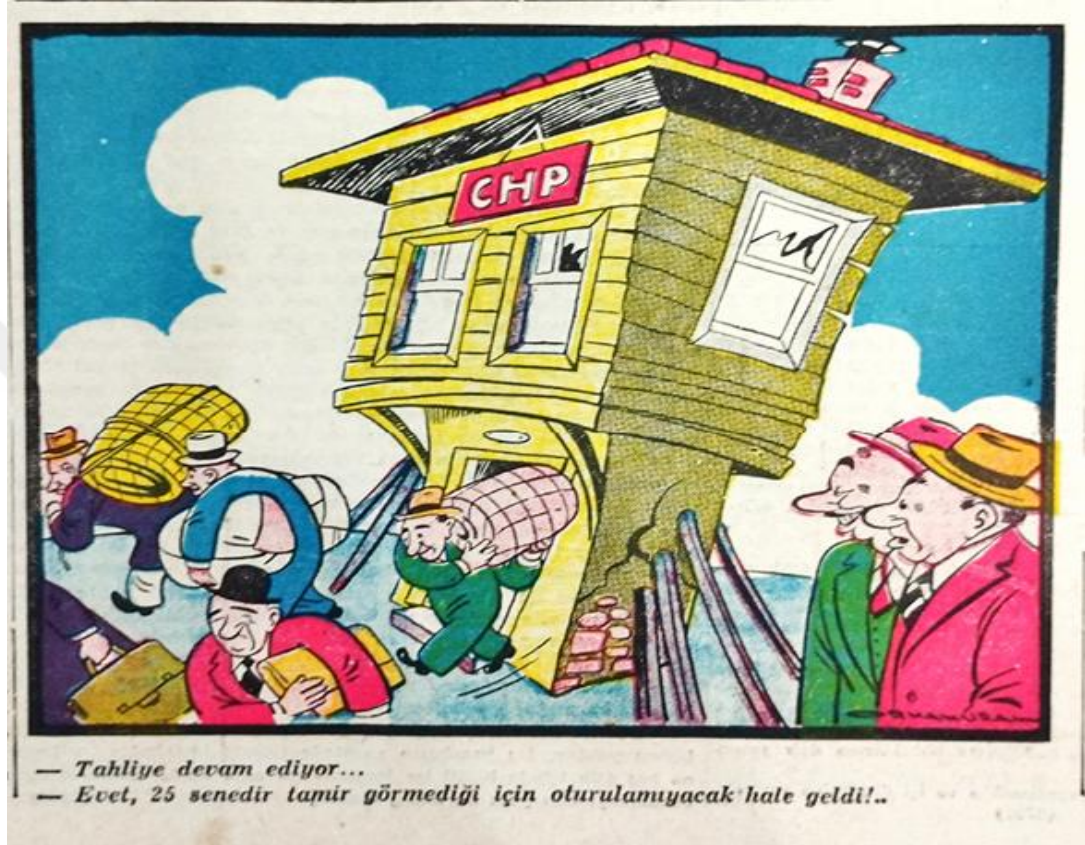
“Partiler, sanıyoruz ki bu hedef ve gayeyi gözlerinden hiç kaçırmamalı ve namzet listelerini hazırlarken, sırf müstehlik ve direktiflere itaate alışmış memurlara fazla yer ayırmamalıdır. Fakat C. II. P. nin açıklanabilen listesinde, hattâ dikkati çekecek hâdisedir, demokratların bilinebilen listelerinde de eski general, umum müdür ve memurlara, zaruretlerin icabın dan fazla yer verilmek temayülü müşahade olunuyor. Şair, edip ve mütekaif general ve memurları taltif için başka nevi işler düşünülmeli milletvekilliği millet hizmetinde faal, bilgili ve tecrübeli kimselere hasrolunmalıdır (*Yeni Sabah*, 09.04.1950: 1 ve 5, Listeler Hazırlanırken)”

Ertesi günse aday listelerinin yorumlandığı görülmüştür. Haberlerde CHP’nin aday seçiminde sürprizler olduğu belirtilirken İstanbul aday listesinin de zayıf olduğuna dair yorum yapılmıştır. “Yeni Devir Yeni Adamlar İster” başlıklı yazıda 8. Meclis’in çoğunluğunun CHP’li vekillerden oluştuğu bu vekillerin de çoğunlukla Milli Şef döneminde vekillik yaptıkları hatırlatarak demokratik hayatı kabullenmek noktasında zorluk yaşadıkları ve kazanılan alışkanlıkların terk edilmesinin zorluğu fikri yinelenmiştir. Yazının son paragrafındaysa Mareşal Fevzi Çakmak imzasıyla yayımlanan Millet Partisi’nin seçim beyannamesi hatırlatılmış ve şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Bütün bu acı mazidir ki, sayın Mareşal Fevzi Çakmağa, Millet Partisi adına yayınladığı beyannamede, hep emniyet balı si üzerinde durmak ihtiyarını telkin eylemiştir. Yeni Seçim Kanunumuz hayli güven verecek mahiyetteyse de ne suretle ve hangi zihniyetle tatbik olunacağı daima bir istifham çengeli halinde zihinlere asılmaktadır.

Mareşal, hâkimlerimizin hükümete karşı haiz oldukları teminatı da kâfi bulmamaktadır.

Maamafih hâkimlerimizin demokrasi havasının yerleşmesine can ve gönülden bağlı oldukları hâdis ve vakıalarla tebeyyün ve tahakkuk eylemiştir. Kanunun hakikî ve fiilî tatbikinde her vatandaş daima uyanık olmak mevkiindedir (*Yeni Sabah*, 10.04.1950: 1 ve 5, *Yeni Devir Yeni Adamlar İster*).”

Görsel 3.11: Tahliye Devam Ediyor Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 10.04.1950

Adaylıkların açıklanması sürecinde yayımlanan karikatürdeyse CHP'lilerin partiyi terk ettiği gösterilmektedir. Bunu hem başyazıya paralel şekilde, eski vekillerin partiyi terk etmesi vurgusuyla hem de aday gösterilmeyenlerin ve partide umut görmeyenlerin ayrılması olarak okumak mümkündür. Öte yandan CHP, 25 yıldır tadilat görmeyen eskimiş, zor ayakta duran bir yapıya benzetilmiştir.

11 Nisan günüye gazetede Mareşal Feyzi Çakmak'ın vefatı duyurulduğu için seçim gündemiyle ilgili haberlere çok rastlanmasa da “Gedikler ilga Olunuyor” başlığıyla sunulan başyazıda CHP'nin aday belirleme süreci eleştirilmiştir. CHP, “seçmenlerin düşüncesine en ufak bir ehemmiyet vermeyen” bir parti olarak tanımlanırken kapalı bir yapının içerisinde yaşananların herkes tarafından merak edildiği vurgulanmıştır:

“Acaba Halk Partisi mensupları, yirmi küsur yıllık el ve ayak bağılılığının, uyuşukluğundan kendilerini kurtararak serbest adım atabilecekler miydi? Yoksa uzun müddet karanlığa alışmış gözleri birdenbire parlak ışık ve hürriyet ile karşılaşınca kamaşacak ve kendisini hakkile göstermeyecek, eline sunulacak üsteleri mi tasdik ve tasvip edecekti. Çünkü seçmenlerin ellerine Ankara’da, İstanbul’da şurada burada hazır listeler sunulmuş ve müntehipler düşünmek ve seçmek zahmetinden kurtarılmak istenilmiş idi (*Yeni Sabah*, 11.04.1950: 1 ve 5, Gedikler ilga Olunuyor).”

İlk izlenime göre partinin eski isimlerden arındığının belirtildiği yazıda bu isimlerin 1946 yılında da ne şekilde seçildiklerinin şüphe uyandırdığı hatırlatılmıştır. Yazıda demokrasiyi içselleştirememiş kişilerden arınma noktasında üç partinin de özenli davrandığı ancak yine de parti esnaflarının etkisinin görüldüğü vurgulanmıştır. CHP İstanbul adaylarından bahsedilirken “ancak bu isimleri toplıyabilmişlerdir” şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır. Yazının son bölümünde yine CHP’nin önceki dönemlerde milletvekili belirleme politikası şu cümlelerle eleştirilmiştir:

“Maalesef evvelden Halk Partisi mebus yapacağı zatın, seçim mahalli ile en ufak bir ilgisi olmasına ehemmiyet vermez hatta aksini yapmaktan gizli bir zevk duyardı. Sanki halka, hal dilile, demek isterdi ki sizlerin düşünce ve temayülünüz benim endişelerimin ancak sonuncusudur. Bu huydan vazgeçmek zorunda kalınması bile bir terakki merhalesidir. Daha katedilecek ne kadar çok mesafeler var?! (*Yeni Sabah*, 11.04.1950: 1 ve 5, Gedikler ilga Olunuyor).”

Gündemi Mareşal Fevzi Çakmak’ın vefatı ve cenazesinde yaşanan olayların etkilediği günlerde bile gazetenin başyazılarında milletvekili adaylık sürecinin değerlendirilmekten vazgeçilmediği görülmüştür²⁸⁴. “Yoklamaların İlk Neticeleri” başlıklı yazıda (*Yeni Sabah*, 12.04.1950:1 ve 5), soğuk geçen kış mevsimi dolayısıyla partilerin özellikle Doğu illerinde hem parti içi karar alma süreçlerine hem de seçim sürecine katılmakta zorluk yaşadıkları ve yaşayacakları belirtilmiştir. İktidarda olmanın kuvvetinden faydalanan CHP’nin bile bu bölgede zorlandığının aktarıldığı yazının devamında bunun iktidarın bir stratejisi olduğuna dair şu ifadeler kullanılmıştır:

²⁸⁴ Mareşal Feyzi Çakmak’ın ölümüyle ilgili bir başyazı ise cenaze töreninin gerçekleştiği günün ardından 13 Nisan tarihinde “Büyük Ölüyü Teşyi’ Ederken...” başlığıyla okuyucuya sunulmuştur. Bu yazıda da iktidarın tavrı şu cümlelerle eleştirilmiştir:

“Fakat ne kadar teessüre şayandır ki iktidar, milletin duygularına iyice nüfuz edemiyerek dar bir görüş çerçevesi içinde mahpus kalmış ve büyük ölüye’ gösterilecek yas ve tâzim hususlarında hasis davranmıştır. Bayrakların yarıya indirilmesine bir ‘türlü karar verilememiş ve ancak Türk gençliği, elinin erişebildiği yerlerde bu vazifeyi yapmıştır. Halbuki, Hikmet Bayurun hatırlattığı gibi, Ruzvelt ve MetaXas gibi yabancı devlet adamlarının ölümleri günlerinde Türk bayrağı yarıya indirilmişti. Radyolarımızdaki müzik neşriyatının durdurulmamasının bais olduğu umumi teessür de meydandadır. Gençliğin protestolarından sonra müzik neşriyatının. kısa bir zaman için de olsa, durdurulması bu yoldaki hatalı görüşün itirafı ve tashihi diye kabul edilebilir (*Yeni Sabah*, 13.04.1950:1 ve 5, Büyük Ölüyü Teşyi’ Ederken...).”

Ertesi günkü “Milletle Beraberlik Lazım (14.04.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıda da siyasi iktidarın Fevzi Çakmak’ın cenazesinden sonra takındığı tavrın eleştirildiği görülmüştür:

“Siyaset geleceği görmektir. Halk Partisinin iktidarı geleceği değil burnunun dibinde ve gözünün önünde olanları bile fark edemeyecek kadar gaflettedir. Dün ve evvelki gün memleketi, daha fazla müteessir edecek bir hâdisе olmadıysa bunu kabinenin ve idarenin tedbirlerinden ziyade gençliğin ve halk kitlelerinin şuuru ve vatanî hislerine hâkim olmasına medyunuz”

“Şimdi daha büyük bir vuzuh ile sezilmeğe başlıyor ki iktidar partisi, bütün ümitlerini uzak ve ücra vilayetlere bağlamıştır. O mıntakalarda esasen mevcut olan muhabere ve ulaştırma teşkilatını, sun’i olarak da, çoğaltmakta fayda olmuştur. Kimsenin gidemeyeceği, kontrollerin yapılamayacağı bu bölge Halk Partisi için en emin bir saha haline getirilecektir. İyi bir seçim kanunu çıkarmakla gösterilen hüsnüniyetin böylece tadile uğraması, şimdiki ekseriyet için çok göğsü kabartacak bir keyfiyet sayılmamalıdır (*Yeni Sabah*, 12.04.1950:1 ve 5, Yoklamanın İlk Neticeleri).”

14 Nisan günü daha önce duyurusu yapılan seçim röportajlarının yayımlanmaya başlandığı görülmüştür. İlk yazıda Yalova ve Bursa halkının nabzının tutulduğu görülmüştür. Burada “Hangi partiye oy vereceksiniz?” sorusunda ziyade vatandaşların gündelik yaşamda karşılaştıkları zorluklar aktarılmıştır. Gazeteci İzzet Aykol’un bir taksi yolculuğunda duyduklarını aktardıkları bölüm değişen siyasi iklimin göstergesidir (*Yeni Sabah*, 14.04.1950:1 ve 5, Vatandaş seçimler için ne düşünüyor?): “[Eski Valinin tekrar göreve gelmesiyle ilgili] Artık o da gelse bir şey yapamaz. O günler geçti artık. Partiler köylere kadar sokuldu. Köylü uyandırıldı. Demokrasi yayıldı. Her parti, halka ve bilhassa köylüye şirin görünmeğe çalışıyor. Böyle bir işe tekrar başlansa, birinin lehine ötekinin aleyhine alabildiğine propaganda vasıtası olur”

20 Nisan tarihli gazetenin başyazısı da aday listelerinin açıklanma sürecini konu edinmektedir. Henüz hiçbir partinin listesini açıklamadığının belirtildiği başyazıda, kamuoyuna yansıyan isimler üzerine bir değerlendirme yapılmış ve “CHP hadiselerden öyle umulabileceği kadar ibret dersi almışa hiç de benzemiyor. O, hatalarında ısrar ediyor ve ne bir şey unutuyor ne de bir şey öğreniyor” yorumunda bulunulmuştur. CHP’nin adaylarından Kazım Özalp ile ilgili olarak da şu değerlendirme yapılmıştır (*Yeni Sabah*, 20.04.1950:1 ve 5, Şansları Artar mı?):

“Faraza yirmibeş yıldır mebusluğunu, sayırlığını, milletvekilliğini yaptığı Balıkesirde yoklamayı kazanamayan ve memleketçe maruf olmamasına ve tanınmamasına imkan bulunmayan Millet Meclisinin yirmi yıllık reisi General Kazım Özalp’ın bu ademi muvaffakiyet karşısından Vandan aday gösterilmesine ne buyrulur? Balıkesirliler kendisini tutmak istemezlerse, ömründe temas etmediği Vanlılar niye bu sabık generali iltizam ve müdafaa eylesinler? (*Yeni Sabah*, 20.04.1950:1 ve 5, Şansları Artar mı?)”

Özalp özelinde CHP’nin aday belirleme usulü değerlendirilmiştir. Batıda ve güneyde listeye giremeyen isimlerin doğuda aday gösterilmeleri yönünde bir eğilim olduğu belirtilmiştir. Hatırlanacağı üzere daha önceki yazılarda CHP’nin doğu illeriyle ilgili bir strateji güttüğü de belirtilirken bu yazıda da partinin kendisine en güvendiği illerin bu bölgede yer aldığı vurgulanmıştır. Yazının son bölümünde de önceki yazılarda olduğu CHP’nin hala daha demokratik zihniyeti içselleştiremediğinin altı çizilmiştir.

Aynı gün yayımlanan bir haberdeyse CHP’lilerin Balıkesir’de DP’lilere CHP lehine çalışmaları halinde maddi yardım yapılacakları iddiasına yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 20.04.1950:1 ve 5, Balıkesirde yeni aday avcılığı).

Görsel 3.12: CHP'de Bahar Temizliği Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 21.04.1950

21 Nisan'da ise CHP'nin aday listesi bu sefer bir karikatüre konu edinmiştir. Karikatürde CHP'li eski isimlerin bir çarşaftan silkelendiği görülmekte bu durumda "CHP'de Bayram Temizliği" olarak adlandırılmaktadır.

Gazetede CHP'nin zihniyetinin değişmeyeceğine dair yazılar devam etmiştir. *Yeni Sabah*'a göre siyasi iktidarın hükümet tarzı ve idare yöntemlerine dair zihniyetinin en ufak bir değişikliğe uğramadığı seçim yaklaştıkça daha da belirgin bir hal almaktadır (*Yeni Sabah*, 22.04.1950:1 ve 5, Değişmeyen Zihniyet). Öte yandan CHP'den milletvekili listesine giremeyen isimlerinde partiyi şiddetle eleştirdikleri ve kişisel bazı durumları da açığa vurdukları okuyuculara anlatılmıştır. Sivas Milletvekili Fikri Tırkeş'in bu ilde yayınlanan *Hakikat* gazetesinde yer alan yazısından şu ifadeler aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 22.04.1950, s.1 ve 5, Aday listeleri yarın ilan edilecek):

"Size sorarım, ne hakla ve ne salahiyyetle kuvvetli vaitlerle milletvekili seçtireceğinizi söylüyorsunuz sayın Başbakan? ... Meşhur nutkunuzdan seçimin millet ve memleket karşısında vicdanen mes'ul olduğunu ve neticenin bir memleketin parçalanması kadar gideceğini söylemişsiniz. Şimdi görülüyor ki salahiyyetli bir makama geçince, bu seçimin emirle de olacağını gösteriyorsunuz (*Yeni Sabah*, 22.04.1950, s.1 ve 5, Aday listeleri yarın ilan edilecek)."

Gazete, CHP'nin adaylarının açıklanmasını manşetten duyurmuştur. Liste değerlendirilirken özellikle gazeteci adayların üzerinde durulduğu görülmüştür. *Cumhuriyet* gazetesi yazı işleri müdürü Cevat Fehmi Başkurt, *Vakit* ve *Son Dakika* gazeteleri sahibi Hakkı Tarık Us, *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Burhan Felek ve *Yeni İstanbul* gazetesi başyazarı Burhan Belge'nin adı zikredilmiş, bu kapsamda İstanbul gazetelerinin bir bölümünün tarafsızlığı bırakarak iktidardan yana tavır aldıkları belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 23.04.1950:1 ve 7, Aday listesinde gazeteciler..). Başyazılardaysa CHP'ye yönelik eleştiriler devam etmektedir. Adana'da seçim konuşması yapan Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın açıklaması üzerinden çok partili yaşama geçişte CHP'nin müdahalesi eleştirilmiştir. CHP'nin seçim sonuçlarını kabul etmemesi halinde yaşanacaklarla ilgili uyarıda yinelenmektedir (*Yeni Sabah*, 23.04.1950:1 ve 7, Ömrümüz hep hayıflanmakla geçiyor).

Yeni Sabah da 23 Nisan kutlamaları seçim sürecinde mesaj vermek için kullanılmıştır. Üç hafta sonra gerçekleşecek seçimlerde hakimiyetin fiili karşılığını görmek mutluluğunu yaşamak istendiği belirtilmiş, yıllarca bundan uzak kaldığı şu cümlelerle anlatılmıştır (*Yeni Sabah*, 24.04.1950:1 ve 3, Hakimiyet Bayramı):

“Tek partili ve şef sistemi carî olan ülkelerde millî hâkimiyetten bahsolunabilir mi? Egemenliğin ilk şartı memleketin dilediği gibi reyini kullanması ve istediği şahıs ve partilere, milletin idaresini tevdi edebilmesidir. Tek parti ve şef usulü böyle bir imkâna yol bırakmadığı için hâkimiyet mefhumu ile zor telif olunabilir kanunlarımızın ve en başta Anayasamızın demokratik oluşunu, fiiliyat ve tatbikat bunun aksi de olsa, bir nevi terakki saymak istemeyen Halk Partili yazarlara rastlandı. Onlara göre, Avrupada Mussolini, Hitler ve Frankolar hâkimken, Türkiye de Anayasası nı değiştirerek umumî havaya uyar ve şef sistemine uygun bir Kanunu Esasi yapabildi.

Türk Şefleri bunu istememişler ve tatbikat ve fiiliyat ne kadar Anayasa hükümlerine aykırı olursa olsun metinlerde tadilâta temayül etmemişlerdir. Hukuki vaziyet ile fiilî durumun birbiri ne uymamasından hiç rahatsızlık duymamışlar, bilâkis bu insicamsızlığı günün birinde demokrasiye girebilmek için bir nevi cadde ve yol saymışlardır (*Yeni Sabah*, 24.04.1950:1 ve 3, Hakimiyet Bayramı).”

“Vatandaş seçimler için ne düşünüyor (*Yeni Sabah*, 24.04.1950:1 ve 5)” başlıklı kamuoyu yoklamaları da bir yandan devam etmektedir. Buradaki bazı satır aralarının gazetenin başyazılarındaki ifadeleri desteklediği görülmüştür. Örneğin Karadeniz bölgesindeki görüşmelerde hem CHP'li hem de DP'li yurttaşların bir ağızdan, “Pullu mazbatalı mebusluk devri geçmiştir artık, mebus olacaklar dikte edilmeyecek, halk tarafından halkın istediği kimseler seçileceklerdir” dedikleri aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 24.04.1950:1 ve 5).

C. H. P. den ayrılan Milletvekilleri, Muhafif partilere baş vururlarken:

D. P., M. P. — Nafile koşmayın Beyler... dolmuştur... fazla yolcu almaz!.

Görsel 3.13: Nafile Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 24.04.1950

24 Nisan tarihli bir karikatürdeyse CHP'den aday gösterilmeyen isimlerin diğer iki partiden aday olmak için çabaladıkları gösterilmiş ancak bu çabalarının nafile olduğu da alt yazıda belirtilmiştir.

DP'nin listesi açıklandıktan sonraki günse gazetede listenin çok güçlü olduğu bildirilmiştir. Bir sonraki günse listenin CHP'yi şaşırttığı belirtilmiş, eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın DP listesinden seçimi kazanması halinde CHP'nin izleyeceği yolun merak edildiği bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 26.04.1950:1 ve 5, D.P. listesi Halk partisini şaşırttı). Aynı gün yayımlanan başyazıdaysa yurttaşlar oy verirken dikkatli olmaya çağırılmış, burada özellikle dış politikaya iç meselelerin karıştırılmaması gerektiği belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 26.04.1950:1 ve 5, Rey verirken azami uyanık olmalıyız).

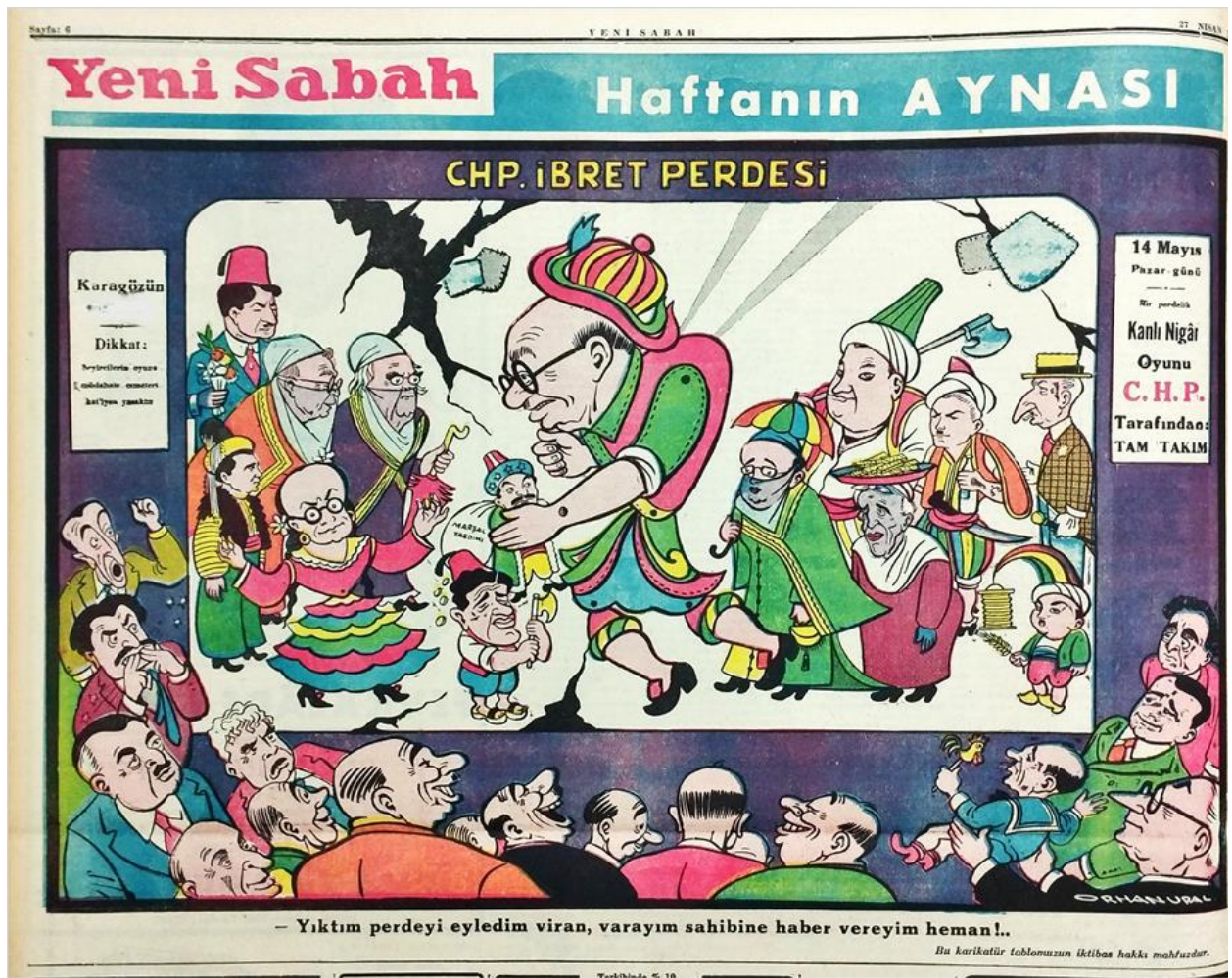
Görsel 3.14: CHP Listesindeki Gazeteciler Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 26.04.1950

CHP listesinden aday gösterilen gazetecilerle ilgili durumun bu seferde karikatürde işlendiği görülmüştür. Gazeteciler yamalı bir çuvalın içindedir ve karşılıklı diyalogda ancak bu kadar gazeteci bulunabildiği aktarılmıştır.

27 Nisan tarihli başyazısıyla tamamen CHP adaylarıyla ilgilidir. Yazıda daha önce de belirtildiği gibi çeyrek asırlık bir gücün arkadaşlık hislerinden tamamıyla sıyrılıp objektif bir değerlendirme yapmasının mümkün olmadığı belirtilmiş ancak bir yenilik çabası olduğu da vurgulanmıştır. Tasfiye edilen isimlerin daha çok delegeler aracılığıyla olduğunun altı çizildikten sonra partinin bazı eski isimlere kıyamadığını için başka ücra vilayetlerden aday gösterildiği anlatılmıştır. “Ama biz eminiz ki, Türk milleti uzun yıllar, tek partinin alemdarlığını ve liderliğini yaparak en derin hoşnutsuzlukları yaratmış olan bu simaları, 14 Mayıs imtihanında muvaffakiyetten mahrum bırakacaktır” ifadeleriyle de yurttaşların tutumlarına dair bir değerlendirme yapılmıştır. Mevcut Basın Kanunu’nun aday gösterilen isimler tarafından hazırlandığı hatırlatılırken çeşitli isimler ve onlara yönelik eleştiriler sıralanmıştır. Yazının sonundaysa şu ifadeler kullanılmıştır:

“Toplu bir bakış ile Halk Partisi, kaşerlenmiş politikacılardan, mazisi müphem siyaset adamlarından tamamile listesini tasfiye edememiş fakat yenilik hamlesi de hiç yapmamış değildir. Bu kadarcık tâdil, Türk milletini memnun eder mi? O, 14 Mayısta anlaşılacaktır. Bu gibi elemanları milletin tasfiye eylemesi çok mümkün ve hattâ yerindedir (*Yeni Sabah*, 27.04.1950:1 ve 5, H. Partisinin Namzetleri).”

Görsel 3.15: CHP İbret Perdesi Tablo Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 27.04.1950

Aynı tarihte gazetenin en arka sayfasında “CHP İbret Perdesi” başlıklı tablo karikatür yayımlanmıştır. Partinin önde gelenlerinin geleneksel Karagöz tiplerine benzetildiği tabloda seçim tarihi işaret edilmiş, CHP’nin içinde bulunduğu ve içine düşeceği sorunlar anlatılmıştır.

Gazetede ertesi günse DP adaylarını değerlendiren bir başyazı yer almıştır. Bu liste değerlendirilirken de yine CHP listesinin köhneleşmiş ve yıpranmış isimlerden kurtulamadığına dair yorum hatırlatılmıştır. Siyasi arenada yeni bir döneme geçilirken yeni isimlere ihtiyaç duyulduğunun belirtildiği yazıda bütün muhalefetin özellikle DP'nin CHP'ye karşı en büyük üstünlüğünün bu olduğu anlatılmıştır. DP'ye mensup simaların ülkece çok sevildiği vurgulandıktan sonra aday gösterilen Halil Özyörük ile ilgili şu ifadeler kullanılmıştır:

“Bu geniş listeden tek bir örnek almış olmak için Temyiz reisi evveli sayın Halil Özyörük’ü zikretmek kâfidir. Ama esasen Halk Partili gazeteler de bu muhterem simaya saldırmğa başlamışlardır. Kırk yıl adliye makinesinin içinde yoğurulmuş ve mertebelerin zirve sine yükselmiş kıymetli bir şahsiyetin, tecrübelerinden ve bilgilerinden, memleketi faydalandırmak istemesi en tabîî bir hak değil midir?

Adliyemiz hakkın da gazetelere verdiği ve Ulusta fırtına koparan beyanat, bu muhterem başkanın, her yıl Ankara Hukuk Fakültesi konferans salonunda, hükümetin ricasile söylediği senelik mutat nutuklardan neden farklıdır? Hattâ çok farklı da olsa ne lâzım gelir? Mademki yeni seçim kanunu hâkimlere de mebus namzetliği hakkını tanımıştır bu hakkın bütün icaplarını, da kabul etmiş demektir. Halk Partisi adına namzetliği konan bir Temyiz Reisi politika yapmıyor mu demektir? (*Yeni Sabah*, 28.04.1950:1 ve 5, Demokrat Parti Namzetleri).”

Demokrat Parti listelerinin yeni simalarla kuvvetli bir yapıda olduğunun belirtildiği yazıda bu isimler içerisinde eleştirilmesi gerekenler olduğu da belirtilmiş ancak bu isimlerin üstünün çizileceği de eklenmiştir.

29 Nisan tarihli nüshadaysa CHP’nin önceki gün yayımlanan seçim beyannamesiyle ilgili bir haber yer almıştır. Haberde beyannamede yeni bir şeyin olmadığı ve önceki seçimlerde tutulmayan vaatlerin yer aldığı yorumu yapılmıştır. Beyannamenin ilgi uyandırmadığı söylenirken yer alan ifadelerden bazıları değerlendirilmiştir. Buradaki ifadelerin gerek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü gerekse son dört yılda kurulan hükümetlerin programlarında yer aldığı bilgisine yer verilmiştir (*Yeni Sabah* 29.04.1950:1 ve 5, C.H.P. beyannamesi yeni bir şey getirmedi). “Hani CHP Şahsiyata Sapmıyacaktı? (*Yeni Sabah* 29.04.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıdaysa CHP ileri gelenlerinin sözlerine, vaatlerine güvenmenin pek mümkün olmadığı söylenmiştir.

Nisan ayının son başyazısında da CHP’nin ve *Ulus*’un Halil Özyörük’ün adaylık sürecinde gösterdikleri tutum eleştirilmiştir. Yeni Seçim Kanunu’nun memurların aday olmasına olanak tanıdığının hatırlatıldığı yazıda *Ulus* yazarlarının da bunu bildikleri belirtilirken Özyörük’ün adalet mekanizmasının işleyişinde sorunlar olduğuna yönelik eleştirisini de ilk kez yapmadığı aktarılmıştır. *Yeni Sabah*’a göre CHP’yi sınırlendiren Özyörük’ün açıklamasından ziyade bunun seçilere çok az bir süre kala yapılmasıdır. 1946 seçimlerinde yaşananların bir kez daha hatırlatıldığı yazıda vatandaşları demokrasiye susadıkları belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 30.04.1950:1 ve 5, Boş yaygaralar).

Mayıs ayına girilmesiyle birlikte partiler arası mücadele artmış bu durum propaganda faaliyetlerine de yansımıştır. Partilerin propaganda yöntemleri ve söylemleri de basının yakından ilgilendiği bir konu olmuştur. “Takvimden Bir Yaprak” köşesinde çoğunlukla tarihi konulara ya da toplumsal kimi sorunlara değinen Refi Cevat Ulunay²⁸⁵ da bu konudan çok uzak kalamamış “Garib bir imtinan²⁸⁶” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Bir kasabadaki iktidar ve muhalefetin karşılıklı propaganda faaliyeti anlatan Ulunay; iktidar partisinin, “Biz memlekette

²⁸⁵ Aynı günlerde gazete “Ulunay Seçmenler Arasında” başlıklı dizi de yayımlanmaktadır.

²⁸⁶ İlk başta burada sanki “imtihan” demek isteniyormuş, bir yazım hatası varmış gibi gelse de iç sayfadaki başlığa ve yazının bütününe bakıldığında Osmanlıcada “minnet” anlamına gelen “imtinan” sözcüğünün bilinçli seçildiği anlaşılmaktadır. Yazıdan da anlaşılacağı üzere iktidarın minnet beklediği faaliyetlerinin sıradanlığına ve zorunluluğuna vurgu vardır.

asayışı temin ettik. Eskiden kasabanızdan çıkamıyor, yol kesenler önünüze çıkarak sizi soyuyorlardı... Söyleyin bu az nimet midir?” şeklindeki ifadesini iktidarın zaten bunu yapmakla yükümlü olduğu gerekçesiyle eleştirmiş ve acemice bulmuştur. Ulunay’a göre bu propagandanın bir annenin evladına, “Seni ben doğurdum” demesinden farkı yoktur. Yazı oğlunun Nasreddin Hoca’ya söylediği, “Baba! Aklına söyleyecek bir şey gelmiyorsa, kürsüden inmekte mi gelmiyor?” cümlesiyle son bulmuştur (Ulunay, *Yeni Sabah*, 01.05.1950:1 ve 5, Garib bir imtinan).

“İki def’a Delinen Balon..” başlıklı yazıdaysa CHP ileri gelenlerinin iktidar koltuğunu korumak için her türlü propagandayı mübah gördükleri belirtilmiştir. CHP’nin Amerika Birleşik Devletleri’nin mali ve siyasi yardım almaya hak kazanıldığına dair söyleminin abartıldığı söylenmiştir. Bunun bir “balon” olduğunun vurgulandığı yazıda, Amerikalı yetkililerin yardımların herhangi bir partiye değil, Türk halkına yapıldığına yönelik açıklamasına yer verilmiştir. Bu açıklamanın ardından CHP sözcülerinin bu propagandayı tekrarlama cesaretini bulamayacaklarının temenni edildiği yazıda tüm ülkelerin Türkiye’den beklentisinin gerçek bir demokrasi olduğunun altı çizilmiştir (*Yeni Sabah*, 02.05.1950:1 ve 5, İki def’a Delinen Balon..).

2 Mayıs tarihinde haberler yine propaganda faaliyetleri ve adaylarla ilgili olmakla birlikte gazetenin birinci sayfasında Celal Bayar’ın *Yeni Sabah* okurken ki bir fotoğrafına yer verilmiştir. Başyazıda Bayar ve Bayur’un söylevleriyle ilgili bilgi verilirken, seçim atmosferinin sakin bir havada geçtiği ancak CHP üyesi bazı kişilerin olay çıkardığı anlatılmıştır. Yazının ilerleyen bölümünde CHP’li bazı kişilerin bir DP mensubunu öldürmesi kınanmıştır (*Yeni Sabah*, 02.05.1950:1 ve 5, Mücadele Devam Ediyor).

Görsel 3.16: Seçim Beyannamesi Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 02.05.1950

Aynı gün gazetenin birinci sayfasından bir de karikatür yayımlandığı görülmüştür. Nisan ayındaki başyazıları destekler nitelikteki bu karikatürde CHP'nin 1946'daki seçim vaatlerini bu seçimde de yinelediği Nihat Erim'in ağzından bir plak metaforu üzerinden anlatılmıştır.

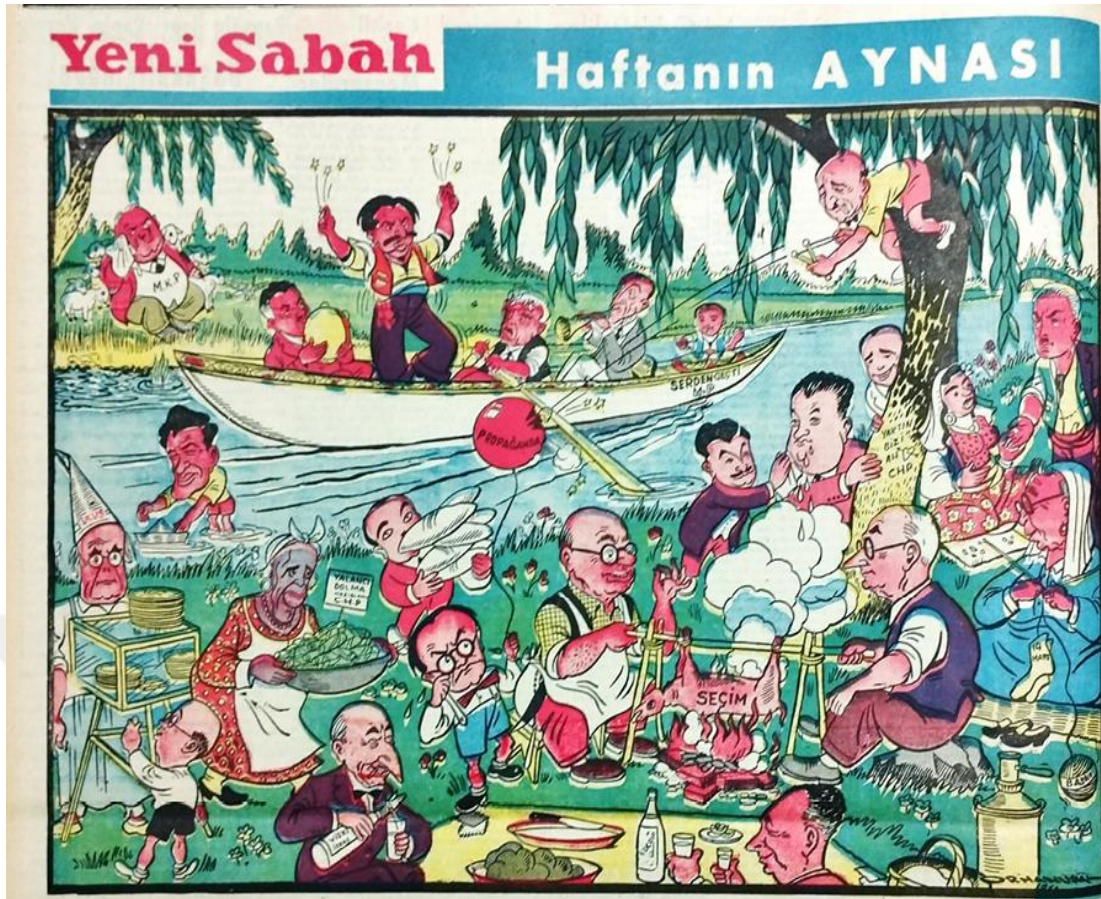
Bir sonraki gün manşet bölümünde Bayar'ın Samsun mitinginde söylediği "Hesap günü yakındır" ifadesi başlığa taşınmış ve konuşma metnine haberde yer verilmiştir. İnönü'nün Ege ziyareti, Başbakan Şemsettin Günaltay'ın radyodaki konuşması ve MP'nin beyannamesinin radyoda yayınlanması da gazetede yer alan diğer haberlerdir. Refi Cevat Ulunay ise köşesinde seçim dönemlerinde partilerin ve siyasilerin vaatleri üzerinde durmuş, "Yapacağızlar Edeceğizler (*Yeni Sabah*, 03.05.1950: 1 ve 3)" başlıklı yazısında gerek iktidar gerek muhalefet partilerinin geleceği hep "gül pembe" gösterme çabasında olduklarını söylemiştir. Ancak Ulunay ana vurguyu CHP üzerine yapmıştır. İktidar partisinin beyannamesini değerlendiren Ulunay, "Bilhassa iktidar partisinin o meşhur seçim beyannamesi tepeden aşağıya kadar sade 'Yapacağız, Edeceğiz' den ibaretti ve bu şüphe yok ki en kuvvetli taraftarların dahi hafifçe gülümsemelerini mucip oldu. Zira 'Biz falan işi şöyle yapacağız' denildi mi? Derhal hatıra şu

sual geliyor: ‘Senelerden beri hasımsız, rakipsiz, ortaksız, bu memleketin başında idiniz... Bütün bunları neden yapmadınız?’ ifadelerini kullanmış iktidar partisinin artık geleceğe dair hiçbir vaatte bulunmamasını, yaptıklarını anlatmasını önermiştir. Başyazıdaysa CHP’nin propagandasında kişileri hedef alması eleştirilmiştir. Başbakanın, “şahısları değil, fikirleri dikkate alacağız” demesine rağmen başta Halil Özyörük ve Ali Fuat Cebesoy olmak üzere diğer isimler üzerine yapılan saldırılara dikkat çekilmiştir. Yazının devamında CHP için “hangi sözünde sadakat ve sebat göstermiştir ki bu şahsiyat bahsinde vaadine ve ahdine vefa etsin” şeklinde sert bir ifade kullanıldığı görülmüştür. Yazının son bölümünde yine 1946 seçimlerinde yaşananların hatırlatıldığı görülürken, Bayar’ın artık halkın hilelere izin vermeyeceği yönündeki beyanı da yer almıştır (*Yeni Sabah*, 03.05.1950:1 ve 5, C.H.P. nin Şahsiyat Anlayışı..).

İnönü’nün Ege gezisinde söyledikleri gazetenin manşetinde yer almıştır. Bu dönemde manşetten verilen sınırlı sayıdaki haberlerinden birinde İnönü’nün “memleketi çeşitli ihtimaller karşısında bırakıp gitmeyeceğini, çekileceğini ancak karşıya geçip mücadele edeceğini” söylediği aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 04.05.1950:1 ve 5, İnönü İzmirde bir hasbihal yaptı). Başyazıların konusu ise CHP olmaya devam etmiştir bu haberle ile aynı gün yayımlanan “Çeşitli Tezatlar ve Manzaralar” başlıklı yazıda,

“İnsan bu partinin adeta bir tezat ve mantıksızlık serisini millete arz etmek üzere, ortaya atıldığına inanacak oluyor. Faraza Yargıtay başkanı Halil Özyörük’ün Demokrat Parti listesinde tarafsız aday olarak yer almasına isyan ve feveran eden Halk Partili matbuat ve siyasi şahıslar, muhterem Cumhurreisinin, Halk Partisi lideri sıfatı ile, seçim mücadelesine katılmasına, İzmir’e veya Erzurum’a gitmesine, oralarda partisi lehine ve rakipleri aleyhine en sert konuşmalarda bulunmasına hiç ses çıkarmıyorlar. Bu hareketi asla yadırgamak istemiyorlar. Yargıtay başkanının, kanunun bütün hüküm ve emirlerine uygun olarak, adaylığını koymasına ve bir demeçte bulunması havayı bulandırır sayılıyor da, Devlet Başkanlığı makamını işgal eden zatın, bir defaya mahsus değil, daimi ve sürekli fi’li seyahat ve propagandaları, siyaset havası üzerinde hiç tesir yapmaz gibi davranılıyor (*Yeni Sabah*, 04.05.1950:1 ve 5 Çeşitli Tezatlar ve Manzaralar)”

ifadelerine yer verilmiş ardından da İnönü’nün gezilerinin devletin kasasından yapıldığı bütün masrafların DP’liler, MP’liler, Kalkınma Partililer ve hatta hiçbir partiye mensup olmayan büyük halk kitleleri tarafından ödendiği aktarılırken de “Daha açık bir ifade ile Demokrat Partili bir Türkün verdiği para ile Demokrat Parti aleyhine propaganda seyahati yapılmaktadır” denmiştir. Konya’dan gelen bir habere de yer verilen yazıda DP’nin bu ildeki adaylarının CHP’ye yakın bir gazete tarafından “yabancılar” olarak tanıtıldığı belirtilmiş CHP’nin de o gösterildiği ille herhangi bir bağlantısı olmayan isimleri aday göstermesine rağmen bu yönde bir eleştiri de bulunmasının anlamsızlığı üzerine durulmuştur. Yazının son bölümünde seçim yarışının siyasi iktidarın tam bir perişanlık halinde olduğunu ve her gün yeni bir tezatlık içinde bulunduğunu gösterdiği yorumu yapılmıştır.

Görsel 3.17: Partiler Tablo Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 04.05.1950

Aynı gün yayımlanan tablo karikatürdeyse tüm partiler resmedilmiştir. Milli Kalkınma Partisi Nuri Demirağ uzakta kuzularla resmedilmiştir. Burada Demirağ'ın başta seçim toplantıları olmak üzere, gazetecilerle buluşmasında ve çeşitli etkinliklerde yemekte kuzu ikram etmesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki zamanla partiye “kuzu partisi” de denmiştir. MP’de bir kayıktadır ve orada da işler çok yolunda gözükmemektedir. En kötü durumda olan parti ise CHP’dir. Partinin “propaganda balonu patlamış”, milletvekilleri de dağılmıştır. Gazetenin yayın organı *Ulus* bir külah halinde şapka yapılmışken parti de “yalancı dolma” ile özdeşleşmiş, seçim çorabı da “baskı” ile örülmüştür. Öte yandan DP’liler ise mutludurlar ve “seçim ziyafetini” beklemektedirler.

Genellikle tarihi olaylar üzerine yazan Ulunay’ın seçime az zaman kala siyasi konulara daha çok ağırlık verdiği görülmüştür. “Meşe ile Saz” başlıklı yazıda bunlara bir diğer örnektir. Ulunay, bu yazısında CHP’nin İstanbul milletvekili adayı Burhan Felek’in konuşmasını konu edinen bir yazı kaleme almıştır. Ulunay, Felek’in CHP’yi bir çınar ağacına muhalefeti ise cılız bir fidana benzettiği konuşmasını eleştirmiştir (Ulunay, *Yeni Sabah*, 05.05.1950:1 ve 3, Meşe ile Saz).

Gazetenin aynı sayısında DP'nin İstanbul adaylarıyla ilgili "D.P. aday listesinin zayıf tarafları" başlıklı bir haber de yer almıştır. "Bir Partisiz" başlıklı haber yazan kişinin iki önde gelen DP'linin konuşmalarını duyup onların sohbetine dahil olmasıyla oluşturulmuştur. Partililerin kendisine, "Gel kardeşim; sen her ne kadar gazeteci isen de bizden sayılırsın" diyerek kendisini sohbete çağırdıklarını anlatan yazar, bu kişilerin İstanbul listesini değerlendirdiklerini ve partilerini bu konuda CHP'nin hatasından istifade edemedikleri için eleştirdiklerini söylemektedir. Yazıda yer alan konuşma şu şekildedir:

"Listemiz, iktidar partisi listesinden çok kuvvetlidir. Namzetler arasında, siyasi mazisi bulunan ve bu memlekete bu yönden hizmet etmiş kimseler mevcuttur. Gençler arasında da kendisinden pek çok şey beklenenler vardır. Bu itibarla listemiz münevver ve bitarafı çok İstanbul'da beğenilmiştir. İstanbul'daki seçimi evvallah kazanacağız ama bu kafi değildir. Daha ziyade listeler kazanacağına göre, intihap kabiliyeti olmıyanların listemize alınması doğru olmazdı. Bu itibarla biz dahi listemizde tadilat yapmak ve bir kısım namzedin adını silmek zorunda kalacağız. Fakat, sildiklerimizin yerine başka partilerin listelerinde bulunanları da koyamayız, çünkü D.P. de vazifelendirilmiş insanlarız. ... Yoklamada rey verenlerle genel merkez, bunları hesaba katıp, bizleri tereddüt içinde bırakmamalı idi. Bizim liste, C.H.P; ve Millet Partisi listesinden sonra ilan edildi. Öteki listeler, bu arada C.H.P. listesi gözden geçirilmeli ve derhal 27 milletvekili namzedimiz de aynı kuvvette ve seçim kabiliyeti olan, sevilen, kendisinden hizmet beklenen kimselerden teşkil edilivermeli idi.... İstanbul aday listemiz kazanacağından bütün namzetler, kıymet ifade edenlerden seçilmeli idi (*Yeni Sabah*, 05.05.1950:1 ve 5, D.P. aday listesinin zayıf tarafları)."

"Hem sonsuz Sabır, hem Mücadele" başlıklı yazıda gazetenin İsmet İnönü'yü nasıl değerlendirdiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. İnönü'nün İzmir'de yaptığı konuşma üzerinden²⁸⁷ bir devlet başkanından ziyade siyasi bir parti başkanı kimliği taşıdığı belirtilmiştir. İnönü'nün olası dış tehlikeleri işaret ettiğinin vurgulandığı yazıda demokrasilerde bu tür tehlikelere yer olmadığı belirtilmiştir. Seçim sonuçlarında CHP'nin ortadan kalkmasının ülke için kötü olacağının belirtildiği yazı şu şekilde sonlanmıştır: "Biz demokrasiyi, tekrar alışılmış badirelere ve çukurlara yuvarlanmak için istemiyoruz. Yaşasın azınlıkta kalacak bir Halk Partisinin muhalefet lideri İnönü... (*Yeni Sabah*, 05.05.1950:1 ve 5)."

Gazetede İnönü'nün seçim gazeteleri haberleştirilirken "CHP başkanı" vurgusu da devam etmiş Manisa'da yaptığı konuşmada gazetecilerle olan diyalogu da "Bakıyorum patronlarınız sizi serbest bırakmışlar. Dünkü konuşmam için verdiğim yazıları kısmamışlar" şeklinde aktarılmıştır. İnönü'nün konuşması "Sabah Sabah!" başlıklı fıkra bölümünde de konu edinmiştir. "Kalbten kalbe" başlığıyla okuyucuya sunulan yazıda şu ifadeler kullanılmıştır:

"Sayın Devlet Başkanının evvelki gün söylediği sözler bütün memlekette ferahlık uyandırdı. Hele biz gazetecilere bizleri elde ettikleri halde patronlarımızı ele avuca geçiremediklerini söylemek suretiyle yaptıkları latife de cidden latifti.

²⁸⁷ Aynı gün İnönü'nün konuşması manşet bölümünden "İnönü İzmir'de Bayar'a tarizlerde bulundu" başlığıyla sunulmuştur. Haberin giriş kısmı ise şu şekildedir: "Nutku dinletmek ve lüzumlu kalabalığı temin edebilmek için C.H.P. hiçbir maddi fedakarlıktan kaçmamış, 108 otobüs ve 46 vagon mülhakkattan C.H.P.lileri İzmir'e taşımışlar ve bu suretle büyük bir kalabalık toplamağa muvaffak olmuşlardır"

Biz de kendilerine karşı yakınlığımız aynı olmakla beraber, meratip silsilesi bakımından vaziyeti tamamıyla bambaşka, mesela Başkan İnönü'nün patronlarımızı ele geçirememesi mukabil gerek biz, gerek halk Başkanla daima beraber olabiliyoruz. Ama partilerin hükümetleri ele geçirmek bir yana, dert dinletmek, söz geçirmek de bir yana, harekete geçirmek kabil değil.. (*Yeni Sabah*, 06.05.1950:3, Kalbten kalbe)."

"Seçim Kampanyası ve Memleket" başlıklı yazıda da İnönü'den "Halk Partisi Genel Başkanı" olarak bahsedilmiş, partinin iktidarda olmanın avantajıyla "propaganda terazisinin gözünü" kendi tarafına aktardığı vurgulanmıştır. Yazıda, bakanların seyahat ve sözlerinin tüm detaylarına kadar aktarıldığı, radyonun da "iktidarın tellallığını" yaptığıının altı çizildikten sonra iktidarın bu tutumuyla ilgili, "Halk Partisinin bu tufan gibi yağın propaganda seli karşısında diğer partilere ayrılan beşer onar dakika ne kıymet ve mana ifade eder? Ama buna rağmen Türk halkının, yirmi beş yıldır, radyoda işittiklerinden başka nağme ve seslerin duyulması, ne de olsa, bir terakki sayılabilir" ifadesine yer verilmiştir. Hiçbir partiye mensup olmayan yurttaşların çok daha fazla olduğunun anlatıldığı yazının son bölümünde memleketin talihinin partilerin değil, halkın ellerinde olduğu belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 06.05.1950, s.1 ve 3, Seçim Kampanyası ve Memleket).

Refi Cevat Ulunay (06.05.1950:1 ve 5, Seçim ve Ecnebi gazeteciler) seçimle ilgili yazılarına devam ederken bu sefer konuyu yabancı gazeteciler özelinde değerlendirmiştir. Türkiye'ye gelen dört gazetecinin tümünün demokratik ülkelerden geldiği söyleyerek yazısına başlayan Ulunay, nispeten serbest ilk seçimin 14 Mayıs'ta yapılacağını ve bir demokrasi imtihanı içinde bulunulduğunu belirtmiş, bunun takdir edilmesi gerektiğini ancak hala birçok bölgede jandarmanın sandık üzerinde gölgesi olduğunu iddia etmiştir. Devam eden bölümde 1946 seçimlerinde iktidara mensup birçok ismin hile yaptığını hatırlatan Ulunay, hükümetin bu seçimler için benzer manzaranın yaşanmayacağını belirttiği ancak parti içinde demokrasiyi özellikle de yabancı gazetecileri umursamayan isimler olduğunu söylemiştir. Seçmenlerin sandık başına gitmemesinin sebebinin oylarına müdahale olduğunu ancak 14 Mayıs günü birçok yurttaşın oy vermeye gideceğini belirten Ulunay yazısını şu cümlelerle bitirmiştir: "İmtihana şimdiden hazırlanalım... Mümeyyizler dünya efkarıdır! Muvafık muhalif bunu bilmek bir zaruret halini almıştır!"

"Bir Partisiz" ise 6 Mayıs günü bu sefer MP İstanbul adaylarını değerlendirmiştir. Bir MP mensubunun, partisinin İstanbul adayları hakkında söyledikleri aktarılırken gerçek muhalefetin MP olduğu hem CHP'ye hem de DP'ye muhalefet ettiklerini belirttiğine vurgu yapılmıştır. Sonrasında orada bulunan bir memurun, "Yalnız Millet Partililerin reyleri ile kazanamayız. Kimin kime rey vereceği henüz belli değilse de liste, ekseriyeti memnun edecek şekilde hazırlanmalıdır... Yine listede görüyoruz ki diğer vilayetlerdeki milletvekilleri

İstanbulda toplanmış. Acaba bu zevatin yerinde intihap kabiliyeti yokda mı buraya alınmış, yoksa İstanbulda bir liste oluşturulamamış da mı kendileri İstanbul listesine davet edilmiştir” şeklindeki eleştirisine de yer verilmiştir. Yine oradaki başka bir kişinin “Ben, partimiz listesinin bu bakımdan seçimi garantilediğine kani değilim” ifadesine de yer verilen yazıda oradaki diğer kişilerin de bu çıkarsamaya katıldığı anlatılmıştır (*Yeni Sabah*, 06.05.1950:1 ve 5, M.P. adaylarının seçim kabiliyetleri).

Seçimlere bir hafta kala partilerin miting programları yoğunlaşmış, bu durum *Yeni Sabah*’ın manşetinde “Seçim nutukları ile dolu bir gün (07.05.1950:1 ve 5)” başlığıyla sunulmuştur. “Haberin spotunda “İnönü, diktatörlük ithamlarını reddetti” ifadesine yer verilirken ilk olarak Bayar’ın konuşmasına yer verilmiştir. Başyazıda da “Seçimlerin eşiğinde” başlığıyla bu konu işlenmiştir. Yazıda artan söz düellosuyla birlikte yurttaşlar arasında artan şiddet olayları da anlatılmıştır:

“Adanada, bir seçim toplantısından sonra, Sinan Tekelioğlu’nu omuzlarında taşıyan kalabalık kitleler Halk Partili iki gazete idarehanesi önüne giderek kapıları zorlamışlar ve bazı muharirleri aramışlardır. *Türk Sözü* sahibinin o sırada yerinde bulunmamış olması, adeta, lehte olmuştur. Müfrit bir Halk Partili de bir demokrasi öldürmüştür. Katil derhal yakalanmıştır ama bu katil ikinci defadır ve dikkati çekecek noktada her iki cinayette de failin Halk Partili olmasıdır (*Yeni Sabah*, 07.05.1950:1 ve 3, Seçimlerin eşiğinde).”

Yazının ilerleyen bölümünde bu olaylar üzerinden genelleme yapmanın doğru olmadığı belirtilmiş ancak şiddet taraftarı olanların hep iktidar kanadından olduğu belirtilmiştir.

Ulunay’ın “Vur! Fakat dinle (*Yeni Sabah*, 07.05.1950:1 ve 3)” başlıklı yazısı da başyazıya paralel şekilde seçim dönemindeki şiddet olaylarını anlatmaktadır. Hatay’da bir DP’linin pusuya düşürülerek, Malatya’da ise yine bir DP’linin bir CHP’li tarafından altı kurşunla öldürüldüğünü anlatarak başlayan yazıda partiler soğukkanlı olmaya davet edilmiştir.

“Vatandaş seçimler için ne diyor?” köşesi her gün gazetede yer alırken Sivas üzerine yapılan bir değerlendirme de gazetenin tutumunu gösterir niteliktedir. Kentte sadece CHP’nin ve DP’nin teşkilatı olduğu partilerin hararetle çalışmaya devam ettikleri belirtildikten sonra, “Yalnız D.P. deki hava daha hevesli ve göze batıcı. Buna mukabil C.H.P. deki ağır ve sessiz” denmiş CHP binası betimlenirken ise “C.H.P. binasına, yakasında altı oklarla sadece muhtarlar ve ağa olduğu tabanı yıpranmamış yün çorabından belli kimseler girip çıkıyor” cümlesiyle yapılmıştır (*Yeni Sabah*, 07.05.1950:1 ve 3, Doğu’da mezhep mücadelesi mi?).

Görsel 3.18: Uyumak Devri Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 07.05.1950

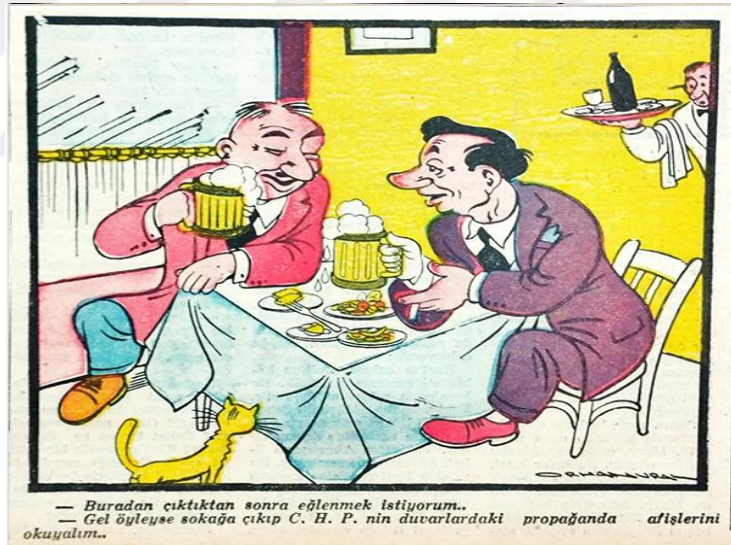
Aynı gün yayımlanan bir karikatürdeyse İsmet İnönü'nü “uyumak devri geçti” ifadesi üzerinden bir karikatüre yer verildiği görülmüştür. Karikatürde CHP'nin başucunda uyku ilacı vardır. Horozun çabalarına rağmen uyanmazken odada Bayar'ın tef çaldığı görülmektedir. Karikatür altı yazıdaysa Hacı Arif Bey'in şiirinden alıntı yapılmıştır.

Sonraki günlerde de seçimin önemi vurgulanmaya devam etmiştir. “Kati Günler İçindeyiz” başlıklı yazıda bütün göstergelerin kritik günleri işaret ettiği;

“Hükümet merkezi tamamen boşalmıştır. Ne Cumhurbaşkanı, ne Başbakan yardımcısı, ne her hangi bir Bakan yerindedir. Hepsi, seferber olmuşlar milleti reyini avlamakla meşguldürler. Bu manzara bir bakımdan iyi, diğer bakımdan o kadar hoş değildir. Halk Partili hükümetin bütün Bakan ve elemanları her toplantı da hem dış tehlikeden bahsederler hem de hiçbir tehlike yokmuş gibi, yurdun dört köşesine dağılırlar. ... Yalnız bekçi olarak İçişleri Bakanı sandalyesinde oturmaktadır. Halbuki bizde bütün işlerin yürümesi Bakanların vücuduna bağlıdır. Tamaile merkeziyetçi bir usul takip ediyoruz. Bakanların haftalar hatta aylardır, semt semt, köy köy dolaşmaları amme işlerini muhakkak felce uğratar. ... İyimsizlik uyandıracak sebep bu defaki seçimlerde, Cumhurbaşkanının da dün Bigada tekrarlamaya lüzum gördüğü gibi, iktidarın baskı yapmak hususunda 1946 seçimleri usulleri tam ve şümüllü olarak tatbik etmek düşüncesinde olmadığıdır. Filhakika öyle bir tasavvuru olsa ve bu düşüncesini fiiliyata inkılap ettirecek kadar muhiti müsait ve kendisini kuvvetli bulsa idi, diyar diyar dolaşarak ve en yüksek kademedeki şahsiyetleri seferber ederek rey avcılığına çıkmamak lazım gelirdi (*Yeni Sabah*, 08.05.1950:1 ve 5, Kati Günler İçindeyiz)”

ifadeleriyle yorumlanmıştır. Yazının devamındaysa böyle giderse 1946'dakine benzer olayların yaşanmayacağı ancak CHP'nin bir "bukalemun" olduğu ve günün farklı saatlerinde bile farklı kimliklere bürünebileceği anlatılmıştır.

Seçim süreciyle ilgili en önemli haberlerden biriye "İktidarın yeni tip baskı usulleri çıktı" başlıklı haberdur. DP genel merkezine çeşitli ihbarlar yapıldığının belirtildiği haberde "CHP neler yapıyor?" diye sorulmuştur. Haberin girişinde CHP Rize Milletvekili Fahri Kurtuluş'un *Ulus*'ta Bayar'ın dini siyaset ettiğine yönelik bir yazı yazdığı aktarılmış, DP Merkezi'nden yapılan açıklamaya dayandırılarak da aksine CHP'nin dini hisleri seçim uğrunda istismar ettiği bilgisine yer verilmiştir. CHP'nin ayrıca seçmenlere para dağıttığı ve sandık kurulu üyelerine de harcırah vermeyerek onları görevini yerine getiremez hale getirme kararı aldığı da belirtilmiştir. Çankırı'dan gelen bir telgrafta Devlet Demiryolu memurlarına tabanca, muhtarlara ise mavzer verildiğine dair bilgilerin yer aldığı, Zonguldak'ta ise DP'li bir yurttaşın CHP aday listesini kabul etmediği için öldürüldüğü haberde anlatılmıştır (*Yeni Sabah*, 08.05.1950:1 ve 5, İktidarın yeni tip baskı usulleri çıktı).

Görsel 3.19: CHP Afişleri Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 08.05.1950

CHP'nin seçim vaatlerini konu edinen bir karikatürdeyse yemek yiyen iki arkadaş arasındaki bir diyaloga yer verilmiştir. Kişilerden birinin eğlenmek istediğini belirtmesi üzerine diğeri CHP'nin propaganda afişlerine bakmayı önermiştir.

Başyazılarda sık sık vurgulanan CHP'li eski isimlerin sevilmediği ve bunlardan kurtulunması gerektiği savı "Vatandaş seçimler için ne diyor?" dizisinin Elazığ kısmında da bu sefer yurttaşlara dayandırılarak anlatılmıştır. Muhabir Reşat İleri bu kentteki gözlemlerini

anlatırken CHP’li eski isimlerin kentte hiç sevilmediğini belirttikten sonra bu isimlerin parti yoklamalarını nasıl kazandığını ise şu şekilde anlatmıştır: “C.H.P yoklama kurulunun seçim günü ve gecesi halen Halk Partisi mebuslarından olan bir aday evinde mükellef bir ziyafet vermiş ve ayrıca üyelere birer kat da elbise yaptırmış. Belki de bu şayanın tesirile olacak, fakir Elazığ sokaklarında dolaşan düzgün kıyafetli her insanı ya aday, ya bir kazanın üyesi sanıyorlar (*Yeni Sabah*, 09.05.1950:1 ve 5, O halde Elazığda zayıf olan kim?).”

Seçim yasaklarının başlamasından bir gün önce 10 Mayıs günü *Yeni Sabah*’ın birinci sayfasında “*Yeni Sabah*’ın partilere şükran ve başarı dileği” başlıklı bir yazıya yer verilmiştir:

“Yarın seçim propagandalarının son günüdür. Önümüzdeki 14 Mayıs Pazar günü, şüphesiz ki millet hayatında tarihi bir gün olarak kalacak, ve Türk milleti mukadderatını kimlerin eline teslim edeceğini tayin edecektir. Bu münasebetle bir hususu aziz okuyucularımıza bildirmek ve muhtelif partiler tarafından gazetemize gösterilen teveccühe ve itimada şükranlarımızı sunmak istiyoruz:

Biz Türk milletinin hayatında bir inkılap, bir dönüm noktası ehemmiyetini haiz olduğuna inandığımız 1950 seçimlerinde, milletin arzusunu hiçbir gölge altında bırakmadan tebarüz ettirmek ve şahsi hiçbir tesire kapılmaksızın hakikati olduğu gibi açıklamak maksat ve gayesile sahip ve baş muharririmizden muhabirlerimize kadar hepimiz, bütün bir gazete olarak tarafsız kalmağa karar vermiş, ve hiçbir partiyi, zümreyi diğerinden üstün tutmayarak desteklememiş ve sadece milletin arzularına tercüman olmak istemiş bulunuyoruz.

Kıymetli okuyucularımız bu hususta, müessesemizin bütün bir seçim mücadelesi devam ettiği müddetçe ne kadar titiz ve bitaraf davranmış olduğunu takdir etmişlerdir.

Ancak bu arada gerek muvafık ve gerek muhalif partiler gazetemize, daima şükranla yad edeceğimiz büyük bir teveccüh göstererek, bazı arkadaşlarımızın da kendi listelerinde aday olarak bulunması arzusunu izhar ve teklif etmişlerdir.

Muhtelif partiler tarafından aday gösterilmek istenilen arkadaşlarımız, gazetemizin sahibi Safa Kılıçlıoğlu, erkânı tahririyemizden Ord. Prof. Şükrü Baban, Esat Mahmut Karakurt, yazı işleri müdürümüz Reşad Feyzi Yüzüncüdür.

Şüphesiz ki bir vatandaşın milletçe itimad edilip seçildiği takdirde bir milletvekili olarak Türk milletine hizmet etmesi, hizmetlerin en şerefli en verimlisidir. Ancak yukarda izah ettiğimiz veçhile biz 950 seçimlerinde tamamiyle tarafsız kalmağa binaenaleyh hiçbir parti lehine veya aleyhine hareket etmemeğe karar vermiş bulunduğumuz için, bizi sadece iftihar hisleri ile meşbuğ bırakan partilerin bu lütufkar arzu ve tekliflerini kabulde itizar gösterdik. Bu suretle bütün seçim boyunca vazifemizi daha emin ve herkes tarafından inanılır bir şekilde ifa etmiş olduğumuz kanaatini taşıyoruz.

Bu münasebetle partilerimizin gerek müessesemiz ve gerek arkadaşlarımız hakkında gösterdikleri itimat ve teveccühe bu sütunlarda alenen şükranlarımızı arzetmeyi bir vazife bilir hepsine ayrılmaz gayrısız millet hizmetinde muvaffakiyetler dileriz (*Yeni Sabah*, 10.05.1950: 1, *Yeni Sabah*’ın partilere şükran ve başarı dileği).”

Yazı gerek gazetenin seçim sürecindeki tutumunu gerekse gazete içindeki önemli isimlere milletvekili teklifinin gelmesini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu yazıda özellikle çok kısa süre önce gazete sahibi olmuş olan Kılıçlıoğlu’na milletvekilliği teklif edildiği bilgisinin yer alması “gazeteci- milletvekili” stratejisinin devam ettiği ve gazete sahibi olmanın ne denli kıymetli olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır.

Aynı gün yayınlana başyazıysa “Yazı disiplini ve Rey Hürriyeti” başlığını taşımaktadır. Çeyrek asırdır çekilen çilenin sebeplerinden biri olarak boyun eğmenin ve disiplinin yadsınamaz bir etkisinin olduğunun belirtildiği yazıda bu süreçte birçok milletvekilinin yaşanan kimi olaylardan rahatsızlık duyduklarını ancak bunu ifade edemediklerini çünkü partiden

aforoz edilerek sindirildikleri söylenmiştir. Türk milletinin tam hakimiyetini ilk defa 14 Mayıs seçimlerinde göstereceğinin belirtildiği yazıda partilerin listelerini hazırlarken azami bir hassasiyet ve titizlik göstermedikleri belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 10.05.1950:1 ve 5, Yazı disiplin ve rey hürriyeti).

Refi Cevat Ulunay ise seçim sandıklarının Türkiye’de bir aksesuardan başka bir şey olmadığını düşündüğü için 40 yıldan beridir oy vermediğini söylediği yazısında bu seçimlerde oy verme hakkına sahip bütün aile üyeleriyle birlikte oy vermeye gideceğini ve ülkeyi hürriyete kavuşturacak, refaha eristirecek, israftan kurtaracak, tahakkümden kurtaracak kişilere oyunu vereceğini belirtmiştir. Oyunu muhalefetten yana kullanacağını bu cümlelerle işaret eden Ulunay tüm yurttaşları da oy vermeye davet etmiştir (Ulunay, *Yeni Sabah*, 10.05.1950:1 ve 5, El Hap!).

Seçim yasaklarının başlamasıyla gazetede daha çok bu yasakların ne olduğu, nasıl oy kullanılacağı gibi içeriklerle birlikte Londra Konferansı başta olmak üzere dış politikayla ilgili haberlere yer verilmiştir²⁸⁸. Bunlarla birlikte magazin haberlerin sayısının da arttığı özellikle uluslararası tanınırlığa sahip isimlerin gazetenin birinci sayfasında yer aldığı görülmüştür. Bu durum sadece *Yeni Sabah*’a da özgü değildir. Aşağıda paylaşılan karikatür de bu durum hicvedilmiştir.

²⁸⁸ Burada basınla ilgili bir haberi de gazetecilik mesleği yerine getirilirken karşılaşılan zorlukları gösterdiği için anmakta fayda vardır. “Polis müdürü ve gazeteciler (*Yeni Sabah*, 11.05.1950:1 ve 5)” başlıklı haberde İsmet İnönü’nün Taksim’deki mitingini takip etmek isteyen gazetecilerin polis müdürü tarafından alana sokulmaması konu edinilmiştir. Haberde demokratik toplumlarda gazeteciliğin halkı bilgilendirme ve kamuoyunu aydınlatma gibi temel bir işlevi olduğu hatırlatılarak, İstanbul gibi büyük şehirlerde görev yapan emniyet yetkililerinin bu sorumluluğun bilincinde olması gerektiği vurgulanmaktadır. Olayın çözümünde Dolmabahçe Sarayı Başyaverliği’nin yapıcı yaklaşımı takdirle anılsa da bu tür makamlara her zaman ulaşamayacağı ifade edilmekte; çözümün bizzat polis teşkilatı içinde daha demokratik, hoşgörülü ve basın özgürlüğüne duyarlı bir yönetim anlayışının yerleştirilmesinde olduğu belirtilmektedir. Son olarak, İçişleri Bakanlığı’nın benzer olayların tekrarının önlenmesine yönelik hangi tedbirleri alacağı kamuoyu tarafından merakla beklendiği söylenmiştir.

Görsel 3.20: Gazeteler Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 10.05.1950

Bir çiftin sohbet ettiği karikatürde kadının kocasına “Gazetelerde bugün mühim bir şey var mı?” diye sorması üzerine eşinden “Var karıcığım, Rita Hayvort Müslüman olacakmış, bir Amerikalı ile evlenen İran şahının kız kardeşi balayı seyahatine çıkıyorlarmış!” yanıtını vermiştir. Öte yandan karikatürde gazete sayfalarının boş bırakıldığı da görülmektedir.

Görsel 3.21: Çetin Maç Tablo Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 10.05.1950

Seçim yasaklarının başladığı gün yayımlanan tablo karikatür seçim rekabetini göstermesi açısından önemlidir. CHP ile DP arasındaki mücadelenin bir futbol maçı imgesi ile anlatıldığı tabloda partinin ileri gelenleri futbolcu olarak resmedilmiştir. DP, ağları delik CHP kalesine hücum ederken CHP'lilerin engellemelerine maruz kalmaktadır. Tribnlerden “A gözünü Bayar”, “Dayan Bayar”, “elme yok” gibi tezahüratlar yükselirken hakem de CHP'yi “fazla faul” yaptığı için uyarmaktadır. Tablodaki bir diğer önemli noktaysa bu zamana kadar gazetede ki karikatürlerde yer almayan Adnan Menderes'e yer verilmiş olmasıdır. Menderes, DP'nin seçim kampanyasındaki afişe paralel olarak avucunda “Yeter” ifadesiyle çizilmiştir.

3.3.2. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri Sonrası *Yeni Sabah*

Seçim günü ise gazete “Milletvekili seçimi bu sabah başladı” başlığı ile çıkmıştır. “Bugün” başlıklı yazıdaysa demokrasinin gelişimi için en kritik zamanın yaşandığının altı çizilirken bu sürecin sükun içinde geçmesinin zorunluluğu vurgulanırken seçimlerin Türk milletine yeni saadet ve refah ufukları açması temenni edilmiştir (*Yeni Sabah*, 14.05.1950:1 ve 7, Bugün).

Seçimlerin ertes i günü ise gazetenin manşet bölümünde seçimlerin sükunet içinde gerçekleştiği duyurulmuştur. Seçim sonuçlarına değin net bir şey sylenmezken DP'nin başta gittiği, katılımın da yüksek olduğu belirtilmiş, Celal Bayar'ın da sonuçlardan memnun olduğu başka bir haberde²⁸⁹ aktarılmıştır. Gazetenin birinci sayfasındaki en dikkat çekici içerikse bir başlık ve cümleden oluşan bir haberdir. “Nihat Erime çekilen telgraf (*Yeni Sabah*, 15.05.1950:1 ve 5)” başlıklı haberde “Seçimi siz kaybettiniz, fakat millet kazandı” ifadesi yer almaktadır.

Gazetenin aynı gün çıkan ikinci baskısında sonuçlar, “Demokrat Parti seçimleri kazandı; İnönü, Ankarada seçimi kaybetti” başlığıyla sunulmuş, sabah baskısına ek olarak Meclis'in pazartesi günü toplantıya çağrıldığı bilgisine yer verilmiştir. İ sayfadaki haberdeyse DP Genel Merkezi'nden *Yeni Sabah*'a yapılan açıklamada ilk sonuçlara göre DP'nin 350 sandalye kazandığı bu sayının artmasının beklendiği aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 15.05.1950:1 ve 5, Demokrat Parti seçimleri kazandı).

“Seçimlerden Beklediğimiz” başlıklı yazıdaysa seçimlere katılım oranı üzerinden bir değerlendirme yapılırken ilk verilere göre katılımın yüksek olduğu bunun da sevindirici olduğu belirtilmiştir. Toptancılık ve şeflik dönemlerinde, geniş halk kitlelerinin idareye olan ilgisinin fiiliyatta kesildiği, halkın hükümeti değiştirme gücünü kendinde görmediği için seçimlere katılmadığı belirtilirken buna rağmen bahsi geçen sistemlerde seçimlere katılım oranının daima yüksek gösterildiği bilgisine yer verilmiştir. Yazıda, seçim gününe değin gündemde tutulan

²⁸⁹ İlgili haberin ilerleyen bölümünde Bayar'ın iktidara geçtikleri zaman basın kanununun değiştirileceği hakkındaki vaatlerini tutacaklarını söylediği belirtilmektedir.

sandık güvenliği konusu tekrar açılmış bunun da katılımı etkileyen bir faktör olduğu söylenmiştir. Bu tarihe kadar iktidarı elinde tutanların kabahatleri dolayısıyla ülkeyi bir türlü demokratik gelişmeye layık görmedikleri; dış tehlike, iç meseleler gibi çok sayıda gerekçeyle de kalem, fikir ve söz söyleme özgürlüğünü engelledikleri vurgulanmıştır. Ülkenin çeyrek asırdır ihmal edildiğinin söylendiği yazıda bundan sonra kapsamlı bir şekilde çalışılması gerektiği söylendikten sonra vatandaşların istediği kişilerin iktidara gelmesinin gerektiği de belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 15.05.1950:1 ve 5, Seçimlerden Beklediğimiz).

Seçim sonuçlarının büyük ölçüde belirginleştiği 16 Mayıs günü ise gazete “D.P. ezici zaferle iktidara geliyor, Cumhurreisi seçimi pazartesiye...” manşetiyle çıkmıştır. DP’nin 390 vekil kazandığı, 37 ilde listesinden fire vermediği aktarılırken İnönü’nün Malatya’da seçimi kazanıp kazanmadığının henüz belli olmadığı bilgisine yer verilmiştir. Bir başka haberdeyse kabinede yer alan isimlerin tamamının seçimleri kaybettiği belirtilmiştir.

Başyazı ise “Güzel Bir Gün” başlığını taşımakta ve 14 Mayıs’ın Türk tarihinde güzel ve parlak bir gün olarak kalacağını söyleyerek başlamaktadır. Demokrat Parti’nin ezici bir zafer kazandığının belli olduğunun ancak asıl mutluluk kaynağı olarak yurttaşların oylarını rahatça verebilmiş olmasının gösterildiği yazıda köylü, şehirli, işçi tüm yurttaşların vatan menfaatlerini düşünerek oylarını isabetli bir şekilde kullandıkları yorumu yapılmıştır. Geleceğe ümitle bakılabileceğinin söylendiği yazının son bölümüyse şu şekildedir:

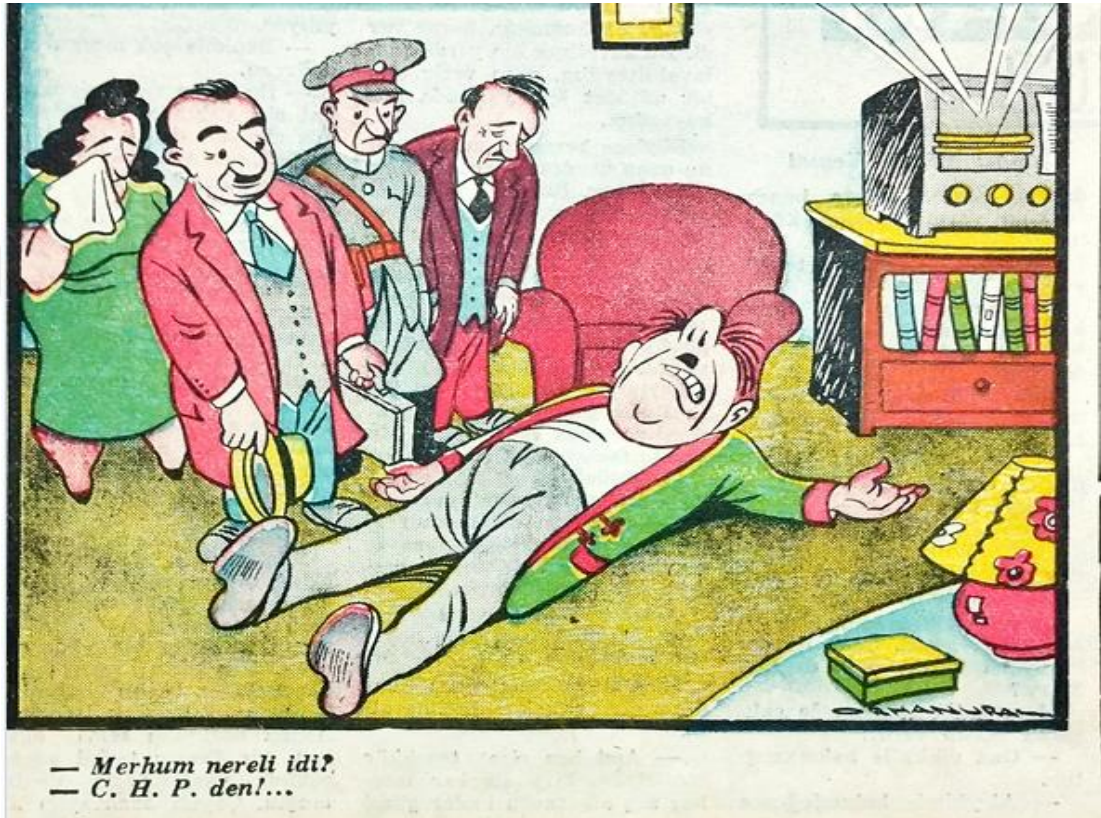
“Toptancılar ve yordakçılar, çeyrek asırlık günahlarının kefareti için kabilsse, kendilerini, büyük Türk milletin hafızasından silmeğe çalışsınlar. Pazar günkü milli dalga, bir noktayı daha isbat etmiştir ki 1946 Temmuzunda aynı serbesti ve imkânlar olsa idi Halk Partisi çoktan çukura yuvarlanmış olur ve dört yaldaki çekişme ve mezbuhane direnmeler bu memlekete bu derece pahalıya mal olmamış bulunurdu. Fakat şu dakikada gözler maziden ziyade parlak istikbale matuftur (*Yeni Sabah*, 16.05.1950:1 ve 5, Güzel Bir Gün).”

Refi Cevat Ulunay da bir seçim değerlendirme yazısı kaleme almıştır. Bundan sonra iktidar ibresinin milletin iradesi olduğunu söyleyen Ulunay, DP’nin iradeyi kendi lehine çevirmek olağanüstü bir çaba gösterdiğini yazısına eklemiş, yurt gezilerinde yaptığı gözlemlerine de değinerek iktidara duyulan hoşnutsuzluğun böyle bir neticeyi getireceğinin beklendiğini vurgulamıştır (Ulunay, *Yeni Sabah*, 16.05.1950:1 ve 3, Milletin İradesi).

“Sabah Sabah!” köşesi de seçim sonuçlarına ayrılmış “Paşam; işte İstanbul!” başlıklı yazıda şu satırlara yer verilmiştir:

“Bir hafta evvel İnönü’nün İstanbul’a gelişinde, işgüzar valimiz bir karşılama töreni hazırlamıştı. Boyunun ulaşabildiği kimseleri toparlayabilip, Haydarpaşaya yığmıştı. Büyük kalabalığı göstererek, paşam, işte İstanbul, diye de böbürlenmişti. Zavallı doktro ne kadar inkisarı hayale uğradı değil mi? Eğer akıbetin böyle olacağını görebilseydi birkaç aylık valilik ömrünün yarısını gecekondu mahallesinde geçirir miydi? Hayırlısı ile başımızdan toparlanıp gitse de biz de eski Bakan Şükrü Kayanın keyfini kaçırarak fakat halka rahatlık temin edecek Fenerbahçe durağını yaptıracak bir halk valisine kavuşsak (*Yeni Sabah*, 16.05.1950:3, Paşam; işte İstanbul!).”

Seçim sonuçlarını farklı kentlerde nasıl karşılandığını ele alan bir haberde Ankara’da CHP’nin bu kadar büyük yenilgi almasının yurttaşlar için sürpriz olduğu ancak herkesin de yüzünde mutluluk olduğu söylenmiş ayrıca Başbakan Şemsettin Günaltay’ın çok uzun süreden beri kapalı bulunan evinde büyük bir temizlik olduğu bilgisine yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 16.05.1950:1 ve 3, Seçimin yurttaki akisleri).

Görsel 3.22: Merhum Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 16.05.1950

Gazetede yer alan bir karikatürdeyse seçim sonuçlarının radyodan duyurulmasıyla bir kişinin vefat ettiği gösterilmektedir. Merhumun nereli olduğu sorusunaysa “CHP’den” yanıtı verilerek seçim sonuçlarının partililer arasında yarattığı etki anlatılmıştır.

Ertesi günlerde de seçim sonuçlarının değerlendirilmesine devam edilmiş, sonuçlarla ilgili yeni gelişmeler aktarılmıştır. CHP’nin seçimi kaybetme sebebini değerlendiren “Yaprak Dökümü” başlıklı yazıda bunun partinin hatalarının bir sonucu olduğu belirtildikten sonra çeyrek asırdır iktidarı elinde tutan parti ve yöneticilerinin, vatandaşların duygularını hiçbir şekilde anlayamadıkları ve iktidarda bulunmayı bir ziyafet sofrasında misafir olmak olarak algıladıkları söylenmiştir. Yazının bir bölümünün basına ayrılması da ayrıca önemlidir. “Matbuat düşmanlığı” ile tanındığı iddia edilen Nazım Poroy ve “basın kanununun yaratıcısı”

olarak gösterilen Şükrü Kaya gibi isimlerin millet iradesi tarafından “çöp” gibi süpürüldüğü partinin eski simalarından yalnızca Hüseyin Cahit Yalçın ve Kazım Özalp’ın seçildiği bilgisine yer verilmiştir. Bu durum üzerinden yapılan yorumda partinin genç isimlerinin; otuz beşler olarak adlandırılan, kinci, mevki ve menfaatlerine düşkün isimleri partiden uzaklaştırmayı başaramadıkları belirtilmiştir. Parlak ve nurlu bir geleceğin Türkiye’yi beklediğinin belirtildiği yazıda ayrıca basının²⁹⁰ yeni iktidara da doğruları söylemeye devam edeceği belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 17.05.1950:1 ve 5, Yaprak Dökümü).

Bir başka yazısında Ulunay, seçim sonrası radyonun yayın politikasını eleştirmiştir. Seçimlerden sonra bazı yerlerde belli olmayan sonuçlarla ilgili gelişmeleri öğrenmek için radyonun başına geçtiğini anlatan Ulunay, radyoda çok sayıda haber verildiği ancak seçim sonuçlarıyla ilgili hiçbir şey yapılmamasını şu cümlelerle yermiştir (Ulunay, *Yeni Sabah*, 17.05.1950:1 ve 3, Bir İskandal):

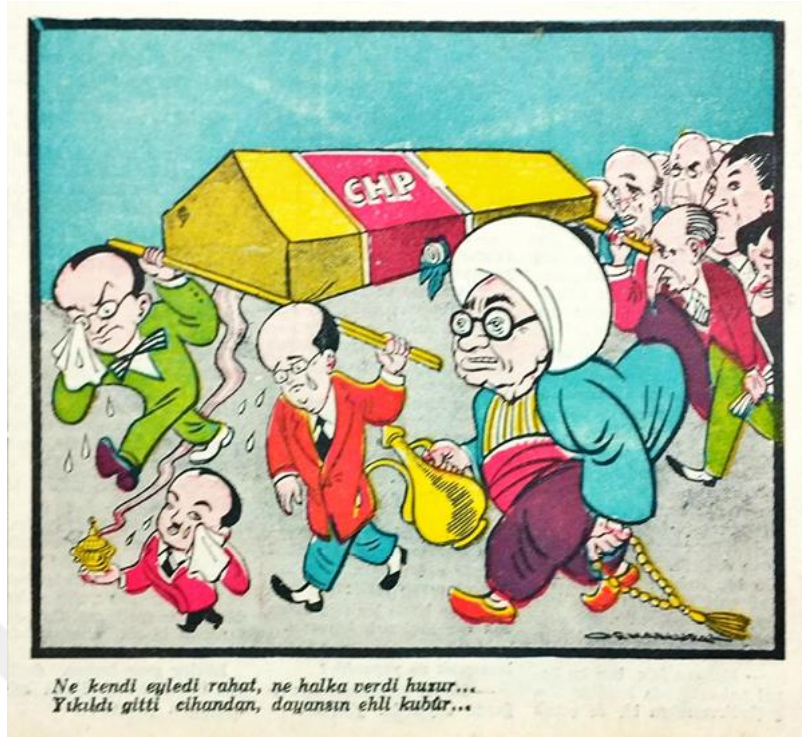
“Radyonun, halka seçimden bahsetmesi, malumat vermesi, konuşmalar yapması, milletin gösterdiği medeni cesaretin büyüklüğünü övmesi, demokrasi hakkında fikirler beyan etmesi lazımdı... Hani ya?! Sanki bu muazzam inkılap bir mahalle bekçisi seçimi kadar ehemmiyetsiz!!! İşte iktidar partisine iktidarı kaybettiren zahirde ehemmiyetsiz görünen fakat efkar-ı Umumiye’nin sınırları üzerinde müthiş fırtınalar koparan bu gibi küçüklüklere (Ulunay, *Yeni Sabah*, 17.05.1950:1 ve 3, Bir İskandal).”

²⁹⁰ Öte yandan “Sabah Sabah!” köşesindeki “Himmet Dede!!” (*Yeni Sabah*, 17.05.1950) başlıklı yazıda Başbakan Gönaltay’ın basınla olan ilişkilerini yeren şu metin kaleme alınmıştır. Metin siyasi iktidar- basın ilişkilerinin geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir:

“Sayın Başbakan Gönaltay biz gazetecilere ikide birde çıkışmaktan pek zevk duyardı; bilhassa çerçeve bahsi meşurdur:

- Basın kendisini çerçevelemelidir!

Fakat, bir tarihçi olduğu kadar bir politikacı da olan Başbakan, doğrusu pek lüzumsuz bir işle uğraşmış durmuş. Çünkü, kendileri bizi çerçevelemeğe uğraşırken, daha ilk tecrübeye partilerinin ne camı kaldı, ne de çerçevesi”

Görsel 3.23: Cenaze Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 17.05.1950

Yayımlanan başka bir karikatürdeyse CHP'nin öldüğü betimlenirken cenazeyi partinin önde gelen isimlerinin taşıdığı ve ağladıkları görülmektedir.

Seçim sonuçlarının netleşmesiyle birlikte yeni gündem Cumhurbaşkanının kim olacağı, kabinenin kimlerden oluşacağı ve iktidarın nasıl el değiştireceği olmuştur. Önceki günlerde kabinede yer alacak isimlerle ilgili kulis haberleri yapılsa da 18 Mayıs günü ortaya ilk kez bir cumhurbaşkanı ismi atılmış Bayar'ın aday olmayacağı söylenmiş üzerinde en fazla durulan isminse Halil Özyörük olduğu manşette duyurulmuştur (*Yeni Sabah*, 18.05.1950:1 ve 5, Celal Bayar Cumhur Başkanı olmayacak).

“İktidar Değişmesi” başlıklı başyazı da süreci anlatan yazılardan ilki olarak kabul edilebilir. Yazı DP'nin Meclis'te 430'dan fazla sandalye ile temsil edildiği CHP'ye ise 51 “kırıntı” kaldığı değerlendirilmesiyle başlamıştır. Siyasi bir parti için ilk hürriyet denemesinde alınan böylesine büyük bir mağlubiyetin özellikle 1946 seçimleri olmak üzere iktidarda kalmak için nasıl hilelere başvurulduğunun en büyük göstergesi kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı makamından yapılan bir tebliğ hala eski huylardan vazgeçilemediğinin bir delili olarak gösterilmiş, insanların baskıdan kurtulunca emniyeti ve asayiş bozmayacağını görüldüğünün de altı çizilmiştir. Celal Bayar'ın iktidar gelmek için acele etmemesinin makam hırsı için CHP'liler gibi davranılmadığı şeklinde yorumlanırken, iktidarı olumsuz etkileyen şeylerin başında idare mekanizmasının geldiği yorumu *Times* gazetesinden yapılan referansla

desteklenmiştir. Kabine seçilirken dikkat edilmesi gerektiği ve geçmişinde en ufak bir şaibe olmayan kişilerin kabineye alınması gerektiği vurgulanmıştır. (*Yeni Sabah*, 18.05.1950:1 ve 5, İktidar Değişmesi).

Görsel 3.24: Paşam İşte İstanbul Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 18.05.1950

Daha önce gazetenin “Sabah Sabah!” köşesine konu olan İstanbul Valisi ile İsmet İnönü arasındaki diyalog bu sefer tablo karikatüre yansımıştır. “Paşam işte İstanbul” başlıklı karikatürde bunun “zorla bir karşılama töreni” olduğu parantez içinde verilirken alandaki kalabalığın ellerinde DP yazılığı kağıtlar görülmektedir. Öte yandan kenarda para sayan bir CHP’li figürüyle “seçim rüşvetleri” vurgusu güçlendirilirken yine bir tezgahdaki sandviçlerin bedava dağıtılıyor olması da bu perspektifle sunulmuştur.

“Çok Dikkatli Olmak Lazım (*Yeni Sabah*, 18.05.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıda CHP’nin muhalefet partisi olarak birçok hileye ve dedikoduya²⁹¹ başvuracağı ve bu noktada özenli davranılması gerektiği değerlendirilmesi yapılmıştır. İktidarın DP’ye geçmesiyle Cumhurbaşkanı makamının tüm ipleri elinde tutan bir makam olmaktan çıkacağı artık anayasal sınırların çerçevesinde kalınacağı varsayımında bulunan yazıda idarecinin teveccühü olmak şartıyla herkesin her makama layık olduğu yönündeki inanışa son verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Yeni Sabah’ın üzerinde durduğu konulardan biri de basın özgürlüğü olmuştur. İktidara gelen DP’yi birçok işin beklediğini söyleyen gazeteye göre CHP’nin yıllarca yapmadığı şeyleri harekete geçirmek gerekmektedir. CHP’nin 25 yıldır fikir ve basın özgürlüğünü tahsis etmeyerek, ağızlara ve kalemlere kilit vurduğunun anlatıldığı başyazıya göre bu kilitleri çözüp gerçek özgürlük ortamını tahsis etmek gerekmektedir. CHP’nin de muhalefet olduktan sonra basın özgürlüğü istemesini tarihin bir cilvesi olarak gösterilirken bu kadar arzuya şayan olan bu özgürlüğü elinde iktidarı tuttuğu zaman sağlamamasının nedenini kamuoyunun çok iyi anladığının altı çizilmiştir (*Yeni Sabah*, 20.05.1950:1 ve 5, Bahtiyar bir Siyasi teşkil).

Meclis’in toplanıp cumhurbaşkanını seçeceği gün okuyucuyla buluşan *Yeni Sabah* gazetesinin birincisi sayfasındaki bir haberin başlığı, “Bayar, ‘Atatürk’ün çırağıyım’ diyor” şeklindedir ve haberde Bayar ile Atatürk’ün Savarona yatından bir fotoğraf kullanılmıştır. Haberde gazeteci Alaeddin Berk, Bayar’ın gezilerini takip ederken ki gözlemlerini kaleme almıştır. Alanlarda halkın, “Yaşa! İstiklal savaşının Galip hocası... Var ol! Yeni Türkiye’nin ilk bankacısı, modern devletin büyük iktisatçısı” ve “Atatürk’ün Başvekili” şeklinde tezahüratlarda bulunduğunu betimlemiştir. Bayar’ın kendisine yöneltilen “İktidarda nasıl başarılı olacaksınız?” şeklindeki bir soruya üzere Atatürk usulü bir duruşla “Ben, Atatürk’ün çırağıyım” dediğini anlatan Berk’e göre demokrasi devriminin tek ışığı ve tek ümidi iktidarın Atatürk’ün bir çırağından diğer bir çırağına devredilmesidir (*Yeni Sabah*, 22.05.1950:1 ve 5). Bu haber kuşkusuz Bayar’ın imajına katkı sağlayacak niteliktedir. Başlıkta her ne kadar Bayar’ın güncel bir beyanı gibi dursa da seçim yazılarında söylediği bir ifadenin seçim sonrası gazeteye taşınması onun ve DP’nin Atatürk’ün çizgisinde olduğu kanısını kamuoyunda oluşturmak için yapıldığını söylemek mümkündür.

Celal Bayar’ın cumhurbaşkanı seçilmesi büyük bir fotoğrafıyla manşetten duyurulmuş, Adnan Menderes kabinesinin de kurulup, göreve başladığı bilgisine yer verilmiştir. “Celal Bayar Reiscumhur (*Yeni Sabah*, 23.05.1950:1 ve 5)” başlığını taşıyan makalede Bayar

²⁹¹ Aynı tarihli gazetede “Fikir ve Hayat” köşesinde Dr. Cahit Tanyol’un “Siyasi partiler ve ahlak (*Yeni Sabah*, 19.05.1950:3)” başlıklı bir yazısının yayımlandığı görülmüştür. Başyazıda bu vurgular varken iç sayfalarda bu türde bir yazının yer almasının tesadüf olmadığı düşünülmektedir.

demokrasi mücadelesinin en bariz siması olarak tanımlanmıştır. Meclis'teki bu manzaranın kazanılmasında Bayar ve çevresindeki sınırlı sayıdaki arkadaşının baskıya karşı çıkmaya başladıkları anda CHP'nin ve İnönü'nün ceberut bir biçimde karşılarında durup, en küçük bir eleştiriyi dahi vatana ihanet olarak gösterdikleri anlatılmıştır. Dörtlü taktir sürecinden itibaren bu isimlerin başına gelenlerin kısa bir özetinin yapıldığı yazıda Bayar'ın Atatürk'ten farklı olarak askeri nüfuzunun ve güçle ilgisinin olmadığı, Kurtuluş Savaşı yıllarında tanınırlığının arttığı belirtilmiştir.

Kabinenin kurulmasının ardından gazetede başyazı ve haberlerin seyrinin de bu gelişmeleri aktarmaya yönelik olduğu görülmektedir. “Yeni Kabine (*Yeni Sabah*, 24.05.1950: 1 ve 5)” başlıklı yazı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleşen Cumhurbaşkanı seçimi sonrası oluşan yeni siyasi tabloyu betimlemektedir. Metne göre, Meclis'te yapılan seçimlerde Refik Koraltan ile Celâl Bayar yüksek mevkilere seçilmiştir. Yeni Cumhurbaşkanı Bayar tarafından Başbakanlık görevinin Adnan Menderes'e tevcih olunduğu aktarılmaktadır. Başbakan Adnan Menderes'in, görevin kendisine verileceğini öngörerek kabinesi evvelden hazırlamış olduğu ve bu sayede hükümetin gayet seri bir şekilde kurulduğu ifade edilmektedir. Yazıda, Menderes'in yaklaşık bir haftadır arkadaşlarıyla kabinesini seçmekle meşgul olduğunu belirtmekte birlikte kurulan kabinenin genel manzarasının cazip görüldüğü kuvvetli ve temiz simalardan oluştuğu yorumu da yapılmaktadır. Yazıda, kabinedeki bazı isimler üzerine yorumlar yapılırken gazetenin en başından itibaren yanında konumlandığı Halil Özyörük'ün Adalet Bakanlığı'na getirilmesi ise bir başarı olarak kabul edilmiş ve şu ifadelerle yer verilmiştir: “Adliye mekanizmamızın bütün teferruat ve iç halini yakından bilen en salahiyyetli ve yüksek mevkileri işgal eylemiş ve adalet cihazımızda huzursuzluk olduğuna kanaat getirmiştir.” Yazıda bahsedilen bir diğer isimse Fuat Köprülü olmuştur. Köprülü'nün Dışişleri Bakanı olması “başlı başına bir kuvvet kaynağı” olarak görülmüştür. Hasan Polatkan ise “enerjik ve kültürlü bir şahsiyet” şeklinde tanımlanmıştır (*Yeni Sabah*, 24.05.1950:1 ve 5, Yeni Kabine).

Bu yazının gazete yer aldığı gün Ulunay da (*Yeni Sabah*, 24.05.1950:1 ve 5, Cumhuriyetimiz Celal Bayar) Celal Bayar'a odaklanan başka bir yazı kaleme almıştır. Metin, Cumhurbaşkanı Bayar'ın memleketteki vaziyeti yakından takip ettiğini, milletin arzusunu öğrendiğini ve vatandaşa verdiği sözü yerine getirmek için bütün gayretini sarfettiğini, “şehir, kasaba, köy, bucak, izbe” koştuğunu belirtmektedir. Bu ifadeler, yeni Cumhurbaşkanının aktif ve halkla temas halinde bir profil çizme çabasını yansıtmaktadır.

Gazetede, yeni hükümetin politikaları ve icraatlarını sıklıkla önceki iktidar dönemiyle karşılaştırmakta bu bağlamda eleştiriler yöneltilmektedir. En baştaysa CHP'nin tasarruf

konusundaki yetersizlikleri de konu edinilmektedir. Örneğin, yüz milyon liralık yeni bir Meclis binası yapılma fikri, sel felaketleri nedeniyle perişan olan vatandaşlara birkaç milyon lira bulunamamasıyla tezat oluşturduğu belirtilerek eleştirilmektedir. Bu durum, “Uyur gezerler *Yeni Sabah*, 24.05.1950:3)”²⁹² başlığıyla, gerçeklikten kopuk işler yapıldığı şeklinde kinayeli bir dille sunulmaktadır.

“İlk Günler (*Yeni Sabah*, 25.05.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıdaysa²⁹³ Cumhurbaşkanının güvenlik önlemlerine sade davrandığı anlatılmıştır. Başbakanlık konutuna gelen Bayar’ın otomobilinin etrafında çeşitli otomobiller ve motosikletli polislerin bulunmadığı anlatılmakta ve İsmet İnönü’ye imalı bir soru yöneltmektedir: “Esasen tam demokratik bir Cumhurbaşkanı, şahsını halktan bu derece korumağa neden lüzum duysun?”. Yazı, milletin ve çoğunluğun serbest iradesiyle başa gelenlerin herhangi gizli bir hareketten ve fenalıktan korkmaları için bir sebep olmadığını ancak milletin iradesini kötüye kullananlar ile diktatör olma düşüncesine kalkışanların kendilerini halktan koruma gereği duyabileceğini söylemektedir.

²⁹² “Uyur gezerler...” başlıklı yazıda şu ifadeler yer almaktadır: “Fakat, iktidar el değiştirmeyip içinde karar verilen Millet Meclisimiz bir emekliler yatakhane olmaktan kurtarılmıyorsa, 100 milyonluk Meclis gibi, ancak rüyada görebileceğimiz işlerle daha çok karşılaşacaktık (*Yeni Sabah*, 24.05.1950:3).

²⁹³ Aynı sayıda gazetede spor muhabiri Cihad Arman’ın ordular arası futbol maçlarını takip etmek üzere geçen yıl olduğu gibi görevlendirildiği duyurulmuştur. “Okuyuculara bir hizmet” olarak duyurulan bu haberden yorumla gazetenin dönemin tiraj arttıran faaliyetlerini yakından takip ettiğini söylemek mümkündür.

Görsel 3.25: Koltuk Merasimi Tablo Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 25.05.1950

“Koltuk Merasimi!” başlıklı tablo karikatürse, düğün metaforu üzerinden kurgulanmıştır. Ön planda damat olarak çizilmiş olan Celâl Bayar, gelinliğin içindeki “İktidar” adlı kadınla evlenmektedir. Bu mizahi anlatımda “İktidar” bir gelin gibi süslenmiş, DP ise nihayet onunla evlenmeyi başarmış bir damat olarak gösterilmiştir. Menderes başta olmak üzere partinin önde gelen diğer isimleriyse gelinin duvağını taşımakta böylelikle iktidara giden yoldaki hizmetleri anlatılmaktadır. Bu görsel metafor, Demokrat Parti’nin nihayet beklediği siyasi güce ulaştığı anlamına gelirken arka planda muhalefet üyelerinin bir kısmı ağlamakta, bazıları şaşkın, hayal kırıklığı içinde tasvir edilmiştir. Bazı CHP’liler “ne oldu da kaybettik” gibi içsel sorgulamalarla betimlenmiştir.

Gazetenin bu günlerdeki yayın politikasının daha çok önceki iktidar mevcut iktidar kıyaslaması şeklinde olduğunu söylemek mümkündür. Bunu gösteren bir diğer içerikse “Bir Hakikatın Anlaşılması (*Yeni Sabah*, 26.05.1950:1 ve 5)” başlığını taşımaktadır. Makale, çeyrek asırdır iktidarı elinde tutanların, gelen eleştirilere karşı daima ülkeyi tehdit eden dış tehlikeleri işaret ederek kendilerini savunduklarını ancak bu tutumun aslında kendi iktidatlarını sürdürmek için yaptıkları bir strateji olduğunu anlatmaktadır. Yazı, bu tür propagandaların ne derece vahim

olduğunu belirtmekte ve yeni iktidarın milletin hakikî sesi ile meydana geldiğini vurgulamakta bununla birlikte bundan sonra kimsenin uluslararası gelişmeleri Türkiye’de demokrasinin gelişmesini önlemek için bir bahane olarak sunmasını “aklından geçirmemesi” uyarısıyla son bulmaktadır.

Önceki iktidar ile mevcut iktidar arasındaki en büyük kıyas noktalarından birini iktisadi çerçeve oluşturmuştur. Ekonomi alanında dikkat çeken bir diğer nokta ise fiyatlardaki düşüş olarak sunulmaktadır. Yeni kabinenin verdiği “çok sevindirici kararlar” arasında özellikle hayatı ucuzlatmaya doğru atılan adımların merakla takip edilmekte olduğu söylenmektedir. Yağ ve şekerin ucuzladığı hatta bazı bakkalların şekeri on beş kuruş eksikliğine satmaya başladığı belirtilmektedir. Bu durum, “Asıl Mucize (*Yeni Sabah*, 26.05.1950:3)” başlığı altında, önceki iktidarın sadece üretimin artmasına bel bağlayıp mucize beklerken, yeni iktidarın gelişyle mucizenin gerçekleştiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Gazetenin haber, fıkra ve başyazı içeriklerinin birbirini paraleli olduğu net bir şekilde görülmektedir. Birkaç gün önce CHP’nin tasarruf yapamaması bir fıkra yazısına konu olurken 27 Mayıs tarihli başyazının da temasını oluşturmuştur. “C.H.P.’nin Yapamadığı Tasarruflar” başlıklı yazının temel tezi, yeni hükümetin tasarruf konusundaki kararlılığı ile önceki iktidarın bu alandaki yetersizliğini karşılaştırmaktır. Yeni iktidar ve partinin başlangıçta iyi bir yol tutmuş bulunduğu belirtilmekte ve programında ve programların çalışmalarında tasarruf kaygısının ön planda olduğu vurgulanmaktadır. Yeni hükümetin hedefinin, sekiz yahut dokuz ayda bütçe denkliliğini temelde gerçekleştirmek olduğu ifade edilmektedir. Metin, Halk Partisi’nin yıllardır, bu yoldaki israfçı tutumlarından yapamadığı tasarrufları, yeni hükümetin yapacağını besbelli olduğunu iddia etmektedir. Özellikle Devlet dairelerinin hepsinde, bilhassa Millî Müdafaa ve Başbakanlıklarda büyük tasarruflar beklendiği belirtilmekte ve tasarrufun bir temel prensip olduğu ifade edilmektedir. Yazı, CHP’nin bütçe görüşmelerindeki harcamalarını da eleştirel bir dille ima etmektedir (*Yeni Sabah*, 27.05.1950:1 ve 5, C.H.P.’nin Yapamadığı Tasarruflar).

Gazete bir yandan CHP- DP arasında kıyas yaparken bir yandan da kendisiyle ilgili gelişmeleri de aktarmadır. “Gençliğin *Yeni Sabah*’a Teşekkürü..” başlıklı haber de bu içeriklerden biridir ve gazetenin tarihini yorumlamak açısından önemlidir. Haberin spotunda, “Yüksek Tahsil Gençliği *Yeni Sabah*’ın milliyetçi neşriyatını takdirle karşılıyor” ifadesi yer alırken haber metninde de gazetenin İstanbul’da yayınlanan diğer gazeteler içerisinde “vatanseverlik, milliyetçilik ve objektif görüşleriyle müstesna bir yer tuttuğu belirtilmiştir. Öğrenci mektubundan hareketle oluşturulan haberde Ahmet Yalman’a da bir mesaj gönderildiği görülmüştür:

“Bunu son günlerde hüviyetlerini çok iyi tanıdığımız bazı müsamahalarımızdan şımarmış gazetecilik ilminden uzak sırf kötü niyetlerini gerçekleştirmek için çıkan gazetelere karşı yaptığınız hareketlerin isbat ettiniz.

Son günlerin bir münakaşa mevzuunu sayın Ord. Prof. Ali Fuat Başgilin²⁹⁴ baştan sona, ilmi gerçeklerle dolu yazılarını neşretmekle yüksek bir cemiyet anlayışı ile ele alınız bizi çok memnun bıraktı.

Vatana hizmetlerinizi unutmıyacağız. Türk gençleri milli benlik ve kıymetlerine leke sürmek isteyenlerin cezalandırmasına çalıştığı gibi iyi hizmetleri anmayı da bir borç bilir.

Asli neşriyatınıza devamınızı rica ederiz. Gönüllerimiz sizinle beraberdir. Kıymetli yazar Kadircan Kaflının dediği gibi asıl ismini de bildiğimiz Ahmet Yalman adlı adamı çok iyi tanıyoruz (*Yeni Sabah*, 27.05.1950:1 ve 5, Gençliğin *Yeni Sabah*’a Teşekkürü..)”

Ertesi gün çıkan bir haberse seçimlerden bağımsız olarak dönemim basın atmosferini göstermesi açısından önemlidir. Gazetede yayımlanan “Cellad Ali Ağı’nın hatıraları” başlıklı tefrikanın basın camiasında kıskançlığa yol açtığı ve bu konuyla ilgili yanlış yayın yapan gazetelerle ilgili hukuki yollara başvurulduğu belirtilmiştir. Haberin devam eden bölümünde polemğin *Demokrat İzmir*²⁹⁵ gazetesiyle yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu gazetenin iddiasına göre cellat Ali Ağı ile ilk olarak kendileriyle anlaştığı, Ağı’nın da bu yalan içerikten dolayı *Yeni Sabah*ı dava edeceği bildirilmiştir. Bu iddia karşısında kendini savunan *Yeni Sabah* ise muhabirleri Murat Sertoğlu’nun günlerce Ağı ile görüştüğünü ve fotoğraflarını çektiğini, ellerinde evraklar olduğunu belirtmiştir (*Yeni Sabah*, 28.05.1950:1 ve 7, Cellad Ali Ağı’nın hatıraları ve kıskançlığın fırtınası).

Polemiklerle birlikte yer alan içeriklerde yeni kabinenin program üzerinde çalıştığı ve Cumhurbaşkanının da katılımıyla toplantılar yapıldığı belirtilmektedir. Programın genel hatlarıyla kısa ve gösterişten uzak olacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, kaynaklarda yeni hükümetin politikalarına dair somut adımlar ve beklentiler sıkça vurgulanmaktadır. “Programın Okunmasını Beklerken (*Yeni Sabah*, 28.05.1950:1 ve 7)” başlıklı yazıda Halk Partisi kabinelerinde görülen, parlak ve şaşıaalı beyanname usullerine son verilmesinin yerinde olduğunu önerisi yapılmaktadır. Yeni hükümet programından beklenense makul bir zaman çerçevesi içinde tatbik sahasına koyabileceği esasları ihtiva etmesidir. Metin, Adnan Menderes hükümetinin mazideki hataya düşmeyeceği umudunu dile getirmekte ve programın ciddi çalışmalarla hazırlandığını, devlet teşkilatı, iktisadi ve mali sahalarda tetkikler yapıldığını aktarmaktadır.

²⁹⁴ Burada hatırlatılması gereken nokta Başgil’in Yalman ile birlikte “Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti”nin kurucu olduğu ancak 1950 yılının Nisan ayında aralarının açıldığıdır. Başgil’in ilgili günlerde *Yeni Sabah*’ta yayımlanan yazılarından bazılarının başlıkları şu şekildedir: “Din meftumunun unsurları ve din hürriyeti (24.05.1950:2)”, “Din hürriyeti fikrinden doğan haklar (27.05.1950:2)”, “Din Hürriyetinin Hududu (31.05.1950:2)”

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti ile birlikte Yalman ve Başgil’in ayrıldığı noktalarla ilgili bir kaynak için bkz. Birinci, (2018). *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*. İstanbul: Liberte

²⁹⁵ *Demokrat İzmir* gazetesiyle ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Demirci ve Düvenci (2018).

Mayıs ayının son günlerinde hem basının hem de kamuoyunun gözü açıklanacak hükümet programına çevrilmiştir. Gazetede, seçim sonrası geçişin “nisbeten rahat” olduğu ancak neticelere karşı “feryat” edenlerin de olduğu belirtilmiştir. Demokrat Parti'nin seçim zaferi, milli bir başarı olarak yorumlanmakta ve partinin önceki yönetimin baskılarına rağmen bunu başardığı vurgulanmaktadır. Yeni kurulan hükümetin, “Millet Meclisi'nin ruhuna ve çoğunluğun temayüllerine tamamiyle uygun olduğu” ifade edilmiştir (*Yeni Sabah*, 29.05.1950:1 ve 5, *Yeni Meclis ve Hükümet*). Bu hatırlatmalarla birlikte Demokrat Parti hükümetinden kamunun beklentilerini ve potansiyel zorluklar da irdelemektedir. *Yeni Sabah*'a göre, en önemli beklentilerden biri önceki dönemdeki “perde gerisindeki yolsuzlukların” ve usulsüzlüklerin ortaya çıkarılmasıdır. Halkın ve basının bu konuda şeffaflık beklediği belirtilmiştir. Ancak gazete, bu süreçte dikkatli olunması gerektiği uyarısında bulunarak, yeni iktidarın “intikam veya düşmanlık hisleriyle hareket etmemesi”, “adalet ve doğruluktan hiçbir suretle ayrılmaması” gerektiğini vurgulamıştır. Beklentilerin sadece sözde kalmaması, fiiliyata geçmesinin elzem olduğu ifade edilmiştir. Yönetimdeki “aksaklıkların tasfiyesi” ve kamu kaynaklarının doğru kullanılması gibi konular da beklentiler arasındadır. Memurların “namuslu ve dürüst” olmaları gerektiği ve kamu malını kötüye kullananların cezalandırılması beklentisi dile getirilmiştir. Yeni hükümetin görevinin “memleketi birkaç günde refaha kavuşturacağı” yönündeki söylemlerin ötesine geçerek, somut adımlar atması gerektiğini de vurgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 30.05.1950:1 ve 5, *Yeni İktidardan neler bekleniyor*).

“Çok İyi Niyetler (*Yeni Sabah*, 31.05.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıdaysa yeni hükümet programını değerlendirmekte ve programın içerdiği “çok iyi niyetlere” dikkat çekmektedir. Ancak bu iyi niyetlerin uygulamaya dönüşmesi konusundaki çekinceler dile getirilmiştir. Programın genel olarak detaydan yoksun olduğu ve içerdiği “esaslı ve büyük vaatlerin tatbikat ve esaslarından” yoksun olduğu ifade edilmiştir. Yazı, iyi niyetlerin fiiliyata geçmesinin önemini önceki yazılarda olduğu gibi tekrar vurgulamış aksi takdirde bunların sadece “siyasi propaganda” olarak kalabileceği uyarısını yapmıştır. Yazı, yeni hükümetin en büyük görevinin adalet ve doğruluk olduğunu ve iyi niyetlerin ancak uygulanabilir olduğu takdirde anlam kazanacağını ifade ederek son bulmuştur.

Haberlerdeyse programın Meclis'teki karşılanışı genel olarak olumlu betimlenmiştir. Programın “büyük bir alaka ile karşılandığı” ve Demokrat Partili milletvekillerinin şiddetle alkışladığı aktarılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi lideri İsmet İnönü'nün programı “sükunetle” dinlediği, hatta bazı CHP'li vekillerin de alkışladığı belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 30.05.1950:1 ve 5, *Hükümet Programını dün okudu*). Halk tarafından programın “memleketin selameti

noktasından çok müsaid addedildiği” şeklinde olumlu bir algı olduğu belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 31.05.1950:1 ve 5, Ankara, programı nasıl karşıladı).

Bugünlerde Kadircan Kafı’nın “Dün ve Bugün” köşesinde kaleme aldığı “Seçim Kanunundaki Mühim Noksanlık (*Yeni Sabah*, 30.05.1950:2)” ve “Basın Kanunu Kaldırılmalı (*Yeni Sabah*, 31.05.1950:2)” başlıklı iki yazıya oldukça önemlidir. Kafı’nın bahsi geçen ilk yazısı 1950 seçimlerinde kullanılan seçim sistemine yönelik ciddi bir eleştiri getirmektedir. Yazının temel argümanı, mevcut sistemin Meclis’teki temsilin “tam ve kâmil” olmasını engellediğidir. Bu önemli eksikliğin özellikle küçük partileri dezavantajlı kıldığı belirtilmiştir. Yazı, Demokrat Parti’nin %53,3 oy oranına karşılık 396 sandalye, Cumhuriyet Halk Partisi’nin ise %39,9 oy oranına karşılık 69 sandalye aldığını bilgisine yer vermiş sandalye dağılımının oy oranını tam olarak yansıtmadığını savunmuştur. Demokrat Parti’nin Meclis’teki sandalye sayısının bir çoğunluk olduğu ancak temsiliyet açısından tam bir çoğunluk olmadığı ima edilmiştir. Yazar, bu adaletsizliğin giderilmesinin Demokrat Parti’nin sorumluluğu olduğunu ve bu durumun düzeltilmesi gerektiğini ifade etmiştir (*Yeni Sabah*, Seçim Kanunundaki Mühim Noksanlık *Yeni Sabah*, 30.05.1950:2). Bu yazı özellikle 1957 seçimlerinde yaşanan itirazlara akla geldiğinde erken bir uyarı taşıması noktasında önemlidir.

Kafı’nın diğer yazısı ise yeni hükümet programında yer alan “Matbuat Kanunu’nun kaldırılması” vaadini ele almakta ve bunun önemini vurgulamaktadır. Yazar, bu adımın basındaki baskının kaldırılması anlamına geldiğini belirtmiştir. Yazı, Türkiye’deki basın özgürlüğünün 1930’lardan sonra giderek kısıtlandığını anlatmakta ve mevcut kanunun basın üzerinde ağır bir etki yarattığını savunmaktadır. Basın Kanunu’nun kaldırılması, demokrasinin ve milletin menfaatlerinin bir gereği olarak sunulmuş, bu vadin halk tarafından “büyük bir alaka” ile karşılandığı ve basında olumlu yankı bulduğu ifade edilmiştir. Yazara göre, bu adım eski dönemin “zümre diktatörlüğü” olarak nitelendirilen yönetim anlayışından bir kopuşu temsil etmektedir (*Yeni Sabah*, 31.05.1950:2, Basın Kanunu Kaldırılmalı”).

Görsel 3.26: DP Ara Seçimlere Katılmıyor

Kaynak: *Yeni Sabah*, 31.05.1950

Mayıs ayının son günü yayımlanan karikatürdeyse CHP’li bir kişinin sevinci DP’nin ara seçime katılmamasına bağlanmıştır. Böylelikle CHP’nin herhangi bir seçimi kazanmasının tek yolunun DP’nin o seçime girmemesi olduğu imlenmiştir.

Haziran ayının hemen başında Menderes Hükümeti’nin güven oyu almasıyla birlikte gazetede konular artık yeni hükümetin icraatlarını öne çıkarır nitelikte olmuştur. Bu günlerde de yeni Adnan Menderes kabinesinden beklenen acil ve kararlı eylemlerin gerekliliğini vurgulamaktadır. Gazetenin temel tezi, memleketin içinde bulunduğu durumun, özellikle de siyasi ve ideolojik alanda, “ciddi ve kat’i tedbirler” alınmasını zorunlu kıldığıdır. Bu tedbirlerin hedefi “memleketi temizlemek” olarak ifade edilirken, bu temizliğin “yıkıcı aşırı sol cereyanlara” ve şüpheli fikirlere karşı yöneltileceği belirtilmektedir. Gazetede komünizm, “yurdu içinden kemirmeğe müsait bir kurt olarak” tanımlanırken Halk Partisi’nin söylemlerinde ne kadar bu ideolojiye karşı çıksa da fiiliyatta bu akımların desteklenmesi için her şeyi yaptığı belirtilmiş, ismi verilmeden Hasan Ali Yücel zikredilmiştir. Bütün alanlarda aşırı sol hareketleri ortadan kaldırmak için kabinenin bir an evvel harekete geçmesi gerektiği belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 01.06.1950:1 ve 5, Ciddi ve kat’i Hareketler Lazım).

Gazetede Menderes hükümetinin incelemekte olduğu somut bazı konulara da değinilmektedir. Bunlar arasında askeri alanda subaylara verilmekte olan tayın bedellerinin kaldırılması veya yeniden düzenlenmesi, askerlik müddetinin indirilmesi ve yedek subay mevcudunun ihtiyattan fazla olduğu noktası gibi konulardır. Ekonomik olarak ise şeker, buğday, pamuk fiyatlarının incelenmesi gündemdedir. Kültürel bir simge olarak da “Yalnız Atatürk’ün resmi asılacak” başlığı altında, kamu kurumlarına yalnız Atatürk’ün resmi ve heykellerinin konulacağına dair bir karar alındığı belirtilmektedir (*Yeni Sabah*, 01.06.1950:1 ve 5, Hükümetin incelediği meseleler).

“Devri Sabık ve Suiistimal” başlıklı yazı, Adnan Menderes liderliğindeki yeni Demokrat Parti hükümetinin gündemindeki en önemli konulardan biri olan eski tek parti dönemiyle hesaplaşma ve bu dönemde iddia edilen yolsuzlukları ele almaktadır. Bu yazıyı *Yeni Sabah* gazetesinin DP iktidarının ilk günlerine ilişkin tutumunu yansıtan önemli bir başyazı olarak değerlendirmek mümkündür. Yazı, Menderes kabinesinin programında “bir devri sabık zihniyeti yaratmak istemek yolunda hiçbir kasıt bulunmuyor” ifadesiyle başlamakta ancak bunun önceki dönemin incelenmeyeceği anlamına gelmediği de eklenmiştir. Tam tersine gazete, yeni hükümetin en öncelikli konularından birisinin, “çeşitli partiler ve müstakiller adına, eski Halk Partisinin devlet makinesini ve keyfi icraatlarını kendi için bîtaraf eylemek suretiyle kurduğu despotluk idaresini devri sabık suistimallerini ve fenalıklarını ortaya çıkarmak” olduğunu belirtmektedir. Gazeteye göre önceki iktidar, “devlet makinesini ve keyfi icraatlarını kendi için” kullanmış ve bu yolla bir “despotluk” düzeni kurmuştur. Yazıda dile getirilen “suiistimal” iddiaları oldukça ağırdır. Bu iddialar, görevi kötüye kullanma, zimmete para geçirme ve rüşvet gibi suçlamaları içermektedir. Gazete, eski Halk Partisi mensuplarının, “milletin malını çalanları örtbas ve irtisaya koparanları müdafaa hareketine hızlandıklarını” iddia ederek, bu kişilerin hesap vermesi gerektiğini ima etmektedir. Bunun gerekçesi, “memleketi bu zulüm ve soygunculuk zihniyetinden kurtarmak” ve “suçluların cezasız kalması, yarın bu gibi rezaletlerin tekrar etmesine zemin hazırlar” ifadesiyle açıklanmaktadır. Yani, hesap sormak hem ülkeyi geçmişin yükünden kurtaracak hem de gelecekte benzer olayların yaşanmasını engelleyecektir (*Yeni Sabah*, 02.06.1950:1 ve 5, Devri sabık ve suiistimal).

Yeni Sabah’ın *Demokrat İzmir* ve *Vatan* gazetesiyle olan tartışması Haziran ayının ilk günlerinde de sürmüştür. Gazete yer alan “İzmirdeki paçavranın küstahlık ve cür’eti (*Yeni Sabah*, 02.06.1950:1 ve 5)” başlıklı haberin giriş kısmı önceki günlerde ortaya çıkan polemğin nedenini Cellât Ali Ağı’nın hâtıraları münasebetile, *Yeni Sabah*’a çamur sıçratmağa yeltenen gazetenin, âsâbımızı bozmağa çalışarak, feveranımızdan reklâm dilenciliği yapmak istediğini anlıyoruz” şeklinde saldırgan bir ifadeyle anlatmaktadır. Gazetenin eleştiriye haklı bir

gazetecilik faaliyeti yerine, “çamur sıçratmak” ve “reklâm dilenciliği yapmak” olarak nitelemesi, çatışmanın kişisel ve ticari bir rekabet boyutuna taşındığını göstermektedir (*Yeni Sabah*, 02.06.1950:1 ve 5, İzmirdeki paçavranın küstahlık ve cür’eti).

“İftira rekoru kıran *Vatan* gazetesine (*Yeni Sabah*, 02.06.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıdaysa *Yeni Sabah*’ın, *Vatan* ve *Hürriyet* gazetelerine yönelik, yine “Cellât Ali Ağa’nın hâtıraları” tefrikası üzerinden gelişen, daha kapsamlı bir tartışmayı içermektedir. Haber, *Vatan* ve *Hürriyet*’in tepkisini bir “komplo” olarak nitelemektedir: “Cellât Ali Ağa’nın hâtıraları münasebetile *Yeni Sabah* bir komplo ile karşı karşıya bırakılmak istenmiştir.” *Yeni Sabah* göre, bu gazetelerin tepkisinin temel motivasyonu kıskançlıktır. Haber, “*Vatan* ve *Hürriyet* gazeteleri hissettikleri kıskançlığa tahammül edemiyerek şimdiye kadar matbuat tarihinde benzeri görülmemiş bir iftira ve yalan rekoru kırmışlardır” diyerek, diğer gazetelerin Cellât Ali tefrikasının yarattığı etki ve ilgiden rahatsız olduğunu ve bu rahatsızlığın onları eşi görülmemiş bir karalama kampanyasına ittiğini öne sürmektedir. Bu, polemiğin arkasında yatanın editoryal veya ahlaki kaygılar değil, tamamen bir tiraj/okur rekabeti olduğu tezini güçlendirmektedir.

Metin, *Vatan* gazetesinin geçmişteki iktidarın yaptığı “suiistimalleri ‘örtbas edelim’ tezini müdafaa ettiği” yönündeki başka bir yazıdaki iddiayı da bu polemik bağlamında değerlendirmek için dolaylı bir zemin sunmaktadır. Yazı şu şekilde sonlanmaktadır:

“Halkın gözünden düşen bir gazete, kendisine satış temin etmek için çok satan bir gazeteye sataşmanın, tertipli yalan ve iftira yoluna sapmanın kâfi olduğunu zannediyorsa çok aldanıyor demektir.

Vatan gazetesinin tekzibimizi aynen koymaması, üstelik yalan ve iftirada ısrar etmesi karşısında, arka arkaya bu ağır hakaretlere, maddi ve manevî zararlara uğrayan gazetemiz ve muharirimiz ayrı ayrı haklarını arıyacaklardır. Kanun müfterilere lâik olduğu cezayı elbette verecektir (*Yeni Sabah*, 02.06.1950:1 ve 5, İftira rekoru kıran *Vatan* gazetesine)”.

Her ne kadar bu iki başlık doğrudan siyasi suçlamalara odaklanmasa da *Yeni Sabah*’ın *Vatan*’a karşı kullandığı ağır dilin, iki gazete arasındaki daha derin siyasi ve esas itibariyle sahiplik yapısındaki farklılıklardan da beslendiği düşünmek mümkündür²⁹⁶.

Hükümetin Meclis’ten güven oyu almasının ardından yayımlanan başyazıda Adnan Menderes hükümetinin izleyeceği yol haritası ve öncelikleri ele alınmaktadır. “Yeni

²⁹⁶ Burada hatırlatılması gereken bir nokta vardır. *Hürriyet* tirajı en fazla olan gazetedir. *Vatan* ise özellikle çok partili yaşama geçiş sürecinde DP’nin bir yayın organı gibi davranmıştır. Gazeteler arası bu tür kavgaların arka planında esas itibariyle kendi yerlerini sağlamlaştırmak yatmaktadır.

Bu haberler dönemin basınının sadece siyasi değil aynı zamanda ticari rekabetin ve kişisel hasımlıkların da etkisi altında olduğunu göstermektedir. Gazeteler, tirajlarını artırmak için ilgi çekici tefrikalar yayınlamakta ve bu tefrikalar üzerinden çıkan tartışmalarda rakiplerine karşı sert ve sansasyonel bir dil kullanarak kendi konumlarını güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Kullanılan dil, nesnel bir tartışmadan ziyade muhatabı itibarsızlaştırmaya, okuyucuyu kendi yayına çekmeye ve kendi editoryal çizgisinin üstünlüğünü iddia etmeye yöneliktir. Bu, akademik perspektiften, dönemin basın atmosferi ve gazetecilik ahlakı tartışmalarına ışık tutan, polemik türündeki gazeteciliğin belirgin bir örneğidir. Bu durum Türk basınında 1980 sonrası özellikle 1990 sonrası farklı bir boyut alacaktır.

Çalışmaların İstikameti (*Yeni Sabah*, 03.06.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıda, yeni iktidarın çalışmalarını “yavaş yavaş” ancak “ciddi ve kat’i” adımlarla yürüteceği belirtilmektedir. Yeni hükümetin temel hedeflerinden biri, eski iktidar olan Halk Partisi’nin “devlet makinesini ve keyfi icraatlarını kendi için bîtaraf eylemek” suretiyle kurduğu “despotluk” düzenini ortadan kaldırmak olarak tanımlanmaktadır. Yazıya göre, önceki iktidarın zihniyeti “milletin iradesine boyun eğmek istemiyen” ve “zorbalıkla idareye kalkışan” bir zihniyettir. Yeni hükümet ise bunun aksine “hakiki bir milletçi ve millî bir hükümet olmak” ve “milletin iradesine boyun eğen” bir yönetim anlayışını benimseyecektir. Hükümetin somut çalışma alanlarına ilişkin olaraksa haberlerde “ekonomik ıslahat bahisleri” öne çıkarılmaktadır. Özellikle “Şeker, Buğday, Basma fiatları meselesi” gibi temel ürünlerin fiyatlarının incelenmesi, “gümrük tarifeleri” ve “ithalat ve ihracat rejimimiz” gibi konuların ele alınacağı belirtilir. Gazete, eski iktidarın bu konulardaki “zorbalık ve keyfi idare”sini eleştirerek, “Ferdi teşebbüsü teşvik ve himaye düsturunu, sakit parti bir kenara bırakmış ve bütün müstahsil ve müteşebbislere karşı adeta intikamcı ve ezici bir devletçilik çıkarmış idi” ifadelerine yer verilmiştir. Yeni dönemdeyse “serbest piyasanın hakikî mukaveleleri neticesine” yer verileceğini vurgulanmıştır.

Görsel 3.27: Faik Ahmet Barutçu Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 03.06.1950

Aynı tarihte yayımlanan bir karikatürdeyse partinin önde gelen isimlerinden Faik Ahmet Barutçu çizilmiştir. Barutçu, CHP adına Meclis’te hükümet programını değerlendirmiş ve

çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. Karikatürde iktidar bir kale olarak çizilmiştir. Karikatür genel hatlarıyla CHP'nin ve eleştirilerinin kuvvetli olmadığını anlatmaktadır.

Haziran ayının ilk haftasından itibaren seçimin ilk yankılarının büyük ölçüde dağıldığı ülkede yapılması beklenen işlere odaklanıldığı ve hükümetin ilk dönem icraatlarına yer verildiği görülmektedir. Başlıca konuda ekonomidir. “Karışık ve Pürüzlü bir Mes’ele (*Yeni Sabah*, 05.06.1950:1 ve 4)” başlıklı yazı da Meclis gündemindeki önemli bir konuyu, özellikle bütçe açığının Marshall yardımı ile kapatılması meselesini ele almaktadır. Yazının başlığı doğrudan konunun algılanan niteliğini yansıtırken, “pürüzün” Marshall yardımının istenmesi hususunda Amerikalılarla yapılan görüşmelerdeki mutabakatsızlıktan kaynaklandığını belirtilmektedir. Konuyla ilgilenen eski Bakan Cemil Sait Barlas’a göre ortada bir sorun bulunmazken Marshall yardımı temsilcisi Mr. Door ve Amerika Yardım Heyeti başkanlarından Mr. Junik’e göre bu yardımın bütçe açığını kapatmak amacıyla kullanılması konusunda hiçbir anlaşma bulunmamaktadır. Yazıda Barlas’ın sözleri ile Amerikalı yetkililerin anlatışının birbirini tutmadığının altı çizilirken Barlas ve eski Başbakan Günaltay’ın açık bütçeyi ne pahasına olursa olsun lüzumsuz ve yersiz bir bağlantı kurup kurmadıkları sorgulanmıştır. “Bonjur Barlas” başlıklı yazıda bu konuyu ele almaktadır ve şu şekildedir (*Yeni Sabah*, 05.06.1950:3):

Bütçe açığının Marshall yardımından kapatılması düşünüldüğü halde, bu hususta teşebbüse geçilip geçilmediği günün münakaşa mevzuudur. Yeni hükümete sorarsanız, eski hükümet bu iş için kolunu bile kıpırdatmamış.

Eski hükümet mensuplarına, sorarsanız bu mesele tamamiyle halledilmiş. Hattâ Marshall plânile uğraşan sabık Başkan Cemil Sait Barlas, Amerikalılarla anlaşmaya varıldığını ve onların verdiği bir notun Maliye Bakanlığı kasasında durduğunu söylüyor.

Nihayet Amerikalılara soruyorsunuz. Böyle bir şeyden katiyen haberleri olmadığını ileri sürüyorlar.

Hakikat elbette ortaya çıkacak. Ama, biz şimdi den eskilere dönüp bir: — Sabah şerifler hayırlar olsun! diyelim (*Yeni Sabah*, 05.06.1950:3, Bonjur Barlas).

“Birer Birer Patlak Verecek (*Yeni Sabah*, 06.06.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıdaysa CHP iktidarının israf ve insafsız politikalarının ülkeyi “iktisadi, içtimal ve siyasî vahamet neticeleriyle, her gün karşılaştıracağını iddia etmektedir. Metin, ülkenin ekonomik durumunu betimlerken oldukça eleştirel bir dil kullanmaktadır. Yazı daha önce “maskelenmiş hakikatler” olarak nitelendirdiği gerçeklerin artık gözle görülür hale geldiğini belirtmektedir. Özellikle bütçe meselesi ele alınır ve “Tabiatile bütçemizin kudret ve fakat aynı aşan masraflar, lükse dayanan inşaat günün birinde patlak verecekti” şeklinde bir tespitle bulunulur. Yazı, bütçe açığının kapatılması konusuna odaklanmakta ve açığın ancak bir yabancı devlet yardımı ile kapatılmasının mümkün olabileceğini belirtmektedir. Metin, genel ekonomik vahameti somutlaştırmak için Hava Kurumu örnek göstermiştir Yazıya göre, “Hava Kurumunun kurduğu

ve 65 milyon lira masrafla meydana getirdiği tayyare ve motör sanayii şimdi galiba aciz haline gelmiştir (*Yeni Sabah*, 06.06.1950:1 ve 5, Birer Birer Patlak Verecek)”.

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Demokrat Parti’nin iktidara geldikten sonraki ilk adımlarından biri de ezanın Arapça okunmasıyla ilgili olmuştur. Konuyla ilgili içerikler incelendiğinde dönemin siyasi ve toplumsal dinamikleri özellikle de din ve laiklik algıları üzerine bir tartışmanın varlığını betimlemektedir.

“Ezan diline aid zorluk kalkıyor (*Yeni Sabah*, 06.06.1950:1 ve 5)” başlıklı haber, ezanın serbestçe okunabileceği haberlerinin kamuoyunda memnuniyetle karşılandığını belirtmektedir. Metin, bu durumu “vicdan hürriyetine müdahale edilmemesini” temsil eden “tam demokratik bir anlayış olarak karşılanıyor” şeklinde yorumlamaktadır. Ancak bu adıma yönelik itirazların da mevcut olduğu ifade edilir ve bu itirazların “hep Halk Partisi ve ona bağlı çevrelerden geldiği öğrenilmiştir” tespiti yapılır. Haberde bu itirazlar, “eski iktidar partisi organlarının, eski iktidar partisi Halk Partisinin dini siyasete âlet etmek gibi lâiklik adı altında yaptıkları hareketleri boğmak ve sâkin bırakmak için kopardıkları bir feryat” olarak nitelendirilmiştir. Gazete ayrıca kötü niyetli bazı kişilerin ezanın Arapça okunmasını konusunu irticanın başlangıcı olarak göstererek istismar etmek istediklerini de belirtmektedir (*Yeni Sabah*, 07.06.1950:1 ve 5, Arapça ezan türlü tefsirlere yol açtı).

“Yapmacık Heyecan ve Uydurma telâş (*Yeni Sabah*, 08.06.1950:1 ve 5)” başlıklı yazı bu konudaki reaksiyonu daha sert bir dille ele almakta ve gazetenin konumlanışını göstermektedir²⁹⁷. Bu yazı Adnan Menderes’in “ezanın dilini okuyabilmesi imkânı etrafında verdiği çok mutedil ve makul beyanatına” karşılık ortaya çıkan durumu “yapmacık heyecan ve uydurma telâş” olarak nitelendirir. Metin, bu “yapmacık heyecanın” gereksiz ve temelsiz olduğunu savunmaktadır çünkü “ezanın Arapça okunması bir cürüm olmakta değildir.” Metin, bu yapmacık heyecanı çıkaranların amacının “ortalığı bulandırmak” ve yeni iktidarı hedef almak olduğunu ileri sürmektedir. Bir başka yazıdaysa (*Yeni Sabah*, 07.06.1950:1 ve 5, Ne oluyoruz bu hücumlar ne?) Halk Partisi’nin feryat ve figan içinde Başbakan’ın Türkçe ezan konusunda söylediği “mutedil ve basiretli” sözlerle saldırdığı vurgulanmış, partinin inkılaplara zarar gelmesi halinde bütün bir yıkılma olacağına dair argümanına yer verilmiştir. Yazının son bölümünde CHP’nin din konusunda önceki adımları hatırlatılarak aşağıdaki eleştiri yapılmıştır:

“Halbuki din tedrisatını mekteplere tekrar sokan Halk Partililer olmuş idi. Türbeleri açmağa koyulanlar yine onlardı. Dini siyasete alet etmek kabahati ise ezanın Türkçe okunması hakkında mevzuat çıkarmak suretile evvelce yine Halk Partisi tarafından işlenmiş idi. Normale doğru dönüğe, dini siyasete alet olmaktan kurmağa çalışanlara hücum eylemeğe aynı partinin hakkı olur mu? İnsaf kadar iyi bir şey var mı? (*Yeni Sabah*, 07.06.1950:1 ve 5, Ne oluyoruz bu hücumlar ne?)”

²⁹⁷ Bu yazıdan bir gün önce Ulunay köşesinde “Laiklik Nedir?” başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. Daha önceki örneklerde olduğu gibi gazetede ki başyazı, fıkra, haber ve köşe yazıları birbirine paralel bir çizgi izlemektedir.

Özetle Haziran ayının ilk haftalarında *Yeni Sabah*'taki yazı ve haberler, ezanın Arapça okunması yasağının kaldırılmasını demokratik bir gelişme ve vicdan özgürlüğünün bir gereği olarak sunarken buna karşı gelen tepkileri ise eski iktidarın dinî konuları siyasi çıkar için kullanma çabası olarak ve temelsiz, yapmacık bir telaş olarak betimlemektedir. Bu durum, dönemin siyasi atmosferindeki gerilimi ve özellikle din ve laiklik gibi hassas konuların nasıl farklı siyasi yorumlara tabi tutulduğunu göstermektedir.

Gazetede gündeme getirilen bir diğer konu ise CHP içerisindeki ayrılıklardır. *Yeni Sabah*'a göre Halk Partisi içerisinde “iki klišin vücut bulduğu” bulmuştur ve yakında yeni bir parti de doğacağını tahmin edilmektedir.

CHP'nin 29 Haziran'da toplanacak olan kurultayı için bir yandan hazırlıklar devam ederken diğer taraftan da bu yeni parti için hazırlıkların sürdüğü ima edilmektedir. Habere göre, CHP'de iki kuvvetli hizip bulunmaktadır. Başta muhalefet partisi lideri İsmet İnönü olsa da Şemsettin Günaltay, Faik Ahmet Barutçu, Nihat Erim ve daha başkalarının bu “hizbin taraftarları” olduğu belirtilirken grubun CHP'yi “ne pahasına olursa olsun bugünkü yolundan biraz daha tasfiye” etmek istedikleri ileri sürülmektedir. Yazının devamında, partiyi ikiye ayıran bu eğilimin amacının eski iktidar döneminde çalışmış ve yıpranmış isimleri tasfiye ederek CHP'ye yeni bir program kazandırmak ve parti yönetimini tamamen gençlere açmak olduğu belirtilmektedir. Bu fikir taraftarlarının CHP kurultayından sonraki şikayet ve münakaşalardan istifade ederek yeni bir parti kurmak kararında oldukları vurgulanmaktadır. Yeni kurulacak partinin adı üzerinde de düşünülmekte olduğu ve bunlara göre “en münasip isim Çiftçi ve Emek Partisi olsa gerektir” şeklinde bir tahminde bulunmaktadır (*Yeni Sabah*, 07.06.1950:1 ve 5, C.H.P. içinden bir yeni parti).

Haziran ayının ilk günlerde *Yeni Sabah* ile *Demokrat İzmir* arasında yaşanan gerginliğin ilerleyen günlerde de devam ettiği görülmektedir. 7 Haziran tarihli gazetede “İzmirde uluyan bir köpeğe hoş” başlıklı metnin sert bir dille yazılmış içeriği şu şekildedir:

“Aşağılık heriflerin tezviratına ölçü yoktur. Yedi sülâleleri hırsızdır; başkalarına isnat ederler. Dolandırmadıkları adam yoktur, dürüstlükten bahsederler. Böyle köpeklerin her ulumasına bir taş at mağa kalkarsak, yeryüzünde taş kalmaz. Kendileri gibi görüş ve ölçüleri de küçüktür ve bayağıdır. “*Yeni Sabah*” en az 100 bin liraya çıkarmış. Bu parayı nereden bulmuşuz, diye, soruyorlar. Senin paçavran belki bu bedele çıkıyordur, *Yeni Sabah* ve emsali bir iki büyük gazete ise ancak bir milyon lira sermaye ile çıkabilmektedir. (Kâğıt stoku hariç) Gözü nü aç da öğren, anladın mı behey ahmak?

Bu erzel heriflerin şerefsiz ve namussuzca iftira ve isnatlarına cevap vermek mecburiyetinde kaldığımızdan dolayı çok muhterem okuyucularımız huzurunda saygı ile eğilerek özür dileriz. Eski çarık parçasına haber verelim ki, bu; son cevabımızdır. Kıyamete kadar “*Ulus*” a, çirkeflerini saçmakta devam etse, memleketin en haysiyetsiz, en karactersiz ve en aşağılık olan bu yazıcısından istiane ve onun namussuzca iddialarını işhatetmeğe yeltense, yine de cevap vermemekte ısrar edeceğiz (*Yeni Sabah*, 07.06.1950:1 ve 5, İzmirde uluyan bir köpeğe hoş).”

geçirmemesi gerektiği” belirtilmiş ve ellerindeki gazetelerle sanki geçmişte hiç sorumluluk almamış gibi saldırmaları eleştirilmiştir. Yazının devam eden bölümünde *Ulus* gazetesinde yer alan haberlere de vurgu yaparak Meclis’te o sırada neden eksik milletvekili olduğunu anlatan şu ifadelerle yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 07.06.1950:1 ve 5, Ne oluyoruz bu hücumlar ne?):

“Hükümete, Demokratların itimatı, bilindiği gibi (283) reyle vaki oldu. Derhal *Ulusta* bir feryat koptu. Mecliste dört yüz Demokrat milletvekili varken neden, itimat ancak (283) reyle olmuştur. Çünkü yüz küsur mebus Beyoğlunda dolaşmakta, millet işlerini ihmal etmektedir. Bir İstanbullu gazete de yüz Demokrat mebus aranıyor, üye uzun boylu başmakale neşretti. Halbuki o celseye riyaset eden zatın verdiği izaha göre, itimat ile biten oturuma 387 Demokrat milletvekili iştirak etmiştir... Bu hadiseyi bu derece şişirmek ve gözlerde büyütmeğe çalışmak çok samimi bir hareket sayılmaz. Bahusus ki Halk Partililer Mecliste bulunmamağı bir itiyat haline getirmişlerdi (*Yeni Sabah*, 07.06.1950:1 ve 5, Ne oluyoruz bu hücumlar ne?)”

Yazının devam eden bölümünde dokuzuncu Meclis’in milletin hakiki iradesini temsil etmekte olduğu bu itibarla da mevki ve vazifesinin çok yüksek olduğu vurgulanmıştır. Yazının yukarıdaki tablo karikatürle özdeşlemesiye, “Yurdun ihmal edilmiş bin bir ızdırap ve ihtiyacına deva bulmak külfeti ve vecibesini omuzlarına yüklenmiştir” ifadesiyle olmuştur.

Haziran ayının ikinci haftasından itibaren Menderes Hükümeti’nin icraatlarının daha kapsamlı şekilde ele alındığı görülmektedir. Gündemse ordu komutasındaki değişikliklerdir. “Yeni Hükümetin Faaliyeti (*Yeni Sabah*, 09.06.1950:1 ve 5)” başlıklı yazı da bu niteliktedir. Metne göre yeni hükümet, Meclis’ten güvenoyu almasını takiben “hakiki faaliyete” geçmiştir. Bu sürecin kısa zamanda “çok mühim neticeleri” ortaya koyduğu belirtilmektedir. Bu ilk faaliyetler arasında, devam edeceği ifade edilen değişiklikler yer almaktadır. Özellikle dikkat çekici bir değişiklik olarak, bazı “generallerle ve albayların emekliye ayrılacakları” kaydedilmiştir. Metin, bu tür değişikliklerin henüz tamamlanmadığına işaret etmektedir. Milli Savunma Bakanı’nın gazetecilerle yaptığı görüşmelerde kullandığı ifadelerle dayandırılan yazı, bakanın, bütçenin kullanımında gösterilen hassasiyet ve milletin kaynaklarının boş yere harcanmaması gerektiği yönündeki ifadeleri aktarılmıştır. Amerikan askeri yardımıyla ordu ekipmanları kuvvetlendikçe ve silah gücü arttıkça tasarrufların sağlanmasının mümkün olduğu belirtilirken bakanın emir erleri hakkındaki kanun, talimat ve emirlerin aynen uygulanacağına dair ifadeleri de aktarılmıştır. CHP iktidarının bu noktada hareketlerini bir türlü mevzuata uygun hale getiremediği, birçok laubali davranışa göz yumduğu ve bu nedenle ülkede rahatsızlıklar yaşandığı yorumu yapılmıştır. Yazıda kabinenin, yüksek idare amirleri arasında da ufak tefek değişiklikler²⁹⁸ yapmaya mecbur kaldığı vurgusu da yapılmış, bu fikir şu ifadelerle savunulmuştur:

²⁹⁸ Bu durum 10 Haziran tarihinde “Sabah Sabah! köşesinde de “Nalıncı Kesmezleri” başlıklı yazıda şu şekilde savunulmuştur: “Yeni hükümetin, yüksek komuta kademesinde ve idari makamlarda yaptığı bazı değişiklikler,

“Bir kısım valilerin, ötedenberi, Halk Partisi lehine hareket etmek suretile, idareden beklenen tarafsızlığı ihlal eyledikleri herkesin bildiği ve şimdiki iktidar ricalinin, çeşitli nutuklarında tebarüz ettirdikleri bir keyfiyet idi. Baskıcı diye tanınmış bir takım valilerimiz partizanlık bahsinde birbirile adeta yarışa girişmişlerdi. Öyle tevehhüm ediyorlardı ki Halk Partisi iktidarda ebedi olarak kalacak ve onlara hizmetlerinin mükafatını ödeyecektir. Demokrat Parti seçimi kazanınca çok mutedil hareket ederek (Devri sabık) yaratmak tasavvurunda olmadığını ifade etti. Fakat alınan çeşitli haberlerden teayyün ediyor ki iktidar değişikliğinden beri geçen kısa zaman zarfında, bazı hizmetlerde, müfrit particiler zahiren tarafsız görünerek fiiliyatta eski zihniyetlerini devam ettirmektedirler. Yani adeta yeni iktidarın hareketleri engellenmek ve muvaffakiyet şansları azaltılmak isteniyor. Hatta bizzat bazı Halk Parti çevrelerinde deniyormuş ki: ‘Saltanat Demokratlarda, idare bizde’ bu formülle fi’ilen idarenin Halkçıları elinde kalmakta devam ettiği ve Demokratların sadece satıhta ve lafzi olarak makamda bulundukları ifade olunmak istenmektedir. Böyle bir vaziyetin devamına hiçbir siyasi parti kolay kolay muvafakat edemez (*Yeni Sabah*, 09.06.1950:1 ve 5, *Yeni Hükümetin Faaliyeti*).”

CHP’nin DP’yi çalıştırmamak için çeşitli yollar bulduğuna dair eleştiriler “Sabah Sabah! (*Yeni Sabah*, 09.06.1950: 3, Perçeminden)” köşesinde de konu edinmiştir. CHP’nin verdiği bir tebliğde yeni hükümetin önceki dönemlere dair ileri sürdüğü yolsuzluk, suistimal ve israfların incelenmesi istediği bilgisine yer verdikten sonra buna kahramanca bir hareket denebileceğini ancak ortaya konan 27 yıllık bütün Cumhuriyet döneminin incelenmesi şartını sağlamaya değil, bir kabinin beş kabinenin dahi ömrünün yetmeyeceği belirtilmiştir. Yazı, “Görüyorsunuz ya, ağzı süt kokan yeni muhalefet partimiz bin dereden su getirip, hükümeti kendisiyle uğraştırmanın ve halk için hiç bir şey yaptırmamanın yolunu nasıl bulmuş?” cümlesiyle son bulmuştur.

“Türk Durumunun İzahı (*Yeni Sabah*, 10.06.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıysa Menderes’in²⁹⁹ yüksek tirajlı bir İngiliz gazetesinin Ankara muhabirine bir demeç verdiğini aktararak başlamıştır. Başbakanın Türk hükümetinin düşüncesini açık bir şekilde ifade ettiğini belirten yazıda Menderes’in açıklamasından da büyük komşumuz Rusya ile olan ilişkilerimiz, kabinenin en önemli uğraş alanlarından biri olduğunun anlaşıldığı dile getirilmiştir. DP döneminde gazetede dış politikayla ilgili yazılan ilk başyazı olması dolayısıyla önemli olan bu metinde, Türkiye’nin Sovyetler Birliği ile 1945 sonrasında yaşadığı diplomatik gerilimlere dikkat çekilmektedir. Yazıda belirtildiğine göre, Sovyetler Birliği 1945 yılında Türkiye ile

kimi çevreler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bu çevreler, özellikle şu soruyu dile getirmektedirler: “Hani hükümet devr-i sabık yaratmayacaktı, ne oldu bu söz?”

Ancak bu kişiler, “devr-i sabık” kavramının ne anlama geldiğini bir türlü kavrayamamış görünmektedirler. Zihniyetleri ve bakış açıları malum olduğundan, ne söylene fayda etmeyecektir.

Sanki yeni hükümet, devr-i sabık yaratmayacağına söz verirken, aynı zamanda devr-i cedid yaratmayacağına da dair bir taahhütte bulunmuş gibi davranmaktadırlar.”

²⁹⁹ Yazıda Menderes tanımlanırken “demokrat” sözcüğünün kullanıldığı görülmüştür. Başka bir haberde de Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’den bahsedilirken “demokrat” tanımının yapıldığı görülmüştür. Haber şu şekildedir: “Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, dün şehirde, hususî ve yaya olarak gezintiler yapmış, bu arada Babıaliden geçerken kitapçı dostlarıyla lâtifede bulunmuştur. Bu “Demokrat Dışişleri Bakanı”nın demokratça hareketleri, halk tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmıştır (*Yeni Sabah*, 10.06.1950:1, Köprülü Babıâli caddesinde).”

Gazetenin bu vb. sıfat ve haberlerle eski yönetime yönelik imada bulunurken DP’li yetkililerinin siyasi tutumunu pekiştirmeye çalıştığını söylemek mümkündür.

mevcut dostluk paktını yenilemek istemediğini bildirmiş, bunu takiben Boğazların ortak savunulması ve Türkiye'nin doğusundaki bazı topraklar üzerinde hak iddialarında bulunmuştur. Bu gelişmelerin, iki ülke arasındaki ilişkileri son derece gergin bir aşamaya taşıdığı yorumu yapılmaktadır. Gazetede dile getirildiğine göre, Türk hükümetlerinin Sovyet taleplerine karşı herhangi bir tavizde bulunması veya bu talepleri karşılamak adına maddi ya da manevi bir fedakârlığa razı olması söz konusu değildir. Menderes'in bu konudaki kararlı ve net tutumu, kamuoyu tarafından yerinde ve milli çıkarlarla uyumlu bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Aynı yazıda Demokrat Parti'nin dış politika anlayışının önceki hükümetlerden esaslı bir farklılık göstermediği ve bu konuda zaten ciddi bir değişiklik beklenemeyeceği de vurgulanmaktadır. Kabine programında bu politik tavır açık bir biçimde yer almasına rağmen, yazıda aynı ilkelerin tekrar tekrar dile getirilmesinin önemine dikkat çekilmektedir. Türkiye'nin, yaklaşık beş yıldır aralıksız bir biçimde dış baskı altında bulunduğu, bu baskının zamanla daha ciddi bir tehlide dönüşme ihtimali taşıdığı ifade edilmektedir. Ancak milletin kararlılığına, ordunun gücüne ve uluslararası ittifak ilişkilerinin samimiyetine duyulan güvenle, Türkiye'nin her türlü dış baskıya karşı direnme iradesine sahip olduğu belirtilmektedir. Yazının bir diğer önemli vurgusu ise Türkiye'nin müttefiksiz olduğu dönemde, Sovyet taleplerine karşı sert bir duruş sergilemiş olmasıdır. Gazeteye göre bu kararlı tutum, o dönemde başta Batı kamuoyu olmak üzere tüm "hür dünya" tarafından takdirle karşılanmış ve Türkiye lehine bir sempati ortamı doğurmuştur. Aynı tavrın günümüzde de kararlılıkla sürdürüldüğü dile getirilmektedir.

Yazıda (*Yeni Sabah*, 10.06.1950:1 ve 5, Türk Durumunun İzahı), önceki kabinenin bu doğrultuda somut bir sonuç elde edememesi kısmen Dışişleri Bakanlığı'nın yeterli çabayı göstermemesi ve gerekli azim ile kararlılığı sergileyememesiyle ilişkilendirilmektedir. Yeni kurulan hükümetin de Akdeniz Paktı meselesi üzerinde yoğunlaştığı ve bu konuda adımlar attığı Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün beyanlarından anlaşıldığı söylenmektedir. Metinde eğer bu yeni kabine, Türkiye'nin güvenliğini ilgilendiren böyle bir uluslararası güvenceyi temin edebilirse, bu gelişmenin Menderes- Köprülü ikilisinin dış politika hanesine olumlu bir başarı olarak yazılacağı yorumu yapılmaktadır. Bununla birlikte, Başbakan Menderes'in Süveyş Kanalı bölgesine ilişkin ifadeleri ayrıca dikkat çekici bulunmuştur.

Dış politikayla ilgili yazının ardından gazetenin gündemi tekrar tasfiyeler ve görevden almalar olmuştur., -Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından kamu idaresi ve bürokrasiye ilişkin *Yeni Sabah* gazetesinin bakış açısını ortaya koyan yazılardan biri "Tasfiyenin Faydası (11.06.1950:1 ve 5)" başlıklı yazıdır. CHP'nin 27 yıllık yönetimi altında

kamu hizmetinde görevli birinin suçunun ispat edilemediği, edildiği takdirdeyse bunu yayınlayan gazetenin mahkum edildiği belirtilmiştir.

Gazete bir yandan Menderes hükümetinin icraatlarını değerlendirip, meşru bir zemine oturturken diğer yandan da CHP mensuplarının eleştirilerini ve bu eleştirilere karşı tezler de üretmektedir. Eski iktidar çevrelerinin, yeni hükümetin “devr-i sabık” yaratmayacağına dair vaadine rağmen yaptığı yüksek komuta heyetinde ve idarede yaptığı değişikliklerden rahatsızlık duyduğu ve bu değişikliklere tepki gösterdikleri iddia edilmektedir. CHP iktidarına mensup isimlerin her şeyin aynı şekilde devam etmesini istediklerini belirten *Yeni Sabah*’a göre bu durumda, halkın şikâyet ve feryatlarının ne şekilde karşılanacağı sorusu gündeme gelmekte ve eğer “Bu millet, geçmişte görev yapmış kişilerin tutum ve icraatlarından son derece memnun ve hoşnut olsaydı, rejimi farklı bir yönde şekillendirmeye ihtiyaç duyar mıydı?” sorusu ortaya çıkmaktadır (*Yeni Sabah*, 12.06.1950:1 ve 5, Ne olsun isteniyordu?).

Gazetede ki değerlendirmelere göre, seçimlerin ardından Türk Silahlı Kuvvetleri’nin üst düzey komuta kademesinde gerçekleştirilen bazı görev değişiklikleri kamuoyunda çeşitli spekülasyonlara neden olmuştur. Bu çerçevede bazı çevrelerce yayılan söylentilerde, görevden alınan generallerin, Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçimlerde uğradığı yenilginin kesinleşmesi üzerine gece yarısı İsmet İnönü’ye giderek bu gelişmeler karşısında bir talimatı olup olmadığını sordukları iddia edilmiştir. *Yeni Sabah*’ta, bu söylentilerin hangi çevreler tarafından ve hangi saiklerle dolaşıma sokulduğunun açıkça bilindiği ifade edilmekte, bu iddiaların kasıtlı olarak kamuoyunu yönlendirme ve tahrik etme amacı taşıdığı vurgulanmaktadır. Nitekim Millî Savunma Bakanlığı da yayımladığı resmî tebliğ ile bu tür propagandaların amacının provokatif olduğunu kamuoyuna duyurmuştur. Ayrıca, yasalara ve yetkili makamların takdirine dayanarak yapılan atama ve görev değişikliklerinin olağan idari uygulamalar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilerek, hükümetin bu konudaki yetkisini kullanmasının meşruiyetine dikkat çekilmektedir (*Yeni Sabah*, 12.06.1950:1 ve 5, Ne olsun isteniyordu?).

Bir diğer değişimse valiler nezdinde olmaktadır. *Yeni Sabah* valiler arasındaki değişimin de “doğal bir değişiklik” olduğunu ifade etmekte ve temel ilkenin “Vali iktidara gelen partinin memuru değil, Milletin memurudur” olması gerektiğini vurgulamaktadır. Geçmişte “Halk Partisinin baskısı altında” kalan bazı valilerin “mübarek partiye mensup olanları tutan, olmayanları hırpalayan ve haklarını hiçe sayan valiler” haline geldiği öne sürülmüştür (*Yeni Sabah*, 12.06.1950:1 ve 4, Ne olsun isteniyordu?).

Yeni Sabah da DP iktidarının zorluklarla karşılaştığı savı sürdürülmüş ve bunu doğrudan bir başyazının konusu etmiştir. “Yeni iktidarın karşılaştığı zorluklar (*Yeni Sabah*, 14.05.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıya göre çeyrek asır boyunca ülkeyi adeta kendi özel mülkü gibi yöneten

Cumhuriyet Halk Partisi, tek parti ve şef sistemi döneminde oluşan baskıcı ortam ile basının sessizliğinden faydalanarak keyfî ve denetimsiz uygulamalara imza atmıştır. Bu durum, yeni iktidarın hangi alana müdahale etmeye çalışsa karşısında büyük engeller bulmasına yol açmıştır. Yazıda hesapsız, plansız ve herhangi bir iktisadi gerekçeye dayanmayan işletmelerin durumu, hükümetin karşılaştığı ilk sorunlardan biri olduğu belirtilmektedir. Zira Demokrat Parti, Türk milletine hayat pahalılığı ile mücadele sözü vermiştir. Menderes, dürüst ve idealist bir siyasetçi olarak partisinin bu taahhütlerini yerine getirme arzusundadır. Çünkü mensubu olduğu partinin, geçmişteki Cumhuriyet Halk Partisi gibi yalnızca “özgürlük” söylemini kullanan fakat fiilen hiçbir adım atmayan bir yapı olarak algılanmasını istememektedir ancak iktisadi ferahlık ve ucuzluk, sanıldığı gibi bir anda, bir sihirli değnek değmişçesine gerçekleşecek bir mucize değildir. Bu hedef ancak uzun süren incelemelerle, hesapsız girişimlerin gözden geçirilmesiyle ve geçmişte yapılan hataların düzeltilmesiyle mümkün olacaktır. Hükümet, bu hayati meselelerle ilgilenirken aynı zamanda çok sayıda antidemokratik mevzuat, laiklik ilkesine aykırı kanunlar ve geleneklerle de karşı karşıya kalmıştır. Türk milletinin vicdan hürriyetini zedeleyen bu engellerin kaldırılması, toplumun ortak talebi hâline gelmiştir.

Yeni Sabah’a göre DP iktidarının karşısındaki bir diğer sorunsal eski dönemden kalma memurların tasfiyesidir. Tüm bu zorluklara ek olarak, Halk Partili bazı gazetelerin hükümeti zor durumda bırakmaya yönelik “sinsi ve maksatlı” yayınlara da dikkat çekilmektedir. Yazıda, Halk Partisi’nin, geçmişteki ihmallerini, hatalarını ve günahlarını unutturmak istiyorsa, son derece dürüst ve yapıcı bir muhalefet anlayışını benimsemek zorunda olduğu söylenmekte; yıkıcı ve sorumsuz yolları tercih ederse, muhalefet rolünü bile layıkıyla yerine getiremeyen bir aktöre dönüşeceği belirtilmektedir. Bu durumun zararı da yalnızca ilgili partiye değil, tüm ülkeye yansıtacağı da söylenmiştir. “Bir felaket bin nasihatten evladır” derler; ancak görünen o ki, eski iktidar ve bugünün muhalefeti yaşanan musibetlerden dahi ders çıkarabilecek bir durumda değildir (*Yeni Sabah*, 14.05.1950:1 ve 5, Yeni iktidarın karşılaştığı zorluklar).

DP’nin iktidara gelişinin birinci ayında ezanın Arapça okunması parti grubunda kabul edilmiştir. *Yeni Sabah* ezanın din diliyle, yani Arapça olarak okunabilmesinin yeniden mümkün hale gelmesini veya bunun önündeki engellerin kalkmasını manevi ferahlık getirecek bir gelişme olarak nitелеmektedir. Söz konusu içeriklerde, ezanın din diliyle okunmasına aslında hiçbir engel bulunmadığı öne sürülmekte ve bu durumun önceki idareler dönemindeki uygulamalarla çeliştiği ima edilmektedir. Gazetede gelişmenin, kalplerin kilidini açtığına ve milletin manevi havasını tazelediğine yönelik ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca ezanın din dilinde okunmasının dünyaya yayılmış bir uygulama olduğu ve Hindistan, Pakistan, İran, Afganistan,

Arap, Türk bütün Müslüman ülkeleri için geçerli olduğu vurgulanmaktadır (*Yeni Sabah*, 14.06.1950:1 ve 5, Grup, Arabça ezanı kabul etti; 15.06.1950:1 ve 5, Manevi Ferahlık Getirecek Karar).

Gazetede yer alan haberlerden biriyse, *Ulus* gazetesinin önceki dönemde sahip olduğu özel mali ayrıcalıkların sonlandırılmasına ilişkindir. Bu gelişme, “*Ulus*’un bol tahsisatına son verildi (14.06.1950:1 ve 5)” başlığı altında ele alınmıştır. Söz konusu habere göre, geçmişteki uygulamada *Ulus* gazetesine belirli bir tahsisat ayrılmaktaydı. Daha da önemlisi, kamu kurumlarının tamamı, yani “bütün daireler, büyük tahsisat vererek *Ulus* gazetesine abone kaydedilmekte idi”. Gazetede yer alan bilgiye göre bakanlar kurulu tarafından bu mevcut usulü değiştiren yeni bir karar alınmıştır. Alınan bu yeni kararın doğrudan bir sonucu olarak, *Ulus* gazetesi bundan sonra diğer gazetelerle aynı şekilde muamele görecektir. Bu durum, “Buna göre *Ulus*, badema diğer gazeteler gibi muamele görecektir” ifadesiyle aktarılmıştır. Bu konu 17 Haziran günü birinci sayfadaki bir karikatüre de konu edinmiştir.

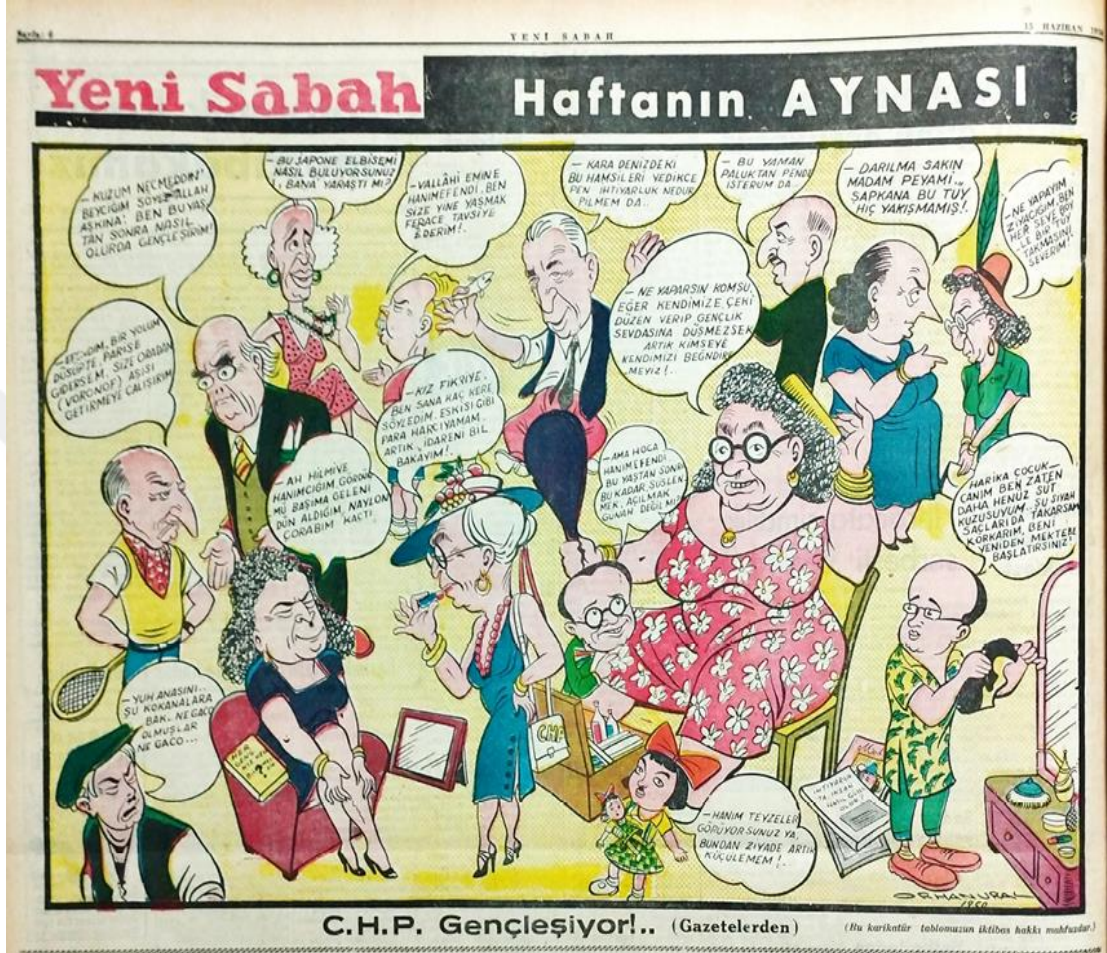

Görsel 3.29: *Ulus*'un Geliri Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 17.06.1950

Yukarıdaki karikatürde başında *Ulus* gazetesinden yapılmış külah olan bir kişi zayıf ve bitkin şekilde resmedilmiştir. Arkada üzerinde tahsisat yazan bir kişi görülürken, kişinin *Ulus* gazetesi olarak vücut bulunan kişinin durumu fazla olan kanının alınmasına başlanmıştır.

Gazete *Ulus* ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmiş gazetenin ilanlarının kesilmesiyle ilgili kararın *Resmi Gazete*'de yayınlandığını “*Ulus*’un imtiyazlı ilanları (23.06.1950, s 1 ve 5)” başlığıyla okuyucuya aktarmıştır.

Görsel 3.30: CHP Gençleşiyor Tablo Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 23.06.1950

“CHP gençleşiyor” alt yazısıyla sunulan karikatürde partinin gerçekleştirecek kongresine de işaret etmektedir. Tabloya bakıldığında figürlerin her biri yaşlıdır fakat çeşitli yollarla kendilerini “gençleştirmeye” çalışmaktadır. Bu doğrudan CHP’nin, iktidardan düştükten sonra siyasi meşruiyetini korumak için yapay ve geç kalmış bir “yenilenme” çabası içinde olduğu yönünde hicivsel bir eleştiridir ki bu *Yeni Sabah*’ta birçok kez dile getirilmiştir. Karikatürde, fiziksel yaşlılık ile siyasal yorgunluk arasında açık bir paralellik kurmaktadır. Kadın figürlerin abartılı süslemeleri ve erkek figürlerin komik aksesuarları, bu yenilenmenin sahici değil, gülünç bir çaba olduğu mesajını güçlendirmektedir.

Ulus ile ilgili gelişmenin ardından birkaç gün sonra kaleme alınan yazılardan biriyse basının siyasi yaşamdaki önemine vurgu yapılmaktadır. “Matbuatın Rolü (*Yeni Sabah*,

16.06.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıda rejimin sıfatı ne olursa olsun basının rolünün birinci sırada geldiği belirtilmiştir. Yazı genel hatlarıyla basının siyasi sistem içerisindeki yerini ve işlevini sorgulamakta, önceki dönemde basının rolünün nasıl algılandığını ve uygulandığını eleştirerek, yeni dönemde nasıl olması gerektiğine dair bir perspektif sunmaktadır.

Metin, geçmiş dönemde basının bağımsız kimliğini kaybederek hükümetin etkisi altında hareket ettiğini ve iktidarın çıkarlarını korumak üzere işlev gördüğünü eleştirmektedir. Basının özgürlükten yoksun bırakıldığı, muhalif seslerin susturulduğu bu dönemin ardından, yeni siyasal sürecin basına gerçek rolünü üstlenme fırsatı sunduğu vurgulanır. Yazı, basının asli görevinin milletin iradesini ve toplumun gerçek yüzünü yansıtmak olduğunu belirtir. Bu bağlamda basın, yalnızca geleneksel anlamda dördüncü kuvvet değil, toplumsal ve siyasal hayatın merkezinde konumlanan “birinci kuvvet” olarak değerlendirilir. Böylece yazı, geçmişin baskıcı basın anlayışına karşı özgürlükçü bir vizyon ortaya koyarak, yeni dönemde basının hem siyasal değişimlerin temel aktörü hem de milletin sesi olacağı beklentisini dile getirmektedir.

Arapça ezan konusu Haziran ayının 16’sında netliğe kavuşmuştur. Sadece haberlerde değil, o günlerde yayımlanan farklı başyazılarda da bu karar önemli bir adım olarak sunulmakta ve Demokrat Parti’nin zaferinin bir neticesi, hatta bu partinin iktidara çağrılmasında etkili olan faktörlerden biri olarak belirtmektedir (*Yeni Sabah*, 19.06.1950:1 ve 3, Kongreler Zamanı). Bu karar, önceki yönetimin uygulamalarına bir son verilmesi olarak çerçevelenmektedir. Kaynaklara göre, eski idarenin kurduğu “tazyik makinesi” ve getirdiği yasaklar kaldırılmaktadır. Arapça ezanın serbest bırakılması, “din diliyle ezan meselesinde takınılan tavrın” bariz bir delili olarak vurgulanmaktadır. Yaşanan, “Baskı ve eziyet ortadan kalktı” ifadesiyle betimlenen yeni dönemin bir parçasıdır (*Yeni Sabah*, 17.06.1950:1 ve 5, Hava temiz ve saf fakat bulandırılmak İsteniyor).

Gazeteye göre, Arapça ezanın yeniden kabul edilmesi çok iyi karşılanmıştır. Özellikle Ramazan ayının yaklaşmasıyla birlikte camilerin geçmiş yıllara nazaran “daha fazla cemaatla dolup taşıdığı” da belirtilmektedir. İstanbulluların bu kararı “şevkle ve hararetle karşıladığı” ve köylerde dahi halkın büyük bir memnuniyet gösterdiği ifade edilmektedir. Genel olarak, bu kararın “Umumi millet ve vicdan memnuniyeti” yarattığı bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 18.06.1950:1 ve 7, Arabça ezan çok iyi karşılandı). Muhalefetinse, “bütün Atatürk inkılaplarının elden gideceği yolundaki uydurma ve yapmacık endişe” gösterdikleri öne sürülmüştür (*Yeni Sabah*, 18.06.1950:1 ve 7, İnkılapçılık ve seçmen korkusu³⁰⁰).

³⁰⁰ İlgili başyazıyı CHP bu konuyla ilgili tavrı betimlenmekte ve dini konularla ilgili tüm hareketle oy kaygısıyla yaptıkları çıkarsamasında bulunmaktadır. Burada muhalefetin amacı, “suni bir siyasi hava” yaratmak ve “kendi zaafiyetlerini örtbilmek” olarak sunulmaktadır. Yazı, Halk Partisi’nin bu yaklaşımının “temiz ve ciddi” bir muhalefet olmadığını ima ederken, “Memleket temiz ve ciddi şaibesiz, mazisi bulanık olmayan bir muhalefete çok

Gazetede bu konuyla yayımlanan haberleri ve yorumlar bütün olarak değerlendirildiğinde Arapça ezanın serbest bırakılmasını sadece dini bir mesele olarak değil, aynı zamanda milli iradenin tecellisi, baskının ortadan kalkması ve özgürlüğün yeniden kazanılması gibi daha geniş sembolik anlamlarla ilişkilendirmektedir. Yeni iktidarın politikaları, “milletin re’yini hiçe sayarak” hareket eden eski yönetimin tam tersi olarak konumlandırılmaktadır. Bu karar, CHP dönemindeki “mukaddesatın çiğnenmesi” olarak algılanan duruma karşı bir düzeltme olarak sunulmaktadır. Kısacası, Arapça ezanın yeniden serbest bırakılması, yeni iktidarın politikalarının ve getirdiği özgürlük ortamının somut bir göstergesi olarak metinlerde yer almaktadır.

Dönemin siyasi atmosferine ilişkin betimleme sunan yazılardan biri de “Hava temiz ve saf fakat bulandırılmak isteniyor (*Yeni Sabah*, 17.06.1950:1 ve 5)” başlığını taşımaktadır. Yazının tonu, yeni iktidar dönemini “temiz ve saf” bir başlangıç olarak yüceltirken, muhalefetin eylemlerini ise bu temizliği bozan, art niyetli ve halkın iradesine karşı çıkan bir çaba olarak eleştirmektedir.

Yazıya göre yeni iktidar henüz göreve başlayalı birkaç hafta olmuşken, Halk Partisi’ne yakın çevreler ve çeşitli bürokratik unsurlar, yeni yönetimin tasarruflarını “devri sabık yaratmak” şeklinde nitelendirerek, iktidarı töhmet altında bırakma çabası içine girmiştir. Oysa yeni hükümet, sadece birkaç valinin görev yerini değiştirmiş, seçim öncesi partizan faaliyetlerde bulunan birkaç askeri şahsı görevden uzaklaştırmış ve halk nezdinde güven kaybına uğramış bazı memurların yerini değiştirmiştir. Bu tasarrufların, sistematik bir rövanşizm veya hukuk dışı bir hesaplama anlamına gelmediği açıktır. Buna rağmen, bu adımlar Halk Partisi çevrelerince kamuoyuna “tehlikeli gelişmeler” gibi takdim edilmekte, hatta yabancı kamuoyuna da bu şekilde lanse edilerek Türkiye’nin itibarı zedelenmeye çalışılmaktadır. Yazıda CHP iktidarı döneminden çeşitli örnekler yer verilmiştir. Yazıda göre, seçim döneminde devlet bankalarının kaynaklarının Halk Partisi lehine kullanıldığı, seçim kampanyalarında kamu olanaklarının seferber edildiği iddiaları kamu vicdanında geniş yankı bulmuş, bu durumun hesabının sorulması yönünde toplumsal bir beklenti oluşmuştur. Devlet imkânlarının kötüye kullanılması yalnızca mali bir sorun değil, aynı zamanda ahlaki ve siyasi bir meseledir. Bu nedenle, geçmiş dönemde yapılan harcamaların ve kamu kaynaklarının usulsüz kullanımının denetlenmesi, demokratikleşme sürecinin gereğidir. Gündeme getirilen bir diğer konuya Halkevleri olmuştur ki sonraki yıllarda uzun bir tartışmanın merkezi olacak bu kurumun böylesine erken bir dönemde dile getirilmesi önemlidir. Konuyla ilgili, “Halkevleri

muhtaçtır” ifadesine yer verilmektedir. Bu tavır, Halk Partisi’nin “yine iktidarı koparmağa çalışacaklarmış” gibi bir endişe ve strateji içinde olduğunun bir göstergesi olarak betimlenmektedir.

bütçeden her yıl milyonlarca yardım gördükleri halde Halk Partisinin malı olarak kalıp gitmeli mi, yoksa hakiki mal sahibi olan Türk milletine iade olunmalı mı diye düşünmek bizim Amerikadaki itibarımızı niye sarssın” ifadesi kullanılırken yazının son bölümündeysen CHP’nin geçmişin hesabını vermekten kaçma propagandası yaptığı söylenmiştir (*Yeni Sabah*, 17.06.1950:1 ve 5, Hava temiz ve saf fakat bulandırılmak isteniyor”).

“Kongreler Zamanı (*Yeni Sabah*, 20.06.1950:1 ve 3)” başlıklı yazı, siyasi partilerinin kongre süreçlerinin başladığını söylemektedir. Yazının temel odak noktası ve betimlemesi, CHP ve MP’nin siyasi konjonktürdeki tutumlarına ilişkindir. Millet Partisi kongresinde bazı kişilerin “yine uzun boylu mahiyetten bahsedeceklerdir” öngörüsünde bulunarak, bu partinin yaklaşımına yönelik bir eleştiri sezilenmekle birlikte yazının ana argümanı CHP³⁰¹ üzerine kuruludur. CHP, “ciddi, samimi ve imanlı bir muhalefet yapacak kudret ve iradeye malik olmadığını göstermeğe başlamıştır” ve bunun en önemli göstergesi ezanın Arapça okunması konusudur.

Yeni Sabah’ın yaklaşımına göre Milli Şef sistemi ise bazı başyazarların belirttiği gibi İnönü’nün iyi niyetiyle sonlanmamıştır. Manevi ve milli baskı birinci rol oynamıştır ve burada gazetelerin³⁰² ve Millet Partisi’nin de hakkını vermek gerekmektedir. Millet Partisi’nin son seçimlerde sınırlı başarı elde etmesinin nedenlerini açıklayan bazı delegelerin, bu durumu izah ederken, “Millet, Halk Partisi’ni bertaraf etmek için reylerin dağılması endişesiyle, bir listeyi ve cepheyi tuttu” açıklamasına yer verilmiştir. Gazeteye göre izah tarzı ne olursa olsun, Millet Partisi’nin Meclis’teki durumu zayıftır. Teşkilat ve mali konularda da çeşitli zorluklarla boğuştukları anlaşılmaktadır. Ancak bir parti için, doğar doğmaz veya kısa sürede iktidara geçmek şart değildir. Geçmiş deneyimlerden ders alarak kendilerini yeniden düzenlemeleri, partinin yöneticilerine düşmektedir. Son gelişmelerse Halk Partisi’nin ciddi, samimi ve inançlı bir muhalefet yapma kudretine sahip olmadığını göstermeye başlamıştır. Yazının bitiminde “Çalışma sahası, Türkiye’de, bütün siyasî partilere açıktır. Kabiliyetler şimdi serbestçe taayyün edecektir” denilerek de Millet Partisi’nin muhalefet alanında güçlenebilmesinin mümkün olduğu ima edilmiştir (*Yeni Sabah*, 20.06.1950:1 ve 3, Kongreler Zamanı).

³⁰¹ Yazıda daha önce birçok kez yinelenen ifadeler yer almaktadır. *Yeni Sabah*’a göre Halk Partisi’nin uğradığı mağlubiyetin nedenleri uzun uzadıya tahlil edilmeden de açıkça görülebilir. Millî iradeye dayanmayan, 1946 seçimlerinin şaibeli düzenlemeleriyle iktidarda kalmaya çalışan ve buna rağmen milletin herhangi bir talebini yerine getiremeyen bir partinin çöküşü zaten kaçınılmazdır. Yirmi beş yıllık geçmişin ağır yükü ve vebalini sırtında taşıyan, otoriterlik ve “şeflik” anlayışının bayraktarlığını yapmış kimselerin, bir anda safkan demokrat kesileceklerine hiçbir Türk vatandaşı inanmamıştır.

³⁰² Yazıda dönemin basının içinde bulunduğu atmosfer şu şekilde anlatılmıştır: “... Türk gazeteleri birinci hizmet vazifesini ifa etmiştir. Hapislere, cezalara, tehditlere, taltiflere kulak asmamdan doğru istikametten yürüyen matbuat, adalet cihazını dürüst hareketleriyle desteklenerek bugünkü nurun doğmasına amil olmuştur.”

Kongreleri konu edinen bu yazıdan sonra Millet Partisi'nin kongresinde gazetecilerin hakarete uğraması gazetenin gündeminde yer etmiştir. Hadisenin gazete çevrelerinde “teessürle karşılanıyor” olduğu aktarılırken olayın başlangıcı ve gelişimi şöyle betimlenir: “Ankara muhabirlerinden alınan bilgiye göre, kongrede ‘bir delege, partinin seçimi kazanamamış olmasına matbuatın sebep olduğunu ileri sürerek basına karşı ‘Yuhâ!’ çekmiş. Bu hareketin ardından arkadaşları da yuhaya iştirake davet etmiş ve kongre âzasından bir kısmı maalesef bu kaba tarize katılmışlar.” Gazetecilerse bu durum karşısında kongreyi terk etmişlerdir. Mekandan ayrılma şekilleri ise olayın ciddiyetini vurgulamaktadır: kapıdan çıkamıyacaklarını anlıyarak pencereden atlamak suretile gidebilmişler (*Yeni Sabah*, 19.06.1950:1 ve 3, Millet Partisi kongresinde gazeteciler yuhalandı; 20.06.1950, M. Partisi Genel Kongresinde gazetecilerin uğradığı hakaret:1 ve 5).

Refi Cevat Ulunay da “Basına Yuha” başlıklı yazısında bu konuyu anlatmaktadır. Gazetecilik mesleğinin uğradığı fiziksel ve sembolik şiddetin, demokratikleşme sürecinde üstlenilen rollerin ne kadar çabuk unutulabildiğini göstermesi bakımından önemli bir belge niteliğindeki yazıda Ulunay basının çok partili yaşama geçişte basının üstlendiği rolü de şu ifadelerle hatırlatmaktadır:

“Onun istibdat’le mücadelesi, milleti hürriyete kavuşturmak için bir ‘Saika siperi gibi’ bütün kaza bela yıldırımlarına karşı kendini maruz bırakması nasıl unutulur?

Son asrın hak ve hürriyet cidalinde en bariz hedef daima matbuat olmuştur. Gazetelerin vazifelerini yapabilmek için ne ağır şartlar içinde çalıştıklarını Millet Partisinin ileri gelen erkanı pek güzel bilirler. Gazeteleri bir taraftan cendere haline getirilen matbuat kanununun tazyiki altında kıvrılırken, diğer taraftan da her gün idarehanelere gönderilen talimat ile ne yapacağını, ne yazacağını şaşırılmış bir hale getirilmişti; bazen günde birkaç defa matbaanın önünde polis motosikletlerin gürültüleri aksediyor: ‘Falan bakanın geldiği yazılmayacak; falan mes’ele hakkında tek kelime konmayacak’ şeklinde olan bu talimat yazı işleri müdürlerinin masalarının üzerinde koca bir cilt teşkil edecek kadar evrak yığının oluyordu.

Ya Örfî İdarenin mantıksız tahakkümleri? Bir hiç için bir gazete kapanıyor; yalnız gazete değil matbaa da mühürleniyor; bir çok vatandaşın ekmek parasını sağlayan bir müessesenin muharrirleri, muhabirleri, idare heyeti, mürettepleri, makinistleri sokağa atılıyordu. Bu kapanmaların aylarca devam eylediği oluyordu.

Buna rağmen gazeteler, yine vazifelerini ifa etmişlerdir; hem de görülmemiş bir feragatle...

Bunları ne çabuk unuttuk! (Ulunay, *Yeni Sabah*, 20.06.1950:1 ve 5, Basına Yuha)”

Gazetelerin yaşadığı atmosferi aktardıktan sonra Ulunay, MP’nin seçim yenilgisinden dolayı basını suçlamasının çok mantıksız olduğunu söylemiş, parti ileri gelenlerinin basının hakarete uğramasından dolayı üzgün olduklarını bildiğinin de altını çizmiştir.

Daha önce belirtildiği gibi gazete olabildiğince erken bir dönemde Halkevleri konusunu gündeme getirmiştir. Bu konuyu ele alan 20 Haziran tarihli “Mülkiyet Bahsinde Hassasiyet”³⁰³ başlıklı yazı, CHP’nin muhalefet konumuna geldikten sonra Meclis iç nizamına ve Anayasa’nın

³⁰³ 24 Haziran tarihinde Kadircan Kafılı da “Dün ve Bugün” başlıklı köşesinde “Halkevleri..” başlıklı bir yazıyla konuyu tartışmıştır.

hükümlerine karşı olağanüstü saygılı davrandığını söylemekte ancak bunu daha erken yapmasının da daha iyi olacağının altını çizmiştir. Halkevlerine, hükümet tarafından verilen ödeneğin kesilmesi hakkında, İçişleri Bakanlığı tarafından valilere yapılan tebligatın CHP'lileri şaşırtması üzerine durulurken parti tarafından savunulan argümanların iktidardayken de yapılması gerektiği belirtilmiştir. Yazının son bölümünde, “Şimdiki hukuk hükümeti, Halk Partisinin kırdığı potları tamire ve ihlal edilen hakları belki tamire çalışacaktır ama Halkevlerinin vaziyeti hiç de basit ve düz değildir. Millet para ve yardımla yapılan yerler bir siyasi partiye tahsis olunur onun malı sayılabilir mi? Tapuya kaydedilmek yeterli mi?” ifadeleriyle de konu hakkında tutunulan tavra dair bilgi verilmiştir (*Yeni Sabah*, 20.06.1950:1 ve 5, Mülkiyet Bahsinde Hassasiyet).

Haziran ayının son bölümünde de *Yeni Sabah*, yeni iktidarın yaptığı, yapacağı işleri konu ederken karşılaştığı zorlukları hatırlatmaktadır. Uzun bir devrin getirdiği sorunlarla yalnızca bir devin baş edebileceği söylenirken bunun sistemli bir tarzda hareket edilerek ve ciddi bir programla çözüleceği de vurgulanmaktadır (*Yeni Sabah*, 21.06.1950:1 ve 5, Yapılacak İşler). Gazete, kamuoyunun DP'den özellikle hayat pahalılığı gibi konular başta olmak üzere büyük bir dönüşümün beklentisinde olduğunu bilmektedir. Bu tür ifadelerin hem kamuoyunun içini rahatlatmak hem de DP'ye alan açmak için yazıldığını söylemek mümkündür. “Sistemli ama insafsız hücumlar (23.06.1950:1 ve 5)” ve “Müsbet Hareketler (24.06.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıları da bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. İlk yazıda CHP'nin sergilediği yolsuzluklar, kötü yönetim ve beceriksizlikler nedeniyle toplumsal desteğini yitirdiği ve bu sebeple büyük bir çöküş yaşadığı söylenmektedir³⁰⁴. *Yeni Sabah*'a göre parti yöneticileri ve ileri gelenleri bu ağır yenilgiyi hazmetmekte zorlanmakta, kamuoyunu etkilemek amacıyla çeşitli yollarla siyasi atmosferi bulandırmaya çalışmaktadırlar. Bunu da çeşitli basın organları ve onların yazarları yoluyla yapmaktadır. “Müspet Hareketler” başlıklı yazı da çok benzer şekilde Menderes kabinesinin iş başına gelmesiyle birlikte ülkenin yönetiminde yapılan düzenleme çabalarını konu almaktadır. Yazıda ekonomik durumla ilgili bazı önemli noktalara değinilmektedir. Avrupa Ekonomik Birliği'ne dahil olma ve Marshall Planı'ndan faydalanma gibi konuların yanı sıra milletlerarası mübadelelerin daha serbest ve genişlemesi taahhüdünün önümüzdeki dönemde ülkemizde birtakım zorluklar yaratabileceği ifade edilmektedir. Ancak bu yazının da önemli bir bölümü geçmiş döneme ait yolsuzluk ve beceriksizliklere odaklanmaktadır. Eski kabinenin “en müşkül bir vaziyette” bıraktığı yönetimde, yeni kabinenin

³⁰⁴ Aynı gün gazetede “C.H.P. nin hezimet sebepleri” başlıklı da bir haber yayımlanmıştır. Haberde partililer arası bir anket yapıldığı belirtilirken ankete gelen yanıtlardan biri o dönem basına yüklenen gücü gösterir niteliktedir: “Halk Partisini seçimde mağlup eden Demokrat Parti, Millet Partisi değil, Babıali caddesindeki birkaç rotatif makinesidir! (23.06.1950:1 ve 5, C.H.P nin hezimet sebepleri)”

“milletin itimatına dayanarak” tüm zorluklara “göğüs gererek”, “irtikâp, irtîşa, suiistimal ve beceriksizlikleri acilen bir müşaeade açması” gerektiği vurgulanır. Bütün müsteşarlar, müdürler, vezneler, mevkileri ne kadar yüksek olursa olsun, kanunun emrettiği ağır cezalarla taltif edilmelidir. Mevcut iktidarın bütçe konusunda ise “azami tasarruf” ve “daima bir planla” hareket etme gerekliliğinden bahsedilmektedir. Millet Meclisi ödeneklerinin hazineye aktarılması, Riyaseti Cumhur tahsisatı ve gelirlerindeki artışın uygun görülmesi gibi örneklerle “maliye işlerinde müsbet hareketler” yapıldığına da işaret edilmektedir (*Yeni Sabah*, 24.06.1950:1 ve 5, Müspet Hareketler).

Basındaki gelişmeler de *Yeni Sabah*’ın gündemini farklı şekillerde tutmaya devam etmiştir. “Matbuat Kanunu (22.05.1950:1 ve 5)” başlıklı yazıya, yeni hükümetin basın kanununa yaklaşımını, basın kanununu ve bu konudaki tartışmaları ele almaktadır. Yazıya göre, yeni hükümet, tam demokrasinin gereklerine sadık olarak yeni matbuat kanunu projesini fesahatle, süratle hazırlamaktadır. Kanunun gazetecilerle bir diyalog halinde olunarak hazırlandığı ve yepyeni bir zihniyetle oluştuğu belirtildikten sonra şu ifadeler kullanılmıştır:

“Tek parti rejiminin en antidemokratik mevzu- atından ve baskı âletlerinden biri, hâlâ yürürlükte bulunan basın kanunu idi. Bu kanun değil bir demokrasiye hattâ şöyle böyle istibdat idarelerine bile lâayk değil idi. Faraza Faşist Mussolini kalyasının matbuat kanunu, bizimkine nazaran, bir hürriyet âbidesi sayılabilir.

Buna ve bizde en ileri demokrasi vardır iddialarına rağmen Saraçoğlu Şükrü, uzun yıllar Başbakanlığı sırasında, kanunu değiştireceğim der durur fakat bir satırına bile dokunmazdı. Nasıl dokunmak istesin ki bu silâhla, İkiye birde, gazete kapa- tır ve ortalığa dehşet salardı. Fakat onun bu hareket tarzını bile, ondan sonra gelen müteveffa Recep Peker arattı idi. Çünkü Saraçoğlu muttasıl değiştireceğim dediği halde kanunu, değiştirmeydi.

Fakat yeni Başbakan birdenbire, bir değişiklik yaptı. Fakat işin garibi bu tebeddül demokratik hürriyet İstikametinde değil bilâkis baskı ve İstibdat yönünde oldu. O gün- den sonra, Halk Partisi iş başın- da kaldıkça gazeteler, kanunun değişmesini İstemekte bile çekingen oldular. Saracoğlular, Pekerler bu bahiste, öyle oyalama ve savsaklama politikası ta- kip eylemişler ve pervasızca o kadar lâf ve güzaf tekrarlamışlardı ki bir çok dürüst vatandaşlar, memleket namına, adeta hicap ve teessür duyuyorlardı. Faraza Hüseyin Cahit Yalçını, büyük masraf ve külfetlerle Avrupaya göndererek oraldaki matbuat kanunları hakkında tetkiklere memur ettiler. Mumaileyh avdetinde verdiği beyanatta gezdiği ve tozduğu demokratik ülkelerde matbuat kanunu diye bir şeye rastlamadığını açıkladı. Bunun üzerine onu gönderen Başbakan ne yaptı sanırsınız. Hiç, bu seyahat ve ifade bir sükût perdesi ile örtüldü.

Matbuat kanunu incelenirken iki nokta, görüşümüze göre dikkatle incelenmelidir:

1 — Dürüst vatandaşların şeref ve haysiyetini korumak.

2 — Cevap hakkı (*Yeni Sabah*, 22.06.1950:1 ve 5, Matbuat Kanunu..)”

Kadircan Kafllı imzalı “Emir altındaki Basın... (21.06.1950:2)” başlıklı yazıya Atatürk’ün “Matbuat hürriyetinin mahzurlarını önlemenin tek çaresi yine matbuat hürriyetidir” sözünü hatırlatarak başlamaktadır. CHP iktidarı dönemindeki basının durumunu betimleyen yazısında Kafllı, yaşanan bir olayı bütün dünya ajansları haberleştirirken Türkiye’deki gazetecilerin yetkili makamlardan gelen “Şimdilik bahsetmeyin!” emriyle sütunlarına taşıyamadığını ancak bir süre sonra Anadolu Ajansı’ndan gelen haliyle yazabildiklerini söylemektedir. Basının sürekli saldırı altında tutulduğunu belirten Kafllı yazısının devamında,

“Tarafsız bir tarihçi son yirmi yedi senelik Türk gazetelerini incelediği zaman basın bakımından Avrupa ve Amerikaya göre çok geri olduğum uza hükmedecektir; hal-buki hakikat böyle değildi; geriliğe sebep olanlar o devrin idarecileriydi. O hareket tarzlarıyla gazetelerimizin ilerlemesine, kemale ermesine mâni oluyorlardı. Böylece halkın görüşünden, arzusundan ve ihtiyaçlarından habersiz k aldılar, aldandılar, yıkılıp gittiler (*Yeni Sabah*, 21.06.1950:2, Emir altındaki Basın...)”

ifadelerini kullanmış ve Celal Bayar’ın sözlerinden hareketle DP’nin kendinden öncekilerin yolundan gitmek niyetinde olmadığını söylemektedir.

Haziran ayının son günlerindeyse gazetenin genel gündemi CHP kongresi ve DP iktidarının tasarrufları olmuştur. CHP’ye yönelik eleştirileri seçim yenilgisi, iktidarken yapılan harcamalar, halktan kopukluk ve partinin niteliği şeklinde sınıflandırmak mümkündür. CHP’nin son seçimde millete yediği “şamardan” sonra henüz kendini toparlayamadığı, çeyrek asırlık iktidardan uzak kaldıktan sonra yetimlik ve kimsesizlik hissettiği belirtilmektedir. Partinin şu anki durumunun, “sarhoş bir sarsıntı ve şahsi tebeddülle darmadağın” olduğu ifade edilmektedir. Partinin önde gelenlerinden bazılarının gazete yazılarıyla partiye yeni bir strateji oluşturmaya çalıştığı belirtilirken bu isimlerin “köylü partisi” olunması gerektiğini söyledikleri belirtilmiştir. Partinin bu stratejisinin bir tezat içerdiğiyse, “Çeyrek asırdır bütün afişlerde, nutuklarda, makalelerde Halk Partisi, ‘Biz sınıfsız memleketiz’ vecizesini geveledi durdu. Halbuki şimdi köylü sınıfına dayanan bir parti, meydana getirilmek isteniyor. Ya bu zevat yirmi beş senedir, sınıfsız bir milletiz dedikleri vakit sınıf olduğunu bilmiyorlardı; binaenaleyh yurdun halinden bu derece ha- beri olmayanlar bugün hâlâ siyasi parti kurmak cesaretinde nasıl olabilirler?” sözleriyle savunulmuş, ne yapılsa yapılsın CHP’nin birinci önceliğinin “genç ve temiz” isimler olduğu belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 26.06.1950:1 ve 5, C.H.P., Köylü Partisi Olacakmış). Bir başka yazıdaysa Halk Partisi destekleyen gazetecilerin sürekli olarak “eski hesapları” karıştırmayın dedikleri bunun nedeninin ortaya çıkan kimi olaylarla daha iyi anlaşıldığı belirtilmektedir. Bu olaylardan biri istimlak yolsuzluğuna dönemin yöneticilerinin isminin karışması ve İsmet İnönü’nün oğlu Ömer İnönü’nün karıştığı bir kaza olayı gösterilmiştir. Bu olayların üstünün örtüldüğü iddia edilirken CHP iktidarında basının neden özgür olmadığına da aydınlandığı söylenmektedir (*Yeni Sabah*, 28.06.1950:1 ve 5, Allahın günü Yeni bir şey...).

Gazete CHP adına eleştirilen isimlerden biri *Ulus* gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay’dır. “Sabah Sabah!” köşesinde “O ağızlara kayık (*Yeni Sabah*, 28.06.1950:3)” başlıklı yazıda şu ifadeler yer almaktadır:

“Üstad Falih Rıfkının geçen Pazar günü bir İstanbul gazetesinde çıkan (C.H.P) başlıklı makalesini okuduk. Kendi bakımından, tabii, haklı olduğu yerler var. Fakat, bizim asıl şaşıtığımız nokta, daha üç dört yıl önce emir verir gibi yazılar yazan bu usta muharririn birdenbire demokratlaşması. İnsan, nerede ise kalkıp, şapur şapur alından öptüverecek.

Ama, durun! Şu aşağıdaki cümle, o zamanlar Falih Rıfkı gibi düşünen bir yazarın on yıl önceki kaleminden çıkmadır:

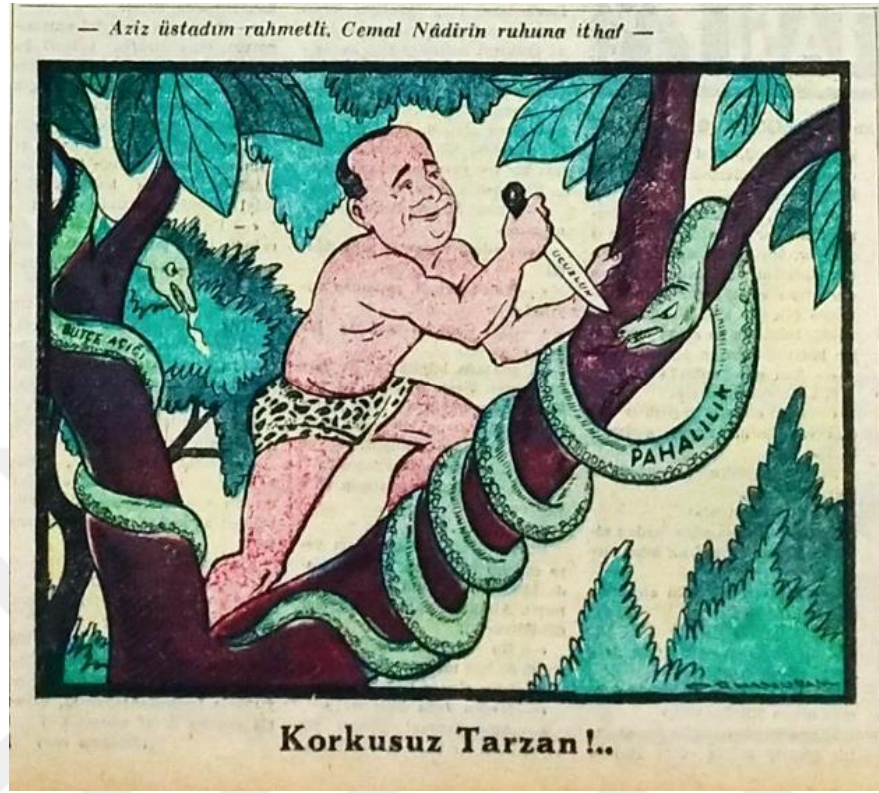
— Demokrasi denilen eşşoğlu eşşeğin Allah belâsını versin, monşer!”

CHP kongresi toplandıktan sonra ise gazetenin başyazısında yapılan değerlendirmede, Halk Partisi'nin meşhur kurultayının toplandığını belirterek, partinin “çeyrek asırlık hayatı boyunca, ilk defadır ki böyle iktidardan uzak, devlet kuvvet ve kaynaklarından mahrum bir halde, yetimlik ve kimsesizlik sezdiğini” ifade edilmektedir. *Yeni Sabah*'a göre artık eski gösteri ve parıltıdan eser kalmamıştır. Partinin “Hükümetin himayesinden uzaklaşınca böyle delinmiş bir balon gibi sönük bir hal almanın acaba illetleri nelerdir?” sorusu sorulmaktadır. Yazının temel iddialarından biri, “Halk Partisi, evvelce de bu sütunlarda def'atle izaha çalıştığımız gibi bir siyasi teşkil ve parti değil idi” şeklindedir. Bunun gerekçesi olaraksa, partinin “Kanaat ve düşünceleri müşterek, aynı ideal etrafında toplanmış, belirli programı bağlı ve sadık kimselerden terekkep eden varlık değildi” ifadesi kullanılmaktadır. Tam tersine, “Bunun tamamile aksi vardı” denilirken partiyi oluşturan kişilerin, “Babil kulesi gibi bir birinin dilinden ve hissiyatından anlamıyan şahıslar” olduğu ve “devletin nimetlerinden faydalanarak sofrada da mevkî alabilmek için bir araya gelmişlerdi” denilmektedir. Bu kişilerin “aynı fikirde değil aynı tabak etrafında” toplandığı ve “müşterek ittifak noktası kese ve mide beraberliği idi” yorumu yapılmaktadır (*Yeni Sabah*, 30.06.1950:1 ve 5, Hakiki Parti Olabilecek mi?)

Partinin “doğuşu bile gariptir” denirken yazıda, partinin bir program etrafında toplanıp mücadeleyle iktidara gelmediği aksine “müstemleke ve memleketi yabancı çizmelerden kurtarmak için yapılan topyekün zaferden sonra birdenbire Halk Partisi haline sokulmuş” belirtilmiştir. Geleceğe yönelik olarak “Şimdi ne olacak?” sorusu sorulurken, partinin öncelikle yapması gerekenin, “rengarenk ve alacalı balık kalabalığı hakiki siyasi teşkil haline sokmağa çalışmak” olduğu söylenmektedir. Bunun için, “eski kodamanlar, şefler ve as şeflerin” tasfiyesi ilk eylem olarak gösterilmiştir (*Yeni Sabah*, 30.06.1950:1 ve 5, Hakiki Parti Olabilecek mi?).

“Yüz milyon tasarruf (*Yeni Sabah*, 27.06.1950:1 ve 5)” başlığıyla okuyucuyla buluşan başyazı ise CHP iktidarı harcamalarıyla DP dönemi iktidarı arasında bir kıyaslama yapmakta ve DP'nin iktisadi başarısını savunmaktadır. Ankara'dan gelen bilgilere dayandırılarak kaleme alınan yazıya göre, “yeni Demokrat kabine, kısa müddet içinde yaptığı tetkiklerle, tatbik edilmekte olan bütçede yüz milyon lira tasarruf imkânını şimdiden sağlamıştır”. Bu durum, yürürlükteki bütçenin bu kabine tarafından hazırlanmadığı bilgisini de içermektedir. Yazı, bu tasarrufun, Halk Partisi'nin geçmişteki tutumuyla önemli bir zıtlık oluşturduğunu iddia etmektedir. Başyazıda, Halk Partisi'nin iktidarı dönemindeki israf örnekleri olarak çeşitli harcama kalemleri sıralanmaktadır: “Cumhurbaşkanının meşhur hususi treni”,

“Dolmabahçe’nin ısıtılmasında kullanılan kömür”, “Otomobil sarfıyatı” ve “Avrupa seyahatleri ile yapılan ikametler.”

Görsel 3.31: Korkusuz Tarzan! Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 27.06.1950

Gazetede aynı gün başyazıyı destekler nitelikte bir de karikatür yer almıştır. Karikatüre göre Başbakan Menderes, korkusuz Tarzan’dır ve pahalılık ve bütçe açığı yılanlarıyla ucuzluk bıçağıyla mücadele etmektedir.

3.3.3. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri Öncesi *Yeni Sabah*

2 Mayıs 1954 Genel Seçimlerine³⁰⁵ bir ay kala gazetenin birinci sayfasındaki haberlerin başlıklarına genel hatlarıyla bakıldığında; “D.P. Aday Bulamıyor”, “C.M.P. nin tek gayesi

³⁰⁵ 1954 Genel Seçimleri öncesi muhalefet partileri işbirliği yapmak amacıyla bir araya gelmişlerdir. Ancak işbirliğinin yapılamayacağı Mart ayının ilk haftasında anlaşılmıştır. Örnekleme dahil olmadığı için bu süreç araştırmanın bu kısmında yer almamaktadır. Ancak burada *Yeni Sabah* gazetesinin CHP ve CMP’nin işbirliği yapmasını şiddetle savunduğunu eklemek gerekmektedir. Gazete bu tutumunu 15 Mart 1954’te yayınlanan “Uçurumun Derinliği Anlaşılmış Bulunuyor” başlıklı yazıda belirtmiştir. Yazı, “Seçim mücadelesi sırasında, muhalefet partilerinin, iktidar ceberut ve tahakkümünü yıkmak ve demokrasimizi sağlamak için mutlaka işbirliği yapmaları hususunda bu sütunlarda tek başımıza ısrarlı neşriyatta bulunuyoruz” cümlesiyle başlamaktadır. Gazetenin muhalefetin işbirliği yapmasına dair bazı yayınları şunlardır:

Muhalefetin İşbirliğinden Korkanlar (05.03.1954:1).

Muhalefet Uyanmalı (06.03.1954:1).

Tek Gaye Menderesi Devirmek (07.03.1954:1).

yurtta hürriyet nizamı kurmaktır”, “D.P. Diyarbakır Teşkilatında Çöküntü”, “C.M.P. Samsunda Gelişiyor”, “C.H.P.nin kadınlar ordusu” ve “İzmir Demokratları listeyi tutmuyorlar” başlıkları göze çarpmaktadır. Haberlerin içeriklerine girmeden bile gazetenin ideolojik konumlanışını yorumlamak mümkündür. Ancak iç sayfada da önemli bir yer tutan CMP’nin İstanbul toplantısıyla ilgili haberin detaylarına yer vermekte de fayda vardır. Toplantıda konuşan Sadık Aldoğan, DP’nin aksine CMP’nin bir davası olduğunu belirtmiş ve iktidar yarışından ziyade özgürlüklerin sağlanması konusunda mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Haberde toplantının kalabalık bir halk kitlesi tarafından takip edildiği ve sık sık alkışlarla kesildiği söylenmiştir (*Yeni Sabah*, 02.04.1954:1 ve 7, C.M.P.’nin tek gayesi yurtta hürriyet nizamı kurmaktır).

Bu seçim döneminde gazetenin birinci sayfasında “Ne Dediler Ne Yaptılar” başlıklı bir bölüm oluşturulmuştur. Burada DP iktidarının vaatleri ile gerçekleştirdikleri arasında farklar olduğu çeşitli konular perspektifinde anlatılmıştır. İki Nisan tarihli *Yeni Sabah*’ın bu bölümü sonraki yıllarda da tartışma ve dava konusu olacak olan radyoya ayrılmıştır. “Radyo kimin Emrinde?” başlıklı içerikte, DP’nin 1947 yılından iktidara geldiği 1950 yılına kadar radyo konusunun üzerinde ısrarla durduğu belirtilirken iktidara geldikten sonra 1954 yılına değin konuyla ilgili herhangi bir adım atılmadığı belirtilmiştir. Yazının içeriği şu şekildedir:

“D.P. muhalefette iken radyonun taraflı neşriyat yapmasından haklı olarak sızlanıyor. İktidar olursa bu sakat durumun önünü geçerek radyo ve hatta Ajansı derhal tarafsız yapacağını kat’i surette temin ediyordu.

İşte örnekler:

26 Ağustos 1947 sivasta sayın Celal Bayar:

‘Devlet radyosu halin parasile kurulmuştur. Tek taraflı kullanılmaması icap eder. Halbuki zaman zaman bir tarafın menfaatine çalışmaktadır. Bununla da kalmamakta, bazen muhalefet partisi aleyhine yazılan makaleler de okunmaktadır. Bir milletvekilimiz muhtelif partilerle de radyodan faydalanabilmesi sağlamak üzere bir kanun teklif etmiştir’ dedi.

1949 Şubatında Mecliste, Basın Yayın Müdürlüğü bütçesinin müzakeresinde hala D.P. hükümetinin Bakanı olan Kemal Zeytinoğlu da şöyle buyurmuştu:

‘Hükümetten çok rica ediyorum, Milletın arabasına binen bu umum müdürlük Halk Partisinin düdüğünü çalması’

Malum olduğu üzere bu müdürlüğe radyolar ve Anadolu Ajansı bağlıdır. Acaba şimdi bu umum müdürlük kimin arabasına binmiştir.

Cevabı düdüğünden bellidir.

Demokrat Parti nihayet iktidara geçti. Düdüğünden radyonun, ajansın kime çalıştığı belli oldu. Fakat Başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu 7 Ocak 1951’de yeni bütçenin müzakeresi münasebetiyle bütçe komisyonunda bitip tükenmeyen vaadlerinden birisini daha lütfetmişti:

‘Radyo ve ajans, demokratik esaslara uyarak bitaraf bir şekilde çalışacaklardır. Ve buralarda şahıslar hakkında propaganda yapılmayacaktır. Sadece resmi demeçler neşredilecek, hatta bunda dahi isim vermekten kaçınılacaktır.

Halk Partisi Ne Yapacak? (13.03.1954:1).

Ceberuta Karşı Birleşme (14.03.1954:1).

Muhalefetin Birleşmesinden Mahzun Olanlar (16.03.1954:1).

Demokrasimizin Kurtulması (17.03.1954:1).

Anlaşma Olmamasından Faydalanacaklar (19.03.1954:1).

Birlik Olamıyorlar (20.03.1954:1).

951 senesi 52 oldu, 53 oldu. Hatta 54 oldu. Fakat bu mevzuda bir değişiklik olmadı. Haydi Samet Ağaoğlunun vaadi de tutulmadı, diyelim. Fakat sayın Menderes de bu mevzuda lütuflarda bulunacağını vaadetmişti. Fakat onun da, bu vaadler üzerine nasıl bir çektiğini yarın göreceksiniz (*Yeni Sabah*, 02.04.1954:1 ve 7, Radyo Kimin Emrinde?).”

3 Nisan günü *Yeni Sabah*’ın birinci sayfası ve iç sayfaları DP’ye yönelik sert yorumlar ve haberler barındırmaktadır. “İktidarın Perişanlığı (*Yeni Sabah*, 03.04.1954:1)” başlıklı yazıya göre DP’nin dış görünüşündeki perişanlık gözden kaçmayacak boyuta gelmiştir. Bunun sebebi olaraksa seçim mücadelesi sırasında kabine üyelerinden bazılarının başbakanı zorda bırakmaları gösterilmiştir. Gazeteye göre Dışişleri Bakanı, Mısır politikasında hatalı davranmıştır ve bu Menderes kabinesi için şiddetli bir darbe olarak sayılmalıdır. Öte yandan toptancıların kar hadleri hakkında çıkarılan ertesi gün iptal edilen kararnameyle de Ticaret Bakanı zora girmiştir. Öyle ki ilgili bakanın istifa ettiği bilgisi Ankara’dan İstanbul basınına bildirilmiştir. *Yeni Sabah*’a göre seçim kampanyası sırasında bu iki bakanlıkta gedik açılması parti stratejisi açısından önemli bir kayıptır. Parti sadece bunda değil, aynı zamanda aday yoklamalarında da sorun yaşamaktadır. İstanbul’da 11 milletvekili adayının yerlerini başkalarına terk etmek istemeleri de bunun göstergesidir. Yazı Menderes’in zorda olduğunu belirten, “Kabinedeki arkadaşları, parti teşkilatı, kanunlar ve tüzükler. Menderes aleyhine adeta ittifak etmişler gibi görünüyor. Bu şartlar altında kendisinin mevkiinde bulunmak isteyecek çok az olsa gerektir” cümleleriyle son bulmuştur (*Yeni Sabah*, 03.04.1954:1, İktidarın Perişanlığı).

Gazetede ki haberler başyazıdaki “perişanlık” yorumunu destekleme eğilimindedir. Bu içeriklere örnek olarak “İsparta’da D. Parti müşkil durumda” ve “Yozgatta D.P. iflas halinde” başlıklı iki haberi göstermek mümkündür. Yozgat’tan bildiren gazete muhabiri Necdet Berkant’a göre kentte durum DP adına 1950’dekinin tam tersi gibidir: “D.P. propagandacıları, pikaplarla oyun havası çalarak halkı toplamağa muvaffak oluyorlar. Fakat oyun havaları bitip de sıra nutka gelince halk dağılıveriyor (*Yeni Sabah*, 03.04.1954:1 ve 7, Yozgatta D.P. İflas Halinde).” CMP’nin kentteki durumunu da ele alan haberde, partinin burada henüz 10 gün önce teşkilatlanmasına rağmen kısa süre yoğun ilgi gördüğü, diğer partilerden istifa edenlerin de katılım gösterdiği belirtilmiştir. Yozgatlıların Bölükbaşı’na yaklaşımıyla ilgiliyse, “Bilhassa Osman Bölükbaşının siyaset hayatına 1946 da burada atılıp mücadele uğrunda Sorgun ilçesinde hapsedilmesi halkın nazarında büyük bir sempati ile karşılanmakta Osman Paşa tabiri ile çok tutulmaktadır” ifadeleriyle betimlenmiştir (*Yeni Sabah*, 03.04.1954:1 ve 7, Yozgatta D.P. İflas Halinde).

“Ne Dediler Ne Yaptılar” bölümündeyse Adnan Menderes’in radyo konusuyla ilgili açıklamaları konu edinmiştir. Menderes’in radyoda 23 Aralık 1952’de yaptığı konuşmadaki, “Radyo mevzuu geniş bir tekamül içindedir. Bakanların bir parti adamı olarak ve polemik

radisindeki konuşmaların radyodan yayınlanmaması doğru olur. Bizce de şayan- ı arzu olan, şikayet konusu olan vaziyetin düzeltilmesidir” ifadeleriyle birlikte radyodan siyasi parti propagandası yapılmayacağına kendileri iktidara geldiklerinde radyoyu muhalefete açacaklarına dair konuşmalarından da kesitler metinde yer almıştır. Menderes’in iktidara geldikten sonraysa bu söylediklerini uygulamadığı aksine bu konu açıldığında sinirlenip CHP’lilere “Radyo, kendi zamanında yapılan kanunlarla idare edilmektedir” dediği aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 03.05.1954:1 ve 7, Ne Dediler Ne Yaptılar?).

Gazetede 4 Mayıs günü yayımlanan yazı da önceki günkü iddiaların devamı gibidir. “İbret Alınacak mı? (*Yeni Sabah*, 04.04.1954:1) başyazısında son günlerde yurdun dört bir yanından gelen haberlerin DP teşkilatlarının büyük bir sallantı ve tereddüt içinde olduğunu anlatılırken CHP içinde de benzer bir manzaranın varlığından bahsedilmiştir. Ancak gazeteye göre iktidar içerisinde daha geniş bir birlik manzarası olması beklendiğinden DP’nin durumu daha zordur. Dokuz yıl önce kurulan DP’nin yurttaşlar tarafından şevk ve hevesle iktidara getirildiği belirtilirken partideki isimlerin de kurtarıcı ve özgürlüklerin savunucu olarak görüldüklerini söylenmiş ve

“İşte bu ruhlara ve zihinlere kasvet verici devirden kurtulabilenler, 1950 Mayısının bir ha’sübadelmevi yani ölümden sonra dirilme saymış ve Demokratlara o şevkle sarılmıştı. Dört yıl evvel milletin içinden gelen itimad ve heyecanile iktidara gelenler ne oldu da bugün bizzat kendi saflarında eski birliği, eski şevki, eski tazeliği bulamıyorlar? Bu suali, iktidardakiler kendi kendilerine sormağa mecburdurlar. Ne oldu da bu kadar yüksek emeller suya düştü ve şimdi acaba adaylarımız kazanır mı diye arpacı kumrusu gibi düşüncelere dalıyorlar (*Yeni Sabah*, 04.04.1954:1, İbret Alınacak mı?)”

ifadelerine yer verilmiştir. *Yeni Sabah*’a göre DP’nin içinde bulunduğu durum hazindir. Çünkü dört yıl gibi kısa bir sürede gerçekleşen bu düşünüş siyasi tarihte neredeyse hiç görülmemiştir. Yazıda bunun sebepleri de sorgulanırken CHP devirmek için ortaya atılan fikir, kanaat ve vicdan özgürlüğü ile ilgili bütün vaatlerin hiçbirinin yerine getirilmediği gibi Basın Kanunu ve Milli Selamet Kanunu ile durumun çok daha kötüye gittiği belirtilmiştir. Yazıda üslup biraz daha sertleşmiş, “Altın diye ele alınan şeyin teneke çıkması, hazin bir hayal kırıklığı yaratmıştır” ifadesine yer verildikten sonra sadece manevi zorlukların değil, hayat pahalılığı gibi maddi zorlukların da yaşandığı vurgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 04.04.1954:1, İbret Alınacak mı?).

Gazetenin Ege ekibinin bildirdiğine göreyse Menderes’in kalesi olan Aydın’da sürprizler beklenmektedir. Merkezde DP’nin büyük çoğunluğu korumasına rağmen kazalarda CHP’nin lehine bir yükselme olduğu aktarılmış, CHP İl Başkanı Nedim Müren’in değimiyle bu “kalede gedik açılmıştır (*Yeni Sabah*, 04.04.1954:1 ve 7, Menderes’in kalesinde sürprizler bekleniyor).” Öte yandan Denizli’de ise DP listesine merkezden bazı isimlerin girmesi üzerine

bir grup partilinin CMP Denizli teşkilatını kurma hazırlıklarında olduğu bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 04.04.1954:1 ve 7, D.P. lilerin Beklediği Bir Şey Var).

“Ne Dediler Ne Yaptılar” bölümünde ele alınan konulardan biri de memurların durumu olmuştur. Yazıda DP’nin “rey kazanmak için” vaat verdiği bir grup olarak da memurlar gösterilmiş ve parti programında konuyla ilgili maddelere yer verilmiştir. Geline noktaadaysa hiçbir düzenleme yapılmadığından memurların durumunun içler acısı olduğu belirtilirken bunun sebebi olarak artan hayat pahalılığı, yükselen kiralar gösterilmiş verilen ikramiyelerinse çözüm olmadığı anlatılmıştır (*Yeni Sabah*, 04.04.1954:1 ve 7, Fedakar Zümre: Memurlar).

“Mademki Gayeleri Birdi (*Yeni Sabah*, 05.04.1954:1 ve 7)” başlıklı başyazı CHP ile CMP’nin birleşmesi ve bunun olası etkileri üzerine durmaktadır. Yazı CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek’in seçimi kazanmaları halinde yapacaklarını özetleyerek başlamaktadır. İkinci bir Meclis kurulması, Anayasa’ya aykırı kanunlar için yüksek bir mahkeme ihdas etmek, DP tarafından çıkarılmış antidemokratik kanunların kaldırılması gibi hedeflerin Cumhuriyetçi Millet Partisi’nin de ısrarla üzerinde durduğu belirtildikten sonra;

“Böyle olunca insanın aklına pek tabii olarak şu sual gelmektedir: Gayelerinde bu derece uygunluk ve ahenk olduktan, hedefler de aynı bulunduktan sonra acaba bu iki siyasi parti neden işbirliği yaparak müşterek rakibe karşı koymazlar da dağınık nizamda kuvvetlerini dağıtır ve israf ederler ve bu suretle neticeyi şüpheli bir hale sokarlar. Kaldı ki Cumhuriyetçi Millet Partisinin mazisinde, Halk Partisinin mazisinde olduğu gibi, antidemokratik bir an’ane mevcut bulunmadığından o partinin sözlerine ve hürriyet vaadlerine geniş kitleler bittabi daha kolay inanır. Vaktiyle uzun hem de pek uzun bir müddet şeflik ve istibdat devrini yürütmüş ve yaşatmış olan aynı şahısların sonradan vaki olan demokratlık ihtidamları daime şüpheli gözle görülebilir (*Yeni Sabah*, 05.04.1954:1 ve 7, Mademki Gayeleri Birdi)”

ifadeleri kullanılmıştır. Bu iki partinin işbirliği yapmasının olağan olduğu söylenirken bunun önündeki engellere de odaklanılmıştır. Halk Partisi’nin yayın organındaki “kalemşorların” buradaki olumsuz tavrının altı çizilmiş Menderes’in seçim kazanmadaki tek ümidinin de bu birleşmenin engellenmesi olduğu söylenmiştir. *Yeni Sabah*’a göre bu iki partinin birleşmesi DP’nin siyasi olarak ölümü demektir (*Yeni Sabah*, 05.04.1954:1 ve 7, Mademki Gayeleri Birdi).

CHP’nin seçim kampanyasının başladığını duyuran haberde Kasım Gülek’in sözleriyle oldukça dikkat çekicidir. Gülek’in seçimleri kesinlikle kazanacaklarını ve şimdiden DP’ye geçmiş olsun denilebileceğini söylerken dönemin basın atmosferini anlamlandırmayı sağlayan şu cümleleri de kurmuştur: “Arkadaşlar, D.P. liler zafer bizimdir, diyorlar. Evet zafer onlarındır. Fakat bu zafer, Ankarada münteşir nereden temin edildiği bilinmeyen milyonlar sarfiyle meydana getirilmiş ve 36 sayfası 10 kuruşa satılan *Zafer*dir (*Yeni Sabah*, 05.04.1954:1 ve 7, C.H.P. nin seçim kampanyası).

Görsel 3.32: Sırtta Taşımak Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 07.04.1954

Aynı gün gazetede yayımlanan bir karikatürdeyse iki kişi partili kalabalıkların omuzlarındaki Menderes ve İnönü'ye bakarak, “Desene azizim, yıllarca yük taşımaktan kurtulamayacağız” demektedir. Burada CMP'ye dair bir eleştiri olmamasıyla, partinin aday yoklamalarının DP ve CHP tarafından titizlikle takip edildiğine dair bir haber birlikte okunduğunda (*Yeni Sabah*, 05.04.1954:1 ve 7, C.M.P. Aday Yoklamaları) *Yeni Sabah*'ın CMP'ye karşı daha ılımlı bir çizgide olduğunu söylemek mümkündür.

Yeni Sabah CHP'nin tek başına iktidara gelemeyeceği CMP ile işbirliği yapması gerektiği savını ertesi gün de sürdürmüştür. Kasım Gülek'in “iktidara geri geleceğiz” beyanıyla başlayan yazıda Gülek'e bu güveni veren şeyin, DP'nin iktidarda olduğu dört yılda Milli Şef döneminin antidemokratik kanunlarını kaldırmak yerine daha fazlasını yürürlüğe koymuş olması gösterilmiştir. Halkın da DP'nin tüm uygulamalarından memnun olmadığı, “vicdan, fikir yazı ve kalem, basın hürriyetine” yönelik saldırılarla da DP'nin kendisini inkar ettiği yorumu yapılmıştır. CHP'nin izlemesi gereken yolla ilgili de önerilerde bulunulurken, bütün

muhalefet partileriyle özellikle CMP ile işbirliği yapılarak gerçek demokrasiyi getirmek için çalışılması gerektiği belirtilmiştir. Ortak amaçla, belli esaslar üzerine yapılmış bir işbirliğinin kuvvetli bir koalisyon ortaklığı anlamına geleceğinin belirtildiği yazıda CHP'lilerin tecrübesinin CMP'lilerin pürüzsüz geçmişiyle birleşmesinin anlamlı olduğu anlatılmıştır. Yazının sonundaysa, “Fakat Menderes’in gizli ajanları, binbir şeytani kılığa girerek buna hiç imkan verirler mi?” sorusu sorulmuştur (*Yeni Sabah*, 06.04.1954:1, Gülek’in Emniyeti).

CMP'nin adaylarının bir bölümü açıklamasının ardından gazetenin manşetinde bu adayların “gayet iyi karşılandığı” duyurulmuş aynı haberde partinin Kırşehir’de kazanma şansının yüzde 80 olduğu belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 06.04.1954:1 ve 7, C.M.P. adayları yurttan gayet iyi karşılandı). Öte yandan aynı günkü gazetede bir başka haberde DP merkezinin İstanbul için hala aday aradığı belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 06.04.1954:1 ve 7, D.P. merkezi hala mebus adayı arıyor). Aydın’da da üç DP’linin aday yoklamalarında Menderes’in listesine rey vermediği belirtilmiş bu kişilerin kim olduğunun merak edildiği aktarılmıştır.

Görsel 3.33: Kamuoyu ve Adaylar Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 06.04.1954

CMP listesinin memnuniyetle karşılandığının belirtildiği gün yayımlanan karikatürdeyse kamuoyu DP ve CHP listelerini uzatarak bunların “rafa kaldırılmasını”

istemektedir. Burada haber bir karikatürle desteklenirken öte yandan partinin seçimdeki tarafının anlaşılmasını da pekiştirmektedir.

Gazetenin 7 Nisan tarihli başyazısıysa “Propaganda Çeşitleri” başlığını taşımaktadır. Yazı Türkiye’de demokratik geleneklere uygun bir seçim propagandası süreci yürütülmediği için yurttaşların doğrudan doğruya iktidarın açık veya gizli yayın organlarının etkisine kapılma ihtimalinin olduğunu belirterek başlamaktadır ve seçmenleri uyanık olmaya davet etmektedir. *Yeni Sabah*’a göre seçim döneminde olduğu bilinmeli bu yüzden sadece yayın organlarına değil, bizzat devlet ve hükümet adamlarının sözlerine de şüpheyle yaklaşılması gerekmektedir. Açılış törenlerinden örnekler verilen yazıda, bu törenlerin bir derece kadar güvenilebilir olacağı ancak bitiş tarihi olarak 1960 yılı gösterilirse buna tamamen seçim propagandası gözüyle bakılması gerektiği söylenerek DP’nin bu dönemdeki faaliyetleri dolaylı olarak eleştirilmiştir. Yurttaşların sağduyu sahibi olduğu belirtildikten sonra DP’nin Milli Selamet ve Basın Kanunu yoluyla “genç demokrasiye” darbe indirdiği fikri önceki günlerdeki gibi tekrarlanmıştır. Bu yazıda önceki yazılardan farklı olarak Hitler ve Mussolini isimleri zikredilmiş, tarihten ibret almasını bilmeyenlere bunların hatırlatılmasının bir anlamı olmadığı ifadesiyle DP’ye bir mesaj daha verilmiştir. Yazı, “Tekrar ediyoruz: Fikir, vicdan, yazı ve söz hürriyetleri, yükselmenin temel şartlarıdır. Bütün temel atma merasimine rağmen” ifadesiyle son bulmuştur (*Yeni Sabah*, 07.04.1954:1, Propaganda Çeşitleri).

Gazetede DP’nin propaganda yapma biçimi de eleştirilmektedir. Diyarbakır’da yaşanan bir olayı anlatan haberde, DP’nin eski vekillerden İbrahim Arvaz’ı kente dini propaganda yapmak üzere gönderdiği belirtilirken, Arvaz’ın yanlışlıkla CHP’li gençlere “CHP haçı müdafaa ediyor” dediği bunun üzerine de zabıt tutulduğu bilgisine yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 08.04.1954:1 ve 7, D.P. nin Diyarbakırda din propagandası). Öte yandan hayat pahalılığı da seçim gündeminin içerisinde kendine yer bulmaya devam ederken, Et fiyatlarının İstanbul’un bazı semtlerinde yükselmesi “Kasapların DP’ye seçim hediyesi!” olarak sunulmuştur (*Yeni Sabah*, 08.04.1954:1 ve 7, Kasapların D.P. ye seçim hediyesi).

“Ne Dediler Ne Yaptılar” köşesindeyse DP’nin işsizlere iş vaadi ele alınmıştır. Partinin muhalefetteyken bu konuyu sık sık dile getirdiği hatta programına da aldığı belirtildikten sonra partinin bugün bu vaatte bulunup bulunamayacağı sorgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 08.04.1954:1, İşsizlere iş vaadi).

Yeni Sabah yurttaşları propaganda faaliyetlerine dikkat etmeye çağırdığı gibi ara bozucu kişilere de dikkat edilmesi konusunda okuyucularına uyarıda bulunmuştur. Seçim günü yaklaştıkça her türkü kılığa bürünüp telkinlerde bulunmak isteyecek “kişi ve kalemlere” karşı

dikkatli olunması gerektiğini söylenmiştir. Gazeteye göre bu isimler içerisinde dikkat edilmesi gerekenler şu şekilde şekildedir:

“Bizce, tehlikenin büyüğü, aşikar bir şekilde iktidarın türküsünü söyleyeceklerin yapacağı neşriyatta değildir. Çünkü bu gibilerin mahiyeti herkesçe bilinmektedir. En uzak köşelere varmaya kadar halkımız, kalemlerini iktidara satmış besleme basın varlığından haberdardır ve onların neler söyleyecekleri zaten malumdur.

Kesenin ağzı iktidar adamlarının elinde oldukça bu gibi muharrirlerin yazdıklarından başka türlüünü söylemelerine imkan yoktur.

... Asıl tehlikeli olanlar, riyalı bir örtü ile suratlarını tarafsızlık veya müstakillik, hatta daha vahimi Halk Partili muhaliflik maskesile maskeledikten sonra herkese nasihat ve tavsiyelerde bulunanlardır. Bu tip kalemler, iktidarın gizli ajanlığı rolünün oynuyarak Menderesin hoşuna gitmeyecek hiçbir şey yazmamakta ve en ziyade hoşuna gidecek konular üzerinde durmakta cidden cevahirdirler (*Yeni Sabah*, 08.04.1954:1, Müzevir ve Müfsitlere Dikkat)”

Menderes’in ajanları olarak tanımlanan kişilerin, CHP’nin ve CMP’nin temiz kişilerine³⁰⁶ saldırıcağı söylenmektedir. CHP’nin mazisiyle, CMP’ninse irtica, şeriat, geri kafalılıkla eleştirileceğı belirtilmiştir. Gazetede, bu eleştirilere yer veren propagandanın hangi kaynaktan gelirse gelsin iktidara bağı olduğunu bilmesi gerektiğı böylelikle “ara bozucuların” etkilerinden daha kolay korunabileceğı söylenmiştir (*Yeni Sabah*, 08.04.1954:1, Müzevir ve Müfsitlere Dikkat).

Yeni Sabah gazetesinin 9 Nisan tarihindeki sayısı ise DP ile basın arasındaki ilişkiyi görünür kılmaya açısından oldukça önemlidir. “Ne Dediler Ne Yaptılar” köşesindeki yazının başlığı “Matbuata Çevrilen Dirsek” başlığını taşımaktadır. Menderes’in 1950 yılında iktidara geldikten 15 gün sonra basın özgürlüğünü güvence altına alacağını söylediğı fakat 1954’te tokat vurduğunu belirterek başlayan yazıda muhalefetteyken partinin basını göklere çıkardığı ve sık sık teşekkür ettiğı vurgulanmıştır. Yazıda iktidardaki dört yılda DP’nin basına çevirdiğı dirsekten örnekler verileceğı belirtildikten sonra

“Fakat sayın Menderes, iktidara geçince serbest matbuat vaadine, 7 Mart 1954 de şu tokatı savurdu:

‘Bugüne kadar küfür hürriyeti mevcuttu, arkadaşlar’

Bir dilden bu kadar zıd iki seda çıktığına nasıl hayret etmeyelim. Çünkü lideri tarafından bu kadar ağır sözler söyleyen matbuat hürriyeti bahsinde, parti muhalefette iken, ileri gelen erkan ne tatlı sözler söylemişlerdi. Mesela 1950 bütçesinin son müzakeresinde, yani muhalefette bulundukları zaman şimdiki İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı:

‘Gazeteci, yatak odalarına bile girmelidir arkadaşlar, bizim matbuat murakabesinden korkumuz yok. Ancak yaptıklarını saklamak isteyen iktidarlardır ki matbuata bu hakkı tanımazlar. Onu kayıt altına almak için türlü bahaneler ve sebepler bulurlar’ demişti.

...

Başbakan da bu ağır ve tenkid edici hükümlerin değiştirileceğini temin ediyordu. 1950 Temmuzunda Mecliste şöyle buyurmuştu:

‘Demokratik rejimin en büyük dayanaklarından birini matbuat kanunu teşkil etmektedir. Bunun içindir ki Matbuat Kanununun ağır ve takyid edici hükümlerini değiştirmek için Meclise sunduğumuz tasarı, şimdi adalet komisyonunda bulunmaktadır. Ondan sonra da İçişleri komisyonunda tetkik edilecektir. Bu mühim kanunun tatilden evvel çıkmasını tensip ederek bir karma komisyon teşkil edilerek tasarının incelenmesini

³⁰⁶ Yazıda CHP’nin içindeki temiz kişi olarak işaret edilen isimlerden biri de Nihat Erim’dir. Burada Erim’in gazetenin sahibi Kılıçhoğlu ile yakın ilişkisini hatırlatmakta fayda vardır.

rica edeceğim. Bu sayede matbuat bri an evvel özlediği hürriyetine kavuşmuş olur (*Yeni Sabah*, 09.04.1954:1 ve 7, “Matbuata Çevrilen Dirsek”).

ifadelerine yer verilmiştir. Menderes’in tavrının ikinci kabine için Meclis’te itimat ederken değiştiğinin belirtildiği yazıda 1952 yılında ilk işaretin verildiği, madalyanın yüzünün döndüğü söylenmiştir.

Yine bu tarihte gazetede ki haberlere bakıldığında manşette İnönü’nün ilk büyük seçim mitingini yapacağına dair habere (*Yeni Sabah*, 09.04.1954:1 ve 7, İnönü, ilk büyük seçim nutkunu bugün veriyor) yer verildiği görülmekle birlikte diğer haberlerde CMP’nin Niğde’de DP’nin kalesini ele geçirdiği, Urfa’da DP’nin iki kutba bölündüğü gibi haberlerin de yer aldığı görülmüştür (*Yeni Sabah*, 09.04.1954:1 ve 7, C.M.P., Niğde’de D.Parti kalesini muhasara etti; Urfa Demokratları iki kısma ayrıldılar). Günün dikkat çeken haberlerinden biriyse “Edirne’de bir köy, radyoyu boykot etti” başlığıyla okuyucuyla buluşmuştur. Haberde yer verilen bilgilere göre Edirne Kabağağ köyünün kahvehanelerinde bulunan radyolar yerlerinden kaldırılmış ve kilitlenmiştir. Bunun sebebi olarak yanlış ve sürekli yayın gösterilirken köy sakinleri radyoların seçimlerden sonra tekrar açılacağını söylemişlerdir (*Yeni Sabah*, 09.04.1954:1 ve 7, Edirne’de bir köy radyoyu boykot etti).

Yeni Sabah, DP destekçisi gazetecilerle ilgili yazılarını da sürdürmeye devam etmiştir. Bu isimler “Menderes yarıdakısı” olarak tanımlanırken onların hedef gösterdikleri iddia edilen CHP’li genç ve temiz siyasilerin yapılan yoklamalarda sevildiklerinin ortaya çıktığı söylenmiştir. Bu gazetecilerin vazifesi olarak zihinleri bulandırmak ve vicdanlarda tereddüt uyandırmak gösterilirken bu isimlerin bahsi geçen gerçekleri görmedikleri belirtilmiştir. Gazetede bahsi geçen gazetecilerle ilgili sert ifadeler devam ederken, “kalemlerini midelerine bağlamış” şeklinde betimlenmişlerdir. Yazının devam eden bölümünde ise, eski CHP’lilerin partide tekrar yer almak istemesiyle birlikte bazı gazetecilerin bunları desteklemesini eleştirilmekte ve geçmişte yaşananlardan ibret almaya davet edilmektedir (*Yeni Sabah*, 10.04.1954:1, İbret Alsınlar).

11 Nisan günü de “Ne Dediler Ne Yaptılar” köşesinde Adnan Menderes’in basınla ilgili demeçlerine ve değişen tavrına yer verildiği görülmüştür. Yazıda, “Menderes zekidir. Matbuatın iktidarları değiştirecek kadar tesirli olduğunu da bilir o halde” ifadesine yer verildikten sonra, “Fakat Menderesin kanaatine göre cılız olan Türk matbuatının demokrasi davasında, Demokrat Partinin iktidara gelmesinde hiç de mi faydası olmadı? Oldu. Menderes de buna sinirleniyor ya... Çünkü, yakınlarının anlatışına göre Menderes zeki biriymiş. Matbuat kuvvetinin iktidarları değiştirecek kadar tesirli olduğunu bilir. O halde seçimlere yakın bu tesiri ortadan kaldırmak lazımdı” denmiştir (*Yeni Sabah*, 11.04.1954:1 ve 7, Madalyanın Ters Tarafı).

Nisan ayının ortalarına doğru partiler belirgin bir şekilde kampanyalarını başlatmış ve siyasi söylem üretme sürecinde hız kazanmışlardır. *Yeni Sabah* da bu durumu “Propagandalar Başlarken (12.04.1954:1)” başlıklı başyazıda ele almıştır. Yazıda, Demokrat Parti iktidarında ilk seçimin gerçekleşeceği belirtilirken ne ölçüde demokratik davranılacağı ya da partizanlığa geçit verilip verilmeyeceğinin ilerleyen günlerde belli olacağı söylenirken önceki başyazılarda olduğu gibi Milli Selamet Kanunu ve Basın Kanunu’na vurgu yapılarak seçim öncesi manevi baskının arttırıldığına altı çizilmiştir. Yazının devamında dini politikaya alet eden kişinin DP’li olması halinde kanunların uygulanmadığı fakat aynı suçu CMP’li birinin işlemesi halinde hemen harekete geçildiği belirtilmiştir. CMP ve CHP’li üyelerin gönül rahatlığıyla konuşma imkanı bulamadıkları bunun da her gün CHP organlarına yansıdığı belirtilirken seçim atmosferiyle ilgili dramatik bir tablo çizilmiş bunun henüz başlangıç düzeyinde bir baskı olduğu tüm adaylar açıklanıp, seçim mücadelesi sertleştikten sonra baskının artacağı iddia edilmiştir. *Yeni Sabah*’a göre yukarıda bahsi geçen iki kanun seçime darbe vurmuş ve muhalefet partilerinin propaganda özgürlüğünü ellerinden almıştır (*Yeni Sabah*, 12.04.1954:1, Propagandalar Başlarken).

Hikmet Bayur’un DP milletvekili aday listesinde yer alması *Yeni Sabah* tarafından “takkenin düşmesi” şeklinde yorumlanmıştır. Bu hamle ile Bayur’un, Menderes’e Millet Partisi’nin kapatılmasındaki çaba ve faaliyetlerinin manevi bedelini ödettiği belirtilmiş, Millet Partisi’nin DP tarafından neden rakip görüldüğü izah edilmiştir. Gazeteye göre bu süreçte Menderes, “Millet Partisi gibi henüz bir iktidar geçmişi olmayan tertemiz bir siyasi topluluğu nasıl yere sermeli?” diye düşünmüş ve çeşitli yöntemler geliştirmiştir:

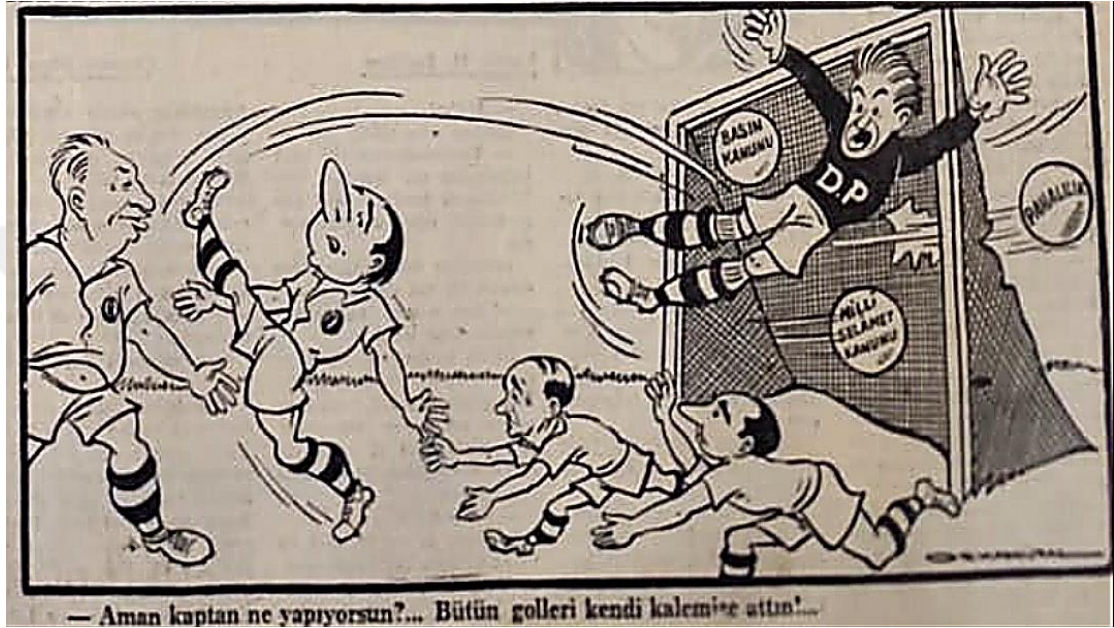
“Parti bir taraftan besleme ve şakşakçı basın vasıtasile şeriatçılık, hilafetçilik, gericilikle itham edilecek ve bu yaygara arasız devam ettirilecek, diğer taraftan bizzat parti içine bir kundak sokulacak. Parti içindeki beşinci kola da bir başbuğ lazım. Bayurun safvetinden mi, gururundan mı, sabit fikirlerinden mi, yoksa daha başka şeylerden mi faydalanmak lazım. Bu zat, mutlaka başkan olmak hırsile yanıp tutuştuğuna ve parti de kendisini tutmadığına göre cephe bu noktadan yarılabilir (*Yeni Sabah*, 14.04.1954:1, Takke Düştü).”

Bayur’un davranışlarının ve sözlerinin mükafatını Menderes’in elinden aldığı ve DP listesinden milletvekili gösterilmek bahtiyarlığına eriştiği belirtilirken Demokrat kitlelerinse partisine sadakat göstermemiş birine oy vererek yeni çöküntüler yaşanmasına müsaade edip etmeyeceği de sorgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 14.05.1954:1, Takke Düştü).

Hayat pahalılığı ve yokluk noktasında gazetenin üzerinde durduğu bir diğer ürünse kahve olmuştur. “Bir fincan kahve 50 kuruşa çıktı (*Yeni Sabah*, 16.04.1954:1 ve 7)” başlıklı haberin spotunda “Halk harp yıllarına rahmet okuyor” ifadesine yer verilmiştir. Ertesi günse “Kahve darlığı devam ediyor (*Yeni Sabah*, 17.04.1954:1 ve 7)” başlıklı bir haber yayımlanmış

bu haberde de gümrüklerde bulunan kahvelerin piyasaya dökülse bile bazı kimseler tarafından depolanacağından darlığın devam edeceği belirtilmiştir.

Anti demokratik düzenlemeler de gazetenin gündeminden (*Yeni Sabah*, 16.04.1954:1 ve 5 Ne Dediler Ne Yaptılar Antidemokratik kanunlar; 18.04.1954:1 ve 7, Ne Dediler Ne Yaptılar Eski zincire yeni halkalar) hiç düşmezken konuyla ilgili bir de karikatür yayımlandığı görülmüştür.

Görsel 3.34: Kaptan Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 17.04.1954

17 Nisan tarihli karikatürde, Demokrat Parti'nin futbol sahasında kaleci konumunda resmedildiği ve kendi kalesine gol attığı mizahi bir anlatım tercih edilmiştir. Kalede görülen toplar üzerinde “Basın Kanunu”, “Milli Selamet Kanunu” ve “Pahalılık” gibi ifadeler yer almakta, bu da DP hükümetinin çıkardığı veya uygulamaya koyduğu politikaların kamuoyunda olumsuz yankı bulduğuna gönderme yapmaktadır. Sahadaki diğer oyuncular ise şaşkın ve endişeli bir şekilde kaleciye tepki göstermekte, alt kısımda ise “Aman kaptan ne yapıyorsun?... Bütün golleri kendi kalene attın” ifadesiyle bu başarısızlık vurgulanmaktadır. Karikatür, Demokrat Parti'nin siyasi arenada kendi hataları nedeniyle sıkıntıya düştüğü ve kamu yararı gözetilmeden atılan adımların ters etki yarattığı eleştirisini ironik bir dille yansıtmaktadır. Bu açıdan karikatür, dönemin siyasi tartışmalarını ve hükümetin politikalarına yönelik toplumsal eleştirileri görsel bir metafor üzerinden ifade etmektedir.

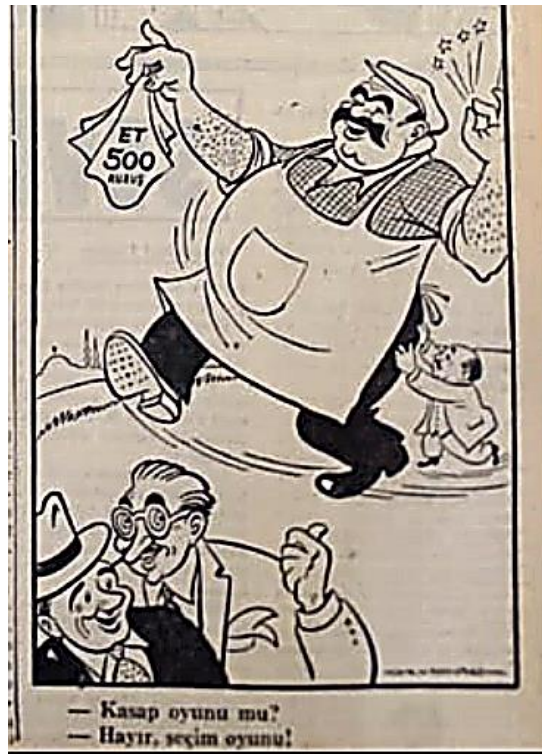
Yeni Sabah da muhalefettin siyasetteki konumunu hatırlatan yazılara da yer verildiği görülmektedir. İktidara yakın gazetecilerin, İsmet İnönü'nün mitinglerindeki konuşmalarını

“memlekete ihanet, ülkenin güvenliğini zedeleme” olarak yorumlamasına yönelik yanıt niteliğindeki bir yazıda (*Yeni Sabah*, 18.04.1954:1, Muhalefet Tenkid Eder) muhalefet sözcülerinin, Milli Selamet Kanunu ile ağzının ve kolunun bağlandığı, kendilerinin tutuklanmasına yol açacak sözcüklerden uzak durmaya çalışarak hareket ettikleri belirtilmiştir. Yazının devamında muhalefet partileri hayat pahalılığıyla ilgili de konuşamayacaksa halka ne anlatacaklar diye sorulmuş ardından da bu gazetecilerle ilgili olarak,

“Demokrat iktidarın memleketi güllük, gülistanlık yaptığını, bütün ceplerin para ile tıklım tıklım olduğunu, bundan dolayı da reylerin yine onlara verilmesini mi tavsiye edecekler ve buna da muhalefet mi denilecektir? Besleme basının kiralık kalemleri, İnönü ve diğer muhalefet liderlerinin güdümlü muhalefet yapmalarını mı istiyorlar ve ancak o zaman muhaliflere iyi bir numara mı verecekler? (*Yeni Sabah*, 18.04.1954:1, Muhalefet Tenkid Eder).”

ifadelerine yer verilmiştir. *Yeni Sabah*’a göre bu gazeteciler Menderes’e hiçbir eleştiri yapılmamasını ve eleştirilere karşı Milli Selamet Kanunu’ndan daha sıkı bir uygulama istemektedirler (*Yeni Sabah*, 18.04.1954:1, Muhalefet Tenkid Eder).

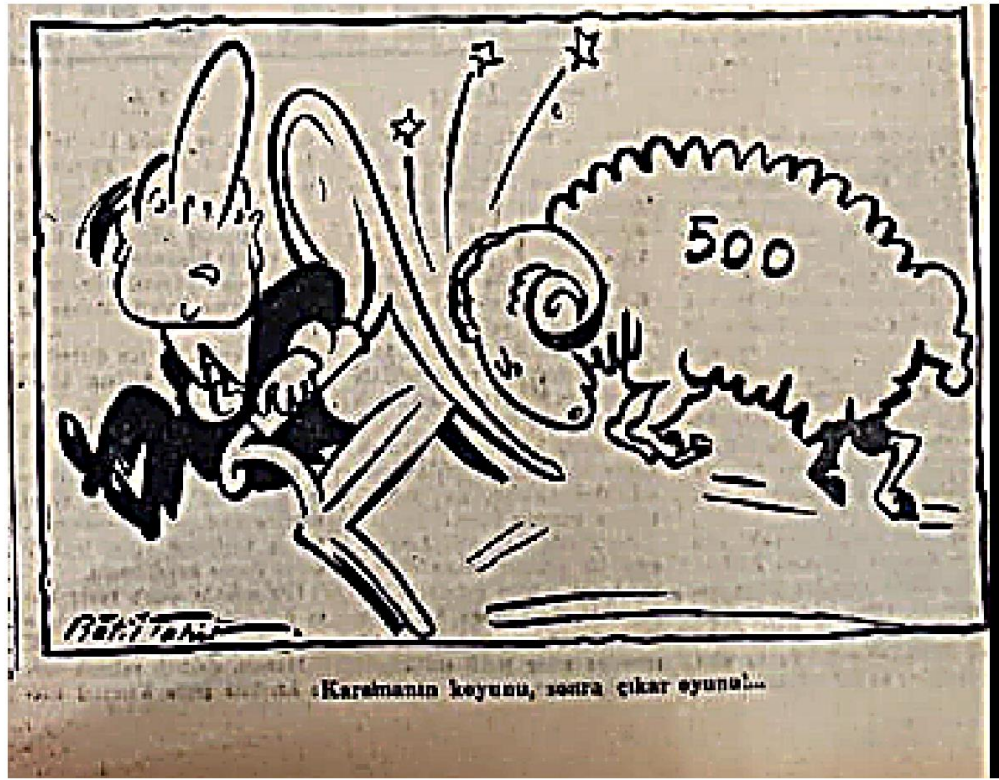
Hayat pahalılığının göstergelerinden biri olarak sunulan et fiyatlarıyla ilgili haberlerinde seçim döneminde yayımlanmaya devam ettiği görülürken gazetede bir habere göre belediye kasaplarla anlaşmış ve et fiyatlarının vitrine asılmamasını emretmiştir (*Yeni Sabah*, 16.04.1954:1 ve 7, Belediye kasaplarla işbirliği mi yapıyor?). Et fiyatları karikatürlere de konu olmuştur.

Görsel 3.35: Kasap Oyunu Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 18.04.1954

18 Nisan tarihli karikatürde, elinde “Et 500 kuruş” yazılı bir paket tutan kasap figürü ön plandadır ve arka planda bir vatandaş çaresizce ona yetişmeye çalışmaktadır. Kasap, abartılı bir sevinçle büyük adımlarla ilerlerken, vatandaşın çaresizliği toplumsal bir sorunu yansıtmaktadır. Alt köşede ise iki adam, “Kasap oyunu mu?” sorusuna “Hayır, seçim oyunu!” yanıtını verirken diyalog üzerinden dönemin ekonomik sorunlarının seçim süreciyle ilişkisine gönderme yapılmaktadır. Karikatür, et fiyatlarındaki artış ve temel gıda maddelerine erişimde yaşanan sıkıntıları hiciv yoluyla eleştirirken, bu ekonomik sıkıntıların ve onlara bulunan geçici çözümlerin siyasi bir araç olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Görsel 3.36: Karaman'ın Koyunu Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 20.04.1954

Bir önceki karikatürde kasabın elinde “Et 500 kuruş” etiketinin 20 Nisan tarihinde yayımlanan karikatürde koçun üzerinde yer aldığı görülmektedir. Bu devam karikatüründe, üzerinde “500” etiketi olan Karaman koyunu, bir sandalye üzerinde oturan Menderes’e ani bir darbe vurmakta ve karakterin şaşkınlığını vurgulamaktadır. “Karaman’ın koyunu, sonra çıkar oyunu” ifadesiyle, ekonomik sıkıntıların ve fiyat artışlarının ardındaki gerçek nedenlerin zamanla ortaya çıkacağına dair toplumsal bir ima yapılmaktadır. Bu görsel metafor, siyasi

otoritenin ekonomik sorunlara yönelik sorumluluğunun er ya da geç açığa çıkacağını ironik bir biçimde anlatmaktadır.

Gazetenin İsmet İnönü'nün seçim gezilerini manşetten ve “coşkulu” bir tonla verdiği görülmektedir. İnönü'nün Adana mitingini aktaran haberde “C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönüye Adanada Büyük Tezahürat Yapıldı (19.04.1954:1 ve 7)” başlığı kullanılırken haberin spotunda Mersin'de iki CHP'linin bıçaklandığı bilgisine yer verilmiştir. Habere göre Mersin Valisi DP'lilerin olay çıkaracağını bildirmiş ancak hiçbir güvenlik önlemi alınmamıştır. Bir diğer haberdeyse Gümüşhane'de bir DP'linin CHP'li öldürdüğü yine aynı günkü gazetede bir başka haberdeyse Yozgat'ta DP'lilerin kendi partilerine mensup bir milletvekilini öldürtmek istedikleri bilgisine yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 19.04.1954:1 ve 7, Bir D.P. li C.H.P. liyi öldürdü; 19.05.1954:1 ve 7, D.P. liler bir D.P. li mebusu öldürtmek istemişler).

Dinin siyasete alet edilmesi konusu da gazetede kendisine yer bulmuştur. DP Milletvekili Halil Özyörük'ün Konyalılara “Dindar hemşehrilerim Konyalılar” demesi eleştiri konusu olurken, Malatya'da da bir DP milletvekilinin Arapça ezandan bahsetmesi değerlendirilmiştir. Öte yandan Karabük'te CMP'lilerin miting öncesinde meydanın kenarında toplanmasının soruşturma konusu olması da eleştirilmiştir (*Yeni Sabah*, 19.04.1954:1 ve 7, D.Parti, Konya'da dini siyasete mi alet ediyor?; 19.04.1954:1 ve 7, Malatya'da D.P.li bir mebus Arapça ezandan bahsetti; 19.04.1954:1 ve 7, Medyanın kenarında toplandılar diye...).

20 Nisan tarihinde gazetenin birinci sayfasında yer alan içerikse *Yeni Sabah* daha önce “besleme” olarak tanımladığı gazetelerden birine ilişkindir.

Görsel 3.37: Zafer Yurt Postası Gazetesi Birinci Sayfası

Kaynak: *Yeni Sabah*, 20.04.1954

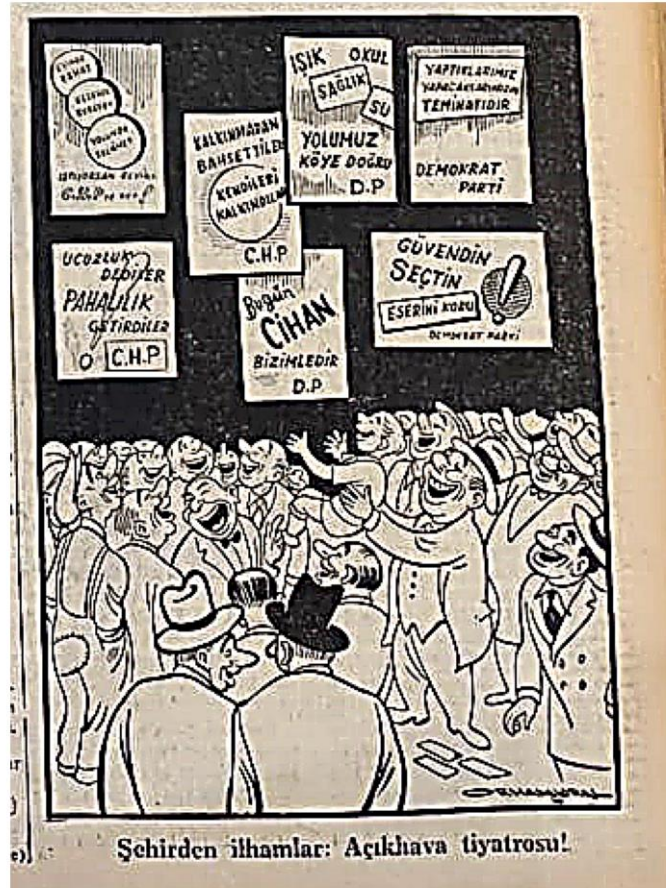
Yeni Sabah Ankara Polatlı’da halka ücretsiz olarak dağıtılan *Zafer Yurt Postası* başlıklı gazetenin birinci sayfasını paylaşmış ve haberde başlık olarak “Kendi Yapar, Kendi Tapar” ifadesini kullanmıştır. DP’nin binlerce ton kağıt kullanarak her vesile ile kendi propagandasını yaptığını belirten *Yeni Sabah* metnin devamında,

“Broşür ve küçük ebatla gazetelerden ibaret olan bu propagandalar, kanunen siyasetle iştigali yasak edilmiş cemiyetlere de gönderiliyor. Bu broşür ve gazetelerde, üstelik kendi çıkardıkları kanunlara büyük mikyasta saygısızlık edilmektedir. 22 Mart 954 tarihini taşıyan bu gazetenin üçüncü sahifesinde İnönüyü kasteden bir şiir de sütunlarımıza nakli dahi suç olabilecek cümleler bulunmaktadır. Yine aynı gazetenin 6 Nisan 954 tarihli nüshasında da köylü kadınlarımızın mahremiyetine ve 950 den evvelki Büyük Millet Meclislerinin kutsiyetine tarizler bulunmaktadır. Gazeteler Polatlı savcılığına verilmiştir (*Yeni Sabah*, 20.04.1954:1 ve 7, Kendi Yapar, Kendi Tapar).”

ifadelerine yer verilmiştir.

21 Nisan tarihindeyse gazetenin manşet bölümünde Celal Bayar’ın Bursa’daki bir fabrikanın açılışında yaptığı konuşmaya yer verilmiştir. Hem başlık hem de haberin manşet bölümü önceki yıllarda da tartışma konusu olan cumhurbaşkanlarının seçim kampanyasına katılmasıyla ilgilidir. Haberin başlığı “Bayar, propaganda yapmam lazım, diyor (*Yeni Sabah*,

21.04.1954:1 ve 7)” şeklinde ve spotta da Bayar’ın neden seçim kampanyasına katılması gerektiğini açıklayan ifadelerine yer vermişti. Cumhurbaşkanı olmak için milletvekili olunması gerektiğini söyleyen Bayar, vekil olmak için de elbette konuşulması gerektiğini, ağzını açmayan adayın seçilmesinin zor olduğu için de konuşması gerektiğini söylemiştir.

Görsel 3.38: Açık hava Tiyatrosu Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 21.04.1954

21 Nisan’da yayımlanan karikatürde, bir açık hava tiyatrosunu andıran bir ortamda, kalabalık bir grup insan coşkuyla siyasal vaatleri tartışmakta ve izlemektedir. Üst bölümde, Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi’ne ait çeşitli afişler yer almakta; “Işık, okul, sağlık, su; yolumuz köye doğru, D.P.”, “Ucuzluk dediler, pahalılık getirdiler, C.H.P.” ve “Güvendin, seçtin, eserini gör! Demokrat Parti” gibi dönemin seçim kampanyalarına özgü sloganlar görselde öne çıkmaktadır. Karikatürde, siyasal aktörlerin vaatlerinin bir tiyatro gösterisine dönüştüğü vurgulanmakta, alttaki “Şehirden ilhamlar: Açık hava tiyatrosu!” ifadesiyle bu durum ironik biçimde eleştirilmektedir. Bu yönüyle karikatür, 1950’ler Türkiye’sinde seçim atmosferinin bir tür “seyirlik oyun” olarak algılandığına ve siyasetin popülist vaatlerle

şekillendiğine dair eleştirel bir yorum sunmaktadır. Bu karikatürü önemli yapansa duvardaki afişlerin hiçbirinde CMP'ye dair bir sembolün yer almamasıdır. Bu da gazetenin bu seçim dönemindeki ideolojik yakınlığının bir diğer göstergesidir.

Aynı gün yayımlanan başyazı ise DP'nin önceki seçimlerde kullandığı slogana atıfla “Son Söz Milletindir” başlığını taşımaktadır. Yazıda muhalefet partilerine yapılan saldırılara değinilirken demokrasinin gelişmesinin koşulu olarak fikir, vicdan ve söz hürriyeti işaret edilmiştir. Menderes'in Erzurum mitinginde anti demokratik kanunlarla ilgili sözlerine yer verilirken son dönemde resmi ilan dağıtımındaki keyfiyet ve basın kanundaki maddelerden söz etmemesi eleştirilmiştir. Menderes'in dört yıllık iktidarı zarfında maddi sahada gerçekleştirdiği işleri övebileceği ancak manevi sahada ilerleme olmadığı gibi ciddi bir gerileme olduğu belirtilmiştir. Bunun ispatının zor olmadığını belirten *Yeni Sabah* (20.04.1954:1, Son Söz Milletindir),

“Çünkü mevcut olduğunu Menderesin de muhalefette iken kabul ettiği antidemokratik kanunlardan birine bile dokunulmamış, bütün o yıldırma ve sindirme silahları aynen muhafaza edilmiş, fazla olarak bunlara yenileri eklenmiştir. Demokrat iktidar erkânı ve besleme gazetelerin bütün iddia ve ısrarlarına rağmen fikir ve vicdan hürriyeti, bugün, 1950'ye nazaran, biraz daha azalmış ve küsufa [güneş tutulması] uğramıştır. Demokratların, Arapça ezanı biz okuttuk diye propaganda yapmaları, hiçbir vatandaş hakikatleri görmekten menedemez”

ifadeleriyle savını savunmuştur. Son söz olaraksa seçim propagandası amacıyla gerçeklerin gizlenmesinden bir beklentiye girilmemesi gerektiği “son sözün millette” olduğu hatırlatması yapılmıştır.

Seçime az bir süre kala “Ne Dediler Ne Yaptılar?” bölümünün tekrardan gazetenin birinci sayfasında yer aldığı görülmüştür. “Mademki dava halledilmişti (*Yeni Sabah*, 21.04.1954:1 ve 7)” başlığıyla okuyucuyla buluşan yazı önceki yazılara benzer şekilde antidemokratik kanunları konu edinmektedir.

22 Nisan'da gazetenin manşet bölümü CMP lideri Bölükbaşı'nın Konya mitinginde kullandığı ifadelere ayrılmıştır. “Acemi kaptanlar bu gemiyi batırırsa hepimiz batarız (*Yeni Sabah*, 22.04.1954:1 ve 7)” başlığıyla sunulan haberin spotunda Menderes'in iktidardayken yaptığı icraatlarını öven ifadeler eleştirilmiştir. Bölükbaşı, Bayur ile ilgili olaraksa “Millet Partisinin katline ifa ettiği hizmetin karşılığını, D.P. listesine girmekle almış oldu” demiştir. Gazetenin bu sayısında Menderes başbakan olarak değil, DP Genel Başkanı sıfatıyla zikredilmiş ve tek derdinin İnönü olduğu belirtilmiştir. Başyazıdaysa yine iktidara yakın gazetelerin muhalefet temsilcilerine yönelik ifadeleri eleştirilmiştir. Gazete bu yayın organlarını “besleme” ve “şakşakçı” olarak tanımlamaya devam ederken bu kişilerin

Menderes'in ikbalinin devamını sağlamaya çabalamasını istediklerini belirtmektedir (*Yeni Sabah*, 22.04.1954:1, Hiç mi Ağızlarını Açmasınlar?).

Görsel 3.39: Kalabalık Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 22.04.1954

22 Nisan günü yayımlanan karikatürde, bir koltukta oturan Adnan Menderes'in yanında, elinde bir kalabalık fotoğrafı tutan bir başka siyasi figür olan Köprülü resmedilmiştir. Karikatürün altındaki diyalogda Köprülü, "Şu kalabalığın önüne nasıl geçmeli?" diye sorarken; Menderes, "Muhalif partiler konuşurken evden çıkma yasağı koyalım mı dersin?" şeklinde ironik bir cevap vermektedir. Görselde kalabalık, iktidarın karşısında güçlenen muhalefet hareketini ve toplumsal desteğin büyüklüğünü simgelerken, Menderes'in yanıtı otoriter bir müdahale eğilimine mizahi bir gönderme yapmaktadır. Bu mizah, dönemin iktidarının muhalif sesleri bastırmaya yönelik eğilimlerinin nasıl algılandığını gözler önüne sermektedir.

23 Nisan'da da gazetede ki haberlerin DP'ye yönelik eleştiriler barındırdığı görülmektedir. İnönü'nün Kayseri mitingi, "İsmet İnönü'nün ölüsü dirisinden kuvvetlidir (*Yeni Sabah*, 23.04.1954:1 ve 7), CHP İstanbul İl Başkanı'nın açıklamalarıysa, "Menderes, ocak başkanı bile olamaz (*Yeni Sabah*, 23.04.1954:1 ve 7)" başlığıyla gazetede yer almıştır. Osman

Bölükbaşı'nın Afyon mitingindeki sözleriye “D. Parti çeşme ve köprü yapmak için kurulmadı (*Yeni Sabah*, 23.04.1954:1 ve 7)” başlığıyla verilmiştir.

DP aleyhine haberlerde ise daha çok partinin dini politikaya alet ettiği belirtilmiştir. Balıkesir’de DP’liler tarafından profesyonel propagandacılar dolaştırıldığı iddia edilirken köylerden birinde görevli olan hafız DP adına dini propaganda yapmaktadır. Yine Balıkesir’de bir milletvekilinin de bir köy sakiniyle kavga ettiği ve “Biz konuşuruz siz de koyun kaval dinler gibi dinlersiniz” dediği iddia edilmiştir (*Yeni Sabah* 23.04.1954:1 ve 7, D.P. sayesinde dinimize kavuştuk). Kocaeli’ndeki seçim ekibinin bildirdiğine göreyse buradaki bazı DP’liler Halk Partisi’nin Kuranı tanımadığı, iktidar olmaları halinde camileri kapatıp kilise çanları çalacaklarını söylemektedirler (*Yeni Sabah*, 23.04.1954:1, Allah-u ekber, Tanrı Uludur partileri).

Aynı gün yayımlanan başyazıdaysa yurttaşların ilk kez bu kadar çetin bir seçim mücadelesiyle karşı karşıya kaldıkları belirtilmiştir. Yazıda Menderes’in kullandığı ifadelerse, “Başvekalet yüksek makamını işgal etmekte bulunan zatın, İnönüye karşı kullandığı tabirlerin en hafifi milli münafık, milli jurnalci, boynuna halkadır” ifadesiyle eleştirilmiştir. İnönü’nün de Menderes hakkında sert ifadeler kullandığı bilgisine yer verilmiştir. Propaganda sürecinde iktidara göre her şeyin iyi muhalefete göreyse her şeyin kötü olarak aktarıldığını belirten yazıda yurttaşların bu zıt iddialar karşısında vicdanını kullanarak oy vereceği belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 23.04.1954, İtham ve Karşılıklı İthamlar). Sonraki günde seçim yaklaştıkça partilerden ve liderlerden seslerin yükseldiği belirtilmiş, Menderes’in resmi makamına rağmen İnönü’ye hakaret etmekten çekinmemesi eleştirilmiş, siyasilere seçim sonrasında birbirlerinin yüzüne bakabilecekleri şekilde propaganda yapmaları önerilmiştir (*Yeni Sabah*, 24.04.1954:1, Seslerin Perdesi Yükseliyor).

Görsel 3.40: Başa Gelenler Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 24.04.1954

24 Nisan’da yayımlanan karikatürde Demokrat Parti hükümeti, elinde “pahallılık” yazılı bir iğne tutarken resmedilmiş ve bir vatandaşın başı üzerinde betimlenmiştir. Figürün elindeki kağıtlardaysa “Antidemokratik kanunlar” ifadesi yer almaktadır. Karikatürün altındaki “Başvekile göre, D.P. her yerde başta. Halk — Başma gelenler!” ifadesiyle siyasi iktidarın kendisini bu şekilde gördüğü ancak halkın yaşadığı ekonomik ve sosyal sıkıntıların arttığı ironik biçimde yansıtılmıştır. Özellikle “pahallılık” olgusunun halk üzerinde yarattığı baskı görselde abartılı bir şekilde vurgulanmış, siyasi söylemlerle gerçekler arasındaki uçuruma dikkat çekilmiştir.

Gazetenin “besleme” olarak tanımladığı kurumlarla ilgili gelişmeleri yakından takip ettiği görülmüş, bu yayın organlarına seçim öncesi yeni imkanlar ve kombinezonlar ihdas edildiği iddia edilmiştir. *Yeni Sabah*a göre bu olanaklar ilgili yayın organlarını daha fazla tahrik etmiştir. Gazetede yer alan haberin içeriği basın- siyaset ilişkisini göstermesi açısından oldukça önemlidir (*Yeni Sabah*, 25.04.1954:1 ve 7, Beslemelere 59,600 lira tevzi edildi):

Öğrendiğimize göre bu defa belediye bütçesinden Daimi Encümen kararla abone ücreti olarak İstanbul Ekspres gazetesine 10.800, D.P. İstanbul Adayı Mükerrer Sarol'un sahibi bulunduğu *Türk Sesi*'ne 10.800, *Politika* ve *Gürses* gazetelerine 3500 lira ödenmiştir. Ayrıca *İstanbul Ekspres*'e D.P. icraatını gösterir ilaveler çıkarması için 25.000, *Yeni Memleket* gazetesine de aylık ilan bedeli olarak 7000 lira tediyesinde devam edilmektedir (*Yeni Sabah*, 25.04.1954:1 ve 7, Beslemelere 59,600 lira tevzi edildi).

25 Mayıs günü gazetede öne çıkan figür İnönü olmuştur. Manşetteki haber her ne kadar Menderes'in mitingde yaptığı bir konuşmaya dayansa da başlıkta kullanılan "Menderes, İnönüden nasıl emir aldığını anlattı (*Yeni Sabah*, 25.04.1954:1 ve 7)" ifadesiyle İnönü'nün kişiliğini güçlendirir nitelikte verilmiştir. Başyazıda da yine basın kanunu ve Milli Selamet Kanunu ile ilgili İnönü'nün Menderes'e sorduğu sorulara yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 25.04.1954:1, İnönü'nün Çetin Sualleri). Gerek yurttaşlarla gerek diğer siyasilere dayandırılarak oluşturulan haberlerin başlıklarıysa şu şekildedir: "Uşaklılar D.P. nin kadrini bilmiyorlar", "Tecrübesiz ve toy D.P. ye asla rey vermeyiniz", "D.P. ye rey vermeyiniz"

Ertesi gün gazetede belirgin isimler yine İnönü ve Menderes olmuştur. İnönü'nün Menderes'e cahil demesi manşete taşınırken, birinci sayfadaki bir başka haberde Menderes'in de konuşmasında iddialarını kanıtlamazsa İnönü'ye "aşağının bayağısı, bayağının aşağısı" dediği aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 26.04.1954:1 ve 7, İnönü Menderes için 'cahil' dedi; 26.04.1954:1 ve 7, Menderes İzmirde Konuştu). Başyazıda (*Yeni Sabah*, 26.04.1954:1, Unutulan Prensipler) da seçim döneminde tarafların birbirine karşı kullandığı dilin uygun olmadığı belirtilirken yazının son bölümdeyse DP'nin iktidarda olduğu dönemle ilgili,

"Hakikat şudur ki hukuk devleti kurmak bakımından Demokrat liderler tam bir iflas halindedirler. Liberalizmi programlarına koydular, en sıkı kontrolleri tatbik ettiler. Hukuk devleti, vicdan ve fikir hürriyeti dediler, Milli Selamet kanununu çıkardılar. Anayasa tadili dediler, iktidara geçtikten sonra bunu ağızlarına almadılar. Şimdi yine nutuk, vaad, laf. Bu oyun hep böyle devam eder sanılmasın. Unutulmasın ki halkımız, ağız kalabalıklara ve laf ebelerine inanmamak ve güvenmemek itiyadındadır. Rey gününde seçmen, söylenen sözlere değil, sadece tatbikata bakarak hükmünü verecektir (*Yeni Sabah*, 26.04.1954:1, Unutulan Prensipler)"

eleştirisine yer verilmiştir.

27 Nisan günü birinci sayfada *Yeni Sabah* gazetesi muhabirinin İzmir'deki DP mitingini takip ederken protesto edildiğini anlatan bir haber yer almıştır. Gazetecinin yakasına DP rozeti takınca linçten kurtulduğunu ve alkışlandığını bildiren haberde muhabir bir arkadaşının kendisini göstererek "*Yeni Sabah* muhabiri de burada" demesi üzerine toplanan kalabalığın hareketi geçtiğinin söylemiş, milletvekili adayları tarafından da olduğu yeri terk etmesi yönünde uyarıldığını aktarmıştır. Haberin sonunda muhabir CHP iktidarı zamanında gazetecilere yapılanlarla DP zamanında muhabirlere yapılanları değerlendirdiği ve "demokrasinin dev adımlarla geriye gittiği" yorumunu yapmıştır (*Yeni Sabah*, 27.04.1954:1 ve 7, *Yeni Sabah*'ın İzmir muhabiri az daha linç edilecekti).

Görsel 3.41: Menderes Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 27.04.1954

Yeni Sabah, pahalılığın DP'yi olumsuz etkileyeceğine dair haberlerini (*Yeni Sabah*, 28.04.1954:1 ve 7, Pahalılık, D.P. nin başını yiyecek) sürdürürken seçimden önce yayımlanan son karikatürlerden birindeyse Menderes'in yüzüne sahip bir balık figürü, denizin içinde keyifli bir şekilde yüzerken çevresi "pahalılık" ifadesiyle dolu deniz bitkileri ve deniz yıldızlarıyla çevrelenmiştir. Karikatürün altındaki "O mâhiler ki, derya içredir, deryayı bilmezler..." ifadesi, balığın farkında olmadan içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıyı yani hayat pahalılığını ironik biçimde yansıtmaktadır. "Pahalılık" kavramının görselde defalarca tekrarlanması, dönemin en önemli toplumsal meselelerinden birinin hayat pahalılığı olduğunun altını çizmektedir. Karikatür, iktidarın ve elitlerin toplumsal gerçeklikten kopukluğunu hicvederken, toplumsal sorunların yönetim kadroları tarafından yeterince kavranmadığı eleştirisini getirmektedir.

Seçim kampanyasının son bulacağı gün olan 28 Nisan'da DP'nin seçim programı yayınlamamasının "bir nevi pervasızlık (*Yeni Sabah*, 28.04.1954:1 ve 7, Seçim propagandası bu akşam sona eriyor)" hissi yarattığı belirtilirken "Karar Vakti" başlıklı yazıda tartışma

atmosferinin artık kendini sakinliğe bırakacağı anlatılmıştır. Yazıda, DP hükümetinin ortaya attığı vaatleri yerine getirmediği hem demokratik sistem hem de hayat pahalılığı örnekleri üzerinden anlatılırken seçimlerle ilgili temenni edilecek tek şeyin 2 Mayıs gününün Günaltay hükümetinin sağladığı gibi dürüst ve hilesiz bir şekilde geçmesi olduğu vurgulanmıştır. Yazı kinayeli bir biçimde, “İktidar başkanının hiç olmazsa bu husustaki vaadini tutacağını ümit etmek istiyoruz” cümlesiyle son bulmuştur (*Yeni Sabah*, 28.09.1954:1, Karar Vakti).

Seçimden önceki son başyazıdaysa herhangi bir parti adı ya da faaliyeti zikredilmeden sadece Türkiye’deki demokrasi mücadelesinin anlatıldığı ve 2 Mayıs seçimlerinin buradaki öneminin vurgulandığı görülmüştür (*Yeni Sabah*, 29.04.1954:1, Söz Milletindir).

3.3.4. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri Sonrası *Yeni Sabah*

Yeni Sabah 2 Mayıs’ı “Beklenen Gün” olarak tanımlamıştır. Seçim günü, “Millî irade ve hâkimiyetin bütün nur ve vuzuh ile tecelli edeceği gün nihayet geldi çatı” ifadeleriyle nitelenmiş ve “millet iradesinin tecelli edeceği gün” olarak tanımlanmıştır. Yurttaşların hakiki hakimiyetinin bugünlerde anlaşıldığı belirtilirken şu sözcüklerle de seçimin neden önemli olduğu da “Halk, bir defa temsilcilerini seçtikten sonra, dört yıl müddetle onları artık murakabe ve kontrol edemez. Mebuslar, diledikleri gibi hareket ederler” şeklinde açıklanmıştır. *Yeni Sabah*’a göre Türkiye’deki seçmenler 1950 seçimlerinde en kuvvetli iktidarı yerinden söküp atabilecek güçte oldukları görmüşlerdir. Şüphesiz bu hatırlatma seçim öncesindeki içerikleri destekler niteliktedir (*Yeni Sabah*, 02.05.1954:1, Beklenen Gün). Sabri Esat Siyavuşgil de köşesinde Türkiye’deki seçmen davranışını övmüş ve “Türk seçmeni hak ve vazifelerini müdriktir. Bu olgunluk, kendisine hizmet etmeğe talip olanların en layıklarını büyük bir isabetle seçeceğinin garantisidir” ifadelerini kullanmıştır (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 02.05.1954:2, Hayırlı olsun).

Oy verme işleminin ardından yayımlanan ilk başyazıdaysa (*Yeni Sabah*, 03.05.1954:1 ve 7, Her şeyin üstünde demokrasi) vurgu demokrasi kavramına yapılmıştır. Katı olmamakla birlikte sonuçların büyük ölçüde belli olduğunun belirtildiği yazıda, “millî irade ne şekilde tezahür ederse etsin, önümüzdeki dört yıllık devrenin başlıca vazifesi yurdumuzda hakiki ve ciddî demokrasiyi ve serbestliği tamamen tarsin eylemektir” ifadesine yer verilmiştir. *Yeni Sabah* seçim öncesindeki eleştirilerini bugün de sürdürmüş, dört yıllık DP idaresinde demokratik anlamda 1950 yılını aratacak şekilde bir strateji benimsediği belirtildikten sonra;

“Halbuki 1950 deki demokrasimiz, çok parlak ve eşi bulunmaz bir merhale değildi. Sadece eski şeflik ve onun yarattığı karanlık devreye nazaran bir aksülamel [reaksiyon] ve müsbet bir hareketti. Daha sonra Demokrat Partinin iktidarı ellerine alan liderleri, muhtelif hadiselerin tesiri altında kalarak geniş demokrasi asfaltı üzerinde kayacak yerde garip çıkmaz ve dar patikalara saptılar. Hatta, hikmet-i vücutlarını bile unuttukları hissini yaratacak tedbirlere baş vurdular. Milli Selamet ve basın kanunları,

1950 deki vaadlerle telifi mümkün olamayacak hükümlerdi (*Yeni Sabah*, 03.05.1954:1 ve 7, Her şeyin üstünde demokrasi)”

denmiştir. *Yeni Sabah*’a göre iktidara kim gelirse gelsin, Demokratlar da iktidarı yeniden devralsa öncelikle antidemokratik partizanları temizlemelidir. Muhalefet partilerinin konumuna da değinen yazıda CHP ve CMP’nin yapılması gereken zaruri düzenlemeler konusunda mutabık kaldıklarını her şeyden önce mevcut baskı kanunlarının kaldırılması gerektiği belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 03.05.1954:1 ve 7, Her şeyin üstünde demokrasi).

Seçim sırasında yaşanan olayları anlatan haberler de gazetenin bu seçim dönemindeki konumlanışının anlaması açısından oldukça önemlidir. “Adanada C.H.P. ve D.P. liler meydan kavgası yaptılar (*Yeni Sabah*, 03.05.1954:1 ve 7)” başlıklı haberde kavganın bir DP mensubunun aracının önüne parti porsu yerleştirmesi sonucu çıktığı belirtilmiştir. “Seçim hadiseleri (*Yeni Sabah*, 03.05.1954:1 ve 7)” başlıklı haberdeyse “sandığa D.P. listeleri atan sandık başkanı tevkif edildi” bilgisine yer verildikten sonra yaşanan diğer olaylar aktarılmıştır. Bir başka olayda CHP pusulaları DP’li bir ocak başkanı tarafından yırtılmış ve ezilmiştir. Mercan’da CHP’ye oy verilmesi üzerine seçimin iptali istenmiş, Eminönü’nde seçim DP Ocak Başkanı’nın dükkanında yapılmıştır. Zeytinburnu’ndaysa bazı vatandaşların oy pusulalarıyla birlikte sandığa para attığı aktarılırken bu paraların kendilerine DP’liler tarafından verildiğini söyledikleri bilgisine yer verilmiştir. Kartal’da oy vermek isteyen bir yurttaşa DP’li sandık başkanı engel olmuş, kişi CHP binasına sığınmıştır. Haberlerde verilen bilgilere bakıldığında DP’nin olayları faili olduğu, muhalefettinse mağdur olduğu görülmektedir.

3 Mayıs günü³⁰⁷ yapılan ikinci baskıda DP’nin seçimleri kazandığı duyurulmuş, ilk baskıdan farklı olarak Menderes’in yabancı gazetelerin temsilcilerine yerdiği beyanat eklenmiştir. “Memleketimiz layık olduğu istikbale doğru azim ve kararlı yürümek imkanını takviye etmiş bulunmaktadır” diyen Menderes konuşmasının devamında, “1950 seçimlerini partimiz kazanmış olması memleketimizde demokratik prensiplerin zaferi sayılabilir. O tarihten beri partimizin 4 yıllık vazife müddeti içinde genç demokrasimiz hem gelişmek imkânını bulmuş hem de iktisadî kalkınma sahasında mühim başarılar elde etmiştir” ifadelerini kullanmıştır (*Yeni Sabah* (2. Baskı), 03.05.1954:1 ve 7, Menderesin Yabancı Basın Temsilcilerine Beyanatı).

³⁰⁷ Aynı gün Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken’in “Sosyolog Gözüyle” köşesinde “Seçim Sosyolojisi” başlıklı yazı dizisi başlamıştır. Bu dizi özellikle o dönemde Türkiye’deki seçmen davranışları, seçim algısı vb. konular üzerine araştırma yapan isimler için önemli bir başvuru kaynağıdır (Ülken, *Yeni Sabah*, 03.05.1954:2, Seçim Sosyolojisi). Örneğin yazı dizisinin ikinci bölümünde Ülken (*Yeni Sabah*, 10.05.1954:2, Seçim Sosyolojisi II), seçim olgusunun modern bir millette kamuoyunun önemli tezahürlerinden biri olduğunu anlatmaktadır. Bir bütün olarak Ülken’in yazısı seçimlerin toplumsal yapıyla olan karmaşık ilişkisini bilimsel yöntemlerle incelemenin gerekliliğini anlatmakta ve bu tür araştırmalar için Batı ülkelerindeki (özellikle Fransa) örnekleri sunmakta ve Türkiye’de de benzer metodoloji ve kaynaklarla çalışılması için detaylı öneriler getirmektedir.

“Demokratların Zaferi (*Yeni Sabah*, 04.05.1954:1)” başlıklı yazıdaysa bu seçim zaferinin 1950 yılındakinden farkı ortaya konmuştur. Gazeteye göre 1950 seçimlerinde çıkan oyların halkın CHP’ye olan husumetinin bir sonucu olarak görmek mümkünken bu seçimlerde yurttaşların DP’ye gösterdiği ilgiyi bu argümanla açıklamak mümkün değildir. Seçimlerde herhangi bir hile olmaması ve özgürlük ortamının sağlanmış olmasının büyük bir mutluluk kaynağı olduğu vurgulanırken seçim sonucuna göre Menderes’in, ezici çoğunluğa dayanarak, “devlet gemisine istediği istikameti” verebileceği belirtilmiş, muhalefetin tanınmış isimleri olan; Günaltay, Gülek, Erim, Tahtakılıç, Aldoğan ve Cezmi Türk gibi isimlerinse çok kötü şekilde mağlup olduğu söylenmiştir. Seçim sonuçlarının iktidarın dört yıllık süreçte yaptığı hataların da kabulü anlamına gelmediğinin, seçim kanunun bu sonuçlarda büyük etkisi olduğu belirtildikten sonra;

“Şimdi iktidar partisinin ve liderlerinin önünde geniş ve rahat bir çalışma ufku açılmıştır. Memlekette bu yeni tasvibe dayanılarak en liberal demokratik bir gidiş takip edilebilir. Söz ve fikir hürriyetinin tam serbestliğinden endişeye asla mahal yoktur. Halbuki aynı zamanda geniş tasvibin tezahür eden bu neticesinde dayanılarak şiddet ve muhalefete baskı yolu da takip olunabilir”

denmiştir. Yazının son bölümünde Hitler Almanya’sı hatırlatılırken, arzusun DP’nin 1950 seçimlerinden hemen sonraki demokratik çizginin tutturulması olduğu belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 04.05.1954:1, Demokratların Zaferi).

Gazete, Demokrat Parti’nin 1954 seçim zaferi sonrası gerçekleştirilen kutlamaları betimlemiştir. “Seçim neticelerinin verdiği neşe ile coşan bazı demokratlar, yer yer şenlik yapıyorlar” ifadesiyle başlayan haberde, “Alay tertip edip bando ile âbidelere çelenk koymak, parti lokallerinde ziyafet çekmek, kırlara kuzu yemeğe gitmek gibi tezahürler” zikredilmiştir. Kamusal alanlardaki kutlamalarsa “Geceleyin açık kamyonlara binen Demokratlar şehrin muhtelif yerlerinde dolaşarak yaşasın Demokrat Parti diye bağışmak suretiyle 2 Mayıs seçiminin neticesini kutlamışlardır” şeklinde betimlenmiştir. Haberin dikkat çektiği ve tartışmalı bulunduğu bir diğer kutlama biçimiye muhalefet partisini sembolize eden eylemlerdir. İstanbul ve Adapazarı gibi şehirlerde görüldüğü belirtilen bu eylemler, “müfrit partili geçinen bazı kimselerin küçük bir tabutun üzerine bir muhalefet partisinin adını yazarak sokak sokak dolaştırmaları” olarak tanımlanmıştır. Adana’daki spesifik bir hadise ise detaylandırılarak, “C.H.P. tabuta konuldu. Altı oklu bir bayrak asılmış olan tabut, şehirde dolaştırıldıktan sonra İnönü meydanında bir ağaca asıldı” şeklinde aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 04.05.1954:1 ve 7, Demokratlar Seçim Şenliği Yapıyor).

Sabri Esat Siyavuşgil hem bu manzarayı hem de gazetelerde çıkan bazı yazıları eleştirir nitelikte iki makale kaleme almıştır. “Evleri Şenlik (*Yeni Sabah*, 06.05.1954:2)” başlıklı yazısında Siyavuşgil, bu kutlamalarda kullanılan tabut sembolünün hiç hoş olmadığını

belirttikten sonra partililer tarafından bir ölü olarak gösterilip tabuta konulan muhalefetin 4 milyona yakın oy aldığını, muhalefeti tabuta koymanın acelecilik olduğunu belirtmektedir. Muhalefetin ya da muhalefet partisinin ölmediğinin görüldüğü söyleyen Siyavuşgil “tabuta yatırmak istedikleri şey, sadece demokrasi olmasın?” diye sorarak yazısını sonlandırmıştır. “Kışkırtmaca Yok! (*Yeni Sabah*, 05.05.1954:2)” başlıklı yazıdaysa Siyavuşgil, seçimlerin bitmesiyle artık kavga ve didişmelerin bitmesinin ve bir bütün olarak çalışmanın gerektiğinin altını çizdikten sonra “yardakçı matbuat” olarak tanımladığı bazı kesimlerin muhalefete saldırmasının hata olduğunu söylemiştir. “Memleketi memleket zaviyesinden değil, parti zaviyesinden gören kışkırtıcıların artık susması zamanı gelmiştir” diyen Siyavuşgil ihtişamlı bir gelecek yaratılması gerektiğini tekrarlayarak yazısına son vermiştir.

Seçim sonuçlarını değerlendiren bir diğer isimse Kadircan Kaflı’dır. “Muhalefet Zayıf Olunca (*Yeni Sabah*, 05.05.1954:2)” başlıklı yazısında Kaflı, yoğun olarak İttihat ve Terakki döneminden örnekler vermiş, demokratik ülkelerde muhalefetin hükümetin birçok hatasını önlediğini bu nedenle güçlü bir muhalefetin “nimet” olduğunu söylemiştir. Muhalefetsiz bir meclisin ülkeye yarardan çok zarar verdiğini 1931- 1946 yılları arasında görüldüğünü, 1946 sonrasındaysa muhalefetin zayıf olmasının milli murakabeyi verimsiz bıraktığını anlattıktan sonraya 1954 seçimleri ardından çıkan muhalefetin tamamen güçten uzak kaldığını belirtmiştir.

6 Mayıs günü yayımlanan “Seçimlerin Telkin Ettiği Düşünceler (*Yeni Sabah*, 06.05.1954:1)” başlıklı yazıdaysa öncelikle DP bu seçimlerde elde ettiği zaferi ele almaktadır. Metin, bu zaferin niteliğinin önemli olduğunu ve kolayca küçümsenip farklı şekillerde yorumlanamayacağını vurgulamaktadır. Hatta, CHP organlarının veya onlara yakın çevrelerin dahi bu gerçeği kabul ettiğini belirtmektedir. Metin, seçim sonuçlarını sayısal verilerle betimlemektedir. Buna göre, Demokrat Parti'nin yaklaşık dört buçuk milyon seçmenden oy aldığı ve beş yüzün üzerinde milletvekili çıkardığı ifade edilmektedir. Buna karşılık, CHP'nin üç milyondan fazla oy almasına rağmen ancak 30 milletvekili elde edebildiği bilgisi verilmektedir. Yazı, verilen oylar ile kazanılan mebusluklar arasındaki bu bariz orantısızlığın, “en dalgın” kişilerin bile dikkatini çekecek derecede belirgin olduğunu saptamaktadır. Bu orantısızlığı daha net ortaya koymak amacıyla metin, 1950 seçimleriyle bir karşılaştırma yapmaktadır. Yazıya göre, CHP'nin 1954 seçimlerinde aldığı oy miktarının 1950 seçimlerinde elde ettiğinden daha az olmadığı ancak 1950'de yaklaşık aynı oy miktarıyla 64 mebus kazanılmışken, 1954'te sadece 30 mebusluk temin edilebildiği belirtilmektedir. Demokrat Parti'nin ise Halk Partisi'nden yaklaşık bir milyon daha fazla oy alarak, Halk Partisi'ne kıyasla mebusluk sayısında yirmi misline yakın bir üstünlük sağladığı ifade edilmektedir. Metin, bu sonuçların “hiç de tabii olmadığı aşikârdır” şeklinde bir yorum getirmekte ve bu durumun temel

sebebinin seçim kanunu olduğunu göstermektedir. Yazı, normal bir seçim mekanizması ve kanun yürürlükte olması halinde oyların toplamına göre vekillik dağılımının farklı olacağını³⁰⁸ ve mevcut orantısız tablonun oluşmayacağını öne sürmektedir. Metin, bu noktada dikkat çekici bir ironiye işaret ederek halen yürürlükte olan ve bu orantısızlığa neden olduğu belirtilen Seçim Kanunu'nun bizzat Halk Partisi tarafından hazırlanıp yürürlüğe konulduğunu belirtmektedir. Halk Partisi'nin vaktiyle kendi lehine ve sürekli iktidarda kalacakmış gibi hazırladığı “oyunlar ve silahların” şimdi kendilerine karşı döndüğünü ve işlemeye başladığını ifade etmektedir. Metin, yeni Meclis'in Halk Partisi için bir ceza niteliğinde olmaktan ziyade memleketin menfaati gözetilerek çalışacağı yönünde bir tahmin ve ümit dile getirmektedir.

“Milli İradenin Aynası (*Yeni Sabah*, 07.05.1954:1)” başlıklı yazıya doğrudan demokrasi ve plebisit kavramlarına değindikten sonra 1954 seçimlerinde yurttaşların oylarının temsiline dair şu ifadeler kullanılmıştır:

“İmdi esasen mükemmel olmaktan uzak bulunan bu sistemde bir de yürürlükte olan seçim kanununun ve tatbik edilen tarzın sakatlıkları yüzünden, memleketin kalabalık bir kısmının dilekleri Meclise aksettirilmezse demokrasi zihniyetinde ve düşüncelerinde aksamalar olacağına şüphe yoktur. Gerçekten 2 Mayıs seçimlerinin neticesi incelenince, dün de işaret ettiğimiz gibi, şöyle garip bir netice ile karşılaşmış olduğumuz meydana çıkıyor: Dört buçuk milyonluk seçmen kitlesi beş yüzden fazla mümessil seçebiliyor. Buna zıd fikirde olan dört milyonluk seçmen kitlesi Mecliste ancak 35 vekille kendini temsil ettirebiliyor. Bu neticeye milli iradenin tam ve mutlak olarak tecellisi gözile bakılabilir mi ve Meclisin, milletin arzu ve düşüncelerini aynen yani olduğu gibi aksettireceği iddia olunabilir mi? (*Yeni Sabah*, 07.05.1954:1, Milli İradenin Aynası)”

Yazının son bölümündeysen demokrasilerde milli iradenin önemine vurgu yapılmış ve bunun gerçekleşmesi için hareket edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Aynı gün Kadircan Kafı da “Tarih karşısında sorumlu (*Yeni Sabah*, 07.05.1954:3)” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. İstanbul'daki oy oranlarından örnekler veren Kafı, yürürlükte olan seçim kanunun olgun ve gerçek demokrasiyi yani bütün halk kitlelerinin Meclis'te temsil edilmelerini sağlamadığının meydana çıktığını söylemiştir. Halkın CHP'yi tasfiye ettiğine dair yorumlara da değinen Kafı, partinin 4 milyon oy aldığını hatırlatarak bunun doğru olmadığını söylemiş CHP'lilerin 1950 öncesinde iktidarda olmanın hırsı altında nispi seçim usulünü kabul etmemiş olmamasının acısını yaşadığını belirtmiştir³⁰⁹.

³⁰⁸ Demokrat Parti'nin yaklaşık 325, CHP'nin 200, Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin ise 15 milletvekilliği alabileceği söylenmiştir.

³⁰⁹ 7 Mayıs tarihinde Cahit Tanyol, “Sosyoloji ve Ahlak” köşesinde “Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkidi” başlıklı bir yazı dizisine başlamıştır. Tanyol'un yazısı, seçim sonuçlarının nedenlerini anlamak ve siyasi partileri objektif bir şekilde tahlil etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Yazar, halkın neden bir partiyi (DP) destekleyip diğerini (CHP) daha zayıf bir duruma düşürdüğünü anlamının, yarıncı parti hayatı için önemli olduğunu belirtir. seçim sonuçlarını değerlendirirken, yenilginin sadece mevcut seçim sisteminin sakıncalarına bağlanmasının doğru olmadığını savunur. Başka, daha derin nedenlerin de olduğunu ima eder ve bu nedenleri analiz etmeye girişir. Ancak yazının devamında çoğunluk sisteminin temsil adaletsizliği üzerine de durulur ve 1950 ile 1954 seçimlerinden örnekler verilir (CHP'nin %43 oy ile 60 mebus çıkarması, nisbi temsil olsaydı 210 çıkaracağı;

Görsel 3.42: Muhalefet ve İktidar Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 07.05.1954

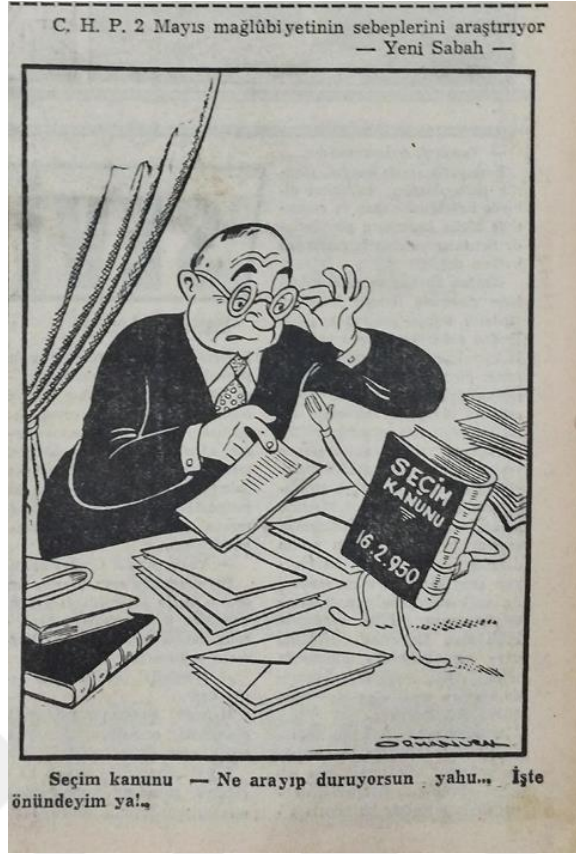
Milli iradenin temsiliyle ilgili yazının yayımlandığı gün aynı birinci sayfada yer alan bir karikatürde muhalefetin iktidar karşısında sesi bir sinek vızıltısına benzetilmiştir.

1954'te 4 milyon oy ile sadece 35 vekil çıkarabilmesi; İstanbul örneğiyle %35 oy alan CHP ve CMP'nin hiç vekil çıkaramaması gibi). Bu sistemin "olgun ve gerçek demokrasiyi" sağlamadığını belirtir. Demokrat Parti'yi Halk Partisi'nin basit bir kopyası olarak görmenin doğru olmadığını, partileri sadece soyut prensiplerin yaşatabileceğine inanmanın eksik olduğunu belirtir. DP ile HP arasında, hükümet anlayışındaki zihniyet farkı açısından "muazzam bir fark" olduğunu ileri sürer. Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin (CMP) dahi, şiddetli muhalefetine rağmen hükümet anlayışı açısından Halk Partisi'ne daha yakın olduğunu da ekler. Makalenin önemli bir kısmı CHP'nin neden başarısız olduğunu sosyolojik olarak açıklamaya odaklanır. CHP'nin "inkılapçı" bir parti olma iddiasında iken zamanla bir "aydınlar partisi" ve sonrasında bir "zümre ve memur partisi" haline geldiğini savunur. Partinin hükümet anlayışının "eski" olduğunu, yapmak istediği yenilik hareketlerinin "realiteyi kontrol etmekten uzak" ve "modası geçmiş siyasi bir idealizmle" yapıldığını belirtir. Partinin gücünü sadece siyasi ve hukuki otoriteye bağladığını, iktisadi hayatı düzenleme gibi modern devletin gerekliliklerini göz ardı ettiğini ifade eder. Toplumu derinlemesine kavrayıp değiştiren hareketlere girişmek yerine Tanzimat hareketinin yeni bir merhalesi olmakla yetindiğini bunun sebebinin de inkılabın sadece bir "kanun ve maarif problemi" olduğuna inanması olarak gösterir. Bu yaklaşımın "gösterişler ve derinliği olmayan bir takım icraata" sürüklediğini, örneğin köye yol ve su getirmek yerine mektep yapmayı tercih ettiğini eleştirir. Köylünün temel geçim kaygılarını göz ardı ettiğini, bu yüzden inkılap hareketlerinin köylü nezdinde "bir zihin fantezisi olmaktan öteye geçemediğini" iddia eder. CHP'nin geniş halk kitlelerine değil, "köy ağalarına" ve "kasaba mütegalibesine" (zorba/zenginlerine) dayandığını, köylüyü "aşağı bir sınıf gibi" gördüğünü öne sürer. Seçim propagandalarında dahi geniş köylü kitlelerini ilgilendirmeyen konulara (fikir, vicdan, söz hürriyeti gibi) odaklandığını, bunun halk üzerinde "ürkeklik ve güvensizlik" yarattığını savunur. Parti içi yapıyı da eleştirerek, memurlar hiyerarşisinin yanında bir de ağalar hiyerarşisi kurduğunu belirtir. Propaganda açısından kuvvetli olmasına rağmen hala "meşrutiyet münevverlerinin zihniyeti içinde yuvarlandığını" ve DP'nin icraatını kötüleyerek vakit geçirdiğini, bu yüzden haklıyken bile inandıramadığını iddia eder (Tanyol, *Yeni Sabah*, 07.05.1954:2, Siyasi Partilerimizin Tahlil ve Tenkid).

Seçimlerden sonra *Yeni Sabah*’ta Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim yenilgisi üzerine değerlendirmelerinin haber yapıldığı görülmektedir. Gazetede yer alan bilgilere göre CHP birçok koldan yenilginin sebebin aramaktadır. CHP’nin 1954 seçimlerindeki yenilgisini çeşitli sekillerde değerlendirdiği ve bu konuda parti içinde farklı tartışmaların yaşandığı görülmektedir. Bu değerlendirmeler hem parti gençlik kollarının tebliğleri ve telgrafları aracılığıyla hem de gazetede ki köşe yazıları ve haberler üzerinden aktarılmaktadır.

CHP Gençlik Kolları genel merkezi bir tebliğ yayımlamış ve Kumkapı Gençlik Kolu Genel Başkan İnönü’ye bir telgraf çekmiştir. Gençlik kolları, seçimlerde ki yenilginin, “lklerden ve prensiplerden fedakârlığa razı olmayışın bir sonucu” olduğunu savunmaktadır. Partinin aldığı yaklaşık dört milyon oy ile hala önemli bir kitleye sahip olduğunu, dolayısıyla halkın partiyi tasfiye ettiği sekilldeki yorumların doğru olmadığını ve bu oyların yok sayılamayacağını vurgulamışlardır. Gençlik kolları, partinin “alışma heves ve gücünden hiçbir şey kaybetmediğini” ifade ederken parti olarak yalanlara ve iftiralara başvurmadıklarını, DP’nin oyları veya vicdanları parayla satın aldığı iddialarını reddettiklerini söylemişlerdir (*Yeni Sabah*, 07.05.1954:1 ve 7, C.H.P. li gençliğe göre mağlubiyetin sebepleri).

Parti içi tartışmalar ve gelecek planlarını konu edinen bir diğer haberdeyse, parti içinde hayal kırıklığı yaşandığı ancak zlmenin söz konusu olmadığı ifade edilmektedir. Gaziantep adayı ve eski vekillerden Cemil Sait Barlas’ın bir makalesi aktarılırken bu yazıda seçim sisteminin bozukluğuna değinildiği görülmektedir. Asıl olarak, yenilgide ki kabahatin “yenilerde değil, eskilerde aranması gerektiğini” savunan Barlas, kurultayın acele toplanmasını isteyerek, ileride iyi çalışabilmek için CHP’de mevcut olan “şakşakçı ve evet efendimci zihniyetin” tasfiyesini talep etmiştir. Bunu, parti içi bir özeleştiri çağırısı olarak da görmek mümkündür (*Yeni Sabah*, 08.05.1954:1 ve 7, C.H.P., 2 Mayıs mağlubiyetinin sebeplerini araştırıyor).

Görsel 3.43: CHP Yenilgi Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 09.06.1954

CHP'nin seçim yenilgisinin sonuçlarını incelemesine dair çabaları karikatür olarak da gazetede yer almıştır. Karikatür altı yazısına göre CHP'nin seçimleri kaybetmesinin sebebi 16 Şubat 1950'de kabul edilen seçim kanunudur (*Yeni Sabah*, 09.06.1954, s.1).

Bir ara CHP'li milletvekillerinin seçim kanunu değişene kadar Meclis'ten çekilmesi de gelmiştir. Teşkilatların bir an önce kurultayın toplanması için baskı yaptığı belirtilmiş parti meclisinde de Meclis'ten çekilme önerisinin ciddi bir şekilde değerlendirileceği bilgisine yer verilmiştir. Haberde ayrıca geçmişte mevcut Seçim Kanunu'nun iyi olduğunu savunan vekillerin şimdi hata yaptıklarını kabul ettiklerinin de altı çizilmiştir (*Yeni Sabah*, 09.05.1954:1 ve 7, C.H.P. Mebuslarının Meclisten çekilmeleri isteniyor).

Gazetede CMP Genel Başkanı Ahmet Tahtakılıç ile yapılan bir görüşmeyle birlikte Köylü Partisi'nin seçim sonuçlarıyla ilgili yayınladığı bir beyannameye de yer verilmiştir. Tahtakılıç seçim sonuçlarından duyduğu memnuniyeti dile getirirken, Köylü Parti'sinden yapılan açıklamada 2 Mayıs 1954'te bir seçimden ziyade plebisit gerçekleştiği vurgulanmıştır. Köylü Partisi'nin değerlendirmesine göre halk CHP fobisi yüzünden DP'ye sıkı sıkıya sarılmış bu yüzden iktidara "evet" demiştir. Partinin durumuyla ilgili yapılan değerlendirmeye üzerine çok ağır sorumluluklar düştüğünü belirten Köylü Partisi, bunun gerekçesi olaraksa mevcut

seçim kanunu ile çok partili demokrasinin yolunun kapalı olmasını göstermiştir (*Yeni Sabah*, 08.05.1954:1 ve 7, C.M.P. Genel Başkanı A. Tahtakılıla konuşma, 08.05.1954:1 ve 7, Seçim değil plebisit).

Oy oranları ve Meclis'teki temsili sorgulayan bir diğer yazıysa ‘‘Uzak Bir Hesap (*Yeni Sabah*, 09.05.1954:1)’’ başlığıyla okuyucuyla buluşmuştur. Yazıda alınan oylarla Meclis'e yansıyan temsil arasındaki orantısızlığın göz ardı edilemeyecek derecede belirgin olduğu belirtildikten sonra Meclis'teki yasa yapma sürecine dair bir hesaplama yapılmıştır. Buna göre Meclis'te herhangi bir kanunun müzakeresi için asgari nisap haddinin mevcut üyenin yarısı, yani 250 vekil olduğu söylenmektedir. Bu sayı, Demokrat Parti seçmenlerinin yarısına denk gelmekte, yani iki milyon iki yüz elli bin seçmenin oyuyla Meclis'te bulunacak 250 mebusun, 24 milyon Türk adına kanun yapacağı ve vereceği kararların bu geniş kitle için mecburi olacağı belirtilmiştir. Yazı, 250 vekilin çoğunluğunun 126 olduğunu ve dolayısıyla herhangi bir kanunun kabulü veya hükümetin durumu gibi önemli kararların gerçekte bir milyon Türk seçmeninin temsilcilerinin kararına bağlı olacağını vurgulanmıştır. Yazıda bir milyon vatandaşın oyunun kanun olacağı, 24 milyonun ise buna uyum sağlamak zorunda kalacağı sonucuna varılmıştır. Yüzde dört beş gibi bir azınlığın milletin yüzde 95'ine hakimiyetinin demokratik açıdan dikkatle incelenmesi ve üzerinde durulması gereken bir konu olduğu belirtilmiştir. Yazı, iktidar partisi olan DP'nin, yeni Meclis açıldıktan sonra memleket hayrına çalışmalara başlarken, Meclis'in teşekkül tarzına ve bünyesine ait bu ciheti göz önünde tutması ve bu anormal hale son vermek için çareler araması gerektiğini öğütlemiştir (*Yeni Sabah*, 09.05.1954:1, Uzak Bir Hesap).

‘‘Mağlubiyetin Sebepleri (*Yeni Sabah*, 11.05.1954:1)’’ başlıklı yazı da Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimlerdeki yenilgisinin nedenleri üzerine odaklanmaktadır. Yazı CHP'nin dört yıldır muhalefette olduğunu ancak iktidarın yıpranmasından faydalanamadığı gibi, aldığı oy miktarında en ufak bir yükselme kaydedilemediğini, hatta bir miktar eksilme bile olduğunu belirtmektedir.

CHP'nin 1950 seçimlerinde aldığı oy oranına yakın miktarda oy almasına rağmen temsil oranının yarı yarıya düştüğü bununda iktidarken kabul ettiği seçim kanunu yüzünden olduğunu vurgulanırken bu durumun sadece seçim sistemiyle açıklanamayacağı özellikle vurgulanmaktadır. Nisp temsil usulü olsa dahi Halk Partisi'nin millettten alacağı reylerin sayısını arttırmaya yetmeyeceğini savunulmuş bu nedenle de 2 Mayıs imtihanının CHP için hakiki bir kayıp olduğunu ve herhangi bir teville rtlemeyeceği yorumu yapılmıştır. Yenilginin nedenlerini araştırmak için parti erkânı ve mensuplarının bir araya gelmesi gerektiği söylenirken dikkat çekici bir hususun da partinin önde gelen isimlerinden hiçbirinin seçimleri

kazanamamış olması olduğunu belirtilmiştir. Daha güçlü bir muhalefet olabilmek için Halk Partisi'nin sevk ve idaresinde eski zihniyete tamamen veda edilmesi gerektiği belirtilirken merkezdeki bir avuç kimsenin “dediğim dedik, inadım inattır” demesinin bir partiyi yürütmeye yetmediğini ifade edilmiştir. Gazetelerin ve gazetecilerin sürece olumsuz etkilerine değinilen yazıda; memleket kamuoyunun ve “halkının manevi meyillerini hiçe sayarak kalem yürütmekle şöhret kazanmış müfrit muhteris muharrirlerin” bu yolda devam etmeleri ve bu neşriyatın Halk Partisi'ne yüklenmesinde ısrar olunması durumunda 2 Mayıs'taki gibi neticelerin normal görülmesi gerektiğini belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 11.05.1954:1, Mağlubiyetin Sebepleri).

Seçim sonrası gündem konularından bir tanesi de DP harici farklı partilerden aday gösterilen yüksek memurlarla ilgili seçimlerden sonra yapılan görev değişiklikleridir. Ankara'da iki gündür dolaşan şayialara göre seçimlerde CHP adayı gösterilen veya DP'den başka partiler lehinde çalıştığı tespit edilen memurlara ya mecburi izin verilmekte ya da vekâlet emrine alınmaktadırlar. Gazete bu durumu demokrasi adına olumsuz bir durum olarak ele almaktadır.

Görsel 3.44: Yüksek Memur Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 14.05.1950

Bu durum bir karikatüre de konu olmuştur. “Yerini bulamadığını” söyleyen bir yüksek memura oradaki seyircilerden biri “Affedersiniz bayım seçimlerde muhalefetten adaylığınızı mı koydunuz?” diye sormaktadır.

Meclisteki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önce gazetenin genel atmosferine bakıldığında 1950’deki heyecanın olmadığı görülmektedir. Öyle ki gazetede demokrasinin niteliği, yüksek memurların konumu, hükümetin yapısıyla ilgili çeşitli yazılar yayımlanmıştır³¹⁰. “Kanun, Tuzak Değildir (*Yeni Sabah*, 13.05.1954:1)” başlıklı yazı, ortaya atılan bazı söylentiler üzerinden demokratik prensipler, kanunların eşit uygulanması ve hükümetin tarafsızlığı konularını ele almaktadır. Yazı, yürürlükte olan kanunların hakkıyla uygulanmadığı veya partizanca işlemeye başladığı bir ortamda hukukun sağladığı korumanın ortadan kalkacağını belirterek başlamaktadır. *Yeni Sabah*, kendisini bu düşünceye sevk eden sebebin, iktidarın Halk Partisi bünyesinde seçimlere katılan bazı yüksek memurlara sert muamelede bulunacağı yönündeki söylentiler olduğunu açıkça ifade ederken bu söylentilerin gerçekleşmesi durumunda durumun demokratik gelişmeye asla uygun düşmeyeceğinde şüphe olmadığını savunulmuştur. Bunun gerekçesi olarak, bu kişilerin seçimlere kanunun kendilerine sağladığı hakka dayanarak girdikleridir. Ayrıca, seçim kampanyası sırasında aday olan memurların genel havanın etkisiyle iktidar aleyhinde sert eleştirilerde bulunmasının gayet normal sayılabileceği savunulmaktadır (*Yeni Sabah*, 13.05.1954:1, Kanun, Tuzak Değildir).

Yazı, seçim bittikten ve sonuçlar alındıktan sonra milletvekili seçilememiş bir memurun görevine dönmesinin kanunun ruhuna uygun olduğunu ancak böyle bir vatandaşa herhangi bir şekilde muamele yapılmasının insafa aykırı olduğunu vurgulamaktadır. İdare mekanizmasında bu tür bir zihniyetin hakim olması durumunda, yürürlükteki kanunun adeta bir tuzak haline getirilmek isteneceği düşüncesi sorgulanır. Ayrıca, bu durumda ortaya çıkan çifte standart eleştirilmektedir. *Yeni Sabah*’a göre iktidar partisinden aday olup seçilemeyen bir vatandaş görevine döndüğünde izzet ve ikramla karşılanırken, muhalefetten aday olup seçilemeyen kişinin geleceğin meçhul ihtimalleri içinde kıvranmaya terk edilmesi, kanuna karşı hürmetsizlik zihniyetini açıkça ortaya koymaktadır. Yazı, “Hukuk devleti kurmak gibi büyük iddiaları” bir

³¹⁰ Gazete 12 Mayıs tarihinde yer alan “Şarkvari Demokrasi (*Yeni Sabah*, 12.05.1954:1)” başlıklı yazıya Türkiye gündeminde uzakta Suriye’deki hükümetin faaliyetlerini ala almaktadır. Yazı, Suriye’de yeni kurulan bir hükümetin Meclis’e kabul ettirdiği bir kanunu değerlendirerek başlamakta ve bu yeni kanunla birlikte, basının yeniden lisans (ruhsat) almağa tabi tutulduğu belirtilmektedir. Yazının sonundaysa, Suriye hükümetinin bu gibi tedbirlerle demokrasiyi kendine göre uydurmak istediği izlenimini verdiği, ancak demokrasinin ülkelere göre değişen kalıplarının olmadığı vurgulanır. Burada Türkiye’deki mevcut duruma dair en ufak bir gönderme olmamakla birlikte Türkiye’deki seçimlerin henüz tam analizi dahi yapılmamışken gazetenin Suriye’deki bir gelişmeyi başyazıya neden taşıdığı merak konusudur. Burada gazetenin o dönem başyazılarının Cihad Baban tarafından yazıldığı, gazetenin sahibi Kılıçoğlu’nun da Suriye Hükümeti ile olan ilişkilerine dair iddiaları hatırlatmakta fayda vardır. Öte yandan Cihad Baban, Irak’ın Süleymaniye şehri köklü ailelerinden Babanlar/Babanzadeler ailesinin bir mensubudur. Bu tür yakınlıklar gazetede bu başyazıyı daha anlaşılır hale getirmektedir.

kenara bırakarak, mevcut zihniyetin günlük partizanca bir politikanın ifadesinden başka bir şey olmadığını belirtmektedir. Asıl önemli olanın, yürürlükte olan kanunun muhalif veya muvafık her vatandaşa eşit şekilde uygulanması gerektiğini ısrarla söylemektir. Bu durumun, süratle ve derhal halledilmesi gereken bir dava olduğu ifade edilmektedir. *Yeni Sabah*'a göre, eğer kanunun eşit şekilde uygulanması mümkün değilse bu durumda mevcut kanunun adaylar hakkındaki hükmünün ilga edilmesi daha doğal olacaktır (*Yeni Sabah*, 13.05.1954:1, Kanun, Tuzak Değildir).

“Hükümet Tarafsız Olmalıdır (*Yeni Sabah*, 14.05.1954:1)” başlıklı yazı ise *Yeni Sabah*'ın konumunu ifade etmesi açısından hükümete de bir mesaj niteliği taşıması noktasında oldukça önemlidir. Yazı, en zalim idarelerde bile yürürlükteki kanunların hakkıyla tatbik edilmemesi veya bu hükümlerin partizan bir şekilde işlemeye başlaması durumunda, hukukun sağladığı korumanın ve memlekette emniyetin ve istikrarın kalmayacağını belirterek başlamaktadır. *Yeni Sabah* bu düşünceye kendisini sevk eden nedenin, iktidarın basına karşı takındığı tutum ve kanunların uygulanmasında gözlemledikleri olduğunu ifade ederken de hükümetin basına karşı tarafsız hareket etmediği yönündeki düşüncelerini destekleyen örneklerle yer vermektedir. Özellikle kendi gazeteleri olan *Yeni Sabah*'ın³¹¹ ülkedeki tek müstakil gazete olduğu vurgulanır ve gazetenin ne iktidar ne de muhalefet partileriyle en ufak bir alakası veya bağı olmadığı belirtilmiştir. Öte yandan görevlerinin kolay ve tehlikesiz olmadığı çünkü hükümet makamlarının gazeteye azami zorluklar ve müşkülât çıkardığı vurgulanmıştır. Bu zorluklara örnek olarak gazetenin en temel ihtiyacı olan kâğıt temini konusunda akıl almaz engellerle karşılaştığı gösterilmektedir. Diğer gazetelere kâğıt için tahsisat yapıldığı halde *Yeni Sabah*'a bu imkânın sağlanmadığı bunun gazeteyi çok vahim bir durumla karşı karşıya bıraktığı belirtilmektedir. Bir diğer durum olarak hiçbir gazetenin hesapları incelenmediği halde *Yeni Sabah*'ın en ufak teferruatına kadar maliyece teftişe tabi tutulduğu söylenmiştir. Altı aydır üç maliye müfettişi tarafından hesaplarının incelendiği, hükümetin tarafsızlığını göstermek için genel bir teftiş yapması gerekirken bunu bile yapmadığı anlatılmıştır (*Yeni Sabah*, 14.05.1954:1, Hükümet Tarafsız Olmalı).

Gazetenin *Ulus* gazetesine yaklaşımında da 1950'den farklılık olduğu görülmektedir. *Ulus* gazetesinin tekrar yayın hayatına başlayacağını duyuran haberde, bunun için hazırlıklara başlandığı ifade edilmektedir. Gazetenin CHP'nin mülkü ve organı olarak tekrar neşir hayatına atılacağı yönünde tartışmalar olduğu belirtilirken CHP'nin mallarına el konmasının ardından

³¹¹ Bununla ilgili gazete tarafından Adnan Menderes'e yazılan mektup için çalışmanın şu sayfasına bkz.

Nihat Erim³¹² tarafından çıkarılan *Yeni Ulus*'un yayın hayatına *Halkçı* ismiyle devam edeceği bilgisine de yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 13.05.1954:7, *Ulus* tekrar neşredilecek).

14 Mayıs 1954'te Celal Bayar tekrar Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiştir. Gazete yer alan habere göre İnönü hariç CHP'liler seçime katılmış, CMP'liler ise katılmamıştır. DP'liler Bayar'ı ayağa kalkmadan alkışlarken, CHP'liler ayağa kalkmış ama alkışlamamış, CMP'li vekillerse ne ayağa kalkmış ne de alkışlamıştır. *Yeni Sabah*'ın Bayar'ın tekrar Cumhurbaşkanı seçilmesine değin herhangi bir yorum yapmadığı görülmüştür (*Yeni Sabah*, 15.06.1954:1 ve 7, Celal Bayar, tekrar Reiscumhurluğa seçildi). Aynı gün Anayasa gereği Menderes kabinesi istifa etmiştir. Bayar, hükümet kurma görevini tekrar Menderes'e verirken, *Yeni Sabah*'a göre Ulaştırma, Çalışma, Tarım, Adalet ve Sağlık bakanlarının değişmesi beklenmektedir (*Yeni Sabah*, 15.06.1954:1 ve 7, Menderes kabinesi, anayasa gereğince istifa etti).

Yeni kabine ile ilgili süreç devam ederken *Yeni Sabah*'ın gündemine basın özgürlüğünü aldığı görülmüştür. Milletlerarası Gazetecilik Enstitüsü'nün toplantısından bahseden yazıda, en büyük ve sağlam demokrasilerde bile basın özgürlüğünün zora girdiğinin altı çizilmektedir. Dünyadaki gelişmiş demokrasilerde bile basın özgürlüğünü korumanın zor olduğu bir atmosferde daha yeni demokrasiye geçmiş Türkiye'de bu özgürlüğü korumanın vazife olduğunun altı çizilmiş ve

“Basın hürriyeti cidden nazik bir varlıktır. Çünkü elde ciddi, hakiki bir tenkitle şantaj birbirinden ayırdedecek kimyevi bir ölçü yoktur. Bir Bakanın suiistimalini, bulanık iş adamlarile düşüp kalktığına görüp de halkı uyandırmak isteyen bir gazeteci, o Bakanın namus, şeref ve itibarına veyahut servetine halel verecek bir fiilde bulunmuş sayılabilir. Bu hoş çare, bizde son neşredilen kanunun sağladığı bir reçetedir.

Bu tahditle herhangi bir yazının, bir Vekilin herhangi bir şeyine dokunmasına imkan yoktur. Geçen Meclis, seçim arifesinde böyle kayıtları kabul etti. Şimdi Demokrat Parti 2 Mayıs'ta kazandığı çoğunluğa rağmen bunları muhafazada ısrar edecek mi? Yoksa, memlekette murakabenin yapılabilmesi için basını biraz daha serbest bırakmanın uygun düşeceğini takdir ederek ona göre tedbirler mi alacaktır? Çünkü Meclisin manzarasına göre muhalefet, sesini fazla yükselteceğe pek benzememektedir. Matbuat da şimdiki kayıtlarla bağlı olursa tenkit ve ikaz nasıl olabilecektir- (*Yeni Sabah*, 16.05.1954:1, Basın hürriyetini Bizzat basın Müdafaa etmeli).”

ifadelerine yer verilmiştir. Görüldüğü üzere *Yeni Sabah* Meclis'ten azalan muhalefetin görevini basının yapabilmesinin alternatifini aramaktadır. Mutlak gücünü eline geçiren bir iktidarın mutlaka basına baskı yapacağı öngörüsüyle de basının kendi kendini denetlemesini özgürlüklerin teminatı olarak görmektedir.

Bu yazıya paralel olarak ertesi gün gazetenin başyazısında “Muhalefet Nasıl Yapılacak? (*Yeni Sabah*, 17.05.1954:1)” diye sorulmuştur. Yazı, Mayıs seçimlerinin verdiği neticelerden sonra oluşan Büyük Millet Meclisi'nin yapısını ele alarak başlamaktadır. Bu yapı

³¹² Gazetenin ilgili dönemde ve özellikle sonraki yıllarda Nihat Erim ile arasının iyi olduğunu ve Başbakan Adnan Menderes ile görüşmelerin bu diyalogla sürdürüldüğünü hatırlatmakta fayda vardır.

içinde iktidar partisine mebus sayısının 500'den yukarı ve muhalefete mebus sayısının ise 35 olduğu belirtilir ve bu dağılımda muhalefetin eleştiri görevini nasıl yapacağına dair iktidar cephesindeki isimlerde bile endişe olduğunu aktarılmıştır. *Yeni Sabah*'a göre genel manzara sesi hayli kısılmış bir muhalefetle gerçek bir demokrasi yürütmenin ne kadar zor olduğuna dair göstergeler barındırmaktadır. Muhalefette yalnızca 35 vekilin olmasının tek parti dönemini hatırlattığı söylenirken fakat gerçekte ve fiiliyatta böyle bir durum olmadığı müstakil grup örneği üzerinden anlatılmaktadır. *Yeni Sabah*'ın savına göre atmosferi tek parti döneminden farklı kılan mevcut hükümetin yurttaşlar 4 milyon oy almış olmasıdır.

Yazının devamındaysa muhalefetteki partilerin genel durumu değerlendirilmiştir. Seçim kampanyası döneminde partilerin birbirlerini kötölemek için her şeyi yaptıkları belirtildikten sonra Meclis'te muhalefet olmanın ciddi bir anlam taşıyacağı söylenmiştir. Gazeteye göre CHP genç ve mücadeleci unsurlarını Meclise getiremediği için yeni isimlere büyük sorumluluk düşmektedir. CMP ise Meclis'te 5 vekille temsil edilmesine rağmen bu partiyi sadece Osman Bölükbaşı'nın temsil edeceğini belirten *Yeni Sabah*'a göre bu isim her ne kadar hitabet gücü yüksek olsa da bütün sorunları incelemeye imkan bulamayacaktır. Gazetenin bir önceki güne paralel görüşü ise burada ortaya çıkmaktadır. Madem muhalefetin temsil gücü azdır o zaman eleştiri ve iktidarı yanlıştan alıkoyma görevi basına düşmektedir. Bunun içinse gerek Milli Selamet Kanununda gerekse Basın Kanunu'nda özgürlükler lehine değişiklikler yapılmalıdır (*Yeni Sabah*, 17.06.1954:1, Muhalefet Nasıl Yapılacak?).

Menderes kabinesinin kurulmasından birkaç gün önce ise 1950 seçimlerinde de konu olan şeker fiyatlarının tekrardan gazetede sayfalarına taşındığı görülmüştür. Ancak *Yeni Sabah*'ta bu sefer şeker fiyatlarının düşeceğine dair bir inanç yoktur. Haberlerde ve karikatürlerde konu olan şeker fiyatlarını Siyavuşgil de köşesine taşımıştır. Şekerin birçok ürün gibi karaborsaya düştüğünü vurgulayan Siyavuşgil, resmi kanallardan alınmayan veya resmi fiyatlara uymayan bir durum olduğu ve karaborsacıların vergi veya diğer yükümlülüklerden muaf olarak bu işi yaptığı ileri sürmektedir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 16.05.1954:2, Hala neyi bekliyoruz).

Başbakan Adnan Menderes yeni kabinesini 17 Mayıs günü duyurmuştur. Bu gelişme ertesi gün gazetenin manşet bölümünden bildirilirken “Yeni Kabine (*Yeni Sabah*, 18.05.1954:1 ve 7)” başlığıyla okuyucuyla buluşan yazıda DP'de Menderes'in haricinde kimsenin hükümeti kurma sorumluluğunu alacak bir görünümde olmadığı yorumu yapıldıktan sonra kurucular olarak gösterilen “dörtlerin” her birinin mevcut konumlarını korumaya çabaladıkları söylenmiştir. Gazeteye göre Menderes'in önünde iki yol vardır:

“Birincisi, milletin, seçimde Demokratlara sağladığı çoğunluğu dört senelik kabineleri icraatının mutlak bir tasvibi gibi sayarak şimdiki yolunda ısrar etmek; ikincisi, muhalefette iken vaadedip de 1950- 54 de bir türlü tahakkuk ettiremediklerini hiç olmazsa bu yeni dört yıllık devre zarfında kuvveden fiile çıkararak (Vaadlerinizi tutmadınız) şeklindeki acı tatlı tenkidlere bir daha uğramamağı sağlamak (*Yeni Sabah*, 18.05.1954:1 ve 7, Yeni Kabine)”

Henüz hükümet programı açıklanmadığı için hangi yolun izleneceğine dair fazla bir yorum yapılamayacağı söylendikten sonra seçim sonuçlarının halkın hayat pahalılığı, iktisadi hayattaki zorlukları ve Türk parasının döviz karşısındaki negatif durumunun benimsediği anlamına gelmediği uyarısı yapılmıştır (*Yeni Sabah*, 18.05.1954:1 ve 7, Yeni Kabine).

Kabinenin açıklanmasının ardından gazetedeki yorumların sayısı da artmıştır. “Kabinedeki Genişçe Değişiklik (*Yeni Sabah*, 19.05.1954:1)” başlıklı yazıda kabinedeki değişiklik çok büyük olmadığı gibi çok da küçük olmadığı ortalama bir yol izlendiği belirtilmiştir. Yeni kabinenin ilk bakışta en önemli farkının Devlet Bakanlarının sayısının artırılmış olması olduğu belirtilmiştir. Bunun, devlet işlerinin yürütülmesindeki tek yüksek icrai merci olan Başbakanın toplanmasının yarattığı zorlukları hafifletmek için makul bir tedbir olduğu düşünülmekte ancak böyle bir tedbire neden şimdiye kadar başvurulmadığı da sorgulanmaktadır. Başbakanın işlerinin, birkaç yardımcısı tarafından kolaylaştırılmasının uygun olduğu ifade edilmiştir.

Yeni Sabah’ta Amerikan yardımı ve Marshall Yardımları konularında tecrübe sahibi olan Fatin Rüştü Zorlu’nun kabineye girişine dair Başbakan ile bir ihtisas işbirliği yaratacağı düşüncesi vardır. Öte yandan zaten başbakana fiilen yardım etmekte olan Dr. Mükerrer Sarol’un şimdi resmen Başbakana güvence verir vaziyete gelmesi yarı resmi bir durumun fiiliyata dökülmesi açısından çok doğal sayılması gereken bir durum olarak görülmüştür. Yazıda bu konula ilgili olaraksa “Yeni Menderes kabinesinin zihinlerde yarattığı ilk düşünce, Başvekilin kendi yükünü hafifletecek mesai arkadaşlarını tedarik etmek kararıyla hareket ettiğidir” yorumu yapılmış kabinede kalanların neden kaldığı kabineden ayrılanlarınsa neden ayrıldığıyla ilgili olaraksa somut bir ölçüt olmadığına dikkat çekilmiştir (*Yeni Sabah*, 19.05.1954:1, Kabinedeki Genişçe Değişiklik).

Kabinenin Ankara’daki siyasi çevreler tarafından nasıl değerlendirildiği de ele alınmıştır. Ankara çevrelerinde en çok şaşırılsa CHP iktidarında iki kere bakanlık görevi yapmış olan Behçet Uz’un sessiz sedasız bir şekilde Ekrem Hayri Üstündağ’ın yerine getirilmiş olmasıdır. Yine değerlendirme yapan isimler Üstündağ’ın kabinede olmamasından duydukları üzüntüyü de dile getirmişlerdir. Milli Eğitim Bakanı olan Celal Yardımcı’nınsa hukukçu kimliğiyle bu alanda nasıl başarılı olacağı sorgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 19.05.1954:1 ve 7, Kabine hakkında Ankarada tefsirler). İzmir’den yapılan değerlendirmelerde de hakkında olumsuz tek bir haber çıkmamış Üstündağ’ın kabinede olmamasından duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Ethem

Menderes, Sıtkı Yırcalı ve Celal Yardımcı isimleri de bu çevrelerde şaşkınlık yaratırken her ne kadar bilgi sahibi olursa olsun başarısız bulunan Fuat Köprülü'nün kabinede olmaması gerektiği yorumu da yapılmıştır (*Yeni Sabah*, 19.05.1954:1 ve 7, İzmirde kabine nasıl karşılandı).

“Yeni Kabinenin Çehresi (*Yeni Sabah*, 20.05.1954:1 ve 7)” başlıklı yazıyorsa önceki argümanlar tekrarlanmış kabinenin ilk bakışta eskisine nazaran en önemli farkının Devlet Bakanlarının bolluğu olduğu belirtilerek başlanmıştır. Eski kabinede olup da yeni kabineye girmeyen isimlerden özellikle Sağlık Bakanına dikkat çekilmiş, bu kararın birçok kişiye hayret ve üzüntü yarattığı belirtilmiştir. Bu ismin, Menderes kabinesinin hiç tenkide uğramayan tek üyesi olduğu ve tarafsızlığı, yumuşaklığı gibi meziyetleriyle arkadaşları arasında temayüz ettiği belirtilmiştir. Demokrat Parti'nin kuruluş ve gelişmesinde müspet rolü olduğu göz önüne alındığında hem insan hem partili olarak bunca meziyetine rağmen kabine dışında kalması, kendisi istememişse hoş bir tutum olmamıştır. Beceriksizlikleri gazete sütunlarını süslemiş bazı kişilerin görevlerine devam etmesine rağmen Üstündağ'ın görevden alınmasının daha da dikkati çektiği vurgulanmıştır. Kabinede yer değiştiren Fethi Çelikbaşı'nın vaziyetinin ise garip olduğu belirtilmiştir. Bu ismin uzmanı olduğu iktisat konusundan farklı bir alanda görevlendirilmesi de kabinenin işlerliği açısından sorgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 20.05.1954:1 ve 7, Yeni Kabinenin Çehresi).

Sadece haber ve başyazılarda değil, Siyavuşgil'in “Sabah Penceresinden” köşesinden de yeni kabinedeki devlet bakanı sayısını artmasını değerlendirmiştir (*Yeni Sabah*, 20.05.1954:2, İki Devlet Bakanlığı). Yazıda ülke sorunları ekseninde Devlet Bakanlığı'nın potansiyel görev alanı hakkında yorumlar yapılmaktadır. Siyavuşgil'e göre, günümüzde partili veya partisiz vatandaşların büyük bir çoğunluğunu endişeye düşüren iki önemli memleket derdi bulunmaktadır. Bu dertler pahalılık ve konut krizidir. Halkın bu sorunlarla bugüne kadar tek başına mücadele ettiği, sabrettiği ve durumun düzeleceği ümidiyle beklediği belirtilmiştir. Dar gelirli vatandaşların yüksek ev kiralari karşısında zorlandığı, gecekondlu yapmanın veya sokağa atıldığında bir yere sığınmanın da kolay olmadığı ifade edilmiştir. Belediyenin ucuz evlerine girmenin torunlara nasip olabilecek kadar zor olduğu, bankadan borç alıp karaborsadan inşaat malzemesi bulmanın herkesin harcı olmadığı vurgulanmıştır. Yazı, bu iki derdin biraz çabayla çaresinin bulunabileceğini öne sürmektedir. Kontrolsüz bir hırsın sonucu olan pahalılığın teşkilatlı bir azimle önlenebileceği düşünülmektedir. Yazının temel sorusu şudur: “Acaba bu iki memleket derdi, yeni kabinemizdeki iki Devlet Bakanlığının faaliyet konusu olamaz mı?” Siyavuşgil eğer bu iki bakanın bu işleri plan ve programla ele alması, sadece ele almakla kalmayıp azim ve imanla yürütmesi halinde, bu memlekette emsalsiz bir ferahlık ve hoşnutluk

yaratılacağını ifade etmektedir. Pahalılık ve mesken bunalımı gibi “iki ifrit” yere serilmedikçe, milletçe kalkınmanın pek mümkün olamayacağı da söylenmiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 20.05.1954:2, İki Devlet Bakanlığı).

21 Mayıs³¹³ tarihinde yayımlanan “Önümüzdeki Faaliyet Sahası (*Yeni Sabah*, 21.05.1954:1)” başlıklı yazıdaysa açıklanması beklenen hükümet programı üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Tüm iktidar ve partilerin açıkladıkları programları çok iyi buldukları ancak önemli olanın bunun uygulanış biçiminin olduğu söylenirken Menderes’in yeni kabinesinin güllük gülistanlık bir gelecekle karşı karşıya olmadığı vurgulanmıştır. *Yeni Sabah*’a göre ne kadar inkar edilirse edilsin bir hayat pahalılığı vardır ve yeni kabinenin açıklayacağı program bunula mücadele etmelidir.

³¹³ Aynı gün Cahit Tanyol’un Türkiye’de siyasi partilerin yapısını değerlendirdiği ve eleştirilerde bulunduğu yazı dizisinin ikinci bölümü de yayımlanmıştır Tanyol (*Yeni Sabah*, 21.05.1954:2, Siyasi Partilerimizin Tahlili ve Tenkidi II) yazısına demokrasi fikrinin tarihsel perspektifine vurgu yaparak başlamış ve ardından özetle şu fikirleri ileri sürmüştür:

Memleketimizde, vatandaşın fiilen hür bir şahsiyet olduğunun ancak 14 Mayıs 1950’de kabul edildiği ifade edilmiştir. Son büyük seçimin (1950), bunun hukuki, ahlaki ve sosyal açıdan kesinleştiğini tereddütsüz ortaya koyduğu belirtilmiştir. Bu açıdan, memleketin iç yapısında ve fertlerin siyasi davranışında muazzam bir olay yaşandığı vurgulanmıştır. Hükümet anlayışının, tarihimizin diğer zamanlarına nazaran yepyeni bir açıklığa kavuştuğu belirtilmiştir. Yazar, bu yeni hükümet anlayışının ne olduğunu ve kendilerini ileri bir görüşün temsilcisi sayan bazı aydınların buna neden intibak edemediğini sorgulamaktadır. Bu durumu izah etmek için eski hükümet anlayışına kısaca bakmak gerektiği belirtilmiştir. Eskiden hükümet, halkın bir nevi vasisi sayılırdı; halk ondan bir nevi “şefkati pederane” beklerdi. Devletin başında bulunanlar (padişah veya zümre), bazı “kuvvetlerin” müdahalelerini de işin içine katabilirdi; hiçbir padişah bu kuvvetlere karşı gelmeyi göze alamazdı. Yazının sonunda, “Bugünkü Demokrat Parti iktidarı mı hususiyeti ve halk üzerindeki başarısını hangi tarihle ve aktüel kaynaktan geliyor?” şeklinde bir soru sorulmakta ve bu sorunun daha sonraki yazılarda izah edileceği söylenmektedir.

Görsel 3.45: Pahalılık Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 21.05.1954

Aynı gün birinci sayfada bulunan karikatürdeyse Meclis muhalefetin eksikliğinden doğan tartışma atmosferinin hayat pahalılığına yol açacağı betimlenmiştir.

Mayıs ayının bitimine az zaman kala yüksek dereceli memurların tasfiyesi konusu yeniden gündeme gelmiştir. Gazetede, bu tasfiyenin özellikle muhalefet partilerini destekleyen veya onlarla ilişkilendirilen memurları hedef aldığı ifade edilmektedir. Haberlerde Başbakan Adnan Menderes'in, hükümet programını açıklarken bu konuya değindiği; muhalefet tarafını açıkça tutan, devlet işlerinin yürümesine mâni olan, iktidara karşı cephe alan veya muhalefet partilerinde aday olarak yer alan memurların devlet kadrosunda yer almamalarının çok yerinde olduğunu ve bunun zamanının geldiğini belirttiği aktarılmıştır. Menderes, Meclisin en kısa zamanda bu tür memurların tasfiyesi yoluna gidileceğini de ifade etmiş ve bu sözleri Demokrat Parti grup üyeleri tarafından tasviple karşılanmıştır. Tasfiye kriterleri olarak, "Muhalefeti açıkça tutmak, iktidara karşı cephe almak, devlet işlerinin yürümesine mâni olmak, muhalefet partilerinde aday olarak yer almak" belirtilirken ilgili gerekçelerin yüzlerce memuru kapsayacağı, boşalan yerlere ise Demokrat Parti iktidarına hulûl edeceklerin getirileceği söylenmektedir (*Yeni Sabah*, 22.05.1954:1 ve 7, Memurlar arasında tasfiye yapılacak; *Yeni Sabah*, 24.05.1954:1 ve 7, Muhalefeti açıkça tutan bütün memurlar tasfiye edilecek).

Görsel 3.46: Yüksek Memurlar Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 23.05.1950

Memurların görev yerlerinin değiştirilmesi konusu karikatürlerde de ele alınmaya devam etmiştir. 23 Mayıs günü gazetenin birinci sayfasında yayımlanan bir karikatürde masa başındaki ismin yerine bir başkası getirilmekte karikatür altı yazısında yüksek memurların “Vay canına.. Bu da ikinci seçim galiba!” dedikleri görülmektedir. Öte yandan DP dönemi karikatürlerinden³¹⁴ hareketle, çizimdeki kol düğmeleri detaylarına bakarak değişikliği yapan kişinin Adnan Menderes olduğunu söylemek mümkündür.

Yeni Sabah kabine kurulduktan sonraysa Meclis’in görevlerini hatırlatan yazılara yer vermeye başlamıştır. Gazetede Demokrat Parti’nin Meclis’te ezici bir çoğunluğa sahip olduğu belirtilmekte ve bu çoğunluk durumunda tüm meselelerin önce parti grubunda karara bağlanıp sonra Meclis’e getirilmesi halinde parlamenter denetimin âdeta gölgede kalacağı endişesi dile getirilmektedir. Bu durumun, Halk Partisi’nin 1945 öncesi durumuna benzer acı bir vaziyet yaratabileceği uyarısı yapılmaktadır. Böyle durgun ve demokrasinin ruhuna aykırı bir durumun oluşmaması için Büyük Millet Meclisi’nde her türlü tartışmanın çok geniş ve rahat olması şartı

³¹⁴ Demokrat Parti dönemi karikatürlerini ele alan bir çalışma için bkz. Yasin Kayış (2009). “Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür (1950- 1960)” İstanbul: Libra Yayınevi.

vurgulanmaktadır. Muhalefet partilerine, istedikleri gibi özgürce konuşma ve eleştiri yapma imkanı sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Eleştiri yapan muhalefet hatibinin sözleri beğenilmediğinde salondan dışarı çıkarılmaması veya yurda ihanetle suçlanmaması gerektiği ifade edilmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi'nden pek çok sözcünün Meclis'e girememiş olmasına rağmen Cumhuriyetçi Millet Partisi'nden Osman Bölükbaşı gibi kuvvetli hatiplerin konuşma imkanına sahip olduğu ve çoğunluğun bu tür hatiplerin sesini kısmaması gerektiği kaydedilmektedir. Yazı, ayrıca Basın ve Fikir hürriyetinin yürürlükteki kanunlarla hayli zedelendiğini ve Millî Selâmet Kanunu ile matbuat kanunundaki değişikliklerin vaziyeti sımsıkı bir hale getirdiğini ifade etmektedir. Seçimler bittiğine ve DP tekrar iktidarı kazandığına göre mengeninin gevşetilmesi zamanının gelip gelmediği sorgulanmaktadır. Paranın durumu, pahalılığın artışı, ticaret açığı, ihracat zorluğu gibi konuların bu dört yıllık dönemde halledilmesi gereken dertler olduğu ifade edilmiştir (*Yeni Sabah*, 22.05.1954:1, Meclisi Bekleyen Vazife).

23 Mayıs günü ise gazetenin manşet bölümünde seçimlerin resmi sonuçları duyurulmuştur. Burada çok çarpıcı bir nokta vardır. Manşette partilerin kazandıkları milletvekili sayısından ziyade aldıkları oy sayısı³¹⁵ verilmiştir (*Yeni Sabah*, 23.05.1954:1 ve 7, 2 Mayıs seçimleri için resmi tebliğ). Bu gazetenin seçimi değerlendirirken kullandığı Meclis'teki vekil sayısını değil, alınan oy sayısını değerlendirilmesi şeklindeki yorumla bağdaşan bir yayın tarzıdır. Öte yandan aynı gün "Demokrasiyi Kökleştirici Tedbirler (*Yeni Sabah*, 23.05.1954:1)" başlıklı tedbirler başlıklı yazı önceki gün yayımlanan "Meclisi Bekleyen Vazife" başlıklı yazıyla yakından ilişkilidir. Yazı, bir memlekette hakiki ve ciddi bir demokrasinin varlığının en büyük delillerini ve bu delillerin Türkiye'deki durumunu tartışmaktadır. Yazıya göre, demokrasinin en büyük delilleri fikir ve basın hürriyeti ile beraber muhaliflerin ne halde bulunduklarıdır.

Yeni Sabah, basın hürriyetinin neden bu kadar önemli olduğunu detaylandırır. Meclis binalarının 24 milyon insanı alamayacağını ve milletin her gün Meclis müzakerelerini dinleyemeyeceğini anlatılmaktadır. Bu nedenle matbuatın, milletin "gözü ve kulağı" olarak görev yaptığını ve Meclis'te olup bitenleri rahatça aksettiremezse birçok hakikatin millete

³¹⁵ Gazeteye göre sayılar şu şekildedir: 10 milyon 262 bin 63 seçmenden 9 milyon 95 bin 617'si seçime katılım göstermiştir. DP'nin aldığı oy sayısı 5 milyon 313 bin 659; CHP'nin aldığı oy sayısı 3 milyon 193 bin 471; CMP'nin aldığı oy sayısı ise 480 bin 249'dur.

Öte yandan DP'nin seçimi kazanmak için başvurduğu yollarla ilgili haberlere de bu tarihlerde yer verilmiştir. "Gecekondu sakinleri D.P. ye niçin rey vermişler (*Yeni Sabah*, 23.05.1954:7)" başlıklı haberde konutları yıkılan yurttaşların gazeteleri şu beyanı verdiği bilgisi yer almaktadır: "Seçimlerden evvel bizlere 'reylerinizi D.P. ye verirsiniz evleriniz yıkılmayacak' denmişti. Şimdi seçim bittiği için bize de ihtiyaç kalmamış olacak ki evlerimizi yıktılar. Biz bu pahalılıkta ne yapacağız, çoluğumuzu çocuğumuzu,, hastamızı, ihtiyarımızı nereye yerleştireceğiz?"

ulaşamayacağını ifade edilmektedir. Ayrıca matbuatın tenkit ve baskısından uzak kalan hükümetlerle milletvekillerinin milli hakları çiğnemede bir mahzur görmeyeceklerini öne sürülmüştür. Yazıdaki ikinci önemli delil olan muhaliflerin durumu hakkında ise muhalif fikir besleyenlerin veya iktidara muarız olanların kovalandığı, sıkıştırıldığı, çalışma imkan ve fırsatlarından mahrum edildiği memleketlerde hakiki demokrasinin varlığından bahsedilemeyeceği belirtilmiştir. Gazete, Demokrat Parti'nin iktidarı ilk ele aldığı 1950 başlangıcındaki genişlik ve rahatlığa geri dönülmesini ardından daha ileri ve demokratça hamleler yapılmasını umduklarını ifade etmektedir (*Yeni Sabah*, 23.05.1954:1, Demokrasiyi Kökleştirici Tedbirler)”

Menderes'in programı açıklamadan bir önceki gün çıkan yazıdaysa Menderes'in, programın Büyük Millet Meclisi huzurunda okunarak yeni Meclis'ten güvenoyu isteyeceği ifade edilmektedir. Kabineye büyük bir çoğunlukla güvenoyu verileceğinden şüphe olmadığı dile getirilmektedir. Bunun nedeni olarak, son seçimleri kazanmış olmanın coşkusu içindeki tüm DP milletvekillerinin, kendilerini bu süreçten başarıyla geçiren kişilere karşı iyi hislerini ifade etme fırsatını bulacakları gösterilmektedir. Meclisin çoğunluğunun tebrik ve destek toplamanın çok zor olmadığı da eklenirken muhaliflerin özellikle Osman Bölükbaşı'nın eleştirilerde bulunacağı da söylenmiştir. İnönü'nün tavrının da görülebileceği belirtilirken yazıda DP içinde de bir muhalefet olabileceği söylenmiş, buna örnek olarak da 1945 sonrası CHP içindeki faaliyetler örnek gösterilmiştir. Yazıda iktidarın manevi ve maddi cephelerde çeşitli zorluklarla karşı karşıya olduğu belirtilmiştir. Manevi cephede karşılaşılan zorluklar, özellikle fikir hürriyeti ve basın serbestliği ile ilgilidir. Metin, bu konularda 1950 yılındaki Demokrat Parti'nin iktidarı ilk aldığı zamandaki “genişlik ve rahatlığa” tekrar kavuşulması gerektiğini umduğunu belirtir. Maddi cephede karşılaşılan zorluklar ise mali ve iktisadi sahada mevcuttur. Bu zorluklar arasında paranın yabancı paralara nazaran durumunun çok sarsılmış olması, pahalılığın boyuna boy alması ve para değerinin yerinde sayıp kalmaması gibi “birçok aksaklıklar” sayılmıştır. Yazının sonunda aynı kabinenin açıklanması sürecinde olduğu gibi bu sefer programın açıklanmasının ardından yaşanacakların merakla beklendiği söylenmiştir (*Yeni Sabah*, 24.05.1954:1, Manevi ve Maddi Cephelerde).

Hükümet programı 24 Mayıs günü Meclis'te okunmuştur ve gazetenin gündemi de bu yönde şekillenmiştir. *Yeni Sabah*'ın bu süreçte muhalefetin eleştirilerine iktidarın açıklamalarından daha fazla yer verdiği net bir şekilde görülmüştür.

Yeni Sabah gazetesinde yer alan haberlere göre (*Yeni Sabah*, 25.05.1954:1 ve 7, Hükümet programı dün Mecliste okundu; 27.05.1954:1 ve 7, C.H.P. ve C.M.P.nin programı tenkidi) Başbakan Adnan Menderes tarafından yaklaşık bir buçuk saat süren bir oturumda

okunan hükûmet programı, iç ve dış güvenliğin daha da güçlendirilmesi, özgürlük düzeninin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması ve ekonomik kalkınmanın hız kesmeden sürdürülmesi gibi temel ilkeleri içermektedir. Gazetede aktarıldığına göre, Menderes programının tamamıyla yeni olmadığı daha önce izlenen politikaların bir devamı niteliği taşıdığı özellikle vurgulanmıştır. Yine *Yeni Sabah*'a göre, hükûmet 2 Mayıs seçimlerinin sonuçlarını, uyguladığı siyasetlerin milletin büyük çoğunluğunca onaylandığının bir göstergesi olarak değerlendirmekte ve bu nedenle önümüzdeki dönemde köklü değişiklikler beklenmediği, mevcut hedeflere daha büyük bir kararlılıkla ilerlenmesinin amaçlandığı belirtilmektedir. Gazetede yer alan haberlere göre, programda ayrıca totaliter zihniyete alışkın memurların durumunun dikkatle ele alınacağı, para ve buğday fiyatlarında herhangi bir düşüş öngörülmediği gibi başlıklara da değinilmiştir. Devlet memurları ve hâkimler meselesiyle birlikte, bankalar, borsalar ve özel sermaye gibi ekonomik konulara, tarımsal kalkınmaya, ordunun modernizasyonuna ve dış politikada Birleşmiş Milletler prensiplerine bağlı kalınacağına yönelik hususlar da programda önemli bir yer tutmuştur.

Yeni Sabah, programın Meclis'te okunmasının ardından, "Muhalefetin hükûmet programını eleştirisi" ve "C.H.P. ve C.M.P. nin program tenkidi" başlıkları altında muhalefet partilerinin ve bağımsız milletvekillerinin görüş ve eleştirilerini dile getirdiğini aktarmaktadır. *Yeni Sabah*, muhalefet partilerinin programdaki bazı başlıkları, özellikle devlet memurları ve hâkimler meselesi gibi konuları belirsiz bulduklarını ifade ettiğini aktarmaktadır. Ayrıca programda rejim meselesine yer verilmemiş olması da önemli bir eleştiri konusu olarak sunulmuştur. Muhalefet temsilcileri, programın büyük ölçüde kendilerine yönelik ithamlar içerdiği ve geçmiş siyasi mücadele dönemlerini anımsattığı yönünde görüş bildirmiştir (*Yeni Sabah*, 25.05.1954:1 ve 7, Hükümet programı dün Mecliste okundu; 27.05.1954:1 ve 7, Muhalefetin Hükümet programını tenkidi)

Yeni Sabah gazetesinde yer alan haberlere göre, CHP adına Server Somuncuoğlu, Başbakan Menderes'in demokrasiye dair hoşgörü anlayışını teorik olarak doğru bulmakla birlikte uygulamada bunun tam tersinin yaşandığını belirtmiştir. Çıkarılan bazı yasaların ve özellikle basın kanunundaki ek kayıtların özgürlük anlayışına aykırı olduğu, muhalefetin varlık mücadelesine zorlandığı ve muhalif listelerden aday olan memurların görevden alınmasının hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca, hâkimlerin bazı kararlarının eleştirilmesinin yargı üzerinde manevi baskı yarattığı, bunun Anayasa'ya aykırı olduğu ve ekonomik alanda plansızlık eleştirilerinin öne çıktığı aktarılmıştır. C.M.P. adına Osman Bölükbaşı, hükümet programında rejim meselesine değinilmemesini eleştirmiş ve bireysel özgürlüklerin mevcut Anayasa altında yeterince güvence altına alınmadığını belirtmiştir.

Bölükbaşı, Demokrat Parti'nin Meclis çoğunluğunu elinde bulundurması nedeniyle gerekli olması halinde Anayasa değişikliğinin yapılabileceğini savunmuştur. Bağımsız milletvekili Hikmet Bayur ise hükümetin otoriter bir yönetime yöneldiği uyarısında bulunmuş ve memurların tasfiyesinin bir an önce sonuçlandırılması gerektiğini dile getirmiştir. Başbakan Menderes ise yaptığı konuşmada, partiler arası ilişkilerden söz etmenin gereksiz olduğunu, muhalefetin özellikle CHP'nin yalan ve iftirayı yöntem haline getirdiğini belirtmiştir. Demokrasiye bağlılığını vurgulayan Menderes, totaliter zihniyetten kopamayan memurların dikkatle ele alınacağını, memurlara zulüm yapıldığı yönündeki iddiaların doğru olmadığını ve şefkatli bir yaklaşım sergilendiğini ifade etmiştir. Ekonomik alandaki plansızlık eleştirilerine karşılık, demokratik rejimlerde planın partilerin programları olduğunu söylemiştir. Ayrıca, muhalefetin hükümeti “memleketi satmakla” suçlamasının kendilerini yaraladığını belirtmiştir. Menderes, seçimlerde tehdit havası yaratılmasına rağmen Türk milletinin 2 Mayıs seçimlerinde Demokrat Parti'ye güçlü destek verdiğini ve muhalefetin bu tarzı sürdürmesi halinde siyasi varlıklarının tehlikeye gireceğini dile getirmiştir. Haberde, görüşmelerin sonunda hükümetin Meclis'ten 491 oyla güvenoyu aldığı, 20 milletvekilinin çekimser kaldığı ve program müzakerelerinin yeni Meclis'ten beklenen canlılığı sağlamadığı aktarılmıştır *Yeni Sabah*, 25.05.1954:1 ve 7, Hükümet programı dün Mecliste okundu; 27.05.1954:1 ve 7, Muhalefetin Hükümet programını tenkidi).

Hükümet Programı ve muhalefetin tavrı başyazılara da konu olmuştur. Gazete (*Yeni Sabah*, 26.05.1954:1 ve 7, Hükümet Programı), Adnan Menderes tarafından Meclis'e sunulan hükümet programının, temelde mevcut politikaların bir devamı olduğunu vurgulamaktadır. *Yeni Sabah*'a göre, Menderes programda değişiklik ve yenilik ifadelerinin ancak şekli bir anlam taşıdığını, dört yıldır sürdürülen siyasi çizginin aynı şekilde devam edeceğini özellikle belirtmiştir. Hükümetin 2 Mayıs seçimlerinin sonuçlarını, uygulanan politikaların halk tarafından onaylandığı şeklinde değerlendirdiği ve bu nedenle yeni dönemde köklü bir değişikliğe gerek duyulmadığı ifade edilmektedir. *Yeni Sabah*, programda demokrasinin geniş bir hoşgörü ve nezaket anlayışıyla tanımlandığını aktarmakla birlikte bu anlayışın uygulamaya yeterince yansımadağı görüşüne yer vermektedir. Özellikle, Meclis'in açılmasından hemen önce kabul edilen bazı yasaların ve basına getirilen yeni düzenlemelerin, ifade özgürlüğünü daralttığı değerlendirilmiştir. Haberde, demokratik bir ortamın oluşturulması için hükümetin hoşgörü ilkesini daha etkin şekilde uygulaması gerektiği öne sürülmektedir. *Yeni Sabah*, hükümetin bundan sonraki süreçte, özgürlükleri sınırlamak yerine genişletici adımlar atmasının önemine dikkat çekmektedir (*Yeni Sabah*, 26.05.1954:1 ve 7, Hükümet Programı).

Yeni Sabah gazetesi, “Muhalefetin Tenkidleri (28.05.1954:1)” başlıklı yazısında, Meclis’te hükümet programı görüşmelerinin beklenen canlılıktan uzak, sönük bir atmosferde geçtiği belirtilmiştir. Yazıda, muhalefetin eleştirilerinin yüzeysel kaldığı, CMP adına Osman Bölükbaşı’nın özellikle rejim meselesi ve bireysel özgürlükler üzerinde durarak Demokrat Parti’nin geçmiş vaatlerini yerine getirmediğini vurguladığı aktarılmıştır. Başbakan Menderes’in anayasa değişikliğinin yalnızca Meclis’in üçte iki çoğunluğuyla mümkün olabileceği açıklamasına karşılık, gazete DP’nin çoğunluğu elinde bulundurması sebebiyle bu yönde irade gösterildiğinde değişikliğin yapılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur’un Demokrat Parti’ye yönelik takdir sözlerinin Meclis’te zayıf ve etkisiz bulunduğu ifade edilmiştir.

Gazetede seçim sonuçlarına dair değerlendirmelerin Mayıs ayının neredeyse son günlerine değin sürdüğü görülmüştür. “2 Mayıs’tan Sonra da (*Yeni Sabah*, 29.05.1954:1 ve 7)” başyazısında seçimlerinin anlam ve yorumunun farklı şekillerde ele alınabileceği belirtilmektedir. Yazıda Demokrat Parti’nin elde ettiği zaferin ilk tahminlerin ötesinde bir başarıya işaret ettiği, resmi sonuçlarla birlikte DP’nin oylarını artırdığı, CHP’nin ise bir miktar gerilediği belirtilmiştir. CHP’nin milletvekili sayısındaki ciddi düşüş, seçim sisteminin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Demokrat Parti’nin başarısı dört yıllık iktidar uygulamalarının toplum tarafından onaylanması şeklinde yorumlanmakla birlikte seçmenin tercihi esas olarak 1950’de başlayan demokratikleşme sürecinin güçlendirilmesi yönünde bir irade olarak görülmüştür. Halkın CHP’ye yeniden fırsat vermemesinin ise bu partinin geçmişteki anti-demokratik uygulamalarıyla ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Makalede demokrasi “nazik ve hassas bir bitkiye” benzetilmiş, iktidarın süreci istikrarlı ve hoşgörülü bir ortamda sürdürmesi gerektiği vurgulanmıştır. Demokrat Parti’nin anti-demokratik kanunları kaldırma vaatlerinin unutulmadığı, bu ideallerden vazgeçilmemesi gerektiği ve bir partinin kararlılığını yalnızca başarısızlık dönemlerinde değil, zafer anlarında da göstermesinin önemli olduğu belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 29.05.1954:1 ve 7, 2 Mayıs’tan Sonra da).

Yeni Sabah gazetesinin 31 Mayıs tarihinde yayımlanan “Meclise Sunulan İlk Layihalar” başlıklı başyazısında, toplanan yeni Meclis’e sunulan ilk yasa tasarılarının dikkat çekici nitelikte olduğunu belirtmektedir. Meclis’e sunulan ilk yasa teklifi artan milletvekili sayısı nedeniyle milletvekillerinin yıllık ödenek ve yolluklarının karşılanmasına yönelik bir bütçe düzenlemesidir. Nüfusun sürekli artışına bağlı olarak milletvekili sayısının da yükseldiği, bunun doğal bir sonuç olduğu vurgulanmakla birlikte gazetede gelecekte aşırı bir temsilci artışının önüne geçilmesi için seçim sistemi ve vekil sayısı üzerinde yeniden düşünülmesi

gerektiği görüşü dile getirilmektedir (*Yeni Sabah*, 31.05.1954:1, Meclise Sunulan İlk Lahiyalar).

Yeni Sabah'ta 1954 seçimleri sonrasında yayımlanan haberler, memurların milletvekili adaylığı ile bürokrasideki terfi süreçlerinin yeni iktidarın siyasal uygulamalarında merkezi bir yer tuttuğunu göstermektedir. Gazete, bir yandan memurların adaylığına dair yasal düzenleme ihtiyacına ve hükümetin bu konuda hızlı adımlarına dikkat çekmiş diğer yandan bürokrasiye yönelik siyasi yaklaşımı somut örneklerle aktarmıştır. Yeni Meclis'in ilk gündemlerinden biri olarak memurların adaylık şartlarının düzenlenmesine ilişkin yasa teklifine yer verilmiş, adaylık sonrası görevlerine dönme talepleri ve kamu hizmetinde tarafsızlığın sonuçları tartışılmıştır. Haberlere göre, hükümetin "partizan" olarak gördüğü memurlar tayin ve nakil uygulamalarına tabi tutulmuş, Konya Valisi Kemal Hadımlı'nın adaylıktan çekilmesinin ardından üst düzey göreve atanması bu yaklaşımın örneği olarak sunulmuştur. Böylece gazete, iktidarın memurların siyasi tercihlerine göre ödüllendirme ve tasfiye mekanizmaları işletebildiğini vurgulamış; hükümetin "memurların durumu titizlikle ele alınacaktır" söylemini ve muhalefetin siyasi gerekçeli atamalara yönelik eleştirilerini bir arada aktararak dönemin bürokrasi-siyaset ilişkisini kapsamlı biçimde yansıtmıştır. (*Yeni Sabah*, 25.05.1954:1 ve 7, D.P. Adayı olan memurların ikbali; 30.05.1954:1 ve 7, Aday olan memurlara ait tasarı; 30.05.1954:1, Konya Valisi Müsteşar Oldu; 31.05.1954:1 ve 7, C.H.P. den adaylığını koyan memurlar, 31.05.1954:1, Meclise Sunulan İlk Layihalar).

Seçimlerden sonraki en önemli gündem başlıklarından biri Kırşehir'in idari statüsünde yapılacak değişiklik olmuştur. *Yeni Sabah*'ta yayımlanan "Kırşehir İli ilga ediliyor" ve "Kırşehir'in kaza olması hâdisesi akisler yaptı" başlıklı haberlerde, Kırşehir'in vilayetliğinin kaldırılarak Nevşehir'e bağlanması, Nevşehir'in ise vilayet statüsüne yükseltilmesi ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bu düzenlemenin Meclis'e sunulacak ilk kanun tasarıları arasında yer aldığı yalnızca Kırşehir ve Nevşehir'i değil, bazı vilayetlerin kaldırılmasını ve bazı kazaların vilayet yapılmasını da kapsadığı belirtilmiştir. Adapazarı'nın Sakarya adıyla vilayet yapılacağı ve Adıyaman'ın Malatya'dan ayrılarak yeni bir vilayet olacağı bilgisine de yer verilmiştir. Haberlerde, bu değişikliğin siyasi boyutuna özellikle dikkat çekilmiştir. Kırşehir'in ilçe yapılması meselesinin kamuoyunda büyük yankı uyandırdığı ve çeşitli tepkilere yol açtığı aktarılmış özellikle CMP Milletvekili Osman Bölükbaşı'nın İçişleri Bakanı'na gönderdiği telgraf öne çıkarılmıştır. Bölükbaşı, yeni vilayetin hangi adla anılırsa anılsın halk vicdanında "intikam vilâyeti" olarak kabul edileceğini ifade etmiştir. Bu görüş, Kırşehir'in CMP'den milletvekili çıkaran tek vilayet olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Haberde Kırşehir'in CMP'nin "kalesi" olarak tanımlandığı, Bölükbaşı'nın 1950 seçimlerinde en yüksek oy oranıyla burada

seçildiği hatırlatılmıştır. *Yeni Sabah*'ın değerlendirmelerinde, Kırşehir'in vilayetlikten çıkarılmasının bir tür siyasi cezalandırma olarak algılandığı vurgulanmış, bu idari değişikliğin kentin siyasi tercihiyle yakından bağlantılı olduğu yönündeki görüşler aktarılmıştır. Ayrıca Kırşehir'in tarihi statüsüne değinilmiş, milli hükümetten önce bağımsız bir sancak olduğu ve Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana vilayet olarak idare edildiği hatırlatılmıştır (*Yeni Sabah*, 30.05.1954:7, Kırşehir İli ilga ediliyor; 31.05.1954:1 ve 7, Kırşehir'in kaza olması hâdisesi akisler yaptı).

Seçimlerin üzerinden 1 ay geçtikten sonra Haziran ayında siyasi partilerle ilgili haberlerin oranında ciddi bir azalma görülürken bu dönemde de Kırşehir'in ilçe yapılmasına yönelik eleştiriler devam etmiştir. Öte yandan Menderes'in Amerika programı ve bunun iktisadi etkileriyle beraber Seçim Kanunu'nun değiştirilmesi, piyasadaki şeker azlığı ve temel özgürlükler *Yeni Sabah*'ın öne çıkardığı konular olmuştur. 1954 yılının Haziran ayında gazetenin konumlanışını anlamak için haberlerden ziyade başyazıları takip etmek ise çalışma açısından daha anlamlı olacaktır³¹⁶.

1 Haziran tarihli *Yeni Sabah*'taki önemli haberlerden biri Menderes'in Amerika'daki gazetecilere verdiği beyanatken³¹⁷, “Çoğunluk, Azınlık” başlıklı başyazıdaysa siyasi rejimler, demokrasi, çoğunluk-azınlık ilişkileri ve diktatörlük gibi temalar etrafında şekillenen bir anlatıyla Türkiye'deki duruma dair göndermeler yapılmaktadır. 1954 seçimlerinde ortaya çıkan manzaraya herhangi bir gönderme yapmadan yazıda, çoğunluğun azınlık üzerindeki hâkimiyeti ve bunun demokratik sistemlerde yarattığı sorunlar vurgulanmaktadır. Özellikle, “çoğunluğun düşündüğü gibi düşünmiyen fertlere, mümkün olduğu kadar geni nefes alma imkanının mutlaka tanınmış olması” ifadesi, çoğunluk iktidarının azınlık haklarını nasıl baskılayabileceğine dair bir uyarı içermektedir. Metinde, demokrasinin sadece çoğunluğun yönetimi olmadığı aynı zamanda azınlık haklarının korunması gerektiği savunulmaktadır. “Demokrasinin hedefi, fertlere ve teşkilatlara kanun dışında endişe duymadan faaliyet gösterebilecekleri bir ortam sağlamaktır” cümlesi bu görüşü desteklemektedir. Ancak, yazıda belirtildiği üzere bazı durumlarda demokratik sistemler dahi azınlık haklarını korumakta yetersiz kalabilmektedir (*Yeni Sabah*, 01.06.1954: 1, Çoğunluk Azınlık).

³¹⁶ Burada seçim gündeminden uzaklaşılmasına ek olarak ilgili tarihte basına yönelik baskıların artmış olmasından dolayı gazetelerin 1954 seçimlerinde bir önceki seçimden daha güçlü bir konumda olan DP iktidarını karşılarına almak istememeleri sebebiyle verdikleri haberlere dikkat etmeleri de önemli bir faktördür.

³¹⁷ Menderes'in Amerika'daki temasları gazete tarafından düzenli olarak takip edilmiştir. Özellikle Türkiye-Amerika ilişkilerini inceleyecek çalışmalar için bu haberlerden bazıları: *Yeni Sabah*, 01.06.1954: 1 ve 7, Başvekil Washington'da gazetecilerle konuştu; 02.06.1954: 1 ve 7, Menderes Amerikada temaslara başladı; 05.06.1954: 1 ve 7, Menderes'in Amerika seyahatinin gayesi; 06.06.1954: 1 ve 7, Amerika, Türkiye'ye askeri yardımı arttırmağa karar verdiğini açıkladı; 16.06.1954: 1 ve 7, Amerika Seyahati Hakkında Başvekil Grupa İzahat Verdi

Diktatörlük ve otoriter rejimlerin eleştirisi de metnin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Örneğin, “Bir memleketteki rejimin en iyi ölçüsü, resmi düşünceler dışındaki fikirlerin nasıl muamele gördüğüdür” ifadesi, özgürlüklerin kısıtlandığı rejimlerin eleştirisini yansıtmaktadır. Yunanistan'daki General Metaksas dönemi ve İspanya'daki Franco rejimi gibi örnekler, bu tür rejimlerin azınlık haklarını nasıl baskı altına aldığını göstermek için kullanılmıştır. Metnin son bölümünde fert haklarının korunmasının önemine vurgu yapılmakta ve demokratik sistemlerin bu hakları nasıl güvence altına alması gerektiği tartışılmaktadır. “Fert hakları tutulursa, zincirin halkaları sağlam olur” benzetmesi, demokrasinin ancak bireysel özgürlüklerin korunmasıyla işlevsel olabileceğini ima etmektedir. Genel olarak metin, çoğunluk-azınlık dengesi, demokrasinin temel ilkeleri ve otoriter rejimlerin sakıncaları üzerine Türkiye'nin geleceğine dair bir uyarıda bulunmaktadır (*Yeni Sabah*, 01.06.1954: 1, Çoğunluk Azınlık).

Seçimlerden tam bir ay sonra ise şeker bayramı vesilesiyle bir yazı yayımlanmıştır. Yazıda bir önceki günküne benzer şekilde Türkiye'ye dair doğrudan bir ifade yer almamakla birlikte bağımsızlık mücadelesi veren Müslüman ülkelerin durumuna da değinilerek, özgürlüklerin önemi ima edilmiştir. Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Suriye, Lübnan, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Endonezya ve Filipinler gibi ülkelerin henüz tam bağımsızlığa kavuşmadığı ve yabancı devletlerin egemenliği altında olduğu belirtilmekte Türkiye'nin Milli Mücadele dönemindeki azmi ve başarısının bu ülkeler için örnek teşkil ettiği vurgulanmıştır. Metinde, Türkiye'nin din ve dünya işlerini birbirinden ayırarak manevi bağların değerini daha iyi anladığına dikkat çekilmektedir (*Yeni Sabah*, 02.06.1954: 1, Bayram)

Seçim sonrası iç politikadaki en önemli gündem maddelerinden biri olan Kırşehir'in ilçe yapılmasıyla ilgili haberlerden birinde kent sakinlerinin Menderes'e gönderdikleri telgraf ele alınmıştır. Haberde bunun “siyasi bir ceza olduğu” ceza olduğunu belirtilirken sadece bu kentin değil, bütün Türkiye'nin sorunu olduğu da dile getirilmiştir (*Yeni Sabah*, 05.06.1954: 1 ve 7, Kırşehirililer, Menderes'e telgraf gönderdiler). Kırşehir ile ilgili yaşananlar bir karikatüre de konu olmuştur.

Görsel 3.47: Müessif Bir Kaza Kırşehir Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 05.06.1954

Bir kahvehane ortamında geçen sahnede, gazeteyi okuyan kişi “Vah vah... Mümessif bir kaza!” derken diğeri “Biliyorum, Kırşehir’de...” diyerek olayı teyit etmektedir. Karikatür, bu uygulamayı trajikomik bir dille eleştirmektedir; zira Kırşehir halkının Demokrat Parti’ye oy vermemesi, cezalandırılmalarıyla sonuçlanmıştır. Arka plandaki güvercin barış ve masumiyeti simgelerken bu temanın yanında uygulanan idari tasarrufun sertliği ironik bir karşıtlık yaratmaktadır.

Ertesi günkü başyazıdaysa (*Yeni Sabah*, 06.09.1954: 1, İlk Tedbirler) siyasi ve idari düzenlemeleri konu alan özellikle yeni vilayetlerin oluşturulması ve demokratik süreçlere ilişkin tartışmaları içeren bir içerik sunmaktadır. Ankara’dan gelen kulis haberlerine dayandırılan yazı dile getirilen konuların gerçekleşmesi halinde 1950 yılına geri dönüşeceği söylenmektedir. Bunlardan biri olarak, “Mesela, seçim kampanyası sırasında muhalefetin devlet zaviyesinden faydalanarak propaganda yapması yasak edilecektir” ifadeleriyle radyonun kullanımıyla ilgili süreç anlatılmıştır. İktidarın son seçim döneminde muhalefetin radyoyu kullanış biçimine dair argümanı, “Son seçim kavgası ve yaygarası arasında bazı muhalefet hatiplerinin on dakikalık fırsattan faydalanarak itidalli bir dille konuşmağı ihmal ettikleri ve tenkidi hatta söğüntüye bile çevirdikleri ileri sürülmektedir” cümlesiyle aktarılmış, kanunun geçmesi halinde muhalefetin radyondan hiçbir şekilde sesini duyuramayacağını altı

çizilmiştir. Demokrat Parti iktidarının İnönü'nün Milli Şeflik döneminden kalma kanunlardan faydalandığı belirtikten sonraysa yeni illerin oluşturulması konusu,

“Başka haberlere göre de vilayetlerin sayısı çoğaltılacak ve iki yeni il ihdas edilecektir: Adıyaman ve Sakarya vilayetleri. Bunlardan birincisinin siyasi gayelerle yapıldığı iddiası daima ileriye sürülecektir. Çünkü Malatyanın, İnönü'yü milletvekili seçtiği malumdur. Sakarya vilayetinin ihdası ise acaba bir neci sedakat mükafatı olarak mı tefsir edilecek, yoksa notmal bir inkişaf şeklinde mi mütalaa olunacak; bunu bittabi zaman gösterecektir (*Yeni Sabah*, 06.09.1954: 1, İlk Tedbirler)”

ifadeleriyle ele alınmış ve yeni kanunlar noktasında olabildiğince dikkatli olunması gerektiği söylenmiştir.

Görsel 3.48: İktisadi Meseleler Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 13.06.1954

İktisadi manzarayı konu edinen bir karikatürdeyse üst üste dizilmiş beş küp yer alırken en altta “Ticarethane kurallarının serbest bırakılması” yazılı küp, telaşlı bir figür tarafından tutulmaya çalışılmaktadır. Bu küpün üzerinde “Karaborsa”, “İhtikâr”, “Fiyatların Yükselmesi”, ve “Pahalılık” yazılı küpler yer almaktadır. Her biri ekonomik bozulmayı temsil eden bu unsurlar zincirleme biçimde bir yıkıma işaret etmektedir. En alttaki destek çekildiğinde bu yapının tamamının çökeceği karikatür yazısıyla vurgulanmıştır.

Haziran ayının ortalarında da Kırşehir ile ilgili haberler devam ederken, bu kentin ilçe yapılmasının coğrafi ve ekonomik zorluklarına değinen bir haber gazetede yer almış ve her şeye rağmen Kırşehirliilerin ümitli oldukları vurgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 14.06.1954: 1 ve 7,

Kırşehirin kaza olmasında coğrafi ve iktisadi güçlük). Seçim sonrası siyasi partilerin kendi performanslarını değerlendirdikleri bir haber de *Yeni Sabah* okuyucularıyla buluşmuştur. CHP'nin üç gün süren toplantısının ardından yayınladığı tebliğde, eşit olmayan şartlara rağmen 3 milyondan fazla seçmenin oyunu alabilmiş olmayı bir başarı olarak kabul ettiğini bildirmiş ve seçim sisteminin yarattığı bir sonuç olarak Meclis'te az sayıda vekille bulunduklarını ifade etmiştir (*Yeni Sabah*, 14.06.1954: 1 ve 7, C.H.P. seçimde aldığı oy yekununu az bulmuyor).

CHP'nin toplantısının ve tebliğinin yayınlanmasından birkaç gün sonra okuyucuyla buluşan başyazı "Halk Partisinde" başlığını taşımaktadır. Yazının ilk paragrafında CHP içindeki olaylar; DP'ye yakın basının İnönü'nün CHP'nin Genel Başkanlığı'ndan ayrılacağı ile ilgili yayınları, Nihat Erim ve Kasım Gülek arasındaki ihtilaflı yapı ve *Ulus* gazetesinin tekrar yayın hayatına başlaması şeklinde özetlenmiştir. Toplantının kapalı oturumda yapıldığı için konuşulanlarla ilgili tam ve doğru bilgi olmadığı vurgulandıktan sonra *Ulus* gazetesi ve muhalefetin yayıncılık faaliyetleriyle ilgili olarak,

"*Ulus* gazetesinin tekrar neşredilmesi hakkında düşünce herhalde yersiz sayılmamalıdır. Çünkü bugün otuza yakın mebus ve üç milyondan fazla aldığı reyle Halk Partisi muhalefetin en kuvvetli temsilcisi sayılmak mevkiindedir. Böyle bir muhalefetin dilsiz ve organsız bir halde durması [okunmuyor] edilecek bir şey değildir. Böyle bir bahtsızlık Halk Partililer için daha acıdır. Çünkü Halk Partili bazı kimselerin elinde bir iki neşir vasıtası vardır ki bunların yayınları, efkarı ımmiyece, partinin düşünceleri sayılmaktadır ve böyle telaki edilmesi de ve bir dereceye kadar mazur görülmelidir. Çünkü bu kalem ve gazete sahipleri, yıllarca, partinin tek neşir vasıtası olan *Ulus*da yazı yazmış, hüküm sürmüş olanlardır. Binaenaleyh bu muharrirleri partinin düşüncelerini ifadeye alışmış telakki ederek hala da aynı yolda oldukları tevehhüm olunabilir ve bütün yalanlamalar, resmi yarı resmi tebliğler bu zannı hiçbir vakit gideremez. Nitekim giderememiştir de... (*Yeni Sabah*, 17.06.1954: 1 ve 7, Halk Partisinde)"

değerlendirilmesi yapılmış ve muhalefetin derli toplu bir görünümde olması gerektiği vurgulanmıştır.

Kırşehir'e dair kanun taslağının Meclis'e gönderildiği, Seçim Kanunu'nun da hazırlandığı günlerde yayımlanan başyazıdaysa onuncu dönem Büyük Millet Meclisi'nin kurulduğu günden itibaren çok hızlı bir şekilde hareket ettiği belirtilmiş ve yazı boyunca bunun yaratabileceği sorunlar üzerine durulmuştur. Özellikle seçim ve ya emeklilik kanununa dair acele edilecek bir takvim olmadığı belirtildikten sonra, "Kanunlar çok daha rahat ve sükunla yazılmalı, ekspres süratle encümenlerden ve meclislerden geçmemelidir" ifadesiyle yazı son bulmuştur (*Yeni Sabah*, 18.06.1954: 1, Meclisin Faaliyeti).

Haziran ayının son günlerine doğru ise iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin gerildiği görülmüştür. Seçim kanunu ile ilgili görüşmeler devam ederken CMP'li Ali Şiroğlu'nun DP'lilere yönelik "Hükümet komiseri" sözleri gerilimi tırmandırırken, CHP Meclis Grubu başkanı ve vekillerin konuyla ilgili Menderes'ten görüşme talep etmeleri ve Menderes'in "konuşulacak bir mevzu olmadığını" söyleyerek reddetmesi ise diyalog yollarını tamamen

kapamıştır (*Yeni Sabah*, 19.06.1954: 1 ve 7, Muhalefetle D.P.nin çok sert tartışması; 19.06.1954: 1, Başvekil, C.H.P. ile görüşmek istemedi).

İktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik *Yeni Sabah*'ın (20.06.1954: 1, Esirgenen mülakat) başyazısına da taşınmıştır. Seçimden sonra, iktidar partisi temsilcilerinin demeçleri, “fazla mülayim ve okşayıcı olmakla temayüz etmiyordu” şeklinde betimlenirken, CHP'nin ise bir önceki seçimde olduğu kadar milletvekilliği kazanamaması ve partinin önde gelen birçok isminin başarısız olması sebebiyle hayal kırıklığı içinde olduğu belirtilmiştir. Muhalefetin etkili bir rol oynaması için illa sayıca çok olmasına gerek olmadığı söylenmiş ancak hazırlanan kanunların itidal havasını bozduğu vurgulanmıştır. CHP'nin Menderes ile görüşmek istediğini hatırlatan yazı, “Mülakat vaki olsaydı bundan ne netice alınacaktı? Bunu tahmin etmek ve bu hususta yorumda bulunmak kolay değildir. Mamafih gönül, böyle bir mülakatın esirgenmemiş oluğunu görmeği arzu ederdi” ifadesiyle son bulmuştur.

CHP'nin iktidardan beklentisiyse demokratik rejimi ilgilendiren konuların kesin hükme bağlanmasından önce etraflıca düşünülüp, sakın bir atmosferde ele alınmasıdır. Bölükbaşı ise Menderes'in muhalefete düşmanlık ettiğini savunmaktadır (*Yeni Sabah*, 21.06.1954: 1, C.H.P., hükümetten basiret bekliyor).

Siyasi partiler arası gerilimin yükseldiği günlerde *Yeni Sabah*, demokratik bir rejimde olması gereken özgürlükleri hatırlatmıştır. Seçim kanununda memurların siyasi katılım sürecine kısıtlamalar getirilmesi planlanırken *Yeni Sabah* da fikir, yazı, söz ve vicdan özgürlüklerinin teminat altında bulunması gerektiği gibi memurların da görevlerini huzurlu bir şekilde yapabilmeleri için birtakım kanunu haklara sahip olmaları gerektiğini söylemektedir. “Fikir ve yazı hürriyeti, memurların herhangi bir gayri kanuni baskıya tabi tutulmıyacakları kanunlarda ilan edildiği halde muhtelif yol ve tehditlerle bu imkan ve hürriyetler çok hem de pek çok kısılabilir” dendikten sonra Milli Selamet ve Basın kanunları örnek verilmiştir. DP'nin son seçim zaferinden sonra bu tür kısıtlayıcı kurallara tutunmaması umularak yazı sonlandırılmıştır (*Yeni Sabah*, 21.06.1954: 1, Hürriyetler ve Kanun).

Bu yazıdan bir gün sonra ise kanunlara yönelik itirazlar yine başyazıda ele alınmıştır. Emeklilik Kanununa odaklanan yazıda hem başbakanla görüşme talebinin hem de bu talebin reddedilmesinin CMP çevreleri ve yayın organlarında da iyi karşılamadığını da belirtilmiş, parti ileri gelenlerinin böyle bir mülakata gerek olmadığını söyledikleri anlatılmıştır. Muhalefet partilerinin, basın ve hatta DP içindeki bazı vekillerinde bu kanunda düzenleme yapılmasını istemesine rağmen bu yönde bir adım atılmadığı belirtildikten sonra emekliliğin Demokles'in kılıcı gibi kullanılmasının yaratacağı tahribata vurgu yapılmıştır. Yazıda muhalefetin Meclis'teki konumuyla ilgili olarak da “Muhalefet milletvekilleri sayısının az olması, makul ve

haklı isteklerle yerinde itirazlarının kabul edilmemesi için yeter bir sebep olarak kabul edilemez ve edilmemelidir. Meclis, sadece bir kuvvet gösterisi yeri sayılmamalı, esas prensiplerden uzaklaşmamağa da gayret sarfedilmelidir” hatırlatması yapılmıştır (*Yeni Sabah*, 22.06.1954:1, Halk Partisinin İtirazları).

“Biz bize benzeriz (*Yeni Sabah*, 24.06.1954:1)” başlıklı yazıdaysa son kanunlarla ilgili Meclis’teki görüşmeler sırasında yaşananlar aktarılmıştır. Sinan Tekelioğlu’nun Adalet Bakanı’na getirilmek istenen kanunların demokratik hiçbir ülkede olmadığını söylediğini aktararak başlayan yazıda Türkiye’deki yurttaşların demokrasiyi isteyerek kabul edip, benimsediği ve bu uğurda bir asırdan fazla uğraştığı bu yüzden de bu mücadelede geri kalmaya razı olmayacağı vurgulanmıştır.

Server Somuncuoğlu’nun CHP’den istifası da *Yeni Sabah* da eleştiri konusu olmuştur. Meclis’in en büyük muhalefet grubu olan CHP’nin önde gelen bir isminin istifası mücadeleyi terk etmek olarak tanımlanırken bir hayret ve ibret manzarası olarak gösterilmiştir. Somuncuoğlu, “Bugünkü şartlar içinde C.H.P. nin muhalefet vazifesine devam etmesi imkansız hale gelmiştir. Bu durum karşısında hadiselerin peşine takılıp sürüklenmektense inisiyatifi ele alıp siyasi faaliyetlerime bir çeki düzen vermek isterim” şeklindeki açıklamasının ayrıca dikkat çekici olduğu belirtilip, değerlendirilmiştir. Somuncuoğlu’nun ifadesindeki sadece kendisine çeki düzen vermek şeklindeki tavrı eleştirilmiş; bunun kamu görevlerini üstlenmiş insanların tavrı olamayacağı, şahsi sorumlulukları kadar partisini düşünmek zorunda olduğu belirtilmiştir. Yazıda CHP’nin büyük bir iç buhran yaşadığı belirtilirken bunun atlatılamaması halinde daha zor günlerin beklendiği de söylenmiştir (*Yeni Sabah*, 25.06.1954:1, Kolay yol!). Muhalefet partilerinin iktisadi yapılarını ve içerisindeki diğer gelişmeleri ele alan bir diğer yazıdaysa partilere her ne kadar seçimlerden bekledikleri sonuçları alamamış olsalar bile darılıp, küsmeden işleri olurlarına bırakmadan hareket etmeleri ve yaşananlardan ders çıkararak azimli davranmaları önerilmiştir (*Yeni Sabah*, 28.06.1954:1, Muhalefet Partilerinin Kalkınması)

Görsel 3.49: Demokrasi Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 25.06.1954

25 Haziran tarihinde yayımlanan bir karikatürdeyse, “Seçim Kanunu Tadil Tasarısı” yazılı bir topun “Demokrasi” başlıklı kaleye doğru hızla yöneldiği görülmektedir. Kaleyi korumaya çalışan kaleci figürü küçük bir çocuk olarak tasvir edilmiştir; bu görsel tercih Türkiye’de demokrasinin henüz olgunlaşmamış, genç ve savunmasız bir yapıda olduğunu simgelemektedir. Çocuğun çaresizce ellerini kaldırması bu yasa tasarısı karşısında demokrasinin direnç gösteremediği anlamına gelirken karikatür Seçim Kanunu Yasa Tasarısı’nın demokratik işleyişe zarar vereceği yönünde eleştirel bir tavır sergilemektedir.

Haziran ayının son günleri de gazetede Kırşehir’in ilçe olması konusu ele alınmıştır. “Kırşehir Layihasını D.P.liler de Tasvip Etmiyor (*Yeni Sabah*, 29.06.1954: 1 ve 3)” başlıklı haber manşetten verilirken spottaysa DP’li bir vekilin kararı Meclis’te ettiği namus yeminine aykırı bulduğunu söylediği bilgisine yer verilmiştir. DP Milletvekili Mustafa Ekinci de matbuatta ve kamuoyunda Kırşehir’in kaza yapılmasının sebebinin siyasi sebeplere bağlı olduğu yönünde bir algının olduğunu belirterek Kırşehir’in vilayet olarak kalmasını savunmuştur. Kırşehir’i “İntikam Vilayeti” olarak tanımlayan Osman Bölükbaşı ise düzenlediği basın toplantısında, “500 mebusluk kazanmalarına rağmen, bir vilayette muhalif bir partinin kazanmasına tahammül edemiyen insanların iktidarı kaybetmek ihtimali belirdiği zaman, nelere başvurabileceklerini düşünmek icap eder” demiştir (*Yeni Sabah*, 30.06.1954: 1 ve 7, “İntikam Vilayeti”nin ihdasındaki sebepler).

“Yediye Karşı Onbir (*Yeni Sabah*, 30.06.1954: 1)” başlıklı başyazıdaysa Kırşehir’in kaza haline getirilmesinin bütçe komisyonunda büyük tartışmalara yol açtığı ve 7 oya karşı 11 oyla kabul edildiği bilgisine yer verilmiştir. 2 Mayıs seçimlerinden sonra hükümetin Meclis’e sunduğu bir düzenlemenin ilk kez bu kadar sert bir itirazla karşılandığını ve CMP’li mebusların bu tasarının kendilerini cezalandırmak için yapıldığı psikolojisinde oldukları söylenmiştir. CMP ile birlikte CHP’li vekillerin de bu düzenlemeye karşı çıktığı ama asıl önemli olanın DP’li vekiller içerisinde de karşı çıkanların olması gösterilmiştir. Yazıda Ekrem Alican’ın ve bir başka DP’li vekilin konuşmasından bölümlere yer verilmiş, iktidar cephesinden isimlerin de konuya karşı en kuvvetli delilleri ortaya koydukları vurgulanmıştır.

3.3.5. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri Öncesi *Yeni Sabah*

1957 Genel Seçimleri ile ilgili *Yeni Sabah*’ta 5 Eylül günü yayımlanmıştır. DP Meclis Grubu’nun toplanacağı ve seçimlerin 27 Ekim günü yapılmasının muhtemel olduğu belirtilmiştir. Öte yandan haberde 12 Eylül günü Meclis’in toplanıp, seçimlerin yenilenmesini kararlaştıracağına dair bilgide yer almıştır (*Yeni Sabah*, 05.09.1957: 1, Seçimler 27 Ekimde). DP Meclis grubu da belirlenen tarihte toplanmış ve ittifakla seçim kararını kabul etmiştir. Karardan sonra söz alan Menderes parti mensuplarını tebrik etmiş ve seçimlerin hayırlı olmasını temenni etmiştir (*Yeni Sabah*, 06.09.1957: 1 ve 4, D.P. Meclis Grubu seçim kararını ittifakla kabul etti).

Seçim kararı alınır alınmaz da partiler çalışmaya başlamıştır. Gazetede yer alan habere göre de muhalefetteki üç siyasi parti iş birliği görüşmeleri için ilk adımı İstanbul’da atmıştır ve “işbirliğine mani olunamaz, zafer bizimdir” şeklinde de bir açıklama yapmışlardır. Ankara’daki DP çevreleri seçim kararının isabetli olduğunu söylerken, aradan geçen yedi yılda eskisiyle kıyaslanamayacak kadar çok şey yaptıklarını belirtmekte öte yandan muhalefetinse kendilerine engel olduğunu söylemektedir. Muhalefetse DP iktidarı plansız hareket etmekle suçlamıştır (*Yeni Sabah*, 06.09.1957: 1 ve 4, Muhalefet işbirliğine şehrimizde başladı; 07.09.1957: 1 ve 5, Bütün Yurtta Seçim Faaliyeti Başladı).

Seçim tarihinin belli olmasının ardından Sabri Esat Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 07.09.1957: 2, Sportmence) kaleme aldığı yazıda hareketli bir seçim döneminin başlayacağını ancak Türk seçmenlerinin yapmacık söylemlerden uzak, ölçülü ve sağduyulu bir tutum sergilediği belirtilmiş ve yurttaşların siyasi söylemleri kolayca değerlendirebilme yeteneğine sahip olduğunu söylemiştir. Seçmenlerin seçimlerden sonra da aynı olgunluğu koruyacağını belirtildiği yazıda, bundan önceki iki seçimde olduğu gibi güvenli bir seçim süreci geçirileceği söylenmiştir. Siyavuşgil bu konuda seçimi kaybeden siyasi partilerin bir şüphe uyandırmaya

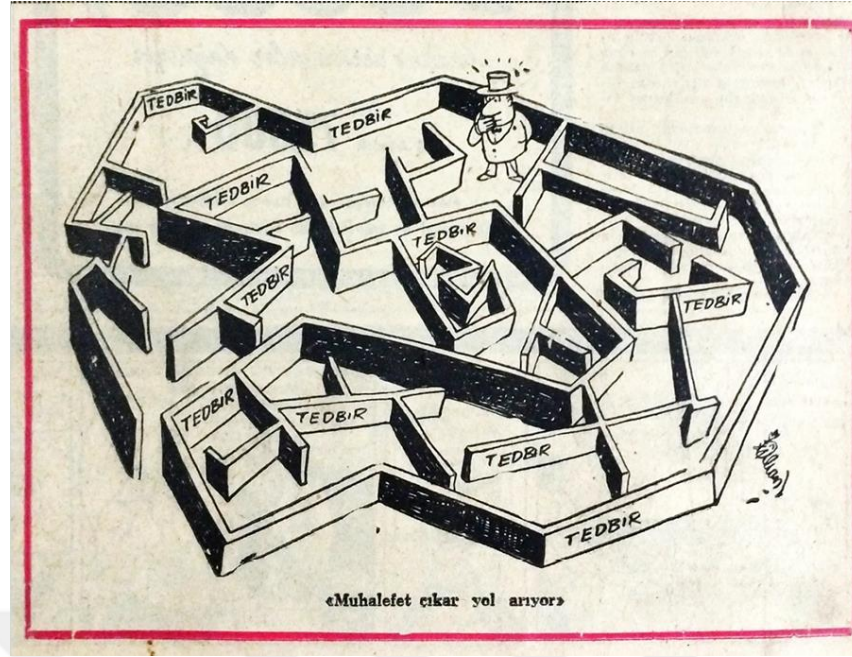
kalkmalarının vatandaşı küstürmekten öte bir işlevi olmayacağını vurgulamıştır. Yazı, halkın sağduyusunun siyasi parti liderlerine de yansımaları temenni ederek son bulmuştur.

Sonraki günlerde hem parti içi gelişmeler hem de partilerin seçim stratejilerine yönelik daha fazla haber gazetede yer almaya başlamıştır. Fuat Köprülü'nün DP'den istifasını duyuran haberde “nihayet” denirken, istifa sebebi olaraksa dördüncü Menderes kabinesinin hükümet programını hiçe sayması gösterilmiştir. Başka bir haberdeyse DP'nin İstanbul'da bazı profesörleri aday göstereceği belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 08.09.1957: 1 ve 5, Fuat Köprülü nihayet dün D.P. den istifa etti; 08.09.1957: 1 ve 5, D. Parti bazı profesörleri İstanbul'dan aday gösterecek). Bu günlerde en dikkat çekici içerikse Emin Kalafat imzasıyla yayınlanan tebliğdir. Metin gazetede olduğu gibi yer alırken şu ifadelerle başlamaktadır: “İşbirliği adı altında meşru iktidara karşı husumet cephesi kurmak isteyen üç muhalif partinin müşterek tebliği bir tahrik vesikasıdır. Seçmenin karşısına yalnız parlak sözler ve hesapsız vaadlerle çıkılmaz (*Yeni Sabah*, 09.09.1957: 1 ve 5, İşbirliği adı altında meşru iktidara karşı)”

10 Eylül tarihli *Yeni Sabah* gazetesinde İsmet İnönü'nün partiler arası işbirliğine destek çağrısı manşette yer almıştır. İnönü seçimlere partilerin eşit şartlarda girilmediği ve işbirliğini vicdanla doğup, geniş ölçüde yayıldığını söylemiştir (*Yeni Sabah*, 10.09.1957: 1 ve 5, İnönü işbirliğinin desteklenmesini istedi). Faik Ahmet Barutçu ise başka bir konuşmada demokrasi için özgür basın ve muhalefetin şart olduğunu ifade etmiştir (*Yeni Sabah*, 11.09.1957: 1 ve 5, C.H.P. adaylarını Genel Merkez tespit edecek).

Seçim kararının alınmasından sonra Seçim Kanunu'nun da düzenleme yapılması da gündeme gelmiştir. Kanunla ilgili konuşulurken Meclis'te tartışmalar yaşanmış, Başbakan Menderes görüşmelere katılmamıştır. CHP tarafından yayımlanan tebliğdeyse “Muhalefet kazanacaktır” denilmiştir (*Yeni Sabah*, 12.09.1957: 1 ve 5, B.M.M. dün seçim kararı olarak dağıldı; 12.09.1957: 1 ve 5, İnönü “Muhalefet kazanacaktır” dedi).

Seçim Kanunun da yapılan değişikliklerle partilerin işbirliği yapması engellenirken yeni formüller üzerine de durulmuştur. *Yeni Sabah*, CHP'nin muhalifler partiler adına seçime girebileceğini söylemiş bir başka ihtimalinse seçimlerin boykot edilmesi olduğunu belirtmiştir (*Yeni Sabah*, 13.09.1957: 1 ve 5, Seçime C.H.P. girecek). Gazetede siyasi iktidarın aday listesi hazırlamaya başladığı ve muhalefetinse bir çıkar yol aradığı belirtilirken diğer bir haberdeyse İstanbul'da CHP ve CMP kongrelerine polisin müdahale ettiği bilgisine yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 16.09.1957: 1 ve 5, Muhalefet dün harekete geçti). Gazetede bu dönemde yer alan haberlerde herhangi bir betimleyici ifadeye rastlanmazken sürece dair eleştirilerin daha çok karikatürler yoluyla yapıldığı görülmüştür.

Görsel 3.50: Muhalefet Çıkar Yol Arıyor Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 16.09.1957

Yukarıdaki karikatürde Seçim Kanunu’nun değiştirilmesinin ardından muhalefetin içine sıkıştığı siyasal durum, “tedbir” duvarlarıyla örülmüş karmaşık bir labirent metaforu üzerinden görselleştirilmiştir. Labirentin tüm yolları, muhalefetin ilerleyişini engelleyen ve yön bulmasını imkânsızlaştıran “tedbirlerle1 kapatılmıştır. Bu ifade, iktidarın seçim öncesinde uyguladığı yasal ve idari düzenlemelerin, muhalefet partilerinin işbirliği olanaklarını bilinçli biçimde sınırladığına işaret etmektedir. *Yeni Sabah* gazetesi, bu görsel anlatımla 1957 seçimlerine giden süreçte muhalefetin iktidarın oluşturduğu yapısal engellerle de mücadele ettiğini vurgulamaktadır.

Görsel 3.51: Muhalefet Harekete Geçti Karikatür

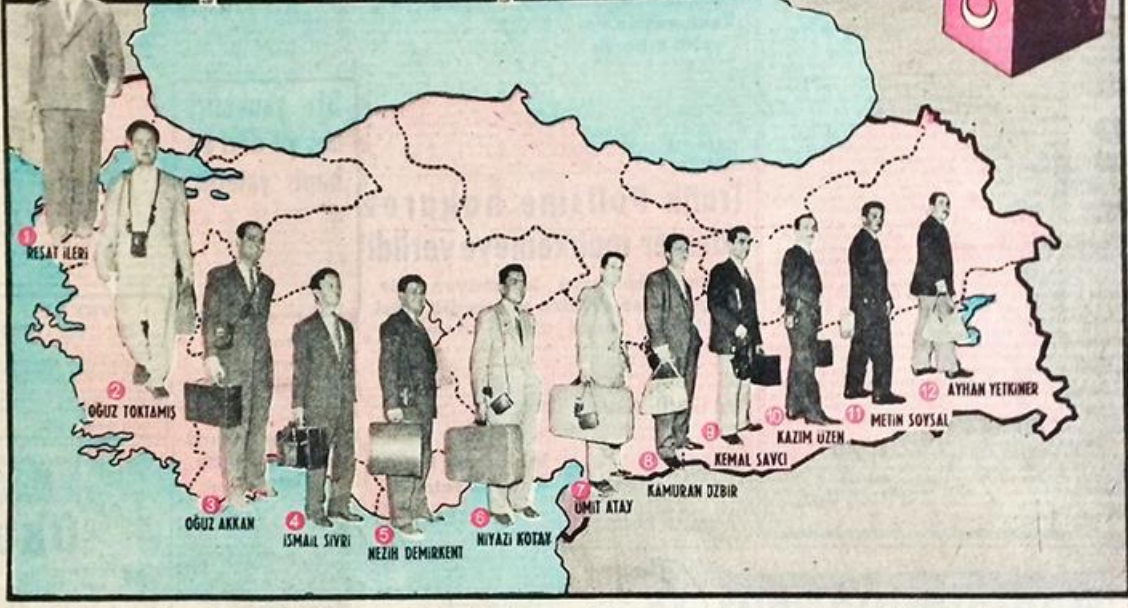
Kaynak: *Yeni Sabah*, 17.09.1957

Bir diğer karikatürse muhalefet partilerinin seçim sürecine aktif biçimde katılma iradesini ortaya koyduğu günlerde yayımlanmıştır ancak bu irade, zincirlerle bağlanmış ağır engellerle sınırlandırılmıştır. Karikatürün herhangi bir yerinde iktidara dair bir şey sembolize edilmeden koyduğu engeller anlatılmıştır. Karikatür, adil olmayan siyasal rekabet ortamının eleştirisini muhalefetin içinde bulunduğu dezavantajlı koşullara da dikkat çekerek ele almıştır.

19 Eylül günü *Yeni Sabah*'ın manşetindeki haberin başlığı, "C.M.P. işbirliğini imkansız kılıyor" şeklindedir. Parti tarafından yapılan açıklamada seçime muhalefet adına tek başına CHP'nin katılmasına razı olunmadığı belirtilmiştir. Haberde CMP'nin bu kararının ardından CHP Meclisi'nin de olağanüstü toplantı kararı aldığı aktarılmıştır. Haberde üç partinin işbirliği konusundaki hamlelerinin neler olduğu olası riskleriyle birlikte anlatılırken bundan sonraki süreçte sadece CHP ve Hürriyet Partisi'nin işbirliği yapabileceği bilgisine yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 19.09.1957: 1 ve 5, C.M.P. işbirliğini imkansız kılıyor). *Yeni Sabah* gazetesinin 1957 yılının Eylül ayının bu dönemine değin daha çok muhalefet partilerinin işbirliği üzerine durduğu görülmüştür. Sonraki günlerdeyse önceki seçim dönemlerine göre gazetenin seçimleri daha yakından takip ettiği ve seçime özel sayfa yaptığı görülmektedir.

Yeni Sabah 20 Eylül günü 12 kişilik seçim ekibi ve 55 il muhabirini görevlendirdiği böylelikle tüm Türkiye'de seçimi takip edeceğini aşağıdaki şekilde duyurmuştur:

ARKADAŞLARIMIZ SEÇİM BÖLGELERİNDE

YENİ SABAH'ın 12 kişilik seçim ekibi ve 55 memleket muhabiri vazife başında

1 REŞAT İLERİ Yeni Sabah'ın en gençleri. Yeni Sabah'ta telen çalışıyor. Geçen seçimlerde de gazetesine adını vaxife gören bu tecrübeli arkadaşımız bu defa Doğu Karadeniz bölgesinde Ordu, Giresun, Gümüşhane, Trabzon, Rize ve Artvin'den seçim haberlerini göndererek halkın fikrini sokacaktır.

2 OĞUZ TOKTAMIS Yeni Sabah İstihbarat ekibinin en aktif ve çalışkan bir elemanıdır. Taktiksel bu seçim döneminde Orta Anadolu'da Batı, İç Anadolu'da, Akdeniz'de, Ege'de, Karadeniz'de, Uşak, Isparta, Burdur ve Antalya vilayetlerinde seçim haberlerini verecektir.

3 OĞUZ AKKAN Gazetemiz sekreterlerinden olan genç arkadaşımız seçimler, masamıza basım-ın alıp Trabzon bölgesine gidecektir. İyi bir hukukçu ve dikhaflı bir gazeteci olan Oğuz Akkan sizlere zinas, Tekirdağ, Kırklareli ve Çanakkale illerinden seçim haberlerini ve talmislerini ulaştıracağız.

4 İSMAİL SIVRI Gazetemiz istihbarat servisinin en dinamik elemanlarından biri olan İsmail Sivri seçim habirelerini kendi memleketi olan Ege'de takip edecektir. Arkadaşımız halen İzmir, Aydın, Manisa, Denizli ve Muğla vilayetlerinde büyük gayretle çalışmaktadır ve halkla temas etmektedir.

5 NEZİH DEMİRKENT Yeni Sabah'ın operasyonel bu seçim döneminde Batı Anadolu'da Batı, İç Anadolu'da, Akdeniz'de, Ege'de, Karadeniz'de, Uşak, Isparta, Burdur ve Antalya vilayetlerinde seçim haberlerini takip etmektedir.

6 NİYAZI KOTAY Seçimlerden önce Ankara bürosuna tedir eden değerli arkadaşımız bu seçim döneminde yine çok yorulacaktır. Aynı zamanda bir hukukçu olan Kotay okuyucularımıza seçimlerde büyük çekimseye sahne olacak Kırşehir ve Nevşehir vilayetlerinden en çabuk haberleri verecektir.

7 ÜMİT ATAY Gazetemizin Ankara mümenill-ğini deruhte eden arkadaşımız vaxifesine baş-larken en çetin istihbarat karye karyeye gelyer. Ümit Atay siyasi faaliyetin merkezi olan Ankara'da habireleri dikkatle takip ederek ve rivaz vilayetleri kontrol altında tutarak temaları kolaylaştıracaktır.

8 KAMURAN ÖZBİR Ankara bürosunda uzun zamanından beri büyük bir gayretle çalışan genç arkadaşımız herhalde Ankara'da pek durmayacak. Öbür okuyucularımıza Ankara, Konya, Yozgat, Çankırı ve Zonguldak vilayetlerinden en taze seçim haberlerini verecek, bölge halkını dile getirecektir.

9 KEMAL SAVCI Yeni Sabah istihbaratın kıymetli elemanı Savaş sizlere memleketin en uzak köşelerinden haberler verecek. Arkadaşımız su anda Malatya, Adıyaman, Urfa, Diyarbakır, Mar-şin, Sili, Bitlis, Hakkâri ve Van vilayetlerini gezerek halkla temas etmekte, mahir yorulmaktadır.

10 KAZIM ÜZEN Gazetemiz istihbarat servisinin bu ağırbaşlı ve çalışkan elemanı heruareli bir seçim bölgesinde vaxife alınıp bulunacaktır. Üzen, Yeni Sabah okuyucularına Adana, Mersin, Gazian-tep, Mardin, Kars ve Halep'ten haberler ulaştırma-cak, seçimlere dair olan talmisleri nakledecektir.

11 METİN SOYSAL Yeni Sabah'ın en genç, fakat çok çalışkan muhabiri Metin Soysal Batı An-dolu'da vaxifesinde çalışacaktır. Samsat, Karaman, Çorum, Amasya, Sivas, Samsun, Tokat ve Mısır vi-layetlerinde caceyan ederek seçim habirelerini ta-kip edecektir. Arkadaşımız Etilen iş yapmaktadır.

12 AYHAN YETKİNER İstihbarat kadromuzun gayretli elemanlarından biri olan Yetkiner de memleketin uzak köşelerindeki okuyucularımıza di-le getirecektir. Kendisi Erzurum, Erzurum, Tunceli, Bingöl, Muş, Ağrı ve Kars'daki seçim habirelerini takip ve bölge halkı ile teması yapılmıştır.

YENİ SABAH, yurdun dört köşesinde seçim haberlerini adım adım takip ediyor

Görsel 3.52: Arkadaşlarımız Seçim Bölgelerinde

Kaynak: *Yeni Sabah*, 20.09.1957

Yeni Sabah'ın seçim için görevlendirdiği isimler, Reşat İleri, Oğuz Toktamış, Oğuz Akkan, İsmail Sivri, Nezihe Demirkent, Niyazi Kotay, Ümit Atay, Kamuran Özbir, Kemal Savaş, Kazım Üzen, Metin Soysal ve Ayhan Yetkiner'dir. Bu isimler gittikleri bölgelerde yurttaşlarla ve partililerle görüşmekte, izlenimlerini yazmaktadır.

CHP, CMP ve Hürriyet Partisi'nin önde gelen isimleri işbirliği için yaptıkları toplantılar da *Yeni Sabah*'ın sayfalarında yer almıştır. 21 Eylül günü ise gazetede yer alan haberlere göre artık işbirliğinin mümkün olmadığı anlaşılmış ve partiler de karşılıklı olarak birbirini suçlamaya başlamıştır. Gazetenin, muhalefetteki üç partinin açıklamalarına birinci sayfada yer verdiği görülmekle birlikte CMP ve Hürriyet Partisi'nin işbirliğini CHP'nin bozduğuna ilişkin görüşlerine daha yakın konumlandığı görülmektedir (*Yeni Sabah*, 21.09.1957:1 ve 4, İşbirliğini

CHP bozdu; CMP'ye göre CHP işbirliğini bozdu; CHP'ye göre son tadiller bütün yolları kapamıştır).

Görsel 3.53: Tek Tek Gelin Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 21.09.1957

Partilerin işbirliğini konu alan bir karikatürdeyse silindir şapkalı, sivil kıyafetli üç kişi muhalefeti temsil etmektedir. Bu figürler bir gladyatör gibi zırhlanmış ve kalkanını öne tutarak savunma pozisyonuna geçmiş bir kişiye karşı hazırlık yapmaktadır. Gladyatör figürü dönemin iktidar partisi olan DP'yi simgelemekte olup, savunmacı ama güçlü bir konumda resmedilmiştir. Muhalefet temsilcileri ise cüretkar pozlarda olsalar da doğrudan saldırıya geçememekte yalnızca tartışmakta ve bir strateji arayışı içinde görülmektedir. Bu karikatür muhalefetin dağınık yapısını ve iktidar karşısında etkisiz kalışını eleştirel bir perspektifle ortaya koymakla birlikte şartların eşit olmadığını da göstermektedir.

Sabri Esat Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 21.09.1957:2, Kızışıyor, ha kızışıyor!) de seçim dönemini değerlendiren bir yazı kaleme almıştır. 1957 seçimlerinde Türkiye tarihinde bugüne değin görülmemiş bir kampanya süreci yaşandığını söyleyen Siyavuşgil ciddiyetle tuhaflığın birbirine karıştığını belirtmektedir. “Bakıyorsunuz. particilikten uzak kalarak müstakil bir yol tuttukları iddiasını bugüne kadar ağızlarından düşürmeyen gazetelerde, hiddet ve şiddet bakımından parti liderlerini gölgede bırakan fıkralar çıkıyor” dedikten sonra olumlu olan her şeyin başına seçim sözcüğünün eklendiğini bunun tam tersi olaraksa darlık, yokluk gibi olumsuz kavramlarsa baş tacı edildiğini söylemektedir. Seçimlere kadar yoksulların ve

emeklilerin halinden anlamayan, üniversite hocalarına tepeden bakan, çarşı fiyatlarını yazmaya tenezzül etmeyen gazetecileri eleştiren Siyavuşgil, bu isimlerin yakın zamanda gerçekleşecek seçimlerin manzarasını kestirmiş gibi varını yoğunu taraflardan birinin şansına bastığını anlatmıştır. Bir gazetede yer alan haberin taraflılığını eleştiren Siyavuşgil seçimler yaklaştıkça bu tür tuhaflıkların artacağını da belirtmiştir.

21 Eylül tarihinde yayımlanan “Büyük Seçimden Önce” sayfasının ana başlığı ise “Mahalli parti teşkilatları seçime ayrı ayrı girmekten memnun görünüyorlar (*Yeni Sabah*, 21.09.1957:3)” şeklindedir. İzmit’ten bildiren Nezih Demirkent bu kentteki muhalefet partilerinin ümitlerini işbirliğine bağlamış bulunduklarını aktardıktan sonra yine de kendilerine güvendiklerini özellikle CHP’nin bu konuda daha kararlı olduğunu belirtmektedir. DP’lilerin, köyde yaşayan halk için en önemli şeyin ihtiyaçların giderilmesi olduğunu ve antidemokratik kanunlarla ilgilenmediklerini belirttiklerini söyleyen Demirkent, iktidar partisinin bu kentteki tek endişesinin aday yoklaması olduğunu bildirmektedir (*Yeni Sabah*, 21.09.1957:3, Köye geçen adayın adı: Turist). Oğuz Akkan ise Kırklareli’ne giden trende konuştuğu köylülerden birinin DP taraftarı olmasına karşın partilerin birlikte hareket etmesinin sonuçları etkileyebileceğini düşündüğünü aktarmaktadır (*Yeni Sabah*, 21.09.1957:3, Kırklareli’nden bir köylü: “hayatımda hiç mebus görmedim ki...”). Kemal Savcı ise İsmet İnönü’nün memleketi olan Malatya’dan bildirmiştir. 1950’den beri DP’nin Malatya’dan hiç milletvekili çıkaramadığını hatırlatan Savcı, iktidarın buna rağmen kenti ihmal etmediğini de vurgulamıştır. Savcı Malatya halkının içtikleri kahveyle bile ayrıştıklarını şu cümlelerle anlatmıştır: “Malatya’da kahvenin iki ismi var. Birisi C.H.P kahvesi, öteki D.P. kahvesi. İkisinin de çok nadir bulunduğu bazı yerlerde birincisini içerseniz halis kahve, ikincisini içerseniz nohut veya melengüç kahvesi getiriyorlar. Seçim mevzuunda D.P. liler daha gayretli. C.H.P. lilerden önce davranmışlar. Durmadan, dinlenmeden çalışıyorlar (*Yeni Sabah*, 21.09.1957:3, Malatya’da iki çeşit kahve var: halisi D.P. nohutlusu CHP kahvesi diye anılıyor).”

Muhalefet partilerinin işbirliği yapamaması da bu bölümde işlenmiştir. Haberin başlığı İstanbul CMP İl merkezinin kapısına gazeteciler için bırakılan notta yazan, “Ben yimek yimeye gidiyorum gelenler buraya imza atsın (*Yeni Sabah*, 21.09.1957:3)” ifadesinden alınmıştır. Üç muhalefet partisinin anlaştı, anlaşacaklar dendiği sırada seçimde birbirlerinin karşılarında konumlandıkları belirtilmiş ve şu ifadelerle süreç değerlendirilmiştir:

“Hadiselerin resmi ağızlardan ifadesi kısa cümlelerle ifade ediledursun, işbirliğinin imkansız hale gelmesindeki kabahatin kimde olduğu da gazeteciler için araştırma konusu oldu ve tesbit edildi ki, C.H.P. bu günkü kanunlar karşısında, diğer iki partinin bölge usulü teklifini ‘kanunda yazılı olan muvazaa’nın ta kendisi saymıştır ve muvazaa karşısında kazanılacak bütün seçimlerin iptalinden korkmuştur. C.H.P., diğer iki partiye bir başka işbirliği formülü teklif etmiştir ama teklifi iltifat görmemiştir. Bu teklif, diğer iki partiye yüzde elliiki nisbetinde kontenjan ayırmak ve bu kontenjanı gönlü bu partiye bağlı

bağımsızlara terk etmek. Bağımsızlar seçimleri kazandıkları takdirde, diledikleri partiye kayıt olabileceklerdi.

Diğer iki partinin liderleri de bu formülü reddetmişler ve bir işbirliği hikayesi böylece sona ermiş (*Yeni Sabah*, 21.09.1957:3, Ben yemek yemeye gidiyorum gelenler buraya imza atsın)."

YENİ SABAH'ın Seçim anketi

Gazetemiz büyük Seçimden önce İstanbul'da umumî efkârın nabzını yokluyor

Büyük seçimleri en iyi bir şekilde takip etmek için, bütün hazırlıkların tamamlanmış -YENİ SABAH-, hususî ekipleri yurt içinde, seçimden önce vatandaşın durumunu tesbit ederken, İstanbul içinde de vatandaşın fikrini sormayı düşünmüş ve seçim çalışmalarının başlamasını beklemiştir.

Dünden itibaren, seçmen kutukları asıldığı için, bu çalışmalar tıken başlamıştır. Simdi vatandaşın seçmen olarak hangi partiye oy vereceğini tesbitle meşguldür.

İşte, Yeni Sabah, bugünden itibaren vatandaşların, seçimden önce fikirlerini öğrenmek üzere, büyük bir anket açmaktadır.

Yeni Sabah'ın anket sandıkları İstanbul'un muhtelif yerlerinde bulunacaktır. Bu sandık başlarında Üniversite öğrencileri, gazetemiz adına müşahitlik yapacaktır. Dileyen siyasi partiler temsilcileri, sandık başlarında, sukûneti bozmamak şartıyla, vatandaşın oy vermesini takip edebileceklerdir.

Ankete katılacak olan D.P., C.H.P., C.M.F. ve Hür. P. nin isimleri yazılı olan oy pusulaları sandık başında bulunacaktır. Vatandaşlar bu pusulalardan dilediklerini alacak ve sandıklara atacaktırlar.

Bugün saat 15 den itibaren -YENİ SABAH ANKET SANDIKLARI- nı şimdilik aşağıdaki yerlerde bulacaksınız:

- 1 Karaköyde: Ziraat Bankası karşısı
- 2 Galatasaray Lisesi kapısının önü
- 3 Taksimde, eski Kristal binasının yeri
- 4 Beyazıtta: Üniversite kapısı
- 5 Sirkeci: Gar kapısı

göre son tâdiller olları kapamıştır

Seçim bölgelerine giden YENİ SABAH muhabirlerinin verdiği en son haberler Bugün 3 üncü sayfamızda

Görsel 3.54: *Yeni Sabah*'ın Seçim Anketi

Kaynak: *Yeni Sabah*, 21.09.1957

21 Eylül günü *Yeni Sabah* bir de seçim anketi yapacağını duyurmuştur. İstanbul'da her gün 5 farklı noktaya kurulacak sandıklarla kamuoyunun nabzının tutulacağı bildirilmiştir. Gazete on gün boyunca sandıkların nerede olduğunu kaç kişinin katıldığını bildirmiştir. Ankete Ekim ayının ilk günü son verildiği ve o zaman değin 54.516 kişinin katıldığı duyurulmuştur. Ankete İstanbul Valiliği'nin kararıyla son verilmiştir³¹⁸.

³¹⁸ "Anketimize Son Veriyoruz" başlığıyla duyurulan içerikte valiliğin kararına da yer verilmiştir:

"Bazı gazetelerin seçim anketi yapmak üzere intihap yapıyormuş gibi muayyen mahallere sandıklar koymak suretiyle halktan rey toplayıp bunları tasnif ve neticeleri ilan ettikleri ve bu muamelelerin cereyanı sırasında muhtelif siyasi partilere mensup vatandaşlar arasında hadiseler vukubulmakta olduğu müşahade ve tespit edilmiş ve nitekim evvelki gün Beyazıt'ta Bakırcılar çarşısında, Sirkeci'de Gar meydanında ve Emirgan'da Çınar mevkiinde yapılan rey toplama, tasnif ve ilan sırasında vukubulan hadiseler zabitanın müdahalesi ile bastırılıp, önlenmiştir. Bu hal devam ettiği takdirde müessif hadiselerin hudüsü mefuz ve muhtemel bulunduğu cihetle il sınırları içinde huzur ve güvenliğin ve şahıs emniyetinin temini, muhafaza ve idamesi gayesi ile gazetelerce seçim anketi yapılmak üzere girilen faaliyetin men'i ve 5442 sayılı İl İdare Kanununun 11 inci maddesinin (c) fıkrasına müsteniden ittihaz edilen işbu kararın ilanı ve gazetelere tebliği kararlaştırılmıştır (*Yeni Sabah*, 01.10.1957:1, Anketimize Son Veriyoruz).

22 Eylül tarihli gazetede İsmet İnönü'nün Malatya mitingi manşetten verilmiş, İnönü'ye duyulan ilgi "Malatyalılar, İnönü'nü Uçağını Omuzlarında Taşımak İstediler" ara başlığıyla duyurulmuştur (*Yeni Sabah*, 22.09.1957:1 ve 5, İnönü, ilk seçim nutkunu dün Malatya'da söyledi). Öte yandan partiler arası işbirliği konusu da işlenmeye devam etmiştir. CHP'den yapılan bir açıklamada, hedefin DP olduğu muhalefetteki diğer partilere karşı herhangi bir karşı söylem üretilmeyeceği bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 22.09.1957:1 ve 5, C.H.P.'nin tamimi: "Hedef D.P.dir"). Hürriyet Partisi Başkan Vekili Enver Güreli'nin basın toplantısına dayandırılan bir başka haberdeyse partilerin suçu paylaşmadığı anlatılmaktadır.

Sabri Esat Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 22.09.1957:2, Hasbi Bey fiyaskoyu anlatıyor!) de bu tarihte köşesini muhalefet partilerinin anlaşamamasına ayırmıştır. Hasbi Bey üzerine inşa ettiği yazının başlığında "fiyasko" ifadesini kullanan Siyavuşgil şu ifadeleri kullanmıştır:

"- Arzedeyim, Beyefendi Tecrübeli muhalefet partisi, iktidara işbirliğini önleyen tedbirler aldrtmak suretiyle, pekala hesaplamıştı ki, müşterek liste de dahil, diğer bütün muvazaa imkanları ortadan kalkmış olacaktır. Halbuki birleşmeyince iktidarı devirmenin de imkanı yok. O halde diğer partilerin feragat gösterip seçimlerden çekilmeleri ve partizanlarına seçime girecek tek muhalif partiyi yani kendilerini, desteklemek emrini vermeleri lazım gelecekti. Prensipler hususunda anlaşmışlardı ya, seçimi kazanıp bu prensipleri hakikat yapmak için, güya bundan başka çıkar yol kalmıyacaktı.
- Ne idi o prensipler Hasbi Bey?
- Seçim kanununu, Anayasayı değiştirmek, vesaire, vesaire, vesaire. Fakat gelgelelim, diğer iki parti, bir noktaya kadar, tecrübeli partinin belki suyundan gitti, lakin sonunda gördü ki, çalgıyı onlar çalacak, parsayı başkaları toplıyacak. O anda hatırlarına, tecrübeli partinin, velvele ile ilan edilen prensiplere samimiyetle inanmış olsaydı, 1950 seçiminden evvel Meclisteki ezici ekseriyetiyle daha o zaman her şeyi sağlama bağlıyacağı geldi. İşte o anda, biz pašamızı bu kadar severiz deyip, davet sahibinden izin aldılar.
- ...!
- İzin alıp kendi başlarının çaresine bakmağa karar verdiler. Ama tecrübeli parti de böylelikle hem zaman kazanmış, hem de muhalefet rakiplerini aşındırmış oldu. Hatta ayrılık gününde, bari birbirimize söğmiyelim ricasında bulunmağı bile ihmal etmedi. Sanki sonunda işin aslını anlayıp işbirliğinden (?) uzaklaşan diğer iki partinin söğülmeğe değer bir iktidar mazisi varmış gibi! Şimdi anladınız mı, Beyefendi? (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 22.09.1957:2, Hasbi Bey fiyaskoyu anlatıyor!)"

"Büyük Seçimden Önce" kısmındaki genel başlıksa "Büyük Seçim Mücadelesi D.P.-C.H.P. Arasında Olacak (*Yeni Sabah*, 22.09.1957:3)" başlığıyla okuyucuyla buluşmuştur. Gazetenin bu sayfasında düzenli olarak yer alan "Seçim Dedikoduları" bölümündeki iki anlatı oldukça dikkat çekicidir. Bunlardan biri "Güreli'nin Namazları" başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında Hürriyet Partisi mensubu Enver Güreli'nin Batı kültürünü benimsemiş, Avrupa geleneklerini benimseyen biri olarak namaz da kıldığı anlatılmıştır. "Seçim Fabrikası" başlıklı kısımdaysa Bilecik'te bir konserve fabrikasının temelini atıldığı anlatılırken, "50 santim derinliğinden 5 metrelik bir çukura 32 parça çelik çubuk koymaktan ibaret" ifadesi kullanılmış, kentteki muhalefetin de buna "Seçim Fabrikası" dediği bilgisine yer verilmiştir.

Yeni Sabah'ın 23 Eylül tarihli manşeti de İsmet İnönü'ye ayrılmıştır ve gerek başlık seçimi gerek içerisindeki ifadeler bakımından oldukça önemlidir. İnönü'nün, muhalefete oy verilmesi çağrısı başlığa çekilirken spottaysa, "İktidar değiştiği takdirde D.P. lilere kötülük

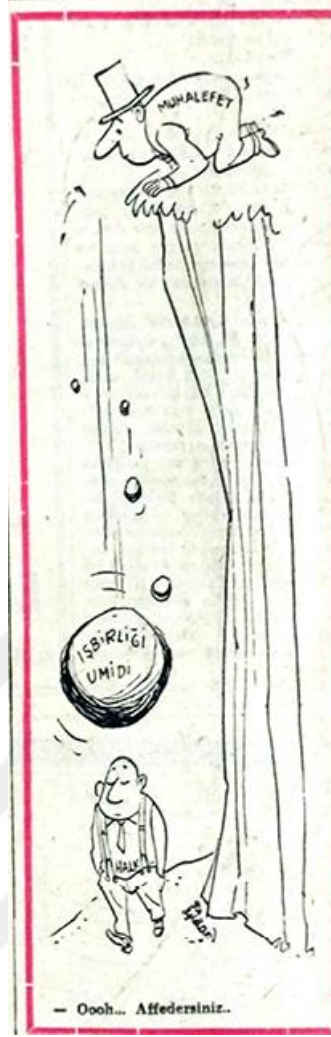
yapılmayacağından bahseden C.H.P. lideri, dün de muhalefet adına konuşur göründü” ifadesine yer verilmiştir. İnönü’nün Elazığ’da yaptığı konuşma esnasında herhangi bir müdahale ile karşılaşmadığı belirtilmiştir.

Gazetenin aynı nüshasındaki bir diğer haberde Adnan Menderes’in seçim kampanyasını Antalya’da başlatıp, İnönü’ye buradan cevap vereceği belirtilmiş aynı haberde CMP’nin de bütün illerde seçime katılma kararı aldığı ve “İşbirliği sözünü dahi unutalım” stratejisiyle ilerleyecekleri bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 23.09.1957:1 ve 5, A. Menderes Antalya’da İnönü’ye cevap verecek).

Siyavuşgil köşesinde muhalefet partilerinin diyalogunu işlemeye devam etmiştir. “İbret Levhası (*Yeni Sabah*, 23.09.1957:2)” başlıklı yazıda özellikle CHP’ye yönelik sert bir eleştiri yapılmıştır. CMP ve Hürriyet Partisi’nin yayımladıkları bildirilerden işbirliğinden ziyade karışık bir iş döndüğünün anlaşıldığını belirten Siyavuşgil, bu partilerin olayın iç yüzünü anlayıp CHP’nin planlarını bozduklarını söylemiştir. Yazıda, yıllar yılı Türkiye’deki iç politikayı takip etmiş kişilerin bu birliktelik arayışıyla çok ilgilenmedikleri söylenmiş bunun gerekçesi olarak da CHP’nin tek başına iktidardayken Anayasa değişikliği, nispi seçim kanunu gibi antidemokratik kanunların kaldırılması noktasında hiçbir şey yapmamasını gösterilmiştir. CHP’nin muhalefet olduktan sonra birden bire değişen politika anlayışının halkta bir “Acaba” doğurduğu da belirtilirken bunun sonucunda da yurttaşların partiler arası bu diyalogu bir tiyatro oyunu gibi izledikleri belirtildikten sonra,

“Ama, neyliyelim ki, bu sefer C.H.P., işbirliğini halkın karşısına bir kale gibi dikip, içeriye adam doldurmak fırsatını bulamadan, diğer iki partinin ayakları suya erdi. 1946 ve 1950 seçimlerinden evvel ezici ekseriyetin asla iltifat etmediği bir takım prensipleri birdenbire benimseyiveren bir partinin bu ani hidayeti, bir iki küçük denemeye yoklanınca, asıl maksat ve niyet, tabak gibi ortaya çıktı”

denmiş ve bu sürecin ilk defa oy kullanacaklar için bir ibret levhası olduğu söylenmiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 23.09.1957:2, İbret Levhası).

Görsel 3.55: İşbirliği Ümidi Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 23.09.1957

Yeni Sabah gazetesinde yayımlanan bir karikatür de başarısız işbirliği girişimlerini mizahi bir dille ele almaktadır. Karikatürde yüksek bir kayalık üzerinde çömelmiş “Muhalefet” figürü elindeki “İşbirliği Ümidi” adlı büyük bir taşı aşağıya bırakmaktadır. Taş doğrudan “Halk” olarak temsil edilen bir figürün üzerine düşmek üzeredir. Muhalefet figürü bu sırada sanki yanlışlıkla yapmış gibi “Oooh... Affedersiniz” demektedir. Bu çizim, muhalefet partilerinin işbirliği arayışını samimi ve etkili bir çaba olarak değil, halkın beklentilerini boşa çıkaran hatta zarar veren bir manevra olarak resmetmektedir. Özellikle “affedersiniz” ifadesi, bu başarısızlık karşısındaki sorumsuzluk ya da umursamazlık algısını pekiştirmektedir.

Aynı tarihli gazetenin seçim sayfasının üst başlığı ise “Şehirlerde muhalefet partileri köylerde ise D.P. şanslı görünüyor” olmuştur. Gazetenin muhabirlerinden Hikmet Savaş, Eskişehir’de muhalefet partilerinin işbirliği yapamamış olmalarının üzüntüyle karşılandığını belirtirken özellikle herhangi bir partiye mensup olmayan yurttaşların, “Biz şimdi reyimizi

kime vereceğiz” dediklerini aktarmıştır (*Yeni Sabah*, 23.09.1957:3, Eskişehirde işbirlikçiler müteessir oldular). “Seçim Dedikoduları” bölümünde yer alan Orhan Köprülü ile ilgili şu ifadeler de oldukça ilgi çekicidir: “Hür. P. İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü de, babası gibi fazlaca dalgın. Sultanahmetteki eski Peker konağında açtığı telefonlara sık sık ‘Buyurun. Burası Demokrat Parti İl Merkezi’ diye cevap verdiği oluyor (*Yeni Sabah*, 23.09.1957:3, Orhan Köprülü telefonlara hala ‘Alo! Burası D.P.’ cevabını veriyor).”

Partilerin aday listelerinin yavaş yavaş şekillenmeye başladığı günlerde *Yeni Sabah*’ta hem bu konuda hem de siyasilerin çeşitli açıklamaları haber olarak yer almıştır. Öte yandan daha önce çeşitli yazılarda görülen “açılış törenleri” eleştirisinin gazetede yayımlanan bir karikatüre de konu olduğu görülmüştür.

Görsel 3.56: Sağlam Temel Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 24.09.1957

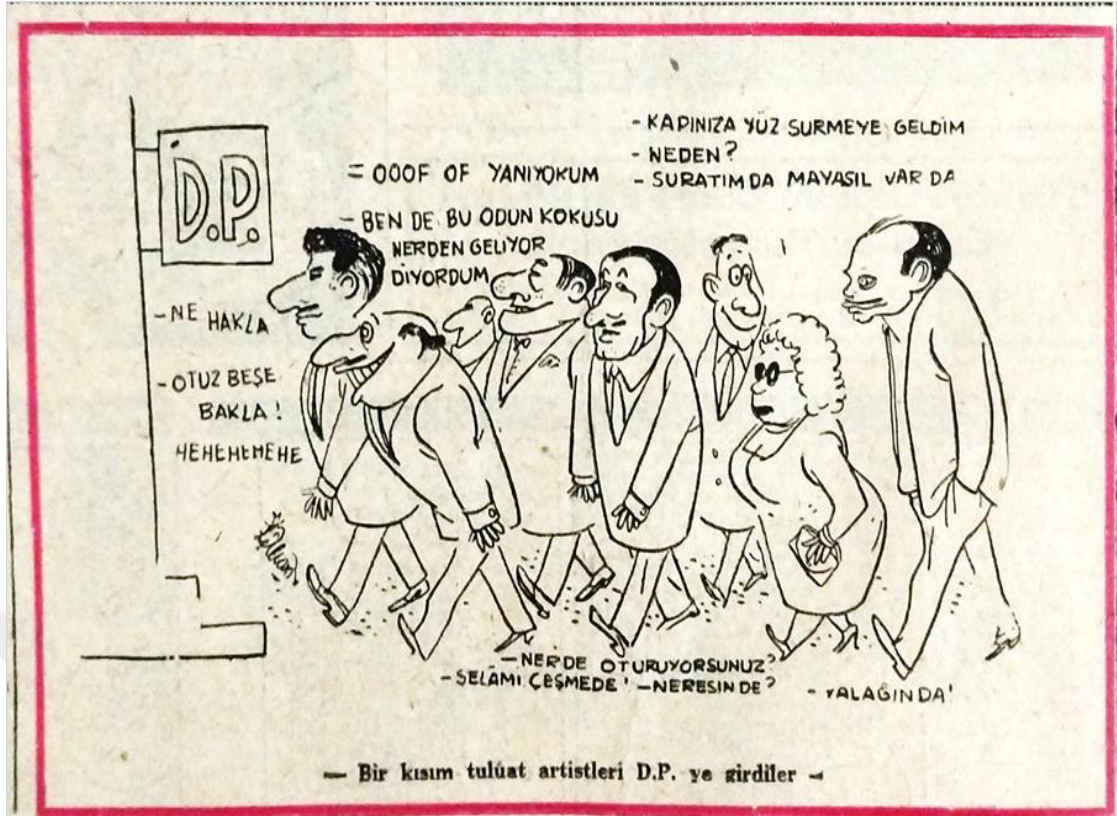
Yayımlanan bu karikatürde “Açılış Törenleri” tabelasının önünde duran ve kol manşetinde “D.P.” yazan bir elin kürekle zemine “oy” yazılı kağıt yerleştirdiği görülmektedir. Temel atma eylemini temsil eden bu görsel, iktidarın seçim öncesinde gerçekleştirdiği yatırım törenlerinin ardında ekonomik kaygılar yerine siyasi çıkarların yattığını ima etmektedir. “Sağlam temel” başlığı altında sunulan bu ironik anlatım, temelin harçla değil de oy ile atılması yoluyla ayrıca kamu yatırımlarının propaganda amacıyla kullanıldığına işaret etmektedir.

Yurttaşlarının oyunun yapı malzemesi gibi sunulması, kalkınma söyleminin içeriğinin çeşitli menfaatle doldurulduğu algısını da güçlendirmektedir.

Seçim sayfasının genel başlığındaysa bütün illerdeki yurttaşların milletvekili adayı gösterilecek kişilerin hemşerileri olmasını istediklerini belirtilmektedir. Trabzon'dan bildiren Reşat İleri, kent sakinlerinin listeleri beklediğini söyledikten sonra DP'nin özellikle köylere büyük yatırımlar yaptığını bunun da halkın refah seviyesini yükselttiğini anlatmaktadır. Ancak İleri, köyde yaşayan yurttaşların alışveriş yapmak için şehre gittiklerin de hayat pahalılığıyla yüzleştiklerini söylemektedir. Bu durumla birlikte şehirde yaşayan yurttaşların antidemokratik kanunlardan şikayetçi olmaları ve muhalefetin sevilen isimleri aday olarak göstermesinin de DP'yi endişelendirdiği belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 24.09.1957:3, Karadeniz Yukarıdan Gelecek Listeleri Bekliyor).

Bir diğer günlük seçim sayfasındaysa köyde yaşayan vatandaşların seçim konusunda her zamankinden daha dikkatli oldukları belirtilmiştir. Gazetenin muhabirlerin Oğuz Toktamış bu savı Samsun'un köyleri üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Samsun'da yaşayan köylülerin şehirle sık temas ettikleri için düşüncelerinin daha farklı şekillendiği belirtilirken vatandaşlardan birinin, "Demokratlardan bir şey görmedik Hürriyet'e geçtik" dediğini aktarmaktadır (*Yeni Sabah*, 25.09.1957:3, Politika mı? Veresiye Konuşmaktır?).

Seçimlerle ilgili yazılarına devam eden Siyavuşgil ise (*Yeni Sabah*, 26.09.1957:2, İstanbul Listesi), partilerin İstanbul'da aday belirleme süreçlerini ele alan bir yazı kaleme almıştır. Siyavuşgil, bu listelerde siyasetin geleneksel isimlerinin yanı sıra özellikle dikkat çekici bir şekilde artistler, şarkıcılar, sporcular gibi tanınmış ve popüler simaların da bulunduğunu belirtmektedir. Yazar bu durumun nedenlerini sorgularken popüler simaların tanınırlıkları ve halk nezdindeki şöhretleri sayesinde oy potansiyeli taşıdığı düşüncesinin etkili olduğunu söylemektedir. Ancak Siyavuşgil, popülerliğin tek başına siyaset yapmak için yeterli bir vasıf olup olmadığını sorgulamaktadır. Ona göre siyaset, sadece şöhretle yapılabilecek bir iş değildir; belirli birikim, bilgi ve ciddiyet gerektirmektedir. Artistlerin veya diğer popüler figürlerin listelere dahil edilmesinin, siyasete "renk katacağı" veya "propagandaya yardımcı olacağı" gibi düşüncelerin, siyasetin özünden uzaklaşma riski taşıdığına dair bir endişeyi de dile getirmektedir. Yazar, artistlerin memleket işlerine sadece şöhretleriyle hizmet edemeyeceği görüşündedir.

Görsel 3.57: DP Listesindeki Sanatçılar Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 27.09.1957

Siyavuşgil'in yazısının ardından yayımlanan bir karikatürde üzerinde "D.P." bir binaya doğru yürüyen bir grup tulûat sanatçısı hiciv yoluyla resmedilmiştir. Karikatürün altındaki "Bir kısım tulûat artistleri D.P.'ye girdiler" ifadesiyle bu kişilerin partiye katıldığı belirtilirken, figürlerin konuşmaları abartılı ifadelerle doludur. Özellikle "Kapınıza yüz sürmeye geldim" gibi replikler, çıkar ilişkileri üzerinden iktidarın etrafında şekillenen fırsatçı çevrelere dikkat çekmektedir. Karikatür, Demokrat Parti'nin 1957 seçimleri öncesinde bazı sahne sanatçıları milletvekili adayı göstermesiyle birlikte siyasetin popülerlik uğruna içerikten yoksunlaştığına dair bir eleştiri de getirmektedir.

27 Eylül tarihli *Yeni Sabah* gazetesinin manşet bölümünde İstanbul'da çok sayıda kişinin CHP listesinden aday olmak istemesinden dolayı partide ihtilaflar yaşandığı İnönü'nün de bu sorunun çözümü için İstanbul'a hareket edeceği belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 27.09.1957:1 ve 5, Namzet Çokluğu C.H.P.de İhtilaflara Sebep Oldu). Bu haberin altında da yine CHP ile ilgili bir haber yer almaktadır. Partinin İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay'ın "Milli Koruma Kanunu'nun tarihe karışacağına" dair açıklamasının seçmeni ürkütmüş olacağından duyulan endişede sebebiyle bu açıklamanın tekzip edildiği anlatılmaktadır (*Yeni Sabah*, 27.09.1957:1 ve 5, C.H.P. Genel Merkezi Ş. Günaltay'ı Tekzip Etti).

Gazetenin seçimle ilgili bölümünün ana başlığı ise “Partimizden memnunuz ama mebuslardan değil (*Yeni Sabah*, 27.09.1957:3)” şeklindedir. Gaziantep’ten bildiren muhabir Kazım Üzen, partiler arası işbirliğinin gerçekleşmemesi sebebiyle muhalefetin bu kentte kazanmasının imkanının kalmadığını söylemektedir. Gaziantep’te CMP’nin CHP’nin kazanmamasını istemesinin DP’yi ümitlendirdiğinin altını çizen Üzen, “C.M.P. si bu kararından çok azimli. İl başkanları Remzi İne diyor ki: ‘İşbirliğini baltalayanlar C.H.P.liler olduğuna göre elimizden geldiği kadar onların aleyhinde çalışacağız. Biz D.P. den çok C.H.P.yi hasım görüyoruz’” ifadesini de sütunlara taşımıştır (*Yeni Sabah*, 27.09.1957:3, Maraş’da CMP’liler CHP’lilere dış biliyor).

Seçime bir aydan az süre gazetede partilerin seçim çalışmalarıyla ilgili haberlerin sayısında da arttığı görülmektedir. Seçim havasını yansıtan haberler daha çok kampanyalar, mitingler ve adaylarla ilgilidir. DP’nin seçim kampanyasının 8 Ekim günü başlayacağını bildiren haberde verilen kimi detaylar oldukça önemlidir. Adaylık için başvuran 37 validen yalnızca üçünün başvurusunun kabul edildiği bilgisiyle birlikte iktidar partisine seçim masrafları için iş insanları tarafından bir gün içerisinde milyonlarca lira aktarıldığı da haberde yer almaktadır (*Yeni Sabah*, 28.09.1957:1 ve 5, D.P. 8 Ekim günü seçim kampanyasını açıyor).

“Büyük Seçimden Önce” köşesinde yine muhabirler gittikleri illerin nabzını tutmaya devam ederken, Kemal Savcı’nın Adıyaman ile ilgili tespitleri önemlidir. İsmet İnönü’nün 1954 seçimlerinde kente alınmadığını ama bu seçimde misafir edildiğini anlatan Savcı, DP’nin kente çok yatırım yaptığını ancak parti için hizipleşmelerin CHP’nin işine yaradığını söylemektedir. Buna rağmen DP’nin şanslı olduğunu da aktaran Savcı, CMP’nin oyları bölmesi halinde CHP’nin lehine bir sonuç çıkabileceğinin de altını çizmiştir (*Yeni Sabah*, 28.09.1957:3, Adıyaman’lılar İnönü’yü bu defa misafir ettiler).

CMP ilk açık hava toplantısı da öncesi ve sonrasıyla gazetede yer almıştır. Ankara’da yapılacak miting öncesi halkı hava toplantısına davet aracın üzerine Osman Bölükbaşı’nın Meclis kürsüsünde konuşurken çekilmiş bir fotoğrafının yerleştirildiği belirtilirken Bölükbaşı’nın daha önceki nutuklarından birinin de bu mitingde dinletileceği aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 28.09.1957:1 ve 5, CMP nin ilk açık hava toplantısı yapılıyor). Mitingde yaşanan olaylarsa gazetenin manşetinde yer almıştır. Bölükbaşı’nın etrafı zincirlerle çevrili bir fotoğrafına polislerin müdahale etmesiyle olayların başladığı o esnada orada olan bir kişinin Bölükbaşı’na hakaret etmesiyle büyüyüp arbede halini aldığı aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 29.09.1957:1 ve 5, Dünkü CMP mitinginde polise tecavüz edildi).

Seçim sayfasında (*Yeni Sabah*, 29.09.1957:3, Gazeteci mi kalacaklar mebus mu olacaklar?) dikkat çeken içeriklerden biri de gazeteci milletvekili adaylarıyla ilgili haberdur.

Her seçim döneminde partilerin Babıali’de “mavi boncuk” aramaya çıktıkları söylenirken seçim dönemlerinde de gazetecilerin itibarlarının arttığı da belirtilmiştir. Haberde adı milletvekilliği adaylığıyla anılan isimler ve yorumlardan bazıları şu şekildedir:

“Selim Ragıp Emeç (*Son Posta*) yine Bursadan namzet gösteriliyormuş. Tabii D.P. den. Eh! bu da kılıcının hakkı değil mi?

Cumhuriyet gazetesi namzet takdiminde yine önde geliyor. Bu gazetenin bir hususiyeti hemen her partide kolu olması.

Burhan Belek üstadımız bilmiyoruz kaçınıcı defa C.H.P den, şansını İstanbul’dan deniyecek. Ferdi Öner ise D.P.nin Sinop adayları arasında girecekmiş.

Nadir Nadi Hür Partisinden niyetli amma, sın tadilat dolayısıyla adaylığını koyamıyormuş.

...

Ankara mümessili Ecvet Güresin de Hür. P. namzetleri arasında yer alacak.

Bu yıl D.P. Milletvekilleri listesinde *Havadi*sten de hayli gazeteci var diyorlar.

Basın namzetlerinden çok konuşulan biri de Metin Toker. Bu günlerde mahkumiyeti biten Toker’in (Kayınpeder- Damat aynı liste içinde ve Prof. Fevzioğlunun listedeki yerini almak suretiyle Malatyadan) veya yine aynı tertiple Ankaradan gösterileceği bildiriliyor.

... (*Yeni Sabah*, 29.09.1957:3, Gazeteci mi kalacaklar mebus mu olacaklar?)³¹⁹

Seçim sayfasında Metin Soysal’ın Sinop’un bir köyünde yaşadığı diyalogda dönemin basının nasıl algılandığına dair düşündürücü niteliktedir: “Hatip’liler Basın’ı yeni bir parti zannediyorlar ve: Basının kazatası bizim köye gelmiyi, ocağı bucağı da daha açılmadı” diyorlar (*Yeni Sabah*, 29.09.1957:3, Etnan aғamızın hakkını yimeyek).

Görsel 3.58: Milletvekilleri Oy Arayışında Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 29.09.1957

³¹⁹ İçerikte dikkat çeken unsurlardan biri önceki günlerde milletvekili adaylığı olduğu açıklanan gazetenin önde gelen isimlerinden Esat Mahmut Karakurt (*Yeni Sabah*, 25.09.1957:1 ve 5, Esat Mahmut Karakurt C.H.P. Adayı) ve adı adaylıkla anılan ya da teklif alan gazetede diğer isimlerin hiçbirinin adının geçmemesidir.

29 Eylül 1957 tarihli *Yeni Sabah* gazetesinde yayımlanan bu karikatürde, farklı sosyal kesimlerden insanlar arasında silindiri şapkalı ve takım elbiseli bir figür dikkat çekmektedir. Diğer figürler yardıma muhtaç bireyleri simgelerken aralarına karışmış olan bu şık giyimli kişi, elinde şapkasını tutarak aynı pozisyonda beklemektedir. Karikatür, seçim döneminde milletvekili adaylarının halktan destek alabilmek adına gösterdikleri çabayı hicvetmektedir.

Aday listelerinin yavaş yavaş açıklandığı günlerde gazetenin özel olarak ilgi gösterdiği isimlerden biri Nihat Erim olmuştur. Gazetenin üç gün üst üste birinci sayfasında yer alan Erim ile ilgili ilk haberin kaynağı Associated Press'tir. Erim'in Güvenlik Konseyi'nin Adalet Divanı için üye adayı olduğu bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 28.09.1957:1, N. Erim Adalet Divanı Namzedi). Nezih Demirkent imzalı bir diğer haberdeyse Erim'in İzmit adayı olacağı bildirilmiş, Kandıra'da DP'nin güçlü bir aday çıkaramamış olmasının da şansını arttırdığı belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 29.09.1957:1 ve 5, N. Erim C.H.P. İzmit namzedi). Erim'in Kocaeli'nden aday olacağı belli olduktan sonra yapılan haberdeyse "DP için başlıca tehlike addedildiği" yorumu yapılmıştır (*Yeni Sabah*, 30.09.1957:1 ve 5, N. Erim Kocaeli namzedi).

Seçimlerden önce yayımlanan az sayıdaki başyazılardan biriye "Hürriyet ve Adalet Anlayışlarımız (*Yeni Sabah*, 02.10.1957:1)" başlığıyla okuyucuyla buluşmuştur. Yazı, Türkiye siyasi atmosferinde hürriyet ve adalet kavramlarının nasıl ele alındığını ve tam olarak kavranmadığını anlatmakta bunu da CMP mitinginde yaşananlar üzerinden örneklendirmektedir. Abdülhamit döneminde Meşrutiyet ilan edildiğinde özgürlüğün sadece Abdülhamit destekçilerine karşı çıkmak olduğu, mutlakiyet destekçilerinin kendilerini ifade etmek gibi bir özgürlüklerinin olmadığı söylenmiştir. Yazıda, seçim döneminde de muhalefet partilerinin Türkiye'de hürriyetlerin kısıtlandığını, iktidara gelmeleri halinde özgürlüklerin iade edileceğini söyledikleri aktarılmıştır. Yazının ilerleyen bölümü ise CMP mitinginde yaşananlara ayrılmıştır:

"Ne hazindir, Cumhuriyetçi Millet Partisinin Ankaradaki toplantısında hadiselerin çıkmasına sebep olan keyfiyet, 14 yaşındaki bir gencin, mevkuf bulunan Parti Başkanı aleyhinde haykırması olmuştur. Millet Partili bir kitle, yani hürriyet taraftarı bir zümre, Osman Bölükbaşı'ya karşı hürmet beslemeyen ve hatta aleyhinde bulunan bir çocuğun sözlerine tahammül edemiyerek, üzerine saldırmış ve genci kalabalığın elinden kurtarmağa çalışan polisle çarpışmıştır. Hürriyet ve müsammaha telakkisinin bu tablosu, biraz hazin değil midir?

İşin yine hazin bir tarafı da, kitlelerin polis ve intizam kuvvetlerine karşı gelmesi fiili mukavemet göstermesidir. Devlet otoritesini temsil eden kuvvetleri hiçe saymak ve onlara saldırmak her halde normal ve düzenli bir demokrasinin hayırlı bir belirtisi olmamak lazım gelir. Kaldı ki, Millet Partisi liderlerinden biri, şöyle de bir cümle de sarfetmiştir: 'Bölükbaşı hakkında verilen kararı temyiz edecek halk mahkemesi, buradaki topluluktur (*Yeni Sabah*, 02.10.1957:1, Hürriyet ve Adalet Anlayışlarımız)."

Yazının son bölümünde yargı merci olarak sokakta toplanan halkın gösterilmesinin çok tehlikeli olduğunu ve böyle bir atmosferin özgürlükle adlandırılmayacağı belirtilmiştir.

Sabri Esat Siyavuşgil'in yazısında Cebeci'de yapılan söz konusu mitingin sıradan bir siyasi toplantıdan ziyade siyaseti sokağa indirerek gerginlik yaratma amacı taşıyan bir "kışkırtma" olarak nitelendirildiğini göstermektedir. Yazıda, kampanya döneminin başladığı ve siyasi partilerin mitingler düzenlemeye hazırlandığı belirtilmekle birlikte bir siyasi mitingin "iştirakçilerini toplayıp, hatiplerini dinleyip, kararlarını alıp, nizam ve intizam dairesinde çekilip gitmek" şeklinde normal seyrinde olması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak Cebeci mitinginin bu normal seyirden farklılaştığı ve "yukarıda sayılan" ölçülere uymadığı vurgulanmaktadır. "Cebeci meydanında mevkuf liderlerinin etrafı zincirle çerçevelenmiş bir buçuk metrelik portresiyle gelen siyasi parti, daha bu görünüşüyle toplantının heyecan tarafına bel bağladığını göstermemiş midir?" diye soran Siyavuşgil, mitingi düzenleyenlerin zabıtalara uyarılarını iyi niyetle dinlemiş olmaları halinde "bir avuç gözü dönmüşün" polislerle taş atıp, kovalaması gibi "milli edeb ve temkine" uymayan bir olayın yaşanmayacağını savunmaktadır. Mitingde yaratılan heyecanın seçim gününe kadar sürmeyeceğini ve yurttaşların heyecanları durulmuş bir şekilde sandığa gideceğini söyleyen Siyavuşgil, siyasilerin de sadece yalnızca gerilim yaratan stratejiler yürüterek ilerlemelerinin ülkeye zarar vereceğini söylemiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 02.10.1957:2, Cebeci Mitingi).

Görsel 3.59: Afiş Kampanyası Kupür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 02.10.1957

Yeni Sabah partilerin aday belirleme süreçlerini ve kampanyalarını günü gününe yakından takip etmiştir. Partilerin afiş kampanyaları³²⁰ da gazetenin birinci sayfasında yer almıştır. Bunlardan ilki yukarıda görülen Hürriyet Partisi'ne ait afişlerdir. DP Antalya Milletvekili Burhanettin Onat'ın istifası da gazete sütunlarında yer almıştır. Onat'ın Antalya'da çok sevildiği ve istifasının günün olayı olduğu söylenirken, ayrıldığı partisinin yaptıklarından da sitayişle bahsettiği vurgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 02.10.1957:1 ve 5, Dr. B. Onat D.P.'den istifa etti). Seçimin bir diğer olayı ise iki farklı partiden aday olan Osman Kapani (DP) ile Münci Kapani (Hürriyet Partisi) arasında geçen diyaloglardır. *Yeni Sabah* bu ismin atışmalarından birini haberleştirirken "Münci Kapani, ağabeyisini 'Başını kuma sokan deve kuşuna benzetti" spotunu kullanmıştır (*Yeni Sabah*, 02.10.1957:1 ve 5, Kapani'lerin söz düellosu devam ediyor). Bu haberlerle aynı günkü seçim sayfasında yer önemli içeriklerden biriye Oğuz Toktamış'ın Isparta'dan aktardıklarıdır. Burdur ve Isparta'da resmi dairelere ait bütün araçların DP forsu takarak propaganda seyahati yaptığını anlatan Toktamış, DP içinde çok büyük bir hizipleşmenin olduğunu, kentte yaşayanlarında hayat pahalılığından şikayetçi olduklarını söyledikten sonra yıllardır DP'nin kalesi olarak görülen Isparta'da Hürriyet Partisi'nin ya da CHP'nin kazanmasının bir sürpriz sayılmayacağını söylemiştir (*Yeni Sabah*, 02.10.1957:3, D.P. nin kuvvetli kalelerinden biri olan Isparta'da bu defaki netice değişik olabilir).

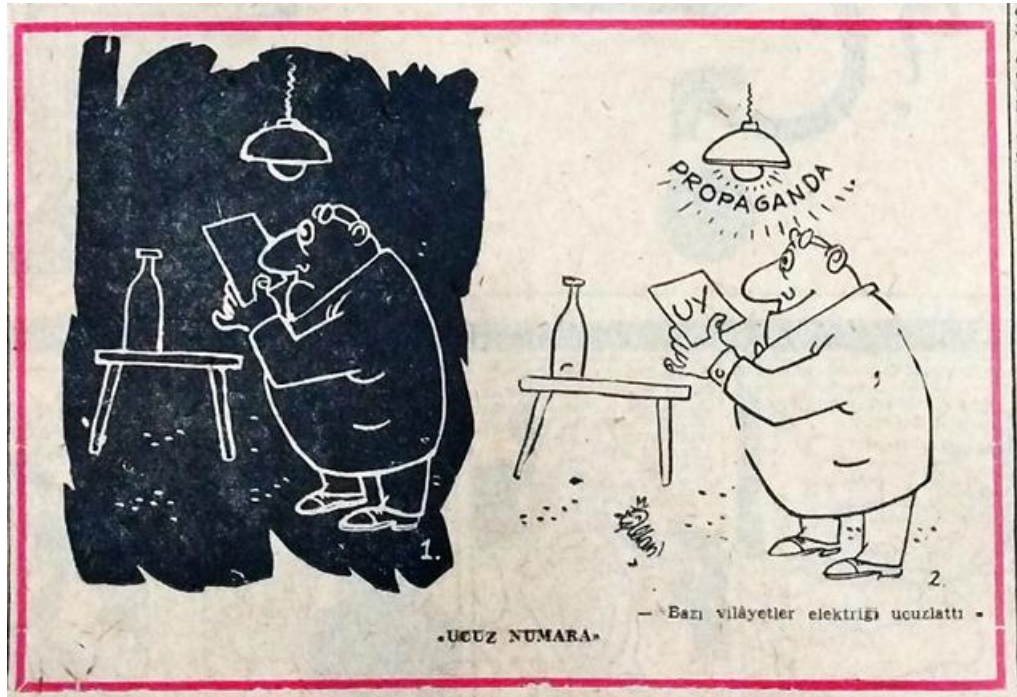
Üç Ekim tarihli seçim sayfasının en dikkat çeken içeriği ise Kazım Üzen'in Niğde'ye ilişkin gözlemleridir. Türk köylüsünün bir partiyi benimsediği zaman kararını değiştirmenin çok zor olduğunu söyleyen Üzen, biri DP'li diğer CHP'li iki kişinin konuşmasında her konuda birbirine zıt olduklarını sohbetten örneklerle açıkladıktan sonra; CHP'li kişinin, "Radyo hep onların konuştuğunu söylüyor. Bizden bahis yok" dediğini DP'li kişininse, "Ne yapalım. Gazeteler sizden, radyolar bizden" dediğini aktarmıştır. Köy halkının DP'li vekillere bir sürprizi olduğunu da söyleyen muhabir şu anekdotu da yazmıştır: "Köylü dört seneden beri boş bir sigara paketini saklamaktadır. Paket mühim değildir ama arkasındakiler dikkate şayandır. Zira dört sene evvel bu köye gelip köylünün derdini şikayetini tesbit eden mebus adayı dinlediklerini paketin ardına kaydetmiş boşalınca da köy dışında bir yere atmış. Köylü de bulup tekrar gelecek mebuslar için saklamış (*Yeni Sabah*, 03.10.1957:3, D.P.li köylü C.H.P.liye dönerek "Napalım dedi, Radyo bizdense gazeteler de sizden").

Seçimlerle ilgili uluslararası haber kuruluşlarının değerlendirilmeleri de *Yeni Sabah*'ta yer almıştır. Habere göre *Times* gazetesi DP'yi şanslı görmekle birlikte Türkiye'de seçmenlerin

³²⁰ Gazete bu seçim döneminde seçmeni doğru bilgilendirmek için olağanüstü bir çaba göstermiştir. Bu haberin yer aldığı günkü gazetenin "Seçim Takvimi" bölümünde "Seçimde Duvar İlanları" başlıklı yazı yer almış ve bu konudaki yasal sınırlılıklara yer verilmiştir.

daha önce sürprizler yaptığını bunlardan bir tanesini de 27 Ekim’de yapabilir durumda olduğu değerlendirmesini yapmıştır. Türkiye’nin siyasi hayatındaki canlılığın önceki kuvvetinde olduğunu söyleyen *Times*, DP iktidarının muhalefete karşı sert davrandığını ve çalışmalarını güçleştirdiğini, Basın Kanunu’nun özgürlükleri kısıtladığını da belirtmiştir (*Yeni Sabah*, 04.10.1957:1, ‘Times’ DP.yi şanslı görüyor).

Günaltay’ın daha önce kullandığı bir ifade ve onun olumsuz etkilerine dair CHP Genel Merkezi’nin harekete geçmesi belirtildiği üzere daha önce *Yeni Sabah*’ta haber olmuştur. “Büyük Seçimden Önce” sayfasında da bu durum gündeme gelmiştir. Rize’de yurttaşlar görüşen gazeteci Reşat İleri, Günaltay’ın açıklamasının bu bölgede CHP’ye olan ilgiyi “bıçak gibi kestiğini” söylemektedir. DP’nin de durumu çok iyi kullandığı belirtilirken propagandalarında, “Günaltay’ın çok sayıda emlaki olduğunu ve bu yüzden kiraların serbest bırakılmasını istediğini” anlattıklarını belirtmiştir (*Yeni Sabah*, 04.10.1957:3, Günaltay’ın kırdığı pot). Aynı sayfada yer alan “Seçim Dedikoduları” köşesindeyse *Hürriyet* gazetesinden Vedii Efsal’ın bir anısı şu şekilde yer almıştır: “Üstünde *Hürriyet* yazılı aramızla bir köye geldik. Evvela *Hürriyet* gazetesini köylüye tanıttık. Ondan sonra maksadımızı anlattık. Gazete olarak nabız yoklamağa geldiğimizi söyledik. Köyün ağası dinledi sonra köylüye seslendi: - Ağalar! Bu efendi *Hürriyet* Partisinden gelmiş (*Yeni Sabah*, 04.10.1957:3, Parti mi yoksa gazete mi?).”

Görsel 3.60: Ucuz Numara Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 04.10.1957

Gazetede siyasi iktidarın propaganda faaliyetleri de yer yer eleştirilmiştir. Bu iki karelik karikatürde, bir vatandaşın önce karanlıkta bir elektrik kağıdı incelemesi ardından ışığın yanmasıyla birlikte yüzünün aydınlanması ve elindeki kağıtta “Oy” yazdığı görülmektedir. İkinci karede, aydınlanan lambanın üzerinde “Propaganda” ifadesi yer almakta; bu da gelen ışığın, iktidar eliyle yürütülen bir siyasi gösteri unsuru olduğunu ima etmektedir. Karikatürün altındaki “Bazı vilâyetler elektriği ucuzlattı” notu bu gelişmenin seçim öncesi döneme özgü, sınırlı ve seçici bir uygulama olduğunu düşündürmektedir. “Ucuz Numara” başlığı ise girişimin samimi bir hizmet değil, halkın oyunu etkilemeye dönük geçici ve hesaplı bir adım olduğunu ironik biçimde vurgulamaktadır. Böylece karikatür, Demokrat Parti’nin 1957 seçimleri öncesinde ekonomik düzenlemeleri birer propaganda aracı olarak kullanmasına yönelik eleştirel bir tutum sergilemektedir.

İstanbul’da ilk açık hava toplantısını Hürriyet Partisi yapmıştır. *Yeni Sabah*’ta bu mitingi haberleştirirken, “Hürriyet Partisi Hakime Teminat, Basına Hürriyet, Üniversiteye Muhtariyet İstiyor” ve “Hırsızın Belası İsbat Hakkıdır” ifadelerinin yazılı olduğu pankartları öne çıkaran bir görsel kullanmıştır. Spotta Osman Köprülü’nün, “Oyunuzu en kuvvetli muhalefet partisine verin” ifadesi kullanılırken öte yandan bu partinin İzmit mitinginde CHP’nin eleştirildiği bilgisine de yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 05.10.1957:1 ve 5, Şehrimizde ilk seçim mitingini Hür. P. yaptı).

Görsel 3.61: Yeni Sabah Adım Adım 2 Liderin Peşinde Kupür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 05.10.1957

Yeni Sabah'ın seçim sürecindeki bir diğer yayıncılık yeniliği ise iki muhabirini Menderes'i ve İnönü'yü yakından takip etmekle görevlendirmiş olmasıdır. Muhabirlerin bu iki liderin adeta "gölgesi"³²¹ olacağı belirtilirken bu isimlerin gündelik yaşamlarına dair birçok detayın bu bölümde yer alacağı bilgisine yer verilmiştir. Öte yandan sadece bu iki ismin takip edilmesi gazetenin seçimin kimler arasında geçeceğine dair bir tutumu olduğunu da göstermektedir (*Yeni Sabah*, 05.10.1957:1).

CHP'nin aday listesi 5 Ekim günü ilan edilmiştir. Ertesi günkü *Yeni Sabah*'ta bu gelişmeye yer verilirken, "İstanbul listesinin beğenilmediği" yorumu yapılmıştır. Listenin Günaltay ve Barutçu tarafından bozulduğu iddia edilmiştir. Listenin ilk eksiği olarak sevilen kimi isimlerin eklenmemesi gösterilirken ikinci eksik olarak sadece bir kadın adayın olması

³²¹ "Gölgeler" liderlerin Anadolu'daki mitinglerinden bir gününü takip eden ve onu sahnede, kürsüde, kalabalığın arasında izleyen bir gazetecinin notları şeklinde kurgulanmıştır. Anlatıcı, Menderes ve İnönü'nün miting performansına yalnızca içerik bakımından değil, aynı zamanda bedensel hareketleri, halkla kurduğu duygusal temas ve söylem stratejileri bakımından da tanıklık etmektedir. Metinler, politik bir portreyi neredeyse teatral bir sahnede izliyormuş gibi aktarmaktadır.

belirtilmiştir. Bir diğer sorun olaraksa üniversite öğrencilerinin yaptığı başvurunun kabul edilmemiş olması gösterilmiş, bu sorunlar nedeniyle Günaltay ve Barutçu'nun parti içinde ağır şekilde eleştirildiği bilgisiyle haber sonlanmıştır (*Yeni Sabah*, 06.10.1957:1 ve 5, C.H.P. namzet listesi dün resmen ilan edildi; 06.10.1957:1 ve 5, C.H.P.'nin İstanbul listesi beğenilmedi).

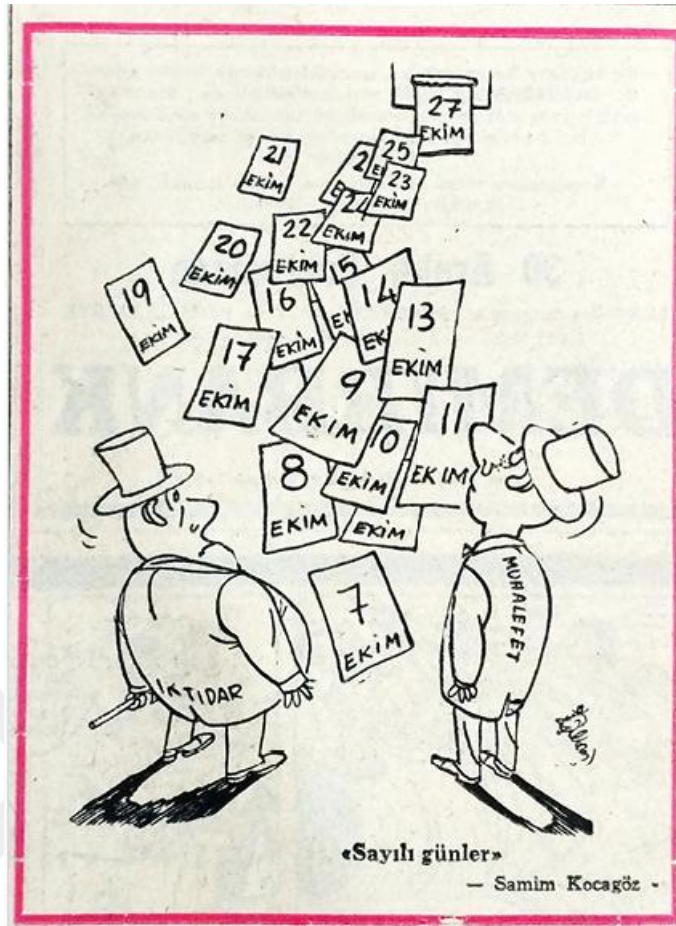
Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 06.10.1957:2, İstanbullu Hasbi Bey) de partilerin İstanbul'daki aday belirleme çalışmalarını hayali karakteri Hasbi Bey üzerinden ele almıştır. İstanbul'un havasının, suyunun, valisinin, seçmeninin diğer kentlerden farklı olduğunu bunun sebebi olaraksa partilerin İstanbul adaylarını beğendirmek için çok çabalamaları gösterilmiştir. Tek parti döneminde İstanbulluların adayların ismini ancak seçimden sonra duydukları söylendikten sonra partilerin İstanbul için aday belirleme süreci şu şekilde anlatılmıştır:

“Orası öyle, efendim. Ama, bakın şimdi her parti, İstanbul listesine parti yandaşlarını değil, İstanbulluların tanıdığı, inandığı ve hürmet ettiği şahsiyetleri koymağa bakıyor. Doğrusu da budur zaten. Çünkü İstanbullunun hafızası kuvvetlidir, kötü not verdiği kimselere itibar etmez. İstanbullu adam sarrafıdır, cılk çıkacağını tahmin ettiği kimseyi tutmaz. Sonra asıl mühimi, Beyefendi, İstanbullu müstakildir. Hatta size tuhaf bir şey söyleyeyim mi, bu bir buçuk milyonluk nüfustan, partilere kayıtlı bir avuç insanın bile, seçim günü, kime rey vereceği hiç belli olmaz. Bu sebeple bu şehirde partilerin ‘teşkilat’ dediği kadrolar değil, halk efkârı seçimlerde müessir olur. Hangi parti yalnız teşkilatına güvenmekle kalırsa, o parti yaya kalır Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 06.10.1957:2, İstanbullu Hasbi Bey)”

Yazının ilerleyen bölümünde İstanbul'daki seçmenlerin daha çok tanınmış adayları tercih ettiği diğer illerdeyse o bölgenin insanların karşılık bulduğu da belirtilmiştir. Siyavuşgil ilerleyen yıllarda bütün kentlerin İstanbul gibi olacağı öngörüsünde bulunmuştur.

Seçim Kurulu bazı CHP'nin itirazı üzerine DP'nin film şeklinde hazırlanmış bazı afişlerinin kaldırılmasına karar vermiştir. Öte yandan Hürriyet Partisi ise afişlerini 57 vilayete göndermiştir. Bu gelişmeleri veren haberin devamındaysa CMP'nin söylem değiştirileceği de aktarılmıştır. CHP ve Hürriyet Partisi'nin seçmenlere bulundukları kentte hangi muhalefet partisi güçlüyse ona oy vermeleri yönündeki çağrılarının CMP'yi rahatsız ettiği belirtilirken bu sebeple ilerleyen günlerde propaganda konuşmalarının tonunun sertleşeceği söylenmiştir (*Yeni Sabah*, 06.10.1957:1 ve 5, Seçim Kurulu bazı filmleri yasak etti).

Seçim sayfasında nabızı tutulan kentlerden biri olan Kayseri'de CHP'liler, “DP'lilerin bile kendileri için çalıştığını” söylemiş DP milletvekili Kamil Gündeş ise CHP'nin ihmal edilemez bir kuvveti olduğunu ancak bunun seçimi kazanmaya yetmeyeceği değerlendirmesini yapmıştır. Nezih Demirkent ise Bolu'dan bildirmiştir. Boluluların kendilerini DP iktidarından en az faydalanan il olarak gördüklerini belirten Demirkent, buradaki yurttaşların bunun sebebi olaraksa milletvekillerini gösterdiklerini söylemektedir (*Yeni Sabah*, 06.10.1957:3, Kayseri'de D.P. kendinden emin; 06.10.1957:3, Bolu mebusların çoğu halkın gözünden düşmüş).

Görsel 3.62: Sayılı Günler Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 07.10.1957

7 Ekim 1957 tarihli *Yeni Sabah* gazetesinde yayımlanan bu karikatürde, sırtlarında “İktidar” ve “Muhalefet” yazılı iki figür, gökyüzünden takvim yaprakları şeklinde düşen günleri yukarı bakarak izlemektedir. Takvimde 7 Ekim’den başlayarak 27 Ekim’e kadar olan tarihler sıralanmış, seçim günü olan 27 Ekim ise en üstte ve vurgulu biçimde konumlandırılmıştır. Karikatürde zamanın hızla akışıyla birlikte seçim gününe doğru artan siyasi gerilim görsel olarak aktarılmaktadır. Figürlerden iktidarın beden olarak daha iri muhalefetin ise daha zayıf çizilmesi dönemin güç dengesine ve muhalefetin görece sınırlı etkisine yönelik görsel bir imada bulunmaktadır.

Seçime 20 gün gibi bir süre kala yayımlanan seçim sayfasında Başbakan Adnan Menderes’in memleketi olan Aydın’daki durum İsmail Sivri tarafından kaleme alınmıştır. Otobüs yolculuğunda bir gencin kendisine “Burada herkesin nabzı demokratım diye atar” dediğini aktaran Sivri, kentte muhaliflerin de olduğunu ancak açıkça konuşmadıklarını da belirtmiştir (*Yeni Sabah*, 07.10.1957:3, Aydın’da sandalyelerle masalar bile demokratmış). Antalya’dan ise Oğuz Toktamış gözlemlerini bildirmiştir. Hürriyet Partisi mensuplarının ilk

başta kentte DP'yi rakip görürken, iktidar partisi içindeki hizipleşme dolayısıyla şimdilerde CHP'yi rakip gördüklerini aktaran Toktamış, CHP başkanının ise özgür basın önünde DP ile seçim münazarası yapmak istedikleri bilgisine yer vermiştir (*Yeni Sabah*, 07.10.1957:3, Antalya'da C.H.P. Hür. P. rekabeti var).

Tüm partilerin adaylarını ilan etmesinin ardından gazete "Partiler Seçime Hazır (*Yeni Sabah*, 08.10.1957:1 ve 5)" manşetiyle okuyucuyla buluşmuştur. Burada partilerin listeleriyle ilgili son gelişmeler detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Gazetenin birinci sayfasındaki bir diğer haberdeyse CHP'nin en büyük seçim vaatlerinden biri olan seçimin yenilenmesiyle ilgili taahhütnamenin milletvekilleri tarafından imzalandığı belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 08.10.1957:1 ve 5, C.H.P. namzetleri dün bir taahhütname imzaladı).

Nihat Bekdik ile gelişmeler sonraki günlerde de aktarılmaya devam edilmiştir. CHP Beyoğlu ilçesinin yaptığı açıklamada Bekdik'in 3775 numaralı parti üyesi olduğu bilgisi gazetede yer almıştır (*Yeni Sabah*, 11.10.1957:1, C.H.P., N. Bekdik'in kayıt fişini açıkladı). Kayıtların açıklaması üzerine Bekdik de bir açıklama yapmış, partiden daha önce ayrıldığını belirtmiştir. CHP ise Bekdik'in ayrıldığını gösteren belgelerle ispat etmesini istemiştir (*Yeni Sabah*, 12.10.1957:1 ve 5, Bekdik "CHP den ayrılmıştım" dedi).

Aday listesini açıklayan ilk parti olma konumundaki CHP, seçim beyannamesini de açıklayan ilk parti olmuştur. Gazetede beyannamenin belli başlı bölümlerine yer verilmiş ancak herhangi bir yorum yapılmamıştır (*Yeni Sabah*, 11.10.1957:1 ve 5, İlk Seçim Beyannamesini Dün C.H.P. Yayınladı). Gazetede Hürriyet Partisi'nin DP aday listesine yönelik iddiaları da yer alırken Celal Bayar, Adnan Menderes ve İsmet İnönü'nün aynı gün seçim kampanyasına başlayacakları bilgisine de yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 11.10.1957:1 ve 5, Hür. P. ye göre D.P. namzet listeleri hükümsüzdür; 11.10.1957:1 ve 5, D.P. ve C.H.P. liderleri bugün kampanyayı açıyor).

Sabri Esat Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 11.10.1957:2, Günün Modası) ise seçimlere kısa bir süre kala milletvekili aday listelerine giremeyen politikacıların birer birer partilerinden istifa etmelerini hatta bazı teşkilatların toptan parti değiştirmesini ele alan bir yazı yazmıştır. Siyavuşgil'e göre bu istifaların hemen hepsi "seçime çeyrek kala, aday listeleri çıktıktan sonra" gerçekleşmektedir. Bu durumu "günün modası" olarak nitelendiren yazar, siyasal transferlerin kişisel kırgınlıklardan değil, listelere alınmama gibi fırsatçı nedenlerden kaynaklandığını söylerken bu davranışın zamanla gelenekselleştiğini şu; "Bu gülünç köşe kapmaca böyle devam edip giderse... bu devrenin artık 'aday fırtınası' adıyla gösterileceğine emin olabiliriz" ironik ifadeyle belirtmektedir. Yazıda sadece bireysel değil, aynı zamanda toplu geçişlere de dikkat çeken Siyavuşgil, bazı ocak başkanlarının yanlarına birkaç partiliyi alarak hatta "lokalın

mührünü ve tabelasını da” taşıyarak başka partilere geçtiği de söylemektedir, “Tam takım öbür partiye geçen meşhur ocak reislerinin hikâyesi de ayrı!” ifadesini kullanan Siyavuşgil, siyaset kurumunun hafifliğini, bağlılık kavramının içinin boşaldığını ve ilkesizlikle malul bir seçim stratejisi izlendiğini ortaya koymaktadır. Yazının merkezini oluşturan bölümde Siyavuşgil, listeye alınmadığı için partisinden istifa eden eski bir milletvekiliyle hayalî bir gazeteci arasında geçen mizahi bir diyalog kurgulamıştır. Siyasetçinin “demokrasiden uzaklaştığı” için partiden ayrıldığını söylemesi üzerine gazeteci şöyle sorar: “Pekâlâ, ama iki gözüm efendim, bugüne kadar aklınız nerdeydi?” Bu sorgulama, istifanın gerçek nedeninin ilkesel değil, kişisel olduğu fikrini güçlendirmektedir. Yazar bu çelişkiyi, siyasetçinin aday gösterilseydi her şeyin yolunda olacağı varsayımını ifşa ederek ironik biçimde dile getirir: “Demek listede bulunsaydınız, partiniz demokrasi yoluna dönmüş olacaktı.”

Görsel 3.63: Dahili Ticaret Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 11.10.1957

11 Ekim 1957 tarihli *Yeni Sabah* gazetesinde yayımlanan bu karikatürde, “Vaad” çuvaları taşıyan farklı siyasi parti temsilcileri, üzerinde “Oy Verilir” yazılı bir çadıra doğru sırayla ilerlemektedir. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi’ni temsilen çizilen figürlerin her biri ellerinde vaat dolu çuvalarla sandığa yaklaşmakta, bu durum seçimlerin adeta bir “alışveriş” veya “pazarlık” ilişkisi içinde yürütüldüğü imasını barındırmaktadır. Sandık başındaki görevli ise seçmen temsiliyle değil, bir

tüccar veya alıcı gibi çizilerek seçim süreci ticari bir mübadeleye indirgenmiştir. Altında yer alan “Dahili Ticaret” başlığı da bu metaforu pekiştirerek siyasetin vaatler üzerinden oy satın almaya dayalı bir yarışa dönüştüğü eleştirisini sunmaktadır. Karikatür, seçim sürecinde tüm partilerin halkın desteğini kazanmak adına somut politika yerine bol miktarda vaat üretmeye yöneldiğini böylece siyasal alanın içeriğinden çok aritmetiğine odaklandığını ironik bir dille gözler önüne sermektedir.

Bütün partilerin aday listesini açıklamasıyla birlikte gazetenin seçim sayfasının başlığı olan “Büyük Seçimden Önce” ifadesinin yerini “Seçim Mücadelesi” ifadesi almıştır. “Seçim Mücadelesi” bölümünü dikkat çekici kısımysa Sakarya ile ilgili yapılan yorumdur. Kentte Hürriyet Partisi’nin kazanma şansının artmasının sebebi olarak DP gösterilmiş ve şu ifadelere yer verilmiştir: “Tenakuz gibi gelecek ama... D.P. eski İl Başkanı Yaşar Bir’in listeye alınmayışı, D.P.’nin kuvvetli bir zümresini küstürüverdi... Bu zümrenin başında olan çok kuvvetli particiler, D.P. için çalışmaktan vazgeçtiler ve Hür. P. nin ekmeğine yağ sürülmüş oldu (*Yeni Sabah*, 11.10.1957:3, Sakarya’da Hür. P. nin Yardımcısı).

12 Ekim tarihli *Yeni Sabah* gazetesinin manşeti Adnan Menderes’in seçim kampanyasını başlatmasına ayrılmıştır. Haberde Afyonluların günlerden beri Bayar, Menderes ve iktidar kafilesini beklediği söylenirken mitingi de binlerce yurttaşın takip ettiği bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 12.10.1957:1 ve 5, Menderes, seçim kampanyasını açtı). Haberde konuşma metnine yer verilirken “Menderes’in Gölgesinin” bildirdikleri daha anlamlıdır. Günlerdir seçim listeleriyle yorulmuş, çetin bir mücadeleye başlamak üzere olan büyük bir parti liderinden ziyade tatil için seyahate çıkan sakin ve neşeli bir Menderes imgesi çizilirken Afyon’a giden uçakta yaşananlardan bazıları şu şekilde ifade edilmiştir: “Yalnız şimdi bir gazetenin vilayetleri partiler arasında tevzi edişine dair şakalar yapılıyor. Menderes kahkahalarla gülüyor. Bir ara ‘hani bir bilmece vardır’ dedi. ‘Bilirsen İstanbul’u veririm. Bursayı veririm. Konyayı veririm diye. Bu tahminler de o bilmeceye benziyor.’ Bu bahsi ciddi bir sualle kapadı: ‘Seçime onsekiz gün mü kaldı?’ Onyedi gün’ diye cevap verdiler. Sustu (*Yeni Sabah*, 12.10.1957:1 ve 5, Başvekil uçakta seçime kaç gün kaldığını sordu).”

Aynı gün CHP lideri İnönü ise Trabzon’da yaptığı konuşmada iktisadi sıkıntılar olduğu konusunda iktidarın da muhalefetle hem fikir olduğunu söylemiş iktidarın değişmesinin DP için de iyi olacağını savunmuştur (*Yeni Sabah*, 12.10.1957:1 ve 5, İnönü “İktidarın değişmesi D.P. için de iyi olacak” dedi). “İnönü’nün Gölgesi” ise 35 dakikalık konuşma boyunca 11 defa alkışlandığını söyledikten sonra İnönü’nün gazetecilerden konuşmasını yorumlamalarını istediğini ve özellikle iktidara geldikten sonra altı ay içinde seçimleri yenileme vaatleri üzerine durduğunu anlatmıştır. Trabzon’dan üç araçla Rize’ye gitmek için yola çıkan İnönü’nün

konvoyundaki araçların sayısının sonradan 30'u geçtiği belirtilirken Rize'de büyük bir kalabalık tarafından karşılandığı ve kurban kesildiği de aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 12.10.1957:1 ve 5, İnönü, hiç el öptürmedi).

“Seçim Mücadelesi” sayfasının en dikkat çekici içeriği ise partilerin İstanbul'daki açık hava toplantılarını anlatan haberdır. CHP toplantısı en çok varlık vergisi üzerine durulduğu belirtilirken, partinin Musevi adaylarından Şelom Erol Dilek'in Varlık Vergisi Kanununu yapanların şimdi DP çatısı altında siyaset yaptıkları iddiasını yer verilmiştir. CMP'nin mitingindeyse elektrik bulunamadığı için hoparlörlerin çalıştırılmadığı bunda toplanan yurttaşlar huzursuzluk yarattığı ve “Haydi konuşacaksınız konuşun. Söyleyecek şey mi yok” diye tepki gösterdikleri belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 12.10.1957:3, C.H.P'li Musevi namzet “Varlık vergisinden DP'liler mesul” dedi).

Seçimden önce yayımlanan nadir başyazılardan biriye “Bir taahhüd ki Garipten de öte... (*Yeni Sabah*, 12.10.1957:1)” başlığıyla okuyucuyla buluşmuştur. Yazı, muhalefet cephesinde ortaya çıkan ve temelde CHP ile daha uzak bir konumlandırmada Hürriyet Partisi'nin ilişkilendirildiği seçim taahhütnamesini doğrudan hedef almaktadır. Başyazının temel eleştirisi, hukuki bir değeri bulunmayan bir belge aracılığıyla kamuoyuna vaatlerde bulunulması ve bu vaatlerin inandırıcılıktan uzak bir biçimde senede bağlanması üzerinedir. Gazete, seçimlerin yenileneceği söyleyen taahhütnameyi “bir vesika” olarak adlandırmakta ancak bunun siyasi ciddiyetten ve hukuki meşruiyetten uzak olduğunu vurgulamaktadır. Metin yalnızca siyasi değil, ekonomik bir bakış açısını da devreye sokmuş, seçim kampanyalarının devlete yüklediği maliyet hatırlatılarak bu kadar yüksek meblağlara mal olan süreçlerin gereksiz yere tekrar edilmesinin kamu kaynaklarının israfı olacağı ifade edilmiştir. Bu çerçevede, yalnızca siyasi popülizmin değil, mali sorumsuzluğun da eleştirildiği anlaşılmaktadır. Başyazının son cümlesiye tüm bu eleştirileri özetleyici niteliktedir: “Bu garip ve eşi görülmemiş taahhütname bahsi, efkârı umumiyeyi ciddi vadeler üzerinde düşündürmekten hâlâ uzak, bilakis bulandırmaktan ibarettir (*Yeni Sabah*, 12.10.1957:1, Bir taahhüd ki Garipten de öte...).”

Liderlerin gölgeleri onları takip etmeye devam ederken Menderes'in Erzurum ve Kars konuşmalarını izleyen muhabir, başbakanın seyahat programını kendisinin yapmamasına rağmen uymak için büyük bir titizlik gösterdiğini, sinirsiz ve güven veren davranışlarıyla ortamda huzuru sağladığını belirttikten sonra, “Menderes, Erzurum konuşmasında İnönü'nün Trabzon nutkuna cevap verdi ise metni gördü demektir. İnönü'nün nutkunu gazeteler gelmediği

için okuyamadık. Menderes'in metni nasıl temin ettiğini de öğrenemedim³²²“ cümleleriyle anlatıya son vermiştir (*Yeni Sabah*, 12.10.1957:1 ve 5, Menderes Yol Boyunca Çalıştı).

Görsel 3.64: Abdurrahman Çelebi Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 12.10.1957

Yeni Sabah gazetesinde yayımlanan bu karikatürdeyse, duvar dibine yerleşmiş bir kişi bir masa başında oturmakta; önünde bir daktilo, arkasında ise çeşitli hizmetlerin sıralandığı bir tabela yer almaktadır. “Liraya fikir verilir, istida yazılır, istifa yazılır, edebi sohbet yazılır, seçim nutku yazılır, piyes tenkidi yazılır” gibi çok farklı içeriklerin bir arada sunulması, seçim döneminde siyasi söylemin bir tür piyasaya dönüşmesini ve her konuda konuşan, yazan figürlerin çoğaldığını ironik biçimde göstermektedir. Alt kısımda yer alan “Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler” ifadesi ise ortada gerçek bir düşünür ya

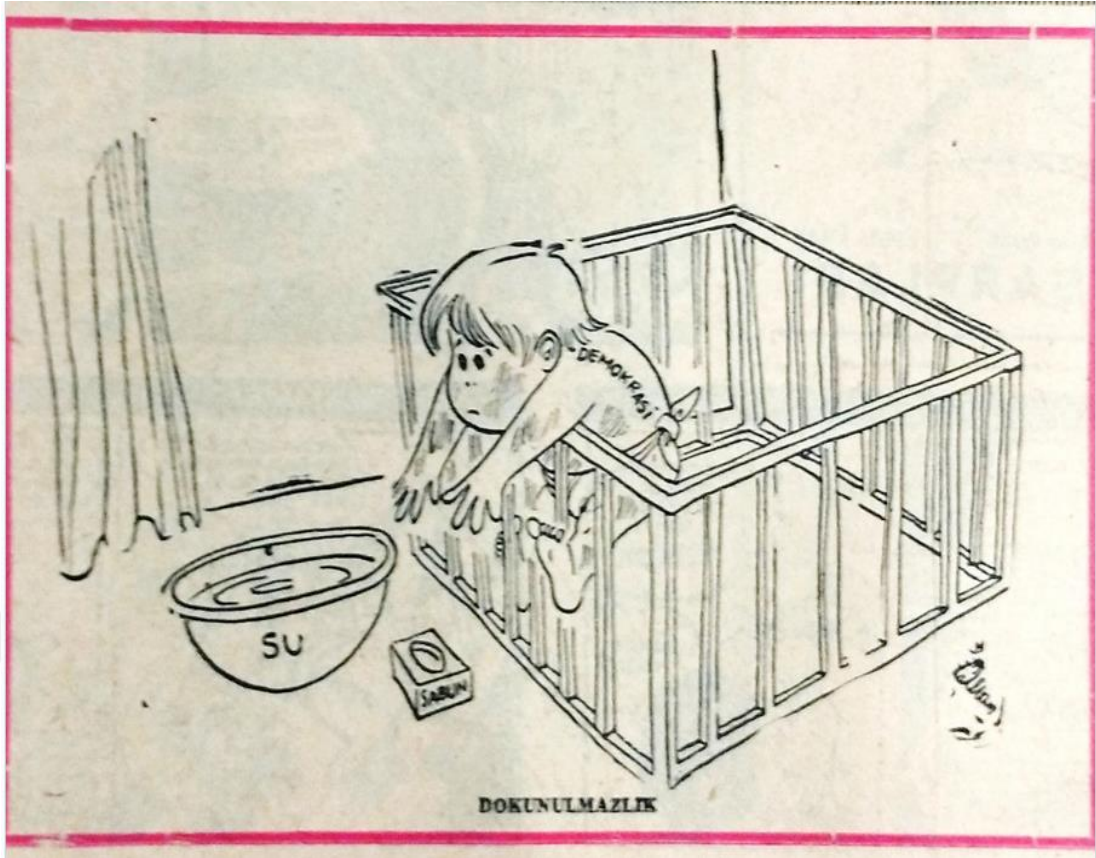
³²² Burada iki partinin birbirinden ayrılan bir yönü ortaya çıkmaktadır. 15 Ekim tarihli *Yeni Sabah*’ta İnönü’nün gölgesi şunları yazmaktadır: “Üç gündür gazeteleri görmediğinden, Menderes’in Trabzon konuşmasını gazetelerden öğrendi ve not alarak bugünkü konuşmasını yaptı (*Yeni Sabah*, 15.10.1957:1 ve 5, İnönü Uçakta Satranç Oynadı)” Görüldüğü üzere DP lideri rakibinin konuşmasını aynı gün içinde öğrenip analiz ederken, CHP birkaç gün sonra öğrenmekte ve yanıt vermektedir.

da kanaat önderi kalmadığında bu tür figürlerin “her işi bilen kişi” olarak öne çıktığını ima etmektedir. Figürün dış görünüşü onu bir halk aydını ya da entelektüel olmaktan ziyade sıradan ve donanımsız biri olarak betimlemektedir. bu da dönemin karmaşık ve gürültülü siyasal ortamında otorite boşluğunun kimlerce doldurulduğuna dair bir hiciv taşımaktadır.

Partilerin mitingleri her gün gazetede yer alırken kampanyayı başlattığı andan itibaren Menderes’in hep manşet bölümünde olduğu ardından İsmet İnönü’ye de yer ayrıldığı görülmüş ancak CMP ve Hürriyet Partisi’nin faaliyetlerine daha az yer verildiği tespit edilmiştir.

Menderes’in Trabzon mitingini anlatan haberin spotunda, “C.H.P. Genel Başkanı, Asya gripi gibi bir nevi hastalığa müpteladır. Bu hastalığın adı daüliktidardır” ifadesi yer almıştır. İnönü’nün mitingiyle ilgili haberdeyse kendisini izlemeye gelen birinin kalabalık yüzünden öldüğü bilgisiyle birlikte İnönü’nün, “Tek partiye dönme temayülü var, mücadeleden korkmayın” ifadesine yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 14.10.1957:1 ve 5, Menderes, Trabzonda, İnönüye sert bir cevap verdi; Ordu’da kalabalık yüzünden bir hasta, İnönü’yü dinlerken öldü). Menderes’in gölgesiyse, başbakanın Trabzon’a yaklaşırken uçak penceresinden gördüğü kalabalık karşısında “İsmet Paşanın söyledikleri çok tesir etmiş” diyerek güldüğünü ve ardından da “Gel de bu millete kurban olma İnönü keşke Erzuruma da uğrayıp halkı kızdırsa” dediğini aktarmıştır (*Yeni Sabah*, 14.10.1957:1 ve 5, Menderes ilk olarak Trabzon’da heyecanlandı). İnönü’nün gölgesiyse CHP Genel Başkanı’nı takip etmenin zor olduğundan yakınmaktadır. Çünkü İnönü’nün başka gölgeleri de olduğunu bunların milletvekili adayları olduğunu belirtmektedir.

Diğer iki partininse kendilerine seçim sayfasında yer buldukları görülmektedir. Buradaki haberlerde CMP’nin diğer üç partiyi eleştirdiği belirtilirken, Hürriyet Partisi’ninse “önce hürriyet sonra kalkınma” mottosuyla hareket ettiğini aktarılmıştır. Öte yandan Cemal Köprülü’nün de Menderes’e meydan okuduğu bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 14.10.1957:3, C.M.P.’liler diğer üç partiyi tenkit ettiler; Hür. P. önce hürriyet sonra kalkınma diyor).

Görsel 3.65: Dokunulmazlık Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 14.10.1957

Yukarıdaki karikatürdeyse sırtında “Demokrasi” yazılı bir bebek, parmaklıklı bir karyola içine kapatılmış şekilde uzanmakta ve yere konulmuş su ile sabuna ulaşmaya çalışmaktadır. Bu sahne, “suya sabuna dokunmamak” deyimine açık bir gönderme içermektedir. Bebek formundaki demokrasi figürü Türkiye’de demokratik sistemin henüz gelişmemiş, kırılgan ve edilgen doğasını simgelemektedir. Karikatür böylece, 1957 seçim sürecinde demokrasi kavramının henüz olgunlaşmamış olmasının ötesinde kasti olarak etkisizleştirildiği, “suya sabuna dokunmadan” sürdürülen bir siyasal düzene dönüştürüldüğü eleştirisini sunmaktadır.

Yeni Sabah gazetesinde yayımlanan “Nisbi Seçim (15.10.1957:1 ve 5)” başlıklı başyazı ise oldukça önemlidir. Hatırlanacağı üzere gazete 1954 seçimlerinde bu sistemin uygulanması halinde DP’nin böyle bir fark yaratamayacağı şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Ancak bu yazı Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim sistemi olarak önerdiği nispi temsil modelini eleştirel bir çerçevede değerlendirmektedir. Yazı, bu sistemin istikrarlı yönetimlerin kurulmasını zorlaştıracığını hatta Türkiye gibi çok partili yapıyı henüz yeni deneyimleyen ülkelerde siyasî krizlerin ana kaynağı haline gelebileceğini savunmaktadır. Başyazıda yer alan değerlendirmeler hem uluslararası örnekler üzerinden hem de CHP’nin tarihsel tutumu

çerçevesinde temellendirilmiştir. Başyazının temel iddiası, nispi temsil sisteminin demokratik istikrar açısından ciddi sakıncalar barındırdığıdır. Bu görüş özellikle Fransa ve Yunanistan örnekleri üzerinden gerekçelendirilmiştir. Metinde şu değerlendirme dikkat çekicidir: “Bu kadar sallantılı bir idare ile sürekli ve başarılı işler sağlamak mümkün olur mu?” Bu soruya retorik biçimde cevap verilmekte ve nispi temsil sisteminin istikrarla bağdaşmadığı ileri sürülmektedir. Başyazı yalnızca sistemin doğasına değil, aynı zamanda CHP’nin bu konudaki pozisyon değişikliğine de dikkat çekmektedir. Partinin 1946 yılından sonra kurduğu bilimsel heyet aracılığıyla nispi temsil sistemini incelediği ancak o dönemde bu sistemin zararlı ve sakıncalı olduğuna kanaat getirdiği vurgulanmaktadır. Yazının ilgili bölümünde şu ifadeler kullanılmıştır: “Demek ki iktidar mes’uliyeti üzerinde iken tasvib edip denemeğe cesaret edemediği bir sistemi, şimdi muhalefette olduğu için en demokratik usul gibi göstermeye çalışması, memleket için muhatarlı bir gidiş sayılır (*Yeni Sabah*, 15.10.1957:1 ve 5, Nisbi Seçim).”

Başyazının dikkat çeken diğer bir yönü, halkın bu öneriye karşı duyduğu güvensizliktir. Metin, kamuoyunun endişeli olduğu şeklinde bir saptamayla halkın CHP’nin bu önerisini samimi bulmadığını belirtmektedir. Ayrıca, yazının sonunda yöneltilen bir soru, eleştirinin doruk noktasını oluşturmaktadır: “Ya bu nisbi seçim de Halk Partisine umduğunu sağlamazsa, tekrar başka bir usûle mi başvurulacak?” Bu soruyla birlikte, siyasi sistem önerilerinin araçsallaştırıldığı yani iktidar elde edilemediğinde yeni yollar denenmeye devam edileceği yönünde bir kuşku ortaya konulmaktadır. Yazıya göre bu durum, Türkiye’nin siyasi yapısında derin istikrarsızlıklara yol açabilecek bir kırılganlık yaratmaktadır (*Yeni Sabah*, 15.10.1957:1 ve 5, Nisbi Seçim).

CMP’nin *Yeni Sabah*’ın birinci sayfasında yer almasıysa Kırşehir mitinginde yaşanan olayların ardından olmuştur. Seçim döneminin en olaylı mitingi olarak tanımlanan bu mitinge, bölge halkının yoğun ilgi gösterdiği de belirtilmiştir. Olayın arka planında CMP’nin miting süresini uzatmak istemesi ve seçim kurulunun buna müdahale etmesinin olduğu da anlatılmıştır (*Yeni Sabah*, 15.10.1957:1 ve 5, C.M.P. Kırşehir mitinginde hadiseler oldu).

Gazetede şehirde yaşayanlarla köyde yaşayanlar arasında politik farklılıklar olduğunu vurgulayan içeriklerden biri de “Köylünün Lugati (*Yeni Sabah*, 15.10.1957:3)” başlıklı şu fıkradır: “Biraz da köylü lügatinden bahsediverelim: İspat Hakkı: İspartalı Hakkı; Üniversite muhtariyeti: Üniversite köyü muhtarlığı; Kanun: Şehirli için muteber, ondan köylüye ne?; İhlamur: Menderes çayı; Nohut: D.P. Kahvesi.” Gerek gazete muhabirlerinin yurttaşlarla yaptığı görüşmeler gerekse bu tür nüktedan yazılar muhalefet partilerinin vaat ve söylemlerinin toplumun bir kesimine ulaşmadığının en büyük göstergesidir.

Yeni Sabah'ın 16 Ekim (1 ve 5, Menderes, Ordu ve Giresunda: "Neticeden ümitliyiz" dedi) tarihli nüshasındaysa Adnan Menderes'in Ordu ve Giresun mitingi manşette verilmiştir. Menderes'in gittiği her yerde muhalefete cevap verdiği ve halk tarafından tezahüratlarla karşılanıp uğurlandığı belirtilirken haberin başlığının hemen altında başbakanın Hürriyet Partisi ve CMP'nin hiçbir yerde kazanamayacaklarını söylediği aktarılmıştır. Bu günlere şahitlik eden "Menderes'in Gölgesi" ise gidilen her yerde büyük kalabalıkların karşıladığını belirtmekte başbakanın da tüm yorgunluğuna rağmen halkla kucaklaşmaktan asla kaçınmadığını anlatmaktadır. Metin miting alanının yoğunluğunu ve halkın coşkusunu Menderes'in gözünden yansıtmaktadır: "Menderes kürsüde dolaşüyor ve gölgesine 'Görüyor musun? Alkışlayabilmek için ellerini havaya kaldırmak zorunda kalıyorlar' diyor." Bu cümlede, Menderes'in kalabalığın sıkışıklığını gözlemlediği, hatta bu fiziksel durumu siyasî bir övünç konusuna dönüştürdüğü görülmektedir (*Yeni Sabah*, 16.10.1957:1 ve 5, Menderes'in Gölgesi Bildiriyor)

Miting atmosferinde geçen bir başka sahnede kalabalıktan yükselen bir ses dikkat çekmektedir: "Halktan birinin 'Allah bizimledir' feryadına 'Allah onun yanındakilerin yardımcısıdır' diye mukabele etti ve çok alkışlandı." Bu sahne, liderin doğrudan bir bireyle kurduğu sözlü etkileşim üzerinden hem inanç ekseninde hem de siyasal güven bağlamında anlam kazanmaktadır. Metinde Menderes'in mitinglere yalnızca siyasî mesaj vermek amacıyla değil, aynı zamanda muhalefeti küçümseyici bir dille teşhir etmek üzere çıktığı da görülmektedir. Bu durum özellikle, "C.M.P. ve Hür P.'den C.H.P. peykleri olarak ilk defa ve istihfaf ile bahsetti" ifadesinde görülmektedir. Burada kullanılan "peyk (uydu)" ifadesi, muhalefetteki CMP ve Hürriyet Partisi'nin bağımsız siyasal aktörler değil, merkezî bir güç olan CHP'nin uyduları olarak konumlandırmakta ve itibarsızlaştırmaktadır. Bu söylem, iki muhalefet partisini etkisizleştirme ve CHP ile aynılaştırma stratejisinin parçası olarak işlev görmektedir (*Yeni Sabah*, 16.10.1957:1 ve 5, Menderes'in Gölgesi Bildiriyor).

Anlatının devamında Polatkan konuşurken Menderes'in kürsü merdivenlerine oturup notlarına çalıştığı, "İnönü'nün sözlerini ve bazı rakamları ihtiva eden notlarını tetkik ediyor. Yani burada da çalışıyor" ifadeleriyle aktarılmaktadır. Bu cümle, liderin her an tetikte olduğu, rakiplerini analiz ettiği ve propagandaya yalnızca kalabalık önünde değil, teknik olarak da hazırlandığı mesajını vermektedir. Yazının Giresun bölümünde ise Menderes'in uzun ve duygusal bir konuşma yaptığı ifade edilir. Özellikle, "C.H.P. serbest seçime, serbest tenkide üç ay bile dayanamadı. İnönü ilk serbest seçimde düştü. Biz sekiz sene sonra bile muhabbetle karşılanıyoruz" alıntısı dikkat çekmektedir. Menderes burada da yalnızca siyasal üstünlüğünü değil, aynı zamanda halkla kurduğu bağın derinliğini de vurgulamaktadır. Yazının finalinde yer alan "İnönü, bir bardak suya mukabil iman isteyen şeytan gibi... Sen 27 senedir iktidardaydın,

neden Karadeniz aklına gelmedi? Geçerken pencereden bile bakmazdın, şimdi Giresun'un havasına geldin" sözleriyle hem İnönü'nün iktidardaki geçmişine dönük bir sorgulama hem de Demokrat Parti'nin Karadeniz bölgesindeki mevcudiyetini tahkim eden bir karşılaştırma olarak işlev görmektedir (*Yeni Sabah*, 16.10.1957:1 ve 5, Menderes'in Gölgesi Bildiriyor).

"Seçim Mücadelesi" sayfasındaysa partilerin İstanbul'daki toplantıları işlenmiştir. DP'nin başta Fuat Köprülü olmak üzere partiden istifa edenleri eleştirdiği aktarılırken CHP toplantısında da eski Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas'ın, "C.H.P. kendisinin bıraktığı iktidara bir diktatörün oturmasına asla razı olmayacaktır" şeklinde konuştuğu söylenmiştir (*Yeni Sabah*, 16.10.1957:3, Sirkeci D.P. toplantısında Fuat Köprülü tenkid edildi). Aynı sayfadaki bir diğer haberdeyse Orhan Köprülü'nün basın toplantısında söylediği ifadeler aktarılmıştır. Köprülü'nün DP'ye şans vermediği ve seçimin Hürriyet Partisi ve CHP arasında geçeceğini ileriye sürdüğü belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 16.10.1957:3, Orhan Köprülü eski partisine şans vermedi).

Gazetenin başyazısına konu olan CHP'nin seçimi yenileme vaadi bu kez Menderes'in ifadeleriyle manşete taşınmıştır. Menderes'in diğer konuşmaları gibi bu konuşması da iç sayfada önemli bir alanı kaplamıştır (*Yeni Sabah*, 17.10.1957:1 ve 5, Başvekil, İnönünün 6 ay sonra seçim parolasına hücum etti). "Menderes'in Gölgesi" de Adnan Menderes'in Samsun mitingi öncesi ve esnasındaki fiziksel temposunu, halkla kurduğu duygusal bağı ve muhalefetle olan söylemsel mücadelesini sahneleyen detaylı bir siyasi tablo sunmaktadır. Yazı, Menderes'in gece geç saatlere kadar süren bir ziyafetten sonra dahi sabah çok erken kalkarak mitinge hazırlandığını vurgulayarak başlanmaktadır. Burada, Menderes'in halk için gösterdiği özveri ima edilmekte, liderlik kararlılığına vurgu yapılmaktadır. Araç içinde şehirde halkın selamlarına karşılık veren Menderes'e yöneltilen sözler kişisel sevgiyle bezeli bir siyasi meşruiyeti ifade etmektedir. Miting sahnesinde dikkat çeken diğer bir unsur ise diğer hatipler konuşurken halkın Menderes'e yönelmesi ve onunla birebir temas kurmaya çalışmasıdır. Metinde bu ilgi, "Diğer hatipler konuşurken, dinleyiciler zaman zaman Menderes'e dönüyor, onunla konuşuyor, tokalaşiyor ve söz alma umuduyla sabırsızlıkla bekliyorlardı" cümleleriyle anlatılmaktadır. Kalabalığın içinden gelen dini söylemler ise liderliğe yüklenen kutsallık boyutunu açıkça ortaya koyarken, "Bu arada 'Dinimiz, devletimiz mübarek olsun' nidaları iştiliyor" ifadesiyle anlatılmaktadır. Burada halkın Menderes'e yönelik desteği yalnızca politik değil, dini-duygusal bir aidiyetle de perçinlenmektedir. Anlatının ilerleyen kısmında Menderes'in hemen her sözü alkışlarla, tebessümlerle karşılanmakta olduğu söylenmektedir (*Yeni Sabah*, 17.10.1957:1 ve 5, Menderes'in Gölgesi Bildiriyor).

Aynı sayfada İsmet İnönü'nün Konya mitingine de yer verilmiştir. İnönü bu mitingde, Menderes'in sözlerine, "Muhalefetteki adamın daüliktidarı mı göze çarpar. Yoksa düşmemek için tedbirler alan adam mı daüliktidardır?" yanıtını vermiştir (*Yeni Sabah*, 17.10.1957:1 ve 5, Dün Konyada konuşan İnönü'nü bu sabah İstanbul'a geliyor). "İnönü'nün Gölgesi" ise şu zamana kadar ki en kapsamlı değerlendirmelerinden birini yazmıştır. İnönü'nün Konya'da 15 bin kişiye hitap ettiği bu mitingde dikkat çeken ilk unsur olarak onun konuşmasında din konusuna hiç değinmemiş olması gösterilmiştir. Anlatıya göre İnönü, din mevzuunun siyasete alet edilmesine zaten taraftar değildir. Ancak İnönü, bu konunun gündeme getirilmesi hâlinde söyleyecek daha fazla sözü olduğunu da ima eder ve "bu münakaşaların sonunda memleketin zarar göreceğini" ifade ederek, polemiği önlemeye çalışmaktadır. Miting atmosferi içinde gözlemcinin dikkatini çeken bir diğer husus, İnönü'nün o günkü ruh hâlidir. İnönü'nün bu mitingde yaptığı konuşmanın seçim sürecindeki en uzun nutku olması da dikkat çekicidir. Yazıya göre bu konuşma tam "bir saat on dakika sürmüş" ve diğer konuşmalarının aksine "bu sefer pamuk kaplı küçük bloknotundaki notlara hiç bakmadan, irticalen" gerçekleşmiştir. Ancak İnönü'nün gölgesi, bazı yerlerde cümle düşüklükleri olduğunu da not ederek bu doğrudanlığın beraberinde teknik zayıflık da getirebildiğini belirtmektedir. Yine de bu durum, İnönü'nün sahiciliğini ve halk önünde doğrudan konuşma çabasını yansıtmaktadır (*Yeni Sabah*, 17.10.1957:1 ve 5, İnönü'nün Gölgesi Bildiriyor).

Seçim sayfasının dikkat çeken ve seçim sürecine dair önemli bilgiler sunan haberiye Hürriyet Partisi'nin Taksim mitingidir. Mitingin en dikkat çeken yönlerinden biri işbirliği vurgusunun ön plana çıkarılmasıdır. Hürriyet Partisi sözcüleri, özellikle DP iktidarının uygulamalarına karşı CHP ile iş birliğine açık olduklarını ima etmişlerdir. Fuat Köprülü'nün de konuşmasında, "bütün baskılara rağmen hürriyetleri savunan her kesimle birlikte mücadele edeceklerini" ifade ettiği aktarılmaktadır. Öte yandan mitingde yaşanan bir diğer olay, haberin siyasi atmosfer açısından en kritik bölümünü oluşturur. Partililerden Karaosmanoğlu konuşurken bir dinleyicinin, "Kırşehir Kanununa siz de imza koymadınız mı?" sorusunu yöneltmesi üzerine, bu kişinin "kötü muamelelere maruz kaldığı" belirtilmiştir. Bu olay, seçim döneminin gergin ortamında eleştirilerin ne denli tahammülsüzlükle karşılanabildiğini ve muhalefet mitinglerinin dahi tam anlamıyla açık söyleme imkân tanımadığını göstermektedir (*Yeni Sabah*, 17.10.1957:3, Hür. P. Taksim mitinginde işbirliği üzerinde duruldu).

Seçime on günden az bir zaman kala Menderes ile birlikte Celal Bayar da gazetenin birinci sayfasında yer almıştır. Menderes'in konuşmasından seçimlerin erken yapılmasının gerekçesi olarak sunduğu, "Fitnenin bitmesi için seçimler öne alınmıştır" ifadesi öne çıkartılırken, Bayar'ın ise muhalefetin kahve yokluğu eleştirisine yönelik, "Yollar için 33

milyon döviz harcadık” yanıtı öne çıkarılmıştır (*Yeni Sabah*, 18.10.1957:1 ve 5, Başvekil “Türk Milleti yaptıklarımıza bakacaktır” dedi; Bayar, Urfa ve Diyarbakır’da büyük tezahüratla karşılandı).

Menderes ve Bayar’ın konuşmalarını anlatan haberlerin başlıklarında bir yönlendirme olduğu görülürken İnönü’nün mitinglerini anlatan haberin başlığında da sadece bildirme vardır. Yine bu haberin spotunda da herhangi bir alıntı yapılmadan gerçekleşecek bir diğer mitingle ilgili duyuruya yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 18.10.1957:1 ve 5, İnönü, Babaeski ve Kırklarelinde iki konuşma yaptı) “İnönü’nün Gölgesi” ise İnönü’nün mitinglerdeki konuşma tarzının önceki dönemlere göre farklılık gösterdiği, “İnönü’nün konuşma tarzının gittikçe değiştiği görülüyor, daha heyecanlı, daha sert ve ara sıra da müstehzi” cümlesiyle anlatmıştır (*Yeni Sabah*, 18.10.1957:1 ve 5, İnönü’nün Gölgesi Bildiriyor).

Sabri Esat Siyavuşgil de köşesinde “Emsalsiz Bir Başvekil.. (*Yeni Sabah*, 19.10.1957:2)” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Siyavuşgil eski başbakanlardan birinin, “Adnan Menderes, bir müddet muhalefette kalırsa, emsalsiz bir Başvekil olur” cümlesini yazısının konusu yapmıştır. Yazı övgüye yakın bu ifadeyi çözümleyerek, yaklaşımın altında yatan siyasal ve psikolojik nedenleri irdelemektedir. Siyavuşgil’in ironik bir mesafe ile sorduğu en temel soru şudur: “Bu sözleri sarf eden hatip, Menderes’in hangi niteliklerinden yola çıkarak böyle bir hükme varmıştır?” Bu tartışmanın ardından Siyavuşgil, hatibin söylemediği gerekçeleri kendi yorumuyla üç başlık altında sıralamıştır. İlk olarak, Menderes’in meşhur tebessümünü vurgular: “Bana öyle geliyor ki, her türlü açıkça söylenemeyen bu sebeplerin başında Adnan Bey’in meşhur tebessümü vardır.” Bu cümle Menderes’in sıcak ve halkla temas kuran yüz ifadesinin nasıl bir propaganda aracı hâline geldiğini göstermektedir. Siyavuşgil, eski dönemlerde devlet adamlarının kasvetli ve ciddi pozlar verdiğini oysa Menderes’in tebessümünün halkla yakınlığını pekiştirdiğini ifade etmektedir. İkinci gerekçe Menderes’in “sonsuz bir çalışma ve vurgunluğa dayanma kabiliyeti” ile tanımladığı dinamizmdir. Siyavuşgil bu özelliğin gençliğe ve gürbüzlüğe indirgenemeyeceğini, “fakat bu dinamizm, sonsuz bir yaratma şevki halinde tezahür edince, bu vasfın sabık Başvekillerimizde de hayranlık uyandırmaması demek kabil olamıyor” ifadeleriyle açıklamıştır. Üçüncü neden ise Menderes’in hükümet icraatını “süratli bir kalkınma idealine göre topyekûn ayarlaması”dır. Siyavuşgil, Menderes’in “memleket meselelerini hep birden ele alarak, değişik sahalardaki hamlelerin birbirini destekleyeceğini hesapladığını” yazmakta ve bu stratejik bütünlüğün onda nadir rastlanan bir yönetim refleksi yarattığını belirtmektedir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 19.10.1957:2, Emsalsiz Bir Başvekil..).

Yazının ikinci kısmı, muhalefetin Menderes'in "bir müddet muhalefette kalsın" şartına yönelttiği sorgulamayla devam eder. Siyavuşgil bu şartı, ekonomik sıkıntılardan etkilenmiş "dar ve sabit gelirli sınıfların acıklı vaziyetinden alınan ilhamla" açıklamaktadır. Ancak burada asıl eleştiri, muhalefetin bu sosyoekonomik sorunları yalnızca seçim dönemlerinde gündeme getirip, seçim kampanyasında "bir bayrak gibi kullanıp" Meclis'te çözüm üretmemesine yöneliktir. Yazı şu cümlelerle son bulmuştur: "Muhalliflerimiz bu noksanları görebilseydi. Adnan Menderes'in bir müddet muhalefette kalmak şartıyla emsalsiz bir Başvekil olacağı iddiası akla belki mülayim gelirdi? Ama, görüyorsunuz, bu da garantili bir çare değil! (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 19.10.1957:2, Emsalsiz Bir Başvekil..)

Genel hatlarıyla bu yazı doğrudan Adnan Menderes'e açık bir destek vermemekle beraber kullanılan ifadeler ve öne çıkarılan kişisel vasıflar aracılığıyla örtük bir şekilde Menderes'in liderlik yeteneklerini takdir etmektedir. Sabri Esat Siyavuşgil, muhalefet kanadından gelen övgüyü analiz ederken, Menderes'in tebessümü, dinamizmi ve kalkınma vizyonu gibi özelliklerini vurgulayarak olumlu bir profil çizmektedir. Yazının tonu ve içerdiği retorik sorular muhalefetin yetersizliklerini ima ederken Menderes'i "emsalsiz bir Başvekil" olarak konumlandıran söylemi pekiştirmektedir.

19 Ekim tarihli *Yeni Sabah*³²³ gazetesinin manşet bölümü bütünüyle iktidar mensuplarına ayrılmıştır. Menderes'in "İnönü zehirli dedikodu saçıyor" cümlesi başlığa çekilirken spotta Bayar'ın ifadeleri de yer almıştır. İsmet İnönü'nün Edirne mitingiyse önceki günkü gibi sadece aktarılmış ve bir sonraki programa dair bilgilere yer verilmiştir. Fotoğraf kullanımına bakıldığında Menderes'i dinleyen kalabalıkla beraber Bayar'ın konuşurken ki fotoğraflarına yer verilmiş, İnönü ile ilgili haberde görsel kullanılmamıştır (*Yeni Sabah*, 19.10.1957:1 ve 5, Başvekil "İnönü zehirli dedikodu saçıyor" dedi; İnönü Edirne'den Tekirdağ'a geçti). Özellikle Ekim ayının 15'inden itibaren gazetenin iktidar ve çevresine daha yakın bir çerçeve çizdiğini bu gibi örneklerle dayandırarak söylemek mümkündür.

"Menderes'in Gölgesi" ise yazısının başında Menderes'in yalnızca bir haftada 2787 kilometre yol katettiği, 11 vilayet ve 50'ye yakın yerleşim yerinde 34 konuşma gerçekleştirdiği bilgisini vermektedir. Bu veriler, liderin ülke sathında nasıl bir siyasi mobilizasyon gerçekleştirdiğini gösterdiği gibi kampanyanın fiziksel ve teknik zorluklarını da aktarmaktadır. Yazıda zaman zaman "kan ter içinde kalmak" ve "toza toprağa bulanmak" gibi ifadelerle Menderes'in dayanıklılığına dikkat çekilmekte ancak kendisinin "sadece yarım saat dinlendikten sonra tekrar çalışmaya başlaması" vurgulanarak bu yorgunluğun bir tür

³²³ Gazetenin bu sayısında gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'ın vefatı da duyurulmuştur. "H.C. Yalçın'ı Kaybettik (*Yeni Sabah*, 19.10.1957:1 ve 5)" başlığıyla duyurulan haberde, "Büyük Gazeteci ve Mütefekkir 'Hürriyet Hürriyet' diyerek komaya girmişti" ifadesine yer verilmişti.

kahramanlığa dönüştüğü ima edilmektedir (*Yeni Sabah*, 19.10.1957:1 ve 5, Menderes'in Gölgesi Bildiriyor).

Menderes'in kampanya sürecindeki performansı yalnızca fiziksel değil, psikolojik bir sebatın da göstergesi olarak sunulmaktadır. Halkla kurduğu ilişkilerde gözlenen incelikli mizah ve sabır onun halkı yalnızca bir seçmen kitlesi değil, kendisiyle aynı zeminde sohbet edebileceği muhataplar olarak gördüğünü göstermektedir. Özellikle Amasya'da geç saatlerde kendisini tekrar konuşma yapmaya çağıran bir vatandaşa "Siz içkinizi içmiş, keyfinizce dinlenmişsiniz, müsaade edin, ikide üçte yatıyor, beşte kalkıyorum" diyerek hem sitemde bulunması hem de sonrasında "yine buyurun, sizin dediğiniz olsun, hadi gidelim" demesi bu durumu açıkça göstermektedir. Bu yaklaşım, liderin yorgunluğa rağmen halkın beklentisini önceleyen bir anlayışla hareket ettiğini ortaya koymaktadır (*Yeni Sabah*, 19.10.1957:1 ve 5, Menderes'in Gölgesi Bildiriyor).

Menderes'in halk nezdindeki karşılığı da yazının merkezinde yer almaktadır. Meydanlardaki kalabalıklar, araç farlarıyla piste iniş yapan uçağı karşılayan vatandaşlar ve doğrudan uçağın da korunmak zorunda kalması gibi sahneler, Menderes'in neredeyse bir siyasi fenomene dönüştüğünü göstermektedir. Halkın ona yönelik yaklaşımı yalnızca liderini görmek isteyen bir teveccüh değil, aynı zamanda onu kutsayan bir siyasi bağlılık biçimi hâline gelmiştir. Öte yandan gözlem yazısına göre Menderes'in basına yönelik tepkileri bile kontrollü ve nüktedandır. Yanlış bulduğu haberleri eleştirirken bile gazetecilerin telgrafhanelere ve telefonlara olan hücumlarını "sempati ile seyretmesi" hem hoşgörölü hem de dominant bir lider portresi yaratmaktadır (*Yeni Sabah*, 19.10.1957:1 ve 5, Menderes'in Gölgesi Bildiriyor).

"İnönü'nün Gölgesi'nin" tespitleriye tüm süreçte olduğu gibi daha azdır. Trakya turuna devam eden İsmet İnönü'nün Edirne ziyareti yalnızca politik bir etkinlik olarak değil aynı zamanda kişisel ve duygusal bir kırılma anı olarak da dikkat çekmektedir. Yazının merkezinde, Hüseyin Cahit Yalçın'ın vefat haberiyle karşılaşan İnönü'nün yaşadığı içsel sarsıntı yer almaktadır. "Telgrafı okuyunca bir müddet düşünceye daldı" ifadesi, onun sadece siyasi bir figür değil, ayrıca geçmişe ve dostluklara bağlı bir insan olduğunu göstermektedir. Edirne'de Balkan Harbi sırasında yüzbaşı olarak bulunmuş olan İnönü'nün, eski kışlaları ve Selimiye Camii çevresini ziyaret etmesi hem nostaljik hem de sembolik bir değere sahiptir. Yazının dikkat çeken bir diğer yönü İnönü'nün ilk kez dış politika ve din konularına konuşmalarında yer vermesidir. Ancak burada da yeni politik açılımlar ya da sert eleştiriler yerine her iki meselenin seçim propagandasında kullanılmasının doğru olmadığı şeklinde ölçölü bir yaklaşım benimsenmiştir (*Yeni Sabah*, 19.10.1957:1 ve 5, İnönü'nün Gölgesi Bildiriyor).

Seçimden önce yayımlanan son başyazı ise “Karar Günü Yaklaşırken (*Yeni Sabah*, 20.10.1957:1 ve 5)” başlığını taşımaktadır. Başyazı biçimsel olarak tarafsızlık iddiası taşısa da içeriksel düzeyde belli politik eğilimlerin altını çizen bir metin olarak dikkat çekmektedir. Yazı, seçime çok kısa bir süre kala seçmenlere seslenmekte ve onların “fevkalâde ehemmiyet vermesi” gereken bir kararın eşiğinde olduğunu belirtmektedir. Bu ifadeyle birlikte, demokraside halkın tercihinin belirleyici olduğu hatırlatılmakta ve özellikle Batılı demokrasilerde olduğu gibi büyük ve müstakil fikir gazetelerin aydınlatıcı rolü övülmektedir. Yazı, seçim döneminde tarafsız ve bağımsız basınını önemini vurgularken, parti yayınlarının önyargılı yapısına dikkat çekmektedir: “Hiçbir yoğurtçunun ‘yoğurdum kara’ demeyeceği” ifadesi, partizan yayınların güvenilmezliğine ironik bir şekilde işaret eder. Bu noktada gazete kendisini “tarafsız bir zaviyeden halkı aydınlatmak” isteyen bir mecra olarak konumlandırmakta böylece kendi tutumuna meşruiyet kazandırmaktadır. Metnin temel tartışma alanı ise seçime katılan partiler arasındaki derin görüş ayrılıklarıdır. “Benim beyaz dediğime öbürü kara demektedir” cümlesiyle siyasi söylemlerdeki kutuplaşma resmedilmektedir. Gazete bu çelişkili iddialar karşısında seçmenin işini zorlaştıran bir manzara sunulduğunu ima etmektedir. Yazının önemli bir bölümü, muhalefet partileri arasındaki işbirliği girişimlerinin başarısızlığına ayrılmıştır. Özellikle “karışık kanaattekilerin” müşterek bir hükümet kuramayacağı iddiası öne çıkarılarak bu partilerin güven vermediği ifade edilmektedir. Bu bölümde, tarihsel bir analogi ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın İttihat ve Terakki’yi mağlup etmesi fakat ardından Rumeli’nin kaybedilmesi örneği verilmiştir. Bu örnek üzerinden, “yıkmanın yeterli olmayacağı” ve pozitif bir inşa faaliyeti gerçekleştiremeyen muhalefetin başarısızlığa mahkûm olacağı söylenmiştir (*Yeni Sabah*, 20.10.1957:1 ve 5, Karar Günü Yaklaşırken). Sonuç olarak bu başyazı, doğrudan bir parti lehine açıkça tavır almamakla birlikte iktidardaki Demokrat Parti’nin istikrar ve güvenlik vurgusunu örtük biçimde desteklemektedir. Muhalefet ise parçalanmış, güven vermeyen ve geçmişin başarısız modellerini çağrıştıran bir yapıda resmedilerek, seçmen nazarında zayıf bir seçenek olarak konumlandırılmıştır. Gazete tarafsızlık söylemi altında seçmenin kararını yönlendiren ince ama etkili bir seçim değerlendirmesi yapmıştır.

Bu başyazının yayımlandığı günün manşetinde DP’nin büyük Taksim mitingi vardır. Aynı gün CHP’nin de mitingi olmasına rağmen bu iki haberin verilişinde denklik olmadığı yine görülmüştür. DP’nin mitinginde Bayar’ın yapacağı konuşma “mühim” olarak betimlenmiştir (*Yeni Sabah*, 20.10.1957:1 ve 5, D.P. Büyük Mitingi Bu Sabah Taksimde Yapılıyor; İnönü bugün Taksim CHP mitinginde konuşacak).

“Menderes’in Gölgesi” önceki yazılarda olduğu gibi yazı boyunca Menderes’in bedensel ve zihinsel yorgunluğa rağmen “Her sabah saat altıda uyanıp saat 10’da halk arasına karışmadan önce hükümet işleriyle meşgul” olduğu anlatılmakta onun bu çalışkanlığı ve özverisi adeta destansı bir şekilde sunulmaktadır. İstanbul’un imarıyla ilgili ayrıntılara kadar ilgilendiği belirtilerek, “her sabah Vali Gökay’dan mufassal malûmat aldığı” aktarılırken, Menderes’in yalnızca siyasi bir figür değil, neredeyse devletin tüm çarklarını elinde tutan bir lider olduğu ima edilmiştir. Menderes’in halka olan yakınlığı ise sık sık gösterilerek siyasal bir iletişim stratejisine dönüşmüştür. Örneğin, Pertek’te yapılan ziyarette halkın ısrarına kayıtsız kalmadığı bir hediye “Ankara’da kendisine iade edilmek üzere hostese verdiği” gibi ayrıntılar onun hem “halka yakın” hem de “ince düşünceli” biri olarak kodlanmasına hizmet etmektedir. Makalede ayrıca Demokrat Parti’nin seçim başarısını sembolik jestlerle pekiştirme çabası da göze çarpar. Kayseri’deki mitingde “Cumhuriyet meydanındaki 95 dakikalık konuşması” sırasında halkın “İkinci Atatürk’sünüz” diye bağırduğu belirtilerek, Menderes’e verilen tarihsel rol neredeyse açıkça tanımlanmıştır. Bu ifade dönemin siyasi ikliminde çok güçlü bir söylemsel pozisyonudur. Sonuç olarak bu yazı, doğrudan bir siyasi propagandadan kaçınsa da seçilen detaylar, anlatım tarzı ve duygusal yoğunluk ile örtük bir biçimde Menderes’i hem halkın gözünde yücelten hem de tarihsel olarak meşrulaştıran bir portre sunmaktadır (*Yeni Sabah*, 20.10.1957:1 ve 5, Menderes’in Gölgesi Bildiriyor).

“İnönü’nün Gölgesi” ise İnönü’nün seçimin neden önemli olduğunu anlatırken nispî seçimin niçin faydalı olacağını uzun uzun izah ettiği belirtilmiştir. Yazının geri kalanı ise zaman zaman hiciv ve eleştirel gözle yazılmış detaylarla doludur. Tekirdağ mitinginde “Anlıyor musunuz Tekirdağlılar?” cümlesinin 12 kez tekrar edilmesi ise İnönü’nün iletişim tarzına dair güçlü bir gözlemdir. Bu tekrar, halkla kurulan temasın duygusal değil, daha çok didaktik bir tonda olduğunu düşündürmektedir (*Yeni Sabah*, 20.10.1957:1 ve 5, İnönü’nün Gölgesi Bildiriyor).

3.3.6. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri Sonrası *Yeni Sabah*

Seçimlerin gerçekleştiği gün *Yeni Sabah* gazetesi “Türk Milletinin Karar Günü” başlığıyla okuyucuyla buluşmuştur. Gazetede daha çok seçim günü yasaklarıyla birlikte seçime dair genel bilgilerle birlikte 1950 ve 1954 seçimlerinde partilerin hangi illerde ne kadar oy aldığına da dair de bir tablo yayımlanmıştır. Seçime katılımın yüksek olmasının beklendiği belirtilirken *Yeni Sabah* sonuçları çok hızlı bir şekilde okuyucusuna ulaştırabilmek için de bir formül bulmuştur.

Görsel 3.66: 27 Ekim 1957 Yeni Sabah Kupür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 27.10.1957

Gazete seçim sonuçlarının takip etmek için bir ekip görevlendirdiğini belirtirken yurttaşlarında gazeteyi arayarak seçim sonuçlarını öğrenebileceğini söylemiştir. Bu yöntem ilgili dönemde yayınlanan gazeteler için oldukça yenilikçi bir adımdır.

Seçim sonuçlarına dair ilk bilgilerin geldiği 28 Ekim’de ise gazete “D.P. İktidarda Kaldı” başlığıyla okuyucuyla buluşmuştur. Bunun altında ise DP’nin İstanbul’da 70 bin oy farkla kazandığını belirten bir haberle birlikte İstanbul’da birçok yurttaşın oy verirken mağduriyet yaşadığını bildiren haberlere de yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 28.10.1957:1 ve 5, İstanbul’da D.P. Seçimi 70 bin rey farkla kazandı; 10 bin İstanbul’lu mahkeme kararı ile rey verebildi; Beyoğlu seçimlerinde müessif hadiseler oldu).

İsmet İnönü’nün gece 02.00’de düzenlediği basın toplantısı da gazetede kendine yer bulmuştur. İnönü, 1957 seçimlerini tadil eden fevkalade kanun hükümlerini herkesin bildiğini belirttikten sonra seçim günü çeşitli usulsüzlükler yaşandığını iddia etmiştir. “Çoğunluk bize teveccüh etmiştir” diyen İnönü özellikle radyonun kullanılmasına odaklanmıştır. Radyonun kanunlara aykırı ve insanların bildiği bütün manevi ölçüler dışında bilerek kullanıldığını iddia eden İnönü, vatandaşların oy verirken radyonun aldatıcı etkisi altında tutulduğunu söylemiştir. Radyonun, seçimin başladığı ilk saatlerden itibaren yalnızca DP’nin kazandığı haberlerini ve bazen rakamları tahrif ederek yayınladığını öne sürdükten sonra İnönü, bazen CHP ile DP’nin kazandığı oy rakamlarını, parti adlarını değiştirerek verdiğini de iddia etmiştir (*Yeni Sabah*, 28.10.1957:1 ve 5, İnönü dün gece bir basın toplantısı yaptı).

Bir başka haberde de muhalefet partilerinin radyo yayınlarına itiraz ettikleri ve İnönü’nün Bayar ve Menderes’e konuyla ilgili telgraf çektiği belirtilmiştir. Partiler, Ankara

Radyosu'nun saat 13.30'dan itibaren her saat başı seçim neticelerini ilan edeceğini bildirmesine propaganda yasaklarıyla ilgili maddeler kapsamında itiraz etmişlerdir (*Yeni Sabah*, 28.10.1957:1 ve 5, Muhalif partiler radyo yayınlarına itiraz ettiler).

Gazetede seçimlerde İstanbul'da yaşanan sorunlarda haberleştirilmiştir. Zeytinburnu'nda birçok vatandaşın ellerinde seçim kartları olmasına rağmen kütüklere isimleri yazılmadığı ve muhtarları bulamadıkları için oy veremedikleri belirtilmiştir. Eyüp'te isimleri kütükte yanlış yazan ve isimleri bulunamamasına rağmen oy vermek isteyen yurttaşların da münakaşaya yol açtığı aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 28.10.1957:5. Bakırköyde C.H.P. seçimlerin iptalini istedi; Zeytinburnunda birçok vatandaş ret veremedi). Gazetede bir başka vurgu ise Adalar üzerine olmuştur. Bu ilçede seçimlere katılım oranının hayli düşük olduğu belirtilirken şu yorum da yapılmıştır: “6/ 7 Eylül hadiselerinin adalarda yaptığı tahribatı gözönünde tutan iki muhalif parti, C.H.P ve Hür. P. buralardan çok ümitvar olmalarına rağmen seçimleri az bir farkla kaybetmişlerdir” (*Yeni Sabah*, 28.10.1957:5, D.P. nin kazandığı Adalar seçimlerinde iştirak nisbeti düşük).

Gazetede hem İnönü'nün hem de Menderes'in seçim günü neler yaptıkları anlatılırken, İnönü'nün CHP binasında etrafının sarılması nedeniyle gazetecilerin herhangi bir iletişim kuramamış olması eleştirilmiştir. Menderes'in ise oy vermeye giderken biraz gergin olduğu ancak yurttaşların tezahüratlarıyla sinirlendiği konuyu unutup gülümsemeye başladığı anlatılmıştır (*Yeni Sabah*, 28.10.1957:5, İnönünün Gölgesi Bildiriyor; Menderes'in Gölgesi Bildiriyor).

Seçim sonuçlarını bilmeden sadece seçimden sonraki beklentilerini yazdığını belirten Sabri Esat Siyavuşgil ise “Bana öyle geliyor ki, bu sefer, milletçe, öbür devreleri şiddet ve kesafet bakımından çok geride bırakan hararetli bir seçim kampanyasından geçip bugüne erişmiş bulunuyoruz” demiştir. Bu kadar gergin bir sürecin ardından sakinlik ve huzur dolu bir döneme ihtiyaç duyulduğunu belirten Siyavuşgil artık kavgayı bırakıp ülkenin sorunları üzerine durulması gerektiğini de vurgulamıştır (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 28.10.1957:2, Seçimlerden Sonra..).

29 Ekim günü ise gazete seçimlerin kesin sonucunun belli olduğunu buna göre DP'nin 427, CHP'nin 175 vekillik kazandığını ancak iki yerden birden gösterilen adaylar çıkarıldığında bu sayıların 424 ve 170'e düştüğünü belirtmiştir. Gazetenin birinci sayfasında iktidar cephesinden hiçbir isim almazken İnönü'nün “Seçimi manen C.H.P. kazandı” ifadesine yer verilmiştir. İnönü seçimi birçok yerde az farkla kaybettiklerini ancak kazandıkları yerleri farkla kazandıklarını belirterek Seçim Kanunu'nun sorunlu noktalarına odaklanmıştır. İnönü yaptığı bu açıklamada da radyoda oy verme işlemi devam ederken propaganda yapıldığına dair

iddialarını sürdürmüştür (*Yeni Sabah*, 29.10.1957:1 ve 5, İnönü, ‘Seçimi manen C.H.P. kazandı’ dedi).

Seçimlerden sonra *Yeni Sabah*’ın sonuçlarla birlikte seçim sırasında yaşanan olaylara da aynı oranda odaklandığı görülmektedir (*Yeni Sabah*, 30.10.1957:1 ve 5, Gaziantep ve Mersin hadiselerine dair neşriyat yasağı; Ankara ve İstanbulda da hadiseler oldu; Kayseri’de 16 kişi yaralandı; Çanakkaledeki hadisler; Samsun C.H.P. binası önünde havaya ateş edildi; *Yeni Sabah*, 31.10.1957:1 ve 5; Diyarbakır ve Bilecik seçimleri iptal edildi; İzmitte de seçimlere itiraz edildi; Seçim günü Sivasta 3 kişi yaralandı). 30 Ekim tarihli nüshanın manşet bölümünde, “Bazı şehirlerde seçimlerle ilgili müessif hadiseler oldu” başlıklı habere yer verilmiştir. Haberin spotunda, Menderes’in “Seçimi kaybeden C.H.P. hadiseler çıkarmaya yeltenmektedir. Tedbir alınmıştır” ifadesine karşılık İnönü’nün, “Mes’uliyeti mağdura atfetmenizin hesabını Mecliste yaparız. Şiddeti durdurunuz” cevabı yer almıştır. Haberde yer alan bilgiye göre İnönü aşağıdaki ifadelerin yer aldığı telgrafı Başbakan Adnan Menderes’e göndermiştir (*Yeni Sabah*, 30.10.1957:1 ve 5, Bazı şehirlerde seçimlerle ilgili müessif hadiseler oldu):

“Seçimler ve neticelerinin ilanındaki ciddi usulsüzlükler vatandaş huzurunu kaçırmış bulunmaktadır. Seçimden sonra da birçok yerlerde Demokrat Partililerin tecavüzleri devam etmektedir. Seçilip seçilmedikleri henüz nihai karara bağlanmış bulunmayan bazı D.P. adaylarının teşvikleriyle ciddi hadiseler cereyan etmektedir. Memleket huzurunun sürüklendiği akıbete nazarı dikkatinizi celb ederim... (*Yeni Sabah*, 30.10.1957:1 ve 5, Bazı şehirlerde seçimlerle ilgili müessif hadiseler oldu)”

Menderes’in ajans ve radyodan tebliğinde ise muhalefetin seçim sonuçlarıyla ilgili yorumlarının halkı şiddete ve heyecana sürüklediği belirtilmiştir ve şu ifadelere yer verilmiştir: “Halbuki seçimler neticesinin henüz belli olmadığı yolundaki beyanat, neşriyat ve haberlerin hakikatle hiçbir alakası yoktur. Bunlar sadece efkârı umumiyeyi bulandırmak ve vatandaşları heyecana sevk ederek bir takım vaka ve hadiseler çıkarmak maksadiyle yapılmaktadır (*Yeni Sabah*, 30.10.1957:1 ve 5, Bazı şehirlerde seçimlerle ilgili müessif hadiseler oldu).”

Gazetede CHP’li isimlerin açıklamalarına ağırlık verilmeye devam edilirken demeci gazetede yer alan bir diğer isim Cemil Sait Barlas olmuştur. Barlas, seçimi CHP’nin kazandığını ileriye sürmüştür. Gaziantep’ten aday olan Barlas’a göre 1954 seçimlerine göre aradaki oy farkının düşmüş olması bunun bir göstergesidir. Seçimlere itiraz da ettiklerini söyleyen Barlas, Gaziantep’lilere minnetlerinin sonsuz olduğunu çünkü halkın kendilerini seçmek istediğini vurgulamıştır (*Yeni Sabah*, 30.10.1957:5, C.Barlas ‘Biz Kazandık’ dedi).

Seçim sonuçlarına dair gazetenin genel tavrını görebileceğimiz içeriklerden biri de Siyavuşgil’in kaleminden çıkan “İlk Manzara (*Yeni Sabah*, 30.10.1957:2)” başlıklı yazıdır. Yazının temel olarak betimlediği ilk manzara, 1950 yılından beri iktidarda bulunan Demokrat Parti’nin seçimlerden “yine ezici bir ekseriyetle iktidarda” kalmış olmasıdır. Bu seçimin

sonuçlarına göre, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi'nin “ancak nüfusu pek kalabalık olmayan iki vilâyette reylerin ekseriyeti ile dörder meb'usluk kazanabildikleri” ve “diğer vilâyetlerde ise büyük bir varlık gösteremedikleri” belirtilir. Buna karşılık Cumhuriyet Halk Partisi ise kazandığı vilâyetlerin yanı sıra “bütün memleket sathında da 1954 neticelerini geride bırakan bir alâka ve rağbetle karşılanarak, Meclise yüz yetmişten fazla meb'usla girmiş bulunuyor” şeklinde bir değerlendirmeye sunulmuştur. Yazar, Demokrat Parti'nin her ne kadar önceki 1950 ve 1954 seçimlerindeki “silindir muvaffakiyetini bu sefer tekrarlayamamakla beraber” seçilen mebus sayısı itibarıyla “üçte iki gibi, garp demokrasilerinde hiç bir partiye nasip olmayan kahir bir ekseriyetle memleket mukadderatına hâkim bulunduğunu” ifade etmiştir. DP'nin elde ettiği çoğunluğun azımsamağa ve küçük göstermeğe çalışmanın mantıklı olmadığını söylediği yazıda, bu “kahir ekseriyetin” DP'ye sağladığı güç de detaylandırılmaktadır. Bu çoğunluğun, yeni bir seçime gitmeksizin Anayasayı bile değiştirmeğe yetecek kadar tam ve mutlak olduğu vurgulanmıştır. Batı'da uzun pazarlıklar ve uzlaşmalar gerektiren işlerin Türkiye'de bu ezici çoğunluk sayesinde “çabucak tahakkuk ettirilebileceği” yorumu yapılmıştır. Son olarak Siyavuşgil, 1957 seçimleriyle iktidarı elinde tutan Demokrat Parti'nin “böyle bir yola girmesi halinde”, aynı seçimlerde milyonlarca oy alan muhalefeti dahi “en keskin propaganda silâhından mahrum ederek, daha uzun yıllar memleket hizmetinde kalabileceğini” öngörmüştür (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 30.10.1957:2, İlk Manzara..).

Siyavuşgil'in “Nisbi seçim olsaydı (*Yeni Sabah*, 31.10.1957:2)” başlıklı yazısı da seçimin değerlendirilmesi noktasında önemlidir. Mevcut çoğunluk sisteminden farklı olarak nispi temsil sisteminin uygulanması durumunda ortaya çıkacak varsayımsal siyasi tablo üzerinden analiz yapan yazar yazısına partilerin aldıkları oy sayılarını vererek başlamıştır. Demokrat Parti 4.427.349, Cumhuriyet Halk Partisi 3.152.961, Cumhuriyetçi Millet Partisi 227.610 ve Hürriyet Partisi 260.426 oy almıştır. Yazıdaki temel argüman oyların vekil sayısına orantılı olarak yansıtılması halinde Demokrat Parti'nin iktidarda kalamayacağıdır. Öte yandan ortaya çıkan bu varsayımsal durumda ne DP ne de CHP 301 tek başına hükümet kuramayacaktır. Yazar, CHP'nin diğer partilerle koalisyon kurma gerekliliğini de ele almıştır. Örneğin, CHP'nin CMP veya Hür. P. ile anlaşması veya üç partinin birden koalisyon kurması durumunda çoğunluğun sağlanabileceğini belirtir ancak yazar bu koalisyon senaryolarını, özellikle de üçlü bir koalisyonu “istikrarlı bir hükümet olamazdı” şeklinde değerlendirmiştir. Yazar, bu tartışmada “madalyanın yalnız bir yüzüne bakıp öbür tarafını ihmâl etmek” gibi bir eksiklik gördüğünü belirtir ve nispi temsil senaryosunun gerçekleşmesi durumunda duyacağı derin endişeyi kişisel bir ifadeyle aktarır: “bu gece gözüme uyku girmez emin olun (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 31.10.1957:2, Nisbi seçim olsaydı)”.

Gazetede yer alan dikkat çekici içeriklerden biri de özellikle İnönü'nün radyo yayınlarına yönelik eleştirisine Radyo Gazetesi tarafından yerilen yanıttır. Radyo gazetesinin yanıtı esas itibariyle kurumun ne kadar politikleştiğini göstermektedir çünkü yazının içeriği neredeyse bir siyasi parti tarafından kaleme alınmış gibidir. Yazı (*Yeni Sabah*, 30.10.1957:1 ve 5, Radyo gazetesinin muhalefete cevabı), demokratik teamüller, seçim sonuçlarının meşruiyeti, muhalefetin bu sonuçlara karşı sergilediği tavrın yasal ve siyasi boyutları üzerine odaklanmaktadır. Yazının temel argümanı, demokratik bir düzende seçim kaybeden siyasi liderlerden beklenen temel vasıfların “memleketseverlik, kanunlara riayet, olgunluk ve vefa” olduğudur. Metne göre, Amerika ve İngiltere gibi ileri demokrasilerde “mağlûp olan liderlerin, galipleri tebrik etmeleri ve seçim neticesinin memlekete hayırlı, uğurlu olmasını temenni etmeleri âdettir” ancak yazı, “başlıca muhalefet partisinin liderlerini tamamiyle aksi istikamette” gördüklerini belirtmektedir. Metin, muhalefet lideri İsmet İnönü'nün seçim günü ve gecesi yapılan radyo yayınlarına ilişkin iddialarını da doğrudan çürütmeye çalışmaktadır (*Yeni Sabah*, 30.10.1957:1 ve 5, Radyo gazetesinin muhalefete cevabı).

Yazı, muhalefetin bazı vilayetlerdeki oy farklarının çok az olduğuna dair iddialarını da reddetmekte ve bu iddiaların asılsız olduğunu belirtmektedir. Kastamonu, Adıyaman, Giresun, Konya, Gaziantep, İçel, Trabzon, Amasya, Artvin ve Denizli gibi illerdeki gerçek oy farklarının muhalefetin iddia ettiğinden çok daha yüksek olduğunu rakamlarla ortaya koymaktadır. Metin, bu durumu “yeni midir?” sorusuyla sorgulamakta ve bunun 1950'den beri görülen yeni bir durum olmadığını, CHP'nin 1950'den beri iktidardan düşmesini “hazmedemediğini” öne sürmektedir. 1950 seçimleriyle bir karşılaştırma yapılmakta CHP'nin iktidardayken sonuçlar aleyhine dönünce seçim haberlerini kestiği ve vatandaşların sonucu yabancı radyolardan öğrendiği iddia edilmiştir. Bu, “demokrasiye has kaidelere bağlı olarak tam zamanında ve aleyhte dahi olsa, vermek” şeklindeki demokratik yola karşılık, “totaliter zihniyetin kurbanı olarak ve bir perdesinin arkasına gizlenerek, vermek” şeklinde betimlenen bir zihniyet farkı olarak sunulmuştur. Yazı, “gerçek demokrasi budur” diyerek kendi yaklaşımlarını savunmaktadır. Sonuç olarak yazı, 1957 seçim sonuçlarının “çoktan belli olmuş” ve Demokrat Parti'nin “kâhir ekseriyetle kazandığı” bir hakikat olduğunu vurgulamaktadır. Muhalefetin iddialarının “hakikati değiştiremez” olduğunu ve bu “yeniden tecelli eden millî irâdeye hürmet” edilmesi gerektiğini belirtmektedir (*Yeni Sabah*, 30.10.1957:1 ve 5, Radyo gazetesinin muhalefete cevabı).

Bu açıklamanın ardından İnönü'nün yanıtı da gazetede yer almıştır. İnönü seçim suçlusu olarak tanımladığı radyonun tahriklere devam ettiğini belirtmiş kurumun Yüksek Seçim Kurulu tarafından mahkum edildiğini söylemiştir. İnönü son olarak yurttaşların radyonun yayınlarına

inanılmaması gerektiğini belirtmiştir (*Yeni Sabah*, 01.11.1957:1, İnönü “Radyoya inanmayın” dedi.).

Gazete seçimlerde yaşanan olayları gündemde tutmayı sonraki günlerde de devam etmiştir (*Yeni Sabah*, 01.11.1957:1 ve 5, Müessif seçim hadiseleri). Siyavuşgil de 1 Kasım günü yayımlanan yazısını bu konuya ayırmıştır. “Müessif Hadiseler” başlıklı yazısında Siyavuşgil, seçimlerin ardında ülkenin çeşitli noktalarında meydana gelen olaylar hakkında henüz tam bir bilgi sahibi olunmasa bile vahim denecek iddiaların ortada dolaştığı aktarılmıştır. Bundan önceki seçimlerde kazananların kaybedenlere nispet yapmadığını, kaybedenlerinse kazananlarda bit yeniği aramadığı söyleyen Siyavuşgil seçimin hemen ertesinde 29 Ekim bayramı olması dolayısıyla tarafların heyecanını kontrol etmekte zorlandıkları tespitini yapmıştır. Bu savını da yaşanan olayların seçimden sonraki gün değil de bayram günü yaşanmış olmasıyla destekleyen Siyavuşgil yazısının devamında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Hangi parti mensubu olursa olsun, bir takım heyecanlı ve öfkeli vatandaşların şurada burada toplanmağa başlaması, elbette böyle bir bayram gününde emniyet kuvvetlerini kuşkulandırmazdı. Bu küçük grupların, ellerinde parti bayraklarıyla de olsa, resmigeçide mi iştirak edeceği, yoksa hadise mi çıkaracağı nereden bilinirdi_ Belki bizzat bu gruplarda da o gün herhangi bir hadise çıkarmak niyeti yoktu. Fakat gruplar büyüyüp de kalabalık artınca, evvelki günün heyecanını bir türlü içlerine sindirememiş olan birkaç elebaşı, o anda, etraftakilere bambaşka bir istikamet vermiş olmalıdır. Kitle psikolojisinde yığınların böyle apansız ve apayrı maksatlarla harekete geçmelerine dair türlü misaller vardır (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 01.11.1957:2, “Müessif” hadiseleri)”

Siyavuşgil yazısının son bölümünde yaşanan olaylardan da birkaç örnek vermiştir. Gazetede yayımlanan haberlere bakıldığında Siyavuşgil’in verdiği örneklerin çoğunlukla DP’lilerin CHP’lilere yönelik saldırılarıyla ilgili olduğu görülmektedir.

Seçimlerden hemen sonra gazetenin odaklandığı konulardan birisiyse Osman Bölükbaşı’nın yargılanma süreci olmuştur (*Yeni Sabah*, 01.11.1957:1 ve 5, Osman Bölükbaşı Tahliye Edilmedi; 03.11.1957:1, Bölükbaşı’nın avukatlarına göre Ankara savcısı suçlu) Gazetede yer alan haberlere göre Osman Bölükbaşı’nın tahliyesi yönündeki başvurular, 1. İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi tarafından reddedilmiş ve kendisinin cezaevinde kalmasına karar verilmiştir. Bölükbaşı’nın avukatları tarafından mahkemeye yeni delil ve açıklamalar sunulmuş ancak mahkeme bu yeni unsurları ve önceki karar ile hükmü inceleyerek tahliye talebini kabul etmemiştir. Bu hukuki durumla ilgili olarak, bir profesörün görüşleri kaynaklarda yer almaktadır. Profesör, bir milletvekilinin tutukluluk halinin hukuk açısından tartışmalı olduğunu belirtmiş ve milletvekili sıfatının, kişinin özgürlüğünü ilgilendiren bir davada verilecek karara engel teşkil etmemesi gerektiğini savunmuştur. Milletvekili dokunulmazlığına rağmen tutukluluk halinin devam etmesinin doğru olmadığı öne sürülmüş ve Meclis’in daha önce Bölükbaşı’nın dokunulmazlığı hakkında kararlar aldığı da eklenmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi, Osman Bölükbaşı'nın mevcut tutukluluğunun ortaya çıkan yeni şartlara rağmen siyasi nedenlere dayandığı görüşünü dile getirmektedir. CHP bunu, iktidarın despotluğunu” ve anayasa ile kanunlara karşı saygısızlığının bir göstergesi olarak değerlendirmektedir. Ayrıca haberlerde Bölükbaşı'nın avukatlarının, Ankara Savcısı Rahmi Ergil aleyhine dava açacaklarını aktarılmaktadır. Avukatlar, davanın gerekçesi olarak savcının Bölükbaşı'nın davasıyla ilgili eylemlerini göstermekte ve savcının yalnızca Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nin daha önce incelediği kararı uygulaması gerektiğini ancak bunun aksini yaparak hala suçlu olduğunu iddia edeceklerini belirtmektedirler (*Yeni Sabah*, 01.11.1957:1 ve 5, Osman Bölükbaşı Tahliye Edilmedi; 03.11.1957:1, Bölükbaşı'nın avukatlarına göre Ankara savcısı suçlu).

DP iktidarının CHP'nin iddialarına verdiği yanıt da gazete yer almıştır. Devlet Bakanı Emin Kalafat (*Yeni Sabah*, 01.11.1957:1 ve 5, İktidar, C.H.P. nin seçime dair iddialarına dün cevap verdi), gazetelerin sahipleri ve yazı işleri müdürleriyle yaptığı toplantı da “İnönü ile Günaltay'ın ihtiraslarına sebep ilerleyen yaşlarıdır” demiştir. Bu toplantıda gazetenin önce çıkardığı noktalardan biriyse Kalafat'ın açıklamasını bir kağıttan okumasıdır. Beyanat Anadolu Ajansı'ndan geçilmiş, gazetede o şekliyle yer alırken habere Kalafat'ın ait sözler haberde aşağıdaki şekilde yer almıştır:

“Bazı gazetelerin katıyet ifade eden bu beyanlarla iktidarın C.H.P. lehine tecelli ettiğini söylediklerine” işaret etmiş ve varsa me hazları merak edilir yoksa iç arzularının bir tezahürüdür ki bu takdirde bize bir şey söylemek düşmez. Bir gazetenin revaçda bulunması verdiği haberlerin sıhhati ile de alakalıdır. Bu bizden ziyade kendilerini alakadar eder” demiştir (*Yeni Sabah*, 01.11.1957:1 ve 5, İktidar, C.H.P. nin seçime dair iddialarına dün cevap verdi).”

Gerek açıklamanın yapılış biçimin gerekse Kalafat'ın ifadelerini DP iktidarının ilerleyen günlerde basına karşı alacağı tedbirlerin bir işareti olarak görmek mümkündür.

Kalafat'a yanıtı CHP İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay vermiştir. Sözlerine “Kalafat'ın eline verilen kağıdın suretini ben de okudum” ifadesiyle başlayan Günaltay, 1957 İstanbul seçimlerini demokrasi tarihi açısından bir leke olarak betimlemiştir (*Yeni Sabah*, 02.11.1957:5, Şemsettin Günaltay, dün Emin Kalafat'a sert bir cevap verdi).

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 02.11.1957:2, Milletın Beklediği...) de seçim sonrası atmosferi değerlendiren yazılarına bir yenisini eklemiştir. Taraftarlıkla parti desteklemek arasındaki fark olduğunu söyleyen Siyavuşgil politik kutuplaşmayla ilgili olarak siyaset yapıcılara şu eleştiriyi yöneltmiştir: “İşte memleketi stadyuma benzetip, vatandaşı daima golüyle bir tarafa bağlı, daima o tarafı heyecanla tutmağa hazır, o renklerin dışında gözü başka bir şey görmeyen kulüp taraftarları bir futbol hastası zamanında politikacılar, hele bütün icraat ve propagandalarını da bu görüşe göre ayarlamışlarsa kocaman bir psikolojik hata işlemişler demektir.” Siyavuşgil

siyasileri vatandaşları bir stadyumu dolduran bir taraftar olarak görmeyi bırakıp birleşerek toplumu refaha çıkarmaya çabalamalarını önermiştir.

Yeni Sabah'ın muhalefetin birleşeceğine dair yayınları seçim sonrasında da devam etmiştir. Metin Soysal imzasıyla yayımlan bir haberde CMP ve Hürriyet Partisi'nin CHP'ye katılacağına dair iddialara be tekzip gelmediği belirtildikten sonra bunun arka planında partilerin toplu olarak aldıkları oy çoğunluğunun yattığı belirtilmiştir. Soysal haberinde CMP liderlerinden Fuat Arna ile görüşüğünü Arna'nın, "İyimser olarak kabul ettiğimiz her fikirde beraberiz" yanıtı verdiğini yazmıştır. Demokrat Parti'nin kurucularından olan Fuat Köprülü ise "Ben kanunun müsaadesi nisbetinde işbirliği olduğuna inanıyorum. Yani muhalefet birleşti" şeklinde konuşmuştur (*Yeni Sabah*, 02.11.1957:1 ve 5, Muhafif partiler birleşecek mi?). Sürecin devamındaki bir diğfer haberdeyse CMP'nin CHP'ye yaklaşımının yumuşadığı belirtilmiş, yayımlanan haberlerinde siyasi çevrelerde iyimserlikle karşılandığı aktarılmıştır. Haberde, "Şimdi ise, muhalefet birliği cereyanını, fikri işbirliği cephesinden desteklemekte olan liderlerin kuvvet birliği meselesini aynı masa başında görüşeceklerine, muhakkak nazarıyla bakılmaktadır" yorumu yapılmıştır (*Yeni Sabah*, 03.11.1957:1 ve 5, Muhalefetin birleşmesi).

Seçimlerin ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk toplantısını 1 Kasım günü yapmıştır. Manşetten verilen haberin spotunda muhalif milletvekillerinin cumhurbaşkanlığı, meclis başkanlığı ve divan seçimlerine katılmadığı belirtilirken, Meclis'te yemin sırasında Bölükbaşı'nın isminin okunmamasının da tepkiyle karşılandığı bilgisine yer verilmiştir. Burada not düşölmesi gerekilen bir noktaysa Celal Bayar'ın Meclis'teki konuşmasının Anadolu Ajansı'ndan geçilmiş olmasıdır (*Yeni Sabah*, 02.11.1957:1 ve 5, Meclis, ilk toplantısını dün yaptı).

Seçim sonrası yayımlanan ilk başyazı ise Meclis açılışında yaşananları konu edinmiştir. "Kötü Bir Başlangıç (*Yeni Sabah*, 04.11.1957:1 ve 5)" başlıklı yazıda CHP'nin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı oturarak karşılaması eleştirilmiştir. Bunu muhalefette olduğu dönemde DP'nin de yaptığı bu tavrı o zamanda eleştirdikleri hatırlatılırken cumhurbaşkanının devleti temsil ettiği düşünöldüğünde bayrağa hürmet eder gibi saygı göstermenin hem nezaket hem de kanun emri olduğu belirtilmiştir. Bu hareketlerin gençlere ve yurttaşlara da kötü örnek olduğu söylenirken yazının son bölümünde, "Siyasi havayı yumuşatmanın yolu acaba bu nezaketsizlik ve hürmetsizlik tezahüründen mi geçer?" şeklinde ironik bir soru sorulmuştur (*Yeni Sabah*, 04.11.1957:1 ve 5, Kötü Bir Başlangıç).

Hürriyet Partisi'nin seçim sonuçlarını değferlendirdiği beyannamesi de gazetede yer almıştır. Parti genç bir parti olarak tanımlanmış ve bu sıfatla beyannamede geçen ifadeler arasında paralellik olduğu görölmektedir. Hürriyet Partisi'ne göre DP, her geçen gün artan

siyasi ve iktisadi sorunların kendi aleyhine işlediğinin farkında olduğundan seçimleri erkene almıştır. Seçimin Hürriyet Partisi'nin henüz teşkilatlanması sürecine denk geldiği belirtilirken böyle bir dönemde partiler arası her türlü eşitsizliğe rağmen yurttaşların oylarını iktidar aleyhine kullanmış olmasının altı çizilmiştir (*Yeni Sabah*, 05.11.1957:1 ve 5, H. P. Seçim sonu tebliğini neşretti).

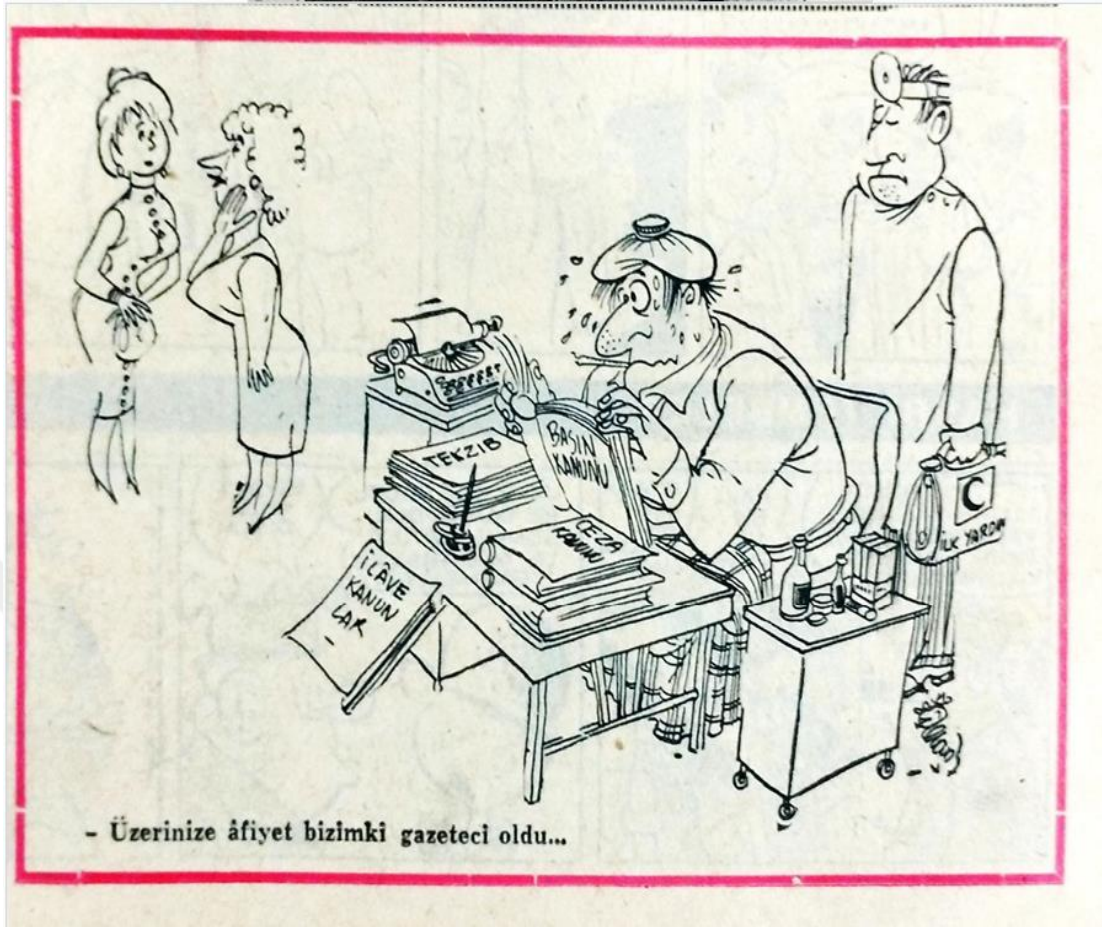
Yeni Sabah'ın 1954 yılında görüldüğü gibi bu seçim döneminde de muhalefetin yayın organlarının sorunlarını dile getirdiği görülmüştür. Ankara merkezli olan ve Halk Partisi'nin yayın organlarından biri olarak neşredilen *Sabah* gazetesinin kağıtsız olmaması nedeniyle yayına ara verdiği bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 06.11.1957:5, '*Sabah*' gazetesi kayıtsızlıktan çıkmıyor)³²⁴.

Seçimlerin üzerinden bir hafta geçtikten sonra Meclis görüşmelerinin gazetelerde doğrudan doğruya yayımlanmaması konusu gündeme getirilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi gerek Emin Kalafat'ın gerekse Celal Bayar'ın konuşmalarının Anadolu Ajansı vasıtasıyla paylaşılması bu konunun başlangıcının işaretleridir. Basın Kanunu'nda düzenleme yapılacağını ve bu düzenlemeyle, "Zabıt ceridelerinin intişarından önce müzakerelere dair hiçbir neşriyat yapılmamasıyla", radyo ve Anadolu Ajansı yayınlarının ise istisna olacağını ileri sürülmektedir. *Yeni Sabah* tarafından oldukça enteresan olarak tanımlanan ve siyasi parti temsilcilerinin de Anayasa'ya aykırı olarak nitelediği kanun teklifininse şu şekilde olması beklenmektedir:

"Meb'uslar tarafından Büyük Millet Meclisine verilecek şifahi ve yazılı sual ve istizah takrirleri ile kanun teklifleri ve Büyük Millet Meclisi açık toplantılarında cereyan edecek bütün müzakereler, B.M.M Zabıt Ceridelerinde neşredilmeden önce, hiçbir suretle ve hiçbir yerde neşir ve ilan edilemez. Radyo ve Anadolu Ajansı tarafından yapılacak neşriyat ve iktibas müstesnadır (*Yeni Sabah*, 05.11.1957:1, Meclis müzakeratı doğrudan doğruya neşredilemeyecek)"

Bir başka haberdeyse (*Yeni Sabah*, 06.11.1957:1 ve 5, B.M.M. ile ilgili neşir yasağı şaiiasının akisleri) düzenlemenin şehirde hayret uyandırdığı söylenmektedir. Şemsettin Günaltay böyle bir düzenlemenin dünyanın hiçbir yerinde olamayacağını söylerken CMP İstanbul İl Başkanı Hüsnü Zeki Söylemezoğlu daha kapsamlı bir değerlendirme yapmıştır ve "Bu teklif Anayasanın ruhuna aykırıdır. Hangi maksatlarla çıkarılsa çıkarılsın, memleketin bazı meselelerini vatandaşın dikkatinden kaçırabilmek isteğinin zehabını uyandırır ki bu da demokrasiye aykırıdır. Bu kanunu getirmek isteyenler idare edilen rejimin adını koysunlar da, vatandaş hangi rejimle idare edildiğini öğrensin" ifadelerini kullanmıştır. Üniversite öğrencileriyle böyle bir şeyi asla temenni etmediklerini söylemişlerdir.

³²⁴ *Yeni Sabah* sonraki günlerde de ülkede yaşanan kağıt sorununa ilişkin çeşitli haberlere yer vermiştir: "Kağıt ihtiyacımız süratle artıyor (07.11.1957, s.1)"; "Kağıt ithalatını münhasıran Selüloz ve Kağıt işletmesi yapacak (19.11.1957:1) "Gazete, dergi kağıdı beyana tâbi tutuldu (27.11.1957:1 ve 5)."

Görsel 3.67: Gazeteci Oldu Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 08.11.1957

Basına yönelik böyle bir kısıtlamanın gündeme gelmesinden birkaç gün sonra yayınlanan karikatürde masasında “Basın Kanunu”, “Ceza Kanunu”, “Tekzip” gibi kitaplarla çevrili, hasta ve bitkin görünen bir gazeteci tasvir edilmektedir. Başında buz torbası, ağzında termometre ve etrafında ilaçlar ile adeta bir hastayı andıran gazeteci, içinde bulunduğu zorlu koşullara gönderme yapmaktadır. Masanın önündeki tabelada “İlave Kanunlar” yazısı dikkat çekmekte bu da yeni düzenlemelerin gündemde olduğuna işaret etmektedir. Arka planda yer alan doktor figürü ve sol tarafta kendi arasında konuşan iki kadın, gazetecinin yaşadığı güçlüklerin toplumsal bir mesele haline geldiğini göstermektedir. Alt kısımda yer alan “Üzerinize âfiyet, bizimki gazeteci oldu...” ifadesi ise gazeteciliğin dönemin siyasi atmosferinde adeta bir hastalığa dönüştüğünü ve mesleğin gereklerini yerine getirmenin büyük bir yük halini aldığını ironik biçimde vurgulamaktadır.

Osman Bölükbaşı’nın davasının bir diğer duruşması ise 6 Kasım günü görülmüştür. Gazetenin o günkü sayısında Bölükbaşı’nın Meclis’in manevi şahsiyetini aşağıladığı

gerekçesiyle yargılandığı hatırlatılmakta 10'uncu dönem milletvekili olan ismin 11'inci dönemde de seçildiği bildirilmiştir. Öte yandan CMP Kırşehir milletvekillerinin de Bölükbaşı'nın vekil seçilmesine rağmen hala yargılanmasını Meclis'e taşıyacaklarını bilgisi de yer almaktadır (*Yeni Sabah*, 06.11.1957:1 ve 5, O. Bölükbaşı bu gün muhakeme ediliyor). Ertesi günkü haberdeyse mahkemeyi binlerce kişinin takip ettiği belirtilmiş, saat önceki olduğu için yargılanmanın ertesi gün devam edeceği aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 07.11.1957:1, Bölükbaşı'nın muhakemesini binlerce kişi takip etti). Mahkeme sonunda Bölükbaşı'nın yargılanmasına devam edileceği kararı çıktığı gazetede haber olarak yer almıştır (*Yeni Sabah*, 08.11.1957:1 ve 5, Bölükbaşının muhakemesine devam ediliyor).

Görsel 3.68: Bizim Uçurduklarımız Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 09.11.1957

Sovyetler Birliği ile Amerika arasında uzay yarışının hızlandığı bir dönemde dünya gündeminin bununla meşgul olduğu günlerde, Türkiye'deki siyasal atmosferi eleştirel bir bakış açısıyla yansıtan bir karikatür gazetede yer almıştır. Karikatürde bir masa başında duran bir adam, çeşitli balonları havaya bırakmakta ve bu balonların üzerinde “vaad”, “yapacağız”,

“yapılır”, “edilecek”, “biz yaparız”, “yaptık”, “yapacağız” gibi ifadeler yer almaktadır. Balonların havaya salınması seçim dönemi boyunca siyasetçilerin halka verdikleri sözlerin ve vaatlerin gerçek bir karşılık bulmadan uçup gitmesine gönderme yapmaktadır. Karikatürde uzayda yükselen balonlar aynı dönemde uzaya gönderilen köpeği (Laika) ve teknolojik ilerlemeleri çağrıştırırken Türkiye’de ise ilerlemenin somut projelerle değil, çoğunlukla havada kalan vaatlerle temsil edildiği eleştirisi yapılmaktadır. Altında yer alan “Bizim uçurduklarımız...” ifadesi ise ülkenin gündeminin gerçek atılımlar ve bilimsel başarılar yerine, seçim vaatleri ve siyasi söylemlerle dolu olduğuna ironik bir vurgu yapmaktadır.

DP’nin 8 Kasım’da yapılacak grup toplantısı da gazete tarafından titizle takip edilmiştir. İktidara yakın gazetelerin “ihtilal metodu” ifadelerine rağmen muhalefetin sert tedbirler alacağına inanmadığı belirtilmiş, DP çevreleri tarafından da “Basın hakkındaki tedbirler Meclis müzakerelerinin muhalif gazeteler tarafından tahrif olunmasını önleme gayesi güdecektir” şeklinde açıklama yapıldığı bilgisine yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 08.11.1957:1 ve 5, D.P. Meclis Grubu bugün mühim kararlar alacak). *Yeni Sabah*’ta yer alan habere göre DP Grubu 9 Kasım 1957 Cumartesi günü önemli kararlar almak üzere toplanmıştır. Bu toplantının bir gün öncesinde grubun sadece seçim konularıyla meşgul olduğu belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 09.11.1957:1 ve 5, Dün sadece seçimle meşgul olan DP. Grubu bugün mühim kararlar alacak). Toplantılarda ele alınan ana konular arasında seçim hadiseleri ve muhalefetin seçim sırasındaki teşebbüsleri, hareketleri ve niyetleri yer almaktadır. Başbakan Menderes’in bu toplantıda 2,5 saatlik bir konuşma yaptığı ve konuşmasının parti grubu tarafından umumî heyecan ve büyük tasviple karşılandığı belirtilmiştir. Başbakan’ın konuşmasında rejim meselelerine temas etmediği ancak seçim hadiseleri ve muhalefetin teşebbüslerinin tahliline ağırlık verdiği ifade edilmiştir (*Yeni Sabah*, 10.11.1957:1 ve 5, D.P. Grubu çalışmalarına devam ediyor; 11.11.1957:1 ve 5, D.P. Grubu dün de seçim hadiselerini görüştü).

DP grubuyla ilgili en önemli haberse “Bazı D.P. meb’usları sertlik temayülüne cephe aldılar (*Yeni Sabah*, 13.11.1957:1 ve 5)” başlıklı haberdur. Haber seçim sonrasında parti içi dinamik ve siyasi yaklaşımlar farklılığını ortaya koymaktadır. Bu haber, partinin seçim sonrası durumu yönetme stratejisi üzerine yapılan müzakerelerdeki bir gerilimi aktarmaktadır. Haberin spotundaysa Menderes’in gruptaki vekillere “kabine kurmaktan vazgeçebileceğini” hatırlattığı belirtilmektedir.

Haberde DP’nin özellikle muhalefete karşı tutumunun ne olacağının hala aydınlığa kavuşmadığı söylenirken bunun Ankara siyasi çevrelerindeki yorumlarına da yer verilmiştir. DP içerisinde sızan bilgilere göre parti değiştirecek vekillerin durumu ve Meclis görüşmelerinin haberleştirilmesi konusuyla ilgili karar almada zaman kaybedilmemesi fikri öne

çıkılmaktadır. Gazeteye göre bu tedbirlerin alınmaması beklenmektedir çünkü parti sertlik taraftarlarına karşı parti içinde ciddi bir muhalefet belirmiştir. Öyle ki müzakereler oldukça sert bir havada geçmiş ve bu tedbirleri savunanlar konuşmalarını ertelemek durumunda kalmıştır. Parti için muhalifler muhalefeti suçlamak yerine örneğin “Ankara’nın muhalefete rey vermesinin altında memurların memnuniyetsizliğinin sebeplerini araştırmalıyız” argümanını sundukları aktarılmıştır. Haberin devamında yeni kabineyle ilgili söylentilere de yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 13.11.1957:1 ve 5, Bazı D.P. meb’usları sertlik temayülüne cephe aldılar).

DP içindeki muhaliflerin memurların memnuniyetsizliği vurgusuna benzer olarak aynı günkü yazısında Siyavuşgil bu konuyu işlemiştir. “Memurun Hoşnutsuzluğu! (*Yeni Sabah*, 13.11.1957:2)” başlıklı yazısında Siyavuşgil, memurların hoşnutsuzluğunun temelinde iktisadi sıkıntıların yarattığı zorlukların yatmakta olduğunu belirtmektedir. Özellikle maaş kadroları ve zamlar konusundaki yetersizliklerin, memurların mütevazı bir hayat sürmelerini bile güçleştirdiği belirtilmiştir. Bu ekonomik sıkıntılara ek olarak memurların kariyer basamaklarında ilerlemekte zorlandıkları da hoşnutsuzluğun bir nedeni olarak sunulmuştur. Memurların kendini güvende hissetmediğini söyleyen Siyavuşgil buna sebep olaraksa keyfi uygulamaları göstermektedir. Bir memurun genç yaşta emekli edilebileceğini ya da bakanlık emrine alınabileceği anlatılırken bir diğer sorun olaraksa amirlerin haricinde siyasilere de işlere karışması gösterilmiştir.

Bu günlerde siyasetin tüm dikkati DP’nin yapacağı grup toplantısındadır. *Yeni Sabah*, toplantıya 120 kadar sertlik aleyhtarı isminde hazırlandığını söyledikten sonra, “Filhakika rejim mevzuunda yeni bir istikamet tayin olunacağını anlaşılan bu toplantının demokrasi tarihimizde belli bir yer işgal edeceği hissedilmektedir” yorumunu yapmıştır (*Yeni Sabah*, 14.11.1957:1 ve 5, D.P. Grup Toplantısı). Grup toplantısında alınan kararlar gazetenin manşet bölümünden duyurulmuştur. Manşette açıklamalardan alıntılarla tedbirler alınacağını söylenirken, “D.P. çevrelerinin temayülüne göre, meb’usluktan iskat tedbirinden vazgeçiliyor. Basın mevzuunda ise yeniden bazı sert tedbirler alınmasına lüzum görülüyor” ifadelerine yer verilmiştir. Parti tarafından yapılan açıklamadaysa muhalefetin seçimlerde ve seçimlerden sonraki faaliyetlerinin değerlendirildiği açıklanmıştır. *Yeni Sabah* parti tarafından söylenenlerden bağımsız olarak edindiği bilgilere göre parti içinde tedbirler konusunda bireysel girişimlerin olduğunu söylemiş, yalan haberlerle ve müstehcen neşriyatla mücadele konusunda sert yaptırımlar getirileceğini aktardıktan sonra da basınla ilgili bir diğer düzenlemeyi de “Bu arada D.P. mehafilinde görüşülen ve basın hakkında prensip itibariyle alınması kararlaştırılan tedbirlerin en mühimlerinden biri de, resmi ilanların günlük müstakil gazetelerden başka bir

vasıtaıyla neşri projesi gelmektedir” ifadesiyle duyurmuştur (*Yeni Sabah*, 15.11.1957:1 ve 5, D.P. Grubu kararları dün ittifakla alındı).

16 Kasım’da ise gazete “Meclis dün 12 dakika süren toplantı yaptı” manşetiyle çıkmıştır. Gazeteye göre siyasi çevrelerin odağı Meclis’ten çok DP grubunun tebliğini açıklamak ve yorumlamakla meşgul olmuştur (*Yeni Sabah*, 16.11.1957:1 ve 5, Meclis dün 12 dakika süren toplantı yaptı). Gazete muhabirlerinden Ümit Atay ise “Menderes ve D.P. Grup Toplantısı (*Yeni Sabah*, 16.11.1957:1 ve 5)” başlıklı haberi kaleme almıştır. Atay gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Parti içinde itidal taraftarı meb’usların bir muhalefet cephesi kurdukları bilindiğinden iktidarın almayı tasarladığı sert tedbirler bunların şiddetle karşı koyması, dolayısıyla toplantının münakaşalı geçmesi beklenirken çünkü Grup havasına hakim olan sükunet, tarafsız çevreleri şaşırtmıştır. Zira D.P. Grubunun Pazar günü toplantısının sonunda sertlik taraftarı liderlerin yumuşadıkları veya yumuşar gibi göründükleri hatırdadır (*Yeni Sabah*, 16.11.1957:1 ve 5, Menderes ve D.P. Grup Toplantısı)”

Gazetelerin Meclis çalışmalarını yayınlamalarıyla ilgili nasıl bir kararın alınacağını henüz belli olmadığını söyleyen Atay, bu konunun şimdilik prensip olarak ittifakla onaylandığını aktarmıştır. Öte yandan gazetenin birinci sayfasında yer alan bir haberde de Kastamonu Milletvekili Hadi Tan’ın emriyle Meclis’te *Yeni Sabah* gazetesi foto muhabirinin üstünün arandığı bilgisine yer verilmiştir. Muhabire çektiği fotoğraflar gerekçesiyle soruşturma açılmak istendiği ancak vazgeçildiği de aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 16.11.1957:1, Meclis kapısında foto muhabirimizin üzerini aradılar).

Kasım ayının ortalarına değin gazetede seçimlerle ilgili haberlerin yer aldığı görülmüştür. Bunlar genellikle yapılan itirazlar ve YSK’nin bu itirazlara yönelik değerlendirmelerinin aktarılması şeklindedir (*Yeni Sabah*, 09.11.1957:1 ve 5, Bilecik’de tekrar seçim yapılmıyor; 12.11.1957; 1 ve 5, Y. Seçim Kurulu Gaziantep’e ait kararı dün bozdu; 13.11.1957:1 ve 5, Yüksek Seçim Kurulu nihai kararlarını vermeğe başladı; 14.11.1957:1 ve 5, İstanbul seçimleri dosyası iade edildi; 15.11.1957:1 ve 5, İl Seçim Kurulu içtimaa çağırıldı; 19.11.1957:1 ve 5, İl Seçim Kurulu Bugün Toplanıyor³²⁵). Bu haberlerden en önemlisi ise CHP’nin kendi kaynaklarına göre seçim sonuçlarını açıkladığı ve değerlendirdiği haberdur (*Yeni Sabah*, 17.11.1957:1 ve 5, C.H.P. seçim neticelerini gayri resmi olarak açıkladı). 1957 yılında seçmen sayısı 2 milyon artmasına rağmen seçime katılım oranı %13 azalmıştır. DP, CHP’den 735 bin oy fazlasıyla toplam 4 milyon 403 bin190 oy almıştır ve bu da oyların yüzde

³²⁵ Bu haberde yer alan bir bilginin Türkiye seçim tarihini inceleyen araştırmacılar için önemli bir referans olacağı düşünülmektedir. Haberde, İstanbul İl Seçim Kurulu Başkanı Sabri Aksüyek’in seçimlerden sonra rahatsızlanarak 15 gün rapor aldığı bilgisi yer almaktadır. Bu durum hem sonuçların kati şekilde açıklanmasının hem de itirazların sonuçlarının değerlendirilmesinin gecikmesinin sebeplerini açıklanırken kullanılabileceği gibi siyasi bağlamda da analiz edilmelidir.

47,70'ine denk gelmektedir. Toplamdaysa muhalefet cephesi DP'den 420 bin 430 oy fazla almıştır. Kasım Gülek seçim sonuçlarıyla ilgiliye şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Demokrat Partinin kuvvetli olduğu yerlerde bölge olarak iştirak nispeti yüksek, bizim kuvvetli olduğumuz yerlerde ise düşüktür. Sebebinin ne olduğu malum. Bir kısım muhalifler seçimlere iştirak ettirilmemişlerdir. Biraz evvel vermiş olduğum rakamlardan da anlaşılacağı gibi. Demokrat Partide artık: ‘Milletin kahir ekseriyeti’ lafına yer yoktur. Bu reyler, yüzbinlerce vatandaşın rey vermemesine rağmen, elde edilmiş neticelerdir. Rey adetlerinin şimdiye kadar neden neşredilmediği millet tarafından merak ediliyor. Bizim verdiğiniz rakamlar mazbatalardan alınarak neşredilmiştir (*Yeni Sabah*, 17.11.1957:1 ve 5, C.H.P. seçim neticelerini gayri resmi olarak açıkladı).”

CHP Meclisi'nin seçime dair iddialarla ilgili yayınladığı tebliğ ise *Yeni Sabah*'a göre “ılımlı” ve “umulduğundan çok daha hafif üslupta” bulunulmuştur. Tebliğin seçimlerden hemen sonra verilmeye başlanan beyanatlarda belirtilen birkaç noktadan öteye gitmediği belirtilirken üç maddeden oluştuğu bilgisine yer verilmiştir. Tebliğde yer alan ifadelerde, seçim günü yapılan yayınlardan dolayı radyo “seçim suçlusu” olarak tanımlanmıştır. Diğer iki maddede ise iktidarın oyununun muhalefetten az olduğu ve CHP'nin hızla gelişmekte olduğu belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 18.11.1957:1 ve 5, CHP meclisi mutedil bir tebliğle yetindi).

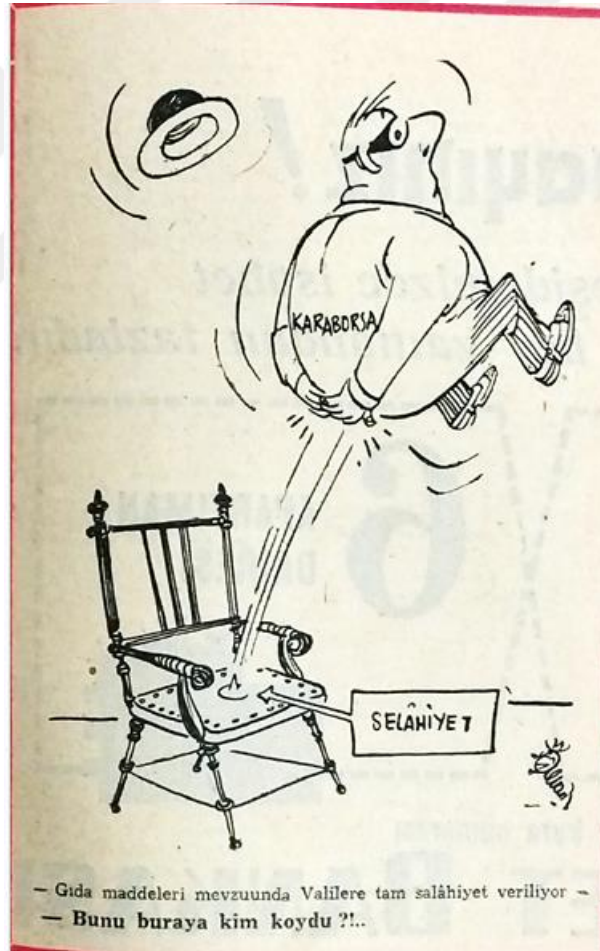
Yeni Sabah'ta seçim değerlendirmesi yer alan bir diğer parti ise Hürriyet Partisi olmuştur. Parti genel sekreteri İbrahim Öktem'in yaptığı basın açıklamasına dayandırılan haberde (*Yeni Sabah*, 18.11.1957:1, Öktem “Hür P.liler de D.P. ye rey verdi” dedi), partilerin gerçek anlamda işbirliğinden uzak olduklarına dair sözlerle birlikte şu ifadeler de aktarılmıştır:

“C.H.P. işbirliğinin manevi havasından istifade ederek durumunu kuvvetlendirdi. Hür. P. ve C.M.P. seçime girmeseydi C.H.P. bu kadar mebus çıkaramazdı. Hür. P. mensuplarının ekserisi C.H.P.'ye muhaliftir. Nitekim bu seçimlerde, teşkilat ve bünye bakımından C.H.P. ile D.P. mevzuubahis olduğundan birçok Hür. P. liler reylerini D.P.'ye verdiler (*Yeni Sabah*, 18.11.1957:1, Öktem ‘Hür P.liler de D.P. ye rey verdi’ dedi).”

Gazetede partilerin seçimlerle ilgili değerlendirmeleriyle birlikte Bölükbaşı ile ilgili gelişmeler de yer almaya devam etmektedir. Bunlardan bir tanesi de Bölükbaşı'nın tahliyesi için Meclis Başkanlığı'na gönderdiği telgrafla ilgilidir. Bölükbaşı tekrar milletvekili seçilmesi dolayısıyla cezaevinde tutulmasının hem yasalara hem de milli iradeye aykırı olduğunu belirtirken dava sonlana kadar serbest bırakılmasını istemiştir (*Yeni Sabah*, 14.11.1957:1 ve 5, Bölükbaşı tahliyesi için B.M.M Riyasetine telgraf çekti).

Seçimler haricinde bugünlerdeki en önemli gündem konularından biri Ticaret Bakanlığı'nın gıda maddeleriyle ilgili tedbirler almak üzere valilere verdiği haklar olmuştur. Bu hamle karaborsa ve hayat pahalılığının önüne geçmek için yapılırken valiler, gıda maddelerinin alım satım, stok ile tüketim üzerine denetleme ve sınırlama yapabilir konuma gelmişlerdir. Haberlere göre, Ticaret Bakanlığı piyasa koşulları, özellikle de gıda maddeleri hakkında valiliklere bir tebliğ veya telgraf göndermiştir. Ancak bu tebliğin piyasadaki etkisi

konusunda kaynaklarda çelişkili bilgiler yer almaktadır (*Yeni Sabah*, 18.11.1957:1 ve 5, Ticaret Vekaleti Valilere geniş salâhiyetler verdi). Bir başka habere göreyse, Ticaret Bakanlığı'nın memurları köylerdeki pazarlarda denetim yapmışlar ancak şikayetleri dinlemedikleri ve işin takibini yapmadıkları iddia edilmiştir. Bununla birlikte, bir başka kaynak Ticaret Vekaletinin iki gün önce valiliklere gönderdiği tebliğin piyasada bilhassa Ankara'da belirgin bir olumlu etki yarattığını bildirmektedir. Bu habere göre, pazarlarda bulunan yetkililer ve tüccarlar yayımlanan tebliğe uyum sağlamış, fiyat listelerine göre düzenlemeler yapmışlardır. Denetim yapan memurların piyasadaki bu müsbet etkiyi gözlemledikleri ve bazı tüccarların fiyatlarını düzelttiği ifade edilmiştir. Bu durum bakanlığın çabalarının en azından Ankara gibi bazı bölgelerde etkili olduğunu göstermektedir (*Yeni Sabah*, 20.11.1957:1 ve 5, Ticaret Vekaletinin kararları piyasada müsbet tesir yaptı).

Görsel 3.69: Karaborsa Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 19.11.1957

Alınan kararlar ilgili 19 Kasım³²⁶ tarihinde yayımlanan bir karikatürde, “Karaborsa” yazılı bir karakterin, “Selâhiyet” yazılı bir sandalyeden büyük bir kuvvetle fırlatıldığı görülmektedir. Karakterin başındaki şapka havaya uçmuş, kendisi ise şaşkın bir şekilde sandalyeden ayrılmıştır. Sandalyenin alt kısmında, patlamayı veya kuvvetli bir tepkiyi simgeleyen bir hareket ifadesi bulunmaktadır. Karikatürün altındaysa, “Gıda maddeleri mevzuunda Valilere tam salâhiyet veriliyor – Bunu buraya kim koydu?!” ifadesi yer almakta ve gıda maddelerindeki karaborsanın önlenmesi amacıyla valilere verilen yetkilere gönderme yapılmaktadır. Bu görsel, valiliklere verilen geniş yetkiler sayesinde karaborsacıların rahatlarının bozulduğu ve sistem dışına itildikleri mesajını mizahi bir dille aktarmaktadır.

Konuya *Yeni Sabah*’ın bakış açısının net olmadığı görülmektedir haber ve karikatürlerde alınan karara olumlu yaklaşılırken Siyavuşgil³²⁷ ise eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerde bulunmuştur. “Bir İstifa Tamimi! (19.11.1957:2)” başlıklı yazısında Siyavuşgil alınan kararı Ticaret Bakanlığı’nın işe görevinden istifası olarak tanımlamaktadır. İlk başta alınan kararın yetki alanını aktaran Siyavuşgil, bazı noktalarinsa belirsiz olduğunu belirtirken, “Mesela Valiler müstahsillere [üretici] karışacaklar mı, gıda maddelerinin müstahsillerdeki fiyatları üzerinde murakabe ve tevzin salâhiyetleri olacak mı, burası gayet karanlık” ifadelerini kullanmaktadır. Bütün iyi niyetine rağmen bu yöntemle bir ferahlık sağlanamayacağını düşünen Siyavuşgil, bu işin valiler tarafından yapılmasının bir “anarşiye” yol açacağını ise şu ifadelerle savunmuştur:

“Çünkü ortada bir usul ve tedbir birliği kalmıyacağı için, her valinin tutumu başka olacak ve gıda maddeleri memleket çapında gayet hareketli bir köşe kapmaca oyununa başlayacaktır. Mesela kazancı orta halli ahalinin ödeme kaabiliyetine göre fiyatları ayarlamak isteyen bir Valinin vilayetinde gıda maddeleri gittikçe azalacak, buna mukabil ‘Mal bulunsun da kaç satılırsa satılsın’ düşüncesinde bulunan bir diğer Vali, kendi bölgesinde pahalı bir bolluk yaratabilecektir. Keza, aynı gıda maddesinin bir vilayette vesikaya bağlanıp, öbüründe serbest bırakılması da, türlü karaborsa oyunlarına yol açacaktır (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 19.11.1957:2, Bir İstifa Tamimi!).”

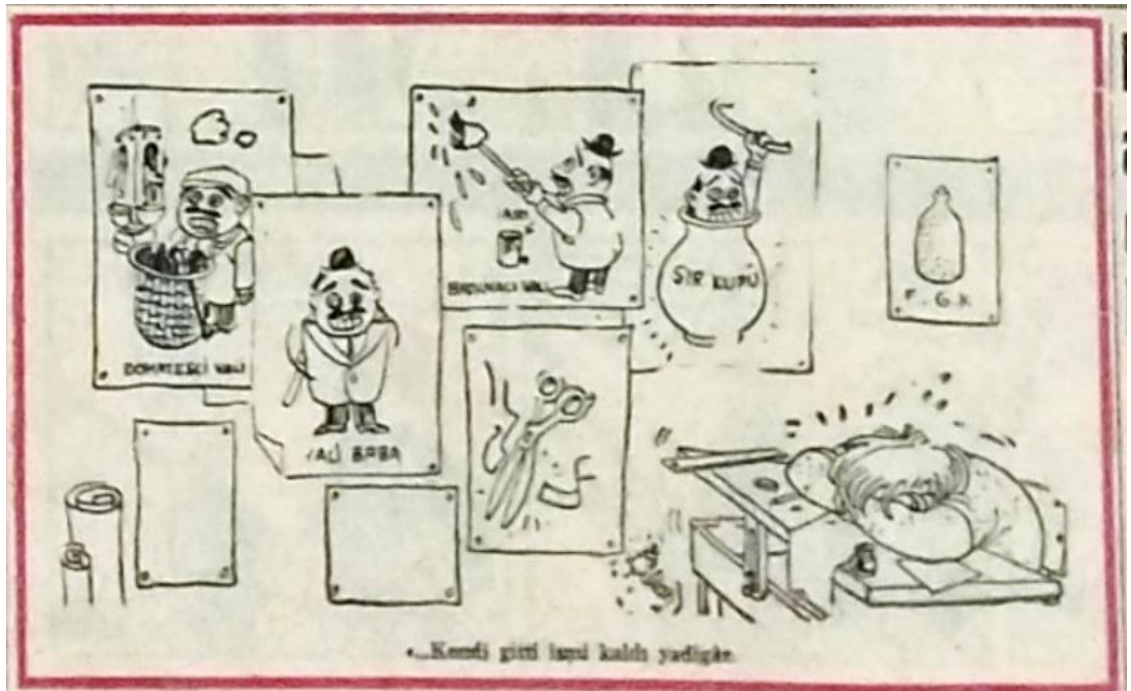
Siyavuşgil’in eleştirel tavrına rağmen gazetenin Ticaret Bakanlığı’nın aldığı kararlara desteğinin sonraki günlerde de sürdüğü görülmektedir. *Yeni Sabah* alınan kararlar stokçuluk ve karaborsanın önleneyeğini söylerken bazı gıda maddelerinde fiyatların sabitlendiğini belirtmektedir. Bakanlık tarafından yayınlanan tebliğlere detaylı bir şekilde yer verilirken gazetenin esas vurgusu ise altın fiyatlarının düşüş göstermesindedir. Bu konuda sadece Ticaret Bakanlığı değil Ticaret ve Sanayi Bakanlıkları da bir kaynak olarak gazetede yer almıştır (*Yeni*

³²⁶ Bu tarihte gazetenin birinci sayfasını dış politika konulu haberlerin de bir ağırlığının olduğu görülmekte hatta “Amerika, Bağdat Paktına Giriyor” başlıklı haberin 8 sütuna manşetten verildiği görülmüştür. Diğer haberlerse şu şekildedir: “İrak’ın 100 milyonluk borcunu iptal ettik”, “Arabistan, Irak ve Libya, Nasır’ı takbih ettiler”

³²⁷ Siyavuşgil bu konu gündeme gelmeden önce *Yeni Sabah* gazetesinin 16 Ekim tarihli nüshasında “İşe Vekaleti” başlıklı bir yazı kaleme almıştır.

Sabah, 21.11.1957:1 ve 5, Ticaret Vekaleti, fiat artışını önleyecek yeni tedbirler aldı; 22.11.1957:1 ve 5, Yün, pamuk ipliği ve mamulleri için maliyet esası da tesbit edildi; 23.11.1957:1 ve 5, Ticaret Vekilinin mühim beyanatı; 23.11.1957:1 ve 5, Üç büyük fabrika daha kuruluyor; 24.11.1957:1 ve 5, Ticaret Vekili son kararlar hakkında bir açıklama yaptı). Öte yandan Siyavuşgil, yarattığı karakterlerden biri olan “Hasbi Bey” ile konu üzerine konuşmuş, yazısının sonunu yine temenni ile bitirirken genel olarak daha pozitif bir biçimde Hasbi Bey’in gelişmelerden memnun olduğunu anlatan bir dil benimsemiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 24.11.1957, Hasbi Bey Sevinçli!).

Gazetede İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay’ın İsviçre Büyükelçisi olması da önemli bir yer kaplamıştır. Haberlerde Gökay’ın beyanlarıyla birlikte İstanbulluların kendisi hakkındaki görüşlerine yer veren haberlere de rastlanmaktadır. İstanbullular Gökay’ı “Fakir Babası” olarak tanımlarken gidişinden de üzüntü duyduklarını belirtmişlerdir (*Yeni Sabah*, 21.11.1957:1 ve 5, Mümtaz Tarhan İstanbul Valisi Gökay İsviçre Büyük Elçisi; 22.11.1957:1 ve 5, Gökay, ‘Benim 8 senem 80 seneye sığmaz’ dedi; 22.11.1957:3 ve 5, Gökay hakkında İstanbul halkının dün dili çözüldü). Gökay’ın İstanbul’a vedası da haberleştirilmiş kent sakinlerinin sevgisini İsviçre’ye götürdüğü ve uçağın içinde gizli gizli ağladığı aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 30.11.1957:1 ve 5, Gökay uçağa bindi ve gizli gizli ağladı).

Görsel 3.70: Fahrettin Kerim Gökay Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 21.11.1957

Yayımlanan bir karikatürdeyse Gökay'ın afişlerini hazırlayan kişinin ağladığı ve “Kendi gitti ismi kaldı yadigar” ifadesine yer verildiği görülmektedir.

Bu dönemde Siyavuşgil'in bazı gazetelerde yer alan haberlerle ilgili kaleme aldığı yazılarsa oldukça dikkat çekicidir. Siyavuşgil'in ilk yazısının başlığı “Yalanlar ve İftiralar... (*Yeni Sabah*, 21.11.1957:2)” başlığını taşımaktadır. Bazı gazetelerde amacı çok net belli olan çeşitli iftiraların yer aldığını ancak insanların çok alışık değillerse bunlara kanabileceğini söylemektedir. Yalanlardan bir tanesinin Boğaziçi'ne yapılması planlanan köprü nedeniyle Esentepe'deki Gazeteciler Mahallesi'ndeki yeni evlerin yıkılacağı olduğunu söyleyen Siyavuşgil bu haberleri yapan kişilerin gerekçe olaraksa “Seçimlerde iktidarı tutmayan, desteklemeyen gazeteciler çıktı da ondan. Hiç Hükümet bunu yanımıza bırakır mı?” yanıtını verdiklerini söylemektedir. Siyavuşgil'e göre bu tür haberlerin yegane çabasıysa basın ile iktidarın arasını açmaktadır.

Ertesi günse Siyavuşgil'in yazısının “Bu da kuyruklu! (*Yeni Sabah*, 22.11.1957:2)” başlığıyla yayımlandığı görülmüştür. Siyavuşgil bu yazıdaysa, DP'li bir milletvekilinin Manisa'nın bir bucağında CHP lehine çalışan memurların cezalandırılacağını aktaran bir haberi eleştirmiştir. Herhangi bir milletvekilinin böyle konuşmayacağını, memurların zor şartlar altında görevlerini yerine getirdiklerinin farkında olacağını belirten Siyavuşgil'e göre bu haberlerin amacıysa memurları hükümete küstürmektir. Bu tür haberleri yazan gazetecilere göreyse basının amacı ülkede huzursuzluk ve emniyetsizlik havası yaratmaktır.

Yeni Sabah'ın hem Ticaret Bakanlığı'nın hamlelerine bakış açısı hem de Siyavuşgil'in bu iki yazısına bakıldığında gazetenin siyasi iktidara yakınlaşmak için bir çaba içine girdiğini söylemek mümkündür. Bunun bir göstergesi olarak gazete muhalefete ayrılan yerin azalmasını da göstermek mümkündür. Öte yandan aşağıda verilen karikatürde de muhalefete yönelik eleştiri yapıldığı görülmektedir.

Görsel 3.71: Muhalif Olurum Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 25.11.1957

25 Kasım tarihli karikatürde birbiriyle tartışan bir çift görülmektedir. Muhalefetin eylemsizliği erkek figürün, “Gider, muhalif olurum, bi’ daha yüzümü göremezsin!” cümlesiyle eleştirilmiştir.

Gıda başta olmak üzere çeşitli ürünlerin fiyatlarının azaldığına dair haberler (*Yeni Sabah*, 25.11.1957:1 ve 5, Her Malın Satış Fiyatını Hükümet Tayin Edecek; 26.11.1957:1 ve 5, Ucuz fiatlarla satışlar başladı. Bakkalların önünden izdiham oldu; 28.11.1957:1 ve 5, Ucuzluğun Mal Darlığı Yaratması Önlenecek; 29.11.1957:1 ve 5, Kar Hadleri İndirilecek; 30.11.1957:1 ve 5, Kumaşların maliyet esası ve fiatları tesbit edildi) gazetede önemli bir yer tutmakla birlikte beşinci Menderes kabinesinin açıklanması da görev alan bakanların ve Adnan Menderes’in fotoğraflarıyla birlikte haberleştirilmiştir. Kabinenin Menderes’in görevlendirilmesinden 24 gün sonra kurulduğu belirtilirken yeni kurulan bakanlıklarla birlikte bakan sayısının 20’ye yükseldiği aktarılmıştır. Kabinenin açıklanma sürecine dair tüm detayların yer aldığı haberde yeni kabinede ilk Menderes kabinesinden sadece üç kişinin yer aldığı vurgusu da yapılmıştır (*Yeni Sabah*, 26.11.1957:1 ve 5, 5 inci Menderes Kabinesi kuruldu).

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 27.11.1957:2, Yeni Kabine) ise kabinenin özellikle yeni kurulan iki bakanlığı olan İmar Bakanlığı ve Basın- Yayın ve Turizm Bakanlığı’ndan ülke adına

çok şey beklediğini söylemiştir. Yeni kabineye canı gönülden başarılar dilediğini söyleyen Siyavuşgil bu yazısını tamamen İmar Bakanlığı'ndan beklentilere aktarmış genele dair herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Yeni kabinenin kurulmasının haricindeki çeşitli konularda *Yeni Sabah*'ta yer almıştır. Bunlardan bir tanesi İçişleri Bakanı Namık Gedik ile CHP'li Şemsettin Günaltay arasında yaşanan siyasi atışmalardır. Gedik'in açıklamaları aktarılırken “Gerektiği zaman bir parti umumi merkezinin resmi kayıtlarına dahi elkoymak vazifemiz cümlesindendir” ifadesiyle, Günaltay'ın açıklamalarıysa “Vatandaşları birbirine sevdiren ve yaklaştıran iktidarlardır” cümlesiyle okuyucuya sunulmuştur (*Yeni Sabah*, 27.11.1957:1 ve 5 Dahiliye Vekili Gedik Günaltaya cevap verdi; 28.11.1957:1 ve 5, Günaltay dün, Dahiliye Vekiline cevap verdi).

Bugünlerde basın oldukça yakından ilgilendiren bir olay olmuş ticari reklamların 1958 yılı itibariyle hükümet eliyle verilmesi kararlaştırılmıştır (*Yeni Sabah*, 26.11.1957:1 ve 5, Ticari reklamlar Hükümet tarafından tevzi olunacak). Gazetede alınan kararın metninin haricinde herhangi bir ifadeye rastlanmazken ertesi günse CHP'nin konuyla ilgili açıklaması yer almıştır. CHP tarafından yapılan açıklamada uygulamanın basın özgürlüğü tehdit ettiği belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 27.11.1957:1 ve 5, C.H.P. tebliği).

CHP'nin konuyu Meclis grup toplantısında da gündeme getirdiği görülmüştür (*Yeni Sabah*, 29.11.1957:1 ve 5, CHP, hususi ilanlara ait kararı Anayasaya aykırı buluyor). Parti tarafından tespit edilen noktaların tamamı gazetede yer almıştır ve şu şekildedir:

- “1- Sözü geçen kararname Anayasamızca teminat altına alınan basın, akit ve çalışma hak ve hürriyetlerine aykırıdır.
- 2- Hiçbir hukuki ve kanuni mesnede dayanmayan bu kararname, hükümetin salahiyet dışı bir tasarrufudur.
- 3- Siyasi bakımdan, bu karar, iktidarın hür basına ve hür fikre yönelttiği vahim bir baskıdır. Antidemokratik ve şiddetli ceza tehditleriyle susturulamayan, resmi ilan, kağıt, döviz, matbaa malzemesi dağıtımındaki adaletsiz partizan usullere iktidara ram edilemeyen Türk basını, şimdi de yaşama şartlarından mahrum edilmek istenmektedir.
- 4- Her türlü kağıt ithalini ve dağıtımını siyasi inhisar altına alan kararlardan sonra, hususi şahıslara ve kurumlara ait ilanlara bile el konulması, memleket için çok zararlı ve demokrasi anlayışıyla bağdaşması imkansız bir temayülün ifadesidir.
- 5- Hür fikre ve hakikatlere bu çeşit usullerle set çekmek teşebbüslerinin hüsrana mahkum olduğuna inanan C.H.P. Meclis Grubu, basının hak ve hürriyetlerini Büyük Millet Meclisinde ısrarla savunmağa karar vermiştir (*Yeni Sabah*, 29.11.1957:1 ve 5, CHP, hususi ilanlara ait kararı Anayasaya aykırı buluyor).”

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 28.11.1957:2, Gazete! Gazete! Gazete!) ise İmar Bakanlığı'nın ardından Basın- Yayın ve Turizm Bakanlığı'nı ele alan bir yazı yazmıştır. Yazı yeni kurulan Basın, Yayın ve Turizm Bakanlığı'nı tebrik ederek başlamakta ve bu kurumun kültürel kalkınmadaki rolüne dikkat çekmektedir. Yazar, gazete kağıdı tüketim oranlarının ülkelerin kültürel seviyeleriyle doğrudan ilişkili olduğunu savunmakta ve Türkiye'deki durumun

Hollanda ve Belçika gibi ülkelerle kıyaslandığında oldukça geri kaldığını ifade etmektedir. UNESCO verilerini referans alan Siyavuşgil, Türkiye’de okur yazar başına düşen gazete kağıdı miktarının bile hüznün verecek derecede az olduğunu söylemektedir. Yazıda gazete tüketiminin aynı zamanda bir medeniyet göstergesi olduğu vurgulanmakta, kâğıt sarfiyatının kültürel gelişmişlikle paralel olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda kâğıdın yalnızca bir tüketim malzemesi değil, bir medeniyet sembolü olduğu öne sürülmektedir. Basının, “yalnız asrın zekasını aksettiren bir ayna değil onu bileyen, rehavetten kurtarıp yaratıcılığa sevkeden bir münebbih [uyarıcı]” olduğunu söyleyen yazar bu bakanlığın toplumun kültür dünyasına pozitif etki yaratmasını dilemiştir.

3.3.7. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri Öncesi *Yeni Sabah*

15 Ekim seçimleri öncesi siyasetin gündemini etkileyen en önemli olay Milli Birlik Komitesi ile dönemin siyasi partilerini bir araya getiren “Yuvarlak Masa” toplantıları ve Orgeneral Cemal Gürsel’in açıklamalarıdır. Eylül ayının ilk günlerinde gündemde bu konular vardır.

Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel’in verdiği demeçlerde öne çıkan konulardan biri de kendisinin herhangi bir partiden yana olmadığıyla ilgilidir. YTP Genel Başkanı Fahrettin Gökay’ın, Gürsel’i partilerinin cumhurbaşkanı adayı olarak açıklaması üzerine konuşan Gürsel, “Din istismarcılığı ve yalan propaganda yapan partilere ve bilhassa buna benim ismimi karıştıranlara karşı düşüncelerim iyi değildir” demiştir. Seçim tarihlerinin erkene alınmasının da mümkün olmadığına vurgu yapan Gürsel, hiçbir partiyi desteklemediğinin de altını çizmiştir (*Yeni Sabah*, 01.09.1961:1 ve 5, Org. Gürsel ‘Ben hiçbir partiden değilim’ dedi).

Yeni Türkiye Partisi (YTP) ilk kongresini 31 Ağustos günü yapmıştır. Gazetede bu kongre haberleştirilirken partinin kurucularından Aydın Yalçın’ın, çeşitli hataları olmasına rağmen DP döneminin altın yıllar olduğunu söylediğini³²⁸ ancak AP’yi kin ve intikam gütmekle eleştirmesinin ardından da kalabalıklar tarafından yuhalandığının ve “İn aşağı, bizi parçalama, birleşme istiyoruz” seslerinin yükseldiğinin bilgisine yer verilmiştir. Kongrede konuşan Yassıda avukatlarından Gültekin Başak ve Samet Ağaoğlu’nun kız kardeşi Süreyya Ağaoğlu’nun ifadeleri de haberde yer almıştır. Ağaoğlu bütün partileri CHP’ye karşı birleşmeye çağırmıştır (*Yeni Sabah*, 01.09.1961: 1 ve 5, YTP ilk kongresini dün İzmirde yaptı).

Sabiha Deren’in³²⁹ “Fısıltı” köşesinde *Havadis* gazetesiyle ilgili yazdıklarıysa Türk basın tarihi açısından oldukça önemlidir. Gazetelerin özel işletmeler olduğunu, şirketler veya

³²⁸ Yalçın bu ifadelerinden dolayı gözaltına alındığına ve tutuklu yargılanacağına ilişkin haberler de *Yeni Sabah*’ta (02.09.1961, 1 ve 5, Aydın Yalçın nezarete alındı; 06.09.1961, 1, Aydın Yalçın Tevkif Edildi) yer almıştır.

³²⁹ Hakkı Devrim 2000 yılında *Radikal* gazetesindeki köşesinde Sabiha Deren’in kendisi olduğunu açıklamıştır. *Hürriyet*, “40 yıllık Sabiha Deren itirafı, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/40-yillik-sabiha-deren-itirafi-39124025>, Erişim Tarihi: 28.01.2025.

kişiler tarafından çıkarabileceğini söyleyen Deren bir bakkalın veresiye defterini karıştırmak kadar, bir gazetenin mali/ hukuki durumunu incelemenin de anlamsız olacağını söyledikten sonra cümlesine bir ama ile devam etmekte ve konu edindiği gazetenin ne devlet malı ne de özel olduğunu “işe geldiği” gibi davrandığını söylemektedir. *Havadis*’i “geçici kaydıyla da olsa Maliye üyesi yapıp, hükümetçe seçilen kişilerin idaresine verenler” şeklinde seslenen Deren yazısının devamında,

“Herhalde Rusya’da çıkan İzvestia’ların, Kızıl Yıldız’ların on milyonları geçen tirajlarına aldanmış olacaklar. Devlet düzenine ayak uyduran bir gazetenin, Rusya’dakine benzer ve gazeteyi tekel malı addeden rejimlerden hayrı vasatta muvaffak olamayacağını hala anlayamamış olmalarına ise akıl erdirmek kabil değil. Nitekim, bir devrin, hem de sırtındaki ‘iktidar sözcülüğü’ kamburuna rağmen muvaffak gazetesinin tirajı son aylarda bin civarına indirildi. Ve Maliye Vekaletinin sırtında esaslı bir yük haline geldi. Öyle ya binin beşyüzünü satsalar günde 90, ayda 2700 lira eder. Halbuki aynı gazetenin, mesela Ankara muhabirinin maşısı 3000 liradan, aylık masrafı 50.000 liradan fazladır. Bir bilene masraflarını nasıl karşıladıklarını sordum.

- Ooo kolay, dedi; ellerinde dev gibi iki rotatif var. Onların kira geliriyle gül gibi geçinirler.

- Peki milyonlarca borç ne oluyor?

- Onun da hesabı sorulmuyor. Alacaklılar resmi bankalar, borçlu da Maliye’ye bağlı bir gazete olduğuna göre...

Bu hesaba benim aklım ermedi. Yalnız bir şeye pek güldüm. Gazete son haftalarda mühim bir değişiklik yaparak ‘Havadis’ başlığını değiştirdi. O canım başlık, belki tirajı arttırmak için atılıp yerine pek zevksiz olan yenisi konmuştur diye dakikalarca güldük. Halbuki ressam Firuz onu vaktiyle üç ayda çizmiş ve hemen de bu başlık için 300 bin liraya yakın masraf edilmişti (Nasılını sormayın, o zaman *Havadis* DP’nin malı olarak çıkıyordu ve devir de DP devriydi) (Deren, *Yeni Sabah*, 01.09.1957: 1 ve 5, *Havadis’in Serecamı*)”

ifadelerini kullanmıştır. Sabiha Deren’in bu yazısı basın- iktidar ilişkilerini görünür kılması açısından oldukça kıymetlidir³³⁰.

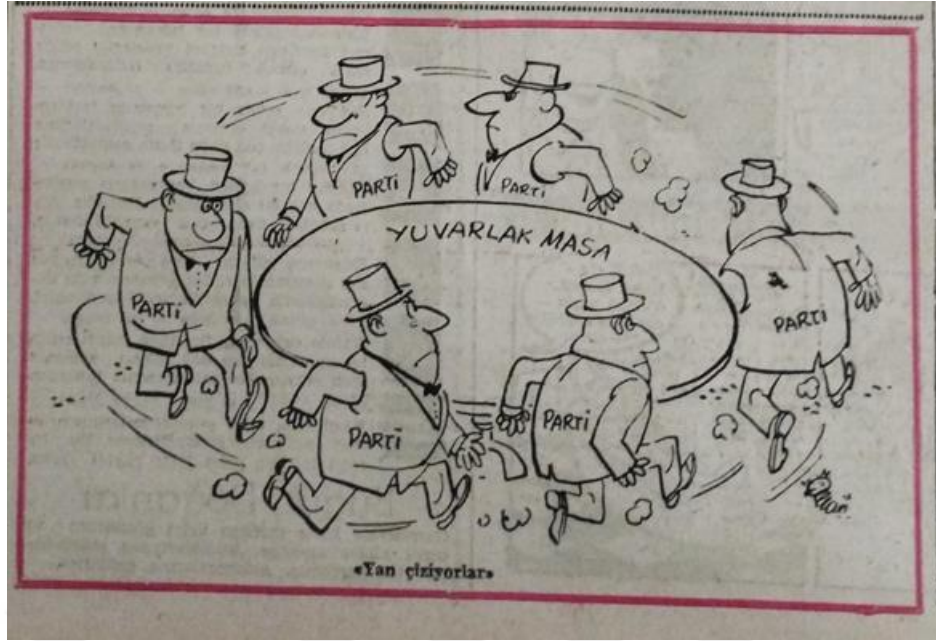
Gazetenin de yuvarlak masa toplantılarına önem verdiği görülmektedir. Toplantı için hazırlanan broşürün içeriğine ve konuşulacak konuları ilişkin kapsamlı bilgi verildiği görülmektedir (*Yeni Sabah*, 01.09.1957: 1 ve 5, “Yuvarlak Masa”da ele alınacak konular belli oldu).

³³⁰ Sabiha Deren’in 1 Ekim 1961 tarihli “Menderes’lerin çiftliği satışa çıkarılınca” başlıklı yazısının bir bölümünde de *Havadis* gazetesinin el değiştirmesi işlenmiştir:

“CHP taraftarı gazetecilerden tutun da, Temsilciler Meclisinin CHP’li azalarına, gelecek meclislerin namzetlerine kadar, hepsi telaş içinde. Tenkid yazıları, tel’in yazıları, sual takrirleri.. Sebep, *Havadis* gazetesinin imtiyazını, karı- koca bir ailenin satın almış olması, ‘Vay, diyorlar; Hazinesinin elindeki bir gazete, imtiyazı, pazarlıkla nasıl satılır?’ E, ne olacak yani, eskimi kamyon gibi müzayedeye mi satılsın? Hem o zaman da siz, vay, gazeteyi kuyrukla sattınız, diye feryat etmiyecek misiniz? Sonra kuzum beyler, bu gazeteye, bir ara sizin partinin mensupları da talip olmuş, sadece para bulamamışlardı. O zaman nerelerdeydiniz? Satmayan ve imtiyazı aslında beş para etmeyecek olan, zararına işletilen bir gazetenin Hazine elinden çıkarılması suç oluyor da, bugüne kadar, işletilmesi hakkında niye sual sorulmuyor? Ama, o zaman imtiyazı bizim partiden birinin alması ihtimali vardı, diyeceksiniz, değil mi?..

Bir de, Gazeteciler Sendikasına şaşıtm. *Havadis*’de çalışanlar imtiyaz hakkı gibi veya herhangi bir eşya gibi devredilemezmiş, durumlarıyla meşgul olunacakmış. Peki, *Havadis*, imtiyazı el değiştiren ilk gazete midir? Ayol, Babıali’de eskimiş koltuk gibi, haftada birkaç gazetenin satıldığının farkında değil misiniz?

Bu itirazlar, zavallı feryatlar olmaktan öteye gidemez. Ben bu arada, kimin kuyruğuna dokunulduğunu anlayamadım da ona üzülüyorum (Deren, *Yeni Sabah*, 01.10.1961: 1 ve 5, Menderes’lerin çiftliği satışa çıkarılınca)”

Görsel 3.72: Yuvarlak Masa Yan Çiziyorlar Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 02.09.1961

Konuyla ilgili bir karikatürdeyse, yuvarlak masa etrafında dönen, üzerlerinde parti yazılı kıyafetler giymiş altı siyasetçi yer almaktadır. Figürlerin hepsi aynı yöne dönerek bir tür kısır döngü ya da sonuçsuz çaba izlenimi vermektedir. Ortada bir masa olmasına rağmen kimse oturmamakta, sadece etrafında dönülmektedir. “Yan çiziyorlar” ifadesi ise partiler arası uzlaşmazlıklarıyla sürecin yalnızca biçimsel ve göstermelik olduğu yönünde bir hiciv niteliği taşımaktadır.

Sabri Esat Siyavuşgil, Türkiye’de seçim atmosferine henüz girilmeden ancak partilerin gerek örgütlenme gerekse politika üretme süreçlerinin başladığı bir dönemde Yüksel Menderes’in YTP’ye üye olmasının CHP tarafından eleştirilmesini değerlendiren bir yazı kaleme almıştır. “Halk Partisinin Telaşı! (*Yeni Sabah*, 02.09.1961: 2)” başlıklı yazıda Yüksel Menderes’in herhangi bir partiye katılması haberinin, CHP’ye “sıkı sıkıya bağlı, gün görmüş veya henüz görmemiş bazı yaşlı kalem sahiplerini iyice telâşlandırdığı” gözlemiyle başlamaktadır. Bu kalem sahiplerinin “Eyvah. Halk Partisinin seçimleri kazanması yine tehlikeye düştü” şeklinde feryat ederek telaşlarını belli ettiklerini belirtmektedir. Yazar bu tepkiyi “koca bebekler” olarak nitelendirmekte ve ilk bakışta merhamet hissi uyandırdığını söylemektedir. Ancak yazar, 15 Ekim’de milletin oy kullanacağını ve dilediğini iktidara getireceğini vurgulamaktadır. Eğer Halk Partisi’nin zemini sağlamsa ve kendini millete sevdirmişse, Yüksel Menderes gibi bir gencin bir partiye katılımının partiye seçim kaybettirmeyeceğini savunmuştur.

Yazar, bu “tecrübeli kalem sahiplerinin telâşını çok daha ciddi sebeplere bağlamak” gerektiğini düşünmekte ve asıl nedeni şu şekilde ifade etmektedir: “Bu zatların endişesi, büyük bir seçmen ekseriyetinin bir türlü Halk Partisini tutmadığını hissetmelerinden ileri geliyor”. Siyavuşgil bunun nedenlerine de yazısında yanıt aramakta ve yüzeysel cevapları yetersiz bulmaktadır. Asıl sebeplerin daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini belirterek kendi tespitlerini sıralamıştır. Metne göre, halk hâlâ CHP’nin “bir şef partisi olduğuna ve şefin direktiflerine göre istikamet aldığına inanmaktadır” ve bu inançları da çok sağlamdır. Ayrıca yurttaşların, CHP’nin iktidara gelmesi halinde “insan hak ve hürriyetlerini teminat altına alan yeni Anayasanın türlü vesilelerle zedelenmesinden korktuğu” da belirtilmektedir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 02.09.1961: 2, Halk Partisinin Telaşı!).

Yazara göre bir diğer sebepse, halkta CHP’nin “yapıcı ve dinamik bir parti olmadığına dair kökleşmiş bir kanaatin” varlığıdır. Partinin mevcut kadrosundaki şahsiyetlerin ve hâkim zihniyetin, “yıllar süren CHP iktidarı devresinde halkın tecrübe yoluyla edindiği bu menfi kanaati değiştirmedigi” ifade edilmektedir. Ekonomik açıdansa yurttaşların CHP iktidarının “bir iktisadi kalkınmaya girecek zindelikten mahrum” olduğunun düşünüldüğü belirtilmektedir. Son olaraksa halkın, kendi adını taşıyan bu partinin “kendi içine sokulmaktan çekindiğini de eski tecrübeleriyle bildiği” eklenmektedir. Siyavuşgil yazısını, “Yüksel Menderes filan partiye girdi, bu demokrasiye hıyanettir diye feryadı koparmaları bana öyle garip geldi ki, mevzuun tahammülü olsa bu çocuksu telaş ve öfke buhranı karşısında katıla katıla gülerdim” ifadesiyle bitirmiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 02.09.1961: 2, Halk Partisinin Telaşı!).

Gazetede seçim süreciyle ilgili önemli haber konularından biriye AP ile YTP arasındaki ilişkidir. “AP ile YTP yuvarlak masada birleştiler (*Yeni Sabah*, 02.09.1961, s 1 ve 5)” başlıklı haberde “emin kaynaklardan sızan” bilgilere dayandırılarak kaleme alınmıştır. Toplantıyla ilgili genel bilgilere yer verildikten sonra AP ve YTP’nin CHP’ye karşı birleştiği söylenmiştir. Bu birleşme toplantıdaki CHP’li üyenin, “Anayasa referandumu neticeleri sadece Anayasa’nın kabulünü değil, aynı zamanda ihtilalin meşruluğunu da isbat etmiştir” demesinin ardından yaşanmıştır. AP ve YTP adına konuşan isimse CHP’yi müdahaleyi bir zümrenin başka bir zümreye yapılmış gibi göstererek, terör havası oluşturmakla eleştirmiştir. Haberde MBK mensubu bir isimse, “Konuşmakta fayda vardır. Hiç değilse sabahları parti mensuplarının birbirlerinin ellerini sıkmasına vesile oluyoruz” şeklindeki ifadesine de yer verilmiştir.

Gazete bu konuyla ilgili ilk görüşünü ise 3 Eylül günü “Yuvarlak Masa Esasları Üzerine” başlıklı başyazıda bildirmiştir. Metinde, “yuvarlak masa” fikri ilk olarak bir müddet evvel bazı gazeteler tarafından ortaya atıldığı söylenmektedir. Bu düşüncenin kabulüne yönelik

bir “baskı havası” yaratılmak istendiği ve işe Milli Komitenin otoritesinin karıştırıldığı ifade edilmektedir. Bu girişimin Halk Partisi organlarından gelmesinin “kuşkuyu arttıracak mahiyette” olduğu vurgulanmaktadır. Başlangıçtaki bu tasarının “bazı hususî şahısların keyfî düşüncelerinden ibaret olduğu sonradan iyice anlaşıldı” dendikten sonra Milli Komitesi’nin “münasip bir vakitte partilerin bu çeşit vatansever bir toplantıya çağırılmaları ihtimali de büsbütün yoktur denilmedi” ifadesi kullanılmıştır (*Yeni Sabah*, 03.09.1961: 1 ve 5, Yuvarlak Masa Esasları Üzerine).

Görüşmelerdeki maddeler ele alınırken, “Meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı yapılan 27 Mayıs ihtilâli siyasî maksatlarla istismara konu edilmemelidir” ifadesine yer verilmiş ve “Hakikaten 27 Mayıs hareketi, Türk milletini meşruiyeti çoktan zâil olmuş keyfî bir baskı ve korku rejiminden kurtarmakla en mesut bir netice ve sahaya ulaştırmıştır” yorumu yapılmıştır. Metin genel olarak, “devrimlerimizin siyasî tartışma ve istismarlara konu edilmemesini istemekten” özellikle CHP’nin “öteden beri durmayıp sömürdüğü Türk inkılâplarını kendi lehine ve tarafına partizanca çekmek siyaseti ve bu yüzden politik faydalar sağlamak çabasına, herhalde, seçimler sırasında, kesin olarak son verilmelidir” şeklinde bir eleştiri getirilmektedir. Yazı AP’nin önerisiyle 13 maddeye çıkan anlaşma metninin “bugünkü şartların icaplarına uygundur” değerlendirmesiyle son bulmuştur (*Yeni Sabah*, 03.09.1961:1 ve 5, Yuvarlak Masa Esasları Üzerine).

Bu yazının ertesi gün yayımlanan başyazıdaysa (*Yeni Sabah*, 04.09.1961:1 ve 5, Dış Politikanın Tartışma Konusu Yapılmaması) toplantının gündemindeki 12’nci madde ele alınmıştır. Yazı, “Millî bir nitelik kazanmış olan dış politikanın partiler arası tartışma konusu yapılmaması” ilkesini hatırlatarak başlamakta ve bu yaklaşımı eleştirmektedir. Bir hükümetin dış politikasının bütün partilere benimsetilmesinin ve değişmeden, “donmuş bir halde” kalmasının ne ülkenin temel çıkarlarına uygun olduğunu ne de demokrasinin temel ilkeleriyle bağdaştığını savunmaktadır. Metinde, geçmişte Türk delegelerinin Birleşmiş Milletler’de sömürge karşıtı hareketlerde daima Fransa ve İngiltere’nin yanında yer aldığı, Süveyş Krizi sırasında da “ittifaklar gereği” Kahire yerine Londra ve Paris’in desteklendiği belirtilmiştir. Buna karşılık Millî Birlik Hükümeti’nin bu geleneği sona erdirerek Cezayir ve Tunus meselelerinde açıkça mağdur Müslüman halklardan yana tavır aldığı vurgulanmıştır. Dış politikanın doğası itibarıyla değişken ve akışkan olduğuna dikkat çekilmiş, dünün düşmanının yarının dostu olabileceği örneğiyle, dış politikayı “millî bir tabu” haline getirmenin yanlış ve tehlikeli olduğu savunulmuştur. Yazı, “Dış politika seçimlerde tartışılmaz olur mu?” sorusuyla sona ermektedir. (*Yeni Sabah*, 04.09.1961:1 ve 5, Dış Politikanın Tartışma Konusu Yapılmaması).

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 03.09.1961:2, Hangisi doğru) yazısında gazetelerin yuvarlak masa toplantılarına ilişkin farklı aktarımlarını ele almıştır. Ona göre toplantının altıncı maddesi, seçimlerin tarafsız, dürüst ve serbest biçimde yapılacağını güvence altına almakta ve bu sürecin meşruiyetini zedeleyecek “temaslardan kaçınılmasını” öngörmektedir. Siyavuşgil, kendi gazeteleri *Yeni Sabah*’ın bu ifadeyi doğru aktardığını ancak bir parti gazetesinin aynı bölümü “tartışmalardan sakınılması” şeklinde değiştirerek yayımladığını belirtmiştir. Yazar, Milli Birlik Komitesi’nin seçimlerin tam tarafsızlık içinde yürütülmesini istediğini ve bu nedenle birtakım tertipleri önlemeye çalışmasının meşru bir tutum olduğunu vurgulamıştır. Seçimlerin güvenilirliği için partilerin kamuoyunda kuşku yaratabilecek temaslardan uzak durmaları gerektiğini belirten Siyavuşgil, özellikle parti yöneticilerinin seçim öncesinde valiler ve kaymakamlarla yakın görünmelerinin seçmen üzerinde olumsuz bir etki yaratacağını savunmuştur. Yazısını ironik bir dille bitiren yazar, partili gazetenin yaklaşımını, seçmenlere “partiler seçimlerin dürüstlüğü konusunda artık konuşmayacak, bu durumda bizim parti kazanacaktır” şeklinde örtük bir mesaj vermekle eleştirmiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 03.09.1961:2, Hangisi doğru!).

AP ile YTP arasında işbirliği yapılacağına dair haberler de gazetede yer almaya devam etmektedir. Burdur’dan bildirilen bir habere göre bu iki partinin seçimlerde mahalli olarak işbirliği yapmasıyla ilgili bir toplantı düzenlenmiştir. Parti genel merkezlerinin reddetmesine rağmen Konya’da da benzer bir sürecin işlediği aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 04.09.1961: 1 ve 5, AP ile YTP işbirliği yapmağa hazırlanıyor).

Sabiha Deren (*Yeni Sabah*, 04.09.1961:1 ve 4, Annesi zaten söylüyordu) de günlük yazılarında partilerdeki gelişmeleri de değerlendirmektedir. Yüksel Menderes’in milletvekili adayı olmasını değerlendirirken, “Ve yüksel zamanını belki avantajlı, ama pek az ‘siyasi’ seçerek, siyasi oldu. Ben bu hususta babasının ne düşündüğünü merak ediyorum’ dedikten sonra YTP’nin içindeki açmazlarıysa,

“Bir yandan da işitiyorum ki, YTP’lilerin de bilhassa Gökay’ın ‘Seçimi şimdiden kazandık’ diye ağızları kulaklarına varıyormuş. Onların tutumunda benim yargıladığım başka bir taraf var. Aydın’dan Menderes’in oğlunu namzet gösterirken, Erzurum’da propagandalarını Menderes’in oğlunu namzet gösterirken, Erzurum’da propagandalarını Menderes tarafından namzetliği iki defa veto edilmiş bir avukata, Ali Karahan’a yaptırmaları. Böylece umumi görünüşleri, birbirini tutmayan parçalardan yapılmış bir bohçaya benziyor. Böyle bohçalar da zaten zaruretten yapılır değil mi? (Deren, *Yeni Sabah*, 04.09.1961:1 ve 4, Annesi zaten söylüyordu)”

ifadesiyle eleştirmiştir.

5 Eylül tarihli başyazı (*Yeni Sabah*, 05.09.1961:1 ve 5, Yuvarlak masaya sunulan altıncı madde) da yine yuvarlak masada konuşulan maddelere odaklanmakta daha önce Siyavuşgil’in dikkati çektiği 6’ncı maddeyi değerlendirmektedir. Yazıda, söz konusu maddenin gazetelerde

yayımlanış biçimiyle eleştiriye açık bir nitelik taşıdığı belirtilmiş, farklı siyasi partiler tarafından nasıl yorumlandığına değinilmiştir. Özellikle muhalefet partilerinin, seçimlerin dürüst ve tarafsız biçimde gerçekleşmesini güvence altına alacak tartışmalardan kaçınmamaları gerektiğini savundukları aktarılmıştır. Bu tür tartışmalardan kaçınmanın, “doğru ve dürüst bir şekilde tahakkuk ettirecekleri seçimlere” inanmak isteyen seçmenin güvenini sarsacağı ima edilmektedir.

Yazıda, gelecek Meclis’in meşruiyet ve hukukiliğinin seçimlerin “tarafsız ve tamamen dürüst” biçimde yapılmasına bağlı olduğu belirtilmiş ve bu konuda bir mutabakata varılması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak *Yeni Sabah*, altıncı maddenin mutlak değil, “kayıtlı ve şartlı” şekilde ileri sürüldüğünü savunarak, meşruiyetin söz konusu olduğu bir durumda tartışmalardan nasıl kaçınılabileceğini sorgulamıştır. Seçimlere yönelik şüphelerin özellikle 1946 ve 1957 seçimlerindeki olumsuzluklardan kaynaklandığı, buna karşılık 1950 ve 1954 seçimlerinin itirazsız kabul edildiği aktarılmıştır. Yazıda, dürüst ve tarafsız seçimlerin sonuçlarının toplum tarafından benimseneceği, aksi hâlde ise “milletin vicdanının” itiraz edeceği vurgulanmış; bu bağlamda 1946 seçimlerinde CHP’nin müdahaleleri hatırlatılmıştır (*Yeni Sabah*, 04.09.1961:1 ve 5, Yuvarlak masaya sunulan altıncı madde). Bu yazıdaki ifadeler esas olarak MBK ile CHP arasında bir ilişki olduğu ve seçimlerin CHP kazandırılacağına dair iddialara örtük bir gönderme barındırmaktadır.

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 05.09.1961:2, İktidarla Basın) ise Sabiha Deren’in daha önce *Havadis* gazetesi üzerinden işlediği iktidar- basın ilişkisini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiren bir yazı yazmıştır. Türkiye’deki iktidar- basın ilişkilerine dair yapıya İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerde rastlanamayacağını söyleyen yazar; zamanın geçtiğini, devirlerin değiştiğini, nesillerin başkalaştığını ancak iktidar ile basın arasındaki maceranın Türkiye’de hiç değişmeyen eski bir film olduğunu belirtmiştir. “Bizde her iktidar, basının alkışları arasında gelir, tahtına veya sandalyasına oturur. Bu alkışlar samimidir, candandır, çünkü gelecek güzel günlerin pembe şafağında yalancılıktan alkış tutulmaz” ifadeleriyle atmosfere dair bir özet sunan Siyavuşgil, iktidarın da ilk başta basına minnettar olduğunu hatta daha ileriye giderek sadece alkış değil, eleştiri de beklediğini çünkü basını milletin sesi olarak betimlediklerini söyler ve sonrasında değişen manzarayı;

“Aradan zaman geçer. Ne kadar mı? Bilinmez. Bazan birkaç sene, bazan da birkaç ay. Değişen, zaten yalnız budur, filmin ortası ve sonu hep aynı kalır. Mühlet dolup da vade sona erince, iktidar basını başka türlü görmeğe başlar. O, artık milletin sesini iktidara ulaştıran bir megafon olmaktan çıkar. İktidarı yıpratmak ve sonunda devirmek maksadıyla sinsi sinsi çalışan bir nevi çete sayılmağa başlar. İptidada rica edilen tenkidler, ikazlar ve irşatlar, iktidar binasına haince sokulmuş birer kundak, sandalyaların altında getirilip bırakılmış birer dinamit fitili addedilir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 05.09.1961:2, İktidarla Basın)”

ifadeleriyle anlatmıştır. Sonrasında iktidarın basını hizaya getirmeye çalıştığını ancak bunun çoğunlukla beklenen sonucu vermediği söylendikten sonra, “İktidar bakar ki, yılmış veya besleme matbuata halkın itibarı yok. Memleket efkarı o bir ‘kısım matbuatı’ tutuyor. O zaman akla gelen ve gelmeyen bütün şiddet tedbirleri o bir kısım matbuatın üzerine yağar” şeklinde yaşananları anlatmıştır. İktidarların basının bir sandalyesi olmadığını ve düşürülemeyeceğini daima unuttuklarını söyleyen Siyavuşgil hem MBK’ya hem gelecek olası CHP iktidarına yönelik eleştirileri örtülü olarak şu şekilde yapmıştır: “Bir de öyle bir iktidar farzediniz ki, daha filmin ilk sahnesi olan alkışlanma faslını dahi atlayıp sandalyeye oturuyor. O zaman ne olur acaba? Ben bu yaşma kadar alkışlanma faslı hazmedilmiş iktidar- basın filmi görmedim. Ne olacağını gördükten sonra anlarız elbette (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 05.09.1961:2, İktidarla Basın).”

“Anlaşıldı Halkçı Olmak Farz (*Yeni Sabah*, 06.09.1961:1 ve 5)” başyazısı ise Basın ve Yayın Bakanı’nın yerine gelen ismin belli olması üzerine kaleme alınmıştır. Eski Bakanın yerine gelen ismin de CHP mensubu olması yazıda eleştirilmektedir. Yazıda bu atamayla ilgili olarak “Demek ki Basın Vekalet sandalyesini bir Halkçının işgal etmesi çok zaruri bir keyfiyettir” yorumu yapıldıktan sonra kabinedeki bir başka isminse YTP üye olduktan sonra bakanlık görevinden istifa ettiği ve bu davranışının takdir edildiği anlatılmıştır. Yazı çok yakında genel seçimler olacağı hatırlatıldıktan sonra;

“Bugünlerde kabinedeki üyeler ne kadar partisiz ve tarafsız olurlarsa o kadar iyi olur ve intihabın selameti bakımından o derece verimli ve tatmin edici bulunur. Ama tam bu perhiz tutulurken bir de bakıyoruz kabineye dışarıdan yeni bir tayin sırasında bir Halk Partili getirtiliyor. Ham de Vekaletlerin hangisine bir seçim devresinde en nazik olan birine: Basın ve Yayın yani tam propaganda ve telkin makamına... Bu intihap karşısında hayret duyduğumuzu gizleyecek olursak hakikati ifade etmiş olmayız (*Yeni Sabah*, 06.09.1961:1 ve 5, Anlaşıldı Halkçı Olmak Farz)”

denmiş, MBK’nin seçimlerde tarafsızlık ve dürüstlük teminatı vermesine rağmen basının başına getirilen ismin taraflı olması “diyeti bozmak” olarak tanımlanmıştır. Yazıda yapılan tayinle ilgiliyse göze çarpan şu iki nokta özellikle vurgulanmıştır:

Basın Bakanlığı pekala bir müddet Vekalet ile idare edebilirdi. Çünkü kabinede aylardan beri münhal [açık bulunan] olduğu halde Vekaletle idare edilen Bakanlıklar var. Bu yeni kabine üyesi, İnönü ailesinin ve bilhassa maruf damadın şahsi avukatı ve vekili olmakla tanınmaktadır ve basın ile tek ilgisi de damadın, basın davalarında avukatlığını yapmasından ibarettir (*Yeni Sabah*, 06.09.1961:1 ve 5, Anlaşıldı Halkçı Olmak Farz).”

Yuvarlak Masa toplantılarının sonucu olarak 5 Eylül günü Müşterek Anlaşma imzalanmıştır (*Yeni Sabah*, 06.09.1961:1 ve 5, Müşterek Anlaşma imzalandı). Basın³³¹ da bu anlaşmaya dahil olmuş ve bununla ilgili de bir tebliğ yayımlanmıştır.³³²

³³¹ Sabiha Deren (08.09.1961, 1 ve 3, Hop Dedik) ise “Fısıltı” köşesinde gazetecilerin “Yuvarlak Masa” toplantısında çıkan protokole paralel olarak gazetecilerin toplantısında yaşanan bir olayı anlatmıştır:

“Başkan Ekrem Acuner, müzakere gündemindeki ilk madde hakkında söz almak isteyen olup olmadığını sordu. Ses yok. Biraz bekledi, yine kalkan el olmadı. Bu arada Falih Rıfkı Atay’ın oturduğu yerden mırıldandığı işitildi:

- Bu maddeye itiraz eden bulunacağını sanmıyorum.

Ve o an bir el havalandı. Şinasi Nahid Berken söz istiyordu. Başkan:

- Söz alan arkadaşlar önce kendi isimlerini, sonra gazetelerini lütfen söylesinler, dedi.

Söz alan gazeteci kelimelere basa basa ricayı yerine getirdi:

- Şinasi Nahid Berken. ‘Hop Dedik’ gazetesi.

Salondan kahkahalar yükseldi. Ciddi hava birden dağılmış, daha doğrusu bozulmuştu. Şinasi Nahid’in hakkında söz almadığı madde kalmıyor ve her ağzını açısında toplantı ciddiyetinde biraz daha kaybediyordu.

Nihayet M.B. Komitesi memurlarından Kemal Bağlum yanına gitti ve:

- Şinasi Nahid, seni matbaadan çağırıyorlar, dedi.

Beriki yine parmak kaldırdı, başkandan izin aldı ve çıktı. Yarım saat sonra konferans mahalline döndüğünde ‘Ona oynadığı oyunun hesabını sormak üzere’ Kemal Bağlum’u aramakla meşgul olduğu için, maddeler hakkında söz alamaya fırsat bulamadı.

³³² 7 Eylül 1961 tarihli bildiride, basının demokratik hukuk devleti düzeninin kurulma sürecinde üstleneceği sorumluluklar açık biçimde ortaya konulmuştur. Partilerarası yuvarlak masa toplantısının ardından düzenlenen basın toplantısında kabul edilen ilkelere göre, basın öncelikle partilerarası beyannamenin bir “milli andlaşma” olarak benimseneceğini, bu ilkelerin bütünüyle destekleneceğini ilan etmiştir. Denetim görevini, söz konusu beyanname çerçevesinde sürdüreceğini belirten basın, partilerin vaatlerini yerine getirmemesi durumunda onları “yapıcı eleştiri” yoluyla uyaracağını açıklamıştır.

Bildiride özellikle seçim dönemlerinde ve sonrasında dikkat edilmesi gereken hususlar detaylandırılmıştır. Buna göre basın; halkı yanıltıcı, objektiflikten uzak, kışkırtıcı ve demokratik esaslarla bağdaşmayan haber, yazı, karikatür ve fotoğraflardan uzak duracak; yayınların sunuluş biçiminde de aynı sorumluluk anlayışı gözetilecektir. Bunun yerine, ülkenin iktisadi ve sosyal meselelerine geniş yer ayrılarak, yurttaşların aydınlatılması temel bir görev sayılacaktır. Ayrıca, siyasi gerginliğin arttığı dönemlerde gerilimi tırmandıracak yayınlardan kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır.

Bildirinin diğer bir boyutu, siyasi ve toplumsal düzenin korunmasıyla ilgilidir. Bu kapsamda, basın 27 Mayıs ihtilalinin amaçlarından biri olan “siyasi ahlak düzeninin yerleşmesine” katkı sunacağı, dinin sömürülmesine ve aşırı sağ (ırkçılık) ile aşırı sol (komünizm) eğilimlerine karşı duracağı ifade edilmiştir. Kin, iftira, küçültücü söz ve hakaretlerden uzak durulması gerektiği belirtilmiş; kamuoyunda sağlıklı bir fikir ortamı yaratmanın ve yaşatmanın milli bir görev olduğu vurgulanmıştır. Son olarak, basın ahlak yasasına her zamankinden daha titiz bir biçimde riayet edileceği, bu kurallara aykırı davranan yayın organlarının ise Basın Şeref Divanı tarafından uyarılacağı karara bağlanmıştır (*Yeni Sabah*, 07.09.1961, 1 ve 5, Basının müşterek tebliği).

Görsel 3.73: İlk Öğretim Seferberliği Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 07.09.1961

Anlaşma sağlandıktan sonra yayımlanan bir karikatürde bir grup siyasi devasa bir kalem birlikte taşıyarak “Demokrasi” kelimesini yazmaktadır. Kalemın büyüklüğü, bunun kolektif bir çaba gerektirdiğini vurgulamaktadır. Alt metinde yer alan “İlk öğretim seferberliği” ifadesiyle birlikte düşünüldüğünde, demokrasinin öğrenilmesi gereken ilk şeylerden biri olduğuna dair vurgu öne çıkmaktadır.

Siyavuşgil ise MBK ve siyasiler tarafından imzalanan anlaşmayla ilgili kaleme aldığı yazıda yukarıda da zikredilen “Hangisi Doğru” başlıklı yazısını hatırlatarak başlamıştır. Yazısında altıncı maddenin düzeltilmesinden duyduğu memnuniyeti aktaran Siyavuşgil yazısında seçim süreçlerinin şeffaflığı ve dürüstlüğü temasını merkeze almaktadır. Yazıda, partilerin ve vatandaşların seçimler hakkında kayıtsız, şartsız açık olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bu açıklık ilkesi demokratik bir seçimin temel koşullarından biri olarak sunulurken, seçimlerde meydana gelebilecek en küçük bir yolsuzluğa dahi itiraz etme ve bunu tartışma hakkının mevcudiyetinin de önemi vurgulanmıştır. Mevcut yasal çerçevenin vatandaşlara ve siyasi aktörlere daha fazla güvence sağladığı belirtilmiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 07.09.1961:2, Doğrusu bu idi).

Mevcut yasal çerçevenin vatandaşlara ve siyasi aktörlere daha fazla güvence sağladığı belirtilir ancak metin, itiraz ve tartışma hakkını savunmakla birlikte, bu hakkın kullanımında bir ölçülülük çağrısı yapmaktadır. Haksız ve mesnetsiz yaygara koparılmaması, böylece seçimler hakkında temelsiz şüphe ve tereddüt yaratılmasının önlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. “Demokrasi buyrukla, kuyrukla yürümez” ifadesiyle de gerçek demokrasinin katılım, tartışma ve açıklıkla işleyebileceği mesajı verilmiştir. Gelecekteki sürecin tartışmalarla

geçmesi ancak nihayetinde herkesi memnun eden bir sonuca ulaşılması ve milletin ancak bu sayede huzura kavuşabileceği yönünde bir umut dile getirilmiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 07.09.1961, 2, Doğrusu bu idi).

Siyavuşgil ertesi günkü yazısında (Yeni Sabah, 08.09.1961:2, Daha yuvarlak masa), ikinci cumhuriyetin gerçek bir demokrasiye dayanması gerektiğini vurgulamıştır. Yuvarlak masa toplantılarında ülke için faydalı prensiplere kolaylıkla ulaşılabilmiş olmasını ve eşit koşullar altında yapılan müzakerelerin olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermesini memnuniyetle karşılamıştır. Ancak asıl dikkat çektiği nokta, ele alınması gereken çok sayıda meselenin bulunduğu ve bu tür toplantıların gerçek muhataplara da ulaşarak genişletilmesi gerektiğidir. Siyavuşgil'e göre, bu süreç yalnızca bir tartışma zemini değil, aynı zamanda sorunların çözümünde işlevsel bir mekanizma olma potansiyeli taşımaktadır.

Yeni Sabah gazetesi, 15 Ekim tarihinde gerçekleştirilecek genel seçimler öncesinde, seçim sürecini sahada takip edeceğini ve yurttaşların nabzını tutacağını 10 Eylül günü birinci sayfasında duyurmuştur.

Yeni Sabah
SEÇİM BÖLGELERİNDE

Dokuz arkadaşımız adım adım Türkiye'yi dolaşıyor:
15 Ekimde Türkiye'de tarihi bir seçim yapılacaktır. Öncelikle bu maksatla bütün milletler, - bütün seçmenler dile verecekleri en entelektüel, en ahlaklı ve en aydınlatıcı şekilde kararları almalı ve muhabirlerini yurdun dokuz bölgesine göndermeye başlamalıdır. Arkadaşlar! - Ekimden çok önce seçimin neticelerini kestirebilirsiniz.

1. Marmara Bölgesi Azmi N. Erman TEKİRDAĞ (4 mebus 2 senatör), KIRKLARELİ (4 mebus 1 senatör), EDİRNE (3 mebus 1 senatör), ÇANAKKALE (3 mebus 2 senatör), BALIKESİR (3 mebus 1 senatör), BURSA (11 mebus 4 senatör).	4. Batı Akdeniz Bölgesi Rıdvan Bulbul ANTALYA (7 mebus 2 senatör), İSPARTA (4 mebus 2 senatör), BURDUR (3 mebus 1 senatör), AFYON (1 mebus 2 senatör), KONYA (18 mebus 5 senatör), NİĞDE (7 mebus 2 senatör), KAYSERİ (3 mebus 1 senatör).	7. Doğu Karadeniz Bölgesi Metin Soysal SİNOĞ (4 mebus 1 senatör), SAMSUN (11 mebus 4 senatör), ORDU (8 mebus 3 senatör), GİRNE (6 mebus 2 senatör), TRABZON (9 mebus 3 senatör), GEMİKİŞANE (4 mebus 1 senatör), RİZE (6 mebus 1 senatör).
2. Ege Bölgesi İrfan Türksover İZMİR (11 mebus 4 senatör), MANİSA (11 mebus 4 senatör), ESAN (3 mebus 1 senatör), AYDIN (8 mebus 2 senatör), DENİZLİ (7 mebus 2 senatör), MUĞLA (3 mebus 2 senatör).	5. Doğu Akdeniz Bölgesi Kemal Seva ADANA (12 mebus 4 senatör), HATAY (3 mebus 2 senatör), HATAY (3 mebus 2 senatör), MALAS (6 mebus 2 senatör), GAZİANTEP (7 mebus 2 senatör), URFA (7 mebus 2 senatör), MALATYA (8 mebus 2 senatör), ADANA (4 mebus 1 senatör).	8. Doğu Anadolu Bölgesi Vedat Eysel SİVAS (11 mebus 4 senatör), ERZİNCAN (4 mebus 1 senatör), TUNCELİ (2 mebus 1 senatör), ERZURUM (9 mebus 3 senatör), KARS (5 mebus 2 senatör), AGRI (3 mebus 1 senatör), ARTVİN (3 mebus 1 senatör).
3. Güney Karadeniz Bölgesi Nesih Demirkant KOCAELİ (15 mebus 2 senatör), SAKARYA (6 mebus 2 senatör), BOLU (6 mebus 2 senatör), ZONGULDAK (13 mebus 3 senatör), KASTAMONU (7 mebus 2 senatör), BİLECEK (12 mebus 1 senatör), KUTAHYA (6 mebus 2 senatör), KIRSEHİR (6 mebus 2 senatör).	6. Orta Anadolu Bölgesi Kamil Yaman CANKIRI (4 mebus 1 senatör), ÇORUM (7 mebus 2 senatör), AMASYA (4 mebus 1 senatör), TOSAT (7 mebus 2 senatör), YORGHAT (6 mebus 2 senatör), KAYSERİ (3 mebus 1 senatör), KIRSEHİR (3 mebus 1 senatör).	9. Güney Doğu Bölgesi Vural Sözer ELAZIG (5 mebus 2 senatör), BİNGÖL (2 mebus 1 senatör), MUS (3 mebus 1 senatör), DİYARBAKIR (7 mebus 2 senatör), SİRT (4 mebus 1 senatör), RIFAT (12 mebus 1 senatör), VAN (2 mebus 1 senatör), MARDİN (6 mebus 2 senatör), HAKKARİ (2 mebus 1 senatör).

Görsel 3.74: *Yeni Sabah* Seçim Bölgelerinde Kupür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 10.09.1961

Gazete, “*Yeni Sabah* Seçim Bölgelerinde” başlığıyla yayımladığı bu duyuruda, Türkiye’yi dokuz ayrı seçim bölgesine ayırarak her bir bölgeye bir muhabir görevlendirdiğini ilan etmiştir. “Dokuz arkadaşımız adım adım Türkiye’yi dolaşıyor” ifadesiyle aktarılan bu haberde, muhabirlerin illerdeki seçim havasını, halkın beklentilerini ve siyasi partilere yönelik eğilimleri yerinden aktaracağı belirtilmiştir. Görevlendirilen muhabirlerin isimleri ve hangi bölgede görev yapacakları da detaylı biçimde sunulmuştur. Bu yönüyle gazete önceki seçimlerde olduğu gibi yalnızca merkezden değil, taşradan da bilgi derlemeye yönelik aktif bir yayın politikası izlediğini ortaya koymuştur.

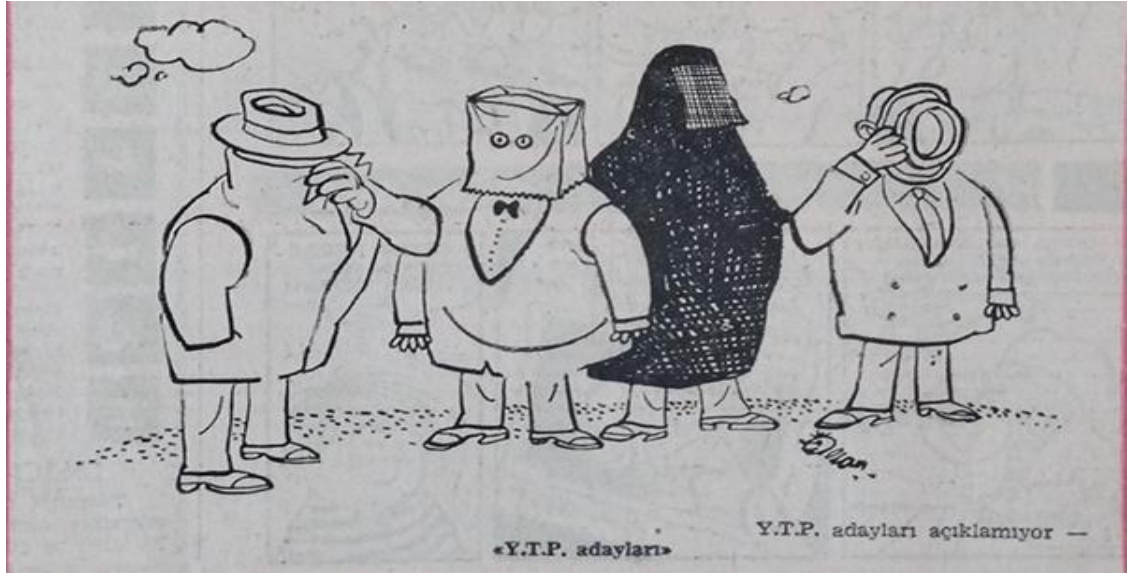
Yaklaşan seçimlerle ilgili ilk değerlendirmelerden birini Emin Karakuş (*Yeni Sabah*, 11.09.1961:3, Seçim Yaklaştıkça), “Ankara Mektubu” köşesinde yapmıştır. “Seçim Yaklaştıkça” başlıklı yazı, yaklaşan seçimler öncesindeki siyasi atmosferi ve bu sürece yön veren temel dinamikleri ele almaktadır. Yazar, yazısının girişinde Ankara’da gerçekleşen ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in başkanlık ettiği “Yuvarlak Masa” toplantısına dikkat çekmekte ve bu toplantının, Milli Birlik Komitesi üyeleri ile basın mensuplarını bir araya getirmesi bakımından önemli olduğunun altını çizmektedir. Söz konusu toplantı ile “memlekette huzur ve nizam bozacak fiil ve mürekkeplerden ve bunların yayımlanmasından kaçınmak” amacı güdüldüğünün belirtildiği yazıda siyasi partilerin söylemleri eleştirel bir bakışla değerlendirilmektedir. Karakuş, dini istismara karşı özellikle uyarılarda bulunmakta, “Siyasi partilerin dini duyguları istismar etmeyeceklerine dair vermiş oldukları söz üzerinde bilhassa durmak” gerektiğini ifade etmektedir.

Karakuş (*Yeni Sabah*, 11.09.1961:3, Seçim Yaklaştıkça), 1950–1960 dönemini “şahsi menfaatlerin memleket menfaatine tercih edildiği” bir iktidar anlayışıyla özdeşleştirerek eleştirmiştir. Ona göre bireysel ve partisel çıkarların kamu yararı karşısında öncelik kazanması, demokratik siyasetle bağdaşmamaktadır. Yazar, basın alanına da değinerek bazı gazetecilerin objektiflikten uzak, halkoyunu yanıltıcı nitelikte haber, yazı ve karikatürlerle hareket ettiklerini ifade etmiş; bu bağlamda Milli Birlik Komitesi’nin basına daha sorumlu davranma çağrısına dikkat çekmiştir. Karakuş, yazısını yaklaşan seçimlere dair umutlu bir beklentiyle sonlandırmış, 27 Mayıs kadrolarını “ülkeyi uçurumun kenarından kurtaranlar” olarak nitelendirmiştir. Ona göre geçici dönem artık tamamlanacak ve “millet iradesi” yeniden meşru temsil kurumları aracılığıyla siyasal hayatta tecelli edecektir.

Orhan Koloğlu (12.09.1961:3, Oy pusulası nasıl doldurulur?) ise seçimlerle ilgili daha teknik bilgilerin yer aldığı bir yazı kaleme almıştır. Seçimlerde 150 senatör ve 450 milletvekili için oy kullanılacağını belirten Koloğlu, yeni sistemde oy vermekten oy pusulaların doldurulması yönünde bir değişiklik olduğunu aktarmıştır.

Partilerin aday belirleme süreci yaklaştıkça gazetede çeşitli haberlerle (*Yeni Sabah*, 11.09.1961:1 ve 5, CHP ve AP'nin Seçim Beyannamesi Hazır, 13.09.1961:1 ve 5, YTP adayları açıklanmıyor; 14.09.1961:1 ve 5, Namık Gedik'in eşi de Aydın AP adayı oldu) birlikte bu konuya farklı noktalardan bakan yazılar da yayımlanmıştır. Sabri Esat Siyavuşgil de “Adaylık Ucuz Değil! (*Yeni Sabah*, 13.09.1961:2)” başlıklı yazısının genelinde, seçim süreci ve adaylık başvurularını ironik ve eleştirel bir dille tartışırken adaylık açıklamalarının ardında yatan motivasyonlara yönelik kuşkucu bir tutum sergilemektedir. Yazının ilk satırlarında “Gazetelerde partilere aday olarak başvuranların isimleri çıktıkça, ne yalan söyleyeyim, biraz tuhaf oluyorum” ifadesiyle başlayan metinde, siyasal adaylıkların sıradanlaşmasından duyulan rahatsızlık açıkça görülmektedir. Bu bağlamda yazar, başvuran kişilerin samimiyetine dair şüphelerini “isimlerin karşısında, galiba birazcık da kıskançlıkla karışık, tasdik, tazecik, öfke, hiddet, hayran kalabilmeden bir şeyler okuyorum” diyerek ifade etmektedir.

Yazıda, siyasetin çemberinden geçmiş olanların haricinde hiçbir adayı tanımadığını söyleyen Siyavuşgil, “Bugüne kadar benim için bir Kafdağı gibi meçhul olan bu yeniler, acaba şu dağın ardındaki ‘tek ümidimiz’ olmasın?” cümlesiyle de ironik anlatı sürdürülmüştür. Bu kişilerin aday olma motivasyonlarına karşı da bir değerlendirme yapılırken, “Gerçi bugüne kadar kendi kendilerine bu yolda hazırlandıklarına dair ortada hiçbir emare yok ama bakalım kabahat onların mı?” dendikten sonra aday olmanın maddi boyutuna da değinilmiştir. Sadece aday olmak için ödenen ücretle sürecin bitmediği diğer partilerin adaylarıyla da mücadele etmenin çok yorucu olduğu vurgulanmıştır. Bahsettiği yeni isimlere güvendiğini ancak gerçeklerin propaganda sürecinde ortaya çıkacağını söyleyen Siyavuşgil, siyaset sahnesine yeni giren isimlerin türlü programları olan, gayret sahibi kişiler olması halinde oylarını onlara vereceğini de vurgulamıştır (*Yeni Sabah*, Siyavuşgil, 13.09.1961, 2, Adaylık ucuz değil!).

Görsel 3.75: Y.T.P. Adayları Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 13.09.1961

Yeni Sabah'ta yayımlanan bu karikatürse, Yeni Türkiye Partisi'nin aday listesini Yüksek Seçim Kurulu'na sunulana dek kamuoyuna açıklamama kararını hicvetmektedir. Karikatürde yüzlerini çeşitli nesnelerle gizleyen dört figür, YTP adaylarını temsil eder biçimde resmedilmiştir. Bu görsel anlatımla parti adaylarının kamuoyundan saklandığı, kimliksiz ve belirsiz bırakıldığı mesajı verilmektedir. Özellikle figürlerin anonimleştirilmiş olması, şeffaflıktan uzak bir aday belirleme sürecine yönelik eleştiri taşımaktadır.

Partilerin çalışmaları arttıkça parti içi gelişmeler ve siyasilerin davranışları da gazete sayfalarında daha sık yer almaya başlamıştır. CHP ile ilgili bir haberde, genel merkez tarafından belirlenen bir adayın Rum seçmenler tarafından beğenilmediği bilgisine yer verilirken, bir başka haberdeyse AP'nin Ali Fuat Başgil'e 10 kişilik bir kontenjan ayırdığı anlatılmıştır. Yuvarlak Masa görüşmelerinden sonra da Cemal Gürsel'in davetiyle parti temsilcileri toplanırken Osman Bölükbaşı'nın katılmadığını anlatan bir haber de *Yeni Sabah* 'ta yer almıştır (*Yeni Sabah*, 15.09.1961:1 ve 5, Aday yoklamaları bugün başlayacak, AP, Başgil'e 10 kişilik bir kontenjan tanıdı; Liderler toplantısını Bölükbaşı katılmadı).

Bu dönemde gazetede yayımlanan dikkat çekici içeriklerden biriye Nihat Erim ile yapılan söyleşidir (*Yeni Sabah*, 15.09.1961:1 ve 5, Nihat Erim "Geçmişi unutmak şart" dedi). Söyleşide Nihat Erim'den "Kocaeli'de bütün partilerin kendi listelerine almaya çalıştıkları" şeklinde bahsedilmiş ve bu durum soru olarak kendisine yöneltilmiş, "Galiba, mutedil oluşumdan... Gerçek bir Milli Birlik yolunda, parti farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlara kardeşlik zihniyeti içinde el uzatmak gerektiğini, devamlı savunuşumdan olacak" yanıtını vermiştir. Bu içeriği Sabiha Deren'in 11 Eylül tarihli "Karaman'ın Koyunları" başlıklı

yazısında yer alan ifadelerle birlikte değerlendirmek daha anlamlı olacaktır. Yazıda, CHP Meclis üyelerinden Turan Güneş'e ait, "Şu Kocaeli ahalisine acıyorum. Ne demiye bu Nihad Erim'den bir türlü vazgeçmezler, bilmem ki? Ama n'olacak? Evet, n'olacak? Siz inad edip Nihad Erim'i namzetliğe seçseniz de Merkez onun Meclislerden herhangi birine girmesine mutlaka mani olacak. Reylerinizi boşuna israf edeceksiniz" sözlerine yer verildikten sonra bir başka kentteki benzer bir söylem anlatılmıştır. CHP içindeki bu durum ve söylemler tehdit olarak değerlendirilirken, demokrasinin de bir başka bahara kaldığı yorumu yapılmıştır (Deren, *Yeni Sabah*, 11.09.1961:1 ve 5, Karaman'ın Koyunları). Bu iki yazı birlikte değerlendirildiğinde parti içindeki önemli isimlerin açıklamalarına karşın *Yeni Sabah* gazetesi sahibi Kılıçlıoğlu'nun Erim ile olan yakın ilişkisinin³³³ bir uzantısı olarak bu söyleşinin yapıldığını söylemek mümkündür.

Görsel 3.76: *Yeni Sabah* Muhabirleri Yurd Sathına Dağıldılar Kupür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 14.09.1961

³³³ Erim ile Kılıçlıoğlu'nun arası 1960 yılının başlarında açılmıştır. Bu iki ismin tekrar bir araya gelmesi ise 21 Ocak 1961 tarihinde olmuştur (Erim, 2021: 702- 726).

Yeni Sabah gazetesi, 15 Ekim 1961 seçimlerini yalnızca merkezden değil, doğrudan sahadan takip etme yönündeki yayın politikasını sürdürerek, 14 Eylül tarihli sayısında seçim bölgelerine gönderdiği muhabirleri tanıtmıştır. “*Yeni Sabah* muhabirleri yurt sathına dağıldılar” başlığıyla verilen bu haber, her bir muhabirin görevli olduğu bölgeye dair bilgi vermekte ve gazetecilerin mesleki niteliklerini ön plana çıkarmaktadır. Muhabirlerin biyografik bilgilerle sunulması, kamuoyuna güven verme ve habercilik iddiasını pekiştirme amacını taşımaktadır. Dolayısıyla *Yeni Sabah*, seçim sürecini ciddiyetle takip ettiğini yalnızca ilan etmekle kalmamış, sonraki günlerde içeriksel detaylarla da bu durumu güçlendirmiştir. Bu bölümde ilk olarak Vural Sözer’in “Papağan, nihayet bağırması: “Beni seçin... beni (*Yeni Sabah*, 15.09.1961:3)” başlıklı Güney Doğu illerine yaptığı seyahati anlattığı yazısı yayımlanmıştır.

15 Eylül günü Yassıada Mahkemeleri’nde alınan kararların açıklanmasının ardından *Yeni Sabah*’ın gündemi de bu yönde olmuştur. Gazetenin 16 Eylül tarihli gazetesinin neredeyse tamamı yargılama sürecine ve alınan kararların detaylı incelenmesine ayrılmıştır. İçeriklerin tamamı haber olup sadece Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 16.09.1961:3, Günün meselesi) sürece değinen bir yazı kaleme almıştır. İdari makamların gazetelerin bu konuyla ilgili yayınlarını yasaklamasını ve sadece resmi tebliğlerin yayımlanmasına izin vermesini eleştiren Araz, bu sebeple olayların ışığında başka konulara odaklanmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Araz, 27 Mayıs sonrası önemli konulardan birinin Yassıada yargılamaları diğerininse seçimler olduğunu söylemektedir. 27 Mayıs’tan sonraki süreci demokrasi için bir toplu eğitim dönemi olarak tanımlamıştır. Demokrasinin bilfiil içinde yaşanılarak öğrenildiği için önümüzdeki seçimlerde yurttaşların oy verme davranışının farklı olacağı yorumunu yapan Araz, huzur için seçimlerin güvenli bir şekilde yapılmasına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

17 Eylül tarihli gazetesinin de bir bölümü idam ve tahliye haberlerine ayrılırken seçimlerle ilgili yazılara da dönüldüğü görülmüştür. “Tarihi Seçimden Önce Adım Adım Türkiye” bölümünde Konya ve Elazığ gibi farklı bölgelerdeki illere ait değerlendirmelere yer verilmiştir. 18 Eylül günü ise Sivas ve Samsun muhabirleri kentlerde yaptıkları gözlemleri aktarmışlardır. Vedii Evsal, Sivas halkının sakin bir seçim istediğini belirtirken, YTP ve CHP’nin öne çıktığını da belirtmiştir. Metin Soysal ise Samsun’da Ali Fuat Başgil’in³³⁴ senatör adayı olduğunu hatırlattıktan sonra AP’nin kentte CHP’den daha şanslı olduğunu söylemiştir (*Yeni Sabah*, 18.09.1961:3, Sivas, huzur içinde bir seçim yapmak istiyor; Samsun’da AP, CHP’den daha şanslı).

³³⁴ Gazetenin bu dönem Ali Fuat Başgil’e karşı olumlu bir yaklaşımı vardır. Bunda Başgil’in 27 Mayıs sonrasındaki görüşlerini *Yeni Sabah*’ta yazmasının katkısı olduğu düşünülmektedir. Konuyla ilgili daha kapsamlı bilgi için Bkz. Soysüren (2021).

Yeni Sabah'ta DP'nin devamı olarak görülen partilerdeki gelişmeler de yakından takip edilmektedir. AP'de Gümüşpala'nın istifasının istendiği aktaran bir haberde Ali Fuat Başgil'in başkan olmasının önerildiği söylenirken, "Yurtta, AP'den CKMP ve YTP'ye doğru bir akış var" yorumu da yapılmıştır (*Yeni Sabah*, 19.09.1961:1 ve 5). Bu haberin hemen yanında yer alan bir haberdeyse AP Ege teşkilatının partinin seçime girmemesi ve kendini feshetmesi gibi noktalarda ortaklaştıkları aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 19.09.1961, 1 ve 5, Partinin feshini düşünenler mevcut).

Bu haberlerle aynı gün yayımlanan seçim sayfasındaysa "Samsunda CHPnin rakibi AP Adayı Ali Fuat Başgil (*Yeni Sabah*, 19.09.1961:3)" başlıklı haber dikkati çekmektedir. Haberde CHP mensuplarının Başgil'in bazı eski yazılarını dağıtmak niyetinde olduğunu ve bunun parti tarafından en güvenilir propaganda araçlarından biri olarak görüldüğü söylenmektedir. Kocaeli'nden bildiren Nezih Demirkent'in yazısıysa, "Allah hakkı üçtür Erim'i muhakkak Mebus yapacağız (*Yeni Sabah*, 19.09.1961:3)" başlığıyla yayımlanmıştır. Sabiha Deren'in yazısında belirttiği durumu bu sefer Kocaeli'ndeki seçmenlerin ağzından dillendiren Demirkent, "İzmitli CHP'liler Genel Merkezin adaylarda değişiklik yapmasından endişeleniyorlar" demiştir. Bu iki içerik gazetenin yakın olduğu isimleri ön plana çıkarmaya devam ettiğinin en önemli göstergeleri arasındadır.

AP'den istifaların devam ettiğine dair haberler de ertesi günlerde de sürmüştür. AP'den ayrılan isimlerinse CKMP'ye geçtikleri belirtilmektedir. Partide anlaşmazlık ve çözülmenin devam ettiğine dair Adapazarı, Adana, Erzincan gibi illerden örnekler verilmiştir (*Yeni Sabah*, 20.09.1961:1 ve 5, R. Gümüşpala, Berrin Menderesle görüştü).

Adnan Menderes'in idamından sonra Aydın'dan bildiren İrfan Türksever ise kentin büyük bir sessizlik içinde olduğunu söylemektedir. DP'lilerin, Menderes'in Aydın'a çok büyük hizmetleri olmamasına ve tüm kusurlarına rağmen onu sevdiği değerlendirmesini yapan Türksever, kentteki CHP'lilerinse tam tersi duygulara sahip olduğunu belirtmektedir. Kentte DP'lilerin AP'ye geçtiklerini ancak ümitleri boşa çıkınca istifa ettikleri söylendikten sonra, "Aydınlıların bütün husumeti dönmüş dolaşmış AP'nin üzerinde toplanmış. Hatta bizzat Aydın AP İl İdare Heyetinden biri, 'Bu partinin kapısına kilit asacağım' deyip duruyormuş" ifadelerine yer verilmiştir. Kentte öne çıkan isminse Osman Bölükbaşı olduğunun da altı çizilmiştir (*Yeni Sabah*, 20.09.1961:1 ve 5, Menderesin köyünde sükunet var).

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 20.09.1961:2, Adaya Sorduklarım) aday profiline ilişkin değerlendirmelerini sürdürdüğü yazısında, seçime hazırlanan adaylara hitaben kurguladığı sorgulayıcı sorularla dönemin siyasal kültürünü ve adayların toplumsal sorumluluklarını eleştirel bir bakışla ele almıştır. Yazıda, adaylara yalnızca genel heves ve söylemler değil,

somut, planlı ve toplum yararına dayalı programlar sunmaları gerektiği yönünde bir beklenti dile getirilmiştir. “İçinizde kanat çırpın o hizmet arzusunu nasıl ve hangi ufuklarda uçuracaksınız?” ya da “mesele evsizliğin kaldırılması, mesela kültürü kalkındırma meselesi, hesaplı planlarınız, dünya tecrübelerinden geçmiş verimli teklifleriniz var mı?” gibi sorular, adaylardan donanım ve içerik talebinin ifadesidir. Yazının son bölümünde ise didaktik bir üslup benimsenmiş; adaylık için kişisel hazırlıkların yeterli olmasının yanı sıra, fikirlerin önce parti içinde tartışılması gerektiği vurgulanmıştır. Siyavuşgil, yalnızca bu ölçütleri karşılayan kişilerin aday olmasının toplum yararına olacağını ifade etmiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 20.09.1961:2, Adaya Sorduklarım).

21 Eylül tarihli *Yeni Sabah* gazetesinin birinci sayfasının büyük bölümü Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in radyoda yaptığı açıklama ile MBK ve Kabine’nin seçimle ilgili yaptığı toplantıya ayrılmıştır. Gürsel seçimlerin yapılamaması milli felaket olarak gördüğünü belirttikten sonra yurttaşları seçimi tehlikeye düşürecek olaylara karşı dikkatli olmaya çağırmıştır (*Yeni Sabah*, 21.09.1961:1 ve 5, Gürsel: ‘Felaket seçimin yapılamamasıdır’ dedi). Aynı günkü gazetenin birinci sayfasındaki bir diğer haberse AP İstanbul teşkilatında yaşanan tartışmayı konu edinmektedir. Habere göre İl Başkanı Muhittin Güven, parti içinde çözülme olmadığına ilişkin bir basın toplantısı düzenlemiş, bu esnada çıkan kavga sonucu da Kadıköy teşkilatında istifalar yaşanmıştır (*Yeni Sabah*, 21.09.1961:1 ve 5, AP il teşkilatında da üyeler birbirlerine girdi).

Aynı tarihli gazetede “Fısıltı” köşesinde Sabiha Deren’in Yüksel Menderes’in aday olmaktan vazgeçmesiyle ilgili yazdıkları da seçim sürecinin anlamlandırılabilmesi adına oldukça önemlidir:

“Yoklamaları kazandığı halde namzetliğinin geri almış. Rivayete göre, babası Menderes de ona, siyasete girmesin diye vasiyette bulunmuş. Çoktan beri, sabık iktidar mensuplarının yalınlarını mebus namzeti yaparak reklama giren partilere sinirlendiğimi saklayacak değilim. Hadi bu yakınlar, pek çok müteessir oldukları için isabetle düşünemiyorlar diyelim. Ya o parti liderlerine ne demeli? Babalarının, kocalarının başına gelenlerden sonra, zavallı kadınları, masum çocukları da, sonu felaket olabilecek bir maceraya sürüklemeye gönülleri, vicdanları nasıl razı olur bilmem ki... Menderesin oğlu, Gedik’in karısı, Bayarın kızı... Gele bu hanımlara ne demeli? Ben, onlardan heyecanlanmakta, hislerinin tesirine kapılmakta çok daha mazur olan çocuklarını frenlemelerini, teskin ve teselli etmelerini beklerim. Ve eşlerine, dostlarına, siyasete atılmış kocalarına yanlış yollara sapmaktan alıkoyacak, keza bir fren vazifesi görmelerini tavsiye etmelerini (Deren, *Yeni Sabah*, 21.09.1961:1 ve 5, Zorluya dair yanlış rivayet).”

Sabiha Deren ayrıca bir “Seçim- Toto” başlattıklarını da duyurmuştur. Önümüzdeki 20 günün ne büyük olayı olarak seçimleri gösteren Deren, çeşitli sebepler sıraladıktan sonra “elbirliği ile tatlı ve mesut bir yıldönümü, bir başlangıç olarak yaşamaya çalışalım” demiştir. Seçim Toto’nun nasıl uygulanacağına dair de aşağıdaki kupon ve örnek paylaşılmıştır:

SEÇİM-TOTO KUPONU		
1961 SENATÖR ve MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ		
PARTİLER	SENATÖR	MİLLETVEKİLİ
A.P.		
C.H.P.		
C.K.M.P.		
M.S.P.		
Mustakiller		
Y.T.P.		
Yekün	150	450

İsim ve ADRES : _____

SEÇİM-TOTO KUPONU		
1961 SENATÖR ve MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ		
PARTİLER	SENATÖR	MİLLETVEKİLİ
A.P.	30	90
C.H.P.	30	90
C.K.M.P.	30	90
M.S.P.	15	45
Mustakiller	15	45
Y.T.P.	30	90
Yekün	150	450

İsim ve ADRES : AHMET ÇAKIR
MÜREFFEH SOKAK N°18 KONYA

Görsel 3.77: Seçim Toto Kuponu Kupür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 22.09.1961

Deren, yazısında kuponların nasıl doldurulup, gönderileceğini detaylıca anlattıktan sonra kazanan bir okuyucuya Avrupa seyahati hediye edileceği bildirilmiştir (Deren, *Yeni Sabah*, 22.09.1961:1 ve 4 Mükafat: Avrupa Seyahati).

Gürsel'in radyodaki açıklamasının ardından gazetede bir başyazı (*Yeni Sabah*, 21.09.1961:1 ve 5, Seçimler Olmazsa Milli Felaket Muhakkak) yayımlanmıştır. "Seçimler Olmazsa Millî Felâket Muhakkak" başlığı yalnızca Gürsel'in uyarısını değil, gazetenin sürece dair varoluşsal yaklaşımını da yansıtmaktadır. Yazıda, seçim karşıtı bir tavrın toplumda karşılık bulmadığı öne sürülmüş; bu süreci engellemeye çalışan kişi ve gruplar ise "vatanın baş düşmanları" olarak tanımlanmıştır. Gazete, 27 Mayıs sonrası ordunun sivil yönetime geçiş taahhüdünü hatırlatmış ve bu sözün yerine getirileceğine duyulan güveni vurgulamıştır. Seçimlerin yalnızca yapılması değil, tarafsızlık ve dürüstlük ilkeleriyle gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiş; "millî hâkimiyet parçalanmaz, tecezzi kabul etmez" ifadesiyle halk iradesinin bölünmezliği anayasal bir ilke olarak öne çıkarılmıştır. Ayrıca "millî iradeye kayıtsız şartsız uymanın bir namus borcu olduğu" vurgusuyla seçimler yalnızca bir meşruiyet aracı değil, aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk olarak tanımlanmıştır. Gazeteye göre seçimler, takvimsel bir süreçten öte milli birlik ve demokratik geçişin temel dayanağıdır (*Yeni Sabah*, 22.09.1961, 1 ve 5, Seçimler Olmazsa Milli Felaket Muhakkak).

Seçim sayfasındaysa Nezih Demirkent'in bu sefer Kütahya'da CHP'lilerin listeye itiraz ettiğini anlattığı bir yazısı yayımlanmıştır. Kütahya CHP teşkilatının Mebrure Aksoley'e kente gelmemesini söylediklerini aktaran Demirkent, genel merkezin nasıl bir tavır göstereceğininse

belirsiz olduğunu bildirmiştir. Öte yandan kentte DP oylarının CKMP ve AP arasında bölüştüğü bilgisine de yer vermiştir (*Yeni Sabah*, 22.09.1961:3, Kütahya CHP'lileri Aksoley'i istemiyor). Kamil Yaman ise Kayseri'den bildirmiştir. AP'nin referandum sonrası yurttaşlara, "Yassıadadaki sabıkları kurtaracağını, DP'nin bıraktığı yerden her işe tekrar başlanacağını" vaat ettiğini ancak bunun gerçekleştirilmesi üzerine yurttaşların partiyi terk ettiğini söyleyen Yaman, AP destekçilerinin, "Bu partinin tuttuğu yolu halen öğrenemedik ki, ona bağlanalım" dediklerini de yazısına eklemiştir (*Yeni Sabah*, 22.09.1961:3, Kayserililer "AP'nin tuttuğu yolu hala öğrenemedik" diyor).

Yuvarlak masa kayıtlarının paylaşılmasıyla ilgili tartışmaların yaşandığı ve MBK'nin siyasi parti liderlerine ikazda bulunduğu gün (*Yeni Sabah*, 23.09.1961:1 ve 5, Yuvarlak Masa zabıtları hadise oldu) *Yeni Sabah* gazetesinin başyazısında partilere yönelik uyarılar yer almıştır. Yazıda, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal ortamı "çok ciddi bir devre" olarak tanımlayarak başlamaktadır. Başyazıya göre, Gürsel'in konuşması yalnızca bir siyasi bildirge değil, aynı zamanda partiler üstü bir ikazdır ve bu nedenle "her Türk'ün gözünü ve kulağını açmağa yeter" bir öneme sahiptir. Yazının temel vurgusu, partilerin hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle girdikleri faydasız çekişmelerin ülkeye zarar verdiği yönündedir. Siyasi partilerin yapıcı bir siyasal kültür geliştirmedikleri aksine kutuplaşmayı derinleştirdikleri iddia edilmektedir. Özellikle milletvekili adaylarının partiler arasında sürekli geçiş yapması eleştirilmekte, bu durum "bir partiden o partiye, sudan vesilelerle atlamakta" sözleriyle betimlenmektedir. Bu anlatım, partilerdeki ideolojik duruşun zayıfladığı ve kişisel çıkarların belirleyici hâle geldiği eleştirisini içermektedir.

İlerleyen kısımlarda yazının tonu daha da keskinleşmekte, "ana muhalefet partisi" olarak tanımlanan CHP'ye gönderme yapılmaktadır. Yazara göre, iktidar için en yakın aday olan parti bile, "Genel Sekreter ve liderlik kavgalarını, bütün memleketin gözü önünde ortaya sermekten" çekinmemektedir. Yine burada, yaşlı ve deneyimli bir liderin genç bir politikacıyı "ya o ya ben" diyerek dışlama çabası, siyasal egoların rasyonel davranışın önüne geçtiğine dair bir örnek olarak sunulmaktadır (*Yeni Sabah*, 23.09.1961, 1 ve 5, Yuvarlak Masa zabıtları hadise oldu).

Başta Yassıada yargılamaları olmak üzere bir Türkiye'deki çeşitli sıkıntılardan bahseden Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 23.09.1961:3, Önümüzdeki seçimler) ise hüküm giyenin şahıslar değil, bir zihniyet olduğunun altını çizdikten sonra 15 Ekim seçimlerinin daha önce hiçbir seçimle mukayese edilemeyecek bir önem teşkil ettiğini, bir iktidar değişikliğinden ziyade bir sistem değişikliğini olduğunu söylemektedir. Bu seçimlerde oyunu kullanacak yurttaşların da daha şuurlu ve seçici olduğunu söyledikten sonra henüz yeni olan partilerin bu

bakımdan basiret, teyakkuz ve dikkat içinde çalışmaları gerektiğini belirtmiştir. Yazısının sonundaysa Araz, tüm yurttaşların seçimin Türkiye'nin kaderindeki önemini bildiğini vurgulamıştır.

24 Eylül günü ise partilerin seçim propagandası yapması serbest bırakılmıştır. Gazete bunu Cemal Gürsel'in "Namus sözümüzü tuttuk" şeklindeki açıklamasıyla duyurmuştur. Haberde İçişleri Bakanı'nın valilere gönderdiği tebliğe de yer verilmiş, metinde memurlardan tarafsız kalmalarının istendiği belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 24.09.1961:1 ve 5, "Namus sözümüzü tuttuk").

Propaganda sürecinin başlamasıyla Sabri Esat Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 24.09.1961:2, Bugün propaganda!), hayali bir karakter olan "Hasbi Bey" üzerinden, seçim adaylarının ve siyasetçilerin bir anda görünür hâle gelişini hicivli bir üslupla işlemiştir. Yazar, Hasbi Bey'in seçim gününe hazırlanışını "sırtına setresi, eline gümüş saplı baston, koltuğunda şişkin bir evrak çantası, ayaklarında gıcır gıcır siyah iskarpinler" gibi detaylarla tarif ederken, siyasal gösterişçiliğe ve biçimsel itibara göndermede bulunmaktadır. Metinde "Orta oyununa başlıyoruz demedim, Beyefendi. Propagandaya başlıyoruz" cümlesiyle seçim süreci bir tür gösteri hatta teatral bir etkinlik gibi tanımlanmakta, halkla ilişki kurma çabalarının samimiyetten uzak olduğu ima edilmektedir. Yazının tamamında seçim dönemine özgü bir rol yapma ve poz verme eleştirisi hakimdir. Metnin ikinci yarısında propaganda dilinin kalıplaşmış yapısı ele alınmakta ve siyasetçilerin klişe sözlerle seçmene hitap etmeleri hicvedilmektedir.

Seçim sayfasındaysa İrfan Kürksever'in değerlendirme yazısında "AP'nin bir muvazaa partisi" olduğuna dair görüşü ön plana çıkarılmıştır. Kemal Savcı ise Adana ilkin aday belirleme sürecinde yaşanan mücadelen zarar gören CHP'nin seçim yaklaştıkça "Şimdi sen- ben yok, parti var" stratejini izlediğini söyledikten sonra kentte AP ve CKMP'yi destekleyenlerin iddialı olduğunu belirtmiştir (*Yeni Sabah*, 24.09.1961:3, AP ve CKMP'liler Adanada İddialı; Kiraz'da dolaşan fısıltı: "AP, bir muvazaa partisi").

Yeni Sabah, Türkiye'de seçim propagandalarının sakin bir havada başladığını ve partilerin Yuvarlak Masa anlaşmasına riayet ettiklerinin görüldüğü belirtilmiştir. Bir haber görselinin altında yer alan "AP'nin Taşlıtarladaki toplantısı, diğer partilerinki gibi, büyük ilgi toplamadı" şeklindeki ifade ise gazetenin seçimdeki konumlanışıyla ilgili ipucu da vermektedir (*Yeni Sabah*, 25.09.1961:1 ve 5, Seçim kampanyası dün sükunet içinde başladı). Bu haberden birkaç sonra yayımlanan bir haberdeyse bu anlaşmanın siyasi partiler ve adaylar tarafından unutulduğu belirtilmiş, buna çeşitli kentlerden örnekler de verilmiştir. Çanakkale'de AP adayının CHP'nin dışındaki tüm partilere saldırgan bir tutum sarf ettiği belirtildikten sonra

diğer partileri “uyuza” benzettiği bilgisine yer verilmiştir. Habere göre İzmit’te de AP ve YTP temsilcileri “perhizi bozmuş” ve CHP’yi “muhabbet tellalına” benzetmişlerdir.

Yeni Sabah’ın seçim sürecinde öne çıkardığı konulardan biri aday profilleri ve partilerin söylem benzerlikleri olmuştur. Bu bağlamda Ord. Prof. Dr. Naşid Erez (*Yeni Sabah*, 30.09.1961:2, Rey vereceğim aday) imzasıyla yayımlanan “Rey vereceğim aday” başlıklı yazı hem bireysel bir seçmen tavrını hem de Türkiye’nin demokrasiyle ilişkisini sorgulayan bir metin niteliği taşımaktadır. Erez, modernleşme ile demokrasi arasındaki bağı Gülhane Hatt-ı Hümayunu’na kadar götürerek halkın yönetime katılım talebinin tarihsel sürekliliğine vurgu yapmıştır. Yazar, 1960’ta partilerin köy ve bucaklarda teşkilat açmasını yasaklayan düzenlemeyi eleştirmiştir. Bu kararı, “cinayet amacıyla kullanılabilir” gerekçesiyle neşterin ameliyathanede yasaklanmasına benzetmiştir. Ona göre, demokrasinin başarısı halkın sürece katılımıyla mümkündür ve bu yasak, yurttaşların demokratik düzenle bağını koparacaktır. Düzenlemenin geçici bir tedbir olarak görülmesi ve düzeltilmesi gerektiğini savunan Erez, yazısını “Ben oyumu, halkı demokrasiye alıştıracağını söyleyene vereceğim” diyerek tamamlamış, böylece demokrasiye bağlılık ve toplumsal bilinç kriterini aday tercihinin esas ölçütü olarak ortaya koymuştur.

Görsel 3.78: Vaat Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 30.09.1961

Seçimlerden önce yayımlanan bu karikatürde siyasetin vaat odaklı doğasına yönelik eleştirel bir söylem dikkat çekmektedir. Ağız kısmı tamamen “VAAT” kelimesiyle dolu biçimde çizilen figür yalnızca söz üretmekle yetinen siyasetçiyi temsil ederken vatandaş

figürüyse bu belirsiz tutum karşısında endişe ve kararsızlık içerisindedir. Altındaki “Gülecek mi, ısıracak mı belli değil birader...” ifadesi siyasal iletişimdeki samimiyetsizlik ve belirsizlik algısını yansıtmaktadır. Yeni anayasa ile çerçevesi çizilen parlamenter sistemin ilk seçimleri yaklaşırken, seçmenin karşılaştığı vaat bombardımanı yazılarda olduğu gibi karikatürle de eleştirilmiştir.

Nezihe Araz ise (*Yeni Sabah*, 30.09.1961:3 ve 5, Bu alkışlar, ah bu alkışlar) seçim propagandalarının başlamasının ardından yayımlanan gazete haber ve görsellerini değerlendirmiştir. Haberlerde “az alkışlandı, çok alkışlandı” gibi betimlemelerin yer aldığını söyleyen Araz, “Ve içimizde endişeler var: Liderler bu alkışlara ne der, nasıl tefsir eder, nasıl karşılar?” diye sorduktan sonra endişelerin kaynağını anlatmaya geçmiştir. Araz, Türk toplumunda alkış tutmanın diğer ülkelerdekinden farklı anlamları da olduğunu belirtmiş, bu kitlelerin neyi beğenip neyi beğenmediğinin ilk elden belli olmadığını söylemiştir. İsmet İnönü’ye, “İşte Paşam İstanbul” denmesiyle Menderes’in gittiği her yerde davul zurnayla karşılanıp ardından 27 Mayıs’ın olmasını hatırlatan Araz yazısının devamında, “Biz gökyüzünde dolaşan seyyareler gibi, biri birbirimize sürtünmeden yaşıyoruz. Beraber yaşamamanın, beraber bir iş yapmanın şevkini zevkini pek bilmiyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Türkiye’de yaşayan vatandaşların görüşlerinin “kat kat bohçalara” sarılı olduğunu da belirten Nezihe Araz, bunun yol açtığı durumunsa liderleri nasıl şaşırtacağı, ne sıkıntıya sokacağına dairse hiç düşünülmediği tespiti yapmıştır. Bu sebeple de içinde endişe olduğunu söyleyen Araz, siyasi parti liderlerine parti sempaticanlarından ziyade tarafsız yurttaşları dikkate almaları önerisinde bulunmuştur.

Ekim ayının ilk günü ise gazetenin manşet bölümünü partilerin programları ve radyo konuşmaları kaplamıştır (*Yeni Sabah*, 01.10.1961:1 ve 5, Partiler programlarını açıkladı). Burada partilere eşit verildiği görüşmekle birlikte aynı sayfada Ekrem Alican’ın Erzurum’da yaptığı ilk seçim konulmasındaki ifadelere de yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 01.10.1961:1 ve 5, E. Alican Erzurum’da millete teminat verdi).

Gazete birinci sayfadan özellikle liderlerin açıklamalarına eşit şekilde yer vermeye çalışırken (*Yeni Sabah*, 02.10.1961:1 ve 5, Liderler Huzur İstiyor) Nihat Erim’e olan özel ilgi ise devam etmektedir. Erim’in seçim bölgesinde yoğun ilgiyle karşılandığı ve AP ve YTP’li isimlerin çok sert konuşmalarına rağmen kazanması için parti üyelerine telkinde bulundukları belirtilmiştir (*Yeni Sabah*, 02.10.1961:1 ve 5, İzmit’te AP ve YTP’liler de Nihat Erim’e oy verecek).

Yeni Sabah’ın neredeyse bütün seçim dönemlerindeki en büyük eleştirilerinden biri de siyasi parti sözcülerinin vaat ve söylemlerinde tekrara düşmüş olmalarıyla birlikte bir heyecan

yaratamamış olmaları gösterilmektedir. Bu durum “Halk, maç ve sinemayı mitinglere tercih ediyor (*Yeni Sabah*, 02.10.1961:1 ve 5)” başlıklı bir habere de konu olmuştur. Haberde İstanbul’da yapılan en kalabalık mitingi 2 bin kişinin takip ettiğini ancak “Kovboy” isimli filmi ise 10.000 kişinin izlediği belirtildikten sonra yurttaşlara bu tercihin sebebi sorulmuştur. İçerikte bildirildiğine göre yurttaşların ilgisizliğinin sebebi olarak parti sözcülerinin 15 yıldır farklı hiçbir şey söylememiş olmaları gösterilmiş ve söylevlerin yurttaşlar tarafından artık ezberlendiği yorumu da yapılmıştır.

Sabiha Deren (*Yeni Sabah*, 03.10.1961: 1 ve 4, Serçe ve Hz. Süleyman) ise yurttaşların mitingleri takip etmemesinin sebebini yaşadığı bir örnek üzerinden anlatmıştır. Deren bir vesile ile AP’nin Sakarya mitingine katıldığını anlattıktan sonra parti ileri gelenlerinin söylevlerini eleştirmiştir. Burhan Apaydın’ın kürsüdeki konuşmasını, “Hazret yumurta sepeti gibi kürsüye bırakıldıktan sonra, ‘Dünyada da ve ahirette de AP’liler kardeştir ve birbirinden ayrılmayacaktır’ diye yırtınmaya başladı” ifadeleriyle betimleyip aktaran Deren, Apaydın’ı Menderes’e benzetmiştir. Konuşmada kullanılan ifadelerden utanç duyduğunu aktaran Deren, yaşananların ardından içinde bir bulantı hissettiğini söylemiştir. Şüphesiz Sabiha Deren’in bu yazısı gazetenin AP’ye bakışını da yansıtmaktadır.

Görsel 3.79: Pazar Ola Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 02.10.1961

Hem haberlerde hem de yazılarda eleştirilen adayların tavrı bir karikatüre de konu olmuştur. Karikatürde bir dilenci ile şık giyimli bir siyasetçi karşı karşıya gelmiştir. Dilenci, şapkasını kaldırarak “Pazar ola, sevgili meslekdaşım...” diyerek siyasetçiye hitap etmektedir. Siyasetçi ise elinde “vaat” ve “konuşma” başlıklı yazan kağıtlar taşımakta, karikatürdeki düşünce balonu ise onun bu selamı şaşkınlıkla karşıladığını göstermektedir. Bu karşılaştırma, seçim dönemlerinde halktan oy isteyen siyasetçilerin vaatlerini bir tür “dilencilik” ile özdeşleştirmekte ve siyasetçiye dilenciyle aynı meslekte göstererek eleştirel bir mizah üretmektedir. Karikatür, seçim kampanyalarındaki yüzeysel vaatlere ve siyasetçilerin samimiyetine dair toplumsal bir sorgulama da sunmaktadır.

Seçim sayfasındaki dikkat çekici analizlerden biri de muhabir Nuri Dağtekin tarafından Antalya ili için yapılmıştır. Dağtekin, politikanın kazan kentin kepçe olduğunu söyledikten sonra mevcut durumu, “Eski Demokratların birleştikleri parti AP. DP’nin üç defa kahir ekseriyetle seçim kazandığı bu ilde, kuvvetler dağılmasın diye YTP bile kurulmamış. Bu bile, eski DP’lilerin müttefik olduklarına delil gösteriliyor” ifadeleriyle özetlemiştir. AP listesinde tutuklu bir eski DP’li isminde olduğunu aktaran Dağtekin, bu listesin “mağdurlar listesi” olarak adlandırıldığını da söylemiştir (*Yeni Sabah*, 02.10.1961: -3, Antalyada AP daha şanslı görünüyor).

Yeni Sabah’ta DP propagandası yaptıkları için soruşturma geçiren ya da tutuklanan AP’li isimler de haber konusu olmuştur (*Yeni Sabah*, 01.10.1961:1 ve 5, Yurtta 10 AP’li hakkında tahkikat açıldı; 02.10.1961:1 ve 5, Sehpalı Miting yapan 8 AP’li nezarete alındı). Bu isimlerden biri de İstanbul Senatör adaylarından Şevket Akyürek’tir. Haberde Akyürek’in, “Biz Demokrat Partililer bu memleketteki işçi davasını halledeceğiz” dediği için mahkemeye çıkacağı belirtildikten sonra farklı kentlerde yaşanan olaylarda aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 03.10.1961:1 ve 5, AP Senato adayı Akyürek de dün nezarete alındı).

Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 03.10.1961:3, Mümkünlerin en iyisi) ise aradan geçen yıllara rağmen siyasi mücadeledeki seviyenin vasatın üzerine çıkamadığını söylemektedir. Söylemlerin havada kaldığını, meydanlarına yurttaşların ilgi göstermediğini ve partiler arası kavgaların devam etmesinden dem vuran Araz, Cemal Gürsel’in tüm uyarılarına rağmen siyasilerin tutumunu değiştirmediklerini de yazısında belirtmiştir. Bazı parti ve adayların yurttaşlara ümitsiz görünebileceğini söyleyen Araz, günlük propagandalara kulak vermeden en iyi isimleri seçmen gerektiğini söylemiştir.

Ekim ayının ilk günlerinde gündemde yer alan olaylardan biri de Bölükbaşı’nın radyoda Yassıda ve idamlar üzerine yaptığı konuşması olmuştur. Konuşmasında, “Yuvarlak Masa” toplantısına neden katılmadığını anlatan Bölükbaşı, AP lideri Gümüşpala’nın iddialarına da

yanıt vermiştir (*Yeni Sabah*, 03.10.1961:1 ve 5, Bölükbaşı, radyoda Yassıda ve idam mevzuunda konuştu). Bu konuşmanın ardından MBK parti liderlerine alınan kararlara uyulması gerektiğini hatırlatan bir tebliğ yayınlamıştır (*Yeni Sabah*, 04.10.1961:1 ve 5, M.B.K. liderlere namus ve şeref sözlerini hatırlattı). Osman Bölükbaşı'nın ertesi günkü açıklamaları da *Yeni Sabah*'ta yer almaya devam etmiştir. Partisinin Konya mitinginde konuşan Bölükbaşı ilkin MBK'nin yayınladığı tebliği eleştirmiştir. Cemal Gürsel'e yönelik de çeşitli eleştirilerde bulunan Bölükbaşı, Ragıp Gümüşpala'nın Yassıda'da yargılanmış bir kişinin ailesini ziyaret ettikten sonra beyannameye imza atmasını da eleştirmiştir (*Yeni Sabah*, 05.10.1961:1 ve 5, Bölükbaşı dün herkese çattı). Aynı tarihli gazetede Gümüşpala'nın açıklamaları da "Bölükbaşı seviyesine inmem" ifadesiyle okuyucuya sunulmuştur (*Yeni Sabah*, 05.10.1961:1 ve 5, Gümüşpala 'Bölükbaşı seviyesine inmem' dedi). Bölükbaşı'nın açıklamalarının ardından kendisine soruşturma açılmıştır. Gürsel, Bölükbaşı hakkında "Kolay kahraman olma heveslilerinden" yorumu yaparken, Gümüşpala ise seçime engel olmayı istediği iddialarını ileri sürmüştür (*Yeni Sabah*, 06.10.1961:1 ve 5, O. Bölükbaşı hakkında dün tahkikat açıldı; 06.10.1961:1 ve 5, "Bölükbaşı, seçime mani olmak istiyor")

Görsel 3.80: Donkişot Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 06.10.1961

Yeni Sabah'ta konuyla ilgili bir de karikatür yayımlanmıştır. “Donkişot” başlığı, doğrudan Cervantes’in ünlü roman kahramanına gönderme yaparak Bölükbaşı’nın siyasal mücadelelerini romantik, gerçeklikten uzak ve sonuçsuz girişimler olarak çerçevelemektedir. Karikatürde, “Bölükbaşı” yazılı bir yelek giymiş figür, yorgun ve şaşkın bir ata binmiş şekilde, elindeki mikrofona uzun bir çatal sapına bağlamış ve mızrak gibi öne doğru uzatmıştır. Bu görsel metafor, siyasal söylemin yapıcı bir iletişim değil, çatışmacı ve saldırgan bir araç hâline geldiğini imlemektedir.

Siyavuşgil ise 5 Ekim 1961 tarihinde yayımlanan “24 Ayar Demokrasi!” başlıklı yazısında parti liderlerinin söz verdikleri şekilde propaganda yürüttüklerini söyledikten sonra yurttaşların da kime oy vereceklerini çok önceden planladıklarını bu sebeple de miting vb. parti etkinliklerine ilgi göstermediklerini belirtmiştir. Ortada herhangi bir kışkırtma faaliyeti olmadığını söyleyen Siyavuşgil, böyle bir atmosferde soruşturmayla uğrayan siyasileri yazının merkezine almıştır. Bu isimlerden bazılarının gerçekten menfi propaganda yaptıklarını ancak bir kısmının zorlama iddialarla soruşturma geçirdiğini anlatan Siyavuşgil bunun arkasında başka partilerin ihbar etmesinin etkisinin olup- olmadığını merak ettiğini söylemiştir. Yazara göre soruşturma geçiren isimlerin çoğunlukla aynı partiden olmasının yurttaşların zihninde seçimlerin dürüstlüğüne leke getirebileceğini endişesinden dolayı da buna karşı önlem alınması gerektiğini söylemiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 05.10.1961:2, 24 ayar demokrasi!).

Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 05.10.1961:3, Şevk eksikliği) ise 27 Mayıs’ın ardından iki yıl dahi geçmemiş olmamasına rağmen yeni Anayasa’nın hazırlanıp seçime gidildiğini ve askeri temsilcilerin tarafsız bir şekilde süreci takip ettiğini ancak bu manzaraya rağmen siyasi ve toplumsal hayatta bir şevk eksikliği olduğunu söylemektedir. Eksiklik üzerine dikkatle durulması gerektiğini söyleyen Araz, toplumu harekete geçirmek için ortak konulara ve işlere ihtiyaç duyulduğunu, Türkiye’de bunun eksik olduğunu söylemiştir.

Seçim sayfasında Gümüşhane, Malatya, Muş gibi farklı illerden gözlemlere yer verilirken İrfan Türksever’in Muğla’daki gözlemleri “Yuvarlak Masa” toplantısının partiler üzerine etkisini gösterir niteliktedir. Kentte seçimi Fethiye’nin belirlediğini söyleyen Türksever, 27 Mayıs sonrası burada yaşayan insanların CHP’den soğumasıyla AP’nin DP’nin önceki konumunda da öteye gittiği tespitini yapmıştır. Yazıda CHP İlçe Başkanı Kemal Karadenizli’nin, “Biz açık konuşuyoruz, fakat AP’liler hep fısıltı ile iş görüyor. Yalnız, Yuvarlak Masa onların çanlarına ot tıkadı. Meydanlarda sövüp sayacaklardı, şimdi yapamıyorlar. İş fısıltıya döktüler” şeklindeki ifadelerine de yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 05.10.1961:3, Muğla’da da yuvarlak masa AP’nin çanına ot tıkamış).

Görsel 3.81: Eğlencelik Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 05.10.1961

Gazetede adayların konuşmaları eleştirilmeye devam edilmiştir. Yukarıdaki karikatür de seçim konuşmalarının içerik ve biçim açısından birer halk eğlencesine dönüştüğünü hicvederken aynı zamanda siyasetçilerin toplum nezdindeki inandırıcılık ve karşılığının zayıflığını da eleştirmektedir. Afişte yer alan “gülünçlü kahkahalı seçim konuşması” ifadesi, siyasal söylemin ciddiyetini kaybettiğini, seçmenin artık bu tür konuşmaları bir eğlence olarak gördüğünü ima etmektedir. “Aday Ahmet tarafından” duyurulan konuşmanın, aynı afişte sahne sanatçıları ve eğlence unsurlarıyla birlikte yer alması, siyasetçinin halk nezdindeki değerinin bir ‘gösteri unsuru’ olduğunu düşündürmektedir.

Seçime bir hafta kala AP ve CKMP arasındaki gerginlik de artmıştır. Atışmalar hem miting alanlarında hem de radyoda sürmüştür. Haberlerde, Bölükbaşı’nın, “Liderlik yürek ister, bir adam şapka gibi başa geçmez” ifadesiyle birlikte AP’lilerin, CKMP tarafından Gümüşpala’nın İnönü’nün elini öperken gösteren fotoğraf dağıttıkları iddiasına yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 07.10.1961: 1 ve 5, Rize’de Gümüşpala’nın konuşmasını Savcı kesti; 07.10.1961:1 ve 5 AP ile CKMP dün radyoda çatıştı).

“Tarihi Seçimden Önce Adım Adım Türkiye” sayfasında Çorum, İçel, Kars, Kastamonu gibi farklı illerden gözlemler aktarılırken dikkati Gümüşpala’nın son mitinginden çekilen bir fotoğrafın altına yazılan yorum çekmektedir.

Görsel 3.82: Ragıp Gümüşpala Miting Fotoğraf

Kaynak: *Yeni Sabah*, 07.10.1961

Gazete bu fotoğrafın altında, “Yeter: AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın, lideri ve taraftarlarını bir düşünce ve hakaret birliği esnasında tesbit etmektedir. Gerçi, topluluğu, sağ eli ile selamlayan lider, (ve yardımcısı!...) ile, taraftarlarının bu selamı yine sağ elleriyle mukabele etmeleri, biraz Nasyonal Sosyalist Partisi mitinglerini hatırlatıyor ama, herhalde hep birlikte klasik ‘Yeter!, Söz milletindir’ pozunu takınmış alacaklar...” ifadesine yer verilmiştir. Bu fotoğraf altı yazısı gazetenin seçimlerdeki konumlanışına dair en belirgin içeriklerden biridir.

Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 07.10.1961: 3, Bırakalım söylesinler) da bu tarihte köşesinde Bölükbaşı’nın konuşmalarının seçim kampanyası sürecindeki yerini ele almıştır. Bölükbaşı’nın konuşmaları etrafında fırtınalar döndüğünü söyleyen Araz, bunun da Türkiye’nin her yerinde Bölükbaşı’nın konuşulduğu anlamına geldiğini söylemektedir. Konuşmalarda herhangi olgunlukta bir şey bulamadığını söyleyen Araz; esas itibariyle konuşulanların kapalı odalarda tartışılan, herkesin bildiği önemsiz şeyler olduğunu söylemiş ve bu konuşmaların olumlu bir noktası olarak,

“Bırakalım söylesin! Hiçbir faydası yoksa, bu konuşmaların psikolojik faydası vardır. Bölükbaşı bir menfez olur, milletin içinde onun gibi düşünenler ve düşündüklerini söyleyemiyenler vardır elbet, işte onların içindeki toksinler bu menfezden akar, boşalır, zararsız hale gelir (Araz, *Yeni Sabah*, 07.10.1961: 3, Bırakalım söylesinler)”

yorumunu yapmıştır.

AP ve CKMP arasındaki söz düellosu sürerken YTP de tartışmalara dahil olmuştur. Parti lideri Ekrem Alican, rakiplerine kabadayıya benzettiği, devlet idaresinde yer almalarından endişe duyduğunu söylediği açıklaması manşette yer almıştır. Gazetede Gümüşpala'yı İnönü'nün elini öptüğünü gösteren fotoğrafa yer verilerek gerçeği yansıtmadığı söylenmiştir. Gümüşpala'nın fotoğrafı hazırlayıp dağıtanlara "3- 5 sütü bozuk" dediği de haberde yer almıştır (*Yeni Sabah*, 08.10.1961:1 ve 5, YTP kabadayılardan şikayetçi).

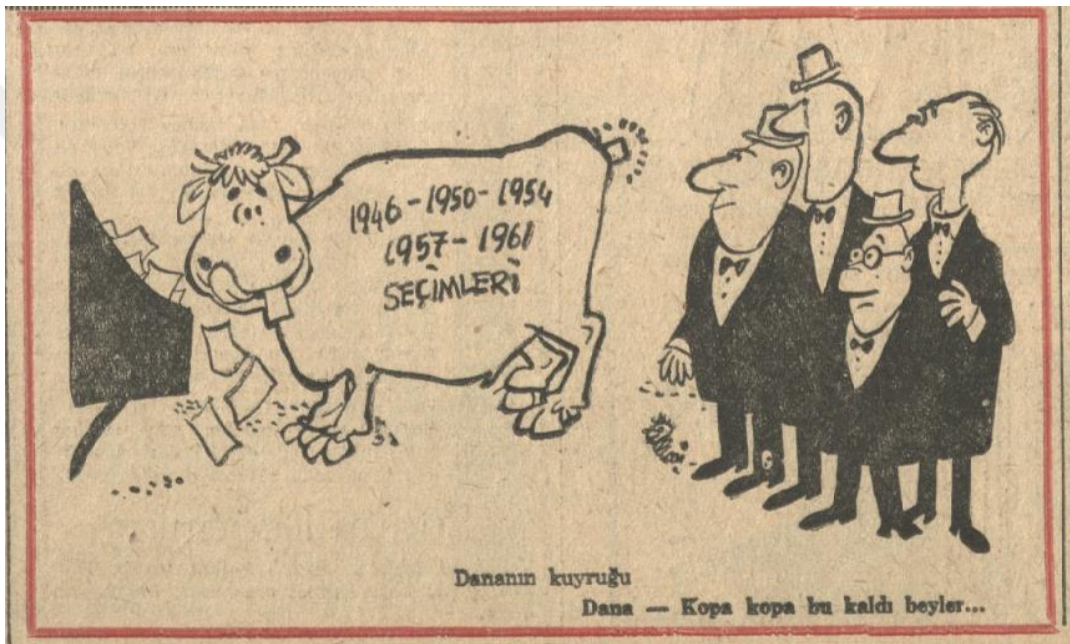
Görsel 3.83: Siyasi Durum Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 08.10.1961

AP ile CMKP arasındaki gerginlik bir karikatüre de konu olmuştur. Bölükbaşı ve Gümüşpala doğrudan fiziksel bir çatışma da resmedilmiştir. CKMP temsilcisi, bir önceki karikatürde olduğu gibi mikrofonu mızrak gibi tutarken, AP temsilcisi ise elinde bir kılıçla saldırıya geçmiştir. Arka planda ise "C.H.P." yazılı takım elbiseyle İsmet İnönü rakiplerinin tartışmasına kulak kabartmakta, kavganın dışında ve avantajlı bir konumda gösterilmektedir. Bu temsil, CHP'nin rakiplerindeki bölünmeden siyasi kazanç sağladığına dair bir imayı da barındırmaktadır.

Dokuz Ekim tarihli *Yeni Sabah* gazetesiye "Seçmen kararlı ve heyecansız" manşetiyle okuyucuyla buluşmuştur. Parti liderlerinin açıklamalarına ve seçmenlerin bu söylemlere yorumuna yer verilen haberde partilerin büyük uğraşlarına rağmen yurttaşların mitinglere ilgi

göstermediği de yinelenmiştir (*Yeni Sabah*, 09.10.1961:1 ve 5, Seçmen kararlı ve heyecansız). Bu haberin haricinde birinci sayfada yer alan iki haberse oldukça önemlidir. Bunlardan biri “Dün gazeteciler Bölükbaşı ile Gümüşpalayı barıştıramadılar” başlığını taşıırken diğer “CHP ve YTP yan yana dostça miting yaptı” şeklindedir (*Yeni Sabah*, 09.10.1961:1 ve 5). Gerek gazetede ki haberler gerekse yazılar bu seçimlerin sonucunda hiçbir partinin tek başına iktidara gelemeyeceği şeklinde yorumlar barındırmaktadır. Bu iki haberi de bu bağlamda düşündüğümüzde bir koalisyon beklentisi için yönlendirme olduğunu söylemek mümkündür. Seçmenlerin ülkede huzur için dostça miting yapabilen CHP ve YTP yana oy kullanmasına dair doğrudan bir anlatı olmasa bile ima vardır demek mümkündür.

Görsel 3.84: Dananın Kuyruğu Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 10.10.1961

Türkiye’deki önceki genel seçimlere de gönderme yapan bir karikatürdeyse “Dananın kuyruğu koptu” deyi mi kullanılmıştır. Siyasal geliş me ve gerçeklerin çoktan yaşanıp, ortaya çıktığı bugüne çok az şeyin kaldığı ima edilmektedir. Alt yazıdaki “Kopa kopa bu kaldı beyler...” ifadesiyle de anlatı güçlendirilmiştir.

Sabri Esat Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 10.10.1961:2, Seçimi bekliyoruz) ise bir yandan halkın seçim sürecine yüklediği umutları görünür kılar ken diğer yandan bürokratik, ekonomik zorlukları ve siyasal istikrarsızlığı vurgulayan bir gözlem yazısı kaleme almıştır. Yazıda ekonomik sıkıntılara dair yapılan gözlemler, siyasal beklentilerin toplumsal temellerini açıklayıcı bir işleve sahiptir. “Vergiler ağırlaşmış, ekmekle, süt pahal anmış, ufukta kışın sisli puslu günleri belirmiş” gibi ifadeler, gündelik hayatın yükünün seçim umutlarını nasıl

pekiştirdiğini göstermektedir. Siyasal aktörlere duyulan beklenti, yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda geçim derdine bağlı bir umudun yansımasıdır. Yazının sonunda ise seçimlere dair umut ile eleştirel farkındalık bir arada yer almakta, “İşte bütün bu hayretlerin hayırlısı ile sona ermesi için seçimleri bekliyoruz” cümlesiyle, seçim sürecinin neredeyse bir arınma ve çözülme anı gibi beklendiğini anlatılmaktadır. Ancak bu umut sarsılmaz bir iyimserlikten ziyade tecrübeyle yoğrulmuş temkinli bir bekleyiş hakimdir ve hayal kırıklığının yaşanmayacağı bir gelecek beklenmektedir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 10.10.1961:2, Seçimi bekliyoruz).

Yeni Sabah'ta (11.10.1961:1 ve 5, Mecliste AP ile YTP birleşecek) seçim öncesinde yayınlanan siyasi iddialardan biriye YTP Genel İdare Kurulu üyesi Ertuğrul Akça'nın partisinin Meclis'te AP ile birleşeceğine dair ifadeleridir. Bu ifade gazete tarafından seçim konuşları içerisinde “en enteresanı” olduğu şeklinde yorumlanırken, Akça'nın AP'nin güçlü olduğu illerde oyları bölmek için seçime katılmadıkları yönündeki açıklamasına da yer verilmiştir.

Seçime dört gün kala yayınlanan bir haberse yurttaşların taleplerinin siyasi partilerin vaatleriyle ne denli kesiştiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Seçim sürecinde çeşitli illerden belirtilen yurttaş talepleri 10 başlıkta özetlenirken partilerin seçim beyannamelerinde bu sorunlara ne ölçüde yer verdikleri bir tabloda özetlenmeye çalışılmıştır (*Yeni Sabah*, 11.10.1961:1, Halk ne istiyor? Partiler ne diyor?).

Aynı gün Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 11.10.1961: 2), “Politik Şaşılığımız” başlıklı bir yazı kaleme almış ve seçim söylemlerini devletçilik– liberalizm ikilemi üzerinden değerlendirmiştir. Ona göre partiler, CHP dâhil, “devletçiyiz ama şahsî teşebbüsü de ön planda tutacağız” söylemiyle ideolojik bir belirsizlik sergilemektedir. Seçim meydanlarının bu çelişkili dili, Türkiye'yi sermaye fazlasına sahip bir ülke gibi gösterse de gerçekte liberal vaatler toplumsal gerçeklikle örtüşmemektedir. Yatırımcıların planlı yatırımlar yerine hızlı kâr getiren alanlara yöneldiğini belirten yazar, bu eğilimin kalkınmada dengesizlik yarattığını, bölgeler ve sınıflar arasındaki uçurumu derinleştirdiğini vurgulamıştır. Özellikle köy kalkınmasının bu süreçte zarar gördüğünü, tarımsal üretimin nüfus artışının gerisinde kaldığını ifade etmiştir. Halkın da bu durumdan hoşnut olmadığını belirten Siyavuşgil, ekonomik dengesizliklerin seçim umutlarını gölgelediğini savunmuştur. Yazının sonunda, bu belirsizliği “Türkiye’de gözü devletçilikte bir liberalizm veya gönlü liberalizmde bir devletçilik, yerimizde sayacağımızın en kesin işaretidir” sözleriyle özetlemiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 11.10.1961:2, Politik şaşılığımız).

Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 11.10.1961:3 ve 5, Politikacı deyince) da Türkiye’de politikacı profilini değerlendiren bir yazı kaleme almıştır. Araz, 1930 ve 1940’larda

politikacıların kilolu ve altın çerçeveli gözlükleri olduğunu, Meclis'te çok bir değişiklik olmadığından bu kişilerin de dünya nimetlerine karşı tok olduklarını söylemiştir. 1940 ile 1960 arasındaki politikacılarınsa dönüşüm geçirdiğini söyleyen Araz, yaş ortalamasının düştüğünü ve enerjik bir yapıda olduklarını söyledikten sonraysa çoğunun devlet dairelerinde görev almadan göreve geldikleri için her şeyin ol deyince olduğunu sanan kişiler olduğunu belirtmiştir. Bu kişiler için en kolayının kendilerini kandırmak olduğunu ve öyle de yaptıklarını vurgulayan Araz, “Yeryüzünde kendilerinden başka bir kuvvet yokmuş mali hülyası içinde yaşadılar” diyerek tavırlarını da eleştirdikten sonra yeni dönemin politikacılarının iri iri, havada laf söylemeyi sevdiklerini ve bu yüzden çok konuşkan olacakları öngörüsünde bulunmuştur. Araz (*Yeni Sabah*, 12.10.1961: 3, Seçim nutuklarımız ve Türkçemiz) bir başka yazısında da siyasi parti liderlerinin Türkçeyi kullanma biçimlerini eleştirmiştir. Radyodaki konuşların, fikir bakımından bir yenilik taşımadığından ve hemen hemen birbirinin aynısı olduğunu söyleyen Araz, konuşların başından itibaren dinlenilmediği takdirde hangi partiden olduğuna dair bir çıkarımda dahi bulunamayacağını söylemiştir. Topluma hitap etmenin ya bağırarak ya da sesi titretmekle garabet yapmaya indirildiğini belirten Araz, siyasilerin ülkenin en önemli meselelerine değinseler bile bu şekilde kendilerini dinlettiremeyeceğinin de altını çizdikten sonra Türkçe kullanımında konuşma dilinde olmayan birçok sözcük kullandıklarına yönelik eleştirisini dile getirmiştir.

Daha önce birçok haberde dile getirilen seçmenlerin oy verecekleri partiyle ilgili kararlarını çok önceden verdikleri ve seçimlere yönelik ilgisizliği gazetede yayımlanmış bir karikatüre de konu edinmiştir.

Görsel 3.85: Seçmen Kararlı ve Heyecansız Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 12.10.1961

Karikatürde seçmenin kişisel gündeminin yoğunluğu üzerinden yapılan ironi aslında seçmene değil, siyasal alana yöneltilmiş bir eleştiridir. “Bu hafta doluyum birader” diyerek söze başlayan karakter, seçim gününü de dahil ederek tüm haftasını planlamıştır ancak bu planlar içinde oy vermek yalnızca “rey verilecek” şeklinde yüzeysel bir işleve indirgenmiştir. Buradaki vurgu, seçmenin kayıtsızlığından çok partilerin yeni, etkileyici veya umut verici bir şey sunamamasına bağlı olarak siyasal heyecanın kaybolmuş olmasıdır.

Sabiha Deren de (13.10.1961:1 ve 4, Hanımlar) köşesinde bu manzarayı ele almıştır. Birçok ülkede seçimlerin bayram atmosferinde geçtiği belirtilirken, Türkiye’de çok “sevimsiz” geçtiğini söylemiştir.

13 Ekim 1961 tarihli *Yeni Sabah* gazetesinde Siyavuşgil imzasıyla yayımlanan “Emir, milletten...” başlıklı yazıysa, yaklaşan seçimlerin siyasal anlamını ve halkın demokrasiye yönelik tavrını güçlü bir dille ele almaktadır. Siyavuşgil, seçimlerin neredeyse kutsal bir görev gibi anlamlandırıldığı bu yazıda, halkın “manevî kuvvetlerini bir istikamete seferber etmiş” olduğunu vurgulamıştır. Yazar, dönemin seçim atmosferine dair önceki tespitlerini yinelemiştir. Özellikle koalisyon olasılığına dair beklentiler öne çıkarken, “Hiçbir parti, mecliste tek başına çoğunluğu elde edemeyecek gibi, o halde İkinci Cumhuriyet’in ilk bayramını bir koalisyon hükümetiyle kutlayacağız” ifadesine yer verilmiştir. Siyavuşgil’e göre

seçmen bu süreçte fikir ve kanaatlerini açıklamak, doğrudan iktidar tercihinin belirlemek istemektedir ve bu sağduyulu tutum, demokrasi kültürünün yerleşmekte olduğuna işaret etmektedir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 13.10.1961:2, Emir Milletten).

Seçimlere birkaç gün kala partilerin faaliyetleri hızlandığı dönemde CHP ve AP'nin mitingleriyle birlikte, Bölükbaşı'nın bilhassa DP ve idamlara dair yaptığı yorumlar gazetede yer almıştır. AP ve CHP'nin mitinglerine yönelik ifadelerde ilginin yoğun olduğu belirtilmiş söylemlere dair herhangi bir yorum yapılmadan başlık ve içerikte siyasilerin söylemlerine yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 13.10.1961:1 ve 5, İnönü, CHP'nin bir tasfiye yapmayacağını ilan etti: 1 ve 5; E. Alican: '46 ruhunu yaşatmak için and içtik'; 14.10.1961:1 ve 5, Gümüşpala CHP ve CKMP'ne çattı; CHP'li gençler AP'lilere karşı taşkınlık yaptı; Bölükbaşı: 'DP liler de dinleseydi ihtilal bile olmazdı' dedi).

Siyavuşgil, "Seçmenin Manası!" başlıklı yazısında (*Yeni Sabah*, 14.10.1961:2) oy verme davranışını yalnızca siyasal bir tercih değil, aynı zamanda bireyin yaşamına, değerlerine ve aidiyetlerine karşı sorumluluğunun bir ifadesi olarak yorumlamaktadır. Ona göre seçmen, oyuyla yalnızca bir partiyi değil ailesini, mesleğini, inançlarını ve sosyal çevresini de onaylamakta ya da reddetmektedir. Yazar, siyasal tercihlerde rasyonel hesaplardan çok zorunlulukların, alışkanlıkların ve kaçınımların belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle seçim günü, seçmenin kendi vicdanıyla yüzleştiği bir an olarak tanımlanmaktadır. "Oy verirken kendimizle baş başa kalırız. Kendimizi inkâr mı edeceğiz, yoksa kabul mü?" ifadesiyle Siyavuşgil, seçim sandığını yalnızca siyasal bir tercih aracı değil, aynı zamanda ahlaki ve zihinsel bir muhasebe mekânı olarak konumlandırmaktadır. (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 14.10.1961: 2, Seçmenin manası!).

Sabiha Deren'in (*Yeni Sabah*, 14.10.1961:1 ve 5, Hayırlısı) ise seçimden bir gün önceki yazısındaki vurguladığı bazı noktalarsa hem seçim atmosferini hem de basın atmosferini görünür kılmaktadır. 1961 seçimlerinin Türkiye tarihindeki en olaysız seçimler olduğunu vurguladıktan sonra Menderes ailesiyle ilgili aşağıdaki ifadelerle yer vermiştir:

İnanılır yakınlarından öğrendiğime göre, Berrin Menderes'le oğlu Yüksel Menderes yarın sandık başına gidecek ve reylerine CHP lehine kullanacaklar. Burun kırarak 'Jest bu efendim' diyenler gördüm. İsterse jest olsun hanımefendiler, beyefendiler! Biz jestlerin bile çirkinine, manasızına alışmışız. Politika meydanlarında kan davası gütmeye kalkanlar yanında, bırakın da bu güzel, bu asil bu şahsi duyguları memleket menfaatlerine feda eden güzel jestin önünde, hürmetle eğilelim (Deren, *Yeni Sabah*, 14.10.1961: 1 ve 5, Hayırlısı).

Deren, *Ulus* gazetesinin bir sorusunu aktardığı şu kısımda oldukça önemlidir:

Ulus'un İstanbul muhabiri evvelsi akşam, İstanbul gazetelerine tek tek telefon ederek soruyordu:
- Taksim mitingindeki kalabalık için, kaç kişi toplanmıştı diye yazacaksınız.
Bu garip suale muhatap olanlar duralayınca, şöyle devam ediyordu:

- Ben Ankara'ya 100.000 diye bildiriyorum da... Hani rakamlar arasında büyük farklar bulunmasın diye, bir kere de size sorayım dedim (Deren, *Yeni Sabah*, 14.10.1961:1 ve 5, Hayırlısı).

Seçim günü ise seçmenlerin sandık başına gitmesiye “Türk Silahları Kuvvetleri Sözünde Durdu” üst başlığıyla verilmiştir. Seçimle ilgili genel bilgilerin ardından Cemal Gürsel'in açıklamalarına da yer verilmiştir (*Yeni Sabah*, 15.10.1961:1 ve 7, Seçmen Sandık Başına). *Yeni Sabah* 1957 seçimlerinde olduğu gibi yurttaşların neticeleri gazeteden takip edebileceklerini, “Okuyucularımız bu akşam seçim neticelerini gerek gazetemizin 22 45 55 numaralı santralından, gerekse de, Örfi İdarenin özel izni ile, gazetemizin binasının önünde ve imkanlarımızın nisbetinde için de ayrılacak yerlerde bekleyerek öğrenebilirler” ifadeleriyle duyurmuştur.

3.3.8. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri Sonrası *Yeni Sabah*

Seçimlerden ardından okuyucuyla buluşan *Yeni Sabah*'ın manşetinde katılımın yüksek olduğu söylenirken mücadelenin CHP ile AP arasında geçtiği belirtilmiştir. Haberde ayrıca seçime katılan partilerin merkezlerindeki gelişmeler de aktarılmıştır. CHP merkezinde sevinçten ziyade, düşündürücü bir havanın hakim olduğu belirtilmiştir. YTP'nin ise seçimi kaybettiğine kanaat getirerek mücadeleyi bırakan ilk parti olduğu belirtilmiştir. AP'de binası önüne toplanan kitleninse gelen her haber sonrası sevinçle slogan attıkları aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 16.10.1961:1, CHP ile AP Çekişiyor).

Oy verme esnasında yaşanan olaylarsa “Seçmen Ne Dedi? (*Yeni Sabah*, 16.10.1961: 1 ve 5)” başlıklı yazıda ele alınmıştır. Sabiha Deren de “Dört Reyin Manası” başlıklı yazısında seçim sonuçlarına değinmemiş yalnızca siyasilerin açıklamalarını değerlendirmiştir. Cemal Gürsel'in “dört partiye de rey verdim” açıklamasını ele alan Deren, “Sevgiler (CHP), sempatiler (YTP), hüznün ve ıztıraplar (AP), aklıselim temennisi (CKMP)” şeklinde değerlendirmiştir.

Yazısında “Kim Kazanacak?” diye de soran Deren şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bu mevzuda en ihtiyatkar olan, yine İnönü. ‘Muhalefet vazifesi de mukaddestir’ diyor. Gümüşpala henüz acemi. Tek kelime söylüyor: ‘İktidardayız.’ Bölükbaşı '70 mebusla Meclisi harman ederim’ buyuruyor. En sessizleri ise Alican. İnsan bazen onun seçime girdiğini bile unutuyor. Tabii bütün bunlar seçimden önce, bu sabahki neticeler dahi alınmadan edilmiş laflardır... Bugünden itibaren ifade ve üslup neticelere göre elbette değişecektir (Deren, *Yeni Sabah*, 16.10.1961:1 ve 5, Dört Reyin Manası).”

Sabiha Deren'in yazısındaki bir diğer önemli noktaysa Bedii Faik'in bir yazısına yönelik eleştirisidir. Faik'in yazısında *Yeni Sabah* ile ilgili bir ifade de yer alıyor olmasından dolayı Deren'in bu konuda yazdıkları önemlidir:

“Terbiye. Ama ne mühim şeydir. Geçen gün *Dünya* gazetesinde ‘Harman sonu damlaları’ diye bir başlık ve altında Bedii Faik imzalı yazılar vardı. İlk satırlardan itibaren irkildim. Ve dayanamıyarak not ettim. Bedii Faik Bey (hepsinden özür dilerim, onlar ve meslek namına üzülerək kaydetmek zorundayım) CHP’li olmayan tanınmışları bir bir ele almış ve terbiyesizce benzetmeler yapmıştı. Adı geçenlerden tekrar özür dilerim, ama bu benzetmeleri yazacağım: Bölükbaşı (eşek), Fahreddin K. Gökay (fare), Burhan Apaydın (leş kargası), Ali Fuat Başgil (Karabatak), Namık Gedik (Öküz). Bravo Bedii Bey: Bu yazının başında ‘CHP düşmanı *Yeni Sabah* bile, sahibi AP namzedi olan *Akşam* bile’ diyerek, sözüm ona gazeteleri taraf tutmakla itham ediyorsunuz. Ya sahibi Bedii Faik Bey bulunan *Dünya* ceridesi hakkında verilecek hüküm, asil vicdanınızca nedir? (Deren, *Yeni Sabah*, 16.10.1961:1 ve 5, Dört reyın manası)”

17 Ekim günü gazetenin manşetinde yer alan “AP Senatörü, CHP Mebusu Fazla” başlıklı haberde birçok yerde oyların tasnif edilemediği edilenlerin de sayılamadığı için net bir sonucun ortaya çıkmadığı, partilerin genel merkezlerinden paylaşılan verilerin dikkate alınmasından dolayı farklı sonuçların ortaya çıktığı belirtilmiştir. Aynı haberde YTP’nin aldığı sonuç Hürriyet Partisinin 1957 seçimlerindeki başarısızlığına benzetilmiştir (*Yeni Sabah*, 17.10.1961:1, AP Senatörü, CHP Mebusu Fazla). Gazetenin Ankara muhabiri Emin Karakuş ise partilerin önde gelen isimleriyle konuşmuştur. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Kemal Satır yaptığı ilk değerlendirmede partisinin muhalefette kalmasını temenni ederken, Ekrem Alican ise en güçlü koalisyon olarak ile AP ve CHP birlikteliğini işaret etmiştir. Karakuş ise haberinde siyasi çevrelerdeki farklı koalisyon önerilerini ele almıştır. Bunlardan biri olan CHP ile YTP arasındaki ortaklığa partilerin sıcak bakmadığı belirtilirken AP ile CHP arasındaki işbirliğine de benzer şekilde partilerin muhalefet edeceğinin öngörüldüğü belirtilmektedir. YTP’nin ise AP ile işbirliği yapılması halinde bu partinin içinde eriyeceği endişesi olduğu, CKMP lideri Bölükbaşı’nın ise “CHP ile işbirliği mi? Allah yazdı ise bozsun” dediği aktarılmıştır. Yine seçim atmosferinde CKMP ile AP’nin tartışmalarının bir üst boyuta çıkması sebebiyle bu iki partinin de bir araya gelemeyeceği düşünülmektedir. Bu atmosferde partilerin hükümeti kurma mecburiyetleri karşısında çok ciddi pazarlıklar yapacakları belirtilmektedir (*Yeni Sabah*, 17.10.1961: 1 ve 5, Karma hükümet teşkili çok müşkül görülüyor). Gazetenin bir diğer muhabiri Nurettin Yerdelen ise Gümüşpala’nın fikirlerini öğrenmiş, partinin henüz tam sonuçlar açıklanmadan bir değerlendirme yapmayacağını ve koalisyon konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir (*Yeni Sabah*, 17.10.1961: 1 ve 5, AP, Koalisyon için henüz kararsız).

Sabiha Deren (*Yeni Sabah*, 17.10.1961: 1 ve 5, Şimdi ne olacak) ise sertlik tonu yüksek bir yazı kaleme almıştır. Partililerin hiçbirinin konuşmadığını söyleyen Deren bunun gerekçesi olaraksa, “Türk milletinin bunlardan hiçbirine tam itimadının olmadığını bir kere daha anlaşılmış” olmasını göstermektedir. Seçimlerden önce birbirlerine çok sert ifadelerde bulunan partilerin “kara kara düşündüğünü” söyleyen Deren koalisyon ihtimalleriyle ilgili olaraksa;

“Bu arada rivayetler muhtelif. Bence en enteresanı ‘CHP ile AP anlaşmadıkça sağlam bir kabine kurulamaz’ diyen Alican’dan sonra, ilk şaşkınlık ve sevinçten kurtulan AP merkezinin, böylesine bir anlaşma şansını Nihad Erim’in şahsında denemeyi düşünmekte olmasıdır. Güya AP’liler önce kendisine,

sonra CHP'ye Nihad Erim'in Başvekilliğini teklif etmeyi düşünüyorlarmış. Endişeleri iyi niyetin bir inat duvarına çarpıp paralanması ihtimalinden geliyor.

Yalnız daha önce, kendi içlerinden gelecek itirazları, yani yatıştıramayacakları ihtirasları düşünseler gerektir. Her şeye rağmen, bir Nihad Erim adı bana hayli enteresan geliyor. Ama görelim bu koalisyon bizde ne devran gösterecek. Ondan sonra konuşuruz (Deren, *Yeni Sabah*, 17.10.1961: 1 ve 5, Şimdi ne olacak)”

yorumunu yapmıştır.

Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 17.10.1961:3, Seçim neticeleri ve gazetelerin başlıkları) ise köşesinde gazetelerin seçim sonuçlarıyla ilgili başlıklarını değerlendirmiştir. Matbaada haber beklerken önceki günkü gazeteleri de incelediklerini anlatan Araz, gazetelerin başlıklarına göre tutumlarını anlamamanın mümkün olduğunu söyledikten sonra isim vermeden basın atmosferini şu sözlerle anlatmıştır:

“Aceleçiler var. Bunlardan biri ‘CHP iktidarı ele alamıyor’ diye manşetini çekmiş. Diğeri ‘CHP önde’ diye koca bir başlık vermiş. Üçüncüsü ‘Adalet Partisi önde’ diye haberini kesinleştirmiş.

Aceleciliklerine, içlerindeki temenniye de ekliyen diğer birkaç gazetenin ise başlık haberlerinde biraz yumuşama var. Kimi ‘alınan haberlere göre CHP seçimlerde genel olarak ilerde’ diyor. Kimi ‘sabaha karşı CHP. 29, AP. 20, YTP. 6, CKMP. 3 ilde senatör seçiminde ilerde idi’ diye haberleri eriterek, yumuşatarak veriyor, kimi de ‘seçimin ilk neticeleri diye senatör seçiminin ilk neticelerini vilayet vilayet sayıyor, nihayet biri de ‘Senatör seçiminde CHP 17 ilde açık farkla önde’ diye bildiriyor.

CHP li en eski gazetenin başlıklı haberi ise şu: Seçimler dün yapıldı (Araz, *Yeni Sabah*, 17.10.1961:3 Seçim neticeleri ve gazetelerin başlıkları).”

Araz yazısının ilerleyen bölümündeyse gazetelerde ortak kimi noktalar olduğunu söylemiş, bunların CHP ile AP'nin iktidar için yarıştığını belirten kavramlar olduğunu eklemiştir.

Siyavuşgil'in “İktidara Nasihat!” başlıklı yazısı (*Yeni Sabah*, 17.10.1961:2), seçimlerin ardından göreve gelecek yeni yönetime yönelik uyarılar ve temenniler içermektedir. Yazının merkezinde; halkın dört yılda bir oy vererek kenara çekilen edilgen bir topluluk olmadığı, seçim sonrası süreçte de gözlemci, sorgulayıcı ve denetleyici bir rol üstlendiği vurgusu yer almaktadır. Siyavuşgil, iktidarın halk iradesini yalnızca seçim gününe indirgememesi gerektiğini, demokratik meşruiyetin sürekli halkla birlikte yürütülmesi gereken bir süreç olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede, “milletin reyini alıp da dört yıl dilediğini yapma” anlayışı eleştirilmiş, gerçek bir demokratik rejimin böyle bir yaklaşıma dayanamayacağı ifade edilmiştir. Halkın artık iktidara kayıtsız şartsız bağlılık göstermeyeceği, siyasi meşruiyetin koşullu ve halkın sürekli onayına bağlı olduğu dile getirilmiştir. Siyavuşgil'in “millet ondan sütü sıyrılmış dana gibi uzaklaşır” benzetmesi, iktidarın halk desteğini kaybetme ihtimaline dikkat çeken çarpıcı bir uyarı olarak metinde yer almaktadır (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 17.10.1961: 2, İktidara Nasihat!).

Koalisyon için görüşmeler seçimlerin hemen ardından başlamıştır. MBK, partilerin bocalaması ihtimaline karşılık bir “Milli Komisyon Hükümeti” kurulması yönünde temaslara

başlamıştır. Bu bağlamda Gürsel, Gümüşpala ile görüşmüştür (*Yeni Sabah*, 18.10.1961:1 ve 5, Milli Koalisyon için görüşmeler yapılıyor). Öte yandan partiler de seçimlerle ilk değerlendirmelerini yapmışlardır. CHP, seçim sonuçlarından sorumlu olarak Milli Birlik Komitesi'ni sorumlu tutmuştur. Seçim sonuçları, “beklenmedik bir netice” olarak betimlenirken, son zamanlarda yapılan zamlardan yurttaşların CHP'yi sorumlu tutmasına bağlanmıştır (*Yeni Sabah*, 18.10.1961: 1 ve 5, CHP'ne göre bu neticelere sebep MBK). Gazetede yer alan bir haber ise dönemin siyasi atmosferini de ortaya net bir şekilde ortaya koymaktadır. Habere göre, partilerin koalisyona sıcak bakmakla birlikte hiçbir partinin CHP ile koalisyona sıcak bakmadığı, CKMP'nin dışarıda durmak istediği ve yapılan görüşmelerde en çok desteklenen koalisyonunsa YTP ile AP arasındaki olduğu bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 18.10.1961: 1 ve 5, Partililer CHP ile koalisyon istemiyor).

Seçim sonrası yayımlanan ilk başyazı ise “Tarafsız Seçim Örneği (18.10.1961:1 ve 5)” başlığıyla okuyucuyla buluşmuştur. Yazıda Milli Birlik Komitesi'nin seçimlerle hakiki bir demokrasi idaresini tesis etme sorumluluğunu yerine getirdiği söylenirken, CHP ve 1946 seçimlerinde yaşananlar hatırlatılmıştır. DP'ye 1954 seçimlerinden sonra yurttaşların ilgisinin azaldığının belirtildiği yazıda 1957 seçimlerininse bir zorlama ve sindirme seçimleri olduğu söylenmiştir. 15 Ekim seçimlerininse en küçük bir müdahale olmadan, huzurlu bir şekilde gerçekleştiği vurgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 18.10.1961:1 ve 5, Tarafsız Seçim Örneği).

Sabiha Deren (*Yeni Sabah*, 18.10.1961:1 ve 5, İktidara talip yok) de “Fısıltı” köşesinde seçimlerin ardından yaşanan gelişmeleri ve açıklamaları dikkate alarak bir yazı yazmıştır. Deren ilk olarak *Akis*'in seçim öncesinde CHP'nin 300 vekillik ile 100 senatörlük kazanacağına dair yayınlarını eleştirmiş, partinin ruh halini tanımlarken, “Şaşkınlık, küskünlük ve büyük bir hayal kırıklığı” gibi kavramları kullanmıştır. Seçimlerden sonraki üçüncü günün sabahında Türkiye’de hayli garip bir siyasi manzara olduğunu söyleyen Deren, iktidara neredeyse talip kalmadığını söylemekte ve partilerin tutumlarını,

“CHP, ‘Alsınlar iktidar onların olsun. Biz yine muhalefette kalırız’ derken, AP. ‘Aman az daha iktidara geliyorduk’ diye endişe izhar etmekte. Diğer iki parti ise, koalisyona bile yanaşmıyarak, ‘iki büyükler anlaşsın’ diye dudak kıvrırmaktadır. Aslında partiler henüz susarak bekliyor. Daha doğrusu kimin, ne sıfatla konuşacağı bilinmemektedir. Şahsı adına mı, partisini temsilen mi, yoksa henüz toplanmamış olan Parti Grubu namına mı? (Deren, *Yeni Sabah*, 18.10.1961: 1 ve 5, İktidara talip yok)”

ifadeleriyle özetlemiştir. Çok sayıda belirsizlik olduğunu söyleyen Deren, partilerin ikinci cumhuriyetin daha ilk adımda sendelememesi için sustuklarını belirtmiştir. Yaşananları siyasi atmosferin en tehlikeli en ıstıraplı doğum sancısına benzeten Deren, ülkenin geleceğinin büyük ölçüde parti liderlerinin elinde olduğuna vurgu yaptıktan sonra yazısını, “Hep birlikte nisbi

seçim istediğimize göre, Şimdi onun icaplarına uymamız ve siyasi hayatta el ele çalışmayı öğrenmemiz elzemdir. Bunun dışındaki çareler unutmayalım ki çok acı olacaktır” cümleleriyle bitirmiştir (Deren, *Yeni Sabah*, 18.10.1961:1 ve 5, İktidara talip yok).

Grsel 3.86: Tahterevalli Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 18.10.1961

Seçimlerden sonra yayımlanan bir karikatürde tahterevalli üzerinde dengede kalmaya çalışan dört parti temsil edilmektedir. İki uçta oturan Adalet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi, tek başına ağırlık oluşturamaz görünmektedir ve bu durum seçimde hiçbir partinin mutlak çoğunluk sağlayamadığını imlemektedir. Orta kısımda ayakta duran Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ile Yeni Türkiye Partisi ise denge noktasına yakın yerleşimleriyle koalisyon görüşmelerinde kilit rol üstlenecek aktörler olarak resmedilmiştir. Ancak YTP liderinin yüzünün CHP’ye dönük olduğu, CMKP liderininse AP’ye de daha yakın durduğu görülmektedir.

19 Ekim 1961 tarihli *Yeni Sabah* başyazısı, 15 Ekim genel seçimlerinin ardından oluşan genel memnuniyet havasını aktarırken, bu memnuniyetin dışında kalan tek partinin Cumhuriyet Halk Partisi olduğunu vurgulamaktadır. Yazı, seçimlerin “hr ve tarafsız bir şekilde” yapıldığını ve “Türk milletinin iradesi bilinmiş şekilde tecell ettiğini” ifade ederek başlamıştır. Bu çerçevede sonuçlardan ordunun ve Millî Birlik Komitesi’nin dahi tatmin olduğu belirtilmiştir. Yazıya göre yalnızca CHP bu neticeye “kendi gazetelerinde bazen çok sert, bazen

de daha mülâyim” ifadelerle tepki göstermektedir. Başyazı, CHP’nin seçim sonuçlarını kabullenmemesini Atatürkçülüğe ve halkçılığa dair tekeli kaybetmesine bağlamaktadır. Bunun yanında, halkın tercihinin artık yeni partiler lehine değiştiğini ve bunun milletin iradesiyle olduğu gerçeğinin kabullenilmesi gerektiğini savunurken, CHP’nin oylarını artırmış olmasına rağmen memnuniyet hissi taşıyamamasını anlamlandırmaya çalışılmaktadır. CHP’nin son seçimdeki temsilci sayısını aşmayı başardığını belirtir ve buna rağmen “bütün muarızlarını vatan sathından silip süpürebilecekleri” gibi vehimli bir beklenti taşıdığını iddia edilmektedir. Bu iddia, CHP’nin geçmişten gelen bir iktidar alışkanlığıyla hareket ettiğine ve yeni siyasal denklemdeki yerini kabullenmekte zorlandığına yönelik bir eleştiri taşımaktadır (*Yeni Sabah*, 19.10.1961:1 ve 5, Herkes memnun C.H.P. müstesna).

Gazetede koalisyonla ilgili gelişmeler adım adım izlenirken partilerin yaptıkları basın açıklamaları da önemli yer tutmaktadır (*Yeni Sabah*, 19.10.1961:1 ve 5, İnönü ‘Koalisyon için vakit erkendir’ dedi; AP, ikinci bir seçimi arzuluyor; CKMP, bir koalisyon istemiyor; Hükümet iktidarın devrini görüştü). Seçil Deren ise İnönü’nün basın toplantısını köşesine taşımıştır. İnönü’yle birlikte yanında duran İsmail Rüştü Aksal ve Turan Güneş’i yakından izlediğini söyleyen Deren, toplantının ciddi, faydalı ancak sıkıcı olduğunu söylemiştir. Öte yandan İnönü’nün koalisyon için vakti geldiğinde eyleme geçeceklerini söylediği belirttikten sonra Gürsel’in Cumhurbaşkanlığı adaylığında önünü açacaklarını söyleyip, açıkça destekleyeceklerini söylememesinin altını çizmiştir (Deren, *Yeni Sabah*, 19.10.1961:1 ve 5, İnönü’nün toplantısında).

Nezihe Araz’ın “Partiler Anlaşsın! (*Yeni Sabah*, 19.10.1961:3)” başlıklı yazısı, genel seçimlerin hemen ardından oluşan siyasi belirsizlik ortamında siyasi partilere toplumsal sorumluluklarını hatırlatan bir çağrı niteliği taşımaktadır. Yeni kurulan partilere, kamuoyunun sesi olarak seçim öncesinde birleşmeleri yönünde öneride bulunduklarını söyleyen Nezihe Araz, “Şimdi partiler anlaşın diyoruz” dediklerini belirtmiştir. Yazarın dili ölçülüdür ve herhangi bir partiye doğrudan eleştiri yöneltilmeden tüm aktörlere eşit sorumluluk atfedilmektedir. Ordunun büyük bir fedakarlık yaptığını ancak milli iradenin bu yönde tecellisinden dolayı seçimlere kulp takmak isteyenlerin olduğunu söyleyen Araz, böyle bir atmosferde yeni kurulan partileri her şeyi bir kenara bırakarak birleşmeye davet etmiştir.

Görsel 3.87: Milli Koalisyon Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 19.10.1961

Gazetede yayımlanan bir karikatürdeyse, 1961 seçimleri sonrası gündeme gelen “millî koalisyon” fikri tek bir vücutta birleşen ama parçalı ve uyumsuz bir figür üzerinden hicvedilmektedir. Figürün bir yarısı Adalet Partisi’ni simgeleyen “A.P.” kemeriyle, diğer yarısı ise askerî ve farklı partilerin unsurları temsil eden simgelerle donatılmıştır. Üzerindeki karmaşık kıyafet unsurları farklı ideolojik eğilimleri ve kurumsal kimlikleri tek bedende birleştirme çabasının zorluklarını simgelemektedir. Bu görsel bütünlük içinde bariz bir uyumsuzluk sezilmektedir. Koalisyon fikrinin teorik birlik üretse de pratikte ne denli zorlama bir bileşim yarattığı ima edilmektedir. Figürün kararsız ve yapay duruşu hükümetin istikrarına dair soru işaretlerini artırırken, *Yeni Sabah* karikatürü yoluyla bu tür koalisyonların sağlam bir yapı oluşturamayacağı düşüncesini ironik biçimde aktarmaktadır.

Başyazılarda (*Yeni Sabah*, 20.10.1961:1 ve 5, Milli İradenin Tecellisine Hakiki Hürmet) MBK seçimlerin dürüst bir şekilde gerçekleştirilmesinden dolayı kutlanmaya devam edilirken, CHP yayın organlarının yayınlarıysa eleştirilmektedir. Seçim sonuçları da yine milli iradeyle özdeşleştirilirken, resmi sonuçlarla birlikte yeni meclisin intikal edeceği belirtilmiştir. Çeşitli formüllerle bir koalisyon kurulacağı anlatılmış CHP'nin tavrıyla ilgili de tarihsel bir örnekle şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Halkçılar 1957 den beri nisbi seçim diye yeri göğü inlettiler ve bir nisbi seçim olsun biz nasıl olsa bütün memleketi fethederiz diye iddialarda bulunarak her eski mağdur ve azınlık durumlarını intihabattaki ekseriyet rejimine atfettiler. Şimdi tam istedikleri nisbi seçip olup da neticeleri görünce bu defa bu sistemden sızlanmağa başladılar. Halbuki uzmanların yaptıkları ince hesaplara göre eğer bu defa eski usul ekseriyet tarzı tatbik edilse imiş Halkçıların milletvekili sayısı 120 yi bile bulamayacakmış. Yani kendisinden şikayet ettikleri nisbi sistem onların halaskarı olmuştur (*Yeni Sabah*, 20.10.1961:1 ve 5, Milli İradenin Tecellisine Hakiki Hürmet)”

Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 20.10.1961:3, Somur Kürkü) da başyazıyla paralel bir yazı kaleme almıştır. Yurttaşların tercihine saygı duymanın demokrasinin esaslarından olduğunu söyleyen Araz, CHP'lilerin en eski parti olarak hem zaferi hem de mağlubiyeti en iyi bilen parti konumunda olması gerektiğini ancak durumun böyle olmadığı değerlendirmesini yapmıştır. CHP'nin iktidarı DP'ye devrederken büyük bir olgunluk gösterdiği ancak 1961 seçimlerinde aldığı sonucu içselleştiremediğini ifade eden Araz'a göre CHP'nin kendisine sorması gereken sorular vardır. İlk önce yurttaşların neden istenildiği düzeyde oy verilmediği sorulmalı diyen Araz, CHP temsilcilerinin böyle bir sorgulamaya gerek görmeden acele hükümler verdiğinin altını çizmiş ve kabahati biraz da kendilerinde aramaları gerektiğini vurgulamıştır (Araz, *Yeni Sabah*, 20.10.1961: 3, Somur Kürkü).

21 Ekim tarihli *Yeni Sabah*, “Milli Koalisyon Çıkmaza Girdi” manşetiyle okuyucuyla buluşmuştur. Bu habere göre, üç parti de CHP ile işbirliği yapmak istemezken MBK ise bu konuda ısrar etmektedir. Haberde MBK üyesi Sıtkı Ulay'ın “partilere milli menfaatleri öğreteceğiz” açıklamasına yer verilirken aynı zamanda CMKP'nin Gürsel'i desteklememe kararı da bildirilmiştir (*Yeni Sabah*, 21.10.1961:1 ve 5, Milli Koalisyon Çıkmaza Girdi; Sıtkı Ulay, Partilere Milli Menfaatleri ‘Öğreteceğiz’ dedi).

Aynı gün yayımlanan “Pazarlık ve Tahminler Aldı Yürüdü” başlıklı yazıysa, seçim sonrası hükümet kurma sürecine girildiği bir aşamada siyasi aktörlerin tutumlarını değerlendirmektedir. Yazı, seçim sonuçlarının kesinleşmesiyle birlikte partiler arası görüşmelerin ve kulis faaliyetlerinin hız kazandığını belirtmekte ancak yeni milletvekilleri ve senatörlerin henüz göreve başlamamış olması nedeniyle belirsizliklerin sürdüğünü vurgulamaktadır. Yazıya göre bu geçiş süreci partilerin hükümetin kuruluşuna dair niyetlerini netleştirmekte gecikmeleriyle daha da karmaşık bir hâl almaktadır. *Yeni Sabah* bu karmaşada

ortaya çıkan tek gerçekliğinse hiçbir partinin iktidar olma sorumluluğunu üstlenmek istememesi olduğunu söylemektedir. Bu tespiti partiler üzerinden ele alınmıştır. AP içindeki bazı isimlerin kısa bir faaliyet dönemi sonrasında ilkbaharda seçime gidilmesini bekledikleri, CHP'lilerin muhalefette kalma taktiğini tercih ettikleri, CKMP'nin ise zaten muhalefette kalmak durumunda olduğu ifade edilmiştir. Partilerin bu durumu “mesuliyetten kaçış” olarak tanımlanırken bunun hiç de doğru olmadığı belirtilmiştir. Özellikle milletvekili sayısı fazla olan partilere iktidar sorumluluğunu almak ve birleşerek istikrarlı bir hükümet kurma vazifesinin düştüğü vurgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 21.10.1961: 1 ve 5, Pazarlık ve Tahminler Aldı Yürüdü).

Sabri Esat Siyavuşgil, “Bakın, ne yapalım?” başlıklı yazısında (*Yeni Sabah*, 21.10.1961:2) seçimler sonrasında koalisyon hükümetinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiş ve bu gerçeğin siyasi aktörlerce kabullenilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre koalisyon ister iki ister üç ya da dört partili olsun, mutlaka millî nitelikte bir içerikle şekillenmelidir. Siyavuşgil, parti liderlerinin koalisyon sürecini kişisel çıkar hesaplarıyla yürütmesini eleştirmiş, “eş, dost ve forslu politikacıları makam uğruna öne çıkarma” anlayışına karşı çıkarak, liyakat ve ehliyetin esas alınmasını savunmuştur. Yazıda kabine için teknokratik bir perspektif geliştirilmiş; Maarif Vekâleti'ne bir kültür adamı, İktisat Vekâleti'ne meslek ehli bir uzman, Emekli Sandığı gibi alanlara ise ilgili sorunları çözebilecek nitelikli kişilerin getirilmesi önerilmiştir. Siyavuşgil'e göre ölçüt, “zekâ, dirayet ve kabiliyetlerine milletin güvendiği” adaylardır. Bu tür bir yaklaşım yalnızca partisel uzlaşmayı değil, ekonomik ve toplumsal istikrarı da güvence altına alacaktır. “Bunalım dünyası içinde yaşayacağız” ifadesiyle dönemin yapısal zorluklarına işaret eden yazar, mevcut sorunların ancak liyakat temelli bir idareyle hafifletilebileceğini belirtmiştir. Genel olarak yazı, 1961 seçimlerinin ardından doğan koalisyon zorunluluğunu pragmatik bir kabulle ele almakta ancak bu sürecin siyasal tarafgirlik yerine toplumsal sorumluluk ve liyakat esasına dayalı olarak yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır. (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 21.10.1961: 2, Bakın, ne yapalım?).

Gazetenin *Ulus*'a yönelik eleştirileri de devam etmektedir. Sabiha Deren (*Yeni Sabah*, 22.10.1961:1 ve 5, Gürsel'in bir isteği vardı) yazısında *Ulus*'un seçim sonrası yayınlarının birdenbire bitmesini şu ifadelerle ele almıştır:

“Bir gün evveline kadar seçim haberleriyle dolup taşan *Ulus* gazetesinin dünkü nüshasında baş haber şuydu: ‘İtalya kıyılarındaki şiddetli fırtına Türkiye’ye yaklaşıyor.’ İkinci başlık Günaltay’ın cenaze haberi, üçüncüsü de şu: ‘Fransada 13 bin Cezayirli tevkif edildi.’ Kısası CHP organında dün, hemen tek seçim sonu haberine yer verilmemişti. Manasını tam anlayamadım ama yadırgadım doğrusu (Deren, *Yeni Sabah*, 22.10.1961: 1 ve 5, Gürsel'in bir isteği vardı).”

Kurulacak hükümetle ilgili belirsizlikler devam ederken AP içerisinde cumhurbaşkanı adayı özelinde yaşanan tartışmalar da *Yeni Sabah*'ın önem verdiği bir konu olmuştur. Parti

içerisindeki bir grup Ali Fuat Başgil'i cumhurbaşkanı adayı göstermek isterken başını parti genel başkanı Ragıp Gümüşpala'nın çektiği bir grupsa Gürsel'den yana tavır takınmıştır. Gerginliğin ulaştığı noktadaysa Gümüşpala, AP'den istifa edeceğini söylemiştir (*Yeni Sabah*, 22.10.1961:1 ve 5, MBK ve Gümüşpala, Gürsel'de ısrar ediyor). *Yeni Sabah*'a göre bu ihtilaf parti teşkilatlarına sirayet etmiştir ve Gümüşpala'nın tebliği bir tehdit olarak görülmüştür. Öte yandan haberde AP'nin sadece dört aylık bir parti olmasına rağmen ikinci defa çok ciddi bir buhranla karşılaştığı da vurgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 23.10.1961:1 ve 5, İhtilaf bütün A.P. teşkilatına yayıldı; AP'lileri düşündüren beş mühim mesele var).

Görsel 3.88: AP Parti İçi Tartışmalar Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 24.10.1961

Parti içi tartışmaları konu edinen bir karikatür “Kapanın elinde...” başlığıyla sunulmuştur. Sol karede yer alan ve sahnede iki sivil görünümlü yurttaş tipi partinin “a” harfini birlikte taşımaktadır. Bu figürler, partinin çok içinde olmayan ancak siyasete etkide bulunan veya bulunma niyetindeki bir çevreyi temsil etmektedir. “P” harfiyse siyasiler tarafından güçlükle dengede tutulmaya çalışılmaktadır. “Adalet Partisinde ayrılık var” başlığı altında, bu figürlerin yüz ifadeleri belirgin şekilde tedirgindir. Karikatür partinin bölünme tehlikesine karşı içinde bulunduğu durum açık biçimde yansıtılmıştır.

Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 23.10.1961:3, Zaten Olmazdı) ise dörtlü koalisyonun hiçbir şekilde olmayacağını gün yüzüne çıktığını söyleyerek başladığı yazısının devamında toplumsal ve siyasal bir gerçeklik olarak Türkiye’de hala iki parti olduğunu belirtmiştir. DP’nin

kapanmasına rağmen DP'yi destekleyen halk kitlesinin durduğunu belirten Araz, 27 Mayıs'ın bu kitleyi daha da sıkı bir hale getirdiğini söylemektedir. Lidersiz kalan DP'nin yeni iki parti etrafında teşkilatlandığını aktardıktan sonra seçimlerden sonraki gelişmeleri aktarırken hiçbir partinin CHP ile birleşmek istemediğini anlatmış ve

“Çünkü her parti diyor ki millet CHP hakkında fikrini bildirmiştir. Millet CHP'yi sevmiyor, istemiyor. Ekseriyet usulü ile on senede her seçimi kaybetmişti, nisbi seçimle de ekseriyeti alamadı Eh, şimdi diyorlar parti ileri gelenleri, kim onunla birleşip de milletin sempatisini kaybetmek cesaretini üzerine alabilir? (Araz, *Yeni Sabah*, 23.10.1961 3, Zaten Olmazdı)”

ifadelerine yer vermiştir. CHP'nin de en eski teşkilatlı parti olarak muhalefette kalmak istemesi üzerinde diğer üç parti arasında yapılacak bir anlaşmaya gözlerin çevrildiğini yazan Araz, vatandaşların sivil idareye geçişte elinden geleni yaptığını da söylemiştir.

Sabiha Deren (*Yeni Sabah*, 24.10.1961:1 ve 5, Ebedi muhalefet partisi) ise seçim sonrası CHP içindeki manzara değerlendiren bir yazı kaleme almıştır. Parti ileri gelenlerinin mutlu olsalar da teşkilatların huzursuz olduğunu söyleyen Deren bunu kendisine İstanbul CHP üyesi bir ismin yazdığı mektup üzerinden aktarmıştır. Mektubu yazan kişi seçim sonuçlarının kendileri için “yıkıcı” olduğunu söylerken ilçe teşkilatlarındaki kişilerin de idarecilere tepki gösterdiklerini anlatmakta ve Kasım Gülek'in haysiyet divanına verilmesini eleştirdiklerini anlatmıştır. Mektupta CHP mensubu gazetecilerin de seçim sonuçlarından idarecileri sorumlu tuttukları ve hatta yer yer fiziksel şekilde kavga ettikleri de aktarılmaktadır. Okuyucu mektubunu değerlendiren Sabiha Deren ise CHP'nin teşkilat konusunu tamamlamış bir parti olduğunu hatırlatarak seçimi kazanamadığı için kurultayı toplayama kalkmasını ise “biraz hafiflik” olarak yorumlamıştır.

25 Ekim günü *Yeni Sabah*, “Ordu ile Partiler Anlaştı” manşetiyle çıkmıştır. Anlaşma şartları olarak Cemal Gürsel'in Başkan olması, Yassıada cezalarının affedilmemesi, 147'ler ve emekli subayların geri dönmelerine izin verilmemesi gösterilmiştir. Gazetede bir diğer haberdeyse Ali Fuat Başgil'in başkan adaylarını yeniden gündeme getirdiği bilgisine yer verilmiştir. Haberde AP'li bir grubun Başgil'in elini öptüğü de vurgulanmıştır (*Yeni Sabah*, 25.10.1961:1 ve 5, Ordu ile Partiler Anlaştı; A.F. Başgil, adaylığını dün tekrar ortaya attı)

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 25.10.1961:2, Telaşa lüzum yok!) ise kamuoyundaki endişeleri telkin edici bir yazı kaleme almıştır. Yazının temel savı, seçim sonuçları ne olursa olsun paniğe ya da umutsuzluğa kapılmanın gereksiz olduğudur. Giriş bölümünde “İrticaîliği boş yere telaşa vermiyelim. Geriye gitmek yok” ifadesiyle Türkiye'nin artık gericiliğe dönmeyeceği yönündeki güven vurgulanmakta, halkın “sağ duyusu, gençliğimizin hassasiyeti ve mücadele kabiliyeti” ile “basının uyanıklığı” gibi unsurlar demokratik ilerlemenin teminatı olarak gösterilmektedir. Metin, seçimlerin ardından hangi parti iktidara gelirse gelsin Anayasa'ya ve “millî iradeye

uymak” zorunda olduğuna dikkat çekmektedir. Yazar, sürekli iktidar beklentisinin tehlikesine de işaret etmekte ve “İstikrarlı bir hükümet kurulamayacaksa ne çıkar, biz bu memleketin insanları olarak, hükümete de yaşayabiliriz” cümlesiyle siyasal istikrarsızlık durumunda bile demokratik değerlere bağlı kalınması gerektiğini savunmaktadır. (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 25.10.1961: 2, Telaşa lüzum yok!).

Meclis’in açıldığı günün ertesinde okuyucuyla buluşan *Yeni Sabah*’ta Emin Karakuş’un yaşananları aktardığı haberi oldukça önemlidir. Karakuş, AP’lilerin Gürsel’in Başkanlık mevkiine gittiği esnada ayağa kalkmadıklarını aktarmıştır. Ayrıca en yaşlı üye sıfatıyla oturuma başkanlık yapacak İnönü’nün kürsüye gittiği sırada dinleyiciler tarafından yoğun şekilde alkışlandığını belirtmiştir (*Yeni Sabah*, 26.10.1961:1 ve 5, Meclis Toplandı; AP liler, Gürsel gelirken ayağa kalkmadılar). Aynı gün gazetede yer alan bir haberde de Ali Fuat Başgil’in senatörlükten istifa ettiği okuyuculara duyurulmuştur.

Meclis açılışını değerlenen Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 26.10.1961:2, Bir sözcüye ihtiyaç var) ise işleyiş ve parti liderlerinin tutumlarına yönelik eleştirel bir değerlendirme sunmaktadır. Siyavuşgil, yazısında siyasal uzlaşmanın zayıflığına ve karar alma süreçlerinde yaşanan iletişim kopukluğuna dikkat çekmektedir. Yazının temel savı, mevcut siyasi ortamda güven verici ve tutarlılık sağlayacak bir sözcünün eksikliğidir. Yazıda özellikle parti temsilcilerinin saatlerce görüşüp, herhangi bir şey söyleyememeleri, somut adım atılamaması eleştirilmekte ve liderlerin bir “sözcü” belirleyerek ortak bir mesajla kamuoyuna seslenememesi bir iletişim krizi belirtisi olarak sunulmaktadır. Öte yandan yazıda farklı gazetelerdeki yorumlara da yer verildikten sonra yöneltilen “Şimdi hangisine inanacağız?” sorusuyla da partilerden gelen çelişkili açıklamaların yarattığı belirsizliğin altı çizilmiştir.

Görsel 3.89: Demokrasiyi Bilenler Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 26.10.1961

1961 Genel Seçimleri sonrası oluşan yeni Meclis'e dair ironik bir değerlendirme de *Yeni Sabah*'ta yer almıştır. Karikatürde bir kürsü arkasındaki kişi, “Demokrasiyi bilenler el kaldırsın” derken, milletvekilleri arasından çok az kişinin el kaldırdığı görülmektedir. Bu durum, Meclis'e giren birçok kişinin demokrasi kavramına hâkim olmadığı yönünde alaycı bir eleştiridir. Alt yazıdaki “Güzel... şimdi bilenler bilmeyenlere öğretsin” ifadesiyse Meclis'in aynı zamanda bir öğrenme alanı hâline gelmesine dair ironik bir beklentiyi yansıtmaktadır. Karikatür, 27 Mayıs sonrasında kurulan yeni düzenin idealist hedefleriyle Meclis'in gerçek bileşimi arasındaki uyumsuzluğa dikkat çekilmektedir.

Meclis'teki 607 oydan 434'ünü alan Gürsel, 7 yıl süreyle Cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak Meclis Başkanlarının seçiminde kriz yaşanmıştır (*Yeni Sabah*, 27.10.1961:1 ve 5, Gürsel, 7 yıl için Cumhurbaşkanı; 28.10.1961: 1 ve 5, Meclis Başkanları dün de Seçilemedi; 29.10.1961: 1 ve 5; Millet Meclisi 8 tura rağmen dün de Başkanını seçemedi). Yaşanan gelişmeler haberlerle birlikte çeşitli yazılarda da ele alınmıştır.

“Kayıtsız Şartsız Millet Egemenliği (*Yeni Sabah*, 28.10.1961:1 ve 5)” başlıklı baş yazıda milletvekili yemini hatırlatırken egemenliğin millete ait olduğunun daha cumhuriyet kurulmadan milli mücadelenin başlangıcında bile kabul edilmiş bir görüş olduğu anlatılmıştır. Öte yandan Meclis'te yapılan yeminlere her zaman riayet edilmediği belirtilirken Büyük Millet Meclisi'nin üzerinde bir varlık bulunmadığı ve bunun unutulmaması gerektiği söylenmiştir.

Görsel 3.90: İkinci Cumhuriyet Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 29.10.1961

Yukarıdaki karikatürse, TBMM açıldıktan sonra Meclis Başkanları'nın bir türlü seçilememesi üzerine yapılmış eleştirel bir yorumdur. Karikatürde hortumla bir fideyi sulamaya çalışan bir figürün hortumunun ucunun, “Müfrit (aşırı)Partili” yazılı bir kişinin ayağıyla bilinçli biçimde ezildiği görülmektedir. Sulanmaya çalışılan fide ise “İkinci Cumhuriyet” olarak etiketlenmiştir. Burada fide, yeni anayasa ile kurulmuş olan demokratik rejimi temsil etmektedir. Hortumun ucunu bilerek ezerek suyun akmasını engelleyen kişiye aşırı partizan tutumu nedeniyle uzlaşmayı, işleyişi ve yeni rejimin kurumlaşmasını sabote eden siyasetçileri simgelemektedir. Bu kişi, ılımlı görünmeye çalışsa da arka planda sürece zarar vermektedir.

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 30.10.1961:2, Benden Söylemesi!) de Meclis'te yaşananlarla ilgili milletvekilleri ve senatörlere seslenen bir yazı kaleme almıştır. Yazıda henüz bir Meclis başkanı seçilemediğini hatırlatılırken, “Millet her davranışınızın muhasebesini çıkarıyor” cümlesiyle halkın siyasi süreçleri yakından takip ettiği ve bu süreçle ilgili hesap soracağı uyarısı yapılmıştır. Yazar, siyasetçilerin demokratik teamüllere alışma sürecindeki acemiliğini doğal karşılamakla birlikte bu durumun dikkatle aşılması gerektiğini vurgulamış, siyasi çatışmaların demokrasi üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik uyarılarda da bulunmuştur. Siyavuşgil, bu tür çatışmalar yerine uzlaşma kültürünün benimsenmesini ve İngilizlerin “gentlemen's agreement” dediği nezaket ve saygı çerçevesinde hareket edilmesini önermiştir. Hükümet kurma sürecine ilişkin olaraksa yazar, kişisel çıkarların değil, ülkenin refahını önceleyen bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini belirtmektedir. Kabine oluşturulurken, “memleket hayrına bilgili ve iradeli bir yapıcılığın” öne çıkmasını talep edilmektedir. Program odaklılık vurgusu, popülist

söylemlerin ve yüzeysel vaatlerin eleştirisiyle de desteklenmektedir. Yazarın dili, dostane ancak “Benden söylemesi!” gibi tekrarlarla uyarıcı bir ton taşımaktadır.

Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 30.10.1961:3, Unutmayalım) da Siyavuşgil gibi siyasileri uyarmaktadır. Seçimlerden itibaren 15 gün geçtiğini belirten Araz, bu sürenin bazı konularda yol almak için az bir zaman olmadığını söylemektedir. 1957 seçimlerinin beklenen istikrar ve huzuru getirmediğini hatırlatırken seçimlerin meşruluğunun da tartışma konusu edildiği, iktidarın da dağınık bir görünümde olduğu anlatılmıştır. Yurttaşların 1961 seçimlerindeki atmosferiyse,

“Elli sekiz, elli dokuz yılları memleket için buhranlı yıllardı, iktisadi kriz vardı, mali kriz vardı. Geçim sıkıntısı sinirleri tahrib ediyordu. Kültür sıkıntısı her hangi bir deva, her hangi bir ümit getirmiyordu. Devamlı bir düşmanlık ve kin havası, vatan cephesi, husumet andı, paşanın seyahatleri, iktidarın sert tedbirleri.. derken milletin asabı, klinik tedaviyi icab ettirecek derecede bozuldu. Sonra talebe hareketleri başlar, sonra yirmiyedi Mayıs hareketi. Gazete manşetlerinde şişirilmiş haberler, kıyma makineleri, şehid talebeler, Yassıada duruşmaları, hükümler, infazlar... Klinik tedaviye muhtaç sinirleri bozuk hastamız diyelim, son seçimlere böyle girdi (Araz, *Yeni Sabah*, 30.10.1961: 3, Unutmayalım)”

cümleleriyle anlatılmıştır. Seçimlerin bir operasyon olarak başarıyla yapıldığını söyleyen Araz, bir tedavi sürecinin başladığını vurgulamıştır. Yazısının devam bölümünde bir hasta üzerinden anlatı devam ederken siyasilere, yüklerinin ağır olduğunu, birbirlerine düşmeyecekleri ve kendilerini bekleyen sorumluluklarını unutmamaları gerektiğini hatırlatılmıştır.

Ekim ayının son günü yayımlanan yazısında Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 31.10.1961: 2, Neden Seçilemiyor?), Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaşanan başkanlık seçimi krizini ele almakta ve Halk Partisi'nin bu süreçteki tutumunu eleştirel bir bakış açısıyla incelemektedir. Yazı, CHP'li milletvekillerinin sekizinci turda bile adaylarını seçtirememesinin nedenlerini sorgulamaktadır. 226 oy gereken seçimde 173 milletvekiline sahip olan Halk Partisi'nin diğer partilerden yeterli desteği alamaması yazar tarafından basit bir işbirliği sorunundan ziyade daha derin psikolojik dinamiklere bağlanmakta ve “Diğer partilerin Halk Partisi karşısındaki çekingenliği” olarak tanımlanmaktadır. Senato seçimlerinde AP'li bir başkanın seçilmiş olmasının CHP'nin bir tavizi olarak görmemek gerektiğini vurgulayan Siyavuşgil, CHP'nin “mülayim, makul, daha bilgili, daha müstakil zihniyetli” birilerini aday göstermesinin süreci kolaylaştıracağını ancak partinin ileri gelenlerinin bunu bir türlü kavrayamadığını belirtmektedir. Yazının sonu partinin “yine suçu başkalarına atacağı” eleştirisiyle son bulmaktadır (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 31.10.1961:2, Neden Seçilemiyor?).

Kasım ayının ilk haftalarının gündemindeki en önemli konuları, hükümetin kurulması, Meclis başkanının seçilmesi, 147'lerin durumu, 14'lerin açıklamaları şeklinde sınırlamak mümkündür (*Yeni Sabah*, 01.11.1961:1 ve 5, Hükümet, 14lerden altısı hakkında tahkikat açtı; 02.11.1961:1 ve 5, Sirmen tek oyla Başkan oldu; 03.11.1961:1 ve 5, Gürsel, kabine için

temaslara başladı; 05.11.1961:1 ve 5, 14'ler 'Biz memur değiliz' diyor; 08.11.1961:1 ve 5, Gürsel, Başbakan bugün belli olacak, dedi; 09.11.1961:1 ve 5, 8. Gün Kabine hala kurulamıyor). Gazetede bu konularla ilgili haberlerin yanı sıra değerlendirme yazıları da yazılmıştır.

1 Kasım tarihli başyazıda, çok partili yaşama geçişin beraberinde getirdiği zorluklar ele alınmıştır. Meclis'te hiçbir partinin çoğunluğu sağlayamaması durumunda ortaya çıkabilecek sorunlar Almanya ve İsrail örnekleri üzerinden açıklanmış ancak bu durumun "milli felaket" anlamına gelmediği vurgulanmıştır. Türkiye'yi bu ülkelerden ayıran temel nokta olarak ise, demokratik tecrübenin henüz başlangıç aşamasında olunması ve rejim değişikliğinin ardından ilk meşru Meclis ile karşı karşıya bulunulması gösterilmiştir. Bu nedenle parti liderlerinin sürece büyük bir anlayış ve fedakârlıkla yaklaşmaları gerektiği ifade edilmiştir (*Yeni Sabah*, 01.11.1961:1 ve 5, Çok Partili Rejimin Zorlukları).

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 01.11.1961:2, Kabine nasıl kurulur?) de yazısında çeşitli ülkelerde kabinelerin nasıl kurulduğunu anlatmıştır. Sürecin bütün aşamaları detaylı bir şekilde anlatıldıktan sonra hükümetin kurulamaması ihtimalinde Meclis'in feshedildiği ve yeni seçimlere gidildiği belirtilmiştir. Koalisyon hükümetlerinin süresiyle ilgili de değerlendirme yapan Siyavuşgil Türkiye özelinde, "bizim gibi partileri birbirinden doktrin farkıyla ayrılmayan memleketlerde koalisyon hükümetlerinin sağlam ve uzun ömürlü olmaması için sebep yoktur" değerlendirmesinde bulunmuştur.

Yeni Sabah'ın (02.11.1961:1 ve 5, Hayret ve şaşkınlık uyandıran demeçler) başyazısında değerlendirdiği bir diğer olaysa 14'lerden 6'sının Paris Büyükelçiliği'nde yaptıkları basın toplantısı olmuştur. Yapılan açıklama "lakırdı" olarak betimlenirken, bu açıklamanın ardından Türkiye ve dünya kamuoyunun da Milli Birlik Komitesi'nde ayrılığın neden yaşandığını net bir şekilde anlamış oldukları savunulmuştur. 14'lerin seçimlerin yapılmasına muhalif oldukları için komiteden uzaklaştırıldıkları iddia edilirken bu grubun rejimin sosyal demokrasi olmadığını için beğenmeyip, yıkmak istediklerini de tüm dünyaya haykırdıkları ileri sürülmüştür. Yazının son bölümünde bu manzara karşısında nasıl adımlar atılacağına merakla beklendiği de söylenmiştir.

Gazetenin sonraki günlük başyazısı da bu konuya ayrılmıştır. Yapılan açıklamanın "tatsız tepkiler uyandırdığı" söylenirken Avrupa'daki bütün ajans ve gazetelerin haberi aynı biçimde geçmesinin de olayın Paris Büyükelçiliği'nde geçtiğinin bir kanıtı olarak gösterilmiştir. Altı kişinin devlet memuru olmalarından dolayı gerekli cezayı alacakları söylenirken, hareketin memurluk görevini ihlal etmek dışında suç teşkil eden başka yönleri olduğu, "Mevcut rejimi yıkarak yerine Sosyal Demokrasiyi getirmek istedikleri bu gayeye ulaşmak için Anayasa

hükümlerini çiğneyerek ve aşarak aydınlar, ordu, gençler hatta bazı partilerle işbirliği yapmak” ifadeleriyle açıklanmıştır. Bu isimlerin dış politika konusunda da farklı görüşlerinin olduğu söylendikten sonra hükümetin bu ağır durum karşısındaki sessizliği de sorgulanmakta, bu altı kişiyle iletişimleri olup- olmadığı da ima edilmektedir (*Yeni Sabah*, 03.11.1961:1 ve 5, Yine Altıların Mahut Basın Toplantıları).

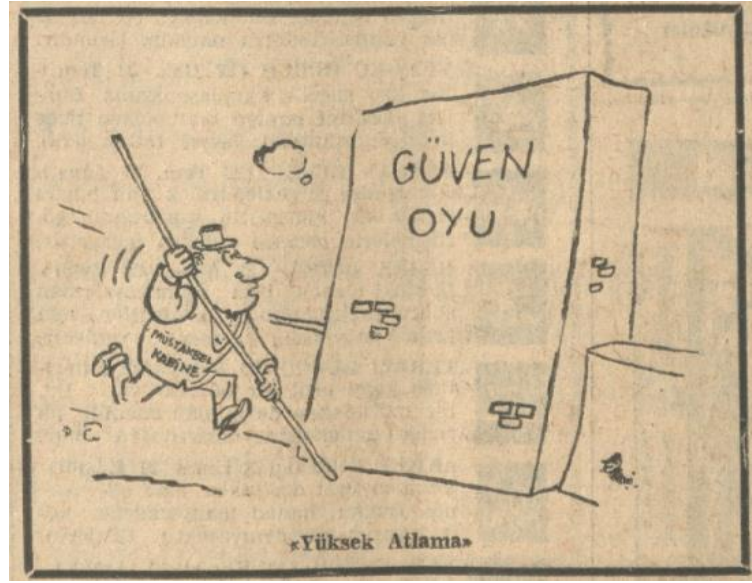
3 Kasım günü de gazetenin konuya ilgisi devam etmiş, “Nasreddin Hocanın Hikayesi Gibi” başlıklı başyazıda bu sefer 6’ların durumun açıklaması için bir gazeteye verdikleri beyanat,

“Altılar demişler ki biz bir basın toplantısı filan yapmadık, Cumhuriyetin ilanı milli bayramı münasebetiyle Paris Ataşesinin yanına gittik orada bir takım ajans muhabirleri ve Avrupalı gazetecilerle karşılaştık onlarla basın toplantısı değil bir çeşit sohbet bulunduk ve iş işte bundan ibarettir”

şeklinde aktarılmıştır. Yazının ilerleyen kısmında bu açıklama “gülünç” bulunurken Dış İşleri Bakanlığı’nın da süreci incelediği ancak bu kişilere karşı kanunun hükümlerinin çetrefilli cümlelerin ağında tutulmasının da kuşkuya düşürücü olduğu savunulmuştur (*Yeni Sabah*, 04.11.1961:1 ve 5, Nasreddin Hocanın Hikayesi gibi)

Aynı günlerde Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 06.11.1961:2, Gizliliğe Paydos) ise demokrasinin çeşitli unsurlarını anlatan yazılarından birini daha kaleme almıştır. “Gizliliğe paydos” çağrısıyla başlayan metninde, yeni demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için şeffaflığın hayati önemini vurgulamaktadır. Yazının merkezinde, siyasi süreçlerin karanlık köşelerden çıkarılıp gün ışığına çıkarılması gerektiği fikri yatmaktadır. 27 Mayıs sonrası oluşturulan yeni anayasal düzende demokratik kurumların yeniden inşası sürerken eski alışkanlıkların devam ettiğine dair güçlü bir eleştiri getirilmiştir. Yazar, bu tür pratikleri demokrasiyi kemiren “diktatörlük tohumları” olarak nitelendirerek, okuyucuda güçlü bir zihinsel çağrışım uyandırmıştır. Yazının son bölümünde, Türkiye’nin geçmiş deneyimlerine atıfta bulunularak, “Vatandaşlar, gizlilikle küflenmiş, kurtlanan demokrasiler de gördü. Klikli, kumpaslı ve fiskoslu devirler yaşadı” ifadeleri kullanılmış bununla da yeni demokratik düzenin aynı hatalara düşmemesi gerektiği mesajı verilmiştir. Siyavuşgil, sağlam bir anayasa üzerine kurulu yeni devlet binasının, “gece karanlığında” değil “gün ışığında” inşa edilmesi gerektiğini savunarak yazısına son vermiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 06.11.1961:2, Gizliliğe Paydos).

Hükümet konusunda görüşmelerin sürdüğü, İnönü’nün başbakanın CHP’li bir isim olması yönünde beyanda (*Yeni Sabah*, 07.11.1961:1 ve 5, İnönü, Başbakanın bir CHP’li olmasını istiyor) bulunduğu günlerde gazetenin birinci sayfasında sürecin zorluğunu anlatan bir karikatür yayımlanmıştır.

Görsel 3.91: Yüksek Atlama Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 07.11.1961

“Müstakbel Kabine” yazılı figürün sırıkla büyük bir duvarı aşmaya çalışması, güvenoyu almanın sadece yasal değil, aynı zamanda siyasi açıdan da büyük bir engel olarak görüldüğünü ima etmektedir. “Yüksek Atlama” başlığı ise bu sürecin olağan dışı çaba ve denge gerektiren bir mücadeleye dönüştüğünü vurgulamaktadır. Koalisyon görüşmelerinin karmaşıklığı ve partiler arası güvensizlik ortamı karikatürdeki duvarın yüksekliğiyle temsil edilmektedir. Figürün bireysel çabası hükümetin kurumsal desteğe ulaşmadaki yalnızlığını ve kırılganlığını ortaya koymaktadır.

147’lerin gündemde olduğu birkaç günün ardından *Yeni Sabah*’ın başyazısı tekrar 14’ler içindeki gruba ayrılmıştır. Yazının temelinde gazetenin Brüksel muhabirine 14’ler adına konuşan 5 kişinin ifadeleri bulunmaktadır. Hükümetin bu konuyla ilgilendiği noktaları bağlam dışı bulunurken bu durum kişilerin, “Biz memur değiliz, binaenaleyh memur statüsüne tabi değiliz” şeklindeki beyanıyla da güçlendirilmeye çalışılmıştır. Beşlerin beyanlarındaki ifadeler karşısında tüm partilerin dikkatli olması gerektiği savunulurken argümanlar çürütülmeye çalışılmıştır (*Yeni Sabah*, 08.11.1961:1 ve 5, Partilerimiz için Uyarıcı olması Lazım sözler).

Sabri Esat Siyavuşgil’in “Halk Partisinin iddiası!” başlıklı yazısı CHP’nin Meclis’te en fazla üyeye sahip olmasını gerekçe göstererek başbakanlık talebinde bulunmasını eleştirmektedir. Siyavuşgil, bu iddiayı iki noktadan sorunlu bulmaktadır. İlki, CHP’nin devlet yönetimindeki tecrübe iddiasının 1946–1950 yılları arasındaki başarısız uygulamalarla çelişmesidir. İkincisi ve daha önemli olanı ise, partinin yalnızca %38’lik bir seçmen desteğini temsil etmesine rağmen, oyların %62’sini almış diğer partileri yok saymasının demokratik meşruiyet açısından sakıncalı olduğudur. Siyavuşgil’e göre CHP, başbakanlık ısrarından

vazgeçip diğer üç partinin üzerinde mutabık kaldığı bir adayla kurulacak hükümete katılmayı kabul ederse koalisyonun daha sağlıklı işlemesi mümkün olacaktır (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 08.11.1961:2, Halk Partisinin iddiası!).

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 09.11.1961: 2, Tek Çıkar Yol!) ertesi günkü yazısında dört partili Meclis aritmetiği içinde istikrarlı bir koalisyon modeli arayışını ve bu süreçte yaşanan temel çıkmazları analiz etmektedir. Yazıda, AP, YTP ve CKMP'nin oluşturduğu üçlü koalisyon ihtimali ile CHP'nin dışarıda bırakıldığı alternatif modeller tartışılmaktadır. Metnin öne çıkan argümanlarından biri dönüşümlü başbakanlık fikrinin eleştirisidir. Yazar, Batı demokrasilerinde benzeri bulunmayan bu modelin “yerli malı acayip bir usul” olduğunu belirterek, Türkiye'nin kendi gerçeklerine uygun çözümler üretmesi gerektiğini vurgulamış, CHP'yi koalisyona ortak etmek için böyle bir yöntem benimsenmesinin yanlış olacağını da altını çizmiştir. Öte yandan yazarın önerisi nettir. AP-YTP ikilisi ya da bu iki partinin CKMP'yi de yanlarına alarak kuracakları üçlü koalisyon, tek gerçekçi çözümdür. Bu modelin oyların %62'sini temsil edeceğinden “sağlam ve uzun ömürlü” olacağı öngörüsünde de bulunmaktadır (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 09.11.1961: 2, Tek Çıkar Yol!)

Cemal Gürsel'in yaptığı açıklamaların ardından 8 Kasım tarihli *Yeni Sabah* gazetesi “Gürsel, Başbakan bugün belli olacak, dedi” başlığıyla çıkmıştır. Aynı günkü gazetede yayımlanan karikatürdeyse başbakanın henüz belirlenmemiş olmasının yarattığı belirsizlik atmosferi hiciv yoluyla yansıtılmıştır.

Görsel 3.92: Başbakan Aranıyor Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 08.11.1961

Karikatürdeki gazetenin manşetindeki “Başbakan aranıyor” yazısı, siyasal otoritenin eksikliğine ve hükümet kurma sürecinin gecikmesine dikkat çekerken, iki yurttaşın bu ilanla

birlikte “Bir de şuraya soralım...” diyerek kayıp eşya dairesine yönelmesi, başbakanlık makamının adeta kaybolmuş bir nesneye dönüştüğü yönünde ironik bir anlatım sunmaktadır. Uyuyan memur figürü ise bürokrasinin tepkisizliğini ya da süreçteki ataleti simgelemektedir. Karikatür, liderlik boşluğunun halk nezdinde yarattığı çaresizliği ve siyasal sistemin işleyişine yönelik kuşkuyu mizahi bir dille dile getirmiştir.

11 Kasım’dan itibaren siyasi gündemle birlikte *Yeni Sabah*’ın da gündemi değişmiştir. İsmet İnönü, Cemal Gürsel tarafından Başbakan ilan edilmiş ve yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Gürsel ayrıca diğer partilerin küçük hesaplardan kaçınmalarını ve İnönü’ye yardımcı olmalarını istemiştir (*Yeni Sabah*, 11.11.1961:1 ve 5, İnönü, Başbakan tayin edildi; 11.11.1961:1 ve 5, Gürsel, üç partiden İnönü’ye yardımcı olmalarını istedi). İnönü ise basına verdiği demeçte, “Kurmaya çalışacağım hükümet, bir parti hükümeti değil, bir milli huzur ve demokrasiyi yerleştirme hükümeti olacaktır” ifadelerini kullanmıştır (*Yeni Sabah*, 11.11.1961:1, İnönü’nün beyanatı).

Kabinede kimlerin yer alabileceğine dair haberlerle birlikte dünya kamuoyunun İnönü’nün başbakan olarak görevlendirilmesini nasıl değerlendirdiği de gazetenin sayfalarında yer almıştır. Avrupa basınında yer alan ifadelerle göre ister kısa ister uzun vadeli bir koalisyon dönemi olsun Türkiye bir istikrar sürecine yönelmiştir. Amerika basınıdaysa bir parti kabinesinden ziyade koalisyon kabinesi kurulması beklendiği söylenmiştir. *Yeni Sabah* ise haberleri genel olarak değerlendirdiğinde ümit verici bir devrenin başladığını aktarılmıştır (*Yeni Sabah*, 12.11.1961:1 ve 5, Dış basın İnönü’nün tayinini çok iyi karşıladı).

Yeni Sabah’a göre AP, İnönü’nün CHP Genel Başkanlığı görevinden istifası ve af gibi “ağır şartlar” öne sürmüştür. CHP’li yetkilerle yapılarla yapılan görüşmedeyse, özellikle İnönü’nün istifasının “gülünç bir teklif” olarak değerlendirdikleri de kaydedilmiştir (*Yeni Sabah*, 13.11.1961:1 ve 5, AP ağır şartlar öne sürdü; 13.11.1961:1 ve 5, AP’nin 2 şartı “imkansız” sayılıyor). Sabiha Deren ise CHP mensubu bazı vatandaşların, İnönü’nün başbakan olarak görevlendirilmesinin ardından takındıkları tavrı eleştirmiştir. Bu kişilerin, “Ne habeeer? Yine bizim paşaya muhtaç olduğunuz değil mi? O olmasaydı zaten, askerler çoktan diğer partileri kapatmışlardı. Oturun kalkın, yiyin için de İnönü’ye ve Halk Partisi’ne dua edin” dediklerini aktaran Deren, bu ifadeleri “sevimsiz” olarak tanımlarken aynı zamanda İnönü’ye de zarar verdiğini söylemektedir. Partilileri davranışlarını terk etmeye çağıran Deren, böylelikle hem partinin geleceğinin bir kişiye bağlanmasının önüne geçileceğini hem de gerçeklerle yüzleşilebileceğini söylemiştir (Deren, *Yeni Sabah*, 13.11.1961:1 ve 4, Ne habeeer?).

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 13.11.1961:2, Şimdilik Normal Yoldayız!) ise hükümet kurma sürecini ve olası kriz senaryolarını analiz etmektedir. Metin, İsmet İnönü’nün kabine kurma

görevini üstlenmesiyle başlayan sürecin anayasal çerçevesini ve demokratik işleyişin önemini vurgulamaktadır. Yazar, hükümet buhranı olarak nitelendirilebilecek durumun henüz başlamadığını ancak partiler arası uzlaşma sağlanamaması halinde ciddi bir krizin ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Yazıda öne çıkan temel argüman demokratik süreçlerin sağlıklı işleyişine dair yapılan vurgudur. İnönü'nün “ikinci Cumhuriyetin ilk Başbakanı” olarak nitelendirilmesinin henüz doğru olmadığı çünkü meclisten güvenoyu alması gerektiği ifade edilmektedir. Bu durum, demokrasilerde meşruiyetin ancak parlamenter onayla sağlanabileceğine dair önemli bir hatırlatmadır. Yazar, normal işleyişin İnönü'nün diğer parti liderleriyle anlaşarak koalisyon hükümeti kurması ve meclisten güvenoyu alması şeklinde olacağını belirtmektedir. Metinde dikkat çeken bir diğer nokta olası başarısızlık senaryolarının ele alınmasıdır. İnönü'nün kabine kuramaması halinde sırasıyla AP, YTP ve CKMP liderlerinin görevlendirileceği bunların da başarısız olması durumunda ise meclisin feshedilerek yeni seçime gidilebileceği anlatılmaktadır. Yazar, bu tür bir krizin “taze demokrasimiz” için ciddi bir sınav olacağını ve mümkünse uzlaşma yoluyla çözülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yazının önemli bir katkısı, demokratik krizlerin çözüm mekanizmalarına dair sunduğu analizdir. Meclisin feshinin en son çare olarak görülmesi ve bunun da riskler barındırması, yazarın demokratik istikrar kaygısını yansıtmaktadır (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 13.11.1961: 2, Şimdilik Doğru Yoldayız!)

AP'den sonra YTP de tarafsız bir başbakan olması ve her parti için bir başbakan yardımcısı kadrosu verilmesini talep etmiştir. Bölükbaşı, partisinin grup toplantısında yaptığı açıklamada partisinin kabineye girmeyeceklerinin bir kez daha altını çizmiştir (*Yeni Sabah*, 14.11.1961:1 ve 5, YTP de tarafsız Başbakan istiyor). Bu haberle aynı gün okuyucuyla buluşan başyazıdaysa koalisyon hükümeti kurmanın zorlukları anlatılmıştır. Başyazıda, Türkiye'de ilk kez çeşitli partilerin uzlaşarak karma bir hükümet kurulacağını söylenirken görevin tek parti döneminin Başbakan ve Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'ye verilmiş olmasıysa talihin ve kaderin cilvesi olarak gösterilmiştir. Gürsel'in görevi tecrübeli bir devlet insanı sıfatıyla verdiğini anlatan açıklaması hatırlatılmış ve bir grup AP'linin de bundan faydalanmak istediği belirtilmiştir. AP'lilerin “Madem ki Devlet Reisi, İsmet Paşa'yı tarafsız saymak istemiştir, bu keyfiyet sadece nazari ve tevehhümi [zannetme, evhamlanma] olmamalı ve fiiliyata intikal etmelidir” görüşüyle hareket ettiklerini anlatılmış ve bunun ilk anlaşmazlık noktasını ortaya çıkardığı vurgulanmıştır. Tarafsız bir başbakan seçilmesi isteniyorsa bunun herhangi bir partiye üye olmayan birinin görevlendirilmesiyle olacağı söylendikten sonra herhangi bir siyasi parti liderine günün şartları dolayısıyla partisinden istifa ettirmenin o kişiyi anında tarafsız bir konuma getirmeyeceği de söylenmiştir. Gazeteye göre Meclis'te en fazla üyeye sahip parti

grubunun başkanı sıfatıyla İnönü'ye bu görev verilmiş olsaydı böyle bir kriz de yaşanmamış olacaktır (*Yeni Sabah*, 14.11.1961:1 ve 5, Uzlaşma Kabinelerinin Zorlukları).

Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 14.11.1961: 3, Huzur Hükümeti) ise “koalisyon hükümeti” kavramı yerine “huzur hükümeti” kavramının kullanıldığını belirttiği yazısında hükümet kurulması sürecine dair yorumlarını bireylerin gündelik ruh haliyle ilişkilendirerek, siyasal gelişmelerin toplumsal düzeyde nasıl bir karşılık bulduğunu tartışmaktadır. DP dönemi ve 27 Mayıs sonrası yaşanan gelişmeleri aktaran Araz, Türkiye’de hemen hemen her konuda yaşananların bir kişiye mal edildiğini söylemekte, 27 Mayıs sonrasında yaşananların da “bir numaralı adam” sıfatını yitirmeyen İnönü’ye mal edildiğini anlatmıştır. Anayasa referandumunda “evet” ve “hayır” yönündeki oyların bile İnönü perspektifinde değerlendirilerek kullanıldığını belirttikten sonra 1946 yılından itibaren seçmenlerin oy davranışında herhangi bir partiyi desteklemekten ziyade, “O ve partisi kaybetsin” anlayışıyla verildiği ve bunun 1961 seçimlerinde de aynı şekilde gerçekleştiği değerlendirmesinde bulunmuştur. İnönü hakkında ne söylenirse söylensin kabul edilmiş yargıların değişmeyeceğinin altını çizen Araz kurulacak hükümetle ilgilisiyse,

“Değiştirilemeyince.. Huzur Hükümeti daha doğarken bir hayalden, bir vehimden ibarettir demek. Reylerini İnönünün partisi aleyhinde kullananlar bunu bir mağlubiyet, reylerini onun tarafından kullananlar bunu bir zafer addedecek ve bu yeni bir huzursuzluğun kaynağı olacaktır. Kaldı ki her iki tarafın da dedikoducu çevreleri bu işi kendi çıkarlarına istismar edelim derken, bizim için asıl büyüklüğü sadece siyasi hayatından değil, tarihi şahsiyetinden gelen bir senbolü tahrip ediyor, yıpratıyor, ziyan ediyorlar (Araz, *Yeni Sabah*, 14.11.1961: 3, Huzur Hükümeti).”

analizini yapmıştır.

Görsel 3.93: Liderler Aralarında Konuşuyor Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 15.11.1961

Seçimlerden bir ay sonra yayımlanan bir karikatürdeyse, “Liderler aralarında konuşuyor” ibaresiyle verilen mesaj, dönemin siyasi belirsizliğini ve uzlaşma arayışlarını eleştirel bir üslupla ele almaktadır. Uçurumun kenarından düşmek üzere olan ve “Memleket Meseleleri” figürüyle doğrudan ülke sorunlarını temsil etmektedir. Bu figür, çözüm bekleyen ciddi bir kriz içinde uçurumdan sarkmış halde yardım beklemektedir. Ancak yukarıda onu kurtarma pozisyonunda olan dört siyasetçi kendi aralarında kimin kurtaracağı konusunda tartışmaktadır. “Ben kurtarırım”, “Yok yok bırakın ben kurtarırım” şeklindeki ifadeler, yardım etmekten çok üstünlük kurma çabasını yansıtmaktadır. Liderlerin yardım etmek üzere iş birliği yapmaları beklenirken birbirlerini geride bırakma gayreti içinde olmaları koalisyon görüşmelerinin içeriğini ve samimiyet düzeyini sorgulamaktadır. Bu bağlamda, memleket meselelerinin uçurumdan düşmesi an meselesiyken, siyasetçilerin hâlâ kendi rollerini tartışmaları eleştirilmektedir.

Bu karikatürle aynı gün yayımlanan yazısında Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 15.11.1961: 3, Kim bu adam?) bütün partilerin üzerinde uzlaşacağı bağımsız bir başbakan arayışını gerçekçi bulmamaktadır. Ona göre, “herkesin destekleyeceği ideal lider” beklentisi siyasi hayalin ötesine geçememekte, dönemin kutuplaşmış ortamında böyle bir isim bulmak mümkün görünmemektedir. Parti liderlerinin öne sürdüğü kriterleri alaycı bir üslupla eleştiren Araz, siyasi ayrışmaların esasen ideolojik farklılıklardan değil, kişisel çatışmalardan ve “hissi sebeplerden” kaynaklandığını vurgulamaktadır. Yazının dikkat çekici yanı, Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal krizin “var, var, var...” ifadesiyle özetlenmesidir. Meclis tartışmalarındaki gerilim, ekonomik sıkıntılar ve güvensizlik ortamı ardı ardına sıralanarak, tüm bu sorunların üstesinden gelebilecek “sihirli bir lider” beklentisinin boşuna olduğu dile getirilmektedir. Yazının sonunda kullanılan “dünyaya pirince giderken evdeki bulgurdan olmak” deyimiyse iç çekişmelerin ülkeyi daha büyük risklere sürükleyebileceği yönünde bir uyarı işlevi görmektedir.

AP en az 10 bakanlık talebiyle kabine girmeyi kabul ederken YTP lideri Ekrem Alican da hükümete güven oyu vereceğini açıklamış, bu gelişmelerle birlikte siyasi gelecek daha belirgin bir hal almıştır (*Yeni Sabah*, 16.11.1961: 1 ve 5, AP, İnönü Kabinesine giriyor; 16.11.1961; 1 ve 5, AP asgari 19 Bakanlık talep ediyor). Başyazıdaysa, YTP ve AP’nin süreçteki davranışları ele alınmıştır. YTP’nin olumsuz tavrı içerisindeki taleplerini “görülmemiş, işitilmemiş ve garip” bulmuştur. YTP’nin tavrından sonra gözlerin AP’ye çevrildiği belirtilirken, Meclis’teki vekil sayısı bakımından da sürece yön verecek partinin de AP olduğu belirtilmiş ancak bu parti içerisinde de farklı grupların tartıştığı aktarılmıştır. Tartışmalar sonunda AP içerisindeki sağ uyu sahiplerinin galip gelmesi *Yeni Sabah* tarafından mutlulukla karşılanmıştır. AP’nin İnönü başkanlığında Türkiye’nin kaderini uzun bir süre tayin edebileceği çıkarımı da yapılmıştır (*Yeni Sabah*, 16.11.1961:1 ve 5, Sağduyunun Zaferi).

Seçimden sonra kaleme alınmış belki de en önemli yazılardan biri Sabiha Deren tarafından kaleme alınan “Şimdi İnönü’yü desteklemek bir vazifedir (*Yeni Sabah*, 16.11.1961:1 ve 4)” başlıklı yazıdır. Yazı hem hükümetin kurulması sürecinde gazetenin tavrını net bir şekilde ortaya koyarken hem de gazetenin tarihsel süreçteki ideolojik konumlanışına dair de çok anlamlı bilgiler sunmaktadır. AP’nin, İnönü’yü ve kuracağı kabineyi desteklemeyeceğine dair gelen haberler karşısında çok üzüldüklerini belirten Deren, bunun sebebini anlatmadan önce *Yeni Sabah*’ın tarihsel süreçteki konumu ve yaşadıklarıyla ilgili;

“*Yeni Sabah*, açıkçası, CHP ile yıldızı pek barışık olmıyan bir gazetedir. *Yeni Sabah* el altından ‘CHP iktidara gelirse neşriyata devam edemez, hatta sahibi bu memlekette barınamaz’ diye tehdit edilmiş gazetedir. *Yeni Sabah*, muhabirleri haber almak için gittikleri İnönü’nün kapısından kovulmuş olan gazetedir. Kısası, her demokratik memlekette olduğu gibi, Türkiye’de de bir parti (CHP) ile bu müstakil gazete (*Yeni Sabah*) zaman zaman çatışmışlar, atışmışmışlar ve karşılıklı antipatilerini mensuplarına ve

okuyucularına da sindirmişlerdir. Sebep, her demokratik memlekette olduğu gibi diyemeyeceğim, Sabiha Deren olarak partinin liderinden ve gazetenin sahibinden özür dileyerek söyleyeceğim, maalesef prensip meselelerinden ziyade, şahısların tutumu ve tatbikat olmuştur (Deren, *Yeni Sabah*, 16.11.1961:1 ve 4, Şimdi İnönü'yü desteklemek bir vazifedir)”

dedikten sonra kendi tutumuyla ilgili olaraksa;

“Evet, *Yeni Sabah*’ın bir mensubu olan ben, Sahiba Deren 1960’dan önce DP ve Menderes düşmanı, 27 Mayıs’tan sonra CHP ve İnönü, hatta ordu düşmanı olmakla itham edilebilen insan 16 Kasım 1961 günü diyorum ki:

- İçinde bulunduğumuz şartların icabı olarak, bugün İnönü’yü desteklemek, hiç tereddütsüz bir vatan borcudur. İnsanların şahsi meseleleri, küçüklü büyüklü ihtilafları bulunabilir. Partiler, gazeteler için de bu böyledir. Ama, düşman karşısında aynı sipere omuz omuza girmiş, damarlarında aynı ırkın kanı, tüfeklerinde aynı fabrikanın kurşunu bulunan insanlar, o an şahsi meselelerini, aralarındaki ihtilaflarını tamamını unuttur ve dikkatlerini karşıdaki düşmana tevcih ederek, birbirlerine destek olurlar. Bunun aksini yapmak vatana ihanettir.

İşte ben AP genel idare kurulunu bu düşünceyle tebrik ediyorum (Deren, *Yeni Sabah*, 16.11.1961: 1 ve 4, Şimdi İnönü’yü desteklemek bir vazifedir)”

ifadelerini kullanmış yazısının ilerleyen kısmındaysa İsmet İnönü ile ilgili olaraksa;

“Sabiha Deren, 1947- 1950 intikal devresini, tam not alarak geçirmiş olan İnönü’den, bu kere de aynı başarıyı beklerken, onun bünyemizi ikiye ayıran felaketi önleyici her davranışını alkışlamaya ve İnönü’yü partilerin üstünde bir devlet adamı olarak görmeye hazır olduğumu beyan ama bu arada kendince gördüğü kusurlara işaret hakkını da mahfuz tuttuğunu arzeder (Deren, *Yeni Sabah*, 16.11.1961: 1 ve 4, Şimdi İnönü’yü desteklemek bir vazifedir)”

demmiştir.

Koalisyon gelişmelerinin hızlandığı dönemde hükümet programında yer alacak ana konular da belirginleşmeye başlamıştır. İlk vurgu “huzur” kavramına yapılmış, daha sonra vergi, işçilerin hakları ve iş hacmi gibi iktisadi konular da yer almıştır (*Yeni Sabah*, 17.11.1961:1 ve 5, Hükümet programının anahatları açıklandı).

Sabri Esat Siyavuşgil’in “Huzur Hükümeti” başlıklı yazısı (*Yeni Sabah*, 17.11.1961:2), CHP ve AP’nin kuracağı koalisyonu “huzur” kavramı çerçevesinde değerlendirmektedir. Siyavuşgil, gerçek huzurun baskı yoluyla değil, karşılıklı anlayış ve diyalogla sağlanabileceğini savunmaktadır. Ona göre iki parti, “ikiz kardeşler gibi birbirine benzeyen” programları sayesinde ekonomik ve sosyal konularda derin bir çatışma yaşamayacak, CHP’nin devletçi çizgisi ile AP’nin liberal eğilimleri uyumlu bir zemin bulabilecektir. Bu noktada yazar, koalisyonu yalnızca bir siyasi uzlaşma değil, aynı zamanda “kalkınmayla birlikte Türkiye’yi huzura kavuşturma” hedefiyle tanımlamaktadır. Yazının sonunda ise İkinci Cumhuriyet’in ilk kabinesinden bu hassas dengeyi kurabilecek dirayet ve siyasi olgunlukta olması beklentisi dile getirilmiştir (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 17.11.1961: 2, Huzur Hükümeti).

Hükümet için görüşmelerinde bir aşaması da partilerin kabinede kaç bakanlıkla temsil edileceğidir. Yapılan anlaşma sonucu her partinin 11 bakanlıkta görev alması kabul edilmiştir. Buna göre CHP; Başbakanlık, Devlet, Adalet, Bayındırlık, Maliye, Milli Savunma, Milli

Ediğim Dışışleri, Sanayi, Çalışma bakanlıklarını alırken AP ise; Başbakan Yardımcılığı, Devlet Bakanlığı, Tekel, Ticaret, Sağlık, Tarım, İçişleri, Basın, İmar Ve Ulaştırma bakanlıklarını almıştır.

Görsel 3.94: Milli Piyango Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 18.11.1961

Yayımlanan bir karikatürdeyse bakanlıkların nasıl belirlendiğine dair mizahi bir anlatım vardır., “Kabine” tabelası taşıyan yapı, biçimsel olarak klasik bir piyango çekiliş makinesine benzetilmiştir. Bu benzetme, koalisyon görüşmeleri sonucunda oluşacak kabinenin, planlı bir siyasal tasarımdan çok şansa dayalı bir çekiliş sonucu şekillendiği eleştirisini merkezine almaktadır. Yapının yanındaki figür, üzerinde neşeli bir ifade ile kurma kolunu çevirirken resmedilmiştir. Kabine, yani ülkeyi yönetecek kadro, burada siyasal liyakat, uzlaşma ya da program uyumu ile değil, daha önce yazılarla belirtildiği gibi kişisel menfaatler uğruna kime ne çıkarsa mantığıyla, rastlantısal bir dağıtımla belirleniyormuş gibi sunulmuştur.

Sabri Esat Siyavuşgil'in "Numaralara Paydos" başlıklı yazısı siyasetin sembolik jestler ve kulis dedikoduları üzerinden yürütülmesinin memleketin esas sorunlarını gölgelediğini ortaya koymaktadır. Denizli AP İl Başkanı'nın istifası gibi olayların gündemin merkezine oturtulmasının yanıltıcı olduğu belirtilmekte, siyasetin "yaratıcı bilgi" ve somut çözümler üzerinden şekillenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Yazıda basın da bu süreçte sorumluluk taşıdığı vurgulanmaktadır. Gazetelerin magazin nitelikli haberlerle sütunlarını doldurmasının "yüksek politika" sayılamayacağı ileri sürülmekte ve halkın bu tür "numaralardan" bıktığı belirtilmektedir. Siyavuşgil, bunun yerine gerçek toplumsal sorunların ele alınmasının önemini hatırlatmaktadır. "İstihalden ne haber?", "Mehmet'in mesken derdine çare bulunuyor mu?" soruları üzerinden kalkınma, eğitim, sağlık ve kırsal hayat gibi temel meselelerin siyasetin odağında olması gerektiği ifade edilmektedir. Metinde siyasetçilere yönelik eleştiriler özellikle keskin bir dille dile getirilmektedir. "Buyurun Kırkpınar'a" benzetmesiyle siyasetin bir güç gösterisine dönüştüğü vurgulanmakta oysa asıl ölçütün yüzyıllardır aşılamayan yapısal sorunların çözülmesi olduğu belirtilmektedir. Yazının son bölümünde yapılan uluslararası karşılaştırmalar da dikkat çekmektedir. Yunanistan'ın milli gelir artışı, İsrail'in teknolojik gelişmişliği örnek gösterilmekte ve Türkiye'nin içe kapanık tartışmalarla vakit kaybettiği ileri sürülmektedir. Bu çerçevede, "Dünyadan haberin var mı senin?" sorusu, Türk siyasetçilerine yöneltilmiş keskin bir eleştiri niteliği taşımaktadır (Siyavuşgil, *Yeni Sabah*, 18.11.1961:2, Numaralara paydos!).

Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 18.11.1961:3, Müsterek tebliğ ve bir ufak pansuman) ise CHP ve AP'nin ortak bildirisini orada yer alan maddeleri yorumlamıştır. Tebliği 27 Mayıs sonrası "içimize ferahlık ve ümit getiren" bir metin olarak yorumlayan Araz, Türkiye'deki güncel en büyük sorunlardan birinin Yassıada yargılamaları mağdurları olduğunu söylemekle birlikte AP'nin henüz güven ve huzurun tam olarak tahsis edilmediği bir dönemde "siyasi aftan"³³⁵ bahsetmesini de hatalı olarak görmüştür.

Partiler kabinede yer alacak isimlerini belirlemişler ancak bazı CHP'lilerin hükümette yer almak istememelerinden dolayı kabinenin ilanı 20 Kasım³³⁶ günü olmuştur (*Yeni Sabah*, 19.11.1961:1 ve 5, AP'li Bakanlar Dün Belli Oldu; 20.11.1961:1 ve 5, Kabinenin İlanı Bugüne Kaldı).

³³⁵ Araz, ilerleyen günlerde de af konusunu gündeme almıştır. Hükümet programının Parti Meclis grubunda okunurken vekillerden bazılarının "Af var mı?" diye sormaları üzerine Araz, İkinci Cumhuriyet'in ilk hükümetinin temel fikir ve amacının sadece affa dayanmadığını söylemiş ve bu konunun dejenere edilmemesini vurgulamıştır (*Yeni Sabah*, 29.11.1961: 3, 'Af' meselesini dejenere etmeyelim).

³³⁶ Gazetede aynı gün yer alan bir başka haberdeyse 46 DP'lilerinin Fuat Köprülü ile yeni bir parti kurmak için iletişime geçmişlerdir. Bu kişilerin temel argümanı AP ve YTP gibi partilerin 1946 DP ruhunu yansıtamadıklarıdır (*Yeni Sabah*, 20.11.1961: 1 ve 5, 46 DP'lileri Köprülü ile temasa geçtiler).

Görsel 3.95: Kabine Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 21.11.1961

CHP–AP koalisyon hükümetinin kurulmasının hemen ardından yayımlanan karikatürde kabine direksiyonunda İsmet İnönü’nün oturduğu bir otomobile benzetilmiştir. Yan tekerleklerinde “A.P.” ibaresi yer alan araç, AP lideri Ragıp Gümüşpala’nın da yoğun çabalarıyla tamir edilmiştir. Alt metinde Gümüşpala’nın “Tamam... Epey ter döktük ama sağlam oldu Paşam...” sözleri yer almakta, böylece koalisyonun zorlu müzakereler sonucunda ve büyük gayretlerle kurulduğu ima edilmektedir. İnönü’nün direksiyonda olması CHP’nin yönetimdeki ağırlığını, Gümüşpala’nın tamirci pozisyonundaysa AP’nin daha esnek ve çaba harcayan taraf olduğunu göstermektedir. “Paşam” hitabı, İnönü’nün askeri geçmişten gelen otoritesini ve AP’nin bu liderlik karşısında kabullenici tavrını yansıtmaktadır. Sonuçta karikatür, CHP– AP koalisyonunun kolay bir uzlaşmayla değil, yoğun çabalar ve pazarlıklarla kurulabildiğini ancak ortaya çıkan yapının artık “çalışır” olduğuna dair temkinli bir iyimserlik barındırdığını hicivli bir üslupla ifade etmektedir.

Sabiha Deren köşesinde aralarında birkaç eski isim bulunmakla birlikte çoğunluğu yeni isimlerden oluşan 22 kişilik kabinenin “insanın iştahını kabarttığını” söylemektedir (Deren, *Yeni Sabah*, 22.11.1961: 1 ve 4, Bekliyoruz). Nezihe Araz ise yurttaşların yorgun, gergin ve sabırsız olduğunu söyledikten sonra yeni kabinenin başta ekmek olmak üzere temel ihtiyaç maddelerini güvence altına alması gerektiğini savunmuştur (Araz, *Yeni Sabah*, 22.11.1961: 3, Önce Ekmek).

Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 22.11.1961: 2, Yeni Kabine) ise CHP–AP koalisyon hükümetinin yapısını eleştirel bir bakışla değerlendirmektedir. Siyavuşgil’e göre kabine, kalkınma hedeflerini gerçekleştirecek uzmanlıktan yoksun olup daha çok siyasi dengeler gözetilerek oluşturulmuştur. Bakan seçimlerinde teknik ihtisasa gereken özen gösterilmediği hatta devlet işlerinde tecrübesiz olan AP’nin dahi bu konuda CHP’den daha dikkatli davrandığı

belirtilmektedir. Yazar, gelişmiş demokrasilerde bakanların politik kimlikleriyle öne çıkabildiğini kabul etmekle birlikte Türkiye’de devlet mekanizmasının bu tür bir işleyişe hazır olmadığı ifade edilmektedir. Türk siyasal geleneğinde vekâletlerin bakanların yönlendirmeleriyle işlediği, bu nedenle hükümet değişikliklerinin devlet işleyişini sekteye uğrattığı vurgulanmaktadır. Bu durum, bürokrasinin siyasileşme sorununu ortaya koymaktadır. Kabinenin temel işlevi olarak “huzur tesis etmek” gösterilmekte ancak bu huzurun ekonomik kalkınmadan ziyade mevcut dengesizliklerin giderilmesi anlamına geldiği ileri sürülmektedir. Yeni hükümetin Anayasa’nın öngördüğü kurumları oluşturabileceği fakat kalkınma hamlelerini gerçekleştirmekte yetersiz kalabileceği öngörülmektedir. Bununla birlikte, kabinenin beklenenden daha fazlasını yapmasının da mümkün olabileceği ihtimali dile getirilmektedir.

Görsel 3.96: Eski Dost Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 22.11.1961

Yeni kabine kurulduktan sonra yayımlanan bir karikatürdeyse koltukta oturan İsmet İnönü ile karşısında ayakta duran muhalefet temsilcisiyle tokalaşmaktadır. Muhalefet figürünün yüzünde dostane bir gülümseme varken arkasında gizlice taşıdığı kâğıtlarda “Sözlü Soru”, “Teklif”, “Güven Oyu” gibi Meclis kavramları yer almaktadır. Alt yazıda İnönü’nün ağzından “Sizi bir yerden gözüm ısırtıyor” cümlesi çıkar. Bu ifade İnönü’nün hem iktidarda hem de muhalefet lideri olduğu günlere gönderme yapmaktadır.

Yeni kabine kurulduktan sonra program müzakereleri başlamış, ucuzluk vaat etmekten ziyade mevcut fiyatların artmaması yönünde çalışılması fikri ortaya atılmıştır (*Yeni Sabah*, 23.11.1961: 1 ve 5, Kabine Hükümet programını müzakerelere dün başladı; 24.11.1961: 1 ve 5, Hükümet ucuzluk vaat etmeyecek). Bu günlerde *Yeni Sabah*'ta yayımlanan bir başyazı ise hükümete Meclis'te güven oyu verilmesini savunmaktadır.

“Meclis Yeni Kabineye Güven oyu Vermeli” başlıklı yazı (*Yeni Sabah*, 24.11.1961:1 ve 5), güvenoyunun yalnızca bir nezaket meselesi değil, aynı zamanda devlet başkanının otoritesini de pekiştiren bir mekanizma olduğunu vurgulamaktadır. Meclisin kabineyi ilk aşamada reddetmesinin hem demokratik işleyişe hem de Cumhurbaşkanı'na saygısızlık anlamına geleceği belirtilmektedir. Bu çerçevede, özellikle AP içindeki bazı muhalif tutumlara dikkat çekilmektedir. Yazıda, 1961 seçimleriyle oluşan siyasi dengelerin korunması gerektiği vurgulanmakta ve “yeni yeni bulunan denge” ifadesiyle koalisyonun istikrarına işaret edilmektedir. CHP'nin %36,7 oy oranıyla Meclis'in en güçlü partisi olduğunun altı çizilmekte, bu durum İnönü'nün başbakanlığını demokratik normlara uygun kılmaktadır. Ayrıca, normal demokrasilerde hükümet kurma görevinin en büyük parti liderine verilmesinin olağan bir uygulama olduğu belirtilmektedir. Son bölümde, siyasi istikrarın ekonomik kalkınma için zorunlu olduğu vurgulanmakta ve krizlerin uzamasının verimsizlik ve kaynak israfına yol açacağı hatırlatılmaktadır. Bu nedenle tüm partilerin, ülkenin mevcut şartlarına uygun bir tutum sergilemesi gerektiği ifade edilmektedir. (*Yeni Sabah*, 24.11.1961: 1 ve 5, Meclis Yeni Kabineye Güven oyu Vermeli)

Türkiye'nin iki partiden fazlasını kaldırmadığını ileri süren Nezihe Araz (*Yeni Sabah*, 24.11.1961: 3, İkisi Karar) ise siyasetteki bu yapının tarihsel bir süreklilik gösterdiği savunmaktadır. “Çok eskiden de memlekette yine iki parti vardı” ifadesiyle bu durumun yeni olmadığı ve sistemin doğal bir sonucu olduğunun belirtildiği metinde, diğer partilerin bu ikili yapı karşısında varlık gösteremediği, kaybolduğu ya da iki büyük partiden birine eklemlendiği anlatılmaktadır. Yazıda dikkat çeken önemli bir eleştiri, siyasi aktörlerin “memleket gerçeklerinden uzak” davranışlarına yöneliktir. Yazar, siyasetçilerin sürekli yeni partiler kurma eğilimini “gecekondu partileri” metaforuyla eleştirerek, bu durumun hem ülkeye hem de siyasetçilerin kendilerine zarar verdiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, “particilik oyunu” ifadesi, siyasetin kişisel çıkarlara indirgenmesine yönelik sert bir eleştiri içermektedir. Metnin önerdiği çözüm, mevcut partilerin iç yapılarını güçlendirmeleri ve disiplinli bir çalışma anlayışı benimsemeleridir. “Dört yıllık intikal devresi” olarak nitelendirilen dönemin, partilerin kendilerini yenilemeleri için bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Ertesi gün yayımlanan başyazısı ise öncekinin devamı gibidir. Yazıda (*Yeni Sabah*, 25.11.1961: 1 ve 5, Çabuk bir halle ihtiyacımız var) İnönü'nün karma kabinesine duyulan acil ihtiyacı toplumsal ruh hali ve siyasi gerçekler üzerinden değerlendirmektedir. Yazının merkezinde, Türkiye'nin “normal, namuslu ve dürüst bir idareye” duyduğu özlem yer almaktadır. Toplumun her kesiminin uzayan belirsizlikten kaynaklanan huzursuzluk “bekleme devresi psikozu” olarak nitelendirilmiştir. Kabinenin kurulması haberinin bile toplumsal bir ferahlık yarattığı, bu umudun boşa çıkmasının ise ülkeyi yeniden kaosa sürükleyebileceği uyarısı yapılmaktadır. Siyasal istikrarsızlığın ekonomik hayatı da felce uğrattığı, büyük kurumların bekleme moduna geçtiği vurgulanmaktadır. Muhalefetin tavırları ise sert biçimde eleştirilmiş, AP içindeki aşırı unsurların ve ayrıca YTP ve CKMP'nin tutumlarının demokratik teamüllere aykırı olduğu belirtilmiştir. Son bölümde yazı, halkın beklentilerinin karşılanmaması hâlinde sonuçların ağır olabileceği uyarısını yapmaktadır. Bu bağlamda, siyasi aktörlerin kişisel hesapları bir kenara bırakarak “demokratik düzen içinde halkın sesine kulak vermeleri” gerektiği dile getirilmektedir.

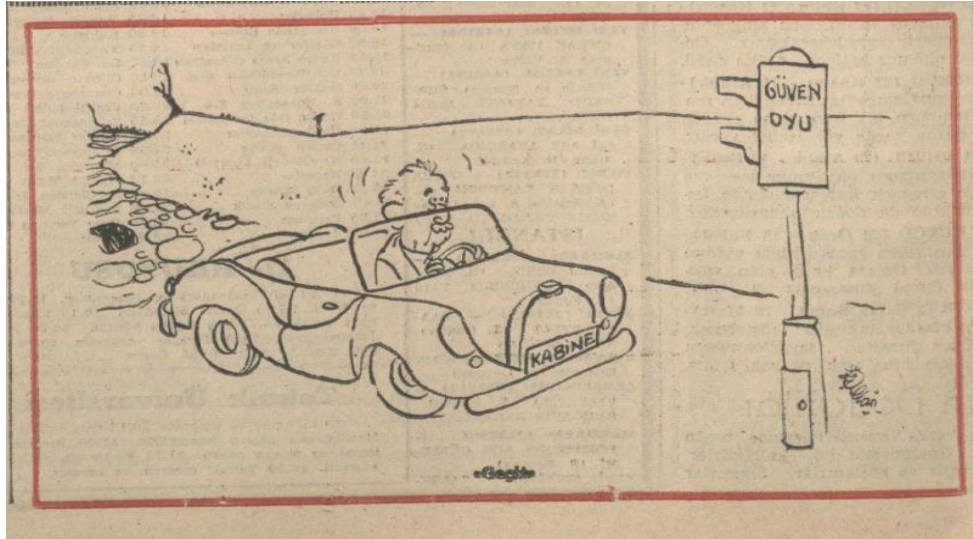
Siyavuşgil, hazırlanmakta olan hükümet programıyla ilgili bir yazı kaleme almıştır. Yazar, parçadan bütüne giden program hazırlama yönteminin sakıncalarını, gecekondur sorunu ve dış politika örnekleri üzerinden somutlaştırarak analiz etmektedir. Yazının merkezinde iki temel eleştiri bulunmaktadır. Birincisi, bakanlıkların kendi başlarına hazırladıkları programların bütüncül bir devlet politikasına dönüşememe riskidir. İmar ve İskan Bakanlığı örneğinde olduğu gibi, “50 bin mesken” projesinin bütçe imkânlarıyla uyumsuz kalabileceği belirtilmektedir. İkincisi ise Dışişleri Bakanlığı gibi kurumların rutin işleyleştikten kurtularak kültürel ve ekonomik işbirliğine odaklanamayışdır. Metnin en önemli argümanı, etkili hükümet programlarının “ana prensiplerden hareketle hazırlanması gerekliliğidir. Yazar, bakanlıkların kendi faaliyet alanlarını önceleyen yaklaşımlarının, bütüncül bir kalkınma vizyonunu zedelediğini savunmaktadır. Bu durum, özellikle “devletçi mi, liberal mi” olduğu netleşmeyen koalisyon hükümetlerinde daha belirgin hale gelmektedir (Siyavuşgil, 25.11.1961: 2, Hükümet Programı?).

Gümüşpala, kabinenin güvenoyu almamasının tehlikeleri üzerinde dururken, CHP grubu da hükümet programını olumlu karşılamıştır. Program 27 Kasım günü de Meclis'te okunmuştur (*Yeni Sabah*, 26.11.1961:1 ve 5, Gümüşpala ‘Kabinenin güven oyu almaması tehlikeli olur’ dedi; 27.11.1961:1 ve 5, Hükümet programını CHP Grubu iyi karşıladı; 28.11.1961: 1 ve 5, Program Mecliste Okundu).

Yeni Sabah'ta 26 Kasım 1961'de yayımlanan “Fitne Artık Sönmeli” başlıklı yazı, çok partili hayata geçişle birlikte siyasi partilere sızdığı iddia edilen fesat unsurlarının toplumsal

barışı tehdit ettiği tezine dayanmaktadır. Yazıda bu unsurların, ideolojik kılıflar altında partilere girerek liderleri gayrimeşru ve şiddet içerikli yollara yönlendirmeye çalıştıkları ileri sürülmektedir. Toplumsal kutuplaşmanın ulaştığı boyutlar çarpıcı örneklerle aktarılmakta; ibadethanelerin ve mezarlıkların ayrılması, ailelerin bile birbirine küsmüş olması, sosyal dokunun ne derece zedelendiğinin göstergesi olarak sunulmaktadır. Bu bozgunculuğun, “karanlık emeller” taşıyan odaklarca bilinçli biçimde körüklendiği iddia edilmektedir. Yazıda özellikle AP ve CKMP’deki kötü niyetli unsurlara işaret edilmekte, bu partilerin dürüst üyelerinin yeterli direnci göstermediği eleştirilmektedir. “Menderes’in çevresindekilerce yanlış yönlendirildiği” yönündeki vurgu da bu bağlamda dikkat çekmektedir. 27 Mayıs’a yapılan atıfla benzer kutuplaştırıcı politikaların orduyu müdahaleye zorladığı hatırlatılırken metin, akliselim çağrısıyla sonlandırılmaktadır (*Yeni Sabah*, 26.11.1961: 1 ve 5, Fitne Artık Sönmeli)”

Yeni Sabah’taki (27.11.1961:1 ve 5, Kabinayı çok mu beğeniyoruz?) ertesi gün yayınlanan başyazıysa İsmet İnönü liderliğinde kurulan koalisyon hükümetine yönelik hem destek hem de temkinli bir eleştiri içermektedir. Yazıda, hükümete duyulan ihtiyaç kabul edilmekle birlikte, CHP’nin tek parti dönemi uygulamaları –Varlık Vergisi, hukuksuz infazlar ve otoriter yönetim– hatırlatılarak, geçmişin unutulmadığı özellikle vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, dönemin siyasal aktörlerinin geçmişle hesaplaşırken aynı zamanda güncel siyasal zaruretlere kabullenmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Metnin merkezinde “zaruret” kavramı yer almakta, hükümetin bazı üyeleri hakkındaki eleştirilere rağmen ülkenin sivil ve düzenli bir yönetime kavuşabilmesi için bu koalisyonun gerekli olduğu belirtilmektedir. Böylece yazı, çözümsüzlükten eksik bir çözüm mantığını yansıtmaktadır. Ayrıca, demokratik sistemi aşarak reform gerçekleştirmek isteyen eğilimlere karşı uyarıda bulunulmakta, bu tür girişimlerin siyasal düzen için tehlikeli olacağı ifade edilmektedir. Son bölümde, Türkiye’nin Batı ittifakına bağlılığı ile demokratik rejimin sürdürülebilirliği arasında kurulan bağ dikkat çekmektedir. NATO ve CENTO’ya sadakatin demokrasiyle birlikte düşünülmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu vurgu, Soğuk Savaş döneminde iç siyaset ile dış politika arasındaki bütünleşik ilişkiyi yansıtmaktadır. Genel olarak yazı, geçmişin travmaları ile istikrar arayışı arasında sıkışmış bir siyasal söylem ortaya koymaktadır.

Görsel 3.97: Geçit Karikatür

Kaynak: *Yeni Sabah*, 29.11.1961

Mecliste güven oylamasının yapılmasına günler kala yayımlanan bir karikatürde “kabine” plakalı bir otomobil, arkası bozuk ve taşlık bir yoldan ilerleyerek bir trafik ışığına yaklaşmaktadır. Direksiyonda İsmet İnönü yer almaktadır ve aracın önünde klasik bir trafik lambası biçiminde yerleştirilmiş “güvenoyu” yazılı bir levha bulunmaktadır. Aracın geldiği yolun taşlı ve düzensiz oluşu hükümetin bugüne kadar geçirdiği sancılı koalisyon kurma sürecini simgelemektedir. Sonuç olarak karikatür, güvenoyu oylamasını sıradan bir prosedürden çok, hükümetin kaderini tayin edecek yön gösterici bir sinyal olarak temsil etmektedir.

Sabri Esat Siyavuşgil (*Yeni Sabah*, 29.11.1961:2, Programdan ilk intibalar) ise koalisyon hükümetinin programına yönelik halkın beklentilerini ve hayal kırıklıklarını ele alan bir yazı kaleme almıştır. Türkiye’de henüz bir gelenek oturmadığı için sağlıklı bir program oluşturmanın zor olduğunu belirten yazarın temel eleştirisi, hükümet programlarının “temenniler listesi” niteliğini aşamamasına yöneliktir. Halkın her meselenin çözüm yöntemini bütün detaylarıyla bilmek istediği vurgulanırken özellikle toprak reformu, gecekondü ve enflasyon gibi hayati meselelerde somut çözüm önerilerinin eksikliğini vurgulayarak programların uygulanabilirlik zaafını ortaya koymaktadır.

Kasım ayının son günündeyse İsmet İnönü, AP grubunda açıklamalarda bulunmuştur. Parti grubu bu konuşmanın ardından hükümete güven oyu verilip verilmemesini oylamıştır. Güvenoyu verilmesine karşı olan milletvekilleri salonu terk ederken 2 muhalif oya karşılık 77 oyla kabinin desteklenmesi kararı alınmıştır. CHP’de ise 170 oyla güven oyu verilmesi kabul edilirken tek muhalif isimse Lütfi Karaosmanoğlu olmuştur (*Yeni Sabah*, 30.11.1961:1 ve 5, AP, 2’ye 77 ile İnönü’ye Güven Oyu kararı aldı).

S O N U Ç

“Türkiye’de Basın Dışı Sermayenin İlk Gazetesi *Yeni Sabah*’ta Genel Seçimler” başlıklı bu tezin birinci bölümü, “Türkiye’de Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Gelişmeler (1948-1964)” başlığını taşımakta ve çalışmanın incelediği 1948-1964 dönemi Türkiye’deki siyasi, toplumsal ve ekonomik olaylara odaklanmaktadır. Çalışmanın merkezi anlatısında yer almamakla birlikte anlatılar 1946 yılından başlatılmıştır. Bu geniş tarihsel çerçeve, dönemin temel öznesi olan Demokrat Parti’nin ortaya çıkış nedenlerini ve özellikle bir iş insanının o dönemde gazete sahibi olma motivasyonunu daha kapsamlı bir şekilde betimleyebilmek amacıyla oluşturulmuştur. Bölüm; kurulmuş hükümetleri, partiler arası ilişkileri, ekonomik yatırımların olumlu ve olumsuz sonuçlarını, toplumsal muhalefeti, buna karşı alınan önlemleri, kapatılan partileri ve dış politika gelişmelerini ele almaktadır. En temelde *Yeni Sabah* gazetesinin incelenen dönemdeki yayın politikasıyla basın dışı sermayenin ilk gazetesi olarak Türk basın tarihindeki yerini anlayabilmek adına gerekli tarihsel, siyasal, toplumsal ve ekonomik zemini sağlayabilmek hedeflenmiştir. Öte yandan araştırma seçim dönemlerine odaklandığından seçim dönemlerini etkileyen olaylar daha fazla öne çıkarılmıştır.

Türkiye’nin çok partili yaşama geçiş sürecinde kısıtlayıcı bazı düzenlemelerin kaldırıldığı ve demokratik bir yapı arayışında olduğu görülmektedir. Bu dönem, Türk siyasi hayatında toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklerle iç içe geçen çok boyutlu bir dönüşümü yansıtmaktadır. İsmet İnönü’nün 19 Mayıs konuşması, çok partili yaşama geçişin ilk işaretlerini taşımaktadır. Celal Bayar’ın da aralarında bulunduğu dört vekil tarafından sunulan “Dörtlü Takrir” ise demokrasi ilkelerinin, meclis murakabesinin ve vatandaşların siyasi hak ve hürriyetlerinin tam olarak gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır. Demokrat Parti’nin programı, demokrasinin geniş ve ilerici bir anlayışla yaygınlaştırılmasıyla bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması üzerine odaklanmıştır. 1946’daki erken seçim tartışmaları, CHP’nin diğer partilerin gelişimini engelleme çabaları ve tek dereceli milletvekili seçim sisteminin kabulüyle siyasi ortam daha da belirginleşmiştir.

Ardından, literatürde “Beyaz İhtilal” olarak da adlandırılan 1950 seçimleri ve DP’nin iktidara gelişi detaylandırılmaktadır. Bu alt başlık altında yeni iktidarın ilk dönem uygulamaları, özellikle asker ve sivil bürokrasideki değişiklikler, Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu gibi ekonomik düzenlemeler, Türkiye’nin Kore’ye asker göndermesi ve NATO ilişkileri gibi dış politika gelişmeleri ele alınmıştır. Ayrıca irtica tartışmaları gölgesinde Atatürk’ün naaşının taşınması ve 1954 seçimleri öncesindeki Demokrat Parti’nin yönetim anlayışı da incelenmiştir.

Birinci bölümün devamında, 1954 Genel Seçimleri süreci, partilerin faaliyetleri ve sonuçları detaylandırılmıştır. Bu seçimlerin ardından kurulan Üçüncü Menderes Hükümeti'nin başlangıcı ve bu dönemde yaşanan siyasi kırılmalar açıklanmıştır. Seçim sonuçlarının bir sonucu olarak Kırşehir'in ilçe olması ve Millet Partisi'nin kapatılması gibi önemli olaylara yer verilmiştir. DP'nin dış politikasındaki Kıbrıs meselesi ve 6-7 Eylül Olayları gibi toplumsal ve siyasi çalkantılar da bu dönemde yaşanan gelişmeler arasındadır. 13 Kasım 1955 Belediye Seçimlerinin siyasi iktidara bir ikaz olarak değerlendirilmesi ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yapılan değişiklikler de ele alınmıştır. Hürriyet Partisi'nin kuruluşu ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılması ile 11 Eylül 1957 Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikler de bu bölümün ana hatlarını oluşturmuştur.

Bölümün ilerleyen kısımlarında 1957 Genel Seçimlerinin ardında kurulan Menderes Kabinesi ve anti-demokratik faaliyetler, Irak'ta yaşanan askeri darbenin siyasi iktidara yansımaları, muhalefetin güç birliği arayışlarına karşı oluşturulan Vatan Cephesi gibi konular incelenmiştir. Büyük CHP Kurultayı, muhalefete yönelik saldırılar ve 37 günlük uygulamana bilen Tahkikat Komisyonu'nun faaliyetleri de ele alınmıştır.

Son olarak, 27 Mayıs Askeri Darbesi öncesi ve sonrası süreç, Yassıada Mahkemeleri, 1961 Anayasası'nın temel hatları ve referandum, darbeden sonraki ilk seçim, Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti, Talat Aydemir'in darbe girişimleri ve 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri ile koalisyon hükümetinin yıkılışı gibi kritik olaylar bu bölümde işlenmiştir. Geniş bir tarihsel periyodu kapsayan bu bölüm; kurulan hükümetler, partiler arası ilişkiler, ekonomideki yatırımların olumlu ve olumsuz sonuçları, toplumsal muhalefet ve buna karşı alınan önlemler, kapatılan partiler ve dış politikadaki gelişmeler gibi unsurları kapsamaktadır. Başlıca olayların başında Yassıada yargılamaları gelmekle birlikte 1964 yılına kadar gerçekleşen ve seçimleri etkileyen diğer olaylar da bu bölümde incelenmiştir.

Bu tez çalışmasının ikinci bölümüyse Türkiye'de çok partili yaşama geçiş sürecinden 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar Türk basınında yaşanan gelişmeleri incelemektedir. Bu bölüm, Demokrat Parti iktidarının basınla olan ilişkilerini, basın kanunlarındaki düzenlemeleri, gazetecilere yönelik saldırıları ve gazetelerin kapanması gibi basın mesleğini derinden etkileyen olayları gerek bu konuyla ilgili yayınlanmış akademik kitaplar gerekse gazetecilerin anlatılara dayanarak anlatmaktadır. Ayrıca, 27 Mayıs darbesinin ardından basının durumunu, bu dönemde çıkarılan 212 sayılı Kanun'un etkilerini ve basına yönelik ilk kısıtlamaları da ele almaktadır. Araştırmanın bu kısmı, Türkiye'deki siyasi dönüşümlerle basının etkileşimini, dönemin basın atmosferini ve demokratikleşme çabalarının basına yansımalarını tarihsel bir zeminde ortaya koymayı hedeflemiştir.

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Türk siyasi hayatı, toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklerle iç içe geçen çok boyutlu bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönem, kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırıldığı ve demokratik bir yapı arayışının sürdüğü bir aralık olarak nitelendirilmektedir. Basın, bu süreçte “başyazıya dayanan gazete” anlayışından “habere ve resme” dayanan bir anlayışa evrilmiş, siyasi hareketliliğin artmasıyla gazete sayısı ve içerikleri de hareketlenmiştir. Dönem basını, hükümetin mesajlarını halka aktarma işlevi görmüştür. Yeni çıkan basın kanunu tasarıları özellikle gazetecilerin kişisel hakaret iddialarını kanıtlamalarını zorlaştıran maddeler içermiş, bu durum basında geniş tartışmalara yol açmıştır. DP’nin 1950 seçimlerini kazanmasında dönemin popüler gazetelerinin doğrudan destek vermesinin önemli bir etkisi olduğu görülmüştür.

Demokrat Parti iktidarının ilk günlerinden sonra basınla ilişkilerde çeşitli gerilimler yaşanmıştır. Başlangıçta basına özgürlük vaat edilmesine rağmen eleştirel yayın yapan gazeteler ekonomik yollarla ezilmeye çalışılmış, Ceza Kanunundaki bazı maddeler iktidarın elini güçlendirmiştir. Bu dönemde, Cumhuriyet Halk Partisi’nin malları meselesi ve Ulus gazetesinin kapatılması önemli olaylar arasındadır. 1954 yılında çıkarılan “Neşir Yoluyla veya Radyoyla İşlenecek Cürümler Hakkında Kanun” özellikle ispat hakkının tartışma konusu yapılmasıyla basının işlevini ve sınırlarını belirlemede önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu kanun, gazetecilerin yazdıklarındaki suçlamaları ispat etme yükümlülüğünü kısıtlamış, Hıfzı Topuz’a göre “Demokles’in kılıcı gibi” gazetecilerin üzerinde sallanmıştır. Ayrıca, 6-7 Eylül 1955 olayları sırasında basına yönelik kısıtlamalar getirilmiş bu da basının hükümet üzerindeki denetim rolünü zayıflatmıştır. Resmi ilanlar ve gazete kağıdı dağıtımı, DP iktidarı tarafından basını kontrol etme ve kendi yanlısı yayınları güçlendirme mekanizması olarak kullanılmıştır. Bu durum literatüre “besleme basın” olarak geçen kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi, Türk basın tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Basın, darbeyi destekleyerek demokratik düzene geçişin sağlanacağını ilan etmiş ve bu hedefe ulaşmayı zorlaştıracak yayınlardan kaçınma konusunda mutabık kalmıştır. Darbe sonrası basında bastırılmış DP muhalifleri, koşullardan etkilenen tarafsızlar ve eski iktidara karşı karışıklık sergileyen veya sergilemek zorunda kalan DP destekçileri olmak üzere üç farklı grup ortaya çıkmıştır. Askeri yönetim, basınla ilk temasında gazetecilerin ne yazacaklarını bildiğini belirtmiştir. Bu dönemde çıkarılan “Basın Ahlak Yasası” ve “Basın Şeref Divanı” gibi özdenetim mekanizmaları basının toplumsal rolünü yeniden tanımlama ihtiyacından doğmuştur. Gazetecilerin en önemli kazanımlarından biri olan işçi ile işveren arasındaki ilişkileri düzenleyen 212 sayılı Kanun gazetecilerin iş güvencesi, sosyal hakları ve adil ücretlendirme konularında önemli iyileştirmeler getirmiştir. Bu kanun, büyük sermaye

karşısında gazeteciyi korumayı amaçlayan ilk düzenleme olması bakımından kritiktir. Ancak bu kanun, gazete sahipleri tarafından “Babıali’de Dokuz Patron Olayı” ile protesto edilmiş, dokuz gazete sahibi kanuna tepki olarak gazetelerini kapatmıştır. 1961 yılında kurulan Basın İlan Kurumu, devlet ilanlarının dağıtımını düzenleyerek basının ekonomik ve siyasi dinamiklerini şekillendirmiş, “besleme basın” eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Son olarak, 27 Mayıs sonrası “Tedbirler Kanunu” darbe sonrası istikrarı sağlama amacıyla sunulurken muhalif sesleri bastırma potansiyeli nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Pollak ve Reverdin Raporu gibi uluslararası çalışmalar Türk basınındaki sorunları ele almış ve özdenetim ile profesyonel standartların önemini vurgulamıştır. Bu bölümdeki gelişmeler, Türk basınının modernleşme ve demokratikleşme süreçlerinde siyaset, sermaye ve toplumsal dinamiklerle olan karmaşık ilişkisini yansıtmaktadır.

Bu çalışmanın başlıca iki amacı, basın dışı sermayenin ilk gazetesi *Yeni Sabah*’ın Türk basın tarihindeki yerini ve gazetenin yayın politikasını ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmanın üçüncü bölümünde ilk amaç için gazeteye ve sahibi dair belge, anı ve haberlere başvurulmuş ikinci amaç içinse gazetenin belirlenen seçim dönemlerindeki nüshaları incelenmiştir.

Yeni Sabah’ın sahiplik yapısının değişmesinin Türk basın tarihindeki önemine bakıldığında basının sanayileşmesi yolundaki ilk adım olduğunu söylemek mümkündür. Gazete Safaeddin Kılıçlıoğlu tarafından satın alındıktan sonra o dönemde hiçbir gazetenin sağlayamayacağı bir sermaye ile şartların çok ilerisinde bir gazete binası inşa etmiştir. Gazetenin sahibi Kılıçlıoğlu, ilk andan itibaren özellikle Adnan Menderes ile yakın ilişkiler kurmuştur. Gazeteci milletvekili kimliği olmadan siyasilerle yakın ilişkisi olan bir iş insanı gibi davranmıştır. Menderes’i birçok kez ofisinde ağırlayan patron Kılıçlıoğlu’nun çalışanlarına yaklaşımına bakıldığında maaşların zamanında ödenmesi ve yemek olanağı sağlanması gibi noktalarda dönemine göre iyi olduğu görülse bile diğer gazeteci gazete patronları gibi birebir diyaloga girmediği, kendisine ulaşmanın zor olduğu anlaşılmaktadır. Literatürden hatırlanacağı gibi Kılıçlıoğlu’nun Adnan Menderes ile ilişkileri 1953 yılına değin iyi giderken bir iddia göre Kılıçlıoğlu’nun yabancı marka bir otomobil temin etmek istemesi ve Menderes’in bu konuda yardımcı olmamasıyla bozulmuştur. Sonrasında araç temin edilince de diyalog yeniden kurulmuştur. Öte yandan belgelere bakıldığında bu tarihten itibaren ikisi arasında sağlıklı bir ilişki kurulmadığı da görülmektedir. Menderes, *Yeni Sabah* gazetesi üzerinde hem iktisadi baskı kurup denetçiler göndermiş hem de gazeteye kağıt ve ilan ambargosu uygulamıştır. Bu tarihlerde Kılıçlıoğlu ise Nihat Erim ile yakınlaşmış, *Ulus* çevresinden uzaklaşmış Erim’e

gazetesinde de yer açmıştır. Bu ilişkiler ağı ve beklentiler çalışmanın ekonomi politik kuram perspektifinden incelenmesini de anlamlı çıkarmaktadır.

Yine bir gazete patronu olarak bir geleneği yıkmaya çabalayarak bayramda gazete çıkarması, Gazete Sahipleri Sendikası temsilcisi olarak gazete fiyatlarının artması için çaba göstermesi, Babıali’de 9 patron olayında öncü olması gibi davranışları da onun gazeteciliği bir kamuoyu faaliyetinden ziyade bir işletme olarak kabul ettiğinin en büyük göstergesidir ve bu durum da ekonomi politik kuram perspektifinden oldukça kıymetlidir. Ancak burada eklenmesi gerekir ki gazete DP döneminde basına yönelik anti demokratik kanunlara karşı da açıklama yapma tavrını da göstermiştir.

Gazete 1964 yılının Haziran ayında yayınına son vermiştir. Ancak çalışma kapsamında yılın Nisan, Mayıs ve Haziran ayları da incelenmiş gazetenin kapatılacağına dair herhangi bir emare görülmemiştir. Gazetede ve yazarların yazılarında da bu konuya bir değini olmamıştır. Bu durum kapanmanın ani veya habersiz mi olduğunu düşündürse de anlatılardan anlaşıldığı üzere çalışanlara haber vermiş olması tam olarak Haziran ayının son gününde kapanması ve Kılıçlıoğlu’nun bütün işçilerin tazminatını eksiksiz ödemesi bu iddiayı biraz havada bırakmakta öncesinde bir hazırlık olduğunu göstermektedir.

Yeni Sabah’ın 1943- 1945 yılları arasında tirajı 10 bin iken 1948 yılında bu 5 binlere değin düşmüştür. Gazete sonraları uzun yıllar Türkiye’nin en çok satan ikinci gazetesi konumundayken dönem dönem 140 binin üzerindeki tirajıyla birinci sıraya gelmiştir. Kapanacağı tarihteyse 60 bin tirajla beşinci sıradadır. Bu durum Kılıçlıoğlu’nun gazetesinin basın sanayisinin bir unsuru getirme konusunda başarılı olduğunu göstermektedir. Peki 1948 yılından çok daha tanınır ve daha iyi şartlar altında olmasına rağmen gazeteyi kapatmasına sebep olan nedir? Buradaki ilk nokta Kılıçlıoğlu’nun “patron” karakterinde yatmaktadır. 27 Mayıs Darbesi’nin ardından gazetecilerin ilk kez büyük oranda özlük haklarına kavuşması Kılıçlıoğlu’nu rahatsız etmiş, kendi deyimiyle “bir işçinin patronun karşısına çıkabilir” duruma gelmesi onu harekete geçirmiştir. Başta 212 sayılı işverenle gazeteci arasındaki ilişkileri düzenleyen kanun olmak üzere o dönemde gazetecilere verilen haklara karşı çıkan 9 patronun öncüsü olmuştur. Bu durum onun gazete patronluğundan vazgeçmesinin birinci sebebi olmuştur. İkincisi noktayı ise kanıtlaması zor olmakla birlikte gazetenin 1961 seçimlerindeki tavrından hareketle gazetenin AP ile yakın ilişkiler kuramamasına bağlamak mümkündür. Gazete daha çok YTP ve CMP’ye yakın dururken AP’nin sonraki yıllarda güçlü parti olması ve kendine yakın gazetelerin yayın hayatına başlaması, yeni sermayedarların gazete sahibi olması, *Hürriyet* ve *Milliyet* gibi gazetelerin kitleleşme yolunda daha hızlı ilerlemelerinin de *Yeni Sabah*’ı ikinci plana düşürmüş olabileceği düşünülmektedir. Ancak belirtildiği gibi özellikle

siyaseten gazetenin konumlamamış olması kanıtlanması zor bir savdır ve bu araştırmanın sonraki çalışmalar için açtığı bir araştırma sorusu olabilecek niteliktedir. Kılıçlıoğlu ise gazetesinin kapandığı tarihte hem tiraj hem de ilan gelirleri noktasında iyi bir durumda olduğunu ancak dönemin şartlarıyla baş edemediğini artan ekonomik maliyetlerin kendisini zorladığını ve borçlu konumuna düşmemek için gazetesini kapattığını söylemektedir. Kılıçlıoğlu, gazetenin isim hakkı için kendisine 500 bin lira gibi çok yüksek bir miktar teklif edildiğini ancak “kızı gibi gördüğü” gazetesini satmayacağını belirtmiştir. Sonrasında *Meydan* gazetesini çıkartıp, ansiklopedi yayıncılığı yapsa da özellikle gazetecilik denemelerinde eski günlerine ulaşamamıştır. *Yeni Sabah* ise 30 Haziran 1964 tarihinden sonra bir daha hiç çıkmamak üzere Türk basın tarihinde “basının sanayileşmesini” başlatan gazetelerden biri olarak yer almıştır.

Çalışmanın ikinci amacı ise gazetenin yayın politikasını ve ideolojik konumlanışını görünür kılmaktır. Bu bağlamda örneklem olarak, “14 Mayıs 1950”, “2 Mayıs 1954”, “27 Ekim 1957” ve “15 Ekim 1961” genel seçimleri incelenmiştir.

Yeni Sabah gazetesinin 1950 seçimleri öncesi ve sonrası yayın politikası dönemin Türk siyasetindeki büyük dönüşümü destekleyici ve yönlendirici bir tutum sergilemiştir. Genel olarak gazete, tek parti yönetiminden çok partili demokrasiye geçiş sürecinde Demokrat Parti’nin en güçlü savunucusu olmuş ve Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı keskin bir eleştirel pozisyon almıştır.

Seçimler öncesinde *Yeni Sabah*, yaklaşan seçimlerin Türk milleti için tarihi bir dönüm noktası olduğuna ve halkın iradesinin hilesiz hurdasız tecelli etmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Gazete, dış politikada dahi CHP kadar başarılı olunacağını ifade eden Celal Bayar’ın nutuklarına geniş yer ayırarak DP’yi her konuda ön plana çıkarmıştır. Aynı zamanda, CHP’nin aday belirleme sürecindeki zorluklarını ve partiyi yıprattığını belirtmiş bu sürecin kamuoyundan uzak bir şekilde “şef tarafından tanzim edilen” listelerle yürütülmesini eleştirmiştir. Özellikle Balıkesir’de yoklamayı kazanamayan Kazım Özalp gibi isimlerin Van’dan aday gösterilmesini sorgulayarak, CHP’nin seçmen düşüncesine önem vermediğini savunmuştur. Gazete, CHP’nin iktidarda olduğu dönemde hantallaştığını, sorunlara karşı vurdumduymaz davrandığını ve “çok fazla kullanılan uyku ilacından” dolayı “halsiz” kaldığını karikatürlerle hicvetmiştir. Halkevleri örneği üzerinden CHP’nin tarafsızlık iddialarına rağmen devlet kaynaklarını kendi propagandası için kullandığını öne sürmüş ve Niğde’deki resmi il gazetesinin sadece CHP propagandası yapmasını eleştirerek mevcut iktidarın basın politikalarını sorgulamıştır. Gazete, muhalefetin kanun kapsamındaki faaliyetlerinin şiddet olarak değerlendirilmemesi gerektiğini belirtirken 1946 seçimlerinde yaşananları hatırlatarak

iktidarı dürüstlüğe davet etmiş ve “mızıkçılık yapmağa kalkarsa” hem milli vicdan hem de tarih karşısında hicap duyacağı uyarısında bulunmuştur. Ayrıca, başbakanın “şahısları değil, fikirleri dikkate alacağız” demesine rağmen Halil Özyörük gibi muhalif isimlere yönelik kişisel saldırıları eleştirerek CHP’nin sözünde durmadığını ileri sürmüştür. İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı kimliğinin ötesinde bir parti lideri gibi seçim mitinglerine katılmasını ve devletin kasasından finanse edilen gezilerle muhalefet aleyhine propaganda yapmasını da sert bir dille eleştirmiştir. Bu durumu totaliter rejimlerde liderlere atfedilen “Führer” veya “Duçe” gibi unvanlarla kıyaslayarak “iktidar hastalığı” olarak nitelendirmiştir. Gazete, halkın ve köylünün “uyandırıldığını”, demokrasinin yayıldığını ve “pullu mazbatalı mebusluk devrinin” geçtiğini iddia eden halkın nabzını tuttuğu röportajlara yer vererek kamuoyundaki değişim isteğini yansıtmıştır. Kendi yayın politikasını ise “tarafsız ve hakiki vatandaş sesi” ifadesiyle sunarak hiçbir partiyi desteklemediğini ve sadece milletin arzularına tercüman olmak istediğini öne sürmüş bu süreçte, gazetenin sahibi Kılıçlıoğlu da dahil olmak üzere bazı önemli yazarlarına gelen milletvekilliği tekliflerini “tarafsız kalma” gerekçesiyle reddettiği belirtilmiştir. Refi Cevat Ulunay gibi önde gelen yazarlar da basının özgürlük mücadelesindeki rolünü vurgulayarak bu seçimlerde muhalefet lehine oy kullanacağını ima etmiş ve tüm yurttaşları oy kullanmaya davet etmiştir.

Seçim sonuçlarının belli olmasıyla birlikte *Yeni Sabah*’ın yayın politikası DP’nin ezici zaferini coşkuyla karşılama ve bu zaferi demokrasinin ve milli iradenin tecellisi olarak sunma yönünde şekillenmiştir. Gazete, seçimlerin sükunet içinde geçtiğini ve katılımın yüksek olduğunu vurgulayarak, Türk milletinin “saadet ve refah ufuklarına” doğru ilerlediğini temenni etmiştir. İnönü’nün Ankara’da seçimi kaybetmesi manşetten duyurulmuştur. “Seçimi siz kaybettiniz, fakat millet kazandı” şeklindeki telgraf ifadesini gazetenin birinci sayfasında kullanarak da CHP’nin yenilgisine dair net bir mesaj vermiştir. Gazete, “toptancılık ve şeflik” dönemlerinde halkın idareye olan ilgisinin kesildiğini ancak bu seçimle birlikte milli iradenin galip geldiğini savunmuştur. CHP’nin yenilgisini, yirmi beş yıllık “günahlarının kefareti” ve vatandaşların hislerini anlamaması gibi hataların bir sonucu olarak yorumlamış, partinin iktidarı “bir ziyafet sofrasında misafir olmak” olarak algıladığını belirtmiştir. Özellikle basına düşman olduğu söylenen Nazım Poroy ve basın kanunu oluşturan Şükrü Kaya gibi eski CHP simalarının millet iradesi tarafından “çöp gibi süpürüldüğünü” ifade ederek basının önemini vurgulamıştır.

Yeni hükümetin icraatlarına odaklanan gazete, basın özgürlüğünün tesisi ve ezanın Arapça okunması yasağının kaldırılmasını en önemli adımlar olarak değerlendirmiştir. Ezanın Arapça okunmasının vicdan hürriyetine müdahale edilmemesini temsil eden tam demokratik bir anlayış olduğunu savunurken CHP’nin bu konudaki tepkilerini “yapmacık heyecan ve

uydurma telâş” olarak nitelendirmiştir. *Ulus* gazetesine kamu kaynaklarından sağlanan özel mali ayrıcalıkların sonlandırılmasını da demokratikleşme yolunda atılmış önemli bir adım olarak görülmüş ve bunu “*Ulus*’un bol tahsisatına son verildi” başlığıyla duyurmuştur.

Yeni Sabah, Adnan Menderes liderliğindeki kabinenin “kuvvetli ve temiz simalardan” oluştuğunu belirtirken yeni hükümetin “devri sabık” zihniyeti yaratmak istemediğini ancak önceki döneme ait “suistimalleri ve fenalıkları ortaya çıkarmak” gibi bir görevi olduğu da vurgulamıştır. Yolsuzluk iddialarının üzerine gidilmesi gerektiğini savunmuştur. Askeri ve bürokratik kadrolardaki değişiklikleri de eski iktidarın partizanlık eğilimlerini ortadan kaldırmak için gerekli ve doğal adımlar olarak değerlendirmiştir. Ekonomi konusunda, Menderes hükümetinden hayat pahalılığıyla mücadele etmesi ve bütçede tasarruf sağlaması beklentisi dile getirilmiş, yağ ve şeker gibi temel ürünlerdeki fiyat düşüşleri “mucize” olarak yorumlanmıştır. Ancak, bütçe açığının Marshall yardımıyla kapatılması konusundaki belirsizlikleri ve Hava Kurumu gibi devlet işletmelerinin mali durumunu eleştirel bir dille gündeme taşımıştır. Dış politikada ise Menderes hükümetinin Sovyetler Birliği’ne karşı kararlı duruşunu övgüyle karşılamış ancak Süveyş Kanalı konusundaki açıklamalarının diplomatik hassasiyetleri göz ardı ettiğini belirtmiştir.

Muhalefete düşen CHP’nin ise “sarhoş bir sarsıntı ve şahsi tebeddülle darmadağın” olduğu iddia edilmiş, partinin “köylü partisi” olma arayışının geçmişteki sınıfsız toplum söylemiyle çeliştiğini öne sürülmüştür. Gazete, CHP’nin asla “hakiki bir siyasi teşkil ve parti” olmadığını çünkü üyelerinin ortak bir ideal veya program etrafında değil, devletin nimetlerinden faydalanmak amacıyla bir araya geldiğini savunmuştur. Falih Rıfkı Atay gibi CHP’ye yakın isimlerin “aniden demokratlaşmasını” eleştirel bir üslupla yorumlamıştır. Ayrıca, Millet Partisi’nin kongresinde gazetecilere yönelik hakaretleri sert bir dille kınamış ve basının çok partili hayata geçişteki fedakar rolünü hatırlatmıştır.

Genel olarak, *Yeni Sabah*’ın 1950 seçimleri öncesi ve sonrasındaki yayın politikası otoriter tek parti düzeninin sona ermesiyle çok partili, demokratik bir sistemin yerleşmesi yönündeki güçlü arzuyu yansıtmıştır. Bu süreçte DP’yi değişim ve milli iradenin temsilcisi olarak görmüş; CHP’yi ise statükonun, baskının ve yolsuzluğun sembolü olarak sürekli eleştirmiştir. Gazete sadece haber ve başyazılarla değil, karikatürlerle de bu ideolojik pozisyonunu desteklemiş, önemli siyasi figürlerin ve olayların yorumunu kendi penceresinden okuyucuya sunmuştur.

Yeni Sabah gazetesinin 1954 genel seçimleri öncesi ve sonrasındaki yayın politikası ise 1950 seçimlerinden çok farklıdır. Gazete, Demokrat Parti iktidarının icraatlarına karşı sıkı bir eleştirel duruş sergilemiş, kendisini demokratik denetimin ve halkın sesinin savunucusu olarak

konumlandırmıştır. Gazete, iktidardaki DP'nin eylemlerini mercek altına alırken muhalefet partilerinin özellikle de Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin ve belirli ölçüde Cumhuriyet Halk Partisi'nin görüşlerini savunmuştur.

Seçimlere bir ay kala *Yeni Sabah*'ın manşetleri ve başyazıları, DP'nin muhalefetteyken verdiği vaatler ile iktidardaki uygulamaları arasındaki tutarsızlıkları keskin bir dille ele almıştır. Gazete, DP'nin iç karışıklıklarını ve aday bulma zorluklarını vurgulayarak partinin “perişanlık” içinde olduğunu ve hatta daha da ileriye giderek “iflâs halinde” bulunduğunu iddia etmiştir. Gazete, DP'nin muhalefetteyken radyonun tarafsız yayın yapması gerektiğini savunduğunu ancak iktidara geldikten sonra bu konuda hiçbir adım atmadığını ve radyonun hala tek taraflı kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca DP'nin 1950'deki vaatlerinin aksine Milli Selamet Kanunu ve Basın Kanunu gibi düzenlemelerle fikir, vicdan, yazı ve söz hürriyetini kısıtladığını öne sürmüştür. Gazete bu kanunların “genç demokrasiye” darbe indirdiğini ve durumun “çok daha kötüye gittiğini” ifade etmiştir. Karikatürler de DP hükümetinin Basın Kanunu ve Milli Selamet Kanunu gibi politikalarını kendi kalesine attığı goller olarak hicvetmiştir. Ekonomik alanda ise hayat pahalılığı ve geçim zorlukları gazetenin sürekli gündeminde yer almış, bu durum DP iktidarının başarısızlığına bağlanmıştır. Karikatürler, “pahalılık” olgusunu halk üzerinde yarattığı baskıyı abartılı bir şekilde vurgulamış ve siyasi söylemlerle gerçekler arasındaki uçuruma dikkat çekmiştir.

Seçim kampanyası sırasında yaşanan olaylar da *Yeni Sabah*'ın konumlanışını anlamak açısından önem taşımaktadır. Gazete, Adana'da CHP ve DP'liler arasında çıkan meydan kavgasını, sandığa DP listeleri atan sandık başkanının tutuklandığını, CHP pusulalarının yırtıldığını, oy pusulalarıyla birlikte sandığa para atıldığını ve oy kullanmak isteyen bir vatandaşa DP'li sandık başkanının engel olduğunu haberleştirmiştir. Bu haberler genellikle DP'yi olayların faili, muhalefeti ise mağdur olarak göstermiştir. Gazete, DP'nin propaganda için dini kullandığı iddialarına da yer vermiştir. Özellikle Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın seçim kampanyasına katılması da eleştiri konusu olmuştur. Seçime yakın günlerde parti liderlerinin birbirlerine karşı kullandığı sert dil ve hakaretler de gazete tarafından eleştirilmiştir.

Seçimlerin ardından yayımlanan ilk başyazılarda vurgu demokrasi kavramına yapılmıştır. *Yeni Sabah*, DP'nin dört yıllık idaresinde 1950 yılını aratacak şekilde bir strateji benimsediğini ve liderlerinin geniş demokrasi asfaltı yerine “garip çıkmaz ve dar patikalara saptığını” savunmuştur. Seçim sonuçlarının kesinleşmesiyle birlikte, DP'nin “ezici çoğunluğa” dayanan bir zafer kazandığı ve Menderes'in “devlet gemisine istediği istikameti” verebileceği belirtilmiştir. Ancak gazete, bu zaferin 1950'deki gibi sadece CHP'ye olan husumetten kaynaklanmadığını yurttaşların DP'ye gösterdiği ilginin farklı bir argümanla açıklanması

gerektiğini ifade etmiştir. Seçimlerde herhangi bir hile olmaması ve özgürlük ortamının sağlanmış olmasının mutluluk kaynağı olduğu vurgulanırken aynı zamanda iktidar partisinin geniş tasvibe dayanarak “şiddet ve muhalefete baskı yolu” da takip edebileceği tehlikesine dikkat çekilmiştir.

Seçim sonrası dönemde en çok tartışılan konulardan biri, oy oranları ile meclisteki vekil sayısı arasındaki orantısızlık olmuştur. *Yeni Sabah*, bu durumun “hiç de tabii olmadığını” ve temel sebebinin yürürlükte olan “seçim kanunu” olduğunu belirtmiştir. Bu kanunun bizzat Cumhuriyet Halk Partisi tarafından hazırlandığını ve şimdi kendilerine karşı döndüğünü ironik bir dille ifade etmiştir. Gazete, dört buçuk milyon seçmenin beş yüzden fazla temsilci seçebilirken buna zıt fikirde olan dört milyonluk seçmen kitlesinin Meclis’te ancak 35 vekille temsil edilmesini “milli iradenin tam ve mutlak olarak tecellisi” şeklinde kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır. Kadircan Kafılı ve Cahit Tanyol gibi yazarlar da bu seçim sisteminin “olgun ve gerçek demokrasiyi” sağlamadığını vurgulamışlardır.

Seçim sonuçlarının ardından DP’nin zafer kutlamaları da *Yeni Sabah*’ın merceğine alınmıştır. Özellikle muhalefet partisini sembolize eden tabutlu kutlamalar gazete tarafından “tartışmalı” bulunmuştur. Sabri Esat Siyavuşgil, bu tabut sembolünün “hiç hoş olmadığını” ve “muhalefeti tabuta koymanın acelecilik olduğunu” belirtmiş hatta “tabuta yatırmak istedikleri şey, sadece demokrasi olmasın?” diye sorarak endişesini farklı bir boyuta taşımıştır. Siyavuşgil seçimlerin bitmesiyle kavga ve didişmelerin de bitmesi gerektiğini ve “yardakçı matbuat” olarak tanımladığı kesimlerin muhalefete saldırmasının hata olduğunu ifade etmiştir. Kadircan Kafılı ise güçlü bir muhalefetin önemini vurgulamış ve muhalefetsiz bir Meclisin ülkeye yarardan çok zarar verdiğini savunmuştur.

Seçim sonrası dönemde yüksek memurların tasfiyesi konusu da önemli bir gündem maddesi olmuştur. *Yeni Sabah*, muhalefet partilerini destekleyen veya onlarla ilişkilendirilen memurlara uygulanan mecburi izin veya vekâlet emrine alma gibi uygulamaları “hakiki demokrasinin alemdarı olduğunu söyleyenlerin, memurları siyasi haktan mahrum etmeğe yeltenmeleri” olarak eleştirmiştir. Gazete bu zihniyetin mevcut kanunu adeta bir “tuzak” haline getirebileceğini ve hukuk devletini zedeleyeceğini savunmuştur. Başbakan Adnan Menderes’inse hükümet programını açıklarken; muhalefeti açıkça tutan, devlet işlerinin yürütmesine mâni olan memurların tasfiyesinin “çok yerinde olduğunu” belirtmesi ve bunun Demokrat Parti grup üyelerince tasviple karşılanması da haberlerde yer almıştır. Bu durum karikatürlere de konu olmuş memurların görev yerlerinin değişimini “ikinci seçim” olarak nitelendiren bir bakış açısı sunulmuştur.

14 Mayıs 1954'te Celal Bayar'ın tekrar Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi sırasında *Yeni Sabah*'ın herhangi bir yorum yapmadığı görülürken Menderes kabinesinin istifa etmesi ve yeni kabinenin kurulması süreci gazetede geniş yer bulmuştur. Yeni kabinede devlet bakanlarının sayısının artırılması dikkat çekmiş ve başbakanın yükünü hafifletme kararı olarak yorumlanmıştır. Ancak İzmir ve çevre illerindeki milletvekillerinin kabinede yoğun olarak yer alması ve bazı başarılı bakanların kabine dışında kalması da eleştirilmiştir. Sabri Esat Siyavuşgil, yeni Devlet Bakanlıklarının pahalılık ve mesken buhranı gibi ülkenin önemli sorunlarına çözüm bulmak için kullanılabileceğini önermiştir.

Menderes'in yeni hükümet programının açıklanmasının ardından *Yeni Sabah*, muhalefetin eleştirilerine iktidarın açıklamalarından daha fazla yer vermiştir. Muhalefet, programdaki bazı başlıkları “belirsiz” bulmuş özellikle devlet memurları ve hakimler meselesi ile rejim meselesine yer verilmemesini eleştirmiştir. CHP adına konuşan vekiller Menderes'in demokrasi anlayışının teorik olarak doğru olmakla birlikte uygulamada tersinin yaşandığını dile getirmişlerdir. CMP adına Osman Bölükbaşı ise bireysel özgürlüklerin ve insan haklarının mevcut Anayasa altında bile yeterince güvence altında olmadığını vurgulamış ve Anayasa değişikliğinin mümkün olabileceğini savunmuştur. Menderes ise eleştirilere karşı, kendi partisinin muhalefet partileriyle herhangi bir ilişkisinin bulunmadığını belirtmiş ve muhalefetin “yalan ve iftirayı bir yöntem haline getirdiğini” savunmuştur. Hükümet programı 491 oyla güvenoyu alırken, *Yeni Sabah* görüşmelerin yeni Meclis'ten beklenen canlılığı sağlayamadığını ve “daha çok önceki Meclis'in son günlerinin tekrarını andırdığını” değerlendirmiştir.

Yeni Sabah gazetesi Meclis'te azalan muhalefetin görevini basın yapabilmesinin alternatifini aramış basın hürriyetinin “cidden nazik bir varlık” olduğunu ve “mengeninin gevşetilmesi zamanının gelip gelmediği” sorusunu sormuştur. Gazete, Demokrat Parti'nin ezici çoğunluğuna bağlı olarak tüm meselelerin önce parti grubunda karara bağlanıp sonra Meclis'e getirilmesi halinde “milli murakabenin âdeta gölgede kalacağı” endişesini dile getirmiştir. Gerçek bir demokrasinin varlığının en büyük delillerinin fikir, basın hürriyeti ve muhaliflerin ne halde bulundukları olduğunu vurgulamış iktidarın bu alanlarda eski “genişlik ve rahatlığa” geri dönmesini umduğunu ifade etmiştir.

Seçimlerden sonraki önemli gündem konularından biri de Kırşehir'in ilçe olması meselesidir. Bu değişikliğin, Meclis'e CMP'nin milletvekili kazandığı tek il olan Kırşehir'in, partinin bir “kalesi” olarak tanımlandığı ve bir tür cezalandırma şeklinde algılandığı belirtilmiştir. Osman Bölükbaşı'nın İçişleri Bakanı'na gönderdiği telgrafta, kurulacak yeni ilin “intikam vilâyeti” olarak kabul edileceğini belirtmesiyle de bu algı güçlendirilmiştir.

Sonuç olarak, *Yeni Sabah* gazetesinin 1954 seçimleri öncesiyle sonrasındaki haberleriyle başyazıları bir yandan milli iradenin tecellisi olarak gördüğü seçim sürecini takip ederken diğer yandan iktidardaki Demokrat Parti'nin demokratik prensiplerden sapmasını, basın ve ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaları, ekonomik sıkıntıları ve seçim usulsüzlüklerini sert bir dille eleştiren bir çizgi izlemiştir. Gazete, zayıflayan muhalefet karşısında basına düşen denetim görevini vurgulamıştır. DP'nin zaferinin ardından demokrasinin gelişiminin hoşgörülü ve istikrarlı bir ortamda ilerlemesi gerektiğini savunmuştur.

1957 genel seçimleri öncesi ve sonrasındaysa *Yeni Sabah* gazetesinin yayın politikası, başlangıçta tarafsızlık ve hızlı bilgi aktarımını hedeflerken zamanla iktidardaki Demokrat Parti'ye daha yakın bir çizgiye kayan ancak bünyesinde muhalif seslere ve eleştirel analizlere daha az da olsa yer veren bir yapı sergilemiştir. Gazete, seçim günü okuyucularına “Türk Milletinin Karar Günü” başlığıyla ulaşmış, 1950 ve 1954 seçim sonuçlarına dair tablolar yayımlamış ve sonuçları hızlıca ulaştırmak için yöntemler geliştirmiştir. Seçim sonuçlarını takip etmek üzere bir ekip görevlendirmiş hatta vatandaşların gazeteyi arayarak sonuçları öğrenebileceklerini belirtmiştir ki bu, dönemi için yenilikçi bir yaklaşımdır. Genel olarak gazete kendisini “büyük ve müstakil fikir gazeteleri” arasında konumlandırarak partizan yayınlardan farklı olarak halkı aydınlatmayı amaçladığını ifade etmiştir.

Seçim öncesi dönemde gazete öncelikle muhalefet partileri arasındaki ortaklık arayışı çabalarına odaklanmıştır. Muhalefetteki üç siyasi parti CHP, CMP ve Hürriyet Partisi görüşmelere başlamış ve “işbirliğine mani olunamaz, zafer bizimdir” şeklinde açıklamalar yapmıştır. Ancak, Seçim Kanunu'nda yapılan değişikliklerle partilerin birlikte hareket etmesinin engellenmesi muhalefeti yeni arayışlara itmiştir. Gazete, CHP'nin diğer muhalif partiler adına seçime girebileceği veya seçimleri boykot etme gibi ihtimalleri dile getirmiştir. Bu süreçte karikatürler, muhalefetin iktidarın “tedbir” duvarlarıyla örülmüş bir labirente sıkışıp kaldığını, adil olmayan bir siyasi rekabet ortamında dezavantajlı konumda olduğunu güçlü metaforlarla ele almıştır. Muhalefet partileri arasındaki görüş ayrılıkları özellikle CMP'nin CHP ile ortak listeye razı olmaması süreci çıkmaza sokmuş ve partiler karşılıklı olarak birbirini suçlamıştır. Gazetede yer alan köşe yazılarında, özellikle Sabri Esat Siyavuşgil, bu girişimi bir “fiyasko” olarak değerlendirmiş, CHP'nin daha önceki iktidar dönemindeki tutarsızlıklarını sorgulamış ve halkın bu durumu bir “tiyatro oyunu” gibi izlediğini belirtmiştir.

Seçim kampanyaları sırasında, iktidarın ve muhalefetin propaganda faaliyetleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Muhalefet, halkın gündelik sıkıntılarına, özellikle hayat pahalılığı ve yokluk temalarına odaklanarak propaganda yürütmüştür. Bu durum, karikatürlerde pazar tezgahında “yok” yazılı temel gıda maddeleriyle gösterilmiştir. DP'nin bazı illerde elektriği

ucuzlatması gibi adımları ise “ucuz numara” başlığıyla, samimi bir hizmetten ziyade oy devşirmeye yönelik geçici bir propaganda aracı olarak ironik bir dille eleştirilmiştir. İktidarın gerçekleştirdiği “açılış törenleri” de “oy” kazanma amaçlı “sağlam temeller” atmak olarak hicvedilmiş, kamu yatırımlarının siyasi amaçlarla kullanıldığı iması güçlendirilmiştir.

Aday belirleme süreçleri de gazetede geniş yer bulmuştur. CHP’nin İstanbul listesi, popüler isimlerin eksikliği, tek kadın adayın olması ve üniversite öğrencilerinin başvurularının reddedilmesi gibi nedenlerle eleştirilmiştir. Siyavuşgil, İstanbul seçmeninin “parti yandaşları” yerine tanınmış, inanılmış ve hürmet edilen şahsiyetleri tercih ettiğini vurgulamıştır. DP’nin aday listelerinin de bazı bölgelerde hoşnutsuzluk yarattığı ve istifalara neden olduğu aktarılmıştır. Özellikle sanatçıların, şarkıcıların ve sporcuların aday listelerine girmesi, Siyavuşgil tarafından siyasetin ciddiyetini sulandırmakla eleştirilmiş, popülerliğin tek başına siyaset için yeterli bir vasıf olmadığı savunulmuştur. Ayrıca Siyavuşgil, seçim arifesinde partilerinden istifa ederek başka partilere geçen politikacıları “sportmenlik dışı” bir davranışta bulunmakla suçlamış onları “yalancı pehlivan” ve “tatlı su kurnazı” gibi ifadelerle eleştirmiştir. Bu durum, siyasetin “dahili ticaret” gibi bir alışveriş ilişkisine dönüştüğünü gösteren karikatürlerle de desteklenmiştir.

Başbakan Adnan Menderes ve CHP lideri İsmet İnönü’nün seçim kampanyaları gazetenin özel ilgi odağı olmuştur. Gazete, iki muhabirini Menderes ve İnönü’yü yakından takip etmekle görevlendirmiş ve onların günlük yaşamlarına dair detayları “gölgelerinin” anlatılarıyla sunmuştur. Menderes’in gölgesinin yazıları; onu karizmatik, halkla iç içe, yorulmak bilmeyen, dinamik ve “ikinci Atatürk” benzetmeleriyle övülen bir lider olarak resmetmiştir. İnönü’nün gölgesiye onun daha çok ekonomik sıkıntılara odaklanan, seçim kanunu ve nispi temsil gibi sistemik sorunları vurgulayan bir lider olduğunu belirtmiştir. İnönü’nün din konusuna değinmekten kaçındığı ancak halkla daha doğrudan ve duygusal bir ilişki kurmaya çalıştığı da anlatılmıştır.

Seçim sonrası dönemde *Yeni Sabah* DP’nin iktidarda kaldığını hızla duyururken öte yandan İnönü’nü seçim günü yaşanan usulsüzlükler yaşandığı ve özellikle radyonun aldatıcı yayınlarda bulunduğu yönelik iddialarına da yer vermiştir. Gazetede, seçim sonrası çeşitli illerde meydana gelen şiddet olaylarına da geniş yer vermiş, Menderes ve İnönü’nün olayların sorumluluğu üzerine yaptığı atışmalar da detaylandırmıştır.

Bu dönemde *Yeni Sabah*’ın yayın politikasında iktidar partisine doğru belirgin bir yaklaşım gözlemlenmektedir. İşbirliği sürecinin başarısızlıkla sonuçlanması ve muhalefetin eylemsizliği farklı türlerdeki içeriklerle eleştirilmiştir. Gazete, Ticaret Bakanlığı’nın karaborsayı önlemek amacıyla valilere geniş yetkiler vermesini genellikle olumlu karşılamış,

fiyat düşüşlerini ve olumlu etkileri vurgulamıştır. Ancak Siyavuşgil, bu kararı Ticaret Bakanlığı'nın görevinden istifası olarak nitelendirmiş ve iller arasında standart bir uygulama olmaması halinde anarşi yaratabileceği konusunda endişelerini dile getirmiştir.

Basına yönelik kısıtlamalar da gazetenin önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Meclis müzakerelerinin yayınlanmadan önce doğrudan gazetelerde yer almamasını öngören yasa teklifi büyük yankı uyandırmış, muhalefet ve üniversite öğrencileri tarafından Anayasa'ya aykırı bulunmuştur. Bu durum bir gazetecinin “Basın Kanunu” ve “Ceza Kanunu” kitaplarıyla çevrili tasviriyle karikatürize edilmiştir, mesleğin içinde bulunduğu zorlu koşullar ironik bir şekilde vurgulanmıştır. Ayrıca, ticari reklamların 1958'den itibaren hükümet eliyle dağıtılması kararı CHP tarafından basın özgürlüğüne yönelik vahim bir baskı olarak nitelendirilmiş ve Anayasa'ya aykırı bulunmuştur. Osman Bölükbaşı'nın milletvekili seçilmesine rağmen tutukluluğunun devam etmesi de önemli bir gündem maddesi olmuştur. CHP, bu durumu iktidarın “despotluğunun” bir göstergesi olarak değerlendirmiş ve Bölükbaşı'nın avukatları savcı aleyhine dava açma kararı almıştır. Gazete bu eleştirileri de sayfalarına taşımıştır.

Sonuç olarak, *Yeni Sabah* gazetesi 1957 seçimleri sürecinde ve sonrasında, başlangıçtaki tarafsızlık iddiasına rağmen iktidardaki Demokrat Parti'nin söylemlerine ve icraatlarına daha olumlu bir çerçeve sunma eğilimi göstermiştir. Muhalefetin eleştirilerine ve işbirliği arayışlarına yer vermekle birlikte bu partilerin tutarsızlıklarını ve başarısızlıklarını da dile getirmiştir. Gazetenin genel yayın politikası, istikrar ve kalkınma vurgusuyla uyumlu bir çizgi izlemiş, ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sorunların çözümüne yönelik iktidar adımlarını destekleyici bir ton benimsenmiştir. Siyavuşgil gibi köşe yazarları ise bu karmaşık tabloda, hem eleştirel bir bakış açısı sunmuş hem de genel olarak ülkenin huzur ve sağduyuya olan ihtiyacını vurgulamıştır.

Yeni Sabah gazetesinin 1961 genel seçimleri öncesi ve sonrasındaki yayın politikası, Türkiye'nin siyasi dönüşüm sürecine yönelik kapsamlı bir ilgi ve eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Gazete, bu kritik dönemde hem haber verme hem de kamuoyunu yönlendirme misyonunu üstlenmiştir. Bunda şüphesiz Milli Birlik Komitesi'nin ülke yönetimine hakim olması, partilerin ve basın seçim sürecinde etik bir çerçeve izleyeceklerini dair sözleşme imzalamalarının da etkisi büyüktür.

Seçimler öncesinde *Yeni Sabah*'ın yayın politikasının temelinde tarafsızlık ve dürüstlük ilkesi yer almıştır. Gazete, seçimlerin herhangi bir müdahale olmaksızın tamamen şeffaf ve hukuka uygun bir şekilde yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, geçmiş seçimlerde yaşanan tartışmalı durumların özellikle 1946 ve 1957 seçimlerindeki manzaraların tekrar etmemesi yönündeki bir beklentiyle güçlendirilmiştir. Gazete, Milli Birlik Komitesi'nin seçim

sürecindeki tarafsızlığını ve ülkeyi “uçurumun kenarından kurtaran” bir güç olarak konumunu desteklemiştir. Ancak, MBK’nin tarafsızlık ilkesine gölge düşürecek nitelikteki bazı kararlarını, örneğin Basın ve Yayın Bakanlığı’na Halk Partili bir ismin atanmasını da açıkça eleştirmiştir.

Gazete, seçim atmosferini ve siyasi partilerin yaklaşımlarını derinlemesine incelemiştir. “Yuvarlak Masa” toplantıları seçim öncesi gündemin en önemli konusu olarak geniş yer bulmuş, toplantıların uzlaşmayı sağlaması ve siyasi tartışmaları milli fayda eksenine oturtması gerektiği vurgulanmıştır. *Yeni Sabah*, siyasi partilerin bu toplantılarda ortaya koyduğu uzlaşma çabalarını yakından takip etmiş ancak aynı zamanda partiler arasındaki çekişmeleri ve uzlaşmazlıkları da dile getirmiştir. Özellikle dış politikanın milli bir mesele olması ve partiler arası tartışma konusu yapılmaması gerektiği yönündeki maddelere eleştirel bir yaklaşım sergilenmiş, dış politikanın doğası gereği dinamik ve değişime açık olduğu savunulmuştur.

Yeni Sabah, seçim kampanyası sürecinde siyasilerin söylemlerinin yüzeyselliğini, vaatlerin tekrara düşmesini ve halkın ilgisizliğini sıklıkla ele almıştır. Gazete, siyasetçilerin “laf u lakırdı” ile halkı etkilemeye çalıştığını ancak seçmenlerin mitinglere olan ilgisizliğinin, partilerin 15 yıldır yeni bir şey söylememelerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Aday profilleri de gazetenin önemli eleştiri konularından biri olmuştur. Adayların motivasyonları sorgulanmış, sadece hevesle değil, somut planlar ve bilgi birikimiyle siyasete atılmaları gerektiği ifade edilmiştir.

İktidar ve muhalefetin ele alınışı açısından, *Yeni Sabah*, Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı mesafeli ve eleştirel bir duruş sergilemiştir. Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi gibi Demokrat Parti mirasçısı partiler yakından takip edilmiş, bu partilerdeki iç anlaşmazlıklar, istifalar ve birleşme çabaları haberleştirilmiştir. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı’nın Yassıda ve idamlar üzerine yaptığı sert konuşmalar ve bu konuşmaların neden olduğu soruşturmalar da gazetenin gündeminde geniş yer bulmuş, Bölükbaşı’nın bu dönemdeki siyasi duruşu eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Siyasiler hakkında yapılan yorumlarda, Cemal Gürsel tarafsız ve ülkeyi felaketten kurtaran bir lider olarak sunulmuştur.

Seçimlerin sonrasında, *Yeni Sabah*’ın yayın politikasının odağı, koalisyon hükümetinin kurulması süreci olmuştur. Gazete, seçim sonuçlarının hiçbir partiye mutlak çoğunluk sağlamaması nedeniyle koalisyonun kaçınılmaz olduğunu vurgulamış ancak partilerin bu sorumluluğu üstlenmekteki isteksizliğini ve kişisel çıkarların ön planda tutulmasını eleştirmiştir. Özellikle AP’nin Ali Fuat Başgil’in cumhurbaşkanlığı adaylığı konusundaki iç tartışmaları ve Gümüşpala’nın istifa tehditleri gibi gerilimler detaylıca işlenmiştir.

Yeni Sabah, 1961 seçimlerinin “tarafsız seçim örneği” olarak kayıtlara geçtiğini ve geçmiş seçimlerden farklı olarak hiçbir müdahale olmadan gerçekleştiğini özellikle belirtmiştir. Gazete, bu durumun Türk milletinin iradesinin açıkça tecelli etmesi anlamına geldiğini savunmuştur. Seçim sonuçlarının ardından, CHP’nin oy oranını artırmasına rağmen duyduğu hayal kırıklığı ve “ebedi muhalefet partisi” olma eğilimi eleştirilmiştir. Gazete, CHP’nin nispi seçim sistemini istemesine rağmen sonuçlar beklediği gibi çıkmayınca bu sistemden şikayet etmesini tutarsızlık olarak görmüştür.

Hükümet kurma sürecinde, MBK’nin partilere “milli menfaatleri öğreteceğiz” şeklindeki açıklamaları ve partilerin CHP ile koalisyona sıcak bakmamaları gibi gelişmeler haberleştirilmiştir. *Yeni Sabah*, hükümetin kurulamamasının “milli felaket” anlamına gelmediğini ancak partilerin sorumluluk alarak uzlaşması gerektiğini savunmuştur. 14’ler olarak adlandırılan grubun yurt dışından yaptıkları açıklamalar, mevcut rejimi yıkmaya ve “sosyal demokrasi” getirme iddialarıysa gazete tarafından “lakırdı” olarak nitelendirilmiş ve yeni düzeni tehdit eden unsurlar olarak gösterilmiştir.

İsmet İnönü’nün Başbakan olarak atanması, *Yeni Sabah* tarafından bir “huzur hükümeti” kurma çabasının başlangıcı olarak yorumlanmıştır. Gazete, geçmişteki sert eleştirilerine rağmen, ülkenin istikrarı adına İnönü liderliğindeki koalisyon hükümetine destek verilmesinin bir “vatan borcu” olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu desteğin koşulsuz olmadığı, hükümetin gelecekteki performansına ve ülkenin gerçek sorunlarına ne kadar çözüm getireceğine bağlı olduğu da vurgulanmıştır. Yeni kurulan kabinenin bakan seçimlerindeki “teknik yeterlilikten yoksunluk” endişeleri de dile getirilmiş, bakanlıkların siyasi dengeye göre değil, liyakate göre oluşturulması gerektiği savunulmuştur. *Yeni Sabah*, Meclis başkanının seçilememesi gibi parlamentodaki işleyiş sorunlarını da yakından takip etmiş ve bunu siyasetçilerin uzlaşma kültürüne olan eksikliğine bağlamıştır. Gazete, milletvekillerini “demokrasiyi bilenler” ve “bilmeyenler” olarak hicvetmiş, yeni Meclis’in bir öğrenme alanı olduğunu ima etmiştir.

Genel olarak, *Yeni Sabah*, 1961 seçimleri ve sonrasındaki süreci, Türkiye’nin demokratikleşme yolundaki sancılı bir dönemi olarak ele almış, partilerin ve siyasilerin kişisel çekişmelerden arınarak milli çıkarları ön planda tutması gerektiği çağrısını sürekli yinelemiştir.

Tüm bulgular ışığında, *Yeni Sabah* gazetesi, Türk basın tarihinde “basının sanayileşmesi” sürecinin ilk ve en belirgin örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Kılıçlıoğlu’nun sahipliğinde, yüksek bir sermaye gücüyle ve dönemin koşullarının oldukça ilerisinde teknik- fiziksel imkânlarla yayın hayatına devam eden gazete, basında mülkiyet yapısının ve sermaye ilişkilerinin ne ölçüde dönüştürücü olabileceğini göstermiştir. Bu dönüşüm, sadece teknik veya ekonomik bir ilerleme değil, aynı zamanda gazete patronunun

politik iktidarla ilişkisi, işçi-patron ilişkileri ve sendikal haklar karşısındaki tavırlarıyla da şekillenmiş böylece *Yeni Sabah*, Türk basınındaki geleneksel patron-yayıncı modelini kırarak basın dışı sermayenin bir örneği olmuştur.

Bu çalışmanın en temel çıktısı, *Yeni Sabah*'ın yalnızca ekonomik veya yapısal bir yenilik getirmekle kalmayıp, siyasi dönüşümlerin ve iktidar değişimlerinin hem yansıtıcısı hem de aktif bir öznesi olarak işlev gördüğünü ortaya koymasındır. Çalışmada detaylı biçimde incelenen seçim dönemlerindeki yayın politikası, gazetenin ideolojik esnekliklerini ve pozisyon alışlarındaki dönüşümlerini gözler önüne sermiştir. *Yeni Sabah*, Demokrat Parti'nin yükselişinde bir "demokrasi bekçisi" ve değişim destekçisi olurken, iktidarla ilişkisinin bozulduğu dönemdeyse otoriterleşme eğilimleri karşısında eleştirel bir pozisyon almıştır. 1957'ye gelindiğinde giderek artan bir biçimde istikrar ve kalkınma söylemine yakınlaşarak, genel yayın çizgisini esnetmiştir. Bunda şüphesiz ilgili tarihte basın üzerindeki baskının da etkisi büyüktür ancak en önemli faktör Kılıçlıoğlu ile Menderes arasındaki yakın ilişkidir. Nihat Erim'in günlüklerinden anlattıklarından hareketle Kılıçlıoğlu'nun bu tarihlerde gazete patronlarını sözcüsü gibi davrandığını söylemek mümkündür. Gazetenin 1961 seçimlerindeki yayıncılık anlayışı ise tarafsızlık ve uzlaşma çağrısıyla birlikte dönemin siyasi atmosferine uyum sağlama çabasının bir ürünü olarak dikkat çekmektedir.

Yeni Sabah'ın yayın politikası bağlamında ulaşılan sonuçlar, gazetenin siyasal pozisyonlanmasının bir parti veya ideolojiyle sabitlenemeyecek kadar karmaşık, dönemin konjonktürü ve siyasilerle olan ilişkilere duyarlı olduğunu göstermektedir. Gazetenin bir dönem Demokrat Parti'nin en güçlü savunucusu iken bir sonraki seçimde iktidara yönelik muhalif ve eleştirel bir söylem geliştirmesi, Türkiye'de basın-siyaset ilişkisinin salt bağımlılık veya araçsallaştırma biçiminde açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. *Yeni Sabah*, dönemsel olarak sahip olduğu tiraj gücü ve kamuoyu oluşturma potansiyeliyle hem siyasetin gündemini belirleyen hem de toplumun değişim taleplerini aktaran aktif bir aktör olarak görülmüştür.

Literatüre katkı bakımından, bu çalışma, Türkiye'de basının sanayileşmesi sürecini, gazete sahipliğindeki dönüşümü ve bunun hem yayıncılık anlayışı hem de siyasal pozisyonlanma üzerindeki etkilerini, somut bir örnek üzerinden bütünlüklü biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca gazetenin kapanma sürecinin, patronaj kültüründen sendikal haklara, ekonomik baskılardan siyasal ilişkilere kadar çok katmanlı nedenlerini aydınlatması bakımından da önemlidir. Araştırmada kullanılan gazete arşivleri, anılar ve birincil belgeler yoluyla, hem basın tarihine yeni bir perspektif kazandırılmış, hem de mevcut literatürdeki değerlendirmelere ek bir analiz sunmayı hedeflemiştir. Bu yönüyle araştırma hem basın tarihi araştırmalarına hem de ekonomi politik kuramı çalışmalarına katkı sunacağını düşünmektedir.

Bu çalışmanın literatürüne ve elde edilen bulgulara bakıldığında Türkiye’de bugünkü medya ekonomi politığına ilişkin bazı temel çıkarımlar yapmak da mümkündür. Öncelikle, tarihsel süreçte sermaye yapısının ve mülkiyet ilişkilerinin medya içerikleri üzerindeki belirleyici etkisi ekonomi politik kuramın öngördüğü biçimde bugün de devam etmektedir. Çalışmanın incelediği dönemde *Yeni Sabah* örneğinde görülen, basın dışı sermaye sahiplerinin medya alanına girmesi ve yayın politikalarını kendi ekonomik, siyasal ya da ideolojik çıkarları doğrultusunda şekillendirmesi günümüzde çok daha yoğun bir biçimde varlığını sürdürmektedir.

Ekonomi politik kuram çerçevesinde, medya yalnızca haber ileten bir araç değil, aynı zamanda üretim araçlarının mülkiyeti ve egemen sınıfların ideolojik aygıtı olduğu kabul edilmektedir. Türkiye’de bugün medya sahipliği yapısı çoğunlukla enerji, inşaat, finans gibi devletle yakın ilişkiler gerektiren sektörlerde faaliyet gösteren büyük sermaye gruplarının elinde toplanmıştır. Bu durum medya içeriklerinin kamusal yarar ilkesinden ziyade sermaye gruplarının ekonomik ilişkilerini koruyacak ve güçlendirecek biçimde düzenlenmesine yol açmaktadır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında çalışmanın ortaya koyduğu gibi mülkiyet yapısının değişimi içerik çeşitliliğini sınırlamakta, eleştirel söylem alanını daraltmakta ve siyasi iktidar ile sermaye arasında simbiyotik bir ilişki kurmaktadır. Bugün Türkiye’de bu ilişki hem doğrudan sahiplik hem de reklam ve ilanlar gibi ekonomik araçlar yoluyla daha kurumsallaşmış ve yoğunlaşmış bir hal almıştır. Ancak *Yeni Sabah* örneğinin bugünden farklılaşan noktası gazetenin sahibi Safaeddin Kılıçlıoğlu’nun basın alanına giriş motivasyonu günümüz medya sahiplerinden farklı olarak mevcut ticari faaliyetlerini desteklemek ya da başka sektörlerdeki yatırımlarını güçlendirmekten ziyade doğrudan gazetecilik alanına yatırım yapmasıdır. Her ne kadar basın sektörünün dışında olup da bu alana yatırım yapan herkesin bir kazanım amacı olduğu açıksa da Kılıçlıoğlu için bu amaç öncelikle itibar ve statü kazanmak olmuştur. Kılıçlıoğlu, basın dışında başka bir sektörde faaliyet yürütmemiş, gazetesini başka iş kollarına kaynak aktaran bir araç olarak konumlandırmamıştır. Bu yönüyle, bugünkü çok sektörlü, devletle yoğun ekonomik bağlara sahip medya patronluğu modelinden belirgin biçimde ayrılmaktadır.

Dolayısıyla hem tarihsel deneyim hem de güncel tablo, ekonomi politik kuramın temel varsayımlarını doğrular niteliktedir. Medya, ekonomik ve siyasi iktidar yapılarından bağımsız hareket edememektedir. Sahiplik ve finansman ilişkileri haberin seçilmesi, sunulması ve çerçevelenmesi üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de medyanın ekonomi politığı, demokratik kamusal alanın daralması ve yurttaşların farklı görüşlere erişim

imkanlarının sınırlanması yönünde bir eğilim sergilemektedir. Bu eğilim, tarihsel olarak kökleri 20. yüzyıl ortasındaki medya-sermaye-iktidar ilişkilerine dayanan sürekliliğin günümüzdeki yansımasıdır. Aynı zamanda bu tarihsel birikim, bugünün medya ortamında karşılaşılan tekelleşme, bağımsız gazeteciliğin zayıflaması, kamu yararına haberciliğin yerini ticarileşmiş ve siyasallaşmış içeriklerin alması gibi temel sorunların anlaşılmasına da ışık tutmaktadır. Böylece geçmişteki deneyimler yalnızca bir tarihsel arka plan sunmakla kalmamakta, günümüz medya düzenine yönelik eleştirel çözümlemelerin de vazgeçilmez bir referans noktası hâline gelmektedir.

Sonuç olarak *Yeni Sabah* örneği, Türk basınının yalnızca iktidar ve muhalefet ekseninde değil bununla beraber sermaye, endüstrileşme ve toplumsal değişim ekseninde de incelenmesi gerektiğini; gazete patronunun şahsiyetinden, yayın politikası tercihlerine ve işleyişine kadar çok sayıda faktörün basının genel işleyişi üzerinde belirleyici olabileceğini göstermiştir. Bu çalışma, yalnızca *Yeni Sabah*'ın değil genel olarak Türk basınının modernleşme ve dönüşüm süreçlerine dair yeni sorular ve tartışma alanları açmayı da hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006). *Türkiye’de medya endüstrisi neoliberalizm çağında mülkiyet ve kontrol ilişkileri*. Ütopya.
- Adalet Partisi. (1961). *Adalet Partisi program (prensip maddeleri)*. Orijinal Matbaa.
- Adalet Partisi. (1961). *Adalet Partisi seçim beyannamesi*.
- Ağaoğlu, S. (2011). *Marmara’da bir ada*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ağaoğlu, S. (2018). *Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi günlükleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ağaoğlu, S. (2021). *Arkadaşım Menderes: İpin gölgesindeki günler*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ahmad, F. & Ahmad, T. B. (2020). *Türkiye’de çok partili politikanın açıklamalı kronolojisi (1945-1971)*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Ahmad, F. (2003). *Turkey: The quest for identity*. Oneworld Publications.
- Ahmad, F. (2015). *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980*. Hil Yayınları.
- Akandere, O. (2010). 1946 genel seçimleri ve sonuçları üzerinde iktidar ve muhalefet partileri arasında yapılan tartışmalar. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 26(76), 1-26.
- Akbayar, N. & Koloğlu, O. (1996). *Gazeteci bir aile: Us’lar*. Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.
- Akbayır, E. Y. (2022). *CHP gayrimenkulleri (1926-1953)*. Libra Yayıncılık.
- Akıncı, T. (2021). *Demokrat Parti (1946-1960)*. Remzi Kitabevi.
- akmak, F. (2015). Halkevlerinin kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi mallarına el konulması. *History Studies*, 7(3), 1-21.
- Akpınar, S. (2006). *Babıali’de 65 yıl...* Avcıol Basın Yayım.
- Aktaş, E. (2020). 27 Mayıs Darbesi sürecinde Ankara olaylarından iki kesit: 29 Nisan ve 555 K. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 219-241.
- Alan, Ü. (2015). *Saray’dan saray’a: Türkiye’de gazetecilik masalı*. Can Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Phoenix Yayınevi.
- Alçora, E. (2015). *Türkiye’de siyasal parti propagandası (1946-1960)*. Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Alemdar, K. (1981). Tarih ve iletişim. *İletişim*, 1981(2), 1-8.
- Alemdar, K. (1996). *İletişim ve tarih*. İmge Kitabevi.
- Alemdar, K., & Erdoğan, İ. (1998). *Başlangıcından günümüze iletişim: Kuram ve araştırmalar*. MY Yayınları.
- Alemdar, Z. (1990). *Oyunun kuralı: Basında özdenetim*. Bilgi Yayınevi.

- Alınmaz, H. (1961). *Yeni Seçim Kanunu, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu, Milletvekili Seçimi Kanunu, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun*. Sabri Çeliker Matbaası.
- Alkan, M. Ö. (2017). 1960 darbesi ve üniversiteden tasfiyeler: 147'ler olayı. *Tophumsal Tarih*, 266, 58-69.
- Arcayürek, C. (1983a). *Demokrasinin ilk yılları 1947-1951*. Bilgi Yayınevi.
- Arcayürek, C. (1983b). *Yeni iktidar yeni dönem 1951-1954*. Bilgi Yayınevi.
- Arcayürek, C. (1984). *Bir iktidar bir ihtilal 1955-1960*. Bilgi Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (2000). *Türk siyasi tarihi*. Kronik Yayınları.
- Arslan, E., & Çoban, S. (2014). *Medya ve iktidar: Hegemonya, statüko, direniş*. Evrensel Basım Yayım.
- Arslan, M. (2019). *Süleyman Demirel*. İletişim Yayınları.
- Arzık, N. (t.y.). *Menderes'i ipe götürenler*. Kurtuluş Matbaası.
- Aslandaş, A. S., & Bıçakçı, B. (2013). *Popüler siyasi deyimler sözlüğü*. İletişim Yayınları.
- Aslantürk, Z. (2004). *Sosyal bilimler için araştırma metod ve teknikleri*. Çamlıca Yayınları.
- Aşut, A., & Atılğan, G. (2021). *Türkiye İşçi Partisi: Radyoda proletaryanın büyüğü kutusu*. Yordam Kitap.
- Atay, K. (2021). *Serteller*. İletişim Yayınları.
- Atılğan, G. (2022). 1950-1960 tarımsal kapitalizmin sancağı altında. In G. Atılğan, C. Saraçoğlu, & A. Uslu (Eds.), *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de siyasal hayat* (ss. 393-520). Yordam Kitap.
- Atılğan, S. (2001). *Türk basın sendikacılığında gazetecilerin yasal hakları*. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları-BasHaş.
- Atuk, F. G. (2020). Medya ve iktidar ilişkisi bağlamında Demokrat Parti'nin ilan ve reklam politikaları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 533-556.
- Avcıoğlu, D. (2013). *Türkiye'nin düzeni: Dün, bugün, yarın*. Kırmızı Kedi Yayınları.
- Avşar, Z. B. (1990). *Türk basınında kavgalar: Babıali'de kırk katır*. Rehber Yayıncılık.
- Ayaz, E. (2015). 6-7 Eylül olaylarının Türk gazetelerindeki yansımaları. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 2(2), 81-92.
- Aydemir, Ş. S. (1999). *Menderes'in dramı*. Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (2000). *İhtilalin mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*. Remzi Kitabevi.
- Aydemir, T. (2020). *Hatıralarım*. Yapı Kredi Yayınları.
- Aydın, S., & Taşkın, Y. (2020). *1960'tan günümüze Türkiye tarihi*. İletişim Yayınları.

- Aydoğan, P. (2022). Türkiye'nin çok partili siyasal sisteme geçiş sürecinde milli irade söylemi ve 1946 genel seçimleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 1135-1154.
- Azak, G. (1997). *Gazeteci milleti*. Zafer Yayınları.
- Aziz, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Nobel Yayıncılık.
- Baban, C. (2009). *Politika galerisi: Bir devrin hükümlerleri*. Timaş Yayınları.
- Bağlum, K. (1991). *Anıpolitik 1945-1960*. Bilgi Yayınevi.
- Bakacak, A. (2013). 1950 seçimleri sonrası *Ulus* gazetesinin muhalefete geçişi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 13(51), 541-561.
- Bakan, S., & Özdemir, H. (2013). Türkiye'de 1946-1960 dönemi iktidar-muhalefet ilişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye karşı. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1).
- Bali, R. N. (2024a). *Mustafa Nermi: Hayat hikâyesi – seçilmiş yazıları*. Libra Yayınevi.
- Bali, R. N. (2024b). *Büyük tüccar, unutulmuş bir gazete patronu ve başyazar: Habib Edip Törehan*. Libra Yayınevi.
- Bardakçı, S. (2024). *Nitel araştırma süreci ve veri analizi*. Nobel Kitap.
- Barutçu, F. A. (2001). *Siyasi hatıralar: Milli mücadeleden demokrasiye II. kısım çok partili sistem ve iktidar değişikliği*. 21. Yüzyıl Yayınları.
- Barutçu, Z. (2016). Osman Bölükbaşı. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye'nin 1950'li yılları* (ss. 533-540). İletişim Yayınları.
- Basın Yayın Genel Müdürlüğü. (1977). *Türk basınında kim kimdir*.
- Başgil, A. F. (1966). *27 Mayıs İhtilali ve sebepleri* (M. A. Sebük & H. İ. Akın, Çev.). Yağmur Yayınevi.
- Bayar, C. (2020). *Kayseri Cezaevi günlüğü* (Y. Demirel, Haz.). Yapı Kredi Yayınları.
- Baykal, K. C. (2021). Türk basın tarihinde özdenetim kuruluşları ile devlet arasındaki ilişkiler. *Selçuk İletişim*, 14(4), 1948-1971.
- Bedii, F. (2003). *Matbuat basın derkeen... Medya* (Cilt 4). Doğan Kitap.
- Belli, Ş. (1989). *Babıali Babıadi: Türkiye'de basın rezaletleri*. Kağın Yayınları.
- Benhür, Ç. (2007). 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde CHP ve DP'nin seçim kampanyalarının ana hatları. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 61-75.
- Berker, Ş. N. (1986). *Gazeteci olunmaz gazeteci doğulur*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnek çalışmalar*. Siyasal Kitabevi.
- Bilginer, R. (2005). *Üç iktidar üç hayal kırıklığı*. Doğan Kitap.

- Birand, M., Dündar, C., & Çaplı, B. (1991). *Demirkırat: Bir demokrasinin doğuşu*. Milliyet Yayınları.
- Birgit, O. (2006). *Evvel zaman içinde*. Doğan Kitap.
- Birinci, K. (2018). *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*. Liberte.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Bozaslan, N. B. (2019). *Türk demokrasi hayatında 1946 seçimleri*. Akademisyen Kitabevi.
- Bozdağ, İ. (1975). *Demokrat Parti ve ötekiler*. Kervan Yayıncılık.
- Bozdağ, İ. (1986). *Celal Bayar anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes*. Tercüman Gazetesi Yayınları.
- Bulut, Ç. K. (2019). *Sınıfın sınırlarında: Gazeteciler ve proleterleşme*. NotaBene Yayınları.
- Calabrese, A., & Mihal, C. (2011). The public-private dichotomy in media policy. In J. Wasko, G. Murdock, & H. Sousa (Eds.), *The handbook of political economy of communications* (pp. 227-249). Blackwell Publishing.
- Cantek, F. Ş. (2016). Ellili yıllar Türkiye’inde basın. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1950’li yılları* (ss. 423-450). İletişim Yayınları.
- Cantek, F. Ş. (2017). Altmışlı yıllarda basın. M. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1960’lı yılları*. İletişim Yayınları.
- Cebeci, S. (2018). *Bilimsel araştırma ve yazma teknikleri*. Alfa.
- Cemil, Ç. (2021). *İdari ve sosyal dinamikleriyle İngiliz yönetiminde Kıbrıs, 1878-1914*. Libra.
- Ceyhun, D. (1985). *Babıali’nin şu son kırk yılı*. Milliyet Yayınları.
- Ciliv, A. H. (1992). *Demokrat Parti tüzük ve programı: Demirkırat alfabesi*. [Yayınevi bilgisi yok].
- Coşkun, S. (1995). *Türkiye’de politika: 1920-1995*. Cem Yayınları.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1942). *Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (t.y.). *Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*. TBMM Kütüphanesi.
- Çakır, H., & Davulcu, E. A. (2010). 212 sayılı yasanın dönemin yazılı basınında temsili. *Humanities Sciences*, 5(1), 80-100.
- Çakmak, D. (2008). Türkiye’de asker-hükümet ilişkisi: Albay Talat Aydemir örneği. *Gazi Akademik Bakış*, 2, 35-68.
- Çaylak, A. (2004). *İktidar-muhalefet ilişkisi bağlamında Türkiye’nin siyasal hayatında Osman Bölükbaşı ve siyasal hareketi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Çeçen, A. (2018). *Atatürk’ün kültür kurumu Halkevleri*. Tarihçi Kitabevi.

- Çelen, M. (2016). *Meral Çelen'in anıları: Çocukluk ve ilkgençlik yıllarım, Aziz Nesin'li yıllar*. Nesin Yayınevi.
- Çetiner, Y. (2006). *Nefes nefese bir ömür*. Epsilon Yayınları.
- Çetinkaya, S. (2016). Ahmet Emin Yalman suikastı ve etkileri. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 42-57.
- Çolak, F. (2022). Bir devre adını veren başbakanın hazin sonu: Adnan Menderes'in Yassıada günleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 9(4), 1218-1241.
- Dağcı, G. T. T. (2005). Türk siyasi tarihinde Hürriyet Partisi'nin yeri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 8, 15-29.
- Dağlar, A. (2024). *Türkiye'de anaakım medyanın sonu ve basın özgürlüğü sorunu*. Nobel Yayınları.
- Dağtaş, E. (2021). Ekonomi politik yaklaşım. Ö. Özer (Ed.), *Eleştirel medya kuramları*. Siyasal Kitabevi.
- Dawson, C. (2015). *Araştırma yöntemlerine giriş: Araştırma projesi yürüten tüm araştırmacılar için pratik bir kılavuz*. Eğitim Yayınevi.
- Değerli, E. S. (2012). Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin Kıbrıs politikası (1950–1960). *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), 85-101.
- Demir, V. (2006). *Medya etiği*. Beta Yayınları.
- Demirel, A. (2017). *Ali Şükrü Bey'in Tan gazetesi*. İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2016a). Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye'nin 1950'li yılları* (ss. 349-354). İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2016b). *Türkiye'nin en uzun on yılı: Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demirer, M. A. (1995). *6 Eylül 1955 Yassıada: 6/7 Eylül davası*. Bağlam Yayıncılık.
- Demirtaş, C. (1985). *Babıali'nin şu son kırk yılı*. Milliyet Yayınları.
- Deniş, H. E. (2019). *Türk basınında vesayet rejimi ve Basın İlân Kurumu* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniz, Ö. (2019). *Basın özgürlüğünün yüzyılı: 1864-1964*. Kriter Yayınları.
- Dilligil, T. (1989). *Hepiniz suçlusunuz*. Dem Yayınları.
- Dilligil, T. (1989). *Hepiniz suçlusunuz*. Dem Yayınları.
- Dodd, C. H. (2016). Türkiye Cumhuriyeti. M. Heper & S. Sayarı (Der.), *Dünden bugüne Türkiye: Tarih, politika, toplum ve kültür*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Doğaner, Y. (2016). Vatan Cephesi. M. K. Kaynar (Haz.), *Türkiye'nin 1950'li yılları* (ss. 177-191). İletişim Yayınları.

- Ekinci, N. (2016). *Türkiye'de çok partili düzene geçişte dış etkenler*. Gece Kitaplığı.
- Ekşi, O. (2019). *Gazetecilikte geçen o yıllar-2*. Epsilon Yayınları.
- Elbeyoğlu, M. (2020). *Belgelerle Dolmabahçe'den Etnografya'ya*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınevi.
- Emre, E. A. (2009). Adımız andımızdır: *Ulus*. A. Korkmaz (Der.), *Türkiye'de kitle iletişimi: Dün, bugün, yarın*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Emrence. C. (2021). *99 günlük muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İletişim Yayınları.
- Erdemir, S. (1956). *Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, demeçleri, mesajları, sohbetleri ve yazılarıyla*. Sıralar Matbaası.
- Erdi, S. (2007). *Yüksek Adalet Divanı kararları: İstanbul-Yassıada 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961*. Kabalcı Yayınevi.
- Erer, T. (1964). *Yassıada ve sonrası: Türkiye'de parti kavgalarının 3. cildi*. Düşünen Adam Yayınları.
- Erer, T. (1965a). *On yılın mücadelesi: Türkiye'de parti kavgalarının 2. cildi*. Ticaret Postası Matbaası.
- Erer, T. (1965b). *Yasakçılar*. Toker Matbaası.
- Erim, N. (1968). *Bildiğim ve gördüğüm ölçüler içinde Kıbrıs*. Ajans Türk Matbaası.
- Erim, N. (2021). *Günlükler 1925-1979* (A. Demirel, Haz.). Yapı Kredi Yayınları.
- Erkanlı, O. (1973). *Anılar, sorunlar, sorumlular*. Baha Matbaası.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti: Tarihi ve ideolojisi*. İmge Kitabevi.
- Eşel, O. G. (2011). Demokrat Parti dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde basın sansürü ve Pulliam davası. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29, 145-162.
- Evliyazade, M. Ö. (1960). *Onları anlatıyorum*. Yeni Doğu Matbaası.
- Faik, B. (1967). *İhtilalciler arasında bir gazeteci*. Dünya Yayınları.
- Fırat, M. (2009). Yunanistan'la ilişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar, Cilt I: 1919-1980* (ss. 576-614). İletişim Yayınları.
- Fuchs, C., & Mosco, V. (Eds.). (2016). *Marx and the political economy of the media* (Vol. 79). Brill.
- Gazeteciler Cemiyeti. (1984). *Türk basınında Cumhuriyetin 60 yılı*.
- Gazeteciler Cemiyeti. (1984a). *Babıali'nin hatıra defteri*.
- Gazeteciler Cemiyeti. (1984b). *Babıali'nin hatıra defteri ikinci bölüm*.
- Gazeteciler Cemiyeti. (1984c). *Babıali'nin hatıra defteri üçüncü bölüm*.
- Geray, H. (2017). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Ütopya Yayınevi.

- Gerçek, N. S. (2019). *Matbuat tarihi*. Büyüyen Ay Yayınları.
- Gevgili, A. (1981). *Yükseliş ve düşüş*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Gevgili, A. (1983). Türkiye basını. In *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 1, ss. 202-232). İletişim Yayınları.
- Gezgin, S., Polat, V., & Arcan, E. H. (2016a). *Türkiye sözlü basın tarihi, Cilt 1*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gezgin, S., Polat, V., & Arcan, E. H. (2016b). *Türkiye sözlü basın tarihi, Cilt 2*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gezgin, S., Polat, V., & Arcan, E. H. (2016c). *Türkiye sözlü basın tarihi, Cilt 3*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Glasneck, J. (t.y.). *Türkiye’de faşist Alman propagandası*. Onur Kitap.
- Golding, P., & Murdock, G. (2018). Kültür, iletişim ve ekonomi politik. S. İrvan (Ed.), *Medya, kültür, siyaset* (ss. 49-76). Pharmakon.
- Goloğlu, M. (2021). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi IV: 1946-1950 demokrasiye geçiş*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gök, S. (2003). *Türk siyasal yaşamında Vatan gazetesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökçe, B. (2007). *Toplumsal bilimlerde araştırma*. Savaş Yayınevi.
- Gökman, M. (1970). *Sedat Simavi: Hayatı ve eserleri*. APA Ofset Basımevi.
- Göknel, E. (2019). *Seçim nasıl kazanılır ve Osmanlı’dan Türkiye’ye seçim tarihi*. Kanes Yayınları.
- Göksu, S. (t.y.). *Darbeler, “demirkırat”lar ve 27 Mayıs*. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Gölcü, A. (2019). *Basın ve toplumsal tarih: Bir Türkiye hikayesi*. Literatürk Academia.
- Görgülü, G. (1991). *1970’lerden 1990’lara Türk basınında tekelleşme: Basında ekonomik bağımlılık*. Gazeteciler Cemiyeti.
- Günay, E. (2020). *Bir “Hürriyet” hikayesi: Çok partili dönemde özgürlükçü bir siyaset girişimi (1955-1958)*. İletişim Yayınları.
- Güngör, Ç. (2002). *Kıbrıslı Türk gençleri konuşuyor*. Metis Yayınları.
- Güngör, N. (2010). *Cumhuriyet döneminde iletişim: Kurumlar ve politikalar*. Siyasal Kitabevi.
- Güngör, N. (2016). *İletişim kuram yaklaşımları*. Siyasal Kitabevi.
- Günyol, V. (1994). *Yaza yaza yaşarken*. Cem Kültür.
- Gürcan, F. (2005). *Ben ihtilalciyim*. Süvari Yayıncılık.
- Gürkan, N. (1997). Türk modernleşme sürecinde gazetecinin muhalif olarak portresi: Hüseyin Cahit Yalçın. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4, 13-34.

- Gürkan, N. (1998). *Türkiye 'de demokrasiye geçişte basın (1945-1960)*. İletişim Yayınları.
- Gürsoy, N. B. (2014). *27 Mayıs darbesi ve bizler*. Timaş Yayınları.
- Güryay, T. (1971). *Bir iktidar yargılanıyor*. Cem Yayınevi.
- Güvenç, N. (1984). *Kıbrıs sorunu: Yunanistan ve Türkiye*. Çağdaş Politika Yayınları.
- Güvenir, O. M. (1991). *Siyasi iktidarın basını denetlemesi ve yönlendirmesi: II. Dünya Savaşı 'nda Türk basını*. Gazeteciler Cemiyeti.
- Hallin, D. C. (2010). Eleştirel kuram perspektifinden Amerikan haber medyası. E. Mutlu (Ed.), *Kitle iletişim kuramları* (ss. 291-319). Ütopya Yayınevi.
- Herman, S. E. & Chomsky, N. (2008). *Manufacturing consent the political economy of the mass media*. The Bodley Head London.
- Hill, G. (2016). *Kıbrıs tarihi: Osmanlı ve İngiliz idaresi dönemi 1571-1948*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İlgar, İ. (1973). *Mütarekede yerli ve yabancı basın*. Kervan Yayınları.
- Ilıcak. (1977a). *16 yıl sonra Salim Başol 'u yargılıyoruz*. [Yayınevi bilgisi yok].
- Ilıcak. (1977b). *15 yıl sonra 27 Mayıs yargılanıyor*. Kervan Yayınları.
- İleri, R. N. (1986). *27 Mayıs: Menderes 'in dramı*. Yalçın Yayınları.
- İnce, B. G. (2010). Erken Cumhuriyet dönemi basınından üç portre, üç fikir: Sabiha (Zekeriya) Sertel, Ahmet Emin Yalman, Nadir Nadi. *Tercüman-ı Ahval'in 150. Yılında İstanbul 'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu*, 177.
- İnuğur, N. (1992). *Türk basın tarihi 1919-1989*. Gazeteciler Cemiyeti.
- İnuğur, N. M. (2014). 1923-1950 dönemi basınında Vatan-Tan gazeteleri ve Ahmet Emin Yalman. *Marmara İletişim Dergisi*, 1(1), 251-266.
- İpekçi, A., & Coşar, Ö. S. (2010). *İhtilalin içyüzü*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İskit, S. (1939). *Türkiye 'de matbuat rejimleri*. Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- İstanbul Gazeteciler Sendikası Yayınları. (1963). *10 Ocak ve ötesi*. İstanbul Matbaası.
- Kabacalı, A. (1990). *Başlangıçtan günümüze Türkiye 'de basın sansürü*. Gazeteciler Cemiyeti.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk basınında demokrasi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kabagöz, M. C. (2025). *Kemalizmin mâbedi: Halkevleri ve gündelik hayat*. İletişim Yayınları.
- Kaçmazoğlu, B. H. (2012). *Demokrat Parti dönemi toplumsal tartışmaları*. Doğu Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, B. H. (2013). *27 Mayıs 'tan 12 Mart 'a Türkiye 'de siyasal fikir hareketleri*. Doğu Kitabevi.
- Kalsın, B. (2015). *Türk basınının sınavı: Darbeler, katliamlar, suikastlar*. Literatürk Academia.
- Karaca, E. (1995). *Milliyet olayı*. Altın Kitaplar.

- Karaca, E. (1998). *Türk basınında kalem kavgaları: Ben senin cemaziyelevvelini bilirim*. Gendaş.
- Karagöz, K. G. (2009). Resmî ve özel ilanların dağıtımı sorunu ve Basın İlan Kurumu. A. Korkmaz (Der.), *Türkiye’de kitle iletişimi: Dün, bugün, yarın*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Karahisar, T. (2006). *Türkiye’de basın çalışanlarının yasal ve sosyal hakları ile istihdam problemleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakuş, E. (1977). *40 yıllık bir gazeteci gözüyle işte Ankara*. Hürriyet Yayınları.
- Karataş, İ. (2021). Nihat Erim’in Demokrat Parti iktidarının bazı faaliyetlerine yönelik muhalefeti (1950-1954). *History Studies*, 13(3), 901-926.
- Karatepe, Ş. (2017). *Darbeler ve anayasalar*. A Kitap.
- Karaveli, O. (2010). *Görgü tanığı bir gazetecinin sıradışı anıları*. Doğan Kitap.
- Karavelioğlu, K. (2007). *Bir devrim iki darbe: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül...* Güner Yayınları.
- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi: Sosyal, kültürel, ekonomik temeller*. Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2017). *Osmanlı’dan günümüze kimlik ve ideoloji*. Timaş Yayınları.
- Kaya, A. E. E. (2006). 6-7 Eylül olaylarının *Ulus* ve *Zafer*’de yansıtılışı. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, 7, 166-186.
- Kaya, A. E. E., & Avşar, Z. (2019). Millî Birlik Komitesi dönemi basın rejimi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 48, 17-34.
- Kaya, A. E., & Avşar, B. (2012). Türk basınında Eugene Pulliam olayı. *Erciyes İletişim Dergisi*, 2(4).
- Kaya, A. R. (2016). *İktidar yumağı: Medya, sermaye, devlet*. İmge Kitabevi.
- Kaya, Y., & Yeter, B. (2018). Demokrat Parti döneminde Kıbrıs sorunu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 215-229.
- Kayış, Y. (2009). *Demokrat Parti döneminde siyasi karikatür (1950-1960)*. Libra Yayınları.
- Kaynar, M. K., & Kalkan, N. (2022). *Cumhuriyet dönemi partiler, seçimler, beyannameler (1923-1980)*. TBMM Basımevi.
- Kejanlıoğlu, D. B. (2004). *Türkiye’de medyanın dönüşümü*. İmge Kitabevi.
- Keleş, Ç. (1996). Türk basın sektöründe kâğıt sorunu. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3, 119-124.
- Kılağız, N. (2007). *Türk siyasi hayatında 1965 seçimleri*. Berikan Yayınevi.
- Kılıç, N. (2021). Hüseyin Cahit Yalçın’ın 1946 tarihli raporu ve basın tarihimizdeki önemi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 11(21), 371-389.

- Kılıçatan, E. P. (2011). *Türk medyasında dönüşen ve değişen sahiplik yapısı: Sabah Grubu örneğinde tarihsel bir inceleme*. Literatürk Yayınevi.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kısakürek, N. F. (1986). *Benim gözümde Menderes*. Büyük Doğu Yayınları.
- Kocabaş, S. (2007). *Türkiye’de demokrasi buhranı: İcazetli, muvazaalı, emanetçi partiler 1920-1987*. Vatan Yayınları.
- Kocabaş, S. (2011). *T.C. Devleti tarihi 5: Menderes dönemi, Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine giden yol*. [Yayınevi bilgisi yok].
- Koçak, C. (2010). *27 Mayıs Bakanlar Kurulu tutanakları* (Cilt 1). Yapı Kredi Yayınları.
- Koçak, C. (2013). *Tarihin buğulu aynası: Efsaneler çökerken*. Timaş Yayınları.
- Koçak, C. (2016). *Tek parti: Cumhuriyet ve şefler*. Timaş Yayınları.
- Koçak, C. (2022a). *Akis dergisi: İhtilalin sesi (1960-1962)*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Koçak, C. (2022b). *Akis dergisi: Ümit ve hayal kırıklığı (1954-1957)*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Koçak, C. (2023a). *Akis dergisi: Nazik ihtilal (1960)*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Koçak, C. (2023b). *Akis dergisi: Öfke ve isyan (1957-1960)*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Koloğlu, O. (1993). *Türk basını: Kuvayi Milliye’den günümüze*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Koloğlu, O. (1998). *Bir zamanlar Babıali*. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Koloğlu, O. (2013). *Osmanlı’dan 21. yüzyıla basın tarihi*. Pozitif Yayınları.
- Kongar, E. (1976). *İmparatorluktan günümüze Türkiye’nin toplumsal yapısı*. Cem Yayınevi.
- Konyar, H. (1999). *Ulus gazetesi, CHP ve Kemalist ilkeler*. Bağlam Yayıncılık.
- Korkmaz, A. (Der.). (2009). *Türkiye’de kitle iletişimi: Dün, bugün, yarın*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Korkmaz, D. (2021). *Marko Paşa (1946-1950): “Halk için” emperyalizme karşı siyasi mizah gazetesi*. Gazeteciler Cemiyeti.
- Kulu, S. (2019). 6/7 Eylül olaylarının yazılı basına yansımaları. *Artıbilim Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 12-27.
- Kumaş, R. (2021). *Meclis’ten Menderes geçti*. Doruk Yayınları.
- Kuyucu, M. (2012). *Türkiye’de medya ekonomisi*. Esen Kitap.
- Lewis, B. (2023). *Demokrasinin Türkiye serüveni* (H. Aydoğan & E. Ermert, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Limoncuoğlu, A. (2018). Türkiye’de üçüncü yolun başı: Millet Partisi (1948). *Akademik Hassasiyetler*, 5(10), 145-155.

- Mahmutoğlu, T. B. (2017). *CHP'nin belediye ve genel seçim çalışmaları ve propagandaları (1923-1957)*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Manisalı, E. (2000). *Dünden bugüne Kıbrıs*. Cumhuriyet Kitapları.
- Manka, A. G. (2008). *Anadolu Ajansı ve İkinci Dünya Savaşı*. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Mauss-Copeaux, C., & Copeaux, E. (2009). *Bölünmüş Kıbrıs (1964-2005) Taksim!* İletişim Yayınları.
- Maxwell, J. A. (2022). *Nitel araştırma tasarımı: Etkileşimli bir yaklaşım*. Nobel Kitap.
- Milli Birlik Komitesi. (1960). *Yassıada broşürü*.
- Mosco, V. (2009). *The political economy of communication*. Sage.
- Müjdeci, M. (2021). Yerelden ulusal bir meseleye bakış: Kocaeli basınında 6-7 Eylül olayları. *ESAR Journal*, 2(3), 91-114.
- Nadi, N. (1961). *Atatürk ilkeleri ışığında uyarmalar: Bir iflasın kronolojisi 1950-1960*. Cumhuriyet Yayınları.
- Nadi, N. (1981). *Olur şey değil*. Çağdaş Yayınları.
- Naskali, E. G. (2019a). *Yassıada müvekkil savunmaları: Yassıada duruşmaları anayasa davası*.
- Naskali, E. G. (2019b). *Yassıada şahsi savunmalar: Anayasa davası*.
- Nesin, A. (1993). *Suçlanan ve aklanan yazılar*. Adam Yayınları.
- Oğuzman, M. K. (1966). Gazetecilerin mesleki ve sosyal hakları ve bunların korunması. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 32(2-4), 858-883.
- Okay, C. (2018). *Basının gözünden Tek Parti'nin son yılı (1949-1950)*. Doğu Kütüphanesi.
- Okay, C. (2019). *Halkevleri üzerine kısa notlar*. Doğu Kitabevi.
- Oktar, S., & Varlı, A. (2015). Türkiye'de 1950-54 döneminde Demokrat Parti'nin tarım politikası. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 1-22.
- Oral, F. S. (1968). *Türk basın tarihi 1919-1965: Cumhuriyet dönemi*. Oral Yayınları.
- Oral, M., & Kaya, M. (2024). 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin nedenleri. *Tarih ve Günce*, 15, 191-214.
- Oscar Pollak & Oliver Reverdin raporu. (2009). K. Alemdar (Der.), *Türkiye'de kitle iletişimi: Dün-bugün-yarın*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Ökte, S. K. (2023). Demokrat Parti döneminde basınla ilişkiler çerçevesinde "resmî ilan ve reklam" uygulamaları (1950-1960). *Atatürk Yolu Dergisi*, 72, 240-277.
- Örnek, C. (2015). *Türkiye'nin soğuk savaş düşünce hayatı: Antikomünizm ve Amerikan etkisi*. Can Yayınları.
- Örtülü, E. (1966). *3 ihtilalin hikayesi: 13 Kasım, 22 Şubat, 21 Mayıs*. Milli Ülkü Yayınevi.

- Örtülü, E. (1979). *3 ihtilalin hikayesi*. Milli Ülkü Yayınevi.
- Öymen, A. (2006). *Değişim yılları*. Doğan Kitap.
- Öymen, A. (2009). *Öfkeli yıllar*. Doğan Kitap.
- Öymen, Ö. (1987). *Bir ihtimal daha var... 1908-1980*. Milliyet Yayınları.
- Özbudun, E. (2012). Türkiye’de anayasa yargısının doğuşu: 1961 Anayasası üzerindeki Kurucu Meclis görüşmeleri. *Liberal Düşünce Dergisi*, 68, 5-18.
- Özcan, F. C. (2016). Ellili yıllarda Türkiye ekonomisi. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1950’li yılları* (ss. 39-68). İletişim Yayınları.
- Özcan, G. (2016). Ellili yıllarda “dış” politika. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1950’li yılları* (ss. 97-134). İletişim Yayınları.
- Özçelik, Ş. (2013). 6/7 Eylül 1955 olaylarında yerel bir basın örneği: *Yeni Adana* gazetesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13(27), 251-277.
- Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları: Kavramlar, okullar, modeller*. İletişim Yayınları.
- Özdemir, C. O. (2016). Demokrasinin gizlenen yüzü: Tahkikat Komisyonu. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1950’li yılları* (ss. 235-248). İletişim Yayınları.
- Özdemir, H. (1994). *Ordunun olağandışı rolü*. İz Yayıncılık.
- Özdemir, H. (2008). Siyasal tarih (1960-1980). S. Akşin (Yay. yön.), *Türkiye tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınevi.
- Özek, Ç. (1962). Basın hukukumuzla göre fikir işçileri ile işverenler arasındaki hukuki münasebet. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 28(1), 60-99.
- Özel, S. (1988). *Baba İnönü’den Erdal İnönü’ye mektuplar*. Bilgi Yayınevi.
- Özenç, B. (2019). Türkiye’nin demokratikleşme sürecinde bir dönüm noktası olarak 1946 seçimleri. *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 71-92.
- Özer, İ. (2015). *Demokrat Parti dönemi siyasi ve sosyal hayat*. İskenderiye Kitap.
- Özgen, M. İ. (1988). *Basın ahlak kuralları ve yasalar*. Kardeşler Basımevi.
- Özgentürk, N. (2008). *Cumhuriyetten günümüze basının kısa tarihi*. Alfa Yayınları.
- Özgüden, D. (2011). *‘Vatansız’ gazeteci, Cilt 1 (sürgün öncesi)*. Belge Yayınları.
- Özkaya, Y. (2001). *Milli Mücadelede Atatürk ve basın I*. Cumhuriyet Yayınları.
- Özkır, Y. (2017). *Hürriyet gazetesi (1948-2012): Kurumsal kimlik, mülkiyet sahipliği ve genel yayın politikası*. Çizgi Kitabevi.
- Özsever, A. (2004). *Tekelci medyada örgütsüz gazeteci*. İmge Kitabevi.
- Öztan, B., & Çelik, Z. A. (2017). 27 Mayıs’ın gölgesinde bir albay: Talat Aydemir’in darbe girişimleri. M. K. Kaynar (Haz.), *Türkiye’nin 1960’lı yılları* (ss. 211-240). İletişim Yayınları.

- Öztekin, H. (2016). *Tan: Serteller yönetiminde muhalif bir gazete*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Öztoprak, İ. (1981). *Kurtuluş Savaşında Türk basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921): Türkiye ile ilgili dış haberler ve bunların iç basındaki etkileri*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Özüçetin, Y. (2009). *Çok partili hayata geçiş sürecinde Kırşehir*. Berikan Yayınevi.
- Payaslı, V. (2014). Tek Parti İktidarı'ndan doğmuş bir denetim organı: Müstakil Grup (1939-1946). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 175-197.
- Pektaş, Ş. (2010). *Milli Şef döneminde Cumhuriyet gazetesi*. Fırat Yayınları.
- Pelivan, M. (2024). Sahte balayının sonu: Demokrat Parti iktidarında politik çatışmanın bir yansıması olarak *Ulus* gazetesinin kapatılması. *Ankara Üniversitesi İlel Dergisi*, 11(2), 52-87.
- Perin, M. (1970). *Yassıada ve infazların içyüzü*. M. Çevik Matbaası.
- Perin, M. (1995). *Menderes'i kim astırdı?* Dünya Yayıncılık.
- Pınar, B. (2010). 27 Mayıs Darbesinin sınıfsal analizi. T. Ersoy & H. Çetinbaş (Ed.), *Resmi tarih tartışmaları 9: 27 Mayıs, bir darbenin anatomisi*. [Yayınevi bilgisi yok].
- Pickard, V. (2015). Media ownership. G. Mazzoleni (Ed.), *The international encyclopedia of political communication* (pp. 1-4). John Wiley & Sons.
- Ramazan, Y. (2021). *Araştırmanın alfabesi: Yeni başlayanlar ve yeniden başlamak isteyenler için akademi kültürü*. Babil Kitap.
- Saç, S. (2017). Ilımlı mücadeleden radikal önlemlere: 27 Mayıs 1960. M. K. Kaynar (Haz.), *Türkiye'nin 1960'lı yılları* (ss. 77-98). İletişim Yayınları.
- Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil, Ç. Ö., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256.
- Sarol, M. (2014a). *Bilinmeyen Menderes, Cilt 1*. İnkılap Yayınları.
- Sarol, M. (2014b). *Bilinmeyen Menderes, Cilt 2*. İnkılap Yayınları.
- Seçim, M. Ö. (2017). *Toplumsal değişimlerin siyasal reklamlara yansımaları: 2000-2010 Türkiye örneği*. Literatürk.
- Sertel, S. (2016). *Tek parti döneminde Bingöl'de kurulan CHP teşkilatları, Halkevleri ve Halkodaları*. Libra Yayınevi.
- Sertel, S., & Kızılkaya, E. (2020). *Cumhuriyet modernleşmesinin bir kurumu olarak halkevleri ve halkodaları: Erzincan örneği (1913-1951)*. Libra Yayınevi.
- Sertel, Y. (2018). *Susmayan adam: Babam gazeteci Zekeriya Sertel*. Can Yayınları.
- Sertel, Z. (2001). *Hatırladıklarım*. Remzi Kitabevi.
- Seyidoğlu, H. (2000). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. Güzem Yayınları.

- Sezer-Şanlı, A. (2016). 6-7 Eylül 1955: Türkiye’de bir “pogrom” yaşandı. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1950’li yılları* (ss. 377-392). İletişim Yayınları.
- Sırım. (2008). *Adnan Menderes - Aydın Menderes babasını anlatıyor*. Nesil Yayınları.
- Smythe, D. W. (1960). On the political economy of communications. *Journalism Quarterly*, 37(4), 563–572. <https://doi.org/10.1177/107769906003700409>
- Soysüren, A. H. (2021). 27 Mayıs Darbesi ve Ali Fuat Başgil. *Mülkiye Dergisi*, 45(3), 641-665.
- Söğüt, M. (2022). *Sevgili Doğan Kardeş*. Yapı Kredi Yayınları.
- Sökmen, C. (2002). *Tarihi ve mekânsal değişimiyle İstanbul gazeteciliği: Babıali’den medya plazalara*. Ötüken Neşriyat.
- Sökmen, C. (2022). *Tarihsel ve mekânsal değişimiyle İstanbul gazeteciliği: Babıali’den medya plazalara*. Ötüken.
- Suiçmez, M. (2023). Hürriyet’in kuruluş yılları ve Sedat Simavi. B. Ulusoy & S. Gezgin (Haz.), *Cumhuriyet İstanbul’unda gazetecilik: İstanbul basın tarihi* (Cilt 2). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Suiçmez, M. (2023). Hürriyet’in kuruluş yılları ve Sedat Simavi. B. Ulusoy & S. Gezgin (Haz.), *İstanbul basın tarihi* (Cilt 2). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Şahin, D. (2023). 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve basın (1960-1965). *History Studies*, 15(4), 723-741.
- Şahin, H. (2024). *Babıali’ye son tren: Yarım yüzyıllık yolculuktan notlar (1)*. Biz Kitap.
- Şapolyo, E. B. (1971). *Türk gazeteciliği tarihi: Her yönüyle basın*. Güven Matbaası.
- Şimşek, D. (2015). *Türk siyasal yaşamında ilk koalisyon hükümeti: CHP-AP koalisyonu (1961-1962)*. Atatürk Yüksek Kurumu Yayınları.
- Şimşek, M. (2020). Çoğulculuk ve vesayet ikileminde 1961 Anayasası. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 221-240.
- T.C. Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu. (1961). *Yassıada broşürü*.
- Tanju, S. (1986). *Dolu dizgin: Ali Naci Karacan, bir gazetecinin hayatı*. Karacan Yayınları.
- Tayşir, E. A. (2020). *Bu tez nasıl bitecek? Lisansüstü öğrencileri için araştırma kılavuzu*. İletişim Yayınları.
- Tezcan, A. (2007). *Ahmet Emin Yalman: Dönemi ve gazeteciliği (1918-1938)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tezcan, A. (2009). Ahmet Emin Yalman. A. Korkmaz (Der.), *Türkiye’de kitle iletişimi: Dün, bugün, yarın*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Toker, M. (1966a). *İsmet Paşayla 10 yıl, 1954-1957* (Cilt 1). Toker Matbaası.
- Toker, M. (1966b). *İsmet Paşayla 10 yıl, 1957-1960* (Cilt 2). Toker Matbaası.

- Toker, M. (1967). *İsmet Paşayla 10 yıl, 1960-1961*. Akis Yayınları.
- Toker, M. (1970). *Tek partiden çok partiye, 1944-1950*. Milliyet Yayınları.
- Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları: 1944-1973*. Bilgi Yayınevi.
- Topkaya, E. (1969). *Program ve tüzükleriyle Türkiye’de başlıca siyasi partiler*. Ulusal Basımevi.
- Toplu, A. (1976). *Anayasa’da milliyetçilik mücadelesi: 27 Mayıs ve Kurucu Meclis’in perde arkası*. Töre Devlet Yayınevi.
- Topuz, H. (1996). *100 soruda başlangıçtan günümüze Türk basın tarihi: Davalar, hapisler, saldırılar, faili meçhul cinayetler ve holdingler*. Gerçek Yayınları.
- Topuz, H. (2014). *II. Mahmut’tan holdinglere Türk basın tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Topuz, H., & Yaşar, R. (2020). *Yakın dönem Türk basın tarihi*. NotaBene Yayınları.
- Torun, Ş. (1956). *Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs’ın politik durumu*. Gazeteciler Matbaası.
- Tuğluoğlu, F. (2019). 27 Mayıs’ı restore etme projesi: Tedbirler Kanunu (1962). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 35, 1-26.
- Tuna, I. (2020). 27 Mayıs’ın gölgesinde demokrasiye dönüş: 15 Ekim 1961 genel seçimleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20(40), 227-251.
- Tuncer, H. (2012). *Kıbrıs sarmalı: Nasıl bir çözüm?* Kaynak Yayınları.
- Tunç, B. (2011). Mekân ve siyaset ilişkisi bağlamında Anıtkabir (1938-1973) [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Tutar, H. (1993). *21. yüzyılda Türk basını: Tiraj, promosyon ve değişim gerçeği*. [Yayınevi yok].
- Türenç, T., & Akyıldız, E. (1986). *Gazeteci*. Milliyet Yayınları.
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. (1996). *50. yıl albümü, 1946-1996*. [Yayınevi bilgisi yok].
- Türkiye İşçi Partisi. (1961). *Türkiye İşçi Partisi programı*. İstanbul Matbaası.
- Türkoğlu, H. S. (2019). *İkinci Dünya Savaşı döneminde ilk kadın gazeteci: Sabiha Sertel*. Eğitim Yayınevi.
- Tütengil, C. O. (1975). *Sosyal bilimlerde araştırma ve metod*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Uğur, M. (2018). *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu (19-21 Ekim 2016, Elazığ) (3 Cilt)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ulusoy, B., & Gezgin, S. (2023). *Cumhuriyet İstanbul’unda gazetecilik (İstanbul basın tarihi, Cilt 2)*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

- Ulusoy, B., & Gezgini, S. (2023). *Osmanlı İstanbul'unda gazetecilik* (İstanbul basın tarihi, Cilt 1). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Umberto, E. (2023). *Tez nasıl yazılır?* Can Yayınları.
- Unat, K. (2008). *Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı gazeteleri ışığında Nihat Erim'in siyasi kişiliği ve gazeteciliği (1945-1955)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Unat, K. (2017). Atatürk sonrası Türkiye. T. F. Ertan (Ed.), *Başlangıcından günümüze Türkiye Cumhuriyeti tarihi* (ss. 421-448). Siyasal Kitabevi.
- Uran, H. (2017). *Meşrutiyet, tek parti, çok parti hatıralarım (1908-1950)*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Us, A. (2012). *Hatıra notları*. Kitabevi Yayınları.
- Usluy, A. (2012). *Kırkaltı ruhu*. Onur Kitap.
- Uyar, H. (2012). *Türk siyasal yaşamında cepheleşmelere örnek: Vatan Cephesi*. Boyut Yayınları.
- Uyar, H. (2017). *Demokrat Parti iktidarında CHP, 1950-1960*. Doğan Kitap.
- Uyar, H. (2017). *İki darbe arasında CHP, 1960-1971*. Doğan Kitap.
- Uzman, N. (2017). Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden ihraçları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(62), 205-228.
- Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201.
- Üstün, H. (2000). *Babiali'de dokuz patron olayı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üstün, H. (2010). *Türkiye'de devletin yazılı basına ilan ve reklam dağıtım politikaları ve Basın İlan Kurumu örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vaner, S. (1990). Ordu. İ. C. Shcick & E. A. Tonak (Der.), *Geçiş sürecinde Türkiye* (ss. 255-284). Belge Yayınları.
- Vural, S. (2024). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Nicel, nitel ve karma yaklaşımlar*. Nobel Yayınları.
- Wasko, J. (2014). The study of the political economy of the media in the twenty-first century. *International Journal of Media & Cultural Politics*, 10(3), 259-271.
- Yalman, A. E. (1970). *Yakın tarihte gördüklerim ve geçirdiklerim, Cilt 4 (1945-1971)*. [Yayınevi yok].

- Yavaşca, K. (2017). Ada'da bir müsamere: Düşükler Yassıada'da. M. K. Kaynar (Haz.), *Türkiye'nin 1960'lı yılları* (ss. 315-334). İletişim Yayınları.
- Yaylagül, L. (2016). *Kitle iletişim kuramları egemen ve eleştirel yaklaşımlar*. Dipnot Yayınları.
- Yel, N. (2023). Malik Yolaç döneminde *Akşam* gazetesi. B. Ulusoy & S. Gezgin (Haz.), *Cumhuriyet İstanbul'unda gazetecilik: İstanbul basın tarihi* (Cilt 2). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Yeni Türkiye Partisi. (1967). *Yeni Türkiye Partisi tüzüğü ve programı*. [Yayınevi yok].
- Yeşil, A. (1988). *Türkiye'de çok partili hayata geçiş*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yeşilbursa, E. G. (2023). *Hayat: Türkiye'yi bir magazin dergisi üzerinden okumak*. Phoenix Yayınevi.
- Yıldırım, B. (2015). İçerik çözümlemesi yönteminin tarihsel gelişimi, uygulama alanları ve aşamaları. B. Yıldırım (Ed.), *İletişim araştırmalarında yöntemler: Uygulama ve örnekler* (ss. 105-154). Literatürk.
- Yıldırım, S. (2004). 1950 seçimleri ve propaganda. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (6).
- Yıldız, N. (1996). Demokrat Parti iktidarı (1950-1960) ve basın. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 141-162.
- Yılmaz, E. (2008). *Türkiye'nin demokrasiye geçiş yılları, 1946-1950*. Birey Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2020). *Demokrat Parti'nin seçimleri: 1946, 1950, 1954, 1957 genel ve yerel seçimler*. Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Yılmaz, M., & Doğaner, Y. (2007). *Cumhuriyet döneminde sansür*. Siyasal Kitabevi.
- Yüksel, E. (2019). Akis dergisinin gözünden 6/7 Eylül 1955. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 383-405.
- Zeyrek, Ş. (2000). *Türkiye'de halkevleri ve halkodaları*. Anı Yayınevi.
- Zincirkıran, N. (2007). *Olaylar, anılar ve gerçekler*. Epsilon Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2017). *Turkey: A modern history*. I.B. Tauris.

Gazeteler

- 'Sabah' gazetesi kayıtsızlıktan çıkmıyor. (06.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 5.
- 'Times' D.P.'yi şanslı görüyor. (04.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1.
- "Allah hakkı üçtür, Erim'i muhakkak mebus yapacağız." (19.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.
- "Bölükbaşı, seçime mani olmak istiyor." (06.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- "İntikam Vilayeti"nin ihdasındaki sebepler. (30.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- "Meclis yeni kabineye güvenoyu vermeli." (24.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- "Milliyet" fikir işçilerinin açıklaması. (16.01.1961). *Milliyet*, s. 1.

- “Namus sözümüzü tuttuk.” (24.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- “Seçmen ne dedi?” (16.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- “Sohbet gezisi”nin üçüncü gününde hadiseler başladı. (31.07.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- “Yuvarlak Masa”da ele alınacak konular belli oldu. (01.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- 10 bin İstanbullu mahkeme kararı ile rey verebildi; Beyoğlu seçimlerinde müessif hadiseler oldu. (28.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- 14’ler, “Biz memur değiliz” diyor. (05.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- 15 Ekimi beklerken. (22.07.1961). *Akis*, s. 5.
- 17 kasım günü yurttan dört seçim yapılıyor. (22.07.1963). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- 19’lar kurmak, ya da kurmamak. (12.11.1955). *Akis*, s. 9.
- 2 Mayıs seçimleri için resmî tebliğ. (23.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- 2 Mayıs’tan sonra da. (29.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- 22 Tabii Senatör ser bir muhtıra hazırladı. (25.03.1963). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- 46 DP’liler Köprülü ile temasa geçtiler. (20.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
5. Menderes Kabinesi kuruldu. (26.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- 72 yaşındaki başmuharrir A. E. Yalman dün hapse girdi. (08.03.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
8. gün, kabine hâlâ kurulamıyor. (09.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- A. Emin Yalman Dün Hapsedildi. (08.03.1960). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- A. F. Başgil, adaylığını dün tekrar ortaya attı. (25.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- A. Menderes Antalya’da İnönü’ye cevap verecek. (23.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Acemi kaptanlar bu gemiyi batırırsa hepimiz batarız. (22.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Açıklıyoruz. (14.01.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Adana’da C.H.P. kongresi dün İnönü’nün mesajı ile açıldı. (28.01.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Adana’da C.H.P. ve D.P.’liler meydan kavgası yaptılar. (03.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Aday listeleri yarın ilan edilecek. (22.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Aday listeleri yüksek seçim kuruluna verildi. (21.09.1961). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Aday listesinde gazeteciler... (23.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Aday olan memurlara ait tasarı. (30.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Aday yoklamaları bugün başlayacak. (15.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Adıyamanlılar İnönü’yü bu defa misafir ettiler. (28.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Affa tâbi olanlara İçişleri Bakanının Radyoda hitabı. (15.07.1950). *Zafer*, s. 1 ve 8.
- Ahmet Emin Yalman dün gece Malatyada vuruldu. (23.11.1952). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

Ahmet Emin Yalmanı vurduğu iddia edilen Şerif Dursun dün teslim oldu. (26.11.1952).

Milliyet, s. 1 ve 5.

Akşam. (16.07.1950). *Akşam*, s. 1.

Allah-u ekber, Tanrı uludur partileri. (23.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.

Alman Gazetecilerin Hayreti. (05.06.1954). *Milliyet*, s. 1.

Amerika seyahati hakkında Başvekil gruba izahat verdi. (16.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

Amerika, Türkiye'ye askerî yardımı arttırmaya karar verdiğini açıkladı. (06.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

Anayasaya ithali istenen basınla ilgili hükümler. (13.06.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

Ankara Notları. (03.03.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

Ankara notları. (11.11.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

Ankara Notları. (13.09.1946). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.

Ankara ve İstanbul'da da hadiseler oldu. (30.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Ankara, programı nasıl karşıladı. (31.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Anlaşıldı, halkçı olmak farz. (06.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Anlaşma olmamasından faydalanacaklar. (19.03.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.

Antalya'da AP daha şanslı görünüyor. (02.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.

Antalya'da C.H.P.-Hür. P. rekabeti var. (07.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.

Antalyalıları güldüren radyo haberi. (13.01.1959). *Cumhuriyet*, s. 1.

AP ağır şartlar öne sürdü. (13.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP asgarî 19 bakanlık talep ediyor. (16.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP il teşkilatında üyeler birbirlerine girdi. (21.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP ile CKMP dün radyoda çatıştı. (07.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP ile YTP işbirliği yapmaya hazırlanıyor. (04.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP ile YTP yuvarlak masada birleştiler. (02.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP Senato adayı Akyürek de dün nezarete alındı. (03.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP senatörü, CHP mebusu fazla. (17.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1.

AP ve CKMP'liler Adana'da iddialı. (24.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.

AP, 2'ye karşı 77 oyla İnönü'ye güvenoyu kararı aldı. (30.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP, Başgil'e 10 kişilik bir kontenjan tanımış. (15.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP, ikinci bir seçimi arzuluyor. (19.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP, İnönü kabinesine giriyor. (16.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP, koalisyon için henüz kararsız. (17.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

AP'li bakanlar dün belli oldu. (19.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

- AP'liler, Gürsel gelirken ayağa kalkmadılar. (26.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- AP'lileri düşündüren beş mühim mesele var. (23.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- AP'nin 2 şartı "imkânsız" sayılıyor. (13.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- AP'yi itham eden İnönü "vaziyet böyle devam edemez" dedi. (26.03.1963). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Arabca ezan meselesi. (07.06.1950) *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Arapça ezan çok iyi karşılandı. (18.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Arapça ezan meselesi geniş akisler uyandırdı. (07.06.1950). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Arapça ezan müsaade ediliyor, (05.06.1950). *Zafer*, s. 1 ve 6.
- Arapça ezan türlü tefsirlere yol açtı. (07.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Araz, N. (1961). "Af" meselesini dejenere etmeyelim. *Yeni Sabah*, 29.11.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Bırakalım söylesinler. *Yeni Sabah*, 07.10.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Bu alkışlar, ah bu alkışlar. *Yeni Sabah*, 30.09.1961, s. 3 ve 5.
- Araz, N. (1961). Günün meselesi. *Yeni Sabah*, 16.09.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). İki karar. *Yeni Sabah*, 24.11.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Kim bu adam? *Yeni Sabah*, 15.11.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Mümkünlerin en iyisi. *Yeni Sabah*, 03.10.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Müşterek tebliğ ve bir ufak pansuman. *Yeni Sabah*, 18.11.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Önce ekmek. *Yeni Sabah*, 22.11.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Önümüzdeki seçimler. *Yeni Sabah*, 23.09.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Partiler anlaşsın! *Yeni Sabah*, 19.10.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Politikacı deyince. *Yeni Sabah*, 11.10.1961, s. 3 ve 5.
- Araz, N. (1961). Seçim nutuklarımız ve Türkçemiz. *Yeni Sabah*, 12.10.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Somur kürkü. *Yeni Sabah*, 20.10.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Unutmayalım. *Yeni Sabah*, 30.10.1961, s. 3.
- Araz, N. (1961). Zaten olmazdı. *Yeni Sabah*, 23.10.1961, s. 3.
- Arman, halsiz düştüğünden çünkü 'görüş'e çıkamadı. (26.11.1959). *Ulus*, s. 1 ve 5.
- Asıl mucize. (26.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Asılsız 2 Haber. (31.05.1956). *Milliyet*, s. 1.
- Asım U. (1945). Gençliğin bayramı. *Vakit*, 20.05.1945, s. 1 ve 5.
- Atatürk'ün bıraktığı nukud ve emlak. (16.12.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Atatürkü dün ebedî istirahatgâhına bıraktık (11.10.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 10.
- Atay, F. R. (1946). Basın hürriyetine dair. *Ulus*, 02.05.1946, s. 1 ve 4.
- Atay, F. R. (1946). Basiret sahipleri dört gözle ibret alsınlar!. *Ulus*, 15.05.1946, s. 1 ve 4.

- Atay, F. R. (1946). Bugünkü görüşmelerin hedefi. *Ulus*, 13.09.1946, s. 1 ve 3.
- Atay, F. R. (1946). Hükümetin yeni teklifleri. *Ulus*, 05.06.1946, s. 1 ve 2.
- Atay, F. R. (1946). İnönü'nün Nutku. *Ulus*, 11.05.1946, s. 1 ve 3.
- Atay, F. R. (1946). Kendi kendimizi şaşırtmayalım. *Ulus*, 12.09.1946, s. 1 ve 3.
- Atay, F. R. (1946). Yeni parti kuruldu. *Ulus*, 08.01.1946, s. 1 ve 2.
- Aydın'da sandalyelerle masalar bile demokratmış. (07.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- B. M. M. Basın Kanunu. (06.06.1956). *Akis*, s. 7.
- B. M. Meclisinde Basın Hürriyeti üzerinde münakaşalar. (14.06.1946). *Vakit*, s. 1 ve 4.
- B.M.M. dün seçim kararı alarak dağıldı. (12.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bahtiyar bir siyasi teşkil. (20.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bakırköy'de C.H.P. seçimlerin iptalini istedi. (28.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 5.
- Balıkesir'de yeni aday avcılığı. (20.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Basın hakkındaki son karar ve C.H.P. (26.11.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Basın hürriyetini bizzat basın müdafaa etmeli. (16.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Basın kanunu D.P. Grupunda dün görüşüldü. (30.05.1956). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Basın Kanunu Kolaylıkla Kanunlaşıyor. (01.06.1956). *Milliyet*, s. 1.
- Basın Kanunu tasarısı son şeklini alıyor. (22.06.1950). *Son Posta*, s. 1 ve 3.
- Basın Kanunu. (04.03.1954). *Milliyet*, s. 1.
- Basın Kanunu. (05.07.1950). *Vatan*, s. 1.
- Basın Kanunu'na ağır para cezaları kondu. (06.03.1950). *Son Posta*, s. 1 ve 3.
- Basın Kanunun Beş Maddesi Kabul Edildi. (09.03.1954). *Milliyet*, s. 1 ve 7.
- Basın Kanununun Müzakeresi Başladı. (08.03.1954). *Milliyet*, s. 1 ve 6.
- Basın karanlıkta göz kırpanlar. (16.01.1961). *Akis*, Sayı 342, s. 11-18.
- Basın Semineri. (15.11.1960). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Basın Seminerinde İspat Hakkı Tasarısı dün tasvip edildi. (15.11.1960). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Basın Tasarıları Dün Mecliste Görüşülmedi. (05.06.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Basın Tasarısı Son Şeklini Aldı. (04.06.1956). *Milliyet*, s. 1.
- Basın ve İspat Hakkı Kanunu kabul edildi. (01.12.1960). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Basın, Seminer Gene İsmail Hakkı Bey. (18.11.1960). *Akis*, s. 28.
- Basının müşterek tebliği. (07.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Basınla ilgili demeç. (13.07.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Basınla ilgili iki kanun dün çıktı. (08.01.1961). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Basınla ilgili kanunları Gürsel tasdik etti. (08.01.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Baskı için yeni usul. (06.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Başarılı gazetecinin çokluğuna rağmen günlük gazetelerin seviyesi yüksek değil. (01.07.1963).

Milliyet, s. 5.

Başbakan Dün Muhalefete Cevab Verdi. (29.07.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.

Başbakan memleket meseleleri hakkında geniş izahatta bulundu. (21.12.1952). *Milliyet*, s. 1 ve 5.

Başbakanımızın mühim beyanatı. (07.03.1946). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.

Başbakanın Adana’da dün söylediği nutuk. (25.10.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.

Başbakanın basın konferansı akisleri. (25.12.1952). *Yeni Sabah*, s. 8.

Başbakanın basın toplantısı. (20.10.1952). *Yeni Sabah*, s. 7.

Başbakanın dün yaptığı basın toplantısı. (21.12.1952). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.

Başbakanın son beyanatı müsait bir tesir bıraktı. (22.12.1952). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Başgil, A. F. (1950). Din hürriyeti fikrinden doğan haklar. *Yeni Sabah*, 27.05.1950, s. 2.

Başgil, A. F. (1950). Din hürriyetinin hududu. *Yeni Sabah*, 31.05.1950, s. 2.

Başgil, A. F. (1950). Din meftumunun unsurları ve din hürriyeti. *Yeni Sabah*, 24.05.1950, s. 2.

Başkan Gürsel’in yeni bir başbakan için daha kararı yok. (29.10.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 7.

Başvekil bir basın davasından vazgeçti. (10.09.1959). *Milliyet*, s. 1 ve 3.

Başvekil İnönü’ye hücum etti. (16.10.1957). *Milliyet*, s. 1 ve 3.

Başvekil uçakta seçime kaç gün kaldığını sordu. (12.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Başvekil Washington’da gazetecilerle konuştu. (01.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

Başvekil, “İnönü zehirli dedikodu saçıyor” dedi. (19.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Başvekil, “Türk milleti yaptıklarımıza bakacaktır” dedi. (18.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Başvekil, Basına hücumda bulundu. (26.02.1956). *Vatan*, s. 1 ve 3.

Başvekil, C.H.P. ile görüşmek istemedi. (19.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.

Başvekil, İnönü’nün “6 ay sonra seçim” parolasına hücum etti. (17.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Başvekil, tahriklere karşı tedbir alınacağını bildirdi. (25.10.1953). *Milliyet*, s. 1 ve 7.

Başvekilin dünkü izahatı. (13.09.1955). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

Bayar ve Menderes’in Kıbrıs için demeçleri. (25.08.1955). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 7.

Bayar, “Atatürk’ün çırağıyım” diyor. (22.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Bayar, “Propaganda yapmam lazım” diyor. (21.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

Bayar, Urfa ve Diyarbakır’da büyük tezahüratla karşılandı. (18.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Bayarın dünkü hitabesi (11.11.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.

Bayram günlerinde niçin çıktığımızı izah ediyoruz. (16.07.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

Bayram. (02.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.

- Bayramınız kutlu olsun. (16.07.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Bazı D.P. mebusları sertlik temayülüne cephe aldılar. (13.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bazı şehirlerde seçimlerle ilgili müessif hadiseler oldu. (30.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bekdik, “C.H.P.’den ayrılmıştım” dedi. (12.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Beklenen Gün. (02.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Belediye kasaplarla işbirliği mi yapıyor? (16.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Ben yimek yimeye gidiyorum, gelenler buraya imza atsın. (21.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Beslemelere 59.600 lira tevzi edildi. (25.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Beş basın teşekkülü bir bildiri neşrettiler. (04.03.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 7.
- Bilecik’te tekrar seçim yapılmıyor. (09.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bir açıklama. (31.12.1952). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Bir çay içirip V.C.’ye üye kaydettiler. (29.01.1960). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Bir D.P. kongresinde Basına akreb dendi. (04.06.1956). *Milliyet*, s. 1.
- Bir D.P.’li C.H.P.’liyi öldürdü. (19.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Bir fincan kahve 50 kuruşa çıktı. (16.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Bir hakikatin anlaşılması. (26.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bir taahhüd ki garipten de öte... (12.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Birer birer patlak verecek. (06.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Birgen, M. (1939). Devlet Reisimizin Dünkü Hitabeleri. *Son Posta*, 07.03.1939, s. 2.
- Birinci madde. (20.12.1955). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Birlik olamıyorlar. (20.03.1954). *Yeni Sabah*, s.1.
- Biz bize benzeriz. (24.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Bolu mebusların çoğu halkın gözünden düşmüş. (06.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Bonjur Barlas. (05.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Boş yaygaralar. (30.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bölükbaşı dün herkese çattı. (05.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bölükbaşı tahliyesi için B.M.M. Riyasetine telgraf çekti. (14.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bölükbaşı, radyoda Yassıda ve idam mevzuunda konuştu. (03.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bölükbaşı: “DP’liler beni dinleseydi ihtilal bile olmazdı” dedi. (14.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bölükbaşı’nın avukatlarına göre Ankara savcısı suçlu. (03.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Bölükbaşı’nın muhakemesine devam ediliyor. (08.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Bölükbaşı’nın muhakemesini binlerce kişi takip etti. (07.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Bu defa da millet iradesiyle değişsin. (02.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

Bugün mübarek bayram. (16.07.1950). *Milliyet*, s. 1.

Bugün resmen kurulacak olan Hürriyet Partisi'nin programı. (19.12.1955). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

Bugün. (14.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

Bunlara alışılacak... (05.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Burada ve Orada. (12.09.1945). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.

Bütün ilanlar Devlet eliyle dağıtılacak. (26.11.1957). *Milliyet*, s. 1 ve 3.

Bütün yurttta seçim faaliyeti başladı. (07.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Büyük dünya röportajımız D.P. Grubunda görüşüldü. (20.11.1953). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

Büyük Millet Meclisi seçimin yenilenmesine karar verdi. (11.06.1946). *Akşam*, s. 1 ve 2.

Büyük Millet Meclisi toplantıya çağrıldı. (08.09.1955). *Cumhuriyet*, s. 1.

Büyük ölüyü teşyi' ederken... (13.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Büyük seçim mücadelesi D.P.-C.H.P. arasında olacak. (22.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.

Büyük Şef dün gençlere yeni bir ruh verdi; vatandaşlara yeni bir ufuk gösterdi. (07.03.1939). *Vakit*, s. 1 ve 10.

C. H. Partisi seçim beyannamesi çıktı. (20.04.1954). *Akşam*, s. 1 ve 2.

C.H.P nin Malları Kanunu Meclisten Çıktı. (15.12.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

C.H.P. adaylarını Genel Merkez tespit edecek. (11.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

C.H.P. basını, beslemelerin iftiralarını takbih ediyor. (08.11.1953). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

C.H.P. beyannamesi yeni bir şey getirmedi. (29.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

C.H.P. Büyük Kurultayı İnönü'nün nutku ile açıldı. (13.01.1959). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'ye Adana'da büyük tezahürat yapıldı. (19.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

C.H.P. Genel Merkezi Ş. Günaltay'ı tekzip etti. (27.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

C.H.P. içinden bir yeni parti. (07.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

C.H.P. listeleri dün ilan edildi. (06.10.1957). *Milliyet*, s. 1 ve 3.

C.H.P. mebuslarının meclisten çekilmeleri isteniyor. (09.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

C.H.P. Meclis Grupunda (13.06.1945). *Ulus*, s.1.

C.H.P. Meclisi mutedil bir tebliğle yetindi. (18.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

C.H.P. namzet listesi dün resmen ilan edildi. (06.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

C.H.P. namzetleri dün bir taahhütname imzaladı. (08.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

C.H.P. nin bir sürpriz taktiği. (13.04.1954). *Akşam*, s.1.

C.H.P. nin emvalini hazineye devreden kanun teklifi bugün meclise veriliyor. (09.12.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

- C.H.P. seçim beyannamesini neşretti (28.04.1950). *Son Posta*, s. 1 ve 7.
- C.H.P. seçim neticelerini gayriresmî olarak açıkladı. (17.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- C.H.P. seçimde aldığı oy yekûnunu az bulmuyor. (14.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- C.H.P. tebliği. (27.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- C.H.P. ve basın hakkında tedbirler alınacak. (08.04.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- C.H.P. ve C.M.P.'nin programı tenkidi. (27.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- C.H.P. ye yapılacak bağışlar da engellenecek. (15.12.1953). *Akşam*, s. 5.
- C.H.P., 2 Mayıs mağlubiyetinin sebeplerini araştırıyor. (08.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- C.H.P., hususî ilanlara ait kararı Anayasa'ya aykırı buluyor. (29.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- C.H.P., hükûmetten basiret bekliyor. (21.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- C.H.P., N. Bekdik'in kayıt fişini açıkladı. (11.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1.
- C.H.P.'den adaylığını koyan memurlar. (31.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- C.H.P.'li gençliğe göre mağlubiyetin sebepleri. (07.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- C.H.P.'li Musevi namzet: "Varlık vergisinden D.P.'liler mesul" dedi. (12.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- C.H.P.'nin İstanbul listesi beğenilmedi. (06.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- C.H.P.'nin seçim kampanyası. (05.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- C.H.P.'nin şahsiyat anlayışı. (03.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- C.H.P.'nin tamimi: "Hedef D.P.'dir". (22.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- C.H.P.'nin yapamadığı tasarruflar. (27.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- C.H.P.'ye göre son tadiller bütün yolları kapamıştır. (21.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 4.
- C.H.P.'ye rey veren köyün elektriği kesildi. (12.02.1959). *Cumhuriyet*, s. 1.
- C.M.P. aday yoklamaları. (05.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- C.M.P. adayları içinde 12 tane kadın var. (08.10.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.
- C.M.P. adayları yurttan gayet iyi karşılandı. (06.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- C.M.P. Genel Başkanı A. Tahtakılıç'la konuşma. (08.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- C.M.P. hiçbir parti ile işbirliği yapmayacak. (19.05.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- C.M.P. işbirliğini imkânsız kılıyor. (19.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- C.M.P. Kırşehir mitinginde hadiseler oldu. (15.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- C.M.P. seçim beyannamesi yayınlandı. (22.10.1957). *Cumhuriyet*, s. 5.
- C.M.P., Niğde'de D.P. kalesini muhasara etti. (09.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- C.M.P.'liler diğer üç partiyi tenkit ettiler; Hür. P. önce hürriyet sonra kalkınma diyor. (14.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.

- C.M.P.'nin dünkü büyük mitingi. (19.10.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- C.M.P.'nin ilk açık hava toplantısı yapılıyor. (28.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- C.M.P.'nin tek gayesi yurttta hürriyet nizamı kurmaktır. (02.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- C.M.P.'ye göre C.H.P. işbirliğini bozdu. (21.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 4.
- Ceberuta karşı birleşme. (14.03.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Celal Bayar cumhur başkanı olmıyacak. (18.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Celal Bayar Cumhurbaşkanı Seçildi (23.05.1950). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Celal Bayar İzmir Millet Vekilliğinden istifa etti. (29.09.1945) *Vakit*, s. 1.
- Celal Bayar reisicumhur. (23.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Celal Bayar tahliye edildi. (23.03.1963). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Celal Bayar, tekrar reisicumhurluğa seçildi. (15.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Cellad Ali Ağı'nın hatıraları ve kıskanılığın fırtınası. (28.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Cemaleddin Saracoğlu'nun açık teşekkürü. (01.10.1949). *Yeni Sabah*, s. 2.
- CHP ile AP ekişiyor. (16.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1.
- CHP ve AP'nin seçim beyannamesi hazır. (11.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- CHP ve YTP yan yana dostça miting yaptı. (09.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- CHP'li gençler, AP'lilere karşı taşkınlık yaptı. (14.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- CHP'ye göre bu neticelere sebep MBK. (18.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ciddi ve kat'i hareketler lazım. (01.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- CKMP, bir koalisyon istemiyor; hükümet iktidarın devrini görüştü. (19.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Cumhuriyet* bugün on beş kuruş. (01.04.1951). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Cumhuriyet* tarihinin en uzun siyasi buhranı. (23.11.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Cumhurreisimiz Celal Bayar. (24.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- abuk bir halle ihtiyaımız var. (25.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- anakkale'de dünkü müessif hadiseler. (12.09.1959). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- anakkale'deki hadiseler; Samsun C.H.P. binası önünde havaya ateş edildi. (30.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Çeşitli tezatlar ve manzaralar. (04.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Çoğunluk azınlık. (01.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Çok dikkatli olmak lazım. (18.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Çok iyi niyetler. (31.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Çok partili rejimin zorlukları. (01.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- D. Parti merakla beklenen beyannamesini yayınladı (09.05.1950). *Yeni İstanbul*, s. 1 ve 3.

- D.P. 8 Ekim günü seçim kampanyasını açıyor. (28.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- D.P. aday listesinin zayıf tarafları. (05.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- D.P. adayları olan memurların ikbali. (25.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- D.P. bazı profesörleri İstanbul'dan aday gösterecek. (08.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- D.P. broşürleri seçim kanununa muhalif. (19.10.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- D.P. büyük mitingi bu sabah Taksim'de yapılıyor. (20.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- D.P. çeşme ve köprü yapmak için kurulmadı. (23.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- D.P. grubu dün adaylarını seçti. (01.11.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- D.P. Grubu dün de seçim hadiselerini görüştü. (11.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- D.P. grubunun toplantısı dün beş buçuk saat sürdü. (13.04.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- D.P. Grubu çalışmalarına devam ediyor. (10.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- D.P. Grubu kararları dün ittifakla alındı. (15.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- D.P. İstanbul teşkilatı seçim komitesi kurdu. (14.02.1954). *Akşam*, s. 1 ve 2.
- D.P. idarecileri seçime karar verdiler. (05.09.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- D.P. iktidarında 'Hakkı Sükut' maziye karışmıştır. (22.06.1950). *Son Posta*, s. 1 ve 3.
- D.P. listesi Halk Partisini şaşırttı. (26.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- D.P. Meclis Grubu bugün mühim kararlar alacak. (08.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- D.P. Meclis Grubu seçim kararını ittifakla kabul etti. (06.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 4.
- D.P. merkezi hâlâ mebus adayları arıyor. (06.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- D.P. nin Seçim Beyannamesi. (09.05.1950). *Son Posta*, s. 1 ve 4.
- D.P. sayesinde dinimize kavuştuk. (23.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- D.P. seçim kampanyasına bugün başlıyor. (13.03.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.
- D.P. ve C.H.P. liderleri bugün kampanyayı açıyor. (11.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- D.P. ve C.H.P. seçimlere dair tebliğ yayınladılar. (04.05.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.
- D.P., Konya'da dini siyasete mi alet ediyor? (19.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- D.P.'li köylü C.H.P.'liye dönerek: "Napalım dedi, radyo bizdense gazeteler de sizden". (03.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- D.P.'liler bir D.P.'li mebusu öldürtmek istemişler. (19.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- D.P.'lilerin beklediği bir şey var. (04.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- D.P.'nin 124 milletvekilini listeye almadığı anlaşıldı. (08.10.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.
- D.P.'nin bütün mallarına, evrakına ve mevduatına mahkemece el kondu. (02.09.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- D.P.'nin Diyarbakır'da din propagandası. (08.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- D.P.'nin kazandığı Adalar seçimlerinde iştirak nisbeti düşük. (28.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 5.

D.P.'nin kuvvetli kalelerinden biri olan Isparta'da bu defaki netice değişik olabilir.

(02.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.

D.P.'nin seçim gazetesi. (19.10.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.

Dahiliye Vekili Gedik, Günaltay'a cevap verdi. (27.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Daver, B. (1946). Demokrat Parti de seçimlere girmelidir. *Cumhuriyet*, 12.05.1946, s. 1 ve 3.

Daver, B. (1950). Matbuat hürriyeti. *Cumhuriyet*, 13.07.1950, s. 1 ve 3.

Daver, B. (1950). Milli Müdafaa Masraflarından Tasarruf. *Cumhuriyet*, 09.06.1950, s. 1 ve 3.

Değişmeyen zihniyet. (22.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Demokrasi dünyasını alakası. (06.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Demokrasi: Hikayenin sonu. (12.03.1962). *Akis*, s. 10.

Demokrasimizin kurtulması. (17.03.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.

Demokrasiyi kökleştirici tedbirler. (23.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.

Demokrat Parti Belediye seçimine girmiyor. (09.05.1946). *Vakit*, s. 1 ve 7.

Demokrat Parti namzetleri. (28.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Demokrat Parti Seçimlere Girmeyecek (09.05.1946). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 2

Demokrat Parti seçimleri kazandı. (15.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Demokrat Parti, mahkeme kararı ile dün kapatıldı. (30.09.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

Demokrat Partinin dış siyaseti. (17.05.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.

Demokrat Partisi beyanname ve programını hükümete verdi. (08.01.1946). *Son Posta*, s. 1 ve 5.

Demokrat partisinin faaliyetine müsaade edildi (08.01.1946). *Tanin*, s. 1 ve 2.

Demokrat Partiye Dair Celal Bayar'ın Beyanatı. (05.01.1946). *Akşam*, s. 1.

Demokratlar seçim şenliği yapıyor. (04.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

Demokratların zaferi. (04.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.

Deren, S. (1961). Annesi zaten söylüyordu. *Yeni Sabah*, 04.09.1961, s. 1 ve 4.

Deren, S. (1961). Bekliyoruz. *Yeni Sabah*, 22.11.1961, s. 1 ve 4.

Deren, S. (1961). Dört reyın manası. *Yeni Sabah*, 16.10.1961, s. 1 ve 5.

Deren, S. (1961). Ebedî muhalefet partisi. *Yeni Sabah*, 24.10.1961, s. 1 ve 5.

Deren, S. (1961). Gürsel'in bir isteği vardı. *Yeni Sabah*, 22.10.1961, s. 1 ve 5.

Deren, S. (1961). Hanımlar. *Yeni Sabah*, 13.10.1961, s. 1 ve 4.

Deren, S. (1961). Havadisın serecamı. *Yeni Sabah*, 01.09.1961, s. 1 ve 5.

Deren, S. (1961). Hayırlısı. *Yeni Sabah*, 14.10.1961, s. 1 ve 5.

Deren, S. (1961). İktidara talip yok. *Yeni Sabah*, 18.10.1961, s. 1 ve 5.

Deren, S. (1961). İnönü'nün toplantısında. *Yeni Sabah*, 19.10.1961, s. 1 ve 5.

- Deren, S. (1961). Karaman'ın koyunları. *Yeni Sabah*, 11.09.1961, s. 1 ve 5.
- Deren, S. (1961). Menderes'lerin çiftliği satışa çıkarılınca. *Yeni Sabah*, 01.10.1961, s. 1 ve 5.
- Deren, S. (1961). Mükâfat: Avrupa seyahati. *Yeni Sabah*, 22.09.1961, s. 1 ve 4.
- Deren, S. (1961). Ne habeeer? *Yeni Sabah*, 13.11.1961, s. 1 ve 4.
- Deren, S. (1961). Serçe ve Hz. Süleyman. *Yeni Sabah*, 03.10.1961, s. 1 ve 4.
- Deren, S. (1961). Şimdi ne olacak. *Yeni Sabah*, 17.10.1961, s. 1 ve 5.
- Deren, S. (1961). Zorlu'ya dair yanlış rivayet. *Yeni Sabah*, 21.09.1961, s. 1 ve 5.
- Devlet Başkanı gazete sahip ve başyazarları ile bir toplantı yaptı. (24.06.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Devlet Vekaletinin bize tahsis ettiği kağıt miktarı belli oldu. (05.01.1958). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Devletin elindeki korkunç silah / Resmi ilan tehlikeli bir müessesedir. (02.07.1963). *Milliyet*, s. 5.
- Devri sabık ve suiistimal. (02.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Dış basın, İnönü'nün tayinini çok iyi karşıladı. (12.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Dış politikanın tartışma konusu yapılmaması. (04.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Diyarbakır ve Bilecik seçimleri iptal edildi. (31.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Doğru yolu bulalım. (15.05.1954). *Akşam*, s. 1 ve 2.
- Doğu'da mezhep mücadelesi mi? (07.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 3.
- DP İktidarı Dün Resmen Devrıldı (23.05.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.
- DP, basın hakkındaki kararı tatbika koydu. (30.05.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Durum – Basın Meselesi. (01.07.1963). *Milliyet*, s. 1 ve 7.
- Duvardaki Çerçeve! (25.06.1950). *Zafer*, s. 1.
- Dün 7 parti daha kuruldu. (14.02.1961). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Dün gazeteciler, Bölükbaşı ile Gümüşpala'yı barıştıramadılar. (09.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Dün kurulan Meclis Tahkikat Encümeni işe başlarken 3 yasak kararı verdi. (19.04.1960). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Dün sadece seçimle meşgul olan D.P. Grubu bugün mühim kararlar alacak. (09.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Dünkü C.M.P. mitinginde polise tecavüz edildi. (29.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Dünya Basın Hürriyeti. (13.05.1946). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Dünya bize bakıyor! (03.06.1954). *Cumhuriyet*, s. 1.
- E. Alican, Erzurum'da millete teminat verdi. (01.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- E. Alican: "46 ruhunu yaşatmak için and içtik." (13.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

- E. C. Pulliam'ın *Milliyete* beyanatı. (23.12.1959). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Ecevit, B. (1956). Demokrasi denilen nadir nebat. *Ulus*, 08.06.1956, s. 3.
- Ecevit, B. (1956). Kağıtsız basın hürriyeti. *Ulus*, 01.05.1956, s. 3.
- Ecevit, B. (1960). *Yeni Sabah* neden cezalandırıldı? *Ulus*, 14.01.1960, s. 1 ve 5.
- Edirne'de bir köy radyoyu boykot etti. (09.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Emeç, S. R. (1950). Ferahlık Devri. *Son Posta*, 19.05.1950, s. 1 ve 7.
- Erez, N. (1961). Rey vereceğim aday. *Yeni Sabah*, 30.09.1961, s. 2.
- Erim, N. (1946). Demokrasi gaye midir vasıta mıdır?. *Ulus*, 30.05.1946, s. 1 ve 5.
- Erim, N. (1946). Siyasi terbiyeye dair. *Ulus*, 04.07.1946, s. 1 ve 2.
- Esat Mahmut Karakurt C.H.P. adayı. (25.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Esirgenen mülakat. (20.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Eskişehir'de işbirlikçiler müteessir oldular. (23.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Estağfurullah! (02.06.1956). *Milliyet*, s. 1.
- Etnan ağamızın hakkını yimeyek. (29.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Ezan diline aid zorluk kalkıyor. (06.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ezan üzerindeki tahdit kaldırıldı. (14.06.1950). *Zafer*, 1 ve 6.
- Fedakâr zümre: Memurlar. (04.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Felek, B. (1960). Basına verilmiş fırsat. *Cumhuriyet*, 03.06.1960, s. 3.
- Fenik, M. F. (1945). Halkçı iradenin fazileti, *Ulus*, 08.06.1945, s. 1 ve 3.
- Fenik, M. F. (1950). Kabinenin programı. *Zafer*, 30.05.1950, s. 1 ve 6.
- Fenik, M. F. (1950). Inkılâba sadakat ve vicdan hürriyeti. *Zafer*, 07.06.1950, s. 1 ve 6.
- Fenik, M. F. (1950). Menderes Kabinesi. *Zafer*, 24.05.1950, s. 1 ve 6.
- Fenik, M. F. (1950). Yüksek Komutadaki son değişiklikler. *Zafer*, 11.06.1950, s. 1.
- Fenik, M. F. (1950). Menderes Kabinesi. *Zafer*, 24.05.1950, s. 1 ve 6.
- Fenik, N. (1950). Bırakınız Söylesinler, Bırakınız Yazsınlar. *Zafer*, 15.07.1950, s. 1 ve 8.
- Fitne artık sönmeli. (26.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Fuat Köprülü nihayet dün D.P.'den istifa etti. (08.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gazeteci mi kalacaklar mebus mu olacaklar? (29.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Gazeteciler Cemiyeti ve yeni basın tasarıları. (02.06.1954). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Gazeteciler protesto ediyorlar. (02.05.1959). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Gazetecilere 'Baldırı Çıplak' diyen eski Bakan Halil Özyörük protesto edildi. (10.03.1954).
Akşam, s. 2.
- Gazetelere ait ilan kararnamesi yürürlüğe konuldu. (03.01.1958). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Gazetemizi üç gün kapatıyoruz. (10.01.1961). *Cumhuriyet*, s. 1.

- Gazetemizin Başvekile çektiği telgraf. (07.11.1953). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Gaziantep ve Mersin hadiselerine dair neşriyat yasağı. (30.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gecekondu sakinleri D.P.'ye niçin rey vermişler? (23.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 7.
- Gedikler ilga olunuyor. (11.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gençler Bayar'ı Protesto Ettiler ve AP Genel Merkezi Taşlandı. (25.03.1963). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Gençliğin gazetemize bağlılığı. (08.11.1953). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Gençliğin *Yeni Sabah*'a teşekkürü. (27.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gençlik Bayar'ın tahliyesine ve taşkınlıklara tepki gösterdi. (24.03.1963). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 7.
- Genel Kurmayda mühim değişiklik. (07.06.1950). *Zafer*, s.1 ve 6.
- Genel seçimlere gidilmesi dün kesinleşti. (06.09.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Gökay hakkında İstanbul halkının dili çözüldü. (22.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 3 ve 5.
- Gökay uçağa bindi ve gizli gizli ağladı. (30.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gökay, "Benim 8 senem 80 seneye sığmaz" dedi. (22.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Grup, Arapça ezanı kabul etti. (14.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gülek dün C.H.P.'lilere, seçime hazır olun, dedi. (15.04.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Gülek dün Rize'de parti binasında konuştu. (01.08.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Gülek, Akhisar'da sert konuştu. (14.05.1957). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Gülek'in emniyeti. (06.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Gümüşpala CHP ve CKMP'ye çattı. (14.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gümüşpala, "Bölükbaşı seviyesine inmem" dedi. (05.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gümüşpala, "Kabinenin güvenoyu almaması tehlikeli olur" dedi. (26.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Günaltay dün, Dahiliye Vekiline cevap verdi. (28.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Günaltay'ın kırdığı pot. (04.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Güresin, M. (1961). Ankara'da hava. *Cumhuriyet*, 18.10.1961, s. 1.
- Gürsel parti liderleri, M.B.K.'de kabine ile görüştü, kuvvet komutanları da toplandılar. (24.10.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Gürsel, "Başbakan bugün belli olacak" dedi. (08.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gürsel, 7 yıl için Cumhurbaşkanı. (27.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gürsel, kabine için temaslara başladı. (03.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gürsel, üç partiden İnönü'ye yardımcı olmalarını istedi. (11.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Gürsel: "Felaket, seçimin yapılamamasıdır" dedi. (21.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

- Güvenlik Kurulu dün 4 mühim karar aldı. (27.03.1963). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Güzel bir gün. (16.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- H. C. Yalçın'ı kaybettik. (19.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- H. Özyörük özür diledi. (13.03.1954). *Akşam*, s. 2.
- H. P. seçim sonu tebliğini neşretti. (05.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- H. Partisinin namzetleri. (27.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hadisenin sebebi nedir ve nasıl hazırlandı? (24.02.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Hakikatin kuvveti. (18.09.1946). *Ulus*, s. 1 ve 3.
- Hakiki parti olabilecek mi? (30.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hakimiyet Bayramı. (24.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 3.
- Halk ne istiyor? Partiler ne diyor? (11.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Halk Partisi ne yapacak? (13.03.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Halk Partisi'nde. (17.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Halk Partisi'nin itirazları. (22.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Halk, maç ve sinemayı mitinglere tercih ediyor. (02.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hani C.H.P. şahsiyata sapmıyacaktı? (29.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hased ne kadar gözleri bağlar. (09.11.1953). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Hava temiz ve saf fakat bulandırılmak isteniyor. (17.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hayatını tehlikeye atan genç idealist. (26.11.1959). *Ulus*, s. 1 ve 5.
- Hayret ve şaşkınlık uyandıran demeçler. (02.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hem memleket beraber hem hırçınlık ve sinirlilik. (01.02.1960). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hem sonsuz sabır, hem mücadele. (05.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Her malın satış fiyatını hükümet tayin edecek. (25.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Her şeyin üstünde demokrasi. (03.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Herkes memnun, CHP müstesna. (19.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hiç mi ağızlarını açmasınlar? (22.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Hiçbir tevkif yok. (24.02.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Himmet Dede!! (17.05.1950). *Yeni Sabah*.
- Huy ve can. (03.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hükümet 259 oyla Meclisin güvenini kazandı. (08.07.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 7.
- Hükümet Dün Mecliste Programını Okudu. (30.05.1950). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Hükümet Programı açıklandı. (12.07.1960). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Hükümet programı dün Meclis'te okundu. (25.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Hükümet programı. (26.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

- Hükümet programını CHP grubu iyi karşıladı. (27.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hükümet programını dün okudu. (30.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hükümet programının ana hatları açıklandı. (17.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hükümet tarafsız olmalıdır. (14.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Hükümet ucuzluk vaat etmeyecek. (24.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hükümet, 14'lerden altısı hakkında tahkikat açtı. (01.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hükümet, Mecliste 269 oyla güven kazandı. (03.12.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Hükümetin incelediği meseleler. (01.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hükümlü Bayar'ı karşılayanlar ve partileri için takibata geçildi. (24.03.1963). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Hür. P. büyük kongresi dün Ankara'da toplandı. (15.09.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Hür. P. rejim davasında bütün partileri işbirliğine davet ediyor. (23.04.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Hür. P. Taksim mitinginde işbirliği üzerinde duruldu. (17.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Hür. P.'li mebusların sayısı 34'e yükseldi. (10.05.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Hür. P.'ye göre D.P. namzet listeleri hükümsüzdür. (11.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Hürriyet Partisi adayları. (08.10.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.
- Hürriyet Partisi ana muhalefet partisi oldu. (05.12.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Hürriyet Partisi dün kendini feshetti. (25.11.1958). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Hürriyet Partisi Meclis Grupunda basın tasarısına hücumlar. (01.06.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Hürriyet Partisi seçim beyannamesi açıklandı. (19.10.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Hürriyet ve adalet anlayışlarımız. (02.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Hürriyetler ve kanun. (21.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Hüseyin Cahid ve Cemal Sağlam hakkında savcılık dava açtı. (18.12.1953). *Cumhuriyet*, s. 5.
- Irak'ta dün sabaha karşı ihtilal çıktı. (15.07.1958). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- İbret alınacak mı? (04.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- İbret alsınlar. (10.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- İdare Amirleri Arasında Geniş Değişiklik (08.06.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.
- İftira rekoru kıran Vatan gazetesine. (02.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İhtilaf bütün AP teşkilatına yayıldı. (23.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İki def'a delinen balon. (02.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İki muhalif parti arasındaki işbirliği. (13.03.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.
- İki uzmanın vardığı sonuçlar / Basının gelişmesi için ne yapmalı? (03.07.1963). *Milliyet*, s. 5.
- İkinci *Cumhuriyet* Kabinesi dün açıklandı. (21.11.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

İktidar değişmesi. (18.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İktidar seçimlerin arifesinde. (25.05.1957). *Akis*, s. 7 ve 8.

İktidar ve muhalefet seçim propagandasına başlıyor. (13.05.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

İktidar, C.H.P.'nin seçime dair iddialarına dün cevap verdi. (01.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İktidarın perişanlığı. (03.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.

İktidarın yeni tip baskı usulleri çıktı. (08.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İl Seçim Kurulu içtima çağırıldı. (15.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İlk günler. (25.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İlk seçim beyannamesini dün C.H.P. yayınladı. (11.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İlk tedbirler. (06.09.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.

İnkılap mahkemeleri kurulması hakkındaki tasarı kabul edildi. (19.08.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

İnkılapçılık ve seçmen korkusu. (18.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

İnönü bugün Taksim C.H.P. mitinginde konuşacak. (20.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü dün gece bir basın toplantısı yaptı. (28.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü işbirliğinin desteklenmesini istedi. (10.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü İzmir'de bir hasbihal yaptı. (04.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü kabine için temaslara başlıyor. (11.11.1961). *Milliyet*, s. 1 ve 5.

İnönü kabineyi parti mülahazaları dışında kuracağını açıkladı. (11.11.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.

İnönü uçakta satranç oynadı. (15.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü, "İktidarın değişmesi D.P. için de iyi olacak" dedi. (12.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü, "Koalisyon için vakit erkendir" dedi. (19.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü, "Muhalefet kazanacaktır" dedi. (12.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü, "Radyoya inanmayın" dedi. (01.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1.

İnönü, "Seçimi manen C.H.P. kazandı" dedi. (29.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü, Babaeski ve Kırklareli'nde iki konuşma yaptı. (18.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü, başbakan tayin edildi. (11.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü, başbakanın bir CHP'li olmasını istiyor. (07.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü, CHP'nin bir tasfiye yapmayacağını ilan etti. (13.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü, Edirne'den Tekirdağ'a geçti. (19.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

İnönü, ilk büyük seçim nutkunu bugün veriyor. (09.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

İnönü, ilk seçim nutkunu dün Malatya'da söyledi. (22.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

- İnönü, Menderes için “cahil” dedi. (26.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- İnönü’nün başkanlığı. (11.11.1961). *Milliyet*, s. 1.
- İnönü’nün beyanatı. (11.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1.
- İnönü’nün çetin sualleri. (25.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- İnönü’nün Demokrat milletvekillerini ikazı. (01.06.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- İnönü’nün Gölgesi bildiriyor. (17.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İnönü’nün Gölgesi bildiriyor. (18.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İnönü’nün Gölgesi bildiriyor. (19.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İnönü’nün Gölgesi bildiriyor. (20.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İnönü’nün Gölgesi bildiriyor; Menderes’in Gölgesi bildiriyor. (28.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 5.
- İnönü’nün konuşması. (23.05.1963). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- İnönü’nün Mecliste dün yaptığı konuşma. (08.07.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- İnönü’nün Meclisteki konuşmasının metni. (15.12.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- İnönü’nün seçime iştirak etmeyişi. (15.05.1954). *Vatan*, s. 1 ve 5.
- İnönü’nün son olaylar hakkında demeci. (04.04.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- İnönü’nün Tarihi Söylevi. (11.05.1946). *Ulus*, s. 1.
- İpekçi, A. (1959). Pulliam’a açık mektup. *Milliyet*, 31.07.1959, s. 3.
- İpekçi, A. (1961). Basındaki son olayın içyüzü. *Milliyet*, 18.01.1961, s. 1 ve 5.
- İsmet İnönü: “Korunmak hakkı istiyoruz” diyor. (06.05.1959). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- İsmet İnönü’nün ölüsü dirisinden kuvvetlidir. (23.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- İspat hakkını tanıyan tasarı kabul edildi. (01.12.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- İstanbul Gazeteciler Cemiyeti kuruldu. (13.06.1946). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- İstanbul Örfi İdare Kumandanlığı’nın tebliği. (11.09.1955). *Milliyet*, s. 1 ve 7.
- İstanbul seçimleri dosyası iade edildi. (14.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İstanbul sokaklarında ‘Moskova’ reklamı. (06.11.1953). *Milliyet*, s. 1 ve 7.
- İstanbul’da D.P. seçimi 70 bin rey farkla kazandı. (28.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İstanbul’da dün cereyan eden hadiselerin neşri yasak edildi. (05.05.1959). *Cumhuriyet*, s. 1.
- İşbirliği adı altında meşru iktidara karşı. (09.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İşbirliğini C.H.P. bozdu. (21.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 4.
- İşsizlere iş vaadi. (08.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- İşte güzel bir teklif ve söz. (07.04.1960). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İtham ve karşılıklı ithamlar. (23.04.1954). *Yeni Sabah*.
- İyi Ama. (04.03.1962). *Milliyet*, s. 1.
- İzmir’de kabine nasıl karşılandı. (19.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

- İzmir'deki paçavranın küstahlık ve cür'eti. (02.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İzmit'te AP ve YTP'liler de Nihat Erim'e oy verecek. (02.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- İzmit'te de seçimlere itiraz edildi. (31.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Kabine dün kuruldu. (26.11.1957). *Milliyet*, s. 1.
- Kabine hakkında Ankara'da tefsirler. (19.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Kabine iyi karşılandı. (18.05.1954). *Milliyet*, s. 1.
- Kabine nasıl kuruldu? (22.05.1954). *Akis*, s. 5 ve 6.
- Kabine, hükümet programını müzakerelere dün başladı. (23.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Kabinedeki genişçe değişiklik. (19.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Kabinenin ilanı bugüne kaldı. (20.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Kabinenin istifa etmesi Adalet Partisi içinde şaşkınlık ve telaş yarattı. (01.06.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Kabineyi çok mu beğeniyoruz? (27.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Kaflı, K. (1950). Basın Kanunu kaldırılmalı. *Yeni Sabah*, 31.05.1950, s. 2.
- Kaflı, K. (1950). Emir altındaki basın... *Yeni Sabah*, 21.06.1950, s. 2.
- Kaflı, K. (1950). Seçim kanunundaki mühim noksanlık. *Yeni Sabah*, 30.05.1950, s. 2.
- Kaflı, K. (1954). Muhalefet zayıf olunca. *Yeni Sabah*, 05.05.1954, s. 2.
- Kaflı, K. (1954). Tarih karşısında sorumlu. *Yeni Sabah*, 07.05.1954, s. 3.
- Kağıtsız kalan basın. (29.05.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Kahraman! (02.12.1959). *Akis*, s. 16.
- Kahve darlığı devam ediyor. (17.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Kalbten kalbe. (06.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Kanun teklifinin metni. (09.12.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Kanun, tuzak değildir. (13.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Kapanilerin söz düellosu devam ediyor. (02.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Kâr hadleri indirilecek. (29.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Karacan, A. (1961). Benim yönümden... *Milliyet*, 14.01.1961, s. 1 ve 5.
- Karacan, A. N. (1950). Menderes'in programı. *Milliyet*, 30.05.1950, s. 1 ve 5.
- Karacan, A. N. (1950). Muhalefet mutlak bir zaruret değildir. *Milliyet*, 25.05.1950, s. 1 ve 5.
- Karacan, A. N. (1950). Atatürk ruhu. *Milliyet*, 07.06.1950, s. 1.
- Karacan, A. N. (1950). Bir Basın Kanununa Lüzum Yoktur. *Milliyet*, 10.07.1950, s. 1 ve 5.
- Karadeniz yukarıdan gelecek listeleri bekliyor. (24.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Karakuş, E. (1961). Seçim yaklaştıkça. *Yeni Sabah*, 11.09.1961, s. 3.
- Karaosmanoğlu, hiçbir partinin peyki değiliz, dedi. (22.05.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

- Karar günü yaklaşırken. (20.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Karar vakti. (28.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Karışık ve pürüzlü bir mesele. (05.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 4.
- Karma hükümet teşkili çok müşkül görülüyor. (17.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Kasapların D.P.'ye seçim hediyesi. (08.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Kasım Gülek Rize'de de 6 aya mahkûm oldu. (09.01.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Kati günler içindeyiz. (08.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Kayıtsız şartsız millet egemenliği. (28.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Kayseri'de 16 kişi yaralandı. (30.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Kayseri'de D.P. kendinden emin. (06.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Kayserililer, "AP'nin tuttuğu yolu hâlâ öğrenemedik" diyor. (22.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Kediler Sirke İçiyor. (12.03.1962). *Akis*, s. 12.
- Kendi Aramızda. (17.09.1955). *Akis*, s. 3.
- Kendi aramızda. (19.11.1955). *Akis*, s. 3.
- Kendi Düşen Ağlamaz. (22.06.1950). *Vatan*, s. 1 ve 4.
- Kendi yapar, kendi tapar. (20.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Kıbrıs Anayasa tasarısı için Başbakanın demeci. (21.12.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Kıbrıs davası Birleşmiş Milletlerde görüşülemez. (22.08.1954). *Akşam*, s. 1 ve 2.
- Kıbrıs Doğan Türk Birliği başkanı dedi ki: Türk Kıbrıs, vatan parçasıdır. (20.08.1955). *Vatan*, s. 1 ve 7.
- Kıbrıs hakkında Türkiye'nin sesi. (22.08.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.
- Kıbrıs'ta dahili harp çıkabilir. (30.08.1955). *Akşam*, s. 1 ve 2.
- Kılıçlıoğlu, başvekile gönderdiği telgraf dolayısıyla gece 2'de Savcılığa çağrıldı. (08.11.1953). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Kırklareli'nden bir köylü: "Hayatımda hiç mebus görmedim ki..." (21.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Kırşehir ili ilga ediliyor. (30.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 7.
- Kırşehir layihasını D.P.'liler de tasvip etmiyor. (29.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 3.
- Kırşehir'in kaza olması hâdisesi akisler yaptı. (31.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Kırşehir'in kaza olmasında coğrafi ve iktisadi güçlük. (14.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Kırşehirililer, Menderes'e telgraf gönderdiler. (05.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Kiraz'da dolaşan fısıltı: "AP, bir muvazaa partisi." (24.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Kolay yol! (25.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Koloğlu, O. (1961). Oy pusulası nasıl doldurulur? *Yeni Sabah*, 12.09.1961, s. 3.

- Komasyon Tedbir Tasarısını ufak bir tadille kabul etti. (03.07.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Kongreler zamanı. (19.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 3.
- Konya Valisi müsteşar oldu. (30.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Kore işindeki parti münakaşaları alevleniyor. (28.07.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Kore’de dün sabah harb başladı. (26.06.1950). *Cumhuriyet* s. 1 ve 3.
- Kötü bir başlangıç. (04.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Köye geç gelen adayın adı: Turist. (21.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Köylünün lugati. (15.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Kumaşların maliyet esası ve fiyatları tesbit edildi. (30.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Kurucu Meclis seçimlerin 15 Ekim günü yapılmasına karar verdi. (22.07.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Kurulacak yeni Basın Cemiyeti. (11.06.1946). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Kurultay kararıyle. (12.05.1946). *Ulus*, s. 4.
- Künteden künteye fark var... (03.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Kütahya CHP’lileri Aksoley’i istemiyor. (22.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Liderler huzur istiyor. (02.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Liderler Seçim Propagandasını Açtı. (03.11.1963). *Milliyet*, s. 1 ve 7.
- Liderler toplantısına Bölükbaşı katılmadı. (15.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Listeler hazırlanırken. (09.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- M. Partisi Genel Kongresinde gazetecilerin uğradığı hakaret. (20.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- M. Partisinin seçim beyannamesi (09.04.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Madalyanın ters tarafı. (11.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Mademki dava halledilmişti. (21.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Mademki gayeleri birdi. (05.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Mağlubiyetin sebepleri. (11.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Mahallî parti teşkilatları seçime ayrı ayrı girmekten memnun görünüyorlar. (21.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Mahkeme Millet Partisinin kapatılmasına karar verdi. (28.01.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Mahkum gazeteciler dün tahliye edildiler. (29.05.1960). *Milliyet*, s. 3.
- Mahkumlar dün tahliye edildiler. (16.07.1950). *Zafer*, s. 1 ve 8.
- Mahut şiddet politikası. (04.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Mahut. (13.11.1953). *Dünya*, s. 1.
- Malatya’da D.P.’li bir mebus Arapça ezandan bahsetti. (19.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

Malatya’da iki çeşit kahve var: halisi D.P., nohutlusu C.H.P. kahvesi diye anılıyor.

(21.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.

Manevi ferahlık getirecek karar. (15.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Maraş’ta C.M.P.’liler C.H.P.’lilere diş biliyor. (27.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.

Mareşalin cenazesi bugün askeri törenle kaldırılacak. (12.04.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.

Mareşalin cenazesi eller üstünde taşındı. (13.04.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.

Matbuat hürriyeti için içtima. (09.12.1948). *Cumhuriyet*, s. 3.

Matbuat kanunu da yarın görüşülecek. (12.09.1946). *Vakit*, s. 1 ve 5.

Matbuat Kanunu ve gazetecilerin durumu. (09.12.1948). *Vatan*, s. 1.

Matbuat Kanunu. (10.07.1950). *Milliyet*, s. 1.

Matbuat Kanunu. (22.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Matbuat Kanununda yapılan değişiklik. (12.09.1946). *Ulus*, s. 1 ve 5.

Matbuat ve Cemiyetler Kanunlarında Değişiklikler. (25.05.1946). *Vakit*, s. 1 ve 7.

Matbuata çevrilen dirsek. (09.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.

Matbuata yeni bir baskı. (04.03.1950). *Zafer*, s. 1 ve 3.

MBK ve Gümüşpala, Gürsel’de ısrar ediyor. (22.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

MBK ve kabine üyeleri parti temsilcileri ile görüştüler. (22.10.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

MBK, liderlere namus ve şeref sözlerini hatırlattı. (04.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Meclis ‘Tedbirleri’ kabul etti. (04.03.1962). *Milliyet*, s. 1 ve 7.

Meclis başkanları dün de seçilemedi. (28.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Meclis Bugün Mühim Bir Toplantı Yapıyor. (13.09.1946). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.

Meclis Cuma günü seçimi yenileme kararı verecek. (10.03.1954). *Akşam*, s. 1.

Meclis dün 12 dakika süren toplantı yaptı. (16.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Meclis dün seçimi yenileme kararını verirken kavgalı bir oturum yaptı. (12.09.1957).

Cumhuriyet, s. 1.

Meclis dün yeni basın kanununu kabul etti. (10.03.1954). *Milliyet*, s. 1 ve 7.

Meclis kapısında foto muhabirimizin üzeri arandı. (16.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1.

Meclis Notları. (07.06.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

Meclis notları. (12.09.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.

Meclis toplandı. (26.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

Meclis yeni hükümetin programını dün şiddetli gürültüler arasında görüştü. (05.12.1957).

Cumhuriyet, s. 1 ve 4.

Meclis, basın tasarısını tetkike devam ediyor. (17.09.1946). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 2.

Meclis, dün bütçe görüşmelerine başladı. (22.05.1945). *Akşam*, s. 1 ve 2.

- Meclis, ilk toplantısını dün yaptı. (02.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Meclise sunulan ilk lahiyalar. (31.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Meclisi bekleyen vazife. (22.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Meclisin faaliyeti. (18.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Mecliste AP ile YTP birleşecek. (11.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Mecliste dün hararetli tartışmalar oldu. (14.09.1946). *Ulus*, s. 1 ve 3.
- Mecliste dün okunan D.P. programının tam metnini veriyoruz. (30.05.1950). *Zafer*, s. 1 ve 5.
- Mecliste Fırtına Koptu. (07.06.1956). *Milliyet*, s. 1 ve 3.
- Mecliste iki partinin ilk tartışması. (30.04.1946). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 2.
- Meçhul bir şahıs Ahmet Emin Yalmanı av tüfeği ile yaraladı. (23.11.1952). *Milliyet*, s. 1 ve 7.
- Medyanın kenarında toplandılar diye... (19.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Memurlar arasında tasfiye yapılacak. (22.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Menderes "Vatan Cephesi" kurulmasını talep ediyor. (13.10.1958). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Menderes Amerika'da temaslara başladı. (02.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Menderes dün de 27 dakika konuştu. (15.02.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Menderes ilk olarak Trabzon'da heyecanlandı. (14.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Menderes İzmir'de konuştu. (26.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Menderes kabinesi itimad reyi aldı (03.06.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.
- Menderes kabinesi, anayasa gereğince istifa etti. (15.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Menderes ve D.P. Grup toplantısı. (16.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Menderes yol boyunca çalıştı. (12.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Menderes, İnönü'den nasıl emir aldığını anlattı. (25.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Menderes, Kabinenin Programını dün okudu. (30.05.1950). *Milliyet*, s. 1.
- Menderes, ocak başkanı bile olamaz. (23.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Menderes, Ordu ve Giresun'da: "Neticeden ümitliyiz" dedi. (16.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Menderes, seçim kampanyasını açtı. (12.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Menderes, Trabzon'da İnönü'ye sert bir cevap verdi. (14.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Menderes'in Amerika seyahatinin gayesi. (05.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Menderes'in Gölgesi bildiriyor. (16.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Menderes'in Gölgesi bildiriyor. (19.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Menderes'in Gölgesi bildiriyor. (20.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Menderes'in kalesinde sürprizler bekleniyor. (04.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Menderes'in Kıbrıs kararı için demeci. (19.12.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.

- Menderes'in konuşması. (17.10.1957). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Menderes'in köyünde sükunet var. (20.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Menderes'in yabancı basın temsilcilerine beyanatı. (03.05.1954, 2. baskı). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Mevkuf gazeteciler serbest. (28.05.1960). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Millet Ders. (02.12.1959). *Akis*, s. 4.
- Millet Meclisi 8 tura rağmen dün de başkanını seçemedi. (29.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 03.03.1962, Dönem: 1, Cilt: 4, s. 29-30.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 03.09.1962, 111. Birleşim, Cilt 6, s. 327.
- Millet Partililerin dünkü davası 12 saat sürdü. (27.09.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.
- Millet Partisi kongresinde gazeteciler yuhalandı. (19.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 3.
- Millet Partisinin ara seçime aid beyannamesi. (30.07.1948). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.
- Milletle beraberlik lazım. (14.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Milli Birlik Komitesi ve Hükümetin dikkatine. (14.06.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Milli İnkılap hareketi hiçbir şahıs ve zümrenin lehine yapılmamıştır. (15.06.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Milli iradenin aynası. (07.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Milli iradenin tecellisine hakiki hürmet. (20.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Milli koalisyon çıkmaza girdi. (21.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Milli koalisyon için görüşmeler yapılıyor. (18.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Milli Şef'in millete yüksek hitapları. (07.03.1939). *Ulus*, s. 1 ve 5.
- Milli Şefimiz Tarihi Nutukları. (07.04.1939). *Tan*, s. 1 ve 10,
- Moskova ağzile konuşan cemiyet (29.07.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Muğla'da da yuvarlak masa AP'nin çanına ot tıkamış. (05.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Muhalefet ağır mağlubiyete uğradı. (14.06.1946). *Ulus*, s. 1 ve 4.
- Muhalefet dün harekete geçti. (16.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Muhalefet işbirliğine şehrimizde başladı. (06.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 4.
- Muhalefet nasıl yapılacak? (17.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Muhalefet partileri arasında yakınlık. (16.02.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Muhalefet partilerinin kalkınması. (28.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Muhalefet tenkid eder. (18.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Muhalefet toplu olarak Meclisi terk etti. (28.06.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Muhalefet uyanmalı. (06.03.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Muhalefet ve karar. (27.07.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4,

- Muhalefete Geçerken Altı Kararımız, (18.05.1950). *Ulus*, s. 1.
- Muhalefeti açıkça tutan bütün memurlar tasfiye edilecek. (24.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Muhalefetin birleşmesinden mahzun olanlar. (16.03.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Muhalefetin hükümet programını tenkidi. (27.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Muhalefetin işbirliği. (20.03.1954). *Akşam*, s. 1 ve 2.
- Muhalefetin işbirliğinden korkanlar. (05.03.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Muhalefetin müşterek tebliği dün yayınlandı. (09.07.1956). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Muhalefetin tenkidleri. (28.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Muhalefetle D.P.'nin çok sert tartışması. (19.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Muhalif Milletvekillerinin ileri sürdükleri şiddetli tenkidler. (01.06.1946). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 2.
- Muhalif partiler birleşecek mi? (02.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Muhalif partiler radyo yayınlarına itiraz ettiler. (28.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Mücadele devam ediyor. (02.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Müessif seçim hadiseleri. (01.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Mülkiyet bahsinde hassasiyet. (20.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Müsbet hareketler. (24.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Müstakiller D.P.'den 1300 rey fazla aldılar. (14.11.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Müşterek anlaşma imzalandı. (06.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Müşterek tebliğ neşredildi. (09.07.1956). *Milliyet*, s. 1.
- Müzakerelerin pazartesi günü devam edilmesi kararlaştırıldı. (14.09.1946). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Müzevir ve müfsitlere dikkat. (08.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- N. Erim Adalet Divanı namzedi. (28.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1.
- N. Erim C.H.P. İzmit namzedi. (29.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- N. Erim Kocaeli namzedi. (30.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Nadi, N. (1939). İnönü Gençlik Arasında. *Cumhuriyet*, 07.03.1939, s. 1 ve 9.
- Nadi, N. (1945). Partiden iki kişi çıkarıldı. *Cumhuriyet*, 23.09.1945, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1950). Program. *Cumhuriyet*, 30.05.1950, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1950). Başlarken. *Cumhuriyet*, 25.05.1950, s. 1.
- Nadi, N. (1950). Hükümetin kararı. *Cumhuriyet*, 27.07.1950, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1950). Merhale. *Cumhuriyet*, 06.05.1950, s. 1.
- Nadi, N. (1950). Tasarı. *Cumhuriyet*, 28.02.1950, s. 1.
- Nadi, N. (1951). Aman sakınalım. *Cumhuriyet*, 29.07.1951, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1951). Üç Hal Kanunu. *Cumhuriyet*, 06.09.1951, s. 1 ve 3.

- Nadi, N. (1951). Yandan Baskı. *Cumhuriyet*, 02.08.1951, s. 1.
- Nadi, N. (1952). Biran Önce. *Cumhuriyet*, 26.11.1952, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1953). Ataya Selam. *Cumhuriyet*, 10.11.1953, s. 1.
- Nadi, N. (1953). CHP malları. *Cumhuriyet*, 01.12.1953, s. 1.
- Nadi, N. (1953). O Gün Olsun. *Cumhuriyet*, 12.11.1953, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1954). Baldırıçıplak. *Cumhuriyet*, 11.03.1954, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1954). Hayırlı Bir İşaret. *Cumhuriyet*, 07.03.1954, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1954). Yeni Meclis açılırken. *Cumhuriyet*, 15.05.1954, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1955). Bir ders. *Cumhuriyet*, 15.11.1955, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1956). Ya Öyle! *Cumhuriyet*, 01.06.1956, s. 1.
- Nadi, N. (1957). Birlik ve beraberlik. *Cumhuriyet*, 06.12.1957, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1957). Ne denir? *Cumhuriyet*, 21.09.1957, s. 1.
- Nadi, N. (1958). Yeni İlan Rejimi. *Cumhuriyet*, 05.01.1958, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1959). Realist bir nutuk. *Cumhuriyet*, 14.01.1959, s. 1.
- Nadi, N. (1960). Bir parti tarihe karışırken. *Cumhuriyet*, 03.09.1960, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1960). Yeni tedbirleri beklerken. *Cumhuriyet*, 13.04.1960, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1960). Zorla güzellik olmaz. *Cumhuriyet*, 27.03.1960, s. 1.
- Nadi, N. (1961). Durum. *Cumhuriyet*, 14.01.1961, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1961). Seçim öncesi. *Cumhuriyet*, 10.09.1961, s. 1 ve 3.
- Nadi, N. (1962). Bu Satırlar Yarın Belki Suç Sayılacak. *Cumhuriyet*, 04.03.1962, s. 1.
- Nadi, N. (1962). İşin Yoksa Bekle. *Cumhuriyet*, 03.03.1962, s. 1.
- Nadir, N. (1945). Milli Şefin nutku. *Cumhuriyet*, 20.05.1945, s. 1 ve 3.
- Nadir, N. (1945). Tenkidcilerin Tenkidi. *Cumhuriyet*, 23.05.1945, s. 1 ve 3.
- Nadir, N. (1950). Ezan *Cumhuriyet*, 07.06.1950, s. 1 ve 3.
- Nalıncı Kesmezleri. (10.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Namık Gedik'in eşi de Aydın AP adayı oldu. (14.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Namzet çokluğu C.H.P.'de ihtilaflara sebep oldu. (27.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Nasreddin Hoca'nın hikâyesi gibi. (04.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ne dediler ne yaptılar: Antidemokratik kanunlar. (16.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ne dediler ne yaptılar: Eski zincire yeni halkalar. (18.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Ne dediler ne yaptılar? (03.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Ne olsun isteniyordu? (12.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ne oluyoruz bu hücumlar ne? (07.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ne oluyoruz? (15.11.1952). *Akşam*, s. 1.

- Nermi, M. (1950). Demokrat Parti'nin seçim zaferi. *Yeni İstanbul*, 17.05.1950, s. 1.
- Neşir yolu ile işlenecek suçlar kanunu çıktı. (10.03.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.
- Neşir yolu ile işlenecek suçlara dair kanun çıktı. (10.03.1954). *Akşam*, s. 2.
- Nihat Erim, "Geçmiş unutmak şart" dedi. (15.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Nihat Erime çekilen telgraf. (15.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Nisbi seçim. (15.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- O ağızlara kayık. (28.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 3.
- O halde Elazığ'da zayıf olan kim? (09.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- O. Bölükbaşı bugün muhakeme ediliyor. (06.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- O. Bölükbaşı hakkında dün tahkikat açıldı. (06.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Olgunluk sınavı. (29.10.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Ordu ile partiler anlaştı. (25.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ordu'da kalabalık yüzünden bir hasta, İnönü'yü dinlerken öldü. (14.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Org. Gürsel, "Ben hiçbir partiden değilim" dedi. (01.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Orhan Köprülü eski partisine şans vermedi. (16.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Orhan Köprülü telefonlara hâlâ "Alo! Burası D.P." cevabını veriyor. (23.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Osman Bölükbaşı tahliye edilmedi. (01.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Öktem, "Hür. P.'liler de D.P.'ye rey verdi" dedi. (18.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Ömrümüz hep hayıflanmakla geçiyor. (23.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Öner ve *Yeni Sabah*'ın beraeti tasdik edildi. (29.11.1948). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 2.
- Önümüzdeki faaliyet sahası. (21.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Pahalılık, D.P.'nin başını yiyecek. (28.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Papağan, nihayet bağırmış: "Beni seçin... beni." (15.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Parti mi yoksa gazete mi? (04.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Partiler programlarını açıkladı. (01.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Partiler seçime hazır. (08.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Partilerimiz için uyarıcı olması lazım sözler. (08.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Partililer CHP ile koalisyon istemiyor. (18.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Partimizden memnunuz ama mebuslardan değil. (27.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Partinin feshini düşünenler mevcut. (19.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Partinin Türk Basını Hakkındaki Düşünceleri. (06.04.1944). *Cumhuriyet*.
- Paşam; işte İstanbul! (16.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 3.

- Pazarlık ve tahminler aldı yürüdü. (21.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Perçeminden. (09.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Perde arkasında gizlenenler. (27.11.1957). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Polis müdürü ve gazeteciler. (11.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Politik hayatımız dönüm noktasında. (25.10.1953). *Akşam*, s. 1 ve 2.
- Politika mı? Veresiye konuşmaktır? (25.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Program Meclis'te okundu. (28.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Programdan ilk intibalar. (29.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 2.
- Programı beklerken. (22.11.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Programın okunmasını beklerken. (28.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Propaganda çeşitleri. (07.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Propagandalar başlarken. (12.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Pulliam için Vatan hakkında yeni takibat. (01.08.1959). *Milliyet*, s. 1.
- R. Gümüşpala, Berrin Menderes'le görüştü. (20.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Radyo gazetesi: "1961'den evvel seçim yok" diyor. (13.09.1959). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Radyo gazetesinin muhalefete cevabı. (30.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Radyo kimin emrinde? (02.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Radyoevi önünde dünkü hadiseler. (12.04.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.
- Refik, C. (1950). Matbuatın günahı. *Akşam*, 22.06.1950, s. 3.
- Resmî ilan kararnamesi değiştirildi. (05.07.1950). *Yeni Sabah*, s. 5.
- Resmî ilanlar hakkında kararname neşredildi. (05.07.1950). *Yeni İstanbul*, s. 3.
- Resmi ilanlar tevzii kararının iptali için Danıştayda dava açıldı. (05.08.1951). *Vatan*, s. 1 ve 4.
- Rey verirken azami uyanık olmalıyız. (26.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Rize'de Gümüşpala'nın konuşmasını savcı kesti. (07.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Sabık liderler seçimden önce muhakeme edilecek. (01.06.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Sabık liderler seçimden önce muhakeme edilecek. (01.06.1960). *Cumhuriyet*, s. 5.
- Sadak, N. (1945) Cumhur Başkanının güzel nutku. *Akşam*, 20.05.1945: s.1.
- Sadak, N. (1945). Halk Partisinin işlediği büyük günah, yahut oynadığı oyun. *Akşam*, 11.06.1945, s. 1 ve 2)
- Sadak, N. (1945). Seçim ve Partiler. *Akşam*, 12.06.1945, s. 1.
- Sadak, N. (1946). Demokrat Partiye 'Hoşgeldin' deriz. *Akşam*, 09.01.1946, s. 1 ve 2.
- Sadak, N. (1952). Biraz da sevinelim. *Akşam*, 12.12.1952, s. 1 ve 2.
- Safa Kılıçlıoğlu Avrupaya gitti. (25.02.1960). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Safa Kılıçlıoğlu, dün gece alçakça bir tecavüze uğradı. (29.01.1960). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

- Safa Kılıçlıoğlu'na tecavüz hadisesi Meclise getirildi. (30.01.1960). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Safa Kılıçlıoğlu'nun Vali Yetkinere cevabı. (02.02.1960). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Sağduyunun zaferi. (16.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Sağı okşarken. (25.11.1952). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Sakarya'da Hür. P.'nin yardımcısı. (11.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Samimi ve hakiki demokrasi. (01.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Samsun'da AP, CHP'den daha şanslı. (18.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Samsun'da CHP'nin rakibi AP adayı Ali Fuat Başgil. (19.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Sayın Meraşalin beyanatı. (29.10.1948). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Seçim değil plebisit. (08.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Seçim emniyet içinde yapılacak. (27.01.1954). *Akşam*, 1 ve 2.
- Seçim günü Sivas'ta 3 kişi yaralandı. (31.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Seçim hadiseleri. (03.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Seçim kampanyası dün sükunet içinde başladı. (25.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Seçim kampanyası ve memleket. (06.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 3.
- Seçim Kanunu tadilatı dün Mecliste kabul edildi. (18.02.1954). *Akşam*, s. 1 ve 2,
- Seçim Kanunu. (15.02.1955). *Akşam*, s. 1 ve 2.
- Seçim Kurulu bazı filmleri yasak etti. (06.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Seçim mücadelesi kızışıyor: Menderes'in konuşması. (14.10.1957). *Milliyet*, s. 1 ve 3.
- Seçim neticesi partilerde hayret uyandırdı. (15.11.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.
- Seçim neticesi partilerde hayret uyandırdı. (15.11.1955). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.
- Seçim nutukları ile dolu bir gün. (07.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Seçim propagandası bu akşam sona eriyor. (28.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Seçime C.H.P. girecek. (13.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Seçimler 27 Ekim'de. (05.09.1957). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Seçimler hakkında hiçbir yorumda bulunulmuyor. (09.07.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Seçimler Mayıs'ın ilk haftasında. (26.01.1954). *Akşam*, s.1.
- Seçimler olmazsa millî felaket muhakkak. (21.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Seçimler: Kuma gömülen başlar. (19.11.1955). *Akis*, s. 9.
- Seçimlerden beklediğimiz. (15.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Seçimlere bir bakış. (23.11.1957). *Zafer*, s. 1.
- Seçimlerin eşğinde. (07.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 3.
- Seçimlerin telkin ettiği düşünceler. (06.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Seçmen kararlı ve heyecansız. (09.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

- Seçmen sandık başına. (15.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Sehpalı miting yapan 8 AP'li nezarete alındı. (02.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Selçuk Çakıroğlu Hür. P.'ye girdi. (10.05.1955). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Sertel, S. (1939). Milli Şefin Yeni Nutku Karşısında. *Tan*, 07.03.1939, s. 1 ve 10.
- Seslerin perdesi yükseliyor. (24.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Sıtkı Ulay, "Partilere millî menfaatleri öğreteceğiz" dedi. (21.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Sirkeci D.P. toplantısında Fuat Köprülü tenkid edildi. (16.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Sirmen tek oyla başkan oldu. (02.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Sistemli ama insafsız hücumlar. (23.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Sivas, huzur içinde bir seçim yapmak istiyor. (18.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Siyasi faaliyet sınırlanacak. (17.01.1960). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Siyasi hayatımızda. (08.06.1945). *Vakit*, s. 1 ve 4.
- Siyasi parti tüzükleri Bakanlıkça incelenecek / Siyasi partilere propaganda için şimdilik izin verilmiyor. (17.01.1961). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Siyasi partiler Allah'la kul arasına giremezler. (09.07.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Siyavuşgil, S. E. (1954). Evleri şenlik. *Yeni Sabah*, 06.05.1954, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1954). Hâlâ neyi bekliyoruz. *Yeni Sabah*, 16.05.1954, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1954). Hayırlı olsun. *Yeni Sabah*, 02.05.1954, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1954). İki devlet bakanlığı. *Yeni Sabah*, 20.05.1954, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1954). Kışkırtmaca yok! *Yeni Sabah*, 05.05.1954, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). "Müessif" hadiseler. *Yeni Sabah*, 01.11.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Bir istifa tamimi! *Yeni Sabah*, 19.11.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Bu da kuyruklu. *Yeni Sabah*, 22.11.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Cebeci mitingi. *Yeni Sabah*, 02.10.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Emsalsiz bir Başvekil... *Yeni Sabah*, 19.10.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Gazete! Gazete! Gazete! *Yeni Sabah*, 28.11.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Günün modası. *Yeni Sabah*, 11.10.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Hasbi Bey fiyaskoyu anlatıyor! *Yeni Sabah*, 22.09.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Hasbi Bey sevinçli! *Yeni Sabah*, 24.11.1957.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). İbret levhası. *Yeni Sabah*, 23.09.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). İlk manzara. *Yeni Sabah*, 30.10.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). İstanbul listesi. *Yeni Sabah*, 26.09.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). İstanbullu Hasbi Bey. *Yeni Sabah*, 06.10.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Kızışıyor, ha kızışıyor! *Yeni Sabah*, 21.09.1957, s. 2.

- Siyavuşgil, S. E. (1957). Memurun hoşnudsuzluğu! *Yeni Sabah*, 13.11.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Milletin beklediği... *Yeni Sabah*, 02.11.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Nisbi seçim olsaydı. *Yeni Sabah*, 31.10.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Seçimlerden sonra... *Yeni Sabah*, 28.10.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Sportmence. *Yeni Sabah*, 07.09.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Yalanlar ve iftiralar... *Yeni Sabah*, 21.11.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1957). Yeni kabine. *Yeni Sabah*, 27.11.1957, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). 24 ayar demokrasi! *Yeni Sabah*, 05.10.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Adaya sorduklarım. *Yeni Sabah*, 20.09.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Adaylık ucuz değil! *Yeni Sabah*, 13.09.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Bakın, ne yapalım? *Yeni Sabah*, 21.10.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Benden söylemesi! *Yeni Sabah*, 30.10.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Bir sözcüye ihtiyaç var. *Yeni Sabah*, 26.10.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Bugün propaganda! *Yeni Sabah*, 24.09.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Daha yuvarlak masa. *Yeni Sabah*, 08.09.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Doğrusu bu idi. *Yeni Sabah*, 07.09.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Emir milletten. *Yeni Sabah*, 13.10.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Gizliliğe paydos. *Yeni Sabah*, 06.11.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Halk Partisi'nin iddiası! *Yeni Sabah*, 08.11.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Halk Partisi'nin telaşı! *Yeni Sabah*, 02.09.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Hükümet programı? *Yeni Sabah*, 25.11.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). İktidara nasihat! *Yeni Sabah*, 17.10.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). İktidarla basın. *Yeni Sabah*, 05.09.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Kabine nasıl kurulur? *Yeni Sabah*, 01.11.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Neden seçilemiyor? *Yeni Sabah*, 31.10.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Politik şaşılığımız. *Yeni Sabah*, 11.10.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Seçimi bekliyoruz. *Yeni Sabah*, 10.10.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Seçmenin manası! *Yeni Sabah*, 14.10.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Şimdilik normal yoldayız! *Yeni Sabah*, 13.11.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Tek çıkar yol! *Yeni Sabah*, 09.11.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Telaşa lüzum yok! *Yeni Sabah*, 25.10.1961, s. 2.
- Siyavuşgil, S. E. (1961). Yeni kabine. *Yeni Sabah*, 22.11.1961, s. 2.
- Somuncuoğlu, S. (1954). Yeni merhaleyi bekliyoruz. *Akis*, s. 1.
- Son söz milletindir. (20.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.

- Söz Milletindir. (04.06.1956). *Ulus*, s. 3.
- Söz milletindir. (29.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Şansları artar mı? (20.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Şarkvari demokrasi. (12.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Şehrimizde ilk seçim mitingini Hür. P. yaptı. (05.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Şeker Bayramı kutlu olsun. (16.08.1950). *Son Posta*, s. 1 ve 2.
- Şemsettin Günaltay, dün Emin Kalafat'a sert bir cevap verdi. (02.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 5.
- Şevk eksikliği. (05.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Şey... Mezat. (12.10.1960). *Milliyet*, s. 1.
- Takke düştü. (14.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Tanyol, C. (1950). Siyasi partiler ve ahlak. *Yeni Sabah*, 19.05.1950, s. 3.
- Tanyol, C. (1954). Siyasi partilerimizin tahlil ve tenkidi. *Yeni Sabah*, 07.05.1954, s. 2.
- Tanyol, C. (1954). Siyasi partilerimizin tahlili ve tenkidi II. *Yeni Sabah*, 21.05.1954, s. 2.
- Tarafsız seçim örneği. (18.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Tasfiyenin faydası. (11.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- TBMM Tutanak Dergisi, 06.06.1956:142-151.
- Tedbirler kanunlaşırken. (03.03.1962). *Milliyet*, s. 1.
- Tedbirler Kanunu dün yürürlüğe girdi. (08.03.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 7.
- Tedbirlerin tasarı haline konulmasına başlandı. (02.03.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Tek gaye Menderesi devirmek. (07.03.1954). *Yeni Sabah*.
- Tenkid hürriyeti bahsinde esas dava. (19.02.1950). *Vatan*, s. 1 ve 3.
- Thornburg, Türkiye'de gördüklerim beni hayrete düşürdü, diyor. (17.01.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.
- Ticaret Vekâleti valilere geniş yetkiler verdi. (18.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ticaret Vekâleti, fiyat artışını önleyecek yeni tedbirler aldı. (21.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ticaret Vekâleti'nin kararları piyasada müsbet tesir yaptı. (20.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ticaret Vekili son kararlar hakkında bir açıklama yaptı. (24.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ticaret Vekili'nin mühim beyanatı. (23.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ticarî reklamlar hükümet tarafından tevzi olunacak. (26.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Toker, M. (1957). Program. *Akis*, 07.12.1957, s. 5.
- Toker, M. (1960). D.P. kalmalıdır. *Akis*, 03.06.1960, s. 4.
- Toker, M. (1960). Kendi aramızda. *Akis*, 16.03.1960, sayı 294, s. 2.
- Gazeteciler Dost Elinin Marifeti. (16.03.1960). *Akis*, s. 19-20.

- Toker, M. (1961). Basiret bağlanınca. *Akis*, 16.01.1961, s. 5.
- Toker, M. (1963). Kendi aramızda. *Akis*, 06.07.1963, Sayı 458, s. 2.
- Törehan, E. H. (1950). Yeni iktidar partisi işe başlamazdan evvel. *Yeni İstanbul*, 16.05.1950, s. 1.
- Tutulan yol, gazete tirajını birkaç milyona yükseltmektir. (31.03.1952). *Akşam*, s. 1 ve 2.
- Türk durumunun izahı. (10.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Türkiyede çok gazete var. (30.06.1963). *Milliyet*, s. 1 ve 5.
- Türkiyenin yardımına dair hariçte yorumlar, (27.07.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Ucuz fiyatlarla satışlar başladı; bakkalların önünde izdiham oldu. (26.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ucuzluğun mal darlığı yaratması önlenecek. (28.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Uçurumun derinliği anlaşılmış bulunuyor. (15.03.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Ulunay, R. C. (1950). Basına yuha. *Yeni Sabah*, 20.06.1950, s. 1 ve 5.
- Ulunay, R. C. (1950). El hap! *Yeni Sabah*, 10.05.1950, s. 1 ve 5.
- Ulunay, R. C. (1950). Garib bir imtinan. *Yeni Sabah*, 01.05.1950, s. 1 ve 5.
- Ulunay, R. C. (1950). Meşe ile saz. *Yeni Sabah*, 05.05.1950, s. 1 ve 3.
- Ulunay, R. C. (1950). Milletin iradesi. *Yeni Sabah*, 16.05.1950, s. 1 ve 3.
- Ulunay, R. C. (1950). Seçim ve ecnebi gazeteciler. *Yeni Sabah*, 06.05.1950, s. 1 ve 5.
- Ulunay, R. C. (1950). Vur! Fakat dinle. *Yeni Sabah*, 07.05.1950, s. 1 ve 3.
- Ulunay, R. C. (1950). Yapacağızlar edeceğizler. *Yeni Sabah*, 03.05.1950, s. 1 ve 3.
- Ulus tekrar neşredilecek. (13.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 7.
- Ulus'un bol tahsisatına son verildi. (14.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Ulus'un imtiyazlı ilanları. (23.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Unutulan prensipler. (26.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Urfa Demokratları iki kısma ayrıldılar. (09.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Us, A. (1945). İki millet vekili hakkında divanın kararı. *Vakit*, 23.03.1945, s. 1 ve 4.
- Us, A. (1945). Bir serbest seçim tecrübesi. *Vakit*, 09.06.1945, s.1.
- Us, A. (1946). Demokrat Partinin teessüfle karşılanan demeci. *Vakit*, 11.05.1946, s. 1 ve 7.
- Uşak'ta dün müessif hadiseler oldu. (05.01.1959). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Uşaklıgil, E. (1945). Çıkanların ve çıkaranların söylediklerine göre, *Son Posta*, 23.09.1945, s. 1 ve 3.
- Uşaklıgil, E. (1945). İkinci Bir Parti Yapılabilir mi?. *Son Posta*, 09.06.1945, s. 1 ve 3.
- Uyurgezerler. (24.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 3.
- Uzak bir hesap. (09.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.

- Uzlaşma kabinelerinin zorlukları. (14.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Üç büyük fabrika daha kuruluyor. (23.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Üç gazete hakkında takibata geçildi. (15.03.1962). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Üç muhalefet partisinin müşterek tebliği. (05.09.1957). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Üç parti ayrı ayrı tebliğ neşrettiler. (21.09.1957). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Üçlü hükümetin bakanları belli oldu. (26.06.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Ülken, H. Z. (1954). Seçim sosyolojisi II. *Yeni Sabah*, 10.05.1954, s. 2.
- Ülken, H. Z. (1954). Seçim sosyolojisi. *Yeni Sabah*, 03.05.1954, s. 2.
- V.C.'ne giren zat otobüs müdürü oldu. (03.05.1960). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Vatan Cephesi'ne 40 günlük bir yavru da katılmış. (09.02.1959). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Vatan Cephesi'ne girmeyen belediye reis muavininin vazifesine son verildi. (02.10.1959). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Vatan Cephesi'ne katılan çocuk. (12.02.1959). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Vatan Cephesi'ne kaydedilen ölü. (10.02.1959). *Cumhuriyet*, s. 1.
- Vatandaş seçimler için ne düşünüyor? (14.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Vatandaş seçimler için ne düşünüyor? (24.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yabancı sermaye için yapılan tasarı kanun çıktı (19.01.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu dün kabul edildi. (02.08.1951). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.
- Yabancı sermayeyi teşvik kanunu üzerinde hararetli müzakereler. (14.01.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.
- Yabancı sermayeyi teşvik. (16.01.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 7.
- Yalçın, H. C. (1946). Yeni Partinin teşekkülü. *Tanin*, 10.01.1946, s. 1.
- Yalçının vazifesine son verilmesinin sebebi. (22.06.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 4.
- Yalman, A. E. (1950). Yeni bir istikbalin eşiğinde. *Vatan*, 15.03.1950, s. 1 ve 3.
- Yalman, A. E. (1954). Muhalefet liderliği. *Vatan*, 16.05.1954, s. 1 ve 7.
- Yalmanı vuranlar Büyükdoğucular mı. (25.11.1952). *Milliyet*, s. 1 ve 7.
- Yapılacak işler. (21.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yapmacık heyecan ve uydurma telâş. (08.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yaprak dökümü. (17.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yayın suçları Meclise bir af tasarısı sunuldu. (11.06.1946). *Ulus*, s. 1.
- Yazı disiplin ve rey hürriyeti. (10.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yediye karşı onbir. (30.06.1954). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Yeni Basın Kanunu bugün mer'iyete giriyor. (08.06.1956). *Milliyet*, s. 1.
- Yeni Basın Kanunu Mecliste. (31.05.1956). *Milliyet*, s. 1 ve 5.

- Yeni Basın Rejimi. (02.12.1960). *Milliyet*, s. 1.
- Yeni Basın Tasarısı Komisyondan Geçti. (03.06.1954). *Milliyet*, s. 1.
- Yeni Bir Devrin Başında. (09.06.1956). *Akis*, s. 109:3.
- Yeni bir tasarı. (24.05.1946). *Ulus*, s. 1.
- Yeni çalışmaların istikameti. (03.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yeni devir yeni adamlar ister. (10.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yeni hükümetin faaliyeti. (09.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yeni hükümetin teşkili faaliyeti hızlandırıldı. (05.11.1957). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Yeni iktidardan neler bekleniyor. (30.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yeni iktidarın karşılaştığı zorluklar. (14.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yeni kabine hakkında muhalefetin fikri. (18.05.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 7.
- Yeni kabine programını dün Mecliste okudu. (25.05.1954). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 7.
- Yeni Kabine. (15.05.1954). *Akşam*, s. 1.
- Yeni Kabine. (18.05.1954). *Vatan*, s. 1.
- Yeni kabine. (18.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Yeni kabine. (24.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yeni kabinenin çehresi. (20.05.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Yeni kabineyi İnönü kuracak. (03.06.1962). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Yeni meclis ve hükümet. (29.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yeni Parti, CHP ile CMP arasını açıyor mu? (25.12.1955). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 7.
- Yeni Sabah* başyazarı dün tevkif edildi. (19.10.1948). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yeni Sabah* kapandı. (01.07.1964). *Hürriyet*, s. 1 ve 7.
- Yeni Sabah* sahibi Safa Kılıçlıoğlu Ankaradan bildiriyor. (21.12.1952). *Yeni Sabah*, s. 7.
- Yeni Sabah*'ın İzmir muhabiri az daha linç edilecekti. (27.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- Yeni Sabah*'ın partilere şükran ve başarı dileği. (10.05.1950). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Yeni seçimler 14 Mayıs pazar günü yapılacak. (02.03.1950). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 3.
- Yeni tesis ilave. (30.09.1951). *Yeni Sabah*, s. 4.
- Yıldız'ın İnkılap Hükümeti namına basından istekleri. (17.10.1960). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 5.
- Yine Altıların mahut basın toplantıları. (03.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yoklamaların ilk neticeleri. (12.04.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yozgat'ta D.P. iflas halinde. (03.04.1954). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 7.
- YTP adayları açıklanmıyor. (13.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- YTP de tarafsız başbakan istiyor. (14.11.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- YTP ilk kongresini dün İzmir'de yaptı. (01.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.

- YTP kabadayılardan şikayetçi. (08.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yurtta 10 AP'li hakkında tahkikat açıldı. (01.10.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yurtta olup bitenler – Hükümet. (04.12.1961). *Akis*, Sayı: 388, s. 4–6.
- Yurtta olup bitenler. (24.07.1961). *Akis*, s. 4.
- Yurtta, AP'den CKMP ve YTP'ye doğru bir akış var. (19.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yuvarlak masa esasları üzerine. (03.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yuvarlak masa zabıtları hadise oldu. (23.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yuvarlak masaya sunulan altıncı madde. (05.09.1961). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yüksek Seçim Kurulu Gaziantep'e ait kararı dün bozdu. (12.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yüksek Seçim Kurulu nihai kararlarını vermeye başladı. (13.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yün, pamuk ipliği ve mamulleri için maliyet esası da tesbit edildi. (22.11.1957). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Yüz milyon tasarruf. (27.06.1950). *Yeni Sabah*, s. 1 ve 5.
- Zafer gazetesine verilecek ilanlar. (23.06.1950). *Cumhuriyet*, s. 3.
- Zeytinburnu'nda birçok vatandaş rey veremedi. (28.10.1957). *Yeni Sabah*, s. 5.
- Şehrimizde dün yapılan Atatürk'ü anma töreni. (11.11.1953). *Cumhuriyet*, s. 1 ve 6.
- Atatürk için şehrimizde yapılan anma törenleri. (11.11.1953). *Milliyet*, s. 1 ve 7.

Belgeler

- 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında. (1961) *T. C. Resmi Gazete* (10525, 14 Haziran 1960)
- 212 Sayılı Kanun (1960). *T. C. Resmi Gazete* (10401, 10 Ocak 1961).
- Bakanlar Kurulu Kararı. (1950). *T. C. Resmi Gazete* (7539, 22 Haziran 1950).
- Bakanlar Kurulu Kararı. (1950). *T. C. Resmi Gazete* (7549, 04 Temmuz 1950).
- Bakanlar Kurulu Kararı. (1950). *T. C. Resmi Gazete* (7614, 20 Eylül 1950).
- Basın Birliği Kanununun kaldırılması hakkında Kanun. (1946). *T. C. Resmi Gazete* (6336, 18 Haziran 1946).
- Basın- İlân Kurumu teşkiline dair Kanun. (1961). *T. C. Resmi Gazete* (10702, 09 Ocak 1961).
- Basın Kanunu. (1950). *T. C. Resmi Gazete* (7564, 24 Temmuz 1950).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1945). *Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP'den ilişkisinin kesilmesi* (490-1-0-0, 5-27-17).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1945). *Refik Koraltan'ın CHP'den çıkarılması* (490-1-0-0, 6-28-7).

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1950). *Arapça ezan ve kamet yasağı hakkındaki kanun hükmünün, hatim, mevlit ve bayram namazlarındaki tekbirleri kapsamadığının görevlilere tebliğ edilmesi* (51-0-0-9, 4-31-3).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1950). *Milli Kalkınma Partisi Başkanı Halit Aksubay'ın hükümetin Kore politikası ile ilgili radyo konuşması* (30-1-0-0, 17-98-49).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1950). *Vatan Gazetesi'nin onuncu yıldönümünü kutlamak için Ahmet Emin Yalman'a yazılmış mektup* (30-1-0-0, 17-98-47).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1955). *Gazete kağıtlarının temini hususunda Safa Kılıçlıoğlu'nun Başbakana gönderdiği mektuplar ve görüşme talebi* (30-1-0-0, 19-111-4).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1956). *Başbakan Adnan Menderes'in İngiltere Müstemlekeleri Nazırı Lennox-Boyd ile olan görüşmeleri ile ilgili tutanak özeti* (030-01-38-227-2).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1956). *Merkezi İstanbul'da olmak üzere, Yeni Sabah Gazetecilik TAŞ'nin kurulmasına izin verilmesi* (30-18-1-2, 145-104-4).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1956). *Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası'nın gazetelerin fiyatlarının artırılması hususundaki teklifi* (30-1-0-0, 131-849-5).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (t.y.). *Basın Ahlak Yasası Taahhütnamesi* (30-1-0-0, 128-834-12).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1950). *Ezan ve kametin Arapça aslı lafızlarıyla ne zamandan itibaren Okunmaya başlandığı ve Arapça ezan okumayı bilmeyen müezzin olup olmadığının bildirilmesi* (51- 0- 0- 0, K4- 31- 12).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1946). *Basın rejimi ve basın teşkilatı konularında inceleme yapmak için Avrupa Ülkelerine gönderilecek Hüseyin Cahit Yalçın'a yevmiye ve yolluk verilmesi* (30- 18- 1- 2, 110- 10- 19).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1950). *Genelkurmay Başkanlığına Kara Kuvvetleri Komutanı Nuri Yamut'un tayini* (30- 18- 1- 2, 122, 46, 7).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1953). *Atatürk'ün naaşının Anıtkabir'e nakli ile ilgili Amerikan Elçiliği'nden Başbakan Adnan Menderes'e yazılan mektup* (30-1-0-0, 5- 26- 9).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1953). *Atatürk'ün On Beşinci Ölüm Yıl Dönümü nedeniyle 10 Kasım 1953 tarihinde bütün yurttaki büyük merasim yapılacağı ve geçici kabirdeki naaşının Anıtkabir'e taşınacağı, Pusan Şehitliğinden yurda gönderilen*

toprağın da aynı gün merasimle Anıtkabir'e konacağı ve Pusan'da yapılacak merasim programı (110- 9- 1- 15, 133- 0- 30).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1953). *Max Weston Thornburg'un Türkiye hakkında hazırlamak istediği bir makale için Cumhurbaşkanı ve Başbakandan yardım talebi (30- 1- 0- 0, 40- 238- 14).*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1953). *Moskova'da bir röportaj serisi hazırlayacak olan Yeni Sabah gazetesi yazarı Esat Mahmut Karakurt tarafından Maliye Vekili Hasan Polatkan'a yazılan mektup (571, 35915- 141771- 8).*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1954). *Kırşehir vilayetinin kaza ve Nevşehir kazasının vilayet olmasıyla; memur kadrolarının ve tayinlerinin belirlenmesi, Kırşehir'deki resmi dairelerin Nevşehir'e yerleştirilmeleri (31- 10- 0- 0, 66- 441- 20).*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1954). *Safa Kılıçoğlu'nun Yeni Sabah Gazetesi'ne gönderilen teftiş elemanlarından şikayet eden mektubu (30-01-0-0, 88- 551- 12).*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1954). *Türkiye'nin 6326 sayılı kanun bakımından 9 Petrol Bölgesi'ne ayrılması ve bu bölgelerin sınırlarının tesbiti (30-18-1-2, 135- 36- 7).*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1955). *1950 ve 1955 senelerinde yapılan vilayet umumi meclislerinin seçim neticeleri (30- 1- 0- 0, 51- 309- 9).*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1955). *1950 yılında muhalefetin kazandığı Belediye Meclislerinin 1955 seçimi ile mukayesesi (30- 1- 0- 0, 67- 424- 4).*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1955). *İstanbul'da günlük bir gazete çıkartılması ve ticari bir matbaacılık tesisi vücuda getirilmesi hususunda Zafer Gazetesi'nde çıkan bir yazı (30- 1- 0- 0, 131- 848- 7).*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1956). *Nihat Erim'in Kıbrıs konusundaki raporu (030-01-38-227-1).*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1957). *Kıbrıs meselesi ile ilgili Amerika ve İngiltere hükümetinin tutumunu konu alan Başbakan Adnan Menderes'le Cumhurbaşkanı Celal Bayar arasındaki yazışmalar (30- 1- 0- 0, 40- 238- 21).*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1960). *Milletlerarası Hukukçular Komisyonu Genel Sekreteri Leslie Monroe ile Alman Plessen'in Yassıada'da ölüm cezasına çarptırılan 16 kişinin affının talebi hakkında yazdıkları yazı (30- 1- 0- 0, 63- 388- 2).*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. [BCA]. (1960). *Vatan Cephesi Davası: Samet Ağaoğlu'nun Savunması ve Ekleri (10-9-0-0, 220- 682-5).*

Bazı suç ve cezaların affı hakkında Kanun. (1950). *T.C. Resmi Gazete (7559, 15 Temmuz 1950).*

Cumhuriyet Halk Partisinin haksız iktisaplarının iadesi hakkında (1953). *T. C. Resmi Gazete* (8485, 16 Aralık 1953).

Demokrat Parti Meclis (DPMGGMZ). (1957, 14 Kasım). *Meclis Zabıtları*.

Kararname. (1953). *T. C. Resmi Gazete*, (8555, 12 Kasım 1953).

Kararnameler. (1961). *T. C. Resmi Gazete* (10767, 28 Mart 1961).

Kırşehir Vilâyetinin kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında (Nevşehir) adıyla yeniden bir vilâyet kurulmasına dair Kanun. (1954). *T. C. Resmi Gazete*, (8748, 07 Temmuz 1954).

Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkındaki 6334 sayılı kanunun adı ile bazı maddelerinin tadiline ve bir madde ilâvesine dair Kanun. (1956). *T. C. Resmi Gazete* (9327, 08 Haziran 1956).

Türk Ceza Kanununun 526 nci maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun. (1950). *T.C. Resmi Gazete* (7535, 17 Haziran 1950).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1950, 15 Haziran). *Tutanak Dergisi*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1954, 7 Mart). *Tutanak Dergisi*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1954, 8 Temmuz). *Tutanak Dergisi*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1954, 9 Mart). *Tutanak Dergisi*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1956, 27 Haziran). *Tutanak Dergisi*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1956, 6 Haziran). *Tutanak Dergisi*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1957, 11 Kasım). *Tutanak Dergisi*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1957, 2 Kasım). *Tutanak Dergisi*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1962, 3 Eylül). *Tutanak Dergisi*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1962, 3 Mart). *Tutanak Dergisi*.

Yüksek Seçim Kurulu Kararı. (1964). *T. C. Resmi Gazete* (11609, 17 Ocak 1964).

İnternet Kaynakları

Acar, Ö. (2018, Aralık 26). *Basın nereye gidiyor (7)* [Köşe yazısı]. Cumhuriyet. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/ozgen-acar/basin-nereye-gidiyor-7-1180597> (Erişim tarihi: 03.02.2025).

Acar, Ö. (2019, Şubat 13). *Basın nereye gidiyor (8)* [Köşe yazısı]. Cumhuriyet. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/ozgen-acar/basin-nereye-gidiyor-8-1187461> (Erişim tarihi: 14.12.2024).

Atay, Z. (2011, Kasım 11). *Bab-ı Ali'nin Çınarları Anlatıyor*. Süleyman Boyoğlu Blog. <https://suleymanboyoglu.blogspot.com/2011/11/bab-i-alinin-cinarlari-anlatiyor.html> (Erişim tarihi: 19.06.2024)

- Hürriyet. (2020, Şubat 20). *40 yıllık Sabiha Deren itirafı*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/40-yillik-sabiha-deren-itirafi-39124025>. Erişim Tarihi: 28.01.2025.
- Sebla Koçan (2019) “Bayram gazetesi: Ne zaman başladı, nasıl bitti?” <https://journno.com.tr/bayram-gazetesi-neden-bitti-tarihi>.
- Yalçın, S. (2007, Ağustos 5). *Bir gazetenin çarpıcı hikayesi* [Köşe yazısı]. Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/soner-yalcin/bir-gazetenin-carpici-hik-yesi-6291141> (Erişim tarihi: 08.07.2025)
- Yüksek Seçim Kurulu. *10. dönem milletvekili genel seçimi sonuçları*. https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1954MilletvekiliSecimi/1954_Secim_Sonuc_lari.pdf (Erişim tarihi: 19.07.2023)
- Yüksek Seçim Kurulu. *1950 seçim sonuçları*. https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1950MilletvekiliSecimi/1950_Secim_Sonuc_lari.pdf (Erişim tarihi: 28.01.2023)
- Yüksek Seçim Kurulu. *1950–1977 yılları arası milletvekili genel seçimleri*. <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> (Erişim tarihi: 12.03.2024).
- Yüksek Seçim Kurulu. *1950–1977 yılları arası milletvekili genel seçimleri*. YSK. <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> (Erişim tarihi: 19.06.2023)
- Yüksek Seçim Kurulu. *Mahalli idareler genel seçimleri*. <https://www.ysk.gov.tr/tr/17-kasim-1963-mahalli-i-%CC%87dareler-genel-secimleri/80092> (Erişim tarihi: 14.02.2024).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Muhammet Erdem DURU
EĞİTİM DURUMU	
Lisans	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik (2013- 2017) gereklidir.
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (2017- 2019)
Tez Konusu	Siyasal İletişim Faaliyetlerinde Dijital Medya Kullanımı: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nde Partilerin İnternet Sitelerinin İncelenmesi
Doktora	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Anabilim Dalı 2019- 2025
Tez Konusu	Türkiye’de Basın Dışı Sermayenin İlk Gazetesi <i>Yeni Sabah</i> ’ta Genel Seçimler (1948- 1964)
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
YAYINLAR	
Antalya Yerel Basınında Farklı Bir Örnek: ‘Akdeniz Çağdaş’ Üzerine Bir İnceleme., 2023, Etkileşim, Murad Karaduman ve Muhammet Erdem Duru, (12), 136-167.	
Foto Muhabir Sökmen Baykara (1936-) İle Yapılmış Bir Sözlü Tarih Kaydı. Etkileşim, 2022, 9: 242-256.	
Dış Politikada Kamuoyu Oluşumu: Türkiye-Hollanda Diplomatik Gerginliğinin Hürriyet, Sabah ve Sözcü Gazetelerindeki Sunumunun İncelenmesi. Murad Karaduman ve Muhammet Erdem Duru, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2022, 7.1: 134-151.	
Muhallif Mizah Gazetesi Markopaşa’da İmtiyaz Sahipliği Mücadelesi (1947-1948), 2021, Kültür ve İletişim Dergisi, Cilt 24, Sayı, 48, 451- 481.	